ئىمام ئىبنى قۇدامە
ئەلمەقدىسي

«ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»نىڭ مېغىزى

مۇختەسەرۇ منهاجۇل قاسىدىن

ئىمام ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇررەھمان ئىبنى قۇدامە ئەلمەقدىسي

مۇختەسەرۇ منهاجۇل قاسىدىن

سابىنىيە
ئىسلام ئەنئەنىۋى مەركىزى

سابىنىيە
ئىسلام ئەنئەنىۋى مەركىزى

ساجيە

ئىسلام تەتقىقات مەركىزى

ئىمام ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇررەھمان ئىبنى قۇدامە ئەلمەقدىسي

مۇختەسەرۇ

مىنھاجۇل قاسىدىن

«ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»نىڭ مېغىزى

ساجيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى
ئىستانبۇل، 1445 / 2024

ئۇشبۇ كتاب بېيرۇت «ئەلمەكتەبۇل ئىسلامىي» نەشرىياتى ھ.1421 / م. 2000 - يىلى نەشر قىلغان ئەرەبچە 9 - باسمىسى ئاساسىدا ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى

نەشر ئۇچۇرى (CIP)

مۇختەسەرۇ منهاجۇل قاسدىن / مختصر منهاج القاصدين؛ ئىمام ئىبنى قۇدامە ئەلمەقدىسىي؛ ئابدۇللاھ ئابدۇلمەجىد تەرجىمىسى؛ ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى 1 - نەشرى 1 - بېيسلىشى (ئىستانبۇل)، ھ. 1445 / م. 2024؛ جەمئىي 696 بەت

خەلقئارالىق ئۆلچەملىك كىتاب نومۇرى: 3-40-397-959-1-978 ISBN

I ① مۇختەسەرۇ منهاجۇل قاسدىن II ① ئىمام ئىبنى قۇدامە ئەلمەقدىسىي؛ ② ئابدۇللاھ ئابدۇلمەجىد III ئۇمۇم ئىسلام ئىلىملىرى تۈرى ئۇيغۇرچە IV ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى تەرجىمە ۋە تەئلىف ئەسەرلىرى - (6)

مۇختەسەرۇ منهاجۇل قاسدىن

ئىمام ئىبنى قۇدامە ئەلمەقدىسىي

مختصر منهاج القاصدين

للإمام ابن قدامة المقدسي

پىلانلىغۇچى	:	دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاھ
تەرجىمە قىلغۇچى	:	ئابدۇللاھ ئابدۇلمەجىد
نەشر قىلغۇچى	:	ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى
مۇھەررىرى	:	دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاھ،ئە. توققۇزئوغۇز
كوررېكتورى	:	ئابدۇۋاھلى ئابلىز، مۇھەممەد بارات
لايىھەلىگۈچى	:	ئا. ئاقھۇن
ئالاقىلىشىش ئادرېسى	:	saciyeder@gmail.com

ھ. 1445 / م. 2024 - يىلى 1 - نەشرى 1 - قېتىم بېيسلىشى (ئىستانبۇل)

نەشر ھوقۇقى «ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى»گە تەۋە، ھەرقانداق ئورۇن ياكى شەخسنىڭ خاھلىغانچە كۆپەيتىپ تارقىتىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ

مۇندەرىجە

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن **21**

مۇقەددىمە **27**

بىرىنچى قىسىم

ئىبادەتلەر

بىرىنچى بۆلۈم: ئىلىم ھەققىدە **37**

ئىلىمنىڭ پەزىلىتى ۋە ئىلىمگە دائىر مەسىلىلەر **37**

[ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ پەزىلىتى] **37**

[ئىلىم ئۆگىتىشنىڭ پەزىلىتى] **39**

ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ پەرزلىكى توغرىسىدا **41**

پەسىل **44**

[ئىلىملەرنىڭ لەۋزىدىن ئۆزگەرتىلگەن نەرسىلەر] **45**

[ماقۇل ئىلىملەردىن ماختىلىدىغان مىقدارنىڭ ئىزاھى] **47**

ئىلمى ئۆزىگە مەنپەئەت بەرمىگەن ئالىم ھەققىدە **49**

ئىلىم ئۆگەتكۈچى ۋە ئىلىم ئۆگەنگۈچىنىڭ ئەدەبلىرى **49**

[ئۇستازنىڭ ۋەزىپىلىرى] **51**

ئىلمىنىڭ ئاپەتلىرى، ناچار ئالىملار ۋە ئاخىرەتنى كۆزلەيدىغان ئالىملار **52**

ئىككىنچى بۆلۈم: تاھارەت ۋە نامازغا **57**

تاھارەت ۋە ئۇنىڭ سىرلىرى، نامازغا ئۇنىڭغا دائىر ئىشلار **57**

نامازنىڭ پەزىلەتلىرى **59**

نامازنىڭ جانلىقلىقىنى تاكامۇللاشتۇرغۇچى يوشۇرۇن مەنالار: **61**

جۈمە نامىزى ۋە جۈمە كۈنىگە مۇناسىۋەتلىك ئەدەبلەر 65
نەپلە نامازلار 69
نامازنىڭ چەكلەنگەن ۋاقىتلار 70

ئۇچىنچى بۆلۈم: زاكات 73

زاكاتنىڭ سىرلىرى ۋە ئۇنىڭغا دائىر مەسىلىلەر 73
زاكاتنىڭ يوشۇرۇن ئەدەبلىرى ۋە ئىنچىكە تاماناللىرى 74
زاكات ئالغۇچىنىڭ ۋەزىپىلىرى 77
ئىختىيارىي سەدىقىلەر ۋە ئۇلارنىڭ پەزىلەت ۋە ئەدەبلىرى 79

تۆتىنچى بۆلۈم: روزا 83

روزىنىڭ سىرلىرى، روزا تۇتۇشتىكى مۇھىم ئىشلار ۋە ئالاقىدار مەسىلىلەر 83
روزىنىڭ سۇننەتلىرى 83
روزىنىڭ سىرلىرى ۋە ئەدەبلىرى 84
روزىنىڭ ئەدەبلىرى: 85
نەپلە روزا 85

بەشىنچى بۆلۈم: ھەج 87

ھەجنىڭ سىرلىرى، پەزىلەتلىرى، ئەدەبلىرى ۋە شۇ قاتارلىق مەسىلىلەر 87
يوشۇرۇن ئەدەبلەرنىڭ بايانى ۋە ھەجنىڭ سىرلىرىغا ئىشارە 88

ئالتىنچى بۆلۈم: قۇرئان تىلاۋەت قىلىشنىڭ ئەدەبلىرى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى 93

قۇرئان ئوقۇشنىڭ ئەدەبلىرى توغرىسىدا 95
قۇرئان ئوقۇغاندا ئاۋازىنى چىرايلىقلاشتۇرۇش توغرىسىدا 97
[قۇرئاننى چۈشىنىش] 98

يەتتىنچى بۆلۈم: زىكىرلەر، دۇئالار ۋە باشقا ئىبادەتلەر 101

[زىكىر مەجلىسلىرىنىڭ پەزىلىتى] 101
زىكىرلەر، پەزىلەتلىرى ۋە ئىبادەتلەرنىڭ ۋاقىتلارغا ئاساسەن بۆلۈنۈشى 103

كېچە ۋە كۈندۈز ۋىردلىرىنىڭ سانى ۋە رەت تەرتىبى 104
كېچە ۋىردلىرىنىڭ بايانى 110
ۋىردلەرنىڭ ئەھۋالغا قاراپ ئۆزگىرىدىغانلىقى ھەققىدە 116
كېچە نامىزى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى، كېچىدە نامازغا تۇرۇش ۋە شۇ قاتارلىق ئىبادەتلەرنى ئاسانلاشتۇرغۇچى سەۋەبلەر 119
كېچىدە قىيامدا تۇرۇشنى ئاسانلاشتۇرىدىغان سەۋەبلەر 119
كېچىدە تاھارەت ئېلىش ئېغىر كەلگەن كىشى ھەققىدە 122
پەزىلەتلىك كېچىلەر ۋە كۈندۈزلەر 123

ئىككىنچى قىسىم

ئادەتلەر

سەككىزىنچى بۆلۈم: تاماقلىنىش، تاماقنى يىغىلىپ يېيىش، زىياپەت ۋە شۇنىڭدەك ئىشلارنىڭ ئەدەبلىرى 127

تاماقتىن بۇرۇنقى ئەدەبلەر 127
تاماق ئۈستىدىكى ئەدەبلەر 128
تاماقتىن كېيىنكى مۇستەھەب ئەدەبلەر 129
يىغىلىشىپ ۋە بىرلىكتە تاماق يېگەندە رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك قوشۇمچە ئەدەبلەر 129
دوستلارغا تائام بېرىش ئەدەبلىرى توغرىسىدا 130
تاماق يەۋاتقان كىشىلەرنىڭ يېنىغا كىرمەسلىك توغرىسىدا 131
زىياپەت بېرىش ۋە زىياپەتكە قاتنىشىشنىڭ ئەدەبلىرى 131
تائام سۇنۇشنىڭ ئەدەبلىرى 132

توققۇزىنچى بۆلۈم: نىكاھ 135

نىكاھنىڭ ئەدەبلىرى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 135
نىكاھنىڭ ئاپەتلىرى ھەققىدە 136
ياخشى ئائىلە قۇرۇش ھەققىدە 137
مۇئامىلىدىكى قائىدە - يوسۇنلار، ئەرنىڭ ئۈستىدىكى ۋە خاتۇننىڭ

ئۇستىدىكى مەجبۇرىيەتلەر ھەققىدە 139

ئونىنچى بۆلۈم: كەسىپ - كار ۋە تىرىكچىلىك قىلىشنىڭ ئەدەبلىرى، پەزىلىتى، تۇغرا تاپاۋەت ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار ئەھكاملار ھەققىدە 145

كەسىپ قىلىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئۇنىڭغا قىزىقتۇرۇش 145
تاپاۋەتنىڭ تۇغرا بولۇشى ۋە تاپاۋەتنىڭ ئاپەتلىرىنى بىلىش 147
ھالال ۋە ھارامنىڭ بايانى 153
بىرىنچى قىسىم: ھالال رىزىق تەلەپ قىلىشنىڭ پەزىلىتى، ھارامنىڭ يامانلىقى ۋە ھالال بىلەن ھارامنىڭ دەرىجىلىرى 153
ھالال ۋە ھارامنىڭ دەرىجىلىرى 155
تەقۋادارلىقنىڭ دەرىجىلىرى 155
ئىككىنچى قىسىم: شۇبھىلەرنىڭ مەرتىۋىسى ۋە شۇبھىلەرنى ھالال ۋە ھارامدىن پەرقلەندۈرۈش 156
ئۈچىنچى قىسىم: ئىزدىنىش، سوراش، ھۇجۇم قىلىش، سەل قاراش ۋە بۇلارنىڭ مۇمكىنچىلىك ئورۇنلىرى 160
تۆتىنچى قىسىم: ھالال ۋە ھارام مەسىلىلىرى ۋە تەۋبە قىلغۇچىنىڭ ھارام مالىلاردىن قانداق قۇتۇلىدىغانلىقى توغرىسىدا 161
بەشىنچى قىسىم: پادىشاھلار بەرگەن ھەدىيەلەر، تارتۇقلار ۋە زالىم سۇلتانلار بىلەن قىلىنغان ئۇلپەتچىلىكتىن ھالال بولغانلىرىنىڭ بايانى 163
ئەمرلەر، ۋالىيلەر ۋە زالىملار بىلەن ئولتۇرۇپ قوپۇشنىڭ ھالال ۋە ھارام تامانلىرى 163
سۇلتانلار ۋە ئەمرلەرنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىشنىڭ شەرتلىرى 166

ئون بىرىنچى بۆلۈم: سۆھبەت، قېرىنداشلىق ۋە كىشىلەر بىلەن ئارىلىششنىڭ ئەدەبلىرى 169

[ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش، ئاللاھ ئۈچۈن يامان كۆرۈش] 169
[ئاللاھ ئۈچۈن يامان كۆرگەنلەرنىڭ مەرتىۋىلىرى ۋە ئۇلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا] 171
دوستلۇققا تاللىنىدىغان كىشىدە بولۇشى شەرت سۈپەتلەر 172
بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلمان قېرىنداشى ئۈستىدىكى ھەقلىرى 175
خەلق بىلەن ئالاقە قىلىشنىڭ ئەدەبلىرى 181

مۇسۇلمانلارنىڭ، تۇغقانلارنىڭ، قوشنىدارچىلىقنىڭ ۋە قۇللارنىڭ ھەقلىرى 182
قوشنىنىڭ ھەقلىرىگە كەلسەك: 187
يېقىن تۇغقانلار ۋە تۇغقانچىلىق ھەقلىرى توغرىسىدا 188
باللارنىڭ ھەقلىرى 189
قۇل - دېدەكلەرنىڭ ھەقلىرى 189
يالغۇز ياشاشنىڭ ئەدەبلىرى 190
يالغۇزلۇقنىڭ پايدىلىرى، ئاپەتلىرى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە ھەقنى ئاشكارا قىلىش 192
يالغۇز ياشاشنىڭ زىيانلىرى ھەققىدە 197
[يالغۇز ياشاشنىڭ ئەدەبلىرى] 201

ئون ئىككىنچى بۆلۈم: سەپەرنىڭ ئەدەبلىرى ھەققىدە 205

مۇبارەك سەپەر توغرىسىدا 207
سەپەر قىلغۇچىنىڭ بىلىشى زۆرۈر بولغان ئىشلار 209

ئون ئۈچىنچى بۆلۈم: ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش توغرىسىدا 211

ياماننى ئىشلارنى ئىنكار قىلىش مەرتىۋىلىرى ۋە بۇ ھەقتە كەلگەن بەزى ھەدىسلەر 212
ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇشنىڭ ئاساسلىرى، شەرتلىرى، دەرىجىلىرى، ئەدەبلىرى ۋەھاكازا مەسىلىلەر 213
[ئاگاھلاندۇرۇشنى تەقەززا قىلمىغان شەرتلەر] 215
ياخشىلىققا بۇيرىغۇچى ۋە يامانلىقتىن توسقۇچىنىڭ سۈپەتلىرى 221
ئادەتتىكى ئېچىلمىغان ئەنئەنىلىشىپ كەتكەن مۇنكەرلەر ۋە ئەمرلەر / سۆلتانلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئۇلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇش 223
بىرىنچى پەسىل: مۇنكەر ئىشلار 224
مەسجىدلەردە ساقلانغان مۇنكەر ئىشلار 224
بازارلاردىكى مۇنكەر ئىشلار 224
كوچا - كويلاردىكى مۇنكەر ئىشلار 225
مۇنچا - ھاممامىلاردىكى مۇنكەر ئىشلار 226

زىياپەتتىكى مۇنكەر ئىشلار 226
ئومۇمىي مۇنكەر ئىشلار 227
ئىككىنچى پەسىل: ئەمىر - ئۇمەرا ۋە سۇلتانلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە
ئۇلارنى مۇنكەر ئىشلاردىن توسۇش 228
قۇلاق سېلىپ ئاڭلاش ۋە قەلبىنىڭ تەسىرلىنىشى 247
ياشاش ئەدەبلىرى ۋە پەيغەمبەرلىك ئەخلاقلىرى 250
[رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قىياپەت ئالاھىدىلىكى] 253
پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇئجىزىلىرى 254

ئۈچىنچى قىسىم

ھالاك قىلغۇچى ئىشلار

ئون تۆتىنچى بۆلۈم: قەلبنىڭ ئاجايىپ ھاللىرى 259

[شەيتاننىڭ قەلبكە ۋەسۋەسە بىلەن چاپلىشىۋېلىشى] 259
[شەيتاننىڭ قەيەرلەردىن قەلبكە كىرەلەيدىغانلىقىنىڭ بايانى] 260
[قەلبتىن كەچكەن ئوي - خىيالنىڭ كەچۈرۈلىدىغانلىقى] 262
[قەلبنىڭ تېز ئۆزگىرىدىغانلىقى] 263

ئون بەشىنچى بۆلۈم: نەپسىنى تەربىيەلەش، ئەخلاقنى گۈزەللەشتۈرۈش ۋە قەلب كېسەللىكلىرىنى داۋالاش 265

بىرىنچى باب: گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئەردەم - پەزىلىتى ۋە يامان خۇيىنىڭ ئەيىبلىنىشى توغرىسىدا 265
ئەخلاقنىڭ ئۆزگىرىشىنى قوبۇل قىلىش، قىلماسلىقنىڭ بايانى 266
پەسىل: [گۈزەل ئەخلاققا ئۇلاشتۇرغۇچى سەۋەبلەر] 267
ئىككىنچى باب: ئەخلاقنى گۈزەللەشتۈرۈش يولى 268
ئۈچىنچى باب: قەلب كېسەللىكلىرىنىڭ ئالامىتى، قەلبنىڭ ساقىيىشى، ئىنسانىنىڭ ئۆز ئەيىبلىرىنى تونۇشىنىڭ يولى 270
ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەيىبلىرىنى تونۇش يولىنىڭ بايانى 272
پەسىل: قەلب كېسەللىكلىرىنى داۋالاشنىڭ يولى: شەھۋەتلەرنى تاشلاش 273

گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئالامەتلىرىنىڭ بايانى 274
پەسىل: كىچىك بالىلارنى دەسلەپكى ئۆسۈپ يېتىلىش مەزگىلىدە
تەربىيەلەش توغرىسىدا 278
پەسىل: ئىرادىنىڭ شەرتلىرى ۋە نەپسكە قارشى جىهاد قىلىشنىڭ
مۇقەددىملىرى ۋە رىيازەت يولىدا ئاستا - ئاستا ئىلگىرىلەش 281

ئون ئالتىنچى بۆلۈم: ئىككى شەھۋەتنى (قورساق ۋە جىنسىي شەھۋەتنى) بېسىقتۇرۇش 283

قورساق شەھۋىتىنى بويسۇندۇرۇش غەيرىتى چېنىقىش يولى 284
شەھۋەتلەرنى كونترول قىلىشتا رىيا ئاپىتىنىڭ بايانى 284
ئەۋرەت شەھۋىتى 285

ئون يەتتىنچى بۆلۈم: تىلنىڭ ئاپەتلىرى 287

سۆزلەشنىڭ ئاپەتلىرى توغرىسىدا 288
غەيۋەت قىلىشقا تۈرتكە بولىدىغان سەۋەبلەر ۋە ئۇنى داۋالاشنىڭ بايانى 296
غەيۋەت قىلىشقا ئىزىن بېرىلگەن ئۆزرىلەر ۋە غەيۋەت قىلىشنىڭ كەففارىتى 299
غەيۋەت قىلىشنىڭ كەففارىتى 301

**ئون سەككىزىنچى بۆلۈم: ئاچچىقلىنىش، ئاداۋەت تۇتۇش ۋە ھەسەت قىلىشنىڭ
ئەيىبلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا 309**

ئاچچىقلىنىشنىڭ ھەقىقىتى 310
غەزەپنى قوزغىغۇچى سەۋەبلەر ۋە ئۇنىڭ داۋاسى 312
ئاچچىقىنى يوتۇش توغرىسىدا 316
ھىلم (مۇلايىم، يۇمشاق، ئەپۇچان بولۇش) توغرىسىدا 316
ئەپۇ قىلىش ۋە مۇلايىملىق ھەققىدە 318
ئاداۋەت تۇتۇش ۋە ھەسەت قىلىش توغرىسىدا 319
تەڭتۇشلار ۋە قۇرداشلار ئارىسىدا ھەسەت قىلىشنىڭ كۆپ
بولىدىغانلىقىنىڭ بايانى 324
ھەسەتنىڭ داۋاسى 326
دۇنيانى ئەيىبلەش توغرىسىدا 328
دۇنيانىڭ ھەقىقىتى، دۇنيانىڭ ئەيىبلىنىدىغان ۋە ماختىلىدىغان تەرىپى 335

بېخىللىق، ھېرىسمەنلىك، تەمەخورلۇقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى، مالنىڭ ئەيىبلىنىدىغان ۋە ماختىلىدىغان تەرەپلىرى، قانائەتچان بولۇش، سېخىي بولۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سۈپەتلەرنىڭ مەدھىيەلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا 337
مالنى ماختاش توغرىسىدا 338
ھېرىسمەنلىك ۋە تەمەخورلۇقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى، قانائەت قىلىش ۋە باشقىلارنىڭ قوللىرىدىكى نەرسىلەردىن ئۈمىدىنى ئۈزۈشنىڭ ماختىلىدىغانلىقى توغرىسىدا 342
ھېرىسمەنلىك ۋە تەمەخورلۇقنىڭ شىپاسى ھەمدە قانائەتچانلىق سۈپىتىگە ئېرىشتۈرىدىغان دورا توغرىسىدا 343
سېخىيلىقنىڭ پەزىلىتى 345
سېخىيلارنىڭ بەزى قىسسىلىرى 347
بېخىللىق ۋە ئۇنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا 350
بېخىللارنىڭ بەزى قىسسىلىرى 351
باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئەلا بىلىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئۇنىڭ بايانى 352
پەسىل: سېخىيلىق ۋە بېخىللىقنىڭ چەك - چېگرالىرى ۋە ھەقىقىتى 354

ئون توققۇزىنچى بۆلۈم: يۇز - ئابرۇي بىلەن رىياكارلىقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى، ئىككىسىنىڭ داۋاسى ۋە نامى چىقماسلىقنىڭ پەزىلىتى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار توغرىسىدا 357

شۆھرەت ۋە يۇز - ئابرۇينىڭ، داغدۇق قازىنىشنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى ۋە تونۇلماسلىقنىڭ پەزىلىتى 358
يۇز - ئابرۇي ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىتى 360
يۇز - ئابرۇينى ياخشى كۆرۈشتە ماختىلىدىغان ۋە ئەيىبلىنىدىغان تەرەپلەر 360
يۇز - ئابرۇي قوغلىشىشنىڭ دورىسى 361
پەسىل: ماختىلىشنى ياخشى كۆرۈش ۋە ئەيىبلىنىشنى يامان كۆرۈشنى داۋالاش يولىنىڭ بايانى 363
ئەيىبلىنىشنى يامان كۆرۈشنىڭ دورىسى 364
رىيا، ئۇنىڭ ھەقىقىتى، قىسمىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا 365
پەسىل: رىيانىڭ دەرىجىلىرى 370

چۈمۈلىنىڭ ماڭغىنىدىنمۇ يوشۇرۇن بولغان ريانىڭ بايانى 371
ئەمەلنى يوققا چىقىرىدىغان ۋە يوققا چىقارمايدىغان ريا توغرىسىدا 375
ريياكارلىقنىڭ دورىسى ۋە قەلبنى ئۇنىڭدىن داۋالاشنىڭ يولى 376
تائەت - ئىبادەتلەرنى ئاشكارا قىلىشقا ۋە گۇناھلارنى يوشۇرۇشقا
رۇخسەت قىلىنغان تەرەپلەرنىڭ بايانى 379
شۇنداقلا گۇناھنى كىشىلەرنىڭ بىلىپ قېلىشى ۋە ئەيىبلىشىنى
خاھلىماسلىق توغرىسىدا 379
گۇناھلارنى يوشۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنغان تەرەپلەرنىڭ بايانى 380
گۇناھنى كىشىلەرنىڭ بىلىپ قېلىشى ۋە ئەيىبلىشىنى خاھلىماسلىق
توغرىسىدا 380
ريا ۋە باشقا ئاپەتلەردىن قورقۇپ تائەت - ئىبادەتلەرنى تەرك ئېتىشنىڭ
بايانى 381
بەندىنىڭ ئەملىدىن كىشىلەرنىڭ كۆرگەنلىكى سەۋەبلىك توغرا
بولىدىغان ۋە توغرا بولمايدىغان ئىشلار 382
ئاللاھ رازىلىقنى ئىرادە قىلغۇچىنىڭ ئەمەلنىڭ ئالدى - كەينىدە ۋە
ئەمەل قىلىۋاتقاندا نەپسىگە لازىم بولىدىغان سۆپەتلەرنىڭ بايانى 383

يىگىرمىنچى بۆلۈم: تەكەببۇرلۇق قىلىش ۋە ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى 385

تەكەببۇرلۇقنىڭ بايانى 385
بىرىنچى پەسىل: تەكەببۇرلۇق قىلىشنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى 385
تەكەببۇرلۇقنىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ ئاپىتى توغرىسىدا 386
ئالىملار ۋە ئابىدلارنىڭ تەكەببۇرلۇق ئاپىتى ھەققىدىكى دەرىجىلىرى 388
دۇنيا ئىشلىرىدىن تەكەببۇرلۇق قىلىنىدىغان ئىشلارنىڭ بايانى 388
كەمتەر كىشىلەرنىڭ ئەخلاقلىرى، كەمتەرلىك ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىشنىڭ
ئاشكارا ئالامەتلىرى 389
تەكەببۇرلۇقنىڭ داۋاسى ۋە كەمتەرلىككە ئېرىشىشنىڭ بايانى 392
كەمتەرلىك ئەخلاقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن قىلىنىدىغان مەشقنىڭ ئۆلچىمى 395
ئىككىنچى پەسىل: ئۆزىگە تەمەننا قويۇش 396
ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ ئاپىتى 396
پەسىل: ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ شىپاسى 397

يىگىرمە بىرىنچى بۆلۈم: مەغرۇرلىنىش (ئالدىنىش) ۋە ئۇنىڭ قىسىم - دەرىجىلىرى 401

ئالدانغۇچىلارنىڭ تۈرلىرى ۋە قىسىملىرى 403
ئىبادەتگۈي ۋە ئەمەل قىلىدىغان كىشىلەر ھەققىدە 412
تەسەۋۋۇف ئەھلىنىڭ بايانى 415
باي - زەردارلار ھەققىدە 418

تۆتىنچى قىسىم

ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى ئىشلار

يىگىرمە ئىككىنچى بۆلۈم: تەۋبە قىلىش، ئۇنىڭ شەرتلىرى، رۇكنلىرى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا 425

تەۋبە قىلىشنىڭ ۋاجىبلىقى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى 426
گۇناھلارنىڭ قىسىملىرى توغرىسىدا 427
ئاخىرەتتىكى دەرىجىلەرنىڭ دۇنيادا قىلغان ياخشىلىق ۋە يامانلىقلارغا قارىتا ئايرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا 432
كىچىك گۇناھلارنى چوڭ گۇناھلارغا ئايلاندۇرۇۋېتىدىغان ئىشلار ھەققىدە 435
تەۋبە قىلىشنىڭ شەرتلىرى توغرىسىدا 438
پەسىل 442
بەندىلەرنىڭ ئۆز تەۋبىسىدە داۋاملىشىش دەرىجىلىرى 443
تەۋبە قىلغۇچىنىڭ ئالدىرىشى كېرەك بولغان ئىشلارنىڭ بايانى 445
پەسىل: تەۋبە قىلىش دورىسى ۋە داۋاملىق گۇناھ قىلىشنى داۋالاش يولى 446

يىگىرمە ئۈچىنچى بۆلۈم: سەبر قىلىش ۋە شۈكرى قىلىش ھەققىدە 453

سەبر، ئۇنىڭ ھەقىقىتى، قىسىملىرى ۋە شۇنىڭدەك ئىشلار توغرىسىدا 453
سەبرنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە 453
سەبر قىلىشنىڭ ھەقىقىتى ۋە مەنىسى 455
پەسىل 455
پەسىل: سەبر قىلىشنىڭ ئەدەبلىرى توغرىسىدا 461

پەسل: سەبر قىلىشنىڭ دورىسى ۋە سەبر قىلىشقا ياردەمى بولىدىغان ئىشلار توغرىسىدا 464
ئىككىنچى باب 468
شۇكۇر قىلىش، ئۇنىڭ پەزىلىتى، نېئمەتلەرنىڭ بايانى، قىسمىلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار توغرىسىدا 468
پەسل شۇكۇر قىلىشنىڭ چەك - چېگرالىرى ۋە ھەققىتى توغرىسىدا 469
ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى يامان كۆرىدىغان نەرسىلەردىن ئايرىش توغرىسىدا 471
پەسل: نېئمەتلەرنىڭ بايانى، ھەققىتى ۋە قىسمىلىرى توغرىسىدا 476
پەسل: ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرىنىڭ كۆپلۈكى، ئۆزئارا باغلىنىشلىق ۋە بىھىساب ئىكەنلىكى توغرىسىدا 477
پەسل: ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرىنىڭ كۆپلۈكى ھەققىدىكى ئۆرنەكلەرنىڭ بايانى 479
كۇچ - قۇۋۋەت ۋە ھەرىكەت ئەزالىرىنى يارىتىشتىكى ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرى توغرىسىدا 481
پەسل: يېمەكلىكلەر ھاسىل بولىدىغان مەنبەلەردىكى ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرى توغرىسىدا 483
كىشىلەرنى شۇكۇر قىلىشتىن قايتۇرغۇچى سەۋەبلەر توغرىسىدا 485
رىۋايەت 486
پەسل: سەبر ۋە شۇكۇرنىڭ بىر يەردە بىرلىشىشىنىڭ بايانى 491
بالا - مۇسىبەت ئۈستىدىكى نېئمەتنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا 495
پەسل: سەبر قىلىش بىلەن شۇكۇر قىلىشنىڭ قايسىسى ئەۋزەل ئىكەنلىكى توغرىسىدا 497

يىگىرمە تۆتىنچى بۆلۈم: ئۈمىد قىلىش ۋە قورقۇش توغرىسىدا 501

ئۈمىد قىلىشنىڭ ھەققىتىنىڭ بايانى 501
ئۈمىد قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا 504
پەسل: ئۈمىد قىلىشنىڭ دورىسى ۋە ئۈمىد قىلىش ھاسىل بولىدىغان سەۋەب ھەققىدە 506
ئىككىنچى قىسىم: قورقۇش، ئۇنىڭ ھەققىتى، دەرىجىلىرى ۋە شۇنىڭغا

مۇناسىۋەتلىك ئىشلار ھەققىدە 510
قورقۇشنىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى 510
پەسىل: قورقۇشنىڭ دەرىجىلىرى، ئۇنىڭ كۈچلۈك ۋە ئاجىز بولىدىغانلىقى توغرىسىدا 512
قورقۇشنىڭ قىسىملىرى توغرىسىدا 514
پەسىل: قورقۇش ۋە ئۈمىد قىلىشنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئىككىسىدىن غالىب بولۇشى كېرەك بولغان سۈپەت ھەققىدە 515
قورقۇشنىڭ كۈچلۈك بولۇشى ئەۋزەلمۇ ياكى ئۈمىد قىلىشنىڭ كۈچلۈك بولۇشى ئەۋزەلمۇ، ۋەياكى ئىككىلىسىنىڭ ئوتتۇراھال بولۇشى ئەۋزەلمۇ؟ دېگەننىڭ بايانى توغرىسىدا 516
پەسىل: قورقۇشنى جەلپ قىلىش يولىنىڭ بايانى 518
پەرىشتىلەرنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشنىڭ بايانى 524
پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشنىڭ بايانى 526
پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشى 527
ساھابىلەرنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشى 527
تابىئىنلەر ۋە ئۇلاردىن كېيىنكىلەرنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشنىڭ بايانى 529

يىگىرمە بەشىنچى بۆلۈم: زاھىدلىق ۋە يوقسۇللۇق توغرىسىدا 533

بىرىنچى باب يوقسۇللۇق توغرىسىدا 533
يوقسۇللۇقنىڭ ھەقىقىتى، يوقسۇل كىشىنىڭ ھال ۋە ئاتاقلىرىنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغانلىقىنىڭ بايانى 533
پەسىل: يوقسۇللۇقنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە يوقسۇللۇقنىڭ بايلىقتىن ئەۋزەل ئىكەنلىكى توغرىسىدا 535
باي بىلەن يوقسۇلنىڭ قايسىسىنىڭ پەرىلەشتۈرۈلگەن ئىكەنلىكى توغرىسىدا 538
پەسىل: يوقسۇل كىشىنىڭ يوقسۇللۇق ھالىتىدىكى ئەدەبلىرى توغرىسىدا 540
يوقسۇل كىشىنىڭ ھەدىيە قوبۇل قىلىش ئەدەبلىرىنىڭ بايانى 541
پەسىل: زۆرۈرىيەتسىز تىلەشنىڭ ھاراملىقى ۋە تىلەشكە مەجبۇر بولۇپ قالغان يوقسۇل كىشىنىڭ ئەدەبلىرى توغرىسىدا 542
تىلىگۈچىلەرنىڭ ئەھۋاللىرىنىڭ بايانى 545
ئىككىنچى باب 547

زاهىدلىقنىڭ ھەقىقتى، پەزىلىتى، ئۇنىڭ دەرىجىلىرى ۋە قىسىملىرى 547
زاهىدلىقنىڭ ھەقىقتى 547
زاهىدلىقنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا 548
پەسىل: زاهىدلىقنىڭ دەرىجىلىرى ۋە قىسىملىرى ھەققىدە 549
پەسىل: ھاياتنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجلىرىدىن زاهىد بولۇشنىڭ تەپسىلىي بايانى 550
پەسىل: زاهىدلىقنىڭ ئالامەتلىرى 556

يىگىرمە ئالتىنچى بۆلۈم: تەۋھىد ۋە تەۋەككۈل قىلىش ھەققىدە 559

تەۋەككۈل قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا 559
تەۋەككۈل قىلىشنىڭ ئەسلى بولغان تەۋھىدنىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى 560
تەۋەككۈل قىلىش تەۋھىد ئۇستىگە قۇرۇلىدۇ. تەۋھىد
بىرنەچچە دەرىجە بولىدۇ: 560
پەسىل: تەۋەككۈل قىلىشنىڭ ئەھۋالى ۋە تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنىڭ
ئەمەللىرىنىڭ بايانى 561
تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنىڭ بەزى ئەمەللىرى توغرىسىدا 563

يىگىرمە يەتتىنچى بۆلۈم: ياخشى كۆرۈش، شەۋق، ئۇنس - ئۇلپەتچىلىك ۋە رازىمەنلىك ھەققىدە 571

ياخشى كۆرۈشكە يېگانە ئاللاھنىڭ لايىق ئىكەنلىكىنىڭ بايانى 572
پەسىل: ئاللاھنى تونۇش ۋە ئاللاھنىڭ جامالىغا قاراشنىڭ ئەڭ چوڭ
لەززەت ئىكەنلىكى ۋە بۇ نېئىمەتتىن مەھرۇم قالغان كىشىنىڭلا باشقا
لەززەتنى ئارتۇق بىلىدىغانلىقى توغرىسىدا 577
پەسىل: ئاللاھنى ياخشى كۆرۈشنى كۆچلەندۈرىدىغان سەۋەبلەر، ياخشى
كۆرۈشتە كىشىلەرنىڭ پەرقلىق بولىدىغانلىقى ۋە ئاللاھ تائالانى تونۇشتا
كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىلىرىنىڭ كەمچىل بولۇپ قېلىش سەۋەبى توغرىسىدا 582
كىشىلەرنىڭ ئاللاھنى ياخشى كۆرۈشتە پەرقلىق بولۇشىدىكى سەۋەبنىڭ
بايانى توغرىسىدا 584
پەسىل: ئاللاھقا ئىنتىزار بولۇشنىڭ مەنىسى 586
پەسىل: ئاللاھ تائالانىڭ بەندىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقى، ئۇنىڭ مەنىسى
ۋە بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنىڭ ئالامەتلىرى

توغرىسىدا 589
پەسىل: ئاللاھ بىلەن ئۇنىس - ئۇلۇپەت ۋە ئاللاھنىڭ قازاسىغا رازى بولۇش توغرىسىدا 595
ئۇلۇپەتلىشىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئەملىگە تايىنىۋېلىش ۋە خۇرسەنلىكنىڭ مەنىسى 596
قازايىقەدەرگە رازى بولۇشنىڭ مەنىسى، ئۇنىڭ ھەقىقىتى ۋە پەزىلىتى توغرىسىدا 597
پەسىل: ئاللاھ تائالانىڭ قازاسىغا رازى بولۇشنىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ نەپس - خاھىشقا يات ئىشلارنىمۇ مۇمكىنلىكى توغرىسىدا 600
پەسىل: دۇئا قىلىشنىڭ رازى بولۇشقا زىت كەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا 606
بۇ بۆلۈمنىڭ ئاخىرىدا ياخشى كۆرۈشكە مۇناسىۋەتلىك مەنپەئەتلىك سۆزلەر 608
ياخشى كۆرۈشكە مۇناسىۋەتلىك بىرنەچچە رىۋايەت 608
بىرىنچى پەسىل: نىيەت قىلىش، ئۇنىڭ ھەقىقىتى، ئۇنىڭ پەزىلىتى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا 610
نىيەتكە مۇناسىۋەتلىك ئەمەللەرنىڭ تەپسىلاتى توغرىسىدا 613
نىيەتنىڭ ئىنسانىنىڭ ئىختىيارلىقى دائىرىسىگە كىرمەيدىغانلىقىنىڭ بايانى 615
ئىككىنچى پەسىل: ئىخلاس قىلىش، ئۇنىڭ پەزىلىتى، ھەقىقىتى ۋە دەرىجىلىرى توغرىسىدا 617
ئىخلاسنىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى 620
ئىخلاسنى بۇزغۇچى ئاممىلار 621
پەسىل: ئىخلاسقا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاممىلار ئارىلاشقان ئەملىنىڭ ھۆكمى ۋە ئۇ ئەملىگە ساۋاب بېرىلىشنىڭ تەپسىلاتى توغرىسىدا 622
ئۈچىنچى پەسىل: راستچىللىق، ئۇنىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا 623
باب: ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش ۋە ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش توغرىسىدا 627
بىرىنچى دەرىجە: نەپسكە شەرت قويۇش 628
ئىككىنچى دەرىجە: ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش 631
ئۈچىنچى دەرىجە: ئەمەل قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش 633
تۆتىنچى دەرىجە: نەپسىنى ئۆتكۈزگەن كەمچىلىكلىرىگە بىنائەن

جازالاش 635
بەشىنچى دەرىجە: نەپسكە قارشى جىھاد قىلىش 637
ئالتىنچى دەرىجە: نەپسىنى ئەيىبلەش ۋە ئۇنىڭغا كايىش 639
باب: تەپەككۇر قىلىش ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى 642
تەپەككۇر قىلىش ساھەلىرى ۋە ئۇنىڭ مېۋىسىنىڭ بايانى 643
پەسىل: ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرى ھەققىدە قانداق تەپەككۇر قىلىشنىڭ بايانى 645
باب: ئۆلۈمنى ئەسلەش، ئۆلۈمدىن كېيىنكى ئىشلار ۋە ئۆلۈمگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا 649
ئۆلۈمنى ئەسلەش ۋە ئۇنى كۆپ ئەسلەپ تۇرۇشقا قىزىقتۇرۇش ھەققىدە 649
باب: ئۆلۈمنى ئەسلەشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا 651
ئۆلۈمنى ئەسلەشنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنىڭ يولى 652
ئۇزۇن ئارزۇ قىلىشنىڭ سەۋەبى ۋە ئۇنىڭ ئىلاجى توغرىسىدا 654
پەسىل: ئارزۇ - ھەۋەسنىڭ زىيادە ياكى كەم دەرىجىلىرى 655
ئەمەل قىلىشقا ئالدىراشنىڭ بايانى ۋە ئەمەل قىلىشنى كېچىكتۈرۈشنىڭ ئاپىتى توغرىسىدا 657
باب: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋە توغرا يولدا بولغان خەلىپىلەرنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا 658
ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا 662
ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا 663
ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا 665
ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپاتى 666
ساھابىلەرگە ۋە ئۇلاردىن باشقا كىشىلەرگە ئۆلۈم كەلگەندە ئۇلارنىڭ دېگەن سۆزلىرى ۋە قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش توغرىسىدا 667
قەبرە ئەھۋالى ۋە سەلەف سالىھلەرنىڭ قەبرە بېشىدا ئېيتقان سۆزلىرى توغرىسىدا 669
قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش، ئۆلگەنلەرگە دۇئا قىلىش ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا 670
پەسىل: ئۆلۈمنىڭ ھەقىقىتى، مېيىت قىيامەت قايىم بولغۇچە قەبرىدە ئۇچرايدىغان ئىشلار توغرىسىدا 672

قەبرىنى ئەسلەش توغرىسىدا 675
پەسىل: مېيىتنىڭ سۇر چېلىنغاندىن باشلاپ جەننەتكە ياكى دوزاخقا
ئورۇنلىشىپ بولغۇچە بولغان ۋاقىتتىكى ئەھۋاللىرى توغرىسىدا 679
جەھەننەم ھەققىدە 682
پەسىل 685
جەننەتنىڭ سۈپەتلىرى 686
باب: ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ كەڭ ئىكەنلىكى توغرىسىدا 690

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن (باشلايمەن)

بارچە ماختاش ۋە ئۇلۇغلاشلار ئول ئاللاھ تائالاغا بولغايكىم، جىمى مەۋجۇدات پەقەتلا ئۇ زاتتىن ياردەم ۋە مەغپىرەت تىلەيدۇ. تۆگىمەس دۇرۇد ۋە سالاملار ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە، ئۇ زاتنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا، ئەسھاب كىراملىرىغە ۋە ئۇ زاتقا تاكى قىيامەتكىچە ئەگەشكەنلەرگە بولغاي.

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن! قولىڭىزدىكى «مۇختەسەرۇ منهاجىل قاسىدىن» ئاتلىق ئۇشبۇ كىتاب ۋەز - نەسىھەت تۈرىدىكى ئەسەر بولۇپ، تۆت مەشھۇر ئالىمنىڭ ئالاھىدە ئىلمىي ئەمگىكىنىڭ يىغىندىسى ۋە جەۋھىرى بولۇش سۈپىتىدە مەنىۋى ئوزۇق قىممىتى ئىنتايىن يۇقىرى ئەسەردۇر. ئەسەر ئالدى بىلەن ھۆججەتۇل ئىسلام ئەبۇ ھامىد مۇھەممەد ئەلغەززالىينىڭ (ھ. 450 - 505 / م. 1058 - 1111) «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن (دىن ئىلىملىرىنى ياشارتىش/ إحياء علوم الدين)» ئاتلىق ئەسىرىگە تايانماقتا بولۇپ، ئۇ ئەقىدە، فىقھ، ئەخلاق، ۋەز - نەسىھەت ۋە سۇلۇك قاتارلىق چېتىشلىق ساھەسى كەڭ مەشھۇر يىرىك ئەسەردۇر. ھىجرى 488 - 499 (م. 1096 - 1106) يىللار ئارىسى 11 يىلغا يېقىن مۇددەتتە يېزىپ تاماملانغان بۇ ئەسەر تۆت بۆلەككە، ھەر بۆلەك ئون بابقا بۆلۈنگەن بولۇپ، نۆۋەت بىلەن بىرىنچى بۆلەكتە ئىبادەتلەر، ئىككىنچى بۆلەكتە ئادەتلەر، ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى بۆلەكلەردە، يەنى كىتابنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدا، سۇلۇك ۋە ئەخلاق ساھەسىدىكى ئىنسانىنى ھالاكەتكە تاشلايدىغان قىلىقلار ۋە ھالاكەتتىن قۇتقۇزىدىغان ئەمەللەر ھەققىدە سۆزلەنگەن. ئەسەر ئىبادەتلەرنىڭ سىرلىرى، ئۇلارغا يوشۇرۇنغان روھىيەت، دىنىنىڭ كۆرسەتمىلىرى ۋە ئۇنى ھاياتقا تەتبىقلاش ھەمدە نەپسىنى پاكلاش قاتارلىق جەھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى بىلەن ئىسلامنى ھەر تەرەپتىن تونۇش ئۈچۈن مۇھىم بولغىنىدەك، ئىسلام ئىلىملىرىنى قايتا ياشارتىش ۋە ئىلمىنىڭ شەنىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈنمۇ ببباھا ئەسەردۇر.

ئىمام غەززالىي مەزكۇر چوڭ ھەجىملىك ئەمگىكىنى بىر تەرەپتە شەيتانىنىڭ (ئاللاھنىڭ لەنىتى ئۇنىڭغا بولسۇن) ئازدۇرۇشىغا گىرىپتار ئاۋام خەلق كۆرسە، يەنە بىر تەرەپتە دىنىنى ئۆزئارا تۆر تالىشىش، ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرۇشنىڭ ۋاستىسى ۋە ھاكىمىيەتنىڭ

خەلقنى تىزگىنلەش قورالى قىلىۋېلىشىغا ماسلىشىۋاتقان ئەھلى ئىلىم ئۆلىما زاماناداشلىرىنى كۆرۈپ، قەلبىلەردە ئىخلاسنى ئورنىتىشنىڭ زۆرۈرىيىتىنى تونۇپ يېتىپ، ھەر ئىشتا ئىخلاسنى ئاساس ۋە شوئار قىلىشتەك سەلەف سالىھلەرنىڭ ئىدىيەسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەقسىتىدە يېزىپ چىققان. جەمئىيەتنى توغرا ئىسلام ئەقىدىسىگە قايتۇرۇش ئارقىلىق ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن، بىر ئىدىئولوگىيە چەمبىرى شەكىللەندۈرۈشكە تىرىشقان. دىن ۋە ئەقىدە مەسىلىلىرى بىلەن بىرگە پىسخىكا، جەمئىيەت، ئەخلاق، سىياسەت ۋە تەربىيە تېمىلىرىدا توختىلىپلا قالماي، ئىيااللارنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنىمۇ بايان قىلغان.

«ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن» ئۆز زامانىدىن تارتىپ ھەر دەۋر ئىسلام ئالىمىدە ئالىم - ئەللامىلەرنىڭ ئالاھىدە دىققەت - ئېتىبارىنى جەلپ قىلغان بولۇپ، ئەسەرگە ئەللامە مۇرتەزا ئەززەبىيدىي (ھ. 1145 - 1205 / م. 1732 - 1790) «ئىتھافۇسسادە ئەلمۇتتەقىن (مۇتتەقىي زاتلارغا ھەدىيە) / إتحاف السادة المتقين بشرح إحياء علوم الدين» نامىدا 14 جىلدلىق بۇيۇك شەرھ يازغان بولسا، مۇھەددىس زەينۇددىن ھافىز ئىراقىي (ھ. 725- 806 / م. 1325 - 1403) «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»دىكى ھەدىسلەرنىڭ تەخرىجىگە دائىر چوڭ («ئىخبارۇل ئەھيائ») ۋە ئوتتۇرا («ئەلكەشفۇل مۇبىن») ھەجىملىك ئىككى ئەسەر يازغان. ھافىز ئىراقىي ساقلاش ۋە سەپەرلەردە كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە ئەپلىك بولسۇن ئۈچۈن، بۇ ئىككى ئەسەرنى بىرلا ئەسەرگە ئىخچاملىغان ۋە ئۇنى «ئەلمۇغنىي (المغني عن حمل الأسفار في الأسفار، في تخريج ما في الإحياء من الأخبار)» دەپ ئاتىغان. ھافىز ئىراقىينىڭ ئوقۇغۇچىسى، ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس شىھابۇددىن ئىبنى ھەجەر ئەسقەلانىي (ھ. 773 - 852 / م. 1371 - 1449) ئۇستازى كەم قويغان يەرلەرنى «ئەلئىستىدراك / (الاستدراك)»تا تولۇقلىغان. ئۇنىڭدىن كېيىن شەيخ قاسىم ئىبنى قۇتلۇبۇغا (ھ. 802 - 879 / م. 1399 - 1474) ھەدىسلەرنىڭ ھۆكۈملىرىدە كەم قالغان ئورۇنلارنى «ئىتھافۇل ئىھيائ / إتحاف الأحياء فيما فات من تخريج أحاديث الإحياء»نى يازغان.

ئىمام غەززالىي مەزكۇر ئەسەرنى يېزىشتا ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆتكەن مۇتەسەۋۋىف، زاھىد، مۇھەددىس شەيخ ئەبۇ تالىب مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەتىييە ئەلمەككىي ئەلھارىسىي (ئۆ. ھ. 386 / م. 996) نىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ۋە ئۇنىڭ «قۇتۇل قۇلۇب فى مۇئامەلەتىل مەھبۇب (ئاللاھقا بولغان مۇئامىلىدە قەلبلەر ئوزۇقى ۋە بەندىنىڭ تەۋھىد ماقامىغا تۇتقان يولىنىڭ سۈپىتى / قوت القلوب في معاملة المحبوب ووصف طريق المريد إلى مقام التوحيد)» دېگەن كىتابىدىن كۆپ پايدىلانغان ۋە نەقىل ئالغان. ئىككى ئەسەرنى سېلىشتۇرۇپ قارىغانلا كىشى بۇنى ئېنىق كۆرەلەيدۇ.

«ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»نىڭ مۇختەسەرلىرى، يەنى ئىخچاملىنىشىغا كەلسەك، ئىمام

غەززالىينىڭ ئۆزىلا مەزكۇر ئەسەردە بايقىغان چۈشىنىكسىز جايلارنى ئىزاھلاپ «ئەلئىملائ ئەلا مۇشكىلىل ئىھيائ/ الإملاء على مشكل الإحياء» ئاتلىق بىر رىسالە يازغان بولۇپ، بۇ رىسالە «ئەلئەجۋبە ئەلمۇسكىتە / الأجوبة المسكتة، عن الأسئلة المبهتة» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىمام غەززالىينىڭ قېرىندىشى شەيخ ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئەلغەززالي (ئۆ. ھ. 520 / م. 1126) «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»نى تۈنجى قېتىم «لۇبابۇل ئىھيائ / لباب الإحياء» نامىدا يىغىنچاقلىغاندىن كېيىن، مۇختەسەرلەر ئارقىمۇئارقا يېزىلىپ داۋاملاشقان. مەشھۇرراقلىرىدىن مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئەلئەجۇلۇنىي ئەلبىلالي (ھ. 750- 820 / م. 1349 - 1417)، «قۇۋتۇل ئەھيائ من كىتابىل ئىھيائ / قوت الأحياء من كتاب الإحياء»)، مۇھەممەد ئىبنى سەئىد ئەلىيەمەنىي (ئۆ. ھ. 595 / م. 1199)، ئەھمەد ئىبنى مۇسا ئەلمۇسۇلي (ھ. 575 - 622 / م. 1179 - 1225)، ئىمام جالالۇددىن سۇيۇتىي (ھ. 849 - 911 / م. 1445 - 1505)، ئەللامە مۇھەممەد ئىبنى ئوسمان ئىبنى ئۆمەر ئەلبەلخىي (ئۆ. ھ. 830 / م. 1427، «ئىلىم بۇلىقى ۋە ھىلىم زىننىتى / عين العلم وزين الحلم») قاتارلىقلار يازغان مۇختەسەرلەر بولۇپ، ئەلبەلخىينىڭ مۇختەسەرىنى موللا ئەلى قارىي (ھ. 930 - 1014/ م. 1524 - 1606، «شرح عين العلم وزين الحلم») شەرھىلىگەن.

يەنە شام دىيارىدىن ئەللامە جامالۇددىن قاسىمي (ھ. 1283 - 1332/ م. 1866 - 1914) مۇ «مەۋئىزەتۇل مۇئمىنىن من ئىھيائى ئۇلۇمىددىن (ئىھيائى ئۇلۇمىددىندىن ئىبلىنغان مۇئمىنلەرگە ۋەز - نەسىھەت) / موعظة المؤمنين من إحياء علوم الدين» دەپ ئىخچاملىغان.

ئاشۇ تەرىقىدە ئىخچاملاشلار كۆپ بولغان. ئاتاقلىق مۇھەددىس، تارىخچى، فەقىھ، ئىمام جامالۇددىن ئەبۇلفەرەج ئىبنۇلجەۋزىي (ھ. 510 - 597 / م. 1116 - 1201) كىتابىنىڭ زەئىف ۋە توقۇلما ھەدىسلىرىنى، كۆچىنىڭ يېتىشچە، سەھىھ ھەدىسلەرگە ئالماشتۇرۇپ، ئىخچاملاپ ئۇنى «منهاجۇل قاسىدىن ۋە مۇفىيدۇسسادىقىين (ئاللاھقا تەلپۈنگۈچىلەرنىڭ يولى ۋە راستچىللارنىڭ مەنپەئەتكارى) / منهاج القاصدين ومفيد الصادقين» دەپ ئاتىغان. مەزكۇر ئەسەرنى قازى، فەقىھ، دىننىڭ يۈلتۇزى، ئىمام ئەھمەد ئىبنى ئابدۇررااھمان ئىبنى قۇدامە ئەلمەقدىسي (ھ. 651 - 689 / م. 1253 - 1290) «مۇختەسەرۇ منهاجۇل قاسىدىن»نامىدا تېخىمۇ يىغىنچاقلىغان.

كىتابىنىڭ ۋەز - نەسىھەت ۋە روھي تەربىيە جەھەتتىكى قىممىتى كۆزدە تۇتۇلۇپ، 2018 - يىلى «ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى» تەرىپىدىن تەرجىمە ۋە نەشر پىلانىغا كىرگۈزگەن ئىدى. بىر مۇددەت مۇناسىپ تەرجىمان ئىزدەپ، تەرجىمە ئىشى ئاخىرى ئابدۇللاھ قارىھاجىمغا تاپشۇرۇلدى. تەرجىمە بىر يىلغا قالماي تاماملىنىپ، بىرنەچچە قېتىم قايتا كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە تەھرىرلەشتىن ئۆتتى. كىتابىنىڭ ھەدىس

تەخرىجلىرى ۋە بەزىبىر كىرەكلىك ئىزاھاتلار باردا ئەرەبچە 5 ـ 6 خىل نەشرىدىن پايدىلىنىلغان بولسىمۇ، ئەرەبچە نەشرلەردە تەخرىج قىلىنمىغان ۋەمەنبە كۆرسىتىلمىگەن نۇرغۇن ھەدىس ۋە رىۋايەتلەر پېقىر ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاھنىڭ بىر قوللۇق ئىشلىشى بىلەن تەخرىج قىلىنىپ، مەنبەلەر كۆرسىتىلدى. ئەسەر قايتا ـ قايتا ئىخچاملانغان بولغاچقا دەماللىقتا چۈشىنىش تەسرەك بولۇپ قالغان جايلار «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن» دىكى ئەسلىگە مۇراجىئەت قىلىش ئارقىلىق يورۇتۇلدى ھەمدە تېگىشلىك ئورۇنلارغا مۇھىم ئىزاھلار كىرگۈزۈلۈپ، سىز كۆرۈپ تۇرغان ھالغا كەلتۈرۈلدى.

مەزكۇر تەرجىمىنىڭ تېخىمۇ چۈشىنىشلىك ۋە مەنپەئەتلىك بولۇشى ئۈچۈن تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلدى:

1. *تىلىنىڭ ئاممىباب بولۇشىغا ئالاھىدە كۆچەش بىلەن بىرگە بەزى ئەرەبچە دىنىي ئاتالغۇلار ئەسلىگە ئەكىڭ يېقىن شەكىلدە بېرىلىشكە دىققەت قىلىندى؛*

2. *كىتابتا نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ ئەرەبچە ئەسلى بېرىلمەي، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىلا بېرىلدى. ئايەت تەرجىملىرىدە ئۇستاز مۇھەممەد سالىھ دامۇللامنىڭ تەرجىمىسى ئاساس قىلىنغان ھالدا، كونكرېت نۇقتىلاردا مەزمۇن بىردەكلىكنى ساقلاش ۋە ئاڭلىتىلغان مەنانى سادىق بولۇش پرىنسىپى بويىچە تەرجىمىسى بېرىلدى.*

3. *قىسمەن دۇئالار يادلاشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن ئەرەبچە بىلەن ئۇيغۇرچە تەرجىمە تەكىڭ بېرىلدى.*

ئەسەردە كەلتۈرۈلگەن ئايەتلەرنىڭ ئاخىرىغىلا سۈرە نامى ۋە ئايەت نومۇرى ئۇسۇل تىرناق «( )» ئىچىدە بېرىلگەن بولۇپ، تەرجىمىدە ئىزدەش تېخىمۇ قولاي بولسۇن ئۈچۈن، (سۈرە تەرتىپ نومۇرى/«سۈرە ئىسمى»: ئايەت نومۇرى) شەكلىدە بېرىلدى. مەسىلەن: ﴿ئۆيۈمنى پاك تۇتقىن﴾ 22/«ھەج»: 26. ھەدىس تەخرىجلىرى ۋە باشقا ئىزاھاتلار بولسا ھاشىيەدە بېرىلدى. ھەدىس تەخرىجلىرىدە ئەكىڭ سەھىھ مەنبە تاللىنىدى ۋە ئەينى كىتابتا تەكرارلانغان بولسا، بىرلا ھەدىسكە ئىشارە قىلىندى. مەسىلەن: بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (71)؛ مۇسلىم (1037). ئەگەر ئەسەر كۆپ تومۇق بولسا، تۇم سانى/بەت شەكلىدە بېرىلدى. مەسىلەن: ھاكىم (494/1).

4. *كىتابنىڭ ئەرەبچە نەشرلىرىدە بېرىلمىگەن، تەرجىمە جەريانىدا ھاشىيەدە ئىلاۋە قىلىنغان ئىزاھاتلار ئالاقىدار كىتاب، مەنبەلەردىن ئەينەن ئېلىنىپ ياكى قىسقارتىلىپ قوشۇلدى ۋە ئاخىرىغا «ـــ ت.»*

(تەھرىردىن) ئىشارىتى بېرىلدى.

5. *يىلناملىەر ھىجرىيە (ھ.)، مىلادىيە (م.) شەكلىدە قىسقارتىلىپ ئىپادىلەندى.*

ئەلبەتتە، بۇ ناجىزانە تىرىشچانلىقىمىز بەزى قۇسۇرلاردىن خالىي ئەمەستۇر. بۇ خۇسۇستا كەڭ ئوقۇرمەن قېرىنداشلارنىڭ تەكلىپ - پىكرلىرىنى ئايىماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋە تائالانىڭ بىزنى توغرا يولدا ماڭغۇچىلاردىن ۋە توغرا يولنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغانلاردىن قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ھەمدۇسانالار ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر.

دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاھ
«ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى»
ھ. 1445، 22 - جامادىيەلئەۋۋەل
م. 2023، 6 - دېكابىر.

ساجىيە
ئىسلام تەتقىقات مەركىزى

مۇقەددىمە

(مۇئەللىق)

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمىز، پەقەت ئۇ زاتتىنلا مەدەت تىلەيمىز ۋە خاجەمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە دۇرۇد - سالاملار يوللايمىز.

دىنىنىڭ يۇلتۇزى، ئىمام ئەبۇلئىببىاس بولسا شەيخۇلئىسلام، پەرھىزكار زاھىد، ھەقنى تونۇغان، ئىلمىگە ئەمەلچان، ئالىم، شەيخ، دىنىنىڭ ئىززىتى ئىمام ئەبۇ ئابدۇللاھ مۇھەممەدنىڭ ئوغلىدۇر. ئۇ بولسا دىنىنىڭ قۇياشى، ئالىملار ۋە ھاكىملارنىڭ رەھبىرى، ئىنسانىيەت مۇفتىسى، شەيخۇلئىسلام، ئىبادەتگۈي ئەللامە، ئىلمىگە ئەمەلچان، زاھىد، ئالىم، ئىمام ۋە شەيخ ئەبۇ مۇھەممەد ئابدۇررااھماننىڭ ئوغلىدۇر. ئۇ شەيخۇلئىسلام، پەرھىزكار زاھىد، ئىلمىگە ئەمەلچان، ئالىم، ئىمام، شەيخ ئەبۇ ئۆمەر ئىبنى ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى قۇدامە ئەلمەقدىسى ئەلھەنبەلىينىڭ (ھ. 541 - 620 / م. 1147 - 1223، ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولغاي) ئوغلىدۇر.

دىنىنىڭ يۇلتۇزى، تەڭداشسىز ئەللامە، ئىبادەتگۈي زاھىد، ئىلملىك شەيخ ۋە ئىمام ئەبۇلئىببىاس ئەھمەد ئېيتۇر:

جىمى گۈزەل ئۆگىدۇ ۋە ماختاشلار رەھمىتى بارلىق بەندىلەرگە ئورتاق، ئۆزىگە ئىتائەت قىلغانلارنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلغۇچى، تەۋپىق بېرىپ ئۇلارنى ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلغۇچى ۋە مەقسەتلىرىگە ئېرىشتۈرگۈچى زات ئاللاھقا بولسۇن.

نېئىمەتلىرى مول، سېخىيلەر سېخىيسى ئاللاھنى ئېتىراپ قىلغۇچىلار قاتارىدا ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىمەن ۋە ئول ئاللاھقا سىغىنىپ ھۇزۇرىدىن قوغلىنىش ۋە سۈرگۈن قىلىنىشتىن پاناھ تىلەيمەن ۋە يەنە ناجىزانە گۇۋاھلىق بېرۈرمەنكى، ئاخىرەت كۈنى ئۇچۇن ساقلايدىغان ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ يەككە - يېگانىدۇر، ھېچقانداق شېرىكى يوقتۇر!

يەنە گۈژاھلىق بېرۈرمەنكى، ھەق يولدىن چەتنىگەن ۋە سەركەشلەرنى، دىنسىز ۋە مۇرتەدلەرنى تىز پۈكتۈرگۈچى، ھىدايەت ۋە توغرا يولنى كۆرسەتكۈچى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئاللاھنىڭ قۇلى ۋە ئەلچىسىدۇر. ئاللاھ تائالا ئۇ زاتقا، ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا، بىر - بىرىدىن جەسۇر، ھۆرمەتكە سازاۋەر ساھابەلىرىگە ئارزۇ ۋە مەقسەتلەرنى ۋايىغا يەتكۈزگۈچى رەھمىتى بىلەن مۇئامىلە قىلسۇن.

مەقسەتكە كەلسەك: قايسىبىر كۈنى تەڭداشسىز ئالىم، ئىمام، شەيخ جامالۇددىن ئىبنۇلجەۋزىينىڭ ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ «مىنھاجۇل قاسىدىن ۋە مۇفىدۇسسادىقىن (ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئىزدىگۈچىلەرنىڭ يولى ۋە راستچىللارنىڭ مەنپەئەتبەخشى)» دېگەن كىتابنى ئوقۇپ قالدىم. شۇنداً ئۇ كىتابنىڭ پايدىلىرى بەك كۆپ، تولىمۇ مەنپەئەتلىك، مۇھىم كىتابلاردىن ئىكەنلىكىنى بىلدىم. شۇڭىمۇ ئۇ كىتاب قەلبىمدە بەغايەت يۈكسەك ئورۇنغا ئېرىشتى ۋە كىتابنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقىش ھەم تەھسىل قىلىشقا قىزىقىپ قالدىم. كىتابنى قايتا ئوقۇغىنىمدا ھېس قىلدىمكى، ئەسلىدە ئۇ كىتاب مەن ئويلىغاندىنمۇ ئېسىل كىتاب ئىكەن. شۇنداقتىمۇ كىتاب سەل كەڭ دائىرىلىكتەك بىلىندى. بولۇپمۇ كىتابنىڭ بېشىدىكى قوشۇمچە، ئەھكامغا دائىر مەسىلىلەر ئەل ئىچىدە مەشھۇر فىقھىي كىتابلاردا كۆپ ئۇچرايدىغان مەسىلىلەر بولۇپ، ھالبۇكى بۇ كىتابنىڭ ئاساسىي مەقسىتى فىقھىي مەسىلىلەر ئەمەس ئىدى. شۇڭا بائىس، ئۇشبۇ كىتابنى يەنمۇ ئىخچاملاپ، كىتابنىڭ بېشىدا تىلغا ئېلىنغان شاخچە مەسىلىلەرگە ئالاقىدار ھەممىگە تونۇش مەسىلىلەرنى قويۇپ، ئەڭ پايدىلىق، ئەڭ مۇھىم قىسىملىرىنى ۋە ئەسل مەقسەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر مۇختەسەر ــ ئىخچاملىما يېزىپ چىقىشنى ئارزۇ قىلىپ قالدىم.

پېقىر ئۇشبۇ مۇختەسەرنى تەييارلاشتا «مىنھاجۇل قاسىدىن ۋە مۇفىدۇسسا-دىقىن» نىڭ ئەسل تەرتىبى ۋە مەزمۇنلىرىنى سۆزمۇسۆز ئەينەن ئالمىدىم. بەلكى ئەسل مەقسەتكە يارىشا قىسقا، ئىخچاملىقىنى ئاساس قىلىپ، زۆرۈر سۆزلەرنى مەنىسى بىلەن بايان قىلدىم. بەزىدە ئېھتىياجغا يارىشا كىتابتا بولمىغان ھەدىسلەرنى ۋە ئازغىنە مەزمۇنلارنى قوشتۇم. ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

مۇئەللىف ئەبۇلفەرەج ئىبنۇلجەۋزىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ ئېيتۇركى:

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن (باشلايمەن)، جىمى ھەمدۇسانا غەپلەت ئۇيقۇسىدىكىلەرنى زورمۇزور ئويغاتقۇچى؛ ئاداشقۇچىلارنى ۋائىز ۋە نەسىھەتگۈيلارنىڭ يېقىملىق سۆزلىرى بىلەن تەۋبە قىلدۇرۇپ، خاتالىقلىرىدىن

پاكلىغۇچى؛ ئارىغلارغا[1] خىلۋەتلەردە ئەڭ شېرىن سۆز ۋە ئەھدىلەردە بولغۇچى؛ زاھىدلارغا ئەدەبنى ئەلا بىلدۇرۇپ، ئەڭ ئېسىل ئەمەللىرىدىمۇ كۆز - كۆز قىلىشتىن ئەيمەندۇرگۈچى؛ نەپسكە قارشى ئۇرۇش قىلغۇچىلارنى ئورنىدىن بەئەينى ياۋۇز شىرنىڭ ئېتىلىشىدەك دەس تۇرغۇزغۇچى؛ بەندىلەرنى رىئايەت تەلەپ قىلىنغان بەلگىلىملەرگە سۆزسىز رىئايە قىلىشى ۋە «ئىلاهىي بەلگىلىملىرىگە رىئايە قىلغۇچىلارلا ئاللاهنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قالىدۇ» دېگەن ھېكمەتكە چىنپۈتكەن ھالدا ئاللاهنىڭ بەلگىلىملىرىنى مۇھاپىزەت قىلىشى ئۈچۈن ئەدەبلەپ، ئۇلارنى ئەڭ ئېسىل ھەۋەسلىرى بىلەن ئاگاھلاندۇرغۇچى ئاللاھ تائالاغا بولسۇن. ھەردائىم ۋە سانسىز ھەمدۇسانالىرىم ئول ئاللاھ تائالاغا بولغاي.

ئېلىپ كەلگەن ھەق بىلەن ئۇكاز كۈنلىرى[2] ئاتاقلىق زۇۋاندارلارنى مات قىلغان ئاللاهنىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەدكە، ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ۋە ھەقىقىي ئىمان، تەقۋا ۋە ئېھتىيات ئەھلى بولمىش ساھابەئى كىراملىرگە دۇرۇد - سالاملار يوللايمەنكى، ئۇشبۇ دۇرۇدۇ سالاملار بىلەن ﴿ئىنسان ۋە تاشلار پېقلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل﴾66/«تەھرىم»: 6 بولغان يالقۇنلۇق جەھەننەمنىڭ ھارارىتىدىن پېقىر ئامان قالغايمەن...

پېقىر بۇ كىتابىمنى «ئاللاهنىڭ رازىلىقىنى ئىزدىگۈچىلەرنىڭ يولى ۋە راستچىللارنىڭ مەنپەئەتبەخشى / مىنھاجۇل قاسىدىن ۋە مۇفىدۇسسادىقىن» دەپ ئاتىدىم.

كەرەملىك ئاللاھ تائالادىن تىلىكىمىز ئۇشبۇ كىتابنى بىزگە ھەمدە بۇنى

---

[1] ئارىف ئارىف (الْعَارِفُ): ئەرەب تىلىدا: «تونۇغۇچى، تونۇپ يەتكۈچى» دېگەن مەنىدە، ئەھلىسۈننەت ئۇستىلاھىدا: «ئاللاهنى تونۇغۇچى، ئاللاهنى ياخشى كۆرگۈچى، ئاللاهنىڭ شەرىئەتى بىلەن ئەمەل قىلغۇچى ۋە ئاللاهنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۈننىتىگە ئەگەشكۈچى» دېگەنلىكتۇر. ئىمام ئىبنۇلقەييىم رەھىمەھۇللاھ: «ئاللاھ تائالانى ۋە ئۇ زاتىنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىدىكى، شەرىئەتىدىكى ۋە يارىتىشىدىكى ھېكمەتنى تونۇپ يەتكۈچى، ئۇ زاتقا ئىبادەت قىلىشتا ۋە ئۇ ئىبادەتتىن ئاللاهنىڭ نېمىنى ئىرادە قىلغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن بەسىرەت ئەھلى» دەپ تەرىپلەيدۇ. قاراڭ: ئىبنۇلقەييىم: «مەدارىجۇسسالىكىن»، 97/1؛ مۇھەممەد سالىھ: «ئەرەبچە - ئۇيغۇرچە چوڭ لۇغەت» 196/2. ـــ ت.

[2] ئۇكاز كۈنلىرى: ئۇكاز بازىرى بولىدىغان كۈنلەر بولۇپ، «ئۇكاز بازىرى (سُوقُ عُكَاظٍ)»: جاھىلىيەت ئەرەبلىرىنىڭ مەشھۇر ئۇچ بازىرىدىن بىرى ئىدى، ھازىرقى تائىف شەھرىنىڭ 40 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان. بۇ بازار مىلادىدىن 501 يىل بۇرۇن قۇرۇلغان بولۇپ، جاھىلىيەتتە ئەرەبلەرنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي تەشۇىقات مەركىزى بولغان. ئەرەبلەر ھەر يىلى زۇلقەئىدە ئېيىدا بۇ بازاردا 20 كۈن ئېلىم - سېتىم قىلىپ، مۇشائىرەلىشىپ، زۇلقەئىدەنىڭ ئاخىرقى 10 كۈنىنى مەججەننە بازىرىغا بېرىپ ئۆتكۈزەتتى. زۇلھەججە ئېيىنىڭ ئالدىنقى 8 كۈنىنى بولسا زىلمەجاز بازىرىدا ئۆتكۈزۈپ، ئاندىن مىناغا ھەج ئۇچۈن يۈرۈپ كېتەتتى. بۇ بازار ئىسلامىيەتتىن كېيىن يوقالغان. ـــ ت.

ئوقۇغان، ئاڭلىغان، ھەتتا قارىغان ھەممەيلەنگە مەنپەئەتبەخش قىلغاي؛ مەزكۇر كىتابنى ئۆزىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا قىلىنغان خالىس ئەمەللەر قاتارىغا تىزغاي؛ بىزنى ئۆزى رازى بولىدىغان سۆز، نىيەت ۋە ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلغاي؛ ھەرقانداق سەل قاراپ قېلىش، قۇسۇر ۋە كەمچىلىكلىرىمىزنى كەچۈرگەي؛ بىزنى ئۆز نەپسىمىزگە ۋە ھېچبىر فانىي مەخلۇقاتقا كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىكمۇ تاشلاپ قويمىغاي ۋە ئۆمرىمىزنى ياخشىلىق ئۈزرە ئاخىرلاشتۇرغاي. ھەقىقەتەن ئاللاھ بىزگە يېتەرلىكتۇر. ئاللاھ نېمىدېگەن ياخشى ھامىي ـ ھە!

ئەي ئاللاھ رىزاسىنى ئىزدىگۈچى راستچىل ۋە قەتئىي ئىرادىلىك كىشى! كۆردۈمكى، كىشىلەر بىلەن (زىيادە كۆپ) ئارىلىششىنىڭ توغرا ـ خاتانى پەرقلەندۈرەلمەسلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى، قۇسۇرلارنىڭ ئاساسىي مەنبەسىنىڭ دەل نەپستىن ھېساب ئېلىشقا سەل قاراش ئىكەنلىكىنى، ئەگەر كىشى ئۆمۈرنىڭ بارىدا ئۆز نۇقسانلىرىنى تۈزەتمەسە پۈرسەتنىڭ كېتىدىغانلىقىنى، ھەربىر تىنىقنىڭ ئاخىرەت يولۇچىسىنى ئۆلۈم مەنزىلىگە يەنمۇ بىر قەدەم يېقىنلاشتۇرىدىغانلىقىنى بىلگىنىڭ ئۈچۈن، كۆڭلۈڭدە بۇ ئېزىتقۇ دۇنيانىڭ بىھۇدە نەرسىلىرىدىن ۋاز كېچىشكە بەل باغلاپ، ئاخىرەتكە يۈزلىنىشنى قارار قىلىپسەن. پېقىر سېنىڭ خىلۇەت خانەڭدە تەنھالىقىڭغا قايسى كىتابنى ھەمراھ قىلىپ، جىمجىتلىقىڭنى قايسى كىتابنى ئوقۇش بىلەن مەنىگە ئېرىشتۈرۈشۈڭ ھەققىدە ئويلاندىم. بىلىمەن، سەن «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن» دېگەن كىتابنى شۇ ھەقتە يېزىلغان كىتابلار ئىچىدە ئەڭ ياخشى ۋە تولىمۇ قىممەتلىك بىردىنبىر كىتاب، دەپ قارايسەن. ئەمما ئۇققىنكى، «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»دا ئاۋام خەلق بىلەلمەيدىغان خەۋپلەر بار. بۇ خەۋپلەرنىڭ ئەڭ يەڭگىلى «مەۋقۇف» ھەدىسلەرنىڭ «مەرفۇئ» شەكىلدە كېلىشى، (ئېغىرراقى) توقۇلما، ھەتتا باتىل ھەدىسلەرنىڭ كىتابتا كەلتۈرۈلۈشىدۇر. ئەلبەتتە ئىمام غەززالىي ئۇ ھەدىسلەرنى ئۆزى توقۇغان ئەمەس، بەلكى كۆرگىنى بويىچە نەقىل قىلغان. لېكىن، يالغان ھەدىس بىلەن ئىبادەت قىلىش ۋە ياسالما سۆزلەرگە ئالدىنىپ يۈرۈش دۇرۇست بولمايدۇ.

مەسىلەن، كىشىنىڭ رەسۇلۇللاھتىن ھېچقانداق ھەدىس كەلمىگەن تۇرۇپمۇ شۇ كىتابتا كەلتۈرۈلگەن كۈندۈز ۋە كېچە نامازلىرىنى ئوقۇشىغا كۆڭۈل قانداقمۇ ئۇنىسۇن؟! بىغۇبار قۇلاقلارنىڭ ئىمام غەززالىي توپلىغان ۋە ئەمەل قىلىشقا چاقىرغان، لېكىن پېقىر «تەلبىسۇ ئىبلىس (ئىبلىسنىڭ ئازدۇرۇشى)» ئاتلىق كىتابىمدا[1]

[1] «تەلبىسۇ ئىبلىس (تَلبِيسُ إبْلِيسَ)» ئىبنۇلجەۋزىي يازغان قىممەتلىك ئەسەرلەردىن بىرى بولۇپ، ئەسەرنىڭ ئىسمى ۋە مەزمۇنى «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»دىن ئېلىنغان ۋە تەنقىدىي ئۇسلۇبتا بېيىتىلغان. 13 بابلىق ئەسەردە مۇئەللىق شەيتاننىڭ پىتنىلىرىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ، شەيتاننىڭ ئويۇنلىرىدىن ھەزەر ئەيلەشكە چاقىرغان. ـــ ت.

تەنقىدلىگەن «ئەلفەنائ[1]» ، «ئەلبەقائ[2]» ، «قاتتىق ئاچلىققا چىداش» ، «بىھۇدە

[1] ئەلفەنائ (اَلْفَنَاءُ): «يوقىماق ، پانىي بولماق» دېگەن مەنىدىكى تەسەۋۋۇف ئاتالغۇلىرىدىن بولۇپ ، ئۇچ تۈرلۈك بولىدۇ: 1) قەلبنىڭ تەۋەككۇل قىلىش ، ئىبادەت قىلىش ۋە بۇلارغا ئالاقىدار ئىشلاردا پەرۋەردىگارىدىن باشقىنى كۆزلىمەسلىكى ، قەلبنىڭ پەرۋەردىگارىدىن باشقىغا ئىبادەت قىلىشتىن يوقىلىشى (اَلْفَنَاءُ عَنْ عِبَادَةِ السِّوَى) دۇر. بۇ ھەق ۋە توغرا بولۇپ ، ساپ تەۋھىد ۋە ئىخلاستىن ئىبارەت؛ 2) قەلبنىڭ پەرۋەردىگارىدىن باشقىنى كۆرمەسلىكى (اَلْفَنَاءُ عَنْ شُهُودِ السِّوَى). بۇ تۇرده كەمچىلىك بار؛ بۇ كۆپلىگەن سالىكلار ئۈچرايدىغان ھالەت بولۇپ ، ئەڭ كۆپ مەقسەت قىلىدىغىنىمۇ مۇشۇ تۇرىدۇر. بۇ تۇر تەسەۋۋۇف ئەھلىنىڭ ئىزاھلىشىچە: «ئاللاھتىن باشقا ھەممە نەرسىنىڭ ھەتتا ئۆزلىرىنىڭمۇ ئۇلارنىڭ كۆزىگە ھېس قىلىشىدىن يوقىلىشى»دۇر. بۇ ئەھۋال بىر خىل ئۆزىنى يوقىتىش بولۇپ ، «مەستلىك» ، «قومۇرۇش» ، «ئۆچۈرۈش» ۋە «جەملەش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مەھبۇبنى كۆرۈش غالىب كەلسە ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇشى ، نەتىجىدە ئۇنىڭ بىلەن بىرىكىپ ، «بىرلەشتىم» ، ھەتتا «مەن ئۇنىڭ ئۆزى شۇ» دەپ ئويلاپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. ئەمما ، ئەقلىگە كەلگىنىدە ئۆزىنىڭ خاتالاشقانلىقىنى بىلىدۇ. چۈنكى ، پەرۋەردىگار پەرۋەردىگاردۇر ، بەندە بەندەدۇر. خالىق باشقا ، مەخلۇقات باشقىدۇر. مەخلۇقاتلاردا خالىقنىڭ زاتىدىن ، خالىقنىڭ زاتىدا مەخلۇقاتلاردىن ھېچبىر نەرسە يوقتۇر. لېكىن ، فەنائ ۋە مەستلىك ھالىتىدە ھوشىنى يوقىتىپ ئالىجوقا جۆيلۈپ سېلىشى ئېھتىماللىق ئىش. مۇبادا ئەقىل - ھوشى جايىدا چاغدا بۇ تۇرلۇك ئالىجوقا گەپلەرنى قىلسا ، بۇ ئەلبەتتە ئازغۇنلۇق بولاتتى. بۇ ۋەجدىن ھوشىنى يوقىتىش سەۋەبلىك گۇناھ يېزىلمايدۇ. بۇ تۇرلۇك ئۆزىنى يوقىتىش كامالەت ياكى ياخشى سۈپەت ئەمەس ، تەرغىبمۇ قىلىنمايدۇ. بۇنىڭ ئىگىسى ئەقلى جايىدا بولمىغانلىقتىن قەدىم بىلەن ھادىسنى ئايرىيالماسلىقتا ئۆزرىلىك سانىلىدۇ. 3) قەلبنىڭ پەرۋەردىگارىدىن باشقىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى تونۇشىدىن يوقىلىشى (فَنَاءٌ عَنْ وُجُودِ السِّوَى) بولۇپ ، بۇ تۇر تەسەۋۋۇف ئەھلىنىڭ ئىزاھلىشىچە: «مەۋجۇدلۇقنىڭ بىرگەۋدىلىشىش نەزەريەسىنى ياقىلغانلارنىڭ فەنائىسى بولۇپ ، ئۇلار مۇتلەق بىرلىكتە يوقىلىشنى نىشان قىلمىدىغان ، مەۋجۇدىيەتتىن كۆپلۈك ۋە سانىنى نەفىي قىلمىدىغان ، نەتىجىدە ئۆزگەنى ئەسلا كۆرمەيدىغان ، بەلكى بەندىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى پەرۋەردىگارنىڭ مەۋجۇدلۇقىنىڭ ئۆزى دەپ قارايدىغانلاردۇر». مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا ، ئۇلارنىڭ نەزەرىدە پەرۋەردىگار ۋە بەندە يوق بولۇپ ، بۇ خىل يوقىلىشتا «تائەت» ياكى «مەئسىيەت» دېگەن نەرسە ھەم بولمايدۇ. چۈنكى ، «تائەت ۋە مەئسىيەت» دېگەن ئىتائەت قىلغۇچى ۋە ئىتائەت قىلىنغۇچىدىن ئىبارەت ئىككىلىكنى تەقەززا قىلىدۇ. بۇ ئىككىلىك بولسا ئۇلارنىڭ نەزەرىدە شىركتۇر. ئەمما ، ئىمام ئىبنى تەيمىيىدەك ئالىملارنىڭ نەزەرىدە بولسا ، بۇ ئۇچىنچى تۇر ئېغىر دەرىجىدە زىندىقلىق ۋە ئازغۇنلۇق بولۇپ ، بۇ: «پۈتۈن مەۋجۇدلۇق پەقەت ئاللاھتۇر ، ئۇنىڭدىن باشقا مەۋجۇدلۇق يوق» دېگەنلىك بولغاچقا ، بۇ تۇر كىيىنكى زامانلاردىكى خالىق بىلەن مەخلۇقنىڭ بىرگەۋدىلىشىش (اَلْحُلُولُ وَالِاتِّحَادُ) ئەقىدىسىگە ئېتىقاد قىلىدىغان زىندىقلارنىڭ قارىشىدۇر. قاراڭ: جۇرجانىي: «ئەتتەئرىفات» ، 217 - بەت؛ ئىبنى تەيمىيە: «پەتۋالار مەجمۇئەسى» ، 313/2 - 222 ، «دارۇلۇمفائ نەشرىياتى» ، مىسىر ، م. 2005؛ دوكتور رەفىق ئەلئەجەم: «مَوْسُوْعَةُ مُصْطَلَحَاتِ التَّصَوُّفِ الْإِسْلَامِيِّ (ئىسلامىي تەسەۋۋۇف ئاتالغۇلىرى ئېنسىكلوپېدىيەسى)» ، 737 ، 738 - بەت ، «لۇبنان ناشىرۇن نەشرىياتى». بېيرۇت ، م. 1999؛ ئىلمىي گۇرۇپپا: «مُعْجَمُ مُصْطَلَحَاتِ الْعُلُوْمِ الشَّرْعِيَّةِ (شەرئىي ئىلىملەر ئاتالغۇلىرى قامۇسى)» ، 1219 - بەت ، «پادىشاھ ئابدۇلئەزىز ئىلىم ۋە تېخنىكا شەھەرچىسى» ، رىياد ، م. 2017.ـــ ت.

[2] ئەلبەقائ (اَلْبَقَاءُ): ئەرەب تىلىدا: «دائىملىق ، ئەبەدىيلىك ، مەڭگۈلۈك بولۇش ۋە باقىمەنده» دېگەن مەنىلەردە بولۇپ ، تەسەۋۋۇف ئىستىلاھىدا: (پەرۋەردىگارىدىن باشقىنى كۆرمەيدىغان بولغان) ئەلفەنائىدىن كېيىن ، ئۇنىڭ كامالى قۇدرىتىنىڭ ئەسەرى بولمىش مەخلۇقاتلارنى كۆرۈش ۋە ھېس قىلىشقا قايتىشنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ، ئىككى زىت نەرسىنىڭ بىرىنى

جاهـان كېزىـش» ، «چـۆل - جەزىرىگـە ئـوزۇق - تۇلۇكسـىز كىرىـش» دېگەنـدەك سـوپىلارنىڭ پۇچـەك سـۆزلىرىنى ئاڭلىشـىغا قەلـب قانداقمـۇ چىـداپ تۇرالىغاي؟! شـۇڭا ، كەمىنـە سـەن ئۇچۇن شـۇنداق بىـر كىتاب تـۇزۇپ چىقايىكى ، «ئىھيائـۇ ئۇلۇمىددىن» نىڭ يوشـۇرۇن خەۋپلـىرى نېـرى قىلىنـىپ ، پايدىلـىرىلا ئېلىنغـاي ، ئـەڭ سـەھىۋ ۋە ئـەڭ مۆتـىۋەر رىۋايەتلـەر ، ئـەڭ ئىشـەنچلىك ۋە ئـەڭ ياخشـى ھېكمەتلـەر كىرگۈزۈلگـەي. تاشلىۋېتىشـكە تېگىشـلىك يەرلەرنـى تاشـلىۋېتىپ ، قوشـۇشـقا تېگىشـلىك مەزمۇنلارنـى قوشاي.

ئىنسـان بولـۇش سـۈپىتىڭ بىلـەن نەپسـىڭنىڭ ئـاللاھ تائـالا ئالدىدىكـى مەجبۇرىيىتىنـى تولـۇق ئـادا قىلىـش ۋە ئۇنـى كامـىل باشـقۇرۇش ئۇچـۇن تەركىدىيـار بولمـاق قارارىـڭ راسـت بولىدىغـان بولسـا ، بـۇ مەجبۇرىيەتلەرنـى ئـادا قىلىشـتا تايىنىدىغـان نەرسـەڭ ئىلىـم بولسـۇن. نەپسـىڭ ۋە ھاۋايـى - ھەۋەسـلىرىڭنىڭ نـازۇك تەرەپلىرىنى تەتقىق قىلغىنكى ، ئۇنىڭ زىيىنىدىن ساقلىنىپ قالغايسەن.

شۇ ئىككى كىشىنىڭ يولىدا بولۇپ قېلىشتىن ساقلانغىن:

بىرىنچىسـى ، فىقهـي مەسـىلىلەرگە پىششـىق قـازى بولـۇپ شـۇ قازىلىقىنـى ياكـى ئـۆز كۆڭلىدىكىـدەك يۇقـىرى مەرتىۋىگـە ئېرىشـكەن بولـۇپ ، شـۇ مەنسـەب - مەرتىۋىسـىنى سـاقلاپ قېلىـش كويـىدا دەبدەبىلـىك ۋەز ، ھەتتـا كۆپتۇرۇلگـەن نەسـىھەتلەر بىلـەن خالايىقنـىڭ كۆزىنـى خىرەلەشـتۇرگەن كىشـىنىڭ (يولىدىـن ساقلان).

ئىككىنچىسـى ، ئېتىقـادى بـۇزۇق ، ئىـش - ھەرىكىتـى باتـىل ، بىراۋلارغـا قوللىرى - يـۇ پەشـلىرىنى سـۆيدۇرۇپ ، ئۆزىنـى مۇبـارەك زات سـانايىدىغان ، ئاللاھنـىڭ شـەرىئىتى ۋە ھـەق يولـى بىلـەن ئەمـەس ، بەلكـى ئـۆز ھاۋايـى - ھەۋىسـى بىلـەن ئەمـەل قىلىدىغان كىشىنىڭ (يولىدىن ساقلان).

بـۇ ئىككـى تۇرلـۇك كىشـى ھەقىقەتـەن توغـرا يولىدىـن ئاداشـقان ، ئەمەللەرنـىڭ مېغىزىنـى تـاشلاپ قويـۇپ ، شـاكاللىرىغا ئېسـىلىۋالىدىغان ، ئەمـەل ئىبادەتكـە يېڭـى باشـلىغان كىشـىلەرنى يىلىنجـاپ تۇرغـان ئېزىنتقـۇلار بىلـەن ئالدايىدىغـان كىشـىلەردۇر. ئۇلارنـىڭ يولـى سـەلەف سـالىھلەرنىڭ يولـى بولمـىش ھـەق ۋە ئامانلىـق يولىغـا زىـت ، خاتا بىر يولدۇر.

كۆرمەسـلىك «ئەلفەنـائ» بولسـا ، ھـەر ئىككىسـىنى بىرلىكتـە كـۆرۈش «ئەلبەقـائ» دۇر. يەنـە «ئەلفەنـائ» رەزىـل ئىللەتلەرنـى تـاشلاش ، «ئەلبەقـائ» گـۈزەل ئـەخلاق يېتىلـدۈرۈش دەپمـۇ ئىزاھلىنىـدۇ. قـارا: ئىبنـى ئەجىبـە: «معـراج التشـوف إلى حقائـق التصـوف (تەسـەۋۋۇف ھەقىقەتلىرىنگە نەزەر مىئراجى)» ، 59 ، 60 - بەتلەر.ـــ ت.

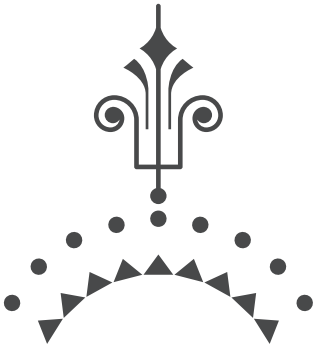
ئاللاھ خاھلىسا ئۇشبۇ كىتاب ساڭا مەزكۇر ئاداشقاقلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىگە دالالەت قىلىدىغان خۇسۇسلاردىن خەۋەر بەرگەي.

كىتابىمىز ئىلمىنىڭ بوسۇغىسىدىكى كىشىنىڭلا ئەمەس، ئىلىمدە پىشقان كىشىنىڭمۇ ئېھتىياجىغا داۋا بولغاي. چۈنكى، بۇ كىتابتا ئىبادەتلەرنىڭ سىرلىرى ۋە كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى خەۋپ - ئاپەتلەردىن ئاگاھلاندۇرۇشلار بايان قىلىنىدۇ.

كىتابىمىز تۆت قىسىمغا بۆلۈنىدۇ:

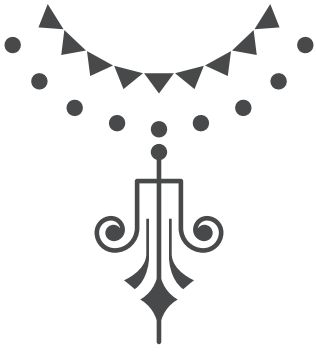
بىرىنچى: ئىبادەتلەر قىسمى؛
ئىككىنچى: ئادەتلەر قىسمى؛
ئۈچىنچى: ھالاك قىلغۇچى ئىشلار قىسمى؛
تۆتىنچى: ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى ئىشلار قىسمى.

بۇ تۆت قىسمنىڭ ھەربىرى بۆلۈملەر، بابلار ۋە پەسسللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىرىنچى قىسىم

ئىبادەتلەر

بىرىنچى بۆلۈم: ئىلىم ھەققىدە

ئىلىمنىڭ پەزىلىتى ۋە ئىلىمگە دائىر مەسىلىلەر

[ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ پەزىلىتى]

ئاللاھ تائالا ئېيتقانكى: ﴿ئېيتقىنكى، «بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت (ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ»﴾39/«زۇمەر»: 9.

ئاللاھ تائالا يەنە: ﴿ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىرقانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلغاتقان ئىشلىرىڭلاردىن تولۇق خەۋەردارىدۇر﴾58/«مۇجادىلە»: 11 دەيدۇ.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «ئالىمنىڭ دەرىجىسى مۇئمىننىڭ دەرىجىسىدىن 700 دەرىجە يۇقىرىدۇر، ھەر دەرىجىنىڭ ئارىسى 500 يىللىق مۇساپىدۇر» دېگەن[1].

ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇ: ﴿ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ﴾35/«فاتىر»: 28.

«سەھھەين»دە، مۇئاۋىيە ئىبنى ئەبۇ سۇفيان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: ‹ئاللاھ كىمگە ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئۇنى دىندا ئالىم قىلىدۇ› [2] دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم» دەيدۇ.

ئەبۇ ئۇمامە باھىلىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن ئىككى تۈرلۈك ئادەم، يەنى ئابىد ۋە ئالىم توغرۇلۇق سورالغاندا: «ئالىمنىڭ ئابىدتىن ئارتۇقچىلىقى مېنىڭ سىلەرنىڭ ئەڭ تۆۋىنىڭلاردىن ئارتۇق بولغىنىمغا ئوخشاشتۇر» دەپ، ئاندىن: «ئىنسانلارغا ئىلىم ئۆگەتكۈچىگە ئاللاھ رەھمەت يوللايدۇ، ئۇنىڭغا پەرىشتىلىرىدىن تارتىپ ئاسمان - زېمىندىكى مەخلۇقاتلار، يەر ئاستىدىكى چۇمۇلىلەر ۋە دېڭىزدىكى بېلىقلارغىچە ھەممىسى مەغپىرەت تىلەيدۇ» دەپ

[1] ئەبۇ تالىب ئەلمەككىي: «قۇتۇلقۇلۇب»، 241/1؛ غەززالىي: «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»، 5/1.
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (71)؛ مۇسلىم (1037).

جاۋاب بەرگەن[1].

يەنە بىر ھەدىستە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ: «ئاللىمنىڭ ئابىدتىن ئارتۇقچىلىقى بەندىنى كېچىدىكى تولۇنئاينىڭ باشقا يۇلتۇزلاردىن ئارتۇقچىلىقىغا ئوخشايدۇ. شۇبھىسىزكى، ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر. ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەر ئالتۇن - كۈمۈش مىراس قالدۇرمىغان، پەقەت ئىلىمنى مىراس قالدۇرغان. كىمكى ئىلىم ئۆگەنسە، تولۇق نېسىۋىگە ئېرىشكەن بولىدۇ»[2].

سەفۋان ئىبنى ئەسسال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «شۇبھىسىزكى، پەرىشتىلەر ئىلىم ئۆگەنگۈچىنىڭ (قېتىرقىنىپ ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان) ئىشىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئۇنىڭغا قاناتلىرىنى يېيىپ بېرىدۇ»[3] دېگەن.

خەتتابىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ «پەرىشتىلەر ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىغا قاناتلىرىنى يېيىپ بېرىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئۇچ خىل قاراش بارلىقىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ:

1) (راستىنلا) پەرىشتىلەر ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىغا قاناتلىرىنى يېيىپ بېرىدۇ؛

2) پەرىشتىلەر ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىنى ھۆرمەتلەپ، تۆۋەنچىلىك قىلىدۇ؛

3) پەرىشتىلەر ئىلىم مەجلىسلىرىگە چۈشىدۇ ۋە ئۇچۇپ كەتمەيدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىپ بىر يولغا چىقسا، ئاللاھ تائالا شۇ سەۋەبلىك ئۇ كىشى ئۈچۈن جەننەتكە ئېلىپ بارغۇچى بىر يولنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ» دېگەن[4].

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «كىمكى ئىسلامنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئىلىم تەلەپ قىلغان ھالدا ئۆلسە، جەننەتتە ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئارىسىدا پەقەت بىرلا دەرىجە (ئارىلىق) بولىدۇ»[5]

---

[1] تىرمىزي (2685): «ھەسەن، سەھىھ» دېگەن.

[2] ئەبۇ داۋۇد (3641)؛ تىرمىزي (2682). ئالبانىي: («سەھىھۇ سۈنەنى ئەبى داۋۇد»، 3096) «سەھىھ» دېگەن.

[3] ئەھمەد (18011)؛ ئىبنى ماجە (226)؛ تىرمىزي (3535). ئالباني: («سەھىھۇ سۈنەنىتتىرمىزي»، 2801) «ھەسەن» دېگەن.

[4] مۇسلىم (2699).

[5] دارىمي (354) ھەسەن بەسرىيدىن مۇرسەل كەلتۈرگەن. تەبەرانىي («ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، 9450) ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن بۇنىڭغا ئوخشاشراق مەرفۇئ بىر رىۋايەت

دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ. ئىلمىنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە نۇرغۇن ھەدىسلەر كەلگەن.

بەزى دانالار: «ۋادەرىخا! ئىلمىنى قولدىن بېرىپ قويغان كىشى نېمىگە ئېرىشتى، ئىلىمگە ئېرىشكەن كىشى نېمىنى قولدىن بەردى؟!» دېگەن.

[ئىلىم ئۆگىتىشنىڭ پەزىلىتى]

ئىلىم ئۆگىتىشنىڭ پەزىلىتىنى بىلدۈرىدىغان ھەدىسلەردىن سەھل ئىبنى سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «ئاللاھ تائالانىڭ سەن سەۋەبلىك بىر كىشىنى ھىدايەت قىلىشى سەن ئۈچۈن نۇرغۇن قىزىل تۆگىلىرىڭ بولغىنىدىن ياخشىدۇر» دېگەن[1].

يۇقىرىدا ئەبۇ ئۇمامە باھىلىيدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستىن باشقا يەنە ئىبنى ئاببىاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «كىشىلەرگە ياخشىلىقنى ئۆگەتكۈچىگە بارلىق جانلىقلار، ھەتتا دېڭىزدىكى بېلىقلارمۇ مەغپىرەت تىلەيدۇ»[2] دېگەن.

سوئال: نېچۈن بېلىق جېنىدا ياخشىلىقنى ئۆگەتكۈچىگە مەغپىرەت تىلەيدۇ؟

جاۋاب: چۈنكى ئىلمىنىڭ پايدىسى بارلىق نەرسىلەرگە، ھەتتا بېلىق - بېلىجانلارغىچە ئومۇمىي بولىدۇ. ئالىم ئىلىم ئارقىلىق نېمىنىڭ ھالال، نېمىنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە ھەممە نەرسىگە، ھەتتا بوغۇزلىنىدىغان ھايۋانلاردىن[3] بېلىقلارغىچە ياخشىلىق قىلىشقا تەۋسىيە قىلىدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ئالىملارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە مۇكاپات سۈپىتىدە بارلىق مەخلۇقاتلارنى ئالىملارغا مەغپىرەت تىلەشكە ئىلھام قىلىدۇ.

«سەھىھەين»دە ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا مېنى ۋەسىلە قىلىپ ئەۋەتكەن ھىدايەت ۋە شەرىئەت ئىلمى گويا كى زېمىنغا ياغقان مول يامغۇرغا

كەلتۈرگەن. ئالبانىي: («مشكاتۇلمەسابىھ»، 249) «زەئىف» دېگەن.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2942)؛ مۇسلىم (2406).

[2] دارىمىي (343)، سەنەدى ياخشى، مەۋقۇف.

[3] مۇسلىم (1955). شەددات ئىبنى ئەۋس رىۋايەت قىلغان بۇ ھەدىستە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «شۇبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا ھەممە ئىشتا ياخشىلىققا ۋە گۈزەللىككە بۇيرۇغان. ئۇنداقتا ئۆلتۈرگەندە چىرايلىق ئۆلتۈرۈڭلار، بوغۇزلىغاندا چىرايلىق بوغۇزلاڭلار...» دېگەن.

ئوخشايدۇ. بەزى يەرلەر مۇنبەت بولۇپ، يامغۇرنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈپ، تۈرلۈك ئۆسۈملۈك ۋە ئوت - چۆپلەرنى ئۈندۈرۈپ بېرىدۇ. بەزى يەرلەر گىياھ ئۈنمەس، سۇ سىڭمەس تېتىرلىق بولۇپ، سۇ يەر يۈزىدە لەيلەپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىن بەندىلەرنى مەنپەئەتلەندۈرىدۇ. كىشىلەر ئۇ سۇدىن ئىچىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئۇلاغلىرىنى ۋە زىرائەتلىرىنى سۇغىرىدۇ. يەنە بىر قىسىم تۈزلەڭ، شور يەرلەر بولۇپ، ئۇستىدە سۇمۇ تۇرمايدۇ، گىياھمۇ ئۈنمەيدۇ. يۇقىرىقىلار دەل ئاللاھ تائالانىڭ دىنىنى چۈشىنىپ، ئاللاھ تائالا مەن بىلەن ئەۋەتكەن تەلىماتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنى ئۆگەنگەن ۋە ئۆگەتكەن كىشى بىلەن ئەكسىچە تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئۇ تەلىماتقا باقمىغان ۋە ئاللاھ تائالا مەن بىلەن ئەۋەتكەن ھىدايەتنى قوبۇل قىلمىغان ئادەمنىڭ مىسالىدۇر»[1].

ھەيھات، ئەي ئاللاھ رەھمەت قىلغۇر، قارىغىنا، ھەدىستىكى نېمىدېگەن يارقىن ئوخشىتىش - ھە؟! ئىدراك ئىگىلىرى بولمىش فەقىھلەر ھەقىقەتەن بەئەينى سۇ سىڭىشچان، ئوت - چۆپلەر بولۇق ئۆسكەن زېمىنغا ئوخشايدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىلىم ئىگىسى، چۈشەنگەن، يەكۈنگە باي ۋە باشقىلارغا ئۆگەتكۈچىلەردۇر. گەرچە فەقىھلەرچىلىك چوڭقۇر چۈشەنچە ۋە فىقھ ئىلمىگە ۋاقىپ بولمىسىمۇ، ھەدىسلەرنى توغرا نەقىل قىلىپ بەرگۈچىلەر بەئەينى سۇ ساقلايدىغان تېتىرلىققا ئوخشايدۇ، ئۇلاردىن كىشىلەر مەنپەئەتلىنىدۇ. لېكىن، تەندۇرۇس تۇرۇپمۇ ئىلىم ئۆگەنمەيدىغان، يادقا ئالمايدىغانلارمۇ بار، ئۇلار نادان قارا خەلقتۇر.

ھەسەن بەسرىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ: «ئەگەر ئالىملار بولمىسا ئىدى، كىشىلەرنىڭ ھايۋاندىن پەرقى قالمايتتى» دېگەن.

مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئىلىم ئۆگىنىڭلار، چۈنكى ئاللاھ ئۈچۈن ئىلىم ئۆگىنىش ئاللاھتىن قورقىنلىقتۇر؛ ئىلىم تەلەپ قىلىش ئىبادەتتۇر؛ ئىلىمنى ئۆزئارا دەرس قىلىشىش تەسبىھتۇر؛ ئىلىم ھەققىدە ئىزدىنىش جىھادتۇر؛ بىلمەيدىغانلارغا ئىلىم ئۆگىتىش سەدىقە، ئىلىمگە لايىق كىشىگە ئىلىم بېرىش ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدىغان ئەمەلدۇر. ئىلىم يالغۇزلۇقتا ئۈلپەت، خالىي قالغاندا دوستتۇر»[2] دېگەن.

كەئىب ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ ئېيتىدۇ: «ئاللاھ تائالا مۇسا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (79)؛ مۇسلىم (2282).

[2] ئاجۇرىرىي: «ئەخلاقۇلئۇلەمائ» ، (22)؛ ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ» ، 239/1؛ ئىبنى ئابدۇلبەر: «جامئۇ بەيانىل ئىلىم» ، (202). ئىبنى تەيمىييە («مەجمۇئۇلفەتاۋا» ، 109/4): «بۇ مەرفۇئ رىۋايەت قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۆزى قاتارىدا مەۋقۇف ساقلىنىپ كەلگەندۇر» دېگەن.

ئەلەيھىسسالامغا ۋەھيي قىلىپ: ‹ئى مۇسا! ياخشىلىقنى ئۆگەنگىن ۋە ئۇنى كىشىلەرگە ئۆگەتكىن. مەن ياخشىلىقنى ئۆگەتكۈچى ۋە ئۇنى ئۆگەنگۈچىنىڭ قەبرىسىنى يالغۇزلۇق ھېس قىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن نۇرلاندۇرۇپ بېرىمەن› دېگەن».

ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ پەرزلىكى توغرىسىدا

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرزدۇر»[1] دېگەن.

مۇئەللىف ئىبنۇلجەۋزىي ئېيتىدۇر: ئالىملار بۇ ھەدىستە كۆزدە تۇتۇلغان پەرز ئىلىمنىڭ زادى قايسى ئىلىم ئىكەنلىكى ھەققىدە ھەرخىل قاراشلاردا بولدى.

فەقىھلەر: «فىقھ ئىلمى كۆزدە تۇتۇلغانىدۇر، چۈنكى ھالال ۋە ھارام مۇشۇ ئىلىم بىلەن ئايدىڭلىشىدۇر» دېسە؛

مۇفەسسىرلەر ۋە مۇھەددىسلەر: «بۇ قۇرئان ۋە سۈننەت ئىلمىدۇر، چۈنكى بۇ ئىككى ئىلىم بارلىق ئىلىملەرنىڭ ئاچقۇچىدۇر» دېيىشتى؛

سوپىلار: «ئىخلاس ۋە نەپس ئاپەتلىرىنى بىلىش ئىلمى كۆزدە تۇتۇلغانىدۇر» دېسە؛

كالامچىلار: «بۇ ئىلمى كالامدۇر» دېدى.

بۇ ھەقتە يەنە كىشىنى قايىل قىلمايدىغان نۇرغۇن قاراشلار بار. بىزچە توغرىسى بۇ ھەدىستە كۆزدە تۇتۇلغان پەرز ئىلىم: بەندە بىلەن پەرۋەردىگارى ئارىسىدىكى مۇئامىلىگە دائىر ئىلىمدۇر.

بەندىگە يۈكلەنگەن مۇئامىلە ئۈچ قىسىمدۇر:

1) ئېتىقاد (ئىشىنىپ باغلىنىش)؛

2) ئەمەل (بۇيرۇلغانىنى ئورۇنداش)؛

3) تەرك (چەكلەنگەن نەرسىلەرنى تاشلاش).

---

[1] ئەلخەللال: «ئەلمۇنتەخەب مىنەلئىلەل»، (61، 62)؛ ئىبنى ماجە (224). بۇ ھەدىس زەئىف بولسىمۇ كۆپ يولدىن رىۋايەت قىلىنغاچقا، مەزمۇنى سەھىھتۇر. ئىمام مىززىي ۋە ئىمام سۇيۇتىي: («ئەددۇرەرۇل مۇنتەسىرە»، 24 ـ بەت) «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 3913، 3914) «سەھىھ» دېگەن.

كىچىك بالا بالاغەتكە قەدەم قويغان ھامان ئالدى بىلەن كەلىمەئنى شاھادەتنى ئېيتىش ۋە مەنسىنى ئۆگىنىشى ۋاجىبتۇر. ئۇ كۆزىتىپ، دەللىلەر بىلەن قانائەت ھاسىل قىلماي تۇرۇپ ــ دوراپ ــ شاھادەت ئېيتقان بولسىمۇ بولمۇيدۇ. چۈنكى، ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم نادان ئەرەبلەرنىڭ ئىسلامغا كىرىشىدە گەرچە دەللىلەرنى چىن مەنادا تونۇپ يەتمىگەن بولسىمۇ، ئېيتقان شاھادەتلىرىنى كۆپايە كۆرگەن ئىدى، چۈنكى ئۇ شۇ چاغدا ئورۇندىلىشى زۆرۈر پەرز ئىدى. ئاندىن كېيىن، (ئاللاھنىڭ قۇدرەت ئالامەتلىرىنى) كۆرۈش ۋە (ئاللاھ تائالانى) دەللىلەر بىلەن تونۇش ۋاجىبتۇر.

نامىز ئۆتەش ۋاقتى كەلگەندە تاھارەت ئېلىش ۋە نامىز ئوقۇشنى ئۆگىنىشى؛ رامىزان ئېيىغچە ياشسا روزا تۇتۇشى؛ ئەگەر مېلى بولۇپ، بىر يىل يېللىغان بولسا زاكات ئىلمىنى ئۆگىنىشى؛ ئەگەر ھەج ۋاقتى كەلسە - يۇ، قۇربى يەتسە، ھەج پائالىيەتلىرىنى ئۆگىنىشى ۋاجىبتۇر.

تەرك يەنى تاشلاش بولسا، ئەھۋالغا قاراپ ئوخشىمايدۇ. مەسىلەن، قارىغۇ كىشىنىڭ قاراش ھارام نەرسىلەرنى، تىلسىزنىڭ دېيىش ھارام سۆزلەرنى ئۆگىنىشى ۋاجىب ئەمەس. لېكىن، مۇبادا ئۇلار ياشاۋاتقان يۇرتتا ھاراق ئىچىش، ئەرلەر يىپەك كىيىم كىيىشتەك ئادەتلەر بولسا، بۇلارنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى بىلىشى ۋاجىبتۇر.

ئېتىقاد ــ ئىشىنىشكە كەلسەك: كىشىنىڭ ئېسىگە كېلىش مۇمكىن خۇسۇسلارغا ماس ئېتىقادىي ئىشلارنى بىلىشى ۋاجىبتۇر. ئەگەر كىشىنىڭ قەلبىگە كەلمەئنى شاھادەتنىڭ مەزمۇنىغا دائىر شەك چۈشسە، ئۇنىڭ شۇ شەكلەرنى يوقىتىشقا ئالاقىدار ئىلىملەرنى ئۆگىنىشى؛ ئەگەر بىدئەت ئىشلار كۆپ بولىدىغان بىر رايوندا بولسا، ئۇنىڭغا ھەق تەلقىن قىلىنىشى ۋاجىبتۇر. مەسىلەن، جازانىخورلۇق تارقالغان بىر شەھەردە ياشايدىغان سودىگەرگە ئۆسۈمدىن ساقلىنىشنى ئۆگىنىش ۋاجىبتۇر.

يەنە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، جەننەت ۋە جەھەننەمگە ئىمان ئېيتىشنى ئۆگىنىش لازىم.

يۇقىرىقى بايانلاردىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، پەرز ئەين دېگىنىمىز، ھەربىر كىشى ئۆگىنىشى ۋاجىب ئىلمىدۇر.

پەرز كۆپايە بولسا، دۇنيا ئىشلىرىنىڭ داۋاملىشىپ تۇرۇشىدا بىھاجەت بولغىلى بولمايدىغان بارلىق ئىلىملەردۇر. مەسىلەن، تېبابەت ئىلمى شۇلاردىندۇر. چۈنكى، بەدەن ساقلىقىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن زۆرۈردۇر. مىراس، ۋەسىيەت ۋە باشقا

تەقسماتقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلاردا ھېساب ئىلمى ناھايىتى مۇھىمدۇر.

قايسىبىر يۇرتتا بۇ ئىلىملەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى بولمسا، پۈتۈن ئاھالە گۇناھكار بولىدۇ. ئەگەر بىر كىشى بولسىمۇ بۇ ئىلىملەرنى ئۆگەنسە كۇپايىدۇر ۋە پەرزلىك قالغان كىشىلەردىن ساقىت بولىدۇ.

ئەلبەتتە «تېبابەت ۋە ھېساب ئىلىملىرىلا پەرز كۇپايەمىكىن» دەپ ھەيران بولماڭ. توغرىسى جىمى ئاساسلىق ھۇنەر - كەسىپلەر پەرز كۇپايە قاتارىدىندۇر. دېھقانچىلىق، توقۇمىچىلىق ۋە ھاجامات (لوڭقا قويۇپ قان ئېلىش) دېگەندەك. چۈنكى، بىر شەھەردە ھاجاماتچى پەقەتلا بولمسا، شەھەر ئاھالىسىگە تېزلا ھالاكەت يېتىشى مۇمكىن. كېسەلنى بەرگەن زات دورىنمۇ بەرگەن ۋە دورىنى قانداق ئىشلىتىشنىڭ يولىنى كۆرسەتكەن.

ھېساب ۋە تېبابەت ئىلمىنى نازۇك تەرەپلىرىگىچە چوڭقۇرلاپ بىلىش ئەلبەتتە پەزىلەت. لېكىن، ھەردائىم ئۇ دەرىجىدە ھاجەت چۈشۈۋەرمەيدۇ.

بەزى ئىلىملەر مۇباھ بولۇشى مۇمكىن. مەسىلەن، مەزمۇندا بولمىغۇرلۇق يوق شېئىر ۋە تارىخ ئىلمىنى ئۆگىنىش شۇ قاتارىدىندۇر. بەزى ئىلىملەرنى ئۆگىنىش ئەيىبلىنىدۇ: «سېھىر، تىلسىم ۋە كۆز باغلاش» دېگەندەكلەر.

بارچە شەرئىي ئىلىملەر ماختىلىدۇ. ئۇلار: ئۇسۇل (ئاساس ئىلىم)، فۇرۇئ (شاخچە ئىلىم)، مۇقەددىمات (باشلانغۇچ ئىلىم) ۋە مۇتەممىمات (تاماملىغۇچى ئىلىم) قاتارلىق قىسىملارغا بۆلىنىدۇ.

ئۇسۇل (شەرئىي دەلىللەر): ئاللاھنىڭ كىتابى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتى، ئۈممەتنىڭ ئىجمائىسى ۋە ساھابىلەردىن كەلگەن بايانلار (ئاسار).

فۇرۇئ: يەنى ئەقىللەر ئاساس ئىلىملەردىن چۈشەنگەن مەنالاردۇر. ھەتتا ئەقىللەر بۇ مەنالارنى ھەم ئېغىزدىن چىققان لەۋزدىن چىقىرىدۇ، ھەم ئۇدۇل ئېيتىلمىغان يان مەنىلەردىن يەكۈنلىگەن بولىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «قازى ئاچچىقى يانماي تۇرۇپ ھۆكۈم قىلمايدۇ»[1] دېگەن سۆزىدىن قازىنىڭ ئاچ قورساقمۇ ھۆكۈم قىلالمايدىغانلىقى مەنىسى چىقىدۇ.

مۇقەددىمات: نەھۇ (گراماتىكا) ۋە لۇغەتكە ئوخشاش قورال سۈپىتىدىكى ئىلىملەر بولۇپ، ھەربىرى ئاللاھنىڭ كىتابى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتىنى ئۆگىنىشتە زۆرۈر ۋاستىدۇر.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7158)؛ مۇسلىم (1717). ئەبۇ بەكرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

مۇتەممىمات: قىرائەت ۋە ھەرپ مەخرەجلىرى (توغرا تەلەپپۇز) ئىلمى، ھەدىس رىجالى[1]، راۋىيلەرنىڭ ئادالىتى ۋە ئەھۋاللىرىغا دائىر ئىلىملەر بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى شەرئىي ئىلىملەردۇر ۋە ھەممىسلا ماختىلىدۇ.

پەسل

مۇئامىلە ئىلمى: قورقۇش، ئۈمىد، رازىلىق، راستچىللىق ۋە ئىخلاس قاتارلىق تۈرلۈك قەلب ئەھۋاللىرىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلمىدۇر. بۇ ئىلىم سايىسىدە سۈفيان سەۋرىي، ئىمام ئەبۇ ھەنىيفە، ئىمام مالىك، ئىمام شافىئىي، ئىمام ئەھمەد ــ ئاللاھ ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن ــ ۋە باشقا بۈيۈك ئالىملار يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشتى ۋە ئەمەلىي تەتبىقلاشلىرى بىلەن مەشھۇر بولدى.

«فۇقاھا ۋە ئەللامە» دەپ تەرىپلەنگەن كىشىلەر ئىلمىنىڭ ھەقىقەتلىرىگە يېتىش ۋە سىرلىرى بىلەن ئەمەل قىلىش ئۈچۈن روھىنى ئالماي پەقەتلا ئىلمىنىڭ زاھىرى بىلەنلا مەشغۇل بولۇشقاچ مەرتىبىلىرى ئۆز ماقاملىرىدىن چۈشۈپ كەتتى. بەزىدە شۇنداق فەقىھلەر ئۇچرايدۇكى، «زىھار[2]، ئەر - خوتۇن قەسەم ئىچىپ لەنەتلىشىش، بەسلىشىش ۋە مەرگەنلىك» دېگەندەك تېمىلاردا ئەھكام ئۆگىتىۋاتقان بولىدۇ ياكى نۇرغۇنلىغان شاخچە ئەمما كەمدىن كەم ئېھتىياج چۈشۈپ قالىدىغان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ - يۇ، ئەسل ۋەزىپىسى بولغان ئىخلاسنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە رىيادىن ئاگاھلاندۇرۇش بىلەن ئىشى يوق. ھالبۇكى، فەقەھ كىشى ئۈچۈن پەرز ئەين ئەمەل دەل كېيىنكىسىدۇر. چۈنكى، ئىخلاس ۋە رىياغا سەل قاراش ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ. ئاۋۋالقىسى بولسا پەرز كۇپايەدۇر. ئەگەر ئۇنداقلاردىن نېمىشقا ئىخلاس ۋە رىيا ھەققىدە سۆزلىمەيدىغانلىقىنى سورىساڭ، جاۋاب بەرمەيدۇ. «قەسەم ئىچىپ لەنەتلىشىش، مەرگەنلىك» دېگەنلەرنىڭ

[1] ھەدىس رىجالى ئىلمى (عِلمُ الرِّجَالِ): ھەدىس ئىلمىدە راۋىيلەر ۋە ئىشەنچلىكلىك دەرىجىلىرىنى بەلگىلەشتە پايدىلىنىلىدىغان يان ئىلىملەر ئۇچۇن قوللىنىلىدىغان بىر ئاتالغۇ. جەرھ ۋە تەئدىل ئىلمى (عِلمُ الجَرْحِ والتَعْدِيْلِ) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ــ ت.

[2] زىھار (الظِّهَارُ): ئەرەبچە «دۇمبە ۋە ئۇچا» دېگەن مەنىدىكى «ئەززاھىر / الظَّهْرُ» كەلىمەسىدىن تۈرلەنگەن ئاتالغۇ بولۇپ، شەرئىئەت ئىستىلاھىدا: كىشىنىڭ ئايالىنى ياكى ئايالىنىڭ تېنىنىڭ مەلۇم بىر يېرىنى ئۆزى بىلەن مەھرەملىك نىكاھ چۈشىمەيدىغان ئانىسىنىڭ ياكى يېقىن تۇغقىنىنىڭ مەلۇم بىر يېرىگە ئوخشىتىپ، ئايالىنى ئۆزىگە ھارام ھېسابلاپ قەسەم ئىچىشى. جاھىلىيەتتە كىشىلەر ئايالىرىدىن قاتتىق نارازى بولغاندا: «سىز ماڭا ئانامنىڭ ئۇچىسىدەك (ھارام)» دېيىش ئارقىلىق ئۇ ئايالىنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋېتىپ ھەم قويىۋۇتمەي، ئېسىپ قوياتتى. ئىسلامىيەت بۇنى ھارام قىلىپ، 58/«مۇجادىلە»: 2 - 4 - ئايەتلەردە بۇنى «يامان، ساختا سۆز» دەپ قاتتىق ئەيىبلىگەن. ئاخىرى ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە ئۇ سۆز تالاق ھېسابلانمايدىغان، لېكىن كەففارەت بەرمىگۈچە ئايالىغا يېقىن كېلەلمەيدىغان بولغان. ــ ت.

ھۆكمىنى سورىساڭ، ئەلبەتتە پەرز كۇپايە ئىكەنلىكىنى تەن ئالغان بولاتتى. دېمىسىمۇ شۇنداق. ئەجەبا، ئۇ ھېساب ئىلمىنىڭمۇ پەرز كۇپايەلەردىن ئىكەنلىكىنى بىلمەمدۇ؟! ئۇنداقتا نېمىشقا ھېساب ھەققىدە سۆزلىمەيدۇ؟! ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭغا شۇ ئەمەلنى دەل نەپسى چىرايلىق كۆرسەتكەن. چۈنكى، نەپس ياخشى كۆرىدىغان رىياكارلىق ۋە داۋراڭ سېلىش ھېساب ئىلمى بىلەن ئەمەس، بەلكى سۆزمەنلىك، مۇنازىرىلىشىش ئارقىلىق نامايان بولىدۇ.

[ئىلىملەرنىڭ لەۋزىدىن ئۆزگەرتىلگەن نەرسىلەر]

بىلگىنكى، نۇرغۇن ھەق سۆزلەر يا ئۆزگەرتىۋېتىلدى ۋەيا بۇرمىلىۋېتىلدى، ئىلگىرى ئۆتكەن سالىھلەر چۈشەنگەن مەنىدىن باشقا مەنىگە ئۆتۈپ كەتتى.

ئۆزگىرىپ كەتكەن سۆزلەر بىرىنچىسى فىقھ (الفقه):

كۈنىمىزدە بۇ ئىبارە شاخچە مەسىلىلەر ۋە ئۇلارنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلىشكە خاسلىشىپ قالدى. ھالبۇكى، دەسلەپكى دەۋرلەردە ئاخىرەت يولىنى بىلىش، نەپس ئاپەتلىرىنىڭ نازۇك جەھەتلىرى ۋە (خالىسانە) ئەمەللەرگە نۇقسان يەتكۈزىدىغان سەۋەبلەرنى بىلىش، دۇنيانىڭ ئەرزىمەسلىكىنى ئوبدان تونۇش، ئاخىرەت نېئىمىتىگە قاتتىق ئىنتىلىش ۋە ئاللاھ قورقۇنچىنىڭ قەلبىكە ھۆكۈمران بولۇشى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

ھەسەن بەسرىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ ئېيتىۋىر: «شەكسىزكى، فەقىھ دېگەن دۇنياغا قىزىقماي ئاخىرەتكە قىزىقىدىغان، دىنىدىن خەۋەردار، پەرۋەردىگارىغا داۋاملىق ئىبادەت قىلىدىغان، مۇسۇلمانلارنىڭ يۇز - ئابرۇيىنى تۆكۈشتىن ئۆزىنى تىزگىنلەيدىغان پەرھىزكار، مۇسۇلمانلارنىڭ ماللىرىغا چېقىلمايدىغان ۋە مۇسۇلمانلارغا نەسىھەت قىلىدىغان كىشىدۇر»[1].

شۇڭا، ئىلگىرىكىلەر فىقھ ئاتالغۇسىنى كۆپرەك ئاخىرەت ئىلمىگە ئىشلىتەتتى. ھەرگىز نوقۇل پەتۋا بېرىشتىنلا ئىبارەت ئەمەس، بەلكى ئومۇمىيلىق ۋە مەزمۇن دائىرىسىنىڭ كەڭرىلىكى بىلەن پەتۋا ئىلمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

كېيىنكىلەرنىڭ بۇ ئىبارىنى پەقەتلا شاخچە مەسىلىلەر ۋە ئۇلارنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلىشكىلا خاسلاشتۇرۇۋېلىشى نەتىجىسىدە كىشىلەر ئوچۇقچە پەتۋا ئىلمى بىلەنلا كۇپايىلىنىپ، ئاخىرەت ئىلمىگە قىزىقمايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى.

ئىككىنچىسى ئىلىم (العلم): بۇ ئىبارە ئاللاھ تائالانىڭ ۋە ئۇ زاتىنىڭ قۇدرەت

[1] بىر قىسمىنى دارىمي (294) رىۋايەت قىلغان. سەنەدى سەھىھ.

ئالامەتلىرىنى، يەنى ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرىنى ۋە بەندىلىرىگە قارتا رەھمەتلىرىنى بىلىشكە قوللىنىلاتتى. كېيىنچە بۇ ئىبارىنىڭمۇ مەزمۇنى تارىيىپ كەتتى، ھەتتا كۆپىنچە فىقھىي مەسىلىلەردە مۇنازىرە قىلغۇچى ـ گەرچە ئۇ تەپسىر ۋە ھەدىسلەرنى بىلمىسمۇ ـ ئىلىم ئىگىسى، دەپ ئاتالدى.

ئۇچىنچىسى تەۋھىد (التوحيد): بۇ ئىبارە بارلىق سەۋەب ۋە ۋاستىلەرنى نەزەردىن ساقىت قىلغان دەرىجىدە ھەممە ئىشلارنىڭ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بولىدىغانلىقىنى تونۇشنى كۆرسىتەتتى. بۇ دەرىجىدىكى تونۇشنىڭ مېۋىسى ئاللاھ تائالاغا تەۋەككۇل قىلىش ۋە ئاللاھ تائالادىن رازى بولۇشتۇر. ھالبۇكى، ھازىر ئەقىدە ۋە ئۇسۇلۇلفقھ ھەققىدە گەپ يورغىلىتىش سەنئىتى تەۋھىد بولۇپ قالدى. بۇ سەلەف سالىھلەرنىڭ نەزەردە مۇنكەر ئىشلار قاتارىدىن ئىدى.

تۆرتىنچىسى ئەسلىتىش (التذكير) ۋە ئەسلەش (الذكر):

ئاللاھ ئېيتۇر: ﴿ئەسلەتكىن، چۈنكى ئەسلىتىش مۇئمىنلەرگە پايدا بېرىدۇ﴾ «زارىيات»:55/51.

«رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دېدىكى:

ـــ جەننەت باغچىلىرىدىن ئۆتسەڭلار خاھلىغانچە يەپ ـ ئىچىڭلار. شۇندا ساھابىلەر:

ـــ جەننەت باغچىلىرى نېمىدۇر، ئى رەسۇلۇللاھ؟ ـــ دېگەنىدى، ئاللاھنىڭ ئەلچىسى:

ـــ زىكىر سورۇنلىرى، ـــ دېدى»[1].

ھالبۇكى، كۈنىمىزدە زىكىر سورۇنلىرى مەددىاھلار قىسسەخانلىق قىلىدىغان، شەرىئەتكە مۇخالىپ سۆزلەر ۋە باشقا ئاپەتلەر يامرىغان سورۇنلارغا ئايلىنىپ قالدى.

ئاۋۋالقىلارنىڭ قىسسەلىرىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ ۋەز ـ نەسىھەت قىلغۇچىلار بىلسۇنكى، ئۇ ھېكايات ۋە قىسسەلەرنىڭ كۆپىنچىسى توقۇلمىدۇر. مەسىلەن، يۇسۇف ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشتان بېغىنى يەشكەنلىكى؛ يۇسۇف ئەلەيھىسسالامنىڭ يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنى قولىنى چىشلىگەن ھالەتتە كۆرگەنلىكى؛ داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوريانى جىھادقا چىقىشقا بۇيرۇپ، ئوريانىنىڭ جىھادتا

[1] تىرمىزىي (3510)؛ ئەبۇ يەئلا (3432). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن؛ تەبەرانىي «ئەلكەبىر»، (11158) دە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان. ئالبانىي: («سەھىھۇ سۇنەنىتتىرمىزىي»، 2787) «ھەسەن» دېگەن.

ئۆلتۈرۈلگەنلىكى ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش قىسسەلەرنى ئاڭلاش زىيانلىقتۇر.

مۇتەسەۋۋىفلەرنىڭ ئۆز كۆڭۈللىرىدىكى ئىلاھىي سۆيگۈ سىرلىرىنى سۆزلەپ يۈرۈشىدەك باشقىلار چۈشەنمەيدىغان گەپ - سۆزلەر (الشطح) بىلەن شەرىئەت كۆرسەتمىلىرىنى تولغاپ ئىزاھلاش (الطامة) قا كەلسەك، بۇ ئاۋام خەلققە قاتتىق سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ئۇ سۆزلەر سۆيگۈ - مۇھەببەت داستانى، ۋىسال شەربىتى ۋە پىراق ئەلەملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنداق سورۇندىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى تومپاي، ئىچى ھېرىسكە تولغان شەكىلۋاز كىشىلەردۇر. شۇڭا، ئۇ سۆزلەر ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى يوشۇرۇن ھېرىس - شەھۋەتنىلا قوزغىتىدۇ - دە، نەپسى ئوت ئېلىپ قاتتىق چۇقان سالىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى پاساتچىلىق خالاس.

بەزىدە مۇتەسەۋۋىفلەرنىڭ بۇنداق ئاجايىب - غارايىب سۆزلىرى ئاللاھ تائالانى قاتتىق ياخشى كۆرۈش دەۋاسى بىلەن بېزەلگەن بولىدۇ. بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان زىيانمۇ بەسى چوڭدۇر. خېلى كۆپ دېھقان كىشىلەر مۇشۇ تۈرلۈك دەۋالار بىلەن دېھقانچىلىقلىرىنى تاشلاپ قەلەندەر بولۇپ كەتتى.

بەشىنچىسى ھېكمەت (الحكمة): يەنى ئىلىم ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش. ئىبنى قۇتەيبە — ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن — ئېيتۇر: «بىر ئادەمدە ئىلىم بىلەن ھېكمەت تەڭ تېپىلمىغۇچە، ھەكىم ھېسابلانمايدۇ». ھالبۇكى، ھەكىم كەلىمىسى زامانىمىزدا تېۋىپ ۋە مۇنەججىملەرگە خاس ئىسىم بولۇپ قالدى.

[ماقۇل ئىلىملەردىن ماختىلىدىغان مىقدارنىڭ ئىزاھى]

بىلىنگەيكى، ماختىلىدىغان ئىلىملەر ئىككى تۈرلۈكتۇر:

بىرىنچىسى: يېپىدىن - يېڭىسىغىچە ماختىلىدىغان ئىلىم. بۇ ئىلىم قانچە كۆپ بولسا، شۇنچە ياخشى ۋە ئەۋزەل. يەنى ئاللاھ تائالانى، ئۇ زاتنىڭ سۈپەتلىرىنى، ئىشلىرىنى ۋە تەرتىپ جەھەتتە ئاخىرەتنى دۇنيانىڭ ئالدىغا قويۇشىدىكى ھېكمەتنى بىلىش شۇ قاتاردىندۇر. بۇ ئەسلىدىلا بىلىش تەلەپ قىلىنىدىغان، تولىمۇ شېرىن ئىلىم بولۇپ، ئۇ ئاخىرەتنىڭ بەخت - سائادىتىگە ئېرىشتۈرىدۇ. بۇ ئىلىم بەجايىكى چوڭقۇرلۇقتا تېگى يوق، ھەركىم پەقەت ئۆزىگە قولاي بولغان قىرغاق ۋە ياقىلىرىدىلا ئايلىنالايدىغان دېڭىزنىڭ ئۆزىدۇر.

ئىككىنچىسى: قىسمەن ماختىلىدىغان ئىلىملەر. ئۇلار يۇقىرىدا پەرز كۇپايە ئىلىملەر قاتارىدا بايان قىلىندى. ھەر ئىلىمنىڭ باشلانغۇچ، يېتەرلىك ۋە يۇقىرى سەۋىيەلىرى بار.

شۇ ئىككى كىشىدىن بىرى بول: يا ئۆز - ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش بىلەن مەشغۇل كىشى بول، ياكى ئۆزىدىن ئېشىنالىسا، باشقىلارغىمۇ ۋاقىت ئاجرىتىدىغان كىشى بول.

ئۆز نەپسىڭنى ئىسلاھ قىلماي تۇرۇپ باشقىلارنى ئىسلاھ قىلىشقا تىرىشىشتىن ساقلان. تېشىڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن بۇرۇن ئىچىڭنى ئىسلاھ قىل: ھەۋەس، ھەسەت، رىيا ۋە كۆرەڭلىك كەبى يامان سۈپەتلەردىن پاكلانغىن. ئاللاھ خاھلىسا، بۇ توغرىدا «ھالاكەتكە تاشلىغۇچى قىلمىشلار» تېمىسىدا توختالغايمىز.

ئەگەر نەپسىڭنى ئىسلاھ قىلىشقا ۋاقتىڭ يەتمىسە، پەرز كۈپايە ئىلىملەرنى قويۇپ تۇر. چۈنكى، پەرز كۈپايىلەر بىلەن مەشغۇل بولىدىغانلار يەتكۈچە بار. باشقىلارنى ئىسلاھ قىلىشقا بېرىلىپ ئۆزى ھالاك بولۇش ھاماقەتلىكتۇر. ئۇنداق كىشى بەئەينى ئۆز كىيىمىنىڭ ئىچىگە چايانلار كىرىپ كېتىۋاتسا، باشقىلارنىڭ چۈننىنى قورۇيدىغان ھاماقەتكىلا ئوخشايدۇ.

مۇبادا ئۆزۈڭنى ئىسلاھ قىلىش ۋە نەپسىڭنى پاكلاشتىن ئېشىنساڭ ـــ بۇغۇ تولىمۇ تەس ئىش ـــ ئاندىن پەرز كۈپايىلەر بىلەن مەشغۇل بولغىن. ئۇمۇ پەيدىنپەي ۋە ئاستا - ئاستا بولغاي.

ئەۋۋەلەن ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنىڭ كىتابىنى ئۆگىنىش بىلەن باشلا، ئاندىن ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنىڭ سۈننىتىنى ئۆگەنگىن. ئاندىن تەپسىر، ناسىخ (ئەمەلدىن قالدۇرغۇچى) ۋە مەنسۇخ (ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان)، مۇھكەم (قاراتمىلىقى ئوچۇق) ۋە مۇتەشابىھ (تۇتۇق) ئايەتلەرنى ھەمدە ئۇنىڭدىن باشقا قۇرئانغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىملەرنى ئۆگەنگىن.

ھەدىستىمۇ مۇشۇ يولنى تۇت. ئاندىن فىقھ ۋە شاخچە ئىلىملەرنى ئۆگەنگىن. ئاندىن كېيىن ئۆمرۈڭ يەتسە ۋە ۋاقتىڭ يار بەرسە، باشقا ئىلىملەرنى ئۆگىنىشكە كىرىشسەڭ بولىدۇ.

«بىر پەننى ئىنچىكە ۋە چوڭقۇر ئۆگىنىمەن» دەپ پۈتۈن ئۆمرۈڭنى ئۆتكۈزمىگىن. چۈنكى، ئىلىم كۆپ، ئۆمۈر قىسقا. يۇقىرىقى ئىلىملەر باشقا ئىلىملەرنى ئۆگىنىشتە گويا كېرەكلىك قورال - سايمانلارغا ئوخشايدۇ. باشقا بىر ئىلىمنى ئۆگىنىشتە موھتاج بولىدىغان ۋاستە ئىلىمنى ئۆگەنگەندە، ئەسل مەقسەتتىكى ئىلىمنى ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەك.

ئىلمى ئۆزىگە مەنپەئەت بەرمىگەن ئالىم ھەققىدە

بىلگىنىكى، باشقىلارنى يېڭىۋېلىش ۋە ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويۇش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلغان مۇنازىرىلەر بەدئەخلاقلىقلارنىڭ مەنبەسىدۇر. بۇنداق مۇنازىرىچى ئۆزىگە تەڭ تۇرالمىغانلارنى پەس كۆرگەچكە تەكەببۇرلۇقتىن ساقلىنالمايدۇ، شۇنىڭدەك نۇرغۇن كىشىلەر بارىكى، تەڭقۇرلىرىدىن ئۆزىنى يۇقىرى تۇتقاچقا چوڭچىلىق ۋە رىيادىن ساقلىنالمايدۇ. كۇنىمزدىكى كۆپىنچە مۇنازىرىچىلەر ئۆزىنىڭ مۇنازىرىدە غالىب كەلگەنلىكىنى كىشىلەرگە مەقسەتلىك بىلدۈرۈپ، خالايىقنىڭ ئۆزىنى ماختاپ، ئاپىرىن ئوقۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. شۇڭا، ئۇلار ئۆمۈرلىرىنى نادىر مەزمۇنلارنى يادلاش ۋە سۆزمەنلىككە ئوخشاش مۇنازىرىدە پايدىلىق، ئاخىرەتتە پايدىسىز ئىلىملەر بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. دەرھەقىقەت رەسۇلۇللاھ: «قىيامەت كۈنى ئەڭ قاتتىق ئازابلىنىدىغان كىشى ئىلمى ئۆزىگە مەنپەئەت بەرمىگەن ئالىمدۇر»[1] دېگەن.

ئىلىم ئۆگەتكۈچى ۋە ئىلىم ئۆگەنگۈچىنىڭ ئەدەبلىرى

ئىلىم ئۆگىنىش قەلبىنىڭ ئىبادىتى، شۇڭا ئىلىم ئۆگەنگۈچى ئاۋۋال نەپسىنى ناچار خۇيۇ ۋە يىرگىنچ خاھىشلاردىن پاكىز قىلىشى ۋە ئىلىم ئۆگىنىشىگە توسقۇنچى ئامىللاردىنمۇ يىراق تۇرۇشى كېرەك. چۈنكى، پىكىر چېچىلسا، ھەقىقەتلەرنى تونۇپ يېتىش تەسلىشىدۇ.

سەلەف سالىھلەر ئىلىمنى ھەممە نەرسىدىن ئەۋزەل كۆرەتتى. رىۋايەت قىلۇرلەركى، ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ 40 ياشتىن ئاشقاندا ئۆيلەنگەن؛ ئەبۇبەكرى ئەنبارىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ غا بىر دېدەك ھەدىيە قىلىندى، دېدەك ئۇنىڭ يېنىغا كىرگەندە، ئەبۇبەكرى ئەنبارىي بىر تېمىدا ئويلىنىۋاتاتتى، دېدەك نېرىراقتا كۇتۇپ تۇردى. ئەبۇبەكرى ئەنبارىي:

ــ بۇ دېدەكنى قۇل سودىگىرىگە ئېلىپ چىقىڭلار، ــ دېدى. دېدەك:

ــ مەن نېمىنى خاتا قىلغاندىمەن؟ ــ دېگەندى. ئەبۇبەكرى ئەنبارىي:

ــ يوقسۇ! مېنىڭ قەلبىم سىز بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالدى، مەن ھېچقانداق ئامىلنىڭ مېنى ئىلىمدىن توسۇشىغا يول قويالمايمەن، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇسسەغىر»، (507). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 868) «بەك زەئىف» دېگەن.

خـۇددى بىمـار تېۋىپنـىڭ بۇيرۇقىغـا بويسـۇنغاندەك، ئىلىـم تەلـەپ قىلغۇچىمـۇ ئۇسـتازىنىڭ سـىزغان سـىزىقىدىن چىقماسـلىقى، دائىمـا كەمتـەر بولۇشـى ۋە ئۇنـىڭ خىزمىتىنـى ياخشـى قىلىشـى كېـرەك. ئىبنـى ئابباس رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇمـا زەيـد ئىبنـى سـابىت رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇنـىڭ ئۇزەڭگىسـىنى تۇتـۇپ بېرەتتـى ۋە: «بىـز ئالىملارغـا مۇشۇنداق قىلىشقا بۇيرۇلدۇق» دەيتتى[1].

ئىلىـم ئۆگەنگۈچـى قاچانكـى، گەرچـە ئۆزىدىـن ئالىمـراق بولمىغـان بىـر كىشـى بولسـىمۇ، ئۇنىڭدىـن ئىلمـىي پايـدا كېلىدىغانلىقى ئۈچىـن تـۇرۇپ چوڭچىلىـق قىلسـا، ئـۇ نادانـدۇر. چۈنكـى، ھېكمـەت مۇئمىننـىڭ يۇتتـۇرۇپ قويغـان نەرسىسـىدۇركى، ئۇنـى قەيـەردە تاپسـا، شـۇ يەردىـن ئېلىۋالغۇلـۇق. ئوقۇغۇچـى ئۇسـتازىنىڭ قارىشـىنى ئـۆز قارىشـىدىن ئۈسـتۈن تۇتۇشـى كېـرەك. چۈنكـى، ئۇسـتازىنىڭ خاتـا قارىشـىمۇ ئوقۇغۇچى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ توغرا قارىشىدىن پايدىلىقراقتۇر.

ئەلـى رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ مۇنـداق دېگـەن: «كىشـىلەرگە ئوپچـە سـالام بەرگەنـدە، ئۇسـتازىڭغا ئالايىتـەن سـالام بېرىشـىڭ ئۇنـىڭ سـېنىڭ ئۈسـتۈڭدىكى ھەققىـدۇر. ئۇسـتازىڭنىڭ ھۇزۇرىـدا ئولتۇرغانـدا قـول ئىشـارىتى قىلمـا، كۆزلىرىڭنـى يۇمۇۋالمـا، كـۆپ سـوئال سـورىما، ئـۇ بىـر مەسـىلىگە جـاۋاب بېرىۋاتقانـدا گېپىگـە لوقمـا سـالما؛ ئۇسـتازىڭ چارچـاپ قالسـىمۇ دەرس سـوراپ تۇرۇۋالمـا، دەرس بەرمىسـە قايتـا ـ قايتـا دەرس بېرىشـىنى تەلـەپ قىلمـا؛ ئورنىدىـن تۇرغانـدا كىيىمىنـى تۈتمـا، سـىرىنى ئاشـكارىلىما ۋە ئۇنـىڭ قېشـىدا ھېچكىمنـىڭ غەيۋىتىنـى قىلمـا؛ ئۇسـتازىڭنىڭ قۇسـۇرىنى ئىزدىمـە، ئەگـەر خاتالاشسـا مەئـزۇر كـۆر؛ ئۇسـتازىڭغا: ‹پالانىنـىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنـى ئاڭلىدىـم، پوكۇنـى سـىز دېگەننـىڭ ئەكسـىنى دېگـەن› دېمـە؛ ئۇنـىڭ قېشـىدا بىـرەر ئالىمنـى سـۆزىتىلمە؛ ئۇنىڭغـا ئـۇزۇن ۋاقىـت ھەمـراھ بولسـاڭمۇ زېرىكمـە، ئۇنـىڭ خىزمىتىدىـن بويـۇن تولغمـا ۋە ئۇنـىڭ بىـرەر ھاجىتـى بولسـا، باشقىلاردىن بـۇرۇن ئـادا قىلىشقا تىرىـش. ھەقىقەتـەن، ئۇسـتازىڭ بەجايىكـى سـەن ‹مېۋىسى قاچان چۈشىدۇ› دەپ كۆتۈپ تۇرىدىغان خورما دەرىخىدۇر»[2].

ئىلىمگـە قـەدەم قويغۇچـى دەسـلەپكى مەزگىلـدە كىشـىلەرنىڭ ئىختىلاپلارغـا قـۇلاق سېلىشـتىن سـاقلانغاي. چۈنكـى، زىيـادە قىزىقىـش ئۇنـى گاڭگىرىتىـپ، زېھنىنـى چارچىتىپ قويىدۇ.

ئۆمـۈر بارلـىق ئىلىملەرنـى ئۆگىنىشـكە يەتكـۈدەك ئـۇزۇن ئەمـەس. شـۇڭا، ئىلىـم

[1] تەبەرانىي: («ئەلمۇئجەمۇلكەبىر» ، 4613). سـەنەدى «سـەھىھ». ھەيسـەمىي («مەجمەئۇززەۋائىد» ، 15851).

[2] قـازى ئىيـاز: «ئەلئىلمائـۇ» ، 48 ـ بـەت؛ خەتىـب ئەلبـاغدادىـي: «ئەلجامىئـۇ لىئەخلاقىرراۋىـي» ، 199/1.

ئۆگەنگۈچى بارلىق ئىلىملەردىن ئەڭ ياخشىسىنى ئېلىشى ۋە پۈتۈن ۋاقتىنى ئەڭ شەرەپلىك ئىلىم بولمىش ئاخىرەتكە مۇناسىۋەتلىك ئىلىمگە سەرپ قىلىشى كېرەك. بۇ ئىلىم ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يەقىن (قەتئىيلىك) ماقامىغا ئېرىشتۈرىدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەبۇبەكرىگە گۈۋاھلىق بېرىپ: «ئەبۇبەكرى سىلەردىن نامىزى ۋە روزىسى كۆپلۈك بىلەن ئېشىپ كەتمىدى، بەلكى كۆكسىگە ئورناتقان نەرسە (ئىمان - ئىشەنچ) بىلەن ئېشىپ كەتتى» دېگەن[1]. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىلىم ئۆگەنگۈچىنىڭ ۋەزىپىسىدۇر.

[ئۇستازنىڭ ۋەزىپىلىرى]

ئۇستازنىڭمۇ ھەم قىلىشقا تېگىشلىك ۋەزىپىلىرى بار:

شۇلاردىن بىرى: ئوقۇغۇچىلارغا شەپقەتلىك بولۇش، ئۇلارنى ئۆز بالىلىرى ئورنىدا كۆرۈش؛ ئۇستاز ئىلىم ئۆگەتكەنلىكىگە ھەق ئالمايدۇ، مۇكاپات ۋە تەشەككۈر كۈتمەيدۇ. بەلكى ئىلمىنى ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈنلا ئۆگىتىدۇ، ئۆزىنى ئوقۇغۇچىلىرىغا ئېھسان قىلغۇچى دەپ قارىمايدۇ. ئەكسىچە، ئۆزى تېرىغان ئىلىم بىلەن ئۇلارنىڭ قەلبلىرى ئاللاھقا يېقىنلاشقانسېرى بۇنى ئۇلار ئۈچۈن بىر پەزىلەت دەپ قارايدۇ. چۈنكى، ئۇلار بەئەينى بىر تېرىقچىنىڭ ئېكىنزارىدا ئايلىنىپ يۈرگەن كىشىگە ئوخشايدۇ. ئۇستاز ھەققىنى ئاللاھ تائالادىنلا تىلىشى كېرەك. سەلەفلەر ئوقۇغۇچىنىڭ ھەدىيەسىنى زىنھار قوبۇل قىلمايتتى.

ۋەزىپىلەردىن يەنە بىرى: ئوقۇغۇچىغا نەسىھەت قىلىپ تۇرۇش ۋە ئەيىبلەپ تۇرۇپ ئەمەس، مۇمكىنقەدەر ئىما - ئىشارە ئارقىلىق يامان ئەخلاقلاردىن توسۇش؛ چۈنكى، تەنقىد ھۆرمەت پەردىسىنى يىرتىپ تاشلايدۇ.

ۋەزىپىلەردىن يەنە بىرى: ھەر ئوقۇغۇچىنىڭ ئىدراك ۋە ئەقىل سەۋىيەسىگە قاراش، ئوقۇغۇچىغا ئۇ چۈشىنەلمەيدىغان ۋە ئەقلى يەتمەيدىغان نەرسىلەرنى تاڭماسلىق. چۈنكى، بىر ھەدىستە رىۋايەت قىلىنىشىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «مەن كىشىلەرگە ئەقىللىرى مىقدارىدا خىتاب قىلىشقا

[1] ھەكىم تىرمىزىي بۇنى («ئەننەۋادىر»، 345 - بەت): «تابىئىنلەردىن بەكر ئىبنى ئابدۇللاھ ئەلمۇزەنىنىڭ سۆزى» دەپ رىۋايەت قىلغان؛ ئىبنى تەيمىيىە («منھاجۇسسۇننە»، 137/6): «ئەبۇبەكرى ئىبنى ئەيياشنىڭ سۆزى» دەپ بايان قىلغان؛ ئىبنۇلجەزەرىي («غايەتۇننھايە»، 327/1): «بۇنى ھەدىس ئىلمىنى بىلمەيدىغانلار رەسۇلۇللاھقا نىسبەت بېرىپ، ‹ھەدىس› دەپ نەقىل قىلىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئەبۇبەكرى ئىبنى ئەيياشنىڭ سۆزىدۇر» دېگەن. ئالبانىي: («ئەسسلسلەتۇززەئىفە»، 962) «مەرفۇئ رىۋايەت قىلىنمىغان» دېگەن.

بۇيرۇلدۇم» دېگەن[1].

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ـــ كۆكسىنى ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ ـــ: «بۇ يەردە ئىلىم بار، كاشكى بۇ ئىلىمنى كۆتۈرەلەيدىغانلارنى تاپالىسام!» دېگەن.

ئىمام شافىئىي ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ مۇنداق دېگەن[2]:

چاھارپايلار ئاراسىغا چاچارمەنمۇ گۆھەرنى،
قوي باقارغا نەزمە قىلىپ يۇرەرمەنمۇ نەسرنى،
نادانغا ئىلىم بەرسە كىشى زايە قىلمىش ئولۇر،
بەرمىسە گەر لايىقلارغا زۇلۇم ئەتمىش بولۇر.

ۋەزىپىلەردىن يەنە بىرى: ئىلمىگە ئەمەل قىلىش ۋە سۆز - ھەرىكىتى بىردەك بولۇش. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا: ﴿كىشىلەرنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ ئۆزۈڭلارنى ئۇنتۇمسىلەر؟ ھالبۇكى، سىلەر كىتابنى ئوقۇپ تۇرىسىلەر، چۈشەنمەمسىلەر؟﴾2/«بەقەرە»:44 دەيدۇ.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «مەن ئۇچۇن ئىككى ئادەم مۇسىبەتتۇر: بىرى، بىھايا ئالىم، يەنە بىرى، ئىبادەتكۈي جاھىل» دېگەن.

ئىلمىنىڭ ئاپەتلىرى، ناچار ئالىملار ۋە ئاخىرەتنى كۆزلەيدىغان ئالىملار

ناچار ئالىملار ـــ دۇنيادا پاراۋان تۇرمۇش كەچۈرۈش ۋە كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە يۈكسەك ئورۇنغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئىلىم ئالغان ئالىملاردۇر.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن ئۆگىنىشكە تېگىشلىك ئىلمىنى دۇنيالىق مەنپەئىتى ئۈچۈن ئۆگەنسە، قىيامەت كۈنى جەننەتنىڭ پۇرىقىنى

[1] دەيلەمىي: «ئەلفىردەۋس»، (1611)؛ سەخاۋىي: («ئەلمەقاسىد»، 180) «سەنەدى بەك زەئىپ» دېگەن. لېكىن، ئىمام بۇخارىي (127 - ھەدىستىن بۇرۇن) ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: «كىشىلەرگە چۈشىنىشلىك سۆزلەڭلار، سىلەر ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ يالغانغا چىقىرىلىشىنى ياقتۇرامسىلەر؟!» دېگەنلىكىنى، ئىمام مۇسلىم («ئەسسەھىھ» مۇقەددىمىسىدە) ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: «كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان گەپنى قىلما، ئۇنداق قىلساڭ، بەزىلەرنى پىتنىگە سېلىپ قويىسەن» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

[2] «دىۋانۇششافىئىي»، 124 - بەت.

پۇرىيالمايدۇ»[1] دېگەن. يەنە بىر ھەدىستە: «كىمكى ئىلمى بىلەن ئالىملارغا كىبىرلىنىش ياكى نادانلار بىلەن مۇنازىرىلىشىش ۋەياكى كىشىلەرنى ئۆزىگە قارىتىش ئۈچۈن ئىلىم تەلەپ قىلسا، ئۇنداق كىشى دوزىخىدۇر»[2] دېگەن. بۇ ھەقتە ھەدىسلەر كۆپتۇر.

سەلەفلەردىن بىرى: «سەكراتتىكى چاغدا قاتتىق نادامەت چېكىدىغان كىشى ئۆمرىنى غەپلەت ۋە سەل قاراش بىلەن ئۆتكۈزگەن ئالىمدۇر» دېگەن.

بىلگىنكى، ئالىمغا ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقلاردىن توسۇش ۋەزىپىسى يۈكلەنگەن. «ئالىم زاھىد بولۇپ، ھەممىنى تاشلىسۇن» دېمەيمىز، پەقەت كۆچىنىڭ يېتىشىچە دۇنياغا بېرىلمىسۇن. نېمىلا دېگەن بىلەن، ھەممە ئادەمنىڭ رىيازەتكە چىدىيالىشى ناتايىن. كىشىلەر ئوخشمايدۇ.

رىۋايەت قىلۇرلەركى، سۇفيان سەۋرىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ تاماقنى ئوبدان يەيتتى ۋە: «ئۇلاغقا ھەلەپ ياخشى بېرىلمىسە ئىشلىمەيدۇ» دەيتتى.

ئىمام ئەھمەد ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ تۇرلۇك قىينىچىلىقلار ئىچىدە تۇرمۇش قىينىچىلىقىغا بەكرەك سەبر قىلاتتى. دېمەك، ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتى خىلمۇخىلدۇر.

ئاخىرەت يۇرتىنى كۆزلەيدىغان ئالىملارنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى: ئۇلار دۇنيانىڭ ئەرزىمەس، ئاخىرەتنىڭ ببباھا ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. بۇ ئىككىسى دەرۋەقە ئىككى كۈندەشكە ئوخشايدۇ. ئۇلار ئاخىرەتنى ئەۋزەل بىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرى گەپ - سۆزلىرىگە زىت كەلمەيدۇ، ئۇلار ئاخىرەتتە مەنپەئەتلىك ئىلمگە مايىلدۇر. شۇڭا، مەنپەئەتى زىيادە بولغان ئىلمنى تاللاپ، مەنپەئەتى ئاز ئىلمدىن يىراق تۇرىدۇ.

شەقىق ئەلبەلخىي ھاتىم ئەلئەسەمدىن ــ ئاللاھ ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن ــ سورىدى:

ــ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بىز بىلەن بىرگىسەن، نېمىلەرنى ئۆگەندىڭ؟

ھاتىم جاۋابەن مۇنداق دېدى:

ــ سەككىز تۇرلۇك ئىلىم ئۆگەندىم:

[1] ئەھمەد (8438)؛ ئەبۇ داۋۇد (3664)؛ ئىبنى ماجە (252). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] تىرمىزي (2654)؛ ئىبنى ماجە (253). ئالبانىي: «ھەسەن» دېگەن.

1) مەخلۇقاتقا قاربدىم، ھەركىمنىڭ ياخشى كۆرگەن نەرسىسى بار ئىكەن، كىشى قەبرىگە يەتكەندە، ياخشى كۆرگەن نەرسىسى ئۇنىڭدىن ئايرىلىدىكەن، شۇڭا مەن قەبرەمدە مەن بىللە بولۇشى ئۈچۈن ياخشى ئەمەلنى ئۆزۈمگە يار قىلدىم.

2) مەن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿پەرۋەردىگارىنىڭ ئالدىدا (سوراققا تارتىلىشتىن) قورقىدىغان، ئۆزىنى نەپسى خاھىشىغا بېرىلىشتىن چەكلىگەن ئادەمگە كەلسەك، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ جايى جەننەتتۇر﴾79/«نازىئات»: 40، 41 دېگەن سۆزنىگە قاربدىم ۋە نەپسىمنى خاھىشىمغا بېرىلىشتىن توسۇشقا كۈچىدىم، شۇندا نەپسىم ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتا مۇستەھكەم تۇردى.

3) كۆردۈمكى، ھەركىمنىڭ قېشىدا ئۆزى ساقلايدىغان قىممەتلىك نەرسىسى بار ئىكەن، مەن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئى ئىنسانلار!) سىلەرنىڭ ئىلكىڭلاردىكى نەرسىلەر تۈگەيدۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسىلەر تۈگىمەستۇر. سەبر قىلغۇچىلارغا، ئەلبەتتە، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەلدىنمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز﴾16/«نەھل»: 96 دېگەن سۆزنىگە قاربدىم ۋە قاچانكى قولۇمغا قىممەتلىك نەرسە چۈشۈپ قالسا، ئۇنى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا ماڭا ياخشىلىق ئەپكەلسۇن ئۈچۈن ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلدىم.

4) كۆردۈمكى، كىشىلەر مال - دۇنيا، كېلىپ چىقىش ۋە شەرەپكە ھېرىسمەنىكەن، ھالبۇكى بۇلار ئەرزىمەس نەرسىلەردۇر. مەن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ھەقىقەتەن ئاڭا تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئاڭا ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەردارىدۇر﴾49/«ھۇجۇرات»: 13 دېگەن سۆزنىگە قاربدىم ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا ھۆرمەتلىك بولۇش ئۈچۈن تەقۋادار بولۇشقا تىرىشتىم.

5) قارىسام، كىشىلەر ئۆزئارا ھەسەت ئىچرە ئىكەن، مەن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿بىز ئۇلارنىڭ ھاياتىي دۇنيادىكى رىزقىنى ئۆزلىرى ئارىسىدا تەقسىم قىلدۇق﴾43/«زۇخرۇف»: 32 دېگەن سۆزنىگە قاربدىم ۋە ھەسەت قىلىشنى تاشلىدىم.

6) قارىسام، كىشىلەر بىر - بىرىنى دۇشمەن تۇتۇشىدىكەن، مەن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿شەيتان ھەقىقەتەن سىلەرگە دۇشمەندۇر، ئۇنى دۇشمەن تۇتۇڭلار﴾35/«فاتىر»: 6 دېگەن سۆزنىگە قاربدىم ۋە كىشىلەرنى دۇشمەن تۇتۇشنى تاشلاپ، شەيتاننى دۇشمەن تۇتتۇم.

7) قارىسام، كىشىلەر رىزىق تەلەپ قىلىپ ئۆزىنى خار قىلىشىدىكەن، ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿يەر يۈزىدىكى بارچە ھايۋانلارغا رىزىق بېرىشنى ئاللاھ (مەرھەمەت يۈزىسىدىن) ئۈستىگە ئالغانىدۇر... ﴾11/«ھۇد»: 6 دېگەن سۆزنىگە قاربدىم ۋە ئاللاھ

تائالانىڭ مېنىڭ ئۇستۇمدىكى ھەقلىرىنى ئادا قىلىش بىلەن مەشغۇل بولدۇم، ئۆزۈم ئۈچۈن بولغان نەرسىنى ئاللاھقا قويدۇم.

8) مەن كىشىلەرنى تىجارىتىگە، كەسىپ - كارىغا، تەن ساقلىقىغا تەۋەككۈل قىلغان ھالەتتە كۆردۈم، ئاندىن ئاللاھ تائالاغىلا تەۋەككۈل قىلدىم.

ئاخىرەت يۇرتىنى كۆزلەيدىغان ئالىملار: ئەمەلدارلار بىلەن ئارىلاشمايدۇ، ئۇلاردىن ئۆزىنى تارتىدۇ.

ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

— پىتنىگە چۈشۈپ قالىدىغان يەرلەردىن ساقلىنىڭلار! — دېگەنىدى.

— نېمىنى كۆزدە تۇتتىڭىزكىن؟ — دېيىشتى. ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

— ئەمىر - ئۆمەرالارنىڭ بوسۇغىسىنى. ئۇلارنىڭ ھۇزۇرىغا بارسا (خۇشامەتەن) يالغانلىرىنى تەستىقلاپ، ئۇلارنى ئۆزىدە يوق سۈپەتلەر بىلەن تەرىپلەپ قويىدىغانلار بار، — دېدى[1].

سەئىد ئىبنى مۇسەييەب — ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن —: «ئەمىر - ئۆمەرالار بىلەن يېقىن بىرەر ئالىمنى كۆرسەڭلار، ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلىڭلار، ئۇنداق ئالىم ئوغرىدۇر» دېگەن.

بەزى سەلەفلەر: «ئەمىرلەر سېنىڭ دىنىڭدىن ئەۋزەلرەك نەرسىگە ئېرىشمىگۈچە، سەن ئۇلارنىڭ دۇنياسىدىن بىرەر نەرسىگە ئېرىشەلمەيسەن» دېگەن[2].

ئاخىرەت يۇرتىنى كۆزلەيدىغان ئالىملار: پەتۋا بېرىشكە ئالدىرىمايدۇ ۋە توغرىلىقىغا جەزم قىلمىغۇچە پەتۋا بەرمەيدۇ. سەلەف سالىھلەر بىر مەسىلىگە پەتۋا بېرىشنى بىر - بىرىگە ئىتتىرىشەتتى، ھەتتا ئۇ مەسىلە ھەققىدە پەتۋا بېرىش چۆرگىلەپ بىرىنچى كىشىگە قايتاتتى.

ئابدۇررااھمان ئىبنى ئەبى لەيلا — ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن — ئېيتۇر: «مەن مەسجىدى نەبەۋىيىدە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ساھابىلىرىدىن 120 كىشىنى كۆرگەنمەن. ئۇلارنىڭ قايسىبىرىدىن ھەدىس ياكى پەتۋا توغرۇلۇق سورالسا، ئۇ چوقۇم قېرىندىشىنىڭ جاۋاب بېرىشىنى خاھلايتتى»[3].

---

[1] ئابدۇررازاق (20643).

[2] بۇ تابىئىنلەردىن ئەلقەمە رەھىمەھۇللاھنىڭ سۆزىدۇر. قاراڭ: ئەبۇ مەسئۇد ئەلمەئافىي: «ئەززۇھد»، (45).

[3] داريمي (135). ھۇسەين سەلىم ئەسەد: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن.

مانا ئەمدى ئۆزىنى ئىلىملىك سانىغۇچى بىر تۈركۈم كىشىلەر بىرەر مەسىلە ئوتتۇرىغا تاشلانغان هامان جاۋابلاش ئۈچۈن دەرهال سەكرەپ چۈشىدىغان بولۇپ كەتتى. «ئەگەر بۇ مەسىلىلەر ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاهۇ ئەنهۇغا سۇئال سالغان بولسا، (چوقۇم) بەدر ئۇرۇشىغا قاتناشقان ساهابىلەرنى يىغىپ، مەسىلىهەتنى ئالغان بولاتتى»[1].

ئاخىرەت يۇرتىنى كۆزلەيدىغان ئالىملار: كۆپىنچە «ئەمەللەرنى نىمىلەر بۇزىدۇ، نىمىلەر قەلبلەرنى بۇزىدۇ ۋە نىمىلەر ۋەسۋەسە قوزغايدۇ؟» دېگەن هەقتە ئىزدىنىشىدۇ. چۈنكى، ئەمەللەر كۆرۈنۈشتە بىر - بىرىگە يېقىن ۋە قولايدەك بولغىنى بىلەن، ساپ ئەمەل بەسى قىيىندۇر. دىنىنىڭ ئاساسى يامانلىقتىن ساقلىنىشتۇر، شۇڭا ساقلىنىدىغان نەرسىنىڭ نىمىلىكىنى بىلمىگۈچە، ئۇنىڭدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ.

ئاخىرەت يۇرتىنى كۆزلەيدىغان ئالىملار: شەرئىي ئەمەللەرنىڭ سىرلىرى توغرۇلۇق ئىزدىنىش ۋە ئۇلاردىكى هېكمەتلەرنى مۇلاهىزە قىلىش، ئەگەر ئەمەللەرنىڭ بەلگىلىنىش سىرلىرىنى بىلىشتىن ئاجىز كەلسە شەرئىتكە تەسلىم بولۇش بىلەن كۇپايىلىنىدۇ.

ئاخىرەت يۇرتىنى كۆزلەيدىغان ئالىملار: ساهابىلەرگە ۋە تابىئىنلەرنىڭ ياخشىلىرىغا ئەگىشىدۇ ۋە شۇنداقلا هەرقانداق بىدئەتتىن ساقلىنىدۇ.

[1] بۇ ئەبۇ هەسەن ئەلئەسەدىينىڭ سۆزىدۇر، سەنەدى هەسەن. ئىبنى بەتتا: «ئىبتالۇل هىيەل»، 62 - بەت.

ئىككىنچى بۆلۈم: تاھارەت ۋە نامار

تاھارەت ۋە ئۇنىڭ سىرلىرى، نامار ۋە ئۇنىڭغا دائىر ئىشلار

بىلگىنكى، تاھارەت - پاكىزلىنىشنىڭ مەرتىۋىسى تۆتتۈر:

1) تاشقى بەدەننىي ماددىي، مەنىۋى كىرلەر ۋە ئارتۇقچە نەرسىلەردىن پاكىزلەش؛

2) ھەرقايسى ئەزالارنى گۈناھ - مەئسىيەتلەردىن پاكىزلەش؛

3) قەلبنى ناچار خۇيلاردىن ۋە بىزار قىلغۇچى ئەيبلەردىن پاكىزلەش؛

4) ئىچ دۇنيانى ئاللاھ تائالادىن باشقىسىدىن پاكىزلەش. مانا بۇ پاكىزلىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسىدۇر. ئەقىل - پاراسىتى كۆچلۈك كىشىلا ئۇشبۇ دەرىجىگە يېتىدۇ. پاراسەتسىز كىشى تاھارەت مەرتىۋىلىرىدىن پەقەت بىرىنچى مەرتىۋىنىلا چۈشىنىدۇ. سەن ئۇنداق كىشىنى قىممەتلىك ۋاقتىنىڭ كۆپىنچىسىنى كامىل ئىستىنجائ ۋە كىيىملىرىنى پەۋقۇلئادە پاكىزە يۇيۇش بىلەن زايە قىلغان ھالدا كۆرىسەن. ئۇنداقلار ۋەسۋەسەگە گىرىپتار ۋە ئىلمىسىزلىكىدىن تەلەپ قىلىنغان تاھارەتنى پەقەت شۇنىڭدىنلا ئىبارەت دەپ قالىدۇ ۋە پۈتۈن ۋاقتىنى قەلبىنى پاكلاش بىلەن ئۆتكۈزگەن، تاشقى قىياپىتىگە بەك كۆچىمەيدىغان دەسلەپكى مۇسۇلمانلارنىڭ يولىنى بىلمەيدۇ. دەرۋەقە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بىر خىرىستىئان ئايالىنىڭ ساپال ھىجرىدا تاھارەت ئالغانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ[1]. ئىلگىرىكىلەر قوللىرىدىكى ياغ - ماي يۇقۇندىلىرىنى ئۇنچىۋالا سۈرتۈپ كەتمەيتتى، سېلىنچىسىز داق يەردە نامار ئوقۇيتتى، يالاڭ ئاياغ ماڭاتتى ۋە تاش-چالمىلار بىلەن ئىستىنجائ قىلىش بىلەنلا كۇپايىلىنەتتى.

كېيىن ئىش ھاماقەتلىكنى پاكىزلىق دەۋالىدىغان بىر قەۋمنىڭ قولىغا چۈشتى. ئۇلارنى ئىچى كىبىر، تەمەننا، نادانلىق، رىيا ۋە مۇنافىقلىق كەبى رەزىللىك، ئىپلاسلىقلار بىلەن تولۇپ - تاشقانلىقىغا قارىماي، كۆپىنچە ۋاقىتلىرىنى تاشقى قىياپىتىنى زىننەتلەشكە سەرپ قىلغانلىقىنى كۆرىسەن. ئەگەر ئۇلار چالمىدا

[1] ئىمام شافىئىي («ئەلئۇم»، 8/1) «سەھىھ» سەنەد بىلەن رىۋايەت قىلغان.

ئىستىنجائ قىلغان، يالاڭ ئايىاغ يۈرگەن، داق يەردە نامىاز ئوقۇغان ياكى بىر غېرىبنىڭ قاچىسىدا تاھارەت ئالغان بىر كىشىنى كۆرۈپ قالسا، ئۇنى قاتتىق ئەيىبلەيتتى، ھەتتا ئۇنداقلارنى «مەينەت»كە چىقىرىپ، ھەمداستىخان بولمايتتى.

قارىمامسەن، ئۇلار قانداقلارچە ئىمان جۈملىسىدىن بولمىش بەزازەنى[1] مەينەتلىك، پاكىزلىقنى گالۋاڭلىق، ياخشى ئىشنى يامان ئىشقا ئۆزگەرتىۋەتكەن! لېكىن، كىشى پاكىزلىق ئۈچۈن تېشىنى پاكلىسا، سۇ ئىشلىتىشتە ئىسراپچىلىق قىلمىسا ۋە دىندا سۇ ئىشلىتىشنىڭ چېكى يوقلا دېمىسە، ئۇنىڭ بۇ ئىشى مۇنكەر ئىش ئەمەس بەلكى گۈزەل ئىشتۇر. ماددىي ۋە مەنىۋى كىرلەرنى (ئەھكاملىرى بىلەن) بىلىشتە فىقھ كىتابلىرىغا مۇراجىئەت قىلىنسۇن. چۈنكى، بۇ كىتابنىڭ مەقسىتى ئەدەبلەرنى بايان قىلىشتۇر.

بەدەندىكى ئارتۇق كىرلەر ئىككى تۈرلۈكتۇر:

بىرىنچى تۈر: بەدەن - باشقا يىغلىپ قالىدىغان كىر - قاسماقلار. باش - كۆزنى يۇيۇش، چاچنى تاراش، تۈزەش ۋە مايلاش؛ بۇرۇن - قۇلاقلارنى تازىلاش؛ ئېغىزنى مىسۋاكلاش ۋە چايقاش؛ بۇس، تەر ۋە كوچا - كوينەك چاڭ - توزانلىرىدىن يىغلىپ قالغان ھەرقايسى ئۇگىلەرنىڭ كىرلىرى ۋە جىمى بەدەننىڭ قاسماقلىرىنى يۇيۇپ پاكىزلەش مۇستەھەبتۇر.

ھاممامغا كىرىش ھېچ گۇناھ ئەمەس. چۈنكى، مۇنچىغا چۈشۈش بىلەن كىرلەر تولۇق تازىلىنىدۇ. رەسۇلى ئەكرەمنىڭ ساھابىلىرىدىنمۇ بىر تۈركۈملەر ھاممامغا كىرگەن ئىدى. لېكىن، ھاممامغا كىرگۈچى ئەۋرىتىنى ئوبدان يېپىشى ۋە ھېچكىمگە كۆرسەتمەسلىكى لازىم. ھاممامغا كىرگۈچى ھاممامنىڭ تەپتىدىن جەھەننەمنىڭ ھارارىتىنى ئەسلىگەي. دەرۋەقە، مۇئمىننىڭ پىكىرى ھەمىشە دۇنيا ئىشلىرىدا پەرۋاز قىلىپ تۇرىدۇ، شۇڭا ھاممامنىڭ تەپتىنى جەھەننەم ھارارىتىگە قىياس قىلىش ئاخىرەتنى ئەسلىتىدۇ. مۇئمىنگە ھامان غالىپ كېلىدىغىنى يەنىلا ئاخىرەتنىڭ غېمىدۇر. دەرۋەقە قازاندا نېمە بولسا، چۆمۈچكە شۇ چىقىدۇ - دە. قارا، ئەگەر ھەشەمەتلىك بىر قورۇغا رەخت ساتقۇچى، ياغاچچى، بىناكار ۋە توقۇمچى كىرەر بولسا، رەختچىنىڭ قورۇدىكى كۆرپە - تۆشەكنىڭ قىممىتىنى ئويلاۋاتقانلىقىنى، توقۇمچىنىڭ رەخت - بۆزلەرنىڭ نەپسىلىكىگە، ياغاچچىنىڭ تورۇس - پېشايۋانغا ۋە بىناكارنىڭ تاملارغا قاراۋاتقانلىقىنى كۆرسەن. شۇنىڭدەك مۇئمىن ئەگەر قاراڭغۇلۇقنى كۆرسە قەبرىنىڭ زۇلمىتىنى، قورقۇنچلۇق ئاۋاز ئاڭلىسا

[1] بەزازە (الْبَـذَاذَةُ): «ئاددىي - ساددا كىيىنىش ۋە ھەشەمەتچىلىكتىن ساقلىنىش» دېمەكتۇر. ئەبۇ داۋۇد (4161) ۋە ئىبنى ماجە (4118) لەر ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان سەھىھ ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «بەزازە ئىماندىندۇر» دېگەن.

سۇرنىڭ چېلىنىشىنى، نېئمەتنى كۆرسە جەننەتنىڭ نېئمەتلىرىنى ۋە ئازابنى كۆرسە جەھەننەم ئازابىنى ئەسلەيدۇ.

كۈن ئولتۇرۇشقا يېقىن ۋە نامازشام بىلەن خۇپتەن ئارىسىدا مۇنچىغا كىرىش ياخشى كۆرۈلمەيدۇ. چۈنكى، بۇ شەيتانلارنىڭ تارقىلىش ۋاقتىدۇر.

ئىككىنچى تۈر: پۈت - قولنىڭ تىرناقلىرى، بۇرۇت، قولتۇق ۋە ئەۋرەتلەرنىڭ تۈك - مويلىرى قاتارلىق پات - پات ئېلىنىدىغان، قىرقىپ، چۈشۈرۈلۈشى كېرەك بولغان كىرلەردۇر. (چاچ ۋە ساقالدىكى) ئاق تۈكلەرنى يۇلۇۋېتىش مەكرۇھ، بويىاش مۇستەھەبتۇر.

تاھارەتنىڭ قالغان مەرتىۋىلىرى «ھالاكەتكە تاشلىغۇچى قىلمىشلار» بىلەن «ھالاكەتتىن قۇتقۇزىدىغان ئەمەللەر» بابىدا كەلگۈسى، ئىنشائاللاھ!

نامازنىڭ پەزىلەتلىرى

نامازدىنىڭ تۈۋرۈكى، تائەت - ئىبادەتلەرنىڭ ئۇلۇغىدۇر. نامازنىڭ پەزىلەتلىرى توغرىسىدا كۆپلىگەن مەشھۇر ھەدىسلەر بار.

نامازنىڭ ئەڭ گۈزەل ئەدەبلىرىدىن بىرى، نامازدا ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن سۇر بېسىپ كەتكەنلىكتىن ئەيمىنىپ تۇرۇشتۇر.

ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان پەرز نامازنى تاھارەتنى كامىل ئېلىپ، نامازنىڭ تەرتىپلىرى ۋە رۇكۇ - سەجدىلىرىنى جايىدا ئادا قىلسا، چوڭ گۇناھ ئۆتكۈزمىسىلا، نامىزى ئۇنىڭ ئىلگىرىكى كىچىك گۇناھلىرىغا كەففارەت بولىدۇ. بۇ مېنىڭ زامانىمغىلا خاس ئەمەس، ھەر دەۋر مۇسۇلمانلىرىغا ئومۇمىيدۇر»[1] دېگەنلىكىنى ۋە: «كىمكى ئىككى رەكئەت نامازنى ئوقۇپ، نامىزىدا كۆڭلىدە ھېچنەرسە خىيال قىلمىسا، ئۇنىڭ ئىلگىرى قىلغان گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ»[2] دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نامازغا تۇرغانىدا خۇشۇئ قىلغانلىقتىن ياغاچقا ئوخشاش تۇراتتى، ئۇ سەجدە قىلسا قۇشلار ئۇنىڭ دۇمبىسىنى تام تۆپىسى ئوخشايدۇ، دەپ قېلىپ قونۇشاتتى. ئۇ بىر كۈنى ھەتمەدە[3] نامازنى

[1] مۇسلىم (228).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (159)؛ مۇسلىم (226).

[3] ھەتىم / ھىجر (الْحَطِيمُ / الْحِجْرُ): كەئبەنىڭ نورى ئاستىغا توغرا كېلىدىغان، ئىككى ئۇچى كەئبە

ئوقۇۋاتقانـدا مانچانـاق بىلـەن ئېتىلغـان بىـر تـاش كېلىـپ، ئۇنـىڭ كىيىمنـىڭ بىـر قىسمىنى يىرتىپ ئېلىپ كەتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ نامىزىنى بۇزمىغان ئىدى[1].

مەيمـۇن ئىبنـى مىهـران ئېيتـىدۇ: «مـەن مۇسـلىم ئىبنـى يەسـارنىڭ نامـازىدا قىمىرلىغانلىقىنـى كـۆرۈپ باقمىدىـم. بىـر مەسجىدنىڭ بىـر تەرىپـى ئۆرۈلۈپ چۈشـۈپ، بازاردىكىلـەر ئالاقـزادە بولـۇپ كەتتـى، هالبۇكـى ئـۇ ئەسـنادا مۇسـلىم ئىبنـى يەسـار شـۇ مەسـجىدتە نامـاز ئوقۇۋاتقـان بولـۇپ، ئـۇ بـۇ پاتپاراقچىلىققـا پىسـەنتىمۇ قىلمـاپ قويمىغان ئىدى»[2].

زەينۇلئابىدىـن ئەلـى ئىبنـى هۈسـەين ـــ ئـاللاه ئۇلارىدىن رازى بولغـاي ـــ تاهارەت ئالغان چاغدا، رەڭگى سارغىيىپ كېتەتتى، ئۇنىڭغا:

ـــ سەن تاهارەت ئالغاندا كۆرۈلىدىغان بۇ هال نېمە؟ ـــ دېيىلگەنىدى، ئۇ:

ـــ مېنىڭ كىمنىڭ ئالدىدا تۇرۇشنى ئويلاۋاتقىنىمنى بىلەمسلەر؟! ـــ دېدى[3].

بىلگىنكـى، نامازنـىڭ رۇكنلـىرى، ۋاجىبلـىرى ۋە سـۈننەتلىرى بـاردۇر. نامازنـىڭ روهـى بولسـا نىيـەت، ئـىخلاس، ئـاللاه تائالادىـن ئەيمىنىـش ۋە قەلـب هۇزۇرىـدۇر. نامـاز زىكىرلـەر، مۇناجـاتلار ۋە ئىـش - هەرىكەتلەرنـى ئـۆز ئىچىگـە ئالىدىغانلىقـى ئۈچـۈن، هـۇزۇرى قەلبىسـز زىكىـر ۋە مۇناجاتلاردىـن مەقسـەت هاسـىل بولمايـدۇ. چۈنكـى، سـۆز قەلبىتىكـى نەرسـىلەرنى ئىپادىلىمسـە، ئـۇ يالغانـدۇر؛ شـۇنىڭدەك ئىـش- هەرىكەتلەردىـن بولغـان مەقسـەتمۇ هاسـىل بولمايـدۇ، چۈنكـى قىيامـدا تۇرۇشـتىن مەقسـەت پەرمەنبەردارلىـق، رۇكـۇ ۋە سـەجدىدىن مەقسـەت ئۆزنـى تـۆۋەن تۇتـۇش ۋە ئـاللاه تائالانـى ئۇلـۇغلاش بولغـاچ، هـۇزۇرى قەلـب بولمىسـا ئوخشـاشلا مەقسـەت هاسـىل بولمايـدۇ. چۈنكـى، ئىـش - هەرىكـەت چىـن مەقسـەتتىن چەتنىگـەن هامـان پۈچـەك شـەكىلدىنلا ئىبـارەت بولـۇپ قالـدۇ. ئـاللاه تائالانـىڭ: ﴿ئاللاهقـا

تېمىغـا تۇتاشـمايدىغان قورۇق (پـاكار تـام) بىلـەن چۆرىدەلگـەن يېرىـم چەمبـەر شـەكىللىك بـوش يەرنـىڭ نامـى. بـۇ يـەر كەئبەنـىڭ بىـر قىسـمى هېسـابلىنىدىغان بولـۇپ، تـاۋاپ قىلغانـدا ئۇنـىڭ سـرتىدىن ئايلىنـىش كېـرەك. «ئـۇ يـەردە گۈنـاهلار پاچاقلىنـىپ كېتىـدۇ» دەپ قارىلىـپ شـۇنداق ئاتالغـان. بـۇ يـەر كەئبەنـىڭ بىـر قىسـمى هېسـابلىنىدىغان تـورۇپ ئۇنىڭدىـن ئايرىـم تۇتۇلغانلىقتىن يەنـە هىجر (الْحِجْرُ) دەپمـۇ ئاتىلىـدۇ. قـاراڭ: ئىلمـي گۈرۈپپـا / فۇئـات گۈنـەل: «مُعْجَمُ مُصْطَلَحَاتِ العُلُـوْمِ الشَّرْعِيَّـةِ (شـەرئـي ئىلملـەر ئاتالغۇلـىرى قامۇسـى)» ، 694 - بـەت، «پادىشـاه ئابدۇلئەزىـز ئىلىـم ۋە تېخنىـكا شەهەرچىسـى» ، رىيـاد ، م. 2017؛ ئىلمـي گۈرۈپپـا: «تۈركىيـە دىيانـەت ۋەقفـى ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيەسى» ، (تۈركچە) 455/17 - 456، ئىستانبۇل، م. 2017. ـــ ت.

[1] ئىمام ئەهمـەد: «ئەززۇهـد» ، (1102). بـۇ ۋەقـە ئۇمەۋىـي خەلىفەسـى يەزىـد قوشـۇنلىرى تەرىپىدىن ھ. 64، 26 - مۇهـەررەم ـــ 1 - رەبىيۇلئاخىـر (683 - يىلـى 24.09 - 27.11) غىچـە 64 كـۈن داۋاملاشقان مەككە قورشاۋى مەزگىلىـده يۈز بەرگەن. ـــ ت.

[2] ئابدۇللاه ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇهد» ، (1082).

[3] ئىمام ئەهمەد: «ئەززۇهد» ، (1978).

ئۇلارنىڭ گۆشىلرى ۋە قانلىرى يېتىپ بارمايدۇ، ئاللاھقا يېتىدىغىنى پەقەت سىلەرنىڭ تەقۋادارلىقىڭلاردۇر. . . ﴾22/«ھەج»: 37 دېگەن ئايەتتىنمۇ مەلۇمكى، ئاللاھقا يېتىدىغان نەرسە قەلبكە ھۆكۈمران بولغان سۈپەت بولۇپ، قەلب ئۇشبۇ سۈپەت بىلەنلا تەلەپ قىلىنغان بۇيرۇقلارغا بويسۇنىدۇ. شۇڭا، نامازنى چوقۇم ھۇزۇرى قەلب بىلەن ئوقۇش لازىم. نامازنىڭ بېشىدىكى قەلب ھۇزۇرى نامازنىڭ قالغان قىسمىدىمۇ ھۆكمىنى داۋام قىلدۇرىدۇ. شۇڭا ئاردا ئۇشتۇمتۇت باسقان غەپلەتنى ئاللاھ ئۆز ئىنايەتى بىلەن كەچۈردۇ.

نامازنىڭ جانلىقلىقىنى تاكامۇللاشتۇرغۇچى يوشۇرۇن مەنالار

بىرىنچىسى: بىز يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن قەلب ھۇزۇرى؛ بۇنىڭ مەنىسى «قەلبىنى نامازغا مۇناسىۋەتسىز نەرسىلەردىن پارىغ قىلىش» دېگەنلىكتۇر. بۇنىڭ يولى غەيرەت ۋە قەتئىي نىيەتكە كېلىشتۇر. چۈنكى، سەن بىر ئىشنى مۇھىم دەپ بىلگەن بولساڭ، قەلبىڭنىڭ ئۇ ئىش ئۈچۈن ھازىر بولۇشى زۆرۈردۇر. ئۇنداقتا، قەلبىنى ھازىر قىلىشنىڭ چارىسى پۈتۈن غەيرەت ۋە تىرىشچانلىقنى پەقەت نامازغىلا قارىتىشتۇر. ئاخىرەتكە بولغان ئىمانىڭ ۋە دۇنيانى ئەرزىمەس كۆرۈشىنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىزلىقىغا قاراپ، غەيرەت ۋە تىرىشچانلىقىمۇ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولىدۇ. قەلبىڭنىڭ نامازغا ھازىر بولمىغانلىقىنى ھېس قىلساڭ، بىلگىنكى، بۇ ئىمانىڭ ئاجىزلىقىدىن ئېرۇر. ئۇ ھالدا ئىمانىنى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشقىن.

ئىككىنچىسى: نامازنى ھەر كەلىمىنى چۈشىنىپ تۇرۇپ ئوقۇش؛ بۇ قەلب ھۇزۇرىنىڭ ئارقىسىدىنلا كېلىدۇ. چۈنكى، بەزىدە قەلب ئېغىزدىن چىققان نەرسىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەستىن لەۋز بىلەنلا ھازىر بولىدۇ. ئۇ ھالدا زېھىننى نامازدىن بۇرىغۇچى تۈيغۇلاردىن تازىلاپ، بۇ تۈيغۇلارنىڭ سەۋەبلىرىنى كېسىپ تاشلاپ، ئېيتىلغان سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىشكە تىرىشىش كېرەك. چۈنكى، نامازدىن بۇرىغۇچى تۈيغۇلارنىڭ سەۋەبلىرى كېسىلمىگۈچە ئىنسان زېھنى ئۇنى تاشلىمايدۇ.

زېھىننى بۇرىغۇچى سەۋەبلەر بەزىدە ئاشكارا بولىدۇ، ئۇ بولسىمۇ كۆز ۋە قۇلاقنى ئۆزىگە تارتقۇچى نەرسىلەردۇر؛ بەزىدە يوشۇرۇنمۇ بولىدۇ، يوشۇرۇن بولغىنى ناھايىتى قاتتىقتۇر. مەسىلەن، زېھنى دۇنيا ۋادىلىرىدا كەزگۈچى بىر كىشى تۈيغۇلىرىنى بىر نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرەلمەيدۇ ۋە كۆزنى ئېتىۋېلىش ئۈنىڭغا ھېچ پايدا بەرمەيدۇ. چۈنكى، قەلبكە چۈشكەن نەرسىلەر ئۇنى مەشغۇل قىلىشقا يېتەرلىكتۇر.

ئەگەر زېھىننى بۇرىغۇچى نەرسىلەر ئاشكارا نەرسىلەر بولسا، ئۇنى ھەل

قىلىشنىڭ چارىسى: قۇلاق ۋە كۆزنى جەلپ قىلىدىغان نەرسىنى يوقىتىشتۇر. يەنى قىبلىگە يۈزلىنىش، سەجدىگاھقا قاراش، نامازئوقۇغاندا نەقىشلىك ئورۇنلاردىن ساقلىنىش ۋە زېھىننى بۇرايدىغان نەرسىلەرنى نېرى قىلىش. بۇنىڭ دەلىلى: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يوللۇق بىر قارا تونىدا نامازئوقۇپ، نامىزىدا ئۇ كىيىمنىڭ يوللىرىغا قاراپ قالدى. نامازنى ئوقۇپ بولغاندا: «بۇ تونىنى ئەبى جەھمگە ئاپىرىپ بېرىپ، ئورنىغا ئۇنىڭ ئەنبىجانچە سىدام تونىدىن[1] بىرنى ئەكىلىپ بېرىڭلار، بۇ يوللۇق تون بايا نامازدا دىققىتىمنى چېچىۋەتتى» دېگەنىدى[2].

زېھىننى بۇرىغۇچى يوشۇرۇن نەرسىلەردىن قۇتۇلۇشنىڭ يولى: زېھىننى نامازدا ئوقۇغان ئايەت ۋە زىكىرلەرگە مەجبۇرىي مەركەزلەشتۈرۈش؛ زېھىننى شۇلار بىلەنلا مەشغۇل قىلىپ باشقا خىيالدىن چەكلەش؛ نامازنى باشلاشتىن بۇرۇن زېھىننى مەشغۇل قىلغۇچى ئىشلارنى ئادا قىلىپ تۈگىتىش ۋە قەلبىنى پارىغ قىلىشقا تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق تەييارلىق قىلىش شۇنداقلا ئاخىرەتنى، ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا تۇرۇش تۈيغۇسىنى ۋە سەكرات قورقۇنچىنى قايتا - قايتا ئەسلەشتۈر. ئەگەر تۈيغۇلار بۇنىڭ بىلەنمۇ بېسىقمىسا، بىلگىنكى، ئۇ مۇھىم ۋە ئۆزى ئىشتىياق قىلغان نەرسىلەرنى ئويلىغان بولىدۇ. كىشى شۇ ئىشتىياق قىلغان نەرسىلەرنى تاشلىشى ۋە مۇناسىۋەتلەرنى ئۈزۈشى كېرەك.

شۇنى بىلگىنكى، كىشىل يېپىشقاندا ئۇنىڭغا پەقەت كۈچلۈك دورىلا تاقابىل تۇرالايدۇ. كىشىل كۈچەيسە، نامازخان بىلەن قېرىشىشقا باشلايدۇ، نامازخانمۇ ئۇنىڭ بىلەن قېرىشىدۇ، شۇ قېرىشىش نەتىجىسىدە نامىز ئادا بولىدۇ. بۇ خۇددى پىكرىنى ساپلاشتۇرۇش ئۈچۈن بىر دەرەخنىڭ ئاستىدا ئولتۇرغان كىشىگە ئوخشايدۇ، كىشى شۇ نىيەتتە دەرەخ ئاستىدا ئولتۇرغاندا قۇشقاچلارنىڭ چۈگۈلداشلىرى ئۇنىڭ دىققىتىنى چاچىدۇ، ئۇ قولىغا بىر تال چۆتىق ئېلىپ قۇشقاچلارنى ئۇچۇرۇۋېتىدۇ. ئۇنىڭ پىكرى ئەمدى مۇقىملىشىپ، زېھىننى تولۇق يىغقان چاغدا، قۇشقاچلار يەنە كېلىپ سايرىشىپ ئۇنىڭ زېھىننى يەنە مەشغۇل قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا: «بۇ ئاۋازلار ئۇزۇلمەيدۇ، ئەگەر ۋاراڭ - چۇرۇڭدىن

[1] ئەنبىجانچە تون (أَنْبِجَانِيَّةُ): بۇگۈنكى سۇرىيەنىڭ ھەلەب شەھرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان، تەخمىنەن بۇگۈنكى «مۇنبىج» تەرەپلەردىن چىقىدىغان بىر تۇرلۇك سىدام يۇڭ ئېگىن. بۇ رايونىدا توقۇلغان ئېگىن - لىباسلار رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دەۋرى ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى دەۋرلەردە ئەرەب يېرىم ئارىلىغا كۆپلەپ يۆتكەپ كېلىنەتتى. « ‹ئەنبىجان› دېگەن جايدىن كەلتۈرۈلىدىغان يۇڭ تون» دېگەنلەرمۇ بار. قاراڭ: نەۋەۋىي: «شەرھۇ سەھىھى مۇسلىم» ، 320/2. ئەينىي: «ئۇمدەتۇلقارىي» ، 93/4.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (373)؛ مۇسلىم (556). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

بىراقلا قۇتۇلماقچى بولساڭ، دەرەخنى كېسىپ تاشلا» دېيىلىدۇ. دېمەك، شەھۋەت دەرىخىمۇ بەئەينى مۇشۇنداق بولۇپ، ئېگىز ئۆسۈپ، شاخ - شۇمبىلار راسا بۇك - باراقسانلاشقاندا، خۇددى قۇشقاچلار دەرەخلەرگە، چۈنلەر نىجاسەتكە ئولاشقىنىدەك، پىكىرلەرمۇ شەھۋەت دەرىخىگە كېلىپ قونىدۇ (يەنى ئىنسانىنىڭ ئوي - خىيالىنى چۈلغۇالىدۇ). چىقىپ كەتمەيدىغان بىر نەرسىدىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن قىممەتلىك ئۆمۇر ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇ پىكىرلەرنى جەلپ قىلغۇچى شەھۋەتنىڭ سەۋەبى دۇنيانى ياخشى كۆرۈشتۇر.

ئامىر ئىبنى ئابدۇقەيسكە ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ سوراشتىلەر:

ــ نامازنى ئۇستىدە سېنىڭمۇ خىيالىڭنى بىرەر دۇنيا ئىشى چىرمىۋالامدۇ؟ ئۇ:

ــ تەرەپ - تەرەپتىن كەلگەن نەيزىلەرنىڭ ماڭا تىقىلىشى مەن ئۇچۇن نامازدا دۇنيا ئىشلىرىدىن بىرەر ئىشنى خىيال قىلىشتىن سۆيۈملۈكراقتۇر، ــ دەپ جاۋاب بەردى[1].

بىلگىنكى، دۇنيا سۆيگۈسىنى قەلبىتىن توسۇش تەس، پۈتۈنلەي يۇلۇپ تاشلاش بەسى مۇشكۈلدۇر. شۇڭا، مۇمكىنقەدەرىنى يوقىتىشقا تىرىشىش كېرەك. ئۇتۇق ۋە ياردەم ئاللاھتىندۇر.

ئۇچىنچىسى: ئاللاھ تائالانى ئۇلۇغلاش ۋە ئەيمىنىش.

بۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇق ۋە بۈيۈكلۈكىنى بىلىش ھەمدە ئۆزىنىڭ خار - زەبۇن ۋە ئاللاھنىڭ بۈيرۇقىغا ھازىر بىر قۇل ئىكەنلىكىنى بىلىش ئارقىلىق پەيدا بولىدۇ.

بۇ ئىككى بىلىشتىن ئىتائەت ۋە ھۆرمەت (خۇشۇئ) كېلىپ چىقىدۇ.

نامازنىڭ جانلىقلىقىنى كامالەتكە يەتكۈزىدىغان نەرسىلەردىن يەنە بىرى ئۆتۈنۇچ / ئۇمىدتۇر. بۇ قورقۇشقا يانداش بىر تۈيغۇدۇر. نۇرغۇن ھۆكۈمدارلار بارىكى، كۈچ - قۇدرىتىدىن ھېيقىلىدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن ياخشىلىقمۇ كۆتۈپ بولمايدۇ.

ھالبۇكى، نامازخان سەھۋەنلىكى تۈپەيلى جازا ۋە ئازابتىن قورققىنىدەك، ئوقۇغان نامىزى بىلەن ساۋاب ئۇمىد قىلغۇچىدۇر.

نامازخان يەنە نامازنىڭ ھەربىر ئەمەلىدە ھۇزۇرى قەلب بىلەن تۇرۇشى كېرەك. يەنى ئەزانىنى ئاڭلىسا، خۇددى مەھشەرگاھقا چاقىرىلغاندەك ئويلىغاي ۋە مۇئەززىنگە

[1] ئىمام ئەھمەد: «ئەززۇھد»، (1225).

ئىجابەت قىلىشقا تەييارلانغاي. نىداغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىغا ۋە قايسى بەدەن بىلەن ھازىر بولىدىغانلىقىغا قارىغاي. ئەۋرىتىنى ياپسا، مەقسەتنىڭ تاشقى بەدەننىڭ ئەيىبىنى مەخلۇقاتتىن يېپىش ئىكەنلىكىنى بىلگەي ۋە ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغان يوشۇرۇن، ئىچكى ئەيىبلىرىنى ئەسلىگەي. ئۇ ئەيىبلەرنى ئاللاھ تائالادىن باشقا ياپقۇچى يوقتۇر. پۈشايمان، ھايا ۋە ئاللاھ تائالادىن قورقۇش ئۇ ئەيىبلەرنى يوققا چىقىرىدۇ.

كىشى قىبلەگە يۈزلەنگەندە، يۈزىنى باشقا تەرەپلەردىن ئاللاھنىڭ ئۆيى تەرەپكە بۇرىغان بولىدۇ. قەلبىنى ئاللاھ تائالاغا بۇراش بۇنىڭدىنمۇ مۇھىمدۇر. خۇددى بەيتۇللاھ تەرەپكە يۈزنى باشقا تەرەپلەردىن قايتۇرۇش بىلەنلا يۈزلىنىلگەندەك، قەلبمۇ باشقا ھەرقانداق تاماندىن قايتۇرۇش بىلەنلا ئاللاھ تائالاغا يۈزلىنىدۇ.

ئەي نامازخان! تەكبىر ئېيتقىنىڭدا، قەلبىڭ تىلىڭنى يالغانچى قىلمىسۇن. چۈنكى، «ئاللاھۇ ئەكبەر» (ئاللاھ ئەڭ بۈيۈكتۇر) دەپ تەكبىر ئېيتىپ تۇرۇپ قەلبىڭدە ئاللاھتىنمۇ بۈيۈك بىر نەرسە بولسا، سەن يالغان ئېيتقان بولسەن. شۇنىڭچۈن، ئۆز ھاۋايى - ھەۋىسىڭنىڭ تېخىمۇ چوڭ بولۇپ قېلىشىدىن ساقلانغىن. بۇنىڭ ئاساسى ئۆز ھاۋايى - ھەۋەسلىرىڭنى ئاللاھنىڭ ئىتائىتىگە ماسلاشتۇرۇشۇڭدۇر!

بىلگىنكى، ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ، شەيتاننىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەش ئاللاھ تائالاغا بىر ئىلتىجادۇر. شۇڭا، چىن قەلبىڭ بىلەن ئىلتىجا قىلمىساڭ، ئېيتقان سۆزۈڭ بىھۇدەدۇر. تىلاۋەت ئايەتلىرىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگىن! ﴿ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا مەدھىيەلەر بولسۇن﴾ دېگەن ۋاقىتتىڭدا قەلبىڭ بىلەن چۈشەنگىن؛ ﴿ئاللاھ شەپقەتلىكتۇر ۋە مېھرىباندۇر﴾ دېگەن ۋاقىتتىڭدا ئاللاھنىڭ شەپقىتى زېھنىڭگە كەلگەي؛ ﴿ئاللاھ قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسىدۇر﴾ دېگەن ۋاقىتتىڭدا ئاللاھ تائالانىڭ كاتتىلىقىنى يادىڭغا كەلتۈر. پۈتۈن تىلاۋەتلىرىڭدە بۇنىڭغا رىئايە قىلغىن!

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، زۇرارە ئىبنى ئەۋفا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نامازدا: ﴿سۈر چىلىنغان ۋاقىت ـــ ئۇ كۈن قىيىن كۈندۇر﴾74/«مۇددەسسىر»: 8 دېگەن ئايەتنى ئوقۇۋۇتىپ، ئايەتنىڭ تەسىرىدىن يەرگە يىقىلىپ چۈشۈپ جان بەرگەن[1]. بۇنىڭ سەۋەبى، شۇبھىسىزكى، ئۇنىڭ ئاشۇ سۈر چىلىنغاندىكى ھالەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، قاتتىق سۈر بېسىپ كەتكەنلىكىدىندۇر.

[1] ئىمام ئەھمەد: يۇقىرىقى مەنبە، (1369).

رۇكـۇ ئەسناسـدا كەمتەرىـن بـول، سـەجدە ئەسناسـدا نەقـەدەر تـۆۋەن ۋە ئاجىزلىقىڭنى ھېس قىلغىن! چۈنكى، سەن نەپسىنى ئۆز ئورنىغا قويدۇڭ ۋە ئۆزۈڭ يارىتىلغان تۇپراققا سـەجدە قىلىـش بىلـەن سـايىنى ئەسـلىگە قايتـۇردۇڭ. زىكىرلەرنىڭ مەنىسىنى زەۋق بىلەن چۈشەن!

بىلگىنكى، نامازنـى ئۇشـبۇ يوشـۇرۇن شـەرتلەر بىلـەن ئـادا قىلىـش قەلبنـى كىـر-داشـقاللاردىن پاكلاشـنىڭ، مەئبۇدنىـڭ ھەقىقـي بۈيۈكلۈكـى نامايـان بولغۇسـى نۇرلارغـا ئېرىشىشـنىڭ ۋە ئـول زاتنـڭ سـىرلىرىدىن ۋاقـىپ بولۇشـنىڭ بائىسـدۇر. بۇلارنـى پەقـەت ئىلىـم ئىگىلىـرىلا چۈشـىنەلەيدۇ. ئەممـا، نامازنـى پەقـەت شـەكلەن ئـادا قىلىـپ، چىـن مەناسـىغا بىئېتبـار بولغـان كىشـى ئۇشـبۇ سـىرلارغا يېتەلمەيـدۇ، ھەتتا ئىلاھـي سىرلارنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى تۇيۇتىن ئىنكار قىلىدۇ.

جۈمە نامىزى ۋە جۈمە كۈنىگە مۇناسىۋەتلىك ئەدەبلەر

بۇلار ئون بەش تۈرلۈكتۇر:

(1) پەيشـەنبە كۈنىدىـن ئېتىبـارەن ۋە جۈمـە (گـە ئۆتكـەن) كېچىدىـن بـاشلاپ تازىلىـق قىلىـش، كىيىـم - كېچەكىلەرنـى يۇيـۇش ۋە جۈمـە كۈنىگـە لايـق نەرسـىلەرنى تەييارلاش بىلەن ھازىرلىنىش؛

2) جۈمـە كۈنـى غۇسـۇل قىلىـش؛ بـۇ بارىـدا «سـەھەرىن» ۋە باشـقا كىتـابلاردا ھەدىسلەر[1] كەلگەن. جۈمە نامىزىغا بېرىشنىڭ ئالدىدا يۇيۇنۇش ئەۋزەلدۇر.

3) يۇيۇنـۇش، ئېغىزنـى مىسـۋاكلاش، تىرناقلارنـى ئېلىـش ۋە ۋاقتـى كەلگـەن شەخسـىي تازىلىقلارنـى قىلىـش بىلـەن بىرگـە خۇشـپۇراق ئىشـلىتىش ۋە ئـەڭ چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىپ ياسىنىش؛

4) جۈمـە نامىزىغـا بالـدۇر ۋە پىيـادە بېرىـش؛ مەسـجىدكە ماڭغانـدا جىـم ۋە سـالماق قـەدەم بىلـەن مېڭىـش، مەسـجىدتىن قايتىـپ چىققۇچـە ئىبـادەت قىلىشـنى نىيـەت قىلىش كېرەك.

5) (مەسـجىدكە بارغانـدىن كېيىـن) كىشـىلەرنى ئـاتلاپ ئۆتمەسـلىك ۋە ئارىلىرىنـى

[1] بۇخارىـي (277) ۋە مۇسـلىم (844) ئابـدۇللاھ ئىبنـى ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇمادىـن رىۋايـەت قىلىدۇكـى، رەسـۇلۇللاھ سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم: «قايسـىبىرىڭلار جۈمەگـە بارماقچى بولسـا يۇيۇنسـۇن» دېگـەن ۋە يەنـە بۇخارىـي (858) ۋە مۇسـلىم (846) ئەبـۇ سـەئىد ئەلخۇدرىـي رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇدىـن رەسـۇلۇللاھنىڭ: «جۈمـە كۈنـى غۇسـۇل قىلىـش بالاغەتكـە يەتكەنلىكـى ئادەمگـە ۋاجىبتـۇر» دېگەنلىكىنـى رىۋايـەت قىلغـان. ئەبـۇ داۋۇد (341)، نەسـائىي (1377) ۋە ئىبنى ماجە (1089) قاتارلىقلارمۇ بۇنىڭغا ئوخشاشقان رىۋايەتلەرنى كەلتۈرگەن.

يىرماسلىق. سەپ ئارىلىقىدا بوشلۇق كۆرمىگۈچە ئىككى كىشىنىڭ ئارىسىغا قىسىلىۋالماسلىق؛

6) ناماز ئوقۇۋاتقان كىشىنىڭ ئالدىدىن ئۆتمەسلىك؛

7) بىرىنچى سەپنى كۆزلەش؛ لېكىن، ئالدى سەپتە يارىماس ئەھۋال ياكى سۆزلەرگە تانۇق بولۇش ئېھتىمالى بولسا، كېيىنكى سەپتە تۇرۇش ياخشى.

8) ئىمام خۇتبەگە چىققاندا، نەپلە ناماز ۋە زىكىر ئېيتىشتىن توختاش. ئەزان توۋلانسا مۇئەززىنگە ئەگىشىپ تەكرارلاش. خۇتبە باشلانسا جىم ئولتۇرۇش ۋە زەن قويۇپ ئاڭلاش؛

9) جۈمە نامىزىدىن كېيىن خاھلىسا ئىككى رەكئەت، خاھلىسا تۆت ۋەياكى ئالتە رەكئەت ناماز ئوقۇش؛

10) مەسجىدتە ئەسىرگىچە ئولتۇرۇش؛ شامغىچە ئولتۇرۇش تېخىمۇ ئەۋزەل.

11) ھۆزۈرى قەلب ۋە داۋاملىق زىكىر ئېيتىش ئارقىلىق جۈمە كۈنىدىكى دۇئا مۇستەجاب سائەتنى ئىزدەش؛

بۇ سائەت ھەققىدە بەزى ئىختىلاپلار بار. ئىمام مۇسلىم ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە بۇ ۋاقىتنىڭ «ئىمام مۇنبەردە ئولتۇرغاندىن باشلاپ ناماز ئادا قىلىنىپ بولغۇچىلىك ئارىلىقتىكى ۋاقىت» ئىكەنلىكى كەلگەن[1].

باشقا بىر ھەدىستە بۇ ۋاقىتنىڭ ئىمام خۇتبىدىن پارىغ بولغاندىن تارتىپ، ناماز ئاخىرلاشقانغا قەدەر ئىكەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان[2].

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، بۇ ۋاقىتنىڭ شام نامىزىدىن بۇرۇنقى بىر چاغ ئىكەنلىكى كەلگەن[3].

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىستە بولسا: «ئۇ سائەتنى ئەسىر نامىزى بىلەن قۇياشنىڭ پېتىشى ئارىسىدىكى ۋاقىتتا ئىزدەڭلار» دېيىلگەن[4].

ئەبۇبەكرى ئەسرەم ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ ئېيتۇر: «بۇ

---

[1] مۇسلىم (853)، دارەقۇتنىي قاتارلىقلار: «بۇ ھەدىس مەۋقۇف ۋە مەرفۇئ رىۋايەت قىلىنغان. مەۋقۇف رىۋايەت سەھىھرەك» دېگەن. ئىمام نەۋەۋي قاتارلىقلار: «مەرفۇئ ۋە سەھىھ» دېگەن.

[2] تىرمىزي (490). ئالبانىي: «زەئىف» دېگەن.

[3] ئەبۇ داۋۇد (1048). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

[4] تىرمىزي (489). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

ھەدىسلەر ئىككى ھالەتتىن خالىي ئەمەستۇر: يا بۇ ھەدىسلەرنىڭ بەزىسى بەزىسىدىن سەھىراق ياكى بۇ سائەتمۇ خۇددى قەدر كېچىسى رامازاننىڭ ئاخىرقى ئون كېچىسىگە يوشۇرۇنغاندەك ۋاقىتلار ئىچىگە يوشۇرۇنغاندۇر».

12) جۈمە كۈنىدە نەبىي سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە كۆپلەپ دۇرۇد ئوقۇش؛ چۈنكى، ئۇ زات سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «كىمكى ماڭا جۈمە كۈنىدە 80 قېتىم دۇرۇد ئوقۇسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ 80 يىللىق گۇناھىنى كەچۈرىدۇ» دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ [1].

ئەگەر كىشى خاھلىسا، ئېيتقان دۇرۇدقا دۇئا قوشسۇن. مەسىلەن، مۇنداق دۇئا قىلسا بولىدۇ: «ئى ئاللاھ! مۇھەممەدكە ‹ۋەسىيلە› ناملىق مەرتىۋىنى، پەزىلەتنى ۋە يۈكسەك دەرىجىنى ئاتا قىلغىن، ئۇنى سەن ئۇنىڭغا ۋەدە قىلغان مەدھىيەگە لايىق ئورۇنغا (يەنى بۈيۈك شاپائەت قىلىش مەرتىۋىسىگە) يەتكۈزگىن!»[2] ئى ئاللاھ! پەيغەمبىرىمىزنى بىز سەۋەبلىك لايىق بولغان نەرسە بىلەن تارتۇقلىغىن!

دۇرۇتقا ئىستىغپارنى قوشسۇن، چۈنكى بۇ كۈندە ئىستىغپار ئېيتىش

---

[1] خەتىب ئەلبەغدادىي: «تارىخۇ بەغداد»، 489/13؛ ئىبنۇلجەۋزىي: «ئەلئىلەلۇل مۇتەناھىيە»، (796). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «زەئىف» دېگەن. بۇنىڭ ئورنىدا باشقا سەھىھ ھەدىسلەر بار. مەسىلەن، ئۇبەي ئىبنى كەئىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كېچىنىڭ ئۈچتىن بىرى ئۆتسە، ئورنىدىن تۇرۇپ: ‹ئى ئىنسانلار! ئاللاھ تائالانى كۆپ يات ئېتىڭلار، بىرىنچى سۇر چېلىنىدىغان ۋاقىت يېقىنلاپ قالدى. ئۇنىڭغا ئىككىنچى سۇر ئەگىشىدۇ، ئۆلۈم دەھشەت بىلەن كېلىدۇ› دەيتتى. مەن:

— ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! مەن سىلىگە كۆپ دۇرۇد ئېيتاي دەيمەن، دۇئايىمنىڭ قانچىلىكىنى سىلىگە دۇرۇد ئېيتىشقا قاراتسام بولار؟ — دېگەنىدىم، ئاللاھنىڭ رەسۇلى:

— ئىختىيارىڭ، — دېدى. مەن:

— تۆتتىن بىرىنى قىلايمۇ؟ — دېسەم، ئاللاھنىڭ رەسۇلى:

— ئىختىيارىڭ، — دېدى. مەن:

— يېرىمىنى قىلايمۇ؟ — دېسەم، ئاللاھنىڭ رەسۇلى:

— ئىختىيارىڭ، — دېدى. مەن:

— ئۈچتىن ئىككىسىنى قىلايمۇ؟ — دېسەم، ئاللاھنىڭ رەسۇلى:

— ئىختىيارىڭ ئۆزۈڭدە، قانچە كۆپ قىلساڭ ئۆزۈڭ ئۈچۈن شۇنچە ياخشى، — دېدى. مەن:

— بارلىق دۇئالىرىمنى سىلىگە دۇرۇد ئوقۇشقا قاراتسامچۇ؟ — دېدىم، ئاللاھنىڭ رەسۇلى:

— ئۇ چاغدا غەم - قايغۇڭنىڭ كۆتۈرۈلۈشىگە كۆپايە قىلىدۇ، گۇناھلىرىڭ مەغپىرەت قىلىنىدۇ، — دېدى». تىرمىزي (2457). «ھەسەن، سەھىھ» دېگەن.

[2] بۇخارىي (614).

مۇستەھەبتۇر.

13) «كەھف» سۈرىسىنى ئوقۇش؛ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئېيتىدۇ:

ــ سىلەرگە بۈيۈكلۈكى ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىسىنى تولدۇرىدىغان بىر سۈرىنى خەۋەر قىلايمۇ؟ ئۇ سۈرىنى يازغۇچىغىمۇ شۇنىڭدەك ساۋاب بولىدۇ. كىمكى ئۇ سۈرىنى جۈمە كۈنىدە ئوقۇسا، شۇ جۈمە بىلەن يەنە بىر جۈمە ئارىسىدىكى گۇناھلىرى ۋە ئۈنىڭغا قوشۇپ ئۈچ كۈنلۈك گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ. كىمكى يېتىشتىن بۇرۇن ئۇ سۈرىنىڭ ئاخىرىدىن بەش ئايەت ئوقۇسا، ئاللاھ ئۈنىڭغا كېچىنىڭ بىر قىسمىدا تىلىگىنىنى بېرىدۇ، ــ دېگەنىدى، ساھابىلەر:

ــ ماقۇل، ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، ــ دېدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ ئۇ «كەھف» سۈرىسىدۇر، ــ دېدى[1].

باشقا بىر ھەدىستە: «كىمكى ‹كەھف› سۈرىسىنى جۈمە كۈندۈزى ياكى (پەيشەنبىدىن) جۈمە(گە ئۆتكەن) كېچىسى ئوقۇسا پىتنىدىن ساقلىنىدۇ» دېگەن[2].

جۈمە كۈنى قۇرئاننىڭ كۆپ ئوقۇش مۇستەھەبتۇر. مۇمكىن بولسا، جۈمە كۈندۈزى ياكى جۈمە كېچىسى قۇرئاننى تامام قىلىش مۇستەھەبتۇر.

14) قولىدىن كېلىشىچە جۈمە كۈنى سەدىقە قىلىش؛ سەدىقە مەسجىدنىڭ سىرتىدا بېرىلسە ياخشى. جۈمە كۈندە تەسبىھ نامزى[3] ئوقۇشمۇ مۇستەھەبتۇر.

---

[1] ئىبنى مەردەۋىيە ۋە دەيلەمىي رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 2160 ۋە «ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە»، 2482) «بەك زەئىف» دېگەن.

[2] ئىبنى مەردەۋىيە بىلەن زىيائ («ئەلمۇختارە» كىتابىدا) ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان. ئالبانى «ئەھكام» دېگەن كىتابىدا: «سەنەدى مەلۇم ئەمەس» دېگەن. قاراڭ: «شەرھۇل ئىھيائ»، 292/3. لېكىن، بۇ مەزمۇنىدا باشقا سەھىھ ھەدىسلەر بار. مەسىلەن، مۇسلىم (809) دا ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى سۈرە ‹كەھف› نىڭ بېشىدىن ئون ئايەت يادلىسا، دەججالدىن ساقلىنىدۇ» دېگەن. يەنە بىر رىۋايەتتە: «كىمكى سۈرە ‹كەھف› نىڭ ئاخىرىدىن ئون ئايەت يادلىسا، دەججالدىن ساقلىنىدۇ» دېيىلگەن. ھاكىم (3392) رىۋايەت قىلغان باشقا بىر سەھىھ ھەدىستە: «كىمكى سۈرە ‹كەھف› نى جۈمە كۈنىدە ئوقۇسا، ئۈنىڭغا ئىككى جۈمە ئارىلىقىدا نۇر يورۇتۇپ بېرىلىدۇ» دېيىلگەن.

[3] تەسبىھ نامزى (صَلاَةُ التَّسْبِيْحِ): 300 تەسبىھنى ئۆزئىچىگە ئالغان تۆت رەكئەتلىك نەفلە نامаз بولۇپ، ھەربىر رەكئەتتە قىرائەتتىن كېيىن 15 قېتىم، رۇكۇدا تەسبىھتىن كېيىن 10 قېتىم «سۇبھانەللاھ»، «ئەلھەمدۇلىللاھ»، «لا ئىلاھە ئىللەللاھ» ۋە «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ تەسبىھ

15) جۈمە كۈنى ئۆزىنى ئاخىرەت ئەمەللىرىگە ئاتاش ۋە بارلىق دۇنيا مەشغۇلاتلىرىنى تەرك ئېتىش مۇستەھەبتۇر.

نەپلە نامازلار

بىلگىنكى، پەرز نامازلاردىن سىرت قوشۇمچە / نەپلە نامازلار ئۈچ تۈرلۈكتۇر:

سۈننەتلەر، مۇستەھەبلەر ۋە تەتاۋۇئلار (ئىختىيارىي ئەمەللەر).

سۈننەت نامازلار: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم داۋاملىق ئۆتىگەن نەپلە نامازلار بولۇپ، بۇلار پەرز نامازلاردىن سىرت داۋاملىق ئوقۇلىدىغان تەكىتلەنگەن سۈننەت نامازلار، ۋىتر ۋە چاشگاھ نامىزىغا ئوخشاش نامازلاردۇر.

مۇستەھەب نامازلار: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەرىپىدىن پەزىلىتى بىلدۈرۈلگەن، لېكىن داۋاملىق ئۆتىگەنلىكى نەقىل قىلىنمىغان نامازلار بولۇپ، بۇلار ئۆيگە كىرگەندە ۋە ئۆيدىن چىققاندا ئوقۇلىدىغان نامازغا ئوخشاش نامازلاردۇر.

تەتاۋۇئلار: يۇقىرىقىلارنىڭ سىرتىدىكى نامازلار بولۇپ، ئۇلار ھېچقانداق رىۋايەتتە كەلمىگەن، لېكىن بىر بەندە ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۆتەيدىغان نامازلاردۇر.

بۇ ئۈچ تۈرلۈك نامار «نەپلە نامازلار» دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، «نەفىل / نەپلە»: ئارتۇق، زىيادە دېگەنلىك بولۇپ، بۇ نەپلە نامازلار پەرز نامازلارغا قوشۇمچە، يەنى ئارتۇق نامازلاردۇر.

بىلگىنكى، بەدەن ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن قىلىدىغان ئەمەللەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى نامازدۇر. نەپلە ئەمەللەرنىڭ قىسمىلىرى ۋە پەزىلەتلىرى مەشھۇر بولۇپ، بۇلار فىقھىي ئەسەرلەر ۋە باشقا كىتابلاردا بايان قىلىنغانىدۇر. بىز بۇ يەردە «تەسبىھ نامىزى»نىلا بايان قىلغايمىز. چۈنكى، نۇرغۇن كىشىلەر بۇ نامازنىڭ قانداق ئوقۇلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ.

ئىكرىمە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم (تاغىسى) ئابباس ئىبنى ئابدۇلمۇتتەلىبكە مۇنداق دېدى:

ئوقۇلىدۇ. بۇ ھەقتە ھەدىس بولسىمۇ، سەھىلىكىدە قاراش ئوخشاش بولمىغاچقا، بەزىلەر «بۇنداق نامار يوق» دەپ قارىغان. ـــ ت.

«ئى تاغا! ئەگەر بەجا كەلتۈرسەڭ ئاللاھ تائالا سېنىڭ بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى، كونا ۋە يېڭى، سەھۋەن ۋە قەستەن، كىچىك ۋە چوڭ، مەخپىي ۋە ئاشكارا گۇناھلىرىڭنى مەغپىرەت قىلىدىغان بىر ئىشنى ساڭا ئۆگىتىپ قويۇشۇمنى خاھلامسەن؟ خاھلىساڭ، تۆت رەكئەت نامار ئوقۇغىن. ھەر رەكئەت نامازدا ‹فاتىھە› گە بىر سۈرە قوشۇپ ئوقۇغىن. بىرىنچى رەكئەتتىنىڭ قىرائىتىدىن كېيىن، ئۆرە تۇرغان ھالەتتە ئون بەش قېتىم: ‹سۇبھانەللاھ› ، ‹ئەلھەمدۇلىللاھ› ، ‹لا ئىلاھە ئىللەللاھ› ۋە ‹ئاللاھۇ ئەكبەر› (ئاللاھ تائالا بارلىق ئەيىب ـ نۇقساندىن پاكتۇر، پۈتۈن ھەمدۇسانلار ئاللاھ تائالاغىلا خاستۇر، ئاللاھ تائالادىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ بۈيۈكتۇر) دېگىن، ئاندىن رۇكۇغا بار، رۇكۇدا يەنە ئون قېتىم شۇنداق دېگىن، ئاندىن رۇكۇدىن تۇرۇپ، يەنە ئون قېتىم شۇنداق دېگىن. ئاندىن سەجدە قىل ۋە سەجدىدە يەنە ئون قېتىم دە. سەجدىدىن بېشىڭنى كۆتۈرۈپ، يەنە ئون قېتىم دە. ئاندىن سەجدە قىلىپ، يەنە ئون قېتىم دە. سەجدىدىن بېشىڭنى كۆتۈرۈپ قىيامغا تۇرۇشتىن بۇرۇن يەنە ئون قېتىم دېگىن. شۇنداق قىلىپ، بىر رەكئەتتە يەتمىش بەش قېتىم دېگىن. قالغان رەكئەتلەرنىمۇ مۇشۇنداق ئوقۇغىن. ئەگەر بۇ نامازنى ھەر كۈنى بىر قېتىم ئوقۇش ئىمكانىيىتىڭ بولسا ئوقۇغىن، ئۇنىڭغا ئىمكانىيىتىڭ بولمىسا، ھەر جۈمە كۈنى بىر قېتىم ئوقۇغىن. ئۇنىڭغىمۇ ئىمكانىيىتىڭ بولمىسا ئايدا بىر قېتىم ئوقۇغىن. ئۇنىڭغىمۇ ئىمكانىيىتىڭ بولمىسا، يىلدا بىر قېتىم ئوقۇغىن. ئۇنىڭغىمۇ ئىمكانىيىتىڭ بولمىسا پۈتۈن ئۆمرۈڭدە بىر قېتىم بولسىمۇ ئوقۇغىن!»[1]

نامار ئوقۇش چەكلەنگەن ۋاقىتلار

چەكلەنگەن ۋاقىتلاردا تەسبىھ نامىزىغا ئوخشاش سەۋەبى يوق تەتاۋۇۋۇ نامازلار ئوقۇلمايدۇ. چۈنكى، بۇنداق نامازلار مەلۇم سەۋەبى بولمىغان ئاجىز ئەمەللەردىن بولۇپ، نامار ئوقۇش تەكىت بىلەن چەكلەنگەن ۋاقىتلاردا بۇنىڭدەك ئاساسى ئاجىز نامازلار كۈچلۈك چەكلىمە ئالدىدا پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ. ئەممە، نامار ئوقۇش چەكلەنگەن ۋاقىتلاردا تەھىييەتۇل مەسجىد نامىزى، كۈن / ئاي تۇتۇلۇش نامىزى ۋە سۇ تىلەش نامىزىغا ئوخشاش سەۋەبلىك نامازلارنى ئوقۇش ياكى ئوقۇماسلىق ھەققىدە ئىككى خىل رىۋايەت بار.

بىلگىنكى، قۇياش چىقىۋاتقان / تىكلەنگەن / پېتىۋاتقان ئۈچ ۋاقىتتا نامار ئوقۇشنىڭ چەكلىنىشىنىڭ ئۈچ سەۋەبى باردۇر:

[1] ئەبۇ داۋۇد (1297)؛ تىرمىزىي (482)؛ ئىبنى ماجە (1386)؛ ھاكىم: (137/1) «سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ قوللىغان. يەنە بەزىلەر: «سەھىھ» دېسە، بەزىلەر: «توقۇلما» دەپ قارىغان.

1) قۇياشقا ئىبادەت قىلغانلارغا ئوخشاپ قالماسلىق؛

2) شەيتاننىڭ مۇڭگۈزىگە سەجدە قىلىشتىن ساقلىنىش؛

چۈنكى، شەيتاننىڭ مۇڭگۈزى قۇياش چىققاندا ئۇنىڭغا ئېسىلىشىپ چىقىدۇ، قۇياش كۆتۈرۈلگەندە ئاجرايدۇ. تىكلەنگەندە يەنە كېلىدۇ، كۈن قايرىلغاندا يەنە كېتىدۇ. كۈن پېتىشقا يېقىن شەيتان يەنە كېلىدۇ ۋە پاتقاندا كېتىدۇ.

3) شەكسىزكى، ئاخىرەت يولۇچىلىرى داۋاملىق ئىبادەت قىلغۇچىلاردۇر. ھالبۇكى، بىرخىل رېتىم بىزارلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، چەكلىمە ئالدىدا تېتىكلىك باشقىچە ئارتىدۇ. ھەقىقەتەن نەپس چەكلەنگەن نەرسىنى قىلىشقا ھېرىسمەندۇر. ئىنسان يۇقىرىقى ئۈچ ۋاقىتتا ناماز ئوقۇشتىن چەكلەنگەن، لېكىن ھەرخىل ھالەتلەردە ئىبادەت قىلسۇن ئۈچۈن بۇ ۋاقىتلاردا قىرائەت قىلىش ۋە تەسبىھ ئېيتىشقا ئوخشاش ئىبادەتلەر چەكلەنمىگەن. دەرۋەقە نامازدىمۇ قىيام، رۇكۇ، سەجدە ۋە تەشەھھۇد قاتارلىق تۈرلۈك ھالەتلەر بارىدۇر. ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

ئۇچىنچى بۆلۈم: زاكات

زاكاتنىڭ سىرلىرى ۋە ئۇنىڭغا دائىر مەسىلىلەر

زاكات ئىسلامنىڭ ئاساسلىرىدىن بىرىدۇر. ئاللاھ تائالا زاكاتنى ناماز بىلەن بىللە تىلغا ئېلىپ دېگەنكى: ﴿نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار...﴾ 2/«بەقەرە»: 43، 83، 110؛ 4/«نىسائ»: 77؛ 24/«نۇر»: 56؛ 73/«مۇززەممىل»: 20

زاكاتنىڭ پەرز بولۇشى، سەۋەبلىرى، تۈرلىرى ۋە مەزمۇنى فىقھ كىتابلىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك بۆلۈملىرىدە مەشھۇردۇر. بىز بۇ يەردە بەزى شەرت ۋە ئەدەبلەرنىلا بايان قىلىمىز:

زاكاتنىڭ شەرتلىرىدىن بىرى ۋە توغرىسى «بەلگىلەنگەن نەرسىنىڭ قىممىتىنى ئەمەس ئۆزىنى بېرىش» بولۇپ، «قىممىتىنى بەرسەمۇ بولىدۇ» دېگۈچىلەر پەقەت كەمبەغەللىنىڭ ئېھتىياجىنى قامداشنى كۆزدە تۇتقاندۇر. كەمبەغەللىنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش زاكاتنىڭ پۈتۈن غايىسى ئەمەس، بەلكى قىسمەن غايىسىدۇر. چۈنكى، شەرئىي ۋاجىب ئۇچ قىسىمدىن ئىبارەت:

1) مەخسۇس ئىبادەت قىسمى بولۇپ، ھەجدە شەيتانغا تاش ئېتىش بۇنىڭ مىسالىدۇر. بۇنىڭدىكى شەرئىي مەقسەت بەندىنى ئۆز قۇللۇقىنى نامايەن قىلىشى ئۈچۈن شۇ ئەمەلنى قىلىشقا بۇيرۇش ئارقىلىق سىناشتۇر. ئەقىل ئۇچۇن بىر ئوچۇم تاشنىڭ ئۇ يەرگە ئېتىلىشى ھېچ مەنا ئىپادىلىمەيدۇ. ھالبۇكى، ئىنسان تەبىئىتى ئەقىلدىن ئۆتكەن نەرسىدە ئىككىلەنمەيدۇ ۋە ئۇنى قىلىشقا ئۇندەيدىغانلىقى ئۈچۈن ئەقىلدىن ئۆتكەن نەرسىنى ئورۇنداش قۇلچىلىق ئىخلاسىنىڭ نامايەندىسى ئەمەستۇر. ئەسىل قۇللۇق ئەقىل تېگىگە يېتەلمىسمۇ ئورۇنداشتۇر.

2) يۇقىرىقىنىڭ ئەكسىچە، مەقسەت ئىبادەت ئەمەس، بەلكى مەقسەت قىزىقتۇرۇش ۋە رازىلىقتۇر. مەسىلەن، كىشىلەرنىڭ قەرزىنى ئادا قىلىش، بۇلانغان ياكى شۇنىڭدەك نەرسىلەرنى ئۆز ئىگىسىگە قايتۇرۇش دېگەندەك. بۇ ئىشلاردا نىيەت ۋە ھەرىكەت مۇھىم ئەمەس، بەلكى ھەقدارغا ھەققى قانداقلا ھالەتتە يەتسە مەقسەت ھاسىل بولىدۇ ۋە شەرئىي ھۆكۈم ئادا تاپىدۇ. بۇ ئىككى قىسىم بىر -

بىرىگە زىت ئەمەس.

3) شەرىئەت بۇيرۇغان، يۇقىرىقىلارنىڭ يۇغۇرۇلمىسى بولمىش ئەمەللەردۇر. يەنى بەندىنى شەيتانغا تاش ئېتىشقا بۇيرۇپ سىناش ۋە ھەقلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا قىزىقتۇرۇشتەك ھەر ئىككى خاراكتېردىكى ئەمەللەرنىڭ مۇجەسسەمدۇر. بۇلاردىن ئەڭ نازۇكىنى، يەنى ئىبادەت ـــ قۇللۇق غايىسىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك، ئەڭ مۇھىممىۋ شۇ قۇللۇقتۇر. زاكات دەل قۇللۇقنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، گەرچە نامراتنىڭ نېسىۋىسى بىلەن موھتاجغا ھەمدەملىك مەقسەت قىلىنسىمۇ، نېگىزلىك مەقسەت شەرىئەتنىڭ ھۆكۈملىرىگە سۆزسىز بويسۇنۇشتۇر. بۇ نۇقتىدىن زاكات نامازۋە ھەج بىلەن بىر قاتاردىدۇر. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

زاكاتنىڭ يوشۇرۇن ئەدەبلىرى ۋە ئىنچىكە تامانلىرى

بىلگىنكى، زاكات بېرىش ئارقىلىق ئاخىرەتنى كۆزلىگۈچىگە تۆۋەندىكى ۋەزىپىلەر باردۇر:

بىرىنچى ۋەزىپە: چۈشىنىپ تۇرۇپ زاكات بېرىش؛ بۇنى ئۇچ نۇقتىدىن چۈشىنىش: ئاللاھنى سۆيىدىغانلىقىنى دەۋا قىلغۇچىنىڭ ئۆزى ياخشى كۆرگەن نەرسىسىنى چىقىرىشقا بۇيرۇش ئارقىلىق سىنىلىشى، ئىنسانىنى ھالاك قىلغۇچى بېخىللىق خۇيىدىن قۇتۇلۇش ۋە مال نېئمىتىگە شۈكۈر قىلىش.

ئىككىنچى ۋەزىپە: رىيا ۋە ئاڭلىتىشتىن يىراق بولۇشى ئۈچۈن زاكاتنى يوشۇرۇن چىقىرىش؛ زاكاتنى ئاشكارا بېرىش نامراتقا مالامەت كەلتۈرۈشى مۇمكىن. كىشى ئەگەر «زاكات بەرمەيدۇ» دېگەن تۆھمەتكە قېلىشتىن قورقسا، زاكاتنى جامائەت ئالدىدىمۇ ئاشكارا زاكات ئېلىۋېرىدىغان نامراتلارغا ئوچۇقچە بەرسە بولىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقىسىغا يوشۇرۇن بېرىدۇ.

ئۈچىنچى ۋەزىپە: زاكاتنى ﴿مەننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت بېرىش﴾2/«بەقەرە»: 264 بىلەن بۇزۇۋەتمەسلىك؛ كىشى ئۆزىنى نامراتقا ياخشىلىق قىلغۇچى ۋە مال بېرىپ ئېھسان قىلغۇچى دەپ قارىسا، مەننەت قىلىپ قېلىشى، ھەتتا نامراتقا ئەزىيەت بېرىپ قويۇشى مۇمكىن. ئەگەر كىشى بەكرەك سىنچىلاپ قارىغىنىدا، نامراتنىڭ زاكات بەرگۈچىنى پاكلايدىغان ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىنى قوبۇل قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغانلىقىنى كۆرگەن بولاتتى.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە، زاكات بەرگۈچى زاكىتىنى چىقىرىپ بېرىشنىڭ مال نېئمىتىگە شۈكۈر قىلغانلىق بولىدىغانلىقىنى زېھنىگە كەلتۈرگەن ۋاقىتتا، نامرات بىلەن ئۆزى ئارىسىدا ھېچقانداق مۇناسىۋەت قالمايدۇ، نامراتنى نامراتلىقى

سەۋەبلىك تۆۋەن كۆرمەيدۇ. چۈنكى، ئارتۇقچىلىقنىڭ ئۆلچىمى مال بولمىغىنىدەك، كەمچىلىكنىڭ ئۆلچىمىمۇ يوقسۇللۇق ئەمەستۇر.

تۆتىنچى ۋەزىپە: بەرگەن نەرسىسىنى كىچىك بىلىش؛ چۈنكى، قىلغان ئىشىنى چوڭ بىلىش ئۆزىگە تەمەننا قويۇشقا ئېلىپ بارىدۇ. دەپتۇرلەركى، ياخشىلىق شۇ ئۇچ نەرسە بىلەن تاماملانغاي: قىلغان ئىشىنى كىچىك ساناش، قىلىشقا ئالدىراش ۋە يوشۇرۇن قىلىش.

بەشىنچى ۋەزىپە: مېلىنىڭ ئەڭ ھالال، ئەڭ ئېسىل ۋە ئۆزىگە ئەڭ سۆيۈملۈك بولغىنىنى تاللاپ بېرىش. ئەڭ ھالالى بېرىلىدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا پاكتۇر، پەقەت پاكنىلا قوبۇل قىلىدۇ. ئەڭ ئېسىلى بېرىلىدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا دەيدۇكى: ﴿ئى مۇئمىنلەر! سىلەر ئېرىشكەن نەرسىلەرنىڭ ۋە بىز سىلەرگە زېمىندىن چىقىرىپ بەرگەن نەرسىلەر (يەنى ئاشلىقلار، مېۋىلەر)نىڭ ياخشىلىرىدىن سەدىقە قىلىڭلار؛ ئۆزۈڭلارمۇ پەقەت كۆزۈڭلارنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئالىدىغان ناچارلىرىنى ئىلغاپ سەدىقە قىلماڭلار! بىلىڭلاركى، ئاللاھ (بۇنداق سەدىقەڭلەردىن) بېھاجەتتۇر، ھەمدگە لايىقتۇر﴾2/«بەقەرە»: 267.

مالنىڭ ئەڭ ئېسىلىنى بېرىشتە، ئىككى نەرسىنى كۆزدە تۇتۇش كېرەك:

1) ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىنى كۆزدە تۇتۇش ۋە ئاللاھ تائالانى ئۇلۇغلاش؛ چۈنكى، ئاللاھ تائالا تاللاپ ياخشىسىنى بېرىشكە ئەڭ لايىق زاتتۇر. ئەگەر بىر كىشى مېھمانلىرى ئالدىغا ناچار تاماقلارنى قويسا، ئەلبەتتە مېھماننىڭ كۆڭلىنى رەنجىتكەن بولىدۇ.

2) ئۆزىنىڭ ھەققىنى كۆزدە تۇتۇشى كېرەك. چۈنكى، كىشىنىڭ بەرگەن ئۇ نەرسىسى تاڭلا قىيامەتتە ئۆز ئالدىغا قويۇلىدۇ. شۇڭا، ئۆز پايدىسى ئۈچۈن ئەڭ ياخشىسىنى تاللىشى كېرەك.

ئۆزىگە ئەڭ سۆيۈملۈك بولغىنىنى بېرىشكە كەلسەك، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇ: ﴿ياخشى كۆرگەن نەرسەڭلاردىن سەرپ قىلمىغۇچە ھەرگىز ياخشىلىققا ئېرىشەلمەيسىلەر، (ئاللاھنىڭ يولىدا) نېمىنى سەرپ قىلساڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾3/«ئال ئىمران»: 92.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مېلىدىن ئەڭ ياخشىسىنى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ئۈچۈن نەپىقە قىلاتتى[1]. رىۋايەت قىلىنىشىچە: ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ

[1] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 129/4.

ئەنھۇما ئاغرىق ھالەتتە جۇھفە[1] دېگەن جايغا چۈشتى. ئاندىن: «كۆڭلۈم بېلىق تارتىۋاتىدۇ» دېدى. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئۈچۈن بېلىق ئىزدەپ، پەقەت بىر تاللا بېلىق تاپالىدى. ئىبنى ئۆمەرنىڭ ئايالى ئۇنى ئېلىپ، پىشۇرۇپ ئىبنى ئۆمەرنىڭ ئالدىغا قويدى. شۇ ئەسنادا بىر مىسكىن كېلىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن ئىبنى ئۆمەر مىسكىنگە: «قېنى بېلىقتىن ئال» دېگەندى، رەپىقىسى:

— ئەزبرايىي، مەن ئۇنى بىزگە تەييارلىغانىدىم، ئۇنىڭغا بەرگۈدەك باشقا ئوزۇقمىز بار ئىدىغۇ؟! — دېدى، ئىبنى ئۆمەر:

— ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ (بۇ) قۇلىمۇ ئۇنى ياخشى كۆرەتتى، — دېدى[2].

يەنە رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر تىلەمچى رەبىئ ئىبنى خۇسەيمنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىدا توختىدى، رەبىئ ئىبنى خۇسەيم:

— ئۇنىڭغا شېكەر يېگۈزۈڭلار، — دېگەندى، كىشىلەر:

— مەنپەئەتلىكەرەك بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا نان يېگۈزەيلى، — دېدى.

— ئىسىت سىلەرگە، ئۇنىڭغا شېكەر يېگۈزۈڭلار! مەن شېكەرنى ياخشى كۆرىمەن[3].

ئالتىنچى ۋەزىپە: زاكات بېرىش ئۈچۈن ساۋابنى كۆپەيتىدىغان كىشىلەرنى ئىزدەش. ئۇلار تاللانغان سەككىز تۈرلۈك كىشى ئىچىدىكى خاس كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرى:

1) تەقۋادارلار؛ يەنى زاكىتىنى مەخسۇس تەقۋادار كىشىلەرگە بېرىش. بۇ ئۇلارنىڭ ئاللاھ يولىدىكى ھىممەت ۋە غەيرەتلىرىنى ئاشۇرىدۇ.

---

[1] ئەلجۇھفە / مەھىيەئە (الْجُحْفَةُ مَهْيَعَةُ): قەدىمدىن «مەھىيەئە (مَهْيَعَةُ)» دەپمۇ ئاتىلاتتى. ھەج ياكى ئۆمرە مەقسىتى بىلەن مىسىر ياكى سۇرىيە تەرەپتىن كېلىپ مەدىنەگە كىرمەي ئۇدۇل مەككەگە كەلگۈچىلەر ئىھرام باغلايدىغان مىيقات نۇقتىسى بولۇپ، قىزىل دېڭىز قىرغىقىدىن 9 كىم يىراقتا، مەككە مۇكەررەمەنىڭ 187 كىم شىمالىغا توغرا كېلىدۇ. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۆز زامانىدا مەدىنەدە تارقالغان ۋابا كېسىلىنى جۇھفەگە يۆتكۈۋېتىشنى تىلەپ ئاللاھقا دۇئا قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر بۇ جايغا ئايىغ بېسىشتىن قاچقان ۋە جۇھفەنىڭ ئورنىغا (ئۇ جايغا ئۇدۇل كېلىدىغان 30 كىم يىراقلىقتىكى) مەككەگە 204 كىم يىراقلىقتىكى «رابىغ (رَابِغ)» دېگەن جايدىن ئىھرام باغلايدىغان بولغان. ياقۇت ئەلھەمەۋىنىڭ قەيت قىلىشىچە، جۇھفە م. 13 - ئەسىردە ئاللىبۇرۇن خارابىگە ئايلىنىپ كەتكەن، تا ھازىرغىچە خاراب ھالدىكى جۇھفەنىڭ كىرىشىدە ئەسىرى ساقلانغان «مەسجىدى ئەزۋەر / مَسْجِدُ عَرَوَر» ، چىقىشىدا «مەسجىدى ئەئىممە (مَسْجِدُ الأَئِمَّةِ)» ساقلىنىپ قالغان.— ت.

[2] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيەتۇل ئەۋلىيائ» ، 297/1.

[3] ئەبۇ نۇئەيم: يۇقىرىقى مەنبە، 115/1.

ئامىر ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەير ئابىد كىشىلەرنى تاللايتتى. ئۇلار سەجدىدە ۋاقىتتا ئالتۇن ۋە كۈمۈش ئاقچىلار سېلىنغان ھەميان بىلەن كېلىپ، ئۇلار پۇل قويۇلغانلىقىنى سېزىدىغان، ئەمما كىمنىڭ قويغانلىقىنى سەزمەيدىغان شەكىلدە كەشلىرىنىڭ ئىچىگە قويۇپ قوياتتى. ئۇنىڭدىن نېمىشقا ئۇلارغا بىرەركىم بىلەن ئەۋەتىپ بەرمەيدىغانلىقى سورالغاندا، ئۇ:

— ئۇلاردىن بىرەرسىنىڭ مەن بىلەن ئۇچراشقاندا ياكى مەن ئەۋەتكەن ئەلچىگە يولۇققاندا يۈزىنىڭ ئۆزگىرىپ قېلىشىنى خاھلىمايمەن، — دېگەنىدى[1].

2) ئىلىم ئىگىلىرى؛ چۈنكى، ئالىمغا بېرىش ئىلىمنى ۋە دىننى كېڭەيتىشنى قوللاشتۇر. بۇ شەرىئەتنى كۈچلەندۈرگەنلىكتۇر.

3) نېئىمەتنىڭ پەقەتلا ئاللاھتىن كېلىدىغانلىقىغا ئىشەنگۈچىلەر؛ ئۇلار سەۋەبلەرنى پەقەت تەشەككۇر مىقدارىدا ماختايدۇ. ئەمما، بىرنەرسە بېرىلسە ماختاش ئادىتى بار كىشى بىرنەرسە بەرمىگەندە سۆكىدۇ.

4) كەمبەغەللىكنى ياپىدىغان، ھاجىتىنى يوشۇرىدىغان ۋە شىكايەت قىلمايدىغانلار؛ بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا: ﴿ئەھۋالنى ئۆقمىغانلار، ئۇلارنىڭ نەرسە تىلمىگەنلىكىرىگە قاراپ، ئۇلارنى باي دەپ گۇمان قىلىدۇ﴾2/«بەقەرە»: 273 دېگەن. بۇنداق كىشىلەرنى قاتتىق ئىزدەپ ۋە جاي - جايلاردىكى كىشىلەردىن سوراپ سۈرۈشتۇرگەندىن كېيىنلا ئاندىن تاپقىلى بولىدۇ.

5) بالىچاقىسى بار، كېسەل ياكى باشقا ۋەجدىن ئىشلىيەلمەيدىغان ۋەياكى قەرزدار كىشىلەر؛ ئۇلارغا سەدىقە بېرىش ئۇلارنى شۇ ھالىتىدىن قۇتۇلدۇرۇشقا ياردەم قىلغانلىقتۇر.

6) ئۇرۇغ - تۇغقان ۋە يېقىن - يورۇقلار. ئۇلارغا قىلىنغىنى ھەم سەدىقە، ھەم ئېھسان، ھەم سىلە - رەھىمدۇر.

يۇقىرىقىلاردىن ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ خىسلەتنى جەم قىلغان ھەرقانداق كىشىگە مەزكۇر سۈپەتلىرىگە قارىتا زاكات بېرىش ئەۋزەلدۇر.

زاكات ئالغۇچىنىڭ ۋەزىپىلىرى

زاكات ئالغۇچى زاكات بېرىلىدىغان سەككىز تۈرلۈك كىشىنىڭ بىرى بولۇشى كېرەك. زاكات ئالغۇچىنىڭ تۆۋەندىكىدەك ۋەزىپىلىرى بار:

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەلئىخۋان»، 210 - بەت.

1) ۋەزىپە: ئاللاھ تائالانىڭ زاكات ئالغۇچىلار قاتارىغا ئۆزىنى تىزىشىنى زېھنىنى چۈلغۇالغان تۇرلۈك پىكىر ۋە غەم - ئەندىشىلەردىن ئېرىغداپ، پۈتۈن زېھنىنى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى تىلەشتىن ئىبارەت بىرلا پىكىرگە قارىتىشىنى پەرز قىلغانلىقىنى چۈشىنىشى؛

2) ۋەزىپە: زاكات بەرگۈچىگە رەھمەت ئېيتىش، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىش ۋە ئۇنى ماختاش؛ لېكىن، بۇ پەقەتلا سەۋەبكە تەشەككۈر ئېيتىش مقدارىدا بولسۇن (يەنى، زاكات بەرگۈچىنىڭ پەقەتلا بىر سەۋەب ۋە ۋاستە ئىكەنلىكىنى بىلىش كېرەك)، چۈنكى ھەدىستە كەلگەندەك: «كىشىلەرگە رەھمەت ئېيتمىغان كىشى ئاللاھقا شۈكۈر قىلمىغان بولىدۇ»[1].

بېرىلگەن نەرسىنى ئاز بولسىمۇ تۆۋەن كۆرمەسلىك، يىرىك سۆز قىلماسلىق ۋە بېرىلگەن نەرسىنىڭ ئەيبىنى يېپىش تەشەككۈرنى تاكامۇللاشتۇرىدۇ. خۇددى بەرگۈچىنىڭ ۋەزىپىسى بەرگەن نەرسىسىنى كىچىك ساناش بولغىنىدەك، ئالغۇچىنىڭ ۋەزىپىسى ئالغان نەرسىنى چوڭ بىلىشتۇر. ئىككىلىسى نېئىمەتنى ئاللاھ تائالادىن دەپ بىلىشكە زىت ئەمەس. ئەمما، ۋاستىنى ۋاستە دەپ بىلمىگەن كىشى نادانىدۇر، ۋاستىنى ئەسل دەپ بىلگۈچى ئىنكارچىدۇر.

3) ۋەزىپە: بېرىلگەن نەرسىگە ئۇبدان قاراش، ئەگەر بېرىلگەن نەرسە ھالالدىن بولمىسا، ئۇنى ئەسلا ئالماسلىق؛ چۈنكى، باشقىلارنىڭ مېلىنى بېرىش زاكات چىقارغانلىق ئەمەس. ئەگەر زاكات ئالغۇچى قىينىچىلىقتا بولمىسا، كەلگەن زاكات شۇبھىلىك بولسا، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىشى كېرەك. كىرىمنىڭ كۆپىنچىسى ھارامدىن تەشكىل تاپقان كىشى زاكات چىقارسا، مالنىڭ ئىگىسىنىڭ كىملىكى ئېنىق بولمىسا، بۇنىڭغا بېرىلىدىغان پەتۋا ئۇ مالنىڭ سەدىقە قىلۇېتىلىشىدۇر. دېمەك، يوقسۇلنىڭ ئەھۋالى قىيىن، پاك مال ئېلىشتىنمۇ ئاجىز بولسا، ئۇنىڭ بۇ مالدىن ھاجەت مقدارىدا ئېلىشى دۇرۇستۇر.

4) ۋەزىپە: ئالغان ئۇلۇشىدە شۇبھەدىن ساقلىنىش، ئۆزىگە مۇناسىۋەت مقدارىنى ئېلىش ۋە ئېھتىياج مقدارىدىن كۆپ ئالماسلىق. يەنى ئەگەر قەرزدار بولسا قەرزنى تۆلىگۈدەك مقداردىن ئارتۇق ئالمايدۇ، ئەگەر ئاللاھ ئۇچۇن ئۇرۇشقۇچى غازى بولسا پەقەت ھاجەت مقدارىنى، كەمبەغەللىك سەۋەبلىك ئالماقچى بولسا، باي بولغۇدەك دەرىجىدە ئەمەس، بەلكى ئېھتىياجىنى قامدىغۇدەكنى ئالىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالغۇچىنىڭ ئىجتىھادىغا تاپشۇرۇلىدۇ. شۇبھىلىك نەرسىلەرنى تەرك

[1] ئەبۇ داۋۇد (4811)؛ تىرمىزىي (1954). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئېتىش تەقۋالىقتۇر.

ئالىملار قاتارىدا بايلىقنىڭ زاكات ئېلىشقا توسالغۇ ئىكەنلىكى ھەققىدە ئوخشىمىغان قاراشلاردا بولدى. بۇ باردا توغرا بولغان قاراش كىشىنىڭ يەتكۈدەك داۋاملىق كىرىمى بولۇشىدۇر. يەنى كىشىنىڭ تىجارەت، ھۈنەر، ئۆي - مۇلۈك ئىجارىسى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا نەرسىلەردىن داۋاملىق كىرىم قىلالىشىدۇر. ئەگەر بىر كىشى زۆرۈر مىقدارنىڭ بىر قىسمىغا ئىگە بولسا، كەمىنى تولۇقلىغۇدەك مىقدارىدا زاكات ئالسا بولىدۇ. ئۇنچىلىكىمۇ بولمىسا، يەتكۈدەك مىقدارغىچە ئالسا بولىدۇ.

ئالغان زاكات مىقدارى ئۆزىگە بىر يىلغا يەتكۈدەك بولسا بولىدى، ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئالمىغاي. چۈنكى، بىر يىلدىن كېيىن يەنە بىر زاكات ۋاقتى كېلىدۇ. ئەگەر يىلدىن ئاشقۇچە ئېلىۋالسا، (باشقا) نامراتلارغا قىينىچىلىق تۇغدۇرغان بولىدۇ.

ئىختىيارىي سەدىقىلەر ۋە ئۇلارنىڭ پەزىلەت ۋە ئەدەبلىرى

خوش، سەدىقىنىڭ پەزىلەتلىرىگە كەلسەك، بۇ پەزىلەتلەر مەشھۇر ۋە كۆپتۇر:

جۇملىدىن، ئىمام بۇخارىينىڭ ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىشىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ قايسىڭلارغا مىراسخورىنىڭ مېلى ئۆز مېلىدىن سۆيۈملۈك؟ ــ دەپ سورىدى. ساھابىلەر:

ــ ئى رەسۇلۇللاھ! ھەرقانداقىمىزغا ئۆزىمىزنىڭ مېلى سۆيۈملۈك، ــ دېيىشتى. رەسۇلۇللاھ:

ــ ھەقىقەتەن كىشىنىڭ تىرىكلىكىدە خەير يولىدا سەرپ قىلىپ ئالدىن ماڭدۇرغىنى ئۆز مېلىدۇر، (تىرىكلىكىدە خەير يولىدا سەرپ قىلمايي) ئارقىدا قالدۇرۇپ كەتكىنى مىراسخورىنىڭ مېلىدۇر، ــ دېگەن»[1].

«سەھىھەين»دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىمكى ھالال كەسىپ بىلەن تاپقان مېلىدىن خورما چاغلىق نەرسە بولسىمۇ سەدىقە قىلسا ــ ئەلبەتتە ئاللاھ

[1] بۇخارىي (6442).

تائالانىڭ تەرىپىگە پەقەت ھالالا ئۆرلەيدۇ ــ ئاللاھ تائالا ئۇنى ئوڭ قولى بىلەن قوبۇل قىلىدۇ، ئاندىن شۇ خورما چاغلىق نەرسىنى خۇددى بىراۋ ئۆز تايچىقىنى ئوبدان بېقىپ ئۆستۈرگەندەك ئۆستۈرۈپ، سەدىقە قىلغۇچى ئۇچۇن ئۇنىڭ ساۋابىنى تاغدەك زورايتىپ بېرىدۇ»[1].

يەنە بىر ھەدىستە: «ھەقىقەتەن سەدىقە ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىنى ئۆچۈرىدۇ ۋە يامان ئۆلۈمدىن ساقلايدۇ» دېيىلگەن[2] بولسا باشقا بىر ھەدىستە: «سەدىقە قىلىڭلار، ھەقىقەتەن سەدىقە سىلەرنى دوزاختىن خالاس قىلغۇچىدۇر» دېيىلگەن[3].

بۇرەيدە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئېيتىشىچە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىشى ھېچقانداق بىر سەدىقىنى يەتمىش شەيتاننىڭ جاغنىى ئۆزىدىن ئاجراتماي تۇرۇپ بېرەلمەيدۇ»[4] دېگەن.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر راھىب ئاتمىش يىل بىر ھۇجرىدا ئىبادەت قىلدى، ئاندىن قولىدا بىر تال نان بىلەن پەسكە چۈشتى، دەل شۇ چاغدا ئالدىغا بىر ئايال چىقىپ بەدەنلىرىنى ئاچتى. راھىب ئۇ ئايال بىلەن زىنا قىلدى ۋە ئۇلاپلا ئۆلۈم يېقىنلاشتى، دەل شۇ پەيتتە بىر تىلەمچى كەلدى ۋە راھىب ھېلىقى نانىنى ئۇنىڭغا بېرىپ بولۇپ ئۆلدى. ئاندىن ئاتمىش يىللىق ئەمەل كەلتۈرۈلۈپ تارازىنىڭ بىر تەرىپىگە، گۇناھى كەلتۈرۈلۈپ يەنە بىر تەرىپىگە قويۇلغان ئىدى، گۇناھى ئاتمىش يىللىق ئەملىنى بېسىپ كەتتى. ئاخىرىدا نان كەلتۈرۈلۈپ ئەملىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان ئىدى، گۇناھىنى بېسىپ چۈشتى.

ئىمام مۇسلىم ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «سەدىقە ئەسلا مالنى كېمەيتمەيدۇ»[5] دېگەن.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇلار بىر قوي بوغۇزلىغاندى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ ئۇ قويدىن نېمە قېلىپ قالدى؟ ــ دەپ سورىدى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا:

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1410)؛ مۇسلىم (1014).
[2] تىرمىزي (664). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە» ، 1908) «سەھىھ» دېگەن.
[3] تەبەرانىي: «ئەلئەۋسەت» ، (8060). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ» ، 2439) «زەئىف» دېگەن.
[4] ئەھمەد (22955)؛ ھاكىم (1521). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 5814) «سەھىھ» دېگەن.
[5] مۇسلىم (2588).

ـــ پەقەت تاغاق سۆڭىكى ئەتراپى قالدى، ـــ دېدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ئەمسە تاغاق سۆڭىكى ئەتراپىدىن باشقا ھەممىسى بىزگە قاپتۇ، ـــ دېدى[1].

نەپلە سەدىقىنىڭ ئەدەبلىرىمۇ ئالدىدىراق بايان قىلىنغان زاكات بېرىشنىڭ ئەدەبلىرىگە ئوخشاشتۇر. نامرات كىشىنىڭ زاكات بىلەن نەپلە سەدىقىدىن قايسىبىرىنى ئېلىشنىڭ ئەۋزەللىكى ھەققىدە ئالىملار ھەرخىل كۆزقاراشتا بولدى. بىر قىسىم ئالىملار: «زاكات ئېلىشى ئەۋزەل» دېسە، يەنە بىر قىسىم ئالىملار: «نەپلە سەدىقە ئالسا ئەۋزەل» دەپ قارىدى.

ئەڭ ئەۋزەل سەدىقىگە كەلسەك، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتىدۇ: «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن:

ـــ قايسى خىلدىكى سەدىقىنىڭ ساۋابى ئەڭ چوڭدۇر؟ ـــ دەپ سورالغانىدى، ئۇ زات:

ـــ سەن كەمبەغەللىشىپ قېلىشتىن قورقۇپ تۇرغان، باي بولۇشنى ئارزۇ قىلىپ، پۇل - مالغا ھېرىسمەن ۋە تېنىڭ ساغلام ۋاقتىڭدا قىلغان سەدىقىنىڭ ساۋابى ئەڭ چوڭدۇر. سەدىقە بېرىشنى كېچىكتۈرمىگىن، كېچىكتۈرۈپ جان ھەلقۇمغا يەتكەن چاغدا: ‹پالانىغا مۇنچىلىك بېرىڭلار، پوكۇنىغا مۇنچىلىك بېرىڭلار› دېگىنىڭ بىلەن، بۇ چاغدا مال باشقىلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتكەن بولىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى»[2].

[1] تىرمىزي (2470). ئالباني: («ئەسسىلسىلەتۈسسەھىھە»، 2544) «سەھىھ» دېگەن.
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخاري (1419)؛ مۇسلىم (1032).

تۆتىنچى بۆلۈم: روزا

روزىنىڭ سىرلىرى، روزا تۇتۇشتىكى مۇھىم ئىشلار ۋە ئالاقىدار مەسىلىلەر

بىلگىنىكى، روزىدا باشقا ئىبادەتلەردە بولمىغان بىر خۇسۇسىيەت باردۇر. ئۇ بولسىمۇ ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنىڭ روزىنى ئۆزىگە مەخسۇس قىلىشىدۇر. ھەقتائالا ھەدىس قۇدسىيدە: «روزا پەقەت مەن ئۈچۈندۇر، ئۇنىڭ ئەجرىنى مەن بېرىمەن»[1] دېگەن. شەرەپ ئۈچۈن ئاللاھنىڭ بۇ لەۋزى يېتەرلىكتۇر. خۇددى ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئۆيۈمنى پاك تۇتقىن﴾22/«ھەج»: 26 دېگەن ئايەتنى كەرىمدە بەيتۇللاھنى ئۆزىگە خاسلاشتۇرۇپ شەرەپلەندۈرگىنىدەك.

روزا باشقا ئەمەللەردىن ئىككى سەۋەبتىن ئەۋزەلدۇر:

1) روزا يوشۇرۇن ۋە مەخپىي ئەمەلدۇر؛ روزىنى بىراۋ كۆرمەيدۇ ۋە رىيا ئارىلاشمايدۇ.

2) روزا ئاللاھنىڭ دۈشمىنىنى قاقشىتىدۇ. چۈنكى، دۈشمەننىڭ قورالى شەھۋەتلەردۇر، يەپ - ئىچىش شەھۋەتنى كۈچەيتىدۇ. شەھۋەت زېمنى مۇنبەت بولىدىكەن، شەيتانلار كېلىپ يايلاپ تۇرىدۇ. شەھۋەتنى تاشلاش بىلەن شايانىتۇننىڭ ساھەسى تارىيىدۇ. روزىنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە ناھايىتى نۇرغۇن ۋە مەشھۇر رىۋايەت، ئەخبارلار باردۇر.

روزىنىڭ سۈننەتلىرى

سوھۇرلۇق يېيىش، كېچىكتۈرۈپرەك ئېغىز ئېتىش، ئىفتارغا ئالدىراش ۋە خورما بىلەن ئېغىز ئېچىش سۈننەت، رامازان ئېيىدا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئەگىشىپ سېخىي بولۇش، ياخشىلىق قىلىش ۋە كۆپ سەدىقە بېرىش؛ قۇرئاننى دەرس قىلىش، بولۇپمۇ ئاخىرقى ئون كۈندە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش ۋە كۆپ ئىبادەت قىلىشقا تىرىشىش قاتارلىقلار مۇستەھەبتۇر. «سەھىھەين»دە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلىدىكى: «رامازاننىڭ ئاخىرقى ئونى كىرسە،

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1894)؛ مۇسلىم (1151). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تامبلىنى چىڭ باغلايتتى، كېچىنى ئىبادەت بىلەن ئىھيا قىلاتتى ۋە ئەھلىنى ئويغىتاتتى»[1]. «تامبلىنى چىڭ باغلايتتى» دەپ تەرجىمە قىلىنغان «شد المئزر» تەبىرىنى ئالىملار ئىككى مەنادا بايان قىلغان:

بىرىنچىسى: ئاياللارغا يېقىنچىلىق قىلماسلىق؛

ئىككىنچىسى: راۋۇرۇس پۇختا تەييارلىق قىلىش ۋە ئەمەل - ئىبادەتتە تىرىشىش.

دەپتۇرلەركى: ئاخىرقى ئون كۈنىدە كۆپ تىرىشىشنىڭ ۋەجى قەدر كېچىسىنى ئىزدەشتۇر.

روزىنىڭ سىرلىرى ۋە ئەدەبلىرى

روزا ئۇچ دەرىجىدۇر: ئاۋامنىڭ روزىسى، ئالاھىدە كىشىلەرنىڭ روزىسى ۋە ئالاھىدە كىشىلەر ئىچىدىكى ئالاھىدە كىشىلەرنىڭ روزىسى.

ئاۋامنىڭ روزىسى: قورساق ۋە ئەۋرەتنىڭ شەھۋىتىنى ئادا قىلماسلىقتۇر.

ئالاھىدە كىشىلەرنىڭ روزىسى: تىل، قول، پۇت، كۆز، قۇلاق ۋە باشقا ئەزالارنى گۇناھلاردىن ساقلاشتۇر.

ئالاھىدە كىشىلەر ئىچىدىكى ئالاھىدە كىشىلەرنىڭ روزىسى: قەلبنى ناچار خاھىشلاردىن، ئاللاھ تائالادىن يىراقلاشتۇرىدىغان پىكىرلەردىن قوغداش ۋە زېھىنىنى بىر ئاللاھ تائالادىن باشقىسىدىن ئۈزۈش. بۇ روزىنىڭ باشقا تەرەپلىرىمۇ بار بولۇپ، ئۇلار ئۆز ئورنىدا سۆزلەنگۈسى.

كۆزنى ھارامغا قاراشتىن، تىلنى باشقىلارغا ئەزىيەت بېرىدىغان ھارام ياكى مەكرۇھ گەپ ۋە بىھۇدە سۆزلەردىن ساقلاش، شۇنداقلا باشقا ئەزالارنىمۇ گۇناھتىن ساقلاش قاتارلىقلار ئالاھىدە كىشىلەرنىڭ روزىسىنىڭ ئەدەبلىرىدۇر.

بۇخارىي رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالا روزىدار تۇرۇپ يالغان گەپ ۋە ساختىپەزلىكنى تەرك ئەتمەيدىغان كىشىنىڭ يېمەك - ئىچمەكنى تەرك ئېتىشىگە موھتاج ئەمەس» دېگەن[2].

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2024)؛ مۇسلىم (1174).

[2] بۇخارىي (1903)؛ ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

روزىنىڭ ئەدەبلىرى:

كېچىدە تاماقنى بولۇشىغا يەپ قورساقنى توشقۇزۇۋەتمەي، ئازراق يېيىش كېرەك. چۈنكى، «ئادەم بالىسى تولدۇرغان ئەڭ ياماق قاچا قورسىقىدۇر»[1]. كېچىنىڭ ئەۋزىلىدە (يەنى ئىفتاردا) قورسىقى تويۇپ كەتكەن كىشى كېچىنىڭ قالغىنىدا ئۆزىدىن مەنپەئەت ئالالمايدۇ. شۇنىڭدەك سەھەردە قورسىقى تويۇپ كەتسە، پېشىن ۋاقتىغا يېقىنلاشقۇچە ئۆزىدىن مەنپەئەت ئالالمايدۇ. چۈنكى، كۆپ يېيىش ھۇرۇنلۇق ۋە بوشاڭلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇنداقلا كۆپ يېگەنده روزا تۇتۇشتىكى مەقسەت بولمىش «ئاچلىقنىڭ تەمىنى تېتىش ۋە ئاللاھ ئۈچۈن نەپسىكە يۈگەن سېلىش» ھاسىل بولمايدۇ.

نەپلە روزا

بىلگىنكى، پەزىلەتلىك كۈنلەردە روزا تۇتۇش مۇستەھەبتۇر. بەزى پەزىلەتلىك كۈنلەر يىلدا بىر قېتىم كېلىدۇ. مەسىلەن، رامازاندىن كېيىنكى شەۋۋال ئېيىدا ئالتە كۈن، ئەرەفات كۈنى، ئاشۇرا كۈنى، زۈلھەججە ئېيىنىڭ ئاۋۋالقى توققۇز كۈنى ۋە مۇھەررەم كۈنى قاتارلىقلار.

بەزىسى ھەر ئايدا تەكرارلىنىدۇ. مەسىلەن، ھەر ئاينىڭ بېشى، ئوتتۇرىسى ۋە ئاخىرىدا روزا تۇتۇش دېگەندەك. كىمكى ئاينىڭ بېشىدا، ئوتتۇرىسىدا ۋە ئاخىرىدا روزا تۇتسا ياخشى قىلغان بولىدۇ. بولۇپمۇ ھەر ئاينىڭ ئۈچ تولۇن ئاي كۈنى (13، 14، 15 لىرى) روزا تۇتۇش بەك ئەۋزەلدۇر.

بەزىلىرى ھەر ھەپتە تەكرارلىنىدۇ: يەنى دۈشەنبە ۋە پەيشەنبە كۈنلىرى.

نەپلە روزىنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ روزىسىدۇر. «ئۇ زات بىر كۈن تۇتۇپ، بىر كۈن تۇتمايتتى»[2]. بۇ روزىغا ئۈچ مەنا جەملەنگەندۇر:

1) روزا تۇتمىغان كۈنى نەپسىنىڭ نېسىۋىسى بېرىلىدۇ، روزىدار كۈنى تولۇق قۇللۇق بىلەن ئىبادەت قىلىنىدۇ. بۇنداق روزىدا نەپسىكە قايىاش ۋە قارشى تەرەپلەر جەملەنگەن بولىدۇ، مانا بۇ ئادىللىقتۇر.

2) ھەقىقەتەن يېيىش كۈنى شۈكۈر كۈنىدۇر، روزا كۈنى سەبر كۈنىدۇر. ئىماننىڭ ئىككى يېرىمى: شۈكۈر ۋە سەبردۇر.

---

[1] ئەھمەد (17225). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۈسسەھىھە» ، 2265) «سەھىھ» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1977)؛ مۇسلىم (1159). ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

3) بۇنداق روزا نەپسكە قارشى جىھادنىڭ ئەڭ قىيىنىدۇر. چۈنكى، نەپس بىر نەرسنى ئەمدى ئۇنتاي دەپ تۇرغاندا، ئۇ ھالەتتىن باشقا ھالەتكە يۆتكىلىدۇ.

يەل بويى روزا تۇتۇشقا كەلسەك، ئىمام مۇسلىم ئەبۇ قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىدۇكى: «ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نەبىي سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن:

ـــ يەل بويى روزا تۇتقان كىشىنىڭ ھالى نېمىدۇر؟ ـــ دەپ سورىغاندى، ئۇ زات (جاۋابەن):

ـــ روزا تۇتقانمۇ، تۇتمىغانمۇ ھېسابلانمايدۇ ـــ ياكى ـــ روزىمۇ تۇتمىغان، ئېغىزمۇ ئاچمىغان بولىدۇ، ـــ دېدى»[1]. بۇ ھەدىستە روزا تۇتۇش چەكلەنگەن كۈنلەردىمۇ ئارقىمۇئارقا روزا تۇتۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمما، ئىككى ھېيت كۈنى ۋە تەشرىق كۈنلىرى (قۇربان ھېيتىنىڭ 2 ـ ، 3 ـ ، 4 ـ كۈنلىرى) روزا تۇتماي، يىلنىڭ قالغان كۈنلىرىدە روزا تۇتسا بولىۋېرىدۇ. ھىشام ئىبنى ئۇرۋەدىن رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئاتىسى (ئۇرۋە ئىبنى زۇبەير ئاللاھ ئۇلارغا رەھمەت قىلغاي) ئارقىمۇئارقا روزا تۇتاتتى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ ئارقىمۇئارقا روزا تۇتاتتى[2].

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئەبۇ تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن 40 يىلغىچە ئارقىمۇئارقا روزا تۇتقان ئىدى» دېگەن[3].

بىلگىنكى، ئاقىل كىشى روزىنىڭ غايىسىنى تونۇپ يېتىدۇ. شۇڭا، ئۇ نەپسنى پەزىلەتلىك نەرسىلەرگە قارىتىپ، بىچارە ھالغا مۇپتىلا بولۇشتىن ساقلايدۇ.

مەسىلەن، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نەپلە روزىنى ئاز تۇتاتتى ۋە: «مەن روزا تۇتسام نامازغا ماغدۇرۇم قالمايدىكەن، شۇڭا روزىنىڭ ئورنىغا نامازنى تاللىدىم» دەيتتى[4].

بەزىلەر روزا تۇتسا قۇرئان ئوقۇشقا ئاجىز كېلىدۇ. شۇڭا، قۇرئان ئوقۇشقا تاقىتى يەتكۈدەك دەرىجىدە نەپلە روزا تۇتىدۇ.

ھەركىم ئۆز ئەھۋالىنى ۋە ئۆزىگە نېمىنىڭ ياخشىلىقىنى ئۆزى ئەڭ ياخشى بىلىدۇ.

---

[1] مۇسلىم (1162).
[2] فىريابىي: «ئەسسىيام»، (115). راۋىيلىرى ئىشەنچلىك.
[3] فىريابىي: «ئەسسىيام»، (126). سەنەدى سەھىھ.
[4] ئىمام تاھاۋىي: «شەرھۇ مۇشكىلىل ئاسار»، 14/7.

بەشىنچى بۆلۈم: ھەج

ھەجنىڭ سىرلىرى، پەزىلەتلىرى، ئەدەبلىرى ۋە شۇ قاتارلىق مەسىلىلەر

ھەج قىلىشنى ئىرادە قىلغۇچى ئىشنى ئەۋۋەلا تەۋبە قىلىشتىن باشلىشى، بار بولسا زۇلۇم قىلىپ ئېلىۋالغان نەرسىلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشى، قەرزلىرىنى ئادا قىلىشى، ھەجدىن قايتىپ كەلگۈچە نەپىقىسى ئۆزىگە يۈكلەنگەن كىشىلەرنىڭ نەپىقىلىرىنى تەييارلىشى ۋە ئىلكىدىكى ئامانەتلەرنى ئىگىلىرىگە قايتۇرۇشى كېرەك.

بېخىللىق قىلماي، يېنىغا ھەجگە بېرىپ - قايتقۇچە ئۆزى كەڭرى يەپ - ئىچىشكە يەتكۈدەك ۋە يوقسۇللارغا غەمخورلۇق قىلالىغۇدەك ھالال پۇل - مال ئېلىۋېلىشى؛ مىسۋاك، تارغاق، ئەينەك ۋە سۈرمە قۇتىسىغا ئوخشاش لازىمەتلىكلەرنى يېنىغا سېلىۋېلىشى؛ ھەجگە ئاتلىنىشتىن ئالدىن سەدىقە قىلىشى، ئەگەر نەرسىلىرىنى ئارتقىلى بىرەر ئۇلاغ ئىجارىگە ئالغان بولسا، ئۇلاغقا ئارتىدىغان چوڭ - كىچىك، ئېغىر - يېنىك ھەممىنى ئۇلاغ ئىگىسىگە كۆرسىتىشى كېرەك.

بىر كىشى ئىبنى مۇبارەك ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ كە:

ـــ بۇ بىر پارچە تېرىنى پالانىغا ئالغاچ بارسىڭىز! ـــ دېگەندە، ئىبنى مۇبارەك:

ـــ مەن ئۇلاغ ئىگىسىدىن رۇخسەت سوراپ باقاي، ـــ دېگەنىدى.

يەنە ئۆزىگە يارىمم قىلىدىغان، ياخشىلىقسۆيەر، ئۇنتۇغانىدا ئەسلىتىپ قويىدىغان، ئەسلىسە يارىمم بېرىدىغان، كۆڭۈل غەشلىكتە سەبرگە ئۇندەيدىغان ياخشى ھەمراھ تېپىش كېرەك.

سەپەردە ئوخشىمىغان كۆزقاراشلار تۈپەيلى يۈز بەرگۈسى قالايمىقانچىلىقلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن باشلىق تەيىنلەشكە توغرا كېلىدۇ. سەپەرداشلار ئەخلاقى ئەڭ گۈزەل ۋە ھەمراھلىرىغا كۆيۈمچان كىشىنى ئۆزلىرىگە باشلىق قىلغاي. باشلىق بولغۇچى بولسا سەپەرداشلىرىغا يۇمشاق قول بولۇشى، ئۇلارنىڭ مەنپەئەتىنى ياقىلىشى ۋە ئۆزىنى ئۇلارغا قالقان قىلىشى كېرەك.

سەپەر جەريانىدا يەنە ياخشى سۆزلەرنى قىلىش، ئاش - تائام بېرىش ۋە

گـۈزەل ئەخلاقنـى نامايـان قىلـىش كېـرەك. سـەپەر ئىنسـانىنىڭ تەبىئىتىنـى ئاشـكارىلايدۇ، كىشـىنى هـەر تەرەپلىمـە چارچىتىدىغـان سـەپەر جەريانـىدا گـۈزەل ئـەخلاق كۆرسـىتەلىگەن كىشـى تۇرغـۇن تۇرمۇشـتىمۇ گـۈزەل ئەخلاقلىقتـۇر. دەپتۇرلەركـى: «ئەگـەر بـىر كىشـىنى تۇرغـۇن تۇرمۇشـتا مۇئاملـە قىلـىپ باققانلارمـۇ، سەپەرداشـلىرىمۇ ماختىسـا، ئـۇ كىشـىنىڭ ياخشـى كىشـى ئىكەنلىكىگـە شـەك قىلمايدۇ».

يولۇچـى سـەپەرگە چىقمايدىغـان دوسـت ۋە قېرىنداشـلىرى بىلـەن خوشلاشـقاي، ئۇلاردىـن دۇئـا تەلـەپ قىلغـاي ۋە سـەپەرگە پەيشـەنبە كۈنـى ئەتىگەنـدە ئاتلانغـاي؛ ئۆيدىـن چىقمـاي تـۇرۇپ ئىككـى رەكئـەت نامـاز ئوقۇغـاي، ئەهـل - تەئەللۇقاتىنـى ئـاللاھ تائالاغـا ئامانـەت قويغـاي؛ ئۆيدىـن چىققانـدا، ئۇلاغقـا مىنگەنـدە ۋە ئۇلاغدىـن چۈشـكەندە ئوقۇلىدىغـان زىكـىر ۋە دۇئالارنـى ئوقۇغـاي. بـۇ دۇئـا ۋە زىكىرلـەر هـەج پائالىيەتلىـرى بايـان قىلىنغـان كىتـابلاردا بـاردۇر؛ شـۇنىڭدەك ئىهـرام بـاغلاش، تـاۋاپ قىلـىش، سـەفا ۋە مـەرۋە ئارىسـىدا سـەئىيى قىلـىش، ئەرەفـات تېغىـدا تـۇرۇش ۋە ئۇنىڭدىـن باشـقا هـەج جەريانـىدا ئوقۇلىدىغـان زىكـىر، دۇئـا ۋە ئەدەبلەرنـىڭ هەممىسـىگە رىئايـە قىلغـاي. بـۇلار فىقـھ كىتابلىرىـدا تولـۇق تىلغـا ئېلىنغـان بولـۇپ، شۇ كىتابلاردىن ئىزدەلگەي.

يوشۇرۇن ئەدەبلەرنىڭ بايانى ۋە هەجنىڭ سىرلىرىغا ئىشارە

بىلگىنكـى، تۇرلـۇك پىكىـر ۋە غەملەردىـن پارىـغ بولمـاي ۋە ئۆزىنى تامامـەن ئاللاھقا ئاتمـاي تـۇرۇپ، ئاللاھنىـڭ رىزاسـىغا ئېرىشـىپ بولمايـدۇ. پـوپلار ئـاللاھ بىلـەن ئۇنـىس - ئۇلپـەت بولۇشـىنى كۆزلـەپ تـاغلاردا يالغـۇز ئىسـتىقامەت قىلىشـاتتى. هـەج بولسا بۇ ئۈممەتنىڭ ـــ بىر مەنادا ـــ روهانىيىتى قىلىندى.

هەجـدە قەلبنـى مەشـغۇل قىلىۋالىدىغـان، تۇيغـۇ ۋە دىققەتنـى بۆلۈۋېتىدىغـان تىجاريـي پائالىيەتلەردىـن قـول ئـۈزۈش، تاشـقى كۆرۈنـۈش ئـاۋارە بولسـىمۇ، پۈتـۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاھقا بېرىلىش، زىيادە ياسانماسلىق هەجنىڭ ئەدەبلىرىدىندۇر.

يـۈك ئارتىلغـان تۆگىنىـڭ ئۈسـتىدە چىـڭ ئولتۇرالماسـلىقتەك ئۆزرىسـى بولمىسـا، كاجۇۋالـىق تۆگىگـە مىنىشـتىن سـاقلىنىش كېـرەك. چۈنكـى، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيهى ۋەسەللەم ئېگەر توقۇمى كونا بىر ئۇلاغقا مىنىپ هەج قىلغان[1].

جابىـر رەزىيەللاھـۇ ئەنهـۇ رىۋايـەت قىلىدۇكـى، نەبـى سـەللەللاھۇ ئەلەيهـى ۋە

[1] ئىبنى ماجه (2890). ئالبانـي: («ئەسسىلسىلەتۈسسەھىھە»، 2617) «سەھىھ» دېگەن.

سەللەم مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا ھاجىلار بىلەن پەخرلەنگەن ھالدا پەرىشتىلەرگە مۇنداق دەيدۇ: ‹بەندىلىرىمگە قاراڭلار! ئۇلار چېچى چۈۋۈق، توپا - توزان ئىچىدە يىراق يوللارنى بېسىپ ماڭا كەلدى، سىلەرنى گۈۋاھ قىلىمەنكى، ئۇلارنى مەغپىرەت قىلدىم!› »[1].

ئاللاھ تائالا ئۆز ئۆيىنى (بەيتۇللاھنى) شەرەپلىك ۋە ئەزىز قىلدى ۋە بەندىلەرنىڭ ئىنتىلىش مەنزىلى ئەيلىدى. ئۆز بۇيرۇقى ئۇلۇغلانسۇن ۋە ئۆيىنىڭ شانى يۈكسەلسۇن ئۈچۈن ئەتراپىنى ھەرەم (چەكلەنگەن رايون)، ئەرەفاتنى بولسا ئۇنىڭ سەيناسىدا بىر مەيدان قىلدى.

بىلگىنكى، ھەج ئەمەللىرىنىڭ ھەربىرىدە تەپەككۇر قىلغۇچىلار ئۈچۈن بېشارەتلەر، ئىبرەت ئالغۇچىلار ئۈچۈن دەرسلەر باردۇر.

بۇلاردىن بىرى، ھەج جەريانىدىكى ئەمەللىرى بىلەن ئۆزىگە ئاخىرەت ئوزۇقى تەييارلىغانلىقىنى ئويلىشىدۇر. ئۇنداقتا كىشى بۇ ئەمەللەرنىڭ رىيا ۋە كۆز- كۆز قىلىش بىلەن نابۇت بولۇپ كېتىشىدىن ساقلانسۇن. چۈنكى، بۇنداق ئەمەل بەئەينى سەپەرنىڭ دەسلىپىدىلا بۇزۇلۇپ، ئېھتىياج تۇغۇلغانىدا ئىگىسىنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرغان خام يېمەكلىكىگە ئوخشاش ھەرگىز يار بولمايدۇ ۋە مەنپەئەت بەرمەيدۇ. يۇرتىدىن ئايرىلىپ چۆل - باياۋانغا كىرگەن ۋە قېينىچىلىقلارغا دۇچ كەلگەن ۋاقىتدا، ئۆلۈم بىلەن بىرگە دۇنيادىن قىيامەت مەيدانىغا ۋە بۇ ئىككىسى ئارىسىدىكى قورقۇنچلار ئالدىدا ئاشۇ ئوزۇق بىلەن بىر نىجاتلىق بارلىقىنى ئەسلىگەي!

يەنە بىر بېشارەت كىشىنىڭ ئىھرامغا كىرىش ۋاقتى ۋە كىيىملىرىنى سېلىشىدىن ئىبرەت ئېلىشىدۇر. ھاجى ئىھرامغا كىرگەندە بەئەينى ئۆز كېپىنىنى كىيگەن، دۇنيا ئەھلىنىڭ كىيىمىدىن پەرقلىق بىر كىيىمدە رەببىگە مۇلاقات بولىدۇ. تەلبىيە ئېيتقانىدا ئۆزىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا ئىجابەت قىلىۋاتقانلىقىنى ياد ئەتسۇن. دەرۋەقە، ھەقتائالا: ﴿كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا (ئۇلارنى) ھەجگە چاقىرىپ نىدا قىلغىن﴾22/«ھەج»: 27 دەپ بۇيرۇغان. كىشى بۇ ئىجابىتىنىڭ قوبۇل قىلىنىشىنى ئۈمىد قىلىشى، قوبۇل بولماي قېلىشىدىن ئەنسىرىشى كېرەك. شۇنىڭدەك ھەرەمگە يېتىپ بارغانىدا، ئازابتىن قۇتۇلۇشتىن ئۈمىدۋار بولۇش بىلەن بىرگە ئاللاھ تائالاغا يېقىن كىشىلەر قاتارىدىن بولالماي قېلىشىدىن ئەنسىرىشى، لېكىن ئۈمىدۋارلىق ئۈستۈن بولۇشى كېرەك. چۈنكى، ئاللاھنىڭ كەرەم ۋە مەرتلىكى ئومۇمىيدۇر، زىيارەت قىلغۇچىنىڭ ھەققى ئاللاھ تەرىپىدىن قوغدىلىدۇ ۋە پاناھلىق

[1] ئىبنى خۇزەيمە (2840). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 1867، 1868) «سەھىھ» دېگەن.

تىلگۈچىنىڭ ئامانلىقى زايە بولمايدۇ.

يەنە بىرى: بەيتۇللاھنى كۆرگەندە ئۇنىڭ كاتتىلىقىنى قەلبىمدىن ھېس قىلىپ، ئۆزىنى ئۇشبۇ مەنزىلگە يەتكۈچىلەردىن قىلغان ئاللاھ تائالاغا تەشەككۈر ئېيتىشى، بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىشنىڭ ئۇلۇغ ۋە مۇھىم ئەمەل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشى كېرەك؛ چۈنكى، تاۋاپ بىر مەنادا نامازدۇر. ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سىلىغان چاغدا ئىشىنىپ تۇرۇپ ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشقا ۋەدە بەرگەي ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ ئەھدىگە ۋاپا قىلىشتا قاتتىق ئىرادىگە كەلگەي. كەئبىنىڭ يوپۇقلىرىغا ئېسىلغاندا ۋە مۇلتەزەم[1]گە يېقىنلاشقاندا گۇناھكار قۇلنىڭ ئۆز خوجىسىنى پاناھ تارتىشىنى ۋە ئاشقىنىڭ مەشۇقىگە يېقىنلىشىشنى خىيالىغا كەلتۈرگەي!

بۇ ھەقتە بەزىلەر مۇنداق شېئىر ئوقۇغان ئىدى:

بىر ئەمىنلىك سايەسىدۇر ئۆيۈڭنىڭ يوپۇقلىرى
ئاڭا مەھكەم ئېسىلدىم ساڭا سىغىنىپ يا رەببى،
گەر دەۋزەختىن قورققان ھالدا ئېسىلسام ئاڭا،
يوق گۇمانىم، ئاندا دەۋزەخكە يولاتمايسەن مېنى،
پەرمان قىلدىڭ: «بەيتىمگە قىلىڭلار ھەج» دەپ،
لەببەي! مانا پاناھگاھ قىلدىممەن بەيتىڭنى.

سەفا بىلەن مەرۋە ئارىسىدا سەئىي قىلغاندا ئۆزىنى بەجايىكى مىزان تارازىسىنىڭ ئىككى ئۇچى ئارىسىدا بىرىپ - كېلىۋاتقانىدەك ۋە مەھشەرگاھتا تارتىلىۋاتقانىدەك ياكى خىزمەتتىكى ئىخلاسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن، مەرھەمىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش، ھاجىتىنى راۋا قىلىش ئۈمىدى بىلەن خاقانىنىڭ ئوردىسىنىڭ ئالدىدا بىرىپ - كېلىۋاتقانىدەك تەسەۋۋۇر قىلىشى كېرەك؛

ئەرەفاتتا تۇرغاندا ئۇنىدا كۆرگەن ئالامانىنى، يۇقىرى ئاۋازدا توۋلاشلارنى مەھشەرگاھتا تۇرلۇك تىللاردا ۋە بارچە ئۈممەتنىڭ قايىم بولۇشى ۋە شاپائەت تەلەپ قىلىشلىرىغا قىياس قىلغىن!

---

[1] مۇلتەزەم (الْمُلْتَزَمُ): ئەرەب تىلىدا: «چىڭ ئېسىلىپ، چاپلىشىپ دۇئا قىلىنىدىغان جاي» دېگەن مەنىدە بولۇپ، مەسجىدۇل ھەرەمدە: «ھەجەرۇل ئەسۋەد بىلەن كەئبەنىڭ ئىشىكىنىڭ ئارىلىقىدىكى تۆت گەز كېلىدىغان دۇئاگاھ»تۇر. «دۇئاگاھ (الْمُدعَى)» ، «پاناھگاھ (الْمُتَعَوَّذُ)» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ جايغا مەيدىسىنى، يۈزىنى، بىلەكلىرىنى ۋە ئالقانلىرىنى يېيىپ چاپلاپ دۇئا قىلىش مۇستەھەبتۇر. - ت.

جەمەرات[1] تا شەيتانغا تاش ئاتقىنىڭدا شۇ ئارقىلىق ئىلاھىي بۇيرۇقنىڭ بويسۇنغانلىقىڭنى، قۇللۇق ۋە ئىبادىتىڭنى ئىزھار قىلغانلىقىڭنى ۋە پۈتۈن نەپسانىي ھېس - تۇيغۇلىرىڭدىن سۈغۇرلۇپ چىقىپ، پەقەت ۋە پەقەت بىر ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنغانلىقىڭنى ئويلىغىن!

مەدىنەگە كەلسەك، مەدىنەئى مۇنەۋۋەرەنىڭ قارىسىنى كۆرسەك، بۇ شەھەرنىڭ ئاللاھ تائالا ئۆز رەسۇلىغا تاللاپ بەرگەن، ئۇنى ھىجرەت قىلىشقا بۇيرۇغان ۋە قەبرىسىنىڭ شۇ يەردە بولۇشىنى ئىرادە قىلغان شەھەر ئىكەنلىكىنى ئەسلە!

ئاندىن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مەدىنەدە ئۇياقتا قەدەم باسقان يەرلىرىنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈر!

ئۇ زاتنىڭ خۇشۇئ ۋە تەمكىنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىل!

ئەگەر ئۇ زاتنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلماق بولساڭ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ كاتتىلىقىنى ۋە ھەيۋىتىنى قەلبەن ھېس قىل!

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇبارەك جامالىنى خىيالىڭدا جانلاندۇر!

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مەرتىۋىسىنىڭ بۇيۇكلۇكىنى ئەسلە!

ئاندىن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە سالام بەرگىن!

رەسۇلۇللاھنىڭ خۇددى ھەدىستە كەلگەندەك، سېنىڭ ئۇ يەردىلىكىڭنى ۋە سالام بەرگەنلىكىڭنى بىلىدىغانلىقىنى[2] بىل!!!

---

[1] جەمرە (الْجَمْرَةُ): «چوغ پارچىسى، شېغىل تاش» دېگەن مەنىلەردە بولۇپ، فىقھ ئاتالغۇسى سۈپىتىدە ھاجىلار قۇربان ھېيىت ۋە تەشرىق كۈنلىرىدە مىنادا ئاتقان كىچىك تاشلارنىڭ ھەربىرىنى ۋە ئۇ تاشلار ئېتىلىدىغان ئايرىم - ئايرىم ئۇچ يەرنى كۆرسىتىدۇ. ھېيتنىڭ 1 - كۈنى ئەقەبە جەمرىسىگىلا يەتتە تاش، ئۈندىن كېيىنكى ئۈچ كۈنىدە ئۈچ جەمرىگە يەتتىدىن تاش ئاتىدۇ. ـــ ت.

[2] ئەبۇ داۋۇد (2041). ئەھمەد (547/2) دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىستە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى ماڭا سالام يوللايدىكەن، مېنىڭ ئۇنىڭغا سالام قايتۇرۇشۇم ئۈچۈن ئاللاھ روھىمنى ماڭا قايتۇرىدۇ» دېگەن. ئالبانىي: «ھەسەن» دېگەن.

ئالتىنچى بۆلۈم: قۇرئان تىلاۋەت قىلىشنىڭ ئەدەبلىرى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى

قۇرئاننىڭ ئەڭ بۈيۈك پەزىلىتى ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ كالامى ئىكەنلىكىدۇر. ھەقتائالا نۇرغۇن ئايەتلەردە «قۇرئان كەرىم»نى ماختىغان: ﴿بۇ بىز نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر﴾6/«ئەنئام»: 92. ﴿بۇ قۇرئان ھەقىقەتەن ئەڭ توغرا يولغا باشلايدۇ﴾17/«ئىسرائ»: 9. ﴿ئۇنىڭغا ئالدىدىنمۇ، ئارقىسىدىنمۇ (يەنى ھېچقايسى تەرىپىدىن) باتىل يوزلەنمەيدۇ، ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، مەدھىيەگە لايىق ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر﴾41/«فۇسسىلەت»: 42.

ئىمام بۇخارىي ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار قۇرئاننى ئۆگەنگەن ۋە ئۆگەتكەن كىشىلەردۇر»[1] دېگەن.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ ھەقىقەتەن كىشىلەر ئىچىدە ئاللاھ ئەززە ۋە جەللەنىڭ يېقىن كىشىلىرى بار، ــ دېدى.

ــ ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، ئۇلار كىملەر؟! ــ دېيىلگەنىدى، ئۇ زات:

ــ ئاللاھ تائالانىڭ يېقىن ۋە خاس كىشىلىرى دەل قۇرئان ئەھلىدۇر، ــ دېدى[2].

باشقا بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالا قۇرئاننى چۈشەنگەن ۋە ئەمەل قىلغان قەلبىنى ئازابلىمايدۇ»[3] دېگەن.

---

[1] بۇخارىي (5027).

[2] ئەھمەد (12264)؛ نەسائىي: «ئەسسۇنەنۇلكۇبرا»، (8031)؛ ئىبنى ماجە (215)؛ ئالبانىي: («سەھىھۇ ئىبنى ماجە»، 215) «سەھىھ» دېگەن.

[3] دەيلەمىي: «ئەلفىردەۋس بىمەئسۇرىل خىتاب»، (7798). ئۇقبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 2865) «زەئىف» دېگەن. دارىمىي (3363). ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ھافىز ئىبنى ھەجەر («فەتھۇلبارىي»، 79/9): «سەنەدى سەھىھ» دېگەن.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قىيامەت كۈنى قارىيغا: ‹ئوقۇ، ئۆرلە، دۇنيادا تەرتىل قىلىپ ئوقۇغىنىڭدەك تەرتىل بىلەن ئوقۇ! سېنىڭ مەرتىۋەڭ سەن ئوقۇغان ئاخىرقى ئايەت بىلەن بەلگىلىنىدۇ› دېيىلىدۇ» دېگەن[1]. بۇرەيدە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قۇرئان يادلىغان كىشىنىڭ قەبرىسى يېرىلغاندا، قۇرئان ئۇنىڭغا سۇلغۇن چىراي بىر ئادەم سىياقىدا كۆرۈنىدۇ، ئاندىن:

— مېنى تونۇمسەن؟ — دەيدۇ، قارىي:

— سېنى تونۇمايمەن، — دەيدۇ.

— مەن سېنى قاتتىق ئىسسىقلاردا ئۇسساتقان، كېچىدە ئۇيقۇسىز قويغان ھەمراھىڭ قۇرئاندۇرمەن، ھەرقانداق سودىگەر ئۆز تىجارىتىدىن پايدىغا ئېرىشىشىنى كۈتىدۇ، مەن سېنى بۈگۈن بارلىق تىجارەتلەردىن ئېرىشىلگەن پايدىدىنمۇ ئەۋزەلرەك پايدىغا ئېرىشتۈرىمەن، — دەيدۇ.

ئاندىن ئۇنىڭ ئوڭ قولىغا خاھلىغانچە ئىشلىتىدىغان كۈچ بېرىلىدۇ، سول قولىغا مەڭگۈلۈك بېرىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ بېشىغا كەمتەرلىك تاجى قويۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا دۇنيادا باھاسى بېكىتىلمىگۈدەك ئىككى تون كىيگۈزۈلىدۇ. ئۇ ئىككىسى:

— بۇ تون بىزگە نېمە سەۋەبتىن كىيگۈزۈلدى؟ — دەيدۇ. ئاندىن ئۇ ئىككىسگە جاۋابەن:

— بالاڭلارغا قۇرئاننى يادلاتقانلىقىڭلار ئۈچۈن كىيگۈزۈلدى، — دېيىلىدۇ. ئاندىن: ‹ئوقۇغىن، جەننەتنىڭ پەشتاقلىرى ۋە ھوجرىلىرىغا ئۆرلىگىن!› دېيىلىدۇ. ئۇنىڭ ئوقۇغان قۇرئانى تېز ياكى ئاستا بولسۇن قۇرئاننى ئوقۇغان مۇددىتىدە جەننەتنىڭ دەرىجىلىرىگە ئۆرلەيدۇ»[2].

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «قارىي قۇرئان باشقىلار ئۇخلاپ ياتقاندا كېچىسىنى (قەدىرلەشنى)، روزا تۇتمىغاندا كۈندۈزلىرىنى، باشقىلار سۆيۈنۈپ، يايراپ يۈرگەندە قايغۇرۇشنى، كىشىلەر كۈلۈپ يۈرگەندە يىغلاشنى، ئادەملەر قورۇق پاراڭغا چۆككەندە سۈكۈت قىلىشنى، خەق

[1] ئەھمەد (6796)؛ تىرمىزي (2914) «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
[2] ئەھمەد (22950)؛ ئىبنى ئەبى شەيبە (30668)؛ بۇسايىري: («ئىتھاف ئۇل خىيەرە»، 5952) «ھەسەن» دېگەن.

كىبىرلەنگەنـدە كەمتـەر بولۇشـنى بىلىشى بىلـەن پەرقلىنـىپ تۇرۇشـى لازىـم. قوپـال، غاپىل، ۋارقىرايدىغان ۋە ئاچچىقى يامان بولماسلىقى كېرەك»[1].

فۇزەيـل ئىبنـى ئىيـاز ـــ ئـاللاھ ئۇنىڭغـا رەھمـەت قىلسـۇن ـــ مۇنـداق دېگـەن: «قارىـي ئىـسلام بايىرىقىنـى كۆتۈرگۈچىـدۇر. شـۇڭا، ئـۇ قۇرئـان ھەققـى - ھۆرمىتـى ئۈچـۈن ئويۇنچىلارنـىڭ تاماشاسـىغا، غاپىللارنـىڭ غەپلىتىگـە، بـىكار تەلەپلەرنـىڭ بەھۇدە پاراڭلىرىغا جور بولماسلىقى كېرەك»[2].

قارىـي ھېـچ كىشـىگە ھاجەتمـەن بولماسـلىققا، بەلكـى باشـقىلار ئۇنىڭغـا ھاجەتمەن بولۇشقا ئەڭ لايىقتۇر.

ئىمـام ئەھمـەد ـــ ئـاللاھ ئۇنىڭغـا رەھمـەت قىلسـۇن ـــ مۇنـداق دېگـەن: «مـەن ئىززەت ئىگىسى پەرۋەردىگارىمنى چۈشۈمدە كۆردۈم، ئاندىن:

ـــ ئـى رەببىـم! سـاڭا يېقىنلىشـىدىغانلار نېمـە بىلـەن بـەك يېقىنلىشـىدۇ؟ ـــ دېگەنىدىم، رەببىم:

ـــ ئى ئەھمەد! مېنىڭ كالامىمنى ئوقۇش بىلەن، ـــ دېدى.

ـــ رەببىم! چۈشىنىپ ئوقۇش بىلەنمۇ ياكى چۈشەنمەي ئوقۇش بىلەنمۇ؟

ـــ چۈشىنىپ ئوقۇسۇن ياكى چۈشەنمەي ئوقۇسۇن (شۇنداقتۇر)»[3].

قۇرئان ئوقۇشنىڭ ئەدەبلىرى توغرىسىدا

قۇرئـان ئوقۇغانـدا تاھارەتلىـك، ئەدەبلىـك بولـۇش، باداشـقان قـۇرۇپ، يۆلىنىپ، كېرىلىپ ۋە كۆرەڭلەپ ئەمەس، باشنى تۆۋەن تۇتۇپ يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇش كېرەك.

قۇرئاننـى نامـازدا قىيامـدا تـۇرۇپ ئوقـۇش، بولۇپمـۇ مەسـجىدتە شـۇنداق ئوقـۇش ئەڭ ئەۋزەل قۇرئان ئوقۇش ھالىتىدۇر.

قۇرئاننـى قانچىلىـك ئوقۇش خۇسۇسـىدا سـەلەف سالىھلەرنىڭ ئادەتلىـرى ھەرخىل ئىـدى: بەزىلـەر بىـر كېچـە - كۈنـدۈزدە بىـر قېتىـم خەتمـە قۇرئـان قىلسـا، بەزىلـەر بىـر قېتىمدىـن ئارتـۇق خەتمـە قىلاتتـى؛ بەزىلـەر ئـۇچ كۈنـدە بىـر قېتىـم خەتمـە

[1] ئەھمـەد «ئەززۇھـد»، (885)؛ ئەبـۇ ئۇبەيـد: «قۇرئـان پەزىلەتلىـرى»، 113 - بـەت؛ نەۋەۋىـي: «قارىيلارنـىڭ ئـەدەب - قائىدىلىـرى»، 28 - بـەت؛ بەيھەقـي («شـۇئەبۇلئىمان»، 1807)، ئىسنادىدا نامەلۇم كىشى بار.

[2] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 92/8.

[3] ئەلخەللال: «ئەلمەجالىسۇل ئەشرە»، (44). سەنەدى زەئىفتۇر.

قىلسا، بەزىلەر ھەپتىدە بىر قېتىم خەتمە قىلغان ۋە يەنە بەزىلەر تەپەككۇر بىلەن ئوقۇپ ياكى ئىلىم تارقتىش، ئۆگىتىش ياكى قۇرئان ئوقۇشتىن باشقا ئىبادەت تۈرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ ۋەياكى دۇنيالىق كەسىپ - تىجارەت بىلەن شوغۇللانغاچ ئايدا بىر قېتىم خەتمە قۇرئان قىلىشار ئىدى.

قۇرئاننى مۇھىم ئىشلارغا پۈتلاشتۇرماي، بەدەنگە ئەزىيەت بەرمەي ۋە تەرتىل بىلەن (دانە - دانە ۋە چۈشىنىشلىك) خەتمە قىلىش ئەڭ ياخشىدۇر.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «مەن ئۈچۈن قۇرئاننىڭ تامامنى تېز - تېز ئوقۇپ تۈگەتكىنىمدىن كۆرە ‹بەقەرە› ۋە ‹ئال ئىمران› سۈرىلىرىنى تەرتىل بىلەن تەپەككۇر قىلىپ ئوقۇش بەكرەك سۆيۈملۈكتۇر» دېگەن[1].

كىم بولمىسۇن، قاچان پۇرسەت تاپالىسا شۇ ۋاقتىنى قۇرئان ئوقۇش بىلەن غەنىيمەت بىلسۇنكى، كۆپ - كۆپ ساۋابقا ئېرىشكەي! ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قۇرئاننى بىر رەكئەت ۋىتىردا ئوقۇيتتى. ئىمام شافىئىي ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ رامازان ئېيىدا قۇرئاننى 60 قېتىم خەتمە قىلاتتى.

قۇرئاننى داۋاملىق ئوقۇش ـــ بىز ئىشارەت قىلغانىدەك ـــ ئىمكان مىقدارىدا بولسا بولىدۇ.

بەزى ئالىملار كۈندۈزنىڭ ئاۋۋىلىنى ياكى ئاخىرىنى قۇرئان خەتمىسى ئارقىلىق قارشى ئېلىش ئۈچۈن قۇرئاننى كۈندۈزدە خەتمە قىلماقچى بولسا، بامداتتىنىڭ ئىككى رەكئەت پەرزىدە ياكى ئۇنىڭدىن كېيىن خەتمە قىلىشنى، كېچىدە خەتمە قىلماقچى بولسا، نامازشامنىڭ ئىككى رەكئەت سۈننىتىدە ياكى ئۇنىڭدىن كېيىن خەتمە قىلىشنى مۇستەھەب دەپ قارىغان.

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «كىمكى قۇرئان خەتمە قىلسا، ئۇ كىشىنىڭ ئىجابەت قىلىنىدىغان بىر دۇئاسى بولىدۇ»[2] دېگەن.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قۇرئاننى خەتمە قىلغان چاغدا ئائىلىسىنى يىغىپ دۇئا قىلاتتى[3].

---

[1] نەۋەۋىي («قارىيلارنىڭ ئەدەب - قائىدىلىرى»، 49 - بەت) ۋە غەززالىي («ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»، 429/1) بىردەك ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنغان يول بىلەن كەلتۈرگەن.

[2] قاسىم ئىبنى سەللام: «فەزائىلۇل قۇرئان»، (87).

[3] دارىمىي (3517)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (1907). قاسىم ئىبنى سەللام («فەزائىلۇل قۇرئان»، 87) ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلغان.

قۇرئان ئوقۇغاندا ئاۋازىنى چىرايلىقلاشتۇرۇش توغرىسىدا

قىرائەتنى گۈزەللەشتۈرۈش مۇستەھەبتۇر. ئەگەر قۇرئان ئوقۇغۇچىنىڭ ئاۋازى گۈزەل بولمىسا، ئىمكانىيىتىنىڭ يېتىشىچە ئاۋازىنى گۈزەللەشتۈرىدۇ.

قۇرئاننى لەھن قىلىپ ئوقۇشنى[1] سەلەف سالىھلەر مەكرۇھ دەپ قارىغان.

قۇرئاننى مەخپىي ئوقۇش مۇستەھەبتۇر. ھەدىستە: «قۇرئاننى مەخپىي ئوقۇشنىڭ ئاشكارا ئوقۇشقا بولغان ئارتۇقچىلىقى مەخپىي سەدىقىنىڭ ئاشكارا سەدىقىگە بولغان ئارتۇقچىلىقىغا ئوخشايدۇ» دەپ كەلگەن[2]. لېكىن، مەخپىي ئوقۇغاندا ئۆزى ئاڭلىغۇدەك ئوقۇشى كېرەك.

سەھىھ / توغرا / ماقۇل بىر مەقسەت بىلەن قۇرئاننى ئۇنلۇك ئوقۇشقا بولىدۇ: تېخىمۇ ئاسان ۋە ياخشى يادلاش، نەپسىنى ھۇرۇنلۇق ۋە ئۇيقۇدىن تارتىش ياكى مۇگدەك باسقانلارنى ئويغىتىش ئۈچۈن ئاشكارا ئوقۇغان بولسا ھېچقىسى يوق.

نامازدا قىرائەت قىلىش ھۆكمى، پەرز نامازدا ئوقۇلىدىغان ئايەتلەرنىڭ مىقدارى، قىرائەتنى ئاشكارا ۋە مەخپىي ئوقۇش ئورۇنلىرى فىقھ كىتابلىرىدا ھەممىگە مەشھۇردۇر.

ئىلكىدە قۇرئان بار كىشى قۇرئان تاشلاندۇق بولۇپ قالمىسۇن ئۈچۈن، ھەر كۈنى ئاز بولسىمۇ قۇرئان ئوقۇشى كېرەك.

قۇرئان تىلاۋەت قىلغۇچى ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز كالامىنىڭ مەنىلىرىنى ياراتمىشلىرىنىڭ چۈشەنچىلىرىگە يەتكۈزۈشتىكى مەرھەمىتىنىڭ قانداقلىقىغا قارىشى، ئۆزى ئوقۇۋاتقان سۆزنىڭ بىرەر ئىنسانىنىڭ سۆزى ئەمەسلىكىنى بىلىشى، سۆزلىگۈچى بولغان ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ بۈيۈكلۈكىنى زېھنىدىن بىلىشى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ سۆزىنى تەپەككۇر قىلىشى كېرەك. قۇرئان ئوقۇشتىكى ئەسل مەقسەت ئويلىنىپ - پىكىر يۈرگۈزۈشتۇر.

ئەگەر ئويلىنىپ - پىكىر يۈرگۈزۈش پەقەت بىرەر ئايەتنى تەكرار - تەكرار ئوقۇش ئارقىلىقلا ھاسىل بولسا، ئۇ ئايەتنى تەكرار - تەكرار ئوقۇسۇن.

---

[1] ئايەتنىڭ مەنىسى، سۆزلەرنىڭ ھەرپلىرى ئۆزگىرىپ كېتىدىغان ۋە خاتالىققا مايىل دەرىجىدە ئوقۇش.

[2] بۇ ھەدىس لەۋزى «تىرمىزىي»دا مۇنداق ھالەتتە كەلگەن: «قۇرئاننى ئۇنلۇك ئوقۇغان كىشى ئاشكارا سەدىقە قىلغان كىشىگە ئوخشايدۇ، پەس ئاۋازدا ئوقۇغان كىشى بولسا يوشۇرۇن سەدىقە قىلغان كىشىگە ئوخشاش». تىرمىزىي (2919)؛ ئەبۇ داۋۇد (1184). ئالبانىي: («ئەلمىشكات»، 2202) «سەھىھ» دېگەن.

ئەبـۇ زەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ رىۋايـەت قىلىدۇكـى، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم: ﴿ئەگـەر ئۇلارغـا ئـازاب قىلسـاڭ، ئـۇلار سـېنىڭ بەندىلىرىڭدۇر. . .﴾4/«مائـدە»: 118 دېگەن ئايەتنى تەكرار - تەكرار ئوقۇپ بىر كېچە قىيامدا تۇرغان[1].

تەمـىم ئەدداريـي رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ: ﴿يامـان ئىشلارنـى قىلغـانلار (يەنـى گۇناھـكار كۇففـارلار) ئۆزلىرىنـى ئىمـان ئېيتقـان ۋە ياخشـى ئەمەللەرنـى قىلغـانلاردەك قىلشـىمزنى، ھاياتلىقتـا، ماماتلىقتـا ئـۇلار بىلـەن ئوخشـاش قىلشـىمزنى ئويلامـدۇ؟ (يەنـى ئۆلارنـى ئوخشـاش قىلشـىمز مۇمكـىن ئەمـەس) ئۆلارنـىڭ چىقارغـان ھۆكمـى نېمىدېگـەن يامان!﴾45/«جاسـىيە»: 21 دېگـەن ئايەتنـى تەكـرار - تەكـرار ئوقـۇپ بىـر كېچـە قىيامـدا تۇرغـان[2]. مۇشـۇ ئايەتنـى ھـەم رەبىيئ ئىبنـى خۇسـەيمۇ ـــ ئـاللاھ ئۇنـىڭغـا رەھمـەت قىلسۇن ـــ بىر كېچە تەكرار - تەكرار ئوقۇپ قىيامدا تۇرغان.

[قۇرئاننى چۈشىنىش]

قۇرئـان تـىلاۋەت قىلغۇچـى ھەربىـر ئايەتتىـن ئـۇ ئايەتكـە لايـىق مەنىلەرنـى ئىزدىشـى ۋە ئـۇ مەنىلەرنـى چۈشىنىشـى كېـرەك، مەسـىلەن ئـاللاھ تائالانـىڭ: ﴿ئـاللاھ ئاسـمانلارنى ۋە زېمىننـى ياراتتى﴾6/«ئەنئـام»: 1، ... دېگـەن ئايىتنـى ئوقۇسـا، ئـاللاھ تائالانـىڭ ئۇلۇغلۇقىنـى بىلسـۇن ۋە ئـۆزى كۆرگـەن ھەربىـر نەرسـىدىكى قۇدرەتـى ئىلاھىيغـا قارىسـۇن! ﴿بەچچىدانلارغـا تۆكۈلگەن مەنىيدىن خـەۋەر قىلمىڭلارچۇ؟﴾56/«ۋاقىئە»:58 دېگـەن ئايەتنـى ئوقۇسـا، ئاددىـي كۆرۈنۈشـلۈك مەنىيگـە، يەنـى ئۇنـىڭ قانـداق قىلىـپ گـۆش، سـۆڭەك، تومـۇر، پەي، بـاش، قول، پۇت كەبـى ھەرخىل شـەكىللەرگە ھەمـدە قـۇلاق، كـۆز ھەتتـا ئەقلگـە ئوخشـاش نەرسـىلەرگە ئايلىنىدىغانلىقى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزسۇن ۋە بۇ ئاجايىباتلار ھەققىدە ئويلانسۇن!

كاززاب (ئاللاھنـى ئىنـكار قىلغۇچـى) لارنـىڭ ھالـى توغرۇلـۇق ئايەتلەرنـى تـىلاۋەت قىلغىنىـدا، بۇيرۇقلارغـا بويسۇنۇشـتىن غاپىـل قالسـا، ئـاللاھ تائالانـىڭ ئازابىغا قېلىش قورقۇنچىنى ھېس قىلسۇن!

تـىلاۋەت قىلغۇچـى قۇرئاننـى چۈشىنىشـكە توسـالغۇ بولىدىغـان ئامىللاردىـن قېچىشـى، ھەرپنـى ھەققـى بىلـەن تـىلاۋەت قىلالمىغانلىـق، تاۋۇشلارنـى دەل مەخرىجىدىـن چىقارمىغانلىقتـەك شـەيتانىي ۋەسۋەسـىلەرگە پىسـەنت قىلماسـلىقى كېـرەك! بۇلاردىـن قۇتۇلمىغۇچـە، ئايەتلەرنـى توغـرا ئوقـۇش ئۈچـۈن قايتـا - قايتـا تەكرارلاۋېرىـپ، دىققـەت ۋە غەيرىتىنـى قۇرئاننـىڭ مەنىسـىنى چۈشىنىشـكە

[1] ئىبنى ماجە (1350)؛ نەسائىي (966). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
[2] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك («ئەززۇھد»، 94)؛ نەسائىي (11833). سەنەدى سەھىھ.

مەركەزلەشتۈرەلمەيدۇ.

گۇناھ - مەئسىيەتتىن قاچماسلىق، تەكەببۇر ياكى ھەۋەسكە يېڭىلغاق بولۇشمۇ تىلاۋەت قىلغۇچىنى قۇرئاننىڭ مەنىلىرىنى چۈشىنىشتىن توسۇپ قويىدىغان ئامىللاردىندۇر. بۇ ئىشلار ھەقىقەتەن قەلبنىڭ قارىيىشى ۋە داتلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. گۇناھ ئەينەك يۈزىدىكى داغقا ئوخشاش بولۇپ ھەقنىڭ تەجەللى قىلىشىنى توسىدۇ. دېمەك، قەلب بەئەينى ئەينەككە ئوخشايدۇ، شەھۋەتلەر داغقا ئوخشايدۇ. قۇرئاننىڭ مەنىلىرى خۇددى ئەينەكتە ئەكس ئېتىدىغان سۈرەتلەرگە ئوخشايدۇ ۋە قەلبتىن شەھۋەتلەرنى يىراق قىلىش بىلەن قەلبنى پاكلاش دەل ئەينەكنى پارلاتقانغا ئوخشايدۇ.

تىلاۋەت قىلغۇچى قۇرئاندىكى خىتاب ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلارنىڭ ئۆزىگە قارىتىلغانلىقىنى بىلىشى كېرەك.

قۇرئاندىكى قىسسەلەرنىڭ قۇرۇق پاراڭ ئەمەس، بەلكى ئىبرەت مەقسىتىدە كەلتۈرۈلگەنلىكىگە دىققەت قىلىش كېرەك. شۇنداقلا كىشى قۇرئانىنى خۇددى خوجايىنى ئۆز مەقسىتىنى يازغان نامەنى ئوقۇغان قۇل كەبى تىلاۋەت قىلالايدۇ. قۇرئانىنى ئويلانسۇن ۋە قۇرئاننىڭ تەلىپى بويىچە ئەمەل قىلسۇن. ھەقىقەتەن قۇرئانىنى قايتا - قايتا ئوقۇپ تۇرۇپ ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغۇچى بەئەينى پادىشاھنىڭ پۈتۈكىنى ئوقۇپلا قويۇپ، بۈيرۇقىنى بەجا كەلتۈرۈش ۋە مەملىكەتنى گۈللەندۈرۈشتىن باش تارتقان، ھەتتا شاھى بۈيرۇققا قارشى ئىش قىلغان كىشىگە ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇ پۈتۈكنى ئوقۇماي تۇرۇپ بۈيرۇققا قارشى ئىش قىلغان بولسا، تاپا - تەنە ۋە كايىلىشتىن ئازراق بولسىمۇ يىراق بولغان بولاتتى.

قۇرئان ئوقۇغۇچى ئۆزىنىڭ قولىدىن ھېچنېمە كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىشى، ئۆز-ئۆزىگە رازىمەنلىك ۋە ئۆزىنى ئاقلاش نەزەرى بىلەن قارىماسلىقى كېرەك، چۈنكى كىشى ئۆزىنى نۇقسانلىق سۈرەتتى بىلەن كۆرسە، بۇ ئۇنىڭ ئاللاھقا يېقىنلىق ئىزدىشىگە سەۋەب بولىدۇ.

يەتتىنچى بۆلۈم: زىكىرلەر، دۇئالار ۋە باشقا ئىبادەتلەر

بىلگىنكى، قۇرئان تىلاۋىتىدىن قالسا، ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانى زىكىر قىلىش ۋە خالىس دۇئالار بىلەن ھاجەتلەرنى تىلەشتىنمۇ ئەۋزەل تىل بىلەن ئادا قىلىنىدىغان ئىبادەت يوقتۇر. زىكرىنىڭ پەزىلىتىگە ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزلىرى دەلىلدۇر: ﴿مېنى ياد ئېتىڭلار، مەنمۇ سىلەرنى ياد ئېتىمەن﴾2/«بەقەرە»: 152، ﴿ئۇلار ئۆزە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ﴾3/«ئال ئىمران»: 191 ۋە ﴿ئاللاھنى كۆپ زىكىر قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى﴾33/«ئەھزاب»: 35.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: ھەقىقەتەن ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە مۇنداق دەيدۇ: «بەندەم مېنى زىكىر قىلىپلا تۇرسا ۋە ئىككى لېۋى مېنىڭ ئىسىمنى بىلەن ھەرىكەتلىنىپلا تۇرسا، مەن بەندەم بىلەن بىللىمەن»[1].

[زىكىر مەجلىسلىرىنىڭ پەزىلىتى]

ئىمام مۇسلىمنىڭ «سەھىھ»دە نەبىي سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قايىسىر جامائەت ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىپ (زىكىر قىلىپ) ئولتۇرىدىكەن، پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىدۇ، ئۇلارنى ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتى ئورايدۇ، ئۇلارغا سەكىنە / خاتىرجەملىك چۈشىدۇ ۋە ئاللاھ تائالا ھۇزۇرىدىكىلەر (پەرىشتىلەر) ئىچىدە ئۇلارنى تىلغا ئالىدۇ»[2]. بۇ ھەقتە كىتابلاردا «ئەمەللەرنىڭ پەزىلەتلىرى» بابىدا نۇرغۇن ھەدىسلەر كەلگەن.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قايىسىر جامائەت بىر مەجلىستىن ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلماي

[1] ئەھمەد (10988)؛ شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن. ئىبنى ماجە (3792). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

[2] مۇسلىم (2700)؛ تىرمىزىي (3378). تىرمىزىي: «ھەسەن سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە ۋە ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

تـۇرۇپ تارقالسا، بەئەينى ئۆلۈك ئېشكەنلىك ئۈستىدىن تارقالغانىدەك بولىدۇ ۋە (بۇ مەجلىس قىيامەت كۈنى) ئۇلار ئۇچۇن نادامەت (بائىسى) بولىدۇ»[1] دېگەن.

يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بىر جامائەت بىر سورۇندا ئولتۇرۇپ تۇرۇپ، ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنى ئەسلىمسە / زىكىر قىلمىسا ۋە ئاللاھنىلىك رەسۇلىغا سالاۋات ئېيتمىسا، قىيامەت كۈنى ئۇ سورۇن ئۇلارغا ھەسرەت (مەنبەئى) بولىدۇ»[2].

دۇئانىلىك پەزىلتىنى ھەققىدە: ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە ئۇچۇن دۇئادىنمۇ ئېسىلراق بىرنەرسە يوقتۇر»[3]، «ئىبادەتنىلىك ئەڭ شەرەپلىكى دۇئادۇر»[4] ۋە «ئاللاھتىن سورىمىغانغا ئاللاھ غەزەپ قىلىدۇ» دېگەن[5].

يەنە بىر ھەدىستە: «ئاللاھ تائالادىن پەزل - كەرەمنى تىلەڭلار، چۇنكى ئاللاھ تائالا ئۆزىدىن بىرنەرسە تىلىنىشنى ياخشى كۆرىدۇ» دېيىلگەن[6].

دۇئانىلىك ئەدەبلىرىدىن بىرى، يىل ئىچىدە ئەرەفات كۈنى، ئايلار ئىچىدە رامازان ئېيى، كۈنلەر ئىچىدە جۈمە كۈنى ۋە بىر كېچە - كۈندۈزنىلىك سۈبھى دەملىرى؛ ئەزان ۋە تەكبىر ئارىسى، نامازنىلىك كەينى، يامغۇر ياغقان، ئاللاھ يولىدا ئۇرۇش قىلىۋاتقان، قۇرئان تامام بولغان ۋاقىتلار؛ سەجدە ئەسناسى، ئىپتار ۋاقتى ۋە قەلبكە قورقۇنچ چۈشكەن دەملەرگە ئوخشاش شەرەپلىك ۋاقىتلاردا دۇئا قىلىش.

ئەمەلىيەتتە ئۇلۇغ ۋاقىتلار ئۇلۇغ ھاللار بىلەن باغلىنىشلىقتۇر. مىسالچۇن، سۈبھى ۋاقتى قەلب ساپ ۋە ئارىغ ۋاقىتتۇر. سەجدە ھالى ئىتائەت ۋە تەسلىمىيەت ھالىدۇر.

دۇئانىلىك ئەدەبلىرىدىن يەنە: قىبلىگە يۈزلىنىپ تۇرۇپ دۇئا قىلىش، دۇئا قىلغانىدا ئىككى قولنى كۆتۈرۈش، قولى بىلەن يۈزىنى سىلاش[7] ۋە دۇئادا

---

[1] ئەھمەد (9040). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ داۋۇد (4855). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئەھمەد (9947)؛ ئىبنى ھىببان (591). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن.

[3] تىرمىزي (3370)؛ ئىبنى ماجە (3829). ئالبانىي: «ھەسەن» دېگەن.

[4] بۇخارىي: «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد»، (713). ئالبانىي: «زەئىف» دېگەن.

[5] ئەھمەد (9699)؛ تىرمىزي (3373)؛ ئەبۇ يەئلا (6655). ئالبانىي: «ھەسەن» دېگەن.

[6] تىرمىزي (3571). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 3278) «زەئىف» دېگەن.

[7] بۇ ھەقتە ئىمام ئىبنى تەيمىيىە رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى دېگەنىدەك بىر ياكى ئىككى ئەمەس، يەتتە ساھابەدىن رىۋايەت قىلىنغان زەئىف ھەدىسلەردىن يەتتىسى، يەنە سەلەفلەرنىلىك ئەمەلىي ئىش - ئىزلىرى كەلگەن. نەتىجىدە، بۇلارنىلىك جۇغلانمىسى كۆپچىلىك ئالىملارنىلىك قارىشىدا،

ئاۋازىنى تۆۋەن قىلىش؛

دۇئانى ئاللاھنى زىكىر قىلىش، ئاندىن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە سالاۋات كەلتۈرۈش بىلەن باشلاش ۋە دۇئادا قاپىيەلىك دۇئا قىلىش ئۇچۇن زورۇقماسلىق؛

دۇئانىڭ يۇشۇرۇن ئەدەبى ـــ ئىجابەت بولۇشنىڭ ئاساسى ـــ (چىن دىلدىن) تەۋبە قىلىش ۋە ھەق ئىگىلىرىگە ھەققىنى بېرىش.

زىكىرلەر، پەزىلەتلىرى ۋە ئىبادەتلەرنىڭ ۋاقىتلارغا ئاساسەن بۆلۈنۈشى

بىلگىنكى، ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانى تونۇغاندا، ئۇنىڭ ۋەدىسىگە چىنپۈتكەن ۋە ئۆمۈرنىڭ قىسقىلقى ئىدراك قىلىنغاندا، بۇ كوتا ئۆمۈردە سۆرەلمىلىك قىلىشنى تاشلاش ۋاجىبتۇر. نەپس بىر تېمغا مەركەزلىشىپ قالسا ھامان چارچايدۇ ۋە زېرىكىدۇ. شۇڭا، ئۇنى تېمىدىن تېمغا يۆتكەپ تۇرۇش نەپسنى راھەت تاپقۇزىدۇ. ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇ: ﴿ئەتىگەن ـ ئاخشامدا پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامنى ياد قىلغىن (يەنى نامازئۇقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭغا كۆپ تائەت ـ ئىبادەت قىلغىن). كېچىنىڭ ئاز قىسمىدا ئۇنىڭغا سەجدە قىل، كۆپ قىسمىدا ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيت﴾[76]/«ئىنسان»: 25، 26. بۇ ۋە بۇنىڭغا ئوخشىغان ئايەتلەر كۆرسىتىدۇكى، ئاللاھ تائالاغا يېتىشنىڭ يولى ۋاقىتنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە شۇ ۋاقىتلارنى توختىماي ۋىرد[1] / تەسبىھ ئوقۇش بىلەن قەدىرلەشتۇر.

ھەقتائالا يەنە: ﴿ئويلىنىپ ئۇگۈت ئالىماقچى بولغانلار ياكى (نېئىمەتلەرگە) شۈكۈر قىلماقچى بولغانلار ئۇچۇن كېچە بىلەن كۈندۈزنى ئالمىشىپ تۇرىدىغان قىلىپ بەرگۈچى ئاللاھتۇر﴾[25]/«فۇرقان»: 62 دېگەن. يەنى بىرىدە قولدىن كېتىپ قالغان ئىبادەتلەرنىڭ يەنە بىرىدە تولۇقلىنىۋېلىشى ئۇچۇن كېچە ۋە كۈندۈز ئالمىشىپ تۇرىدۇ.

ئەمەل قىلىشقا يارايدىغان دەرىجىدە كۆچلىنىدۇ دەپ قارالغان. ئىبنى تەيمىيە: «مەجمۇئۇل فەتاۋا»، 519/22.ـــ ت.

[1] ۋىرد (الْوِرْدُ): ئەرەبچە «سۇ بويىغا ياكى بىر جايغا كەلمەك، سۇ ئۇلۇشى» دېگەن مەنىلەردە بولۇپ، شەرىئەت ئىستىلاھىدا: بەندە ئۆزىگە ھەر كۈنى ياكى كېچىسى، ياكى مەلۇم ۋاقىتلاردا ۋەزىپە قىلىۋالغان قۇرئان تىلاۋىتى، زىكىر ۋە نامازغا ئوخشىغان ئەمەلدۇر. بۇ ئەمەل شۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلغانلارنىڭ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرىدىغان ياكى ئوقۇغۇچى ھەر كۈنى شۇ ئەمەلگە كېلىدىغان بولغاچقا شۇنداق ئاتالغان. «كۈندىلىك تىلاۋەت ۋەزىپىسى» دېگەن مەنىدىكى ھىزب (الحِزْبُ) ئاتالغۇسىمۇ گاھىدا مۇشۇ مەنىدە قوللىنىلىدۇ. ـــ ت.

كېچە ۋە كۈندۈز ۋىردلىرىنىڭ سانى ۋە رەت تەرتىبى

كۈندۈزنىڭ ۋىردلىرى يەتتە، كېچىنىڭ ۋىردلىرى بولسا ئالتىدۇر.

ھەربىر ۋىردنىڭ پەزىلىتى، ۋەزىپىسى ۋە ئالاقىدار مەزمۇنلىرىنى يادلىۋېلىش كېرەك:

كۈندۈزنىڭ بىرىنچى ۋىردى: سۈبھى سادىق يورۇغاندىن باشلاپ قۇياش چىققۇچە بولغان ئارىلىقتىكى زىكىرلەر. بۇ ئۇلۇغ بىر ۋاقىت بولۇپ، ئاللاھ تائالا بۇ ۋاقىت بىلەن قەسەم قىلىپ: ﴿يورۇشقا باشلىغان سۈبھى بىلەن قەسەم قىلىمەن﴾81/«تەكۋىر»: 18 دېگەن.

شۇڭا، ئاللاھ رىزاسىنى كۆزلىگۈچى ئۈيقۇدىن ئويغانغاندا، ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىپ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ (جىمى ھەمدۇسانالار بىزنى بەجايىكى ۋاپات تاپقۇزغاندىن كېيىن تىرىلدۈرگەن ئاللاھقا بولسۇن، قايتىدىغان جاي ئول ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر)» دېسۇن. ئىمام بۇخارىي رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ شۇنداق زىكىر ئېيتقانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ[1].

ئىمام مۇسلىم ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كەچ كىرسە: ‹أَمْسَيْنَا وَأَمْسَى الْمُلْكُ لِلَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ› قَالَ أُرَاهُ قَالَ فِيهِنَّ ‹لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْكَسَلِ وَسُوءِ الْكِبَرِ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ (كەچ قىلدۇق، بارچە پادىشاھلىقمۇ ئاللاھقا مەنسۇپ ھالدا كەچ قىلدى. جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا بولسۇن، ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ يەككە - يېگانىدۇر، ئۇنىڭ ھېچقانداق شېرىكى يوقتۇر، پۈتكۈل پادىشاھلىق ئۇنىڭغا مەنسۇپتۇر، جىمى ھەمدۇسانا ئۇنىڭغا خاستۇر، ئۇ ھەرنەرسىگە قادىردۇر. پەرۋەردىگارىم! سەندىن بۇ كېچىدىكى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى كېچىلەردىكى ياخشىلىقلارنى سورايمەن. ساڭا سىغىنىپ بۇ كېچىنىڭ يامانلىقىدىن ۋە بۇ كېچىدىن كېيىنكى كېچىنىڭ يامانلىقلىرىدىن پاناھ سورايمەن. پەرۋەردىگارىم! ساڭا سىغىنىپ ھۇرۇنلۇقتىن، قېرىلىقنىڭ يامانلىقىدىن، جەھەننەم ئازابىدىن، قەبر ئازابىدىن پاناھ تىلەيمەن). سەھەردە ‹كەچ قىلدۇق› دېگەن سۆزنى ئالماشتۇرۇپ: ‹أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمُلْكُ لِلَّهِ (بىز تاڭ ئاتقۇزدۇق، بارچە پادىشاھلىقمۇ ئاللاھقا مەنسۇپ بولغان ھالدا تاڭ ئاتقۇزدى، جىمى

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6312)؛ مۇسلىم (2711).

ھەمدۇسانا ئاللاھقا بولسۇن)...› » دەيتتى[1]. بۇ زىكرلەر بىر قېتىمدىن ئوقۇلىدۇ.

ئۇچ قېتىم: «بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (ئىسمىنى تىلغا ئېلىش بىلەن ئاسماندىكى ۋە زېمىندىكى ھەرقانداق زىياندىن زىيىنلىنىدىغان قوغدانغىلى بولىدىغان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن (قوغدىنىمەن)، ئۇ ھەممىنى ئاڭلىغۇچى ۋە بىلگۈچىدۇر)»[2] ۋە ئۇچ قېتىم: «رَضِينَا بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا (ئاللاھ تائالانى پەرۋەردىگار، ئىسلامنى دىن ۋە مۇھەممەدنى پەيغەمبەر دەپ رازى بولدۇق)»[3] دەيتتى.

بامدات نامىزىدىن كېيىن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، باشقا گەپ قىلماي ئون قېتىم: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٍ (ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر. ئۇ يەككە - يېگانىدۇر، ئۇنىڭ ھېچقانداق شېرىكى يوقتۇر، پۈتۈن پادىشاھلىق ئۇنىڭغا مەنسۇپتۇر، بارلىق ھەمدۇسانالار ئۇنىڭغا خاستۇر، ئۇ تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ ۋە ئۇ ھەممىگە قادىردۇر)»[4] دەيتتى.

يەنە ئىستىغپارنىڭ ئەڭ كاتتىسىنى ئوقۇيتتى: «اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ لَكَ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ (ئى ئاللاھ! سەن مېنىڭ رەببىمسەن، سەندىن باشقا ئىلاھ يوق، سەن مېنى ياراتتىڭ، مەن سېنىڭ بەندەڭمەن، ساڭا ئىمان ئېيتىش ۋە ئىتائەت قىلىشتىن ئىبارەت بەرگەن ۋەدەمدە كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە بەرقارارمەن، ساڭا سىغىنىپ يامان قىلمىشلىرىمدىن پاناھ تىلەيمەن، سېنىڭ ماڭا بەرگەن نېئمەتلىرىڭنى ئېتىراپ قىلىمەن، گۇناھلىرىمنى ئىقرار قىلىمەن، گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلغىن، ھەقىقەتەن گۇناھلىرىمنى پەقەت سەنلا مەغپىرەت قىلىسەن)»[5].

يەنە: «أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الإِسْلاَمِ، وَكَلِمَةِ الإِخْلاَصِ، وَعَلَى دِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ، وَعَلَى مِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا مُسْلِمًا، وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (بىز ئىسلام تەبىئىتى بىلەن، ئىخلاس كەلىمىسى بىلەن ۋە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ دىنى بىلەن، ﴿ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان، مۇسۇلمان بولغان ۋە

[1] مۇسلىم (2723)؛ ئەبۇ داۋۇد (5071)؛ تىرمىزي (3390).
[2] ئەبۇ داۋۇد (5072)؛ تىرمىزي (3385)؛ ئىبنى ماجە (3869). ئالباني: «سەھىھ» دېگەن.
[3] ئەبۇ داۋۇد (5074)؛ تىرمىزي (3389)؛ ئىبنى ماجە (3870)؛ تەبەرانىي: («ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، 17225)؛ ئالباني: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 2686) «ھەسەن» دېگەن.
[4] تىرمىزي (3470)؛ ئالباني: («تامامۇل مىننە»، 228 - 229 - بەتلەر) «سەھىھ» دېگەن.
[5] بۇخاري (6306)، شەددات ئىبنى ئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

مۇشىركلەردىن بولمىغان﴾3/«ئال ئىمران»: 67 ئاتىمىز ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ مىللىتى ئۇزره تاڭ ئاتقۇزدۇق))»[1] دېگەن زىكىرنى ئوقۇيتتى.

شۇنداقلا مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «اللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي هُوَ عِصْمَةُ أَمْرِي وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعَاشِي وَأَصْلِحْ لِي آخِرَتِي الَّتِي فِيهَا مَعَادِي وَاجْعَلْ الْحَيَاةَ زِيَادَةً لِي فِي كُلِّ خَيْرٍ وَاجْعَلْ الْمَوْتَ رَاحَةً لِي مِنْ كُلِّ شَرٍّ (ئى ئاللاھ! پۈتۈن ئىشلىرىمنىڭ ھىماتچىسى بولمىش دىيانىتىمنى ئىسلاھ قىلغىن، ياشىشىم ئۈچۈن كېرەكلىك دۇنيالىقمنى تۈزەتكىن، بارار جايىم بولغان ئاخىرىتىمنى ياخشى قىلغىن، ھاياتىمدا ياخشى ئىشلارنى كۆپ قىلىشقا مۇۋەپپەق ئەيلىگىن، ئۆلۈم ئارقىلىق مېنى دۇنيانىڭ پۈتكۈل يامانلىقلىرىدىن خاتىرجەم قىلغىن))»[2].

يەنە ئەبۇ دەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دۇئاسى بىلەن دۇئا قىلىنىدۇ: «اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لاَ إِلَهَ إِلا أَنْتَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ لاَ حَوْلَ وَلا قُوَّةَ إِلا بِاللَّهِ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (ئى ئاللاھ! ئۆزۈڭ پەرۋەردىگارىمسەن، ﴿سەندىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر﴾21/«ئەنبىيائ»: 78، ساڭا تەۋەككۇل قىلدىم، ﴿سەن بۇيۇك ئەرشنىڭ پەرۋەردىگارىسەن﴾9/«تەۋبە»: 129، ئاللاھ خاھلىغان ئىش ۋۇجۇدقا چىقىدۇ، خاھلىمىغان ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ، ئالىي ۋە بۇيۇك ئاللاھنىڭ ياردىمىسىز ھېچ ئىش قولىمىزدىن كەلمەيدۇ. بىلىمەنكى، ﴿ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر﴾65/«تالاق»: 12. ئى ئاللاھ! ساڭا سىغىنىپ نەپسىمنىڭ يامانلىقىدىن، سېنىڭ ئىگىدارچىلىقىڭدىكى ھەربىر جاندارنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمەن. ﴿شۇبھىسىزكى، مېنىڭ رەببىم توغرا يولدىدۇر﴾11/«ھۇد»: 56»[3].

بۇلار ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تەلەپ قىلغۇچى ئۈچۈن يادلاش زۆرۈر دۇئالاردۇر.

كىشى بامدات نامىزىغا چىقىشتىن ئالدىن سۈننەتنى ئۆيدە ئوقۇغاي، ئاندىن مەسجىدكە يول ئالغاي ۋە مۇنداق دېگەي: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ وَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مَمْشَايَ هَذَا فَإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشَرًا وَلَا بَطَرًا وَلَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً وَخَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ فَأَسْأَلُكَ أَنْ تُعِيذَنِي مِنْ النَّارِ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ (ئى ئاللاھ! سەندىن تىلىگۈچىلەرنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى سەندىن تىلەيمەن، مۇشۇ قەدەملىرىمنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى سەندىن تىلەيمەن، مەن تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ، رىيا ۋە شۆھرەت ئۈچۈن چىقمىدىم،

[1] ئەھمەد (15397)؛ شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن.

[2] مۇسلىم (2720).

[3] تەبەرانىي: «ئەددۇئا»، (343). ئىراقىي ۋە ئالبانىيلەر: «زەئىف» دېگەن.

سىنىڭ غەزىپىگىدىن ساقلىنىش ۋە سىنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ چىقتىم، سەندىن مېنى دوزاختىن قۇتقۇزۇشىڭنى سورايمەن، ھەقىقەتەن گۇناھلارنى سەنلا مەغپىرەت قىلىسەن»[1].

مەسجىدكە كىرگەندە «سەھىھۇ مۇسلىم»دە رەسۇلۇللاھتىن رىۋايەت قىلىنغان شۇ دۇئا ئوقۇلىدۇ: «قايسىبىرىڭلار مەسجىدكە كىرسە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە سالام بەرسۇن، ئاندىن: ‹اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ (ئى ئاللاھ! ماڭا رەھمەت ئىشىكلىرىڭنى ئاچقىن)› دېسۇن، مەسجىدتىن چىققاندا: ‹اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ (ئى ئاللاھ! ھەقىقەتەن مەن سىنىڭ پەزلىڭدىن سورايمەن)› دېسۇن»[2].

ئاندىن يۇقىرىدا بايان قىلىنغان زىكىر ۋە دۇئالار بىلەن دۇئا قىلغان ھالدا، جامائەتنى كۆتۈپ، بىرىنچى سەپنى كۆزلىگەي!

بامدات نامىزىنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، نامازگاھتا كۇن چىققۇچە ئولتۇرۇش مۇستەھەبتۇر.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىمكى بامدات نامىزىنى جامائەت بىلەن ئوقۇسا، ئاندىن كۇن چىققۇچە ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىپ ئولتۇرسا ۋە كۇن چىققاندىن كېيىن، ئىككى رەكئەت (چاشگاھ) نامار ئوقۇسا ئۇنىڭغا تولۇق، تولۇق، تولۇق ئۆمرە ۋە ھەج قىلغانىنىڭ ساۋابى يېزىلىدۇ»[3].

بۇ ۋاقىتنىڭ ۋەزىپىسى تۆتتۇر: دۇئا قىلىش، زىكىر ئېيتىش، قۇرئان ئوقۇش ۋە تەپەككۇر قىلىش.

قىلالىغان ئىبادەتلەرنى قىلىش، كۇندىلىك ۋەزىپىلەرنى ئورۇندىشقا توسقۇنلۇق قىلغۇچى ۋە ياخشىلىقتىن بۇرىغۇچى ئامىللاردىن قانداق ساقلىنىش ھەققىدە ئويلىنىش ھەمدە شۇكۇرنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ نېئمەتلىرى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش كېرەك!

كۇندۇزنىڭ ئىككىنچى ۋىردى: بۇ كۇن چىقىپ چاشگاھ ۋاقتىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋىردتۇر. يەنى كۇندۇزدىن ئۇچ سائەتلىك بىر زامان بولۇپ، ئەگەر «كۇندۇز 12 سائەت» دەپ پەرەز قىلىنسا، بۇ ئۇنىڭ تۆتتىن بىر (¼) گە تەڭ

[1] ئەھمەد (11172)؛ ئىبنى ماجە (778)؛ شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلەر: «زەئىف» دېگەن.
[2] مۇسلىم (713).
[3] تىرمىزي (586)؛ ئالباني: («سەھىھۇلجامىئ»، 6346) «سەھىھ» دېگەن.

تولىمۇ ئۇلۇغ بىر ۋاقىتتۇر. بۇ ئۇلۇغ ۋاقىتتا ئىككى ۋەزىپە بار: بىرى، چاشگاھ نامىزى؛ يەنە بىرى، كېسەل يوقلاش، جىنازىغا بېرىش، ئىلىم مەجلىسلىرىگە قاتنىشىش ياكى بىرەر مۇسۇلماننىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىش دېگەندەك كىشىلىك مۇناسىۋەت ئىبادەتلىرىدۇر. ئەگەر بۇ ئىبادەتلەردىن بىرەرسىنى قىلالمىسا قۇرئان ئوقۇغاي ۋە زىكىر ئېيتقاي.

كۈندۈزنىڭ ئۈچىنچى ۋىردى: چاشگاھ ۋاقتىدىن باشلاپ، كۈن قايرىلغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋىرد بولۇپ، تۆت قىسىم ۋە بۇنىڭغا قوشۇپ يەنە ئىككى ۋەزىپە بار:

بىرى، كەسىپ - كار ۋە تىرىكچىلىك قىلىش، بازارغا بېرىش. يەنى ئەگەر سودىگەر بولسا، راستگۈيلۇق ۋە ئامانەتدارلىق بىلەن تىجارەت قىلىش؛ ئەگەر ھۈنەرۋەن بولسا، سەممىي ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن ھۈنەر قىلىش؛ بارلىق ئىشلىرىدا ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىشنى ئۇنتۇماسلىق ۋە ئازغا قانائەت قىلىش قاتارلىقلار.

يەنە بىرى، قەيلۇلە (يېنىك چۈشلۈك دەم ئېلىش). سوھۇرلۇق كۈندۈز روزىسىغا يارىدەم بەرگىنىدەك، قەيلۇلە كېچە قىيامىغا يارىدەم بېرىدۇ. ئەگەر كىشى پېشىن ۋاقتى كىرمەستە ئۇخلىغان بولسا، نامازغا تەييارلىق قىلغۇدەك ۋاقتى بولۇشى ئۈچۈن زاۋال ۋاقتىدىن بۇرۇن ئويغىنىشقا تىرىشسۇن!

بىلگىنكى، بىر كېچە - كۈندۈز 24 سائەت بولۇپ، بۇنىڭ ئۈچتىن بىرىدە، يەنى سەككىز سائەت ئۇخلاش مۇۋاپىقتۇر. بۇنىڭدىن ئاز ئۇخلىغانىدا بەدەن تەڭپۇڭسىزلىشىشى مۇمكىن. سەككىز سائەتتىن كۆپ ئۇخلىغان كىشىدە ھۇرۇنلۇق كۈچىيىدۇ. كېچىدە سەككىز سائەتتىن كۆپ ئۇخلىغان كىشى كۈندۈزدە ئۇخلىماسلىقى كېرەك، ئەگەر ئۇنىڭدىن ئاز ئۇخلىغان بولسا كۈندۈزى كېچىدە كەم قالغان ئۇيقۇنى تولۇقلىۋالسا بولىدۇ.

كۈندۈزنىڭ تۆتىنچى ۋىردى: كۈن تىكلەشكەندىن باشلاپ پېشىننى ئوقۇپ بولغۇچىلىك ئارىلىقتىكى ۋىرد بولۇپ، بۇ كۈندۈز ۋىردىنىڭ ئەڭ قىسقىسى ۋە ئەڭ ئەۋزىلىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، كىشى بۇ ئەسنادا ئەزان چىقسا، مۇئەززىنگە ئەگىشىپ ئەزانىنى سۆزمۇسۆز تەكرارلايدۇ، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ تۆت رەكئەت نامىز ئوقۇيدۇ. بۇ تۆت رەكئەت نامازنى ئۇزۇنراق ئوقۇش مۇستەھەبتۇر. چۈنكى، بۇ ۋاقىتتا ئاسمانىنىڭ ئىشكىلىرى ئېچىلىدۇ[1]. ئاندىن پېشىنىڭ پەرز ۋە

[1] ئەبۇ ئەييۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «پېشىننىڭ پەرزىدىن بۇرۇن ئىككى رەكئەتتىن كېيىن ئارىلىقتا سالام بەرمەي ئوقۇلغان تۆت رەكئەت نامىز ئۈچۈن ئاسمانىنىڭ دەرۋازىلىرى ئېچىلىدۇ» دېگەن. ئەبۇ داۋۇد (1270). ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب»، 585) «ھەسەن» دېگەن.

سۇنىنەتلىرىنى ئوقۇيدۇ، پېشىنىڭ سۇنىتتىدىن كېيىن تۆت رەكئەت نەپلە نامار ئوقۇيدۇ[1].

كۈندۈزنىڭ بەشىنچى ۋاقتىدا: پېشىندىن كېيىن ئەسىر ۋاقتىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋىرداتۇر. بۇ ۋاقىتتا زىكىر ئېيتىش، نامار ۋە باشقا تۈرلۈك ياخشى ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇش مۇستەھەبتۇر. بىر نامازنى ئوقۇپ بولۇپ كېيىنكى نامازنى كۈتۈش ئەڭ ئەۋزەل ئەمەللەر قاتارىدىندۇر.

كۈندۈزنىڭ ئالتىنچى ۋىردى: ئەسىرنىڭ ۋاقتى كىرىپ قۇياش سارغايغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋىرداتۇر. بۇ ۋاقىتتا ئەزان بىلەن تەكبىر ئارىلىقىدا ئوقۇلىدىغان تۆت رەكئەت نامازدىن باشقا نامار يوق. بۇ تۆت رەكئەت نامازدىن كېيىن ئەسىر نامزىنىڭ پەرزى ئوقۇلىدۇ. ئاندىن بىرىنچى ۋىرداتە تىلغا ئېلىنغان تۆت تۈر ئىبادەت: دۇئا، زىكىر، قۇرئان ۋە تەپەككۇر بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. بۇ ۋاقىتتا قۇرئاننى پىكىر يۈرگۈزۈپ ۋە چۈشىنىپ ئوقۇش ئەۋزەلدۇر.

كۈندۈزنىڭ يەتتىنچى ۋىردى: قۇياش سارغايغاندىن تارتىپ پاتقۇچە بولغان ئارىلىقتىكى زىكىرلەر بولۇپ، بۇ شەرەپلىك ۋاقىتتۇر. ھەسەن ئەلبەسرىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ: «سەلەف سالىھلەر كېچىنىڭ ئەۋۋىلىنى كۈندۈزنىڭ ئەۋۋىلىدىن بەكرەك ئۇلۇغ ۋاقىت، دەپ قارايتتى» دېگەن. بۇ ۋاقىتتا تەسبىھ ئېيتىش، بولۇپمۇ ئىستىغپار ئېيتىش مۇستەھەبتۇر.

قۇياشنىڭ پېتىشى بىلەن كۈندۈزنىڭ ۋىرداسرى ئاخىرلىشىدۇ. شۇڭا، بەندە ئۆز ئەھۋالىنى مۇلاھىزە قىلىشى، ئۆز نەپسىدىن ھېساب ئېلىشى كېرەك. چۈنكى، ئاللاھ يولىدا شۇ كۈنلۈك يولۇچىلىقىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى ئۆتۈپ كەتكەنىدۇر. بەندە بىلسۇنكى، ئۆمۇر بىرنەچچە كۈندىنلا ئىبارەت ۋە شۇ كۈنلەر بىر - بىرلەپ ئۆتۈپ، ھايات (تېزلا) ئۆز ئىنتىھاسىغا يېتىدۇ.

ھەسەن ئەلبەسرىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ: «ئى ئادەم بالىسى! ھاياتىڭ ساناقلىق كۈنلەردىن ئىبارەتتۇر! ئۆمرۈڭدىن بىر كۈن ئۆتسە، جىسمىڭدىن بىر مىقدار ئۆكسىيدۇ» دېگەن.

بەندە ئويلانسۇنكى، بۇگۈنى بىلەن تۈنۈگۈنى ئوخشاش ئۆتتىمۇ؟ ئەگەر

[1] پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر ھەدىس (تىرمىزىي: 428) تە: «كىمكى پېشىندىن بۇرۇن تۆت رەكئەت، كەيىندىن تۆت رەكئەتنى قولدىن بەرمىسە، ئاللاھ ئۇنىڭغا دوزاخنى ھارام قىلىدۇ» دېگەن. بۇ ھەدىستىكى پېشىندىن كېيىنكى تۆت رەكئەت پېشىنىڭ سۇننىتى بولۇپ، ئىككى رەكئەت تەكىتلەنگەن سۇننەت بولسا، تۆت رەكئەت ئوقۇشمۇ مۇستەھەبتۇر. ــ ت.

كۈندۈزى مول ياخشىلىق بىلەن ئۆتكەن بولسا، بۇ باردا ئۆزىگە ئۇتۇق بەرگەن ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالاغا شۈكۈر قىلسۇن! ئەكسى ھالدا تەۋبە قىلسۇن ۋە كۈندۈز قولدىن بېرىپ قويغانلىرىنى كېچىدە تولۇقلاشقا تىرىشسۇن! چۈنكى، ھەقىقەتەن ياخشىلىقلار يامانلىقلارنى دەپئ قىلىدۇ؛ بەندە تەن ساقلىقى ۋە كەمچىلكلىرىنى تولۇقلىۋېلىش ئۈچۈن پۈرسەت مىقدارى ئۆمۈر بەرگەن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلسۇن! سەلەفلەردىن بىر تۈركۈم كىشىلەر كۈننى سەدىقە بېرىش بىلەن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرەتتى ۋە ئىمكانقەدەر بارلىق ياخشىلىقلارنى قىلىشقا تىرىشاتتى.

كېچە ۋىردلىرىنىڭ بايانى

بىرىنچىسى: قۇياش پاتقاندىن باشلاپ خۇپتەن ۋاقتىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋىرد. يەنى قۇياش پاتقاندا بەندە شام نامىزىنى ئوقۇيدۇ ۋە شام بىلەن خۇپتەن ئارىسىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىشىچە: «﴿ئۇلارنىڭ بېقىنلىرى ئورۇن - كۆرپىدىن يىراق بولىدۇ (يەنى ئۇلار كېچىسى ئىبادەت قىلىپ ئاز ئۇخلايدۇ)﴾32/«سەجدە»: 16 دېگەن ئايەت پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ساھابىلىرى ھەققىدە چۈشكەن بولۇپ، ئۇلار شام بىلەن خۇپتەن ئارىسىدا نامازئوقۇيتتى»[1].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى نامازشامدىن كېيىن ئالتە رەكئەت نەپلە نامازئوقۇسا ۋە ئوتتۇرىلىقىدا يامان سۆز سۆزلىمىسە، ئۇ كىشىگە 12 يىللىق ئىبادەتنىڭ ئەجرى يېزىلىدۇ» دېگەن[2].

ئىككىنچىسى: شەپەق قىزىللىقى غايىب بولۇپ، يەنى خۇپتەننىڭ دەسلەپكى ۋاقتىدىن ئۇيقۇ ۋاقتىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋىرد بولۇپ، بۇ ئارىلىقتا ئەزان بىلەن قامەت ئارىسىدا مۇمكىنقەدەر كۆپ نامازئوقۇش مۇستەھەبتۇر. بۇ ئەسنادا «سەجدە» ۋە «مۇلك» سۈرىلىرى ئوقۇلىدۇ. چۈنكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ ئىككى سۈرىنى ئوقۇماي ئۇخلىمايتتى[3].

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان يەنە بىر ھەدىستە

---

[1] ئەبۇ داۋۇد (1326). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

[2] تىرمىزىي (435)؛ ئىبنى ماجە (1374). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 5661) «بەك زەئىف» دېگەن.

[3] ئەھمەد (14700)؛ تىرمىزي (2892). ئالباني: («سەھىھۇلجامىئ»، 4873) «سەھىھ» دېگەن.

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى ھەر كېچە سۈرە ‹ۋاقىئە› نى ئوقۇسا كەمبەغەللىك يۈزى كۆرمەيدۇ»[1] دېگەن.

ئۇچىنچىسى: كېچە قىيامدا تۇرۇشقا ئادەتلەنمىگەن بولسا، ئۇخلاشتىن ئالدىن ۋىتىر نامىزى ئوقۇش. ئەگەر كېچىدە قىيامدا تۇرۇشقا ئادەتلەنگەن بولسا، ۋىتىر نامىزىنى كېچىكتۈرۈپ ئوقۇشى ئەۋزەلدۇر. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋىتىرنى كېچىنىڭ ھەر ۋاقتىدا، يەنى دەسلىپىدىمۇ، ئوتتۇرىسىدىمۇ، ئاخىرىسىدىمۇ ئوقۇغان، ھەتتا كېيىنكى كۈنلەردە سەھەر ۋاقتىدىلا ئوقۇغان» دېگەن[2]. ۋىتىردىن كېيىن ئۈچ قېتىم: «سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ (بارلىق ئەيىب - نۇقسانلاردىن پاك، ھەقىقىي پادىشاھ بولغان ئاللاھ پاكتۇر)» دېيىلدۇ[3].

تۆتىنچى ۋىرد: ئۇيقۇدۇر. بىزنىڭ نەزىرىمىزدە ئۇخلاشمۇ بىر ۋىردتۇر. چۈنكى، ئەدەبىگە رىئايە قىلىپ ۋە كۆڭۈلگە ئېزگۈ نىيەتنى پۈكۈپ ئۇخلىغان ئۇيقۇدىنمۇ ئىبادەت ساۋابى كۆتۈلىدۇ. مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «مەن تۇرغان قىيامىمدىن ساۋاب كۆتكىنىمدەك، ئۇيقۇمدىنمۇ ساۋاب ئۈمىد قىلىمەن» دېگەن[4].

ئۇيقۇنىڭ ئەدەبلىرىدىن بىرى: تاھارەت بىلەن ئۇخلاش؛ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىدۇكى: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم جۇنۇب[5] ھالدا ئۇخلىماقچى بولسا، نامازغا تاھارەت ئالغاندەك تاھارەت ئالاتتى»[6].

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئېيتىدۇ: «روھلار ھەقىقەتەن ئۇيقۇدىكى ھالىتىدە ئاسمانغا كۆتۈرۈلىدۇ، ئاندىن ئەرشنىڭ قېشىدا سەجدە قىلىشقا بۇيرۇلىدۇ. بۇ چاغدا تاھارەتلىك بولغان روھ ئەرشنىڭ قېشىغا سەجدە قىلىدۇ، تاھارەتسىز بولغان روھ ئەرشتىن يىراق ھالدا سەجدە قىلىدۇ»[7].

ئۇيقۇنىڭ ئەدەبلىرىدىن يەنە: ئۇخلاشنىڭ ئالدىدا تەۋبە قىلىش؛ چۈنكى،

---

[1] بەيھەقي: «شۇئەبۇلئىمان»، (2268). ئالباني: («زەئىفۇلجامىئ»، 5773) «زەئىف» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخاري (996)؛ مۇسلىم (745).

[3] نەسائي (1699). ئالباني: («سەھىھۇ سۇنەننىنەسائي»، 1604) «سەھىھ» دېگەن.

[4] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخاري (4341)؛ مۇسلىم (1733).

[5] جۇنۇب (الْجُنُبُ): ئەرەبچىدە «ساقلانغۇچى، يىراق تۇرغۇچى» دېگەن مەنىلەردە بولۇپ، فىقھ ئىستىلاھىدا: («ئۇيقۇدا ياكى ئويغاق) ئېھتىلام بولغان ياكى جىما قىلغان كىشى»نى كۆرسىتىدۇ. جۇنۇب كىشى نامىز ئوقۇش، مەسجىدكە كىرىش ۋە قۇرئاننى تۇتۇشتەك ئىبادەتلەردىن چەكلەنگەن بولۇپ، غۇسۇل تاھارەت ۋاجىب بۇ ھالغا «جەنابەت (الْجَنَابَةُ)» دېيىلدۇ. ـــ ت.

[6] مۇسلىم (305).

[7] بەيھەقي: «شۇئەبۇلئىمان»، (2527)؛ ھەكىم تىرمىزي: «نەۋادىرۇل ئۇسۇل»، 116/3. سەنەدى زەئىف.

تېشىنى پاكلىغان كىشى ئىچىنمۇ پاكلىشى كېرەك، بەلكىم كىشى ئۇيقۇ ھالىدا ئۆلۈپ كېتىشمۇ مۇمكىن.

قەلبىدىن بىر مۇسۇلمانغا بولغان ئۆچمەنلىكىنى يوقىتىش، مۇسۇلمانغا زۇلۇم قىلىشنى ئويلىماسلىق ۋە ئويغانغان چاغدا گۇناھ ئۆتكۈزمەسلىككە نىيەت قىلىش؛

ۋەسىيەت قىلىشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنى بولسا، ئۇخلاشتىن ئالدىن ۋەسىيەتنى يېزىپ، قېشىدا قويۇپ ئۇخلاش؛ «سەھىھەين»دە ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ۋەسىيەت قىلغۇدەك نەرسىسى بار تۇرۇپ، ئىككى كېچىنى ئۆتكۈزگەن بىر مۇسۇلماننىڭ ۋەزىپىسى دەرھال ۋەسىيىتىنى يېزىپ يېنىدا ساقلاشتۇر»[1] دېگەن.

راھەت ۋە يۇمشاق كۆرپە - تۆشەكلەردە ياتماسلىق كېرەك. چۈنكى، بۇ ئۇيقۇنى ئاشۇرىدۇ. دەرۋەقە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئىككى قات كۆرپە سېلىپ بېرىلگەنىدە، ئۇ زات: «بۇنداق تۆشەكتە يېتىش مېنى كېچە نامازىدىن توسۇپ قويدى» دېگەنىكەن[2].

ئېغىر ئۇيقۇ تۇتمىغۇچە ئۇخلىماسلىقمۇ ئۇيقۇنىڭ ئەدەبلىرىدىندۇر. چۈنكى، سەلەفلەر ئۇيقۇ باسمىغۇچە ئۇخلىمايتتى.

قىبلىگە يۆزلىنىپ يېتىش ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن دۇئالارنى ئوقۇپ، ئوڭ تەرىپىنى بېسىپ ئۇخلاش ئۇيقۇنىڭ ئەدەبلىرىدىندۇر. بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىسلەردىن بىرىدە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قايسىبىرىڭلار كۆرپىسىگە كەلسە، ئىزارىنىڭ[3] ئىچ تەرىپى بىلەن كۆرپىسىنى تۈتۇپ قېقىۋەتسۇن. چۈنكى، ئۇنىڭ (تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن) كۆرپىسىگە نېمە بولغانلىقىنى بىلمەيدۇ. ئاندىن ياتقاندا: ‹بِاسْمِكَ رَبِّ وَضَعْتُ جَنْبِي وَبِكَ أَرْفَعُهُ إِنْ أَمْسَكْتَ نَفْسِي فَارْحَمْهَا وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ الصَّالِحِينَ (ئى پەرۋەردىگارا! سېنىڭ نامىڭ بىلەن ياتتىم، سېنىڭ ياردىمىڭ بىلەنلا قوپالايمەن، ئەگەر جېنىمنى تۇتۇپ قالساڭ، ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغايسەن، ئەگەر ئۇنى قويۇۋەتسەڭ، ئۇنى سالىھ بەندىلىرىڭنى ساقلىغاندەك ساقلىغايسەن)› دېسۇن» دېگەن[4].

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2738)؛ مۇسلىم (1627).

[2] تىرمىزىي: «ئەششەمائىل»، 188 - بەت. ئەبۇشۇشەيخ: «ئەخلاقۇننەبىي»، 137 - بەت. ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە»، 4223) «زەئىف» دېگەن.

[3] ئىزار: بەلنىڭ ئاستىنى پۈتقىچە تولۇق يۆگەيدىغان يوپكىدەك رەخت. كۇنىمىزدە يەمەن ۋە جەنۇبىي ئاسىيا ئەللىرىدە ئەر ۋە ئاياللارغا ئورتاق كىيىم. ـــ ت.

[4] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6320)؛ مۇسلىم (2714).

شۇنداقلا «سەھىھەين»دە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىدۇكى: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ھەر كېچە يېتىشتىن ئالدىن، ئىككى ئالقىنىنى جۈپلەپ: ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ ۋە ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ سۈرىلىرىنى ئوقۇپ ئىچىگە سۈفلەيتتى، ئاندىن ئالىقانلىرى بىلەن بېشى، يۈزى ۋە بەدىنىنىڭ ئالدى تەرىپىدىن باشلاپ سىلاپ، بەدىنىنى قولى يەتكەن يەرلىرىگىچە سلايتتى. بۇنى ئۈچ قېتىم قىلاتتى»[1].

بەراۋ ئىبنى ئازىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ياتار بولساڭ، نامازغا تاھارەت ئالغاندەك تاھارەت ئالغىن، ئاندىن ئوڭ تەرىپىڭنى بېسىپ ياتقىن، ئاندىن: ‹اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لاَ مَلْجَأَ ، وَلاَ مَنْجَا مِنْكَ إِلاَّ إِلَيْكَ اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ (ئى ئاللاھ! نەپسىمنى ساڭا بويسۇندۇردۇم، ساڭا يۈزلەندىم، ئىشىمنى ساڭا تاپشۇردۇم، رەھمىتىڭنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىڭدىن قورقۇپ ساڭا يۆلەندىم، سېنىڭ ئازابىڭدىن پاناھلىنىدىغان جاي ۋە نىجاتلىق مەنزىلى پەقەت سەن تەرەپتىدۇر، چۈشۈرگەن كىتابىڭغا ۋە ئەۋەتكەن پەيغەمبىرىڭگە ئىمان ئېيتتىم)› دېگىن، ئەگەر سەن شۇ كېچىدە ئۆلۈپ كەتسەڭ ئىسلام ئۈزرە ئۆلگەن بولسەن، ئەگەر تاڭ ئاتقۇزساڭ ياخشىلققا ئېرىشسەن»[2].

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئىككىسىگە: «ئىككىڭلار يېتىشقا تەمشىلگىنىڭلاردا، ئاللاھقا 33 قېتىم تەسبىھ ئېيتىڭلار، 33 قېتىم ھەمد ئېيتىڭلار ۋە 34 قېتىم تەكبىر ئېيتىڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن بىر خىزمەتچىدىنمۇ ياخشىدۇر» دېگەن[3].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان رامازاندا زاكات ساقلاش ھەققىدىكى مەشھۇر ھەدىستە، شەيتان ئۇنىڭغا: «سەن يېتىشتىن بۇرۇن ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇغىنىكى، سېنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن دائىما بىر قوغدىغۇچىڭ بولىدۇ، ساڭا شەيتان يېقىنلىشالمايدۇ» دېدى. ئەبۇ ھۇرەيرە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە بۇنى خەۋەر قىلغاندا، ئۇ زات: «بىلگىنىكى، ئۇ بەك يالغانچى تۇرۇپمۇ ساڭا راست سۆزلەپتۇ، ئۇ شەيتاندۇر» دېدى [4].

---

[1] بۇخارىي (5017).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (247)؛ مۇسلىم (2710).

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3113)؛ مۇسلىم (2727).

[4] بۇخارىي (5010).

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كۆرپىسىگە كەلگەندە مۇنداق دەيتتى: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَكَفَانَا وَآوَانَا فَكَمْ مِمَّنْ لاَ كَافِىَ لَهُ وَلاَ مُئْوِىَ (بىزگە تائام بەرگەن، بىزنى سۇغارغان، بىزگە كۆپايە قىلغان ۋە ئورۇن بەرگەن ئاللاھقا ھەمدۇسانالار بولسۇن. كۆپايە قىلغۇچىسى ۋە ئورۇن بەرگۈچىسى يوق كىشىلەرمۇ كۆپتۇر)»[1].

تەھەججۇد نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن ئويغانغاندا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئوقۇغان دۇئانى ئوقۇسۇن: «اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ ، وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ لَكَ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ ، وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ وَوَعْدُكَ الْحَقُّ وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ وَقَوْلُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ وَمُحَمَّدٌ صلى الله عليه وسلم حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ وَبِكَ خَاصَمْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ (ئى رەببىمز ئاللاھ! ھەمدۇسانالار ساڭلا خاستۇر. ئاسمان، زېمىن ۋە ئۇلارنىڭ ئىچىدىكىلەرنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچىسەن، ساڭا ھەمدۇسانالار بولسۇن، سەن ھەقسەن! سېنىڭ ۋەدەڭ ھەقتۇر، ساڭا ئۇچرىشىش ھەقتۇر، جەننەت ھەقتۇر، دوزاخ ھەقتۇر، پەيغەمبەرلەر ھەقتۇر، مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ھەقتۇر، قىيامەت ھەقتۇر، ئى ئاللاھ! ساڭا بويسۇندۇم، ساڭا ئىمان ئېيتتىم، ساڭا تەۋەككۇل قىلدىم، سەن تەرەپكە تەۋبە قىلىپ قايتتىم، سەن ئۈچۈن جېدەللەشتىم، سېنىڭ ھۆكمىڭگە چاقىردىم، مېنىڭ ئىلگىرى ۋە كېيىن، مەخپىي ۋە ئاشكارا قىلغان گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلغىن)». يەنە بىر رىۋايەتتە: «وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّى أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ (سەن مەندىنمۇ بەكرەك بىلىدىغان گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلغىن، سەن ئىلگىرى قىلغۇچىسەن ۋە كېچىكتۈرگۈچىسەن، سەندىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر» دەيتتى[2].

بەندە ئۇيقۇ ئالدىدىكى ئاخىرقى سۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ زىكرى بولۇشىغا تىرىشسۇن! ئويغانغان چاغدا ئەڭ ئاۋۋال ئاللاھنىڭ زىكرى بىلەن تىلى قىمىرلىسۇن! بۇلار بولسا ئىماننىڭ ئىككى ئالامىتىدۇر.

بەشىنچىسى: كېچىنىڭ ئاۋۋالقى يېرىمى ئۆتۈپ كېچىنىڭ ئالتىدىن بىرى قالغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋىردتۇر. بۇ ئۇلۇغ ۋاقىتتۇر. ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتىدۇ: «مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن:

ـ كېچە نامىزىنىڭ قايسىسى ئەۋزەل؟ ـ دەپ سورىغانىدىم، ئاللاھ رەسۇلى:

[1] مۇسلىم (2715).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1120)؛ مۇسلىم (771).

ـ يېرىم كېچىدە ئوقۇغان نامازدۇر، ئۇنى ئوقۇيدىغانلار ئاز، ـ دېدى»[1].

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «داۋۇد ئەلەيھىسسالام:

ـ پەرۋەردىگارىم! سەن ئۇچۇن قايسى سائەتتە قىيامدا تۇرىمەن؟ ـ دېگەنىدى، ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا ۋەھيى قىلىپ:

ـ ئى داۋۇد! كېچىنىڭ ئەۋزىلىدە ياكى ئاخىرىدا قىيامدا تۇرما. بەلكى تەڭ كېچىدە قىيامدا تۇرغىن ۋە ئىككىمىز ئۆزئارا خالىي قالغان چاغ بولسۇنكى، ماڭا ھاجەتلىرىڭنى دېگىن، ـ دېدى».

تەھەججۇد نامىزىغا ئويغانغاندا، سۈرە «ئال ئىمران»نىڭ ئاخىرقى ئون ئايىتى ئوقۇلىدۇ. بۇ رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتى بولۇپ، ئىمام بۇخارىي ۋە ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان[2].

كىشى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان كېچە قىيامىدا ئوقۇيدىغان دۇئالىرى بىلەن دۇئا قىلسۇن، ئاندىن كېچە نامىزىنى ئىككى رەكئەت يەڭگىل نامار بىلەن باشلىسۇن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قايسىبىرىڭلار كېچىدە نامار ئوقۇغلىى ئورنىدىن تۇرسا، يەڭگىل ئىككى رەكئەت نامار بىلەن باشلىسۇن»[3] دېگەن.

ئاندىن نامازلار ئىككى رەكئەت، ئىككى رەكئەتتىن ئوقۇلىدۇ. كۆپىنچە رىۋايەتلەردە كېلىشىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كېچىدە ۋىتىر نامىزى بىلەن قوشقاندا، ئون ئۈچ رەكئەت نامار ئوقۇيتتى، كېچە نامىزى كەمىدە يەتتە رەكئەتتۇر[4].

ئالتىنچىسى: كېچىنىڭ ئاخىرقى ئالتىدىن بىرىدىكى زىكرىلەردۇر. يەنى سۈبھى ۋاقتىدۇر. ھەقتائالا دەيدۇكى: ﴿ئۇلار سەھەرلەردە (پەرۋەردىگارىدىن) مەغپىرەت تىلەيتتى﴾51/«رازىيات»: 18.

ھەدىستە: «كېچە ئاخىرىنىڭ قىرائىتىگە پەرىشتىلەر قاتنىشىدۇ» دېيىلگەن[5].

---

[1] ئەھمەد (21595). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەھىھ لىغەيرىھى» دېگەن. بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (2828). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 1022) «زەئىف» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (992)؛ مۇسلىم (763). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[3] مۇسلىم (768).

[4] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1140)؛ مۇسلىم (738).

[5] مۇسلىم (746).

تاۋۇس ئىبنى كەيسان ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ سۈبھى ۋاقتىدا بىر كىشىنى ئىزدەپ كەلگەنىدى، ئۇنىڭغا:

ـــ ئۇ ئۇخلاۋاتىدۇ، ـــ دېيىلدى، شۇنىڭ بىلەن تاۋۇس ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ:

ـــ مەن سۈبھى ۋاقتىدا ئۇخلىغان بىرەركىمنى كۆرمىگەن ئىدىم، ـــ دېدى.

ئاللاھ رىزاسىنى ئىزدەپ قىلغۇچى سۈبھى نامازىدىن كېيىن، ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەدىن مەغپىرەت تىلىسۇن. رىۋايەت قىلىنۇركى، ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما شۇنداق قىلاتتى.

ۋىردلەرنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئۆزگىرىدىغانلىقى ھەققىدە

بىلگىنكى، ئاخىرەت يولۇچىسى شۇ ئالتە ھالنىڭ بىرىدىن خالىي بولمايدۇ: يا ئابىد، يا ئالىم، يا ئىلىم ئۆگەنگۈچى، يا باشقۇرغۇچى، يا كاسىپ ۋەيا ئاللاھنىڭ مۇھەببىتىگە غەرق بولۇپ، پەقەتلا ئاللاھ بىلەن مەشغۇل بولغۇچى ئاللاھ ئاشىقى بولىدۇ.

1) ئابىد: ھەممىنى تاشلاپ، ئۆزىنى پەقەتلا ئىبادەتكە ئاتىغان كىشىدۇر. بۇنداق كىشى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ۋىردلەرگە ئەمەل قىلىدۇ. ئابىدلارنىڭ ۋەزىپىلىرى ھەرخىل بولىدۇ. سەلەفلەردىن ئۆزىنى ئىبادەتكە ئاتىغانلارمۇ تۈرلۈك ھالدا ئىدىلەر: بەزىلەر كۆپ قۇرئان ئوقۇيتتى، كۈندە بىر قېتىم، ئىككى قېتىم ھەتتا ئۈچ قېتىم خەتمە قۇرئان قىلىدىغانلار بار ئىدى؛ بەزىلەر كۆپ تەسبىھ ئېيتاتتى؛ بەزىسى نامازنى كۆپ ئوقۇيتتى، بەزىسى بەيتۇللاھنى كۆپ تاۋاپ قىلاتتى.

سوئال: يۇقىرىقى ئىبادەتلەرنىڭ قايىسىسىغا كۆپرەك ۋاقىت ئايرىغان ياخشى؟

جاۋاب: نامازدا تەپەككۇر بىلەن قۇرئان ئوقۇش يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. لېكىن، بۇمۇ داۋاملىق بولالماسلىقى مۇمكىن. شۇ ۋەجدىن ئەۋزەل ئىبادەت ھەركىمنىڭ شۇ دەمكى ئەھۋالىغا قاراپ ئۆزگىرىدۇ. ۋىردلەر ۋە ئىبادەتلەردىن مەقسەت قەلبنى پاكلاش ۋە تازىلاشتۇر. شۇڭا، ئاللاھ رىزاسىنى ئىزدىگۈچى قەلبىگە ئەڭ تەسىر قىلىدىغان ئىبادەتكە قارىسۇن ۋە شۇ ئىبادەتنى داۋاملاشتۇرسۇن. زېرىككۈدەك بولسا باشقا ئىبادەتكە يۆتكەلسۇن!

ئەبۇ سۇلايمان ئەددارانىي ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ ئېيتۇر: «قىيامدا قەلبىڭنىڭ راھەتلەنگەنلىكىنى سەزسەڭ، رۇكۇ قىلما! رۇكۇدا قەلبىڭنىڭ

راھەتلەنگەنلىكىنى سەزسەڭ، رۇكۇدىن بېشىڭنى كۆتۈرمە!»

2) ئالىم: پەتۋالىرى، دەرسلىرى، كىتابلىرى ياكى ئۇگۇت - نەسىھەتلىرى قاتارلىق ئىلمى بىلەن خالايىققا مەنپەئەت يەتكۈزگۈچى كىشىدۇر. ئالىم كىشىنىڭ ۋىرد تەرتىبى ئابىدنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ. چۈنكى، ئالىم دېگەن كىتاب كۆرۈشى، ئەسەر يېزىشى ۋە مۆرىتى كەلگەندە ئاڭلىتىشى كېرەك. ئەگەر بۇ ئىشلار ئالىمنىڭ پۈتۈن ۋاقتىنى ئېلىۋالسا، ئۇنىڭ ئۇچۇن پەرز ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىنلا بۇ ئىشلارنى قىلىش ئەڭ ئەۋزەلدۇر. لېكىن، بىز كۆزدە تۇتۇۋاتقان ئەۋزەل ئىلىم ئاخىرەتكە قىزىقتۇرىدىغان ۋە ئاخىرەت يولىدا مېڭىشقا ياردىمى بولىدىغان ئىلىمدۇر.

ئالىم كىشىنىڭ ۋاقتىنى بۆلۈۋالغىنى ياخشى. چۈنكى، نەپس پۈتۈن ۋاقتىنى ئىلىم بىلەن ئۆتكۈزۈشكە تاقەت قىلالمايدۇ. شۇڭا، ئالىم سۈبھى سادىقتىن قۇياش چىقىپ بولغۇچە بولغان ئارىلىقنى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ۋىردلەرگە ئايرىشى كېرەك. ئاندىن قۇياش چىققاندىن تارتىپ، چاشگاھ ۋاقتىغىچە بولغان ئارىلىقنى ئىلىم ئۆگىتىش ۋە باشقىلارنى مەنپەئەتلەندۈرۈشكە ئايرىشى كېرەك. ئەگەر قېشىدا تالىپلىرى بولمسا، بۇ ۋاقىتنى ئىلمىي تەپەككۇرغا سەرپ قىلسا بولىدۇ. چۈنكى، زىكرىنى تاماملىغان ۋە دۇنيا تەشۋىشلىرىگە چۈشمىگەن ساپ قەلب ھەل قىلىش قىيىن بولغان مەسىلىلەرنى چۈشىنىشكە يارىدەم بېرىدۇ. چاشگاھ قۇياشى كۆتۈرۈلگەندىن باشلاپ ئەسىر ۋاقتىغىچە بولغان ئارىلىقنى كىتاب يېزىش ۋە كىتاب كۆرۈشكە ئايرىسا بولىدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەقەت تاماق يېيىش، تاھارەت ئېلىش، پەرز نامىز ئوقۇش ياكى چۈشلۈك ئارامغا ئوخشاش ئىشلار ئۈچۈنلا يېزىش ۋە ئوقۇشنى تاشلاپ قويسا بولىدۇ. ئەسىردىن قۇياش سارغايغۇچە بولغان ۋاقىتنى ئۆزى ساۋاق بەرگەن تەپسىر، ھەدىس ۋەياكى پايدىلىق ئىلمنى تىڭشاش بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. قۇياش سارغايغاندىن باشلاپ پېتىپ بولغۇچە بولغان ۋاقىتنى ئىستىغپار ۋە تەسبىھ ئېيتىش بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭ ۋىردلىرى دەسلەپكىسى تىل ئەمىلى، ئىككىنچىسى تەپەككۇردىن ئىبارەت قەلب ئەمىلى، ئۈچىنچىسى كىتاب كۆرۈش ياكى تۇزۇشتىن ئىبارەت كۆز ۋە قول ئەمىلى، ئەسىردىن كېيىنكى تۆتىنچىسى بولسا كۆز ۋە قولىنى ئارام تاپقۇزىدىغان قۇلاق ئەمىلىنى ئورۇنداش بولغان بولىدۇ. چۈنكى، ئەسىردىن كېيىن كىتاب كۆرۈش ياكى ئەسەر تۇزۇش كۆزگە بەك زىيانلىق بولۇشى مۇمكىن.

كېچىگە كەلسەك: كېچىنىڭ ۋاقىتلىرىنى بۆلۈشتىكى ئەڭ ياخشى ئۇرنەك ئىمام شافىئىي ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ نىڭ بۆلۈشىدۇر. ئىمام شافىئىي كېچىنى ئۈچ قىسمغا بۆلگەن ئىدى: ئاۋۋالقى ئۈچتىن بىرىنى ئىلمنى يېزىش،

ئىككىنچى قىسمىنى نامـاز ئوقـۇش، ئۇچىنچى قىسمىنى بولسا ئۇخلاشقا بۆلگەن ئىدى. يـاز ۋاقتىدا ئالىم كۈندۈزدە كۆپرەك ئۇخلىمىسا، بۇ خىل بۆلۈشنى كۆتۈرەلمەسلىكى مۇمكىن.

3) ئىلىم ئۆگەنگۈچى: ئىلىم ئۆگىنىش زىكىر ۋە نەپلە ئىبادەتلەر بىلەن مەشغۇل بولۇشتىن ئەۋزەلدۇر. ۋىرد تەرتىبىدە ئىلىم ئۆگەنگۈچىنىڭ ھۆكمى ئالىمنىڭ ھۆكمىگە ئوخشاش. لېكىن، ئالىم باشقىلارغا ئىلمى بىلەن مەنپەئەت بەرسە، تالىپ باشقىلارنىڭ ئىلمىدىن مەنپەئەت ئېلىش بىلەن؛ ئالىم كىتاب يازسا تالىپ شەرھلەش ۋە نۇسخىلاش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

ئاۋامدىن بىر كىشىنىڭ ئىلىم، زىكىر ۋە ۋەز - نەسىھەت سورۇنلىرىغا داخىل بولۇشى ئۇنىڭ نەپلە ۋىردلەرنى ئورۇندىشى بىلەن مەشغۇل بولغىنىدىن ئەۋزەلدۇر.

4) ۋالىي، قازى ياكى ئاقساقال قاتارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشلىرىغا مەسئۇل كىشىلەر: بۇنداق كىشىنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ شەرئىتكە ئۇيغۇن ھەرخىل تەلەپ، ھاجەت ۋە ئېھتىياجلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئادا قىلىشى يۇقىرىدا زىكىر قىلىنغان ۋىردلەرنى ئورۇندىغىنىدىن ياخشى. چۈنكى، ئۇنىڭ قىلغىنى باشقىلارغا پايدىسى تېگىدىغان ئىبادەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ كىشىلەر كۈندۈزلىرى پەقەت پەرز ئەمەللەرنى قىلىش بىلەن كۇپايىلىنىشى، قالغان ۋاقتىنى ئامما خىزمىتىگە ئايرىشى، كېچىنىڭ ۋىردى بىلەن قانائەت قىلىشى كېرەك.

5) كاسىپ: ئۇ ئۆزى ۋە بالىچاقىلىرى ئۈچۈن كەسىپ قىلىشقا موھتاجدۇر. ئۇ بارلىق ۋاقتىنى ئىبادەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزسە بولمايدۇ، بەلكى زىكرىنى داۋاملاشتۇرغاچ كەسىپدە تىرىشچانلىق قىلىدۇ. ئۆزىنى قامدىغۇدەك بىرنەرسە تاپسا، قايتىپ ۋىردلەرگە بېرىلسە بولىدۇ.

6) ئاللاھنىڭ مۇھەببىتىگە غەرق بولغۇچى: بۇنداق كىشىنىڭ پەرز ئەمەللەرنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىنكى ۋىردى ئاللاھ تائالانى ھۇزۇرى قەلب بىلەن ئەسلەشتۇر. ھۇزۇرى قەلب ئۇنى ئۆزى خاھلىغان زىكىرلەرنى قىلىشقا يۆنەلدۈرىدۇ.

ۋىردلەرنى داۋاملاشتۇرۇش مۇھىمدۇر. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالاغا ئەڭ سۆيۈملۈك ئەمەل ئاز بولسىمۇ داۋاملىق قىلىنغان ئەمەلدۇر»[1] دېگەن. ئۇ زات سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەملى داۋاملىشىدىغان ئەمەل ئىدى[2].

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6464)؛ مۇسلىم (216).
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1987)؛ مۇسلىم (783).

كېچە نامىزى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى، كېچىدە نامازغا تۇرۇش ۋە شۇ قاتارلىق ئىبادەتلەرنى ئاسانلاشتۇرغۇچى سەۋەبلەر

ئاللاھ تائالا: ﴿ئۇلارنىڭ يانلىرى ئورۇن - كۆرپىدىن يىراق بولىدۇ (يەنى ئۇلار كېچىسى ئىبادەت قىلىپ ئاز ئۇخلايدۇ)﴾32/«سەجدە»: 16 دېگەن.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «تەھەججۇدنى قولدىن بەرمەڭلار، چۈنكى ئۇ سىلەردىن بۇرۇنقى سالىھلەرنىڭ ئادىتى ئىدى، ھەقىقەتەن تەھەججۇد رەببىڭلارغا يېقىنلاشتۇرغۇچىدۇر، گۇناھتىن چەكلىگۈچىدۇر، يامان قىلمىشلارنى ئۆچۈرگۈچىدۇر»[1] دېگەن. كېچىدە قىيامدا تۇرۇشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا ھەدىسلەر ھەقىقەتەن كۆپتۇر.

ھەسەن ئەلبەسرىي: «ئىبادەتلەر ئىچىدە كېچىنىڭ ئاخىرقى ئۇچتىن بىرىدە قىيامدا تۇرۇشتىنمۇ قىينىراق بىر ئىبادەتنى كۆرمىدىم» دېگەن. ئۇنىڭغا:

ــ تەھەججۇد ئوقۇيدىغانلارنىڭ يۈزلىرى نېمانچە نۇرلۇقتۇر؟! ــ دېيىشكەندە، ئۇ:

ــ چۈنكى، ئۇلارنى كېچىلىك سىردىشى ئاللاھ نۇرلاندۇرغاندۇر، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

كېچىدە قىيامدا تۇرۇشنى ئاسانلاشتۇرىدىغان سەۋەبلەر

بىلگىنكى، كېچىدە قىيامدا تۇرۇش تولىمۇ قىيىن، لېكىن بۇنى ئاسانلاشتۇرۇشنى بىلگەن كىشى ئۇچۇن تولىمۇ يەڭگىل.

كېچىدە نامازغا تۇرۇشنى ئاسانلاشتۇرىدىغان ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن سەۋەبلەر بار.

ئاشكارا سەۋەبلەر:

* كۆپ تاماق يېمەسلىك؛ بەزى ئالىملار: «ئى ئاللاھ رىزاسىنى ئىزدىگۈچىلەر جامائەسى! كۆپ تاماق يېمەڭلار، كۆپ تاماق يېسەڭلار كۆپ سۇ ئىچىسىلەر، كۆپ سۇ ئىچسەڭلار كۆپ ئۇخلايسىلەر، شۇنىڭ بىلەن كۆپ زىيان تارتىسىلەر» دەيتتى.

* كۈندۈزدە جاپالىق ئىشلار بىلەن ئۆزىنى چارچاتماسلىق؛

* چۈشتە ئارام ئېلىش؛ چۈنكى، قەيلۇلە كېچىدە قىيامدا تۇرۇشقا ياردەم

[1] تىرمىزي (3549). ئالبانىي: («سەھىھۇ سۈنەنىتتىرمىزي»، 2814) «ھەسەن» دېگەن.

بېرىدۇ.

* گۇناھ - مەئسىيەتتىن ساقلىنىش؛ سۈفيان سەۋرىي ئېيتىۋر: «مەن قىلىپ سالغان بىر گۇناھىم سەۋەبلىك بەش ئاي قىيامدا تۇرۇشتىن مەھرۇم قالدىم».

يوشۇرۇن سەۋەبلەر:

* قەلبىنى مۇسۇلمانلارغا ئۆچمەنلىك قىلىشتىن يىراق، بىدئەتلەردىن خالىي قىلىش ۋە دۇنيانىڭ كېرەكسىز نەرسىلىرىدىن يۈز ئۆرگۈزۈش؛

* ئارزۇنى قىسقا قىلىش بىلەن داۋاملىق ئاللاھتىن قورقۇش؛

* كېچىدە قىيامدا تۇرۇشنىڭ پەزىلىتىنى بىلىش؛

* ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش كېچىدە قىيامدا تۇرۇشقا تۇرتكە بولىدىغان ئەڭ ئۇلۇغ سەۋەبلەردىندۇر. شۇنداقلا كېچىدە قىيامدا تۇرسا پەرۋەردىگارى بىلەن پاراڭلىشىدىغانلىقىغا، رەببىنىڭ دەل يېنىدا ئۆزىگە قاراپ تۇرىدىغانلىقىغا بولغان كۈچلۈك ئىمانى كىشىنىڭ ئۇزۇن كېچىلەر پەرۋەردىگارى بىلەن مۇلاقاتتا بولۇشىغا تۇرتكە بولىدۇ.

ئەبۇ سۇلايمان ئەددارانىي ئېيتىۋر: «كېچىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزگۈچىلەر تاماشا بىلەن ئۆتكۈزگۈچىلەردىنمۇ بەكرەك لەززەت ئالىدۇ، ئەگەر كېچە بولمىغان بولسا، مەن دۇنيا ھاياتىنى ئىستىمىگەن بولار ئىدىم».

«سەھىھۇ مۇسلىم»دىكى بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەقىقەتەن كېچىدە بىر سائەت بولۇپ، مۇسۇلمان بەندە ئاللاھ تائالادىن ياخشىلىقنى سورىغان ھالەتتە شۇ سائەتكە مۇۋاپىق بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا سورىغىنىنى بېرىدۇ. بۇ سائەت ھەممە كېچىدە باردۇر»[1].

كېچىنى ئىبادەت بىلەن ئاۋاتلاشتۇرۇشنىڭ بىرنەچچە دەرىجىسى بار:

بىرىنچى دەرىجە: پۈتۈن كېچىنى ئىبادەت بىلەن ئىھيا قىلىش. بەزى سەلەف سالىھلەردىن شۇنداق ئادەت رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئىككىنچى دەرىجە: كېچىنىڭ يېرىمىدا قىيامدا تۇرۇش، بۇمۇ بەزى سەلەفلەردىن ئۇدۇم. بۇنىڭدا كېچىنىڭ ئاۋۋالقى ئۈچتىن بىرى بىلەن ئاخىرقى ئالتىدىن بىرىدە ئۇخلاش ياخشى.

ئۈچىنچى دەرىجە: كېچىنىڭ ئۈچتىن بىرىدە قىيامدا تۇرۇش. بۇنىڭدا كېچىنىڭ

[1] مۇسلىم (757).

ئاۋۋالقى يېرىمىدا ۋە ئاخىرقى ئالتىدىن بىرىدە ئۇخلاش كېرەك. بۇ داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قىيامىدۇر. «سەھھەين»دىكى بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئەڭ ياقتۇرىدىغان نامаز داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىزىدۇر، داۋۇد ئەلەيھىسسالام كېچىنىڭ يېرىمىدا ئۇخلايتتى، (ئاندىن) كېچىنىڭ ئۈچتىن بىرىدە قىيامدا تۇراتتى ۋە كېچىنىڭ (قالغان) ئالتىدىن بىرىدە ئۇخلايتتى»[1]. كېچىنىڭ ئاخىرقى قىسمىدا ئۇخلاش ياخشى. چۈنكى، بۇ ئۇيقۇ ئەتىگەنلىك مۇگدەكنى يوقىتىدۇ ۋە يۈزدىكى سېرىقلىقنى ئازايتىدۇ.

تۆتىنچى دەرىجە: كېچىنىڭ ئالتىدىن بىرى ياكى بەشتىن بىرىدە قىيامدا تۇرۇش. بۇنىڭدا كېيىنكى يېرىم كېچە ئەۋزەل. كېچىنىڭ ئاخىرقى ئالتىدىن بىرىدە قىيامدا تۇرۇشنى ئەۋزەل سانايدىغانلارمۇ بار.

بەشىنچى دەرىجە: قىيامدا تۇرۇش ۋاقتىنى چىڭ مۇقىمدىۋالماسلىق. چۈنكى، ۋاقىتنى مۆلچەرلەپ قويۇپ، رىئايە قىلىش قىيىندۇر.

ۋاقىتنى مۇقىمدىماي قىيامدا تۇرۇشنىڭ ئىككى تۈرلۈك يولى بار:

بىرى: كېچىنىڭ ئەۋۋىلىدە ئۇيقۇ كەلگەنگە قەدەر نامаز ئوقۇش، ئاندىن ئۇخلاش، ئاندىن ئەگەر ئويغانسا يەنە نامаز ئوقۇش، ئاندىن ئۇيقۇ تۇتسا يەنە ئۇخلاش، بۇ چوڭ بىر مۇشەققەتنى كۆتۈرگەنلىك، شۇنداقلا سەلەف سالىھلەردىن بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئادىتى ئىدى.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئەگەر كېچىدە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى نامازخان ھالەتتە كۆرۈشنى خاھلىساق، ئۇ زاتنى نامаز ئوقۇۋاتقان ھالدا كۆرەتتۇق. ئەگەر ئۇخلاۋاتقان ھالدا كۆرۈشنى خاھلىساق، ئۇخلاۋاتقانلىقنى كۆرەتتۇق»[2] دېگەن.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كېچىدە ئاللاھ خاھلىغىنىچە نامаز ئوقۇيتتى، ھەتتا كېچىنىڭ ئاخىرقى قىسمى كەلگەندە، ئەھلىنى ئويغىتاتتى ۋە: «نامаز ئوقۇڭلار! نامаز ئوقۇڭلار!» دەيتتى[3].

زەھھاك ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ: «مەن شۇنداق كىشىلەرنى ئۇچراتتىمكى، ئۇلار كېچە قاراڭغۇلۇقىدا ئۆزۈن ئۇخلاشتىن ئاللاھ تائالادىن ھايا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1131)؛ مۇسلىم (1159).
[2] بۇخارىي (1141).
[3] مالىك (259).

قىلاتتى» دېگەن.

يەنە بىرى: كېچىنىڭ ئەۋزەللىدە ئۇخلاپ ئويغۇ نېسىۋىسىنى ئالغاندىن كېيىن ئويغىنىپ، كېچىنىڭ قالغان قىسمىدا قىيامدا تۇرۇش.

سۇفيان سەۋرىي: «بىرىنچى ئويقۇمنى ئۇخلاپ ئويغانسام، قايتا ئۇخلىمايمەن» دېگەن.

ئالتىنچى دەرىجە: تۆت رەكئەت ياكى ئىككى رەكئەت مىقدارىدا قىيامدا تۇرۇش. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «كېچىدە نامىز ئوقۇغۇلار، تۆت رەكئەت بولسىمۇ، ئىككى رەكئەت بولسىمۇ ئوقۇغۇلار...» دېگەن[1].

«سۈنەنى ئەبى داۋۇد»دىكى بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى كېچىدە ئويغانسا ۋە ئايالىنى ئويغاتسا، ئاندىن ھەر ئىككىسى بىرلىكتە ئىككى رەكئەت نامىز ئوقۇسا، ئىككىسى شۇ كېچىدە ﴿ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەن ئەرلەر ۋە ئاياللار﴾33/«ئەھزاب»: 35 قاتارىدىن يېزىلىدۇ»[2] دېگەن.

تەلھە ئىبنى مۇسەررىف ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ ئەھلىنى كېچىدە نامىز ئوقۇشقا بۇيرۇيتتى ۋە: «ئىككى رەكئەت بولسىمۇ نامىز ئوقۇغۇلار. چۈنكى، كېچىنىڭ ئاخىرقى قىسمىدا ئوقۇغان نامىز گۈناھلارنى يۇيۇۋېتىدۇ» دەيتتى.

يەتتىنچى دەرىجە: كېچىنى تەقسىملەش يوللىرى. ئاللاھ رىزاسىنى كۆزلىگۈچى ئۆزىگە ئاسان يولنى تاللىسۇن! ئەگەر كىشى ئۇچۇن كېچىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا قىيامدا تۇرۇش قىيىن كەلسە، كىشى شام بىلەن خۇپتەن ئارىسىدىكى ۋاقىتنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزسۇن ۋە سەھەر زىكرلىرىنى داۋاملاشتۇرسۇن. شۇنداقلا، ئۇ ئاخشام ۋە سەھەردىن ئىبارەت ئىككى ۋاقىتتا قىيامدا تۇرغان بولىدۇ.

كېچىدە تاھارەت ئېلىش ئېغىر كەلگەن كىشى ھەققىدە

كېچىدە تاھارەت ئېلىش ۋە نامىز ئوقۇش ئېغىر كەلگەن كىشى قىبلىگە يۈزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلسۇن ۋە كۆچىنىڭ يېتىشىچە دۇئا قىلسۇن. ئەگەر ئولتۇرالمىسا يېتىپ دۇئا قىلسۇن. كېچە زىكرلىرىنى ئۆزىگە ۋەزىپە قىلغان، ئەمما قاتتىق ئۇيقۇ تۇتۇپ زىكرلىرىنى ئوقۇيالمىغان كىشى ئۇنى

[1] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان» ، (2945). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئۇسسەغىر» ، 3488) «مۇرسەل» دېگەن.

[2] ئەبۇ داۋۇد (1451)؛ نەسائىي (1309). ئالباني: («سەھىھۇلجامىئ» ، 6030) «سەھىھ» دېگەن.

هەدىسكە بىنائەن[1] چاشگاھ نامىزىدىن كېيىن ئوقۇسۇن.

كېچىدە قىيامدا تۇرۇش ئادىتى بار كىشى ئادىتىنى تاشلىمسۇن. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا: «سەن پالانغا ئوخشاش بولمغىن، ئۇ كېچىدە قىيامدا تۇراتتى، كېيىن ئۇ ئادىتىنى تاشلىدى» دېگەن[2].

پەزىلەتلىك كېچىلەر ۋە كۈندۈزلەر

ئاللاھ رىزاسىنى كۆزلىگۈچىلەر ئۇچۇن تولىمۇ غەنىيمەت، خۇددى قابىل سودىگەرنىڭ تازا تاپاۋەت قىلىدىغان پەسلىگە ئوخشايدىغان، پەزىلىتى تولىمۇ مول، ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزۈش بەكمۇ ياخشى ئون بەش كېچە بار. بۇ كېچىلەرنىڭ ئالتىسى مۇبارەك رامازان ئېيىغا جەملەنگەن بولۇپ، ئۇلار: رامازاننىڭ 17 - كېچىسى ۋە ئاخىرقى ئون كۈنىدىكى قەدر كېچىسى ئىزدىلىدىغان بەش تاق كېچىدۇر. قالغان توققۇز كېچە يىلنىڭ بېشىدىن مۇھەررەمنىڭ 1 - ۋە 10 - كېچىسى (ئاشۇرا)؛ رەجەبنىڭ 1 - (رەغايىب)، 15 - ۋە 27 - كېچىسى (مىئراج)؛ شەئبانىنىڭ 15 - كېچىسى (بارات)؛ شەۋۋالنىڭ 1 - كېچىسى (روزا ھېيىت)؛ زۇلھەججەنىڭ 9 - (ئەرەفات) ۋە 10 - (قۇربان ھېيىت) كېچىسى قاتارلىقلار. بۇ كېچىلەرنىڭ بەزىسىدە نامىز ئوقۇش توغرۇلۇق ھەدىسلەر كەلگەن، لېكىن بۇ كېچىلەرگە خاس نامىز توغرۇلۇق سەھىھ ھەدىس يوق.

پەزىلەتلىك كۈندۈزلەر: كېچىسىمۇ مۇبارەك بولغان ئاشۇرا كۈنى؛ جىبرىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلەن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقان كۈن مىئراج كۈنى؛ بەدر غازىتى زەپەر بىلەن تامامالانغان رامازاننىڭ 17 - كۈنى؛ بارات كۈنى؛ جۈمە، ئىككى ھېيىت كۈنى؛ قۇربانىدا ﴿مەلۇم كۈنلەر﴾22/«ھەج»: 28 دەپ تىلغا ئېلىنغان ئەرەفاتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان زۇلھەججەنىڭ ئاۋۋالقى ئون كۈنى ھەمدە قۇربانىدا ﴿ساناقلىق كۈنلەر﴾2/«بەقەرە»: 203 دەپ زىكىر قىلىنغان، تەشرىق كۈنلىرى ـــ قۇربان ھېيتىنىڭ 2 - ، 3 - ۋە 4 - كۈنلىرى قاتارلىق جەمئىي 19 كۈندۇر.

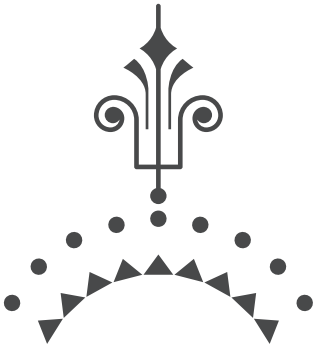
ھەپتە ئىچىدە: دۈشەنبە، پەيشەنبە كۈنلىرى ۋە ئايدا بىر كېلىدىغان تولۇن ئايلىق كۈنلەر (ھىجرىي ئاينىڭ 13 - ، 14 - ۋە 15 - كۈنلىرى) ئۇدۇل كەلگەن

[1] مۇسلىم (747): «كىمكى كېچىلىك ۋەزىپىسىنىڭ ھەممىسىنى ياكى بىر قىسمىنى ئادا قىلالماي، ئۇنى ئەتىسى بامدات بىلەن پېشىننىڭ ئارىلىقىدا ئادا قىلىۋالسا، خۇددى ئۇنى ئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلغاندەك بولىدۇ».

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1152)؛ مۇسلىم (1159).

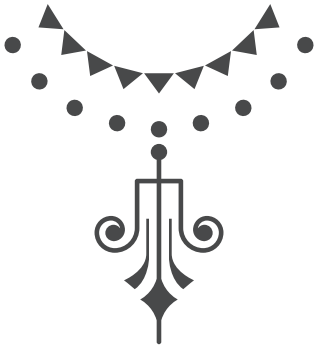
ھەپتە كۈنلىرى پەزىلەتلىك كۈنلەردۇر. بۇ كۈنلەرنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە «روزا» بابىدا بايان قىلىندى.

خوش، ۋىردلەر بابى مۇشۇ يەردە تاماملاندى ۋە ئىبادەتلەر قىسمى ئاخىرلاشتى. تەۋپىق ئاللاھتىندۇر.

ئىككىنچى قىسىم

ئادەتتىكى

سەككىزىنچى بۆلۈم: تاماقلىنىش، تاماقنى يېغىلىپ يېيىش، زىيانپەت ۋە شۇنىڭدەك ئىشلارنىڭ ئەدەبلىرى

تاماق يېيىشنىڭ ئەدەبلىرى: تاماقتىن بۇرۇنقى، تاماق ئۈستىدىكى ۋە تاماقتىن كېيىنكى ئەدەب قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ.

تاماقتىن بۇرۇنقى ئەدەبلەر

1) ھەدىسته كەلگەنىدەك[1] تاماق يېيىشتىن بۇرۇن ئىككى قولنى يۇيۇش؛ چۈنكى، قول دېگەن كىردىن خالي بولالمايدۇ.

2) تاماقنى يەرگە سېلىنغان داستىخانغا قويۇش؛ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تاماقنى يەر داستىخىندا يەيتتى. شۇنداقلا بۇ ھەربىرىدە كەمتەرلىككە دالالەتتۇر.

3) داستىخاندا ئوڭ پۇتىنى تىكلەپ، سول پۇتىغا تايىنىپ ئولتۇرۇش ۋە شۇ تاماقنى ھۆزۈر بىلەن يەۋېلىشنى ئەمەس، يەپ كۆچلىنىپ ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشنى نىيەت قىلىش؛ بۇ نىيەتنىڭ توغرا ئالامتى: قورساق لىق تويغۇدەك ئەمەس، ھاجەتنى قامدىغۇدەك يېيىشتۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئادەم بالىسى تولدۇرىدىغان قاچىلارنىڭ ئەڭ يامنى ئۆز قورسىقىدۇر. ئادەم بالىسىغا ھاياتىنى ساقلىيالىغۇدەك يەپ - ئىچىش كۆپايە. ئەگەر كۆپرەك يېيىش زۆرۈر بولسا، قورسىقىنىڭ ئۈچتىن بىرىگە تائام يېسۇن، ئۈچتىن بىرىگە سۇ ئىچسۇن، ئۈچتىن بىرىنى (راھەت) نەپەسلىنىش ئۈچۈن بوش قويسۇن»[2] دېگەن.

توغرا نىيەتنىڭ يەنە بىر زۆرۈر ئالامتى پەقەت قورسىقى ئاچقاندىلا تاماقلىنىش

---

[1] ئەبۇ داۋۇد (3761): «تاماقنىڭ بەرىكىتى تاماقتىن بۇرۇن ۋە تاماقتىن كېيىن قولنى يۇيۇش» دەپ كەلتۈرگەن بولۇپ، بۇ ۋە بۇ مەزمۇندىكى ھەدىسلەرنىڭ سەنەدى زەئىپتۇر. (ئالبانىي: «ئەسسلسلەتۈلئەھادىيسىززەئىيفە» ، 168) ئەمما، جۈنۇب ھالەتتە تاماق يېمەكچى بولسا، قولنى يۇيۇش سەھىھ ھەدىسلەرگە بىنائەن سۈننەتتۇر.

[2] ئەھمەد (17225)؛ تىرمىزىي (2380). ئالبانىي: («ئەسسلسلەتۈسسەھىھە» ، 2265) «سەھىھ» دېگەن.

ۋە قورساق تويۇپ كېتىشتىن بۇرۇن قولنى تائامدىن تارتىشتۇر. كىشى شۇندىلا ئەمچىگە موهتاج بولمايدۇ.

4) باربغا رازى بولۇش ۋە ئاز بولسىمۇ رىزىقنى كەمستەمسىلىك، شۇنداقلا بالىچاقىلىرىنى چاقىرىپ بولسىمۇ مۇمكىنقەدەر تاماققا كۆپ قول بىرلىكتە تېگىشكە تىرىشىش.

تاماق ئۈستىدىكى ئەدەبلەر

1) تاماقنى بىسمىللاھ بىلەن باشلاش، يەپ بولۇپ ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىش؛

2) لوقمىنى ئوڭ قولدا ۋە كىچىك - كىچىك، ياخشى چاينىپ يېيىش، باشتىكى لوقمىنى يۇتۇپ بولماي تۇرۇپ، ئىككىنچى لوقمىغا قول سوزماسلىق ۋە يېمەكلىكنى ئەيىبلىمەسلىك؛

3) تاماقنى ئالدىدىن يېيىش؛ لېكىن مېۋىگە ئوخشاش تۇرى كۆپ يېمەكلىك بولسا تاللاپ يېسە بولىدۇ. ئۇچ بارمىقى بىلەن يېيىش ۋە داستىخانغا لوقما چۈشۈپ كەتسە ئۇنى ئېلىش.

4) قىزىق تاماقنى پۈۋلىمەسلىك، خورما بىلەن ئۈرۈكنى بىر تەخسىگە قويماسلىق[1] ياكى ئۈرۈكنى ئالقانغا يىغىۋالماسلىق، بەلكى ئېغىزىدىن چىقىرىپ سىقىملاپ ئېلىپ تاشلىۋېتىش؛ ئۈرۈكى ۋە شۆپىكى بار ھەرقانداق مېۋىنى مۇشۇ بويىچە يېيىش. تاماق ئۈستىدە سۇ ئىچمەسلىك لازىم. بۇ تېببىي جەھەتتىن تولىمۇ پايدىلىق دەپ قارىلىدۇ.

سۇ ئىچىشكە كەلسەك: قاچىنى ئوڭ قولى بىلەن تۇتۇش، ئوتلاشتىن بۇرۇن قاچا ئىچىگە قارىۋېتىش. قاچىنى كۆتۈرگەن پېتى بىر تىنىقتا ئىچىۋەتمەسلىك، بەلكى سۈمۈرۈپ ئىچىش ئەدەب جۈملىسىدىندۇر.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «سۇنى سۈمۈرۈپ - سۈمۈرۈپ ئىچىڭلار، بىر تىنىقتا ئىچمەڭلار، چۈنكى سۇنى بىر كۆتۈرگەنچە تىنماي ئىچىۋېتىش جىگەر كېسىلىنى پەيدا قىلىدۇ»[2].

---

[1] مۇسلىم (2042).

[2] دەيلەمىي: «ئەلفىردەۋس بىمەئسۇرىلخىتاب» ، (1070). يەنە ھەزرىتى ئەنەس ۋە بەزى تابىئىنلەردىن مۇرسەل رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە» ، 1428) مەرفۇئلۇقنى «زەئىف» ، مۇرسەللىكنى «سەھىھ» دېگەن. ئىمام ئىبنۇلقەييىم: «تەجرىبە ئارقىلىق ئىسپاتلاندىكى، سۇنىڭ بىراقلا جىگەرگە ھۇجۇم قىلىشى جىگەرنى ئاغرىتىدۇ ۋە ھارارىتىنى ئاجىزلىتىدۇ. تەدرىجي كەلسە ئۇنداق زىيانلىق بولمايدۇ» دېگەن. «زادۇلمەئاد» 205/4.

شۇنداقلا ئۆزە تۇرۇپ سۇ ئىچمەسلىك ۋە سۇ ئىچكەندە ئاۋاز قېتىم تىنىۋېلىش كېرەك. «سەھىھەين»دىكى بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قاچىدىن سۇ ئىچكەندە ئاۋاز قېتىم تىنىدىغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان[1]. تىنىش دېگەندە قاچىدىن سۇ ئىچكەندە قاچىنىڭ ئىچىگە تىنماي، قاچىنى ئېغىزىدىن يىراق قىلىپ تىنىشنى كۆرسىتىدۇ.

تاماقتىن كېيىنكى مۇستەھەب ئەدەبلەر

قورساق تويۇشتىن بۇرۇن تاماقتىن توختاش، بارماقلارنى يالىۋېتىش، قاچىنى چايقاپ ئىچىۋېتىش ۋە تائاملاندۇرغان ئاللاھقا ھەمد ئېيتىش. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا تاماق يەپ، ئاندىن يېگەن تاماق ئۈچۈن ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتقان، ئىچىملىك ئىچىپ، ئىچكەن ئىچىملىكى ئۈچۈن ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتقان بەندىدىن رازى بولىدۇ»[2].

يەنە غىزادىن كېيىن، يېغ يۇقۇندى قوللارنى يۇيۇۋېتىشمۇ شۇ ئەدەبلەرنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

يىغلىشىپ ۋە بىرلىكتە تاماق يېگەندە رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك قوشۇمچە ئەدەبلەر

1) ياشتا چوڭ ياكى پەزىلەتتە ئۈستۈن كىشى بار يەردە تائامغا ئۆزى باشتا باشلىماسلىق؛ لېكىن، سورۇننىڭ كاتتىسى ئۆزى بولسا، جامائەتنى ساقلاتماسلىق ئۈچۈن باشلاپ بەرسە بولىدۇ.

2) تاماق يېگەندە گەپ قىلماي جىم تۇرۇۋالماسلىق، بەلكى ياخشى ئىشلار ۋە سالىھلەرنىڭ تاماق ۋە باشقا ئىشلار ھەققىدىكى ھېكايىلىرىنى سۆزلىشىش؛

3) سورۇندا مۇمكىنقەدەر تاماقنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بېرىش ۋە ھەمداستىخانلارنى «يەڭ، ئىچىڭ» دېيىشكە مەجبۇر قىلماسلىق، ئۆزىنى خۇشال تۇتۇش ۋە ياسالما سىپايىلىك قىلىپ سورۇنداشلارنى ئوڭايسىزلاندۇرماسلىق؛

4) ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن دوستلار تاماق يەۋاتقاندا قاراپ تۇرماسلىق؛

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5631)؛ مۇسلىم (2028). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.
[2] مۇسلىم (2734).

5) باشقىلار ئەيىب سانايدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىش. مەسىلەن: قولنى قاچىغا سىلكىمەسلىك، لوقمىنى ئېغىزغا سېلىشتا ئېغىشىپ باشنى قاچىغا يېقىن ئەكەلمەسلىك، ئاغزىدىن بىرنەرسە چىقارسا يۇزىنى تاماقتىن بۇراپ تۇرۇپ ئۇ نەرسىنى سول قولى بىلەن ئېلىش، مايلىق لوقمىنى سىركىگە مېنىش ياكى سىركىنى مايلىق لوقمىغا قويۇشتىن ساقلىنىش، چۈنكى باشقىلار بۇنى يامان كۆرۈشى مۇمكىن. ئۆزى چىشلەپ قويغان لوقمىنى ئورتاق ئىچىدىغان شورپىغا يولاتماسلىقمۇ شۇ ئەدەبلەرنىڭ قاتارىدىندۇر.

دوستلارغا تائام بېرىش ئەدەبلىرى توغرىسىدا

دوست - يارەنلەرگە تائام تارتىش مۇستەھەبتۇر. رىۋايەت قىلىنۇركى، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «دوستلۇرۇمنى بىر ساۋ[1] تائامغا جەم قىلىش مەن ئۈچۈن بىر قۇل ئازاد قىلغاندىن سۆيۈملۈكەكتۇر» دېگەنىكەن.

خەيسەمە ئىبنى ئابدۇررامان ھالۋا ۋە ياخشى تاماقلارنى پىشۇرۇپ ئىبراھىم ئەنەنەخەئىي ۋە سۇلايمان ئىبنى مەھران ئەلئەمەشلەرنى ـــ ئاللاھ ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن ـــ چاقىراتتى ۋە: «يەڭلار! بۇنى سىلەرگە تەييارلىدىم» دەيتتى.

ساھىبخان تەكەللۇپ قىلماي، بار نەرسىنى مېھمانغا تارتىدۇ. نېمە كەلتۈرۈش ھەققىدە مېھماندىن رۇخسەت سورىمايدۇ. تەئەللۇقاتىدا بار ھەممىنى كەلتۈرۈش بىھۇدە زورۇقۇشتۇر.

مېھماننىڭ ئەدەبلىرى: ساھىبخاندىن مەلۇم بىر تاماقنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالماسلىق. ئەگەر ئىككى خىل تاماقتىن بىرىنى تاللاش ئىختىيارىغا قويۇلسا ئاسانراقىنى تاللاش. ئەگەر ئۆزى قويىدىغان تەكلىپتىن ساھىبخاننىڭ سۆيۈنىدىغانلىقىنى بىلسە، قولىدىن كېلىشىچە سۆيۈندۈرۈشكە تىرىشقاي. ئىمام شافىئىي ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ زەئفرانىيغا[2] مېھمان بولدى، زەئفرانىي ھەركۈنى بىر ۋاراقتا پىشۇرۇلىدىغان تاماقلارنىڭ تىزىملىكىنى يازاتتى ۋە

[1] ساۋ (الصَّاعُ): قەدىمكى زامانلاردىكى مەدىنە مۇنەۋۋەرە ئاھالىسى ئىشلىتىدىغان 4 مۇد (ئوچۇم) مىقدار سىغىدىغان كەمچەن بولۇپ، كۆپچىلىك ئالىملار: «ھىجاز سائىغا ئىراق رىتلى بويىچە بەش پۈتۈن ئۈچتىن بىر ($5\frac{1}{3}$) رىتل (5.33×382.5=2039 gr) سىغىدۇ» دەپ قارىسا، ھەنەفىي مەزھەب ئۆلىمالىرى: «سەككىز ئىراق رىتلى (8×406.25=3250gr) سىغىدۇ» دەپ قارايدۇ.ـــ ت.

[2] ئەبۇ ئەلى ئەلھەسەن ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ساباھ ئەلبەغدادىي ئەززەئفەرانىي (ھ. 180 ـــ 260 / م. 796 ـــ 874) ئىمام شافىئىينىڭ ئەڭ مەشھۇر ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، «قەۋلى قەدىم»نى يەتكۈزگۈچىلەرنىڭ ئەڭ كۆچلۈكىدۇر.

ۋاراقچىنى خىزمەتچى قىزغا بېرەتتى. (بىر كۈنى) ئىمام شافئىي ۋاراقچىنى خىزمەتچى قىزدىن ئېلىپ ئۆز قولى بىلەن تىزىملىككە باشقا بىر تاماقنى قوشۇپ قويدى، زەئفىرانىي بۇنى بىلگەندە قاتتىق خۇشال بولۇپ كەتتى.

تاماق يەۋاتقان كىشىلەرنىڭ يېنىغا كىرمەسلىك توغرىسىدا

كىشى بىراۋلارنىڭ تاماق يەۋاتقانلىقىنى بىلسە، ئۇلارنىڭ يېنىغا كىرمىگەي. ئەگەر تۇيۇقسىز ئۇدۇل كېلىپ قالسا ۋە ئۇلارمۇ كىشىنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە تاماق يېيىشكە تەكلىپ قىلسا ئەھۋالغا قارىغاي: ئەگەر تۇزۇت يۇزىدىن تەكلىپ قىلىنغانلىقىنى سەزسە، تاماققا ئولتۇرمىغاي. ئەگەر چىن دىلدىن سۆيۈنۈلىدىغانلىقىنى سەزسە، بىللە تاماق يېيىشى دۇرۇستۇر.

بىر كىشى دوستىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇنى تاپالمىسا، ئۇ كىشى دوستىغا ئىشىنىدىغان بولسا ۋە دوستىنىڭ تامىقىدىن يېسە ئۇنىڭ خۇشال بولىدىغانلىقىنى بىلسە، دوستى ئۆيدە يوق تۇرۇپمۇ تاماق يېيىشى دۇرۇستۇر.

زىياپەت بېرىش ۋە زىياپەتكە قاتنىشىشنىڭ ئەدەبلىرى

ساھىبخان زىياپەتكە پاسىق ۋە گۇناھكالارنى ئەمەس، تەقۋادار كىشىلەرنى چاقىرغاي. بەزى سەلەفلەر: «پەقەت تەقۋا كىشىنىڭ تامىقىنى يېگىن، سېنىڭ تامىقىڭنىمۇ پەقەت تەقۋا كىشىلا يېسۇن»[1] دېگەن.

بايلارنى ئەمەس، نامراتلارنى تويغۇزۇشنى مەقسەت قىلىش كېرەك. ئۇرۇق - تۇغقانغا زىياپەت بېرىشكىمۇ سەل قارىماسلىق لازىم. چۈنكى، ئۇرۇق - تۇغقانغا سەل قاراش يالغۇزلۇققا ئىتتىرىدۇ ۋە سىلە - رەھىمنى ئۇزۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. دوست ۋە تونۇشلارنى چاقىرىشتا تەرتىپكە رىئايە قىلىش كېرەك. زىياپەتكە چاقىرىش ئارقىلىق كىببر ۋە ماختىنىشنى ئەمەس، بەلكى سۈننەتكە ئەمەل قىلىشنى، دوستلارنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش ۋە مۇئمىنلەرنىڭ قەلبلىرىنى قۇۋاندۇرۇشنى مەقسەت قىلىش كېرەك. زىياپەتكە چاقىرسا كېلىشكە قىينىلىدىغان كىشىلەرنى ياكى كەلسىمۇ بەزى سەۋەبلەر بىلەن باشقا قاتناشقۇچىلارغا / قاتناشقۇچىلاردىن مالامەت بولىدىغان كىشىنى زىياپەتكە چاقىرماسلىق كېرەك.

زىياپەتكە ئىجابەت قىلىش ئەدەبلىرىگە كەلسەك، ئەگەر زىياپەت تويى زىياپىتى

[1] بۇ بەزى سەلەف سالىھلەرنىڭ سۆزى بولۇپ، بىر ھەدىستە: «مۇئمىنلەردىن باشقىسى بىلەن دوست بولما، تامىقىڭنى تەقۋادارلاردىن باشقىسى يېمىسۇن!» دەپ كەلگەن. ئەبۇ داۋۇد (4832). ئالبانىي: «ھەسەن» دېگەن.

بولۇپ، بىر مۇسۇلمان بىر كىشىنى (تۇيۇ زىياپىتى بىرقانچە كۈن داۋاملىشىدىغان جايلاردا) بىرىنچى كۈندىكى تۇيۇ زىياپىتىگە چاقىرغان بولسا، ئۇنىڭغا بېرىش ۋاجىب. ئەگەر بىرىنچى كۈندىن كېيىنگە چاقىرغان بولسا، بېرىش - بارماسلىق ئىختىيارىيدۇر. چاقىرلغۇچى چاقىرغۇچىنىڭ بىر - كەمبەغەل دېمەي چاقىرىققا ئىجابەت قىلىشى ۋە روزىدار بولسا روزىسى سەۋەبلىك دەۋەتكە ئىجابەت قىلىشتىن باش تارتماسلىقى، بەلكى روزىدار ھالىتىدىمۇ دەۋەتكە ئىجابەت قىلىشى كېرەك. ئەگەر روزىدارنىڭ روزىسى نەپلە روزا بولسا ۋە ئېغىز ئېچىۋەتسە قېرىندىشىنىڭ خۇشال بولىدىغانلىقىنى بىلسە، روزىسىنى بۇزۇۋەتسۇن!

ئەگەر تاماق ھارام مال سەرپ قىلىنىپ ئېتىلگەن تاماق بولسا؛ زىياپەت سورۇنىدا ئىشلىتىش چەكلەنگەن تۇرىدىن كۆرپە - گىلەم، قاچا - قۇچا، ياكى نەغمە - ناۋا، قالايمىقان سۆرەت - رەسىملەر بولسا؛ شۇنىڭدەك زىياپەتكە چاقىرغۇچى زالىم ياكى پاسىق، بىدئەتچى ياكى زىياپىتى بىلەن ماختىنىدىغان كىشى بولسا، ئىجابەت قىلىشتىن ئۆزىنى تارتسۇن!

زىياپەتكە يەپ - ئىچىش مەقسىتىدە ئەمەس، بەلكى رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتى ۋە مۇئمىن قېرىندىشىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئىجابەت قىلىش، شۇنداقلا گۇمانخورلارنىڭ ئۆزىنى كىبىرلىك ئادەم دەپ يامان ئاتلىق قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن بولسىمۇ بېرىش كېرەك.

سورۇنغا يېتىپ بارغاندا كەمتەر بولۇش ۋە تۆرگە چىقىۋالماسلىق كېرەك. ئەگەر ساھىبخان بىر ئورۇننى بەلگىلەپ بەرگەن بولسا، ئۇنىڭدىن باشقا ئورۇنغا ئۆتمەسلىك ۋە تاماق كېلىدىغان تەرەپكە كۆپ قارىماسلىق كېرەك. چۈنكى، تاماق كېلىدىغان تەرەپكە قاراۋېرىش ئاچكۆزلۈكنىڭ ئالامىتىدۇر.

تائام سۇنۇشنىڭ ئەدەبلىرى

تائام سۇنۇشنىڭ ئەدەبلىرى بەشتۇر:

1) تاماقنى تېزراق ئەكىلىش؛ بۇ مېھماننى ئىززەت قىلغانلىق جۈملىسىدىندۇر.

2) تاماقتىن بۇرۇن مېۋە - چېۋە كەلتۈرۈش؛ چۈنكى تاماقتىن بۇرۇن مېۋە - چېۋە يېيىش تېببىي جەھەتتىن پايدىلىقتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا: ﴿ئۇلارغا ئىختىيار قىلغان مېۋىلەر ۋە كۆڭۈللىرى تارتقان قۇش گۆشلىرى بېرىلىدۇ﴾56/«ۋاقىئە»: 20 - 21 دېگەن.

مېۋە - چېۋىدىن كېيىن كەلتۈرۈلىدىغان ئەڭ ئەۋزەل نەرسە گۆشتۇر، بولۇپمۇ

كاۋاپ قىلىنغان گۆش. گۆشتىن كېيىنكى ئەۋزەل تاماق نان چىلانغان شورپا، ئاندىن ھالۋىدۇر. بۇ ياخشى تاماقلارنىڭ ئۈستىگە سوغۇق سۇ ئىچىش زىيانلىقتىن مۇكەممەللەشتۈرىدۇ. قول چايقىغاندا ئىلمان سۇ قويۇش ئەدەبىنى ۋايىغا يەتكۈزۈشتۇر.

3) ھازىرلىغان بارلىق تاماقلارنى ئېلىپ كېلىش؛

4) تاماقلارنى ئېلىپ كېتىشكە ئالدىرىماسلىق، بەلكى مېھمانلار قوللىرىنى تاماقتىن تارتقۇچە تاماقنى داستىخاندا قالدۇرۇش؛

5) تاماقنى يەتكۈدەك ئېلىپ كېلىش؛ چۈنكى، تاماقنى ئاز ئېلىپ كېلىش ئادەمگەرچىلىكتە ئەيىب سانىلىدۇ.

تائامنى مېھمانلارنىڭ ئالدىغا تارتىشتىن بۇرۇن بالا - چاقىلارنىڭ نېسۋىسى ئايرىپ قويۇلىدۇ. مېھمان قايتماقچى بولسا، ئۇزىتىپ ئىشىك ئالدىغىچە بىللە چىقىش ھەم سۆننەت، ھەم مېھماننى ئىززەتلەشتۇر. مېھمانغا خۇشچراي بولۇش، مېھمان ئۆيگە كىرگەندە، داستىخان ئۈستىدە ۋە ئۆيدىن چىققاندا ياخشى گەپلەرنى قىلىش مۇكەممەل ساھىبخانلىقنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

مېھمانمۇ ساھىبخاندىن كەمچىلىك ئۆتۈلگەن تەقدىردىمۇ، رازىمەنلىك بىلەن قايتقاي. چۈنكى، بۇ گۈزەل ئەخلاق ۋە كەمتەرلىك جۈملىسىدىندۇر.

مېھمان بارغان ئۆيدە قانچىلىك تۇرۇشتا ساھىبخانىنىڭ كۆڭلىنى ئايىشى، قايتماقچى بولسا، ئۆي ئىگىسىنىڭ رازىلىقى ۋە ئىزنى بىلەن چىقىشى كېرەك.

توققۇزىنچى بۆلۈم: نىكاھ

نىكاھنىڭ ئەدەبلىرى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

ئالىملار ئۆيلىنىشنىڭ مۇستەھەب، قىلىشقا قىزىقتۇرۇلغان ۋە پەزىلەتلىرى كۆپ ئىش ئىكەنلىكىدە بىلئىتتىپاقتۇر. ئۆيلىنىشنىڭ پايدىلىرى كۆپتۇر. شۇ جۈملىدىن:

1) باللىق بولۇش؛ نىكاھ ئەۋلاد قالدۇرۇشنىڭ تۈپ ئاساسى، ئىنسان نەسلىنىڭ كاپالىتى بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ سۆيگۈسىگە ھەمدە ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم پەخىرلىنىدىغان كىشىلەرنى كۆپەيتىپ، ئۇ زاتنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشىلىدۇ. ياخشى پەرزەنتنىڭ دۇئاسى بەرىكەتتۇر، سەبىيلىكتە ئۆلگەن بالا شاپائەت سەۋەبىدۇر.

2) شەھۋەتنىڭ زىيىنىدىن قۇتۇلۇپ، شەيتاندىن ساقلىنىش؛ نىكاھتا ھەم نەپسىنى راھەتلەندۈرۈش، ھەم جۆرىسى بىلەن بىللە ۋاقىت ئۆتكۈزۈپ، نەپسىنى خۇشال قىلىش باردۇر.

3) كۈندىلىك ئۆي ئىشى غېمىدىن خالاس بولۇش؛ نىكاھ كىشىنى تاماق ئېتىش، ئۆي سۈپۈرۈش، ئورۇن سېلىش، قاچا - قۇچا يۇيۇش ۋە باشقا ئېھتىياجلارنى قامداش قاتارلىقلاردىن قۇتۇلدۇرۇپ، قەلبىنى يېنىكلىتىدۇ. چۈنكى، بۇ ئىشلارنى بىر كىشى يالغۇز قىلىپ بولۇش تەس. ھەم كۆپ ۋاقىتنى ئالىدۇ، ھەم ئىلىم ئېلىش، ئىشلەشكە مەخسۇس ۋاقىت چىقىرالمايدۇ. شۇڭا، سالىھە ئايال بۇ جەھەتتە ئېرىنىڭ دىنىغا ياردەم بېرىدۇ. چۈنكى، بۇلارنىڭ يولغا چۈشمەسلىكى زېھىننى مەشغۇل قىلىدۇ.

4) نەپسىكە قارشى جىھاد قىلىش، بالىچاقلارغا كۆيۈنۈش ۋە ئىگە بولۇش بىلەن نەپسىنى چېنىقتۇرۇش. بالىچاقلارنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلىش، ئۇلارنىڭ يامان خۇي ۋە جەبر - جاپالىرىغا سەبر قىلىش، ئۇلارنى ياخشىلاشقا تىرىشىش، ئۇلارغا دىن يولىنى كۆرسىتىش، ئۇلار ئۈچۈن ھالال كەسىپ قىلىشقا تىرىشىش ۋە تەربىيەلەش قاتارلىق پايدىلىرى بار. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇستۇن پەزىلەتلىك ئەمەللەر بولۇپ، بۇلار كۆڭۈل بۆلۈش ۋە باشقۇرۇش ھېسابلىنىدۇ. ئادىل باشقۇرۇش ھەقىقەتەن كاتتا پەزىلەت، ئۇنىڭدىن قاچقۇچىلار پەقەت مەجبۇرىيىتىنى تولۇق

ئادا قىلالماسلىقتىن قورقۇپ قاچقانلاردۇر. بالىچاقىسىنىڭ جاپاسىنى تارتىش / سەبر قىلىش ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنىڭ يولىدا جىھاد قىلىش بىلەن باراۋەردۇر.

«سەھىھۇ مۇسلىم»دە كېلىشىچە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «(ئەگەر) بىر تىللانى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلساڭ، يەنە بىر تىللانى قۇل ئازاد قىلىشقا سەرپ قىلساڭ، يەنە بىر تىللانى مىسكىنگە سەدىقە قىلساڭ ۋە يەنە بىر تىللانى ئەھلىڭگە خەجلىسەڭ، بۇلاردىن ئەھلىڭگە نەپىقە قىلغىنىڭنىڭ ساۋابى ھەممىدىن كاتتىدۇر»[1].

نىكاھنىڭ ئاپەتلىرى ھەققىدە

ئۆيلىنىشنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق ئاپەتلىرىمۇ بار:

1) ئەڭ بۈيۈك ئاپەت ھالال رىزىق تېپىشتىن ئاجىز كېلىش؛ چۈنكى، ھالالدىن رىزىق تېپىش تەس. ئۆيلەنگەنلەرنىڭ بەزىسى ئۆزىنىڭ بولمىغان نەرسىگە قول سوزۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن.

2) ئاياللارنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلالماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ مىجەز - خۇيلىرىغا سەبر قىلالماسلىق؛ بۇ خەتەرلىكتۇر. چۈنكى، ئەركىشى پادىچىغا ئوخشايدۇ ۋە ئۆز پادىلىرىدىن سوراققا تارتىلىدۇ.

3) ئەھلى ۋە بالىلىرىنىڭ كىشىنى ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنىڭ زىكرىدىن مەشغۇل قىلىپ قويۇشى. بۇنداق كىشى كېچە - كۈندۈزىنى بالىچاقىسى بىلەنلا ئۆتكۈزىدۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭ قەلبى ئاخىرەتنى ئويلاش ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەمەل قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ.

دېمەك، يۇقىرىقىلار نىكاھنىڭ ئاپەت ۋە پايدىلىرىدۇر.

بىراۋ ئۈچۈن ئۆيلەنگىنى ئەۋزەلمۇ ياكى بويتاق يۈرگىنىمۇ؟ دېگەن ھەقتە ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسىگە قاراپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ. ئەلبەتتە، ئۆيلىنىشنى نىيەت قىلغۇچى ئۆزىنى بۇ ئەھۋاللارغا سېلىپ دەڭسەپ بېقىشى كېرەك. ئەگەر نىكاھنىڭ پايدا كەلتۈرۈش ئالامتى بولسا، يەنى كىشى ھالال مال ۋە گۈزەل ئەخلاق ئىگىسى بولسا ۋە شۇنداقلا شەھۋىتىنى بېسىقتۇرۇش ۋە تۇرمۇشىنى رەتلەشكە ئېھتىياجى بار يالغۇز ياش بولسا، شەك - شۈبھىسىزكى، بۇنداق كىشىنىڭ ئۆيلەنگىنى ئەۋزەل؛ ئەگەر بۇنىڭ ئەكسىچە نىكاھ ئاپەت كەلتۈرگۈدەك بولسا، بويتاقلىقى ئەۋزەلدۇر. بۇ ئۆيلىنىشكە ئېھتىياجى يوق كىشى

[1] مۇسلىم (995).

ھەققدىكى ھۆكۈمدۇر، ئەگەر كىشى ئۆيلىنىشكە ئېھتىياجلىق بولسا، جەزمەن ئۆيلىنىشى ۋاجىبتۇر.

ياخشى ئائىلە قۇرۇش ھەققىدە

ياخشى بىر ئائىلە قۇرۇش ئۈچۈن ئايال كىشىدە تۆۋەندىكى ئالاھىدىلىكلەر بولۇشى كېرەك:

1) دىن؛ بۇ تۈپكى ئالاھىدىلىكتۇر. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «دىندار ئايالنى تاللىغىن، قوللىرىڭ تارچىلىق كۆرمىسۇن»[1] دېگەن. دېمەك، ئايال كىشىنىڭ دىنى بولمسا ئېرىنىڭ دىنىنى بۇزىدۇ ۋە قەدر - قىممىتىنى چۈشۈرىدۇ. ئەگەر ئايال كىشى كۈنلەمچى بولسا، ئەر كىشى دائىم بالايىئاپەت ۋە رەنج - مۇشەققەت ئىچىدە قالىدۇ.

2) گۈزەل ئەخلاق؛ ھەقىقەتەن، خۇلقى ياماڭ بىر ئايالنىڭ پايدىسىدىن زىيىنى كۆپتۇر.

3) ھۆسن - جامال؛ بۇمۇ ئايال كىشىدە بولۇشقا تېگىشلىك سۈپەتلەردىندۇر. چۈنكى، ئايالى گۈزەل ئەر ھارامدىن يىراق بولىدۇ، شۇڭا ئۆيلىنىدىغان ئايالغا قاراشقا بۇيرۇلغان[2]. بەزىلەر گۈزەللىكنى مۇھىم بىلمەيتتى ۋە ھۆسن - جامالدىن زەۋق ئېلىشقا ئىنتىلمەيتتى. رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ تېخمۇ گۈزەل سىڭلىسىنى قويۇپ، كۆزى ئاجىز ياكى بىر كۆزى قارىغۇ بىر خانىمنى تاللىغانىكەن. لېكىن، بۇ كەم ئۇچرايدىغان ئەھۋالدۇر. ئىنسان تەبىئىتى بۇنىڭ ئەكسىنى تاللايدۇ.

4) تويلۇق (مەھر ھەققى) يەڭگىل بولۇش؛ سەئىد ئىبنى مۇسەييەب ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ بىر قىزنى ئىككى تەڭگە تويلۇققا ياتلىق قىلغان.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئاياللارنىڭ تويلۇقلىرىنى قىممەت قىلىۋەتمەڭلار!»

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5090)؛ مۇسلىم (1466).

[2] مۇسلىم (1424): ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم نىڭ يېنىدا ئىدىم، بىر كىشى كېلىپ، ئەنسارلاردىن بىر ئايالغا ئۆيلەنمەكچى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى، ئۇ زات:

ـــ سەن ئۇ ئايالنىڭ چىرايىنى كۆردۈڭمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى. ئۇ:

ـــ ياق، ـــ دېدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ماڭ، بېرىپ كۆرۈپ كەل! چۈنكى ئۇلار(ئەنسارلار)نىڭ كۆزلىرى بىرقانداق كېلىدۇ، ـــ دېدى.

دېگەن[1].

ئايال كىشىنىڭ تويلۇقنى قىممەت قىلىۋېتىشى يامان كۆرۈلگەندەك، ئەر كىشىنىڭ ئايال كىشىنىڭ قانچىلىك مېلى بارلىقىنى سورىشىمۇ يامان كۆرۈلىدۇ. سۇفيان سەۋرىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ: «ئەر كىشى بىر ئايال بىلەن تويلا ۋە: ‹ئايال كىشىنىڭ نېمىلىرى بار› دەپ سورىسا، بىلگىنكى: ئۇ ئەر ئوغرىدۇر» دېگەن.

5) قىز بولۇش؛ چۈنكى، شەرىئەتنىڭ بەرپاچىسى (رەسۇلۇللاھ) قىز ئېلىشقا قىزىقتۇرغان[2]. قىز تەگكەن ئايال ئېرىنى ياخشى كۆرىدۇ، ئېرىگە چوكاندىن بەكرەك كۆنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن مۇھەببەت ھاسىل بولىدۇ. چۈنكى، ئىنسان تەبىئىتى تۇنجى كۆنگەن ئادەم بىلەن ئۇنىس - ئۇلپەت بولىدىغان قىلىپ يارىتىلغان. قىز تەگكەن ئايال ئېرىنىڭ قاتتىق سۆيۈشىگە نائىل بولىدۇ. چۈنكى، ئىنسان تەبىئىتى باشقىلار قول تەگكۈزمىگەن ئايالنى ئىستەيدۇ.

6) تۇغۇمچان بولۇش؛

7) نەسەبلىك بولۇش؛ يەنى دىندار ۋە ياخشى ئائىلىنىڭ قىزى بولسا ئەۋزەل.

8) ياتلاردىن بولۇش. ئەر كىشىنىڭ ئۆيلەنمەكچى بولغان ئايالنى كۆرۈپ، سۈرۈشتۇرۇپ ئېلىشى كېرەك بولغىنىدەك، ئايالنىڭ ۋەلىيسىنىڭمۇ بولغۇسى كۆيئوغۇلنىڭ دىنى، ئەخلاقى ۋە ھال - ئەھۋالىنى سۈرۈشتۇرۇشى كېرەك. چۈنكى، نىكاھ بىر مەنادا ئايالنىڭ ئەرگە قۇللۇقىدۇر. قىزىنى پاسىق ياكى بىدئەتچىگە نىكاھلاپ قويۇش ھەم قىزىغا، ھەم ئۆزىگە زىيانكەشلىكتۇر. بىر كىشى ھەسەن ئەلبەسرىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ گە:

ــ قىزىمنى قانداق كىشىگە نىكاھلاپ قويىاي؟ ــ دېگەندە، ئۇ مۇنداق دېگەن:

ــ ئاللاھتىن قورقىدىغان كىشىگە نىكاھلاپ قويغىن، چۈنكى ئۇ ئەگەر قىزىڭنى ياخشى كۆرسە ئۇنى ھۆرمەتلەيدۇ، مۇبادا يامان كۆرۈپ قالسىمۇ ئۇنىڭغا ھەرگىز زۇلۇم قىلمايدۇ.

---

[1] ئىبنى ماجە (1887). ئالبانىي: «ھەسەن سەھىھ» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5247)؛ مۇسلىم (715). پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «قىز ئالساڭچۇ؟! ئۇنىڭ بىلەن ئويناشاتتىڭ، ئۇمۇ سەن بىلەن ئويناشاتتى» دېگەن.

مۇئاملىدىكى قائىدە - يوسۇنلار، ئەرنىڭ ئۇستىدىكى ۋە خاتۇننىڭ ئۇستىدىكى مەجبۇرىيەتلەر ھەققىدە

ئەر كىشى ئون ئىككى تۇرلۇك ئىشتا مۆتىدىل ۋە ئەدەب - قائىدىگە ئۇيغۇن ئىش تۇتۇشى كېرەك:

1) تۇيۇ تامىقى بېرىش؛ ئەر تەرەپنىڭ تۇيۇ زىياپىتى بېرىشى مۇستەھەب ئەمەلدۇر.

2) ئايالى / ئايالىرى بىلەن خۇش مۇئاملىدە بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ (كۆپرەك ھېسسىياتچان ئىش تۇتۇشى تۇپەيلى) ئەقلى كوتىلىقى بائىس سالغان ئېغىرچىلىقلىرىنى كۆتۈرۈش؛ سەھىم ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئايالالارغا ياخشى مۇئاملە قىلىشنى ئۆزئارا تەۋسىيە قىلىشكىلار. ھەقىقەتەن ئايالار ئەگرى قوۋۇرغىدىن يارىتىلغان، قوۋۇرغىنىڭ ئەڭ ئەگرى يېرى ئۇنىڭ ئەڭ ئۇستىدۇر. ئەگەر ئۇنى رۇسلايمەن دېسەڭ سۇندۇرۇۋېتىسەن، ئۇنى ئۆز پېتى قويساڭ، ھەمىشە ئەگرى تۇرىدۇ. شۇڭا (نەسىھەتنمنى قوبۇل قىلىپ،) ئايالالارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىكلار»[1] دېگەن.

بىلگىنكى، ئايالى بىلەن ياخشى ئۆتۈش دېمەك پەقەتلا ئۇنىڭغا ئەزىيەت بەرمەسلىك دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئايالىغا ئەزىيەت بېرىشتىن توختاش بىلەن بىرگە ئايالىنىڭ ئېغىرچىلىقلىرىنى كۆتۈرۈش، تەنتەكلىك ۋە قېيىداشلىرىغا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئەگىشىپ سەبر قىلىش دېمەكتۇر. «سەھىھەين»دە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلغان: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئايالىرى ئۇ زاتقا گەپ ياندۇراتتى[2]، ھەتتا بەزىلىرى ئەتىگەندىن كەچكىچە ئۇ زاتقا ماي تارتاتتى».

3) ئايالى بىلەن ئوينىشىش ۋە چاقچاقلىشىش؛ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئايالىرى بىلەن ئوينىشاتتى: ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن مۇسابىقىلەشكەن ئىدى[3]. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم جابىر

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5186)؛ مۇسلىم (1468). يەنى ئۇلارنىڭ ئەسلى يارىتىلىشىدا ئەگرىلىك، ئەۋرىشىملىك بار، تۇزلەش ئەگرىلىكنىڭ مەنبەسى بولغان ئەڭ ئۇستى تەرىپىدىكى كاللىسى ۋە تىلىدا تېخىمۇ قىيىن. ئۇنى رۇسلايمەن دېسەڭ تالاق قىلىۋېتىسەن، شۇڭا سەبر قىلىپ، ئۇلارغا ئېھسان قىلغىن ۋە ئۇلار بىلەن ياخشى ئۆتكىن. ـــ ت.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2468)؛ مۇسلىم (1479). بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، رەسۇلۇللاھنىڭ ئايالىرىدىمۇ كۇندەشلىك ۋە باشقا سەۋەبلەر تۇپەيلى تاكاللىشىش ۋە ئىچىنى سىقىش ئەھۋاللىرى كۆرۈلەتتى.

[3] ئەبۇ داۋۇد (2578)؛ ئىبنى ماجە (1979). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 131) «سەھىھ» دېگەن.

رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «قەز ئالساڭچۇ؟! ئۇنىڭ بىلەن ئويناشاتتىڭ، ئۇمۇ سەن بىلەن ئويناشاتتى»[1] دېگەن.

4) ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك؛ ئويناشىش ۋە چاقچاقلىشىشتا ئايال كىشىنىڭ نەزەرىدىن چۈشۈپ كەتكۈدەك ئاشۇرۇۋەتمەي، ئوتتۇراھال يول تۇتۇش لازىم. رىۋايەت قىلىنۇركى: ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆز ۋالىلىرىدىن بىرىنى ئەيىبلىدى، ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ ئايالى ئەيىبلەنگۈچىنى تىلئوبلىش ئۈچۈن:

— ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! نە ۋەجدىن ئۇنىڭغا ئاچچىقلىنىدىلا؟ — دېگەندى، ئۆمەر:

— ئى ئاللاھنىڭ دۈشمنى! سەن قايسى سالاھىيەت بىلەن بۇ ئىشقا ئارىلىشىسەن؟ ئاتىكارچىلىق قىلماي يىپىڭنى ئېگىر! — دېدى[2].

5) ئايالىنى كۈنلەشتە نورمال بولۇش؛ يەنى بالا - قازانىڭ ئالدىنى ئېلىشقا سەل قارىماسلىق ۋە زىيادە گۇمانخور بولماسلىق كېرەك. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم سەپەرگە چىققانلارنى (قايتىپ كەلگەندە) ئۆيىگە كېچىسى تۇيۇقسىز كىرىشتىن توسقان[3].

6) نەپىقىنى مۆتىدىل تۇتۇش، ئىسراپمۇ قىلماي، بېخىللىقمۇ قىلماي ئوتتۇراھال بولۇش؛ بىر كىشىنىڭ ياخشى تاماقنى ئائىلىسىگە يىدۈرمەي، پەقەت ئۆزىلا يېيىشى ناتوغرىدۇر. بۇنداق قىلىش قەلبتە غەزەپ پەيدا قىلىدۇ.

7) يىگىتنىڭ ھەيزدار ئايالغا قانداق مۇئاملە قىلىشنى بىلگۈدەك دەرىجىدە ھەيز ۋە ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىشى، ئايالىغا توغرا بولغان ئېتىقادنى ئۆگىتىشى، ئەگەر ئايالىدا بىدئەت بولسا ئۇنىڭ قەلبىدىن بارلىق بىدئەتنى يوقىتىشى ۋە ئايالىغا ناماز، ھەيز ۋە ئىستىھازە[4] ئەھكاملىرىنى ئۆگىتىشى كېرەك؛ يەنە ئايالىنىڭ

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5247)؛ مۇسلىم (715).

[2] بۇ يەردىكى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۆزى كىتابتا كەلگەندىن باشقا رىۋايەتلەرگە ئاساسەن تەھرىرلەندى.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1801)؛ مۇسلىم (715). قايتىش ۋاقتى نامەلۇم ئۇزۇن سەپەردىن تۇيۇقسىز كېلىپ كۈندۈزى ياكى كېچىسى ئىشىك قېقىش ئەھلى ئائىلىسىگە يۇيۇنۇپ - تارىنىپ، ئېرىنى كۈتۈۋېلىشقا ياسىنىش پۇرسىتى بەرمىگەنلىكتىن كۆڭلىنىڭ سويۇپ كېتىشىگە سەۋەب بولۇشى، كەلگۈچىنىمۇ بەزى ئۇقۇشماسلىقلارغا دۇچ كەلتۈرۈشى ياكى گۇمانخورلۇق تۇيغۇسى پەيدا قىلىشى جەھەتتىن ئۆيگە ئالدىن خەۋەر بېرىلمىگەن ئەھۋالدا كىرىش، بولۇپمۇ يېرىم كېچىدە كىرىش مەكرۇھتۇر.

[4] ئىستىھازە (اَلْاِسْتِحَاضَةُ): ئەرەبچە «ھەيز (اَلْحَيْضُ)» كەلىمەسىدىن تۈرلەنگەن ئىسىم بولۇپ، «ئايال مۇئمىنلىكنىڭ ئادەت (ھەيز) ياكى نىپاس كۈنلىرىدىن كېيىنمۇ داۋاملىق قانسىراپ تۇرۇشى»نى كۆرسىتىدۇ. فىقھ ئىستىلاھىدا بولسا: «ئايالالاردا ئادەت ۋاقتىدىن باشقا ۋاقىتلاردا كېسەللىكتىن ياكى (بالىياتقۇ ئاستىدىكى) مەلۇم تومۇر يېرىلغانلىقتىن قان (خۇن) كېلىش» تۇر. ←

ھەيز قېنى شام نامىزىدىن بۇرۇن بىر رەكئەت نامىاز ئوقۇغىدەك ۋاقىت ئالدىدا توختىغان بولسا، پېشىن ۋە ئەسىرنىڭ؛ ئەگەر بامدات نامىزىدىن بۇرۇن بىر رەكئەت نامىاز ئوقۇغىدەك ۋاقىت ئالدىدا ئۇزۇلگەن بولسا، ئاۋۋالقى ئاخشامقى شام ۋە خۇپتەننىڭ قازاسىنى ئۆتەشى كېرەكلىكىنى[1] ئايالىغا ئۆگىتىدۇ. بۇ ئايالالار بەك رىئايە قىلمايدىغان مەسىلىدۇر.

8) ئەگەر كىشىنىڭ بىرنەچچە خوتۇنى بولسا، ئۇلارغا ئادىلانە مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؛ ئادىللىق ئايالالرىنىڭ يېنىدا قونۇش ۋە خەرج - خىراجەت خۇسۇسىدا تەڭ مۇئامىلە قىلىش بولۇپ، ھەرگىزمۇ بەندە قادىر بولالمايدىغان سۆيگۈ - مۇھەببەت ۋە جىنسىي تۇرمۇشتا باراۋەر مۇئامىلە قىلىش ئەمەس. كىشى ئەگەر سەپەرگە چىقماقچى بولسا ۋە ئايالالرىدىن بىرىنى ئۆزى بىلەن ئېلىپ چىقماقچى بولسا، ئۇلار ئارىسىدا چەك تاشلىغاي، چەك قايسىسىغا چىقسا، شۇ ئايالىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ چىققاي.

9) چىقىشماسچىلىق. ئەگەر خاتۇن كىشى چىقىشماسچىلىق قىلسا، ئۇنى ئەدەبلەش ۋە مەجبۇرىي ئىتائەتكە كۆندۈرۈش كېرەك. لېكىن، ئايالىنى ئەدەبلەشتە ئالدى بىلەن نەسىھەت قىلىش ۋە قورقۇتۇش ئارقىلىق تەدرىجىي ئەيۇبشىكە كەلتۈرۈش كېرەك. ئەگەر بۇ ئۇسۇل كار قىلمىسا بىرگە ياتمىسۇن، يەنى خاتۇنغا كەينىنى قىلىپ ياكى ئايرىم كۆرپە سېلىپ ياتسۇن. ئۇچ كۈنگىچە گەپ قىلمىسا بولىدۇ. ئەگەر بۇ ئىشلار كار قىلمىسا، ئۇنى ياراملاندۇرمىغۇدەك، قان چىقمىغۇدەك ھالدا يۈزىدىن باشقا يەرلەرگە يەڭگىل ئۇرسا بولىدۇ.

10) جىمانىڭ ئەدەبلىرى: ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلاش، قىبلىدىن باشقا ياققا بۇرۇلۇش، ئەر - خاتۇن بىر پارچە رەخت بولسىمۇ يېپىنىۋېلىش، قىپيالىڭاچ بولۇۋالماسلىق، جىمانى ئايالى بىلەن ئويىنىشىش، قۇچاقلاش ۋە سۆيۈش بىلەن باشلاش. بەزى ئالىملارنىڭ قارىشىدا جۈمە كۈنى جىما قىلىش مۇستەھەبتۇر.

بۇ ھالەتتىكى ئايالغا «ئىستىھازىدار (اَلْمُسْتَحَاضَةُ)» دېيىلىدۇ. ئىستىھازە خۇنى ھەيز خۇنىدىن پۇراقسىزلىقى ۋە ئۈيۇشقاقلىقى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ھەيز خۇنى ئايال كىشى ساق - سالامەت تۇرۇپ كەلسە، ئىستىھازە خۇنى كېسەللىك ياكى بىرەر تەڭپۇڭسىزلىقتىن كېلىدۇ. ئىستىھازە خۇنىنىڭ ھۆكمى توختىماي بۇرۇن قانىاش ياكى سۈيدۈك توختىماسلىق قاتارلىقلارغا ئوخشاش بولۇپ، شەرئىي ئەھكامدا ئىستىھازىدارلار ساغلام ئايالالاردىنمۇ، ھەيزدارلاردىنمۇ پەرقلىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئىستىھازە نامىاز، روزا، تاۋاپ، «قۇرئان» تىلاۋىتى ۋە جىماغا توسالغۇ بولمايدۇ. لېكىن، ھەربىر نامازغا ۋاقتى كىرگەندىن كېيىن يېڭىدىن تاھارەت ئالىدۇ. - ت.

[1] بۇ كۆپچىلىكنىڭ قارىشى بولۇپ، ھەنەفىي مەزھەب قارىشىدا بۇ ئەھۋالدا ئاخىرقى بىر نامازنىلا ئوقۇشى كېرەك، چۈنكى ئالدىنقى نامازنىڭ ۋاقتى ئۆزىلىنىڭ چاغدا چىقىپ كەتكەن، شۇڭا ئۇنىڭ قازاسىنى قىلىشى كېرەك ئەمەس. قارالسۇن: ئىلمىي گۇرۇپپا: «كۇۋەيت فىقھىي ئېنسىكلوپېدىيەسى»، 72/13. ـــ ت.

ئەر ئۆز شەھۆتىنى قاندۇرغاندىن كېيىن، ئايالىنىڭمۇ شەھۋىتىنى قاندۇرۇۋېلىشىنى كۈتسۇن. چۈنكى، ئايالىنىڭ لەززەت بىلەن ئېھتىلام بولۇشى كېچىكىپ قېلىشى مۇمكىن.

ئەر ھەيزدار ئايالى بىلەن ئويناشماقچى بولسا، ئايالىنىڭ بەلدىن تىزىغىچە كالتا ئىشتان بولسىمۇ كىيىۋېلىشى؛ ھەيزدار ئايال بىلەن نورمال جىما ياكى ئارقىسىغا (مەقئىتىگە) يېقىنلىشىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكى؛ ھەيزسىز ئايالى بىلەن ئىككىنچى قېتىم جىما قىلماقچى بولغان ئەرنىڭ تاناسىل ئەزاسىنى يۇيۇشى ۋە تاھارەت ئېلىپ ئاندىن كېلىشى؛ جۇنۇپ ھالدا چاچ چۈشۈرمەسلىك، تىرناق ئالماسلىق ۋە قان ئالماسلىق قاتارلىقلارمۇ ئەدەبنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئەزل قىلىش[1] مەكرۇھ ئەمما رۇخسەت بېرىلگەن ئىشتۇر.

11) تۇغۇتقا ئالاقىدار ئەدەبلەر ئالتە تۈرلۈكتۇر:

ئا) ئوغۇل تۇغۇلسا بەك خۇشال بولۇپ، قىز تۇغۇلسا قايغۇرماسلىق؛ چۈنكى، كىشى خەيرنىڭ قايسىسىدا ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ.

ئە) يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ قۇلىقىغا ئەزان ئوقۇش؛

ب) چىرايلىق ئىسىم قويۇش؛ «سەھىھۇ مۇسلىم»دا كەلگەن بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەگە ئەڭ سۆيۈملۈك ئىسىملار ئابدۇللاھ ۋە ئابدۇرراھمانىدۇر»[2] دېگەن. بىر كىشىنىڭ ئىسمى يامان كۆرۈلىدىغان ئىسىم بولسا، ئۇنى ئۆزگەرتىۋېتىش مۇستەھەبتۇر، رەسۇلۇللاھ بىر قىسىم ساھابىلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ئۆزگەرتىۋەتكەن. جۈملىدىن: ئەفلەھ (أفلح / بەختكە ئېرىشتى)، نافىئ (نافع /نەپ بەرگۈچى)، يەسار (يسار /سولخەي، سولچى)، رەباھ (رباح / پايدا)، بەرەكەت (بركة) قاتارلىق ئىسىملارنى قويۇش مەكرۇھتۇر. چۈنكى، مەسىلەن، «بەرىكەت بارمۇ؟» دېيىلسە: «ياق / يوق» دېيىلىپ قالىدۇ[3].

پ) ئوغۇل بالىغا ئىككى، قىز بالىغا بىر قوي[4] ئۆلتۈرۈپ ئەقىقىسىنى قىلىش؛

ت) خورما ياكى تاتلىق يېمەك بىلەن بالىنى ئېغىزلاندۇرۇش؛

ج) خەتنە قىلىش.

---

[1] ئايالىنىڭ قورساق كۆتۈرۈپ قېلىشىنى ئىستىمىگەن ئەرنىڭ جىنسى ئالاقىدە مەنىنى سىرتقا تۆكۈۋېتىشى. ـــ ت.

[2] مۇسلىم (2132).

[3] مۇسلىم (2136 ـ 2138).

[4] تىرمىزي (1516). ئالباني: «سەھىھ» دېگەن.

12) تالاق: بۇ ئاللاھ تائالا ئەڭ ياماڼ كۆرسەتكەن مۇباھتۇر. شۇڭا، بىر ئەرنىڭ بىگۇناھ ئايالىنى ئۇشتۇمتۇت تالاق قىلىشى مەكرۇھتۇر. ئايال كىشىنىڭمۇ ئەرنى تالاق قىلىشقا قىستىشى دۇرۇس ئەمەس. ئايالىنى تالاق قىلماقچى بولغان ئەر شۇ تۆت ئىشقا رىئايە قىلسۇن:

ئا) ئىددەت ۋاقتى ئۇزۇن بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئايالى ساق چاغدا / ئادەت كۆرۈپ ساقايغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلماي تۇرۇپ تالاق قىلىش؛

ئە) پۇشايمان قىلىپ قالسا ئايالىغا قايتىۋالالىشى ئۈچۈن پەقەت بىرلا تالاق قىلىش؛

ب) بۇ ئازابنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن تالاق قىلغان ئايالىغا پايدىلىنالىغۇدەك بىرنەرسە بېرىپ سىلىق مۇئامىلە قىلىش بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساش؛ رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ھەسەن ئىبنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر ئايالىنى تالاق قىلدى ۋە ئۇنىڭغا 10 مىڭ دەرھەم ئەۋەتتى. بۇنى تاپشۇرۇپ ئالغان ئايال: «ئايرىلىپ كەتكەن قەدىردانىدىن كەلگەن ئازغىنە مال» دېدى.

پ) ئايالىنىڭ سىرىنى ئاشكارىلىماسلىق. ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «شۇبھىسىزكى، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا جايى ئەڭ يامان كىشىلەردىن بىرى ئايالىغا يېقىنچىلىق قىلىپ، ئاندىن ئايالىنىڭ سىرىنى يايىدىغان كىشىدۇر»[1].

سالىھلەردىن بىر زات ئايالىنى تالاق قىلماقچى بولغاندا، ئۇنىڭغا:

ــ ئايالىڭدىن شۇبھىلەندۈرگەن ئامىل نېمە؟ ــ دېيىلگەنىدى، ئۇ جاۋاب بېرىپ:

ــ ئاقىل كىشى دېگەن ئايالىنىڭ سىرىنى ئاشكارىلىمايدۇ، ــ دېدى.

ئۇ ئايالىنى تالاق قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن يەنە سوراشتى:

ــ ئايالىڭنى نېمىشقا تالاق قىلدىڭ؟ ــ ئۇ زات مۇنداق جاۋاب بەردى:

ــ مېنىڭ خەقنىڭ ئايالى بىلەن نېمە ئىشىم؟

يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى ئەرنىڭ مەجبۇرىيەتلىرىدۇر.

ئىككىنچى قىسىم: ئەرنىڭ ئايالى ئۈستىدىكى ھەقلىرى

ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دېگەنكى: مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى

[1] مۇسلىم (1437).

ۋەسەللەمنىڭ: «ناۋادا بىر كىشىنى يەنە بىر كىشىگە سەجدە قىلىشقا بۇيرۇيدىغان بولسام ئىدىم، ئايالنى ئېرىگە سەجدە قىلىشقا بۇيرۇيتتىم»[1] دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم.

بۇ قىسمدا ئەرنىڭ ئايالىنىڭ ئۈستىدىكى ھەققىنى تەكىتلەيدىغان كۆپ ھەدىسلەر بار، خېلى كۆپ بولغان بۇ ھەقلەرنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىككىسى تۆۋەندىكىدەكتۇر:

1) ئىپپەتلىك بولۇش ۋە نومۇسىنى ساقلاش؛

2) قانائەتچان بولۇش. سەلەف سالىھلەر زامانىدا ئايالالار قانائەتچان ئىدى. بىر كىشى ئۆيىدىن چىقسا، ئايالى ئۇنىڭغا: «ھارام كەسىپ قىلىشتىن ساقلىنىڭ! بىز ئاچلىققا ۋە نامراتلىققا سەبر قىلىمىز، ئەمما، جەھەننەم ئوتىغا سەبر قىلالمايمىز» دەيتتى.

خاتۇن كىشى ئېرىنىڭ مېلىنى ئىسراپ قىلماسلىقى كېرەك. ئەگەر خاتۇن كىشى ئېرىنىڭ رازىلىقى بىلەن باشقىلارغا تاماق بەرسە، ئېرىگە بولغان ساۋاب ئوخشاشلا ئايالغىمۇ بولىدۇ، ئەگەر ئېرىنىڭ رازىلىقسىز باشقىلارغا تاماق بەرسە، ئېرىگە ساۋاب، ئايالغا گۇناھ بولىدۇ.

قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى قىزنى كۆچۈرۈشتىن بۇرۇن قىزنىغا كېرەكلىك ئەدەب-قائىدە، نازاكەت يوسۇنلىرىنى ئۆگىتىشى لازىم. خاتۇن كىشى ئۆيدە ئولتۇرۇشى، يىپ ئېگىرىشى، قوشنىلىرىغا ئاز گەپ قىلىشى، ئېرى يوق ھالەتتە كىشىلەردىن يىراق تۇرۇشى، ئېرى بار يەردە ياكى يوق يەردە بىردەك ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىشى، ھەر ۋاقىت ئېرىنىڭ خۇشاللىقىنى كۆزلىشى، ئۆز نەپسى ۋە ئېرىنىڭ مېلى جەھەتتە ئەرگە خىيانەت قىلماسلىقى، ئېرىنىڭ كۆرپىسىگە ئېرى يامان كۆرىدىغان كىشىلەرنى دەسسەتمەسلىكى ۋە ئېرىنىڭ رۇخسەتسىز باشقىلارنى ئۆيگە كىرگۈزمەسلىكى كېرەك. ئايال كىشىنىڭ ھىممىتى ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە ھويلىدىكى ئىشلارنى ئىمكانىيىتىنىڭ يېتىشىچە قىلىپ ئۆيىنى ياخشى سەرەنجاملاشتۇرۇشتا بولسۇن! ئېرىنىڭ ھەققىنى ئۆزى ۋە بارلىق يېقىنلىرىنىڭ ھەققىنىڭ ئۈستىدە قويسۇن!

نىكاھ بۆلۈمى ئاخىرلاشتى.

---

[1] ئەبۇ داۋۇد (2140)؛ تىرمىزىي (1159)؛ ئىبنى ماجە (1852). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 5294) «سەھىھ» دېگەن.

ئونىنچى بۆلۈم: كەسىپ - كار ۋە تىرىكچىلىك قىلىشنىڭ ئەدەبلىرى، پەزىلىتى، توغرا تاپاۋەت ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار ئەھكاملار ھەققىدە

بىلگىنكى، ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالا ئىلاھىي ھېكمەت مەرھەمتى بىلەن ئۇشبۇ دۇنيانى گاھ ئۆتكۈنچى ھاياتنىڭ لازىمەتلىرى ئۈچۈن ئىشلەش، گاھ ئاخىرەت ھاياتنىڭ تەقەززاسى ئۈچۈن تىرىشىش يۇرتى قىلدى. بىز بۇ يەردە تۇرلۇك تىجارەت ۋە ھۈنەر - سەنئەتلەرنىڭ ئەدەبلىرىنى، تاپاۋەتنىڭ زۆرۈرىيىتى ۋە يوللىرىنى بايان قىلىمىز ۋە چۈشەندۈرىمىز.

كەسىپ قىلىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئۇنىڭغا قىزىقتۇرۇش

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە: ﴿كۆندۈزنى (سەلەر) تىرىكچىلىك قىلىدىغان (ۋاقىت) قىلدۇق﴾78/«نەبەئ»: 11 دېيىش ئارقىلىق بەندىلىرىگە قىلغان ئىنئاملىرى قاتارىدا شۇكۇر ۋە مىننەتدارلىقنى ئەسلەتتى. ئۇ زات يەنە: ﴿شۇبھىسىزكى، سەلەرنى زېمىنىدا يەرلەشتۈردۇق، زېمىنىدا سەلەرگە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى پەيدا قىلدۇق، (پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ سەلەر ئۈچۈن مۇشۇنداق نېئىمەتلىرى بار تۇرۇقلۇق ئۇنىڭغا) ناھايىتى ئاز شۇكۇر قىلىسىلەر﴾7/«ئەئراف»: 10 دېدى ۋە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى نېئىمەت سۈپىتىدە سۇندى ھەمدە ئۇنىڭغا شۇكۇر قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئاللاھ يەنە: ﴿پەرۋەردىگارىڭلاردىن رىزىق تەلەپ قىلساڭلار، سەلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ﴾2/«بەقەرە»: 198 دېدى.

ھەدىسىلەردە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھالال رىزىق تەلەپ قىلىش جىھادتۇر»[1]، «ئاللاھ تائالا ھۈنەرۋەن بەندىنى ياخشى كۆرىدۇ» دېگەن[2]. ئىمام بۇخارىيلا رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئىسلاھۇل مال»، (193)؛ قۇزائىي: «مۇسنەدۇششىھاب»، (80)؛ دەيلەمىي: «ئەلفىردەۋس بىمەئسۇرىل خىتاب»، (3919). ئىبنى ئاببىاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن، ئەبۇ نۇئەيم («ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 126/7) ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن: «ھالال پۇل تېپىش پەرزىدىن كېيىنكى پەرزدۇر» دەپ رىۋايەت قىلغان. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 3619؛ «ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە»، 1301) «زەئىق» دېگەن.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئىسلاھۇل مال»، (193)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (1181)؛

ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە: «ھېچكىم ئۆز قولىدا ئىشلەپ يېگەندىنمۇ ياخشىراق بىر يېگۈلۈك يېگەن ئەمەس. ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى داۋۇد ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆز قولى بىلەن تېپىپ يەيتتى» دېگەن [1].

يەنە بىر ھەدىستە: «زەكەرىيا (ئەلەيھىسسالام) ياغاچچى ئىدى» دېيىلگەن[2].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: «ئادەم ئەلەيھىسسالام قوشچى (دېھقان)، نۇھ ئەلەيھىسسالام ياغاچچى، ئىدرىس ئەلەيھىسسالام تىككۈچى، ئىبراھىم ۋە لۇت ئەلەيھىسسالاملار تېرىقچى، سالىھ ئەلەيھىسسالام سودىگەر، داۋۇد ئەلەيھىسسالام ساۋۇت ياسايتتى (يەنى تۆمۈرچى) ۋە مۇسا، شۇئەيب ۋە مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇللاھ پادىچى ئىدى ـ ئاللاھنىڭ سالامى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە بولسۇن»[3].

بۇ ھەقتە كەلگەن مەشھۇر رىۋايەتلەر:

* لوقمان ھەكىم ئوغلىغا مۇنداق دېگەن: «ئەي ئوغلۇم! كەمبەغەللىكتىن ھالال كەسىپ بىلەن ساقلان، چۈنكى كەمبەغەل بولۇپ قالغان ئادەمگە ئۈچ ئىللەت يېتىدۇ: دىنى سۇسلىشىدۇ، ئەقلى ئاجىزلايدۇ ۋە ئادەمگەرچىلىكنى يوقىتىدۇ. بۇلاردىنمۇ ئېغىررراقى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىشىدۇر».

* ئىمام ئەھمەدتىن سورالدى:

ـــ سىزچە ئۆيىدە ياكى مەسجىدتە ئولتۇرۇۋاتقان (يەنى، رىزقىم ئۆزلۈكىدىن كېلىدۇ دەپ ئىشلىمەيدىغان) كىشى قانداق كىشى؟

ئىمام ئەھمەد جاۋاب بەردىكى:

ـــ ئۇ ئىلىمسىز نادان كىشىدۇر، ئەجەبا ئۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: ‹مېنىڭ رىزقىم نەيزەمنىڭ سايىسى ئاستىدا قىلىندى› [4]، ‹قۇش سەھەردە قورسىقى ئاچ ھالدا چىقىپ كېتىدۇ، كەچتە توق قايتىدۇ› [5] دېگەن

تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت» ، (8934). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلغان. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ» ، 1704؛ «سلسلەتۇلئەھادىيسىززەئىفە» ، 1301) «زەئىف» دېگەن.

[1] بۇخارىي (2072). مىقدام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان. داۋۇد ئەلەيھىسسالام كاتتا پادىشاھ تۇرۇقلۇق ساۋۇت ياساپ ساتاتتى. بۇ موھتاجلىقتىن ئەمەس، پەقەتلا ئۆز ئەمگىكىدىن يېيىشنى ئەۋزەل كۆرگەنلىكتىن ئىدى.

[2] مۇسلىم (2379). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] ھاكىم (4165). ئىبنى ھەجەر: («فەتھۇلبارىي» ، 306/4) «سەنەدى بەكلا زەئىف» دېگەن.

[4] ئەھمەد (5114)؛ بۇخارىي 2914 ـ ھەدىستىن بۇرۇن مۇئەللەق رىۋايەت قىلغان؛ ئىراقىي ۋە ئالبانىيلار: «سەھىھ» دېگەن.

[5] ئەھمەد (205)؛ تىرمىزىي (2344)؛ ئىبنى ماجە (4164). ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

ھەدىسلىرىنى ئاڭلىمىغانمىدۇ؟! پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەسھابلىرى قۇرۇقلۇقتا ۋە دېڭىزدا تىجارەت قىلاتتى، خورما باغلىرىدا ئىشلەيتتى، ئەنە شۇلار بىزنىڭ ئۇلۇگىمىزدۇر.

* ئەبۇ سۇلايمان ئەددارانىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ مۇنداق دېگەن: «بىزنىڭ نەزەرىمىزدە، بىراۋ سەن ئۇچۇن ئىشلەپ چارچىسا - يۇ، سەن مەسجىدتە جامائەت بىلەن سەپ تۇتساڭ ئىبادەت ھېسابلانمايدۇ، سەن ئاۋۋال ئىشلەپ ئىككى نانغا ئېرىشكىن، ئاندىن ئىبادەت قىلغىن».

سوئال: ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: «مەن ھەم تىجارەت بىلەن، ھەم ئىبادەت بىلەن تەڭ مەشغۇل بولۇشقا تىرىشتىم، لېكىن ئىككىسى چىقىشالمىدى، شۇڭا ئىبادەتنى تاللىدىم» دېگەن سۆزىگە نېمە دەيسەن؟

جاۋاب: «تىجارەتتىن مەقسەت تىجارەتنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى خەققە موھتاج بولماسلىق، ئائىلىۋى ئېھتىياجنى قامداش ۋە دوستلارغا ياردەم بېرىشتۇر. ئەگەر مەقسەت مال - دۇنيا، بايلىق توپلاش، تەكەببۇرلۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان ئىشلار بولسا بۇنىسى ناتوغرا».

تاپاۋەتنىڭ توغرا بولۇشى ۋە تاپاۋەتنىڭ ئاپەتلىرىنى بىلىش

تاپاۋەت كۆزلەنگەن تىجارەت توختامى: ساغلام، ئادىل، ئېھسانچىل ۋە دىنىي سەزگۈرلۈك قاتارلىق تۆت سۈپەتنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن بولسۇن.

بىرىنچى سۈپەت: ساغلام بولۇش؛ ئەگەر توختام بىر ئېلىم - بېرىم سودا توختىمى بولسا، ئۇنىڭ ئاساستىن تەشكىل تاپىدۇ:

1) توختاملاشقۇچى تەرەپلەر؛ 2) توختام تېمىسى؛ 3) لەۋز.

بىرىنچى ئاساس: ئەقلى جايىدا ئەمەس كىشى بىلەن سودا - سېتىق مۇئامىلىسى قىلماسلىق كېرەك. چۈنكى، سارالڭ شەرىئەت ھۆكۈملىرى يۈكلەنگەن كىشى ئەمەس. شۇڭا، ئۇنىڭ سودىسى ئىناۋەتسىز؛ خوجايىنى تەرەپتىن ئىزىن بېرىلگەنلىكى ئائېنىق قۇل بىلەن سودا مۇئامىلىسى قىلىشقىمۇ بولمايدۇ. شۇنىڭدەك كىچىك بالىغا دادىسى ياكى ۋەسىيسى (ۋەسىيەتنامىنى ئىجرا قىلغۇچى) رۇخسەت بەرمىگۈچە، كىچىك بالا بىلەن سودا - سېتىق مۇئامىلىسى قىلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى، كىچىك بالا ھۆكۈمدە خوجايىنىڭ ئىزنىگە قاراشلىق قۇلغا ئوخشايدۇ. ئىمام شافىئىينىڭ قارىشىدا كىچىك بالىنىڭ قىلغان سودا توختامى ئىناۋەتسىز؛ بىزنىڭ قارىشىمىزدا قارىغۇ كىشىنىڭ مۇئامىلىسى كۆچكە ئىگە، ئالدى - بەردىسى

ئىناۋەتلىك. ئىمام شافىئىينىڭ قارىشىدا ئىناۋەتسىز[1].

زالىملارنىڭ ۋە كۆپىنچە مىلى ھارام مال بولغان كىشىلەرنىڭ پەقەت ھالالدىن تاپقانلىقى بىلىنگەن نەرسىسىنىلا سېتىۋېلىشقا بولىدۇ.

ئىككىنچى ئاساس: ھەققىدە توختام تۈزۈلگەن، يەنى توختام ئارقىلىق باشقا كىشىنىڭ ئىلكىگە ئۆتىدىغان (سېتىلغان / سېتىۋېلىنغان) مال؛ ئىت سېتىش دۇرۇس ئەمەس، چۈنكى ئىت نىجىستۇر. قېچىر ۋە ئېشەكنى ـــ نىجىس دەيلى ياكى پاك دەيلى ـــ سېتىش دۇرۇس. ھاشارەتلەرنى سېتىش جائىز ئەمەس. شۇنداقلا ئۇد، قالۇن، نەي قاتارلىق چالغۇ ئەسۋاب، لاي ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسالغان سۈرەت / ھەيكەللەرنى سېتىش دۇرۇس ئەمەس. ماددىي ۋە شەرئىي جەھەتتىن تاپشۇرۇۋېلىش بېرىشكە كۈچى يەتمەيدىغان نەرسىلەرنى سېتىشمۇ نادۇرۇستۇر. مەسىلەن، ھاۋادىكى قۇش، قاچاق قۇل ۋە دېڭىزدىكى بېلىق دېگەندەكلەرنى بەندىنىڭ تاپشۇرۇشقا كۈچى يېتىشى ناتايىن.

گۆرۈ قويۇلغان نەرسىنىمۇ شەرئەن تاپشۇرۇشقا كۈچى يەتمەيدىغان نەرسە قاتارىغا كىرگۈزۈشكە بولىدۇ. ئانا ـ بالا قۇل بولسا، بىر ـ بىرىدىن ئايرىپ سېتىش دۇرۇس بولمايدۇ. چۈنكى شەرئىي جەھەتتىن بۇلارنىڭ تاپشۇرۇلۇشى چەكلىنىدۇ.

ئۇچىنچى ئاساس: لەۋزرز. يەنى ئىجاب ۋە قوبۇل[2] لەۋزلىرىدۇر. قوبۇل ئىجابتىن بۇرۇن دېيىلسە، (ھەنبەلىي فىقھىدا) بىر قاراشتا «سودا توغرا بولمايدۇ» دەپ قارالسا؛ يەنە بىر قاراشتا، قوبۇل لەۋزى «ساتتىم، سېتىۋالدىم» دېگەندەك ئۆتكەن زامان لەۋزى بىلەن بولسۇن، ياكى «ساتقىن، سېتىۋالغىن» دېگەندەك

[1] كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ قارىشىدا، قارىغۇ كىشىنىڭ تاۋارنىڭ سۈپىتىنى بايان قىلىش ئارقىلىق قىلغان ئالدى ـ بەردىسى مۇئامىلىسى كۈچكە ئىگە. شافىئىي مەزھەب قارىشىدا «ئېيىم ـ سېتىم، رەنە ۋە ئىجارىگە ئوخشىغان كۆرۈش شەرت قىلىنىدىغان مۇئامىلىسى كۈچكە ئىگە ئەمەس، سەلەمگە ئوخشىغان تاۋارنى كۆرۈش شەرت قىلىنمايدىغان مۇئامىلىسى كۈچكە ئىگە، ئۆزى بىۋاستە قىلالمايدىغان مۇئامىلىلەردە باشقىلارنى ۋەكىل قىلىدۇ» دەپ قارىلىدۇ. قاراڭ: ئىلمىي گۇرۇپپا: «كۇۋەيت فىقھىي ئېنسىكلوپېدىيەسى»، 297/30، 298. ـــ ت.

[2] ئىجاب ۋە قوبۇل (الْإِيجَابُ وَالْقَبُولُ): ئىجاب ساتقۇچى ياكى توختاملاشقۇچىنىڭ سېتىش/توختاملىشىشقا بولغان رازىلىقىنى ئىپادىلەيدىغان «ماڭا بۇ مېلىڭنى مۇنچىلىك پۇلغا ساتقىن» ياكى «سەن بىلەن مۇنداق توختاملىشىمەن» دېيىشتەك تەكلىپ لەۋزى ياكى ئىش ـ ھەرىكىتى. قوبۇل: سېتىۋالغۇچىنىڭ ياكى توختاملاشقۇچىنىڭ سېتىش/ توختاملىشىشقا بولغان رازىلىقىنى ئىپادىلەيدىغان «ئالدىم» ياكى «سەن بىلەن توختاملاشتىم» دېيىشتەك قوبۇل لەۋزى ياكى ئىش ـ ھەرىكىتى. بۇ ھەنەفىي مەزھەب قارىشى بولۇپ، باشقا مەزھەبلەردە: دەسلەپ ياكى ئىككىنچى بولۇپ دېسۇن ساتقۇچىنىڭ ياكى مال ئىگىسىنىڭ سۆزى ئىجاب، سېتىۋالغۇچىنىڭ سۆزى قوبۇل بولىدۇ. ـــ ت.

تەلەپ / بۇيرۇق لەۋزى بىلەن بولسۇن، باشتا دېيىلگەنلا بولسا «سودا توغرا بولىدۇ» دەپ قارىلىدۇ. ئەگەر ساتقۇچى بىلەن سېتىۋالغۇچى مۇئاتات[1] هالەتتە سودا قىلىشقان بولسا، ئىمام ئەھمەدنىڭ قارىشىدا بۇ خىل سودا توغرىدۇر.

قازى ئەبۇ يەئلا ــ ئاللاه ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ مۇنداق دېگەن: «مۇئاتات سودىسى كىشىلەرنىڭ ئادىتىدە بولۇۋاتقان ئىش بولغانلىقى ئۈچۈن قىممەتلىك نەرسىلەردە ئەمەس، پەقەت قىممەتسىز نەرسىلەردە قىلىنسا جائىز». مانا بۇ ئەڭ ياخشى قاراشتۇر. ئىختىلاپ ئېهتىمالىنى چىقىش قىلىپ، ئىجاب ۋە قوبۇل لەۋزىگە رىئايە قىلىش تەقۋالىقتۇر.

ئۆسۈمگە كەلسەك: ئاللاه تائالا ئۆسۈم ھەققىدە ناھايىتى قاتتىق ئاگاھلاندۇرغان، شۇڭا بۇنىڭدىن ئېهتىيات قىلىش كېرەك. ئىككى تۈر ئۆسۈم / جازانە بار: بىرى، يۇقىرى ئۆسۈملۈك قەرز جازانىسى، يەنە بىرى، كېچىكىش جازانىسى. شۇڭا، مۇسۇلمان ئۆسۈمنىڭ تۈرلىرى ۋە ئۆسۈم تۇغۇلدۇرغان خەۋپلەرنى بىلىشى كېرەك. شۇنداقلا زاكالەت (السلم)، ئىجارە، مۇزارەبە[2] ۋە شېرىكچىلىكنىڭ شەرتلىرىنى بىلىشكىمۇ ئېهتىياجلىقتۇر. چۈنكى، تاپاۋەت يوللىرى مەزكۇر توختاملاردىن ئايرىلمايدۇ.

* * * *

ئىككىنچى سۆپەت: تىجارەتتە ئادىل بولۇش ۋە زۇلۇم قىلىشتىن ساقلىنىش؛ زۇلۇم «باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىش» دېمەك بولۇپ، ئۇ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ:

1) زىيىنى ئومۇمىي بولىدىغان زۇلۇم. مەسىلەن، ئاشلىق ۋە ئوزۇق - تۈلۈك قىسچىلىقى كۆرۈلگەندە، يۇقىرى باھادا ھاينىغا سېتىش ئۈچۈن يىغىپ ساقلاپ مونوپول قىلۇۋېلىش چەكلىنىدۇ. چۈنكى، بۇنداق قىلىش ئەل ئىچىدە ئوزۇق - تۈلۈك قىسچىلىقىنى ۋە شۇ سەۋەبلىك قىممەتچىلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭ ئالامتى: مەھسۇلاتلارنى باھا ئۆرلەشكە باشلىغاندا كۆپلەپ سېتىۋېلىپ، باھانىڭ يەنمۇ ئۆرلىشىنى كۈتۈش. لېكىن، بىر كىشى ئۆز ئېتىزىدىن مەھسۇلاتلىرىنى ئەكىرىپ ئۇنى ساقلىغان بولسا ياكى مەھسۇلاتنى جەمئىيەتتە قىسچىلىق تۇغدۇرمايدىغان، كەڭرىچىلىك، مولچىلىق زامانىدا سېتىۋالغان بولسا مونوپولچىلىق

[1] مۇئاتات (الْمُعَاطَاةُ): ساتقۇچى مالنى، سېتىۋالغۇچى پۇلىنى ئىجاب ۋە قوبۇلنى ئېيتمايدىغان لەۋزسىز تاپشۇرۇش/ تاپشۇرۇۋېلىشتەك ئەھمىيىتى ئىش - ھەرىكەت. ــ ت.

[2] مۇزارەبە / پۇل - كۇچ شېرىكچىلىكى (الْمُضَارَبَةُ): بۇ پۇلى بار كىشى بىلەن كۈچى بار كىشىنىڭ پايدىنى مەلۇم پىرسەنت بويىچە بۆلۈشۈش مەقسىتىدە، پۇل ئىگىسى چىقارغان پۇلنى كۇچ ئىگىسى چىقارغان كۇچ بىلەن ئايلاندۇرۇشقا كېلىشىشىدىن ئىبارەتتۇر. ــ ت.

ھېسابلانمايدۇ. قىسقىسى، خالايىقنىڭ ھايات ئاساسى بولمىش ئوزۇق - تۈلۈكنى يىغىپ ساقلاپ تىجارەت قىلىش مەكرۇھتۇر.

2) زىينى خاس بولىدىغان زۇلۇم. مەسىلەن، مېلىنى يوق سۈپەتلەر بىلەن ماختاش ياكى مېلىنىڭ بەزى ئەيىبلىرىنى يوشۇرۇش سېتىۋالغۇچىغا زىيانكەشلىكتۇر. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى بىزنى ئالدايدىكەن، ئۇ بىزدىن ئەمەس»[1] دېگەن.

بىلگىنكى، سودا ۋە ھۈنەر - كەسىپتە ئالدامچىلىق ۋە ساختىپەزلىك قىلىش ھارامدۇر.

ئىمام ئەھمەد رەھىمەھۇللاھتىن رەختنىڭ يىرتىقى ئاشكارا بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، رەختنى ئىنچىكلەپ تورلاپ يامىۋېتىش توغرۇلۇق سورالغاندا، ئىمام بۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ: «رەخت ساتقۇچىنىڭ ئۇ يەرنى يوشۇرۇپ سېتىشى دۇرۇس ئەمەس» دېگەنىدى.

سودىگەر تارازىدا كەم بەرمەسلىكى كېرەك. سودىگەر بەرگەنىدە ئارتۇقراق تارتىپ، ئالغاندا كەمرەك ئالمىغۇچە ھەقتىن تولۇق قۇتۇلالمايدۇ. يەم ساتقۇچى يەمگە تۇپراق ئارىلاشتۇرسا، ئاندىن تارتىپ بەرسە؛ شۇنىڭدەك قاسساپ سۆڭەكنى گۆشكە ھەددىدىن زىيادە ئارىلاشتۇرۇپ بەرسە، تارازىدا كەم بەرگۈچى ھېسابلىنىدۇ.

يالغاندىن سېتىۋالغۇچى قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ مال باھاسىنى ئۆرلىتىۋېتىشتەك ساختا خېرىدارلىق قىلىش ۋە تەسرىيە[2] مەنئى قىلىنىدۇ.

* * * *

ئۈچىنچى سۈپەت: تىجارەتتە ئېھسانچىل بولۇش؛ ﴿ئاللاھ ئادىل بولۇشقا ۋە ئېھسان قىلىشقا بۇيرۇدى﴾16/«نەھل»: 90، تىجارەتتە كەمگە قورساق بولۇش ۋە ئادەتتە پايدا ئېلىنمايدىغان نەرسىگە پايدا قويۇپ، سېتىۋالغۇچىنى ئالدىماسلىق ئېھسان جۈملىسىدىندۇر.

ھەقىقەتەن پايدا رۇخسەت قىلىنغان نەرسە. چۈنكى، تىجارەتنىڭ مەقسىتىمۇ

---

[1] مۇسلىم (102). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] قوي، كالا قاتارلىق سۈت بېرىدىغان ھايۋانلارنىڭ سۈتىنى ساغماي ياكى بالىسىنى ئېمىتكۈزمەي، يېلىنى تولغان ھالدا ساتقىلى ئېلىپ چىقىش، بىلمىگەن كىشىدە «بۇ ھەرۋاقىت مۇشۇنداق سۈتلۈك ھايۋان ئوخشايدۇ» دەپ قېلىپ قىممەت سېتىۋېلىشى مۇمكىن، بۇ كۆز بويامچىلىق. ـــ ت.

پايدا ئېلىشتۇر. لېكىن، چىقىمغا ئەگ يېقىن هالەتتە پايدا ئېلىش تەۋسىيە قىلىنىدۇ. بىر مالغا قاتتىق ئېھتىياجلىق ياكى بەك ئامراقلىقىدىن خېرىدار بولغۇچى نورمال نەرختىن يۇقىرى باھادا سېتىۋالماقچى بولسا، ساتقۇچىنىڭ ئارتۇق پايدىنى قوبۇل قىلماسلىقى ئېھسانچىللىقتىندۇر.

بەرگەن قەرزنى ياكى ساتقان مالنىڭ پۇلىنى ئالماقچى بولغاندا، بەزىدە كەڭ قورساقلىق قىلىش، بەزىدە بىر قىسمىنى كەچۈرۈۋېتىش، بەزىدە مۆھلەت بېرىش، بەزىدە سىلىق مۇئامىلىدە بولۇش ۋە بەزىدە ئالماقچى بولغان نەرسىنىڭ ياخشىسىنى ئېلىشتىن ۋاز كېچىش بىلەنمۇ ئېھسان قىلىنىدۇ.

سودىنى بىكار قىلىشنى تەلەپ قىلغۇچىنىڭ سودىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ بېرىشمۇ ئېھسان جۈملىسىدىندۇر. چۈنكى، پەقەت سودىدا زىيانغا ئۇچرىغۇچىلا سودىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ھەدىسەلەر تىلغا ئېلىنغان بۇ ئىشلارنىڭ پەزىلەتلىك ئىش ئىكەنلىكىگە، بۇ ئىشلارنى قىلغۇچىغا بېرىلىدىغان ئەجر ۋە ساۋابقا شاھىدلىق قىلىدۇ.

* * * *

تۆتىنچى سۈپەت: سودىگەرنىڭ ئۆزى ۋە ئاخىرىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نەرسىلەردە دىنىغا رىئايە قىلىشى. سودىگەرنىڭ تىرىكچىلىكى ئۈنى ئاخىرەتتىن مەشغۇل قىلماسلىقى، بەلكى ئۇ ئۆز دىنىغا كۆڭۈل بۆلۈشى لازىم. دىنىغا كۆڭۈل بۆلۈش ئالتە نەرسىگە رىئايە قىلىش بىلەن مۇكەممەللىشىدۇ:

1) تىجارەتتە ئېزگۈ نىيەتلىك بولۇش؛ سودىگەر تىجارەت قىلىش ئارقىلىق تىلەمچىلىك ۋە تەمەخورلۇقتىن قۇتۇلۇش ھەمدە خاتۇن - بالىلىرىغا يەتكۈدەك بىرنەرسە تېپىشنى نىيەت قىلسا، مۇجاھىدلار قاتارىدا بولىدۇ. سودىگەر مۇسۇلمانلارغا سەمىمي بولۇشنى نىيەت قىلسۇن.

2) ھۇنەر ياكى تىجارەتتە پەرز كۇپايىلەردىن بىرنى ئادا قىلىشنى مەقسەت قىلىش؛ چۈنكى، ھۇنەر - كەسىپ ياكى تىجارەت توختىغان ساھە زاۋاللىققا يۈز تۇتىدۇ - دە، تۇرمۇشنىڭ مەزمۇنى تارىيىدۇ. ئەمما، ھۇنەر - سەنئەتنىڭ مۇھىملىرىمۇ، كۆركەم ۋە پاراغەتلىك تۇرمۇشنى قوغلىشىشتەك زۆرۈر بولمىغانلىرىمۇ بار. شۇڭا، مۇسۇلمانلارغا مۇھىم بولغان بىر ئىشنى قىلغان بولۇش ئۈچۈن، ئەڭ مۇھىم ھۇنەرنى تاللاش كېرەككىم، بۇ ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجلىرى قامدالغاي. زەرگەرلىك، گەجگاچىلىق، نەققاشلىق ۋە شۇ قاتارى بېزەكچىلىك

هۇنەرلىرىدىن يىراق تۇرۇلغاي. چۈنكى، بۇ ئىشلار مەكرۇھتۇر[1].

بىر تەككۇچىنىڭ ئەرلەر ئۈچۈن يېپەك كىيىم تىكىپ بېرىشى گۇناھتۇر. قاسساپلىقمۇ مەكرۇھتۇر، چۈنكى ئۇ قەلبىنىڭ قېتىپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ. شۇنداقلا ھاجاماتچى (لوڭقا قويۇپ قان ئېلىش)، تېرە ئاشلىغۇچى ياكى تازىلىقچى بولۇش مەكرۇھتۇر. چۈنكى، ھەممىسلا مەينەتچىلىك بىلەن ئۇچرىشىدۇ[2].

قۇرئان ئۆگەتكەنگە، پەرز كۇپايىلەر ۋە ئىبادەتلەرنى ئۆگەتكەنگە ھەق ئېلىش دۇرۇس ئەمەس[3].

3) دۇنيا بازارلىرى سودىگەرنى ئاخىرەت بازىرىدىن توسۇپ قويماسلىقى كېرەك؛ ئاخىرەت بازىرى دەل مەسجىدتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، سودىگەر كۇنىدۇزدە ئەتىگەن تەرەپتىن بازارغا كىرىپ بولغۇچە بولغان ۋاقتىنى ئاخىرەتكە ئاتىشى ۋە ۋىردىلەرنى داۋاملاشتۇرۇشى كېرەك. سەلەفلەردىن سودىگەرچىلىك قىلىدىغانلار كۇنىنىڭ ئەتىگەن ۋە كەچقۇرۇنىنى ئاخىرەت ئەمەللىرىگە، ئوتتۇرىسىنى تىجارەتكە ئاتايىتتى. سودىگەر پىشىن ۋە ئەسىرنىڭ ئەزىنىنى ئاڭلىسا، پەرزنى ئادا قىلىش ئۈچۈن تىرىكچىلىكىنى تاشلىشى كېرەك.

4) بازاردا دائىم ئاللاھنى زىكىر قىلىش، تەسبىھ ۋە تەھلىل بىلەن مەشغۇل بولۇش؛

---

[1] چەكتىن ئاشۇرۇپ بېزەش ۋە ھەشەمەتچىلىك كۆزدە تۇتۇلغان. بولمىسا بۇ ھۇنەرلەرنىڭ ھەممىسى ھالال. ـــ ت.

[2] بۇ بەزى ئالىملار قارىشى بولسىمۇ، بۇنىڭ ھېچبىر نەقلىي ۋە ئەقلىي دەلىلى يوق. كۆپچىلىك ئالىملار: «ھارام بولمىغان ھۇنەر - كەسىپلەرنىڭ ھەممىسى مۇباھ» دەپ قارايدۇ. چۈنكى، مۇباھ ھۇنەر - كەسىپ ۋە ئىشلارنىڭ ھەممىسى جەمئىيەتكە پايدىلىق بولۇپ، مۇسۇلمانلار بۇ كەسىپلەرنىڭ ھەممىسگە موھتاج بولغاچقا، ھەممىسى پەرز كۇپايەدۇر. ـــ ت.

[3] بۇ ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ۋە دەسلەپكى ھەنەفىي ئالىملارنىڭ قارىشى بولۇپ، ئۆلىمالار ئارىسىدا بۇ مەسىلىدە ئوخشىمىغان قاراشلار مەۋجۇد. ھەسەن بەسرىي، شەئبىي، ئىبنى سىرىن ۋە نەۋەۋىي قاتارلىقلار: «ھەق بېرىشنى شەرت قىلمىغان بولسا دۇرۇس» دەپ قارىغان. ئەتائ، مالىك، شافىئىي ۋە باشقىلار: «ئۆگىتىشكە توختاملىشىپ ھەق بېرىشكە ئېنىق شەرتلەشسە دۇرۇس» دەپ قارىغان. كېيىنكى ھەنەفىي ئالىملار: «قۇرئان ۋە شەرئىي ئىلىملەرنى ئۆگەتكەنگە ھەق ئېلىش جائىز» دەپ پەتۋا بەرگەن. «ئەلھىدايە»، 1281/3؛ ئىمام سۇيۇتىي رەھىمەھۇللاھ ئەبۇللەيس سەمەرقەندىينىڭ «بوستان» ناملىق كىتابىدىن مۇنداق نەقىل قىلىدۇ: «تەلىم - تەربىيە ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: بىرىنچىسى، ھەق ئالماي ساۋاب ئۈچۈن ئۆگىتىش؛ ئىككىنچىسى، ھەق بېرىشكە دېيىشىپ ئۆگىتىش؛ ئۈچىنچىسى، ھەق بېرىشنى شەرت قىلماي، سۇۋغات بەرسە قوبۇل قىلىش. بىرىنچى كىشى ساۋابقا ئېرىشىدۇ. بۇ پەيغەمبەرلەر يولىدۇر. ئىككىنچىسىنىڭ دۇرۇس ياكى ئەمەسلىكىدە ئوخشىمىغان قاراشلار بار، ‹دۇرۇس› دېگەن قاراش كۆچلۈك. ئۈچىنچىسىنىڭ دۇرۇسلۇقىغا ئىجمائ قىلىنغان. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كىشىلەرگە تەلىم بېرەتتى ۋە سۇۋغات قوبۇل قىلاتتى». «ئەلئىتقان»، 1/ 323. ـــ ت.

5) بازارغا ۆە تىجارەتكە قاتتىق ھېرىسىمەن بولماسلىق، بازارغا ئەكۈ ئاۋۋال كىرىپ، ئەكۈ ئاخىرىدا چىقىدىغان كىشى بولماسلىق كېرەك؛

6) ھارامدىن ساقلىنىش بىلەنلا كۇپايىلەنمەسلىك، بەلكى شەك - شۇبھىلەردىنمۇ قېچىش ۆچە باشقىلار بەرگەن پەتۋالارغا قاراپ قالماسلىق، قەلبىنى تىنچلاش، گەرچە جائىزلىقىغا پەتۋا بېرىلگەن بولسىمۇ، قەلبىنى بىئارام قىلىدىغان ئىشلارنى قىلماسلىق كېرەك.

ھالال ۆە ھارامنىڭ بايانى

بىلگىنكى، ھالال رىزىق تەلەپ قىلىش ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرزدۇر. نۇرغۇن جاھىللار «ھالال قالمىدى» دەپ بىلجىرلاشتى. ئۇلارچە: ھالال نەرسىلەردىن پەقەت پاكىز سۇ، ھۆل - قۇرۇق ئوت - چۆپلەرلا قالغان، باشقا نەرسىلەرنى بۇزۇق مۇئامىلىلەر بۇلغاپ بولغان ئىمىش. ئۇلار باشتا مۇشۇ چۆشەنچىگە كېلىۋېلىپ، قارىسا يېمەك - ئىچمەكسىز ھايات داۋاملاشمايدىغانلىقىنى بىلگەندە، شۇبھىلىك ۆە ھارام نەرسىلەردە بەك كەڭرى يول تۇتتى. مانا بۇ نادانلىق ۆە ئىلمىسىزلىكتۇر. دەرۋەقە، «سەھىھەين»دە نۇئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۆەسەللەم: «ھالالمۇ ئېنىق، ھارامۇ ئېنىق. بۇلارنىڭ ئارىسىدا گۇمانلىق نەرسىلەر بار» دېگەن[1].

بۇ نادانلارنىڭ دەۋالىرى ھەم خەلقە، ھەم دىنغا زىيانلىق بىدئەتلەر بولغاچ، ھالال، ھارام ۆە شۇبھىلىك نەرسىلەرنى ئېنىق ئايرىپ، بۇ بۇزۇق دەۋا ئۇستىدىكى پەردىلەرنى ئېچىپ تاشلاش زۆرۈر بولدى. بىز بۇلارنى بىرنەچچە قىسىمدا چۈشەندۈرىمىز:

بىرىنچى قىسىم: ھالال رىزىق تەلەپ قىلىشنىڭ پەزىلىتى، ھارامنىڭ يامانلىقى ۆە ھالال بىلەن ھارامنىڭ دەرىجىلىرى

ئاللاھ تائالا: ﴿ئى پەيغەمبەرلەر! ھالال نەرسىلەرنى يەڭلار، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىڭلار، مەن ھەققىتەن سىلەرنىڭ قىلغان ئەمەللىرىڭلارنى ئوبدان بىلىمەن﴾23/«مۇئمىنۇن»: 51 دېيىش ئارقىلىق ياخشى ئەمەل قىلىشتىن بۇرۇن ھالال نەرسىلەرنى يېيىشكە بۇيرۇدى. شۇنداقلا ھارامنىڭ يامانلىقىنى بايان قىلىپ: ﴿بىر - بىرىڭلارنىڭ

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (52)؛ مۇسلىم (1599).

مالليرنىي ناهەق يەۋالماڭلار...﴾ 2/«بەقەرە»: 188 دېدى. بۇ ھەقتە باشقا ئايەتلەرمۇ بار[1].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئى خالايىق! ئاللاھ پاكتۇر، پاكتىن باشقىسىنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇلۇغ ئاللاھ پەيغەمبەرلەرگە: ﴿ئى پەيغەمبەرلەر! ھالال نەرسىلەرنى يەڭلار، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىڭلار، مەن ھەققەتەن سىلەرنىڭ قىلغان ئەمەللىرىڭلارنى ئوبدان بىلىمەن﴾23/«مۇئمىنۇن»: 51 دەپ بۇيرۇغان نەرسىنى مۇئمىنلەرگىمۇ بۇيرۇپ: ﴿ئى ئىمان ئېيتقانلار! بىز سىلەرنى رىزىقلاندۇرغان نەرسىلەرنىڭ پاكلىرىدىن يەڭلار﴾2/«بەقەرە»: 172 دېگەن» دېدى، ئاندىن: «بىر كىشى پۇتۇن ئىشتىياقى بىلەن (ھەق يولىدا) ئۇزۇن سەپەرگە چىقىدۇ، ۋە چاچلىرى چۈۋۈق، چاڭ - توزان باسقان ھالدا قوللىرىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ: ‹ئى ئىگەم! ئى پەرۋەردىگارىم!› دەپ يالۋۇرىدۇ. ھالبۇكى ئۇنىڭ يېگىنى ھارام، ئىچكىنى ھارام، كىيگىنى ھارام، (قىسقىسى) پۇتكەن - تۇرغىنى ھارام تۇرسا، بۇنداق كىشىنىڭ دۇئاسى قانداقمۇ ئىجابەت بولغاي!»[2] دېدى. بۇ ھەقتە بۇنىڭدىن باشقا ھەدىسلەرمۇ بار.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن دۇئالىرىنىڭ ئىجابەت بولۇشى ئۈچۈن نېمە قىلىشى كېرەكلىكىنى سورىغانىدى، ئۇ زات: «تامىقىڭنى پاكلىغىنكى، دۇئايىڭ ئىجابەت بولغاي» دېدى[3].

سەلەفلەر تاپاۋىتىنىڭ ھالالدىن بولۇشىغا بەك دىققەت قىلاتتى ۋە تەكشۈرۈپ تۇراتتى. ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شۇبھىلىك بىرنەرسىنى يەپ سېلىپ ئۇنى قۇسۇۋەتكەن.

---

[1] جازانە، قىمار، پارا، تىجارەت ماركىلىرى ۋە ئەسەر نەشر ھوقۇقىغا دەخىل قىلىش... قاتارلىقلارمۇ ھارامىلارنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، بۇ ھەقتە يەنە مۇنداق ئايەتلەر بار: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىر - بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى (ئوغرىلىق، خيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئوينىاش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا - سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾4/«نىسائ»: 29، ﴿ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئوينىاش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار) غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار (90) شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئارا ئاڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟﴾5/«مائىدە»: 90، 91. ـــ ت.

[2] مۇسلىم (1015).

[3] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (6495). ئىراقىي، ھەيسەمي («مەجمەئۇززەۋائىد»، 18101) ۋە ئالبانىيلار: «زەئىف» دېگەن.

هالال ۋە هارامنىڭ دەرىجىلىرى

بىلگىنىكى، هالالنىڭ هەممىسى پاك، لېكىن بەزىسى بەزىسىدىن بەكرەك پاكتۇر. هارامنىڭ هەممىسى يامان، لېكىن هارامنىڭمۇ بەزىسى بەزىسىدىن بەكرەك يامانىدۇر. مەسىلەن: تېۋىپلەر هەرقانداق تاتلىق نەرسىنى «تەبىئىتى ئىسسىق» دەۋېرىدۇ. هالبۇكى، تېبابەتتە «ئىسسىق» تۆرت دەرىجىگە ئايرىلىدۇ.

هارامغا كەلسەك: ناتوغرا سودا توختىمى بىلەن ئېلىۋېلىنغان مال هارام. لېكىن، ئۇ مەجبۇرىي بۇلاپ ئېلىۋېلىنغان مالنىڭ دەرىجىسىدە هارام ئەمەس، مەجبۇرىي بۇلاپ ئېلىۋېلىنغان مال بەكرەك هارام. چۈنكى، جەبرەن بۇلاپ ئېلىۋېلىش باشقىلارغا ئەزىيەت بەرگەنلىك ۋە مالغا ئېرىشىشتە شەرىئەت يولىنى تەرك ئەتكەنلىكتۇر. لېكىن، ناتوغرا سودا توختامى ئارقىلىق باشقىلارنىڭ مېلىنى ئېلىۋېلىش پەقەت ئىبادەت يولىنى تەرك ئەتكەنلىكتۇر. شۇڭا، بۇلاڭچىلىق بىلەن ئېلىۋېلىنغان مالنىڭ هاراملىق دەرىجىسى ناتوغرا سودا توختىمى بىلەن ئېلىۋېلىنغان هارام مالدىن يۇقىرىراقتۇر.

شۇنىڭدەك نامراتتىن، سالىھ كىشىدىن ياكى يېتىمدىن زۇلۇم قىلىپ ئېلىۋېلىنغان مال كۆچلۈكتىن، بايدىن ياكى پاسىقتىن زورلۇق بىلەن ئېلىۋېلىنغان مالغا قارىغاندا بەكرەك هارام.

تەقۋادارلىقنىڭ دەرىجىلىرى

تۆرت دەرىجە تەقۋادارلىق باردۇر:

1 ـ دەرىجە: پەتۋا بىلەن مۇقىمدالغان بارلىق هاراملاردىن يۈز ئۆرۈش؛ بۇنىڭغا مىسال كەلتۈرۈش هاجەتسىز.

2 ـ دەرىجە: ساقلىنىش ۋاجىب بولمىغان هەرقانداق شۈبھىدىن يىراق تۇرۇش مۇستەھەب؛ دەرۋەقە رەسۇلۇللاھ: «سېنى دەرگۇمان قىلغان ئىشنى قويۇپ، بىگۇمان ئىشنى قىلغىن»[1] دېگەن. بۇ ھەقتە «شۈبھىلەر» قىسمىدا تەپسىلىي توختىلىمىز.

3 ـ دەرىجە: هارامغا چۈشۈپ قېلىشتىن قورقۇپ بەزى هاللالاردىن ۋاز كېچىش؛

4 ـ دەرىجە: ئاللاھ ئۈچۈن بولمىغان هەرقانداق نەرسىدىن نېرى تۇرۇش. بۇ سىددىقلارنىڭ تەقۋاسىدۇر. بۇنىڭ مىسالى مۇنۇ رىۋايەتتە كەلگەن:

[1] تىرمىزي (2518)، ئەھمەد (1727)، سەنەدى سەھىھ. ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

يەھيا ئىبنى يەھيا نىشاپۇرىي ـــ ئاللاھنىڭ رەھمىتى ئۇنىڭغا بولسۇن ـــ دورا ئىچتى، ئايالى ئۇنىڭغا:

ـــ ھويلىدا ئازراق مېڭىپ بەرگەن بولسىڭىز دورا تېزرەك تەسىر قىلاتتى، ـــ دېدى، ئۇ:

ـــ مەن بۇنداق مېڭىش ھەققىدە (سۆزىنەت بارلىقىنى) بىلمەيدىكەنمەن، ھالبۇكى مەن ئوتتۇز يىلدىن بېرى نەپسىمدىن ھېساب ئېلىۋاتىمەن، ـــ دېدى.

دېمەك، نىشاپۇرىي رەھىمەھۇللاھ ھەرقانداق بىر دىنىي مۇددىئاسىز ھويلىدا مېڭىپ يۈرۈشنى خاھلىمىدى. مانا بۇ تەقۋالىقنىڭ نازۇك تەرەپلىرىدىندۇر.

ئەمەلىيەتتە تەقۋادارلىقنىڭ تۆۋەن ۋە يۇقىرى چەكلىرى بار بولۇپ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئېھتىيات دەرىجىلىرى بار. ئىنسان نەپسىگە قانچە قاتتىق مۇئامىلە قىلسا، يۇكى شۇنچە يەڭگىل بولىدۇ ۋە سىرات كۆۋرۈكىدىن شۇنچە تېز ئۆتىدۇ. كىشىنىڭ ئۆتكۈزگەن گۇناھ ۋە ھارام قىلمىشلىرىغا يارىشا جەھەننەمدىكى دەرىجىسى ئۆزگەرگەنىدەك تەقۋالىق دەرىجىسىگە يارىشا جەننەتتىكى ماقامىمۇ ئۆزگىرىدۇ. شۇڭا، خاھلىساڭ قاتتىق ئېھتىيات قىل، خاھلىساڭ سەل قارا. ئېھتىياتچانلىقىڭ ئۆز پايدىڭغا، سەل قارىشىڭ زىيىنىڭغا.

ئىككىنچى قىسىم: شۇبھىلەرنىڭ مەرتىۋىسى ۋە شۇبھىلەرنى ھالال ۋە ھارامدىن پەرقلەندۈرۈش

نۇئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان ھەدىس[1] ھالال، ھارام ۋە ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىكى شۇبھىلىك ئىشلار قاتارلىق ئۇچ تۈرنى ئوچۇق بەلگىلىدى. بۇلادىن ئەڭ قىيىنى دەل كۆپىنچە كىشىلەر بىلمەيدىغان ھالال بىلەن ھارامنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى شۇبھىلىك شەيئىلەردۇر. ئېنىق قىلىپ ئېيتساق:

مۇتلەق ھالال: ئۆزى ۋە مەنبەسى ھارام ياكى مەكرۇھتىن تامامەن خالىي نەرسىدۇر. مەسىلەن: ھەرقانداق بىر كىشىنىڭ تەۋەلىكىگە چۈشۈشتىن ئىلگىرى ئېلىۋېلىنغان يامغۇر سۈيى مۇتلەق ھالالدۇر؛

مۇتلەق ھارام: خۇددى ھاراق، سۈيدۈك قاتارلىق تەركىبىدە ھارام بار نەرسىلەر ياكى زۇلۇم ۋە جازانىگە ئوخشاش چەكلەنگەن بىر سەۋەب / ئۇسۇلۇب بىلەن ئېرىشىلگەن نەرسىلەردۇر.

[1] «سەھىھەين»دىكى: «ھالالمۇ ئېنىق، ھارامۇ ئېنىق. بۇلارنىڭ ئارىسىدا گۇمانلىق نەرسىلەر بار» دېگەن ھەدىس. ـــ ت.

مانا بۇلار ــــ هالاللىقى ۋە ھاراملىقى ــــ ئوچۇق ئىككى تەرەپتۇر. ھۆكمى ئېنىق، ئەمما ئۆزگىرىش ئېھتىماللىقى بار تۇرۇپمۇ بۇ ئېھتىماللىقنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە دالالەت قىلىدىغان ئوچۇق بىر سەۋەب تېپىلمىغان نەرسىلەرمۇ ئىككىسىدىن بىرىگە تەۋەدۇر. مەسىلەن: قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىز ئۇۋلىرى ھالالدۇر. لېكىن، بىر كىشى ئۇۋلىغان بىر كېيىك ياكى بېلىقنى بۇرۇن باشقا بىر ئۇۋچى ئۇۋلاپ، ئۇنىڭ قولىدىن قاچقان بولۇشى مۇمكىن. ھاۋادىن ئېلىۋېلىنغان يامغۇر سۈيى ئۇچۇن بۇ خىل ئېھتىماللىق يوق. ئوۋچىلىقتا داۋاملىق بۇ ئېھتىماللىقنى ئويلاش ۋە شۇنىڭ ئۈچۈنلا ئوۋچىلىقتىن ۋاز كېچىش پەقەت ۋەسۋەسە سەۋەبلىك ئارتۇقچە سەزگۈرلىشىپ كېتىشتۇر. چۈنكى، ئۇ ئاساسسىز پەرەزدىنلا ئىبارەتتۇر. لېكىن، كېيىكنىڭ تېنىدە ئۇنىڭ باشقىلارنىڭ ئوۋى ئىكەنلىكىگە ئىشارە قىلىدىغان يارا چاغلىق بىر ئالامەت بار بولسا ھۆكۈم ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن، كىشى بىر كېيىكنى تۇتقاندىن كېيىن تېنىدە بىرەر جاراھەت ئىزىنى تاپسا، بۇنىڭ باشقىلارنىڭ بولۇش ئېھتىماللىقى بار. دېمەك، مانا مۇشۇ نۇقتا تەقۋالىقنىڭ ئورنىدۇر.

شۇبھىنىڭ چېكى دېگىنىمىز ئوخشىمىغان ئىككى قانائەتنى تەقەززا قىلىدىغان ئىككى نەرسىدىن چىققان ئىككى قاراش (ھالال ياكى ھارام ئىكەنلىكىدە) قارىمۇقارشى كېلىپ قالغان نۇقتىدۇر.

شۇبھىنىڭ مەنبەلىرى ناھايىتى كۆپتۇر. ئەڭ مۇھىملىرى مۇنۇ ئىككى مىسالدا:

بىرىنچى مىسال: ھالال ياكى ھارام قىلغۇچى ئامىل ھەققىدە شۇبھىگە چۈشۈش. بۇ تۆرت تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1 ـ تۈر: ئەسلى ئېنىق ھالال، ئەمما دەمال شەك پەيدا بولۇش. بۇ تۈرلۈك شۇبھىدە ساقلىنىش ۋاجىب، تەۋەككۈل قىلىش ھارامدۇر. مەسىلەن: كىشى بىر ئوۋنى كۆرۈپ، ئۇنى يارىلاندۇرسا، ئاندىن ئۇ ھايۋان قېچىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىپ، ئوۋچى ئۇنى ئۆلۈك ھالەتتە تاپسا، ئوۋچى ئۇنى سۇدا تۇنجۇقۇپ ئۆلدىمۇ ياكى ئوق يارىسى سەۋەبىدىن ئۆلدىمۇ بىلەلمىسە، بۇ ھايۋاننى يېيىش ھارام. چۈنكى، بۇنىڭدا ئەسل قائىدە ھايۋاننىڭ ھارام بولىدىغانلىقىدۇر.

2 ـ تۈر: ھالال ئىكەنلىكى بىلىنگەن، ھارام بولۇپ قېلىش ئېھتىمالىدىن شەك قىلىش. بۇ مەسىلىدە ئەسل قائىدە بويىچە ئۇ نەرسە ھالال. مەسىلەن: بىر ئوۋچارقانات ئوۋچىسا، ئاندىن بىر ئادەم: «ئەگەر بۇ قۇش قاغا بولۇپ قالسا، ئايالىم تالاق» دېگەن بولسا ۋە باشقا بىر ئادەم: «ئەگەر ئۇ ئوۋچارلىق قارغا بولمىسا، ئايالىم تالاق» دېسە، ئاندىن بۇ ئوۋچار ـ قانات (قارغىمۇ، يا ئەمەسمۇ) ئوچۇق بولمىسا، بىزچە ئىككىلىسىگە «ھارام» دەپ ھۆكۈم قىلىنمايدۇ. لېكىن،

ھەر ئىككىسىنىڭ ئايالىدىن يىراق تۇرۇشى ۋە ئايالليرىنىڭ تالاق قىلىنىشى تەقۋالىقتۇر.

3 - تۆر: ئەسلىدە ھارام، لېكىن كۆچلۈك بولغان بىر گۇمان سەۋەبلىك ھالاللىقنى ۋاجىب قىلىدىغان بىر سەۋەب كېيىن ئوتتۇرىغا چىققاچ شەك - شۈبھە تۇغۇلۇش. بۇنىڭدا ھالاللىق ئېھتىمالى ئۈستۈندۇر. مەسىلەن، بىراۋ بىر ئوۋنى ئېتىپ تەگكۈزىدۇ - يوق، ئوۋنى تۇتۇۋالماي تۇرۇپ يوقىتىپ قويىدۇ. كېيىن ئۇ كىشى ئوۋنى ئۆلۈك ۋە ئۆزى ئاتقان ئوقتىن باشقا يارا ئىزى يوق ھالدا تاپىدۇ، كۆچلۈك قاراشتا ئۇ ھايۋان ھالال. چۈنكى، ئۇنىڭ باشقا ئامىل بىلەن ئۆلگەنلىك ئېھتىماللىقى دەلىلگە تايانمىسا، بۇ شۈبھە پەقەت ۋەسۋەسىدىن ئىبارەتتۇر. ئەمما ئوۋنىڭ ئۈستىدە باشقا سوقۇلۇش ياكى جاراھەت ئىزى بولسا بىرىنچى تۇرگە كىرىدۇ (يەنى ئۇ ھايۋاننى يېيىش ھارامدۇر).

4 - تۆر: ھالاللىقى باشتىن ئېنىق، لېكىن كېيىنچە شەرئىي جەھەتتە ئېتىبارلىق، كۆچلۈك بىر گۇمان بىلەن ھارامغا جورۇلۇپ قېلىش. مەسىلەن: گۇمان قوزغايدىغان مۇئەييەن بىر ئالامەتكە تايىنىپ تۇرۇپ ئىككى قاچىنىڭ بىرىنىڭ نىجىس ئىكەنلىكىگە ــ ئىجتىھاد بىلەن ــ ھۆكۈم قىلىنىشى. بۇ ھۆكۈم ئۇ قاچىدىكى سۇدا تاھارەت ئېلىشنى ھارام قىلغانىدەك، ئۇنىڭدىكى سۈنى ئىچىشنىمۇ ھارام قىلىدۇ.

ئىككىنچى مىسال: ھارامنىڭ ھالال بىلەن ئارىلىشىپ قېلىشى ۋە ئوۋنى ئېنىق ئايرىشتا ئاجىز كېلىش. بۇ بىرنەچچە تۈرلۈكتۇر:

1) ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننىڭ گۆشىنىڭ بىسمىللاھ ئېيتىپ بوغۇزلانغان بىر ياكى ئون ۋەياكى مەلۇم سانىدىكى ھايۋاننىڭ گۆشى بىلەن ئارىلىشىپ قېلىشى؛ ئېمىلىداش قىز قېرىنداشىنىڭ يات ئاياللار بىلەن ئارىلىشىپ قېلىشىمۇ شۇ قاتاردىن. بۇ خىل شۈبھىدىن يىراق تۇرۇش ۋاجىبتۇر (يەنى ئوۋنداق گۆشىمۇ يېيىلمەيدۇ، ئوۋنداق قىزغىمۇ ئۆيلىنىلمەيدۇ).

2) سانى ئېنىق ھارامنىڭ سانى ئېنىقسىز ھالال بىلەن ئارىلىشىپ قېلىشى؛ مەسىلەن، كىشىنىڭ بىر ياكى ئون ئېمىلىداش قىز قېرىندىشى چوڭ بىر شەھەردىكى ئاياللارغا ئارىلىشىپ قالسا، بۇ شەھەردىكى ھېچقانداق ئايال بىلەن تۇي قىلماسلىق كېرەك ئەمەس، بەلكى ئۇ شەھەردىكى خاھلىغان ئايال بىلەن تۇي قىلسا بولىدۇ. چۈنكى، بۇنى ھارام قىلىش چوڭ قىينچىلىق تۇغدۇرىدۇ. شۇنىڭدەك دۇنيا مېلىغا ھارام ئارىلاشقانلىقنى بىلگەن كىشى ئېلىم - سېتىم ياكى يەپ - ئىچىشتىن توختىشى كېرەك ئەمەس. چۈنكى، ئوۋنداق قىلىش

قولايسىزلىق ۋە قىينچىلىق كەلتۈرىدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋە ساھابىلەر جەمئىيەتتە ئۆسۈمخور كىشىلەرنىڭ بارلىقىنى بىلەتتى[1]، شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇلار تەڭگىلەرنى پۈتۈنلەي تاشلىۋەتمىدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ زامانىدا بىر قالقان ئوغۇرلانىدى[2]، شۇنداق تۇرۇقلۇق زامانىسىدا قالقان سېتىۋېلىش توختاپ قالمىدى. بۇنىڭدىن ساقلىنىش شەيتان ۋەسۋەسىسى سەۋەبلىك ساقلىنىش خالاس.

3) ساناقسىز ھارامنىڭ ساناقسىز ھالالغا ئارىلىشىپ قېلىشى. زامانىمىزدىكى ئەھۋال دەل مۇشۇنداق. بۇ ئارىلىشىپ قېلىش سەۋەبلىك مۇئەييەن بىرنەرسىنى ئېلىپ يېيىش ھارام ئەمەس، لېكىن مۇئەييەن بىر نەرسىنىڭ ھارام ئىكەنلىكىگە ئىشارە قىلىدىغان، مەسىلەن زالىم پادىشاھنىڭ قولىدىن ئېلىنغان نەرسە دېگەندەك، بىرەر ئالامەت تېپىلسا ئۇنى ئېلىش ھارامدۇر. ئەگەر بىرنەرسىدە ئۇنىڭ باشقىلارنىڭ ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىدىغان ئالامەت بولمىسا، ئۇنى ئالماسلىق تەقۋادارلىق، ئېلىشمۇ ھارام ئەمەس. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋە ئۇ زاتتىن كېيىنكى راشىد خەلىپىلەر زامانىدا ھاراق پۇللىرى، ئۆسۈم پۇللىرى ۋە خيانەت قىلىنغان غەنىيمەتلەر باشقا مالىلارغا ئارىلىشىپ قالاتتى؛ ساھابىلەر مەدىنەنىڭ بۇلاڭ - تالاڭ قىلىنىشى ۋە زالىملارنىڭ قىلقىلىرىغا تاقۇق بولغانىدى، شۇنداقتىمۇ ئۇلار سودا - سېتىقنى توسمىدى. ئەگەر توسۇلغاندا ئىدى، تىجارەتنىڭ بارچە ئىشىكلىرى ئېتىلگەن بولاتتى. چۈنكى، بەندىچىلىكتە گۇناھتىن خالىي بولالماسلىق، دىققەتسىزلىكلەر بولۇشى مۇمكىن، ئەمما ماللار ئەسلىدە ھالالدۇر. لېكىن، ئەسىل بىلەن كۆچلۈك گۇمان بىر - بىرىگە زىت كەلسە، كۆچلۈك گۇمانىدا توغرىلىق ئالامتى بولمىسا، خۇددى كوچا - كوينىڭ لاي - پاتقىقى ۋە مۇشىرىكلەرنىڭ قاچىلىرى توغرىسىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئەسلىگە ئاساسەن (ھالال) ھۆكۈم قىلىنىدۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر ناسارا ئايالنىڭ ساپال قاچىسىدىن سۇ ئېلىپ تاھارەت ئالغان. ھالبۇكى، ناسارالار شاراب ئىچەتتى، چوشقا گۆشى يەيتتى ۋە نىجاسەتتىن ساقلانمايتتى. شۇنداقلا ئەسھابىمۇ ئاشلانغان تېرە ۋە بويالغان كىيىملەرنى كىيەتتى.

تېرە ئاشلىغۇچى ۋە بوياقچىلارنى كۆزەتكەن كىشى ئۇلارنىڭ ئادەتتە مەينەتچىلىكتىن قېچىپ بولالمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. دېمەك، ساھابىلەر ئۇستىدە نىجاسەتنى ياكى نىجاسەت ئالامتىنى ئېنىق كۆرمىگۈچە ئۇنداق نەرسىلەرنى كىيمۇەرگەن. مۇئەييەن ئەھۋال ۋە شارائىت ئىچىدە ئوتتۇرىغا چىققان ئۇششاق غەم

[1] مەسىلەن، سەھىھ بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاببىاس ئىبنى ئابدۇلمۇتتەلىبنىڭ جازانىلىرىنىڭ ھەممىسى ئىناۋەتسىز» دېگەن. تىرمىزي (3087).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخاري (6798)؛ مۇسلىم (1686).

ۋە پەرەزلەر بىلەن ئىشى بولمىغان.

سوئال: «ساھابىلەر تاھارەت ئىشىدا شۇنچە كەڭ يول تۇتقان تۇرۇپ، ھاراملىقى شۇبھىلىك نەرسىلەردىن ساقلىناتتى، بۇنىڭدىكى پەرق نېمە؟» دېيىلسە، بىز دەيمىزكى:

جاۋاب: «ئەگەر ‹تاھارەت ئىشىدا كەڭ يول تۇتاتتى› دېگىنىڭ ئۇلارنىڭ نىجاسەت بىلەن نامىاز ئوقۇۋېرىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتقان بولسا، بۇ باتىل، ناتوغرا سۆزدۇر. ئەگەر ئۇلارنىڭ ساقلىنىش ۋاجىب بولغان بارلىق نىجاسەتلەردىن ساقلىنىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتقان بولسا، بۇ سۆزۈڭ ھەق، توغرىدۇر. شۇبھىلىك نەرسىلەردىن ساقلىنىدىغانلىقلىرىغا كەلسەك، بۇ كىشىنىڭ چاتاق بار نەرسىگە يۇقۇشۇپ قېلىشتىن قورقۇپ، ئۆز نەپسىنى چاتاق يوق نەرسىدىنمۇ تارتىشىدۇر. ئىنسان نەپسى مال - دۇنياغا مايىل ۋە ھېرىس كېلىدۇ، تاھارەتكە كەلگەندە بۇنىڭ ئەكسىچە. ئۇنداقتا قانداقمۇ بۇ ئىككىسىنى ئۆزئارا قياس قىلىپ بولسۇن؟! دەرۋەقە ئەسھاب كىرامىلەر قەلبلىرىنى ئاللاھدىن مەشغۇل قىلىدىغان ھەرقانداق نەرسىدىن يىراق تۇرغان. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر».

ئۈچىنچى قىسىم: ئىزدىنىش، سوراش، ھۆجۈم قىلىش، سەل قاراش ۋە بۇلارنىڭ مۇمكىنچىلىك ئورۇنلىرى

بىلگىنكى، ساڭا بىرەر تائام سۇنۇلسا ياكى بىرنەرسە ھەدىيە قىلىنسا ۋەياكى بىراۋدىن بىرنەرسە سېتىۋالماقچى بولسا ڭ، «بۇ مەن ھالاللىقىدىن ئەسلا خاتىرجەم نەرسە ئەمەس، شۇڭا ئۇنى تەكشۈرىمەن» دەپ يۈرمىگىن، شۇنداقلا تامامەن تەكشۈرمەيمۇ قويمىغىن. بەلكى سوراش بەزىدە ۋاجىب، بەزىدە ھارام، بەزىدە مۇستەھەب، بەزىدە بولسا مەكرۇھتۇر. بۇ ھەقتىكى ئەڭ ئۇيغۇن سۆز: سۈرۈشتۈرۈش ئېھتىمالى بار يەرلەر شۇبھىلىك يەرلەردۇر، بۇ شۇبھە يا مال ئىگىسىگە مۇناسىۋەتلىك ياكى مالغا مۇناسىۋەتلىك ئەھۋالدىن كېلىپ چىققان بولىدۇ.

مال ئىگىسىگە مۇناسىۋەتلىك شۇبھە: مەسىلەن، ئۇنىڭ بىلىنمىگەن بىر كىشى بولۇشى. يەنى، تاشقى تۇرۇق - قىياپىتىدىن نە زالىمنىڭ ئۆزى ياكى زالىمغا يانتايىاق كىشىگە دالالەت قىلىدىغان، نە ئىلىم ئەھلى، زاھىد كۆرۈنۈشلۈك، ياخشى ئادەم ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدىغان ئالامەت يوق كىشى دېمەكتۇر. بۇنداق كىشىدىن سوراش بىھاجەت. چۈنكى، بىھۇدە سوراش مۇسۇلمانغا ئەزىيەت، ھەتتا بوھتانغا ئايلىنىدۇ. بۇنداق ئادەم «گۇمانلىق ئادەم»مۇ ئەمەس، چۈنكى ئۇنىڭدا گۇمان قوزغىغۇدەك ئەقەللىي بىرەر ئالامەت ــ زوراۋانلىق ياكى قاراقچىلىق

بىلەن داڭق چىقارغان بىرەر تائىپە ياكى سەھرالىقلارچە تەبىئەت ـــ يوق تۇرۇپ «گۈمانلىق» ئاتاپ بولمايدۇ. ئەھۋالى بىلىنمىگەن كىشى بىلەن سودا مۇئامىلىسى قىلىش جائىز، چۈنكى مالنىڭ ئۇنىڭ قولىدا بولغىنى مال ئىگىسىنىڭ شۇ كىشى ئىكەنلىكىگە ـــ گەرچە ئاجىز بولسىمۇ ـــ دالالەتتۇر. لېكىن بۇنداق كىشى بىلەن سودا قىلماسلىق تەقۋالىقتۇر.

مالغا مۇناسىۋەتلىك شۇبھە: ھارام بىلەن ھالالنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشى دېگەندەك. ئالايلۇق، بىر بازارغا زورلۇق - زۇمبۇلۇق بىلەن بۇلاپ ئېلىۋېلىنغان ئاشلىقلار دۆۋىلەنگەن بولسا ۋە ئۇنى بازار ئەھلى سېتىۋالغان بولسا، شۇ يۇرت بازىرىدىن نەرسە سېتىۋالغۇچىلارنىڭ سېتىۋالغان نەرسىلىرى توغرۇلۇق ـــ ھالال مالىلاردىنمۇ ياكى ھارام مالىلاردىنمۇ ئىكەنلىكىنى ـــ سۈرۈشتە قىلىشى ۋاجىب ئەمەس. لېكىن، ھېلىقى مالىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ھارام ئىكەنلىكى جەزملەشسە، ئۇ چاغدا سوراش ۋاجىب؛ ئەگەر كۆپىنچىسى ھارام بولمىسا، تەكشۈرۈش تەقۋالىق، لېكىن ۋاجىب ئەمەس.

ھەم توغرا رەۋىشتە سودا - سېتىق مۇئامىلىسى قىلىدىغان، ھەم ئۆسۈم بىلەنمۇ مۇئامىلە قىلىدىغان كىشىدەك ھالال مېلىغا ھارام ئارىلاشقان كىشى ھەققىدىكى قارىشىمىزمۇ مۇشۇنداق. يەنى بىر سودىگەرنىڭ مېلىنىڭ كۆپى ھارامدىن بولسا، ئۇنىڭ زىياپىتىگە قاتنىشىش ۋە ھەدىيە بەرگەن بولسا قوبۇل قىلىش ياخشى سۈرۈشتۈرۈپ، تەكشۈرگەندىن كېيىن جائىزدۇر. ئەگەر بىرىلگەن نەرسىنىڭ ھالال يولدىن كەلگەنلىكى ئېنىق بولسا ئېلىش دۇرۇس، ئۇنداق بولمىسا ئالماسلىق كېرەك. ئەگەر ئۇ كىشىنىڭ مېلىدا ھارام ئازراق بولسا، ئۇنىڭدىن بىرنەرسە ئېلىش شۇبھىلىك، ئالماسلىق تەقۋالىقتۇر.

بىلگىنكى، سۈرۈشتۈرۈش شۇبھە سەۋەبلىك ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. سۈرۈشتۈرۈلگۈچى كىشىنىڭ ئەيىبلىنىش زۆرۈرىيىتى يوق بىرى بولغىنىدەك، ئۇنىڭغا تۆتىشىدىغان شۇبھىنىڭ يوقلىشى بىلەن سۈرۈشتۈرۈش توختىتىلىدۇ. ئەكسىچە ئەيىبلىنىدىغان بىرى بولسا، سەنمۇ ئۇنىڭ چاقىرغان زىياپىتى ياكى بەرگەن سوۋغىتىدا بىرەر غەرەز سەزسەڭ، گەپ - سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كەتمە، باشقىلاردىنمۇ سۈرۈشتۈرۈپ كۆر. تاكى شەك - شۇبھە ئېنىق جايىنى تاپقاندا توختا.

تۆتىنچى قىسىم: ھالال ۋە ھارام مەسىلىرى ۋە تەۋبە قىلغۇچىنىڭ ھارام مالىلاردىن قانداق قۇتۇلىدىغانلىقى توغرىسىدا

بىلگىنكى، ئىلكىدە ھالال ۋە ھارام ئارىلاشقان مېلى بار ھالدا تەۋبە قىلغان

كىشى ھارام مالنى ھالال ماللىرىدىن ئايرىپ چىقىرىشى كېرەك. ئەگەر مال تۇرلىرى بويىچە ئېنىق بولسا، ئۇنىڭ ئىشى ئاسان. ئەگەر ئارىلاش، ئېنىق ئايرىغىلى بولمايدىغان مال بولسا، خۇددى ئاشلىق، پۇل - پۇچەك ۋە ياغ دېگەندەك ئوخشىشى بار ماللاردىن بولۇپ، مىقدارى مەلۇم بولسا، ھارام مىقدارنى ئۇنىڭ ئىچىدىن ئايرىپ چىقىرىدۇ. ئەگەر ھارامنىڭ مىقدارىدا شۈبھىلەنسە، بۇنى ھەل قىلىشنىڭ ئىككى يولى بار:

بىرى: كۆچلۈك گۇمان بويىچە ئايرىش.

يەنە بىرى: ئېھتىياتلىقنىڭ قانائىتى قىلغان مىقدارنى ئايرىش، بۇ تەقۋالىقتۇر.

ھارام مالنى ئايرىپ چىقارغاندىن كېيىن، ئۇ مالنىڭ مۇئەييەن بىر ئىگىسى بولسا، شۇ ئىگىسىگە ياكى ئۇنىڭ مىراسخورىغا بېرىش، ئەگەر ئۇ مالنىڭ ئارتۇقچىسى ۋە پايدا كىرىمى بار بولسا، ھەممىسىنى يىغىپ تاپشۇرۇش ۋاجىبتۇر. ئەگەر مالنىڭ ئىگىسىنى تېپىپ چىقىشتىن ئۈمىد ئۈزۈلسە ياكى مال ئىگىسى ئۆلۈپ مىراسخورى قالغان ياكى قالمىغانلىقى بىلىنمىسە، ئۇ مال سەدىقە قىلىنىدۇ. ئەگەر ئۇ ئولجىدىن ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن يىغىلغان مالدىن ئېلىنغان بولسا، ئۇ كۆڭۈلۈك ياساش، مەسجىد سېلىش، مەككە يولىنى ياخشىلاش ۋە شۇ يولدىن ئۆتكەن مۇسۇلمانلارغا پايدا كەلتۈرۈدىغان خۇسۇسلاردا سەرپ قىلىنىدۇ.

ئۇلگە: ئەگەر بىر كىشىنىڭ قولىدا ھالال ۋە شۈبھىلىك مال بولسا، ھالال مالنى ئۆزىگە سەرپ قىلسۇن. كىشىنىڭ بۇ ھالال مالنى يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچەكلىرىگە سەرپ قىلىشى ئۇنى لوڭقا قويۇپ قان ئالغۇچىنىڭ (ۋە باشقا ھۇنەرۋەنلەرنىڭ) ئىش ھەققىگە، تونۇر ئوتۇنى، چىراغ مېيى ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان ئىشلارغا سەرپ قىلغىنىدىن «ياخشى» دەپ قارىلىدۇ. بۇنىڭ دەللىلى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم لوڭقا قويۇپ قان ئالغۇچىنىڭ كىرىمى ھەققىدە: «ئۇنىڭغا تۆگەڭگە يەم - خەشەك ئالغىن!» دېگەن[1].

[1] ئەھمەد (14329)؛ تىرمىزى (1277). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانى: («سەھىھۇ سۇنەنىتتىرمىزى» ، 1027) «سەھىھ» دېگەن. مۇھەييىسە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ھاجاماتچى ساھابەگە ئىش ھەققى ئېلىشقا رۇخسەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇنى ئۆزى يېمەي، تۆگىسىگە ۋە مالىيغا خەجلەشكە بۇيرۇغان. بۇ ئىش ھەققىنىڭ ئۆزىنىڭ ھارام ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ھارام بولسىدى، ئۇنى تۆگىسى ياكى مالىيغا يېگۈزۈشىمۇ ھارام بولاتتى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ داۋالىنىش ئۈچۈن لوڭقا قويۇپ قان ئالدۇرغانلىقى ۋە ئىش ھەققى بەرگەنلىكى سەھىھ ھەدىسلەردە كەلگەن. مۇبادا ئىش ھەققى ھارام بولسىدى، ئۇنى بەرمىگەن بولاتتى. شۇڭا، قان ئالغۇچىنىڭ ئىش ھەققىنى ناچار كىرىم دەپ سۈپەتلىگەن ھەدىسلەرنى تەنزىھى

ئەگەر ئاتا - ئانىنىڭ ئىلكىدە ھارام يولدىن تاپقان مال بولسا، ئۇلار بىلەن بىللە تاماق يېمەسلىك كېرەك. ئەگەر ئۇ شۇبھىلىك مال بولسا، ئاتا - ئانىغا ئىللىق مۇئامىلە قىلىندۇ. ئەگەر ئاتا - ئانا بالىسىنىڭ ئۆزلىرى بىلەن تاماق يېمەسلىكىنى قوبۇل قىلالمىسا، ئازراق يېسە بولىدۇ.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىشر ئەلھافىي ئانىسى بەرگەن بىر تال خورمىنى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەيدۇ، ئاندىن ھۇجرىدىن چىقىپ ئۇنى قۇسۇۋېتىدۇ.

بەشىنچى قىسىم: پادىشاھلار بەرگەن ھەدىيەلەر، تارتۇقلار ۋە زالىم سۇلتانلار بىلەن قىلىنغان ئۇلپەتچىلىكتىن ھالال بولغانلىرىنىڭ بايانى

بىلگىنكى، پادىشاھتىن مال ئالغان كىشى ئۇ مالنىڭ پادىشاھقا قەيەردىن كەلگەنلىكىگە، ئۇ مالنى ئۆزىنىڭ قايسى سۈپىتىگە ئالغانلىقىغا، ئۇنىڭ مىقدارىغا، يەنى ئۆزىنىڭ ئۇ مىقدارغا لايىق ياكى ئەمەسلىكىگە قارىشى لازىم.

بىر قىسىم ئىلىم ئىگىلىرى بۇنىڭدىن ساقلاندى، بىر قىسىملار ئۇنى ئېلىپ سەدىقە قىلدى. بۇ زامانىدا ئۇنىڭدىن ساقلىنىش ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، ئۇنىڭ قانداق كەلگەنلىكى ئايدىڭ. ئۇنىڭ ئۇستىگە باش ئېگىش، سوراش ۋە مۇنكەرگە سۈكۈت قىلىش بىلەنلا ئۇنىڭغا ئېرىشىلمەكتە.

سەلەفلەردىن بەزىلەر بولسا ئۇنداق مالنى ئېلىشقا لايىق تۇرۇپمۇ ئالمىغانلارنىڭ بارلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ ئالمىغان. بۇ ئەسلىدە ئورۇنلۇق باھانە ئەمەس. چۈنكى، ئۇ ئۆز ھەققىنى ئالغان بولۇپ، ئۇ ئالغان ئىش ھەققى پۈتۈن ھەق ئىگىلىرىنىڭ ئورتاق مۈلكى ئەمەس. بۇ ئەھۋالدا ھەققىنى ئالالمىغانلار زۇلۇمغا ئۇچرىغانلار قاتارىدا بولىدۇ.

ئەمرلەر، ۋالىيلەر ۋە زالىملار بىلەن ئولتۇرۇپ-قوپۇشنىڭ ھالال ۋە ھارام تامانلىرى

بىلگىنكى، زالىم ئەمىر ۋە ۋالىيلەر بىلەن ئارىلىشىشنىڭ مۇنۇ ئۈچ ئەھۋالدا بولۇر:

بىرىنچى ئەھۋال: سېنىڭ ئۇلارنىڭ يېنىغا كىرىشىڭ، بۇ ئەڭ يامىنىدۇر.

دەرۋەقە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى

مەكرۇھلۇقنى بىلدۇرىدۇ دەپ چۈشىنىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭدا دەلىللەر پەرقلىق، شۇنداقلا ئالىملارنىڭ قاراشلىرىمۇ ئوخشاش بولمىغاچقا، مۇئەللىفمۇ بۇ خىل ئىش ھەققىنى شۇبھىلىك كىرىم دائىرىسىگە كىرگۈزگەن.

رىۋايەت قىلىنۇر: «سۇلتانلارنىڭ ئىشىكلىرىگە بارغان كىشى پىتىنگە قالىدۇ»[1]، «بەندە (زالىم) سۇلتانغا يېقىنلىشىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالادىن يىراقلىشىتىن باشقىغا ئېرىشەلمەيدۇ»[2].

ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ـ پىتىنگە چۈشۈپ قالىدىغان يەرلەردىن ساقلىنىڭلار! ـ دېگەنىدى.

ـ نېمىنى كۆزدە تۇتتىڭىزكىن؟ ـ دېيىشتى. ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ـ ئەمىر ـ ئۆمەرالارنىڭ بوسۇغىسىنى. ئۇلارنىڭ ھۇزۇرىغا بارسا (خۇشامەتەن) يالغانلىرىنى تەستىقلاپ، ئۇلارنى ئۆزىدە يوق سۆپەتلەر بىلەن تەرىپلەپ قويىدىغانلار بار، ـ دېدى[3].

بىر ئەمىر زاھىد بىر كىشىگە:

ـ يېنىمىزغا كەلمەمسەن؟ ـ دېگەنىدى، زاھىد جاۋاب بېرىپ:

ـ مېنى ئۆزۈڭگە يېقىن تۇتقان چېغىڭدا پىتىنگە چۈشۈپ قېلىشىمدىن، مېنى ئۆزۈڭدىن يىراقلاشتۇرغىنىڭدا مەھرۇم قويۇشۇڭدىن قورقىمەن. مەن ئېرىشىمەكچى بولغان نەرسە سېنىڭ قولۇڭدا ئەمەس، مەنمۇ سەن قورقىدىغان نەرسىگە ئىگە ئەمەس. سېنىڭ يېنىڭغا سەن بىلەن كۆپايىلىنىپ، سەندىن باشقىسىغا ئېھتىياجى چۈشمەيدىغان كىشىلەر كېلىدۇ، مېنى ساڭا موھتاج قىلمىغان رەببىم ساڭا يېتەرلىك، ـ دېدى.

بۇ رىۋايەتلەر سۇلتانلار بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلىشنىڭ مەكرۇھلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

سۇلتاننىڭ يېنىغا كىرگۈچى يا ئىش ـ ھەرىكىتى بىلەن ياكى سۆزى بىلەن ۋەياكى سۈكۈتى بىلەن ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشقا دۇچار ۋە مەجبۇر بولىدۇ.

سۇلتاننىڭ ھۇزۇرىغا كىرگۈچى ئىش ـ ھەرىكىتى بىلەن ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشقا يېقىنىدۇر، چۈنكى سۇلتانلارنىڭ ھۇزۇرىغا كۆپىنچە زورلۇق بىلەن ئېلىۋېلىنغان جايلاردا كىرىلىدۇ. ئەگەر سۇلتاننى زورلۇق بىلەن تارتىۋېلىنمىغان

---

[1] تىرمىزىي (2257)؛ ئەبۇ داۋۇد (2859)؛ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن مەرفۇئ شەكىلده ۋە مۇنداق رىۋايەت قىلىنغان: «چۆلده ئولتۇرىدىغان كىشى(نىڭ خۇيى) قاتتىقلىشىدۇ. ئوۋنىڭ كەينىدىن يۈرگەن ئادەم غاپىللىشىدۇ. (پاسىق) سۇلتان(لارنىڭ ئىشىكىگە) بارغان كىشى پىتىنگە گىرىپتار بولىدۇ». ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئەبۇ داۋۇد (2860)؛ ئالبانىي: «زەئىف» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان» ، (8965).

بىر جايدا دەپ پەرەز قىلىنسىمۇ، كۆپىنچە ھاللاردا ھارام مالدىن قولغا كەلتۈرۈلگەن سايىۋەن، چېدىر دېگەندەكلەرنىڭ دالدىسىدا ياكى سېلىنچىلار ئۈستىدە بولىدۇ. ئۇلاردىن پايدىلىنىش ھارامدۇر. ئەگەر ئۇلارمۇ ھالال بولغان تەقدىردىمۇ سۈلتانغا بېشى يەرگە تەگكۈدەك ئېگىلىپ سالام قىلىش، ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇش، خىزمىتىنى قىلىش ۋە زۇلۇم ۋاستىسى بولمىش سەلتەنىتى سەۋەبلىك ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى كىچىك تۇتۇش قاتارلىق شەرىئەتتە ساقلىنىشقا تېگىشلىك ئىشلار يۈز بېرىپ قېلىشى مۇمكىن.

زالىم ئالدىدا كەمتەرلىك قىلىش گۇناھ. ھەتتا بىر باي ئالدىدا باشقا بىرەر سەۋەب بىلەن ئەمەس پەقەت باي بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۆزىنى كىچىك تۇتقان كىشىنىڭ دىنىنىڭ ئۈچتىن ئىككىسى كېتىدۇ. ئۇنداقتا زالىم ئالدىدا كەمتەرىن بولغان كىشىنىڭ ھالى نېچۈك بولۇر؟!

سۈلتاننىڭ قولىنى سۆيۈشمۇ مەئىسىيەتتۇر. لېكىن، قورقۇپ (مەجبۇر) سۆيسە بولىدۇ، شۇنداقلا ئادىل خەلىفە ياكى قولىنى سۆيۈشكە لايىق ئالىم كىشى بولسا، قولىنى سۆيۈشكە بولىدۇ. يۇقىرىقىلاردىن باشقا كىشىلەرگە پەقەت سالام قىلىشقىلا رۇخسەت.

ھۆزۈرغا كىرگۈچى سۆز - ئىشارىلىرى ئارقىلىق ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشقا يېقىنىدۇر. مەسىلەن، زالىمغا (ئېزگۈ) دۇئا قىلىش، ئۇنى مەدھىيەلەش، ئۇنىڭ باتىل سۆزلىرىنى ئاغزاكى ياكى باش لىڭشىتىش، كۈلۈمسىرەش بىلەن تەستىقلاش ۋەياكى زالىمغا بولغان مۇھەببىتىنى، دوستلۇقىنى، كۆرۈشكە خۇشتارلىقىنى ئىپادىلەش، ئۇنىڭغا ئۆزۈن ئۆمۈر ۋە سەلتەنەت تىلەش ۋەھاكازا. چۈنكى، زالىمنىڭ يېنىغا كىرگەن كىشى كۆپىنچە ئۇنىڭغا سالام بېرىش بىلەنلا توختاپ قالمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىدۇ ۋە پاراڭ ئارىسىدا بۇنداق گەپلەرنى قىلىپ قويىدۇ.

بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: «زالىمغا باقىيلىق تىلەپ دۇئا قىلغان كىشى ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىنىشىنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىدۇر»[1].

زالىمغا «ئاللاھ سېنى ئىسلاھ قىلسۇن»، «ئاللاھ ساڭا تەۋپىق بەرسۇن» ياكى مۇشۇنىڭغا ئوخشىغان دۇئالاردىن باشقىسى دۇرۇس ئەمەستۇر.

سۈكۈتى بىلەن ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشقا كەلسەك: سۈلتان ۋە ئەمرلەرنىڭ سورۇنلىرىغا داخىل بولغۇچى شۇ سورۇندا يېپەك سېلىنچىلار، كۈمۈش قاچىلار،

[1] بۇ ھەسەن بەسرىينىڭ سۆزىدۇر. ئىبنى ئەبىددۇنيا («ئەسسامت (الصمت)»، 230) سەنەدى بىلەن رىۋايەت قىلغان.

غالچا - غۇلاملارغا كىيدۈرۈلگەن يېپەكتىن تىكىلگەن ھارام كىيىملەر كەبى نەرسىلەرنى كۆردۇ - يۇ، سۈكۈت قىلىپ قالىدۇ. كىمكى بۇنداق نەرسىلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ، سۈكۈت قىلىدىكەن، گۇناھتا ئۇلارغا ھەمشېرىكتۇر. شۇنىڭدەك، ئۇلارنىڭ بەھايا ھەزل - كۈلكە، يالغان - ياۋداق لاپ، غەيبەت، تۆھمەت - ھاقارەت ۋە رەنجىتكۈچى گەپ - سۆزلىرىنى ئاڭلاپمۇ جىم تۇرۇشمۇ ئوخشاش بولۇپ، ھەقىقەتتە بۇلارنى ئاڭلىغان كىشىنىڭ ياخشىلىققا بۇيرۇپ ۋە يامانلىقلاردىن توسۇش ۋەزىپىسى باردۇر.

ئەگەر دېسەڭكى: ئۇ ئۆزىگە زىيان يېتىشتىن قورققان، شۇڭا سۈكۈت قىلىشتا ئۆزرىلىكتۇر.

بىز دەيمىزكى: توغرا ئېيتىسەن. بىراق ئۇنىڭ مەجبۇر بولۇپ قالمىغۇچە ئۆزىنى مۇباھ بولمىغان ئىشنى قىلىشقا دۈچار قىلىشى ئورۇنسىز. چۈنكى، زالىمنىڭ يېنىغا كىرمىگەن بولسا ۋە بۇ ھاللارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن بولسا، ئۇنىڭ ياخشىلىققا بۇيرۇش ياكى يامانلىقتىن توسۇش مەجبۇرىيىتى بولمايتتى. بىر يەردە مۇنكەر بارلىقنى / بولىدىغانلىقنى بىلىدىغان ۋە ئۇ يەرگە داخىل بولغان ۋاقىتتا ئۇ مۇنكەرنى توسۇشقا قادىر بولالمايدىغانلىقنى بىلىدىغان كىشىنىڭ ئۇ يەرگە بېرىشى جائىز ئەمەس.

سۇلتانلار ۋە ئەمرلەرنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىشنىڭ شەرتلىرى

سۇلتانلار ۋە ئەمرلەر بىلەن ئولتۇرۇپ - قوپىدىغان كىشى يۇقىرىدا بىز بايان قىلغان ئىشلاردىن تامامەن ساقلانسىمۇ — ساقلىنىشقۇ ناتايىن — ئۆز قەلبىگە كىرگۈسى يامان تۇيغۇ ۋە پىكىرلەردىن ساقلىنالمايدۇ. چۈنكى، كىشى سۇلتان ۋە ئەمرلەرنىڭ پاراغەتلىك تۇرمۇشىنى كۆرگەندە، ئاللاھ تائالا ئۆزىگە بەرگەن نېئىمەتنى تۆۋەن كۆرۈپ قېلىشى مۇمكىن، شۇنداقلا زالىم سۇلتان ۋە ئەمرلەرنىڭ يېنىغا كىرىشتە باشقىلار ئۇنىڭغا ئەگىشىشى مۇمكىن، نەتىجىدە ئۇ زالىملارنىڭ قوللىغۇچىلىرىنى كۆپەيتكەن بولىدۇ.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، سەئىد ئىبنى مۇسەييەب ئۇمەۋىي خەلىفەسى ئابدۇلمەلىكنىڭ (ھ. 26 - 86 / م. 646 - 705) ئوغۇللىرى ۋەلىد (ھ. 46 - 96 / م. 668 - 715) ۋە سۇلايمانغا (ھ. 54 - 99 / م. 674 - 717) بەيئەت قىلىشقا چاقىرىلغانىدى، ئۇ:

— كېچە بىلەن كۈندۈز ئالمىشىپلا تۇرىدىكەن، مەن ئۇ ئىككىسىگە بەيئەت قىلمايمەن، — دېدى. ئۇنىڭغا:

ـــ (هېچ بولمسا) بېرىقى ئىشىكتىن كىرىپ، نېرىقى ئىشىكتىن چىقىپ كەتكىن، ـــ دېيىلگەنىدى. ئۇ جاۋابەن:

ـــ يا ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ھېچكىمنىڭ ماڭا ئەگىشىپ قېلىشىنى خاھلىمايمەن! ـــ دېدى. شۇ ۋەجدىن ئۇنىڭغا يۈز دەررە ئۇرۇلۇپ، پوپلارنىڭكىدەك قارا يەكتەك كىيگۈزۈلگەن ئىدى[1].

يۇقىرىقى بايانلىرىمىزغا بىنائەن زالىم ئەمرلەرنىڭ يېنىغا پەقەت ئىككى خىل ئۆزرە بىلەن كىرىش دۇرۇستۇر:

1) ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىشقا مەجبۇر بولۇش ۋە بارمىسا ئەزىيەتكە ئۇچراشتىن قورقۇش؛

2) بىر مۇسۇلماننى زۇلۇمدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كىرىش. دېمەك، يالغان ئېيتماسلىق، ئۆگمەسلىك ۋە قوبۇل قىلىنىشى مۇمكىن نەسىھەتنى قىلىش شەرتى بىلەن زالىمنىڭ يېنىغا كىرىشكە بولىدۇ. مانا بۇ زالىم سۇلتان ۋە ئەمرلەرنىڭ يېنىغا كىرىشنىڭ ھۆكمىدۇر.

ئىككىنچى ئەھۋال: زالىم سۇلتاننىڭ زىيارەتكە كېلىشى. بۇ ئەھۋالدا سالامغا جاۋاب بېرىش كېرەك. ئورنىدىن تۇرۇش ۋە ئىززەت - ئىكرام قىلىش پادىشاھنىڭ ئىززەت - ئىكرامىغا جاۋاب قايتۇرۇش بولۇپ، ھارام ئەمەس. چۈنكى، سۇلتان زۇلمى سەۋەبلىك ئەيىبلىنىشكە لايىق بولغانىدەك، دىن ۋە ئىلمنى ھۆرمەتلىگەنلىكى سەۋەبتىن ماختىلىشقا لايىقتۇر. ئەگەر سۇلتان يالغۇز زىيارەتكە كەلگەن بولسا، كىشى دىننى ئەزىز قىلىش مەقسىتىدە ئورنىدىن تۇرۇشنى خاھلىسا، ئورنىدىن تۇرسا بولىدۇ. ئەگەر سۇلتان بىر جامائە بىلەن كىرسە، «ھۆكۈمدارلارنىڭ رەئىييەت ئالدىدىكى يۈز - ئابرۇيىغا رىئايە قىلىش ئەۋزەل» دەپ قاراپ ئورنىدىن تۇرسا ھېچقىسى يوق. ئەگەر ئورنىدىن تۇرماسلىقى ئاۋام ئىچىدە پاساتچىلىق تۇغدۇرمايدىغانلىقىغا، سۇلتاننىڭ غەزىپىنى قوزغمايدىغانلىقىغا ۋە بىرەر ئەزىيەت تارتمايدىغانلىقىغا ئىشەنسە، ئورنىدىن تۇرۇپ سۇلتاننى ئەزىزلەشكە تىرىشمىسىمۇ بولىدۇ.

سۇلتان ۋە ئەمرلەرگە نەسىھەت قىلىش ۋە بەزىبىر قىلىش ھارام ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغان نەرسىلىرىنىڭ ھاراملىقىنى بىلدۇرۇپ قويۇش ۋاجىبتۇر. ئەمما، (ھەممە بىلىدىغان) زۇلۇم قىلىش ۋە ھاراق ئىچىشنىڭ ھاراملىقىنى بىلدۇرۇپ قويۇشنىڭ پايدىسى يوق. شۇ بىلەن بىرگە كىشى «ئەگەر قورقۇتۇش سۇلتاننىڭ

[1] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيەتۇل ئەۋلىيائ»، 170/2.

قەلبىگە تەسىر قىلىدۇ» دەپ قانائەت كەلتۈرسە، ئۇنى گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى قىلىشتىن قورقۇتۇشى ۋە ئۇنىڭغا ياخشىلىق يوللىرىنى كۆرسىتىشى كېرەك. زالىمنى ئۆز مەقسىتىگە گۇناھ - مەئسىيەتسىزمۇ يەتكۈزىدىغان شەرىئەتەن توغرا يولنى بىلىدىغان كىشى ئۇنىڭغا شۇ يولنى بىلدۈرۈپ قويۇش ئارقىلىق زالىمنىڭ ئۆز مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن گۇناھلارغا بېپەرۋا، ئۆز بېشىمچە ئىش قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئالالايدۇ.

ئۈچىنچى ئەھۋال: سۈلتان بىلەن ھۇزۇرغا چىققۇچىلارنى يۈزمۈيۈز كۆرۈشمەيدىغان شەكىلده تۇتۇش. بۇ ئەڭ بىخەتەردۇر. زالىملارنى زۇلمى سەۋەبلىك يامان كۆرۈش، ئۇلارغا يولۇقۇشتىن قېچىش، ئۇلارنى ماختىماسلىق، ھال - ئەھۋالىنى سورىماسلىق، ئۇلار بىلەن ئالاقىسى بارلارغىمۇ يېقىن يولىماسلىق ۋە ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولغانلىق سەۋەبىدىن قولىدىن كەتكۈزۈپ قويغانلىرىغا پۇشايمان قىلماسلىق كېرەك. بىر كىشى مۇنداق دېگەنىكەن: پادىشاھلار بىلەن مېنىڭ ئارامدا پەقەت بىر كۈنلا پەرق بار. تۇنۈگۈن ئۆتۈپ كەتتى، ئۇلار ئۆتۈپ كەتكەن كۈننىڭ ھەشەمەت - لەززىتىنى قايتا تاپالمايدۇ، ئەتىدىن ئۇلارمۇ، مەنمۇ قورقۇپ غەم يەيمىز. ئۇنداقتا ئارىمىزدا پەقەتلا بۈگۈننىڭ پەرقى بار. بۈگۈندىنمۇ نېمىنى كۈتكۈلۈك دەيسىز؟!

مىسال: سۈلتان ساڭا نامراتلارغا تارقىتىپ بېرىشىڭ ئۈچۈن مال ئەۋەتسە، ئۇ مالنىڭ ئىگىسى ئېنىق بولسا، سېنىڭ ئۇ مالنى قوبۇل قىلىشىڭ ھالال بولمايدۇ. ئەگەر ئىگىسى ئېنىق بولمىسا — ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك — ئۇ مالنىڭ ھۆكمى سەدىقە قىلۇېتىشتۇر. ئۇنى نامراتلارغا سەدىقە قىلىشنى ئۆز ئۈستۈڭگە ئالساڭ بولىدۇ.

ئالىملار ئىچىده بۇنداق مالنى ئېلىشتىن باش تارتقانلار بار. ئەگەر ماللىرىنىڭ كۆپىنچىسى ھارام مال بولسا، ئۇنداق زالىملار بىلەن مۇئامىلە قىلىش ھارامدۇر. زالىملار سالدۇرغان كۆۋرۈك، مەسجىد ۋە سۇغىرىش ئەسلىھەلىرىگە قاراش كېرەك: ئەگەر ئۇلار سېلىنغاندا ئىشلىتىگەن نەرسىلەر ئېنىق بىر كىشىدىن يولسىزلارچە ئېلىنغان بولسا، زۆرۈرىيەت بولمىسا ئۇنداق كۆۋرۈكتىن ئۆتۈش، ئۇنداق مەسجىدتە نامаз ئوقۇش ۋە ئۇنداق توسمىلاردىن سۇ ئىچىش دۇرۇس ئەمەس. ئەگەر ئىگىسى ئېنىق بولمىسا، پايدىلىنىش دۇرۇس. ئەمما، ساقلىنىش تەقۋالىقتۇر.

ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

ئون بىرىنچى بۆلۈم: سۆھبەت، قېرىنداشلىق ۋە كىشىلەر بىلەن ئارىلىششنىڭ ئەدەبلىرى

بىلگىنكى، دوستلۇق گۈزەل ئەخلاقنىڭ مېۋىسى، ياتلىشىش يامان خۇلقنىڭ كۈلپىتىدۇر. چۈنكى، گۈزەل ئەخلاق بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشۈش ۋە ماسلىششنى تەقەززا قىلىدۇ، يامان خۇلۇق ئۆزئارا نەپرەت ۋە دۈشمەنلىكنى تۇغدۇرىدۇ. گۈزەل ئەخلاقنىڭ پەزىلىتى ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەس. ھەدىسلەردە كۆپ دالالەت قىلىنغان.

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قىيامەت كۈنى مۇئمىننىڭ تارازىسىدا گۈزەل ئەخلاقتىنمۇ بەكرەك ئېغىر باسىدىغان نەرسە يوق»[1] دېگەن.

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ قىيامەت كۈنى ماڭا ئەڭ سۆيۈملۈك ۋە ئورۇن جەھەتتە ماڭا ئەڭ يېقىن بولىدىغىنىڭلار گۈزەل ئەخلاققا ئىگە بولغىنىڭلاردۇر. قىيامەت كۈنى مەندىن ئورۇن جەھەتتە ئەڭ يىراق بولىدىغىنىڭلار خۇلقى ئەڭ يامان بولغىنىڭلادۇر»[2]. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن: «كىشىلەرنى ئەڭ كۆپ جەننەتكە كىرگۈزىدىغان نەرسە نېمە؟» دەپ سورالغانىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھقا تەقۋالىق قىلىش ۋە گۈزەل ئەخلاق» دەپ جاۋاب بەردى[3].

[ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش، ئاللاھ ئۈچۈن يامان كۆرۈش]

ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈشكە كەلسەك، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالا يەتتە تۈرلۈك كىشىگە ئۆزىنىڭ سايىسىدىن باشقا ھېچقانداق سايە بولمىغان

[1] ئەبۇ داۋۇد (4799)؛ تىرمىزىي (2002)؛ ئالبانىي: («سەھىھۇ سۈنەنى ئەبى داۋۇد»، 4014) «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئەھمەد (17710)؛ تىرمىزىي (2018)، ئەبۇ سەئلەبە ئەلخۇشەنىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 1535) «سەھىھ» دېگەن.

[3] ئەھمەد (9694)؛ تىرمىزىي (2004)، ئالبانىي: («سەھىھۇ سۈنەنىتتىرمىزىي»، 1630) «ھەسەن» دېگەن.

كۈنـده سـايه بېرىـدۇ» دەپ ئـۇلار ئىچىـده ئـاللاه تائـالا ئۇچـۇن بىـر - بىرىنـى سۆيگەن، ئـاللاه تائـالا ئۇچـۇن بىـر يەرگـه كەلگـەن ۋە ئـاللاه تائـالا ئۇچـۇن ئايرىلغان ئىككـى كىشـىنى تىلغـا ئالـدى[1]. يەنـه بىـر هەدىـس قۇدسـيدا، ئـاللاه تائـالا مۇنـداق دېگـەن: «مېنىـڭ رازىلىقـم ئۈچـۇن ئۆزئـارا ياخشـى كۆرۈشـكەن، مېنىـڭ رازىلىقـم ئۈچـۇن ئۆزئـارا ئېلىـپ - بېرىشـكەن ۋە مېنىـڭ رازىلىقـم ئۈچـۇن بىـر - بىرىنـى زىيارەت قىلىشقانلارنى مېنىڭ ياخشى كۆرۈشۈم هەقتۇر»[2].

يەنـه بىـر هەدىسـته پەيغەمبـەر سـەللەللاهۇ ئەلەيهـى ۋەسـەللەم: «ئىمـان تۈتقۇلىرىنىـڭ مۇسـتەهكەمراقى ئـاللاه رازىلىقـى ئۈچـۇن دوسـت تۇتـۇش ۋە ئـاللاه رازىلىقى ئۈچۈن دۈشمەن تۇتۇشتۇر» دېگەن[3]. بۇ هەقتىكى هەدىسلەر كۆپتۇر.

بىلگىنكـى، ئـاللاه تائـالا ئۇچـۇن ياخشـى كۆرگـەن كىشـى ئـاللاه تائـالا ئۇچـۇن يامـان كۆرەلەيـدۇ. يەنـى كىشـى بىـر كىشـىنى ئـاللاه تائالاغـا ئىتتىئەتمەنلىكـى ئۈچـۇن ياخشـى كۆرسـه - يـۇ، ئـۇ كىشـى ئـاللاه تائالاغـا ئاسـىيلىق قىلىـپ قالغـان هامـان ئـاللاه تائـالا ئۈچـۇن ئۇنـى يامـان كۆرىـدۇ. چۈنكـى، كىشـى بىر سـەۋەبتىن باشـقىلارنى ياخشـى كۆرسـه، دەل شـۇ سـەۋەبنىڭ ئەكسـى ئۈچۈنمـۇ ئۇلارنـى يامـان كۆرەلەيـدۇ. بىر كىشـىده ياخشـى ۋە يامـان خىسـلەتلەر تـەڭ تېپىلسـا، كىشـى ئۇنـى ياخشـى خىسـلىتى ئۈچـۈن ياخشـى كۆرىـدۇ، يامـان خىسـلىتى ئۈچـۇن يامـان كۆرىـدۇ. شـۇڭا، مۇسـۇلمانىنى ئۇنىـڭ دىنـى ئۈچـۇن ياخشـى كۆرۈشـۈڭ، گۇناهلىـرى ئۈچـۇن يامـان كۆرۈشـۈڭ كېرەك. شـۇنىڭغا بىنائـەن ئۇنـڭ بىلـەن يېقىـن ياكـى يىـراق تەرەپلىرىڭىنى دەڭسـەپ تۇرۇپ ئوتتۇراهال مۇئامىلىده بولسەن.

تۇيمـاي خاتالىـق ئۆتكـۈزۈپ قويـۇپ، شـۇ ئىشـنىڭ پۇشـايمان قىلغـان مۇسـۇلمانىنىڭ قۇسـۇرىنى كۆرمەسـكە سـېلىش ۋە ئۇنـى يېپىش لازىم. ئەگـەر ئۇ گۇناهىدا ئەزۇەيلىسـه، ئۇنىڭدىـن يـۈز ئـۆرۈش، يىراقلىشـىش ۋە قىلغـان گۇناهىنىـڭ ئېغىـر - يەڭگىللىكىگـه قـاراپ، قاتتىـق گـەپ قىلىـش بىلـەن بىئارامىلىقىنـى ئوچـۇق - ئاشـكارا ئىپادىلـەش كېرەك.

---

[1] بىرلىككه كېلىنگەن: بۇخارىي (660)؛ مۇسلىم (1031).

[2] ئەهمـەد (22055)؛ تەبەرانـىي: «ئەلمۇئجەمـۇل كەبىـر»، (16579). ئۇبـاده ئىبنـى سـامىت رەزىيەللاهـۇ ئەنهـۇ رىۋايىتـى. شـۇئەيب ئەلئەرنائـۇت ۋە ئالبانـىي: («سـەهىھۇلجامىئ»، 4321) «سەهىھ» دېگەن.

[3] ئەهمـەد (18547)؛ تەبەرانـىي: «ئەلمۇئجەمـۇل كەبىـر»، (10203). ئىبنـى مەسـئۇد، ئىبنـى ئابباس ۋە بـەرائ ئىبنـى ئازىـب رەزىيەللاهـۇ ئەنهـۇلار رىۋايىتـى. شـۇئەيب ئەلئەرنائـۇت: «هەسـەن»، ئالبانـىي: («سەهىھۇلجامىئ»، 2539) «سەهىھ» دېگەن.

[ئاللاھ ئۈچۈن يامان كۆرگەنلەرنىڭ مەرتىۋىلىرى ۋە ئۇلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا]

بىلگىنكى، ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا قارشىلىق كۆرسەتكۈچىلەر ئۈچ قىسىمدۇر:

1) كافىرلار؛ ئەگەر ئۇ (مۇسۇلمانلار بىلەن) ئۇرۇشۇۋاتقان كافىر بولسا، ئۇ ئۆلۈمگە ياكى قۇل قىلىشقا لايىقتۇر. ئۇلارغا بۇ ئىككىسىدىنمۇ بەكرەك ئېغىر خارلىق يوق. ئەگەر ئۇ زىممىي (ئىسلام دۆلىتىدە مۇسۇلمانلارغا باج تاپشۇرۇپ، مۇسۇلمانلار ئامانلىقىدا ياشايدىغان كافىر) تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا قارشى ئىش قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا يۈز قارىماي، تەكەللۇپ قىلماي، يولنىڭ تار يېرىگە قىستاپ ئاپىرىپ، سالامنى باشتا قىلماي ۋە سالام قىلسا «ۋەئەلەيكە» دېيىش بىلەن جاۋاب بېرىپ كەمستىش[1] ئارقىلىق ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈشتىن باشقا ئازار بېرىش دۇرۇس بولمايدۇ.

تۈزۈكراقى ئۇنداق زىممىي بىلەن ئارىلاشماسلىق، تىجارىي مۇئامىلە قىلماسلىق ۋە بىرگە تاماق يېمەسلىك كېرەك. دوستلارغا قىلغاندەك، ئۇلار بىلەن ئېچىلىپ-يېيىلىپ ئولتۇرۇش ۋە يېقىن ئۆتۈش مەكرۇھتۇر.

2) بىدئەتچىلەر؛

ئەگەر كىشى بىدئەتكە چاقىرغۇچى كىشى بولسا ۋە ئۇ چاقىرغان بىدئەت كۇفۇرغا ئېلىپ بارىدىغان بىدئەت بولسا، ئۇنىڭ ئەھۋالى زىممىينىڭكىدىن يامانىدۇر. چۈنكى، بۇ ئادەمدىن جىزىيە ئېلىنمايدۇ، ئامانلىق توختىمى بىلەن كەتكە قورساقلىقمۇ قىلىنمايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ بىدئەتى كۇفۇرغا ئېلىپ بارمايدىغان بىدئەت بولسا، شەكسىزكى ئۇنىڭ ئاللاھ بىلەن ئۆزى ئارىسىدىكى ئەھۋالى كافىرنىڭكىدىن يەڭگىلراق، لېكىن ئۇنى رەت قىلىش كافىرنى رەت قىلىشتىن بەكرەك زۆرۈردۇر. چۈنكى، كافىرنىڭ يامانلىقى باشقىلارغا ئۆتمەيدۇ، ئۇنىڭ سۆزى ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. ھالبۇكى ئۆز بىدئەتىگە چاقىرىدىغان بىدئەتچى پەرقلىق. چۈنكى، ئۇ ئۆزى چاقىرىۋاتقان بىدئەتنى ھەق بىلىپ دەۋا قىلىدۇ - دە، ئۇنسانلارنىڭ ئېزىشىغا سەۋەب بولىدۇ. دېمەك، ئۇنىڭ يامانلىقى ئۆزى بىلەنلا توختاپ قالمايدۇ. شۇڭا، ئۇنى ئاشكارا يامان كۆرۈش، ئۇنىڭدىن ئالاقىنى ئۈزۈش،

[1] بۇ بەزى مەزھەبلەرنىڭ قارىشى بولۇپ، توغرىسى، كۆپلىگەن ئايەتلەردە كۆرسىتىلگەندەك ئۇرۇش ياكى دۈشمەنلىشىش ھالىتىدە بولمىغان كافىرلارغا سالام بەرسە ۋە ئۇلارنىڭ سالىمنى ئېلىك ئالسا بولىدۇ. مەسىلەن: ﴿سىلەر بىلەن دىن سەۋەبىدىن ئۇرۇش قىلمىغان ۋە سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارمىغانلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلاردىن، ئۇلارغا ئادىل بولۇشۇڭلاردىن ئاللاھ سىلەرنى توسمايدۇ، چۈنكى، ھەقىقەتەن ئاللاھ ئادىل بولغۇچىلارنى سۆيىدۇ﴾60/«مۇمتەھىنە»: 8.

ئۇنى دۇشمەن تۇتۇش، تۆۋەن كۆرۈش، بىدئەتنى ئەيىبلەش ۋە كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن تەزدۇرۇش تېخىمۇ مۇھىم ۋە كېرەكلىكتۇر.

ئەمما، بىدئەتنىگە چاقىرمايدىغان / چاقىرالمايدىغان، بىراۋنىڭ ئەگىشىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەش بىھاجەت بىدئەتچىگە كەلسەك، ئۇنىڭ ئىشى ئاسان. ئۇنىڭغا يۇمشاق نەسىھەت قىلىش كېرەك. چۈنكى، ئاۋام خەلقنىڭ قەلبى تېز ئۆزگىرىدۇ. ئەگەر نەسىھەت كار قىلمىسا ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈش ئارقىلىق بىدئەت ئەھلىنى كۆزىگە سەت كۆرسەتكىلى بولسا، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈش تەكتىلەنگەن مۇستەھەبتۇر. ئۇنىڭ تەبىئىتىنىڭ قېتىپ، ئېتىقادى قەلبىگە مۇستەھكەم ئورۇنىشىپ كەتكەچكە نەسىھەت كار قىلمايدىغانلىقى بىلىنسە، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈش ۋاجىبتۇر. چۈنكى، بىدئەت تولۇق يامانلانمسا، كىشىلەر ئارىسىدا تارقىلىدۇ ۋە زىيىنى ھەممىگە يېتىدۇ.

3) ئۆز ئەقىدىسى بىلەن ئەمەس، ئىش - ھەرىكىتى بىلەن ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغۇچىلار؛

ئەگەر بۇنداق كىشى زۇلۇم قىلىش، غەزەپلىنىش، يالغان گۇۋاھلىق بېرىش، غەيۋەتخورلۇق، چېقىمچىلىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار بىلەن باشقىلارغا ئەزىيەت بەرسە، ئۇنىڭدىن ئۆزنىنى چەتكە ئېلىش، ئارىلاشماسلىق ۋە ئالاقىنى ئۈزۈش كېرەك. ئەر - ئاياللارنى بىر يەرگە يىغىپ سورۇن قۇرۇپ بۇزۇقچىلىق قىلىدىغان كىشىلەرگە مەي ئىچىش ئىمكانىنى يارىتىپ بەرگۈچىگە ئوخشاش پاساتچىلىققا چاقىرىدىغان كىشىنىڭ ھۆكمىمۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئاسىي كىشىنىڭ ھۆكمىگە ئوخشاش. بۇنداق كىشىنى پەس كۆرۈش، ئۇنىڭدىن مۇناسىۋەتنى ئۈزۈش ۋە ئۆزىنى چەتكە ئېلىش كېرەك.

ھاراق ئىچىش، زىنا ياكى ئوغرىلىق قىلىش ۋەياكى ۋاجىب بىر ئىشنى تەرك ئېتىش بىلەن ئۆزىگە پاسىق (يەنى پاسىقلىقى ئۆزى بىلەنلا چەكلىنىدىغان) كىشىگە كەلسەك، ئۇنىڭ ئىشى يەڭگىلراقتۇر. لېكىن، ئۇ گۇناھ قىلىۋاتقان ھالىتىدە ئۇچراپ قالسا، تۈرلۈك ۋاستىلەر بىلەن ئۇنى شۇ گۇناھتىن توسۇش ۋاجىب. ئەگەر نەسىھەت ئۇنى گۇناھتىن قايتۇرىدىغان بولسا ۋە تېخىمۇ پايدىلىق بولسا، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىنىدۇ. نەسىھەت كار قىلمىسا قاتتىق مۇئامىلە قىلىنىدۇ.

دوستلۇققا تاللىنىدىغان كىشىدە بولۇشى شەرت سۈپەتلەر

بىزگە رىۋايەت قىلىنىدىكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئىنسان ئۆز دوستىنىڭ دىنىدىدۇر، شۇڭا كىشى دوستلاشقان كىشىسىگە قارىسۇن»

دېگەن[1].

بىلگىنكى، ھەممىلا ئادەم دوستلۇققا ياراۋەرمەيدۇ. دوست بولۇنغۇسى كىشى دوستلۇقنىغا قىزىقتۇرىدىغان سۈپەت ۋە خىسلەتلەر بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرۇشى لازىم. سۈپەت ۋە خىسلەتلەر دوست بولۇشتىن كۆزلەنگەن پايدىلارغا قاراپ شەرت قىلىنىدۇ. دوستلۇقتىن كۆزلەنگەن پايدىلار دېگىنىمىز يا دۇنيا ۋە ئابرۇي تېپىش ياكى كۆرۈشۈۋېلىش، پاراكەلىشىش بىلەن دىلى يايراشتەك دۇنيالىق مەنپەئەتلەردۇر، بىزنىڭ تېمىمىز بۇ ئەمەس. يا بولمىسا دىنىي پايدا كۆزلەنگەن بولىدۇ. بۇنىڭدىمۇ تۈرلۈك مەقسەتلەر جەملەنگەن بولىدۇ. جۈملىدىن: ئىلىم ۋە ئەمەلدىن پايدىلىنىش، دوستىنىڭ مەرتىۋىسى ئارقىلىق ئىبادەت قىلىشتىن توسىدىغان ۋە قەلبىنى بىئارام قىلىدىغان ئەزىيەتتىن ساقلىنىش، دوستى بېرىدىغان مال بىلەن كۆپايىلىنىپ ۋاقتىنى ئوزۇق تەلەپ قىلىش بىلەن زايە قىلماسلىق ۋە مۇھىم خۇسۇسلاردا ئۇنىڭدىن ياردەم ئېلىش قاتارلىقلار. شۇنىڭ بىلەن بۇ دوستلۇق ئۆزى ئۈچۈن مۇسىبەتلەردە ياردەمچى ۋە ھەرخىل ئەھۋاللاردا كۈچ بولىدۇ. ئاخىرەتتە شاپائەت قىلىشمۇ شۇ پايدىلار قاتارىدىندۇر. دەرۋەقە بەزى سەلەفلەر مۇنداق دېگەن: «قېرىندىشىڭلارنى كۆپەيتىڭلار، چۈنكى ھەربىر مۇئمىنىنىڭ شاپائەت قىلىشى ھەقتۇر». بۇ پايدىلارنىڭ ھەربىرى پەقەت شۇنىڭ بىلەنلا ھاسىل بولىدىغان شەرتلەرنى تەلەپ قىلىدۇ.

يېغىنچاقلىغاندا، دوستلۇققا تاللىغان كىشىڭدە شۇ بەش خىسلەت بولسۇن:

ئەقىللىق ۋە ئەخلاقى گۈزەل بولسۇن، پاسىق، بىدئەتچى ۋە دۇنياغا ھېرىسمەن بولمىسۇن.

ئەقىل بىر بايلىقتۇر. ئەخمەق بىلەن يولداشلىقتا ياخشىلىق يوقتۇر. چۈنكى، ئەخمەق ساڭا «مەنپەئەت بېرىمەن» دەپ زىيان سالىدۇ. ئەقىللىق كىشى دېگىنىمىز ئىشلارنى ئۆز ھەقىقىتىدە ئۆزى چۈشىنىدىغان ياكى چۈشەندۈرۈلسە چۈشىنىدىغان كىشىدۇر.

گۈزەل ئەخلاق چوقۇم بولۇشى كېرەك. چۈنكى، نۇرغۇن ئاقىللار باركى، ئاچچىقى ياكى شەھۋىتىگە يېڭىلىپ ھاۋايى - ھەۋىسىگە بېرىلىدۇ. شۇڭا، ئەخلاقسىز كىشىنىڭ يولداشلىقىدا ياخشىلىق يوقتۇر.

پاسىق كىشى ئاللاھتىن قورقمايدۇ. ئاللاھتىن قورقمايدىغان كىشىگە ئىشىنىپ بولمايدۇ، سەۋەب بولغۇسى پالاكەتلەردىن ئەمىن بولغىلىمۇ بولمايدۇ.

---

[1] ئەبۇ داۋۇد (4833)؛ تىرمىزىي (2378)؛ ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 3545) «ھەسەن» دېگەن.

بىدئەتچى بىلەن يولداشلىقتا ئۇنىڭ بىدئەتىنىڭ يۇقۇشىدىن قورقۇلىدۇ. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ئۆزۈڭگە راستچىل دوستلار تۇتقىن، شۇندىلا ئۇلارنىڭ ھمايىسىدە ياشايسەن، چۈنكى راستچىل دوستلار كەڭرىچىلىكتە زىننەت، بالا - مۇسىبەتتە تەييارلىقتۇر. ئۆزىدىن نەپرەتلەندۈرىدىغان بىر ئىشنى قىلمىغۇچە، دوستۇڭنىڭ ئىشىنى ئەڭ گۈزەل ئورۇنغا قوي (ياخشى مەنادا ئويلا). دۈشمىنىڭدىن يىراق تۇرغىن! ئىشەنچىلىك بولمسا، دوستۇڭ بولسىمۇ ئېھتىيات قىلغىن. ئاللاھتىن قورقمسا ئىشەنچىلىك ھېسابلانمايدۇ. ھەرگىز پاسسىقا يولداش بولما! ئۇنىڭ يولداشلىقىدا پىسىق - پۇجۇرلىرىنى ئۆگىنىسەن. ئۇنىڭغا سىرلىرىڭنى بىلدۈرمە، ئىشىڭدا ئاللاھتىن قورقىدىغان كىشىلەرگە مەسلىھەت سالغىن»[1].

يەھيا ئىبنى مۇئاز ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ مۇنداق دېگەن: «سەن ‹دۇئايىڭدا مېنى ياد ئەتكىن› دېيىشكە موھتاج بولىدىغان، سەن ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىپ ياشايدىغان ۋە ئۇنىڭغا ئۆزرە ئېيتىشقا موھتاج بولىدىغان دوست نېمىدېگەن يامان دوست - ھە!»

ھەسەن ئەلبەسرىي ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ ئۇخلاۋاتقانىدا ئۇنىڭ يېنىغا بىر تۇركۈم كىشىلەر كىردى ۋە بەزىلىرى ئۆيدىكى مېۋە - چېۋىلەردىن يېيىشكە باشلىدى، ھەسەن ئەلبەسرىي: «ئاللاھ ساڭا رەھمەت قىلسۇن، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! مانا بۇ ھەقىقىي دوستلارنىڭ ئىشىدۇر» دېدى[2].

ئەبۇ جەئفەر ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ ئۆز ھەمراھلىرىغا:

ـــ بىرەرسىڭلار قېرىندىشىنىڭ يېڭىغا (يانچۇقىغا) قولىنى تىقىپ خاھلىغان نەرسىنى ئالالامدۇ؟ ـــ دېگەنىدى، ئۇلار:

ـــ ياق، ـــ دېدى. ئەبۇ جەئفەر مەنسۇر:

ـــ ئۇنداقتا سىلەر دەۋا قىلغاندەك دوست ئەمەسكەنسىلەر، ـــ دېدى.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، فەتھ ئەلمۇسۇلىي ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ ئىسا تەممار ئاتلىق بىر دوستىنىڭ ئۆيىگە ئۇ يوق چاغدا كىرىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىسانىڭ دېدىكىگە: «ماڭا دوستۇمنىڭ ھەمياننىي ئىلىپ چىقىڭ» دېدى. دېدەك قىز ھەميانىنى ئەچىقىپ بەرگەنىدى، فەتھ موسۇلىي ئۇنىڭدىن ئىككى تەڭگە ئالدى. كېيىن ئىسا ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندە، دېدەك

[1] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (7992).

[2] 24/«نۇر» سۈرىسى 61 - ئايەتكە ئىشارە.

قىز ئۇنىڭغا بىر ئىشنى ئېيتىپ بەرگەنىدى، ئىيسا: «ئەگەر ئېيتقىنىڭ راست بولسا، سېنى ئازاد قىلدىم» دېدى ۋە ھەمىيانغا قارىغانىدى ھەقىقەتەن دېدەكنىڭ راست ئېيتقانلىقى ئايان بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىز ئازاد بولدى.

بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلمان قېرىندىشى ئۈستىدىكى ھەقلىرى

بىرىنچى ھەق: مۇسۇلمان قېرىندىشىغا كۆڭۈل بۆلۈش ۋە ئېھتىياجلىرىنى راۋا قىلىش؛ بۇنىڭ ئۈچ دەرىجىسى بار:

ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسى: مۇسۇلمان قېرىندىشى بىرنەرسە سورىسا، دەرھال كۆچىنىڭ يېتىشىچە ئادا قىلىش. ئادا قىلغاندا خۇشاللىق بىلەن ۋە خۇشچىراي ئادا قىلىش.

ئوتتۇرا دەرىجىسى: قېرىندىشى سورىمىسىمۇ ئۇنىڭ ھاجەتلىرىنى ئادا قىلىش.

ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى: مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ ھاجىتىنى ئۆز ھاجىتىنىڭ ئالدىغا قويۇش. بەزى سەلەفلەر ئۆلۈپ كەتكەن قېرىندىشىنىڭ بالىچاقلىرىنى 40 يىل يوقلىغان ۋە ھاجەتلىرىنى راۋا قىلغانىدى.

ئىككىنچى ھەق: مۆرىتى كەلسە سۈكۈت قىلىپ، مۆرىتى كەلسە سۆزلەش؛

سۈكۈت قىلىش: قېرىندىشى بار يەردە بولسۇن، يوق يەردە بولسۇن ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى تىلغا ئالماسلىق، قارشى گەپ قىلماسلىق، دەتالاش قىلماسلىق ۋە ئاشكارىلىنىشىنى خاھلىمايدىغان ئىشلار توغرۇلۇق سورىماسلىقتۇر. «ئەگەر دېگۈسى يوق بولسا تەڭلىك قىلمايسەن» دېسە، ئۇچرىشىپ قالسا «قەيەرگە ماڭدىڭىز؟» دەپ سورىماسلىق، دوستلىرى ۋە ئائىلىسى ئالدىدا تەنقىدلىمەسلىك ھەمدە باشقىلارنىڭ قېرىندىشى ھەققىدىكى تەنقىدلىرىنى ئۇنىڭغا يەتكۈزمەسلىك، ھەتتا تاشلىشىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ قېرىندىشىنىڭ سىرىنى ساقلاش كېرەك.

ئۈچىنچى ھەق: قېرىندىشى يامان كۆرىدىغان ھەرقانداق نەرسىنى تىلغا ئالماسلىق؛ لېكىن، ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش بارىدا سۆزلەش ۋاجىب بولۇپ قېلىپ، سۈكۈت قىلىشقا شەرئىي رۇخسەت تېپىلمىسا، سۆزلەش كېرەك. چۈنكى، بۇنى قېرىندىشىنىڭ يۈزىگە ئېيتىش بىر مەنادا ئۇنىڭغا قىلىنغان ياخشىلىقتۇر.

ئوبدان بىلىۋالغىنكى، ئەگەر سەن ھەرقانداق ئەيىب - نۇقسانىدىن پاك كىشىنى ئىزدىسەڭ، ھەرگىز تاپالمايسەن. نىشان ياخشىلىقلىرى يامانلىقلىرىدىن كۆپ كىشىدۇر.

ئىبنى مۇبارەك ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ: «مۇئمىن (قېرىندىشىغا) ئۆزىرە ئىزدەيدۇ، مۇناپىق بولسا قۇسۇر ئىزدەيدۇ» دېگەن.

فۇزەيل ئىبنى ئىياز ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ: «دوستلارنىڭ خاتالقلىرىنى ئەپۇ قىلىش ھەقىقىي يىگىتلىكتۇر» دېگەنىكەن.

مۇسۇلمان قېرىندىشىڭغا گۇمان بىلەن قارىما، ئۇنىڭ ئىش - ھەرىكىتىنى ئىمكانقەدەر ياخشىلىققا جورۇغىن. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەرگىز يامان گۇمان قىلىپ قالماڭلار، چۈنكى يامان گۇمان سۆزنىڭ ئەڭ يالغىنىدۇر» دېگەن[1].

بىلگىنكى، گۇمانخورلۇق شەرىئەت چەكلىگەن ئىش ــ قۇسۇر ئىزدەشكە ئېلىپ بارىدۇ. ئەيىبنى يېپىش ۋە بىلمىگەن بولۇۋېلىش دىندار كىشىنىڭ خۇيىدۇر.

بىلگىنكى، كىشى ئۆزى ئۈچۈن ياخشى كۆرگەننى قېرىندىشى ئۈچۈنمۇ ياخشى كۆرمىگۈچە ئىمانى مۇكەممەل بولمايدۇ. مۇسۇلمان قېرىندىشىغا ئۆزىگە راۋا كۆرمەيدىغان شەكىلدە مۇئامىلە قىلىش قېرىنداشلىقنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسىدۇر. شۇبھىسىزكى، سەن قېرىندىشىڭنىڭ ئەيبىگىنى يېپىشىنى، خاتالقلىرىڭنى سۆزلىمەسلىكىنى ئارزۇ قىلسەن، ئەگەر قېرىندىشىڭ ئارزۇيۇڭنىڭ ئەكسىنى قىلسا، ساڭا بەك قاتتىق ئەلەم بولىدۇ. شۇڭا، ئۆزۈڭ قېرىندىشىڭغا راۋا كۆرمىگەننى قېرىندىشىڭدىن قانداقمۇ ئارزۇ قىلالايسەن؟! ئۆزۈڭ كەڭ قورساقلىق كۆرسەتمەي تۇرۇپ، باشقىلاردىن ئىنساپ تەلەپ قىلساڭ، ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزىگە چۈشۈپ قالسەن: ﴿ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا، تولۇق ئالىدۇ. كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا، كەم بېرىدۇ﴾83/«مۇتەففىفىن»: 2، 3. ئەيىبلەرنى يېپىشتا يېتەرسىز كېلىشىنىڭ مەنبەسى ۋە ئۇلارنى ئېچىشقا قىزىقتۇرغۇچى ئامىل ئاداۋەت ۋە ھەسەتتۇر.

قېرىنداشلار ئارىسىدا ھەسەت ۋە ئۆچمەنلىكنى قوزغايدىغان ئەڭ ئېغىر سەۋەب جېدەللىشىش ۋە تالاش - تارتىش قىلىشتۇر. ئارتۇقچىلىقى ۋە زىيادە زېرەكلىكى سەۋەبلىك باشقىلاردىن ئالاھىدە ئىكەنلىكىنى كۆز - كۆز قىلىش ۋە رەددىيە بېرىلگۈچىنى تۆۋەن كۆرۈش تالاش - تارتىشقا سەۋەب بولىدۇ. قېرىندىشى بىلەن تالاش - تارتىش قىلغان كىشى قېرىندىشىنى بىلمىسىزلىك ۋە ئەخمەقلىق ياكى غاپىل ۋە ئەقلى كوتىلىق بىلەن چۈشۈرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى تۆۋەن كۆرۈشتۇر. بۇ ئىشلار كۆڭۈلنى ئۆچمەنلىك بىلەن تولدۇرىدۇ ۋە دۈشمەنلىشىشكە سەۋەب

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6064)؛ مۇسلىم (2563). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

بولىدۇ. بۇ ھەم قېرىنداشلىققا زىتتۇر.

تۆتىنچى ھەق: ئاغزاكى ھەق؛ دوستلۇق ۋە قېرىنداشلىق قېرىندىشى يامان كۆرىدىغان ھەرقانداق نەرسىنى تىلغا ئالماسلىقنى تەقەززا قىلغانىدەك، ئۇ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەر ھەققىدە سۆزلەشنىمۇ تەقەززا قىلىدۇ، ھەتتا تېخىمۇ كېرەكلىك. چۈنكى سۆكۈت بىلەن كۈپايىلەنگەن كىشى قەبىرە ئەھلىگە ھەمراھ بولغانغا ئوخشايدۇ. دوستلۇق ۋە قېرىنداشلىقتىن مۇراد ئۇلاردىن قۇتۇلۇش ئەمەس، بەلكى ئۇلاردىن پايدىلىنىشتۇر. سۆكۈت قىلىشنىڭ مەنىسى ئەزىيەتتىن ساقلىنىشتۇر. ئۇنداقتا تىلى بىلەن بولسىمۇ قېرىندىشىغا دوستلۇق ئىزھار قىلىش، ھال - ئەھۋاللىرىدىن خەۋەر ئېلىش، ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن قىسمەتنى سوراش، دەردىگە ھەمدەردلىك ۋە خۇشاللىقىغا ھەمخۇشاللىق ئىزھار قىلىش كېرەك.

تىرمىزىي رىۋايەت قىلغان بىر سەھىھ ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قايسىبىرىڭلار قېرىندىشىنى ياخشى كۆرسە، ئۇنىڭغا ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويسۇن» دېگەن[1].

شۇنداقلا قېرىندىشىنى ئۇ ئەكۈ ياخشى كۆرىدىغان ئىسمى بىلەن چاقىرىشمۇ ئاغزاكى ھەقلەردىندۇر. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «مۇنۇ ئۈچ خىسلەت قېرىندىشىڭ بىلەن بولغان دوستلۇقىڭلارنى ساپلاشتۇرىدۇ، ئۇلار: ① قېرىندىشىڭ بىلەن ئۇچراشقاندا ئاۋۋال سالام بېرىشىڭ؛ ② ئولتۇرىدىغان ئورۇننى كەڭرى قىلىپ بېرىشىڭ؛ ③ ئەكۈ ياخشى كۆرىدىغان ئىسىملىرى بىلەن چاقىرىشىڭدۇر»[2].

شۇنداقلا قېرىنداشلىق ھەقلىرىدىن يەنە: بىر كىشىنىڭ نەزىرىدە مۇسۇلمان قېرىندىشى ماختىلىشنى ياخشى كۆرسە، ئۇنىڭ يېنىدا ئۆزى بىلىدىغان گۈزەل خۇلقلىرى بىلەن ئۇ قېرىندىشىنى ماختاش؛ شۇنىڭدەك قېرىندىشىنىڭ بالىۋاقىسىنى، پېئىل - ئەتىۋارىنى ھەمدە ئەخلاقى، ئەقلى، تۇرقى، نىشانى، قەلبى، ئەسەرلىرى، قىسقىسى ئۇنى خۇشال قىلىدىغان بارلىق جەھەتلەرنى ئاشۇرۇۋەتمەي، يالغان قوشماي ماختاش؛ ھەتتا ئۇنى بىراۋ ماختىغان بولسا شۇنى، ئۆزىنىڭمۇ شۇ ماختاشتىن سۆيۈنگەنلىكىنى ئىزھار قىلغان ھالدا قېرىندىشىغا يەتكۈزۈش. چۈنكى، بۇنى قېرىندىشىغا يەتكۈزمەسلىك ئىچى تارلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر.

---

[1] ئەھمەد (17210)؛ تىرمىزىي (2395). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 279) «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»؛ (352). بەيھەقي: «ئەلئادا ب»، (191).

ئۇ ھەقلەردىن يەنە بىرى قېرىندىشىڭنىڭ قىلغان ياخشىلىقىغا رەھمەت ئېيتىشىڭدۇر. ئۇ يوق يەردە ئۇنىڭغا بىرەر يامانلىق مەقسەت قىلىنسا، ئۇنى قوغدىشىڭ كېرەك. چۈنكى، قېرىنداشلىقنىڭ ھەققى ھمايە قىلىش ۋە ياردەم بېرىش ئۈچۈن يەڭلەرنى تۈرۈشتۇر.

باشقا بىر سەھىھ ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىندىشىدۇر، ئۇنىڭغا زۇلۇم قىلمايدۇ ۋە ئۇنى دۈشمىنىگە تاشلاپ قويمايدۇ» دېگەن[1].

بىر مۇسۇلماننىڭ باشقا بىر مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى قوغداشتا بېپەرۋالىق قىلىشى ئۇنى دۈشمىنىگە تاشلاپ قويغىنىدۇر. بۇ ھەقتە سەن ئۈچۈن ئىككى ئۆلچەم بار:

1) ئۇنىڭ ھەققىدە ئېيتىلغانلارنى ئويلاپ كۆرۈشۈڭ. يەنى، شۇ گەپلەر ئۇ قېرىندىشىڭ بار يەردە سېنىڭ ھەققىدە ئېيتىلغان بولسا ئۇنىڭ نېمە دېيىشىنى كۈتكەن بولاتتىڭ؟

2) قېرىندىشىڭنى خۇددى تامنىڭ كەينىدە سېنىڭ دەۋاتقانلىرىڭنى تىڭشاپ تۇرغانىدەك پەرەز قىلىشىڭ! يەنى، سېنىڭ قەلبىگىدە قېرىندىشىڭ بار يەردە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن قايسى تۈيغۇلار ھەرىكەتلەنگەن بولسا، شۇ تۈيغۇلار ئۇ يوق يەردىمۇ ھەرىكەتكە كېلىشى كېرەك. قېرىنداشلىق ۋە دوستلۇقتا سەمىمىي بولمىغان كىشى مۇناپىقتۇر.

ئۇ ھەقلەردىن يەنە بىرى ئىلىم ئۆگىتىش ۋە نەسىھەت قىلىشتۇر. چۈنكى، قېرىندىشىڭنىڭ ئىلمىگە بولغان ھاجىتى سېنىڭ مالغا بولغان ھاجىتىڭدىن ئاز ئەمەس. شۇڭا سەن ئىلىم جەھەتتە باي بولغان ھامان بۇ ئىلىمنى ئۇنىڭ بىلەن ئورتاقلىشىشىڭ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە پايدىلىق ھەرقانداق تېمىدا ئۇنىڭغا توغرا يولنى كۆرسىتىپ تۇرغىن.

قېرىندىشىڭغا نەسىھەت قىلساڭ، مەخپىي قىلغىن. ئەيىبلەش بىلەن نەسىھەت ئارىسىدىكى پەرق بىرىنىڭ ئاشكارا، يەنە بىرىنىڭ مەخپىي قىلىنىشىدۇر. دەرۋەقە مادارا بىلەن خۇشامەت ئارىسىدىكى پەرق كۆرمەسكە سېلىشقا ئېلىپ بارغان سەۋەبكە باغلىقتۇر. يەنى ئەگەر سەن مەلۇم بىر ئىشقا دىنىڭنىڭ ساغلام بولۇشى ئۈچۈن كۆز يۇمساڭ ۋە بۇنى قېرىندىشىڭنىڭ پايدىسىغا دەپ قارىساڭ، مادارا‌چى بولىسەن. ئەگەر نەپسىڭنى تويغۇزۇش، ھاۋايى - ھەۋەسلىرىڭنى قاندۇرۇش ۋە

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2442)؛ مۇسلىم (2580). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

يۈز - ئابرۇيىڭنى / مەۋجۇد ئورنىڭنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كۆز يۇمغان بولساڭ، سەن بىر خۇشامەتگۈي بولسەن.

خاتالىقلارنى كەچۈرۈۋېتىشىمۇ بۇ ھەقلەر قاتاردىنىدۇر. ئەگەر قېرىنداشلىق دىنىي جەھەتتىن خاتالاشقان بولسا، ئۇنىڭغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە سىلىق نەسىھەت قىلغىن. خاتالىقىدىن توسۇش ۋە ۋەز - نەسىھەتنى توختىتىپ قويمىغىن. ئەگەر قوبۇل قىلمىسا، ئۇنىڭ بىلەن ئالاقەنى ئۈزگىن[1].

بەشىنچى ھەق: قېرىنداشى ھايات ۋاقتىدىمۇ، ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئۆزى ئۈچۈن قانداق دۇئا قىلغان بولسا، ئۇنىڭغىمۇ شۇنداق دۇئا قىلىش؛

«سەھىھۇ مۇسلىم»دە ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۆز دىن قېرىنداشىنىڭ غىيابىدا قىلغان دۇئاسى مۇستەجاب دۇئادۇر. ئۇنىڭ بېشى ئەتراپىدا دۇئاغا مۇئەككەل بىر پەرىشتە بار. مۇسۇلمان ئۆز دىن قېرىنداشىغا ياخشىلىق تىلەپ دۇئا قىلسا، مۇئەككەل پەرىشتە: ‹ئامىن، سائىمۇ ئوخشىشى بولسۇن!› دەيدۇ»[2].

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نۇرغۇن دوستلىرى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئاتاپ تۇرۇپ دۇئا قىلاتتى. ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ سەھەر ۋاقتىدا ئالتە كىشىگە دۇئا قىلاتتى.

مۇسۇلمان قېرىنداشى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىشقا كەلسەك، ئەمر ئىبنى ھۇرەيس[3] رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «بەندە ئۆلۈپ كەتكەن دىن قېرىنداشىغا دۇئا قىلسا، ئۇ دۇئانى بىر پەرىشتە ئۇنىڭ قەبرىسىگە ئېلىپ كېلىپ: ‹ئى قەبرىنىڭ غېرىب ئىگىسى! بۇ بولسا شەپقەتلىك بىر دوستتىن ساڭا ھەدىيەدۇر› دەيدۇ».

ئالتىنچى ھەق: ۋاپا ۋە ئىخلاس؛

ۋاپا: تا ئۆلگۈچە دىن قېرىنداشىنى ئىزچىل ياخشى كۆرۈش، قېرىنداشى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ بالا - چاقا ۋە دوستلىرى بىلەن يېقىن ئۆتۈش.

---

[1] بۇ بەزى ساھابىلەرنىڭ قارىشى بولۇپ، يەنە بەزى ساھابىلەر: «ئۇنى تاشلىۋەتمەسلىك كېرەك، چۈنكى ئۇ بىر خاتالىشىپ، بىر تۈزىلىپ قالىدۇ» دەپ قارىغان. قارا: غەززالىي: «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»، 76/3.

[2] مۇسلىم (2732).

[3] باشقا مەنبەلەردە «ئەمر ئىبنى جەبىر» دېيىلگەن. قارا: ئىمام ئىبنۇلقەييىم: «ئەررۇھ»، 90-بەت. سۇيۇتىي: «شەرھۇسسۇدۇر»، 297 - بەت.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر ياشانغان ئايالنى ئىززەتلەيتتى ۋە: «خەدىچە (رەزىيەللاھۇ ئەنھا) ھايات ۋاقتىدا ئۇ ئايال بىزنىڭ ئۆيگە كېلىپ كېتەتتى، گۈزەل ۋاپا ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر» دېگەنىدى[1].

ئورۇن / مەرتىۋىسى ھەرقانچە يۇقىرىلاپ، ئىگىلىك / تەسىر دائىرىسى كېڭىيىپ ۋە يۈز - ئابرۇيى كۆتۈرۈلۈپ كەتسىمۇ، دوستىغا قارىتا ئىزچىل كەمتەر بولۇش ۋاپانىڭ جۈملىسىدىندۇر.

بىلگىنكى، دىنغا زىت ئىشلاردا قېرىندىشىنى قوللاش ئەسلا ۋاپانىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس. ئىمام شافىئي — ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن — مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەكەم بىلەن قېرىنداش ئىدى، ئۇنى ئۆزىگە يېقىن ئولتۇرغۇزاتتى ۋە ئۇنىڭغا مايىل ئىدى. ئىمام شافىئيدا ئۆلۈم ئالامەتلىرى كۆرۈلگەندە، ئۇنىڭغا: «ئى ئەبۇ ئابدۇللاھ! سىز ۋاپات تاپقاندىن كېيىن، كىمنىڭ مەجلىسىگە بارايلى؟» دەپ سورالدى، شۇنداً ئىمام شافىئينىڭ يېنىدا ئولتۇرغان مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەكەم ئىمام ئۆزىنى ئىشارەت قىلىپ قالارمكىن دېگەن مەقسەتتە ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى، لېكىن ئىمام شافىئي جاۋاب بېرىپ: «ئەبۇ يەئقۇب بۇۋەيتىينىڭ يېنىغا بېرىڭلار» دېدى، بۇ گەپتىن مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەكەم بىئارام بولدى، چۈنكى ئۇ ئىمام شافىئينىڭ مەزھىبىنى ياخشى ئۆگەنگەن كىشى ئىدى، لېكىن ئەبۇ يەئقۇب بۇۋەيتىي زاھىدلىق ۋە تەقۋادارلىققا يېقىن كىشى ئىدى، شۇڭا ئىمام شافىئي مۇسۇلمانلارغا سەممىي بولدى ۋە تەخسكەشلىكتىن قاچتى. كېيىن مۇھەممەد ئىبنى ھەكەم ئىمام شافىئينىڭ مەزھىبىدىن قايتىپ، مالىكىيلەردىن بولۇپ كەتكەن ئىدى.

كىشىلەرنىڭ دوستى ھەققىدىكى سۆز - چۆچەكلىرىگە قۇلاق سالماسلىق ۋە دوستىنىڭ دۈشمنى بىلەن دوست بولماسلىق ۋاپانىڭ جۈملىسىدىندۇر.

يەتتىنچى ھەق: قېرىندىشىغا ئېغىرچىلىق سالماسلىق / يەڭگىللەشتۈرۈش، (ياسالما تەكەللۇپ) ۋە مۇشەققەت سېلىشنى تاشلاش. يەنى، قېرىندىشىغا تەس كېلىدىغان ئىشنى يۈكلىمەسلىك، ھەتتا ئۆزىنىڭ مۇھىم قىيىنچىلىق ۋە ھاجەتلىرىنى يوشۇرۇش، ئۇنى بىئارام قىلماسلىق، ئۇنىڭ يۈز - ئابرۇيى ۋە مېلىدىن پايدىلانماسلىق، ئۇنى ئۆزىنى يوقلاپ تۇرۇشقا ۋە ھەقلىرىنى ئادا قىلىشقا، شۇنداقلا ئۆزىگە كەمتەر بولۇشقا قىستىماسلىق. ئەكسىچە مەقسەت دىن قېرىندىشىنى ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش، ئۇنىڭ دۇئاسى بىلەن بەرىكەتلىنىش،

[1] تەبەرانىي («ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، 18557) ۋە ھاكىم (40): «سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان. ئالبانىيمۇ: («ئەسسلسلەتۇسسەھىھە»، 3113) «سەھىھ» دېگەن.

ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلپەتلىشىش، دىندا يارەم سوراش ۋە ئۇنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلىش بىلەن ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىشنى كۆزلەش بولۇشى كېرەك. چىن مەنادا يەڭگىللەشتۈرۈش دېگەن ئۆزى بىمالال قىلالايدىغان نەرسىلەرنى قېرىندىشىنىڭمۇ خىجىل بولماي قىلالىشى ئۈچۈن، خىجالەت پەردىسىنى كۆتۈرۈش بىلەن بولىدۇ.

جەئفەر ئىبنى مۇھەممەد ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ مۇنداق دېگەن: «دوستلىرىمدىن ماڭا ئەڭ مالال كېلىدىغىنى مەن ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەت چەككەن ۋە شۇ سەۋەبتىن ئۆزىدىن تارتىنىدىغان دوستلىرىمدۇر. قەلبىمگە ئەڭ يەڭگىل كېلىدىغىنى بولسا مەن بىرگە دەرقەمتە بولغانىدا، ئۆزۈم يالغۇزدەك ھېس قىلىدىغان دوستلىرىمدۇر».

ھېكمەت ئەھلىدىن بىرى مۇنداق دېگەن: «كەمتەر كىشىنىڭ دوستلۇقى داۋاملىشىدۇ، ئۆزۈڭنى دوستلىرىڭدىن پەزىلەتلىك ئەمەس، بەلكى دوستلىرىڭنى ئۆزۈڭدىن پەزىلەتلىك كۆرۈش بۇ ئىشنى تاماملايدۇ. ئۇنداقتا ئۇلار بىلەن بىللە بولغىنىڭدا ئۆزۈڭنى خىزمەتچىدەك كۆرگىن».

خەلق بىلەن ئالاقە قىلىشنىڭ ئەدەبلىرى

بۇ بابنىڭ ئاخىرىدا خەلق بىلەن ئالاقە قىلىش ئەدەبلىرىنى بايان قىلىمىز. كىشىلىك مۇناسىۋەتتە بولۇشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەدەبلەردىن بەزىلەر تۆۋەندىكىچە:

مۇتەكەببۇر ئەمەس كەمتەر بولۇش، بىشەم ئەمەس كىچىك پېئىل بولۇش، دوست ياكى دۈشمەن، كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر بوزەك بولماي ۋە ھۇدۇقماي خۇشچىراي كۆتۈۋېلىش، سورۇندا ئولتۇرغانىدا بارماقلارنى گىرەلەشتۈرۈش، بۇرۇننى كولاش، كۆپ تۈكۈرۈش ۋە ئەسنەشتىن ساقلىنىش (ۋە باشقىلار).

بىراۋ سۆزلەۋاتقاندا قۇلاق سال، سۆزنى قايتىلاپ سورىما؛ ئۆزۈڭ، بالىچاقاڭ ۋە خىزمەتكارلىرىڭ بىلەن ماختىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرمە؛ ئايال كىشىدەك ياسانما، قۇلدەك ئاۋارە كىينمە؛ ئەھلى ئائىلەڭنى قوپاللىق قىلماي قورقۇت، ئاجىز كۆرۈنمەي يۇمشاق بول؛ دېدەك ۋە قۇللىرىڭ بىلەن چاقچاقلاشمىغىنكى، سۈر - ھەيۋەڭ يوقىمىسۇن. كەينىڭگىمۇ تولا قارىما.

شاھ / سۇلتان بىلەن بىرگە ئولتۇرما، ئەگەر ئولتۇرۇپ قالساڭ گۇناھلاردىن ۋە غەيۋەتتىن ساقلان؛ ئۇنىڭ سىرىنى ساقلا؛ ئۇنىڭ قېشىدا چاقچاقلاشما، كېكىرمە ۋە چىشىڭنى كولىما؛ سۇلتان سېنى يېنىغا چاقىرسا / ئۆزىگە يېقىن تۇتسا، قاتتىق

ئېھتىياتچان بول؛ ئەگەر سەن بىلەن ئىچقويۇن - تاشقويۇن بولۇپ كەتسەڭ، ئۇنىڭ ھېچقاچان ئۆزگەرمەسلىكىدىن خاتىرجەم بولما؛ سۈلتاننىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان سۆزلەرنى قىل، كىچىك بالىغا قانداق مۇلايىم بولساڭ، سۈلتانغىمۇ شۇنداق مۇلايىم بول؛ سۈلتان بىلەن ئائىلىسى ۋە خىزمەتچىلىرى ئارىسىغا كىرمە؛ ياخشى كۈن دوستىدىن قاچ. مېلىڭنى ئار - نومۇسۇڭدىن قىممەتلىك كۆرمە؛ بىر سورۇنغا كىرسەڭ، كەمتەر بولۇپ ئەڭ يېقىن ئورۇندا ئولتۇر؛ يول ياقىسىدا ئولتۇرما، ئەگەر ئولتۇرۇپ قالساڭ، كۆزۈڭنى ھارامدىن ساقلا؛ زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىغا ياردەم بەر؛ يولدا ئېزىپ قالغان كىشىگە يولىنى كۆرسىتىپ قوي؛ قىبلە تەرەپكە ۋە ئوڭ تەرىپىڭگە تۈكۈرمە، سول تەرىپىڭگە ياكى سول پۇتۇڭنىڭ ئاستىغا تۈكۈر؛ ئاۋام خەلق بىلەن ئولتۇرۇشتىن ساقلان، ئەگەر ئولتۇرۇپ قالساڭ، ئۇلارنىڭ ناچار خۇيلىرى سەۋەبلىك يۈز بەرگەن يامان قىلىقلىرىنى بىلمەسكە سال، ئۇلارنىڭ پارىڭىغا كىرىپ كەتمە؛ كۆپ ھەزىل - چاقچاقتىن ساقلان، چۈنكى چاقچىقىڭ سەۋەبلىك ئاقىل ساڭا ئاداۋەت تۇتىدۇ، نادان بولسا چاقچىقىڭ سەۋەبلىك سەندىن ئەيمەنمەيدۇ.

مۇسۇلمانلارنىڭ، تۇغقانلارنىڭ، قوشنىدارچىلىقنىڭ ۋە قۇللارنىڭ ھەقلىرى

مۇسۇلماننىڭ ھەقلىرىدىن بەزىلەر تۆۋەندىكىچە:

ئۇچراشقاندا سالام بېرىش؛ چىللىسا ئىجابەت قىلىش؛ چۈشكۈرۈپ ئەلھەمدۇلىللاھ (ئاللاھقا ھەمدۇسانالار بولسۇن) دېسە، يەرھەمۇكەللاھ (ئاللاھ ساڭا رەھىم قىلسۇن) دېيىش؛ كېسەل بولسا يوقلاش؛ ئۆلسە جىنازىسىغا قاتنىشىش؛ ئىچكەن قەسىمنى ئىشقا ئاشۇرۇشىغا ياردەم بېرىش؛ نەسىھەت تەلەپ قىلسا، نەسىھەت قىلىش؛ يوق يېرىدە ھەققىنى قوغداش؛ ئۆزىگە راۋا كۆرگەننى قېرىندىشىغىمۇ راۋا كۆرۈش ۋە ئۆزىگە يامان كۆرگەننى ئۇنىڭغىمۇ يامان كۆرۈش. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەدىسلەردە نەقىل قىلىنغان[1].

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1240)؛ مۇسلىم (2162) ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. باشقا بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «مۇسۇلماننىڭ مۇسۇلمان ئۈستىدىكى ھەققى بەشتۇر: ①سالامنى قايتۇرۇش، ② كېسەلنى يوقلاش، ③ جىنازىلەرگە ئەگىشىش، ④ چاقىرغان يەرگە بېرىش ۋە ⑤ چۈشكۈرگۈچىگە جاۋاب قايتۇرۇش (يەنى چۈشكۈرۈپ ‹ئەلھەمدۇلىللاھ› دېسە، ‹يەرھەمۇكەللاھ› دېيىش)» دېگەن. مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە: «مۇسۇلماننىڭ مۇسۇلمان ئۈستىدىكى ھەققى ئالتىدۇر... ⑥ سەندىن سەممىي مەسلىھەت سورىسا، سەممىي مەسلىھەت بېرىشىڭ» دەپ زىيادە كەلگەن. يەنە بىر (تىرمىزىي: 2736) ھەدىستە: «مۇسۇلماننىڭ مۇسۇلمان ئۈستىدىكى ھەققى ئالتىدۇر... ئۆزىگە ياخشى كۆرگەننى قېرىندىشىغىمۇ ياخشى كۆرىدۇ» دېيىلگەن. يەنە بىر (ئەھمەد»، 22183) ھەدىستە: «... ئۆزۈڭگە ياخشى كۆرگەننى باشقىلارغىمۇ ياخشى كۆرۈشۈڭ ۋە ئۆزۈڭگە يامان كۆرگەننى

* ھېچبىر مۇسۇلمانغا سۆز ياكى ھەرىكەت بىلەن ئەزىيەت بەرمەسلىك، مۇسۇلمانلارغا كەمتەر بولۇش، چوڭچىلىق قىلماسلىق، بەزى كىشىلەرنىڭ بەزى كىشىلەر ھەققىدە قىلغان سۆز - چۆچەكلىرىگە قۇلاق سالماسلىق ۋە بەزىلەردىن ئاڭلىغانىنى بەزىلەرگە توشۇماسلىق؛

تونۇش كىشىگە ئۇچ كۈندىن ئارتۇق ئاداۋەت تۇتماسلىق؛ بۇ توغرىدا مەشھۇر ھەدىس بار[1]. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان باشقا بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مۇئمىننىڭ باشقا بىر مۇئمىننى ئۇچ كۈندىن ئارتۇق ئاداۋەت تۇتۇپ تاشلۇۋېتىشى ھالال ئەمەس، ئۇچ كۈن ئۆتسە ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشسۇن، ئۇنىڭغا سالام قىلسۇن. ناۋادا سالىمنى ئىلىك ئېلىپ جاۋاب قايتۇرسا، ئەجرىنى ھەر ئىككىيلەن تەڭ ئالىدۇ. سالامغا جاۋاب قايتۇرمىسا، گۇناھ ئۆزىگە بولىدۇ، سالام قىلغۇچى تاشلۇۋېتىشنى ئاياغلاشتۇرغان ھېسابلىنىدۇ»[2].

بىلگىنكى، ئۇچلا كۈنلۈك ئاداۋەت دۇنيا ئىشلىرىدا بولىدۇ. دىنغا ئالاقىدار ئىشلاردا بىدئەتچى، ھاۋايى - ھەۋىسىگە ئەگەشكۈچى ۋە مەئسىيەتكۈيلارغا قارىتا، ئەرگەر تەۋبە قىلغانلىقى ۋە ھەقكە قايتقانلىقى ئاشكارا بولمىسا، ئاداۋەت تۇتۇش داۋاملىشۇبرىدۇ.

* مۇسۇلمانلارغا ياخشىلىق قىلغان ھەرقانداق كىشىگە كۈچىنىڭ يېتىشىچە ياخشىلىق قىلىش، ھېچكىمنىڭ يېنىغا رۇخستىسىز كىرمەسلىك، ئۇچ قېتىم رۇخسەت سوراش ۋە ئەگەر رۇخسەت قىلمىسا قايتىپ كېتىش؛

* كىشىلەرگە گۈزەل ئەخلاق بىلەن ياخشى مۇئامىلە قىلىش؛ يەنى ھەركىمگە ئۆزىگە يارىشا مۇئامىلە قىلىش كېرەك. چۈنكى، جاھىلغا ئىلىم بىلەن، بىپەرۋاغا فىقھ بىلەن، دۆت ۋە نادانغا پاساھەت ۋە بالاغەت بىلەن مۇئامىلە قىلىش ھەم ئۆزىگە، ھەم ئۆزگىگە ئەزىيەتتۇر.

باشقىلارغىمۇ يامان كۆرۈشۈڭدۇر» دېيىلگەن. يەنە بىر بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىستە (بۇخارىي: 1239؛ مۇسلىم: 2066): «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىزنى يەتتە ئىشقا بۇيرۇدى ... زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىغا ياردەم بېرىش، قەسەمنى بۇزدۇرماسلىق» دېگەن.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6064)؛ مۇسلىم (2563). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. باشقا بىر ھەدىستە مۇنداق دەپ كۆرسىتىلگەن: «ئۆزئارا ئۆچەكەشمەڭلار! ئۆزئارا ھەسەت قىلىشماڭلار! ئۆزئارا تەتۇر قاراشماڭلار! ئاللاھنىڭ قېرىنداش بەندىلىرى بولۇڭلار! مۇسۇلمان ئۇچۇن قېرىنداشنى ئۇچ كۈندىن ئارتۇق تاشلۇۋېتىشى ھالال بولمايدۇ».

[2] ئەبۇ داۋۇد (4912). نەۋەۋىي: («ياخشىلارنىڭ باغچىسى»، 1605) ۋە ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب»، 2757) «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي كېيىن: («غايەتۇل مەرام»، 405) «زەئىف» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

* چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىززەتلەش؛ ھەممە كىشىگە خۇشچىراي ۋە ئەدەبلىك بولۇش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، شەپقەتلىك بولۇش ۋە ئۆزىگە قانداق مۇئامىلە قىلىنىشنى ياخشى كۆرسە، باشقىلارغىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلىش.

ھەسەن ئەلبەسرىي ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامغا تۆرت سۆزنى ۋەھىي قىلدى ۋە دېدىكى: ھەممە نەرسە مۇشۇ تۆرت سۆزگە جەملەنگەندۇر. ئۇلاردا ساڭا ۋە باللىرىڭغا پايدىلىق ئىشلار بار، ئۇلاردىن بىرى ماڭا خاس، يەنە بىرى ساڭا خاس، ئۇچىنچىسى مەن بىلەن سېنىڭ ئاراڭدا ئورتاق، تۆتىنچىسى سەن بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا ئورتاقتۇر. ماڭا خاس بولغىنى: ماڭا ئىبادەت قىلىشىڭ، ماڭا ھېچنەرسىنى شېرىك قوشماسلىقىڭدۇر؛ ساڭا خاس بولغىنى: سېنىڭ قىلغان ئەمەللىرىڭ بولۇپ، سەن ئەڭ موھتاج بولغان كۈندە ساڭا ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىمەن؛ مەن بىلەن سېنىڭ ئاراڭدا بولغىنى: سېنىڭ ماڭا دۇئا قىلىشىڭ، مېنىڭمۇ ئۇنى ئىجابەت قىلىشىمدۇر؛ سەن بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا ئورتاق بولغىنى: ئۇلارنىڭ ساڭا قانداق مۇئامىلە قىلىشىنى ياخشى كۆرسەڭ، سېنىڭمۇ ئۇلارغا شۇ شەكلىدە مۇئامىلە قىلىشىڭدۇر»[1].

* يۇقىرى مەرتىۋىلىك كىشىلەرنى تېخىمۇ بەكرەك ھۆرمەتلەش؛

* كىشىلەرنى ئۆزئارا ياراشتۇرۇش ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەيىبلىرىنى يېپىش؛

بىلگىنكى، ئاللاھ تائالانىڭ دۇنيادا گۇناھلارنى يېپىشى ھەققىدە ئويلانغان كىشى ئاللاھ تائالانىڭ مېھرىبانلىقىنى ئۆزىگە ئۆرنەك قىلىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا زىنا گۇناھىنىڭ ئىسپاتىدا تۆرت ئادالەتلىك گۇۋاھچىنىڭ شۇ گۇناھنى خۇددى پەلكۈچ سۈرمىدانغا كىرگەندەك كىرگەنلىكىنى كۆرگەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىشىنى تەلەپ قىلغان، بۇ بىرلىككە كېلىش قىيىن ئىش. مانا بۇ ئاللاھ تائالانىڭ دۇنيادىكى شەپقەت ۋە مەرھەمىتىنىڭ مىسالىدۇر. ئاخىرەتتىمۇ مۇشۇنداق بولۇشى ئۈمىد قىلىنىدۇ.

* كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىنى گۇماندىن، تىللىرىنى غەيۋەتتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن تۆھمەتكە ئېھتىمال قالدۇرىدىغان ئورۇنلاردىن ساقلىنىش؛

* گېپىي ئۆتىدىغان، مەرتىۋىلىك مۇسۇلمانلار سايىسىدە ھەر ھاجەتمەن مۇسۇلمانغا ياخشىلىق قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ھاجەتلىرىنى راۋا قىلىشقا تىرىشىش؛

ھەرقانداق مۇسۇلمان كىشىگە گەپ قىلىشتىن بۇرۇن سالام قىلىش؛ قول

[1] خەرائىتىي: «مەكارىمۇل ئەخلاق»، (397).

ئېلىشىپ كۆرۈشۈش سۈننەتتۇر. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئىككى مۇسۇلمان ئۇچراشسا - يۈ، بىرى يەنە بىرىنىڭ قولىنى تۇتسا، ئۇلارنىڭ دۇئاسىغا ھازىر بولۇش ۋە ئىككىسىنىڭ قوللىرىنى ئۇلارنى كەچۈرۈۋەتمىگۈچە ئايرىۋەتمەسلىك ئاللاھ تالانىڭ ئۈستىگە بىر ھەقتۇر»[1].

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مۇئمىن مۇئمىن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندە، ئىككىسىگە يۈز رەھمەت چۈشىدۇ، توقسان توققۇزى ئىككىسىدىن ئەڭ خۇشچىراي ۋە ئەخلاقى ئەڭ گۈزىلىگە بولىدۇ»[2].

ئۆلىمالارنى چوڭ كۆرۈپ قولىنى سۆيسە ۋە قۇچاقلاپ كۆرۈشسە ھېچقىسى يوق؛ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ زەيد ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئۇلاغقا مىنىشتە ئۇزەڭگىسىنى تۇتۇپ بېرىشى ئالىملارنى ھۆرمەتلەشنىڭ ئەڭ نەمۇنىلىك ئۇلگىسىدۇر. پەزىلەت ئەھلىگە ھۆرمەت يۈزىدىن ئورنىدىن تۇرۇش گۈزەل[3]. ئەمما، ئۇلارغا ئېگىلىش چەكلىنىدۇ.

* مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى، نەپسىنى ۋە مېلىنى باشقىلارنىڭ زۇلمىدىن قوغداش، قېرىندىشى ئۈچۈن كۆرىشىش ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىش؛

يامانلىق قىلىدىغان كىشى بىلەن سىنالسا، ئۇنىڭغا چىرايلىق سۆزلەرنى قىلىش ۋە ئۇنىڭ يامانلىقىدىن ساقلىنىش؛ بۇ ھەقتە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن بىر ھەدىس كەلگەن[4].

---

[1] ئەھمەد (12474)؛ شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەھىھ لىغەيرىھى، سەنەدى ھەسەن» دېگەن. ئالبانىيمۇ: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 525) «جمى يوللرىنى جەملىگەندە سەھىھ، ھېچ بولمىسا ھەسەن» دېگەن.

[2] بەززار (2003)؛ خەرائىتىي (909)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (8052)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (671)، «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (7672). ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئىراقىي، ھەيسەمىي ۋە ئالبانىي («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە (2385): «زەئىف، مۇنكەر» دېگەن.

[3] بۇخارىي: «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد»، (946)؛ تىرمىزىي (2755). ئەنەس رەزىيەللاھىي ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى: «ئۇلار (ئەسھابى كىرام) ئۈچۈن رەسۇلۇللاھنى كۆرۈشتىنمۇ سۆيۈملۈك ئىش يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ زاتنىڭ ياقتۇرمايدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىرى ئۈچۈن ئۇ زاتنى كۆرگەنده ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشمايتتى».

[4] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6032)؛ مۇسلىم (2591). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىدۇكى، «بىر ئادەم پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىشكە ئىجازەت ئالدى. رەسۇلۇللاھ ئۇنى كۆرگەن چېغىدا: ‹بۇ قەبىلىنىڭ ماۋۇ ئادىمى نېمىدېگەن ئوسال! بۇ قەبىلىنىڭ ماۋۇ ئوغلى نېمىدېگەن ئوسال!› دېدى. ئۇ ئادەم كىرىپ ئولتۇرغان چاغدا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنى ئوچۇق چىراي كۆتۈۋېلىپ قىزغىن

مۇھەممەد ئىبنى ھەنەفىييە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا بىر چىقىش يولى ئاتا قىلمىغۇچە، مەجبۇرەن ئارىلىشىپ ئۆتۈلىدىغان بىر ياماندىن كىشى بىلەن ياخشىلىقچە ئارىلىشىپ ئۆتمىگەن كىشى ئاقىل ھېسابلانمايدۇ»[1].

* بايلار بىلەن ئارىلىششتىن ساقلىنىش، مىسكىنلەر بىلەن ئارىلىشىش ۋە يېتىملەرگە ياخشىلىق قىلىش؛

* كېسەللەرنى يوقلاش؛

كېسەل يوقلىغۇچىنىڭ ئەدەبلىرى بولسا قولىنى كېسەلگە تەگكۈزۈپ تۇرۇپ «كېسىلىڭىز قانداقراق؟» دەپ سوراش، كېسەلنىڭ يېنىدا ئۇزۇن ئولتۇرماسلىق، ئەدەبلىك / يۇمشاق بولۇش، كېسەلنىڭ ساقىيىشىغا دۇئا قىلىش ۋە ئەۋرەت جايلارغا قارىماسلىق.

ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە بايان قىلىنغان ئىش كېسەل كىشى ئۈچۈن مۇستەھەبتۇر: ئوسمان ئىبنى ئەبىلئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كېلىپ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە مۇسۇلمان بولغاندىن تارتىپ ئۆز تېنىدە ھېس قىلىدىغان بىر ئاغرىقنى شىكايەت قىلغانىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭغا: «قولۇڭنى ئاغرىيدىغان يېرىڭگە قويغىن ۋە ئۈچ قېتىم ‹بىسمىللاھ (ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن)› دېگىن! يەتتە قېتىم ‹أَعُوذُ بِاللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ / ئاللاھنىڭ غالىبلىقى ۋە قۇدرىتىگە سىغىنىپ مەن دەردىنى تارتىۋاتقان ۋە ئەنسىرەۋاتقان كېسەللىكنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ سورايمەن› دېگىن» دېدى[2].

* كېسەل كىشىنىڭ ئەدەبلىرى بولسا: چىرايلىق رەۋىشتە سەبر قىلىش، پەريادۋە نالە - زارىنى ئاز، دۇئانى كۆپ قىلىش ۋە ئۆزىنى ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالاغا تاپشۇرۇش قاتارلىقلاردۇر.

كۆرۈشتى. ئۇ ئادەم كەتكەندە، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا:

ـــ يا رەسۇلەللاھ! ئۇ ئادەمنى كۆرگەن چاغلىرىدا مۇنداق، مۇنداق دېۋىدىلە، كېيىن ئۇنى ئوچۇق چىراي كۆتۈۋېلىپ قىزغىن كۆرۈشۈپ كەتتىلىغۇ؟! ـــ دەپ سورىسا، رەسۇلۇللاھ:

ـــ ئى ئائىشە! مېنى قاچان بەدئەخلاق كۆرۈپ باققان ئىدىڭىز؟ قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ يامان ھالغا قالىدىغان ئادەم ئوسالىلقىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن كىشىلەر نېرى تۇرغان ئادەمدۇر، ـــ دېدى».

[1] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيەتۇل ئەۋلىيائ» ، 175/3.

[2] مۇسلىم (2202).

* ئۆلسه جنازىلىرىنى ئۇزىتىش ۋە قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلىش. جنازىلارنى ئۇزىتىشتىن مەقسەت: مۇسۇلمانلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش ۋە ئىبرەت ئېلىشتۇر.

ئەئىمەش ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ مۇنداق دېگەن: «بىز جنازىلارغا قاتنىشاتتۇق ۋە قاتناشقۇچىلارنىڭ ھەممىسى قايغۇغا چۆككەنلىكتىن قايسىبىرىنىڭ جنازە ئىگىسى ئىكەنلىكىنى تېپىپ تەسەللى بېرىش قىيىن بولاتتى».

قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىشتىن مەقسەت: دۇئا قىلىش، ئىبرەت ئېلىش ۋە قەلبنى يۇمشىتىشتۇر.

جنازىنى ئۇزىتىش ئەدەبلىرى بولسا: يايىاق مېڭىش، دائىما خۇشۇئ ئىچىدە بولۇش، جىم مېڭىش، مېيىت ھەققىدە ئويلىنىش، ئۆلۈمنى ئەسلەش ۋە ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىش قاتارلىقلار.

قوشنىنىڭ ھەقلىرى

بىلگىنكى، قوشنىدارچىلىقنىڭ ئىسلامىي قېرىنداشلىقتىن ئارتۇق يەنە بىر ھەققى بولىدۇ. شۇڭا، قوشنا ھەرقانداق بىر مۇسۇلماندىن زىيادىرەك ھەقكە ئىگىدۇر. ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: «ئۇچ تۈرلۈك قوشنا بار: بىرىنچى تۈرلۈك قوشنىنىڭ بىر ھەققى، ئىككىنچى تۈرلۈك قوشنىنىڭ ئىككى ھەققى، ئۈچىنچى تۈرلۈك قوشنىنىڭ ئۈچ ھەققى باردۇر.

ئۈچ ھەققى بار قوشنا: ھەم تۇغقان، ھەم مۇسۇلمان قوشنا بولۇپ، ئۇنىڭ دىنداشلىق ۋە تۇغقانچىلىق ھەققىدىن باشقا قوشنىدارچىلىق ھەققى بولىدۇ؛

ئىككى ھەققى بار قوشنا بولسا، مۇسۇلمان قوشنا بولۇپ، ئۇنىڭ دىنداشلىق ھەققى بىلەن بىرگە قوشنىدارچىلىق ھەققى بولىدۇ؛

بىرلا ھەققى بار قوشنا بولسا مۇشرىك قوشنىدۇر»[1].

بىلگىنكى، قوشنىدارچىلىقنىڭ ھەققى پەقەت قوشنىسىغا ئەزىيەت بېرىشتىن توختاشلا ئەمەس، بەلكى قوشنىنىڭ ئەزىيەتلىرىنى كۆتۈرۈش، مۇلايىم بولۇش ۋە ياخشىلىقنى باشتا قىلىشتۇر. قوشنىسىغا باشتا سالام قىلىش، ئۇنىڭ بىلەن بەك ئۇزۇن پاراڭلاشماسلىق، كېسەل بولۇپ قالسا يوقلاش، مۇسىبەتكە ئۇچرىسا تەسەللى بېرىش، خۇشاللىق يەتسە تەبرىكلەش، خاتالىقلىرىنى ئەپۇ قىلىش،

[1] خەرائىتىي (227)؛ بەيھەقىي (9113). ئىراقىي ۋە ئالبانىي («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە» ، 3493): «زەئىف» دېگەن.

هويلىسىغا قارىماسلىق، بادرا - ياغاچلارنى تېمىغا ئارتماسلىق، قوشنىنىڭ نوسۇغا سۇ تۆكۈپ، هويلىسىغا توپا تاشلاپ بىئارام قىلماسلىق، ئۆيىگە ئېلىپ ماڭغان نەرسىلەرگە تەكرار قارىماسلىق، ئېچىلىپ قالغان ئەيب - قۇسۇرلىرىنى يېپىش، قوشنىنىڭ ئۆيىدە قىلغان پارىڭغا قۇلاق سالماسلىق، قىز / ئايالنىڭ قارىماسلىق ۋە سەپەرگە چىقىپ كەتسە، ئەھلىنىڭ هاجەتلىرىنى راۋا قىلىش قاتارلىقلار قوشنىدارچىلىقنىڭ ئەدەبلىرىدۇر.

يېقىن تۇغقانلار ۋە تۇغقانچىلىق هەقلىرى توغرىسىدا

ئائىشە رەزىيەللاهۇ ئەنها رىۋايەت قىلغان سەھىھ هەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋەسەللەم ئېيتىدۇكى: «رەهىم (تۇغقانچىلىق) رىشتى ئەرشكە ئېسىلغان بولۇپ، ئۇ: ‹ مېنى ئۇلىغانىنى ئاللاه ئۇلىغاي، مېنى ئۇزۇۋەتكەنىنى ئاللاه ئۇزۇۋەتكەي › دەيدۇ»[1].

ئىمام بۇخارىيلا كەلتۇرگەن بىر هەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «تەڭگەتەك يوقلاپ تۇرغۇچى تۇغقانچىلىق رىشتىسىنى تۇتاشتۇرغان هېسابلانمايدۇ. تۇغقانچىلىق رىشتىسىنى تۇتاشتۇرغۇچى دېگەن باشقىلار تەرىپىدىن ئۇزۇۋېتىلگەن رىشتىنى ئۇلىغان ئادەمدۇر»[2].

ئىمام مۇسلىملا كەلتۇرگەن باشقا بىر هەدىستە: «بىر كىشى:

ـــ ئى ئاللاهنىڭ ئەلچىسى! مېنىڭ يېقىن تۇغقانلىرىم بار، مەن ئۇلارغا سىلە-رەهىم قىلسام، ئۇلار مەن بىلەن ئالاقىنى ئۈزىدۇ؛ ئۇلارغا ياخشىلىق قىلسام، ئۇلار ماڭا يامانلىق قىلىدۇ؛ ئۇلارغا يۇمشاق مۇئامىلە قىلسام، ئۇلار ماڭا قوپاللىق قىلىدۇ، ـــ دېگەنىدى، رەسۇلۇللاه:

ـــ ئەگەر هەقىقەتەن راستچىل بولساڭ، ئۇلارنىڭ يۈزىگە قىزىق كۈل ئاتقان (ئۇلارنى قاتتىق ئوسال قىلىپ، يۈزىنى قىزارتقان) بولسەن. سەن بۇلارنى داۋاملاشتۇرۇدىغانلا بولساڭ، ئاللاه تەرىپىدىن بىر قوغدىغۇچى سەن بىلەن هەمىشە بىللە بولۇپ سېنى ئۇلاردىن قوغدايدۇ، ـــ دېدى»[3]. دېمەك، ئۇنداق تۇغقانغا قارشى ئاللاه يارەم بېرىدۇ، خۇددى يۈزىگە قىزىق كۈل چېچىلغان كىشى گەپتىن توختىغاندەك، ئۇلارنىڭ تۇغقانچىلىق يۈزىدىن قىلغان - ئەتكەنلىرى رەت قىلىنىدۇ.

---

[1] مۇسلىم (2555). ئائىشە رەزىيەللاهۇ ئەنها رىۋايىتى.

[2] بۇخارىي (5991). ئابدۇللاه ئىبنى ئەمر رەزىيەللاهۇ ئەنهۇما رىۋايىتى.

[3] مۇسلىم (2558). ئەبۇ هۇرەيرە رەزىيەللاهۇ ئەنهۇ رىۋايىتى.

سـله - رەھـم، ئاتـا - ئانـنـكۇ ھەقلـرى ۋە (بولۇپمـۇ) ئانـنـكۇ ھەققىنـكۇ تەكىتلىنىدىغانلىقى توغرىلىق كۆپلىگەن مەشھۇر ھەدىسلەر بار.

بالىلارنىڭ ھەقلىرى

بىلگىنكى، ئىنسان تەبىئىتى بالىغا مايىل بولغانلىقى ئۈچۈن، بالىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش توغرۇلۇق كۆچەپ تەۋسىيەدە بولۇش بەھاجەت. لېكىن، بەزىدە ئاتىنىڭ بالىغا بولغان مۇھەببىتى غالىب كېلىپ، بالىغا ئىلىم ۋە ئەدەب ئۆگىتىشكە سەل قاراپ قالىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۇئمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى ۋە بالىچاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، ئەھلىيىدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار. ئۇ يەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايدۇ، نېمىگە بۇيرۇلسا شۇنى ئىجرا قىلىدۇ﴾66/«تەھرىم»: 6.

مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتتىكى ﴿ئۆزۈڭلارنى، بالىچاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان دوزاختىن ساقلاڭلار!﴾ دېگەن بۆلەكنى: «ئۇلارغا ئىلىم ئۆگىتىڭلار ۋە ئەدەب ئۆگىتىڭلار» دەپ تەپسىر قىلغان. دادا بالىسىغا چىرايلىق ئىسىم قويۇشى، ئەقىقىسىنى[1] قىلىشى، يەتتە ياشقا كىرگەندە نامازغا بۇيرۇشى، خەتنە قىلىشى ۋە بالاغەتكە يەتسە تويىنى قىلىپ قويۇشى كېرەك.

قۇل - دېدەكلەرنىڭ ھەقلىرى

قۇلىغا تاماق بېرىش، كىيىم كىيدۈرۈش، تاقەت قىلالمايدىغان ئىشلارغا سالماسلىق، پەس كۆرمەسلىك، خاتالىقىنى ئەپۇ قىلىش. قۇل بىرەر خاتانى سادىر قىلغاندا ئۆز خاتالىرىنى ئەسلەپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنى ئەپۇ قىلىشىنى ئۈمىد قىلغان ھالدا قۇلىنى ئەپۇ قىلىش قاتارلىقلاردۇر.

[1] ئەقىقە (الْعَقِيقَةُ): ئائىلە ئىگىسى پەرزەنت يۈزى كۆرگەندە، ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئېيتىش يۈزىسىدىن قىلىدىغان سۈننەت قۇربانلىقتىن ئىبارەت. بۇ قۇربانلىقنى بوۋاققا ئىسىم قويۇش، چېچىنى چۈشۈرۈش ۋە سەدىقە بىننىبرىش بىلەن بىرگە يەتتىنچى كۈنى قىلىش مۇستەھەبتۇر. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «يېڭى تۇغۇلغان ھەرقانداق ئوغۇل بالا (قىزمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش) ئۆز ئەقىقەسى ئۈچۈن گۆرۈگە قويۇلغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن يەتتىنچى كۈنى مال سويۇلۇپ، چېچى چۈشۈرۈلۈپ، ئىسمى قويۇلىدۇ» «ئىبنى ماجە»، 3165. قاراڭ: ئىلمىي گۇرۇپپا: «مُعْجَمُ مُصْطَلَحَاتِ الْعُلُومِ الشَّرعِيَّةِ (شەرئىي ئىلىملەر ئاتالغۇلىرى قامۇسى)»، 1130 - بەت، «پادىشاھ ئابدۇلئەزىز ئىلىم ۋە تېخنىكا شەھەرچىسى»، رىياد، م. 2017.

ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر!

يالغۇز ياشاشنىڭ ئەدەبلىرى

ئالىملار: «كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشاش ئەۋزەلمۇ ياكى يالغۇز ياشاشمۇ؟» دېگەن تېمىدا بىرلىككە كېلەلىگەن ئەمەس. دەرۋەقە ئىككىلىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا پايدا ۋە زىيانلىرى بارىدۇر. كۆپىنچە زاھىدلار يالغۇز ياشاشنى ئەۋزەل بىلگەن. سۇفيان سەۋرىي، ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم، داۋۇد ئەتتائىي، فۇزەيل، بىشر ئەلھافي قاتارلىق ئالىملار يالغۇز ياشاشنى ئەۋزەل، دەپ قارىغانلاردىندۇر.

سەئىد ئىبنى مۇسەييەب، شۇرەيھ، شەئبي ۋە ئىبنى مۇبارەكلەر كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتۈشنى مۇستەھەب، دەپ قارىغانلاردۇر. ھەر ئىككى گۇرۇھ ئالىملارنىڭ ئۆز قاراشلىرىغا دەلىللىرى بار. شۇ دەلىللەرگە ئىشارە قىلىدىغان بولساق: يالغۇز ياشاش ئەۋزەل دېگۈچىلەرنىڭ دەلىللىرى: «سەھىھەين»دىكى مۇنۇ ھەدىستۇر:

ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن:

— ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! كىشىلەرنىڭ ياخشىسى كىمدۇر؟ — دېيىلگەنىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— جېنى ۋە مېلى بىلەن جىھاد قىلغان كىشى ۋە بىر تاغدا پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىدىغان، كىشىلەرگە يامانلىقى يەتمەيدىغان كىشىدۇر، — دېدى[1].

ئۇقبە ئىبنى ئامىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن:

«مەن:

— ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! نىجاتلىق نېمىدۇر؟ — دەپ سورىغانىدىم، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— تىلىڭغا ئىگە بولغىن، ئۆيۈڭدىرەك بولغىن ۋە خاتالىقىڭغا يىغلىغىن (مانا بۇ نىجاتلىق)، — دېدى»[2].

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «خالايىقتىن يىراقلىشىپ يالغۇزلۇقتىن

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6494)؛ مۇسلىم (1888). ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (22289)؛ تىرمىزي (2406). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 1392) «سەھىھ» دېگەن.

نېسىۋەڭلارنى ئېلىڭلار» دېگەن[1].

سەئىد ئىبنى ئەبى ۋەققاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «مەن ‹تاكى ئاللاھ تائالاغا ئۇچراشقىنىمغا قەدەر، ئۆزۈم بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا تۆمۈردىن بىر ئىشىك بولسا، مەن ئۇلارغا سۆزلىمىسەم، ئۇلارمۇ ماڭا سۆزلىمىسە› دېگەننى ئارزۇ قىلىپ قالدىم» دېگەن[2].

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەيدۇ: «ئاسمان ئەھلىگە تونۇلغان ۋە زېمىن ئەھلىگە بىلىنمىگەن ئىلمىنىڭ بۇلاقلىرى، كېچىنىڭ چىراغلىرى، ئۆيلەرنىڭ بىساتلىرى (ئۆيدە ئولتۇرىدىغان)، قەلبلەرنىڭ يېڭىلىرى (ئىبادەت قىلىشتا چارچىمايدىغان) ۋە كىيىملەرنىڭ كونىلىرى (باشقىلار پەرۋا قىلمايدىغان كىشىلەر) بولۇڭلار»[3].

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئىبادەتخانىسى ئۆزىنىڭ ئۆيى بولۇشى نېمىدېگەن ياخشى - ھە! ئۇ ئۆيىدە تىلىنى، ئەۋرىتىنى، كۆزىنى ھارامدىن ساقلايدۇ. بازار - رەستىلەردىكى ئورۇندۇقلاردىن ساقلىنىڭلار، ئۇ ئورۇندۇقلار ئىنسانىنى گاھ مەشغۇل قىلىدۇ، گاھ بىكارچى قىلىدۇ»[4].

داۋۇد ئەتتائىي رەھىمەھۇللاھ: «كىشىلەردىن شىردىن قاچقاندەك قاچقىن» دېگەن[5].

ئەبۇ مۇھەلھىل مۇنداق دېگەن: «سۇفيان سەۋرىي مېنى قولۇمدىن تۇتۇپ بىر مازارغا ئېلىپ باردى، ئاندىن بىز بىر تەرەپكە قايرىلدۇق، سۇفيان سەۋرىي يىغلىدى ۋە: ‹ئى ئەبۇ مۇھەلھىل! قولۇڭدىن كەلسە، زامانداشلىرىڭدىن ھېچكىمگە ئارىلاشماي ئۆتكىن، سېنىڭ ئەڭ چوڭ غېمىڭ ئۆزۈڭنى تۈزەش بولسۇن› دېدى»[6].

«كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ياشاش ئەۋزەل» دېگەن قاراشنى تاللىغانلارنىڭ دەلىلى بولسا: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ شۇ سۆزىدۇر: «كىشىلەرگە ئارىلىشىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە سەبر قىلىدىغان مۇئمىن

[1] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (11)؛ ئىبنى ئەبى ئاسىم: «ئەززۇھد»، (84). سەنەدى زەئىپ.
[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەلئۇزلە»، (57).
[3] ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (137).
[4] ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (25).
[5] ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (38).
[6] ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (31).

كىشىلەرگە ئارىلاشمايدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە سەبر قىلمايدىغان مۇئمىنلەرنى ياخشىدۇر»[1].

ئۇلار بۇنىڭغا قاملاشمىغان تەرىقىدە دەللىلەرنى كەلتۈرۈپمۇ باققان. شۇ دەللىلەردىن، ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سۆزى: ﴿روشەن دەللىلەر كەلگەندىن كېيىن ئايرىلىپ كېتىشكەن ۋە ئىختىلاپ قىلىشقان كىشىلەر (يەنى يەھۇدىيلەر ۋە ناسارالار) دەك بولماڭلار، ئەنە شۇلار چوڭ ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾3/«ئال ئىمران»: 105.

ئۇ قاراشقا بۇ ئايەتنى دەلىل قىلىشمۇ ئورۇنسىز. چۈنكى، بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلۇۋاتقىنى: شەرىئەتنىڭ ئاساسىدا مەزھەب ۋە ھەرخىل قاراشلارغا بۆلۈنۈپ كېتىشتۇر. ئۇلار يەنە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ئۈچ كۈندىن ئارتۇق تاشلىۋېتىشى ھالال بولمايدۇ»[2] دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىدۇ ۋە خالايىقىن ئايرىلىپ يەككە - يالغۇز بولۇۋېلىش «پۈتۈنلەي تاشلىۋېتىش ھېسابلىنىدۇ» دەيدۇ. بۇ دەلىل ھەم زەئىپتۇر. چۈنكى، بۇ ھەدىستە كۆزدە تۇتۇلغىنى: مۇسۇلمان قېرىندىشىغا گەپ قىلماسلىق، سالام قىلماسلىق ۋە ئادەتلىنىپ كەلگەن ئارىلىشىشنى تەرك ئېتىشتۇر.

يالغۇزلۇقنىڭ پايدىلىرى، ئاپەتلىرى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە ھەقنى ئاشكارا قىلىش

بىلگىنكى، كىشىلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى ئىختىلاپى تۇيۇ قىلىش ياكى بويتاق يۈرۈشنىڭ پەزىلىتى ھەققىدىكى ئىختىلاپىغا ئوخشايدۇ. بىز تۇيۇ قىلىش ياكى بويتاق ياشاشنىڭ كىشىگە ۋە ئەھۋالغا قاراپ ئۆزگىرىدىغانلىقىنى بايان قىلدۇق. بىزنىڭچە كىشىلەردىن ئايرىلىپ يالغۇز ياشاش ياكى كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشاشنىڭ ھۆكمىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاشتۇر. ئەۋۋەلا يالغۇز ياشاشنىڭ پايدىلىرى ھەققىدە توختالايلى. بۇنىڭ ئالتە پايدىسى باردۇر:

بىرىنچى پايدا: ئىبادەتكە مەركەزلىشىش، ئاللاھ تائالاغا تۆۋىنىش بىلەن يېقىنلىشىش. چۈنكى، بۇ ئىشلار بوش ۋاقىت تەلەپ قىلىدۇ، كىشىلەر بىلەن ئارىلاشسا، بوش ۋاقىت چىقارغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، يالغۇزلۇق ئەڭ باشتا بوش ۋاقىتنى زىيادە قىلىدۇ.

[1] ئەھمەد، (5022)؛ تىرمىزىي (2507)؛ ئىبنى ماجە (4032). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 6651) «سەھىھ» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6064)؛ مۇسلىم (2563) ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

بەزى ھۆكۈمالارغا: «زاھىدلىق ۋە خىلۋەت جاي كىشىلەرنى نېمىگە ئېلىپ بارىدۇ؟» دېيىلگەنىدى، ئۇلار: «ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىشقا» دەپ جاۋاب بەردى. ئۇۋەيس ئەلقەرنىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «پەرۋەردىگارىنى تونۇپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن باشقىغا يېقىنلاشقان كىشىنى كۆرۈپ باقمىدىم» دېگەن.

بىلگىنكى، بىر كىشى ئاللاھنى داۋاملىق زىكىر قىلىش بىلەن ئاللاھقا يېقىنلىشىش ۋە داۋاملىق تەپەككۇر قىلىش بىلەن ئاللاھ تائالانى تونۇشنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە مۇيەسسەر بولسا، ئۇنداق كىشىنىڭ كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىش بىلەن مەشغۇل بولغىنىدىن ئاللاھقا يېقىنلىشىش ۋە ئاللاھنى تونۇشقا بېرىلىشى ئەۋزەلدۇر.

ئىككىنچى پايدا: تولا چاغدا خالايىققا ئارىلىشىش سەۋەبلىك ئۇچرايدىغان گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن يالغۇز ياشاش ئارقىلىق قۇتۇلغىلى بولىدۇ. ئۇ گۇناھ - مەئسىيەتلەر تۆتتۈر:

1) غەيۋەت؛ كىشىلەر ئادەتتە باشقىلارنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى ئويۇن - چاقچاق ۋە قىزىق پاراڭ ئوبيېكتى قىلىۋالىدۇ. ئەگەر بىر كىشى كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ئۇلارنىڭ غەيۋەت قىلىشلىرىغا قوشۇلسا، گۇناھكار بولىدۇ، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ. ئەگەر غەيۋەتكە قوشۇلماي سۈكۈت قىلسىمۇ گۇناھكار بولىدۇ. چۈنكى، غەيۋەتكە قۇلاق سالغۇچىمۇ غەيۋەت قىلغۇچىلاردىن ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر سەن ئۇلارنىڭ قىلغان غەيۋىتىنى ئىنكار قىلساڭ، ئۇلار سېنى يامان كۆرىدۇ ۋە سېنىڭمۇ غەيۋىتىڭنى قىلىپ غەيۋەت ئۇستىگە غەيۋەت بولىدۇ. بەزىدە تىللاشقا چۈشىدۇ.

2) ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش؛ خالايىققا ئارىلاشقان كىشى مۇنكەر ئىشلارنى كۆرۈشتىن خالىي بولالمايدۇ. ئەگەر ئۇ مۇنكەر ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئىنكار قىلمايي سۈكۈت قىلسا، ئاللاھقا ئاسىي بولىدۇ. ئەگەر مۇنكەر ئىشلارنى ئىنكار قىلسا، تۈرلۈك زىيانلارغا ئۇچرايدۇ. دېمەك، كىشىلەرگە ئارىلاشمايي تەنھا ياشىغۇچى بۇ گۇناھلاردىن سالامەت قالىدۇ.

3) رىيا؛ رىياخورلۇق بولسا ساقلىنىش تەس ۋە داۋالاش قىيىن بىر كېسەلدۇر. كىشىلەرگە ئارىلاشقاندا تۇنجى بولۇپ ئۇلارغا سېغىنىش ئىزھار قىلىنىدۇ. ئۇ سېغىنىشنى ئەسلى پېتىچە سۆزلىسۇن ياكى كۆپتۈرۈپ سۆزلىسۇن، يالغانچىلىقتىن خالىي بولالمايدۇ. سەلەف سالىھلەر «قانداق تاڭ ئاتقۇزدۇڭ؟ قانداق كەچ قىلدىڭ؟» دەپ سورىغۇچىنىڭ سۆزىگە جاۋاب بېرىشتىن (يالغانچىلىق بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ) قورقاتتى. ئۇلاردىن بىرىگە:

ـــ قانداق تاڭ ئاتقۇزدىڭىز؟ قانداق ئەھۋالىڭىز؟ ـــ دېيىلگەنىدى، ئۇ جاۋاب

بېرىپ:

ـــ ئاجىز ۋە گۇناھكار ھالدا تاڭ ئاتقۇزدۇق، رىزقىمىزنى يەيمىز ۋە ئەجىلىمىزنى كۈتۈۋاتىمىز، ـــ دېدى.

بىلگىنكى، ئەھۋال سورىغۇچىنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىدىن: «تىنچ قوپاپلىمۇ؟» دەپ سورىشى ئۇنىڭغا مېھىر - شەپقىتى ۋە ياخشى كۆرۈشىدىن بولمىسا، بۇنداق سوراش ياسالمىلىق ۋە رىيا بولىدۇ. قەلبىدە يوقالماس ئۆچمەنلىك تۇرۇپ، «ئەھۋالى يامان بولسىكەن» دېگەن نىيەتتە ئەھۋال سورىشىمۇ مۇمكىن. يالغۇز ياشاشتا بۇ ئىشلاردىن خالىي بولغىلى بولىدۇ. چۈنكى، بىر كىشى خەلق بىلەن ئۇچراشسا ۋە ئۇلارغا ئۇلارنىڭ ئەخلاقى بىلەن مۇئامىلە قىلمىسا، خەلق ئۇنى يامان كۆرىدۇ، ئۇنى يوق ھېسابلايدۇ ۋە ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ دىنى كېتىدۇ. غەيۋەت قىلىنغۇچىمۇ ئۇلاردىن ئۆچ ئىلىش يولىدا دىنى ۋە دۇنيالىقىدىن ئايرىلىدۇ.

4) ئىنسان تەبىئىتىنىڭ باشقىلارنىڭ ناچار ئەخلاقلىرىنى ئۆزىگە يۇقتۇرۇشى. بۇ بولسا غەپلەتتە قالغانلارلا ئەمەس، بەلكى ئەقىللىق كىشىلەرمۇ دىققەت قىلىپ بولالمايدىغان يوشۇرۇن كېسەلدۇر. بىر كىشى پاسىق بىلەن بىر مۇددەت ـــ ئۇنى كۆڭلىدە ئىنكار قىلسىمۇ ـــ بىرگە ئولتۇرسا ۋە شۇ ھالىتىنى پاسىق بىلەن ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرىكى ھالىتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقسا، بۇزۇقچىلىقتىن نەپرەتلىنىشتە پەرق ھېس قىلىدۇ. چۈنكى، بۇزۇقچىلىققا كۆپ ئۇچرىشىش بىلەن بۇزۇقچىلىق ئىنسان تەبىئىتىگە يەڭگىل تۇيۇلىدىغان بولۇپ قالىدۇ ۋە بۇزۇقچىلىقنى چوڭ گۇناھ سانىاش ۋە بۇزۇقچىلىقنىڭ يۈز بېرىشىنى ئېغىر گۇناھ ھېس قىلىش يوقاپ كېتىدۇ. بىر كىشىنىڭ باشقىلاردىن سادىر بولغان چوڭ گۇناھلارنى ئۇزۇن مۇددەت كۆرۈشى ئۆزىدىكى كىچىك گۇناھلارنى كىچىك سانىاشقا ئېلىپ بارىدۇ. شۇنىڭدەك بىر كىشى سەلەف سالىھلەرنىڭ زاھىدلىقى ۋە ئىبادەت قىلىش ھاللىرىنى ئويلانسا ئۆزىنى تۆۋەن كۆرىدۇ، قىلغان ئىبادەتلىرىنى كىچىك ھېسابلايدۇ ۋە بۇ ھالەت ئىبادەت قىلىشتا تىرىشىشقا ئۇندەيدۇ. بۇ نازۇك بايان: «سالىھلار تىلغا ئېلىنغاندا ئاللاھنىڭ رەھمىتى ياغىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ سىرىنى نامايان قىلغۇسى. بىر ئىش تەكرارلانغانسېرى ياكى كۆرۈلۈۋەرسە نورماللىشىپ قالىدىغانلىقىنىڭ بىر دەللىلى شۇكى، كۆپىنچە كىشىلەر رامازان ئېيىدا روزا تۇتمىغان بىر مۇسۇلماننى كۆرسە، بۇنى ناھايىتى چوڭ گۇناھ ھېسابلايدۇ. ھەتتا ئۇ مۇسۇلماننىڭ كافىرلىقىغا جەزم قىلغىلى تاس قالىدۇ. لېكىن، نامازنى قازا قىلىدىغان كىشىنى كۆرسە ـــ بىر ۋاخ نامازنى تەرك ئېتىش ئىنسانىنى كۈپرىغا چىقىرىدىغان تۇرۇپ ـــ ئۇنداق كىشىدىن روزىسىنى قازا قىلغان كىشىدىن نەپرەتلەنگەندەك نەپرەتلەنمەيدۇ.

بۇنىڭ پەقەت بىر سەۋەبى بار، ئۇ بولسىمۇ نامىز ھەركۈنى تەكرارلىنىدۇ، شۇڭا نامازغا كۆپرەك سەل قاراپ قالىدۇ. شۇنىڭدەك ئەگەر بىر فەقەھ بىرەر يېپەك لىباس كىيسە ياكى ئالتۇن ئۈزۈك تاقسا، كىشىلەر ئۇنى قاتتىق ئەيىبلىشىدۇ - يۇ، بىرەر فەقەھ ئالىمنى غەيۋەت قىلغان ھالدا كۆرسىمۇ بۇنى چوڭ گۇناھ بىلىپ كەتمەيدۇ. ھالبۇكى غەيۋەتخورلۇق يېپەك كىيىم كىيىشتىن قاتتىقراق گۇناھتۇر. لېكىن، غەيۋەتنى كۆپ ئادەملاش ۋە غەيۋەتخورلارنى تولا كۆرۈش سەۋەبلىك بۇ گۇناھنىڭ تەسىرى قەلبتىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن. سەن بۇ نازۇك مەسىلىلەرنى چۈشەنگەن ۋە كىشىلەر بىلەن ئولتۇرۇپ - قوپۇشتىن ئېھتىيات قىلغىن. چۈنكى، كۆرىدىغىنىڭ دۇنياغا ھېرىسمەنلىك ۋە ئاخىرەتتىن غەپلەتتە قېلىشنى ئاشۇرىدىغان نەرسىلەرلا بولۇشى مۇمكىن. نەتىجىدە گۇناھ ئۆتكۈزۈشۈڭ ئاسانلىشىپ، تائەت - ئىبادەت رىغبىتىڭ ئاجىزلايدۇ. ئەگەر سەن ئاللاھ زىكىر قىلىنىدىغان بىر جاينى تاپساڭ، ئۇ جايدىن ئايرىلمىغىن، چۈنكى ئۇ جاي مۇئمىن ئۇچۇن غەنىيمەتتۇر.

ئۇچىنچى پايدا: پىتنە ۋە دۇشمەنلىشىشلەردىن قۇتۇلۇش، دىننى ئادەۋەتخورلۇق ۋە پاساتچىلىققا چۈشۈشتىن ساقلاش. چۈنكى، ھېچبىر شەھەرنىڭ ئاھالىسى تەرەپبازلىق ۋە دۇشمەنلىشىشلەردىن خالىي بولالمايدۇ. يالغۇز ياشىغۇچى بۇ ئىشلاردىن نېرى قالىدۇ. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم پىتنىلەرنى تىلغا ئالدى ۋە ئۇنى سۈپەتلەپ: «كىشىلەرنى ۋەدىلىرىگە ۋاپا قىلمىغان، ئامانەتلەرنى قايتۇرۇشتا ئاجىزلاشقان، ئۇلارنى مۇشۇنداق (ياخشىسى بىلەن ناچىرىنى ئايرىغىلى بولمايدىغان) ھالەتتە كۆرسەڭ» دەپ بارماقلىرىنى گىرەلەشتۇردى. رىۋايەت قىلغۇچى (ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما) ئېيتىدۇ: «مەن:

— شۇ زامانىدا مېنى نېمىگە بۇيرۇيدىلا؟ — دېگەنىدىم، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— ئۆيۈڭدە ئولتۇرغىن، تىلىڭغا ئىگە بولغىن، توغرا دەپ بىلگىنىڭگە ئەمەل قىلغىن، خاتا دەپ بىلگىنىڭنى تەرك ئەتكىن، ئۆز ئىشىڭغا بېرىلگىن ۋە ئومۇمنىڭ ئىشىدىن يىراقلاشقىن، — دېدى»[1]. بۇنىڭغا مەنداش باشقا ھەدىسلەرمۇ رىۋايەت قىلىنغان.

تۆتىنچى پايدا: كىشىلەرنىڭ يامانلىقىدىن قۇتۇلۇش. چۈنكى، كىشىلەر بەزىدە غەيۋەت، بەزىدە چېقىمچىلىق بىلەن، بەزىدە گۇمانخورلۇق، بەزىدە قۇرۇق تۆھمەت

[1] ئەھمەد (6987)؛ ئەبۇ داۋۇد (4343)؛ ئىبنى ماجە (3957). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 564) «سەھىھ» دېگەن.

ۋە بەزىدە يالغان خۇشامەت بىلەن باشقىلارغا ئەزىيەت بېرىدۇ. كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ئۆتكەن كىشى ھەسەت، دۈشمەنلىك، ھەتتا ئۆز تونۇشلىرىدىن كېلىدىغان تۈرلۈك يامانلىقلاردىن خالىي بولالمايدۇ. يالغۇز ياشاش بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن قۇتۇلدۇرىدۇ. شائىر مۇنداق دېگەن:

دۈشمىنىڭ چىقۇر دوستلار ئىچىدىن،
ئاگاھ بول، بولمىغاي دوستۇڭ زىيادە.
چۈنكى سەن يولۇققان كېسەلنىڭ كۆپى،
باغلىقتۇر يېگەن ئىچكەن نەرسەڭگە.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتۇر: «كىشىلەردىن ئايرىلىپ يالغۇز ياشاش يامان ھەمراھلاردىن قۇتۇلدۇرىدۇ»[1]. ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم رەھمەھۇللاھ ئېيتقان: «تونۇمايدىغان كىشىنى تونۇشقا تىرىشما، تونۇيدىغان كىشىنى تونۇماس بولغىن».

بىر كىشى مۇسۇلمان قېرىندىشىغا:

ـ ساڭا ھەجدە ھەمراھ بولايمۇ؟ ـ دېگەنىدى، ئۇ:

ـ ياق، بىز ئاللاھنىڭ پەردىسى ئىچىدە ياشايلى، چۈنكى بىز بىر - بىرىمىزدىن ئۆزئارا يامان كۆرۈشكە سەۋەب بولىدىغان نەرسىلەرنى كۆرۈپ قېلىشتىن قورقىمىز، ـ دېدى.

يالغۇز ياشاشنىڭ باشقا بىر پايدىسى: دىن، ئادەمگەرچىلىك ۋە باشقا تەرەپلەر - دىكى ئەيىبلەر يوشۇرۇن قالىدۇ.

بەشىنچى پايدا: كىشىلەرنىڭ سەندىن ۋە سېنىڭ كىشىلەردىن تەمەدە بولۇشۇڭنى ئۈزۈپ تاشلاش.

كىشىلەر دائىما مەمنۇن بولۇشنى خاھلايدۇ. ھالبۇكى، ھەممىنى رازى قىلىش يېتىپ بولماس بىر غايىدۇر. يالغۇز ياشاش ئۇلارنىڭ تۇيۇ - تۆكۈن ۋە بەزمە - باراۋەتلىرىگە قاتنىشىشنى كۆتۈش ۋە باشقا ئارزۇلىرىنى كېسىپ تاشلايدۇ.

دەپتۇرلەركى: «ھەممە خالايىقنى بىردەك مەھرۇم قالدۇرغان / ھېچكىمگە ئۈمىد بەرمىگەن كىشىدىن ھەممە رازى بولىدۇ».

سېنىڭ باشقىلاردىن تەمەيدىگىنە كەلسەك: دۇنيانىڭ زىبۇزىننەتلىرىگە قارىغان

[1] ئىبنى ئەبى ئاسىم: «ئەززۇھد» ، (85).

كىشىنىڭ قىزىقىشى قوزغىلىدۇ، قىزىقىش كۈچى تەمە / ئىستەكنى قوزغايدۇ ۋە ئۇ كىشى كۆپىنچە تەمە قىلغان نەرسىسىگە ئېرىشەلمىگەنلىكىنى كۆرگەندە ئەزىيەت چېكىدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿بىز (كۈففارلاردىن) تۇرلۈك جامائىنى بەھرىمەن قىلغان دۇنيانىڭ نېئىمەتلىرى ۋە زىبۇزىننەتلىرىگە كۆز سالمىغىن، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى سىنايمىز، پەرۋەردىگارىڭنىڭ رىزقى (يەنى ساۋابى بۇ فانىي نېئىمەتتىن) ياخشىدۇر ۋە ئەڭ باقيدۇر﴾20/«تاھا»: 131. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «(پۇل مال ۋە يارىتىلىش جەھەتتە) ئۆزۈڭلاردىن تۆۋەن كىشىلەرگە قاراڭلار، ئۆزۈڭلاردىن يۇقىرى كىشىلەرگە قارىماڭلار، بۇنداق قىلىش ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېئىمىتىنى تۆۋەن كۆرمەسلىكىڭلارغا پايدىلىق»[1] دېگەن.

ئالتىنچى پايدا: ئەقلىسىز، ئەخمەق كىشىلەرنى كۆرۈشتىن ۋە ئۇلارنىڭ يامان خۇلقلىرىغا ئۇچراشتىن قۇتۇلۇش. ئىنسان ئەقلىسىز كىشىدىن ئەزىيەت چەكسە، ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلىدۇ. نادانىنىڭ ئەيىبلەشلىرىگە ئۇچرىغۇچى، ئەينى ئەزىيەت بىلەن جاۋاب قايتۇرىدۇ، ئاقىبەت ئىش دىنىنىڭ بۇزۇلۇشىغا بارىدۇ. تەركى دۇنيالىقتا بولسا، بۇنىڭدىن پارىغ بولغىلى بولىدۇ.

يالغۇز ياشاشنىڭ زىيانلىرى ھەققىدە

بىلگىنكى، دىنىي ۋە دۇنياۋى مەقسەتلەرنىڭ بەزىسىگە باشقىلاردىن يارىدەم سوراش ئارقىلىق ئېرىشكىلى بولىدۇ. بۇ بولسا كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشاش ئارقىلىقلا ھاسىل بولىدۇ.

ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئۆگىتىش، مەنپەئەت يەتكۈزۈش ۋە مەنپەئەتكە ئېرىشىش، تەربىيە بېرىش ۋە تەربىيە ئېلىش، دوست بولۇش ۋە دوستلۇقنى ھېس قىلدۇرۇش، كىشىلەرنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلىش بىلەن ساۋابقا ئېرىشىش، كەمتەرلىككە ئادەتلىنىش، بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ تەجرىبىلەردىن پايدا ئېلىش ۋە ئىبرەت ئېلىش قاتارلىقلار كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشاشنىڭ پايدىلىرىدىن بولۇپ، تۆۋەندە بۇلارنى تەپسىلى بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

بىرىنچى پايدا: ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئىلىم ئۆگىتىش؛ بۇنىڭ پەزىلىتىنى ئىلمىنىڭ بۆلۈمىدە بايان قىلدۇق. ئۆزىگە پەرز بولغان ئىلمىنى ئۆگەنگەن كىشى «باشقا ئىلىملەرگە مەركەزلىشىشىم ئاسان ئەمەس، ئىبادەتكە مەركەزلىشەي» دەپ

[1] مۇسلىم (2963). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. بۇخارىي رىۋايىتى (6490) مۇ مۇشۇ مەزمۇندىدۇر.

قارىسا، ئىبادەت قىلىشقا بېرىلسۇن. ئەگەر شەرئىەت ئىلىملىرىدە ۋايىغا يېتىش قابىلىيىتى بار كىشى ئىلىم ئۆگىنىشتىن بۇرۇن كىشىلەردىن ئايرىلىۋېلىپ يالغۇز ياشىسا، بۇ ئاپەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن رەبىيۇ ئىبنى خۇسەيم رەھىمەھۇللاھ: «دىنىي ئىلىملەرنى ئىگىلىگىن! ئاندىن كىشىلەردىن ئايرىلغىن»[1] دېگەن. ئىلىم بولسا دىنىنىڭ ئاساسىدۇر، ئاۋام خەلقتىن ئايرىلىپ ياشاشتا (ئىلىم خۇسۇسىدا) ياخشىلىق يوقتۇر.

بىر ئالىم زاتتىن: «بىلىمسىز كىشىنىڭ كىشىلەرنى تاشلاپ يالغۇز بولۇۋېلىشىغا نېمە دەيسىز؟» دەپ سورالغاندى، ئالىم جاۋابەن: «ئاپەت ۋە پالاكەتتۇر» دېدى، ئاندىن ئۇنىڭغا: «ئالىمنىڭكىچۇ؟» دېيىلگەندى، ئۇ جاۋاب بېرىپ: «يوقاپ كەتكەن تۆگە بىلەن سېنىڭ نېمە ئىشىڭ؟ ئۇ تۆگىنىڭ سۇ قاچىسى ۋە تۇيىقى ئۆزى بىلەن بىللە تۇرسا، ئىگىسى ئۇنى تېپىۋالغۇچە سۇ بار يەرگە كېلىپ دەل-دەرەخلەردىن يەپ يۇرمەمدۇ؟» دېدى[2].

ئىلىم ئۆگىتىشكە كەلسەك: نىيەت توغرا بولسا، ئىلىم ئۆگىتىشنىڭ ساۋابى بۇيۇكتۇر. قاچانكى، ئىلىم ئۆگىتىشتىن مەقسەت يۇز - ئابرۇي تىكلەش ۋە ئەگەشكۈچىلەرنى كۆپەيتىش بولسا، ئۇنداق ئىلىم ئۆگىتىش دىنىنىڭ ھالاكىتىدۇر. بۇ ھەقتە ئىلىم بۆلۈمىدە سۆزلەندى. زامانىمىزدا كۆپىنچە ئىلىم ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ مەقسىتى يامان بولۇپ قالدى. دىنىنىڭ مەقسىتى ئىلىم ئۆگەنگۈچىنى ناچار كىشىلەردىن ئايرىشتۇر. ئەگەر ئىلىم ئۆگەتكۈچى ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ئىلىم تەلەپ قىلىدىغان ۋە ئىلىم ئۆگىنىش بىلەن ئاللاھقا يېقىنلىق ئىزدەيدىغان تالبۇل ئىلىمگە يولۇقسا، ئۇنىڭ تەنھا ياشىشى دۇرۇس ئەمەس ۋە ئىلىمنى يوشۇرۇش ھارامدۇر.

«ئىلىمنى ئاللاھ رىزاسىدىن باشقا نەرسە ئۈچۈن ئۆگەنگەنىدۇق، لېكىن ئىلىم پەقەت ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈنلا بولۇشقا ئۇنىدى» دېگەن كىشىنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ كەتمەسلىك كېرەك. چۈنكى، بۇنى دېگۈچى ئەسلىدە قۇرئان ئىلمى،

---

[1] ئىمام ئەھمەد: «ئەززۇھد»، (433)؛ ئىمام خەتتابي: «ئەلئۇزلە»، (42).

[2] بۇ يەردە «ئالىمنىڭ كىشىلەردىن ئايرىلىۋېلىشى قانداق بولىدۇ؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب بەرگۈچى ئالىم «سەھىھۇلبۇخارىي» 2372 - ھەدىستە كەلگەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ «تۆگىنىڭ يوقاپ كەتكىنىچۇ؟» دېگەن سوئالغا بەرگەن جاۋاب بەرگەن. يەنى: ئالىمنىڭ ياغۇز ياشىشىنى سۇ قاچىسى ۋە تۇيىقى ئۆزى بىلەن بىللە بولغان بىر تۆگىگە ئوخشاتتى. يەنى ئۇ تۆگە ئۆزى ماڭالايدۇ، زېمىنىدا كېزەلەيدۇ، چاڭقىسا سۇ ئىچكىلى كېلەلەيدۇ، دەرەخ غازاڭلىرىدىن يەپ، يىرتقۇچ ھايۋانلاردىن ئۆزىنى قوغدىيالايدۇ. تۆگە پۈتى ساق ۋە سۇ تولۇمى يېنىدا بار ھالەتتە سەپەر قىلغان بىر كىشىگە ئوخشىتىلدى. شۇنىڭدەك ئالىم كىشى كىشىلەردىن ئايرىلىپ ياغۇز تۇرسا، شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشىدىن ۋە يامانلىققا بۇيرۇيدىغان نەپسىدىن ئەمىن بولالايدۇ.

ھەدىس ئىلمى، پەيغەمبەر ۋە ساھابىلەرنى تونۇش ئىلمىگە ئىشارەت قىلدى، بۇ ئىلىملەر قورقۇتۇش ۋە ئاگاھلاندۇرۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ھەم يەنە ئاللاھ قورقۇسىنى قوزغاشقا سەۋەب بولىدۇ. بۇ ئىلىملەر دەرھال تەسىر قىلمىسمۇ كېيىنچە تەسىر قىلىدۇ. ئەمما، كالام ئىلمى ۋە ئىختىلاپ ئىلمىگە كەلسەك، ئۇ ئىلىملەر دۇنياغا قىزىققۇچىنى ئاللاھ تائالا تەرەپكە قايتۇرالمايدۇ. بەلكى كالام ۋە ئىختىلاپ ئىلىملىرىنى ئۆگەنگەنلەر ئۆمرىنى دۇنياغا بولغان ھېرىسمەنلىك بىلەن تاماملايدۇ.

ئىككىنچى پايدا: مەنپەئەت يەتكۈزۈش ۋە مەنپەئەت ئېلىش؛ باشقىلاردىن مەنپەئەت ئېلىش كەسىپ قىلىش ۋە مۇئامىلە قىلىش بىلەن بولىدۇ. بۇ ئىشلارنى قىلىشقا موھتاج بولغۇچى يالغۇز ياشاشنى تەرك ئېتىشكە مەجبۇردۇر. ئەمما، يېنىدا موھتاج قىلمىغۇدەك نەرسىسى بار كىشىنىڭ يالغۇز ياشىشى ئەۋزەلدۇر. لېكىن، كىشى ساخاۋەت ئۇچۇن كەسىپ قىلماقچى بولسا، بۇ ئۇنىڭ تەنھا ياشىشىدىن ئەۋزەلدۇر. بىراق، كىشىنىڭ تەنھا ياشىشى ئاللاھ تائالانى تونۇشىغا، قۇدرىتىنى قۇرۇق پەرەز ۋە بىمەنە خىياللار بىلەن ئەمەس، بەلكى كۆرۈش ۋە بايقاش ئارقىلىق ئاللاھقا يېقىنلىشىشىغا پايدىلىق بولسا، ئۇ ھالدا ئۇنىڭ يالغۇز ياشىشى كەسىپ قىلىشىدىن ئەۋزەلدۇر.

باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش بولسا مېلى ياكى بەدىنى بىلەن كىشىلەرنىڭ ھاجەتلىرىنى ئادا قىلىپ، ئۇلارغا پايدا كەلتۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ. كىشى ئەگەر يالغۇز ياشىسا نەپلە نامازلار ۋە بەدەنىي ئەمەللەر بىلەنلا ئۆتىدىغان كىشى بولۇپ، ئەمەلىيەتتە شەرىئەت بەلگىلىمىلىرىنى چەيلىمىگەن ھالدا ئۆزگىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە قادىر بولالايدىغان كىشى بولسا، ئۇنداقتا ئۇنىڭ ھاجەتلەرنى راۋا قىلىپ ئۆزگىلەرگە پايدا يەتكۈزگىنى يالغۇز بولۇۋالغىنىدىن ئەۋزەلدۇر. ئەگەر كىشى قەلبىن داۋاملىق ئەسلەش ياكى داۋاملىق تەپەككۇر قىلىشتەك ئەمەل يولى ئېچىلغان كىشى بولسا، بۇ ئەمەلگە ئەلبەتتە ھېچ ئىش تەڭ بولمايدۇ.

ئۈچىنچى پايدا: تەربىيە قىلىش ۋە تەربىيە ئېلىش؛ بۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ جاپاسىغا كۆنۈش، ئەزىيەتلەرنى كۆتۈرۈشكە تىرىشىش، نەپسىنى تىزگىنلەش ۋە شەھۋەتنى بويسۇندۇرۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنداق قىلىش ئەخلاقى تۈزەلمىگەن كىشى ئۇچۇن يالغۇز ئۆتۈشتىن ئەۋزەلدۇر.

بەئەينى يۇڭا بىر ھايۋاننى كۆندۇرۇشتىن مەقسەت پەقەتلا كۆندۇرۇپ قويۇش بولمىغىنىدەك، نەپسىنى كىشىلەرنىڭ جاپاسىنى كۆتۈرۈشكە كۆندۇرۇشتىن مەقسەتمۇ پەقەت كۆندۇرۇشلا ئەمەسلىكى چۈشىنىلىشى كېرەك. بەلكى مەقسەت: نەپسىنى باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتىدىغان بىر ئۇلاغ قىلىپ تۇتۇشتۇر. بەدەن بولسا ئاخىرەت

يولىنىڭ مىنەك ئۇلىغىدۇر. بۇ ئۇلاغنىڭ شەھۋەتلىرى بار بولۇپ، ئەگەر ئۇ شەھۋەتلەر يوقىتىلمىسا، ئۇ مىنگۈچىگە يولدا بويسۇنمايدۇ. بىر كىشى ئۇزۇن ۋاقىت مەشىق قىلىش بىلەن مەشغۇل بولسا، ئۇزۇن ۋاقىت ھايۋاننى كۆندۈرۈپ ئۇنىڭغا مىنمىگەن كىشىگە ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئېرىشكىنى پەقەت ھايۋاننىڭ چىشلەش ۋە تېپىشىدىن قۇتۇلۇشلا بولىدۇ. ئۇمۇ بىر پايدا، لېكىن ھەقىقىي مەقسەت ئەمەس. بىر ناسارا راھىبقا: «ئى راھىب!» دېيىلگەنىدى، ئۇ: «مەن راھىب ئەمەسمەن، پەقەت چىشلىگەك ئىتمەن، مەن كىشىلەرنى چىشلىمەي دەپ ئۆزۈمنى تىزگىنلىگەن كىشىمەن» دېدى. بۇ چىشلىگەك كىشى ئۇچۇن ياخشى، لېكىن بۇنىڭ بىلەنلا كۇپايىلەنمەسلىك كېرەك.

ئەمما، تەربىيە بېرىشكە كەلسەك، ئۇ باشقىلارنى تەربىيەلەشنى كۆرسىتىدۇ. ئىلگىرى تىلغا ئېلىنغانىدەك، ئىلمىنى تارقاتقانىدا كېلىدىغان نازۇك ئاپەتلەر باشقىلارغا تەربىيە بەرگەندىمۇ كېلىدۇ.

تۆتىنچى پايدا: كىشىلەر بىلەن ئۆزئارا دوستلىشىش ۋە دوستلۇقنى ھېس قىلىدۇرۇش؛ بۇ خۇددى تەقۋا كىشىلەر بىلەن دوست بولۇشقانغا ئوخشاش مۇستەھەبتۇر. بەزىدە قەلبىنى يالغۇزلۇقنىڭ غېمى - قايغۇلىرىدىن راھەتلىتىش ئۈچۈنمۇ دوستلىشىش بولىدۇ. شۇڭا، يالغۇز ياشىغۇچى ۋاقتىنىڭ مەلۇم قىسمىنى باشقا ۋاقتىنى زايە قىلىۋەتمەيدىغان كىشى بىلەن دوستلۇق قۇرۇش ۋە پاراڭ ئارقىلىق بېيىتسە ياخشى. لېكىن، دوست بىلەن ئۇچراشقاندا مۇمكىنقەدەر دىنىي تېمىدا پاراڭلىشىش كېرەك.

بەشىنچى پايدا: ساۋابقا ئېرىشىش ۋە ساۋابقا ئېرىشتۇرۇش؛ جىنازىغا قاتنىشىش، كېسەل يوقلاش، نىكاھ ۋە باشقا چىللاقلارغا ئىجابەت قىلىش ئارقىلىق ساۋابقا ئېرىشىشكە بولىدۇ. بۇ ئىشلاردا مۇئمىننى سۆيۈندۈرۈش يۈزىدىن ساۋاب بولىدۇ.

ساۋابقا ئېرىشتۇرۇشكە كەلسەك، تەسەللى بېرىشى ياكى تەبرىكلىشى ۋەياكى يوقلىشى ئۈچۈن كىشىلەرگە ئىشىكىنى ئېچىش ئارقىلىق بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلار بۇ ئىشلارنى قىلىش ئارقىلىق ساۋابقا ئېرىشىدۇ. شۇنىڭدەك ئەگەر كىشى ئالىم بولسا ۋە كىشىلەرگە ئۆزىنى زىيارەت قىلىشقا رۇخسەت قىلسا، كىشىلەر ساۋابقا ئېرىشىدۇ. لېكىن، كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىشنىڭ ساۋاب - زىيانلىرىنى دەڭسەپ بېقىش، ئاندىن يالغۇز ياشاش ياكى ئارىلىشىپ ياشاشتىن قايسىسى ئەۋزەل بولسا شۇنى تاللاپ قىلىشى كېرەك. سەلەف سالىھلەر يالغۇز ياشاشنى تاللايتتى.

ئالتىنچى پايدا: تەۋازۇچان بولۇشتۇر؛ يالغۇز ياشىغۇچى ئاسانلىقچە كەمتەرلىككە

قادىر بولالمايدۇ. بەزىدە تەكەببۇرلۇق يالغۇز ھاياتنى تاللاشقا سەۋەب بولىدۇ، يىغىلىشلاردا ئۆزىگە بولغان ھۆرمەتنىڭ كەمچىل بولۇشى ۋە سورۇندا دېگەندەك كۆزگە كۆرۈنەلمەسلىك كىشىنى خالايىق بىلەن ئارىلىششتىن توسىدۇ. بەزىدە كىشى ئۆز نەزەرىدە ئۆزىنى ئۇستۈن ئورۇندا كۆرگەچكە، كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتۈشتىن كىبىر قىلىدۇ. بۇنداق كىشىنىڭ ئالامتى: باشقىلارنىڭ ئۆزىنى زىيارەت قىلىشىنى ياخشى كۆرۈش، لېكىن ئۆزى باشقىلارنى زىيارەت قىلىشىنى ياخشى كۆرمەسلىك، دۆلەت ئەركانى ۋە ئاۋام خەلقنىڭ ئۆزىگە مۇشتاقلىقى، ئۆيىگە كېلىپ تۇرۇشى ۋە قول - ئېتەكلىرىنى سۆيۈشىدىن خۇشال بولۇشتۇر. بۇ ۋەجدىن تەنھا ياشاش نادانلىقتۇر. چۈنكى، كەمتەرلىك بۇيۇك كىشىنىڭ مەرتىۋىسىنى تۆۋەنلىتىۋەتمەيدۇ.

دېمەك، يالغۇز ياشاشنىڭ پايدا ۋە زىيانلىرىنى بىلگىنىڭدە، شۇنى جەزمەن كۆرۈپ يېتىسەنكى، مۇتلەق ھالدا «يالغۇز ياشاش تېخىمۇ ئەۋزەل» ياكى «خالايىق بىلەن ياشاش تېخىمۇ ئەۋزەل» دەپ ھۆكۈم قىلىش خاتادۇر. بەلكى بۇنىڭدا شەخسىكە ۋە شەخسىنىڭ ھالىغا، ئارىلاشقان ئادىمىگە ۋە ئۇ ئادەمنىڭ ئەھۋالىغا، كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ئۆتۈشكە تۇرتكە بولغان سەۋەبكە ۋە ئارىلىشىپ ئۆتۈش سەۋەبلىك قولدىن كېتىدىغان پايدىلارغا قاراش ۋە ئارىلىشىش ئارقىلىق ئېرىشكەن نەرسە بىلەن قولدىن كەتكەن نەرسە ئارىسىنى دەڭسەپ بېقىش كېرەك. ئەنە شۇ چاغدا ھەقىقەت ئايان بولىدۇ ۋە قايسىسىنىڭ ئەۋزەللىكى روشەنلىشىدۇ.

ئىمام شافىئىي ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ ئېيتقانىكەن: «كىشىلەرنى پۈتۈنلەي تەرك قىلىش دۇشمەنلىككە ئېلىپ بارىدۇ. ئۇلار بىلەن بەك يېقىن ئۆتۈشمۇ يامانلىقنى باشلاپ كېلىدۇ. شۇڭا، تەكەللۇپ بىلەن سەمىمىيلىك ئارىسىدا بولغىن!»[1] كىمكى بۇنىڭدىن باشقا گەپ قىلسا، ئۇ كەم ئەقىل كىشىدۇر.

بۇ ھەرىكىمنىڭ ئۆز ئەھۋالىدىن دېرەك بېرىدىغان بىر ئۆلچەمدۇر. بىر كىشىنىڭ ئۆزىگە خاس ھۆكۈمنى ئەكسىچە ئەھۋالدىكى كىشىگە بېرىشى دۇرۇس بولمايدۇ.

[يالغۇز ياشاشنىڭ ئەدەبلىرى]

ئەگەر «يالغۇز ياشاشنىڭ ئەدەبلىرى نېمە؟» دېيىلسە، دەيمىزكى: كىشىلەردىن ئايرىلغۇچى بۇ ئارقىلىق ئەۋزەلدىن كىشىلەرگە يەتكۈسى يامانلىقنى توختىتىشنى، ئاندىن يامانلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ئامان قېلىشنى، ئاندىن

[1] زەھەبىي: «سىيەرۇ ئەئلامىن نۇبەلائ»، 70/19.

مۇسۇلمانلارنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلىشتا كەمچىلىك ئۆتكۈزۈشتىن قۇتۇلۇشنى ۋە ئاندىن كېيىن بارچە ئىتائەت ۋە غەيرىتى بىلەن ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشقىلا نىيەت قىلىشى كېرەك. بۇ ئاشكارا ئەدەبلەردۇر.

ئاندىن يالغۇز قالغىنىدا ئىلىم، ئەمەل، زىكىر ۋە تەپەككۇرنى داۋاملاشتۇرغايكىم، تەنھا ياشاشنىڭ مېۋىسىنى ئالالىغاي. ساپ / ھۆزۈرلۇق ۋاقىت ئۆتكۈزۈشى ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ يېنىغا پات - پات كېلىشى ۋە زىيارەت قىلىشىنى توسقاي! باشقىلارنىڭ ھالىنى سوريمىغاي، شەھەردىكى تۇرلۇك پاراڭلارغا ۋە كىشىلەر مەشغۇل بولۇۋاتقان نەرسىلەرگە قۇلاق سالمىغاي. چۈنكى بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى قەلبكە مۇستەھكەم ئورنايدۇ، ھەتتا ناماز ئەسناسىدىمۇ دىققەتنى چاچىدۇ. دېمەك، خەۋەرلەرنىڭ قۇلاققا كىرىشى زېمىنغا ئۇرۇقنىڭ چۈشكىنىگە ئوخشايدۇ. ئازغىنە مەئىشەت / كىرىمگە قانائەت قىلغاي. ئەكسىچە بەكرەك كەڭرىچىلىكتە ئۆتمەكچى بولسا، بۇ ئۇنى كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ.

كىشىلەردىن كەلگەن ئەزىيەتلەرگە سەبرچان بولغاي، تەنھا ياشايدىغانلىقى ئۈچۈن كەلگەن ماختاشلارغا ياكى كىشىلەر بىلەن ئارىلاشمىغانلىقى سەۋەبلىك ئەيىبلەشلەرگە قۇلاق سالمىغاي. چۈنكى، بۇلار قەلبكە تەسىر قىلىدۇ ۋە كىشىنى ئاخىرەت يولىدا مەڭدىتىپ قويىدۇ.

داۋاملىق تەنھا ئىبادەت قىلىش مۇشەققىتىنى يېنىكلىتىپ، بىرەر دەم ھال - مۇڭ قىلىپ بىللە ئارام ئالغۇدەك سالىھ دوستى بولغاي. ئۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈزگەن بىر سائەت يالغۇزلۇقتا ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزگۈسى قالغان سائەتلەردە يارىدەم بېرىدۇ. دۇنيا تەمەسىنى ئۈزۈپ تاشلىغاندىلا، كىشىلەردىن ئايرىلىپ تۇرۇشتىكى سەبر مۇكەممەللىشىدۇ. تەمەگەرلىك ئارزۇنى ئاددىي قىلىش بىلەنلا ئۈزۈلىدۇ. شۇڭا، كىشى تاڭ ئاتقۇزسا كەچ قىلالمايدىغانلىقىنى، كەچ قىلسا تاڭ ئاتقۇزالمايدىغانلىقىنى ئويلىسۇن، شۇندىلا كۈن بويى سەبر قىلىشى ئاسان بولىدۇ.

يالغۇزلۇقتىن قەلبى سىقىلسا، ئۆلۈمنى ۋە قەبرىدىكى يالغۇزلۇقنى كۆپ ياد ئەتكەي! شۇنى جەزملەشتۇرۇرۇالغايكى، ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىش ۋە ئۇ زاتنى تونۇشتىن قەلبىدە بىر ئۇنس - ئۇلپەت ھاسىل قىلالمىغان كىشى ئۆلۈمدىن كېيىنكى يالغۇزلۇقنىڭ سۇر - قورقۇنچىغا تاقەت قىلالمايدۇ. كىمكى ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىش ۋە ئۇ زاتنى تونۇش بىلەن ئۇنسىيەت تاپسا، بۇ ئۇنسىيەتنى ئۆلۈم يوق قىلالمايدۇ. چۈنكى ئۆلۈم ئۇنسىيەت ۋە تونۇش ماقامىنى بىتچەت قىلالمايدۇ. ئاللاھ تائالا شەھىدلەر ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھنىڭ يولىدا شەھىد بولغانلارنى ئۆلۈك دەپ گۇمان قىلمىغىن، بەلكى ئۇلار تىرىك بولۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى رىزىقتىن بەھرىمەن قىلىنىدۇ (يەنى جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن ئەتىگەن -

ئاخشامدا مەڭگۈلۈك رىزىقلاندۇرۇلۇپ تۇرىدۇ﴾3/«ئال ئىمران»: 169 .

ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ئۆز نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىشقا بېرىلگەن كىشى شەھىدتۇر. شۇنىڭدەك بەزى ساھابىلەرنىڭ: «بىز كىچىك جىھادتىن چوڭ جىھادقا قايتتۇق» دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى[1].

[1] بەيھەقىي: «ئەززۇھد ئەلكەبىر» ، (384). ھافىز ئىراقىي («تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ» ، 2/3): «بۇ ھەدىسنى بەيھەقي جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ، سەنەدى زەئىف» دېگەن. بۇ سۆز ھەدىس سۈپىتىدە مەشھۇر بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ھەدىس ئەمەس. بەلكى ھافىز ئىبنى ھەجەر («تەسدىدۇل قەۋس» تا) مۇئەييەنلەشتۈرگەندەك ، تابىئىنلەردىن ئىبراھىم ئىبنى ئەيلەنىڭ سۆزىدۇر. ئىمام ئىبنى تەيمىييەمۇ («مەجمۇئۇل فەتاۋا» ، 197/11): «ئاساسى يوق» دېگەن. بۇنى جىھادنىڭ شەنىنى چۈشۈرۈش ، ۋەتەننى قوغداشنىڭ پەرزلىكىنى ئىنكار قىلىشتەك خاتا تەشۋىقاتلاردا نەقىل كەلتۈرۈۋالىدىغانلار غەرەزلىكلەردۇر. چۈنكى ، جىھادمۇ نەپسى - خاھىشى ۋە شەيتان بىلەن مۇجاھىدە قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ھەم جىھادنىڭ پەزىلىتى ۋە شەنىنى كۆتۈرىدىغان ئايەت - ھەدىسلەر كۆپتۇر. ئەمما ، بىر ئۆمۈر داۋاملىشىدىغانلىقى جەھەتتىن جىھادنىڭ بىر تۈرى بولمىش نەپسى خاھىشى ۋە شەيتان بىلەن مۇجاھىدە قىلىشنى «چوڭ جىھاد» ، دۈشمەن بىلەن قوراللىق جىھاد قىلىش ۋاقتىلىق بولغاچقا ، ئۇنى «كىچىك جىھاد» دەپ ئاتاش خاتا ئەمەس.

ئون ئىككىنچى بۆلۈم: سەپەرنىڭ ئەدەبلىرى ھەققىدە

سەپەر قېچىشقا تېگىشلىك نەرسىدىن قۇتۇلۇش ياكى ئارزۇ قىلىنغان نەرسىگە ئېرىشىش ۋاستىسىدۇر.

سەپەر ئىككى تۈرلۈكتۇر:

بىرى، زاھىرىي بەدەن بىلەن يۈرتىدىن سەپەر قىلىش. يەنە بىرى، قەلب سەيرى بىلەن ئەسىفەلى سافىلىن[1]دىن ئەرشى ئەلانىڭ بۇيۇك مۇلكىگىچە قىلىنىدىغان سەپەردۇر. ئەڭ شەرەپلىك سەپەر ئىككىنچىسىدۇر. چۈنكى، تۇغۇلغاندىن تارتىپ ئۆزى ئۆسۈپ يېتىلگەن مۇھىتتىن ئايرىلمىغان، ئاتا - بوۋىلىرىدىن ئۆگەنگەن نەرسىلەر بىلەنلا توختاپ قالغان ئىنسان نۇقسانلىق، ھالىغا قانائەت قىلغان، كەڭلىكى ئاسمان ۋە زېمىنچە كېلىدىغان كەڭ جەننەتكە زىندان قاراڭغۇلۇقىنى ۋە ھەپس تارلىقىنى تېگىشكەن كىشىدۇر.

كۆرمىدىم كىشىلەر ئىچرە قەبىھ ئەيبىنى،
قادىر تۇرۇپ كەمتۇك قىلغانلارنىڭكىدەك[2].

ئەمما، بۇ سەپەرگە تەييارلىقسىز ئاتلانغۇچى ناھايىتى چوڭ خەتەر ئىچىدە بولىدىغان بولغاچقا، (قوغدىغۇچى ۋە يولباشچىغا موھتاج بولىدۇ، نەتىجىدە يولنىڭ نائېنىقلىقى، قوغدىغۇچى ياكى يولباشچىنىڭ يوقلۇقى ۋە ئۆزىنىڭ غەيرەتسىزلىكى سەۋەبلىك) يولىنى يىتتۈرۈپ، ئېزىپ كېتىدۇ.

بەدەنىي سەپەر بولسا بىرنەچچە قىسمدۇر. بەدەنىي سەپەرنىڭ نۇرغۇن پايدىلىرى بولۇپلا قالماي بۇيۇك ئاپەتلىرىمۇ باردۇر. بۇ سەپەرنىڭ ھۆكمى يالغۇز

[1] ئەسفەلى سافىلىن (أَسْفَلَ سَافِلِينَ): «ئەڭ تۆۋەنلەرنىڭ ئەڭ تۆۋىنى؛ ئەڭ رەزىللەرنىڭ ئەڭ رەزىلى؛ ئەڭ پەسلەرنىڭ ئەڭ پېسى» دېگەن مەنىدە. قاراڭ: مۇرتەزا ئەززەبىيدىي: «تاجۇلئەرۇس»، 204/29. ـــ ت.

[2] شائىر ئەبۇ تاييپ ئەھمەد ئەلمۇتەنەببىنىڭ بىر بېيتى. ۋاھىدىي: «شەرھۇ دىۋانىل مۇتەنەببىي»، 336 - بەت.

ياشاش ياكى كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ئۆتۈشىنىڭ ھۆكمىگە ئوخشايدۇ. يۇقىرىدا ئۇنىڭ يولىنى بايان قىلىپ بولدۇق.

بەدەنىي سەپەر قىلىشقا تەشۇىق قىلغۇچى پايدىلار يا بىر نەرسىدىن قېچىش ياكى بىر نەرسىنى تەلەپ / ئارزۇ قىلىشقا چېتىلىدۇ. بىر شەھەردە كۆرۈلگەن تائۇن (ۋابا)، پىتنە ۋە خۇسۇمەتتىن قورقۇش ياكى زىيادە قىممەتچىلىككە ئوخشاش دۇنيالىق ئىشلاردا پاراكەندە بولۇش قېچىشقا سەۋەبلىك بولىدۇ.

يا بولمىسا كىشى دىنىي تاماندىن ئۆزىگە زىيانلىق بىر ئاملدىن قاچىدۇ. مەسىلەن، كىشىنىڭ ئۆز يۇرتىدىكى مەرتىۋە، ئابرۇي، مال - دۇنيا ۋە ناھايىتى ياخشى شارائىتى بۇ ئىمكانلىرى كىشىنى ئاللاھقا تولۇق تەسلىم بولۇشتىن توسقۇدەك بولسا، ياقا يۇرتقا چىقىشنى ۋە شان - شۆھرىتنى ئۆچۈرۈشنى تاللايدۇ، بايلىقات شارائىتىدىن، مەرتىۋە ۋە ماقامىدىن يىراقلىشىدۇ. بىر بىدئەتكە چاقىرىلغان ياكى قىلىنىشى ھالال بولمىغان بىر ئىشقا تەيىنلەنگۈسى كىشى بۇلاردىن قاچىدۇ.

سەپەردىن كۆزلەنگەن ۋە تەلەپ قىلىنغان نەرسىگە كەلسەك، يا مال - مۈلك، يۈز - ئابرۇيغا ئوخشاش دۇنيالىق بىر ئىستەك، ياكى ئىلمگە ئوخشاش دىنىي بىر تەلەپ ئۈمۈنچتۇر. ئىلىم بولسا يا دىنىي تېمىلارغا ئالاقىدار، ياكى ئۆز دىيانىتىگە ئالاقىدار ۋەياكى ئاللاھنىڭ يەر يۈزىدىكى قۇدرەت ئالامەتلىرىگە ئالاقىدار بولىدۇ. ئىلىم بىلەن تىلغا ئېلىنىدىغان ۋە ساھابە كىراملەر زامانىدىن بۇگۈنكى كۈنىمىزگىچە ئىلىم تەھسىل قىلغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بۇ ئىلىمنى پەقەت سەپەر قىلىش بىلەن تەھسىل قىلغان ۋە ئىلىم ئۈچۈن سەپەر قىلغان ئىدى.

بىر كىشىنىڭ ئۆزىنى ۋە ئۆز پېئىل - ئەتىۋارىنى بىلىشىمۇ ھەم بەك مۇھىمدۇر. چۈنكى، ئاخىرەت يولىدا پەقەت ئۆز ئەخلاقىنى گۈزەللەشتۈرۈش ۋە تۈزىتىش بىلەنلا ماڭغىلى بولىدۇ. سەپەر ـــ ئاچماق ۋە ئاشكارىلىماق دېگەن مەنىسىگە بىنائەن ـــ «سەپەر» دەپ ئاتالغان. چۈنكى بۇ ئىلىم ئەخلاقىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ.

يېغىپ ئېيتقاندا: يۇرتىدىن ئايرىلمىغان تۇرغۇن كىشى ئۆز تەبىئىتىگە مۇۋاپىق، كۆنگەن ۋە تونۇش مۇھىتتا ئۆتىدىغان بولغاچقا، پەس خۇيلىرىنى ئاشكارىلىمايدۇ. قاچانكى، سەپەر قىينىچىلىقلىرىنى باشتىن كەچۈرگەندە، ئۆزى كۆنگەن راھەت مۇھىتتىن ئايرىلغان ۋە مۇساپىرلىقنىڭ رەنج - مۇشەققەتلىرى بىلەن سىنالغان چاغدا، ئىنسان نەپسىنىڭ بارلىق ناچار تەرەپلىرى ئاشكارا بولىدۇ ۋە كىشى ئەيىب- نۇقسانلىرىنى تونۇپ يېتىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ زېمىنداىكى قۇدرەت ئالامەتلىرىگە قاراپ دىققەت بىلەن كۆزەتكۈچىگە (بەسرەت ئىگىسىگە) نۇرغۇن پايدىلار باردۇر:

جۈملىدىن، ﴿ېر يۈزىدە بىر - بىرىگە تۇتىشاڭغۇ قىتئەلەر﴾13/«رەئد»: 4، تاغلار، چۆللەر، دېڭىزلار، تۈرلۈك ھايۋاناتلار ۋە ئۆسۈملۈكلەر بار. ھەرقانداق بىر مەۋجۇد نەرسە ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكىگە شاھىدتۇر ۋە ﴿پەقەت ھەقىقەت ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزىدىغان) قەلبكە ئىگە ئادەم ياكى (ۋەز - نەسىھەتكە) ھۆرۈرىي قەلب بىلەن قۇلاق سالىدىغان ئادەم﴾50/«قاف»: 37 لا بىلەلەيدىغان ئۆتكۈر تىل بىلەن ئاللاھ تائالاغا تەسبىھ ئېيتقۇچىدۇر.

بۇ يەردىكى قۇلاق سېلىش دېگىنىمىز ـــ تاشقى جەھەتتىن قۇلاقنى دىڭ تۇتۇش ئەمەس ـــ ئىچ - ئىچىدىن قۇلاق سېلىش بولۇپ، شۇ ئارقىلىق ھال تىلىنىڭ نەق مېغىزىنى چاققىلى بولىدۇ. ئاسمان ۋە زېمىنداىكى ھەربىر زەررىدە ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ بىرلىكىگە تۈرلۈك شاھىدلار باردۇر.

بىز سەپەرنىڭ پايدىلىرى قاتارىدا دۇنيالىق بىر ۋەزىپىدىن، يۈز - ئابرۇي ۋە ھەددىدىن زىيادە كىشىلىك مۇناسىۋەتتىن قېچىشنى بايان قىلدۇق. چۈنكى، دىن (بويىسۇنۇش) ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق نەرسىدىن پارىڭ بولغان قەلب بىلەنلا مۇكەممەل بولىدۇ. بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيادىن، دۇنيالىق مۇھىم شەيئىلەردىن ۋە زۆرۈر ھاجەتلەردىن تامامەن قول ئۈزۈش تەسەۋۋۇرغا سىغمايدۇ. لېكىن، يەڭگىللەشتۈرۈش ۋە ئازايتىشنى تەسەۋۋۇر قىلماق مۇمكىن. قەلبىدە ۋە كۆڭلىدە دۇنيا يۈكىنى يەڭگىل / ئاز قىلغۇچىلار نىجات تاپىدۇ، يۈكى ئېغىرلار ھالاك بولىدۇ. ئەڭ چوڭ غايىسى دۇنيا بولمىغان كىشى قەلبىدىكى دۇنيا يۈكى يەڭگىل كىشىدۇر.

مۇباھ سەپەر توغرىسىدا

كەيپىياتنى تەڭشەش، كۆڭۈللۈك ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ۋە سەير - تاماشا قاتارلىق نىيەتلەردە قىلىنغان بەزىبىر سەپەرلەر مۇباھ سەپەرلەردۇر. زېمىنداھېچقانداق مەقسەت ۋە نىشانسىز كېزىش چەكلەنگەندۇر.

ئىشىتتۇقكى، تاۋۇس ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـــ نىڭ رىۋايەت قىلىشچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئىسلامدا تەركىدۇنيا، رەددى نىكاھ ۋە جاھانكەزدىلىك بىلەن ئىبادەت قىلىش يوقتۇر»[1] دېگەن.

[1] بۇ ھەدىسنى داريمي (2175) سەئد ئىبنى ئەبى ۋەققاستىن رىۋايەت قىلىدۇكى: «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئوسمان ئىبنى مەزئۇننىڭ ئايالىلاردىن يىراقلىشىپ، ئايرىم بولۇۋالغانلىقىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇنى چاقىرتىپ كېلىپ مۇنداق دېدى: «ئەي

ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ: «جاھانكەزدىلىك بىلەن ئىبادەت قىلىش ئىسلامدا ئەسلا يوقتۇر، شۇنداقلا پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىنمۇ ئەمەس» دېگەن.

ئۇنىڭ ئۈستىگە سەپەر دىققەتنى چاچىدۇ، شۇڭا ئاخىرەتنى كۆزلىگۈچى (مۇرىد[1]) پەقەت ئىلىم تەلەپ قىلىش ياكى ئۆزىگە ئۆرنەك ئالغان بىرەر پىرنى كۆرۈش ئۈچۈنلا سەپەر قىلىشى لازىم.

سەپەرنىڭ ھەج پائالىيەتلىرى ۋە باشقا بابلاردا تىلغا ئېلىنغان مەشھۇر ئەدەبلىرى باردۇر:

شۇ قاتاردىن: زۇلۇم قىلىپ باشقىلارنىڭ ھەقلىرىنى ئېلىۋالغان بولسا، ئۇلارنىڭ ھەققىنى قايتۇرۇش، قەرزنى ئادا قىلىش، نەپىسى ئۆز زىممىسىدىكى كىشىلەرنىڭ نەپىسىنى تەييار قىلىش ۋە ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇش قاتارلىق ئىشلار بىلەن سەپەرنى باشلاش؛

يەنە: سالىھ ھەمراھ تاللاش، ئائىلە ئەزالىرى ۋە دوستلىرى بىلەن خوشلىشىش؛

يەنە: ئىستىخارە نامىزى ئوقۇش ۋە سەپەرگە پەيشەنبە كۈنى ئەتىگەن چىقىش؛

يەنە: يالغۇز سەپەرگە چىقماسلىق، كۆپىنچە كىچىدە يول يۈرۈش، بىرەر مەنزىلگە يېتىپ كەلسە، ئېگىز جايغا چىقسا ياكى تاغ جىلغىسىغا كىرسە زىكر ۋە دۇئالارنى ئوقۇشقا بىپەرۋالىق قىلماسلىق؛

ۋە يەنە: يېنىدا مىسۋاك، تارىغاق، ئەينەك، سۈرمە كەبى پايدىلىق نەرسىلەرنى

ئوسمان! شۇبھىسىزكى، مەن رۇھبانچە بىر تۇرمۇش كەچۈرۈشكە بۇيرۇلمىدىم...› » بۇ ھەدىسنىڭ سەنەدى كۈچلۈكتۇر. ئىمام ئەھمەد (226/6) بۇ ھەدىسنى ئۇرۋە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا باغلاپ رىۋايەت قىلغان. ئۇرۋە مۇنداق دېگەن: «ئوسمان ئىبنى مەزئۇننىڭ ئايالى ئۈستى بېشى ئاۋارە بىر ھالدا ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ يېنىغا كىردى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: ‹نېمە بولدى› دەپ سورىدى. ئۇ ئايال جاۋابەن: ‹ئېرىم كېچىلەرنى ئىبادەت بىلەن، كۈندۈزلەرنى روزا بىلەن ئۆتكۈزمەكتە› دېدى. بۇ ئەسنادا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كىرىپ قالدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئەھۋالنى يەتكۈزدى. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئوسماننى كۆرگەن ۋاقتىدا ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى: ‹ئەي ئوسمان! رۇھبانلىق بىزگە پەرز قىلىنمىدى. مەندە سەن ئۈچۈن بىر ئۈلگىلىك ئەھۋال يوقمۇ؟› » بۇ ھەدىسنىڭ راۋىيلىرىمۇ ئىشەنچلىك كىشىلەردۇر. يەنە ئابدۇررازاق (15860)، ئىمام مۇناۋىي («فەيزۇلقەدىر» ، 9880) «مۇرسەل» دېگەن. ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە» ، 1782) «مۇرسەل سەھىھ» دېگەن. لېكىن، مەزكۇر ھەدىستىكى مەزمۇنلار ئايەت ـ ھەدىسلەردە كەلگەن توغرا مەزمۇنلاردۇر.

[1] مۇرىد: تەسەۋۋۇف ئاتالغۇلىرىدىن بولۇپ، ھەقنى تونۇشنى ئىرادە قىلغان ۋە تەسەۋۋۇف يولىدا مېڭىشنى قارار قىلىپ، ئۆزىنى تەربىيەسىگە تاپشۇرغان كىشىدۇر.

ئېلىۋېلىش قاتارلىقلار[1].

سەپەر قىلغۇچىنىڭ بىلىشى زۆرۈر بولغان ئىشلار

سەپەرگە چىققۇچى دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئۈچۈن يېنىدا ئوزۇق ئېلىۋېلىشى كېرەك. يېگۈلۈك، ئىچكۈلۈك ۋە ئېھتىياج چۈشكۈسى لازىم - كېرەكلەر دۇنيا ئوزۇقىدىندۇر.

«مەن سەپەرگە ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىپ چىقىمەن، ئوزۇق - تۇلۇك بىھاجەت» دېمەسلىك كېرەك. بۇنداق دېيىش جاھىللىقتۇر. چۈنكى، ئوزۇق - تۇلۇك ئېلىۋېلىش ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىشقا زىت ئەمەستۇر.

ئاخىرەت ئوزۇقى بولسا تاھارەت ئېلىش، نامراز ئوقۇش ۋە ئىبادەت قىلىشتا ئېھتىياج چۈشىدىغان ئىلىمدۇر. شۇنداقلا سەپەردە نامازنى قەسىر قىلىش، جەملەش، روزا تۇتماسلىق، مەسىھ ۋە تەيەممۇمنىڭ مۇددىتى، ھەربىرىدە ھالىدا نەپلە نامراز ئوقۇشقا ئوخشاش سەپەردە رۇخسەت قىلىنىدىغان ئىشلارنى بىلىشىمۇ شۇ جۈملىدىندۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى فىقھ كىتابلىرىدا شەرتلىرى بىلەن بايان قىلىنغان.

مۇساپىر سەپەر جەريانىدا ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان نەرسىلەرنى، يەنى قىبلە ۋە نامراز ۋاقىتلىرىنى بىلىشى كېرەك. چۈنكى، بۇلارنى بىلىش مۇقىم تۇرغانغا قارىغاندا سەپەردە بەكرەك تەكىتلىنىدۇ.

قىبلىنى قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلار(نىڭ ئورنى)، شامالار، سۇلار، تاغلار ۋە سامانيولى[2] (نىڭ يۆنىلىشىگە) قاراپ بەلگىلەش مۇمكىن. (چوڭ) تاغلارنىڭ قىبلە تامان يۆزلىنىشىگە قاراپمۇ بىلگىلى بولىدۇ[3]. بۇلار مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردا بايان قىلىنىدۇ.

سامانيولى بولسا كېچىنىڭ ئاۋۋىلىدا (شامدا) نامراز ئوقۇغۇچىنىڭ سول مۇرىسى

---

[1] بۇ ئېھتىياجلار ۋاقىت ۋە سەپەرلەرنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ ئۆزگىرىدۇ. چۈنكى، ھەربىر سەپەرنىڭ ئېھتىياجلىق بۇيۇملىرى بولىدۇ.

[2] سامانيولى (أم النجوم مَجَرَّةٌ درب التبانة): بىز ياشاۋاتقان يەر شارىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇياش سىستېمىسى جايلاشقان يۇلتۇز تۈركۈمى بولۇپ، ھاۋا ئوچۇق ۋە بولۇپمۇ قاتتىق ئايدىڭ ئەمەس كېچىلەردا كۆك يۈزدە پەيدا بولىدىغان، كۆز بىلەن كۆرۈش مۇمكىن بولغان، ئەمما تەپسىلىي ۋە ئېنىق كۆرۈش مۇمكىن بولمىغان يۇلتۇزلاردىن تەشكىل تاپقان تۈمانلىق بىر بەلۋاغ ـــ ت.

[3] قىبلىنى قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلار بىلەن بېكىتىش ھەققىدە (16/«نەھل»: 16؛ 6/«ئەنئام»: 97 ۋە يۇنۇس: 5) ئايەتلەر كەلگەن بولغاچقا، بۇ ھەقتە ئىجمائ بار. ئۇندىن باشقا شامال يۆنىلىشى، چوڭ دەريالارنىڭ ئېقىن يۆنىلىشى ۋە چوڭ تاغ تىزمىلىرىنىڭ يۆزلىرى يەنى يامىشىپ چىققىلى بولىدىغان تەرىپى ئارقىلىق بىلىشمۇ كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ نەزەردە جائىز.

ئۇستىدە قىبلە تەرەپكە سوزۇلغان بولىدۇ. ئاندىن باش تەرىپى ئېگىلىپ، كېچىنىڭ ئاخىرقى قىسمىدا نامراز ئوقۇغۇچىنىڭ ئوڭ مۇرىسىگە توغرا كېلىدۇ. سامانيولى يەنە «ئاسمانىنىڭ چىراغلىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ[1].

نامراز ۋاقىتلىرىنى بىلىش بەك مۇھىمدۇر. پېشىنىڭ ۋاقتى كۈن قايرىلىش بىلەن كىرىدۇ. مۇساپىر ــ كۈن تىكلەنگەن مەھەلدە ــ تۇز بىر تاياقنى تىكىدۇ - دە، تاياق سايىسىنىڭ ئۇچىغا ئىشارەت قويىدۇ ۋە قارايدۇ: ئەگەر سايە ئۆزگەرمىگەن بولسا، پېشىن نامزىنىڭ ۋاقتى كىرمىگەن بولىدۇ. ئەگەر سايە قايغان / ئۇزرىغان بولسا، كۈن قايرىلىپ، پېشىنىڭ ۋاقتى كىرگەن بولىدۇ. بۇ دەل پېشىن نامزىنىڭ ئاۋۋالقى ۋاقتىدۇر. پېشىن نامزىنىڭ ئاخىرقى ۋاقتى ھەرنەرسىنىڭ سايىسى ئۆزىگە تەڭلەشكەنگە قەدەردۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن ئەسىر نامزىنىڭ ئاۋۋالقى ۋاقتى كىرىدۇ[2]. ئەسىرنىڭ ئاخىرقى ۋاقتى ھەرنەرسىنىڭ سايىسى ئۆزىنىڭ ئىككى ھەسسىسىگە تەڭ بولغانغا قەدەردۇر[3].

ئىمام ئەھمەدتىن ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ رىۋايەت قىلىنىدۇكى: ئەسىر نامزىنىڭ ئاخىرقى ۋاقتى كۈن سارغايغۇچە؛ كۈن سارغايغاندا (ئەسىرنىڭ) ئەۋزەل ۋاقتى كېتىدۇ، (لېكىن) كۈن پېتىشتىن ئالدىنقى ۋاقىت ئوقۇۋېلىش دۇرۇس ۋاقىتتۇر. قالغان نامازلارنىڭ ۋاقتى ئېنىقتۇر.

---

[1] بۇلار تامامەن شام ۋە ئەتراپىدىكى دىيارلار ئۈچۈندۇر. يەمەن، مىسىر ۋە شەرقتىكى كىشىلەرگە سامانيولى بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغاندىن باشقىچە كۆرۈنىدۇ.

[2] پېشىن نامزىنىڭ كىرىدىغان ۋاقتى ھەققىدە ھېچقانداق ئىختىلاپ يوق، ئەمما چېقىپ كېتىدىغان ۋاقتى توغرىسىدا يۇقىرىدا بايان قىلىنغىنى ھەنەفىي مەزھەب ئىمامىلىرىدىن ئىمام ئەبۇ يۈسۈف بىلەن ئىمام مۇھەممەدنىڭ قارىشىدۇر. ئەمما، ئىمام ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھنىڭ قارىشىدا پېشىن نامزىنىڭ ئاخىرقى ۋاقتى ھەرنەرسىنىڭ سايىسى ئۆزىدىن ئىككى ھەسسىسىگە يەتكۈچە بولۇپ، ئىككى ھەسسىگە يەتكەندە پېشىن ۋاقتى چېقىپ، ئەسىر ۋاقتى كىرىدۇ.

[3] ئەمما ھەنەفىي مەزھەبتە ئەسىرنىڭ ئاخىرقى ۋاقتى كۈن توقچى تولۇق پاتقانغا قەدەردۇر. بۇنىڭ دەلىلى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «كۈن پاتقانغا قەدەر ئەسىرنى قولدىن بىرىپ قويغان كىشى خۇددى بالا - چاقلىرى ۋە پۇل - مالىلىرىدىن ئايرىۋېتىلىپ يالغۇز قالدۇرۇلغان كىشىگە ئوخشايدۇ» دېگەن ھەدىسىدۇر. بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (552)؛ مۇسلىم (626).

ئون ئۈچىنچى بۆلۈم: ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش توغرىسىدا

بىلگىنكى، ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش (ئەمر بىلمەئرۇف ۋە نەھىي ئەنىلمۇنكەر) دىنىنىڭ ئەڭ چوڭ ئاساسى، شۇنداقلا ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرنى قىلىشقا بۇيرۇغان مۇھىم ئىشتۇر. ئەگەر ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش تەرك ئېتىلسە، دىن ئاستا - ئاستا يوقىلىدۇ ۋە بۇزۇقچىلىق يېيىلىپ، ئەل - يۇرتلار خاراب بولىدۇ. ئاللاھ تائالا: ﴿سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن! ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾3/«ئال ئىمران»: 104 دەيدۇ. مەزكۇر ئايەت بۇنىڭ پەرز ئەين ئەمەس، بەلكى پەرز كۇپايە ئىكەنلىكىنى بايان قىلماقتا. چۈنكى، ﴿ئاراڭلاردا ... بولسۇن﴾ دېيىلدى، «ھەممىگىلار ياخشىلىققا بۇيرىغۇچى بولۇڭلار» دېيىلمىدى. شۇڭا، يېتەرلىك ساندىكى كىشىلەر بۇ ئەمەلنى ئورۇندىسا، قالغانلارنىڭ گەدىنىدىن ساقىت بولىدۇ. ئاللاھ تائالا نىجاتلىقنى مانا شۇ ئەمەلنى قىلغۇچىلارغا خاس قىلدى. ئۇلۇغ قۇرئاندا ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇشقا دائىر كۆپ ئايەتلەر بار.

نۇئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن مۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇ: مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلغۇچى بىلەن خىلاپلىق قىلغۇچى گويا كى، بىر كېمىدىكى كىشىلەرگە ئوخشايدۇ: ئۇلار (ئۆزئارا) چەك تاشلاپ، بىر تۆركۈمى كېمىنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىگە، يەنە بىر تۆركۈمى كېمىنىڭ ئاستىنقى ۋە تولىمۇ ناچار قەۋىتىگە ئورۇنلاشتى. ئاستىدىكىلەر سۇ ئىشلەتمەكچى بولسا، ئۈستىدىكىلەرنىڭ يېنىدىن ئۆتەتتى ۋە ئۇلارنى ئاۋارە قىلاتتى. شۇڭا، ئۇلار: ‹ئەگەر بىز مۇشۇ جايىمىزدىنلا بىر تۆشۈك ئېچىۋېلىپ، سۇنى مەشەدىلا ئالساق ۋە ئۈستىدىكىلەرنى ئاۋارە قىلمىغان بولساق ياخشى بولاتتى› دېيىشتى. ئەگەر ئۈستىدىكىلەر ئۇلارنى شۇ نىيىتىدىن توسمىسا، ھەممەيلەن ھالاك بولۇپ كېتىدۇ. ئەگەر ئۇلارنى قولىدىن تۇتۇپ توسۇۋالسا، ھەممە بىردەك قۇتۇلۇپ قالىدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم»[1].

[1] بۇخارىي (2493، 2686)؛ تىرمىزي (2174)؛ ئەھمەد (4/268، 269، 270، 273).

يامان ئىشلارنى ئىنكار قىلىش مەرتىۋىلىرى ۋە بۇ ھەقتە كەلگەن بەزى ھەدىسلەر

مۇسلىم رىۋايەت قىلغان مەشھۇر بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قايسىبىرىڭلار يامان ئىشنى كۆرسە، ئۇنى قولى بىلەن ئۆزگەرتسۇن؛ ئۇنىڭغا قادىر بولالمىسا، تىلى بىلەن توسسۇن؛ ئۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمىسا، قەلبىدە نارازى بولسۇن! بۇ ئىماننىڭ ئەڭ ئاجىز دەرىجىسىدۇر»[1].

باشقا بىر ھەدىستە مۇنداق كېلىدۇ: «جىھادنىڭ ئەۋزىلى زالىم پادىشاھنىڭ ئالدىدا ھەق گەپنى قىلىشتۇر»[2].

يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كېلىدۇ: «ئۈممىتىمنى زالىمغا ‹سەن زالىم!› دېيىشتىن قورققان ھالەتتە كۆرسەڭ، ئۇلارنىڭ تۇزۇلۇشىدىن ئۈمىد ئۈزگىن»[3].

ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنبەر ئۈستىدە تۇرۇپ، ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئوقۇدى ئاندىن: «ئى خالايىق! ھەقىقەتەن سىلەر: ﴿ئى مۇئمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى گۇناھتىن ساقلاڭلار، سىلەر توغرا يولدا بولساڭلار، باشقىلارنىڭ ئاداشقىنى سىلەرگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ﴾4/«مائىدە»: 105 دېگەن بۇ ئايەتنى ئوقۇيسىلەر. ھالبۇكى، بىز رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: ‹ئەگەر كىشىلەر يامان ئىشنى كۆرۈپ، ئۇنى توسمىسا، پات ئارىدا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئومۇميۈزلۈك ئازابلايدۇ› دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدۇق»[4] دېگەن.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە مۇنداق دېگەن: «يا ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇيسىلەر ياكى بولمىسا ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ يامانلىرىڭلارنى ياخشىلىرىڭلارغا ھۆكۈمران قىلىدۇ - دە، سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار دۇئا قىلىدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت قىلىنمايدۇ»[5].

---

[1] مۇسلىم (49).

[2] ئەھمەد (11159)؛ ئەبۇ داۋۇد (4344)؛ ئىبنى ماجە (3241، 4011، 4012). ئالبانىي («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 491) «سەھىھ» دېگەن.

[3] ئەھمەد (6521)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (7140). ئالبانىي («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە»، 1264) «زەئىف» دېگەن.

[4] ئەھمەد (1، 30، 53)؛ ئەبۇ داۋۇد (4338)؛ تىرمىزىي (2168)؛ ئىبنى ماجە (4005)؛ شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 1564) «سەھىھ» دېگەن.

[5] بەززار (188)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (397)؛ «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (1379). ئۆمەر ۋە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇل جامىئۇسسەغىر ۋە زىيادەتۇھۇ»، 4650) «زەئىف» دېگەن.

ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇشنىڭ ئاساسلىرى، شەرتلىرى، دەرىجىلىرى، ئەدەبلىرى ۋەھاكازا مەسىلىلەر

بىلگىنىكى، ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇشنىڭ تۆۋرت ئاساسى باردۇر:

بىرىنچى ئاساس: يامانلىقتىن توسقۇچى شەرىئەت ئەھكاملىرى زىممىسىگە يۈكلەنگەن، مۇسۇلمان ۋە شۇ ئىشنى ئورۇندىيالمىغۇدەك كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە كىشى بولۇشى.

بۇ، يامانلىقتىن توسۇش ۋاجىب بولۇشنىڭ شەرتىدۇر. ئاق - قارىنى پەرق ئېتەلمىگۈدەك ياشمۇ يامانلىقتىن توسۇپ ساۋابقا ئېرىشەلەيدۇ، لېكىن بۇ ئۇنىڭغا ۋاجىب ئەمەس.

بىر قىسىم كىشىلەر مۇنكەر ئىشنى توسقۇچى ئۇچۇن ئادالەتلىك، سالىھ كىشى بولۇشنى شەرت قوشۇپ، «پاسىق كىشىنىڭ مۇنكەردىن توسۇشى ناتوغرا» دەپ قارىدى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿سىلەر باشقىلارنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ ئۆزۈڭلارنى ئۇنتۇمسىلەر؟﴾2/«بەقەرە»: 44 دېگەن ئايىتىنى دەلىل قىلدى. بۇ ئايەتتە تاينىدىغان دەلىل يوقتۇر.

يەنە بىر قىسىملار «يامانلىقتىن توسقۇچىنىڭ ھۆكۈمدار ياكى ئىدارىي ماقاملار تەرەپتىن رۇخسەت بېرىلگەن ئادەم بولۇشى كېرەك» دېگەن شەرتنى قويۇش بىلەن بىرگە ئاۋام خەلقنىڭ ئۆزلۈكىدىن يامانلىقتىن توسۇشنى دۇرۇس ئەمەس، دەپ قارىدى. بۇ ئىناۋەتسىز گەپ. چۈنكى، ئايەتلەر ئومۇمىيدۇر، مۇنكەر ئىشنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئۇنى توسماي سۈكۈت قىلغان ھەرقانداق كىشىنىڭ ئاسىي ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدۇ. شۇڭا، مۇنكەرنى توسۇشنى ھۆكۈمدارنىڭ رۇخسىتىگە باغلاپ قويۇش ھەددىدىن ئاشقانلىقتۇر.

رافىزىيلەرنىڭ تېخمۇ ھەددىن ئېشىپ پاك ئىمام چىقمىغۇچە، ياخشىلىققا بۇيرۇش دۇرۇس ئەمەسلىكىنى ئىلگىرى سۈرۈشى تېخمۇ ئەجەبلىنەرلىكتۇر. ئۇلار ئېغىز ئۈپرىتىشقا ئەرزىمەيدىغان كىشىلەردۇر. لېكىن، ئۇلار ھەقلىرىنى تەلەپ قىلىپ قازىنىڭ ئالدىغا كەلگۈدەك بولسا، ئۇلارغا بېرىلمىدىغان جاۋاب شۇكى: «سىلەرگە ياردەم بېرىش ياخشىلىققا بۇيرۇغانلىق ۋە سىلەرگە زۇلۇم قىلغان كىشىلەرنىڭ قولىدىن ھەققىڭلارنى ئېلىپ بېرىش يامانلىقتىن توسقانلىق بولىدۇ. لېكىن، تېخى بۇنىڭ ۋاقتى ئەمەس، چۈنكى بىغۇبار ئىمام تېخى چىقمىدى».

ئېتىراز: ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن ئاگاھلاندۇرۇشتا ئاگاھلاندۇرغۇچىنىڭ ئاگاھلاندۇرۇلغۇچىدىن ئۈستۈن ۋە باشقۇرۇش سالاھىيىتىنى تەقەززا قىلىدۇ، شۇڭا

ـــ ياخشىلىققا بۇيرۇش ھەق بولۇشىغا قارىماي ـــ بىر كافىرنىڭ بىر مۇسۇلمانغا ئەمرىمەئرۇف قىلىشى ماقۇل كۆرۈلمىگەن. ئەھۋال بۇنداق بولغان ئىكەن، ھۆكۈمدار ياكى ئىدارىي ماقاملار تەرىپىدىن تەيىنلەنمىگۈچە پۇقرالار شەخس سۈپىتىدە ئەمرىمەرۇپ ۋە نەھيىمۇنكەر قىلمايدۇ.

جاۋاب: بىر كافىرنىڭ بىر مۇسۇلماننى ئاگاھلاندۇرۇش ھەققى يوق. چۈنكى، ئاگاھلاندۇرۇشتا ئاگاھلاندۇرغۇچىنىڭ ھوقۇقىي ئۇستۈنلۈكى ۋە ئىززىتى بولۇشى كېرەك. ئەمما، مۇسۇلمانلار دىنى ۋە ئىلمى بائىس شەخس سۈپىتىدە ئايرىم - ئايرىم بۇ ئىززەتكە ئىگە».

بىلگىنكى، كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ بەش مەرتىۋىسى باردۇر:

1) چۈشەندۈرۈش؛

2) يۇمشاق سۆزلەر بىلەن ۋەز - نەسىھەت قىلىش؛

3) ئېغىر گەپ قىلىش ۋە قاتتىق تېگىش؛ ئېغىر گەپ دېگىنىمىز تىل - ھاقارەت قىلىش ئەمەس، بەلكى: «ئى نادان! ئى ئەخمەق! ئاللاھتىن قورقمامسەن؟!» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىش.

4) كۈچ بىلەن چەكلەش؛ يەنى چالغۇ ئەسۋابلىرىنى سۇندۇرۇپ تاشلاش ۋە ھارىقىنى تۆكۈۋېتىش ۋەھاكازا.

5) قورقۇتۇش، ئۇرۇش بىلەن تەھدىت سېلىش ياكى قىلىۋاتقان مۇنكەر ئىشنى تاشلىشى ئۈچۈن راست ئۇرۇش؛ يۇقىرىقىلاردىن پەقەت مۇشۇلا ئىدارىي رۇخسەتكە باغلىقتۇر. چۈنكى، بۇنىڭدا ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئىش قىلىش پىتىنگە سەۋەب بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

سەلەف سالىھلەرنىڭ باشقۇرغۇچىلارنى دائىما ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇشنى ئۆزلىرىگە ئادەت قىلىۋېلىشى بۇ ھەقتە تەيىنلىنىش ۋە رۇخسەت بېرىلىش بىھاجەت ئىكەنلىككە ئىجمائ قىلغانلىقىنىڭ كەسكىن ئىسپاتىدۇر.

سوئال: بالا ئاتىسىنى، قۇل خوجايىنىنى، ئايال ئېرىنى ۋە پۇقرا ۋالىينى ئاگاھلاندۇرسا بولامدۇ؟

جاۋاب: ھەربىر كىشىنىڭ ئاگاھلاندۇرۇش ھوقۇقى بولىدۇ. يۇقىرىدا ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ بەش مەرتىۋىسىنى بايان قىلغىنىمىزدەك، بالىنىڭ بۇ ھەقتە ئاتىسىغا چۈشەندۈرۈش، ئاندىن ئۆگۈت بېرىش ۋە سىپايىلىك بىلەن نەسىھەت قىلىش ۋەزىپىسى بار.

بەشىنچى مەرتىۋىگە بىنائىەن، بالا (ئاتىسىنىڭ) چالغۇسىنى سۈندۈرۈپ ۋە ھارىقىنى تۆكۈپ تۇرۇپ توسقۇنلۇق قىلىش ھەققىگە ئىگە. قۇل خوجايىنىنى، ئايال ئېرىنى ئاگاھلاندۇرۇشتىمۇ بۇ تەرتىپ ئاساس ئېلىندۇ.

پۇقرانىڭ ھۆكۈمدارنى ئاگاھلاندۇرۇشىدا ئەھۋال بالىغا قارىغاندا قاتتىقراقتۇر. پۇقرا ھۆكۈمدارغا قارىتا پەقەت چۈشەندۈرۈپ، نەسىھەتلا قىلالايدۇ. مۇنكەرنى ئىنكار قىلىشتا كىشىنىڭ شۇنىڭغا كۆچى يېتىدىغان بولۇشى شەرتتۇر. كۆچى يەتمەيدىغان كىشى مۇنكەرنى پەقەت قەلبى بىلەن ئىنكار قىلىدۇ. ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ ۋاجىبلىقى ھېسسىي ئاجىزلىق بائىس ساقىت بولمايدۇ. بەلكى ھېسسىي ئاجىزلىققا ئاگاھلاندۇرغانلىقى ئۈچۈن بىرەر يامانلىق يېتىشىدىن قورقۇش قوشۇلسا، مانا بۇ ئاجىز كەلگۈچىدۇر.

[ئاگاھلاندۇرۇشنى تەقەززا قىلىدىغان شەرتلەر]

مانا شۇنىڭدەك، كىشى يامانلىقنى چەكلىسە / ئاگاھلاندۇرسا، بەربىر بىھۇدىلىكىنى بىلگەن ۋاقىتتا تۆۋەندىكى تۆت ھالەتتىن بىرى بىلەن يۈزلىشىدۇ:

1- ھالەت: مۇنكەرنى ئىنكار قىلغۇچى ئۆزىگە ھېچبىر زىيان - زەخمەت يەتمەي، سۆزى ياكى ھەرىكىتى بىلەن مۇنكەرنى يوق قىلالايدىغانلىقىنى بىلسە، بۇ ھالدا مۇنكەرنى ئىنكار قىلىش ئۇنىڭغا ۋاجىبتۇر.

2- ھالەت: سۆزلىسىمۇ پايدىسى يوقلۇقىنى ۋە قىلغان گېپى ئۈچۈن تاياق يەيدىغانلىقىنى بىلسە، مۇنكەرنى ئىنكار قىلىش ۋاجىبسىي گەدىنىدىن ساقىت بولىدۇ.

3- ھالەت: كىشى ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى بىلسە، شۇنداقلا شۇ ئىشى سەۋەبلىك يولۇققۇسى ھەرقانداق پېشكەللىكتىن قورقمىسىمۇ يەنىلا ئىنكار قىلىشنىڭ پايدىسى بولمىسا، بۇ ھالدا بىھۇدە زورۇقۇشتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدىغان ئىش ۋاجىب بولمايدۇ، لېكىن دىنىنىڭ ئۇچۇق ئەھكاملىرىنى تەكتىلەش ۋە دىنىنى ئەسلىتىش ئۈچۈن، ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇشى مۇستەھەبتۇر.

4- ھالەت: مۇنكەرنى ئىنكار قىلغۇچى ئۆزىگە بىر پېشكەللىك يېتىشىنى بىلىپ تۇرۇپ، بىر مۇنكەرنى ھەرىكىتى بىلەن يوق قىلالايدىغان بولسا، مەسىلەن ئۇدنى سۈندۈرغان ياكى ھاراقنى تۆكۈۋەتكەن سەۋەبلىك دۇمبالىنىدىغانلىقىنى بىلسە، بۇ ئەھۋالدا مۇنكەرنى ئىنكار قىلىش ۋاجىبلىقتىن قېلىپ، مۇستەھەب دەرىجىسىگە ئۆتىدۇ. چۈنكى رەسۇلۇللاھ: «جىھادنىڭ ئەڭزىلى زالىم پادىشاھنىڭ

ئالدىدا ھەق گەپنى قىلىشتۇر» دېگەن[1].

بىر مۇسۇلماننىڭ ئۆزىنىڭ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، كافىرلار سەپلىرىگە يالغۇز ھۇجۇم قىلىشى ۋە ئۇرۇشۇشنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكىدە ھېچ ئىختىلاپ يوقتۇر. لېكىن، ئۇ خۇددى كافىرلار سېپىگە ئۆزىنى ئاتقان ئەماغا ئوخشاش ئۆزىنىڭ كافىرلارغا ھېچقانداق زەربە بېرەلمەيدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى ھارامدۇر. شۇنىڭدەك كىشى بىر پاسىقنى بىر قولىدا قەدەھ، يەنە بىر قولىدا قىلىچ تۇتقان ھالدا كۆرسە ۋە ئۇنى ئاگاھلاندۇرغۇدەك بولسا ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇنىڭ بۇ ئىشنى قىلىشى دۇرۇس بولمايدۇ. چۈنكى، بۇ ھېچ قايسى تەرەپتىن دىنغا پايدا كەلتۈرمەيدۇ. پەقەتلا يامانلىقنى توسۇپ يوق قىلىشقا قۇدرىتى يېتىدىغان ۋە ھەرىكىتى ئۇنۇم بېرىدىغان بولسا، بۇ چاغدا ھەرىكەتكە ئۆتۈش مۇستەھەبتۇر. خۇددى كافىرلار سېپىگە ئۆزى يالغۇز ھۇجۇم قىلغىنىدەك...

ئەگەر كىشى مۇنكەرنى تەنقىد قىلسا، ئۆزى بىلەن بىرگە ئاداش ۋە ھەمراھلىرىدىن بىرەر كىمنىڭمۇ تايىاق يەيدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇنىڭ تەنقىد قىلىشى دۇرۇس بولمايدۇ. چۈنكى، بۇ باشقا بىر يامانلىققا يول ئاچماي تۇرۇپ بىر يامانلىقنى يوقىتىشقا قادىر بولالماسلىق ھالىدۇر. بۇ ئەھۋال مۇنكەرنى تەنقىد قىلىشقا قۇدرىتى يېتىش جۈملىسىدىن ئەمەستۇر.

بۇ ياڭلىغ ھالەتلەردە «بىلسە» دەپ پەقەت كۈچى يېتىدىغانلىقنى كۆزدە تۇتماقتىمىز. ئەگەر ئاگاھلاندۇرۇشتا بولسا ئۆزىگە — ياكى يېقىنلىرىغا — بىر پېشكەللىك يېتىشىگە كۆزى يەتكەن كىشى ئۇچۇن ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇش ۋاجىب بولمايدۇ. ئەگەر ئۆزىگە — ياكى يېقىنلىرىغا — بىرەر پېشكەلچىلىك خەۋپى يوقلۇقىغا راۋۇرۇس كۆزى يەتسە، شۇ چاغدا ئاگاھلاندۇرۇش ئۇنىڭغا ۋاجىب بولىدۇ. بۇنىڭدا قورقۇنچاقلار، ئاددىي كاللا ۋە تەلۈە شىجائەتلىكلەر ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. بەلكى مۆتىدىل تەبىئەت ۋە ساغلام مىزاج ئىگىلىرى ئېتىبارغا ئېلىنىدۇ. بىز دەۋاتقان «پېشكەلچىلىك» دۇمبالىنىش ياكى ئۆلتۈرۈلۈشنى كۆرستىدۇ. مېلىنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىنىشى ۋە يۇزىگە قارا سۈرۈلۈپ خەلق ئىچرە سازايى قىلىنىش قاتارلىقلارمۇ پېشكەلچىلىك جۈملىسىدىندۇر. مۇنكەرنى ئىنكار قىلغۇچىنىڭ قاتتىق كايىلىشى ۋە تىللىنىشى مۇنكەرنى ئەيىبلىمەي سۆكۈت قىلىشقا ئۆزرە بولالمايدۇ. چۈنكى، ياخشىلىققا بۇيرۇش ئاقىۋەتتە كۆپىنچە مۇشۇنداق ئىشلاردىن خالي بولمايدۇ.

[1] ئەھمەد (11159)؛ ئەبۇ داۋۇد (4344)؛ ئىبنى ماجە (3241، 4011، 4012). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە» ، 491) «سەھىھ» دېگەن.

ئىككىنچى ئاساس: ئاگاھلاندۇرۇلغۇسى مۇنكەر شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە ئوچۇق - ئاشكارا ھالەتتە مەۋجۇد بولغان يامان ئىش بولغاي.

مۇنكەر / يامانلىق: «شەرئەن قىلىش چەكلەنگەن ئىش» دېگەنلىكتۇر. مۇنكەر مەئسىيەتكە قارىغاندا تېخىمۇ كەڭ دائىرىلىك ئۇقۇمدۇر. بۇنىڭغا بىنائەن، بىر سەبەبىنىڭ ياكى ساراڭنىڭ ھاراق ئىچىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كىشى ئۇ ھاراقنى تۆكۈۋېتىشى ۋە ئۇلارنى ھاراق ئىچىشتىن توسۇشى لازىم (ھالبۇكى، بۇ قىلىق ئۇلار ئۈچۈن بىر مەئسىيەت ئەمەستۇر). شۇنىڭدەك بىر ساراڭنىڭ بىر ساراڭ بىلەن ياكى بىر ھايۋان بىلەن زىنا قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كىشىنىڭمۇ ئۇنى بۇنىڭدىن توسۇشى ۋاجىبتۇر.

«شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە مەۋجۇد بولغان يامان ئىش بولغاي» دېگەن سۆزنىمىز ھاراق ئىچىشتىن ئاللىقاچان توختاپ بولغان ياكى شۇنىڭغا ئوخشىغان قىلىنىپ بولغان ئىشلارنى بۇ دائىرىدىن چىقىرىۋېتىدۇ. چۈنكى، قىلىنىپ بولغان جىنايەتلەرگە قارىتا چارە - تەدبىر كۆرۈش ۋە جازالاش شەخسلەرنىڭ قولىدىكى ئىش ئەمەس. يەنە كېلەچەكتە مەۋجۇد بولىدىغان ئىشمۇ بۇنىڭ قاتارىغا كىرمەيدۇ، بۇ خۇددى تەقى - تۇرقى ۋە گەپ - سۆزىدىن كەچقۇرۇن ھاراق ئىچىش نىيىتى بارلىقى بىلىنگەن كىشىگە ئوخشاشتۇر. بۇنداق ئادەمگە پەقەت ۋەز- نەسىھەت قىلىش بىلەنلا كۇپايە قىلىنسا بولىدۇ.

«ئوچۇق - ئاشكارا ھالەتتە» دېگەن سۆزنىمىزگە بىنائەن، دەرۋازىسىنى تاقاپ، ھويلىسىدا مەخپىي گۇناھ قىلغان كىشى بۇنىڭ قاتارىدىن ئەمەس. چۈنكى، كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى پايلاپ يۈرۈش جائىز ئەمەس. لېكىن، نەي ۋە ئۇدلارنىڭ ئاۋازلىرىغا ئوخشاش ھويلىنىڭ سىرتىدىكىلەرگە ئەھۋالى ئاشكارىلىنىپ قالغان بولسا، ھويلىغا كىرسە ۋە چالغۇ ئەسۋاپلارنى سۇندۇرۇۋەتسە بولىدۇ. ئەگەر ھاراق ھىدى تاشقىرىغىچە تارىغان بولسا، ئەڭ تونۇلغان قاراشتا، بۇنى تەنقىد قىلسا بولىدۇ.

ئەيىبلەنگۈسى مۇنكەرنىڭ، ئىجتىھاد قىلىنمىسىمۇ، مۇنكەرلىكى ئېنىق بولۇشى شەرتتۇر. ئىجتىھاد بىلەن بىلگىلى بولىدىغان مۇنكەرلەردە ئاگاھلاندۇرۇش قىلىنمايدۇ. ئۇنداق بولغان ئىكەن، ھەنەفىي مەزھىبىدىكى بىر كىشىنىڭ بىر شافىئىينىڭ ئاللاھنىڭ ئىسمى ئاتالمىغان سويۇلغان ھايۋاننى يېيىشىنى ئەيىبلىمەسلىكى، ئوخشاشلا شافىئىي مەزھىبىدىكى بىر كىشىنىڭ بىر ھەنەفىينىڭ بىر نەبىز (ھۆل ئۇزۇم ۋە خورمىدىن ياسالغان شەربەت) نى مەست قىلمايدىغان

دەرىجىدە ئازراق ئىچىشنى[1] تەنقىد قىلماسلىقى كېرەك.

ئۈچىنچى ئاساس: ئاگاھلاندۇرۇلغۇچى كىشىدە شۇ ئىللەت تېپىلغاي.

كىشى ئىنسانلىق سۈپىتىگە ئىگە بولسا بولىدى، مۇكەللەف بولۇشى شەرت ئەمەس. خۇددى يۇقىرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك، سەبىي ۋە ساراڭ بولغان تەقدىردىمۇ مۇنكەردىن قايتۇرۇش كېرەك.

تۆتىنچىسى ئاگاھلاندۇرغۇچىنىڭ ئۆزىگە مۇناسىۋەتلىك ئاساس: بۇنىڭمۇ دەرىجە ۋە ئەدەبلىرى باردۇر:

بىرىنچى دەرىجە: قىلىنغان مۇنكەر / يامان ئىشنى بىلىش. يەنى چالغۇ ئەسۋاب ئاۋازلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئوغرىلىقچە تىڭشىلماسلىق، ھاراق پۇرىقىنى پۇراش ئۈچۈن تىمسىقلاپ يۇرمەسلىك، چالغۇنىڭ شەكلىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن يوپۇقلارنى سىلاپ باقماسلىق ۋە خەقنىڭ ئۆيىدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن قوشنا - قولۇملىرىدىن سۇرۇشتۇرۇپ يۇرمەسلىك كېرەك. ئەكسىچە، ئەگەر ئەۋۋەلا ئىككى ھەققانىي ئادەم كېلىپ «پالانى ھاراق ئىچىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر قىلسا، شۇنداللا مۇنكەرنى قىلغۇچىنىڭ ئۆيىگە كىرسە ۋە تەنقىدلىسە بولىدۇ.

ئىككىنچى دەرىجە: چۈشەندۈرۈش. چۈنكى، نادان كىشى بەزىدە مۇنكەرلىكىنى بىلمەي بىر ئىشنى قىلىپ سالىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ مۇنكەر ئىكەنلىكىنى بىلسە، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىدۇ. شۇڭا، نادانغا يۇمشاقلىق بىلەن چۈشەندۈرۈش ۋاجىبتۇر. نادانغا مۇنداق سۆزلەر دېيىلىدۇ: «ئىنسان ئالىم بولۇپ تۇغۇلمايدۇ، بىزمۇ شەرىئەت ئىشلىرىنى تاكى بىزگە ئالىملار ئۆگەتمىگۈچە بىلمەيتتۇق، بەلكىم سىزنىڭ يۇرت - مەھەللىڭىزدە ئالىم كەم بولسا كېرەك». ئۇنىڭغا ئەزىيەت بەرمەي چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن مۇشۇنداق يۇمشاق مۇئامىلە قىلىنىدۇ. بىر مۇنكەرگە سۆكۈت قىلىش بىلەن ئوتتۇرىغا چىققۇسى بىر گۇناھتىن قېچىپ، ساقلىنىشقا قادىر تۇرۇپ، بىكاردىن بىكار بىر مۇسۇلمانغا ئەزىيەت بېرىدىغان بىر ھالەتكە گىرىپتار بولغۇچى قانىنى سۈيدۈك بىلەن يۇيغان بولىدۇ.

ئۈچىنچى دەرىجە: ۋەز - نەسىھەت ۋە ئاللاھ تائالادىن قورقۇتۇش بىلەن مۇنكەردىن توسۇش. مۇنكەر ئىشنى قىلغۇچىغا قاتتىق تەھدىت بىلەن كەلگەن

[1] ھەنەفىي مەزھىبىدىكى كېيىنچە ئاساس قىلىنغان قاراش ئىمام مۇھەممەدنىڭ قارىشى بولۇپ، كۆپچىلىك ئالىملارنىڭكىگە ئوخشاش. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە بىلەن ئەبۇ يۇسۇف: «ئۇ شارابلارنى كەيپ ئۈچۈن ئەمەس، غىزالىنىش ئۈچۈن مەست قىلمايدىغان دەرىجىدە ئىچسە، ھارام ئەمەس» دەپ قارايدۇ. «كۆۋەيت فىقھ ئېنسىكلوپېدىيەسى»، 2647 - ، 2654 - بەتلەر. ـــ ت.

ئاگاھلاندۇرۇشلار ئاڭلىتىلىدۇ ۋە سەلەپلەرنىڭ ئىش - ئىزلىرى سۆزلەپ بېرىلىدۇ. بۇ ئەسنادا قوپاللىق قىلمايى، ئاچچىقلانمايى، يۇمشاقلىق ۋە كۆيۈمچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىنىدۇ. بۇ يەردە ساقلىنىش كېرەك بولغان ناھايىتى چوڭ بىر ئاپەت باردۇر. ئۇ بولسىمۇ ئالمىنىڭ مۇنكەرنى چۈشەندۈرگەندە، ئۆزىنى ئىلمى سەۋەبلىك ئۈستۈن، قارشى تەرەپنى بىلىمسىزلىكى تۈپەيلى تۆۋەن كۆرۈشىدۇر.

بۇنداق كىشى بەئەينى باشقىلارنى ئوتتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۆزىنى ئوتقا ئاتقان كىشىگە ئوخشايدۇ. بۇ ئۇچىغا چىققان نادانلىق ۋە دۆتلۈك بولۇپ، ئۇ شەيتاننىڭ قىلتىقىغا چۈشكۈچىدۇر. بۇنىڭ بىر ئۆلچىمى باردۇركى، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسقۇچى شۇ ئۆلچەم بىلەن ئۆزىنى تارتىپ بېقىشى كېرەك. ئۇ ئۆلچەم بولسا مۇنكەر ئىشنى قىلغۇچىنىڭ ئۆزلۈكىدىن قول ئۈزۈشى ياكى بىراۋنىڭ نەسىھتى بىلەن توختىشى مۇنكەرنى توسقۇچى ئۈچۈن ئۆزى توسقانلىقى سەۋەبلىك توختىغىنىدىن سۆيۈملۈك بولۇشى كېرەك. ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش كىشىگە قىيىن ۋە نەپسىگە ئېغىر كەلسىمۇ، شۇنداقلا ئىچىدە بۇنى باشقىلارنىڭ قىلىشىنى ياخشى كۆرسىمۇ، يەنىلا ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسسۇن! چۈنكى، ئۇنى قوزغىغۇچى ئامىل دىندۇر. ئەگەر دەل ئەكسىچە بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ ھاۋايى - ھەۋىسىگە ئەگەشكەن بولىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ مۇنكەرنى ئىنكار قىلىشىنى يوز - ئابرۇيىنى كۆتۈرۈشىنىڭ ۋاستىسى قىلغان بولىدۇ. بۇنداق كىشى ئاللاھتىن قورقسۇن، ئەۋۋەلا ئۆزىنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسسۇن.

داۋۇد ئەتتائىي رەھىمەھۇللاھقا:

— ئەمرلەرنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۇلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇغان ۋە مۇنكەر ئىشلاردىن توسقان كىشىگە قانداق قارايسەن؟ — دېيىلگەنىدى، ئۇ:

— ئۇ كىشىنىڭ قامچىلىنىشىدىن قورقىمەن، — دېدى.

— كىشى ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلىسچۇ؟

— ئۇنىڭغا قىلىچ ئۇرۇلىشىدىن قورقىمەن.

— ئۇ كىشى ئۇنىڭغىمۇ بەرداشلىق بېرەلىسچۇ؟

— ئۇنىڭ يوشۇرۇن بىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇشىدىن قورقىمەن، ئۇ بولسىمۇ ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش - ھاكاۋۇرلۇقتۇر.

تۆرتىنچى دەرىجە: قاتتىق كايىش ۋە تۇڭ، يىرىك سۆزلەر بىلەن قوپاللىق قىلىش. يۇمشاقلىق بىلەن توسۇشتىن ئاجىز كەلگەن ۋە توسۇلغان كىشىنىڭ

مۇنكەر ئىشنى قىلىشنى داۋاملاشتۇرغانلىقى ۋە ۋەز - نەسىھەتنى مەسخىرە قىلغانلىقى ئاشكارا بولغان چاغدا ئاندىن بۇ دەرىجىگە يۆتكىلىنىدۇ. قاتتىق كايىش دېگىنىمىز مۇنكەر ئىشنى قىلغۇچىغا ئىزا - ئاھانەت ۋە قۇرۇق تاپا قىلىش ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭغا: «ھەي پاسىق! ھەي ئەخمەق! ھەي جاھىل! ئاللاھتىن قورقمامسەن؟!» دېيىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن ھېكايە قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەرگە ۋە ئاللاھنى قويۇپ سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارغا تۆۋە! سىلەر چۈشەنمەمسىلەر؟﴾21/«ئەنبىيائ»: 67

بەشىنچى دەرىجە: ھەرىكەت بىلەن ئۆزگەرتىش. يەنى چالغۇ ئەسۋابلارنى سۇندۇرۇش، ھاراق - شارابنى تۆكۈش، زورلۇق بىلەن ئېلىۋېلىنغان ئۆيدىن زومىگەرنى چىقىرىۋېتىش دېگەندەكلەر. بۇ دەرىجىدە ئىككى ئەدەب بارىدۇر:

1) ئىنكار قىلغۇچى مۇنكەر ئىشنى قىلغۇچىنى بىرەر بۇيرۇق بىلەن ۋاز كەچۈرگۈزەلىگۈدەك كۈچكە ئىگە بولسا، ئاتايىن ھەرىكەتكە ئۆتمەسلىكى كېرەك. يەنى ئىنكار قىلغۇچى زورلۇق بىلەن ئىگەللىۋېلىنغان زېمىندىن ئىگەللىۋالغۇچىنى بىر بۇيرۇق بىلەن چىقىرىۋېتەلىگەن تەقدىردە، يەنە قول سېلىپ قارشى تەرەپنى سۆرەپ، ئىتتىرىشكە بولمايدۇ.

2) چالغۇ ئەسۋابلارنى قايتا چالغىلى بولمىغۇدەك دەرىجىدە سۇندۇرۇپ تاشلاش، ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك، مەي - شارابلارنى تۆككەندە ئىمكانقەدەر كۆپلەرنى سۇندۇرۇۋېتىشتىن ساقلىنىش كېرەك. ئەگەر ھاراق كۆپىنى تاش ۋە شۇ قاتارى نەرسىلەر بىلەن ئۇرۇپ چاقماي ھاراقنى تۆككىلى بولمىسا سۇندۇرسا بولىدۇ، كۆپ ياكى قىممىتى تۆلەنمەيدۇ. ئەگەر تۆكۈلگۈسى ھاراقنى بىراۋ قولى بىلەن يېپىۋالغان بولسا، تۆكۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىككى قولىغا ئۇرسا بولىدۇ. ئەگەر ھاراق شېشىسىنىڭ ئاغزى كىچىك، تۆكۈش قولايسىز، ئۇزۇن ۋاقىت كېتىدىغان ۋە تۆكۈپ بولغۇچە پاسىقلار كىشىنى تېپىۋېلىش خەۋپى بولسا شېشىنى سۇندۇرۇۋەتسە بولىدۇ. چۈنكى، بۇ ئۆزرىدۇر. شۇنىڭدەك ئەگەر شېشە تۈپەيلى ھاراق تۆكۈش كۆپ ۋاقىت ئالىدىغان ۋە كىشىنى ئىشلىرىدىن توسۇپ قويىدىغان بولسا، پاسىقتىن ئېھتىيات قىلمىغان تەقدىردىمۇ، شېشىنى چېقىۋەتسە بولىدۇ. ئەگەر «تەھدىت سېلىپ تۇرۇپ ھاراق شېشىسىنى سۇندۇرۇش، شۇنىڭدەك زورلۇق بىلەن ئىگەللىۋالغان زېمىندىن ئىگەللىۋالغۇچىنى چىقىرىشتا ھەيۋە قىلىپ تۇرۇپ سۆرەپ چىقىرىش دۇرۇس بولمامدۇ؟» دېيىلسە، جاۋابىمىز: بۇنداق قىلىش ۋالىيلارغا دۇرۇستۇر. ئۇنىڭدا ئىجتىھاد يولى مەخپىي بولغانلىقى ئۈچۈن يەككە پۇقرانىڭ ئۇنداق قىلىشى دۇرۇس ئەمەس.

ئالتىنچى دەرىجە: «بۇ ئىشنى تاشلا! بولمىسا مۇنداق، مۇنداق قىلمەن»

دېيىش تەھدىت سېلىش ۋە قورقۇتۇشتۇر. مۇمكىن بولسا، بۇنى ئۇرۇشماي تۇرۇپ ئەملىيلەشتۈرۈش كېرەك. بۇنىڭدا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىكى بولسا، قىلىش دۇرۇس بولمايدىغان ئىشلار بىلەن تەھدىت سالماسلىق، مەسىلەن «ئۆيۈڭاقاڭنى قۇرۇقداپ قويمەن، ئايالىڭنى چۆرە قىلىمەن» دېگەندەك. چۈنكى، مۇنكەرنى ئىنكار قىلغۇچى بۇنداق گەپنى مەقسەتلىك دېگەن بولسا، بۇ ھارامدۇر، ئەگەر مەقسەتسىز دېگەن بولسا يالغانچىلىقتۇر.

يەتتىنچى دەرىجە: مۇنكەر ئىشنى قىلغۇچىنى قورال تەڭلەش دەرىجىسىگە بارماي، قول ياكى پۇتلىرى بىلەن ئۇرۇش - تېپىش. بۇمۇ زۆرۈرىيەت ۋە ھاجەت مىقدارى كۈپايىلىنىش شەرتى بىلەن ئاۋام خەلقە رۇخسەتتۇر. مۇنكەر ئىشتىن يالتايغاندا، توختاش لازىم.

سەككىزىنچى دەرىجە: ئۆزى يالغۇز مۇنكەرگە قارشى چىقىشقا قادىر بولالمسا، سۇر - ھەيۋە قىلىدىغان يارەمچىلەرنى چاقىرىش. دەرۋەقە بەزىدە پاسىقمۇ يارەمچىلىرىنى چاقىرىپ، ئىش توپلىشىپ ئۇرۇشۇشقا ئايلىنىشىمۇ مۇمكىن. «بۇ ئەھۋالدا رەسمىي ئورۇنلارنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىش كېرەك» دېگەن قاراش توغرىدۇر. چۈنكى، بۇ ھالەتتە رۇخسەتسىز ئىش قىلىش پىتنە ۋە بۇزغۇنچىلىقنىڭ قوزغىلىشىغا باھانە بولىدۇ. بەزىلەر: «بۇنىڭدا رەسمىي رۇخسەت شەرت ئەمەس» دەپمۇ قارايدۇ.

ياخشىلىققا بۇيرىغۇچى ۋە يامانلىقتىن توسقۇچىنىڭ سۈپەتلىرى

يۇقىرىدا ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسقۇچىنىڭ ئەدەبلىرىنى تەپسىلى بايان قىلدۇق. يېغىنچاقلاپ ئېيتقاندا، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسقۇچىدا بولۇشقا تېگىشلىك سۈپەتلەر ئۇچتۇر:

1) شەرئىي دائىرىدىن چىقىپ كەتمەسلىك ئۇچۇن، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇشنىڭ ئورۇن ۋە چەك - چېگرالىرىنى بىلىش؛

2) پەرھىزكار بولۇش؛ چۈنكى، كىشى بەزىدە بىرنەرسىنى بىلىپ تۇرۇپ، مەلۇم مەقسەتلەر بىلەن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماسلىقى مۇمكىن.

3) گۇزەل ئەخلاق ئىگىسى بولۇش. ھەقىقەتەن گۇزەل ئەخلاق ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى تىزگىنلەشتىكى مۇھىم ئامىللاردىن بىرىدۇر. كىشىنىڭ تەبىئىتىدە گۇزەل ئەخلاق بولمىسا، غەزەپ قوزغالغاندا ئۆزىنى بېسۇبلىشتا پەرھىزكارلىق ۋە ئىلىم كۈپايە قىلمايدۇ. سەلەف سالىھلەردىن بىرى مۇنداق دېگەن: «ئۆزى بۇيرۇغان ۋە چەكلىگەن ئىشلاردا يۇمشاق سۆز قىلىدىغان، سەبرچان ۋە فەقىھ كىشىلا ياخشىلىققا

بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدۇ».

ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسقۇچىنىڭ ئەدەبلىرىدىن بىرى: كىشىلەر بىلەن ئاز ئالاقە قىلىش ۋە خۇشامەتگۇيلۇقنى يوقىتىش ئۈچۈن، تەمەخورلۇقنى تاشلاش.

ھېكايە قىلىنىدۇكى، سەلەف سالىھلەردىن بىرىنىڭ بىر مۇشۇكى بولۇپ، ئۇ مۇشۇكى ئۈچۈن قاسساپ قوشنىسىدىن ھەركۈنى بەز ئالىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ قاسساپنىڭ بىر بولمىغۇر قىلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، دەرھال ئۆيىگە كىرىپ مۇشۇكىنى ئۆيىدىن قوغلۇۋېتىپتۇ، ئاندىن قاسساپنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭ ھېلىقى قىلىقىنى ئەيىبلەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قاسساپ:

— بۇندىن كېيىن مۇشۇكۈڭگە ھېچنەرسە بەرمەيمەن، — دېگەنىكەن، ئۇ كىشى:

— مەن ئەۋۋەلا سەندىن بىرنەرسە كۈتۈشنى تاشلاش ئۈچۈن بېرىپ مۇشۇكۈمنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىپ، ئاندىن كېلىپ سېنى تەنقىد قىلۋاتىمەن، — دەپتۇ.

مانا بۇ توغرا بىر ھەرىكەتتۇر. چۈنكى، مۇنكەرنى ئەيىبلىگۈچى باشقىلاردىن مۇنۇ ئىككى تۈرلۈك تەمە ئېھتىمالىنى كېسىپ تاشلىمىغۇچە، خەقنى مۇنكەردىن قايتۇرۇشقا قادىر بولالمايدۇ:

1) باشقىلاردىن ياخشىلىق تەمە قىلىشنى تاشلاش؛

2) باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن رازى بولۇپلا قالماي ماختىشىنىمۇ تەمە قىلىشنى تاشلاش.

ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇشتا يۇمشاق سۆز قىلىش پەرزدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملارنى فىرئەۋنگە يۇمشاق سۆز قىلىشقا ئەمر قىلغان: ﴿ئۇنىڭغا يۇمشاق سۆز قىلىڭلار، ئۇ ۋەز - نەسىھەتنى قوبۇل قىلىشى ياكى (ھەددىدىن ئاشقانلىقىنىڭ ئاقىۋىتىدىن) قورقۇشى مۇمكىن﴾20/«تاھا»: 44.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر كىشىنىڭ يېنىدىن ئۆتتى، ئۇ بىر گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغان كىشى بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى تىللاۋاتاتتى. ئەبۇددەردائ:

— ئېيتىڭلارچۇ، ئەگەر بۇ ئادەمنى بىر قۇدۇقنىڭ ئىچىدە كۆرسەڭلار، ئۇنى قۇدۇقتىن چىقىرۋالمامتىڭلار؟! — دېگەنىدى، ئۇلار:

— ئەلبەتتە، چىقىرىۋالاتتۇق، — دېدى.

ـــ ئۇنداقتا قېرىندىشىڭلارنى تىللىماڭلار، سىلەرنى گۇناھتىن ساقلىغان ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىڭلار!

ـــ ئۇنىڭغا غەزەپلەنمەمسەن؟

ـــ پەقەت ئۇنىڭ ئەملىگە غەزەپلىنىمەن، ئۇ قىلغان گۇناھ ئەملىنى تاشلىسا، ئۇ يەنىلا مېنىڭ قېرىندىشىمدۇر.

بىر يىگىت تەكەببۇرلۇق قىلىپ كىيىمى بىلەن يەر سۈپۈرۈپ ماڭدى، سىلە ئىبنى ئەشىيەمنىڭ يارەنلىرى ئۇنىڭغا قاتتىق كايىپ ئاھانەت قىلماقچى بولۇشقانىدى، سىلە ئىبنى ئەشىيەم: «ئۇنى ماڭا قويۇڭلار! ئۇنىڭ قىلغان ئۇ ئىشىغا ئۆزۈم كۇپايە قىلىمەن» دېدى. ئاندىن:

ـــ ئى قېرىندىشىمنىڭ ئوغلى! مېنىڭ سەندىن بىر تەلىپىم بار ئىدى، ـــ دېدى. يىگىت:

ـــ نېمە تەلەپ؟ ـــ دېدى.

ـــ تامبىلىكنى يۇقىرىغا تارتقان بولساڭ سۆيۈنگەن بولاتتىم.

ـــ ماقۇل، ئاللاھ سېنىڭ كۆزۈڭنى سۆيۈندۈرسۇن.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ يىگىت تامبىلىنى يۇقىرىغا تارتۇالدى. ئاندىن سىلە يارەنلىرىگە: «بۇ سىلەر قىلماقچى بولغان تىل ـ ئاھانەتتىن ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، سىلەر ئۇنى تىللىغان ۋە ئەزىيەت بەرگەن بولساڭلار، ئۇمۇ ئەلبەتتە سىلەرنى تىللىغان بولاتتى» دېدى.

ھەسەن رەھىمەھۇللاھ بىر تويغا چاقىرىلدى، تويدا ئۇنىڭ ئالدىغا كۈمۈش قاچىدا ھالۋا كەلتۈرۈلدى، ھەسەن قاچىنى قولىغا ئېلىپ ھالۋىنى نان ئۈستىگە تۆكتى ۋە يېدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ئادەم: «مانا بۇ ئۇن ـ تىنسىز يامانلىقتىن توسۇش بولدى» دېدى.

ئادەتلەر ئىچىدىكى ئەنئەنىلىشىپ كەتكەن مۇنكەرلەر ۋە ئەمرلەر / سۈلتانلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئۇلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇش

بۇ باردا ئىككى پەسىل بايان قىلغايمىز:

بىرىنچى پەسىل: مۇنكەر ئىشلار

بىلگىنكى، ئادەتلەر ئىچىدىكى ئەنئەنىلىشىپ كەتكەن مۇنكەرلەرنى ساناپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، بىز تۆۋەندە ئوخشاشلىرىغا دالالەت سۈپىتىدە بىر قىسىم مۇنكەرلەرگە ئىشارەت قىلىپ ئۆتىمىز.

بۇلاردىن بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

مەسجىدلەردە ساقلانغان مۇنكەر ئىشلار

مەسجىدلەردە تولا ئۇچرايدىغان خاتالىقلاردىن بىرى نامازنىڭ رۇكۇ ۋە سەجدىلىرىدە ئارام ئېلىشنى تەرك قىلىپ، نامازنى ئەستايىدىل ئوقۇماسلىقتۇر. نامازخاننىڭ كىيىمگە يۇقۇشقان مەينەت نەرسىنى كۆرمەي قېلىشى، كۆزى كۆرمەسلىك ياكى قاراڭغۇلۇق سەۋەبلىك قىبلىنى ئاداشتۇرۇپ قويۇشقا ئوخشاش نامازنىڭ دۇرۇسلۇقىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئىشلارمۇ شۇ قاتاردىندۇر.

قىرائەتنى لەھىن (خاتالىق) بىلەن ئوقۇش. مەسجىدتە ئېتىكاپتا ئولتۇرغۇچىنىڭ بۇ مۇنكەرلەرنى تۈزىتىشكە تىرىشىشى ۋە بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى چۈشەندۈرۈپ قويۇشى بېرىلىپ نەپلە نامازنى ئوقۇغىنىدىن ئەۋزەلدۇر.

مۇئەززىنلەرنىڭ ئەزانىنى ئۇزارتىۋېتىشى، كەلىمىلەرنىڭ مەدلىرىنى بەك سوزۇۋېتىشى.

خۇتبە ئوقۇغۇچىنىڭ ئۈستىدە يىپەك كىيىم ياكى قولىدا ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن قىلىچ بولۇشى.

مەسجىدلەردە سۆزلەنگەن قىسسەلەرگە يالغان - ياۋىداقلارنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشى ۋە پىتنىگە سەۋەب بولغۇسى چەكلەنگەن تېمىلارنىڭ قوشۇلۇپ قېلىشى.

ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ ئارىلىشىپ ئولتۇرۇشى، بۇنى توسۇش كېرەك.

جۈمە كۈنلىرى مەسجىدلەردە دورا - دەرمەك، يېمەكلىك، تۇمار سېتىش، تىلەمچىلىك قىلىش ۋە شېئىرلارنى ئوقۇش ئۈچۈن ھەلقە بولۇۋېلىش ۋە بۇلارغا ئوخشاش ئىشلار. بۇلارنىڭ بىر قىسمى ھارام، بىر قىسمى مەكرۇھتۇر.

بازارلاردىكى مۇنكەر ئىشلار

- بۇ مۇنكەرلەردىن بىرى، ئېلىم - سېتىمدا يالغان ئېيتىش ۋە مالنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرۇشتۇر. مەسىلەن، بىر كىشى «مەن بۇ مالنى ئون

تەڭگىگە ئالدىم، بىر تەڭگە پايدا بەرگىن» دېسە ۋە يالغان ئېيتقان بولسا، گۇناھكار بولىدۇ. بۇنى بىلگەن كىشىنىڭ خېرىدارغا ئۇنىڭ يالغانچىلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇشى ۋاجىبتۇر. كىشى ساتقۇچىنىڭ يالغان ئېيتقانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ خېرىدار ئالدىدا سۈكۈت قىلغان بولسا، خيانەتتە ساتقۇچى بىلەن شېرىك بولىدۇ. شۇنىڭدەك مالنىڭ ئەيىبىنى بىلسە، سېتىۋالغۇچىغا بىلدۈرۈپ قويۇشى كېرەك. شۇنىڭدەك تارازا ۋە ئۆلچەكتە چاتاق بارلىقىنى بىلگەن ھەركىمنىڭ يا ئۇنى ئۆزى ئوڭشىشى ياكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا مەلۇم قىلىپ قويۇشى كېرەك.

- ناتوغرا شەرتلەرنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئۆسۈم ئارىلاشقان سودا - سېتىق، چالغۇ ئەسۋاب، ھەيكەل ۋە سۈرەتلەرنى سېتىش قاتارلىقلار.

كوچا - كويلاردىكى مۇنكەر ئىشلار

- كوچا ۋە رەستىلەردە سادىر بولىدىغان مۇنكەرلەردىن بىرى شەخسىي مۈلۈك بولغان بىنالارغا تۆتاشتۇرۇپ دۇكان سېلىش، يولنى تارايتىدىغان ۋە ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە مالامەت تۇغدۇرىدىغان دەرىجىدە ئىشىك - دېرىزىلەر قويۇش ۋە دەل - دەرەخ تىكىشتۇر. ئۆيگە توشۇپ كېتىلىدىغان ئاشلىق ۋە ئوتۇنلارنى يولغا قويۇپ قويۇش جائىزدۇر. چۈنكى، بۇنىڭغا ھەممەيلەننىڭ ئېھتىياجى بار.

- بۇ مۇنكەر ئىشلاردىن يەنە بىرى يولنى تارايتىدىغان ۋە كىشىلەرگە ئەزىيەت بولىدىغان دەرىجىدە يولغا ھايۋانلارنى باغلاپ قويۇش. بۇنداق قىلىشتىن توسۇش ۋاجىبتۇر. لېكىن، يولدا ئۇلاغدىن چۈشۈش ۋە مىنىشكە ئوخشاش ھاجەت مىقدارىدا ئۇلاغنى توختىتىش ۋە باغلاش جائىزدۇر[1].

- ھايۋانلارغا كۆتۈرەلمىگۈدەك دەرىجىدە يۈك ئارتىش.

- يولغا ئەخلەت تاشلاش، تاۋۇز شاپاقلىرىنى چېچىش ياكى تېبىلىپ كېتىشتىن قورققۇدەك دەرىجىدە سۇ چېچىش قاتارلىقلارمۇ مۇنكەرلەر جۈملىسىدىندۇر. مۇئەييەن بىر نودىن تۆكۈلۈپ يىغىلىپ قالغان مەينەت سۇنى نونىڭ ئىگىسى بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك،

[1] دەۋرىمىزدە بولسا ماشىنا ۋە باشقا قاتناش ۋاستىلىرىنى كىشىلەرگە ئەزىيەت بېرىدىغان دەرىجىدە قالايمىقان توختاتماسلىق لازىم.

ئەگەر يىغىندى سۇ يامغۇر سۈيى بولسا، ئۇنى ھەل قىلىش مەمۇرلارنىڭ بۇرچىدۇر. ئاۋام - خەلقنىڭ بولسا پەقەت نەسىھەت قىلىپ قويۇشلا يېتەرلىكتۇر.

مۇنچا - ھاممالاردىكى مۇنكەر ئىشلار

- ئاممىۋى مۇنچىلاردىكى مۇنكەر ئىشلاردىن بىرى، مۇنچا ئىشكىدە ياكى ئېچكىرىدە ھايۋانات سۈرەتلىرىنىڭ بولۇشىدۇر. (جان - جانىۋار تەسۋىرلەنگەن) سۈرەتلەرنىڭ يۈز قىسمىنى تونۇغلى بولمىغۇدەك دەرىجىدە بۇزۇپ تاشلاش كۆپايە. سۈرەتلەرنى كۆرۈپ، ئۇنى يوقىتىشقا / بۇزۇپ تاشلاشقا قادىر بولالمىغان كىشىنىڭ ئۇ مۇنچىغا زۆرۈرىيەت بولمىسا كىرىشى دۇرۇس بولمايدۇ. بەلكى باشقا مۇنكەر يوق مۇنچىغا بارىدۇ.

ئەۋرەتلەرنىڭ ئېچىلىپ قېلىشى، باشقىلارنىڭ ئەۋرىتىگە قاراش، تەللاك — بەدەن يۇيغۇچى / ئۇۋۇلىغۇچىنىڭ ئۇۋۇلاپ قويۇشقا بۇيرىغۇچىنىڭ كىرىنى تازىلاش ياكى ئەۋرىتىنى تۇتۇش ئۇچۇن كىندىك بىلەن يوتا ئارىسىنى ئېچىشمۇ مۇنكەرلەردىندۇر.

- قولىنى ۋە نىجىس قاچىلارنى ئاز مىقداردىكى سۇغا تىقىشمۇ شۇ جۈملىدىندۇر. مالىكى مەزھەبتىكى كىشى تاھارەت ئالغاندا قولىنى ئاز مىقداردىكى سۇغا تىقسا، ئەيىب ئەمەس. بەلكى ئۇنىڭغا يۇمشاق گەپ قىلىپ: «تاھارەت ئېلىشتا ئۆز بېشىمچىلىق قىلىش بىلەن ماڭا ئەزىيەت بەرمىسىڭىز بولامدۇ؟» دېيىش كېرەك. بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇنچىدىكى مۇنكەرلەردىندۇر.

زىياپەتتىكى مۇنكەر ئىشلار

- ئەرلەرگە يىپەك كۆرپىلەرنى سېلىپ بېرىش، ئالتۇن ياكى كۈمۈش چوغدانغا چوغ قويۇپ خۇش پۇراق سېلىش، ئالتۇن ۋە كۈمۈش قاچىلاردا يەپ - ئىچىش، ئالتۇن ياكى كۈمۈش قۇتىلاردىكى گۈل سۈيىنى ئىشلىتىش، سۈرەت بار پەردىلەرنى ئېسىش، غەزەلخان ئايالارنىڭ ناخشىلىرىغا، چالغۇلارنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سېلىش ۋە ئايالارنىڭ زىيادە جەلپكار ياش يىگىتلەرگە قارىشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى زىياپەت سورۇنىدا بولىدىغان ۋە توسۇش ۋاجىب

بولىدىغان مۇنكەر ئىشلار بولۇپ، بۇلارنى توسۇشتىن ئاجىز كەلگەن كىشى زىيانپەتتىن چىقىپ كېتىشى لازىم.

- ياستۇق ۋە گىلەملەرگە چۈشۈرۈلگەن سۈرەتلەرگە كەلسەك، بۇ مۇنكەر ئىش ئەمەستۇر. شۇنىڭدەك ئايالارغا سېلىنغان يىپەك كۆرپىلەر ۋە ئالتۇن زىبۇزىننەتلەرگە رۇخسەتتۇر. نارەسىدە قىزنىڭ قۇلقىغا ئالتۇن ھالقا سېلىش ئۈچۈن، قۇلقىنى تېشىشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ئەلەم سالىدىغان جاراھەتلەندۈرۈش بولۇپ، دۇرۇس ئەمەستۇر. نارەسىدە قىزلار مارجان ۋە بىلەيزۈكلەرنى تاقىسا شۇ كۈپايە. ھەق بېرىپ قۇلقىنى تەشتۈرۈش توغرا بولمايدۇ، بۇ ئىش ئۈچۈن ئېلىنغان ھەق ھارامدۇر[1].
- ئۆزىنىڭ بىدئەت قىلمىشلىرىنى سۆزلەيدىغان بىدئەتچى بىلەن ھەمزىياپەت بولۇشمۇ بۇ مۇنكەرلەر جۈملىسىدىندۇر. بۇنداق زىيانپەتكە پەقەت ئۇ بىدئەتچىگە رەددىيە بېرەلەيدىغان كىشىنىڭلا قاتنىشىشى دۇرۇستۇر. ئەگەر بىدئەتچى تەشۋىق قىلمىسا، بىدئەتچىنىڭ يۈزىگە قارىمىغان ۋە ئۇنى يامان كۆرىدىغانلىقىنى ئىپادىلىگەن ھالدا زىيانپەتكە قاتنىشىشقا رۇخسەتتۇر. ئەگەر زىيانپەتتە تېتىقسىز گەپ ۋە شەيتانلىقلار بىلەن كىشىلەرنى كۈلدۈرىدىغان ھەزىلكەش بولسا، ئۇ زىيانپەتكە قاتنىشىش دۇرۇس ئەمەس، قاتناشقۇچىلارنىڭ بۇنى تەنقىدلىشى ۋاجىبتۇر. ئەگەر يالغان - ياۋىداقسىز ۋە ھاياكار چاقچاق بولسا، مۇمكىنقەدەر ئاز بولغىنى ئەۋزەل. ھەزىلكەشلىكنى ئادەت ۋە كەسىپ قىلىۋېلىش چەكلىنىدۇ.

ئومۇمىي مۇنكەر ئىشلار

بازاردا بىر مۇنكەر ئىشنىڭ داۋاملىق ياكى مۇئەييەن بىر ۋاقىتتا قىلىنىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلگەن كىشىنىڭ ئەگەر ئۇ مۇنكەرنى توسۇشقا قادىر تۇرۇپمۇ ئۆيىدە ئولتۇرۇۋېلىپ مۇنكەرنى توسۇش ۋەجىبەسىدىن باش تارتىشى دۇرۇس بولمايدۇ. بەلكى كىشى شۇ مۇنكەرنىڭ بىر قىسمىنى ئۆزگەرتىشكە قادىر بولغان تەقدىردىمۇ ئۆيىدىن مۇنكەرنى توسۇش ئۈچۈن چىقىشى كېرەك.

[1] بۇ ئىمام غەززالىي ۋە ئىبنۇلجەۋزىيەدەك بىر قىسىم شافىئىي ۋە ھەنبەلىي فەقىھلەرنىڭ قارىشى بولۇپ، كۆپچىلىك ئالىملار قۇلاق تەشتۈرۈشنى ۋە ئۇنىڭغا ھەق ئېلىشنى جائىز دەپ قارايدۇ.

ھەرقانداق مۇسۇلمان ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇشنى ئەۋزەلا ئۆزىدىن باشلىشى كېرەك. يەنى كىشى پەرزلەرنى داۋاملىق قىلىش ۋە ھارام ئىشلارنى تاشلاش بىلەن ئۆز نەپسىنى ئىسلاھ قىلىشى كېرەك. ئۇندىن كېيىن ياخشىلىقنى ئەھلىگە ۋە يېقىن تۇغقانلىرىغا، ئاندىن قوشنىلىرىغا ۋە مەھەللىسىدىكى كىشىلەرگە ئۆگىتىشى، ئاندىن شەھەر ئەھلىگە، ئاندىن دۇنيانىڭ ئەڭ چەت تەرىپىدىكى كىشىلەرگىچە يېيىشى كېرەك. ئەگەر بۇ مەسئۇلىيەتنى يېقىندىكى كىشىلەر ئورۇندىيالمىسا، يىراقتىكىلەردىن ساقىت بولىدۇ. ئەگەر يېقىندىكىلەر بۇنى ئورۇندىمىسا، بۇنى قىلالايدىغان ھەرقانداق كىشى مەسئۇلىيەت ئىگىسىدۇر.

ئىككىنچى پەسىل: ئەمر - ئۇرۇمەرا ۋە سۇلتانلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە ئۇلارنى مۇنكەر ئىشلاردىن توسۇش

يۇقىرىدا ياخشىلىققا بۇيرۇش دەرىجىلىرىنى بايان قىلغانىدۇق. سۇلتانلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇماقچى بولسا شۇ دەرىجىلەردىن چۈشەندۇرۇش ۋە ۋەز - نەسىھەت قىلىشتىن ئىبارەت ئاۋۋالقى ئىككى دەرىجە بويىچە ئىش قىلىش مۇۋاپىقتۇر. سۇلتانغا «ھەي زالىم! ئى ئاللاھتىن قورقمايدىغان ئىنسان!» دېگەندەك قوپال سۆز قىلىشقا كەلسەك، ئەگەر بۇنداق قىلىش پىتنە قوزغاپ، ئاپىتى باشقىلارغىمۇ يېتىدىغان بولسا، بۇ توغرا ئەمەس. بەلكى شۇ سۆزنى قىلغۇچىدىن باشقىلارغا خەۋپ يەتمەيدىغانلىقىنى جەزملەشتۇرەلسە ـــ كۆپ سانلىق ئالىملارنىڭ قارىشىدا ـــ جائىزدۇر. مەن بولسام ھۆكۈمدارلارغا قوپال سۆز سۆزلىمەسلىك تەرەپدارىمەن. چۈنكى، ئەسىل مەقسەت يامان ئىشنى يوقىتىشتۇر، يامانلىقتىن توسۇش ئۇچۇن سۇلتانغا قاتتىق تېگىش يوقىتىش مەقسەت قىلىنغان يامانلىقتىن چوڭراق يامانلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سۇلتانلارغا يېقىنلىشىش ئۇلارنى ھۆرمەتلەش بىلەن بولىدۇ. ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئاددىي بىر پۇقرادىن «ھەي زالىم! ھەي پاسىق!» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىسا، بۇنى ئىزا - ئاھانەت بىلىپ، سەبىر - تاقەت قىلالمايدۇ.

ئىمام ئەھمەد رەھىمەھۇللاھ: «سۇلتانغا ئېتىراز بىلدۇرمە، چۈنكى ئۇنىڭ شەمشىرى قىنىدىن سۇغۇرۇقلۇقتۇر» دېگەن.

سەلەفلەر ئەمرلەرگە ئېتىراز بىلدۇرۇشەتتى. چۈنكى، ئەمرلەر ئۇلارنى ھۆرمەتلەيتتى، ئالىملار ئۇلارغا ئەركىن - ئازادە سۆز قىلسا، كۆپىنچە ۋاقىتتا ئۇنى كۆتۈرەتتى.

سەلەف سالىھلەرنىڭ ئەمىر - ئۇمەرا ۋە خەلىپىلەرگە قىلغان نەسىھەتلىرىنى

«ئەلمسباھۇل مۇزنيئۇ» (السبحة المضيئة) دېگەن كىتابتا توپلىدىم. تۆۋەندە شۇ كىتابتىن بىر نەچچە ھېكايىنى تاللاپ بايان قىلىمەن.

سەئىد ئىبنى ئامىر ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا خىتابەن: «مەن ساڭا ئىسلامنىڭ جەۋھىرى ۋە ئالامەتلىرىدىن بولمىش بەزى سۆزلەرنى تەۋسىيە قىلماقچىمەن: كىشىلەرنىڭ ئىشلىرىنى قىلىشتا ئاللاھتىن قورققىن، ئاللاھنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىۋاتقىنىڭدا كىشىلەردىن قورقمىغىن؛ سۆزۈڭ بىلەن ھەرىكىتىڭ زىت بولمىسۇن، چۈنكى سۆزنىڭ ياخشىسى ئەمەل بىلەن قۇۋۋەتلەنگەن سۆزدۇر؛ ئۆزۈڭ ۋە ئائىلەڭگە ياخشى كۆرگەن نەرسىنى يېراق - يېقىن مۇسۇلمانلارغىمۇ ياخشى كۆرگىن؛ ھەق بىلگەن يولۇڭدا قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر بەرقارار ماڭغىن ۋە ئاللاھنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىشتا مالامەتچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمىغىن» دېگەنده، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ـــ ئى ئەبۇ سەئىد! بۇنىڭغا كىم قادىر بولالايدۇ؟ ـــ دېگەنىدى، ئەبۇ سەئىد:

ـــ بوينىغا خۇددى سېنىڭ بوينۇڭغا يۈكلەنگەن ۆەزىپىگە ئوخشاش ۆەزىپە يۈكلەنگەن كىشى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى[1].

قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتىدۇ: «ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ جارۇد بىلەن بىرگە مەسجىدتىن چىقتى، شۇ ئەسنادا يولدىن ئۆتۈۋاتقان بىر ئايالغا دۇچ كېلىشتى. ئۆمەر ئۇنىڭغا سالام قىلدى، ئۇ ئايال سالامغا جاۋاب قايتۇردى ياكى ئۇ ئايال ئۆمەرگە سالام قىلدى، ئۆمەر ئۇنىڭ سالىمغا جاۋاب قايتۇردى. ئاندىن ئۇ ئايال: ‹ئى ئۆمەر! مەن سېنى ئۇكاز بازىرىدا كىچىك بالىلار بىلەن چېلىشىۋاتقان، "ئۆمەرچاق" دەپ چاقىرىلىدىغان ۋاقتىدىلا تونۇيتتۇم، ئۇزۇن ئۆتمەي سەن "ئۆمەر" دەپ ئاتالدىڭ، ئاندىن يەنە كۈنلەر ئۆتۈپ "مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى" دەپ ئاتالدىڭ. شۇنىڭ ئۈچۈن رەئىييەتنىڭ ئىشلىرىدا ئاللاھتىن قورققىن! بىلگىنكى، ئۆلۈمدىن قورققان كىشى پۈرسەتنىڭ قولدىن كېتىشىدىن قورقىدۇ› دېدى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يىغلاپ كەتتى. جارۇد: ‹ھەيھات! سىز مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرىگە سۆزلەشكە جۈرئەت قىلدىڭىز ۋە ئۇنى يىغلىتىۋەتتىڭىز› دېدى.

ئۆمەر: ‹قوي! بۇ ئايالنى تونۇمامسەن؟ ئۇ ئايال، ﴿ئاللاھ تائالا (ئاسمانلارنىڭ ئۈستىدە) سۆزىنى ئاڭلىغان﴾[2] خەۋلە بىنتى ھەكىمدۇر. ئاللاھنىڭ نامى بىلەن

[1] فاكىهي: «ئەخبارۇ مەككە»، (2165).

[2] «مۇجادىلە»: 1 - ئايەت كۆزدە تۇتۇلغان.

قەسەمكى! ئۆمەر ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاشقا بەك لايىقتۇر، دېدى[1].

ئەزد قەبىلىسىدىن بىر مويسىپىت مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كىرىپ، مۇنداق نەسىھەت قىلدى: «ئى مۇئاۋىيە! ئاللاھتىن قورققىن! بىلگىنكى، كىلىپ - كېتىۋاتقان ھەر كىچە - كۈندۈز سېنى دۇنيادىن يىراقلاشتۇرۇپ، ئاخىرەتكە يېقىنلاشتۇرىدۇ. سەن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغان بىرسى ئىزىڭدىن تاپ بېسىپ كەلمەكتە. ئالدىڭغا سەن ئۆتەلمەيدىغان بىر تاغ تىكلەنگەن، سېنىڭ تاغقا يېتىپ بېرىشىڭ نېمىدېگەن تېز - ھە! سېنى قوغلىغۇچى ساڭا ناھايىتى تېز يېتىشىۋالدۇ. بىز، سەن ۋە باشقا بارچە نەرسىلەر ھامان يوقىلمىز. بىز دەرگاھىغا بارىدىغان زات مەڭگۈ قالغۇچىدۇر. ئەگەر ياخشى ئەمەل قىلغان بولساق، ياخشىلىق بىلەن، يامان ئەمەل قىلغان بولساق، يامانلىق بىلەن جازالانغايمىز»[2].

* * * *

سۇلايمان ئىبنى ئابدۇلمەلىك بىر قېتىم شەھەرگە كىرىپ، ئۇچ كۈن تۇردى. ئاندىن:

— بۇ يەردە بىزگە ھەدىس سۆزلەپ بەرگۈدەك، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ساھابىلىرىنى كۆرگەن بىرەر ئادەم يوقمۇ؟ — دېگەنىدى، ئۇنىڭغا:

— ئەبۇ ھازىم دەپ بىر كىشى بار، — دېدىلەر.

شۇنىڭ بىلەن سۇلايمان ئىبنى ئابدۇلمەلىك ئۇنى چاقىرىشقا ئادەم ئەۋەتكەنىدى، ئەبۇ ھازىم كەلدى. سۇلايمان ئىبنى ئابدۇلمەلىك:

— ئى ئەبۇ ھازىم! بۇ نېمە ئەدەبسىزلىك؟ ـ دېگەنىدى، ئەبۇ ھازىم:

— مەندىن قايسى ئەدەبسىزلىك كۆرۈلدىكىن؟ ـ دېدى.

— شەھەرنىڭ بارلىق كاتتىلىرى يېنىمغا كەلدى، لېكىن سەن كەلمىدىڭ؟! — دېدى.

— ئارىمىزدا مەن سېنىڭ يېنىڭغا بارغۇدەك تونۇشۇش جەريانى بولمىدى.

— ئاقساقال راست ئېيتتىڭ، ئى ئەبۇ ھازىم! بىز نېمىشقا ئۆلۈمنى يامان

[1] ئۆمەر ئىبنى شەببە ئەننۇمەيرىي: «ئەخبارۇلمەدىنە»، (760). سەنەدى زەئىف. ھافىز ئىبنى ئابدۇلبەرنىڭ بايان قىلىشچە، ئاللاھ تائالا ئاسمانلارنىڭ ئۈستىدە سۆزىنى ئاڭلىغىنى خەۋلە بىنتى سەئلەبەدۇر. خەۋلە بىنتى ھەكىم دېگەن بۇ رىۋايەت خاتادۇر. قارالڭ: «ئەلئىستىئاب»، 91/2.

[2] غەززالي: «فەزائىھوُل باتىنىيە»، 219/1.

كۆرىمىز؟

ـــ چۈنكى، سىلەر دۇنيايىڭلارنى ئاۋات قىلدىڭلار، ئاخىرىتىڭلارنى خاراب قىلدىڭلار. شۇڭا، سىلەر ئاۋات يەردىن خاراب يەرگە يۆتكىلىشنى يامان كۆرىسىلەر.

ـــ راست ئېيتتىڭ، ئى ئەبۇ ھازىم! ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىغا قانداق بارىمىز؟ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ياخشى ئىش قىلغۇچى، خۇددى سەپەر قىلغۇچى ئائىلىسىگە خۇشال - خۇرام ھالدا كەلگەندەك، ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا خۇشال - خۇرام بارىدۇ. يامان ئىش قىلغۇچى بولسا خۇددى قاچقۇن قۇلنىڭ خوجايىنىنىڭ يېنىغا قورقۇپ، قايغۇلۇق ھالەتتە كەلگىنىدەك بارىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى. شۇنىڭ بىلەن سۇلايمان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يىغلاپ كەتتى ۋە:

ـــ ئى ئەبۇ ھازىم! كاشكى، مەن ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا بىزگە نېمىلەر بېرىلىدىغانلىقىنى بىلسەمچۇ؟ ـ دېگەندى، ئەبۇ ھازىم:

ـــ ئۆزۈڭنى ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىغا ئاتىغىن، شۇندىلا ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا ساڭا نېمىلەر بارلىقىنى بىلسەن، ـــ دېدى.

ـــ ئى ئەبۇ ھازىم! شۇ بىلمىگە ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىنىڭ قەيىرىدىن ئېرىشىمەن؟

ـــ ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿مۇئمىنلەر شەك - شۇبھىسىز جەننەتتە بولىدۇ، كافىرلار شەك-شۇبھىسىز دوزاختا بولىدۇ﴾82/«ئىنفىتار»: 13، 14 دېگەن سۆزىدىن.

ـــ ئاللاھنىڭ رەھمىتى قەيەردە؟

ـــ ﴿شۇبھىسىزكى ئاللاھنىڭ رەھمىتى ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا يېقىندۇر﴾7/«ئەئراف»: 56.

ـــ كىم ئەڭ ئەقىللىق؟ ـــ سورىدى سۇلايمان.

ـــ ھېكمەتنى ئۆگەنگەن ۋە ئۇنى كىشىلەرگە ئۆگەتكەن كىشى.

ـــ كىم ئەڭ ئەخمەق؟

ـــ قېرىندىشى زالىم بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئارزۇلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا ئۆزىنى چۈشۈرگەن، باشقىلارنىڭ دۇنيالىقىنى دەپ ئۆزىنىڭ ئاخىرىتىنى ساتقان كىشى ئەڭ ئەخمەق كىشىدۇر.

ـــ قايسى دۇئا بەك ئىجابەتتۇر؟

— ئىتائەتمەنلەرنىڭ دۇئاسى.

— قايسى سەدىقىنىڭ ساۋابى ئەڭ كۆپ؟

— مېلى ئاز بولۇشىغا قارىماي كۆچىنىڭ يېتىشىچە قىلىنغان سەدىقىنىڭ ساۋابى.

— ئى ئەبۇ ھازىم! بىزنىڭ بۇ ماقامىمىزغا نېمە دەيسەن؟

— مەندىن بۇنى سورىمىغىن.

— بىر نەسىھەت سۆپتىدە سۆزلىگىن.

— بەزىلەر بۇ ماقامنى مۇسۇلمانلارغا مەسلىھەتمۇ سالماستىن ۋە ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقسىز جەبر قىلىپ ئالدى. ئاندىن دۇنيالىق ھوقۇق ئۈچۈن ناھەق قانلار تۆكتى ۋە شۇ قانلار بىلەن دۇنيادىن كەتتى[1]. كاشكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا نېمە دەپ ئۆزلىرىنى ئاقلىدى؟ ئۇلارغا نېمىلەر دېيىلدى بىر بىلسەمچۇ؟

ئاندىن سۇلايمان بىلەن ئولتۇرغانلاردىن بىرى:

— ئى شەيخ! بۇ نېمىدېگەن يامان سۆزلەر! — دېگەنىدى، ئەبۇ ھازىم:

— يوقسۇ تەقسىر! ئۆز ۋاقتىدا، ئاللاھ تائالا ئالىملاردىن كىتابنى (يەنى قۇرئاندىكى ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنى) كىشىلەرگە چوقۇم بايان قىلىپ بېرىشكە ۋە يوشۇرماسلىققا ئەھدە ئالغاندۇر، — دېدى.

سۇلايمان:

— ئى ئەبۇ ھازىم! بىز بىلەن دوست بولامسەن؟ بىز سەندىن پايدىغا ئېرىشسەك، سەنمۇ بىزدىن پايدىغا ئېرىشسەڭ قانداق؟ — دېگەنىدى، ئەبۇ ھازىم:

— ئاللاھ تائالا ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، — دېدى.

— نېمە ئۈچۈن؟

[1] بۇ يەردە ئەبۇ ھازىم 7. ئۇمەۋىي خەلىفەسى سۇلايماننىڭ (م. 715 - 717 ئارىسى) ئاتىسى ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋاننى كۆزدە تۇتسا كېرەك. چۈنكى، خەلىفە ئابدۇلمەلىكنىڭ مىلادى 685 - 705 - يىللار ئارىسى خەلىفەلىكىنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدە 683 - يىلىدىن بېرى مەككەدە ئۆزىنى خەلىفە ئېلان قىلغان ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قارشى ھەججاج ئىبنى يۇسۇف قوماندانلىقىدىكى قوشۇن بىلەن 692 - يىلى 11 - ئايدا ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەيرنىڭ ئۆلۈمى بىلەن ئاخىرلاشقانغا قەدەر مەككەنى ئۇزۇن يىللار قورشاپ نۇرغۇن قانلار بەدىلىگە ئۇمەۋىي خىلافىتىنى مۇستەھكەملىگەن. — ت.

— مەن سىلەرگە مايىل بولۇپ قېلىشتىن قورقىمەن، ئەگەر مايىل بولۇپ قالسام، ئاللاھ تائالا ماڭا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھەسسىلەپ ئازاب بېرىدۇ.

— ماڭا نەسىھەت قىلغىن! — دېدى خەلىفە سۇلايمان.

— ئاللاھ تائالانىڭ سېنى توسقان يەردە كۆرۈپ قېلىشىدىن ياكى سېنى بۇيرۇغان يەردە كۆرمەي قېلىشىدىن قورققىن، — دېدى. سۇلايمان:

— ئى ئەبۇ ھازىم! بىزگە ياخشىلىق تىلەپ دۇئا قىلغىن!

— ئى ئاللاھ! ئەگەر سۇلايمان سېنىڭ دوست بەندەڭ بولسا، ئۇنى ياخشىلىققا مۇيەسسەر قىلغىن؛ ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، ئۇنى كۆكۈلسىدىن تۈتۈپ ياخشىلىق يولىغا كەلتۈرگىن.

شۇنىڭ بىلەن سۇلايمان: «غۇلام! 100 تاللا ئېلىپ كەلگىن» دېدى. غۇلام پۇلنى ئېلىپ كەلگەندە، سۇلايمان:

— ئى ئەبۇ ھازىم! بۇنى ئال، — دېگەندى، ئەبۇ ھازىم:

— مەن بۇ سورۇندىكى ئادەملەرگە ئوخشاش بىر ئادەممەن. بۇ تارتۇقنى ھەممەيلەن باراۋەر ئالغاندىلا ئالالايمەن، ئەكسىچە ئۇنىڭغا مېنىڭ ئېھتىياجىم يوق. مەن بۇ تارتۇقنى قىلغان سۆز - نەسىھەتلىرىم ئۈچۈن بەرگەن بولۇشىڭدىن قورقىمەن، ــ دېدى. سۇلايمان ئەبۇ ھازىمنىڭ سۆزلىرىدىن ھەيران قالدى.

ئاندىن زۇھرىي:

— ئەبۇ ھازىم 30 يىلدىن بۇيان مېنىڭ قوشنام بولىدۇ، مەن ئۇنىڭغا پەقەت گەپ قىلىپ باقمىدىم، — دېگەندى، ئەبۇ ھازىم:

— سەن ئاللاھنى ئۇنۇتتۇڭ، شۇڭا مېنى ئۇنۇتتۇڭ، — دېدى. زۇھرىي:

— سەن ماڭا ھاقارەت قىلىۋاتامسەن؟ — دېدى.

سۇلايمان:

— بەلكى سەن ئۆزۈڭگە ھاقارەت قىلىۋاتىسەن، سەن قوشنىنىڭ قوشنا ئۇستىدە ھەققى بارلىقىنى بىلمەمسەن؟! — دېدى.

ئەبۇ ھازىم:

— بەنى ئىسرائىل توغرا يولدىكى ۋاقتىدا ئەمرلەر ئالىملارغا موھتاج ئىدى. ئالىملار دىنى بىلەن ئۇلاردىن قاچاتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئەھۋالنى بىر قىسىم

ناچار كىشىلەر كۆرگەندىن كېيىن ئاشۇ ئىلمىنى ئۆگەنىدى ۋە ئۇ ئىلىم بىلەن ئەمرلەرنىڭ يېنىغا كەلدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار گۈناھ - مەئسىيەتلەر ئۈستىدە بىرلەشتى، شۇ سەۋەبتىن ئۇلار نەزەردىن چۈشتى ۋە بۇزۇلدى. ئەگەر ئالىملار دىنىنى ۋە ئىلمىنى ساقلىغان بولسا ئىدى، ئەمرلەر ھەمىشە ئۇلاردىن ئەيمىنەتتى، ــ دېدى.

زۇھرىي:

ــ سەن بۇ گەپ بىلەن مېنى كۆزدە تۇتۇۋاتقاندەك ۋە مېنى نىشان قىلىۋاتقاندەك قىلىسەن، ــ دېگەنىدى، ئەبۇ ھازىم:

ــ دەيدىغىنىم مۇشۇنچىلىك، ــ دېدى[1].

* * * *

ھېكايە قىلىنىدۇكى: بىر ئەئرابىي سۇلايمان ئىبنى ئابدۇلمەلىك ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ نىڭ يېنىغا كىردى، ئاندىن:

ــ ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! ساڭا ئېيتار سۆزۈم بار، گەپلىرىم ئېغىر كەلمىسۇن، ئەگەر گەپلىرىم ياقمىسمۇ، قوبۇل قىلساڭ، ئۇنىڭ كەينىدە سەن ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەر بار، ــ دېگەنىدى، سۇلايمان:

ــ ئېيتقىن! ــ دېدى.

ــ ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرى! سېنىڭ ئەتراپىڭنى شۇنداق ئادەملەر قورشىدىكى، ئۇلار ساڭا دىنىنى بېرىپ تۇرۇپ دۇنيايىڭنى، پەرۋەردىگارىنى غەزەپلەندۈرۈپ تۇرۇپ سېنىڭ رازىلىقىڭنى ئالدى. سەندىن قورقتى - يۇ، ئاللاھتىن قورقمىدى. ئۇلار ئاخىرەتىنى خاراب قىلىپ، دۇنياسىنى ئاباد قىلدى، شۇڭا ئۇلار ئاخىرەتتىن قېچىپ دۇنياغا تەسلىم بولدى. ئاللاھ ساڭا ئامانەت قويغان نەرسىلەردە ئۇلارغا ئىشەنچ قىلمىغىن! چۈنكى، ئۇلار ئامانەتنى زايە قىلىشتا، ئۈممەتنى يېقىتىشتا كۈچىنى ئايمايدۇ. سەن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن سورىلىسەن، لېكىن ئۇلار سېنىڭكىلەردىن سورالمايدۇ. شۇڭا، ئاخىرىتىڭنى بۇزۇش بىلەن ئۇلارنىڭ دۇنياسىنى ياخشىلىمىغىن، ئۆزۈڭنىڭ ئاخىرىتىنى ئۆزگىلەرنىڭ دۇنياسى ئۈچۈنگە ساتقۇچى كىشىلەر ئىچرە ئەڭ زىيان تارتقۇچى كىشىدۇر.

ــ پاھ! سەن تىلىڭنى ئاستا سۈغۇرۇپ چىقاردىڭ، ھالبۇكى تىلىڭ قىلىچىڭدىن بەكرەك ئىتتىك ئىكەن!

[1] دەينۇرىي: «ئەلمۇجالەسە ۋەجەۋاھىرۇلئىلىم»، (3456).

ـــ شۇنداق، مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! بۇ سېنىڭ مەنپەئەتىڭ ئۈچۈندۇر، ئەسلا زىيىنىڭ ئۈچۈن ئەمەس.

ـــ بىرەر ھاجىتىڭ بارمۇ؟

ـــ ئومۇم ئۈچۈن بولمىسا، ئۆزۈمگە خاس ھاجىتىم يوقتۇر. ئۇ شۇنداق دېدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، چىقىپ كەتتى.

شۇنىڭ بىلەن سۇلايمان:

ـــ ماشائاللاھ، بۇ كىشىنىڭ تېگى - تېگىدىن ئېسىللىق بالقىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ قەلبى نېمىدېگەن سەگەك! تىلى نېمىدېگەن ئۆتكۈر! نىيىتى نېمىدېگەن خالىس! ئۆزى نېمىدېگەن پەرھىزكار - ھە! ئەقىل ۋە شەرەپ مۇشۇنداق بولسۇن، ـــ دېدى[1].

* * * *

دەپتۇرلەركى، ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز رەھىمەھۇللاھ ئەبۇ ھازىمغا:

ـــ ماڭا نەسىھەت قىلغىن، ـــ دەيدۇ، ئەبۇ ھازىم:

ـــ (ياتقىنىڭدا) يېنىڭنى بېسىپ ياتقىن! ئاندىن ئۆلۈمنى باش ئۈچىڭدا بىلگىن! ئاندىن شۇ سائەتتە كۆڭلۈڭنىڭ قايسى سۈپەت، پەزىلەتلەرگە خۇشتارلىقىغا قارىغىن ۋە شۇ سۈپەت، پەزىلەتلەرنى دەرھال ئالغىن! ئەينى دەمدە يەنە قەلبىڭ يامان كۆرىدىغان خۇلۇق - سۈپەتلەرگە قارىغىن ۋە ئۇنى دەرھال تاشلىغىن، ـــ دېدى[2].

* * * *

مۇھەممەد ئىبنى كەئىب رەھىمەھۇللاھ ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز رەھىمەھۇللاھقا: «ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! شۇبھىسىزكى، دۇنيا بىر بازاردۇر، خالايىق ئۇندىن ئۆزىگە پايدىلىق ۋە زىيانلىق نەرسىلەر بىلەن چىقىدۇ. كۆپ كىشىلەر بارىكى، ئۇلار دۇنيادا بىز ئىچىدە تۇرۇۋاتقان ھالەتكە ئوخشاش ھالەتكە ئالداندى، ھەتتا ئۇلارغا ئۆلۈم كېلىپ، ھەممىسىنى ئېلىپ كەتتى. ئۇلار ئارزۇ قىلغان ئاخىرەت ئۈچۈن ئۇزۇق - تۇلۇك بولىدىغان، يامان كۆرگەن دوزاخقا قالقان بولىدىغان ئەمەللەرنى قىلالماستىن مالامەتكە ئۇچرىغىنىچە دۇنيادىن كەتتى. ئۇلار توپلىغان مالالار ئۇلارنى بىرەر قېتىممۇ ماختاپ باقمىغان كىشىلەرگە تەقسىم قىلىندى. ئۇلار بولسا

[1] دەينۇرىي: «ئەلمۇجالەسە ۋەجەۋاھىرۇلئىلىم»، (613).
[2] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 317/5.

ئۆزىلىرىنىڭ قوبۇل قىلمايدىغانلىقىنى يېنىغا قايتىشتى. ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرى! شۇڭا، بىز ئۇلارنىڭ كىشىنى قاتتىق قىزىقتۇرغۇچى ياخشى ئەمەللىرىگە قاراشقا، ئاندىن دۇنيادا شۇ ياخشى ئەمەللەرنى قىلىپ ئۇلارغا ئورۇنباسار بولۇشقا؛ شۇنداقلا كىشىنى قورقىدىغان يامان ئەمەللىرىگە قاراپ، شۇ يامان ئەمەللەردىن توختاشقا بەكمۇ لايىقمىز. ئاللاھتىن قورقمىن! ئىشكىلەرنى ئاچقىن! رەئىييەتنىڭ دەردىنى ئاڭلاشنى قولايلاشتۇرغىن! مەزلۇمغا يارىدەم قىلغىن! زۇلۇم بىلەن ئېلىۋېلىنغان نەرسىلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرغىن! قانداقبىر كىشىدە ئۆچ خىسلەت تېپىلسا، ئۇ كىشى ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەگە بولغان ئىمانىنى مۇكەممەللەشتۈرگەن بولىدۇ، ئۇلار بولسا: بىر ئىشتىن رازى بولغاندا، بۇ رازىلىق كىشىنى باتىل ئىش قىلىشقا ئېلىپ بارمىسا؛ بىر ئىشقا غەزەپلەنسە، شۇ غەزەپ كىشىنى ھەقىقەتتىن يىراقلاشتۇرمىسا؛ كۆچى يېتىپ تۇرۇپ، ئۆزىگە تېگىشلىك بولمىغاننى ئېلىۋالمىسا» دېدى[1].

* * * *

ئەتاۋ ئىبنى ئەبى رەباھ ھىشامنىڭ يېنىغا كىردى، ھىشام ئۇنى قارشى ئالدى ۋە:

— ئى ئەبۇ مۇھەممەد! نېمە ھاجىتىڭ بارىكىن؟ — دېدى. ھىشامنىڭ قېشىدا مۆتىۋەر كىشىلەر پاراڭلىشىۋاتاتتى، ئۇلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ جىم بولدى. ئەتاۋ ئىبنى ئەبى رەباھ ھىشامغا ئىككى ھەرەم ئەھلىگە تەمىناتىنى ۋە مائاشلىرىنى بېرىشنى ئەسلىتىۋىدى، ھىشام:

— بولىدۇ. (— دېدى ۋە بۇيرۇق قىلىپ، —) ئى خىزمەتچى! مەككە ۋە مەدىنە ئەھلىگە ئۇلارغا بېرىلىدىغان تەمىناتلارنى يازغىن! — دېدى. ئاندىن ھىشام:

— ئى ئەبۇ مۇھەممەد! بۇنىڭدىن باشقا ھاجەتلىرىڭمۇ بارمۇ؟ — دېگەنىدى، ئەتاۋ ئىبنى ئەبى رەباھ ھىشامغا:

— ھەئە بار، ھىجاز ئەھلىگە، نەجىد ئەھلىگە، چېگرا ساقلاۋاتقانلارغىمۇ تەمىنات بەرسەك، — دەپ يادىغا سالدى، ھىشام ئۇ دېگەنىدەك قىلدى. ھەتتا ئەتاۋ ئىبنى ئەبى رەباھ زىممىيلەرنى تىلغا ئېلىپ، ئۇلارغا ئۇلار تاقەت قىلالمايدىغان ئىشلارنى يۈكلىمەسلىكنى تەۋسىيە قىلدى. ھىشام ئۇنىڭ تەلىپىگە قوشۇلدى. ھىشام ئاخىرىدا:

— بۇنىڭدىن باشقىچۇ؟ — دېگەنىدى، ئەتاۋ ئىبنى ئەبى رەباھ:

[1] دەينۇرىي: «ئەلمۇجالەسە ۋەجەۋاھىرۇلئىلىم»، (615).

ـــ بـار، ئـى مۇئمىنلەرنـىڭ ئەمـرى! ئـۆزۈڭ ھەققـدە ئاللاھتـىن قورققـىن، سـەن يالغـۇز يارىتىلدىـڭ، يالغـۇز ئۆلۈسـەن، يالغـۇز تىرىلىسـەن ۋە يالغـۇز ھالەتتـە ھېسـاب بېرىسـەن. ئـاللاھ بىلـەن قەسـەمكى! سـەن كۆرۈۋاتقـان كىشـىلەردىن ھېچبىـرى سـەن بىلـەن بىللـە بولمايـدۇ، ـــ دېـدى. ھىشـام بـۇ سـۆزلەرنى ئـاڭلاپ، بېشـىنى تـۆۋەن قىلىـپ يىغلىـدى. ئەتـاۋ ئىبنـى ئەبـى رەبـاھ ئورنىدىـن تـۇرۇپ مېڭىـپ، ئىشـكىنىڭ يېنىغـا كەلگەنـدە، ھەميـان كۆتۈرۈۋاتقـان بىـر كىشـى ئۇنـىڭ كەينىدىـن ماڭـدى، ھەميانغـا كۆمـۈش تەڭگـە سـېلىنغانمۇ ياكـى ئالتـۇن ئاقچىمـۇ بىلمەيتتـۇق. ئـۇ كىشـى ئەتاۋ ئىبنى ئەبى رەباھقا:

ـــ مۇئمىنلەرنـىڭ ئەمـرى بۇنـى سـاڭا بۇيـرۇپ بـەردى، ـــ دېگەنـدى، ئەتـاۋ ئىبنى ئەبى رەباھ:

ـــ ﴿تەبلـىغ قىلغانلىقىمغـا سـىلەردىن ھېچقانـداق ھـەق تەلـەپ قىلمايمـەن، ئۇنـى پەقـەت ئالەملەرنـىڭ پەرۋەردىگارىدىـن تىلەيمەن﴾26/«شـۇئەرائ»: 127، ـــ دېـدى ۋە چىقـىپ كەتتـى. ئـاللاھ بىلـەن قەسـەمكى! ھەقىقەتـەن ئەتـاۋ ئىبنـى ئەبـى رەبـاھ ئۇلارنـىڭ قېشىدا بىر يۇتۇم سۇ چاغلىق نەرسە ئىچمىگەن ئىدى[1].

* * * *

مۇھەممـەد ئىبنـى ئەلـى رەھىمەھۇللاھتـىن رىۋايـەت قىلىنىدۇكـى: «مـەن ئەبـۇ جەئفـەر مەنسـۇرنىڭ سـورۇنىدا ئىدىـم، سـورۇندا ئىبنـى ئەبـى زىئبمـۇ بـار ئىـدى. (ئـۇ چاغـدا) شـەھەرنىڭ ۋالىيسـى ھەسـەن ئىبنـى زەيـد ئىـدى. غىفـار قەبىلىسـىدىكىلەر كېلىـپ، مەنسـۇرغا ھەسـەن ئىبنـى زەيدنـىڭ مەلـۇم بىر ئىشـىنى شـىكايەت قىلغانىدى، ھەسەن (بۇنى ئاڭلاپ):

ـــ ئـى مۇئمىنلەرنـىڭ ئەمـرى! بـۇ قانـداق ئادەملـەر؟ بـۇلار توغرۇلـۇق ئىبنـى ئەبـى زىئبتـىن سورىغىن! ـــ دېـدى. شـۇنىڭ بىلـەن مەنسـۇر ئـۇلار توغرۇلـۇق ئىبنـى ئەبـى زىئبتىن سورىغانىدى، ئۇ:

ـــ گـۇۋاھلىـق بېرىمەنكـى، بـۇلار كىشـىلەرنىڭ يـاۋز - ئابرۇيىنـى تۆكىدىغـان كىشىلەردۇر، ـــ دەپ جاۋاب بەردى. غىفار قەبىلىسىدىن كەلگەنلەر:

ـــ ئـى مۇئمىنلەرنـىڭ ئەمـرى! ئۇنىڭدىـن ھەسـەن ئىبنـى زەيـد قانـداق كىشـى شۇنى سورىغىن! ـــ دېگەنىدى، مەنسۇر ئۇنىڭدىن:

ـــ ھەسەن ئىبنى زەيد قانداق كىشى؟ ـــ دەپ سورىدى. ئىبنى ئەبى زىئب:

[1] ئىبنى ئەساكىر: «تارىيخۇ مەدىنەتى دىمەشق»، 368/40.

ـــ گۇۋاهلىق بېرىمەنكى، ھەسەن ئىبنى زەيد ناھەق ھۆكۈم چىقىرىدىغان كىشىدۇر، ـــ دېدى. مەنسۇر:

ـــ ئاڭلىدىڭغۇ، ئى ھەسەن! ـــ دېدى. ئاندىن ھەسەن ئىبنى زەيد:

ـــ ئۇنىڭدىن ئۆزۈڭ ھەققىدە سورىغىنچۇ! ـــ دېگەندى، مەنسۇر:

ـــ مېنىڭ ھەققىمدە نېمە دەيسەن؟ ـــ دېدى. ئىبنى ئەبى زىئىب:

ـــ ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشىمنى تەلەپ قىلمىساڭچۇ؟! ـــ دېدى. مەنسۇر:

ـــ ئەزبىرايىل! مېنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىمنى ماڭا ئېيتقىن! ـــ دېگەندى، ئىبنى ئەبى زىئىب:

ـــ گۇۋاهلىق بېرىمەنكى، سەن بۇ ھوقۇقنى ناھەق ئالدىڭ ۋە ئۇنى ئۆز ئەھلىگە بەرمىدىڭ، ـــ دېدى. مەنسۇر قولىنى ئىبنى ئەبى زىئىبنىڭ گەدىنىگە قويۇپ، ئۇنىڭغا:

ـــ بىلگىنكى، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! مەن بولمىغان بولسام، پارسلار، رۇملۇقلار، دەيلەمىيلەر ۋە تۈركلەر سېنى بۇ ماكانىڭدىن مەھرۇم قالدۇرغان بولاتتى، ـــ دېگەندى، ئىبنى ئەبى زىئىب:

ـــ ئەبۇبەكرى ۋە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ھەقنى ئالدى، ئادالەت بىلەن تەقسىم قىلدى ۋە پارسلار، رۇملۇقلارنىڭ ياقىلىرىنى تۇتتى، ـــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەبۇ جەئفەر مەنسۇر ئىبنى ئەبى زىئىبنى قويۇۋەتتى ۋە:

ـــ ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! مەن سېنىڭ راست سۆزلىگەنلىكىڭنى بىلمىگەن بولسام، سېنى ئۆلتۈرگەن بولاتتىم، ـــ دېدى. ئىبنى ئەبى زىئىب:

ـــ ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! مەن ساڭا ئوغلۇڭ مەھدىيدىنمۇ بەكرەك سەمىمەن، ـــ دېدى»[1].

* * * *

ئەۋزائىي رەھىمەھۇللاھتىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ:

«مەن ساھىلدا تۇرۇۋاتسام مەنسۇر مېنى چاقىرىپ ئادەم ئەۋەتىپتۇ، مەن ئۇنىڭ يېنىغا كەلدىم. كېلىپ ئۇنىڭغا سالام قىلغىنىمدا مېنى ئولتۇرغۇزدى، ئاندىن:

[1] ھۇمەيدىي: «جەزۋەتۇل مۇقتەبىس»، 108/1.

ـــ ئـى ئەۋزائـي! ئۆزلىرىنـى نېمـە كېچىكتـۈرۈپ قويىدىكـىن؟ ـــ دېگەنـىدى، مەن:

ـــ ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! نېمىنى خاھلايسەن؟ ـــ دېدىم.

ـــ ئۆزلىرىدىن ئىلىم ئېلىشنى خاھلايمەن.

ـــ ئـى ئەمىرۇلمۇئمىنـىن! قـارا! سـەن بىرنەرسـە ئاڭلايسـەنۇ، ئۇنىڭغـا ئەمـەل قىلمايسـەن، ـــ دېدىـم. شـۇنداـ مـاڭا رەبىيۇ ۋارقىرىـدى ۋە قولـى بىلـەن قىلىچقـا ئىشارەت قىلغانىدى، مەنسۇر ئۇنىڭغا كايىدى ۋە:

ـــ بـۇ دېگـەن سـاۋاب ئېلىـش ئورنـى، جـازا ئورنـى ئەمـەس، ـــ دېـدى. بـۇ گەپتىـن كۆڭلـۈم مەمنـۇن بولـدى ۋە ئۇنىڭغـا كـەڭ ـ كۈشـادە سۆزلەشـكە باشـلىدىم ۋە دېدىمكى:

ـــ ئـى مۇئمىنلەرنىـڭ ئەمـىرى! مەكھـۇل مـاڭا ئەتىيىـە ئىبنـى بۇسـرىدىن رىۋايـەت قىلىـپ، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمنىڭ: ‹قايسـى بـىر ۋالـىي پۇقرالىرىنـى ئالدىغـان ھالەتتـە ئۆلـۈپ كەتسـە، ئـاللاھ ئۇنىڭغـا جەننەتنـى ھـارام قىلىدۇ› [1] دېگەنلىكىنى ئېيتقانىدى.

ئـى مۇئمىنلەرنىـڭ ئەمـىرى! خـاھ قىزىـل تەنلىـك بولسـۇن، خـاھ قـارا تەنلىـك بولسـۇن، مۇسـۇلمان بولسـۇن ياكـى كافـىر بولسـۇن، سـەن ئـۆزۈڭ ھۆكۈمـدار بولغـان بـۇ رەئىيىەتنىـڭ ئىشـلىرىنى قويـۇپ، شەخسـىي ئىشـلىرىڭ بىلـەن مەشـغۇل بولـدۇڭ. ھەركىشـىنىڭ ئادىللىقتـىن نېسىۋىسـى بـاردۇر. رەئىيىەتنىـڭ كۆپـى قوزغىلىـپ، سـەن كەلتۈرگـەن بـالا ـ مۇسـىبەت ۋەياكـى سـالغان زۇلـۇم ـ مۇشـەققەتلىرىڭگە ئىسـيان قىلسا، سېنىڭ ئەھۋالىڭ قانداق بولار؟!

ئـى ئەمىرۇلمۇئمىنـىن! مەكھـۇل مـاڭا ھەبـىب ئىبنـى سـەلەمەدىن زىيـاد ئىبنـى ھارىسـە رىۋايـەت قىلغـان بـىر ھەدىسـنى ئېيتىـپ بەرگەنـىدى، ئـۇ ھەدىسـتە پەيغەمبەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم بـىر ئەئرابىينـى ـــ ئـۆزى قەسـتەن قىلمىغـان ئـازراق يارىلاندۇرۇشـتىن ـــ ئۆزىدىـن قىسـاس ئېلىۋېلىشـقا چاقىرىـدۇ. ئاندىـن پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمنىڭ يېنىغـا جىبرىـل ئەلەيھىسـسالام كېلىـپ: ‹ئـى مۇھەممـەد! ھەقىقەتـەن ئـاللاھ سـېنى زالىـم، مۇتەكەببىـر پەيغەمبـەر قىلىـپ

[1] بەيھەقـي: «شـۇئەبۇلئىمان»، (7411)؛ ئەبـۇ نۇئەيـم: «ئەلھىليـە»، 136/6. بـۇ ھەدىـس زەئىـف بولسـىمۇ، بـۇ مەزمۇنـىدا ھەزرىتـى مەئقىـل ئىبنـى يەسـار رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمدىن مۇنـداق ئاڭلىغانلىقىنـى رىۋايـەت قىلىـدۇ: «ئـاللاھ بـىرەر خەلققە ھۆكۈمـدار قىلغـان كىشـى قـول ئاسـتىدىكىلەرنى ئالدىغـان ھالـدا ۋاپـات بولسـا، ئـاللاھ ئۇنىڭغـا جەننەتنـى ھارام قىلىدۇ». بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7150، 7151)؛ مۇسلىم (142).

ئەۋەتمىدى› دېدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەئرابىينى چاقىرىپ:

ـــ مەندىن قىساسىڭنى ئالغىن، ـــ دېگەنىدى، ئەئرابىي:

ـــ ئاتا ـ ئانام ساڭا پىدا بولسۇن، سەندىن رازى بولدۇم، سەن جېنىمغا زىيان كەلتۈرسەڭمۇ مەن رازىمەن، ـــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭغا ياخشى دۇئالارنى قىلدى[1].

ئى ئەمرۇلمۇئمىنىن! نەپسىڭنى نەپسىڭنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئەزگىن ۋە نەپسىڭ ئۈچۈن رەببىڭدىن ئامانلىق تىلىگىن!

ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! ئەگەر پادىشاھلىق ئىلگىرىكىلەرگە باقىي قالغان بولسىدى، ساڭا ھەرگىزمۇ پادىشاھلىق يەتمىگەن بولاتتى. پادىشاھلىق بىراۋغا باقي قالمىغاندەك ساڭىمۇ باقي قالمايدۇ.

ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئۇلار: «ۋاي ھالىمىزغا! بۇ نامە ـ ئەمالغا چوڭ ـ كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسى خاتىرىلىنىپتىغۇ؟» دەيدۇ، ئۇلار قىلغان ـ ئەتكەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ نامە ـ ئەمالىغا خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىدۇ، پەرۋەردىگارىڭ ھېچكىمگە زۇلۇم قىلمايدۇ﴾18/«كەھف»: 49 دېگەن ئايىتىنىڭ تەپسىرى ھەققىدە بوۋاڭنىڭ[2]: ‹كىچىك ئىش بولسا تەبەسسۇم قىلىشتۇر، چوڭ ئىش بولسا كۈلۈشتۇر› دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندۇ. دېمەك، تەبەسسۇم قىلىش ۋە كۈلۈشتەك ئىشلار نامە ـ ئەمالغا يېزىلغان يەردە قولنىڭ قىلمىشى، تىلنىڭ دېمىشى قانداقمۇ يېزىلمىسۇن!

ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! كەمىنە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: ‹ئەگەر بىر قوزا دەريا قىرغىقىدا زايە بولۇپ ئۆلۈپ كەتسە، شۇ قوزا توغرۇلۇق سوئال قىلىنىشىمدىن قورقىمەن› دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىمەن. ئەجەبا، سېنىڭ ئىگىدارچىلىقىڭدا تۇرۇپ ئادالىتىڭدىن مەھرۇم قالغان كىشى ھەققىدە سەن سورالماي قالارسەنمۇ؟!

ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! ئاللاھ رازى بولغۇر بۇۋاڭ: ﴿ئى داۋۇد! سېنى بىز ھەقىقەتەن يەر يۈزىدە خەلىفە قىلدۇق، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقارغىن، نەپسى خاھىشىغا ئەگەشمىگىنكى، ئۇ سېنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرىدۇ، ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازغانلار ھېساب كۈنى (يەنى قىيامەت كۈنى) نى ئۇنتۇغانلىقلىرى ئۈچۈن ھەقىقەتەن قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾38/«ساد»: 26 دېگەن ئايەتنى

[1] ھاكىم (7943)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (7024). ھاكىم بىلەن زەھەبىي: «زەئىف» دېگەن.

[2] ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانى دېمەكچى.

مۇنداق تەپسىر قىلغانىكەن: ‹ئىككى دەۋاگەر ئالدىڭدا ئولتۇرسا، ئىككىسىنىڭ بىرىنى ياخشى كۆرسەڭ، كۆڭلۈڭدە ياخشى كۆرگەن ئادىمىڭنىڭ ھەقلىق چىقىشىنى ۋە نېرىقىنىڭ زىيىنىغا ئۇنىڭ مېلىنى ئېلىپ كېتىشىنى ئارزۇ قىلما، ئەگەر ئۇنداق قىلساڭ، سېنى پەيغەمبەرلىكتىن ئۆچۈرۈپ تاشلايمەن. ئاندىن مېنىڭ يەر يۈزىدىكى خەلىقىم بولالمايسەن. ئى داۋۇد! مەن پەيغەمبەرلىرىمنى بەندىلىرىمگە بەئەينى تۆگە باقار چوپانلارغا ئوخشاش پەرۋىشكار قىلدىم. چۈنكى، چوپانلار بېقىشنى بىلىدۇ، يۇمشاقلىق بىلەن باشقۇرىدۇ، سۈنۈقلارنى تاڭىدۇ، ئورۇق مالنى ئوت - چۆپ ۋە سۇغا باشلايدۇ› .

ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! سەن شۇنداق بىر ئىش بىلەن سىنالدىڭكى، ئەگەر ئۇ ئىش ئاسمانلارغا، زېمىنغا ۋە تاغلارغا تەڭلەنسە، ئۇنى كۆتۈرۈشتىن باش تارتاتتى ۋە ئۇنى ئادا قىلالماسلىقتىن قورقاتتى.

ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! يەزىد ئىبنى جابىر ماڭا ئابدۇررامان ئىبنى ئەبى ئۇمەيرە ئەلئەنسارىينىڭ: ‹ھەقىقەتەن ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەنسارلاردىن بىر كىشىنى سەدىقە يىغىشقا ئىشلەتتى، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇ كىشىنى سەدىقە يىغىشقا چىقماي ئۆيىدە ئولتۇرغان ھالەتتە كۆردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا:

ــ نېچۈك سەدىقە يىغىشقا چىقمىدىڭ؟ بۇ ئىشتا ساڭا ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلغۇچىلارنىڭ ئەجرى بولىدىغانلىقىنى بىلمىدىڭمۇ؟ ــ دېگەنىدى، ئۇ كىشى:

ــ ياق، ــ دېدى. ئۆمەر:

ــ ئۇ قانداق بولغىنى؟ ــ دېدى. ئۇ كىشى:

ــ ماڭا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: "ئاممىنىڭ بىر ئىشىنى ئۈستىگە ئالغۇچى قىيامەت كۈنى ئىككى قولى بوينىغا باغلانغان ھالەتتە كېلىدۇ، جەھەننەمنىڭ كۆۋرۈكى ئۈستىدە توختىتىلىدۇ، كۆۋرۈك ئۇ كىشى بىلەن قاتتىق بىر تەۋرەيدۇ، بۇ تەۋرەش ئۇ كىشىنىڭ ھەربىر ئەزايىنى ئۆز ئورنىدىن ئاجرىتىۋېتىدۇ، ئاندىن قايتا ئۆز ئورنىغا كەلتۈرۈلۈپ، ھېساب ئېلىنىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى ئاللاھنى كۆز ئالدىدا تۇتۇپ ئىبادەت قىلغان كىشى بولسا، شۇ ئىبادىتى سەۋەبلىك نىجاتلىققا ئېرىشىدۇ؛ ئەگەر يامان ئىش قىلغۇچى كىشى بولسا، شۇ كۆۋرۈك تېشىلىپ، ئۇ كىشى 70 يىل جەھەننەمگە غۇلايدۇ"› [1] دېگەنلىكى يەتتى.

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر» ، (13900)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان» ، (6998). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە» ، 2269) «زەئىف» دېگەن.

— بۇنى كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟ — دېدى ئۆمەر. ئۇ كىشى:

— ئەبۇ زەر ۋە سەلمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن ئاڭلىدىم، — دېدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۆمەر ئۇ ئىككىسىگە ئەلچى ئەۋەتكەندى، ئۇ ئىككىسى ئەلچىگە: ‹ھەئە، بىز ئۇنى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن ئاڭلىغان ئىدۇق› دېدى. شۇندا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

— ۋاي بىچارە ئۆمەر! بۇ باشلىقلىققا شۇنچە خەتەرگە قارىماي كىممۇ ئىگە بولار؟ — دېگەنىدى، ئەبۇ زەر:

— ئاللاھ پېشانىسىنى شور قىلىۋەتكەن ۋە ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلەتكەن كىشى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ، — دېدى. بۇ سۆزلەردىن كېيىن مەنسۇر قول ياغلىقنى ئېلىپ يۈزىگە قويۇپ، ئۆكسۈپ يىغلىدى ۋە مېنىمۇ يىغلىتىۋەتتى.

ئاندىن مەن مۇنداق دېدىم:

— ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! تاغاڭ ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن ئۆزىنى مەككىگە يا تائىففا ۋەيا يەمەنگە ۋالىي قىلىشنى سورىغاندا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭغا: ‹ئى تاغا! سەن قۇتقۇزىدىغان بىر جان سەن ھېسابىنى بېرىپ بولالمايدىغان ۋالىيلىقتىن ياخشىدۇر› دېدى[1]. بۇنى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تاغىسىغا نەسىھەت قىلىپ ۋە شەپقەت قىلىپ دېگەن ئىدى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە: ﴿يېقىن خىش ـ ئەقرىبالرىڭنى ئاگاھلاندۇرغىن!﴾26/«شۇئەرائ»: 214 دېگەن ئايەتنى چۈشۈرگەندە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تاغىسىغا ئۆزىنىڭ تاغىسى ئۇچۇن ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ھېچنەرسىنى دەپئ قىلالمايدىغانلىقىنى ئېيتقان ئىدى. ئاندىن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: ‹ئى ئابباس! ئى سەفىييە! ئى فاتىمە! مەن سىلەردىن ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ھېچنەرسىنى دەپئ قىلالمايمەن، مېنىڭ ئەملىم ئۆزۈم ئۇچۇن، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزۈڭلار ئۇچۇن› دېگەنىدى[2].

ھەقىقەتەن ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: ‹كىشىلەرنىڭ دىن ئىشىنى ئەقلى ئۆتكۇر ۋە ئاللاھ باربىدا مالامەتچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدىغان كىشىلا بەرپا قىلالايدۇ› . ئەۋزائىي ئۇنىڭغا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ

[1] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان» ، (7024). ھاكىم بىلەن زەھەبىي: «زەئىف» دېگەن.

[2] باش قىسمى بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2753)؛ مۇسلىم (206). ئاخىرقى: «مېنىڭ ئەملىم ئۆزۈم ئۇچۇن، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلار ئۆزۈڭلار ئۇچۇن» دېگەن قىسمىنى بەيھەقىي («شۇئەبۇلئىمان» ، 7024) رىۋايەت قىلغان.

ئەنھۇنىڭ سۆزىنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلدى، ئاندىن كېيىن: ‹ئۇ سۆزلەر نەسىھەتتۇر، ساڭا تىنچلىق يار بولسۇن› دېدى. ئاندىن ئورنىدىن تۇرغانىدى، مەنسۇر:

— قەيەرگە؟ — دېدى. ئەۋزائىي:

— مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرىنىڭ رۇخستى بىلەن ۋەتەنگە.

— رۇخسەت قىلدىم، نەسىھىتىمگە رەھمەت ئېيتىمەن ۋە ئۇنى قوبۇل قىلمەن، ئاللاھ ياخشى ئىشلارغا مۇۋەپپەق قىلغۇچىدۇر، ياخشى ئىشلاردا ياردەم بەرگۈچىدۇر، ئاللاھتىن ياردەم سورايمەن، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلمەن، ئاللاھ ماڭا يېتەرلىك، ئاللاھ نېمىدېگەن ياخشى ھامىي ـ ھە! ماڭا مۇشۇنداق نەسىھەتلەرنى قىلىپ تۇرغىن، سەن سۆزى مەقبۇل، نەسىھىتىدە كايىيدىغان كىشى ئەمەسسەن.

ئەۋزائىي:

— مەن شۇنداق قىلمەن، ئىنشائاللاھ! — دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەنسۇر ئۇنىڭغا شەھەردىن چىقىپ كېتىشىگە ياردىمى بولۇشى ئۈچۈن مال بۇيرۇپ بەرگەنىدى، لېكىن ئەۋزائىي ئۇنى قوبۇل قىلمىدى ۋە:

— مەن ئۇ مالدىن بىھاجەتمەن، مەن نەسىھىتىمنى دۇنيانىڭ بارلىق مالىلىرىغىمۇ ساتمايمەن، — دېدى. مەنسۇر ئۇنىڭ پەيلىنى بىلدى ۋە ئۇنىڭغا قايتۇرغۇدەك سۆز تاپالمىدى»[1].

* * * *

ھارۇن رەشىد ھەج قىلىۋاتقاندا ئۇنىڭغا:

— ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرى! شەيبانمۇ ھەجدە، — دېدىلەر. ھارۇن رەشىد:

— ئۇنى يېنىمغا چاقىرىپ كېلىڭلار، — دېگەنىدى، چاقىرىپ كېلىشتى. ئاندىن ھارۇن رەشىد شەيبانغا:

— ئى شەيبان! ماڭا نەسىھەت قىلغىن، — دېدى. شەيبان:

— ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرى! پېقىر تىلى كەمتۈك ئادەممەن، ئەرەبچىنى ياخشى سۆزلىيەلمەيمەن. نەسىھەت قىلىشىم ئۈچۈن ماڭا سۆزۈمنى چۈشىنىدىغان بىر كىشىنى ئېلىپ كەلگىن، — دېدى.

ھارۇن رەشىد ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشىنىدىغان بىر كىشىنى ئەكەلدۈردى. ئاندىن

[1] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 137/6.

شەيبان تىلماچقا نەبات تىلىدا سۆزلەپ:

ـــ دېگىنكى: «ئى ئەمرۇلمۇئمىنىن! ساڭا خاتىرجەملىك مەنزىلىگە يېتىپ بېرىشتىن ئىلگىرى سېنى قورقۇتقان كىشى سېنى قورقۇنچلۇق جايغا بېرىشتىن ئىلگىرى خاتىرجەم قىلغان كىشىدىن بەكرەك سەمىمىيدۇر، ـــ دېدى.

هارۇن رەشىد:

ـــ يېشىپراق ئېيتساڭچۇ؟ ـــ دېدى. شەيبان تىلماچقا:

ـــ ئېيتقىن: ساڭا «ئاللاهتىن قورقىن! سەن بۇ ئۈممەتتىن سورىلىدىغان كىشىسەن، ئاللاه سېنى بۇ ئۈممەتكە باش قىلدى، بۇ ئۈممەتنىڭ ئىشلىرىنى ساڭا تەيىن قىلدى، سەن شۇ ئىشلاردىن مەسئۇلسەن، پۇقرالارغا ئادىل بولغىن! باراۋەر تەقسىم قىلغىن! تارماق قوشۇنلارنى ئەۋەتكىن! ئۆزۈڭ ھەققىدە ئاللاهتىن قورقىن!» دېگەن كىشى سېنى قورقۇتقان كىشىدۇر، دېمەك سەن ئەمىنلىك ئورنىغا يەتسەڭ خاتىرجەم بولسەن. بۇنداق نەسىھەتلەرنى قىلىدىغان كىشى «سىلەر گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنغان ئەھلى بەيت[1] سىلەر، سىلەر پەيغەمبىرىڭلارنىڭ تۇغقانچىلىقى ۋە شاپائىتىدە بولسىلەر» دەپ سېنى خاتىرجەم قىلىدىغان كىشىدىن بەكرەك سەمىمي كىشىدۇر. ھەتتا سەن قورقۇنچلۇق ئەھۋالغا دۇچ كەلسەڭ ھالاك بولسەن، ـــ دېدى.

هارۇن رەشىد بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ يىغلاپ كەتتى، ھەتتا ئەتراپىدىكى كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتتى. ئاندىن هارۇن رەشىد:

ـــ ماڭا يەنە نەسىھەت قىلغىن، ـ دېگەنىدى، شەيبان:

ـــ ساڭا بۇ نەسىھەتلەر يېتەرلىكتۇر، ـــ دېدى.

---

[1] ئەھلى بەيت (أَهْلُ الْبَيْتِ): ئادەتتە پەيغەمبەر سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋەسەللەمنىڭ جەمەتىنى كۆرسىتىدىغان ئاتالغۇ بولۇپ، ئەھلىسۈننەت ئالىملىرىنىڭ بىر قارىشىدا پەيغەمبەر سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋەسەللەمنىڭ قىزى فاتىمە، كۆيئوغلى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب ۋە ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى ھەسەن ۋە ھۈسەين رەزىيەللاهۇ ئەنهۇم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ شىئەلەرنىڭمۇ قارىشى. يەنە بىر قاراشتا پەيغەمبەر سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋەسەللەمنىڭ ئايالىلىرىنىلا كۆرسىتىدۇ. يەنە بەزى ئالىملارنىڭ قارىشىدا يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسىنى، يەنە بىر قاراشتا زاكات ئېلىش ھارام بولغان رەسۇلۇللاهنىڭ دادا تەرەپ تاغىسى ئاببىاس، رەسۇلۇللاهنىڭ نەۋرە ئۇكىسى ۋە كۆيئوغلى ئەلى، ئەقىيل، رەسۇلۇللاهنىڭ نەۋرە ئۇكىسى، شۇنداقلا ئەلى رەزىيەللاهۇ ئەنهۇنىڭ ئاكىسى جەئفەر ۋە رەسۇلۇللاهنىڭ تاغىسى ھارىس ئىبنى ئابدۇلمۇتتەلىب رەزىيەللاهۇ ئەنهۇملارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. قاراڭ: ئىلمي گۇرۇپپا: «الْمَوْسُوْعَةُ الْإِسْلَامِيَّةُ الْعَامَّةُ (ئومۇمي ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيەسى)»، 18 ـ بەت، «مىسىر ئەۋقاف (ۋەقفلەر) مىنىستىرلىكى». قاھىرە، ھ. 1424/ م. 2003. ـ ت.

* * * *

ئەلقەمە ئىبنى مەرسەدتىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە ئىراققا كەلگەندە، ھەسەن ئەلبەسرىي ۋە شەئبىيگە ئەلچى ئەۋەتتى ۋە ئىككىسىگە بىر ئۆي بۇيرۇپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى ئۇ ئۆيدە بىر ئاي ئەتراپىدا تۇردى. ئاندىن ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە ئىككىسىنىڭ يېنىغا كىردى ۋە ئىككىسىنى ھۆرمەتلىگەن ھالەتتە ئولتۇرۇپ:

ــ ھەقىقەتەن مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى ماڭا خەت يېزىپتۇ، مەن ئۇ خەتتىكى بۇيرۇقنى ئىجرا قىلسام ھالاك بولىدىغانلىقىمنى بىلمەن. ئەگەر مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلسام، ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغان بولىمەن؛ ئەگەر ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلسام، ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىمەن. سىزلەرچە، مەن مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرىگە ئەگەشسەم، غەمدىن خالاس بولۇرمەنمۇ؟ ــ دېدى. شۇنداھەسەن ئەلبەسرىي شەئبىيگە:

ــ ئى ئەبۇ ئەمرى! ئەمرگە جاۋاب بەرگىن، ــ دېدى. شەئبىي سۆز ئېلىپ ئىبنى ھۇبەيرەنىڭ ئىشىنى ئاددىي ئىش كۆرۈپ، ئىبنى ھۇبەيرە ئۇ ئىشنى قىلىشتا ئۆزىگىلىك دېگەندەك قىلدى. شەئبىي:

ــ سەن نېمە دەيسەن، ئى ئەبۇ سەئىد؟! ــ دېگەندى، ھەسەن ئەلبەسرىي:

ــ مەنچە، ئى ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە! ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىدىن ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا ئاسىيلىق قىلمايدىغان ناھايىتى قوپال بىر پەرىشتە تېزلا چۈشۈپ، سېنى قەسرىڭنىڭ كەڭرىچىلىكىدىن قەبرەڭنىڭ تارچىلىقىغا چىقىرىدىغانغا ئاز قالدى. ئى ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە! ئەگەر ئاللاھتىن قورقساڭ، ئاللاھ سېنى يەزىد ئىبنى ئابدۇلمەلىكتىن قوغداپ قالىدۇ. ھالبۇكى، يەزىد ئىبنى ئابدۇلمەلىك سېنى ئاللاھ تائالادىن ھەرگىز قوغداپ قالالمايدۇ. ئى ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە! ئاللاھ تائالانىڭ سېنىڭ يەزىد ئىبنى ئابدۇلمەلىككە ئىتائەت قىلغان ئەڭ قەبىھ ئەمىلىڭ سەۋەبلىك ساڭا مەغپىرەت ئىشكىنى ئېتىۋېتىشىدىن قورققىن!

ئى ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە! مەن بۇ ئۇممەتنىڭ بېشىدا شۇنداق كىشىلەرنى بىلمەنكى، خۇددى دۇنيا قېچىۋاتسىمۇ سىلەرنىڭ دۇنيانىڭ كەينىدىن قوغلىغىنىڭلاردەك، ئۇلارغا دۇنيا يېپىشقانسېرى دۇنيادىن قاچاتتى. ئى ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە! مەن سېنى ئاللاھ قورقۇتقاندىن قورقۇتىمەن، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۇ (يەنى غەلبە) مېنىڭ ئالدىمدا تۇرۇشتىن (يەنى سوراققا تارتىلىشتىن) ۋە ئازابىمدىن قورققانلار ئۈچۈندۇر﴾14/«ئىبراھىم»: 14. ئى ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە! ئەگەر سەن ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلساڭ، ئاللاھ تائالا ساڭا يەزىد ئىبنى

ئابدۇلمەلىككە قارىتا كۇپايە قىلىدۇ. ئەگەر يەزىد ئىبنى ئابدۇلمەلىك بىلەن بولۇپ، ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلساق، ئاللاھ تائالا سېنى ئۇنىڭغا تاشلاپ قويىدۇ، ــ دېدى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە يىغلاپ كەتتى ۋە كۆزى ياش ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كەتتى. ئەتىسى ئۆمەر ئىبنى ھۇبەيرە ئۇ ئىككىسىگە ئىجازەتنامە بىلەن سۇۋغاتلارنى ئەۋەتتى. سۇۋغات ھەسەن ئەلبەسرىيگە كۆپرەك، شەئبىيگە بولسا سەل كەمرەك ئىدى. ئاندىن شەئبي مەسجىدكە چىقتى ۋە: «ئى خالايىق! ئاللاھنىڭ رىزاسىنى مەخلۇقاتلارنىڭ رازلىقىدىن ئەۋزەل تاللاشقا قادىر بولغان كىشى تاللىسۇن! جېنىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى! ھەسەن ئەلبەسرىي بىلگەن نەرسىنى مەن بىلمەپتىمەن، مەن ئىبنى ھۇبەيرەنىڭ رازىلىقىنى كۆزلىگەنىدىم، شۇ سەۋەبتىن ئاللاھ مېنى ئۇنىڭدىن يىراقلاشتۇردى» دېدى»[1].

* * * *

مۇھەممەد ئىبنى ۋاسىئ رەھمەھۇللاھ ھاۋا ئىسسىق بىر كۈندە (بەسرە ۋالىيسى) بىلال ئىبنى ئەبى بۇردەنىڭ يېنىغا كىردى، بىلال مۇھاپىزەتچىلىرى ۋە ئەئيانلار ئارىسىدا بولۇپ، ئۇنىڭ قېشىدا مۇز بار ئىدى. بىلال:

ــ ئى ئەبۇ ئابدۇللاھ! سەنچە بىزنىڭ بۇ ئۆيىمىز قانداقراقكەن؟ ــ دېگەنىدى، مۇھەممەد ئىبنى ۋاسىئ:

ــ سېنىڭ ئۆيۈڭ گۈزەلدۇر، جەننەت ئۇنىڭدىنمۇ گۈزەلدۇر، دوزاخنى ئەسلەش بۇنداق ئۆيدىن مەشغۇل قىلىدۇ، ــ دېدى.

ــ تەقدىر ھەققىدە نېمە دەيسەن؟

ــ قەبرە ئەھلىگە قوشۇلغان قوشۇنلىرىڭنى ئەسلىگىن، ئۇلارنى ئەسلەش تەقدىر ھەققىدە گەپ قىلىشتىن سېنى مەشغۇل قىلىدۇ.

ــ ئاللاھتىن تىلەپ ماڭا دۇئا قىلغىن!

ــ سەن مېنىڭ دۇئايىمنى نېمە قىلىسەن، ئىشىكىڭدە مۇنداق، مۇنداق كىشىلەر سېنىڭ زۇلمىڭدىن داد ئېيتىشماقتا، ئۇلارنىڭ دۇئاسى مېنىڭ دۇئايىمدىن بۇرۇن ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا كۆتۈرۈلىدۇ. زۇلۇم قىلمىغىن! شۇندىلا مېنىڭ دۇئايىمغا موھتاج بولمايسەن[2].

[1] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيەتۇل ئەۋلىيائ»، 149/2.

[2] ئىمام غەززالي: «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»، 380/3.

بـۇلار بولسـا ئەمرلەرگـە نەسـىھەت قىلىـش ھەققىـدە كەلگـەن قىسـقىچە، بىـر قىسـىم خەۋەرلـەردۇر. تېخىمـۇ كۆپ مەلۇماتقا ئىگە بولۇشـنى خاھلىغانلار«ئەلمىسـباھۇل مۇزىيئۇ» دېگەن كىتابقا قارىسۇن.

* * * *

مانـا بـۇلار ئالىملارنـىڭ ياخشـىلىققا بۇيـرۇش ۋە يامانلىقتـىن توسـۇش ئادەتلىرىگـە دائىـر ھېكايىلـەردۇر. ئـۇلار ئېھتىيـات قىلىشـتىن ئـاللاھ تائالانـىڭ ھەققىنـى بەرپـا قىلىشـنى، سـۇلتانلارنىڭ كـۈچ - ھوقۇقلىرىغـا پـەرۋا قىلىشـنى ئـەلا بىلەتتـى. لېكىـن، ئـۇ زامـانلاردا بـەگ - ھۆكۈمـدارلار ئىلمىنـىڭ ھەققىنـى ۋە پەزىلىتىنـى بىلىـپ، ئالىملارنـىڭ نەسـىھەتلىرىگە سـەبر قىلاتتـى. زامانىمـىزدا بولسـا پېقىرنـىڭ قارىشـچە ئـەڭ ئەۋزىلـى سـۇلتانلاردىن قېچىشـتۇر. ئەگـەر ئـۇلار بىلـەن ئۇچرىشـىپ قالسـا، نازۇك نەسىھەتلەرنى قىلىش بىلەن قانائەتلەنسە كۇپايە.

چۈنكى، بۇنىڭ ئىككى سەۋەبى باردۇر:

بىرىنچىسى: نەسـىھەت قىلغۇچىغـا مۇناسـىۋەتلىك بولـۇپ، نەسـىھەت قىلغۇچىنـىڭ نىيىتـى يامـان ۋە نەسـىھەت قىلىـش بىلـەن دۇنيـا ۋە رىياكارلىققـا مايـل بولۇشـىدۇر. دېمەك، بۇ ھالەتتە قىلغان نەسىھەتتە سەمىمىيەت بولمايدۇ.

ئىككىنچىسـى: نەسـىھەت قىلىنغۇچىغـا مۇناسـىۋەتلىكتۇر. چۈنكـى، دۇنيانى ياخشـى كـۆرۈش كۆپلىگـەن كىشـىلەرنى ئاخىرەتنـى ئەسلەشـتىن مەشـغۇل قىلـدى، ئۇلارنـىڭ دۇنيانـى چـوڭ بىلىشـى ئۇلارغـا ئالىملارنـى چـوڭ بىلىشـنى ئۇنتۇلـدۇردى. مۇئمىننـىڭ ئۆزىنى خار قىلىشى جائىز ئەمەستۇر.

ياخشـىلىققا بۇيـرۇش ۋە يامانلىقتـىن توسـۇش بۆلۈمـى بـۇ يـەردە تامامـدۇر. مۇئەللىـف بۇنـىڭ ئالدىـدا قـۇلاق سـېلىپ ئـاڭلاش ۋە قەلبنـىڭ تەسىرلىنىشـى ھەققىـدە بىـر بۆلۈم بايـان قىلغـان ئىـدى. بىـز بۇيـەردە ئـۇ ھەقتـە قىسـقىچە بىـر قىسـىم مەزمۇنلارنـى بايان قىلىمىز.

قۇلاق سېلىپ ئاڭلاش ۋە قەلبنىڭ تەسىرلىنىشى

بىلگىنكـى، بىـز كـۆزدە تۇتۇۋاتقـان قـۇلاق سـېلىپ ئـاڭلاش نەغمـە - نـاۋا ئاڭلاشـتۇر. ناخشـا ئـاڭلاش ئىبلىسـنىڭ قەلبلەرنـى بۇزىدىغـان ئـەڭ چـوڭ ۋاسـتىلىرى قاتارىدىنـدۇر. ئىبلىـس نەغمـە - نـاۋا ئارقىلىـق ئـاۋام خەلقتـىن سـىرت ئالىـملار ۋە زاھىدلاردىـن سانـاقسـىز كىشـىلەرنى ئالدىـدى. ھەتتـا ئـۇلار: «يېقىملىـق ناخشـىلارنى ئاڭلىغـان چاغـدا، ئـاللاھ تائالاغـا قارىتـا قەلـب ھـۇزۇرى ھاسـىل بولـدۇ» دەپ

جۆيلۇشتى ۋە: «ناخشا ئاڭلاشتىن پەيدا بولغان قەلب خۇشاللىقى ياكى بىئارامليقى ئاخىرەتكە ئالاقىدار تەسىرلىنىشتۇر» دەپ گۇمان قىلدى. ئەگەر ھەقىقەتنى بىلىشنى ئىستىسەڭ، دەسلەپكى ئەسىرگە قارا! پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ياكى ساھابىلىرى شۇنىڭدىن بىرەرسىنى قىلدىمۇ؟! ياكى تابىئىنلەر ۋە ئۇلارغا ئەگەشكۈچىلەرنىڭ ۋە ئۈممەتنىڭ فەقىھ ئالىملىرىدىن ئىمام مالىك، ئەبۇ ھەنىيفە، شافىئىي ۋە ئەھمەد رەھىمەھۇللاھلارنىڭ سۆزلىرىگە قارا! بارلىق ئالىملار غەزەلخانلىقنى ئەيىبلىگەن. ھەتتا ئىمام مالىك رەھىمەھۇللاھ: «بىرى چۆرە قىز سېتىۋالسا ۋە ئۇنىڭ ناخشىچى ئىكەنلىكىنى بىلسە، سېتىۋالغۇچىنىڭ ئۇنى ئىگىسىگە قايتۇرۇش ھەققى بار» دېگەن. ئۇ يەنە ناخشا ئېيتىش ھەققىدە سورالغاندا: «ئۇ پاسىقلارنىڭ قىلىقىدۇر» دېگەن.

«ئىمام ئەھمەد رەھىمەھۇللاھتىن:

— بىر كىشى بالىسىنى ۋە ناخشىچى بىر چۆرىنى ئارقىدا قويۇپ ئۆلۈپ كەتسە ۋە بالا ئۇ ناخشىچى چۆرىنى سېتىشقا موھتاج بولسا قانداق قىلىدۇ؟ — دەپ سورالغاندا، ئىمام:

— ئۇ چۆرە ‹ناخشىچى› دەپ ئەمەس، ‹ئاددىي چۆرە› دەپ سېتىلىدۇ، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا:

— ئۇ چۆرە ‹ناخشىچى› دەپ سېتىلسا، 30 مىڭغا يارايدۇ، ‹ئاددىي چۆرە› دەپ سېتىلسا، بەلكىم 20 تىللاغا يارىشى مۇمكىن، — دېيىلگەنىدى، ئىمام ئەھمەد:

— ئۇ چۆرە ‹ئاددىي چۆرە› دەپ سېتىلىدۇ، — دېدى»[1].

مۇجتەھىد فۇقاھالار ناخشا ئېيتىشتىن چەكلەشتە بىرلىككە كەلگەنىدۇر. ئىمام شافىئىينىڭ مۆتىۋەر ھەمراھلىرىدىن بولمىش ئەبۇ تەييىب ئەتتەبەرىي بىر ئەسىردە ناخشىنى قاتتىق چەكلىگەن.

«ناخشا ئېيتىش مۇباھ» دېگەن قاراشقا قايمۇققان بىر قىسىم كىشىلەر ئېسىلدى ۋە: «سەلەف سالىھلەردىن بەزىلەر ناخشىغا رۇخسەت قىلغان» دېدى. ئىمام ئەھمەد رەھىمەھۇللاھمۇ سۆزمەن بىر كىشىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ: «بۇنداق سۆزلەرنى قىلسا ھېچقىسى يوق» دېگەنىدى.

شۇڭا، مۇباھلىقنىڭ پەتۋا بېرىلگەن ناخشىنىڭ قايسى ناخشا ئىكەنلىكىنى ئويلىنىپ بېقىش كېرەك. رۇخسەت قىلىنغان ناخشا ـ غەزەللەر بولسا دۇمباق ياكى

[1] ئىبنى قۇدامە: «ئەلمۇغنىي»، 155/4.

تەڭكەش ئەسۋابى بولمىغان، چاۋاك ۋە ئۇسسۇل قوشۇلمىغان زاھىدانە ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان مەزمۇندىكى شېئىرلاردۇر.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ھەدىسىدىكى ئىككى ئۆلەڭچى قىزنىڭ بۇئاس كۈنىدە ئەنسارلار ئېيتىشقان قوشاقلار بىلەن ئۆلەك ئېيتقانلىقى مۇشۇ ئېھتىمالغا يېقىندۇركى،[1] ئۇلار كىشىنى يايرىتىدىغان ناخشىلاردىن ئەمەستۇر.

مەلۇمكى! داپ، قالۇن، نەي ۋە ئۇد قاتارلىق تۇرلۈك چالغۇ ئەسۋابلارنى بۇرۇنقىلار بىلمەيتتى، بۇلار كېيىنكىلەرنىڭ ئىجادىدۇر. بۇ نەرسىلەر بولسا ئىنسان نەپسىدىكى كۆمۈلۈپ قالغان يوشۇرۇن ھاۋايى - ھەۋەسلەرنى قوزغايدۇ ۋە نەپسىنى ئارامسىدا قويمايدۇ. ئەتتەڭگەي! نادان (سوپى) كىشى بولسا بۇ بىئارامىلىقنى ئاخىرەتكە باغلىنىش دەپ ئويلايدۇ.

كاشكى ئۇلار (سوپىلار): «بۇ دېگەن مۇباھ ئويۇن - تاماشالاردىن، بىز بۇنىڭدىن ھۇزۇر ئالمىز» دېسىچۇ؟! ئەپسۇسكى، ئۇلار ئۇنى «ئىبادەت» دەپ جۆيلىشىدۇ ۋە ئەقىلنى ئازدۇرىدىغان دەرىجىدىكى بىئارامىلىقنى «ۋەجد (ئۆزىدىن كېتىش)» دەپ ئاتايدۇ. بەزىدە ناخشا ھاياجىنى كىيىم - كېچەكلەرنى يىرتىش ۋە قالايمىقان ھەرىكەت قىلىشقا ئوخشاش ناھالال قىلىقلارنى قىلدۇرۇۋېتىدۇ. روشەنكى، بۇلارنىڭ تامامى سەلەپلەرنىڭ يولىدىن يىراقلىشىش ۋە توغرا يولدىن ئادىشىشتۇر. شۇڭا، كىشى ئۆزىنى ئالدىماسلىقى كېرەك. توغرا بولغان «ۋەجد» بولسا قۇرئان ۋە ۋەز - نەسىھەت ئاڭلىغاندا، قەلبىتە ھاسىل بولىدىغان ھاياجاندۇر. شۇنداق ئىنسان روھىدا ئاگاھلاندۇرۇشلاردىن قورقۇش، ۋەدىلەرگە قىزىقىش ۋە سەھۋەنلىككە پۇشايمان قىلىش قوزغىلىدۇ. مانا بۇ ئىچكى ھالەتلەر بەدەننى تىنچ تۇرۇشقا ئۇندەيدۇكى، ھەرگىزمۇ سەكرىتىپ، چاۋاك چالدۇرمايدۇ. قەلبلەرنى ئاللاھنىڭ ئىشىكلىرىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىش ئۈچۈن گۈلمەرەم، ئاياپاتەملەرنى تىلغا ئېلىشقا موھتاج بولغىدەك دەرىجىدە بىزگە قۇرئان، ۋەز - نەسىھەت ۋە زاھىدانە شېئىرلار كەم بولۇپ قالغىنى يوق.

بىز بەزى شېئىرلاردا ياخشىلىققا ئۇندىگۈچى بەزى مەزمۇنلار بارلىقىنى ئىنكار قىلمايمىز. لېكىن، كۆپىنچە شېئىرلار قەلبلەرنى دۇنيا ھەۋەسلىرىگە مايىل قىلىدۇ. ئىنسانىنى دۇنياغا مايىل قىلىدىغان شېئىرلاردىن ئاخىرەت ئۇچۇن مەنپەئەت كۆتكەن كىشىنىڭ مىسالى، «مەن ھەممىگە قادىر ئاللاھنىڭ قۇدرىتىدىن ئەجەبلىنىش ئۇچۇن كېلىشكەن، ساقالسىز يىگىتلەرگە قارايمەن» دېگەن كىشىگە ئوخشايدۇ. ئۇنداق دېگۈچى يولدىن ئازغۇچىدۇر. چۈنكى، قارىغان چاغدا ئەس - ياد ۋە

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (949، 952)؛ مۇسلىم (892).

شەھۆتنى جەلەپ قىلىدىغان نەرسە تەپەككۇر يولىنى دۇغلاشتۇرۇپ، پىكىر قىلىشتىن مەشغۇل قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز دۇنياغا مايىل قىلىدىغان شەيئىرلاردىن ئاخىرەت ئۈچۈن مەنپەئەت ئېلىشنى ئىزدە قىلغۇچىنى توسۇپ دەيمىزكى: سەن ھېچقانداق دۇغلاشتۇرغۇچى بولمىغان نەرسىگە، ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سۆزىگە قارا!

﴿ئۇلار ئاسمانىنى قانداق (تۇرغۇزۇلغان) بەرپا قىلغانلىقىمىزغا، ئۇنى (يۇلتۇزلار بىلەن) بېزەگەنلىكىمىزگە، ئۇنىڭدا ھېچقانداق يوچۇق يوقلۇقىغا قارىمامدۇ؟﴾50/«قاف»: 6

بىر كىشى: «ئۇ شەيئىرلار باشقىلارنىڭ ئېسىنى ھاۋايى - ھەۋەسلەرگە تارتىپ تەسىر قىلغانىدەك، ماڭا تەسىر قىلمايدۇ» دېسە، ئىنسان تەبىئىتىگە قارشى بىر دەۋا بىلەن بىلجىرلىغان بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ سۆزىگە پىسەنت قىلىنمايدۇ. پېقىر «تەلبىسۇ ئىبلىس (ئىبلىسنىڭ ئازدۇرۇشى)» دېگەن كىتابىمدا بۇنىڭ ھەممىسىنى مۇكەممەل ئېچىپ سۆزلىدىم. بۇ يەردە گەپنى ئۇزارتىۋېتىشنى خالىمايمەن. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

ياشاش ئەدەبلىرى ۋە پەيغەمبەرلىك ئەخلاقلىرى

بىلگىنكى، تاشقى ئەدەبلەر ئىچكى پەزىلەتلەردىن دېرەك بېرىدۇ. ئەزالارنىڭ ھەرىكىتى ئوي - پىكىر ۋە تەسەۋۋۇرنىڭ مېۋىسى، ئەمەللەر ئەخلاقنىڭ نەتىجىسى، ئەدەبلەر ئىلىم - مەرىپەتنىڭ تامچىسىدۇر. قەلب سىرلىرى بولسا ئىش - ھەرىكەتلەرنىڭ كۆچەتزارلىقى ۋە بۇلاقلىرىدۇر.

ئىچ دۇنياييمىزنىڭ (روھىيىتىمىزنىڭ) نۇرلىرى تاشقى دۇنياييمىزنى يورۇتىدۇ ۋە زىننەتلەپ گۈزەللەشتۈرىدۇ. قەلبى ئاللاھقا بويسۇنمىغان كىشىنىڭ باشقا ئەزالىرىمۇ بويسۇنمايدۇ. كۆكسى ئىلاھىي نۇرلارنىڭ تەكچىسى بولمىغان بىرىنىڭ زاھىرىغا پەيغەمبەرلىك ئەدەبلىرىنىڭ گۈزەللىكى يۇقمايدۇ.

بىز ئىلگىرى بۇ ئەدەبلەرنى قايتىلاش بىھاجەت دەپ جەزىم قىلىپ ئۆتتۇق. بۇ بابتا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەدەب ۋە ئەخلاقلىرىدىن بىر قىسمىنى بايان قىلىش بىلەن كۇپايىلىنىمىزكى، بۇ ئارقىلىق بارچە ئەدەب ۋە ئېسىل ئەخلاقلار بىلەن ئىمانمۇ كۈچلەندۈرۈلگەي ۋە مەھكەم ئورناشقاي. ئۇ زاتنىڭ ئۇلۇغ ئەخلاقىنى ئۆگىنىش بۇنىڭغا يېتەرلىكتۇر. ئاللاھ رەسۇلىنىڭ ھەربىر ئەخلاقى ئىستېدادى ئۇ زاتنىڭ نەقەدەر بۈيۈك ئەخلاققا، مەرتىبە جەھەتتىن ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ ئۈستۈنى، ئەڭ ھۆرمەتلىكى ۋە ئەڭ قەدىرلىكى ئىكەنلىكىگە شاھىدتۇر. ئۇنداقتا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بارلىق پېئىل - ئەتىۋارى

قانداقمۇ ئۇنىڭغا شاھىد بولمىسۇن؟!

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەخلاقى توغرۇلۇق سورالغاندا، مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى، قۇرئان غەزەپلەنگەنگە غەزەپلىنەتتى، قۇرئان مەمنۇن بولغاندىن مەمنۇن بولاتتى»[1]. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەخلاقىنى مۇكەممەل قىلغاندا، ئۇ زاتنى ماختاپ: ﴿ئى مۇھەممەد! سەن ھەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن﴾68/«قەلەم»: 4 دېگەن. ئۆزى ئاتا قىلغان ئاندىن ماختىغان ئاللاھ بارلىق ئەيىب - نۇقسانلاردىن پاكتۇر.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بەزى گۈزەل ئەخلاق ۋە سۈپەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

رەسۇلۇللاھ كىشىلەر ئىچىدىكى ئەڭ ئەپۇچان، ئەڭ سېخىي ۋە ئەڭ مېھرىبان زات ئىدى.

كەشنى، كىيىمنى ئۆزى يامايتتى[2] ۋە ئايالىلىرىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى[3].

چۈمپەردە ئىچىدىكى قىزدىنمۇ ھايالىق ئىدى[4].

بىر قۇل چىللىسىمۇ ئىجابەت قىلاتتى[5]، كېسەللەرنى يوقلايتتى، ئۆزى يالغۇز ماڭاتتى[6]، باشقىلارنى ئۇلىغىنىڭ كەينىگە مىندۈرۈۋالاتتى؛ ھەدىيە قوبۇل قىلاتتى ۋە ھەدىيە قىلىنغان يېمەكلىكلەرنى يەيتتى. شۇنداقلا، ھەدىيەگە ھەدىيە قايتۇراتتى[7]. ئەممە، سەدىقە يېمەيتتى[8]؛ قورسىقىنى تويغۇزغۇدەك ناچار خورما چاغلىق نەرسىمۇ تاپالمايلا قالاتتى، ئۇچ كۈن ئارقىمۇئارقا بۇغداي نېنىغا تويۇپ باقمىغان ئىدى ۋە قورسىقىغا ئاچلىقتىن تاش تېڭىۋالاتتى[9].

---

[1] باش قىسمى مۇسلىم (746)؛ ئاخىرى بىلەن قوشۇپ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (1755).

[2] ئەھمەد (25380). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي («سەھىھۇلجامىئۇسسەغىر ۋە زىيادەتۇھۇ»، 9068): «سەھىھ» دېگەن.

[3] بۇخارىي (676).

[4] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6102)؛ مۇسلىم (2320). ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[5] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (12331). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 4915): «سەھىھ» دېگەن. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[6] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6443)؛ مۇسلىم (94). ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[7] بۇخارىي (2585). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

[8] ئەبۇ داۋۇد (4514). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 4881): «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[9] بۇخارىي 4101 - ھەدىستە جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم

رەسۇلۇللاھ بارىنى يەيتتى ۋە يېمەكلىكنى پەقەت ئەيىبلەپ باقمىغان ئىدى. بىرنەرسىگە يۆلىنىپ تاماق يېمەيتتى[1] ۋە ئالدىدىن يەيتتى.

رەسۇلۇللاھ گۆشنى بەك ياخشى كۆرەتتى، بولۇپمۇ قوينىك ئالدى پۇتىنىك گۆشىنى، ئوتياشلاردىن كاۋىنى، نان تۆگۈرۈپ يەيدىغان نەرسىلەردىن سىركىنى، قۇرۇق خورمىدىن ئەجۋەنى ئەڭ ياقتۇراتتى.

رەسۇلۇللاھ تاپقان كىيىمنى كىيەتتى، بەزىدە يوللۇق تون، بەزىدە يۇڭ يەكتەك كىيەتتى. بەزىدە تۆگە، بەزىدە قېچىر، بەزىدە ئىشەك مىنەتتى ۋە يەنە بەزىدە يالاڭغىداق يايا‌ق ماڭاتتى.

رەسۇلۇللاھ خۇش پۇراقنى ياخشى كۆرەتتى، بەدبۇي پۇراقلارنى يامان كۆرەتتى.

پەزىلەت ئەھلىنى ھۆرمەتلەيتتى، ئېسىل كىشىلەر بىلەن جەم بولاتتى، ھەممە كىشىگە ئەدەبلىك بولاتتى. ئۆزىگە ئۆزرە ئېيتقان كىشىنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلاتتى.

چاقچاقمۇ قىلاتتى، ئەمما ھەقنىلا سۆزلەيتتى. پەس ئاۋازدا كۈلەتتى، زەررە ۋاقتىنى ئاللاھ ئۈچۈن ئەمەلسىز ياكى ئۆزىگە مەنپەئەتلىك زۆرۈر ئىشلارسىز ئۆتكۈزمەيتتى.

بىرەر ئايالغا ياكى خىزمەتچىگە بەددۇئا قىلىپ باقمىغان ئىدى.

ئاللاھ يولىدىكى جىھادتىن باشقا چاغدا ھېچكىمگە قول كۆتۈرۈپ ئۇرمىغانىدى.

ئاللاھ تائالا قويغان چەك - چېگرا دەپسەندە قىلىنمىغۇچە ھېچقاچان ئۆزى ئۈچۈن ئىنتىقام ئالمايتتى.

ئىككى نەرسە ئارىسىدا تاللاش ئىختىيارىغا قويۇلسا، ئاسىنىنى تاللايتتى. گۇناھ بولىدىغان ياكى سىلە - رەھىمنى ئۈزىدىغان ئىشلاردىن بەك يىراق تۇراتتى[2].

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «مەن ئون يىل پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ خىزمىتىنى قىلدىم. ئۇ زات ماڭا بىرەر قېتىممۇ ۋايساپ باقمىدى ياكى قىلغان ئىشىمغا: ‹نېمىشقا بۇنداق قىلدىڭ؟› ۋەياكى: ‹مۇنداق قىلساڭ بولماسمىدى؟› دەپمۇ باقمىدى»[3].

ئورنىدىن تۇردى، ھالبۇكى قورسىقى تاش بىلەن تېڭىلغان ئىدى» دېگەن.

[1] ئەبۇ داۋۇد (3772). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 4840): «سەھىھ» دېگەن. ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[2] يۇقىرىقى مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ھەدىسلەردە كەلگەندۇر.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6038)؛ مۇسلىم (2309).

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ تەۋراتتىكى سۈپەتلىرىدىن بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە: «مۇھەممەد ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدۇر، مېنىڭ تاللانغان بەندەمدۇر، ئۇ قوپال، توڭ، بازارلاردا بەك ۋارقىرايدىغان ۋە يامانلىققا يامانلىق قايتۇرىدىغان كىشى ئەمەس، بەلكى ئەپۇچان ۋە كەڭ قول كىشىدۇر»[1].

ئۇچراشقانلارغا باشتا سالام قىلىش، بىراۋ بىر ھاجەت بىلەن يېنىدىن ئايرىلغان بولسا، ئۇ كىشى قايتىپ كەلگۈچە سەبر قىلىپ كۈتۈپ تۇرۇش، بىرى قولىنى تۇتسا قارشى تەرەپ قولىنى قويۇپ بەرمىگۈچە، ئۇنىڭ قولىنى قويۇۋەتمەسلىك پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەخلاقلىرىدىن ئىدى.

بىر مەجلىستە قەيەردە ئورۇن بولسا ساھابىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ، بەئەينى ئۇلاردىن بىرىدەكلا ئەل قاتارى ئولتۇراتتى، ھەتتا ياقا يۇرتتىن كەلگەن كىشى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قايسى كىشى ئىكەنلىكىنى سورىمىغۇچە بىلەلمەيتتى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بەك ئۇزۇن سۆزلىمەيتتى. سۆزلىگەندە بەك تېز سۆزلىمەيتتى، بەلكى ئالدىرىماي، ئورۇنلۇق سۆزلەيتتى ۋە چۈشىنىشلىك بولسۇن ئۈچۈن سۆزنى تەكرارلايتتى.

كۆچى يېتىپ تۇرۇپ ئەپۇ قىلاتتى ۋە ھېچكىمگە يامانلىقنى راۋا كۆرمەيتتى.

رەسۇلۇللاھ بەك راستچىل، ئەھدىگە بەك ۋاپادار، يۇمشاق تەبىئەتلىك، يولداشلىققا لايىق ئىسىل كىشى ئىدى. رەسۇلۇللاھنى ئۇشتۇمتۇت كۆرگەن كىشى ئۇ زاتتىن ئەيمىنەتتى، سۆھبتى بىلەن ئۇ زاتنى تونۇشقا مۇيەسسەر بولغۇچىلار ياخشى كۆرۈپ قالاتتى. ساھابىلىرى دۇنيا ئىشى ھەققىدە پاراڭلاشسا، ئۇلار بىلەن دۇنيا ئىشى ھەققىدە پاراڭلىشاتتى. جاھىلىيەت ئىشلىرىنى تىلغا ئېلىشىپ كۈلۈشسە، رەسۇلۇللاھ تەبەسسۇم قىلاتتى.

رەسۇلۇللاھ كىشىلەر ئىچىدىكى ئەڭ شىجائەتلىك كىشى ئىدى. بەزى ساھابىلەر ئېيتىدۇ: «قاتتىق جەڭ بولغاندا بىز پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلەن قوغدىناتتۇق».

[رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قىياپەت ئالاھىدىلىكى]

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بەك ئېگىزمۇ، بەك پاكارمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا بوي ئىدى.

[1] بۇخارىي (2125).

رەڭگى نۇرانىي، قارامتۇل ئەمەس ئىدى.

چېچى ئۇزۇنمۇ ئەمەس، بەك بۇدۇرە ياكى بەك تۇزمۇ ئەمەس، تارىغلى بولىدىغان چاچ ئىدى[1]. چېچى قۇلقىنىڭ يۇمشىقىغا چۈشۈپ تۇراتتى[2].

رەسۇلۇللاھنىڭ پېشانىسى كەڭ، قەلەمقاش، كۆزلىرى چوڭ ۋە قاپقارا، كىرپىكلىرى ئۇزۇن، بۇرنى تىك، ئىككى مەڭزى سىلىق، ساقلى قويۇق ئىدى. بوينى تەڭداشسىز گۈزەل، بەدىنى كۈمۈش تۈۋرۈككىلا ئوخشايتتى. كۆكرىكى كەڭ، قورسىقى بىلەن كۆكسى باراۋەر، ئالىقانلىرى كەڭرى، قوللىرى ئۇزۇن، ئالىقىنى يىپەكتىنمۇ يۇمشاش ئىدى[3]. ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىزگە، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا دۇرۇد - سالام يوللىغاي!

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇئجىزىلىرى

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ تۇرلۈك ھال - ئەھۋالىغا شاھىد بولغان ۋە ئۇ زاتنىڭ ئەخلاقى، ئىش - ھەرىكىتى، ئىنسانىيەت مەنپەئەتىگە قىلغان تەڭداشسىز خىزمەتلىرى، ئەقىللىق زاتلار ۋە فەقىھلەر بىر ئۆمۈر تىرىشىپمۇ نازۇك تەرەپلىرىنى ئىگەللەشكە ئاجىز كەلگەن شەرىئەتنىڭ زاھىرىنى شەرھلەشتىكى گۈزەل ئىشارەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خەۋەرلىرىنى ئاڭلىغان كىشى بۇنىڭ ھېيلە بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ بولماس بىر مۇۋەپپەقىيەت ئىكەنلىكىدە شەك قىلمايدۇ. بەلكى، بۇ مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ساماۋى بىر قوللاش، ئىلاھىي بىر كۆچنىڭ ياردىمى بىلەنلا مۇمكىن ئىكەنلىكىگە چىنپۈتىدۇ. بىر ھېيلىگەر ياكى ساختىپەزنىڭ بۇنداق مۇۋەپپەقىيەتلىك بولالىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەكسىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ شەمائىلى / بىئوگرافىيەسى، ئېسىل ئەخلاقى، ھال ۋە ھەرىكەتلىرى راستچىللىقىنىڭ ئەڭ كەسكىن دەلىلىدۇر.

رەسۇلۇللاھنىڭ ئەڭ بۈيۈك مۇئجىزىلىرىدىن ۋە ئوچۇق دەلىللىرىدىن بىرى ئىنسانىيەت ئوخشىشىنى كەلتۈرۈشتىن ئاجىز غالىب قۇرئاندۇر. ھەر پەيغەمبەرنىڭ مۇئجىزىسى ئۆزىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن يوقالغاندۇر، ھالبۇكى «قۇرئان كەرىم» مۇئجىزىسى مەڭگۈ قالغۇسىدۇر.

ئاينىڭ ئىككىگە يېرىلىشى، بارماقلىرىنىڭ ئارىسىدىن سۇلار چىقىشى، ئازغىنە تائام بىلەن كۆپ كىشىنى تويغۇزۇشى، بىر ئوچۇم شېغىل تاشنى ئېتىشى بىلەن نۇرغۇن مۇشرىكنىڭ كۆزىگە تېگىشى، خورما كۆتكىنىڭ رەسۇلۇللاھنى سېغىنىپ

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3548)؛ مۇسلىم (2309). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.
[2] بۇخارىي (3551). بەراۋ ئىبنى ئازىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.
[3] يۇقىرىقى مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ھەدىسلەردە كەلگەندۇر.

ھىنـگان تۆگىنىـڭ بوزلىشـىدەك ئـاۋاز چىقىرىشـى، غەيبتىـن بېشـارەت بېرىشـى ۋە ئـۇ بېشـارەتلەرنىڭ دەل ئـۇ زاتنىـڭ ئېيتقىنىـدەك يـۈز بېرىشـى رەسـۇلۇللاھنىڭ مۇئجىزىلىرىدىندۇر.

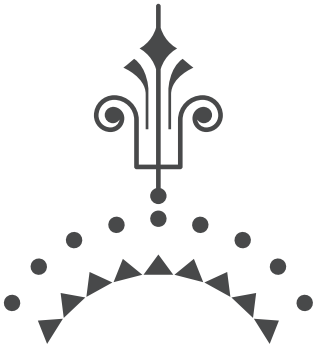
رەسـۇلۇللاھ قەتـادە رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇنىـڭ چانىقىدىـن چىقىـپ كەتكـەن كۆزنـى قولـى بىلـەن ئورنىغـا سـېلىپ قويغـان ۋە ئـۇ كۆزلـەر ئـەڭ گـۈزەل كۆزگـە ئايلانغـان ئـىدى. ئەلـى رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇنىـڭ يىرىڭدىغـان كۆزىگـە تۈكـۈرۈپ قويغانـدىـن كېيىـن، دەرھال ساقىيىپ كەتكەن ئىدى.

ئـۇ زاتنىـڭ بۇلاردىـن باشـقا ھەممـە بىلىدىغـان، يوشـۇرۇش مۇمكـىن بولمىغـان يەنـە نۇرغۇن مۇئجىزىلىرى باردۇر.

ئـاللاھ تائالادىـن بىزلەرنـى پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمنىڭ ئەخلاقـى ۋە سۈپەتلىرىگە ئەگىشىشكە مۇۋەپپەق قىلىشنى سورايمىز.

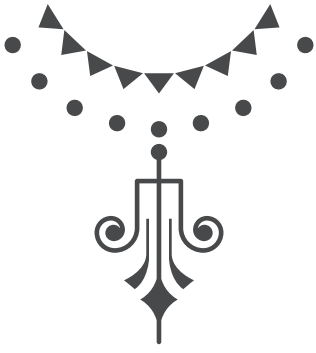
ئـول ئـاللاھ كەرەملىكتـۇر، دۇئالارنـى ئىجابـەت قىلغۇچىـدۇر. ﴿ھەمدۇسـانالار ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر﴾ 37/«صافات»: 182.

ساجىيە
ئىسلام تەتقىقات مەركىزى

ئۇچىنچى قىسىم

ھالاك قىلغۇچى ئىشلار

ئون تۆتىنچى بۆلۈم: قەلبنىڭ ئاجايىپ هاللىرى

بىلگىنكى، ئىنساندىكى ئەڭ شەرەپلىك ئەزا دەل قەلبىدۇر. چۈنكى، قەلب ئاللاهنى ھەقىقىي تونىغۇچى، ئاللاھ ئۇچۇن ئەمەل قىلغۇچى، ئاللاھقا ئىنتىلىپ تىرىشقۇچى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىكى ساۋابلارنى ئىزدەپ يېقىنلاشقۇچىدۇر. باشقا ئەزالار قەلبكە بويسۇنغۇچى ۋە ئۇنىڭ خىزمەتچىسىدۇر. خۇددى خوجايىنلار قۇللارنى خىزمەتكە سالغاندەك قەلبمۇ ئۇلارنى خىزمەتكە سالىدۇ.

قەلبنى ھەقىقىي تونۇغان كىشى پەرۋەردىگارىنى تونۇيدۇ. كۆپىنچە كىشىلەر قەلبنى ۋە نەپسىنى ھەقىقىي تونۇمايدۇ. ﴿بىلگىلاركى، ئاللاھ كىشى بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ بولالايدۇ (يەنى كىشىنىڭ دىلىنى ئىگىسىنىڭ خاھىشى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئۆز خاھىشى بويىچە تەسەررۇپ قىلدۇ)﴾8/«ئەنفال»: 24. ئاللاھ تائالانىڭ كىشى بىلەن قەلبى ئارىسىدا توسالغۇ سېلىشى قەلبنى ئاللاھ تائالانى تونۇشتىن ۋە ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇشتىن چەكلىشىدۇر. شۇڭا، قەلبنى ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى تونۇش دىنىنىڭ ئۇلى ۋە ئاخىرەت يولۇچىلىرىنىڭ يولىنىڭ ئاساسىدۇر.

[شەيتاننىڭ قەلبكە ۋەسۋەسە بىلەن چاپلىشۇېلىشى]

بىلگىنكى، قەلب يارىتىلىشىدىلا توغرا يولنى قوبۇل قىلىدىغان قىلىپ يارىتىلغان. ئۇ كېيىنچە ئىچىگە كىرىۋالغان شەھۋەت ۋە ھاۋايى - ھەۋەس سەۋەبلىك توغرا يولدىن قېيىپ كېتىدۇ ۋە بارغانسېرى يىراقلايدۇ. قەلبنى ئىگەللەش ئۇچۇن پەرىشتىلەر قوشۇنى بىلەن شەيتانلار قوشۇنى ئارىسىدىكى ئۆزئارا ھۇجۇم تاكى قەلب ئىشكى ئىككى تەرەپتىن بىرىگە ئېچىلغانغا قەدەر داۋاملىشىدۇ. ئاقىۋەت غالىب كەلگۈچى قەلبنى بويسۇندۇرۇپ، ئىچىگە ئورۇنلىشىدۇ. شەيتان قوشۇنى بولسا قەلبكە ئوغرىلىقچە كىرىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا: ﴿يوشۇرۇن ۋەسۋەسىچىنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمەن (دېگىن!)﴾114/«ناس»: 4 دەيدۇ. ئۇ ئاللاھ زىكىر قىلىنغاندا يوشۇرۇنىدۇ، غەپلەت باسقاندا ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. شەيتانلارنىڭ ئەسكەرلىرىنى قەلبتىن پەقەت ئاللاھنىڭ زىكرىلا قوغلايدۇ. چۈنكى، شەيتان ئاللاھ زىكىر قىلىنغان قەلبتىن بەدەر قاچىدۇ.

[شەيتاننىڭ قەيەرلەردىن قەلبكە كىرەلەيدىغانلىقىنىڭ بايانى]

بىلگىنكى، قەلب گويا كىچىك قورغانغا ئوخشايدۇ. شەيتان بولسا ئۇ قورغانغا كىرىشنى، ئۇنى بويسۇندۇرۇشنى ۋە ئۇنىڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشنى ئارزۇلايدىغان دۈشمەندۇر. قورغاننى قوغداش ئۇنىڭ قوۋۇقلىرىنى مەھكەم ساقلاش ۋە مۇداپىئە ئارقىلىقلا مۇمكىندۇر. قەلبنى تونۇمىغان كىشى ئۇنىڭ قوۋۇقلىرىنى ساقلاپ، مۇداپىئە قىلالمايدۇ. شەيتاننىڭ كىرىش يوللىرىنى بىلگەندىلا ئۇنى دەپئ قىلغىلى بولىدۇ. شەيتان كىرىش ئېغىزلىرى بەندىنىڭ سۈپەتلىرى بولۇپ، بەسى كۆپتۇر. بۇ يەردە، بىز شۇلاردىن شەيتاننىڭ لەكمىڭ قوشۇنىغمۇ تار كېلىپ قالمايدىغان چوڭ ئىشكىلەرگىلا ئىشارەت قىلىمىز.

- **شەيتان ۋە ئەسكەرلىرى كىرىۋالالايدىغان چوڭ ئىشىكلەردىن بىرى ھەسەت ۋە ھېرىسمەنلىكتۇر؛** بەندە بىر نەرسىگە بەك ھېرىسمەن بولغان ۋاقتىدا بۇ ھېرىس ئۇنى قارىغۇ ۋە گاس قىلىپ قويىدۇ ۋە شەيتاننىڭ كىرىشى مۇمكىن يوچۇقلارنى ئاڭقىرغۇچى زېھىن - قۇۋۋەت نۇرىنى ئۆچۈرىدۇ. شۇنىڭدەك كىشى ھەسەتخور بولسىمۇ شۇنداق بولىدۇ. شۇ چاغدا شەيتان دەرھال پۇرسەت تېپىپ، ھەسەتىگە يەتكۈزىدىغان ھەرقانداق ئىشنى — مۇنكەر ياكى مەينەت ئىش بولغان تەقدىردىمۇ — ھەسەتخورغا چىرايلىق كۆرسىتىدۇ.
- **غەزەپ، شەھۋەت ۋە جەھەل - تەرسالىق؛** چۈنكى، غەزەپ ئەقلىنىڭ ئېزىتقۇسى بولۇپ، ئەقىل قوشۇنى ئاجىزلاشقان ھامان شەيتان ھۇجۇم قىلىپ، ئىنسانىنى ئوينىتىدۇ. رىۋايەت قىلىنۇركى، ئىبلىس مۇنداق دەيدۇ: «بىر بەندە جاھىل - تەرسا بولسا، بىز ئۇنى كىچىك بالا پىرقىرىغۇچ پىقىراتقاندەك پىر - پىر پىرقىرىتىۋېتىمىز».
- **ئۆي، كىيىم - كېچەك ۋە سەرەمجانلارنى زىننەتلەشنى ياخشى كۆرۈش؛** چۈنكى، شەيتان ئىنسانىنى ئۆينى كۆركەم قىلىش، تام - تورۇسلىرىنى بېزەش، كىيىم - لىباسلارنى زىننەتلەش، ئۆي جاھازىلىرىنى جابدۇشقا داۋاملىق قىزىقتۇرىدۇ، شۇ ئارقىلىق ئىنسان كۆپىنچە ئۆمرىنى مۇشۇ ئىشلار بىلەن ئۆتكۈزىدۇ.
- **زىيادە تۇق قورساقلىق؛** چۈنكى، توقلۇق شەھۋەتنى كۈچلەندۈرىدۇ ۋە ئىنسانىنى ئاللاھقا تائەت - ئىبادەت قىلىشتىن مەشغۇل قىلىدۇ.
- **تەمەخورلۇق؛** چۈنكى، بىراۋدىن بىرنەرسە تەمە قىلغان كىشى تەمە قىلىنغۇچىدا يوق سۈپەتلەر بىلەن ئۇنى ماختايدۇ، خۇشامەت

قىلىدۇ ۋە ئۇنى ياخشىلىققا بۇيرىيالمايدۇ، يامانلىقتىن توسالمايدۇ.

- **ئالدىراقسانلىق، تەكشۈرۈپ باقماي ۋە ئويلانمايلا قارار قىلىش؛** رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئالدىراقسانلىق شەيتاندىن، تەمكىنلىك ئاللاھتىندۇر»[1] دېگەن.
- **مال - دۇنيانى ياخشى كۆرۈش؛** مال - دۇنيا مۇھەببىتى قەلبتە ئورۇن ئالسا قەلبنى بۇزىدۇ ۋە ھالال بولمىغان يول بىلەن پۇل تېپىشقا ئېلىپ بارىدۇ. كىشىنى بېخىللىققا زورلاپ، يوقسۇللۇقتىن قورقۇتىدۇ. بېرىشكە تېگىشلىك ھەقلەرنىمۇ بەرگۈزمەيدۇ.
- مەزھەبلەرنىڭ تەلىپى بويىچە ئەمەل قىلىشقا ئەمەس، مەزھەب مۇتەئەسسىپلىكىگە ئېلىپ بېرىش؛
- كىشىلەرنى دىنىنىڭ ئەسلى ھەققىدە شەككە سېلىش ئۇچۇن ئاللاھنىڭ زاتى، سۈپەتلىرى ۋە ئەقىلگە سىغمايدىغان خۇسۇسلاردا تەپەككۇر قىلىشقا زورلاش؛
- **مۇسۇلمانلاردىن بەدگۇمان بولۇش.** كىمكى بىر مۇسۇلمان ھەققىدە بەدگۇمانغا چۇشسە ئۇنى مەنىستىمەيدۇ ۋە ئۇ ھەقتە ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈيدۇ. بەدگۇمان پەقەتلا گۇمانخورنىڭ ناچارلىقىنىڭ سارقىندىسى ۋە يۇندىسىدۇر. چۇنكى، مۇئمىن مۇئمىن ئۇچۇن ھەق باھانە ئىزدەيدۇ، مۇناپىق بولسا مۇئمىندىن ئېۋەن قىدىرىدۇ.

بەگۇمانغا دۇچار بولماي دېگەن كىشى تۆھمەت ئېھتىمالى بار يەرلەردىن يىراق تۇرۇشى كېرەك.

يۇقىرىقىلار شەيتان كىرىشى مۇمكىن بولغان بىر قىسىم ئىشىكلەردۇر. بۇ ئاپەتلەرنىڭ داۋاسى بولسا قەلبنى يامان سۈپەتلەردىن پاكلاش ئارقىلىق ئۇ ئىشىكلەرنى ئېتىپ تاشلاشتۇر. بۇ سۈپەتلەر ھەققىدە ئاللاھ خاھلىسا ئالدىمىزدا تەپسىلىي سۆزلىگەيمىز، ئىنشائاللاھ.

بۇ سۈپەتلەرنىڭ يىلتىزلىرى قەلبتىن قومۇرۇپ تاشلانسىمۇ، شەيتان قەلبكە سالىدىغان ۋەسۋەسىلەر ۋە بىمەھەل ئۆتۈشلەر باردۇر. لېكىن، ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىش بۇ ۋەسۋەسە ۋە بىمەھەل ئۆتۈشلەرنى توسىدۇ. قەلب تەقۋالىق بىلەن گۈللەپ ياشنايدۇ.

[1] ئەبۇ يەئلا (4256). ئالبانىي: («سلسلەتۇل ئەھادىيسسەھىھە»، 1795) «ھەسەن» دېگەن.

شەيتان بەئەينى ساڭا يېقىنلاشقان ئاچ ئىتقا ئوخشايدۇ. ئەگەر سېنىڭ ئالدىڭدا گۆش ۋە نان بولمسا، «چاق!» دېسەڭ ئىت نېرى كېتىدۇ. ئەگەر ئالدىڭدا گۆش ياكى نان بولسا ۋە ئىتمۇ ئاچ بولسا، «چاق!» دېگىنىڭگە نېرى كەتمەيدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك شەيتاننىڭ ئوزۇقى يوق قەلبتىن شەيتان پەقەت ئاللاھنى زىكىر قىلىش بىلەنلا قوغلىنىدۇ.

ھاۋايى - ھەۋەس غالىب كەلگەن قەلبكە كەلسەك، زىكىرنىڭ تەسىرى ئۇنداق قەلبنىڭ گىرۋەكلىرىگە يامىشىپ تۇرىدۇكى، قەلبنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا كىرەلمەيدۇ. نەتىجىدە قەلبنىڭ مەركىزى شەيتانغا ماكان بولىدۇ.

بۇنىڭ راستلىقىنى بىلمەكچى بولساڭ، نامازدىكى ھالىڭنى ئوبدان ئويلا ۋە قارا، نامازدا تۇرغىنىڭدا شەيتان قەلبىڭگە بازارنى، ھېساب - كىتابنى ۋە دۇنيا ئىشلىرىنى ئەسلىتىپ قانداق ۋەسۋەسە سالىدىكىن؟!

[قەلبتىن كەچكەن ئۇي - خىيالنىڭ كەچۈرۈلىدىغانلىقى]

بىلگىنىكى، كۆڭۈلدىن كەچكەن خىيالغا گۇناھ بولمايدۇ. كۆڭلۈڭدىن كەچۈرگەن يامان ئىشلارمۇ شۇ قاتاردىنىدۇر. كىمكى كۆڭلىدە يامان ئىش قىلىشنى ئويلاپ، ئۇنى قىلىشتىن ئاللاھتىن قورقۇپ ۋاز كەچسە، ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق / ساۋاب يېزىلىدۇ. ئەگەر بىر توسالغۇ سەۋەبلىك ۋاز كەچكەن بولسا ۋە ئەملگە ئاشۇرۇشتا چىڭ تۇرۇۋالمىغان بولسا ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى ئەپۇ قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. چۈنكى، گۇناھتا چىڭ تۇرۇۋېلىشمۇ بىر گۇناھتۇر. بۇنىڭ دەللىلى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئىككى مۇسۇلمان بىر - بىرىگە قىلىچ كۆتۈرسە، ئۆلتۈرگۈچى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچى دوزاختا بولىدۇ» دېگەنىدى. شۇنداق: «ئۆلتۈرۈلگۈچى نېمىشقا دوزاختا بولىدۇ؟» دەپ سورالغانىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «چۈنكى، ئۇمۇ رەقىبىنى ئۆلتۈرۈمەكچى بولغان» دېدى[1].

ئەمەلىر نىيەتكە باغلىق تۇرسا، ئەملگە ئاشۇرۇشتا چىڭ تۇرۇۋېلىش ۋە تىرىشىش قانداقمۇ جازالانمىسۇن؟! كىبىر، رىيا ۋە ھاكاۋۇرلۇق دېگەنلەر يوشۇرۇن ئىشلارغۇ؟! ئەگەر بىر كىشى كۆرپىسىدە يات بىر ئايالنى كۆرسە ۋە ئۇنى ئايالىم ئوخشايدۇ دەپ گۇمان قىلىپ جىنسى مۇناسىۋەت قىلغان بولسا، بۇ سەۋەبلىك گۇناھكار بولمايدۇ. ئەگەر ئۆز ئايالىنى كۆرۈپ، ئۇنى يات ئايال ئوخشايدۇ دەپ جىنسى مۇناسىۋەت قىلسا، گۇناھكار بولىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى قەلبنىڭ كەسكىن قارار قىلىشقا باغلىقتۇر.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (31، 6875)؛ مۇسلىم (2888).

[قەلبنىڭ تېز ئۆزگىرىدىغانلىقى]

ھەدىستە كېلىشىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيتتى: «اللَّهُمَّ مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قُلُوبَنَا عَلَى دِينِكَ / ئى قەلبلەرنى ئۆزگەرتكۈچى ئاللاھ! قەلبلىرىمىزنى دىنىڭدا مۇستەھكەم قىلغىن»[1].

«اللَّهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِكَ / ئى قەلبلەرنى ئۆزۈگۈچى ئاللاھ! قەلبلىرىمىزنى سېنىڭ تائىتىڭگە ئۆزۈگىن»[2].

«قەلب بەئەينى قۇرۇق بايئاۋاندا شامال ئاستىن - ئۈستىن قىلىپ تۇرىدىغان بىر پەيگە ئوخشايدۇ»[3].

بىلگىنكى، قەلبلەر ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئۈستىدە مۇستەھكەم تۇرۇشى ۋە ئارىسالدى بولۇشلىرى جەھەتتىن مۇنداق ئۇچ ھالدا بولىدۇ:

1. تەقۋالىق بىلەن ئاۋات قىلىنغان، رىيازەت بىلەن تاۋلانغان ۋە ناچار خۇيلاردىن ئېرىغدالغان قەلب. غەيب خەزىنىلىرىدىن سىرغىپ چىققان ئېزگۈ پىكىرلەر مانا مۇشۇنداق قەلبتە ئۆزىگە جاي تاپىدۇ. بۇ ئەسنادا ئاللاھ ئۇنىڭغا كۆرۈنمەس ئەسكەرلىرى بىلەن ياردەم بېرىدۇ ۋە ئۇنى باشقا ياخشىلىقلار تامان يولغا سالىدۇ.

2. تاشلىۋېتىلگەن، ھاۋايى - ھەۋەسكە تولغان، ناچارلىقلار ئورناشقان، يامان خۇيلار بىلەن بۇلغانغان قەلب. بۇنداق قەلبنىڭ پايانى كەڭ بولىدىغانلىقى ئۇچۇن، ئۇنداق شەيتاننىڭ ھۆكۈمرانلىقى كۈچىيىدۇ، ئىماننىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاجىزلىشىدۇ. بۇنداق قەلب ھاۋايى - ھەۋەس تۇتۇنلىرى بىلەن تولىدۇ ۋە نۇرى يوقلىدۇ. بۇ قەلب بەئەينى ئىس - تۇتەك بىلەن توشۇپ كەتكەن كۆزگە ئوخشاش بولۇپ، ھېچنېمىنى كۆرەلمەيدۇ. ھەرقانداق چەكلەش ۋە ۋەز - نەسىھەت تەسىر قىلمايدۇ.

3. ھاۋايى - ھەۋەس بىخ سۇرۇشكە باشلىغان قەلب بولۇپ، تۇرلۈك ھەۋەسلەر ئۇنى يامانلىققا چاقىرىدۇ، ئاندىن يېڭى كۆتۇرۇلگەن ئىمان بىخلىرى ئۇنى ياخشىلىققا چاقىرىدۇ. مەسىلەن: شەيتاننىڭ ئەقلگە قاتتىق ھۇجۇم قىلىشى ۋە نەفسانىي ئارزۇلارغا دەۋەت قىلغۇچىنىڭ: «پالانچى ۋە پۇكۇنچىلارغا قارىمامسەن،

---

[1] تىرمىزىي: (3522) «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: («سەھىھۇ سۇنەنىتتىرمىزىي»، 2792) «سەھىھ» دېگەن.

[2] مۇسلىم (2654).

[3] ئەھمەد (19677)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (737). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار («زىلالۇلجەننە»، 227): «سەھىھ» دېگەن.

ئـۆز هاۋايـى ـ هەۋەسـلىرىنىڭ كەينىگـە قانـداق كىرىـپ كەتكـەن؟!» دېگەنـدەك سـۆزلىرى. ھەتتـا ئـۇ دەۋەتچـى نەفسـانىي ئارزۇلىرىغـا دۇم چۈشـكەن بەزىبىـر ئالىملارنىـمۇ مىسـال كەلتۈرىـدۇ. مۇشـۇنداق تەلقىنلـەر نەتىجىسـىدە نەپـس شـەيتانغا مايـل بولـدۇ. بۇ ئەسـنادا پەرىشـتە شـەيتانغا ھۇجۇم قىلـدۇ ۋە ئۇنىڭغـا: «ئاخىرەتنى ئۇنتـۇپ پەقـەتلا دۇنيـا ھەۋەسـلىرىنىڭ كەينىدىـن قـوغلاپ يۈرگـەن كىشـى ھـالاك بولـدۇ. كىشـىلەرنىڭ نەپسـلىرىدىن بىخـەۋەر قالغانلىقىغـا ئالدانمىغـىن. ئېيتقىنـا، ئەگـەر خالايـىق پىژغىرىـم ئىسسـىقتا تۇرسـا ـ يـۇ، سـېنىڭ سـالقىن ئۆيـۈڭ بولسـا، ئەجەبـا سـەنمۇ ئـۇلار بىلـەن بىللـە ئىسسـىقتا تۇرامسـەن ياكـى ئۆزۈڭگـە مەنپەئەتلىـك بولغانـنى تاللامسـەن؟ پىژغىرىـم ئىسسـىقتا تۇرۇشـتا ئۇلارغـا مۇخالىپـەت قىلغـان يەردە، دوزاخ ئوتىغا ئېلىپ بارىدىغان ئىشتا ئۇلارغا مۇخالىپەت قىلمامسەن؟!» دەيدۇ.

شـۇنىڭ بىلـەن نەپـس پەرىشـتىنىڭ سـۆزىگە مايـل بولـدۇ ۋە ئىككـى قوشـۇن ئارىسـىدا ئارىسـالدى بولـدۇ. بـۇ ئارىسـالدىچىلىق تاكـى ئـەڭ ياخشـى يـول قەلبىنـى ئىگىلىگەنگـە قـەدەر داۋاملىشـىدۇ. چۈنكـى، كىمكـى ياخشـىلىق ئۇچـۇن يارىتىلغـان بولسـا، ئـۇ ياخشـىلىق يوللىرىغـا مۇيەسسـەر قىلىنـىدۇ؛ كىمكـى يامانلىـق ئۇچـۇن يارىتىلغـان بولسـا، ئـۇ يامانلىـق يولىغـا مەھكـۇم قىلىنـىدۇ. ئـاللاھ تائـالا مۇنـداق دەيـدۇ: ﴿ئـاللاھ كىمنـى ھدايـەت قىلماقچـى بولسـا، ئۇنىڭ كۆكسـىنى ئىسـلام ئۇچـۇن ئاچـىدۇ (يەنـى ئۇنىڭ قەلبىنـى ئىمانغـا كېڭەيتىـپ بېرىـدۇ)، ئـاللاھ كىمنـى ئازدۇرماقچـى بولسـا، ئـۇ گويـا ئاسـمانغا چىقىۋاتقانـدەك ئۇنىڭ كۆكسـىنى تارايتىۋېتىـدۇ. (ئىمـان ئېيتىـش) ئۇنىڭغـا گويـا ئاسـمانغا چىقىشـتىنمۇ قىيىـن تۇيۇلىـدۇ، ئىمـان ئېيتمىغانلارنـى ئاللاھ مۇشۇنداق ئازابلايدۇ﴾6/«ئەنئام» 125.

ئـى ئـاللاھ! بىزنـى ئـۆزۈڭگە ياخشـى كۆرىدىغـان ۋە رازى بولىدىغـان ئىشلارغـا مۇۋەپپەق قىلغىن!

ئون بەشىنچى بۆلۈم: نەپسىنى تەربىيەلەش، ئەخلاقنى گۈزەللەشتۈرۈش ۋە قەلب كېسەللىكلىرىنى داۋالاش

بۇ تېما بىرنەچچە بابتا بايان قىلىنغۇسى.

بىلگىنكى، ھەقىقەتەن گۈزەل ئەخلاق پەيغەمبەرلەر ۋە سىددىقلارنىڭ سۈپىتىدۇر. يامان خۇيلار بولسا ئۆز ئىگىسىنى شەيتانىنىڭ يولىغا كىرگۈزىدىغان ئۆتكۈر زەھەر ۋە مەڭگۈلۈك ھاياتتىن مەھرۇم قويغۇچى كېسەللىكتۇر. شۇڭا، ئىنسان ئۇلارنى بىلىشى ۋە تېگىشلىك داۋالاشقا تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى كېرەك. بىز بۇ كېسەللىكلەرگە ۋە بۇلارنىڭ قانداق داۋالاشقا دائىر تەپسىلاتلارغا كىرمەي، بىر پۈتۈن ئىشارەت قىلىپ ئۆتىمىز. ئىنشائاللاھ تۆۋەندە ئېنىق بايان قىلغايمىز!

بىرىنچى باب: گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئەردەم - پەزىلىتى ۋە يامان خۇيىنىڭ ئەيىبلىنىشى توغرىسىدا

بۇ ھەقتە سۆھبەت ئەدەبلىرى بابىدا بىرئاز توختالغان ئىدۇق.

بىلگىنكى، كىشىلەر گۈزەل ئەخلاقنىڭ ھەقىقىتى ھەققىدە ئەمەس، ئۇنىڭ مېۋىلىرى ھەققىدە سۆز قىلىشتى. ئەمما، ئۇ مېۋىلەرنى تولۇق ئېيتىپ بولالمىدى، بەلكى ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ھەققىدە ئاللاھ ئىمكان بەرگەن دائىرىدە بىرنەرسىلەر دەپ بېقىشتى.

ئادەتتە گۈزەل ئەخلاقنىڭ گۈزەل يارىتىلىشقا يانداش كېلىدىغانلىقىنى بايان قىلىش بۇ ھەقتىكى بىر ھەقىقەتنى ئېچىپ بېرىشتۇر. ئەرەبلەر: «پالانچى خالقى ۋە خۇلقى گۈزەل كىشى (فُلاَنٌ حَسَنُ الخَلْقِ والخُلُقِ)» دەپ قويىدۇ، بۇ دېگىنى «ئىچىمۇ، تېشىمۇ گۈزەل ئادەم» دېگەنلىكتۇر. «خالقى» دەپ تاشقى قىياپەت، «خۇلقى» دەپ ئىچكى دۇنيا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى، ئىنسان تەن ۋە روھتىن ئىبارەتتۇر.

تەن كۆز بىلەن كۆرۈلىدۇ ۋە ئاڭقىرىلىدۇ، روھ بولسا پاراسەت بىلەن تونۇۋېلىنىدۇ. ھەر ئىككىسىنىڭ گۈزەل ياكى سەت كۆرۈنۈشى / شەكلى بولىدۇ. پاراسەت بىلەن تونۇۋېلىنغان روھ كۆز بىلەن كۆرۈلگەن تەندىن تېخىمۇ مۇھىم ۋە

تېخىمۇ قىممەتلىكتۇر. شۇنىڭچۇن، ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالا روھنى تېخىمۇ مۇھىم كۆرسەتتى ۋە ئۇنى ئۆزىگە ئىزافە قىلدى: ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە ئېيتتى: «مەن ھەقىقەتەن لايدىن بىر ئادەم يارىتىمەن. ئۇنى مەن راۋۇرۇس ياراتقان (يەنى ئۇنى يارىتىپ سۈرەتكە كىرگۈزۈپ، ئەزالىرىنى تولۇق، مۇكەممەل ئىنسان ھالىتىگە كەلتۈرگەن) ۋە ئۇنىڭغا جان كىرگۈزگەن ۋاقتىمدا ئۇنىڭغا سەجدە قىلىڭلار»﴾38/«ساد»: 71، 72. ئۇشبۇ ئايەتنى كەرىمدە ئاللاھ تائالا تەننى لايغا، روھنى ئۆزىگە نىسبەت قىلدى. دېمەك، ئەخلاق روھقا ئورناشقان بىر ئۇسلۇپ ۋە مەيدان بولۇپ، ئىش - ھەرىكەتلەر ئويلاپ ئولتۇرۇش بىھاجەت ھالدا روھتىن ئاسانلا چىقىدۇ. ئەگەر ئۇنتۇرىغا چىققىنى گۈزەل ئىش - ھەرىكەت بولسا «گۈزەل ئەخلاق»، سەت قىلىقلار بولسا «يامان خۇي» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەخلاقنىڭ ئۆزگىرىشنى قوبۇل قىلىش، قىلماسلىقنىڭ بايانى

ھۇرۇنلۇققا يېڭىلىپ، رىيازەت / نەپس تەربىيەسى ئېغىر كەلگەن بەزىلەر خۇددى تاشقى قىياپەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمىغاندەك، ئەخلاقنىڭ ئۆزگىرىشىنمۇ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشىدۇ.

ئۇلارغا بېرىلگۈسى جاۋاب مۇنداق: ئەگەر ئەخلاق ئۆزگىرىشنى قوبۇل قىلمايدىغان بولسا ئىدى، ئۇگۇت ۋە تەۋسىيەلەر تامامەن بىمەنە بولغان بولاتتى. بىز ياۋايى بىر ئوۋ ھايۋىنىنىڭ كۆندۈرۈلۈشى، ئوۋ ئىتىنىڭ تۇتقان ئوۋنى يېمەسلىكنى ئۆگىنىشى، ئاتىنىڭ چىرايلىق مېڭىش ۋە ئىگىسىگە ئىتائەتنى ئۆگەنگەنلىكنى كۆرۈپ تۇرۇپ قانداقمۇ ئەخلاقنىڭ ئۆزگىرىشنى ئىنكار قىلالايمىز؟! ئەلبەتتە، بەزى تەبىئەتلەر تۇزىلىشنى تېز قوبۇل قىلىدۇ، بەزىلىرىگە بولسا تەس كېلىدۇ.

تۇغما مىجەزنىڭ ئۆزگەرمەيدىغانلىقىغا ئىشىنىدىغان كىشىنىڭ خىيالىغا كەلسەك، شۇنى بىلگىنكى، مەقسەت پۇتۇن سۈپەتلەرنى تۇپتىن يوقىتىش ئەمەس، بەلكى رىيازەتتىن / تەربىيەدىن مۇرات شەھۋەتنى ئاشقۇنلۇق بىلەن بوشاڭلىق ئارىسىدا ئوتتۇراھال سەۋىيەگە كەلتۈرۈشتۇر. شەھۋەتنى/ ئىستەكنى نەپستىن تۇپتىن يوقىتىش مۇمكىن ئەمەس ھەم بۇ تۈيغۇ فىترەتكە زۆرۈر بىر پايدا ئۇچۇن يارىتىلغان تۇرسا، يوقىتىش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟! مەسىلەن، تاماق ئىستىكى تامامەن يوقالسا ئىنسان ئۆلىدۇ، جىنسىي شەھۋەت يوقالسا نەسىل قۇرۇيدۇ. غەزەپ بىر پۇتۇن يوقالسا، ئىنسان ئۆزىنى ھالاك قىلغۇچى ئامىللارنى يوقىتالمايدۇ. ئاللاھ تائالا: ﴿ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۇئمىنلەر كۇففارلارغا قارشى

شـــددەتلىكتۇر﴾48/«فەتىھ»: 29 دېگـــەن. شـــددەت پەقـــەت غەزەپتـــىن تۇغۇلـــدۇ. ئەگـــەر غـــەزەپ يوقالســـا، كۇففارغـــا قارشـــى جىھـــاد توختـــاپ قالـــدۇ. ئـــاللاھ تائـــالا يەنـــە: ﴿ئاچچىقىنـــى يۇتىدىغانلار. . .﴾3/«ئـال ئىمران»: 134 دېـدى، «ئاچچىقىنـى يـوق قىلىدىغانلار» دېمىدى.

شـــۇنىڭدەك تائـــام ئىســـتىكىدە نـــە ئاچچاقلىـــق نـــە بـــەك ئـــاز يېيىـــش، بەلكـــى ئوتتۇراھاللىـــق تەلـــەپ قىلىنـــدۇ. ئـــاللاھ تائـــالا بـــۇ ھەقتـــە مۇنـــداق دېگـــەن: ﴿يـــەڭلار، ئىچـــڭلار، ئىســـراپ قىلماڭلار!﴾7/«ئەئـراف»: 31. لېكـــىن، مۇرشـــىد (يـــول كۆرســـەتكۈچى) ئۇســـتاز مۇربـــت - مۇخلىســـدا غـــەزەپ ۋە شـــەھۋەتكە مەيل كۆرســـە، ئۇنـــى ئوتتۇراھاللىق قىلىـــش ئۈچـــۈن، غەزەپ ۋە شـــەھۋەتنى مۇتلەق ئەيىبلەشـــتە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتســـمۇ گۈزەل ئىشتۇر.

رىيـــازەت / نەپـــس تەربىيەســـىدىن مەقســـەتنىڭ ئوتتۇراھاللىـــق ئىكەنلىكىگـــە دالالـــەت قىلىدىغـــان مىســـاللاردىن بـــرى: ســـېخىيلىقنىڭ شـــەرئەن تەلـــەپ قىلىنىدىغـــان ئـــەخلاق بولۇشـــى بولـــۇپ، ســـېخىيلىق بېخىللىـــق بىلـــەن ئىســـراپخورلۇق ئارىســـىدىكى ئوتتـــۇرا يولـــدۇر. ئـــاللاھ تائـــالا بـــۇ ھەقتـــە مۇنـــداق ماختـــىدى: ﴿ئـــۇلار (يەنـــى ئـــاللاھ ياخشـــى كۆرىدىغـــان بەندىلـــەر) خىراجـــەت قىلغانـــدا، ئىســـراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمـــۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىدۇ﴾25/«فۇرقان»: 67.

پەسل: [گۈزەل ئەخلاققا ئۇلاشتۇرغۇچى سەۋەبلەر]

گـــۈزەل ئەخلاقنـــىڭ ئەقـــىل قۇۋۋىتىنـــىڭ ئوتتۇراھاللىقى ھەمـــدە غەزەپ ۋە شـــەھۋەت كۈچىنىڭ ئوتتۇراھاللىقىغا باغلىق ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولىدۇ.

بىلگىنكـــى، بـــۇ ئوتتۇراھاللىـــق (ئىتىـــدال) بەزىـــدە ياربلىشـــتىن ئىلاھـــي ســـۆۋغا سـۆپىتىدە فىترەتنـــىڭ تاكامۇلـى بىلـەن ھاسـىل بولـىدۇ. دەرۋەقـە، نۇرغـۇن كىچىـك بالـــلار راســـتچىل، ســـېخىي ۋە مۇلايـــم ياربتىلغـــان. ئوتتۇراھاللىـــق بەزىـــدە يەنـــە تىرىشـچانلىق بىلـەن ھاسـىل بولـىدۇ. بۇنـىڭ يولى رىيـازەت، يەنـى تەلـەپ قىلىنغـان ئەخلاقنـى يېتىلدۇرگۈچى ئەمەللەرنـى نەپسـكە تېڭىشـتۇر. شـۇڭا، كىمكـى سـېخىيلىق ئەخلاقنـى يېتىلدۇرۇشـنى ئىستىسـە، بۇنـىڭ ئـۈز تەبىئىتىگـە ئايلىنىشـى ئۈچـۈن، خـۇددى سـېخىيلەر قولـى ئوچۇقلـۇق قىلغانـدەك ئۆزىنـى قولـى ئوچۇقلۇققـا زورلىشـى كېرەك.

«كەمتـەر بـولاي» دېگـەن كىشـىمۇ ئۆزىنـى كەمتەرلەرنـىڭ ئىشـلىرىنى قىلىشـقا زورلىشـى كېـرەك. دېمـەك، بارچـە گـۈزەل ئـەخلاقلاردا ئىـش مۇشـۇنداق. يەنـى، بىـر ئەخلاقنـى يېتىلدۇرۇشـتە ئادەتكـە ئايلاندۇرۇۋېلىشـنىڭ رولـى زور. جۈملىدىـن،

پۈتۈكچى / يازغۇچى بولۇشنى خاھلىغان كىشى يېزىقچىلىق ئىشلىرىغا بېرىلىشى؛ فەقەت ئالىم بولۇشنى نىيەت قىلغۇچى تاكى قەلبى فىقھ سۈپىتىگە مايىل بولغۇچە فۇقاھانىڭ پېئىل - ئەتىۋارىنى تەكرارلاۋېرىشى كېرەك. ئەلبەتتە، خۇددى ئىنسان بالىسىنىڭ ئىككى - ئۈچ كۈندىلا بوي تارتىپ (ئادەم بولۇشنى) كۆتۈپ بولمىغاندەك، بۇنىڭدىمۇ ئىككى - ئۈچ كۈندىلا ئۇنۇم كۆرۈلۈشنى كۈتمەسلىك كېرەك. ئۇنۇم ئىزچىللىق بىلەن ھاسىل بولىدۇ. ئۇزلۇكسىز تىرىشچانلىق چوڭ رول ئويناىدۇ.

شۇنىڭدەك ئىتائەت ۋە ئىبادەتلەرنىڭ ئېزىنى كەمستەمسلىك كېرەك. ئىزچىل داۋاملا قىلىدىكەن تەسىرى بولىدۇ. گۇناھ - مەئسىيەتلەرنىڭ ئېزىغىمۇ سەل قارىماسلىق كېرەك.

دەرۋەقە پەزىلەت سەۋەبلىرىگە چىڭ يېپىشىش روھقا تەسىر قىلىپ، مىزاجنى ئۆزگەرتكىنىدەك، ھۇرۇنلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش ئادەتكە ئايلىنىپ قالسا، ھەرقانداق خەير ۋە ياخشىلىقتىن مەھرۇم قېلىش كېلىپ چىقىدۇ.

بەزىدە گۈزەل ئەخلاق ياخشىلارغا ھەمسۆھبەت بولۇش ئارقىلىق يېتىلىدۇ. چۈنكى، ئىنسان تەبىئىتى بەئەينى ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى ئوغرىلايدىغان ئوغرىدۇر.

پېقىرنىڭ قارىشىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنۇ ھەدىسى بۇ ھەقىقەتنى كۆچلەندۈرىدۇ: «ئىنسان ئۆز دوستىنىڭ دىنى ئۈزرەدۇر، شۇڭا ھەرقاندىقىڭلار كىمنى دوست تۇتقانلىقىغا ئوبدان قارىسۇن»[1].

ئىككىنچى باب: ئەخلاقنى گۈزەللەشتۈرۈش يولى

ئەخلاقنا ئوتتۇراھاللىقنىڭ قەلب ۋە روھتىكى ساقلىق، ئوتتۇراھاللىقتىن قىڭغىر كېتىشنىڭ بولسا بىر كېسەللىك ئىكەنلىكىنى بىلدىڭ. ئەمدى بىلگىنىكى، ئىنسان روھىنى داۋالاش بەئەينى بەدەننى داۋالاشقا ئوخشايدۇ. دەرۋەقە بەدەن ئەزەلدە مۇكەممەل يارىتىلمىغان، پەقەت تەربىيە ۋە ئوزۇقلۇق بىلەن كامال تاپقاندەك، روھمۇ ناقىس يارىتىلغان، ئەممىا تاكامۇللۇققا تەييارداۇر. روھ ئۆزىنى پاكلاش، ئەخلاقنى گۈزەللەشتۈرۈش ۋە ئىلىم بىلەن ئۇزۇقلىنىش ئارقىلىق مۇكەممەللىشىدۇ.

بەدەن ساغلام چاغدا دوختۇر / تېۋىپنىڭ ۋەزىپىسى مەۋجۇد ساقلىقنى ساقلاش

[1] ئەبۇ داۋۇد (4833)؛ تىرمىزىي (2378). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 3545) «ھەسەن» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

بولسا، كېسەل تەگكەن چاغدا چۈشىدىغان ۋەزىپە ئاشۇ ساقلىقنى قايتۇرۇپ كېلىشتۇر. روھمۇ دەل شۇنداق: غۇبارسىز، پاك ۋە گۈزەل ئەخلاقلىق ۋاقىتتا مەۋجۇد ھالەتنى قوغداش ۋە تېخىمۇ كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىش كېرەك. ئەگەر كاماللەتكە يەتمىگەن بولسا، ئۇنى مۇكەممەللەشتۈرگۈچى سەۋەبلەرگە تىرىشىش كېرەك.

بەدەننىڭ كېسەل بولۇشىغا سەۋەب بولغان ئىللەت ئۇنىڭ دەل ئەكسى بىلەن داۋالىنىدۇ. مەسىلەن، بەدەن ئىسسىقلىق سەۋەبىدىن كېسەل بولغان بولسا سۈرۈن ۋە سوغۇق نەرسىلەرنى سەۋەب قىلىش بىلەن داۋالىنىلىدۇ / قىزىتما چۈشۈرۈلىدۇ. شۇنىڭدەك قەلبنىڭ كېسەللىكى بولمىش ناچار خۇيلار ئۇنىڭ ئەكسى بىلەن داۋالىنىلىدۇ. مەسىلەن، نادانلىق كېسىلى ئىلىم بىلەن، بېخىللىق كېسىلى سېخىيلىق بىلەن، تەكەببۇرلۇق كېسىلى كەمتەرلىك بىلەن ۋە ئاچكۆزلۈك كېسىلى كۆڭلى تارتقان نەرسىدىن ئۆزىنى توختىتىش بىلەن داۋالىنىلىدۇ.

كېسەل بەدەننىڭ ياخشىلىنىشى ئۈچۈن دورىنىڭ ئاچچىقىغا چىداش ۋە كۆڭۈل تارتقان نەرسىلەرنى يېمەسلىككە قاتتىق سەبر كېرەك بولغىنىدەك، نەپسكە قارشى جىھادنىڭ قىينچىلىقىغا چىداش ۋە قەلب كېسەللىكىنى داۋالاشقىمۇ سەبرچانلىق لازىم. ھەتتا بۇنىسى بەكرەك سەبر تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى، بەدەن ئۆلۈم بىلەن تەڭ كېسەللىكتىن قۇتۇلىدۇ، لېكىن قەلب كېسەللىكى دېگەن ئۆلگەندىن كېيىنمۇ مەڭگۈ داۋام قىلىدىغان ئازابتۇر.

مۇرتلارنىڭ قەلبلىرىنى داۋالايدىغان مۇرشىد ئۇلارنىڭ خۇلق ۋە كېسەللىكلىرىنى بىلمەي تۇرۇپ، نوقۇل بىر رىيازەت / تەربىيە بىلەن كىرىشۋالماسلىقى كېرەك. چۈنكى، ھەممە كېسەلنى داۋالاش ئۇسۇلى ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، دىندىن بىخەۋەر كىشىنى كۆرگەندە ئۇنىڭغا ئەۋۋەلا تاھارەتنى، ئاندىن نامازنى ۋە ئىبادەتلەرنى ئۆگىتىش كېرەك. ئەگەر تەكەببۇر كىشى بولسا، كەمتەرلىك كېرەك بولغان ئىشلارغا جورۇش، ئاچچىقى يامان كىشى بولسا، مۇلايىم، سەبرچان بولۇشقا زورلاش كېرەك.

نەپسىنى تەربىيەلىگۈچى كىشى ئەڭ موھتاج نەرسە مۇستەھكەم ئىرادىدۇر. ئارىسالدىلىق پەيدا بولغان ھامان ئۇتۇق يىراقلىشىدۇ. نەپسىنى تەربىيەلىگۈچى ئۆز ئىرادىسىدە ئاجىزلىقىنى سەزگەن چاغدا سەبرچان بولۇشى كېرەك. ئىرادە ۋە قەتئىيىتى بوشاشقان ھامان ئىككىنچى بۇنداق بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن نەپسىنى جازالىشى كېرەك. بىر كىشى نەپسىگە مۇنداق دېگەنىكەن: «ئەگەر بەھۇدە بىلجىرلىساڭ، سېنى يىل بويى روزا تۇتۇش بىلەن جازالايمەن».

ئۇچىنچى باب: قەلب كېسەللىكلىرىنىڭ ئالامىتى، قەلبنىڭ ساقىيىشى، ئىنساننىڭ ئۆز ئەيىبلىرىنى تونۇشنىڭ يولى

بىلىۋالغىنكى، ھەربىر ئەزا ئۆزىگە خاس بىر ھەرىكەت بىلەن يارىتىلغانىدۇر. بىر ئەزانىڭ كېسەل ئىكەنلىكىنىڭ ئالامىتى ئۇنىڭ ئۆز ھەرىكىتىنى ئورۇندىيالماسلىقى ياكى ئۇ ھەرىكەتنىڭ بەزى ئىزتىراپلار بىلەن ئورۇندىلىشىدۇر. مەسىلەن، قول ياخشى تۇتالمىسا، كۆز خىرەلەشسە، قەلب ئۆز ئەمەللىرىنى قىلالمىسا كېسەل دېمەكتۇر. قەلبكە خاس ئەمەللەر بولسا: ئىلىم، ھېكمەت، ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇش، ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش، ئاللاھ تائالاغىلا ئىبادەت قىلىش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى ھەرقانداق شەھۋەت - ئىشتىياقتىن ئۈستۈن كۆرۈشتۇر.

ئەگەر ئىنسان ھەممە نەرسىنى تونۇپ، ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇمسا، ھېچنەرسىنى ھەقىقىي تونۇغان بولمايدۇ.

ھەقىقىي تونۇشنىڭ ئالامىتى سۆيگۈدۇر. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغان كىشى ئاللاھ تائالانى سۆيىدۇ. سۆيگۈنىڭ ئالامىتى باشقا سۆيۈملۈك نەرسىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى ئۆز سۆيگىنىدىن ئۈستۈن كۆرمەسلىكتۇر. كىمنىڭ ئاللاھ تائالادىن بەكرەك مۇھەببەت قويغان نەرسىسى بار بولسا ئۇ دەل قەلبى كېسەل كىشىدۇر. دەرۋەقە نان يېمەي توپا يېگۈسى كەلگەن ئاشقازان ـــ نان ئىشتىھاسى يوقالغانلىقى ئۈچۈن ـــ كېسەل ئاشقازاندۇر.

قەلبنىڭ كېسىلى يوشۇرۇن كېسەللىك بولۇپ، ئىگىسى ئۇنى ئاسانلىقچە بىلەلمەيدۇ - دە، ئۇنىڭدىن غاپىل قالىدۇ. كىشى كېسەلنى بىلگەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ داۋاسىنىڭ ئىزتىرابىغا سەبر قىلىشى قىيىندۇر. چۈنكى، ئۇنىڭ دورىسى ھاۋايى - ھەۋەسكە قارشى ئىش قىلىشتۇر. سەبر قىلالىسىمۇ ئۇنى داۋالاشقا ئۈستا ئەمچى تاپالماسلىقى مۇمكىن. چۈنكى، ئەمچىلەر ئالىملاردۇر. ھالبۇكى، كېسەللىك ئۇلارغىمۇ يۇقۇپ بولغان. ئۆزى كېسەل ئەمچىنىڭ رېتسېپى ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. نەتىجىدە كېسەللىك شىپاسى قىيىن ۋە قورقۇنچلۇق ھالغا كېلىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ئىلىم ئاللىبۇرۇن يوقالغان، قەلبلەرنىڭ كېسەل بولىدىغانلىقى ۋە ئۇنى داۋالاش تامامەن ئىنكار قىلىنغان ئەھۋالدىدۇر. ئەمدىلىكتە كىشىلەر كۆرۈنۈشتە ئىبادەت، ئەمەلىيەتتە ئادەت ئەمەللەرگە يۈزلىنىپ كېتىشتى، مانا بۇ كېسەللىكنىڭ ھەقىقىي ئالامىتىدۇر.

قەلبنىڭ داۋالاشقا جاۋاب بېرىپ ساقىيىشقا باشلىغانلىقىنىڭ ئالامىتى دەل كىشىنىڭ شۇ ئىللەتكە قارىتا مەيدانىدا ئىپادىلىنىدۇ: ئەگەر بېخىللىق كېسىلىنى

داۋالاۋاتقان بولسا، مالنى ئايماي سەرپ قىلىش شىپا تېپىۋاتقانلىقتىندۇر. لېكىن، ھەرگىز ئىسراپخورلۇق ۋە بۇزۇپ - چېچىش دەرىجىسىگە بېرىپ قالماسلىق كېرەك. چۈنكى، ئىسراپخورلۇق دەرىجىسىگە بېرىپ قېلىش يەنە بىر كېسەللىككە مۇبتىلا بولغانلىقتۇر. دەرۋەقە سوغۇقى ئېشىپ كەتكەن كىشى ھەددىدىن ئارتۇق ئىسسىقلىق قىلىۋەتسە، ئىسسىقى ئېشىپ كېتىپ قالىدۇ - دە، يېڭى بىر كېسەل تېپىۋالغان بولىدۇ. ئوتتۇراھال بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

مۇبادا ئوتتۇراھاللىقنى بىلمەكچى بولساڭ، ئۆز نەپسىڭگە قارىغىن: ئەگەر سەن ئۇچۇن مال - دۇنيا تېپىش ۋە يىغىش ئۇنى تېگىشلىك كىشىلەرگە سەرپ قىلىشتىن تېخىمۇ سۆيۈملۈك ۋە تېخىمۇ ئاسان بىلىنسە، ئۇقۇۋال، سەن بېخىللىققا يېڭىلگەن كىشىسەن. ئۇ ھالدا سەن ئايماي مال سەرپ قىلىش ئارقىلىق نەپسىڭنى داۋالىغىن؛ ئەگەر بېرىشكە تېگىشلىك كىشىگە كۆپ - كۆپ بېرىش سەن ئۇچۇن تېخىمۇ سۆيۈملۈك ۋە قولدا تۇتۇۋېلىشتىن تېخىمۇ يەڭگىل بىلىنسە، ئۇنداقتا سەن بۇزۇپ - چېچىش كېسىلىگە گىرىپتارسەن. بۇ ئەھۋالدا سەن تۇتۇپ تۇرۇشنىمۇ بىل. ھەمىشە نەپسىڭنى كۆزەت ۋە ئىش - ھەرىكىتىڭنىڭ مىجەزىگە ئاسان ياكى تەس كېلىشىگە قاراپ ئىش تۇت، تاكى قەلبىڭ مال - دۇنيا مۇھەببىتىدىن ئايرىلغاي ياكى نە بۇزۇپ - چېچىشقا، نە بېخىللىققا مايىل بولمىغاي! مال - دۇنيا سېنىڭ نەزىرىڭدە سۇغا ئوخشاش بولسۇنكى، ئۇنى يا بىر موھتاجنىڭ ھاجىتى ئۇچۇن ساقلاپ قويغايسەن ياكى باشقا بىر موھتاجنىڭ ھاجىتى ئۇچۇن سەرپ قىلغايسەن. مۇشۇ ھالدىكى ھەر قەلب: ﴿ئاللاھ ھۇزۇرىغا پاك قەلب بىلەن كەلگەن بولىدۇ﴾26/«شۇئەرائ»:89.

نەپسىڭنى بەتئەخلاقلاردىن پارىغ بولۇشى ئۇچۇن بىرەر دۇنيالىق نەرسىگە ئالاقىسى بولماسلىقى لازىم. شۇ ئارقىلىق نەپس دۇنيادىن ئالاقىسى ئۇزۇلگەن، دۇنياغا ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىگە باقمىغان ھالدا دۇنيادىن سەپەر قىلىدۇ، شۇ چاغدا پەرۋەردىگارىغا ئارام تاپقان نەپس بولۇپ قايتىدۇ.

ھېچ شەك يوقكى، ھەقىقىي ئوتتۇراھاللىق بەك ئېنىق بولمىغانلىقى، بەلكى چاچتىنمۇ ئىنچىكە، قىلچىتىنمۇ ئىتتىك بولغانلىقى ئۇچۇن، بۇ دۇنيادا مۇشۇ توغرا يولدا قەددىنى رۇسلاپ ماڭغان كىشى ئاخىرەتتە پىلسىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتەلەيدۇ. توغرا يولدا مېڭىش قىيىن بولغانلىقى ئۇچۇن، بەندە ھەركۈنى نەچچە قېتىم: ﴿ئى ئاللاھ بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن!﴾1/«فاتىھە»: 6 دەيىشكە بۇيرۇلدى. ئىستىقامەت يولىدا مېڭىشقا قادىر بولالمىغان كىشى شۇ يولدا مېڭىشقا تىرىشسۇن! چۈنكى، نىجاتلىق ياخشى ئەمەللەردىن مەيدانغا كېلىدۇ. ياخشى ئەمەللەر گۈزەل ئەخلاقلاردىن ھاسىل بولىدۇ. شۇڭا، ھەربىر بەندە ئۆز ئەخلاق ۋە سۈپەتلىرىنى

تەكشۈرسۇن! يامان خۇيلىرىنى بىر - بىرلەپ تۈزەش بىلەن مەشغۇل بولسۇن ۋە كەسكىن ئىرادە بىلەن جاپاغا سەبر قىلسۇن! چۈنكى، ئۇ ئىش كىشىگە خۇددى بۇۋاق دەسلەپتە سۈتتىن ئايرىلغۇسى كەلمىسىمۇ، كېيىن خوش يېقىپ قالغانىدەك يېقىپ قالىدۇ. بۇۋاق سۈتتىن ئايرىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئانىسىنىڭ كۆكسى تەڭلەنسە ئەلبەتتە ئۇنى قايتا ئېمىشنى خاھلىمايدۇ. ئاخىرەت ھاياتىنىڭ مۇددىتىگە نىسبەتەن ئۆمرىنىڭ قىسقىلقىنى بىلگەن كىشى مەڭگۈلۈك جەننەت نېئمىتى ئۈچۈن سەپەر مۇشەققەتلىرىنى كۆتۈرىدۇ. كېچىدە توختىماي يول يۈرگەنلەر تاڭ ئاتقاندا كېچىدە مېڭىۋالغانلىقىدىن سۆيۈنىدۇ.

ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەيىبلىرىنى تونۇش يولىنىڭ بايانى

بىلگىنكى، بىر كىشىگە ئاللاھ تائالا ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا ئۆزىدىكى ئەيىبلەرنى كۆرسىتىپ قويىدۇ. پىكىر قۇۋۋىتى مۇكەممەل كىشىگە ئۆز ئەيىبلىرى مەخپىي قالمايدۇ. ئەيىبلىرىنى بىلگەن كىشى ئۇنى داۋالىيالايدۇ، لېكىن كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئەيىبلىرىنى بىلمەيدۇ. دىن قېرىندىشىنىڭ كۆزىدىكى چاپاقنى كۆرىدۇ - يۇ، ئۆز كۆزىدىكى كۆتەكنى كۆرمەيدۇ.

ئۆزىدىكى ئەيىبلەرنى بىلمەكچى بولغان كىشىگە تۆت يول بار:

بىرىنچى يول: نەپسىنىڭ ئەيىبلىرىنى بىلدىغان بىر ئۇستازنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇش ۋە ئۇ ئۇستازنىڭ ئۇنىڭغا نەپسىنىڭ ئەيىبلىرى ۋە داۋالاش يوللىرىنى بىلدۈرۈپ قويۇشىدۇر. بۇ زامانىدا بۇنداق ئۇستازلار ئاز تېپىلىدۇ. بۇنداق ئۇستازغا يولۇققان كىشى ئۇستا ئەمچىگە يولۇققان بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنداق ئۇستازنى تاشلىماسلىق لازىم.

ئىككىنچى يول: دىندار، نەزەر دائىرسى كەڭ، راستچىل بىر دوست ئىزدەش ۋە ئۇنى ئۆزىگە يامان خۇي ۋە ئىش - ھەرىكەتلىرىنى كۆرسىتىپ قويۇشى ئۈچۈن كۆزەتچى قىلىش.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيتتى: «بىزگە ئەيىبلىرىمىزنى ھەدىيە قىلغان كىشىگە ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن».

سەلمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئۆمەر ئۆزىدىكى ئەيىبلەرنى كۆرسىتىپ قويۇشنى سورىغانىدى، سەلمان:

— سېنىڭ داستىخىنىڭدا نان تۆگۈرۈپ يەيدىغان ئىككى تۇرلۇك نېئمەت، كېچىدە كىيىدىغان بىر تون، كۈندۈزدە كىيىدىغان بىر جەمئىي ئىككى تونىڭ

بارلىقىنى ئاڭلىدىم، ـــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆمەر:

ـــ بۇنىڭدىن باشقا بىرنەرسە ئاڭلىمىدىڭمۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ ياق!

ـــ بۇ ئىككىسىنى دېيىش بىلەن ۋەزىپەڭنى تولۇق ئادا قىلدىڭ.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھۇزەيفەدىن: «مەن مۇناپىقلار قاتارىغا ئۆتۈپ قالدىممۇ؟» دەپ سورايتتى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ھەرقانداق كىشىنىڭ سەگەكلىكتە مەرتىۋىسى قانچە يۇقىرى بولسا، ئۆزىدىن ئەنسىرىشى شۇنچە كۆپ بولىدۇ. لېكىن، بۇنداق سۈپەتتىكى دوستىنىڭ ھازىرقى زامانىدا تېپىلىشى قىيىن. چۈنكى، دوستلار ئىچىدە خۇشامەت قىلىشنى تاشلاپ، دوستىنىڭ ئەيىبىنى ئۆزىگە دەيدىغان ياكى ھەسەت قىلمايدىغان دوستلار بەكمۇ ئاز. شۇڭا، ھازىرقى زامانىدىكى دوستلار ئەيىبىنى كۆرسىتىشتە ئۆزىگە ۋاجىب بولغان مقداردىن ئاشۇرمايدۇ.

سەلەف سالىھلەر ئۆزىگە ئەيىبىنى كۆرسىتىپ قويغانلارنى ياخشى كۆرەتتى، بىز ھازىر ئەيىبلىرىمىزنى كۆرسىتىپ قويغان كىشىلەرنى كۆپىنچە ھالدا ياماق كۆرۈپ قالىمىز. بۇ ئىماننىڭ ئاجىزلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. چۈنكى، ياماق خۇيلار چايانلارغا ئوخشايدۇ. ئەگەر بىر كىشى كىيىمىمىزنىڭ ئىچىدە چايان بارلىقىنى بىزگە كۆرسەتسە، ئۇنى رەھمەتكە كۆمۈۋېتىمىز ۋە چايانىنى ئۆلتۈرۈشكە تىرىشىمىز. ھېچكىمگە مەخپىي بولمىغىنىدەك، ياماق خۇيىنىڭ زىيانلىرى چايانىنىڭ زىيىنىدىن چوڭدۇر.

ئۈچىنچى يول: ئۆز ئەيىبلىرىنى دۈشمەنلىرىنىڭ تىلىدىن بىلىپ پايدىلىنىش. چۈنكى، دۈشمەنلىك ياماق تەرەپلەرنى ئاشكارىلاشقا ئېلىپ بارىدۇ. ئەيىبلەرنى يوشۇرىدىغان، خۇشامەتچى دوستتىن كۆرە، بەكرەك جېدەللىشىپ، ئەيىبلەرنى ئاچىدىغان دۈشمەن پايدىلىقتۇر.

تۆتىنچى يول: كىشىلەرگە ئارىلىشىش ۋە ئۇلار ئارىسىدا «ياماق» كۆرۈلىدىغان ھەرقانداق ياماق خۇيىدىن ساقلىنىش.

پەسل: قەلب كېسەللىكلىرىنى داۋالاشنىڭ يولى: شەھۋەتلەرنى تاشلاش

بىز نەپس شەھۋەتلىرىنىڭ كىشى ئۆزلۈكىگە چوقۇم مۇئەييەن پايدىلار ئۈچۈن يارىتىلغانلىقىنى تىلغا ئالغان ئىدۇق. چۈنكى، تاماق يېيىش ئىستىكى بولمىسا، ئوزۇقلىنىش بولمايدۇ؛ جىنسى ئىستەك بولمىسا، نەسىل ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. شەھۋەتلەردىن ئەيىبلىنىدىغىنى زىيادە شەھۋەتلەر ۋە شەھۋەتلەرنىڭ چەكتىن

ئېشىشىدۇر. بىر تۇركۈم كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار بۇ شەھۋەت مىقدارىنى چۈشەنمىدى. شۇ سەۋەبتىن نەپسى خاھلىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تەرك ئېتىشتى، بۇنداق قىلىش نەپسىنىڭ ھەققىنى يەپ، نەپسىكە زۇلۇم قىلغانلىقتۇر. چۈنكى، نەپسىنىڭ ھەققى بار. بۇنىڭغا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ئۈستىڭدە نەپسىڭنىڭمۇ ھەققى بار»[1] دېگەن سۆزى دەلىلدۇر. ھەتتا بەزىلەر: «ماڭا مۇنداق، مۇنداق يىل بولدى، مۇنداق نەرسىلەرنى كۆڭلۈم تارتىدۇ ، لېكىن ئۇنى يېمەيمەن» دەيدۇ. بۇنداق قىلىش بولسا ھالاللىقتىن قىڭغىر كەتكەنلىكتۇر ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتىگە خىلاپتۇر. رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كۆڭلى تارتقان تاتلىق - تۇرۇم، بال ۋە باشقا نەرسىلەرنى يەپ - ئىچەتتى. ئىلمى ئاز، شۇ سەۋەپتىن كۆڭلى تارتقان نەرسىلەردىن ئۆزىنى مەھرۇم قويىدىغان زاھىدقا پىسەنت قىلىنماسلىقى كېرەك. چۈنكى، ئۇنداق زاھىد ئادالەتتىن يىراق، زۇلۇمغا يېقىنراقتۇر. كۆڭلى تارتقان نەرسىگە ئېرىشىش تەس بولسا ۋاز كەچكۈلۈك. مەسىلەن، كۆڭلى تارتقان نەرسىگە ناتوغرا يول ئارقىلىقلا ئېرىشكىلى بولسا ياكى كۆڭلى تارتقان نەرسىلەرنى يەپ ئىرادىسى بوشاپ كېتىشىدىن، نەتىجىدە نەپسىنىڭ ئۇنى داۋاملىق يېيىشىنى تەمە قىلىشىدىن ياكى زىيادە تويۇپ كېتىپ ئىبادەتكە ئېغىرلىق قىلىشتىن قورقسا، ئۇنداقتا كۆڭلى تارتقان نەرسىنى يەپ - ئىچىشتىن ساقلانغاي.

نەپسىنى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن بىر قىسىم كۆڭۈل تارتقان نەرسىلەرنى بەزى ۋاقىتلاردا يېيىش كېسەلنى داۋالىغانغا ئوخشاش ئىش بولۇپ، بۇنداق قىلىش ماختىلىدۇكى، ھەرگىز ئەيىبلەشكە بولمايدۇ. يول ماڭغاندا كۈچلۈك مېڭىش ئۈچۈن نەپسىگە كۆيۈنسە ھېچقىسى يوق.

گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئالامەتلىرىنىڭ بايانى

ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى كۆزلىگۈچى زىنا ۋە باشقا گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى تەرك ئېتىپ، ئۆزىنى «مەن ئەخلاقىمنى تۈزەتتىم ۋە نەپسىمگە قارشى جىھاد قىلىشتىن بىھاجەت بولدۇم» دەپ گۇمان قىلىشى مۇمكىن، ئەمەلىيەتتە بولسا ئىش ئۇ ئويلىغاندەك ئەمەس. گۈزەل ئەخلاق بولسا مۇئمىنلەرنىڭ سۈپىتىنىڭ يىغىندىسىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەقەت ئاللاھ ياد ئېتىلسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان ۋە پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەرلا (كامىل) مۇئمىنلەردۇر. ئۇلار (مۇكەممەل رەۋىشتە) نامىاز ئوقۇيدۇ، بىز ئۇلارغا رىزىق قىلىپ

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1968)؛ مۇسلىم (1159).

بەرگەن پۇل - مالدىن (خۇدا يولدا) سەرپ قىلىدۇ، ئەنە شۇلار ھەقىقىي مۇئمىنلەردۇر، ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە، مەغفىرەتكە ۋە ئېسىل رىزىققا يەنى جەننەتنىڭ توگىمەس نېئمەتلىرىگە ئېرىشىدۇ﴾8/«ئەنفال»: 2، 3.

﴿(گۇناھلىرىدىن) تەۋبە قىلغۇچىلار، (ئىخلاس بىلەن) ئىبادەت قىلغۇچىلار، (ئاللاھقا) ھەمدۇسانا ئېيتقۇچىلار، روزا تۇتقۇچىلار، رۇكۇ قىلغۇچىلار، سەجدە قىلغۇچىلار، ياخشى ئىشلارغا دەۋەت قىلىپ، يامان ئىشلاردىن توسقۇچىلار، ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلغۇچىلار (يەنى ئاللاھنىڭ بېكىتكەن پەرزلىرىنى ئادا قىلىپ، نەھيى قىلغان ئىشلىرىدىن يانغۇچىلار ھەم ئەھلى جەننەتتۇر)؛ مۇئمىنلەرگە (جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگىن!﴾9/«تەۋبە»: 112

﴿مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن بەختكە ئېرىشتى. (شۇنداق مۇئمىنلەركى) ئۇلار نامازلىرىدا (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن سۇر بېسىپ كەتكەنلىكتىن) ئەيمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر. ئۇلار بىھۇدە سۆز، بىھۇدە ئىشتىن يىراق بولغۇچىلاردۇر. ئۇلار زاكات بەرگۈچىلەردۇر. ئۇلار ئەۋرەتلىرىنى (ھارامدىن) ساقلىغۇچىلاردۇر. (يەنى ئەۋرەتلىرىنى) پەقەت خوتۇنلىرىدىن، چۆرىلىرىدىن باشقىلاردىن ساقلىغۇچىلاردۇر (بۇلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغۇچىلار مالامەت قىلىنمايدۇ). بۇنىڭ سىرتىدىن (جىنسىي تەلەپنى قاندۇرۇشنى) تەلەپ قىلغۇچىلار ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردۇر. ئۇلار (يەنى مۇئمىنلەر) ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ئامانەتلەرگە ۋە بەرگەن ئەھدىگە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر. ئۇلار نامازلىرىنى (ۋاقتىدا تەئدىل ئەركان بىلەن) ئادا قىلغۇچىلاردۇر. ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە مۇئمىنلەر نازۇ - نېئمەتلىك جەننەتنىڭ) ۋارىسلىرىدۇر. ئۇلار (يۇقىرى دەرىجىلىك جەننەت) فىردەۋسكە ۋارىسلىق قىلىدۇ، فىردەۋستە مەڭگۈ قالىدۇ﴾23/«مۇئمىنۇن»: 1 - 11.

﴿مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار: «سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز» دەيدۇ (يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ). ئۇلار كېچىلەرنى پەرۋەردىگارىغا سەجدە قىلىش ۋە قىيامدا تۇرۇش بىلەن (يەنى نامازۇ ئوقۇش بىلەن) ئوتكۈزىدۇ. ئۇلار (يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) ئېيتىدۇ: «پەرۋەردىگارىمىز! بىزدىن جەھەننەم ئازابىنى دەپئ قىلغىن، جەھەننەمنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن (سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭدىن) ئايرىلمايدۇ. جەھەننەم ھەقىقەتەن يامان قارارگاھتۇر، يامان جايدۇر». ئۇلار (يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خراجەت قىلىدۇ. ئۇلار ئاللاھقا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلمايدۇ، ئاللاھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش قىلمىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ، كىمكى بۇ (گۇناھلار) نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە) ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ مەڭگۈ ئازاب ئىچىدە خارلانغان ھالدا قالىدۇ. پەقەت (ئۇلارنىڭ ئىچىدىن) (بۇ دۇنيادىكى چېغىدا) تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇ

هالدا قالمايدۇ، ئاللاه ئۇلارنىڭ گۇناهلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ، ئاللاه تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر. كىمكى (گۇناهلىرىغا) تەۋبە قىلىدىكەن ۋە ئەمەلىنى تۈزەيدىكەن، ئۇ ئاللاهقا يۈزلەنگەن بولىدۇ (يەنى ئاللاه ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭدىن رازى بولىدۇ). ئۇلار (يەنى ئاللاه ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) يالغان گۇۋاهلىق بەرمەيدۇ، يامان سۆزنى ئاڭلاپ قالغان چاغدا ئالىيجانابلىق بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن ۋەز - نەسىھەت قىلىنسا، گاس، كور بولۇۋالمايدۇ (يەنى ئۇنى بېرىلىپ ئىخلاس بىلەن ئاڭلايدۇ). ئۇلار: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ئايالىرىمىز ۋە ئەۋلادلىرىمىز ئارقىلىق شادلىق بېغىشلىشىڭنى (يەنى بىزگە ساڭا ئىتائەتمەن پەرزەنت ئاتا قىلىشىڭنى) تىلەيمىز، بىزنى تەقۋادارلارنىڭ پېشۋاسى (يەنى تەقۋادارلارنىڭ نەمۇنىسى، ياخشىلىققا دەئۋەت قىلغۇچى) قىلغىن» دەيدۇ. ئەنە شۇلار سەبرىلىك بولغانلىقى ئۈچۈن جەننەت بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ، ئۇلار جەننەتتە (پەرىشتىلەر تەرىپىدىن قىلىنغان) دۇئا ۋە سالام بىلەن قارشى ئېلىنىدۇ. ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ، جەننەت نېمىدېگەن گۈزەل قارارگاھ! نېمىدېگەن گۈزەل جاي! ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەرنىڭ دۇئايىڭلار بولمىسا، پەرۋەردىگارىم سىلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ، (ئى كافىرلار! پەيغەمبەرنى) ئىنكار قىلدىڭلار، (ئاخىرەتتە) سىلەر قۇتۇلالمايدىغان ئازابقا دۇچار بولىسىلەر﴾25/«فۇرقان»: 63 - 77-ئايەتلەر.

كىمگىكى ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش قىيىن كەلسە، ئۆزىنى بۇ ئايەتلەرگە سالسۇن! بۇ ئايەتلەردىكى ئالامەتلەرنىڭ بولۇشى گۈزەل ئەخلاق ئىگىسىلىكنىڭ ئالامىتىدۇر. بۇ سۈپەتلەرنىڭ ھېچبىرىنىڭ بولماسلىقى بەتئەخلاقلىقنىڭ ئالامىتىدۇر. شۇنداق سۈپەتلەر بار بولۇپ، بەزىسى بولمىسا بەزى ئەخلاقنىڭ بولۇشىغا دالالەت قىلىدۇ. شۇڭا، كىشى ئۆزىدە بار ئەخلاقنى ساقلاپ، يوق ئەخلاقلارنى ھاسىل قىلىشقا تىرىشسۇن!

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇئمىننى كۆپ سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلىدى ۋە شۇ سۈپەتلەر بىلەن گۈزەل ئەخلاققا ئىشارەت قىلدى.

«سەھھەين»دە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «جېنىم قول ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى! بىر بەندە ئۆزىگە ياخشى كۆرگەننى قېرىندىشىغا ياخشى كۆرمىگۈچە مۇئمىن بولالمايدۇ»[1].

«سەھھەين»دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى ئاللاه تائالاغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىدىكەن، مېھمىننى ئىكرام قىلسۇن، كىمكى ئاللاه تائالاغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (13)؛ مۇسلىم (45).

ئىمان ئېيتىدىكەن، قوشنىسىغا ئەزىيەت بەرمىسۇن، كىمكى ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىدىكەن، ياخشى سۆز قىلسۇن ياكى سۈكۈت قىلسۇن»[1] دېگەن.

يەنە بىر ھەدىستە: «ئىمانى ئەڭ كامىل بولغان مۇئمىن ئەخلاقى ئەڭ گۈزەل بولغان مۇئمىندۇر» دېگەن[2].

باشقىلارنىڭ ئەزىيىتىگە سەبر قىلىش گۈزەل ئەخلاقلارنىڭ قاتارىدىندۇر. «سەھھەيىن»دە رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «بىر ئەئرابىي پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ تونىنى تارتىپ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇرىسىگە ئىز چىقىرىۋەتتى، ئاندىن ئەئرابىي: ‹ئى مۇھەممەد! قولۇڭدىكى ئاللاھنىڭ مېلىدىن ماڭا بۇيرۇپ بەرگىن› دېۋىدى، رەسۇلۇللاھ ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ قاراپ كۈلدى، ئاندىن ئۇنىڭغا بىرنەرسە بېرىشنى بۇيرۇدى[3].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە قەۋمى ئەزىيەت بەرسە: «ئى ئاللاھ! قەۋمىمگە مەغپىرەت قىلغىن، چۈنكى ئۇلار بىلمەيدۇ» دەيتتى[4].

ئۇۋەيس ئەلقەرەنىي كىچىك بالىلار تاش ئاتسا: «قېرىنداشلىرىم! ئەگەر تاش ئاتمىساڭلار زادى بولمايدىغان بولسا، پۈتۈمگا كىچىك تاشلارنى ئېتىڭلار! بولمىسا، مېنى ناماز ئوقۇشتىن چەكلەپ قويىسلەر» دەيتتى.

ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم سەھراغا چىقتى، ئۇنىڭغا يولۇققان بىر ئەسكەر: «ئاۋات يەر قەيەردە؟» دەپ سورىغاندى، ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم قەبرىستان تەرەپكە ئىشارەت قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئەسكەر ئۇنىڭ بېشىغا ئۇرۇپ يېرىۋەتتى، كېيىن ئەسكەرگە «سەن ئۇرغان كىشى ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم ئىدى» دېيىشكەنىدى، ئەسكەر ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەمنىڭ بېشىنى ۋە قولىنى سۆيۈشكە باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم: «ئۇ مېنىڭ بېشىمغا ئۇرغاندا، ئاللاھ تائالادىن ئۇنىڭغا جەننەتنى بېرىشنى سورىدىم، چۈنكى ئۇنىڭ مېنى ئۇرغانلىقى سەۋەبلىك مەن ئەجىرگە ئېرىشىدىغانلىقىمنى بىلەتتىم، شۇڭا مېنىڭ ئۇنىڭدىن بولغان نېسىۋەمنىڭ ياخشىلىق، ئۇنىڭ مەندىن بولغان نېسىۋىسىنىڭ يامانلىق بولۇپ قېلىشنى خالىمىدىم» دېدى.

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6019، 6138، 6475)؛ مۇسلىم (47).

[2] ئەبۇ داۋۇد (4682)؛ تىرمىزىي (1162). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە، 284) «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5809)؛ مۇسلىم (1057).

[4] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3477)؛ مۇسلىم (1792).

بىر كىشى يولدا مېڭىۋاتسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇقىرىدىن كۆل تاشلانغانىدى، ھەمراھلىرى ئۇنىڭغا كايىشقا باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ: «ئوتقا لايىق كىشى كۆلگە سۈلھ قىلىنسا، غەزەپلەنمەسلىكى كېرەك» دېدى.

دېمەك، بۇ نەپسىلەر تەربىيە قىلىش بىلەن بويسۇندۇرۇلغان، شۇنىڭ بىلەن ئەخلاقلىرى تۈزەلگەن ۋە باتىنى ئالدامچىلىقتىن پاكلىنىپ، ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە رازى بولغان نەپسىلەردۇر. كىمكى ئاشۇ كىشىلەر تاپقان ئالامەتلەردىن بەزىسىنى ئۆزىدە تاپالمىسا، شۇ ئالامەتلەرگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۆزىنى داۋاملىق تەربىيەلىسۇن. چۈنكى، ئۇ كىشى تېخى بۇ ئالامەتلەرگە يەتمىدى.

پەسل: كىچىك بالىلارنى دەسلەپكى ئۆسۈپ يېتىلىش مەزگىلىدە تەربىيەلەش توغرىسىدا

بىلگىنكى، كىچىك بالا ئاتا - ئانىسىغا ئامانەتتۇر. ئۇنىڭ قەلبى بىغۇبار مەرۋايىتتۇر. غۇبارسىز مەرۋايىت ھەرقانداق نەقىشنى قوبۇل قىلغۇچىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، كىچىك بالا ياخشىلىق قىلىشقا ئادەتلەندۈرۈلسە، ياخشىلىق ئۈستىدە ئۆسۈپ يېتىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى، ئەدەب ئۆگەتكۈچى ئۈستازى ساۋابقا شېرىك بولىدۇ. ئەگەر يامانلىققا ئادەتلەندۈرۈلسە، يامانلىق ئۈستىدە ئۆسۈپ يېتىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ۋەلىيسى گۇناھكار بولىدۇ. شۇڭا، بالىنى قوغداش، ئۇنىڭغا ئەدەب - قائىدە ئۆگىتىش، تەربىيەلەش، ئۇنىڭغا گۈزەل ئەخلاقلارنى سىڭدۈرۈش ۋە ئۇنى يامان ھەمراھلارغا ئارىلىشىپ قېلىشتىن ساقلاش كېرەك. ھەم بالىنى پاراۋان تۇرمۇشقا ئادەتلەندۈرمەسلىك، ئۇنىڭغا ھەشەمەت ۋە پاراغەتنىڭ مەنبەسىنى سۆيۈملۈك كۆرسەتمەسلىك كېرەك. بولمىسا، چوڭ بولغاندا باياشات تۇرمۇش تەلەپ قىلىپ ئۆمرىنى زايە قىلىدۇ.

كىچىك بالىنى كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپ كۆزىتىش لازىم. بالىنى ئىنكىئانا ئېمىتمەكچى بولسا، دىندار، سالىھە، ھالالدىن يەيدىغان ئىنكىئانا ئېمىتىپ بېقىشى كېرەك. چۈنكى، ھارامدىن ھاسىل بولغان سۈتتە بەرىكەت بولمايدۇ. بالىدا ئاق - قارىنى پەرق ئېتىش ئالامەتلىرى كۆرۈلسە — ئۇ ئالامەتنىڭ بېشى ھايادۇر — بۇ ياخشىلىقنىڭ ئالامىتىدۇر ۋە بالا بالاغەت يېشىغا يەتكەندە، ئەقلى مۇكەممەل بولىدىغانلىقىغا بېشارەتتۇر. بۇ ھالەتتە ئۇنىڭغا ئەدەب - قائىدە ئۆگىتىشتە ئۇنىڭ ھايالىقلىقىدىن پايدىلانسا بولىدۇ.

كىچىك بالا ئاسانلا ئۆگىنىۋالىدىغان تۈنجى سۈپەت يېمەك - ئىچمەكتە ئاچكۆزلۈك قىلىشتۇر. شۇڭا، بالىغا يېيىش - ئىچىش ئەدەبلىرىنى ئۆگىتىش لازىم.

نان تۆگۈرۈپ يەيدىغان نەرسىگە ئادەتلىنىپ قېلىپ، شۇنى شەرت قىلىۋالماسلىقى ئۈچۈن، نانىنى قۇرۇق يېيىشكە ئادەتلەندۈرۈش كېرەك. كۆپ تاماق يېيىشنى بالغا ھايۋانلارنىڭ كۆپ بوغۇز يەيدىغانلىقىغا ئوخشىتىپ قەبىھ كۆرسىتىش لازىم. رەڭگارەڭ ۋە يىپەك كىيىملەرنى ئەمەس، بەلكى ئاق كىيىملەرنى كىيىشنى سۆيۈملۈك كۆرسىتىش ۋە «رەڭگارەڭ ۋە يىپەك كىيىملەرنى كىيىش ئايالالارنىڭ ۋە ھەمجىنىس كىشىلەرنىڭ ئادىتى» دەپ ئۇنىڭ زېھنىگە سىڭدۈرۈش كېرەك.

كىچىك بالىلارنى بايقاشتا تۇرمۇشتا ئۆسۈپ يېتىلگەن بالىلار بىلەن ئارىلىشىشتىن توسۇش، ئۇلارنى مەكتەپتە قۇرئان، ھەدىس ئۆگىنىش ۋە سالىھ كىشىلەرنى چىن دىلىدىن ياخشى كۆرۈشنى ئۈچۈن ئۇلارغا ياخشىلارنىڭ ھاياتىنى ئۆگىتىش بىلەن مەشغۇل قىلىش كېرەك ۋە شۇنداقلا ئاشىق - مەشۇقلار سۆزلىنىدىغان شېئىرلارنى يادقا ئالدۇرماسلىق كېرەك.

كىچىك بالا گۈزەل خۇلۇق كۆرسەتسە ۋە مەدھىيەلىنىدىغان ئىشلارنى قىلسا، ئۇنى ئىززەتلەش، خۇشال بولىدىغان نەرسىلەر بىلەن مۇكاپاتلاش ۋە كىشىلەر ئارىسىدا ماختاپ قويۇش كېرەك. ئەگەر بەزى ۋاقىتلاردا گۈزەل ئەخلاققا قارشى ئىش قىلسا، ئۇنى كۆرمەسكە سېلىش ۋە ئۇنى يۈزىگە سالماسلىق، ئەگەر يامان ئەخلاقنى قايتا قىلسا يوشۇرۇن ئاگاھلاندۇرۇش، ئۇنى كىشىلەرنىڭ كۆزۈپ قېلىشىدىن قورقۇتۇش ۋە كۆپ ئەيىبلىمەسلىك كېرەك. چۈنكى، كۆپ ئەيىبلەش مالامەت ئاگىلاشنى يەڭگىل ئىش قىلىپ قويىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەيىبلىگۈچى سۆزىنىڭ ھەيۋىتىنى ساقلىسۇن!

ئانا بالىنى دادىسى بىلەن قورقۇتسۇن. كۈندۈزدە ئۇخلاشتىن توسسۇن، چۈنكى كۈندۈزدە ئۇخلاش ھۇرۇنلۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. كېچىدە ئۇخلاشتىن چەكلىمىسۇن. لېكىن، ئەزالىرى قېتىشىپ قالماسلىقى ئۈچۈن يۇمشاق كۆرپىدە ياتقۇزمىسۇن. كۆرپە - تۆشەك، كىيىم - كېچەك ۋە يېمەك - ئىچمەكتە يىرىكلىككە ئادەتلىنىشى، ھۇرۇن بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن چېنىقىش، ھەرىكەت قىلىش ۋە مېڭىشقا ئادەتلىنىشى كېرەك. ئاتا - ئانىسىنىڭ قول ئىلكىدىكى نەرسىلەر بىلەن ياكى يېمەك - ئىچمەك، ياكى كىيىم - كېچىكى بىلەن تەڭتۇشلىرىغا ماختىنىشتىن چەكلەنسۇن. بالىنى ئارىلاشقان كىشىلىرىنى ھۆرمەتلەش، كەمتەر بولۇشقا ئادەتلەندۈرۈش كېرەك. بالىنى ئۆزىگە ئوخشاش كىچىك بالىدىن بىرنەرسە ئېلىۋېلىشىدىن چەكلەش، «باشقىلاردىن بىرنەرسە ئېلىش دېگەن تۆۋەنلىك، بېرىش بولسا ئۇستۇنلۇك» دەپ ئۆگىتىش ۋە ئۇنىڭ كۆزىگە ئالتۇن، كۈمۈش مۇھەببىتىنى قەبىھ كۆرسىتىش كېرەك.

ئولتۇرغان ئورنىغا تۈكۈرمەسلىك، مىشقىرماسلىق، باشقىلار بار يەردە

ئەسىمەسلىك، پۈتىنى پۈتىغا مىنگەشتۈرۈپ ئولتۇرماسلىق ۋە كۆپ گەپ قىلماسلىققا ئادەتلەندۈرۈش كېرەك. بالىنى باشقىلار سوئال سورىسا جاۋاب بېرىش، ئۆزىدىن چوڭلار سۆزلىسە ياخشى قۇلاق سېلىش، ئۆزىدىن يۇقىرى كىشىلەرگە ئورنىدىن تۇرۇپ بېرىش ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇش قاتارلىق ئىشلارغا ئادەتلەندۈرۈش كېرەك.

مەينەت گەپ قىلىشتىن ۋە ئاغزى بۇزۇقلار بىلەن ئارىلىشىشتىن چەكلەش كېرەك. چۈنكى، كىچىك بالىلارنى قوغداشنىڭ ئاساسى ئۇلارنى يامان ھەمراھلارغا ئارىلىشىشتىن ساقلاشتۇر.

بالا مەكتەپتىن چىققاندىن كېيىن، ئۆگىنىش ھارغىنلىقىدىن دەم ئېلىشى ئۈچۈن گۈزەل ئويۇنلارنى ئوينىشىغا كەڭ شارائىت ھازىرلاپ بېرىش كېرەك. بىر ھېكمەتتە: «قەلبلەرنى دەم ئالدۇرغىن، شۇندىلا زىكىرنى ئەستە تۇتىدۇ» دېيىلگەن.

بالىغا ئاتا ـ ئانىسىغا، مۇئەللىمگە ئىتائەت قىلىشنى ۋە ئۇلارنى ھۆرمەتلەشنى ئۆگىتىش كېرەك.

بالا يەتتە ياشقا كىرگەندە نامىز ئوقۇشقا بۇيرۇش، تاھارەتسىز نامىز ئوقۇشقا ئادەتلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن تاھارەت ئالماسلىققا رۇخسەت قىلماسلىق كېرەك.

يالغان ئېيتىش ۋە خىيانەت قىلىشتىن قورقۇتۇش، بالاغەت يېشىغا يېقىنلاشسا، بەزى ئىشلارنى ئۆزى قىلىشقا تاشلاپ قويۇش كېرەك.

بىلگىنكى، يېمەك ـ ئىچمەكلەر خۇددى دورا ـ دەرمانلارغا ئوخشاشتۇر. يېمەك يېيىشتىن مەقسەت بەدەننى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشقا كۈچلەندۈرۈشتۇر. دۇنيا پانىي، ئۆلۈم دۇنيا نېئىمەتلىرىنى كېسىپ تاشلايدۇ، ئۆلۈم ئىنسانىنى ھەر لەھزە كۈتۈپ تۇرۇر. ئاخىرىتى ئۈچۈن ئوزۇق ئالغان كىشى ئەقىللىق كىشىدۇر، ئەگەر بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى ياخشى بولسا، بۇلار بالىنىڭ قەلبىدە تاشقا نەقىش ئويغانىدەك مۇستەھكەم ئورۇن ئالىدۇ.

سەھل ئىبنى ئابدۇللاھ ئەتتۇستەرىي رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر:

«مەن ئۇچ ياش ۋاقتىمدا كېچىدە ئورنۇمدىن تۇرۇپ، ئانا تەرەپ تاغام مۇھەممەد ئىبنى سەۋۋارنىڭ نامىز ئوقۇشىغا قارايتتىم، تاغام ماڭا بىر كۈنى:

ـــ سېنى ياراتقان ئاللاھنى زىكىر قىلامسەن؟ ـــ دېگەنىدى، مەن:

ـــ قانداق زىكىر قىلىمەن؟ ـــ دېدىم. ئۇ:

ـــ ياتار چېغىڭدا تىلىڭنى ھەرىكەتلەندۈرمەي، قەلبىڭدە ئۇچ قېتىم: «ئاللاھ

مەن بىللە، ئاللاھ مېنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، ئاللاھ ماڭا گۈۋاھ» دېگىن، ـــ دېدى.

شۇنداق قىلىپ مەن بىرنەچچە كېچىلەر شۇنداق دېدىم، ئاندىن ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەردىم. ئۇ: ‹ئەمدى ھەر كېچىدە 11 قېتىم دېگىن!› دېدى. مەن ئۇ دېگەنىدەك قىلدىم ۋە بۇنىڭ ھالاۋىتىنى قەلبىمدە ھېس قىلدىم. بىر يىلدىن كېيىن ماڭا تاغام:

ـــ مەن ساڭا ئۆگەتكەن كەلىمىلەرنى ئېسىڭدە تۇتقىن، قەبرەڭگە كىرىپ بولغۇچە شۇنداق قىلىشىنى داۋاملاشتۇرغىن، ـــ دېدى. مەن ئۇدا بىرنەچچە يىل تەكرارلىدىم ۋە ئىچ ـ ئىچىمدىن ئۇنىڭ ھالاۋىتىنى ھېس قىلدىم. ئاندىن تاغام ماڭا:

ـــ ئى سەھل! ئاللاھ ئۆزى بىلەن بىرگە بولغان، ئاللاھ قاراپ تۇرغان ۋە گۈۋاھ بولغان بىر كىشى يەنە ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلامدۇ؟ گۇناھ ـ مەئسىيەتلەردىن ساقلانغىن، ـــ دېدى.

مەن مەكتەپكە باردىم ۋە ئالتە يەتتە ياش ۋاقتلىرىمدا قۇرئاننى يادقا ئالدىم. ئارپا نېنى بىلەن يىلنىڭ كۆپ كۈنلىرىدە روزا تۇتاتتىم. كېيىن ھەر كېچە قىيامدا تۇرىدىغان بولدۇم».

پەسل: ئىرادىنىڭ شەرتلىرى ۋە نەپسكە قارشى جىھاد قىلىشنىڭ مۇقەددىملىرى ۋە رىيازەت يولىدا ئاستا ـ ئاستا ئىلگىرىلەش

بىلگىنكى، ئاخىرەتنى قەلبى بىلەن ھەقىقىي ياخشى كۆرگەن كىشىنىڭ ئۇ دۇنيانى كۆزلىشى ۋە بۇ دۇنيادىن قول ئۈزۈشى مۇقەررەردۇر. چۈنكى، بىراۋنىڭ ئىلكىدە مارجان بولۇپ، كېيىن قىممەتلىك مەرۋايىتنى كۆرسە، ئۇنىڭ مارجانغا قىزىقىشى قالمايدۇ، ئەگەر ئۇنىڭغا: «مارجاننى مەرۋايىتقا ساتقىن» دېيىلسە، دەرھال ماقۇل بولىدۇ.

بىلگىنكى، ئاللاھ تائالا ئۇ دۇنيانى كۆزلەشنى نېسىب قىلغان كىشى ئۇچۇن نەپسىنى تەربىيەلەشتە باشتا ئورۇندىمسا بولمايدىغان شەرت، چىڭ ئېسىلىپ ماڭىدىغان يولباشچى ۋە قوغدىنىدىغان قورغانلار بولۇشى لازىمدۇر.

ئورۇندىلىشى زۆرۈر شەرت بولسا: گۇناھ ئىشلارنى تاشلاش ئارقىلىق ئۆزى بىلەن ئىگىسى ئارىسىدىكى پەردىنى كۆتۈرۈش.

يولباشچى بولسا: شەيتانلار ئازدۇرۇپ كەتمەسلىكى ئۇچۇن ھەق يولنى

كۆرستىپ تۇرىدىغان ئۇستازدۇر.

قورغان بولسا: خىلۋەتتە قېلىشتۇر. كىشى يەنە ھاۋايى - ھەۋىسىگە قارشى ئىش قىلىشى، زىكىرنى كۆپ، ۋىردلەرنى ئوتتۇراھال قىلىشى كېرەك.

نەپسىنى تەربىيەلەشنىڭ چېكى: قەلبىنى دائىم ئاللاھ تائالا بىلەن بىللە ھېس قىلىش. بۇ ھال باشقىلاردىن خالىي قالغاندا مۇمكىن بولىدۇ. ئىنسان نەپسىگە قارشى ئۇزۇن مۇددەت جىھاد قىلغاندا، ئاندىن خىلۋەت ھاسىل بولىدۇ. بۇ ئاللاھ رازىلىقىنى ئىزدەپ قىلغۇچىنىڭ ئۆزىنى تەدرىجىي چېنىقتۇرۇش ۋە تەربىيەلەش يولىدۇر. ھەربىر سۈپەتتە تەربىيەلىنىشنىڭ تەپسىلاتى يېقىندا كەلگۈسى، ئىنشائاللاھ.

ئون ئالتىنچى بۆلۈم: ئىككى شەھۋەتنى (قورساق ۋە جىنسىي شەھۋەتنى) بېسىقتۇرۇش

قورساق شەھۋىتى ئەڭ چوڭ ھالاكەتلەردىن بىرىدۇر. ئادەم ئەلەيھىسسالام دەل مۇشۇ سەۋەبلىك جەننەتتىن چىقىرىلدى. جىنسىي شەھۋەت ۋە مال - دۇنياغا قىزىقىشمۇ قورساق شەھۋىتىدىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭغا ئەگىشىپ يەنە كۆپ ئاپەتلەرمۇ كېلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەددىدىن ئارتۇق توقچىلىقتىن پەيدا بولىدۇ.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «مۇئمىن بىر ئۇچەيگە، كافىر يەتتە ئۇچەيگە يەيدۇ» دېگەن[1].

يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئادەم بالىسى قورسىقىدىنمۇ يامان بىر قاچىنى توشقۇزمايدۇ، (ھالبۇكى) ئادەم بالىسىغا ھاياتىنى ساقلىيالىغۇدەك يەپ - ئىچىش يېتەرلىكتۇر. مەگەركى كىشىنىڭ ئاتۇقراق يېگۈسى بولسا، قورسىقىنى ئۈچكە بۆلسۇن: ئۈچتىن بىرى تاماق، ئۈچتىن بىرىگە ئىچىملىك، ئۈچتىن بىرى نەپەس ئېلىشى ئۈچۈن بولسۇن»[2] دېگەن.

ئۇقبە راسىبىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: مەن ھەسەن بەسرىنىڭ يېنىغا كىرگەنىدىم. ئۇ نانۇشتە قىلىۋېتىپتىكەن. ئۇ ماڭا:

ـ قېنى كەل! ـ دېگەنىدى، مەن:

ـ مەن تاماق يېيەلمىگۈدەك دەرىجىدە تاماق يەپ بولۇپتىكەنمەن، ـ دېدىم. ئۇ:

ـ سۇبھانىاللاھ! مۇسۇلمان تويۇپ كەتكۈدەكمۇ تاماق يەمدۇ؟! ـ دېدى.

زاھىدلاردىن بىر تۇركۈم كىشىلەر ئاز تاماق يېيىش ۋە ئاچلىققا سەبر قىلىشتا چەكتىن ئاشۇرۇۋەتتى. بىز ئۇلارنىڭ تۇتقان يولىنىڭ ئەيىبلىرىنى باشقا بىر كىتابتا بايان قىلىدۇق. يەنە يېگۈسى بار تۇرۇپ، تاماقتىن قولىنى تارتىش تائام

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5393)؛ مۇسلىم (2060، 2062).

[2] ئەھمەد (17225)؛ تىرمىزىي (2380). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 2265) «سەھىھ» دېگەن.

يېيشتىكى ئادىللىق دەرىجىسىدۇر. تائام يېيىشتىكى ئەڭ گۈزەل دەرىجە بولسا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يۇقىرىقى: «قورساقنىڭ ئۈچتىن بىرى تاماق، ئۈچتىن بىرى ئىچىملىك، ئۈچتىن بىرى نەپەس ئېلىش ئۈچۈن بولسۇن» دېگەن سۆزىدە تەۋسىيە قىلغان دەرىجىدۇر.

غىزالىنىشتا ئادىللىققا رىئايە قىلىش تەننى ساغلام قىلىدۇ ۋە كېسەللىكنى يوق قىلىدۇ. يەپ - ئىچىشتىكى ئادىللىق دەرىجىسى بولسا ئىشتىها تارتمىغۇچە تاماق يېمەسلىك، تائام يېگەندە ئىشتىها قانماي تۇرۇپ قولنى تائامدىن تارتىشتۇر. داۋاملىق ئاز تاماق يېيىش كۈچ - قۇۋۋەتنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ. بىر قىسىم كىشىلەر يېمەكلىكلىرىنى ئازايتىپ، پەرز ئەمەللەرنى قىلىشتا سەھۋەنلىك ئۆتكۈزدى. ئۇلار نادان بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى پەزىلەت دەپ ئويلاپ قالدى. ئەمەلىيەت بولسا ئۇنداق ئەمەستۇر. ئاچلىقنى ماختىغانلار پەقەت بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن (يېمەك - ئىچمەكتە ئادىللىق دەرىجىسىگە رىئايە قىلىش) ھالغا ئىشارەت قىلغاندۇر.

قورساق شەھۋىتىنى بويسۇندۇرۇش غەيرىتى چېنىقىش يولى

داۋاملىق تويغۇچە يەپ ئادەتلەنگەن كىشى — بىز ئىشارە قىلغان — ئوتتۇراھاللىق دەرىجىسىگە يەتكۈچە تامىقىنى مەلۇم مۇددەتتە، ئاستا - ئاستا ئازايتىشى كېرەك. ئىشلارنىڭ ئەڭ خەيرلىكى ئوتتۇراھال بولغىنىدۇر. ئىبادەتتە قىينالمىغۇدەك دەرىجىدە غىزالىنىش ماقۇلدۇر. بۇ دەرىجىدە غىزالىنىش كۈچ - قۇۋۋەتنىڭ ساقلىنىپ قېلىشىغا يېتەرلىكتۇر. بۇنىڭدا كىشى ئاچلىق ياكى زىيادە توقلۇق ھېس قىلمايدۇ. شۇنداق قىلغاندىلا بەدەن ساغلام تۇرىدۇ، ئىرادە ئۇرغۇپ تۇرىدۇ ۋە پىكىر ساپ بولىدۇ. كۆپ تائام يېيىش كۆپ ئۇخلاش ۋە زېھىن ئېغىرلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سەۋەبى، كۆپ تائام يېسە، مېڭىدە ھور كۆپىيىپ، پىكىر قىلىش ۋە ئەسكە ئېلىش ئورنىنى ئېتىۋالىدۇ ۋە باشقا كېسەللەرنى پەيدا قىلىدۇ.

شەھۋەتلەرنى كونترول قىلىشتا رىيا ئاپىتىنىڭ بايانى

شەھۋەتلىرىدىن بىرەر نەرسىنى تاشلىغان كىشى رىيا قىلىپ قېلىش ئاپىتىدىن ئېھتىيات قىلسۇن! بەزىلەر كۆڭلى تارتقان نەرسىنى سېتىۋېلىپ، ئۇنى ياقتۇرمىسىمۇ ئۆيىگە ئېسىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ زاھىدلىقىنى ياپاتتى. بۇ بولسا بىر ئىشىنىڭ دەل ئەكسىنى قىلىش بىلەن قىلىنغان زاھىدلىق ئىچىدىكى زاھىدلىقتۇر. بۇ ھەم

سـددىقلارنىڭ ئەملىـدۇر. چۈنكـى، بۇنـداق قىلالىغۇچـى نەپسـىگە سـەبر قەدىھىنـى ئىككى قېتىم ئوتلاتقان كىشىدۇر. ئىككىنچىسى تېخىمۇ ئاچچىقتۇر.

ئەۋرەت شەھۋىتى

بىلگىنكى، جىنسىي شەھۋەت ئىنسانغا ئىككى پايدا ئۈچۈن بېرىلگەنـدۇر.

بىرىنچىسـى، ئىنسـان نەسـلىنىڭ داۋاملىشىشـى ئۈچـۈن؛ ئىككىنچىسـى، ئاخىـرەت لەززىتىگـە قيـاس قىلالىغـۇدەك بىـر لەززەتنـى تېتىيالىشـى ئۈچـۈن. چۈنكـى، تۇرىنىـڭ لەززىتـى بىلىنمىگـەن بىرنەرسـىگە كـۆپ قىزىقىـش بولمايـدۇ. لېكىـن، جىنسـىي شـەھۋەت نورمـال بولمىغانـدا، كـۆپ ئاپـەت ۋە قىيىنچىلىقلارنـى كەلتـۈرۈپ چىقىرىـدۇ. شۇنداق بولمىغاندا ئىدى، ئاياللار شەيتاننىڭ قاپقانلىرى بولمىغان بولاتتى.

بىـر ھەدىسـتە، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم: «مەنـدىـن كېيىـن ئەرلەرگە ئاياللاردىنمۇ زىيانلىقراق بىر پىتنە قالدۇرمىدىم» دېگەن[1].

بىـر سـالىھ كىشـى مۇنـداق دېگـەن: «ئەگـەر بىـراۋ مـاڭا دۆلـەت خەزىنىسـىنى ئامانـەت قويسـا، ئامانەتكـە رىئايـە قىلالىشـمىغا ئىشـەنچىم بـار. ئەممـا بىـر سـائەت خالـىي قالالىغـۇدەك ھالـدا بىـر قـارا تەنلىـك ئايـال مـاڭا ئامانـەت قىلىنسـا، بـۇ ھەقتـە نەپسىمگە ئىشەنچ قىلالمايمەن».

پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم: «ئـەر كىشـى يـات ئايـال بىلـەن خالـىي بىر يەردە بولمىسۇن، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئۈچىنچىسى شەيتاندۇر» دېگەن[2].

بـۇ شـەھۋەتتە ھەددىدىـن ئېشـىش بەزىـدە ئاداققى پەللىگـە يېتىـدۇ. ھەتتـا ئـەر كىشـى ئاياللارغـا بېرىلگەنلىكىدىـن ئاخىرەتنـى ئەسلەشـتىن غاپىـل قالـدۇ. بەزىـدە كىشـىنى پاھـىش قىلىشـقا سۆرىسـە، بەزىـدە ئىشـق ئوتىغـا ئېلىـپ بارىـدۇ. ئـەڭ مەينەت شـەھۋەت ئاشـقىلىقتۇر. ھەممىدىـن بـەك ئىشـق شـەھۋىتىگە چۈشۈشـتىن ساقلىنىش ۋە ئار قىلىش كېرەك.

كـۆپ كىشـىلەردە «مـال ـ دۇنيـا، ئەمـەل ـ ئابـرۇي، شىشـخال ياكـى شـاھمات ئويىنـاش، تەمبـۇر ئىشـقى» دېگەنـدەك ئىشـقلار بولىـدۇ. شـۇنىڭ بىلـەن بـۇ نەرسـىلەر قەلبلەرنـى ئىگەللـەپ، قىلمىسـا تۇرالمايدىغـان بولـۇپ قالـدۇ. دەرۋەقـە دەسـلەپكى باسـقۇچلاردا بۇنـداق ئىشـقتىن سـاقلىنىش ئاسـان. كېيىنكـى باسـقۇچلارغا ئۆتكەنـدە

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5096)؛ مۇسلىم (2740). ئۇسامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئەھمـەد (177). شـۇئەيب ئەلئەرنائـۇت ۋە ئالبانـىيلار: («ئەلئىـرۋائ»، 1813) «سـەھىھ» دېگـەن. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

بولسا، قاتتىق داۋالاشقا توغرا كېلىدۇ. بەزىدە ئاشقىلىققا دورا كار قىلمايدۇ.

بۇ ھال خۇددى بىر ئىشىكتىن كىرمەكچى بولغان سەركەش ھايۋاننى دەرھال چۈلۈۋرىنى تارتىپ تىزگىنلىگەن كىشىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشايدۇ. ئۇ ھايۋاننى ئىشىكتىن كىرىشتىن بۇرۇن چۈلۈۋرىدىن تارتىپ توسۇش نېمىدېگەن ئاسان - ھە! ئىشىق چوڭقۇر باغلىنىپ بولغاندىن كېيىن، داۋالىماقچى بولۇش بەئەينى ھايۋاننى ئىشىكتىن كىرگىلى، بوسۇغىدىن ئۆتكىلى قويۇپ، ئىچىگە كىرىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ ئارقىسىغا سۆرەشكە ئوخشايدۇ. بۇ ئىككى ھالەت ئارىسىدىكى پەرق نېمىدېگەن چوڭ - ھە!

ئون يەتتىنچى بۆلۈم: تىلنىڭ ئاپەتلىرى

تىلنىڭ ئاپەتلىرى ھەم بەك كۆپ، ھەم تۈرلۈك - تۈمەنلەپ دۇر. ئۇلار كۆڭۈلگە شېرىن نەرسىلەردۇر ۋە ئىنسان تەبىئىتى تەرىپىدىن ئىلھاملاندۇرۇلغۇچىدۇر. ئۇنىڭ خەتەرلىرىدىن پەقەت سۈكۈت قىلىش بىلەنلا قۇتۇلۇش مۇمكىن. شۇڭا، بىز ئاۋۋال سۈكۈت قىلىشنىڭ پەزىلىتىنى، ئاندىن تىلنىڭ ئاپەتلىرىنى تەپسىلى بايان قىلىمىز، ئىنشائاللاھ.

بىلگىنكى، سۈكۈت قىلىش ئىرادىنى يېغىپ، پىكرىنى ساپ قىلىدۇ.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبىر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئىككى مۇرىسىنىڭ ئارىسى (ئاغزى) ۋە ئىككى پۇتىنىڭ ئارىسى (ئەۋرىتى) نى ساقلاشقا كاپالەتلىك قىلسا، مەن ئۇنىڭ جەننەتكە كىرىشىگە كېپىلمەن»[1].

يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبىر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بىر بەندىنىڭ ئىمانى ئۇنىڭ قەلبى توغرا بولمىغۇچە توغرا بولمايدۇ، ئۇنىڭ قەلبى تىلى توغرا بولمىغۇچە توغرا بولمايدۇ»[2].

مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۆز تىلىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— بۇ تىلىڭنى يېغ! — دېگەندى، مەن:

— ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! بىز قىلغان سۆزلىرىمىزگىمۇ جاۋابكارلىققا تارتىلامدۇق؟ — دېدىم، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— ئاناڭ ھەسرىتىڭگە ئۆرتەنسۇن ئەي مۇئاز! كىشىلەرنىڭ يۈزىچىلاپ ۋە بۇرۇنلىرى يەر سىزىپ دوزاختا تاشلىنىشىغا سەۋەب بولىدىغىنى ئۇلارنىڭ تىللىرى بولماي نېمە؟! — دېدى»[3].

يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبىر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى تىلىنى

[1] بۇخارىي (6474). سەھل ئىبنى سەئد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (13071)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (8). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئىراقىي «زەئىف» دېگەن. ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب»، 2554): «ھەسەن» دېگەن.

[3] تىرمىزىي (2616)؛ ئىبنى ماجە (3973). ئالبانىي: («ئەلئىرۋائ»، 413) «سەھىھ» دېگەن.

(يامان سۆزلەردىن) توختاتسا، ئاللاھ ئۇنىڭ ئەيىبىنى ياپىدۇ» دېگەن[1].

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇزۇن قامىپ قويۇشقا تىلمىدىنمۇ لايىقراق بىرنەرسە يوق».

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئاغزىڭ ئالدىدا ئىككى قۇلىقىڭغا ئادىل بول. چۈنكى، ‹ئازراق سۆزلەپ كۆپرەك ئاڭلا› دەپ ساڭا ئىككى قۇلاق، بىر ئېغىز بېرىلگەن» دېگەن.

مەخلەد ئىبنى ھۇسەين رەھىمەھۇللاھ: «50 يىلدىن بېرى ئاخىردا ئۆزۈرە ئېيتقۇدەك ھېچبىر سۆزنى سۆزلەپ باقمىدىم» دېگەن.

سۆزلەشنىڭ ئاپەتلىرى توغرىسىدا

بىرىنچى ئاپەت: بىھۇدە سۆزلەش.

بىلگىنكى، ۋاقتىنىڭ قەدر - قىممىتىنى ۋە ئۆزىنىڭ ئەڭ مۇھىم بايلىقى ئىكەنلىكىنى بىلگەن كىشى ئۇنى پەقەت پايدىلىق ئىشلارغىلا سەرپ قىلىدۇ. بۇ ئاڭ تىلنى بىھۇدە گەپ - سۆزلەردىن توختىتىدۇ. چۈنكى، ئاللاھنى زىكىر قىلىشنى تاشلاپ، بىھۇدە گەپ - سۆز قىلغان كىشى گۆھەر ئېلىشقا قادىر تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا سېغىز لاي ئالغان كىشىگە ئوخشايدۇ. بۇ ئۆمۈرلۈك زىياندۇر.

بىر سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلاردىن قول ئۈزۈش ئىنسانىنىڭ ئېسىل مۇسۇلمان ئىكەنلىكىدىندۇر» دېگەن[2].

لوقمان ھەكىمگە: «سېنىڭ ئىلمىڭ قايسى سەۋىيەدە؟» دېيىلگەنىدى، لوقمان ھەكىم: «ئېھتىياجىم يوق نەرسىنى سورىمايمەن، بىھۇدە گەپ قىلمايمەن» دېدى.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، لوقمان ھەكىم داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا كىردى، شۇ چاغدا ھەزرىتى داۋۇد ساۋۇت توقۇۋاتاتتى. ھەزرىتى لوقمان كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىگە قاتتىق ھەيران بولدى. ئاندىن داۋۇد ئەلەيھىسسالامدىن سوراي دېدى - يۇ، ئۆزىگە بېرىلگەن ھېكمەت ئۇنداق قىلىشتىن توستى ۋە سوراشتىن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. داۋۇد ئەلەيھىسسالام ساۋۇتنى توقۇپ پۈتتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەسسامت»، (21). ئىراقي: («تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ») «ھەسەن» دېگەن. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[2] مالىك (1604)؛ تىرمىزي (2317). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 5911) «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئۇنى كېيدى - دە: «ئۇرۇشقا ساۋۇت نېمىدېگەن ياخشى - ھە!» دېدى. شۇنىڭ بىلەن لوقمان ھەكىم: «سۇكۇت ساقلاش بىر ھېكمەتتۇر، لېكىن قىلالايدىغانلار بەك ئازدۇر» دېدى[1].

ئىككىنچى ئاپەت: باتىل ئىش ھەققىدە پاراڭلىشىش.

يەنى، ھاراق سورۇنلىرى ۋە پاسىقلارنىڭ مەجلىسلىرى كەبى گۇناھ - مەئسىيەتلەر بولىدىغان ئورۇنلار ھەققىدە پاراڭلىشىش.

باتىلنىڭ تۈرلىرى ناھايىتى كۆپتۇر. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن بەندە (ئويلىماستىن) بىر ئېغىز سۆزنى سۆزلەيدۇ ۋە شۇ سۆزى سەۋەبلىك مەشرىق بىلەن مەغرىب ئارىسىدىكى مۇساپىدىنمۇ چوڭقۇرراق دوزاخقا غۇلاپ كېتىدۇ»[2].

بۇنىڭغا يېقىن بىر ئاپەت: جېدەللىشىش ۋە تالاش - تارتىش قىلىشتۇر. يەنى، قارشى تەرەپنىڭ خاتالىقىنى يۈزىگە سېلىش ۋە ئاغزىنى ئاچقۇزماسلىق ئۈچۈن مۇنازىرىلىشىش. بۇنىڭ سەۋەبى كىشىدىكى ئابرۇي ۋە چوڭچىلىق سەۋداسىدۇر.

كىشى مۇنكەر سۆزگە قارشى تۇرۇشى ۋە توغرىسىنى چۈشەندۈرۈشى كېرەك. ئەگەر دىنغا مۇناسىۋەتلىك تېمىلاردا كىشىنىڭ سۆزى قوبۇل قىلىنسا قىلىندى، قوبۇل قىلىنمىسا، تالاش - تارتىشتىن قېچىش كېرەك. دۇنيا ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك تېمىلاردا تالاش - تارتىش ۋە مۇنازىرە تېخىمۇ بەكۇدە. ئۇشبۇ ئاپەتنىڭ دوزىسى ۋە داۋاسى ئۇستۇنلۇكىنى داملاتقۇزىدىغان كىبرىنى سۇندۇرۇپ تاشلاشتۇر.

بىلگىنكى، تالاش - تارتىشنىڭ ئەڭ قەبىھى ئاداۋەت ساقلاش / دۇشمەنلىشىشتۇر. چۈنكى، دۇشمەنلىشىش تالاش - تارتىشنى ئېغىرلاشتۇرىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالا ئەڭ ياماق كۆرىدىغان كىشى ئەشەددى دۇشمەنلىك قىلىدىغان كىشىدۇر» دېگەن[3]. بۇ دۇشمەنلىشىش ناھەق ياكى نادانلارچە دۇشمەنلىشىشنى كۆرسىتىدۇ. ھەق بولغان تەقدىردىمۇ مۇمكىنقەدەر دۇشمەنلىشىشتىن قېچىش كېرەك. چۈنكى، دۇشمەنلىشىش كىشى دىلىنىڭ ئادەۋەت بىلەن تولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ، غەزەپنى ئاشۇرىدۇ ۋە ئىپپەت - نومۇسقا تىل تەگكۈزۈشكىچە ئېلىپ بارىدۇ.

---

[1] بەيھەقي: «شۇئەبۇلئىمان» ، (4671). بەيھەقي ۋە ئىراقىيلار: «سەھىھ» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخاري (6477)؛ مۇسلىم (2988).

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخاري (7188)؛ مۇسلىم (2668). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

ئۈچىنچى ئاپەت: سۆزلىگەندە ئاغزىنى، يۈزىنى ھەرخىل ئۇچلاپ، بۇراپ گەپدانلىق قىلىش ۋە دەبدەبىلىك سۆزلەرنى قىلىش ئۈچۈن زورۇقۇش.

ئەبۇ سەئىلەبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مەن ئەڭ ئۆچ كۆرىدىغان ۋە قىيامەت كۈنى مەندىن ئەڭ يىراق بولىدىغىنىڭلار ئەخلاقى ئەڭ يامانلىڭلار، گېپى تولا ۋە دەبدەبىلىك سۆزلەر بىلەن گەپنى ئۇزارتىدىغىنىڭلاردۇر»[1].

خەتىبلەرنىڭ خۇتبىلىرى، مۇبالىغىسىز ۋە غەلىتە سۆزلەر قوشۇلمىغان ئۇگۇتلەر مەكرۇھ كۆرۈلىدىغان ئەدەبسىياتۋازلىق ۋە ياسالما سۆزلەر جۈملىسىدىن ئەمەستۇر. چۈنكى، مەقسەت قەلبلەرنى ھەركەتلەندۈرۈش، تەشۋىق قىلىش، خۇش بېشارەت بېرىش ۋەھاكازالار.

تۆتىنچى ئاپەت: ھاياسىز پاراڭلار، تىل - ھاقارەت ۋە شۇنىڭدەك سۆزلەرنى قىلىش. بۇلارنىڭ ھەممىسى دىنىي جەھەتتىن ئەيىبلىنىدۇ ۋە چەكلىنىدۇ. بۇلارنىڭ مەنبەسى رەزىللىك ۋە ناچارلىقتۇر.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «سەت گەپلەردىن ساقلىنىڭلار. چۈنكى، ئاللاھ سەت گەپلەرنى ۋە ئاغزى بۇزۇق بولۇۋېلىشنى ياخشى كۆرمەيدۇ» دېگەن[2].

يەنە بىر ھەدىستە: «ھەرقانداق مەينەت گەپ قىلغۇچىغا جەننەت ھارامدۇر» دېيىلگەن[3].

يەنە بىر ھەدىستە: «مۇئمىن دېگەن دىل ئازار گەپ قىلمايدۇ، ئىپپەت - نومۇسقا تىل تەگكۈزمەيدۇ، لەنەت ئېيتمايدۇ ۋە ئاغزى بېزەپ بولمايدۇ» دېيىلگەن[4].

---

[1] ئەھمەد (17710)؛ تىرمىزىي (2018)، ئەبۇ سەئىلەبە ئەلخۇشەنىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 1535) «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئەھمەد (6487). ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 858)؛ «سەھىھ» دېگەن. ئاخىرىنى ئىمام مۇسلىم (2165) ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلغان.

[3] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەسسامت» (322). ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 2667) «زەئىف» دېگەن. توغرىسى، بۇ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ سۆزىدۇر.

[4] ئەھمەد (3839)؛ تىرمىزىي (1977)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (10332)؛ بۇخارىي: «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد»، (312). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 5381) «سەھىھ» دېگەن. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

بىلگىنكى، ھاياسىز پاراڭلار پەس تېمىلاردا ئوچۇق - ئاشكارە سۆزلەشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ پاراڭلاردا كۆپىنچە جىنسىي مۇناسىۋەت ۋە شۇنىڭغا ئالاقىدار گەپلەر بولىدۇ. شەكسىزكى، ئەدەب ۋە ھايا ئىگىلىرى بۇنداق گەپلەردىن ئۆزىنى تارتىدۇ ۋە ئۇنداق ئىشلارنى چۈشەندۈرۈشتە يېپىپ گەپ قىلىدۇ. مەلۇم رەمزلەر بىلەن ئىشارە قىلىدۇ، يېقىنراق ۋە ئالاقىدار سۆزلەر بىلەن ئىپادىلەيدۇ.

ناخشا ئېيتىشمۇ تىلنىڭ ئاپەتلىرىدىن بىرىدۇر. بۇ توغرۇلۇق بايانلار باشقا ئورۇندا بايان قىلىندى.

بەشىنچى ئاپەت: چاقچاقچىلىق. ئازراق چاقچاق ـــ راستچىللىق شەرتى بىلەن ـــ جائىزدۇر. دەرۋەقە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنۇ چاقچاق قىلاتتى، چاقچاق قىلغاندا پەقەت ھەقنى دەيتتى[1]. ئۇ زات بىر كىشىگە چاقچاق قىلىپ: «ئى قۇلاقلىق!» دېگەن[2]. يەنە بىر كىشىگە: «بىز سېنى ھېڭگاننىڭ بالىسىغا مىندۈرۈپ قويىمىز» دەپ چاقچاق قىلغان[3]. بىر كەمپىرگە: «قېرى مومايلار جەننەتكە كىرمەيدۇ»[4] دەپ چاقچاق قىلىپ، بۇ ئايەتلەرنى ئوقۇغان: ﴿شۇنىڭدەك، بىز ئۇ (خاتۇن) لارنى يېڭىدىن ياراتتۇق ۋە پاك قىزلار قىلدۇق﴾56/«ۋاقىئە»: 35، 36. باشقا بىر ئايالغا: «ئىككى كۆزىدە ئاقلىق بار ئىرىڭىز» دېگەن[5].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ چاقچىقىدا ئۇچ نەرسە بىرلەشكەن ئىدى:

1. ھەقىقەتنى تىلغا ئېلىشى؛

2. ئايالار، كىچىك بالىلار ۋە ئۆزىنىڭ تەربىيەگە موھتاج ئاجىز ئەرلەر بىلەن چاقچاقلىشىشى؛

---

[1] ئەھمەد (6930)؛ تىرمىزىي (1990). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەھىھ لىغەيرىھى» دېگەن. ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۈسسەھىھە» ، 1726) «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (12185)؛ تىرمىزىي (1992). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 7909) «سەھىھ» دېگەن.

[3] ئەھمەد (13844)؛ ئەبۇ داۋۇد (5000). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇ سۇنەنىتتىرمىزىي» ، 2076) «سەھىھ» دېگەن.

[4] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت (5545)؛ تىرمىزىي (240)؛ بەيھەقىي: «ئەلبەئسۇ ۋەنnۇشۇر (335). ئالبانىي: («غايەتۇل مەرام» ، 375) «ھەسەن» دېگەن. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

[5] ھافىز ئىراقىي («تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ» ، 2921): «بۇ ھەدىسنى زۇبەير ئىبنى بەككار («ئەلفۇكاھەتۇ ۋەلمىزاھ») بىلەن ئىبنى ئەبىددۇنيا رىۋايەت قىلغان» دېگەن.

3. كەمدىن كەم بولۇشى. شۇڭا، داۋاملىق چاقچاق قىلىدىغان كىشىلەر ھەزىلكەشلىكىگە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ چاقچاقلاشقانلىقىنى دەلىل كەلتۈرمەسلىكى كېرەك. چۈنكى، كەم كۆرۈلگەن بىر ئىشنىڭ ھۆكمى دائىم بولىدىغان بىر ئىشنىڭ ھۆكمىگە ئوخشىمايدۇ. ئەگەر بىر كىشى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ھەبەشىلەرنىڭ ئويۇنىنى كۆرۈۋېلىشى ئۈچۈن تۇرۇپ بەرگەنلىكى ۋە ئائىشەگە ھەبەشىلەرنىڭ نەيزە ئويۇنىنى تاماشا قىلىشقا رۇخسەت قىلغانلىقىنى[1]دەلىل كەلتۈرۈپ، كېچە - كۈندۈز ھەبەشىلەر بىلەن بىللە بولسا ۋە ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرىنى تاماشا ئەيلىسە، خاتالاشقان بولىدۇ. چۈنكى، ھەقىقەتتە ئۇ — رەسۇلۇللاھنىڭ ھاياتىدا — ناھايىتى كەم كۆرۈلگەن بىر ئىشتۇر . دېمەك، چاقچاق قىلغاندا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ۋە داۋاملىق چاقچاق قىلىش چەكلىنىدۇ. چۈنكى، كۆپ چاقچاق قىلىش ئىنساننىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ، ئاداۋەت ۋە ئۆچمەنلىك پەيدا قىلىدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ چاقچاقلىرىدەك ئازغىنە چاقچاقلار بولسا خۇشاللىق پەيدا قىلىپ، كۆڭۈلنى ئازادە قىلىدۇ.

ئالتىنچى ئاپەت: مازاق ۋە مەسخىرە قىلىش.

مازاق قىلىش: قارشى تەرەپنى مەنسىتمەسلىك ۋە ھاقارەت قىلىش ھەمدە كەمچىلىك ۋە ئەيىبلىرىنى خەق كۈلگۈدەك دەرىجىدە پاش قىلىپ، دىققەت تارتىشتۇر. مازاق / ھەجۋى قىلىش بەزىدە ئاغزاكى ياكى ھەرىكەتلىك دورامچىلىق بىلەن، بەزىدە ئىما ۋە ئىشارەت بىلەن بولىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى شەرئەن چەكلەنگەن. «قۇرئان كەرىم» ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتىدە نەھىي قىلىنغاندۇر.

يەتتىنچى ئاپەت: سىرنى ئاشكارىلاش، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىش، يالغان سۆزلەش ۋە يالغان قەسەم ئىچىش. بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن چەكلەنگەن. لېكىن، بىر كىشىنىڭ ئۆز ئايالىغا قارىتا ۋە ئۇرۇشتا ئېيتىشقا رۇخسەت قىلىنغان يالغانلار مۇباھتۇر.

مۇباھ يالغانىنىڭ قائىدە ۋە ئۆلچىمى مۇنداق: پەقەت يالغان ئېيتىش بىلەنلا ئېرىشكىلى بولىدىغان گۈزەل غايە ئۈچۈن ئېيتىلىدىغان يالغان — مەقسەتتىكى ئىش قىلىش مۇباھ ئىش بولسا — مۇباھتۇر. ئەگەر مەقسەت قىلىنغان ئىش ۋاجىب ئىش بولسا، يالغان ئېيتىشمۇ ۋاجىب بولىدۇ. دېمەك، مۇمكىنقەدەر يالغان ئېيتىشتىن ساقلىنىش كېرەك.

ئىككى بىسلىق سۆز قىلىشقا رۇخسەتتۇر. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5236)؛ مۇسلىم (892). بۇ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەقىقەتەن ئىككى بىسلىق گەپلەرنى قىلىشتا ياڭغانچىلىقتىن قاچقىلى بولىدۇ»[1] دېگەن.

ئىككى بىسلىق گەپلەرنى زۆرۈرىيەت تۈغۈلغاندا قىلىشقا رۇخسەت. ئېھتىياج چۈشمىسىمۇ ئىككى بىسلىق گەپلەرنى قىلىش، ياڭغانچىلىققا ئوخشاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، مەكرۇھتۇر.

ئىككى بىسلىق گەپلەر ھەققىدە ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھەدىن مۇنداق ۋەقەلىك رىۋايەت قىلىنىدۇ: ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھە بىر چۆرىسى بىلەن بىللە بولىدۇ. بۇ ئىشنى ئۇنىڭ ئايالى بىلىپ قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئايالى بىر پىچاقنى ئېلىپ ئېرىنىڭ يېنىغا كېلىدۇ، ھالبۇكى ئېرى ئۇ چۆرە بىلەن ئىشىنى تۈگىتىپ قويۇپ بولغان ئىدى. ئايالى ئۇنىڭغا:

— شۇ ئىشنى قىلدىڭمۇ؟ — دەيدۇ، ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھە:

— مەن ھېچنىمە قىلمىدىم، — دەيدۇ. ئايالى:

— يا ماڭا قۇرئان ئوقۇپ بېرىسەن ياكى بولمىسا بۇ پىچاق بىلەن قارنىڭنى يېرىۋېتىمەن! — دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:

پەيغەمبىرىمىز يولباشچىمىز ئېلىپ كەلدى قۇرئاننى،
ئەما ئىدۇق تاپتۇق يولنى، تاشلىدۇق زالالەتنى،
بىداربىدۇر ئول زاتى خۇلۇق، قىيامىدىدۇر ئۈممەت ئۈچۈن،
غەپلەت ئىچرە ياشار مۇشرىك، بىلمەس بۇ ھەقىقەتنى.

ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھەنىڭ ئايالى بۇنى ئاڭلاپ: «مەن كۆزۈمگە ئەمەس، ئاللاھ تائالاغا ئىشەندىم» دەيدۇ[2].

ئىبراھىم نەخەئىي رەھىمەھۇللاھنى باشقىلار ئىزدەپ كەلسە، چۆرىسىگە: «بېرىپ ئۇلارغا: ‹(نەخەئىينى) مەسجىدتىن ئىزدەپ بېقىڭلار› دەپ قويۇڭ» دەيتتى.

---

[1] «بۇ ھەدىس پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۆزى» دېگەن رىۋايەت زەئىپتۇر. «ئىمران ئىبنى ھۇساين، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنىڭ دېگەن سۆزى» دېگەن رىۋايەت سەھىھتۇر. «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد»، (857، 884)؛ «ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە»، (1094).

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەلئىيال»، (571). مەزكۇر قىسسە ۋەقەلىكى زەئىپتۇر. ئەمما، بېيتلەر بۇخارىي (1155) دا كەلگەن.

سەككىزىنچى ئايەت: غەيۋەت قىلىش. ئۇلۇغ قۇرئانىمىزدا غەيۋەت قىلىشنى چەكلىگەن ۋە غەيۋەت قىلغۇچىنى ئۆلگەن قېرىندىشىنىڭ گۆشىنى يېگۈچىگە ئوخشاتقان.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەقىقەتەن قانلىرىڭلار، مالىلرىڭلار ۋە يۈز - ئابرۇيلىرىڭلار بىر - بىرىڭلارغا ھارامدۇر» دېگەن[1].

ئەبۇ بەرزە ئەسلەمىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئى ئاغزىدا مۇسۇلمان بولۇپ، ئىمان دىلىغا ئۆتمىگەنلەر! مۇسۇلمانلارغا ئازار بەرمەڭلار. ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن ئەيىبلىرىنى پايلاپ يۈرمەڭلار. كىمكى مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ يوشۇرۇن ئەيىبىنى ئىزدەپ يۈرىدىكەن، ئاللاھمۇ ئۇنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەيدۇ. ئاللاھ بىراۋنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەپ قالسىلا، ئۇنى چوقۇم رەسۋا قىلىۋېتىدۇ»[2] دېگەن.

يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «غەيۋەت قىلىشتىن ساقلىنىڭلار! چۈنكى، غەيۋەت زىنادىنمۇ قاتتىق گۇناھتۇر. كىشى بەزىدە زىنا قىلىدۇ، ھاراق ئىچىدۇ ئاندىن تەۋبە قىلىدۇ ۋە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ. (ئەمما) غەيۋەتنى قىلىنغان كىشى كەچۈرمىگۈچە، غەيۋەت قىلغان كىشىنىڭ گۇناھى كەچۈرۈم قىلىنمايدۇ»[3].

ئەلى ئىبنى ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئېيتىتۇر: «غەيۋەت قىلىشتىن ساقلان! چۈنكى، غەيۋەت قىلىش ئىت مەجەز كىشىلەرنىڭ قوشۇمچە يېمىكىدۇر».

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋە ساھابىلەرنىڭ بۇ ھەقتە كەلگەن سۆزلىرى ناھايىتى كۆپ ۋە مەشھۇردۇر.

غەيۋەت قىلىش دېگىنىمىز: يېنىڭدا يوق قېرىندىشىڭنى ئۆزى ئاڭلىسا يامان كۆرىدىغان سۆزلەر بىلەن تىلغا ئېلىشىڭدۇر. قېرىندىشىڭ يامان كۆرىدىغان سۆز بولسا: خىرە كۆز، قارىغۇ، ئالىغاي، تاز، ئۇزۇنتۇرا، پاكىنەك دېگەندەك جىسمانىي

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (67، 1739)؛ مۇسلىم (1679). ئىبنى ئابباس ۋە ئەبۇ بەكرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (19801)؛ تىرمىزىي (2032): «ھەسەن» دېگەن. ئەبۇ داۋۇد (4880). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى كۈچلۈك» دېگەن. ئالبانىي: («غايەتۇل مەرام»، 420) «ھەسەن» دېگەن.

[3] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەسسامت»، (164)؛ ئەبۇشەيخ: «ئەتتەۋبىخ»، (162). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 2204) «زەئىف» دېگەن. جابىر ۋە ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار رىۋايىتى.

ياكى زەنگىنىڭ بالىسى، ھىندۇنىڭ بالىسى، ئاتىسى پاسىق، تېگى پەس دېگەندەك نەسەبىي ۋەياكى بەدخۇي، بېخىل، چوڭچى ئادەم دېگەندەك مىزاجىي، ھەتتا تونىنىڭ پېشى ئۇزۇن، كىيىمنىڭ يېڭى كەڭرى، يەكتىكى قاسماق دېگەندەك قىياپەتىي كەمچىلىك بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسى غەيۋەتتۇر.

بۇنىڭ دەللىلى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن غەيۋەت توغرۇلۇق سورالغاندا:

ـــ قېرىندىشىڭ ھەققىدە ئۇ يامان كۆرىدىغان سۆزلەرنى قىلىش غەيۋەتتۇر، ـــ دەپ چۈشەندۈرگەن. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن:

ـــ قېرىندىشىم ھەققىدە سۆزلىگەنلىرىم راست بولسىچۇ؟ ـــ دەپ سورالغاندا، جاۋاب بېرىپ:

ـــ ئېيتقانلىرىڭ راست بولسا، ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلغان بولسەن. يالغان بولسا، ئۇنىڭغا قارا چاپلىغان بولىسەن، ـــ دېگەن[1].

بىلگىنكى، ئەيىبلەش پۇرىقى بار ھەرقانداق سۆز غەيۋەتتۇر. بۇ ئاغزاكى بولسۇن ياكى كۆز ئىماسى، قول ئىشارىتى ۋە قەلەم كىنايەسى كەبى شەكىللەر بىلەن بولسۇن ھەممىسى ئوخشاشتۇر. چۈنكى، قەلەمۇ ئىككى تىلنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

غەيۋەتنىڭ ئەڭ قەبىھ تۈرى بولسا: رىياخور زاھىدنىڭ قىلغان غەيۋىتىدۇر. مەسىلەن، ئۇلارنىڭ قېشىدا بىر كىشى تىلغا ئېلىنسا، بۇ رىياخور زاھىدلار: «بىزنى سۈلتانلارغا ئۇلپەتچىلىك بىلەن سىنىمغان ۋە دۇنيانىڭ پۇچەك نەرسىلىرىنى تەلەپ قىلىشتا ھاياسىزلىققا دۇچار قىلمىغان ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن» دەيدۇ ياكى: «ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ ھاياسىزلىقتىن پاناھ تىلەيمىز» ۋەياكى: «ئاللاھ تائالادىن سالامەتلىك سورايمىز» دەيدۇ. مۇشۇنداق دېيىش ئارقىلىق ئۇلار تىلغا ئېلىنغان كىشىنى ئەيىبلەش ۋە ئۆزلىرىنى ماختاشنى مەقسەت قىلىدۇ. بەزىدە بىر رىياخور زاھىدنىڭ قېشىدا مەلۇم بىر كىشى تىلغا ئېلىنسا: «ئۇ بىچارە بەك چوڭ ئاپەت بىلەن سىنالدى، ئاللاھ بىزنىڭ ۋە ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلسۇن» دەيدۇ. بۇ ئارقىلىق ئۇ دۇئا قىلغانلىقىنى ئاشكارا قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەقستىنى يوشۇرىدۇ.

بىلگىنكى، غەيۋەتكە قۇلاق سالغۇچى شۇ گۇناھقا شېرىكتۇر. غەيۋەتكە قۇلاق سېلىش گۇناھىدىن پەقەت غەيۋەت قىلغانلارنى تىلى بىلەن ئىنكار قىلىش بىلەنلا

[1] مۇسلىم (2589). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

قۇتۇلغىلى بولىدۇ. ئەگەر ئۆزىگە زىيان يېتىشتىن قورقسا قەلبى بىلەن نەپرەتلىنىدۇ. ئەگەر كىشى غەيۋەت قىلىنغان سورۇندىن ئايرىلىش ياكى باشقا گەپلەر ئارقىلىق ئۇلارنىڭ غەيۋىتىنى ئۇزۇۋېتىشكە قادىر بولسا شۇنداق قىلسۇن.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىمنىڭ قېشىدا بىر مۇئمىن خارلانسا ۋە ئۇ كىشى شۇ مۇئمىنگە ياردەم بېرىشكە قادىر تۇرۇپ ياردەم بەرمىسە، ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە ئۇ كىشىنى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا خار قىلىدۇ»[1]. رەسۇلۇللاھ يەنە: «كىمكى بىر مۇئمىننى ئۇنى ئەيىبلىگۈچى مۇناپىقتىن قوغداپ قالسا، ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ تېنىنى دوزاخ ئوتىدىن قوغداپ قالىدىغان بىر پەرىشتە ئەۋەتىدۇ» دېگەن[2].

ئەمر ئىبنى ئۇتبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزى ئازاد قىلغان بىر قۇلنىڭ بىرەيلەن بىلەن بىرگە باشقا بىر كىشىنىڭ غەيۋىتىنى قىلۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭغا: «ۋاي ساڭا! ئۆز نەپسىڭنى مۇشۇنداق گەپلەرنى قىلىشتىن يىراق تۇتقىنىڭدەك قۇلىقىڭنىمۇ بۇ سەت گەپلەرنى ئاڭلاشتىن يىراق تۇت. ھەقىقەتەن، غەيۋەتكە قۇلاق سالغۇچىمۇ، غەيۋەتخورنىڭ گۇناھىغا شېرىكتۇر. خەق ئۆز قاچىسىدىكى نەرسىلەرگە قاراپ ئەڭ ناچىرىنى سېنىڭ قاچاڭغا تۆكتى. ئەگەر بىر ئەخمەقنىڭ ۋالاقلاشلىرى قايتۇرۇپ ئېغىزىغا تىقۋېتىلگەن بولسا ئىدى، شۇ ۋالاقتەككۇر ـــ ئاخىرەتتە ـــ بەدبەخت بولغانىدا، ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاغزىغا پۇرلاپ تىققۇچى بەختىيار بولغان بولاتتى».

مۇسۇلمانىنىڭ مۇسۇلمان ئۇستىدىكى ھەقلىرى توغرىسىدا كۆپ ھەدىسلەر رىۋايەت قىلىنغانىدۇر. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئاللىبۇرۇن «سۆھبەت» بابىدا كەلتۈرۈلدى.

غەيۋەت قىلىشقا تۈرتكە بولىدىغان سەۋەبلەر ۋە ئۇنى داۋالاشنىڭ بايانى

غەيۋەتكە ئېلىپ بارغۇچى سەۋەبلەر كۆپتۇر.

سەۋەب: ئاچچىقىنى بېسىقتۇرۇش ئارزۇسى؛ مەسىلەن، بىر كىشى مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن يەنە بىر كىشىدىن رەنجىگەن ۋاقىتىدا قورسىقى كۆپكەنسىرى، قارشى تەرىكە بولغان ئاچچىقىنى غەيۋەت قىلىش ئارقىلىق بېسىلدۇرۇشقا تىرىشىدۇ.

---

[1] ئەھمەد (16028). سەھل ئىبنى ھۇنەيف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («زەئىفۇلجامىئ»، 5380) «زەئىف» دېگەن.

[2] ئەھمەد (15627)؛ ئەبۇ داۋۇد (4883). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («ئەلمىشكات»، 4986) «زەئىف» دېگەن. مۇئاز ئىبنى ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

سەۋەب: دوست - يارەنلىرىگە ماسلىشىش، ھەمراھلىرىغا ياخشىچاق بولۇش ۋە ياردەملىشىشمۇ غەيرەت قىلىشقا تۈرتكە بولىدۇ؛ چۈنكى، دوست - يارەنلىرى باشقىلارنىڭ غەيرىتىنى قىلسا، ئۇلارغا رەددىيە بەرسە ياكى ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئۇزۇۋەتسە، دوستلىرىنىڭ ئۆزىنى ياماڭ كۆرۈپ قېلىشى، ھەتتا نەپرەتلىنىشىدىن ئەنسىرەپ ئۇلارنىڭ غەيرىتىلىرىگە ماسلىشىدۇ ۋە بۇنى ياخشى دوستلۇق دەپ قاراپ قالىدۇ.

سەۋەب: باشقىلارنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئۆز ئابرۇيىنى كۆتۈرۈش ئىستىكى؛ مەسىلەن، كىشى «پالانى جاھىل ۋە چۈشەنچىسى يۇزەكى» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلغانىدا، ئەسلى مەقسىتى ئۆزىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ۋە قارشى تەرەپتىن بەكرەك ئالىم ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىشتۇر.

باشقىلارنىڭ بىر كىشىنى ماختىشى، ياخشى كۆرۈشى ۋە ئىززەتلىشىنى كۆرەلمەسلىكىمۇ ئۇشبۇ سەۋەبلەر قاتارىدىندۇر. ھەسەتخور باشقىلارنىڭ مۇشۇنداق ئېزگۈ مۇئامىلىسىنى يوقىتىش ئۈچۈن ماختالغۇچىنى ئەيىبلەپ غەيرىتىنى قىلىدۇ.

سەۋەب: ئويۇن ۋە تاماشا. غەيرەتخور بىرۋانىڭ خەقنى كۈلدۈرىدىغان ھال - ئەھۋاللىرىنى ھېكايە قىلىپ ئاڭلىتىدۇ، ھەتتا بەزىلەر مۇشۇ يول بىلەن پۇل تاپىدۇ.

غەيرەتخورلۇقنىڭ شىپاسى

غەيرەتخور بىلسۇنكى، قىلغان غەيرىتىنى سەۋەبلىك ئۆزىنى ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىگە ۋە ياماڭ كۆرۈشىگە دۇچار قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى غەيرىتى قىلىنغۇچىغا يېزىلىدۇ. ئەگەر ياخشىلىقى بولمىسا، غەيرىتى قىلىنغۇچىنىڭ يامانلىقلىرىنىڭ گۇناھى غەيرەتخورنىڭ گەدىنىگە يېزىلىدۇ. مانا بۇلارنى چۈشەنگەن كىشى تىلىنى غەيرەتتىن يىغىدۇ.

غەيرەتخورلۇق ئىللىتىگە مۇپتىلا بولغۇچى ئەۋۋەلا ئۆز ئەيىبلىرىنى ئويلىشى، شۇ ئەيىبلىرىنى ئىسلاھ قىلىشقا تىرىشىشى ۋە ئۆزى ئەيىبلىك تۇرۇپ باشقىلارنى ئەيىبلەشتىن ھايا قىلىشى كېرەك.

بەزى ئالىملار مۇنداق دېگەن:

ئەيىبلىسەڭ ئۆزگىلەرنى ئۆزۈڭدە بار ئەيىب بىلەن،
ئۆزگىلەرنى قانداق قاتتىق ئەيىبلەر بىركۆزلۈك كىشى،

ئەيىبلىسەڭ كىشىلەرنى ئۇلاردا يوق ئەيىب بىلەن،
بۇ ئاللاھ ۋە خالايىقنىڭ نەزەردە گۇناھنىڭ چوڭى.

ئەگەر بىر كىشى ئۆزىنى ئەيىب - نۇقساندىن خالىي دەپ ئويلىسا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگە بەرگەن نېئىمەتلىرىگە شۈكۈر ئېيتمىش بىلەن مەشغۇل بولسۇن ۋە نەپسىنى غەيۋەت قىلىشتىن ئىبارەت ئەڭ قەبىھ ئەيىب بىلەن بۇلغىمىسۇن. ئۆزگىلەرنىڭ ئۆز غەيۋىتىنى قىلىشىغا رازى بولمىغىنىدەك، ئۆزىمۇ ئۆزگىلەرنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشقا رازى بولمىسۇن.

كىشى ئەۋۋەل غەيۋەت قىلىشقا تۇرتكە بولغان سەۋەبكە قارىسۇن، ئاندىن شۇ سەۋەبلەرنى يوقىتىشقا تىرىشسۇن. چۈنكى، بىر كىسەللىكنى داۋالاش شۇ كىسەللىكنى پەيدا قىلغان سەۋەبنى يوقىتىش ئارقىلىق بولىدۇ. بىز غەيۋەتخورلۇق ئىللىتىنىڭ بەزى سەۋەبلىرىنى بايان قىلىدۇق. مەسىلەن، غەزەپلىنىشنى ئالدىمىزدا «غەزەپ» بابىدا كېلىدىغان بايانلارغا ئەمەل قىلىش بىلەن داۋالسا بولىدۇ. سەۋەب دوستلىرىغا ماسلىشىش بولسا بۇنىڭ داۋاسى، ئاللاھ تائالانى غەزەپلەندۈرۈپ تۇرۇپ، مەخلۇقاتنىڭ رىزاسىنى ئىستىگۈچىگە ئاللاھ تائالانىڭ غەزەپلىنىدىغانلىقىنى بىلىش ۋە مەخلۇقاتنى رازى قىلىشنىڭ ئورنىغا ئاللاھنىڭ رىزاسىنى تاللاشتۇر. ئۇنداقتا كىشى ـــ ئۆزىنىڭ يېنىدا باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلغان ـــ دوستلىرىغا كايىشى كېرەك. باشقا غەيۋەت قىلىشقا سەۋەب بولىدىغان ئىشلارنىمۇ بۇ تەرىقىدە داۋالسا بولىدۇ.

بەزىدە غەيۋەت قەلب بىلەنمۇ قىلىنىشى مۇمكىن. بۇ مۇسۇلمانلارغا قارىتا بەدگۇمان قىلىشتۇر.

گۇمان نەپس تايانغان ۋە قەلب مايىل بولغان نەرسىدۇر. سېنىڭ بىرەر مۇسۇلمان ھەققىدە، ئۇنىڭ ئەھۋالى ھەر جەھەتتىن توغرا چۈشىنىشكە ئىمكان ۋە ئېھتىمال قالمىغۇدەك دەرىجىدە ئايدىڭلاشمىغۇچە، بەدگۇمان قىلىش ھەققىڭ يوق. لېكىن، ئادىل ۋە ئىنساپلىق بىر كىشى ساڭا ئۇنىڭ ناچارلىقىدىن خەۋەر بەرسە ۋە سېنىڭ قەلبىڭمۇ تەستىقلاشقا مايىل بولسا، سەن ئۆزرىلىك ھېسابلىنىسەن. چۈنكى، ئەگەر مۇشۇنداق بىر كىشىنى يالغانغا چىقارساڭ، بۇ قېتىم ئۇنىڭ ھەققىدە بەدگۇمان قىلغان بولىسەن. بىرىدىن ياخشى گۇمان قىلىپ، يەنە بىرىدىن يامان گۇمان قىلىش بىھاجەت. ئەكسىچە، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا دۇشمەنلىك ۋەيا ھەسەت بار ياكى يوقلۇقىنى تەكشۈرۈپ بېقىشىڭ كېرەك. ئەگەر بار بولسا، شۇ سەۋەبلىك بىر تۆھمەت بولۇشى مۇمكىن.

بىر مۇسۇلمان ھەققىدە كۆڭلۈڭگە يامان خىيال كىرسە، ئۇنىڭغا كۆپەرەك

كۆيۈنگىن ۋە ئۇنىڭغا ياخشىلىق تىلەپ دۇئا قىلغىن. چۈنكى، بۇنداق قىلىش شەيتاننىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرىدۇ ۋە ئۇنى سەندىن قاچۇرىدۇ. شەيتان سېنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىڭغا كۆيۈنۈشۈڭ ۋە ئۇنىڭغا دۇئا قىلىش بىلەن مەشغۇل بولغانلىقىڭدىن قورقۇپ، ساڭا يامان خىياللارنى تاشلىيالمايدۇ. بىر مۇسۇلماننىڭ راستلا خاتالاشقانلىقى جەزملەشسە، ئۇنىڭغا يوشۇرۇن نەسىھەت قىلغىن.

بىلگىنكى، ئەيىب ئىزدەش گۇمانخورلۇقنىڭ بىر نەتىجىسىدۇر. چۈنكى، قەلب گۇمانغا قانائەت قىلمايدۇ، بەلكى تەكشۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ، شۇنىڭچۈن ئەيىب ئىزدەش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. بۇ چەكلەنگەندۇر. ھالبۇكى، قۇسۇر ئىزدەش نىھايەتتە مۇسۇلماننىڭ سىرىنى ئېچىپ تاشلايدۇ. كىشى بىر مۇسۇلماننىڭ ئەيبىنى بىلمىسىلا، قەلبى شۇ مۇسۇلمانغا نىسبەتەن غۇبارسىز تۇيغۇلاردا بولىدۇ.

غەيۋەت قىلىشقا ئىزىن بېرىلگەن ئۆزرىلەر ۋە غەيۋەت قىلىشنىڭ كەففارىتى

بىلگىنكى، باشقىلارنىڭ يامانلىقلىرىنى تىلغا ئېلىشقا ئىزىن بەرگۈچى نەرسە شەرئىي جەھەتتىن توغرا بولغان نىشاندۇر. بۇ نىشان ـ مەقسەتكە پەقەت قارشى تەرەپنىڭ يامانلىقلىرىنى تىلغا ئېلىش بىلەن ئېرىشىش مۇمكىن. مانا مۇشۇنداق بىر مەقسەت غەيۋەت گۇناھىنى ئىناۋەتسىز قىلىدۇ. تۆۋەندىكى ئەھۋاللاردا غەيۋەتكە رۇخسەت باردۇر:

1. ئۆزى ئۇچرىغان زۇلۇم ۋە ناھەقچىلىكنى بايان قىلىشتا؛ چۈنكى، زالىم زوراۋانلىق قىلسا، مەزلۇم زالىمدىن ھەققىنى تولۇق ئېلىپ بېرىدىغان كىشىگە زالىمنىڭ زۇلمىنى بايان قىلسا بولىدۇ.

2. مۇنكەرنى تۈزىتىشكە ياردەم بېرىش ۋە زالىمنى ياخشىلىق يولىغا قايتۇرۇشتا؛

3. پەتۋا سوراشتا؛ مەسىلەن، پەتۋا بەرگۈچىگە: «پالانى كىشى ماڭا زۇلۇم قىلدى ياكى ھەققىمنى ئېلىۋالدى، مەن نېمە قىلىشىم كېرەك؟» دەپ سوراش ۋە ئىسمىنى ئاتاش مۇباھتۇر. لېكىن ئىما قىلىش ئەۋزەل. مەسىلەن، «دادىسى (ياكى قېرىندىشى ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان كىشىلەر) زۇلۇم قىلغان كىشى ھەققىدە سىز نېمە دەيسىز؟» دېگەندەك سوئاللارنى قويۇش.

ئىسمىنى ئاشكارا ئاتاشنىڭ جائىز ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلى: ئۇتبە قىزى ھىند رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئېرى ئەبۇ سۇفيان ھەققىدە: «ھەقىقەتەن ئەبۇ سۇفيان

بىخىل ئادەم...» دېگەن[1] ۋاقتىدا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭ بۇ سۆزىنى ئەيىبلىمىگەنلىكىدۇر.

4. مۇسۇلمانلارنى ئاگاھلاندۇرۇشتا؛ مەسىلەن، بىر بىدئەتچى ياكى پاسىقنىڭ يېنىغا پات - پات بېرىپ - كېلىدىغان بىر فەقىھنى كۆرگىنىڭدە، بىدئەت ياكى پاسىقلىقنىڭ يۇقۇپ قېلىشىدىن قورقساڭ، فەقىھكە قارشى تەرەپنىڭ چىن ئەھۋالىنى بايان قىلساڭ بولىدۇ.

شۇنىڭدەك بىر قۇلنىڭ ئوغرى ياكى پاسىق ئىكەنلىكىنى بىلگەن كىشى سېتىۋالغۇچىغا ئۇنى دەپ قويسا بولىدۇ.

شۇنداقلا نىكاھ ۋە ئامانەت قويۇش ئىشلىرىدا مەسلىھەت سېلىنغۇچى مەسلىھەت سالغۇچىغا سەممىي بولۇش مەقسىتىدە نىكاھلانماقچى بولغان كىشى ياكى ئامانەت قويۇلماقچى بولغان تەرەپ ھەققىدە ئۆزى بىلىدىغان ئىشلارنى ئېيتسا بولىدۇ. بۇنى بوھتان قىلىش مەقسىتىدە قىلماسلىقى كېرەك. مەسلىھەت سالغۇچى پەقەت ئوچۇق - ئاشكارا دېيىش بىلەنلا مەقسىتىدىن يانىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئوچۇق - ئاشكارا چۈشەندۈرسە بولىدۇ.

5. «توكۇر، قارىغۇ» دېگەندەك لەقەملەر بىلەن تونۇلغان بىر كىشىنى شۇ لەقىمى بىلەن تىلغا ئالسا گۇناھ بولمايدۇ؛ ئەلبەتتە باشقا ئىسىم بىلەن تىلغا ئېلىش ئىمكان تاپسا، شۇ ئىسىم بىلەن چاقىرىش ئەۋزەل.

6. ئوچۇق - ئاشكارا پاسىقلىق قىلىدىغان، خەقنىڭ مېلىنى تارتىۋالىدىغان ۋە بۇنىڭدىن ھېچ ھېيىقمايدىغان كىشىلەرنىڭ شۇ ھاللىرىنى بايان قىلىش گۇناھ ئەمەس. رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى ھايا تونىنى تاشلىۋەتسە، ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلىش گۇناھ ئەمەس» دېگەن[2].

ھەسەن ئەلبەسرىيگە:

— گۇناھ - مەئسىيەتنى ئوچۇق - ئاشكارا قىلىدىغان گۇناھكار كىشىنى بار سۆزىتىلەر بىلەن سۆزىتلىشىم غەيۋەت بولامدۇ؟ — دېيىلگەنىدى، ھەسەن ئەلبەسرى:

— ياق، چۈنكى ئۇنداق كىشىنىڭ ھۆرمىتى يوقتۇر، — دېدى.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5384، 7180)؛ مۇسلىم (1714). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

[2] بەيھەقي («شۇئەبۇلئىمان»، (20704): «زەئىف» دېگەن.

غەيۋەت قىلىشنىڭ كەففارىتى

بىلگىنكى، غەيۋەت قىلغۇچى ئىككى خىل جىنايەت ئۆتكۈزگەن بولىدۇ:

بىرىنچىسى: ئاللاھنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلغان بولىدۇ. چۈنكى، غەيۋەت قىلغۇچى ئاللاھ چەكلىگەن ئىشنى قىلغۇچىدۇر. بۇ جىنايەتنىڭ كەففارىتى: تەۋبە ئېيتىش ۋە پۇشايمان قىلىشتۇر.

ئىككىنچىسى: بىر بەندىنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى دەپسەندە قىلىش. ئەگەر قىلىنغان غەيۋەت غەيۋىتى قىلىنغۇچىغا يەتكەن بولسا، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ رازىلىق سوراش، غەيۋىتىنى قىلىپ سالغانلىقىغا پۇشايمان قىلغانلىقىنى ئېيتىش كېرەك.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «كىمدىكى بىراۋغا قارىتا تىل - ھاقارەت ياكى شۇنىڭدەك بىرەر زۇلۇم قىلغان ئەھۋال بولسا، ئۇنى بىرەر تىللا ياكى بىرەر تەڭگە پۇلىمۇ بولمايدىغان كۈنگە قالدۇرماي بۈگۈنلا قارشى تەرەپنىڭ رازىلىقىنى ئېلىۋالسۇن، بولمىسا، ئۇنىڭ ياخشى ئەمەللىرىدىن قىلغان زۇلمىغا لايىق ئېلىنىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ياخشى ئەمەللىرى بولمىسا، مەزلۇمنىڭ گۇناھلىرىدىن ئېلىنىپ، ئۇنىڭغا يۈكلىنىدۇ»[1] دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

ئەگەر قىلىنغان غەيۋەت قارشى تەرەپكە يەتمىگەن بولسا، رازىلىق سوراشنىڭ ئورنىغا ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىستىغپار ئېيتسۇن. چۈنكى، خەۋەرسىز كىشىنى خەۋەردار قىلىش قارشى تەرەپنىڭ ئىچىگە غۇم سېلىشى مۇمكىن.

بىر ھەدىستە: «سەن غەيۋىتىنى قىلغان كىشىگە تۆلىنىدىغان كەففارەت ئۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇغان ئىستىغپارىڭدۇر» دېيىلگەن[2].

مۇجاھىد رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر: قېرىندىشىڭنىڭ گۆشىنى يېگەنلىكىڭنىڭ كەففارىتى ئۇنى مەدھىيەلىشىڭ، ئۇنىڭغا ياخشىلىق تىلەپ دۇئا قىلىشىڭدۇر. ئۆلۈپ كەتكەن كىشىگىمۇ ئوخشاش.

تىلنىڭ ئاپەتلىرىدىن توققۇزنىچى ئاپىتى: سۇخەنچىلىك. بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «سۇخەنچى جەننەتكە كىرمەيدۇ»

[1] بۇخارىي (2449).

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەسسامت»، (291). بەيھەقىي: («ئەددەئەۋاتۇل كەبىر»، 507) «زەئىف» دېگەن. ئىمام مۇناۋىي ۋە ئىراقىيلار: «زەئىف» دېگەن. ئالبانىي: («زەئىيق ئەلجامىئ»، 4190)؛ «سلسلەتۇل ئەھادىيس ئەززەئىيفە، 1519) «توقۇلما» دېگەن.

دېگەن[1].

بىلگىنىكى، سۇخەنچىلىك ئادەتتە بىراۋنىڭ سۆزىنى (باشقا بىراۋغا) توشۇشقا قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن: «سېنىڭ ھەققىڭدە پالانى مۇنداق، مۇنداق دېدى» دېگەندەك. سۇخەنچىلىك بۇنىڭغىلا خاس ئەمەس. بەلكى، گەپ - سۆزلەر بولسۇن، ئىش - ھەرىكەتلەر بولسۇن ئاشكارىلاش ياكى كۆرۈلدىغان نەرسىنى ئاشكارىلاشمۇ سۇخەنچىلىكنىڭ دائىرىسىگە كىرىدۇ. ھەتتاكى بىر كىشىنى مېلىنى كۆمۈۋاتقان ھالەتتە كۆرسە، مېلىنى كۆمۈپ قويغانلىقىنى شۇ كىشى ئالدىدا تىلغا ئالسىمۇ سۇخەنچىلىك قىلغان بولىدۇ. ھەرقانداق كىشىگە گەپ توشۇلسا، مەسىلەن بىراۋغا «سېنىڭ ھەققىڭدە پالانى مۇنداق، مۇنداق دېدى، ياكى مۇنداق، مۇنداق قىلدى» دېگەندەك سۆزلەر يەتكۈزۈلسە، يەتكۈزۈلگەن كىشى ئالتە ئىشنى قىلىشى كېرەك.

ئا) سۇخەنچىگە ئىشەنمەسلىكى كېرەك. چۈنكى، سۇخەنچى گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدىغان پاسىقتۇر.

ئە) سۇخەنچىنى سۇخەنچىلىكتىن توسۇشى ۋە ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشى كېرەك.

ب) سۇخەنچىنى ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن ياماندىن كۆرۈشى كېرەك. چۈنكى، سۇخەنچى ئاللاھ نەزەردە يامان كۆرۈلگۈچىدۇر.

پ) قېشىدا يوق قېرىندىشىدىن گۇمان قىلماسلىقى كېرەك.

ت) توشۇپ كېلىنگەن سۆزلەر قېرىندىشىنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەش ۋە تەكشۈرۈشكە ئېلىپ بارماسلىقى كېرەك. ئاللاھ تائالا: ﴿بىر - بىرىڭلارنىڭ ئەيىبىنى ئىزدىمەڭلار﴾49/«ھۇجۇرات»: 12 دېگەن.

ج) سۇخەنچىنى چەكلىگەن ئىشنى ئۆزىگە راۋا كۆرمەسلىكى ۋە ئۆزى سۇخەنچىلىك قىلماسلىقى كېرەك.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «سۇلايمان ئىبنى ئابدۇلمەلىك بىر ئادەمگە:

— مېنىڭ غەيۋىتىمنى قىلغانلىقىڭنى ئاڭلىدىم. سەن مېنىڭ ھەققىمدە مۇنداق، مۇنداق، دەپسەن، — دېدى. ئۇ ئادەم:

— مەن ئۇنداق قىلمىدىم، — دېدى. سۇلايمان:

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6056)؛ مۇسلىم (105). ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ـــ ماڭا بۇنى خەۋەر قىلغۇچى راستچىل كىشى ئىدى، ـــ دېدى. ئۇ ئادەم:

ـــ سۇخەنچى راستچىل بولمايدۇ، ـــ دېدى. سۇلايمان ئۇ ئادەمگە:

ـــ سالامەتلىك يار بولسۇن، كەتكىن! ـــ دېدى».

يەھيا ئىبنى ئەبى كەسىر رەھمەھۇللاھ: «سېھىرگەر بىر ئايدا بۇزالمايدىغان نەرسىنى سۇخەنچى بىر سائەت ئىچىدە بۇزۇۋېتىدۇ» دېگەن.

ھېكايە قىلىنىدۇكى: بىر كىشى بىر قۇل سېتىۋالماقچى بولۇپتۇ. قۇل ئۆزىنى سېتىۋالماقچى بولغان خوجايىنغا:

ـــ مەن سۇخەنچىلىك ۋە يالغانچىلىق قىلىشتىن ئادا - جۇدا ئىكەنلىكىمنى ساڭا ئېلان قىلىمەن، ـــ دەپتۇ. خوجايىن:

ـــ ھەئە سەن ئىككىسىدىن ئادا - جۇداسەن، ـــ دەپتۇ ۋە ئۇنى سېتىۋاپتۇ.

بىر كۈنى قۇل خوجايىنىغا:

ـــ ئايالىڭىز زىنا قىلىدۇ، مۇنداق، مۇنداق ئىش قىلىدۇ ۋە سىزنى ئۆلتۈرمەكچى، ـــ دەپتۇ. ئاندىن خوجايىنىڭ ئايالىغا:

ـــ ئېرىڭىز سىزنىڭ ئۈستىڭىزگە توقال ئالماقچى، ئەگەر ئېرىڭىزنى سىزگە ئامراق قىلىپ بېرىشىمنى ۋە توقال ئالماسلىقىنى خاھلىسىڭىز قولىڭىزغا ئۈستىرا ئېلىڭ ۋە ئېرىڭىز ئۇخلاپ قالغاندا گېلىدىن بىر تال تۈك چۈشۈرۈپ ئېلىپ كېلىڭ، ـــ دەپتۇ ۋە يەنە ئەر خوجايىنىغا:

ـــ ئايالىڭىز سىز ئۇخلاپ قالغاندا سىزنى ئۆلتۈرمەكچى، ـــ دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئېرى ئايالىنى ساقلاپ ئۇخلىغان بولۇۋاپتۇ. ئايالى ئۇنىڭ گېلىدىن بىر تال تۈك ئېلىش ئۈچۈن ئۇستىرانى ئېلىپ كەلگەندە، ئېرى ئايالىنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ ئايالىنى بوغۇزلىۋېتىپتۇ. ئاندىن ئايالىنىڭ جەمەتى ئۇ ئادەمنى تۇتۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

ئونىنچى ئاپەت: ئۆزئارا دۇشمەنلەشكۈچى ئىككى كىشىنىڭ ئارىسىدا بېرىپ - كېلىپ تۇرغۇچى ئىككى يۇزلىمە ئادەمنىڭ گېپى. ئىككى يۇزلىمىچى كىشى بىر تەرەپنىڭ گېپىنى يەنە بىر تەرەپكە توشۇيدۇ. ھەربىرىگە ئۆزىگە ماس كېلىدىغان سۆزلەرنى سۆزلەيدۇ ياكى ئۇنىڭغا يارىدەم قىلىشقا ۋەدە بېرىدۇ، ياكى بىر تەرەپنىڭ يۇزىگە قاراپ تۇرۇپ ماختاپ، نېرىقى كىشىنىڭ يېنىغا بارغاندا ئۇنى سۆكىدۇ. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىشىلەرنىڭ ئەڭ يامىنى بىر يۈز بىلەن ئۇلارغا، بىر يۈز بىلەن بۇلارغا كېلىدىغان ئىككى يۇزلىمىدۇر»

دېگەن[1].

بىلگىنىكى، بۇ زۆرۈرىيەت بولمىسىمۇ ئىككى ئوتتۇرىدا گەپ توشۇغان كىشى ھەققىدىدۇر. لېكىن، زۆرۈرىيەت تۈگۈلغانىدا ئەمرلەرگە ئالدىدا مادارا (قوشۇلغاندەك كۆرۈنۈش) قىلىش جائىزدۇر. ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ھەقىقەتەن بىز بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ يۈزىگە تەبەسسۇم قىلمىز، ھالبۇكى ئۇلارغا قەلبلىرىمىز لەنەت ئوقۇيدۇ» دېگەن. قاچانكى ئۇلار بىلەن ئوخشاش پىكىردە ئەمەسلىكىنى ئېيتالىغۇدەك كۈچكە ئېرىشكەندە، يەنە شۇنداق قىلىش نادۇرۇستۇر.

ئون بىرىنچى ئاپەت: ماختاش. ماختاشنىڭ ئاپەتلىرى كۆپ بولۇپ، ماختىغۇچىغا ۋە ماختالغۇچىغا مۇناسىۋەتلىك ئاپەتلەر بار.

ماختىغۇچىغا مۇناسىۋەتلىك ئاپەتلەرگە كەلسەك، ماختىغۇچى بەزىدە ماختالغۇچى ھەققىدە تەكشۈرەلمەيدىغان ۋە بىلىش ئىمكانى يوق گەپلەرنى قىلىپ سالىدۇ. مەسىلەن، ماختىغۇچى ماختالغۇچى ھەققىدە «ئۇ كىشى تەقۋا ۋە زاھىد» دەيدۇ. بەزىدە ماختاشنى ھەددىدىن ئاشۇرۇپ، يالغانچىلىق قىلىپ سالىدۇ، بەزىدە ئەيىبلىنىشكە لايىق كىشىنى ماختايدۇ.

بىر ھەدىستە: «ھەقىقەتەن ئاللاھ پاسىق ماختالسا غەزەپ قىلىدۇ» دەپ رىۋايەت قىلىنغان[2].

ھەسەن ئەلبەسرىي رەھىمەھۇللاھ: «كىمكى زالىمنىڭ باقىمەندىلىكىگە دۇئا قىلسا، ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىنىشىنى ياخشى كۆرگەن بولىدۇ» دېگەن.

ماختالغۇچىغا مۇناسىۋەتلىك ئاپەتلەرگە كەلسەك، ماختىغۇچىنىڭ ماختىشى ماختالغۇچىدا تەكەببۇرلۇق ياكى ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ ئىككىسى ھالاك قىلغۇچى سۈپەتلەردۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر كىشىنىڭ يەنە بىر كىشىنى ماختاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغاندا: «ۋاي ساڭا! ھەمراھىڭنىڭ بوينىنى ئۈزۈۋەتتىڭ» دېگەن. بۇ مەشھۇر ھەدىستۇر[3].

بىز ھەسەن ئەلبەسرىينىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇق: «ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قولىدا قامچا، ئەتراپىدا خالايىق بىلەن ئولتۇراتتى. شۇ ئەسنادا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7179)؛ مۇسلىم (2526).

[2] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (4543). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 694) «زەئىف» دېگەن. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2662)؛ مۇسلىم (3000). ئەبۇ بەكرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

جارۇد كەلدى. ئاندىن بىر كىشى:

— بۇ ئادەم رەبىيئە جەمەتىنىڭ رەھبىرىدۇر، — دېدى. بۇ سۆزنى ئۆمەر ۋە ئەتراپىدىكى كىشىلەر ئاڭلىدى، جارۇدمۇ ئاڭلىدى. جارۇد ئۆمەرنىڭ قېشىغا يېقىن كەلگەندە، ئۆمەر ئۇنى قامچا بىلەن ئۇردى. جارۇد:

— ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا بىر ئىش بولدىمۇ؟ — دېگەنىدى، ئۆمەر:

— ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا نېمە بولماقچىدى! بايىقى گەپنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ — دېدى.

— ئاڭلىدىم. نېمە بولدى؟

— ئۇ گەپنىڭ زەررىسى سېنىڭ قەلبىڭگە ئارىلىشىپ قېلىشىدىن قورقتىم. شۇڭا، سېنى خارلاپ قويۇشنى خالىدىم».

چۈنكى، ئىنسان باشقىلار تەرەپتىن ماختالسا كۆڭلى مەمنۇن بولىدۇ. ئۆزىنى مەقسەتكە يەتكەن ئوخشايمەن، دەپ ئويلايدۇ ۋە ئەمەل قىلىشقا ئاجىزلىق قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەمراھىڭنىڭ بوينىنى ئۈزۈۋەتتىڭ» دېگەن.

ماختاشتا بۇ ئاپەتلەر يوق بولسا، بىراۋنى ماختىسا گۇناھ بولمايدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەممۇ ئەبۇبەكرى، ئۆمەر ۋە باشقا ساھابە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنى ماختىغان.

ماختالغۇچىمۇ تەكەببۇرلۇق، ئۆزىگە تەمەننا قويۇش ۋە ئەمەل قىلىشتىن ئاجىز كېلىش قاتارلىق ئاپەتلەردىن قاتتىق ساقلىنىشى كېرەك. ماختالغۇچى بۇ ئاپەتلەردىن پەقەت ئۆزىنى تونۇغاندىلا ۋە ماختىغۇچىنىڭ ئەگەر شەخس ئۆزى بىلگەن كەمچىلىكلىرىنى بىلگەن بولسا، ئۇنى ماختىمايدىغانلىقىنى ئىدراك ئېتىش ئارقىلىقلا قۇتۇلالايدۇ.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، سالىھلەردىن بىر كىشىنى باشقىلار ماختىغانىدى، سالىھ كىشى: «ئى ئاللاھ! ھەقىقەتەن بۇلار مېنى بىلمەيدۇ، سەن مېنى بىلىسەن» دېدى.

ئون ئىككىنچى ئاپەت: دىنىي تېمىلاردا، بولۇپمۇ ئاللاھ تىلغا ئېلىنغان گەپلەردە سۆزنىڭ مەزمۇن ۋە مەناسىدا يېڭىلىشىش / ئاشۇرۇۋېتىش. لەۋزىلەرنى توغرىلاشقا پەقەت ناتىق، ئالىملارنىڭلا كۈچى يېتىدۇ. ئىلىم ۋە پاساھەت ئۆگىنىشكە

سەل قارىغان كىشىنىڭ سۆزلىرى خاتالىقتىن خالىي بولالمايدۇ. لېكىن، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشى جاھىل بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ئەپۇ قىلىدۇ.

بۇنىڭغا مىسالەن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ھېچبىرىڭلار ‹ئاللاھ خاھلىدى، سەنمۇ خاھلىدىڭ› دېمىسۇن، لېكىن ‹ئاللاھ خاھلىدى، ئاندىن كېيىن سەنمۇ خاھلىدىڭ› دېسۇن»[1].

چۈنكى، «ئاللاھ خاھلىغان ۋە سېنىڭ خاھلىغىنىڭ بولىدۇ» دەپ ئاللاھنىڭ خاھلىشى بىلەن ئىنسانىنىڭ خاھلىشىنى كەسكىن باغلاپ كەلتۈرۈشتە ئىنسانىنى ئاللاھقا شېرىك ۋە باراۋەر قىلىش كېلىپ چىقىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بىر خەتتىب: «كىمكى ئۇلارغا ئاسىيلىق قىلسا ئازغۇندۇر» دېگەندە بۇ سۆزنى توغرا تاپماي: « ‹كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىغا ئاسىيلىق قىلسا ئازغۇندۇر› دېگىن»[2] دېگەن سۆزنىمۇ شۇنىڭغا يېقىندۇر.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە مۇنداق دېگەن: «ھېچبىرىڭلار ‹مېنىم قۇلۇم› ، ‹مېنىڭ چۆرەم› دېمىسۇن، سىلەرنىڭ ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ قۇللىرىسىلەر، بارلىق ئاياللىرىڭلار ئاللاھنىڭ ئايال قۇللىرىدۇر. لېكىن، ‹مېنىڭ ئوغۇل خىزمەتچىم› ، ‹قىز خىزمەتچىم› دېسۇن»[3].

نەخەئىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «بىر كىشى يەنە بىر كىشىنى ‹ھەي ئېشەك! ھەي چوشقا!› دېسە، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا: ‹سەن مېنى ئېشەك قىلىپ يارىتىلغان، دەپ ئويلىدىڭمۇ؟ چوشقا قىلىپ يارىتىلغان دەپ قالدىڭمۇ؟!› دېيىلىدۇ». بۇ ۋە مۇشۇنىڭغا ئوخشىغان سۆزلەشتىكى خاتالىقلارنىڭ سانىنى ئېلىپ بولۇش مۇمكىن ئەمەس. كىمكى تىلنىڭ ئاپەتلىرىدىن بىز كەلتۈرگەن بايانلارنى ئويلانسا ۋە ئۆزىنىڭ تىلىنى قويۇۋەتسە ئاقىۋىتىنىڭ ياخشى بولمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. شۇ چاغدا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «كىمكى سۆكۈت قىلسا، نىجات تاپىدۇ»[4] دېگەن سۆزىنىڭ سىرىغا يېتىدۇ. چۈنكى، بۇ ئاپەتلەر خېيىم ـ خەتەرلەردۇر ۋە سۆزلىگۈچىنىڭ يولى ئۈستىدىدۇر. شۇڭا، سۈكۈت قىلغان

[1] ئەھمەد (27138)؛ ئەبۇ داۋۇد (4980). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۈسسەھىھە» ، 137) «سەھىھ» دېگەن.

[2] مۇسلىم (870). ئەدىي ئىبنى ھاتىم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2552)؛ مۇسلىم (2249). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[4] ئەھمەد (6481)؛ تىرمىزىي (2501). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىي («سەھىھۇ سۇنەنىتتىرمىزىي» ، 2031): «سەھىھ» دېگەن.

كىشىلا ساق ـ سالامەت قالىدۇ.

ئۇن ئۈچىنچى ئاپەت: ئاۋام تەبىقىسىدىكى كىشىلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى ۋە كالامى ھەققىدە سوئال سورىشى ۋە سۆزلەشلىرى.

بىلگىنكى، شەيتان ئاۋام خەلق تەبىقىسىدىكى كىشىگە: «سەن پەقەتلا ئىلمىي تېمىلارغا كىرىشىش بىلەن ئالىمىلاردىن ۋە پەزىلەت ئەھلىدىن بولىسەن» دەپ خىيال تاشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ خىيالنى داۋاملىق ئۇنىڭغا چىرايلىق كۆرسىتىدۇ، ھەتتا ئۇ كىشى بىلمەستىن كۇفۇرغا ئېلىپ بارىدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىشىلەر بىر ـ بىرىگە شۇنداق سوئاللارنى قويىشىدۇكى، ئاخىرى بىرىپ مۇنداقمۇ دەۋېتىشى مۇمكىن: ‹مەخلۇقاتنىغۇ ئاللاھ يارىتىپتۇ، ئۇنداقتا ئاللاھنى كىم ياراتتى؟› »[1].

ئاۋام خەلقنىڭ ئىلمىنىڭ سىرلىق / يېپىق تەرەپلىرىدىن سوئال قويۇشى ئەڭ چوڭ ئاپەتتۇر. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنىڭ مەنىلىرى توغرۇلۇق ئىزدىنىشى ئۇلارنى ئىسلاھ قىلمايدۇ، بەلكى بۇزۇپ قويىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ۋەزنىسىى تەسلىم بولۇشتۇر. شۇڭا، ئاۋام كىشى ئۇچۇن ئەڭزەل بولغىنى قۇرئان ئېلىپ كەلگەن شەيئىلەرگە ئىمان ئېيتىشى، ئاندىن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئېلىپ كەلگەنلەرگە ئىزدىنىپ يۈرمەي تەسلىم بولۇش ۋە ئىبادەتلەرگە بېرىلىشتۇر. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئىلىم سىرلىرىنى تەتقىق قىلىش بىلەن مەشغۇل بولۇشى خۇددى يايلاقتىكى ھايۋانلارنىڭ مۈلۈكنىڭ سىرلىرىنى تەتقىق قىلغىنىغا ئوخشاشتۇر.

[1] مۇسلىم (135). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئون سەككىزىنچى بۆلۈم: ئاچچىقلىنىش، ئاداۋەت تۇتۇش ۋە ھەسەت قىلىشنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

شۇنى ياخشى بىلگىنكى، ئاچچىقلىنىش / غەزەپ ئوت يالقۇنلىرىدىن بىر يالقۇندۇر. غەزەپ ئەسناسىدا ئىنساندىن چىقىپ لەنىتى شەيتانغا ئۇلىشىدىغان بىر تومۇر باردۇر. ئاللاھ تائالا شەيتانىنىڭ ئاغزىدىن: ﴿مېنى ئوتتىن، ئۇنى لايدىن ياراتتىڭ﴾7/«ئەئراف»: 76 دېدى. چۈنكى، لاينىڭ تەبىئىتى سۇكۇنات بولسا، ئوتنىڭ تەبىئىتى ئۇچقۇنداش، كۆيۈش، ھەركەت قىلىش ۋە تەرتىپسىزلىكتۇر.

ئاداۋەت ۋە ھەسەت ئاچچىقلىنىش / غەزەپنىڭ نەتىجىلىرىدىندۇر.

ئاچچىقلىنىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىگە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ «ماڭا نەسىھەت قىلسىلا!» دېگەن كىشىگە: «ئاچچىقلانمىغىن» دېگەن سۆزى دەلىلدۇر. ئۇ كىشى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە قايتا - قايتا «ماڭا نەسىھەت قىلسىلا» دېگەندە، ئۇنىڭغا: «ئاچچىقلانمىغىن!» دەۋەرگەن[1].

باشقا بىر ھەدىستە، ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن: «مېنى ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن نېمە يىراق قىلىدۇ؟» دەپ سورىغاندى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاچچىقلانمىغىن!» دەپ جاۋاب بەردى [2].

بىرلىككە كېلىنگەن بىر ھەدىستە، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «چېلىشتا يەڭگەن نوچى ئەمەس، ئاچچىقى كەلگەندە ئۆزىنى بېسىۋالغان ھەقىقىي نوچىدۇر»[3] دېگەن.

ئىكرىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئۇ ئىبادەتگاھىدا نامىز ئوقۇۋاتقانىدا

[1] بۇخارىي (6116). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (6635). ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمىا رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەھىھ لىغەيرىھى» دېگەن. ھەيسەمىي: («مەجمەئۇززەۋائىد» ، 12985) «ئىبنى لەھىئە ئىسىملىك راۋىينىڭ رىۋايىتىدە سەل زەئىپلىك بار، باشقا راۋىيلىرى ئىشەنچلىك» دېگەن.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6114)؛ مۇسلىم (2609).

پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا: «ساڭا ئاللاھنىڭ كەلىمىسى (يەنى ئىيسا) نى تەستىق قىلغۇچى، سەييىد، پەرھىزكار ۋە ياخشىلاردىن بولغان يەھيا ئىسىملىك بىر پەيغەمبەر بىلەن خۇش خەۋەر بېرىدۇ» دەپ نىدا قىلدى﴿3/«ئال ئىمران»: 39 دېگەن ئايىتىدىكى «سەييىد» كەلىمىسىنى: «ئاچچىقى كەلگەندە ئۆزىنى تۇتۇۋالىدىغان، ئاچچىقىغا يېڭىلمەيدىغان كىشى» دەپ تەپسىر قىلغان[1].

رىۋايەت قىلىنۇركى، «زۇلقەرنەيىن بىر پەرىشتىگە يولۇقتى ۋە ئۇنىڭغا:

ـــ ماڭا شۇنداق بىر ئىلىم ئۆگەتكىنكى، ئىمانىم ۋە جەزمىيتىم ئارتقاي! ـــ دېگەنىدى، پەرىشتە:

ـــ ئاچچىقلانما! چۈنكى، شەيتاننىڭ ئادەم بالىسىغا كۈچى ئەڭ ئاسان يېتىدىغان ۋاقتى ئاچچىقلانغان ۋاقتىدۇر. شۇڭا ئاچچىقنى يۇتۇش بىلەن قايتۇر! سالماقلىق بىلەن بېسىقتۇر! ئالدىراقسانلىقتىن ساقلان! چۈنكى، سەن ئاچچىقلانغاندا نېسىۋەڭگە ئېرىشەلمەيسەن. يىراق - يېقىن ھەممە كىشىگە يۇمشاق، مېھرىبان بولغىن! زومىگەر، تەرسا بولما! ـــ دېدى»[2].

يەنە رىۋايەت قىلىنۇركى: ئىبلىس ـــ ئاللاھ ئۇنىڭغا لەنەت قىلسۇن ـــ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا كۆرۈنگەن ۋە: «ئى مۇسا! كەسكىنلىكتىن ساقلانغىن! چۈنكى، مەن كەسكىن ئادەمنى كىچىك بالا توپ ئويىنىغاندەك ئويىنايمەن. ئاياللار (پىتنىسى) دىن ساقلانغىن! چۈنكى، مېنىڭ قارىشىمدا ئەڭ پۇختا قۇرۇلغان تۇزاق ئايال كىشى بىلەن قۇرۇلغان تۇزاقتۇر. بېخىللىقتىن ساقلانغىن! چۈنكى، مەن بېخىلنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرىتىنى بۇزىمەن» دېگەنىكەن[3].

ۋە يەنە: «ئاچچىقلىنىشتىن ساقلىنىڭلار! چۈنكى، ئاچچىقلىنىش ئىماننى خۇددى ئاچچىق دورا ھەسەلنى بۇزغاندەك بۇزىدۇ. ئاچچىقلىنىش ئەقىلنىڭ دۈشمىنىدۇر» دېيىلگەن[4].

ئاچچىقلىنىشنىڭ ھەقىقىتى

غەزەپ ئىنتىقام خىرىسى بىلەن قەلبتىكى قانىنىڭ قاينىشىدۇر. يەنى ئىنسان ئاچچىقلانغاندا غەزەپ ئوتى قوزغىلىپ، قەلبتىكى قان قاينايدۇ ۋە تومۇرلارغا

[1] «تەفسىرۇ ئىبنى ئەلمۇنزىر»، (422).
[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەززۇھد»، (23).
[3] ئەبۇششەيخ: «ئەتتەۋبىخۇ ۋەتتەنبىھۇ»، (75).
[4] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (8294). ئىراقىي: «تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ»، (8) «سەنەدى زەئىف» دېگەن.

تارقىلىپ، قازان قاينىغاندا سۇ كۆتۈرۈلگەندەك بەدەننىڭ يۇقىرى تەرىپىگە كۆتۈرلىدۇ. شۇ ۋەجدىن يۈز، كۆز ۋە تېرە قىزىرىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى خۇددى بىر ئەينەك شېشە ئىچىدىكى نەرسىنىڭ رەڭگىنى كۆرسەتكەندەك، غەزەپمۇ كەينىدىكى قان قىزىللىقىدىن ئىبارەت رېڭىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىنسان ئۆزىدىن تۆۋەن كىشىگە ئاچچىقلانغاندا ۋە كۈچى يېتىدىغانلىقىنى ھېس قىلغاندا قان كېڭىيىدۇ.

ئەگەر غەزەپنىڭ سەۋەبى ئۆزىدىن يۇقىرى كىشىلەرگە ئاچچىقلىنىش بولسا ۋە كۈچى يەتمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلسا، بۇ ھالدا قان تومۇر - تومۇرلاردىن يۈرەككە قاراپ چېكىنىدۇ. نەتىجىدە غەزەپ قايغۇغا ئايلىنىدۇ ھەمدە تېرە رەڭگى سارغىيىدۇ. ئەگەر تەڭتۇش كىشىگە غەزەپلەنگەن بولسا، قان كېڭىيىپ - تارىيىپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۈز قىزىرىدۇ، سارغىيىدۇ ۋە قالايمىقانلىشىدۇ. دېمەك، ئىنتىقام خىرىسى غەزەپ كۈچىنىڭ ئۇزۇقىدۇر.

كىشىلەر غەزەپلىنىشتە: ئاشقۇن، سۇس ۋە مۆتىدىللىكتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىگە بۆلىنىدۇ.

ھەددىدىن ئاشقان غەزەپ خوش كۆرۈلمەيدۇ. چۈنكى، ھەددىن ئارتۇق غەزەپ ئىنسانىنى ئەقلىنى باشقۇرۇش ۋە دىنىغا رىئايە قىلىشتىن چىقىرىۋېتىدۇ. نەتىجىدە بۇ ھالدىكى ئىنسان ھېچقانداق دەڭسەش، ئويلىنىش ۋە توغرىنى تاللاشقا قادىر بولالمايدۇ.

غەزەپلىنىشتە سۇسلۇقمۇ ھەم خوش كۆرۈلمەيدۇ. چۈنكى، غەزىپى سۇس كىشىدە ۋىجدان ۋە كۈنلەش يوقايدۇ. غەزىپىنى تامامەن يوقاتقان ئادەم نەپسىنى تەربىيەلەشتىنمۇ ئاجىز كېلىدۇ. چۈنكى، نەپس تەربىيەسى غەزەپ شەھۋەتنى بېسىپ چۈشكەندە تاماملىنىدۇ. كىشى، نەپسى بولمىغۇر ۋە پەس ھەۋەسلەرگە مايىل بولغاندا، نەپسىگە غەزەپلىنىدۇ. دېمەك، غەزەپنى يوقىتىپ قويۇش ئەيىبتۇر. شۇڭا، قاتتىق غەزەپ ۋە زىيادە سۇسلۇقتىن ئىبارەت ئىككى ئۇچ ئارىسىدا ئوتتۇراھاللىقنى تېپىش كېرەك.

شۇنى ياخشى بىلگىنىكى، غەزەپ ئوتى كۈچلىنىپ يالقۇنجىغاندا، غەزەپلەنگۈچىنى كور ۋە ھەرقانداق نەسىھەتنى ئاڭلاشتىن گاس قىلىپ قويىدۇ. چۈنكى، غەزەپ مېڭىگە كۆتۈرۈلۈپ، تەپەككۇر كانىنىڭ ئۇستىنى يېپىۋالىدۇ. بەزىدە سەزگۈ كانىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كۆزى قاراڭغۇلىشىپ، ھېچنەرسىنى كۆرمەس بولۇپ قالىدۇ. دۇنيا قاپقاراڭغۇ بولىدۇ، مېڭىسى خۇددى ئوت يېقىلغاندىن كېيىن، ئوتتىن چىققان تۈتۈن بىلەن ھاۋاسى قارىداپ، ئىچى

قىزىپ، تۆتۈنگە توشۇپ كەتكەن بىر غارغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. غار ئىچىدە ئاجىز بىر چىراغ بولۇپ، چىراغ ئۆچىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەردە تۇرۇش مۇمكىن بولماي قالىدۇ ۋە ھېچ سۆز قۇلاققا كىرمەيدۇ، ھېچ سىما كۆرۈنمەيدۇ. ئۇ كىشىنىڭ تۆتەۋاتقان ئوتنى ئۆچۈرۈشكىمۇ كۈچى يەتمەيدۇ. غەزەپ قەلب ۋە مېڭىگە مانا مۇشۇنداق قاتتىق تەسىر قىلىدۇ. بەزىدە غەزەپ تېخىمۇ كۈچىيىپ ئىگىسىنى ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ.

غەزەپنىڭ سىرتقى ئالامەتلىرى: رەڭگى ئۆزگىرىش، پۇت - قوللىرى قاتتىق تىترەش، ئىش - ھەرىكەتنىڭ قالايمىقانلىشىشى، ئەدەب - ئەخلاقنى قايرىپ قويۇش، سارالىلارچە قىلىق قىلىش قاتارلىقلاردۇر. ئەگەر غەزەپلەنگۈچى ئۆزىنىڭ دەرغەزەپ چاغدىكى قەبىھ ھالىتىنى كۆرسە ئىدى، ئەلبەتتە كۆڭلىدە شۇ ھالىتىدىن بىزار بولغان بولاتتى. ئىچكى دۇنياسىنىڭ تېخىمۇ سەت بولۇپ كېتىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇمدۇر.

غەزەپنى قوزغىغۇچى سەۋەبلەر ۋە ئۇنىڭ داۋاسى

ھەرقانداق كىشىلىنى داۋالاشنىڭ شۇ كىشىللىكنىڭ مەنبەسىنى قۇرۇتۇش ۋە سەۋەبلىرىنى يوق قىلىش ئارقىلىق بولىدىغانلىقىنى بىلسەن.

غەزەپنىڭ سەۋەبلىرىدىن بەزىلەر مۇنداق: ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش، چاقچاق قىلىش، جېدەللىشىش، قارشىلىشىش، ئالدامچىلىق ۋە ئارتۇقچە مال - دۇنياغا قاتتىق ھېرىس بولۇش قاتارلىقلار. بۇلار شەرىئەتتە ئەيىبلىنىدىغان ناچار خۇلقلاردۇر. شۇڭا، بۇ خۇلقلاردىن ھەربىرىنى ئۇنىڭغا قارشى ئەخلاقلار بىلەن داۋالاش ۋە غەزەپنى قوزغىغۇچى ئامىللارنى بىلىپ، ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنى كېسىپ تاشلاشقا تىرىشىش كېرەك.

غەزەپ قوزغالغاندا، تۆۋەندىكى ئىشلار بىلەن داۋالاشقا بولىدۇ:

بىرىنچى: ئاچچىقىنى يوتۇش، ئەپۇ قىلىش ۋە سەبر قىلىشنىڭ پەزىلەتلىرى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسىلەرنى تەپەككۇر قىلىش. مەسىلەن، تۆۋەندىكىدەك ھەدىسىلەرنى ئەسلەش كېرەك. ئىمام بۇخارىي ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ: «بىر كىشى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا كىرىشكە رۇخسەت سورىدى، ئۆمەر ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلدى. ئاندىن ئۇ كىشى ئۆمەرگە: ‹ئى خەتتابنىڭ ئوغلى! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سەن بىزگە كۆپ مال بەرمەيسەن، ئارىمىزدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلمايسەن› دېدى. ئۆمەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ غەزەپلىنىپ، ئۇنى قاتتىق ئۇرماقچى بولدى. ئاندىن ھۇر ئىبنى قەيس: ‹ئى

مۇئمىنلەرنىڭ ئەمرى! ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە ھەقىقەتەن ئۆز پەيغەمبىرىگە: ﴿ئەپۇنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا (يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن (يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي، ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن)﴾7/«ئەئراف»: 199 دېگەن. ھەقىقەتەن بۇ كىشى نادانلاردىن ئىكەن، دېدى. ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! ھۇر ئىبنى قەيس ئۆمەرگە بۇ ئايەتنى ئوقۇپ بەرگەندە، ئۆمەر ئۇ ئايەتكە خىلاپلىق قىلمىدى. ئۆمەر ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنىڭ كىتابى ئوقۇلغاندا بەك سالماق تۇرىدىغان كىشى ئىدى» دېگەن[1].

ئىككىنچى: نەپسىنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقۇتۇش. ئاچچىقلانغان كىشى نەپسىگە: «مېنىڭ بۇ ئىنسانغا كۆچۈم يەتكەندىن بەكرەك ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا كۆچى يېتىدۇ. ئەگەر مەن بۇ كىشىگە غەزىپىمنى يۈرگۈزسەم، ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا قىيامەت كۈنى غەزىپىنى يۈرگۈزۈشىدىن خاتىرجەم بولالمايمەن، شۇڭا، مەن ئەپۇ قىلىشقا ئەڭ موھتاجمەن» دېيىشى لازىم.

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بەزى كىتابلىرى (ئىنجىل) دا: «ئى ئادەم بالىسى! غەزەپلەنگەندە مېنى ئەسلىگىنكى، مەنمۇ غەزەپلەنگەندە سېنى ئەسلىگەيمەن ۋە ھالاك قىلىنغۇچىلار ئىچىدە سېنىمۇ ھالاك قىلمىغايمەن» دېگەن[2].

ئۇچىنچى: ئۆز نەپسىنى ئاداۋەتخورلۇق، قىساسكارلىق كۈلپىتىدىن ۋە دۈشمەنلىنىڭ ئۆزىنىڭ شەنىنى تۆكۈشكە ۋە بېشىغا كەلگەن مۇسىبەتلەر بىلەن سۆيۈنۈشكە تەييار ئىكەنلىكىدىن ئاگاھلاندۇرۇشى كېرەك. چۈنكى، ئىنسان مۇسىبەتلەردىن خالىي بولالمايدۇ. شۇڭا، نەپس ئاخىرەتتىن قورقمىسا، دۇنيادا بۇ ئىشلارغا دۇچار بولۇشىدىن قورقۇتۇش كېرەك. بۇنىڭ ئەكسى شەھۋەتنىڭ غەزەپنى بېسىپ چۈشۈشى بولۇپ، ساۋاب ئەمەس. چۈنكى بۇ، دۇنيالىق نېسىۋىلەرنى بەزىسىنى بەزىسىدىن ئارتۇق كۆرۈشتۇر. لېكىن، كىشىنىڭ ئېھتىيات قىلغان ئىشى ئاخىرەت ئەملىگە يارىدەم بېرىدىغان بىر ئىشقا ئۆزگەرسە، بۇ ھالدا ئۇنىڭغا ساۋاب بولىدۇ.

تۆتىنچى: ئىلگىرى سۆزلەنگەندەك، ئۆزىنىڭ غەزەپلەنگەن چاغدىكى قەبىھ سۈرىتىنى يادىغا كەلتۈرۈش كېرەك. غەزەپلەنگۈچى غەزەپلەنگەندە، غالجىر ئىت ياكى ۋەھشىي بىر يىرتقۇچ ھايۋانغا ئوخشاپ قالىدۇ. شۇنداقلا يەنە نەپسىنى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەخلاقلىرى ۋە ئالىملارنىڭ ئادەتلىرىگە ئەگىشىشكە مايىل قىلىشتىن قاچقان بولىدۇ.

---

[1] بۇخارىي (4642، 7286).

[2] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيەتۇل ئەۋلىيائ»، 65/3. سەنەدى زەئىف.

بەشىنچى: ئىنتقام ئېلىشقا تۇرتكە بولغان سەۋەبنى ئويلاپ بېقىش كېرەك. مەسىلەن، شەيتان ئۇنىڭغا: «ئىنتىقام ئالماسلىق سېنىڭ ئاجىز، خار، تۆۋەن ۋە نەپسىڭنىڭ پەس ئىكەنلىكىگە دالالەتتۇر، ئىنتىقام ئالمىسىاڭ كىشىلەرنىڭ نەزەرىدىن چۈشىسەن» دەپ ۋەسۋەسە سېلىش سەۋەبىدىن غەزەپلەنگەن بولسا، نەپسىگە: «ئى نەپسىم! ھازىر بۇلارغا سەبر قىلالمىسىاڭ، بۇ كىشى قولۇڭدىن تۇتۇپ، سەندىن ئىنتىقام ئالىدىغان قىيامەت كۈنىدىكى خارلىق ۋە رەسۋالىقا قانداق سەبر قىلسەن! كىشىلەرنىڭ نەزەرىدىن چۈشۈشتىن ئېھتىيات قىلسەنغۇ، ئاللاھ تائالا، پەرىشتىلەر ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ نەزەرىدىن قېلىشتىن ئېھتىيات قىلمامسەن؟!» دەپ شەيتان ۋەسۋەسىنى دەپئ قىلىشى كېرەك.

ئاچچىقنى يوتۇشى كېرەك. چۈنكى، ئاچچىقنى يوتۇش كىشىنى ئاللاھ تائالانىڭ نەزەرىدە ھۆرمەتكە ئىگە قىلىدۇ. خەق ئىچىدە ھۆرمەتلىك بولمىسا نېمە بولماقچىدى؟! قىيامەت كۈنى: «ﷺئاللاھ تائالا چوقۇم ئەجرىنى بېرىدىغان كىشىلەرﷺ4/«نسائى»: 100 ئورنىدىن تۇرسۇن» دەپ نىدا قىلىنسا، پەقەت ئەپۇ قىلغان كىشىلەرلا ئورنىدىن تۇرىدۇ[1]. كىشى ئۇچۇن شۇ ئورنىدىن تۇرغانلار قاتارىدا ئورنىدىن تۇرۇش ئېڭ زۆرۈر ئەمەسمۇ؟! بۇنىڭغا ئوخشاش مەنىلەرنىڭ كىشى قەلبىدە بەرقارار بولمىقى بەك مۇھىمدۇر.

ئالتىنچى: غەزەپلىنىشنى ئۆز مەقسىتىگە مۇۋاپىق ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ مەقسىتىگە مۇۋاپىق ھالەتتە يۈز بەرگەن بىر ئىش دەپ بىلسۇن. بۇنى بىلگەن كىشى قانداقمۇ ئۆز مەقسىتىنى ئاللاھ تائالانىڭ مەقسىتىنىڭ ئالدىغا قويسۇن؟! بۇلارنىڭ ھەممىسى قەلبىي غەزەپلىنىشنى داۋالاش سەۋەبلىرىدۇر.

ئەمەل قىلىش ئارقىلىق غەزەپنى داۋالاشقا كەلسەك: غەزەپلەنگۈچى شۇك تۇرۇۋۇبلىشى[2]، ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ، شەيتاننىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلىشى[3] ۋە ئەھۋالنى ئۆزگەرتىشى كېرەك. مەسىلەن، ئەگەر ئۆرە تۇرغان ھالەتتە بولسا

[1] خارائىتىي: «مەكارىمۇل ئەخلاق»، (354). ھەسەن بەسرىيدىن مۇرسەلدۇر.

[2] ئەھمەد (2556). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 1375) «سەھىھ» دېگەن. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «بىرىڭلار غەزەپلەنسە، شۇك تۇرۇۋالسۇن» دېگەن.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن (بۇخارىي 6115؛ مۇسلىم 2610) تەسۋلايمان ئىبنى سۇرەد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ دەيدۇكى: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھۇزۇرىدا تۇراتتۇق، ئىككى كىشى بىر ـ بىرىنى تىللاشقا باشلىدى. بىرسىنىڭ چىرايى غەزەپتىن قىپقىزىل بولۇپ كەتكەنىدى. بۇنى كۆرگەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: ‹مەن بىر كەلىمە بىلىمەن. ئەگەر ئۇ ئادەم: ”ئەئۇزۇبىللاھى مىنەششەيتانىررەجىم (ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە سىغىنىپ قوغلانىدى شەيتاننىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن)“ دېسە، ئاچچىقى دەرھال بېسىقىدۇ› دېدى».

ئولتۇرۇۋالسۇن، ئولتۇرغان هالەتتە بولسا يېتىۋالسۇن[1]. ھەم بىز غەزەپلەنگەندە تاھارەت ئېلىشقا بۇيرۇلدۇق. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ھەدىسلەردە كەلگەندۇر.

ئەبۇ ۋائىل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ غەزەپلەنگەندە تاھارەت ئېلىشنىڭ ھېكمىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «بىز ئۇرۇۋە ئىبنى مۇھەممەدنىڭ قېشىدا ئىدۇق، ئۇنىڭغا بىر ئادەم ئېغىر گەپلەرنى قىلدى، ئۇرۇۋە ئىبنى مۇھەممەد قاتتىق غەزەپلەندى، ئاندىن ئورنىدىن تۇردى ۋە تاھارەت ئالدى. ئاندىن كېلىپ دېدىكى: ‹دادام ماڭا بۇۋام ئەتىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: "غەزەپ شەيتاندىندۇر، شەيتان بولسا ئوتتىن يارىتىلغان. ئوت سۇ بىلەن ئۆچۈرۈلىدۇ، شۇڭا بىرىڭلار غەزەپلەنگەندە، تاھارەت ئالسۇن" دېگەنلىكىنى ئېيتىپ بەرگەندى› »[2].

غەزەپلەنگەندە ئولتۇرۇۋېلىش ۋە يېتىۋېلىشقا كەلسەك، ئىنسان غەزەپلەنگەندە ئولتۇرۇۋېلىش بىلەن يارىتىلغان تۈپراققا يېقىن بولۇشقا، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئەسلىنى ئەسلەپ، ئۆزىنى تۆۋەن تۇتۇشقا بۇيرۇلغان بولۇشى مۇمكىن. ئۆزىنى تۆۋەن تۇتۇش بىلەن كەمتەر بولغىلى بولىدۇ. چۈنكى، غەزەپلىنىش كىبىردىن كېلىدۇ. بۇنىڭغا دەلىل، ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم غەزەپلىنىش ھەققىدە: «كىمكى غەزەپلەنگەنلىكىنى ھېس قىلسا، مەڭزىنى زېمىنغا ياقسۇن»[3] دېگەن.

رىۋايەت قىلىنۇركى، «خەلىفە مەھدى بىر ئادەمگە غەزەپلىنىپ، ساۋداش ئۇچۇن قامچا تەلەپ قىلدى، شۇ سورۇندىكى شەبىب دېگەن كىشى مەھدىنىڭ ئاچچىقىنى ۋە سورۇنداشلارنىڭ لام - جىمسىز باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ: ‹ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! ئاللاھ ئۇچۇن ئاللاھتىن بەكرەك غەزەپلەنمىگەيسىز!› دېدى. شۇنىڭ بىلەن خەلىفە: ‹ئۇنى قويۇۋېتىڭلار› دېدى».

---

[1] ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «بىرىڭلار ئۆرە تۇرغان ھالەتتە غەزەپلەنسە، دەرھال ئولتۇرۇۋالسۇن. غەزىپى يانسا يانىدى، يانمىسا يېتىۋالسۇن» دېگەن. ئەھمەد (21348). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «راۋىيلىرى ئىشەنچلىك، سەھىھ ھەدىس توپلاملىرىدىكى راۋىيلاردۇر» دېگەن. ئەبۇ داۋۇد (4782). ئالبانىي: («مشكاتۇلمەسابىھ»، 5114) «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئەھمەد (17985). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى زەئىف» دېگەن. ئەبۇ داۋۇد (4784). ئالبانىي: («مشكاتۇلمەسابىھ»، 5113) «زەئىف» دېگەن.

[3] ئەھمەد (11604)؛ تىرمىزى (2350)؛ خەتىب ئەلباغدادىي: «ئەلفەقىھ ۋەلمۇتەفەققىھ»، (706). تىرمىزى: «ھەسەن سەھىھ» دېگەن. ئالبانىي: («زەئىيفۇ سۇنەنىتتىرمىزى»، 2191) «زەئىف» دېگەن.

ئاچچىقنى يۇتۇش توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا: ﴿ئۇلار ئاچچىقىنى يۇتىدىغانلاردۇر﴾3/«ئال ئىمران»: 134 دەيدۇ ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بۇ بايانى ماختاش تەرىقىسىدىدۇر.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىمكى (قارشى تەرەپكە) كۈچى يېتىپ تۇرۇپ ئاچچىقىغا ھاي بېرەلىسە، ئاللاھ تائالا ئۇنى پۈتۈن خالايىق ئالدىدا چاقىرىپ، ئۇنىڭغا ئۆزى خاھلىغان ھۇر پەرىنى تاللىۋېلىش ئىختىيارلىقىنى بېرىدۇ»[1].

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھتىن قورقىدىغان كىشى ئاچچىقىنى تىزگىنلەيدۇ. ئاللاھتىن قورقىدىغان كىشى خاھلىغىنىنى قىلمايدۇ. ئەگەر قىيامەت كۈنى بولمىغان بولسا ئىدى، باشقىچە ئىشلارنى كۆرگەن بولاتتىڭلار»[2].

ھىلم (مۇلايىم، يۇمشاق، ئەپۇچان بولۇش) توغرىسىدا

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئىلىم ئۆگىنىشكە تىرىشىش بىلەن؛ ھىلم مۇلايىم، بوينى يۇمشاق بولۇشقا تىرىشىش بىلەن قولغا كېلىدۇ»[3] دېگەن.

«ئىلىم ئۆگىنىڭلار، ئىلىم بىلەن بىرگە تەمكىنلىك ۋە سەبرچانلىقنىمۇ ئۆگىنىڭلار، ئوقۇغۇچىڭلارغا ۋە ئۇستازىڭلارغا قارىتا مۇلايىم، يۇمشاق بولۇڭلار. ئەسلا زومىگەر ئالىملاردىن بولماڭلاركى، نادانلىقىڭلار ھىلمىڭلارنى يېڭىۋالمىسۇن»[4].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەشەج ئەبدى قەيسكە مۇنداق دېگەن: «سەندە ئاللاھ ۋە رەسۇلى ياخشى كۆرىدىغان ئىككى خىسلەت بار: ھىلىم ۋە تەئەننى (مۇلايىملىق، سەبرچانلىق)»[5].

---

[1] ئەھمەد (15637). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى زەئىپ» دېگەن. ئەبۇ داۋۇد (4777). تىرمىزىي: (2021) «ھەسەن، غەرىب» دېگەن. ئىبنى ماجە (4186). ئالبانىي: («مىشكاتۇلمەسابىھ»، 5088) «ھەسەن» دېگەن.

[2] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيەتۇل ئەۋلىيائ»، 58/8.

[3] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (1763). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 2328) «سەھىھ» دېگەن.

[4] بەيھەقىي: «ئەلمەدخەل ئىلەسسۇنەنىل كۇبرا»، (515). بەيھەقىي: «بۇ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۆزى بولۇپ، سەھىھتۇر. ئەمما، باشقىلار ‹پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۆزى› دەپ رىۋايەت قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ سەنەدى زەئىپتۇر» دېگەن.

[5] مۇسلىم (17). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

بىر ئادەم ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا ئېغىر ھاقارەت قىلدى. ئۇ گېپىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، ئىبنى ئابباس — نەقمەيداندىكى ئىكرىمەگە — مۇنداق دېدى: «ئى ئىكرىمە! قارىغىنچۇ، بۇ كىشىنىڭ بىرەر ھاجىتى بارمىكىن؟ بار بولسا ئۇنى ئادا قىلايلى». شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەم بېشىنى تۆۋەنگە سېلىپ، قاتتىق خىجىل بولدى.

بىر كىشى مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئاڭلىغۇدەك قىلىپ قاتتىق گەپلەرنى قىلدى، مۇئاۋىيەگە:

ـ ئۇنى جازالىمامسىز؟ ـ دېيىلگەنىدى، مۇئاۋىيە جاۋابەن مۇنداق دېدى:

— بىرەر پۇقرايىمنىڭ قىلمىشى سەۋەبلىك ھىلىمنى زورۇقتۇرۇشتىن ھايا قىلىمەن.

مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تېرە بىساتلارنى تەقسىم قىلىپ، بىر قىسمىنى دىمەشىقلىك بىر شەيخكە ئەۋەتكەنىدى، ئەۋەتىلگەن پارچىدىن شەيخ رازى بولمىدى ۋە «مۇئاۋىيەنىڭ بېشىغا ئۇرىمەن» دەپ قەسەم قىلدى، ئاندىن مۇئاۋىيەنىڭ يېنىغا كېلىپ، قەسىمنى بايان قىلغانىدى، مۇئاۋىيە ئۇنىڭغا: «ئەي شەيخ، نەزرىڭنى ئورۇنلىغىن، ئۆتۈنۈشۈم ماڭا ئۇرغاندا يۇمشاق قول بول» دېدى.

ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بىر خىزمەتچىسى پۇتى سۇنۇق بىر قوي بىلەن ئەبۇ زەرنىڭ يېنىغا كەلگەنىدى، ئەبۇ زەر ئۇنىڭغا:

— بۇ قوينىڭ پۇتىنى كىم سۇندۇردى؟ — دېگەنىدى، خىزمەتچى:

— سېنى ئاچچىقلانسۇن دەپ، ئاچچىقىڭدا مېنى ئۇرسۇن ۋە گۇناھكار بولسۇن دەپ، مەن ئەتەي سۇندۇردۇم ، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەبۇ زەر:

— سېنى مېنى غەزەپلەندۈرۈشكە قىزىقتۇرغان شەيتاننى مەن غەزەپلەندۈرىمەن، — دېدى ۋە ئۇنى ئازاد قىلىۋەتتى.

بىر ئادەم ئەدىي ئىبنى ھاتىم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى تىللىدى، ئۇ تىللاشتىن توختىغۇچە سۈكۈت قىلغان ئەدىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «دەيدىغان يەنە باشقا گەپلىرىڭ بولسا، يۈرتىنىڭ ياشلىرى كەلمەستە دەۋال. چۈنكى، ياشلار ئۆز رەھبەرلىرىگە بۇنداق گەپلەرنى قىلغىنىڭنى ئاڭلىسا، ئۇنىڭغا رازى بولمايدۇ» دېدى.

خەلىفە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز قاراڭغۇ بىر كېچىدە مەسجىدكە كىردى،

مەسجىدتە ئۇخلاۋاتقان بىر كىشىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭغا پۇتلىشىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەم بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— ساراڭمۇ سەن؟! — دېگەنىدى، ئۆمەر:

— ياق! — دېدى.

شۇ ئەسنادا ئۆمەرنىڭ قوغدىغۇچىسى ئۇ كىشىنى ئەدەبلىمەكچى بولغانىدى، ئۆمەر: «بەس! ئۇ مەندىن ‹ساراڭمۇ سەن؟› دەپ سوريغانىدى، مەن ‹ياق› دەپ جاۋاب بەردىم» دېدى.

بىر ئادەم ئەلى ئىبنى ھۇسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى كۆرۈپلا تىللاشقا باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن مالايلار ئۇنى ئەدەبلىمەكچى بولغانىدى، ئەلى: «توختاڭلار!» دېدى ۋە ئۇ ئادەمگە قاراپ: «سەن بىلمىگەن ئەيىبلىرىمىز تېخىمۇ كۆپتۇر، بىز ياردەم قىلغۇدەك بىرەر ھاجىتىڭ بارمۇ؟» دېگەنىدى، ئۇ ئادەم خجىل بولدى، ئاندىن ئىمام ھۇسەين ئۇنىڭغا ئۇچسىدىكى تۆت بۇرجەك يوللۇق قارا يېپىنچىسىنى تاشلاپ بەردى ۋە 1000 تەڭگە بېرىشكە بۇيرۇدى. شۇنىڭ بىلەن كېيىنچە ئۇ ئادەم: «سېنىڭ پەيغەمبەر ئەۋلادى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن» دەيدىغان بولغان ئىدى.

بىر ئادەم ۋەھب ئىبنى مۇنەببەھكە: «پالانى سېنى تىللىدى» دېگەنىدى، ۋەھب ئىبنى مۇنەببەھ: «شەيتان سەندىن باشقا ئەلچى تاپالماپتۇ - دە!» دېدى.

ئەپۇ قىلىش ۋە مۇلايىملىق ھەققىدە

شۇنى بىلگىنكى، ئەپۇ قىلىشنىڭ مەنىسى تامامەن ھەقلىق تۇرۇپ ھەققىنى ئالماسلىقنىڭ ياكى بىراۋدىن ئېلىنىدىغان قىساستىن ۋەيا قەرزنىڭ بىر قىسمىدىن بولسىمۇ ۋاز كېچىشنىڭ بولۇپ، ئۇ ھىلىم ۋە ئاچچىقىنى يۇتۇشتىن باشقا سۈپەتتۇر. ئاللاھ تائالا دېگەنكى: ﴿ئۇلار (يامانلىق قىلغان ياكى بوزەك قىلغان) كىشىلەرنى كەچۈرىدىغانلاردۇر﴾3/«ئال ئىمران»: 134 ۋە ﴿كىمكى (ئىنتىقام ئېلىشقا قادىر تۇرۇقلۇق) ئەپۇ قىلسا ۋە (ئۆزى بىلەن يامانلىق قىلغۇچىنىڭ) ئارىسىنى تۈزىسە، ئۇنىڭ ئەجرىنى ئاللاھ بېرىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن زۇلۇم قىلغۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ﴾42/«شۇرا»: 40.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سەدىقە مالدىن ھېچنەرسىنى كېمەيتىۋەتمەيدۇ، ئاللاھ تائالا بىر بەندىنى زىيادە ئەپۇچان قىلسا، ئۇ پەقەت زىيادە ئەزىز بولىدۇ. بىر كىشى ئاللاھ ئۈچۈن كەمتەر

بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى كۆتۈرىدۇ»[1].

ئۇقبە ئىبنى ئامىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئى ئۇقبە! ساڭا دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئەھلىنىڭ ئەڭ ئەۋزەل ئەخلاقلىرىنى دەپ بەرمەيمۇ؟ سەندىن سىلە - رەھىمنى ئۈزگەنگە سىلە- رەھىم قىلىسەن، سېنى مەھرۇم قىلغانغا بېرىسەن، ساڭا زۇلۇم قىلغانىنى ئەپۇ قىلىسەن»[2] دېگەن.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، قىيامەت كۈنى: «)ئاللاھ تائالا چوقۇم ئەجرىنى بېرىدىغان كىشىلەر)4/«نسائ»: 100 ئورنىدىن تۇرسۇن» دەپ نىدا قىلىنسا، پەقەت ئەپۇ قىلغان كىشىلەرلا ئورنىدىن تۇرىدۇ[3].

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەقىقەتەن ئاللاھ مۇلايىمدۇر، مۇلايىملىقنى ياخشى كۆرىدۇ، قوپاللىققا بەرمىگەننى مۇلايىملىققا بېرىدۇ»[4] دېگەن.

«سەھىھەين»دىكى بىر ھەدىستە، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەقىقەتەن ئاللاھ بارلىق ئىشلاردا مۇلايىم بولغاننى ياخشى كۆرىدۇ»[5] دېگەن.

يەنە بىر ھەدىستە: «مۇلايىملىقتىن مەھرۇم قىلىنغان كىشى ياخشىلىقتىن مەھرۇم قىلىنىدۇ» دېيىلگەن[6].

ئاداۋەت تۈتۈش ۋە ھەسەت قىلىش توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، ئىنسان نەقمەيدانىدا ئىنتىقام ئېلىشتىن ئاجىز كېلىپ ئاچچىقنى يۇتقان بولسا، ئاچچىق ئىچىگە ئۆتۈۋېپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ساقلىنىپ، ئاخىرىدا ئاداۋەتكە ئايلىنىدۇ.

ئاداۋەتنىڭ ئالامىتى: بىر شەخسنى داۋاملىق يامان كۆرۈش، كۆڑەر كۆزى بولماسلىق ۋە ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىشتۇر. ئاداۋەت غەزەپنىڭ ئاقىۋىتىدۇر. ھەسەت

[1] مۇسلىم (2588). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.
[2] ھاكىم (7285). تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر» ، (14158). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە» ، 6660) «زەئىف» دېگەن.
[3] خارائىتىي: «مەكارىمۇل ئەخلاق» ، (354). ھەسەن بەسرىيدىن مۇرسەلدۇر.
[4] مۇسلىم (2593).
[5] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6024)؛ مۇسلىم (2165).
[6] مۇسلىم (2592).

بولسا ئاداۋەتنىڭ نەتىجىسىدۇر.

زۇبەير ئىبنى ئەۋۋام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «سىلەرگە ئىلگىرىكى مىللەتلەرنىڭ كېسىلى تېگىشكە باشلىدى، بۇلار: ھەسەت قىلىش ۋە ئاداۋەتلىشىشتۇر» دېگەن[1].

«سەھھەين»دىكى بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئۆزئارا ئۆچەكەشمەڭلار، ئۆزئارا تاشلاشماڭلار، ئۆزئارا ھەسەت قىلىشماڭلار، ئۆزئارا تەتۈر قاراشماڭلار، ئاللاھنىڭ قېرىنداش بەندىلىرى بولۇڭلار! مۇسۇلمان ئۇچۇن قېرىنداشنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق تاشلىۋېتىشى ھالال بولمايدۇ»[2].

باشقا بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەقىقەتەن ھەسەت ياخشىلىقلارنى خۇددى ئوت ئوتۇننى يېگەندەك يەيدۇ»[3] دېگەن.

يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: ‹بۇ كەڭ يولدىن سىلەرگە بولغۇسى جەننەت ئەھلى بىر ئادەم چىقىپ كېلىدۇ› دېدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ئادەم چىقىپ كەلدى. ئاندىن ئۇنىڭ قىلىدىغان ئەملى توغرۇلۇق سورالغاندا، ئۇ كىشى مۇنداق دېدى: ‹مەن ھېچبىر مۇسۇلماننى ئالدىمايمەن ۋە ئاللاھ ئۇنىڭغا بەرگەن ياخشىلىققا ھەسەت قىلمايمەن› »[4].

يەنە شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، ئاللاھ تابارەك ۋەتائالا مۇنداق دەيدۇ: «ھەسەت قىلغۇچى مېنىڭ نېئمىتىمنىڭ دۈشمىنىدۇر، ھۆكمىمگە ئاچچىقلانغان ۋە مېنىڭ بەندىلەر ئارىسىدىكى تەقسىماتىمغا رازى بولمىغان كىشىدۇر»[5].

ئىبنى سىرىن رەھمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «مەن ھېچبىر كىشىگە بىرەر دۇنيالىق ئىشتا ھەسەت قىلىپ باقمىدىم. چۈنكى، ئۇ كىشى بولغۇسى جەننەت ئەھلىدىن بولسا، بەربىر جەننەتكە قايتىدىغان تۇرسا، نېمىشقا بىرەر دۇنيا

[1] ئەھمەد (1412). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى ئۇزۇكلۇك سەۋەبىدىن زەئىپ» دېگەن. تىرمىزي (2510)؛ ئىبنى ئابدۇلبەر: «جامىئۇ بەيانىل ئىلىم»، (2122). ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب»، 61/3) «ھەسەن لىغەيرىھى» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6064)؛ مۇسلىم (2563). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] ئەبۇ داۋۇد (4904)؛ ئىبنى ماجە (4210). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 2781) «زەئىف» دېگەن.

[4] ئەھمەد (12720). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن.

[5] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 265/3. مۇسا ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان تەۋرات تاختىلىرىنىڭ بىرىنچىسىدە شۇنداق يېزىلغان دېيىلگەن. ئەبۇ نۇئەيم: «غەرىب» دېگەن.

ئىشىدا ئۇنىڭغا ھەسەت قىلغۇدەكمەن؟! ئەگەر ئۇ بولغۇسى دوزاخ ئەھلىدىن بولسا، بەربىر دوزاختا قايتىدىغان تۇرسا، نېمىشقا بىرەر دۇنيالىق ئىشتا ئۇنىڭغا ھەسەت قىلغۇدەكمەن؟!»

ئىبلىس نۇھ ئەلەيھىسسالامغا: «ھەسەت قىلىشتىن ساقلانغىن. چۈنكى، مېنى ھەسەت بۇ ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى» دېگەن.

شۇنى بىلگىنكى، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمان قېرىندىشىڭغا بىرەر نېئىمەت بەرگەن بولسا، سەن ئۇ نېئىمەتكە نىسبەتەن ئىككى خىل ھالەتتە بولسەن:

بىرىنچى: شۇ نېئىمەتنى يامان كۆرسەن ۋە ئۇنىڭ يوقۇلۇشىنى ئارزۇ قىلسەن، مانا بۇ ھەسەتتۇر.

ئىككىنچى: ئۇ نېئىمەتنىڭ مەۋجۇدلۇقىدىن بىئارام بولماسلىقىڭ ۋە ئۇنىڭ يوقۇلۇشىنى ئىستەپ كەتمەسلىكىڭ. لېكىن، شۇنىڭ ئوخشىشىنىڭ ئۆزۈڭدىمۇ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىشىڭ. بۇ بولسا «غىبتا (ھەۋەس)» دەپ ئاتىلىدۇ.

مۇئەللىف ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ ئېيتىدۇر: «شۇنى بىلگىنكى، مەن بۇ ھەقتە كۆڭۈلدىكىدەك گەپ قىلغان ھېچبىر كىشىنى كۆرمىدىم، شۇڭا ئۆزۈمنىڭ ئېنىق بىرنەرسە دېيىشىم زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدىم. مەن دەيمەنكى: ‹ئىنسان نەپسى ئۇستۈنلۈكنى ياخشى كۆرۈش تەبىئىتى ئۈزرە يارىتىلغانىدۇر. شۇڭا، كىشىنىڭ نەپسى ئۆز جىنسىدىن بىرىنىڭ ئۆزىدىن ئۇستۈن بولۇشىنى ياخشى كۆرمەيدۇ. بىراۋ ئۆزىدىن ئۇستۈن بولسا كىشىگە ھار كېلىدۇ، ئۇنى يامان كۆرىدۇ ۋە باراۋەر بولۇشى ئۈچۈن ئۇ ئۇستۈنلۈكنىڭ يوقۇلۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ بولسا ئىنسان تەبىئىتىگە سىڭىپ كەتكەن بىر ئىشتۇر› »

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۈچ ئىشتىن ھېچكىم قۇتۇلالمايدۇ: گۇمانخورلۇق، شۇم پال ئېلىش ۋە ھەسەت قىلىش. سىلەرگە بۇلاردىن قۇتۇلۇش يولىنى سۆزلەپ بېرىمەن. ئەگەر گۇمان قىلساڭ، گۇمانىڭ بىلەن ئىش قىلما، شۇم پال ئالساڭمۇ ئىشىڭنى داۋام قىلغىن ۋە ھەسەت قىلساڭ زۇلۇم قىلمىغىن»[1].

ھەسەتنى داۋالاش بەزىدە ئاللاھنىڭ قازاسىغا رىزا بولۇش، بەزىدە دۇنياغا

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (3227)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (1173)؛ ئىبنى ئەبى ئاسىم: «ئەلئاھاد ۋەلمەسانىي»، (1962). ھارىسە ئىبنى نۇئمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئىبنى ھەجەر («فەتھۇلبارىي»، 213/10): «بۇ مۇرسەل ياكى مۇئزەل» دېگەن. ھەيسەمىي («مەجمەئۇززەۋائىد»، 13047)، سۇيۇتىي («ئەلجامىئۇسسەغىر»، 3465، 3466) ۋە ئالبانىي («غايەتۇل مەرام»، 302) لەر: «زەئىف» دېگەن.

قىزىقماسلىق، بەزىدە دۇنيا غەملىرى ۋە ئاخىرەتتىكى ھېساب قاتارلىق نېئمەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرگە قاراپ ئۆز ھالى بىلەن تەسەللى تېپىش، ئەسلا كۆڭلىدىن كەچكەن خىياللىرى بىلەن ئەمەل قىلماسلىق ۋە سۆزلىمەسلىك بىلەن بولىدۇ. مۇشۇ ئىشلارنى قىلغان كىشىگە ھەسەت زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ.

پەيغەمبەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ھەسەت قىلغۇچى / قىزغانغۇچى ئۇنىڭ پەيغەمبەر بولماسلىقىنى ياكى ئالمىنىڭ ئىلمىگە ھەسەت قىلغۇچى ئۇنىڭ ئىلمىدىن مەھرۇم قېلىشىنى ياكى ئول نېئمەتنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇنىڭ ئەپۇ قىلىنىدىغان يېرى يوق. ئەمما، كافىر ۋە يامان نەپسىلەر بۇنداق تۇيغۇلاردا بولالايدۇ. كىشى ئۆزىنىڭ تەڭتۇشلىرىدىن ئېشىپ كېتىشىنى ۋە ئۇلار بىلەلمىگەن نەرسىلەرنى ئۆگىنىشىنى ئارزۇ قىلسا، گۇناھكار بولمايدۇ. چۈنكى، كىشى دوستلىرىنىڭ مەۋجۇد نېئمەتلىرىدىن مەھرۇم قېلىشىنى تىلىگەن ئەمەس. بەلكى پەرۋەردىگارىنىڭ ھۆزۈرىدا نېسىۋىسىنىڭ زىيادە بولۇشى ئۈچۈن تەڭتۇشلىرىدىن ئۆتۈپ كېتىشىنى ئىستىگەندۇر. بۇ خۇددى خوجايىنىغا خىزمەت قىلىشتا مۇسابىقىلەشكەن ئىككى قۇلغا ئوخشايدۇ. ئۇلاردىن بىرى مۇسابىقىدە ئۇتۇۋالماقچى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا: ﴿بۇ ھەقتە بەسلەشكۈچىلەر ئۆزئارا بەسلەشسۇنلەر﴾83/«مۇتەففىفىن»: 26 دېگەن.

«سەھىھەين»دە ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «پەقەت ئىككى خىسلەتكىلا ھەسەت قىلىش جائىزدۇر: بىرى، ئاللاھ ئۇنىڭغا نۇرغۇن مال - دۇنيا ئاتا قىلىپ، ئۇنى ھەق يولدا ئىشلىتىشكە مۇيەسسەر قىلغان كىشىگە؛ يەنە بىرى، ئاللاھ ئىلىم ئاتا قىلغان، ئۇشبۇ ئىلىم بىلەن توغرا ھۆكۈم چىقارغان ۋە شۇ ئىلمىنى باشقىلارغا ئۆگەتكەن كىشىگە»[1] دېگەن.

ھەسەت قىلىشنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىر قىسمى: ئاداۋەت، كىبىر، تەمەننا، باشلىقلىق سەۋداسى، ئىچى يامانلىق ۋە بېخىللىق قاتارلىقلار.

بۇلاردىن ئەڭ مۇھىمى ئاداۋەت ۋە ئۆچ كۆرۈشتۇر. چۈنكى، خاھلىغان بىر سەۋەب بىلەن بىر كىشى بىر كىشىگە ئەزىيەت بەرسە ۋە ئۇنى مۇرادىغا يېتىشتىن توسسا، ئۇ كىشىنى قەلبىدىن ئۆچ كۆرىدۇ ۋە كۆڭلىدە ئاداۋەت ئورۇنلىشىپ قالىدۇ. ئاداۋەت ساقلاش ئۆچ ئېلىش ۋە ئىنتىقام ئېلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئاداۋەت تۇتقۇچى دۇشمىنىگە نېمە مۇسىبەت يېتىشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنىڭدىن خۇشال

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7529)؛ مۇسلىم (815). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

بولىدۇ. ئۇنىڭغا يەتكەن بالا - مۇسىبەتنى ئاللاھ تاۋالا تەرەپتىن ئۇنىڭغا بېرىلگەن جازا، دەپ ئويلايدۇ. دۇشمىنگە نېمە نېئمەت يەتسە، ئۇنىڭدىن قايغۇرىدۇ. شۇنداق قىلىپ ھەسەت ۋە ئۆچمەنلىك ئۇ كىشىنى چىرماپ، قەتئىي قويۇۋەتمەيدۇ. تەقۋا كىشىنىڭ غايىسى زۇلۇم قىلماسلىق ۋە زۇلۇم - سىتەمنى دىلىدىن يامان كۆرۈشتۇر. بىر كىشىگە ئۆچ بولۇپ قېلىپ، ئۆچ كۆرۈلگۈچىنىڭ خۇشاللىقى ۋە قايغۇسىنىڭ ئۇنىڭ نەزەرىدە باراۋەر بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

كىبىرگە كەلسەك، كىشى تەكتۇشلىرىدىن ياكى شۇنىڭغا يېقىنراق بىراۋ مال- دۇنيا ياكى ئەمەل - مەنسەپكە ئېرىشسە، بۇ سەۋەبلىك ئۆزىگە قارىتا چوڭچىلىق قىلىشى ۋە ئۇنىڭ تەكەببۇرلۇقىغا تاقابىل تۇرالماسلىقىدىن قورقىدۇ؛ ھوقۇق ۋە مالغا ئېرىشكۈچى ئۆزىدىن تۆۋەن كىشى بولسا، ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ياكى ئۆزىگە تەڭداش بولۇپ قېلىشىغا تاقەت قىلالمايدۇ. كافىرلارنىڭ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە قىلغان ھەستى بۇنىڭغا يېقىندۇر. ئاللاھ تاۋالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلار: «بۇ قۇرئان نېمىشقا (مەككە بىلەن تائىفتىن ئىبارەت) ئىككى شەھەردىن بىر كاتتا ئادەمگە نازىل قىلىنمىدى؟» دېيىشتى﴾ 43/«زۇخرۇف»: 31.

كافىرلار مۇئمىنلەر ھەققىدە: ﴿ئاللاھ ئارىمىزدىن (ھىدايەت قىلىش بىلەن) ئىنئام قىلغان كىشىلەر مۇشۇلارمىكەن؟﴾6/«ئەنئام»: 53 دېگەن.

كافىرلار پەيغەمبەرلىرىگە: ﴿«سىلەرمۇ پەقەت بىزگە ئوخشاشلا ئىنسانسىلەر...﴾ 36/«ياسىن»: 15 دېگەن.

ئۇلار يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر سىلەر ئۆزۈڭلارغا ئوخشاش بىر ئىنسانغا ئىتائەت قىلساڭلار، شۇبھىسىزكى، ئۇ چاغدا سىلەر چوقۇم زىيان تارتقۇچىلارسىلەر﴾ 23/«مۇئمىنۇن»: 34.

دېمەك، كافىرلار ئەجەبلەندى، ئۆزلىرىگە ئوخشاش بىر ئىنساننىڭ پەيغەمبەرلىك مەرتىۋىسىگە ئېرىشكەنلىكىگە چىدىيالمىدى ۋە ھەسەت قىلىشتى.

باشلىق بولۇشنى ۋە يۇز - ئابرۇينى ياخشى كۆرۈشكە كەلسەك، بۇنىڭ مىسالى: بىر كىشى خاھلىغان بىر ئىلىم ياكى ھۇنەردە تەڭداشسىز ۋە مىسلىسىز ئادەم بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. خەقنىڭ ئۆزىنى ماختىشىغا تولىمۇ خۇشتار ۋە «مانا بۇ زات زامانىنىڭ يېگانە ۋە ھۇنەردە تەڭداشسىز كىشىسى» دېگەندەك ماختاشلىرىدىن بەك خۇشاللىق ھېس قىلىدىغان كۇنلەردە، دۇنيانىڭ نېرىقى ئۇچىدا ئۆزىگە ئوخشاش بىر كىشىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىسا بۇنىڭدىن قايغۇرىدۇ ۋە ئۇ كىشىنىڭ تېزراق ئۆلۈشىنى ياكى ئىلىم، باتۇرلۇق، ئىبادەت، ھۇنەر، بايلىق ۋەياكى باشقا بىرەر ساھەدە ئۆزىگە شېرىك كىشىنىڭ شۇ نېئمەتنى يوقتىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. مانا بۇ

يېگانىلىك دەۋاسى بىلەن بىرگە رەھبەرلىك سەۋداسىدىن ئۆزگە نەرسە ئەمەستۇر.

يەھۇدىي ئالىملار پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى تونۇپ تۇرۇپ ئىنكار قىلغان ۋە ئۆز رەھبەرلىك مەرتىۋىلىرىنىڭ قولدىن كېتىشىدىن قورقۇپ، رەسۇلۇللاھقا ئىمان ئېيتمىغان ئىدى.

ئىچى يامانلىق ۋە ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە بېخىللىق قىلىشقا كەلسەك، سەن كىشىلەر ئىچىدە باشلىقلىققا ھېرىس بولمىغان ۋە كىبىرسىز كىشىنى كۆرسەن. لېكىن، ئۇنىڭ قېشىدا ھەقتائالانىڭ بىر بەندىسىنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن نېئىمەت قىلىپ بېرىلگەن ياخشى ھال - ئەھۋالى بايان قىلىنسا، بۇ ئۇنىڭغا ئېغىر كېلىدۇ. ئەكسىچە ئەگەر كىمنىڭدۇر ئىشلىرىنىڭ قالايمىقانلاشقانلىقىنى، نەس باسقانلىقىنى، غۇربەتچىلىكتە قالغانلىقىنى ئاڭلىسا خۇشال بولىدۇ. ئۇ دائىما باشقىلارنىڭ ئۆزىنىڭ كەينىدە قېلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئاللاھ بەندىلىرىگە نېئىمەت بەرسە خۇددى ئۇنىڭ مۇلكى ۋە خەزىنىسىدىن ئالىدىغاندەك بېخىللىق قىلىدۇ.

ئالىملاردىن بىرى مۇنداق دېگەن: ئىككى خىل پېخسىق باردۇر: ئۆز مېلىغا پېخسىقلىق قىلغان كىشىگە بېخىل (البخيل)؛ ئۆزگىنىڭ مېلىغا پېخسىقلىق قىلىدىغان كىشىگە شەھىم (الشحيح) دېيىلىدۇ. ئاللاھنىڭ نېئىمەتلىرىنى ئۆزى بىلەن ھېچقانداق ئاداۋەت ياكى دوستلۇقى يوق بەندىلەردىن قىزغانچۇچى ئىككىنچى تۈردىندۇر. بۇنداق پېخسىقلىقنىڭ ئىچى يامانلىق ۋە ناچار تەبىئەتتىن ئۆزگە سەۋەبى يوقتۇر. بۇنى داۋالاش قىيىندۇر. چۈنكى، بۇنىڭ ئۆتكۈنچى بىر سەۋەبى يوق، سەۋەبى بولغان بولسا ئۇنى يوقتىشقا تىرىشقان بولاتتى. پېخسىقلىقنىڭ سەۋەبى دەل تەبىئەتنىڭ ناچارلىقىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى يوقتىش تەستۇر. مانا بۇلار ھەسەتخورلۇقنىڭ سەۋەبلىرىدۇر.

تەڭتۇشلار ۋە قۇرداشلار ئارىسىدا ھەسەت قىلىشنىڭ كۆپ بولىدىغانلىقىنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، بىز بايان قىلىپ ئۆتكەن سەۋەبلەر كۆپ تېپىلىدىغان كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ھەسەتمۇ كۆپ بولىدۇ. ھەسەت قىلىش كۆپىنچە ئەھۋاللاردا تەڭتۇشلار، قۇرداشلار، قېرىنداشلار ۋە نەۋرە تۇغقانلار ئارىسىدا يۈز بېرىدۇ. چۈنكى، كۆرەلمەسلىكنىڭ سەۋەبى ئۆز ئىچىدە بىردەكلىك بولمىغان مەقسەتلەردە نىشانىنىڭ توقۇنۇشۇپ قېلىشىدۇر. شۇ ۋەجدىن ئۆزئارا ئۆچمەنلىك ۋە دۈشمەنلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، بىر ئالىمنىڭ بىر ئابىدقا ئەمەس باشقا بىر ئالىمغا ھەسەت قىلغانلىقىنى، ئابىدنىڭمۇ ئالىمغا ئەمەس يەنە بىر ئابىدقا ھەسەت قىلغانلىقىنى،

سودىگەر سودىگەرنى، موزدوز موزدوزنى كۆرەلمەيدۇ، ھەرگىزمۇ بىرەر سەۋەبسىز گەزمالچىغا ھەسەت قىلمايدۇ. چۈنكى ھەر تائىپىنىڭ مەقسىتى باشقا بىر تائىپىنىڭكىگە ئوخشمايدۇ.

شۇڭا، دۇشمەنلىكنىڭ نېگىزىدە مەنپەئەت توقۇنۇشى باردۇر. بىر - بىرىدىن يىراقتىكى ئىككى كىشى ئوخشاش مەنپەئەت ۋە مەقسەت ئۈزرە بىر يەرگە كېلەلمەيدۇ. ئوخشىمىغان ئىككى شەھەردە ياشىغۇچى ئوخشىمىغان ئىككى كىشى ئارىسىدا ھېچقانداق باغ / رىشتە بولمايدۇ. مەلۇم بىر ماقامغا ئېرىشىشكە قاتتىق ھەۋەسلىك ياكى پۇتۇن دۇنياغا داڭق سېلىشقا ھېرىسمەن كىشىلەرلا بولمايدىكەن، يىراقتىكى كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزئارا ھەسەت / كۆرەلمەسلىك بولمايدۇ. ھەددىدىن ئارتۇق ھەۋەسلىك ياكى ئارزۇمەند كىشى — دۇنيانىڭ قەيەرىدە بولۇشىدىن قەتئىنەزەر — ئۆزى ماختانغان بىر خىسلەتكە شېرىك ھەرقانداق كىشىگە ھەسەت قىلىدۇ.

بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئەسىل مەنبەسى دۇنيا سۆيگۈسىدۇر. مەنپەئەت توقۇنۇشقان ئىككى كىشى ئۇچۇن بۇ دۇنيا تار كېلىدۇ. لېكىن، ئاخىرەتتە بولسا ھېچقانداق تارلىق مەۋجۇد ئەمەس. ئاللاھ تائالانى، پەرىشتىلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى، ئاسمانلىرى ۋە زېمىنىنىڭ ھۆكۈمدارلىقىنى چىن مەنادا تونۇش ئىستىكىدىكى كىشىلەر بۇنى تونۇپ يەتكەندە، باشقىلارغا ھەسەت قىلمايدۇ، چۈنكى، ئىلىم - مەرىپەت ئارىغلارغا (ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچىلارغا) تار كەلمەيدۇ، ئەكسىچە بىر مەلۇماتنى مىڭلاپ ئالىم بىلسىمۇ، ئۇنى باشقىلارنىڭ بىلگىنىدىن خۇشال بولىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن، دىن ئالىملىرى ئارىسىدا ھەسەت قىلىشىش بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ مەقسىتى ئاللاھ سۈيىنەھۇ ۋەتائالانى تونۇش بولۇپ، بۇ تونۇش ھېچقانداق تارلىق مەۋجۇد بولمىغان كەڭ بىر دېگىزدۇر. ئۇلارنىڭ ئاخىرقى نىشانى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىكى كاتتا ئورۇنغا ئېرىشىش بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىكى نەرسىلەردىمۇ تارچىلىق يوقتۇر، چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىكى ئەڭ كاتتا نېئىمەت ئاللاھ تائالاغا ئۇچرىشىش شەرىپى بولۇپ، بۇ ئۇچرىشىشتا نە بىرى بىرىنى توسۇپ قېلىش، نە تالىشىش بولمايدۇ. ھەقتائالاغا قارىغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى بەزىلىرىنى قىستاپ قويمايدۇ، بەلكى قارىغۇچىلارنىڭ كۆپ بولۇشى بىلەن ئۇلپەت تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. لېكىن، دىن ئالىملىرى ئىلىم ئارقىلىق مال - دۇنيا ۋە يۈز - ئابرۇي تېپىشنى مەقسەت قىلسا ئۆزئارا ھەسەت قىلىشىدۇ.

ئىلىم بىلەن مال ئارىسىدا پەرق باردۇر. مال بىراۋنىڭ قولىدىن چىقمىغۇچە، يەنە بىرىنىڭ قولىغا چۈشمەيدۇ. ئىلىم بولسا ئالىمنىڭ قەلبىگە ئورناشقان بىر

ئەڭگۈشتەر بولۇپ، باشقىلارغا ئۆگىتىشى بىلەن ئىلىم ئۇنىڭ قەلبىدىن چىقىپ كەتمەيمۇ ئۆگىتىلگەن ئادەمنىڭ قەلبىگە ئورنىشۇبرىدۇ. ئىلىمنىڭ چېكى يوقتۇر. كىمكى ئۆزىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقىنى، كائىتىلقىنى ۋە پادىشاھلىقىنى تەپەككۇر قىلىشقا ئادەتلەندۈرسە، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق نېئىمەتلەردىن تېخىمۇ لەززەتلىك بولۇپ قالىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا چەكلىمە يوق ۋە رىقابەتمۇ بولمايدۇ. شۇڭا، كىشىنىڭ قەلبىدە يارالمىشلاردىن ھېچكىمگە قارىتا ھەسەت بولمايدۇ. چۈنكى، ئۆزى بىلگەننى باشقىلارنىڭمۇ بىلىشى ئۇنىڭ لەززىتىنى زەررىچە كېمەيتىۋەتمەيدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن كېيىن، ھەسەت قىلىشنىڭ پەقەتلا نۇرغۇن كىشىنىڭ تەڭلا ھەممەيلەنگە يەتمەيدىغان چەكلىك بىر نىشانغا ھۇجۇم قىلىشىدىن ئۆتتۇرىغا چىقىدىغانلىقىنى بىلدىڭ.

دەرۋەقە كىشىلەرنى ئاسمانىنىڭ زىننەتلىرى بولمىش يۇلتۇزلارغا قاراشتا ئۆزئارا ھەسەت قىلىشمايدىغانلىقىنى كۆرىسەن. چۈنكى، ئاسمان بېپايان، جىمى كۆزلەر قارىسىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ. شۇڭا، ئەگەر سەن نەپسىڭگە كۆيۈنگۈچى بولساڭ، تالىشىش يوق، كۆڭۈلسىزلىكتىن خالىي نېئىمەت ۋە لەززەتنى تەلەپ قىلغىن! بۇ نېئىمەت ۋە لەززەت ئاللاھ تائالانى ۋە ئۇنىڭ ئاجايىپ ھۆكۈمدارلىقىنى تونۇشتىلا مەۋجۇدتۇر. بۇ نېئىمەت ۋە لەززەت ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانى ھەقىقىي تونۇشقا ئىشتىياق باغلىماي، ئىلىم - مەرىپەت ئارقىلىقلا ھاسىل بولمايدۇ. مۇبادا، ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇش لەززىتىنى ھېس قىلمىساڭ ۋە بۇ بارىدا قىزىقىشىڭ ئاجىز بولسا، سەن ھەقىقىي ئەركەك كىشى ئەمەسسەن، شەكسىزكى بۇ ھەقىقىي ئەركەكلەرنىڭ ئىشىدۇر. چۈنكى، قىزىقىش تەمىنى تېتىشتىن كېيىن پەيدا بولىدۇ. تېتىپ باقمىغان كىشى بىلمەيدۇ. بىلمىگەن كىشى سېغىنمايدۇ، سېغىنمىغان كىشى تەلەپ قىلمايدۇ، تەلەپ قىلمىغان كىشى ئېرىشەلمەيدۇ، ئېرىشەلمىگەن كىشى مەھرۇم كىشىلەر قاتاردا قېلىۋېرىدۇ.

ھەسەتنىڭ داۋاسى

شۇنى بىلگىنكى، ھەسەتخورلۇق بۇيۇڭ قەلب كېسەللىكلىرىدىن بىرى بولۇپ، قەلب كېسەللىرى پەقەت ئىلىم ۋە ئەمەل بىلەنلا داۋالىنىلىدۇ. ھەسەت كېسىلىگە پايدا قىلىدىغان ئىلىم ھەسەتنىڭ سېپىنىڭ دىن ۋە دۇنيالىقىڭغا زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلىشىڭدۇر. بىلگىنكى، ھەسىتىڭنىڭ ھەسەت قىلىنغۇچىنىڭ دىنى ۋە دۇنيالىقىغا ھېچقانداق زىيىنى يوق، بەلكى ئۇ بۇنىڭدىن پايدا ئالىدۇ. سەن ھەسەت قىلغانغا ئۇ ياقنىڭ نېئىمتى يوق بولۇپ كەتمەيدۇ. ئەگەر سەن ئاخىرەتكە

ئىشەنمىگەن تەقدىردىمۇ ــــ ئاقىل بولساڭ ــــ ھەسەتتىن ساقلىنىشىڭ ئەقىل كارى بولاتتى. چۈنكى، ھەسەت قىلىشتا ھېچقانداق پايدا يوق بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۇ قەلبكە ئەلەمدۇر. ئاخىرەتتە ھەسەتخورغا بولغۇسى ئازابنى بىلىپ تۇرۇپ، سەن قانداقمۇ ھەسەت قىلسەن؟!

بىز يۇقىرىدا ئېيتقان: «ھەسەت ھەسەت قىلىنغۇچىغا دىنى ۋە دۇنيالىقىدا ھېچقانداق زىيان يەتكۈزمەيدۇ، بەلكى ھەسەت قىلىنغان كىشى ھەسەت قىلغۇچىدىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە پايدا ئالىدۇ» دېگەن سۆزىمىزنىڭ بايانى شۇكى، ئاللاھ تائالا بىر كىشىگە تەقدىر قىلغان بىر نېئىمەت ئاللاھ تائالا تەقدىر قىلغان مۇددەتكىچە ئۇ كىشىدە داۋام قىلىدۇ. ئۇ كىشىگە ئاخىرەتتە ھېچ زىيان بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ كىشى ئۇ نېئىمەت سەۋەبلىك گۇناھكار بولمايدۇ. بەلكى ئۇ نېئىمەتتىن پايدىلىنىدۇ. سەن ھەسەتنى سۆز ۋە ئىش - ھەرىكىتىگە كۆرسەتسەڭ، ھەسەت قىلىنغۇچى كىشى سەن تەرەپتىن زۇلۇمغا ئۇچرىغان بولىدۇ.

ھەسەت قىلىنغۇچىنىڭ دۇنيادا ئالىدىغان مەنپەئەتىگە كەلسەك، كىشىلەر ھەممىدىن بەك دۇشمىنىنى قايغۇ ئىچىدە كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ. سېنىڭ ھەسەت سەۋەبلىك تارتقان ئازابىڭدىنمۇ چوڭ ئەلەم ۋە ئىزتىراپ بولمايدۇ ــــ بۇ ئەلبەتتە دۇشمىنىڭنى سۆيۈندۈرىدۇ ــــ.

ئەگەر بىز بايان قىلىپ ئۆتكەن سۆزلەرنى ئوبدان ئويلانساڭ، ئۆز نەپسىڭنىڭ ئۆزۈڭگە دۇشمەن، دۇشمىنىڭگە دوست ئىكەنلىكىنى بايقايسەن! سېنىڭ ئەھۋالىڭ بەئەينى دۇشمىنىنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ تاش ئاتقان، ئەمما تاش دۇشمىنىگە تەگمەي، يېنىپ كېلىپ ئۆزىنىڭ كۆزىگە تېگىپ (بىر) كۆزىدىن ئايرىلغان ئادەمگە ئوخشايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تېخمۇ ئاچچىقى كېلىپ، تاشنى بىرىنچى قېتىمدىكىدىن قاتتىقراق ئاتىدۇ، تاش يەنە قايتىپ كېلىپ ئۆزىگە تېگىپ، يەنە بىر كۆزىدىنمۇ ئايرىپ قارىغۇ قىلىدۇ. نەتىجىدە ئۇ تېخمۇ ئاچچىقلاپ ئۇچىنچى قېتىم تاش ئاتسا تاش يەنە يېنىپ كېلىپ بېشىنى يېرىۋېتىدۇ. دۇشمىنى بولسا ھېچنېمە بولماي، ساق پېتى ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈۋاتقان بولىدۇ. مانا بۇ ئىلىم بۇيرۇغان دورىلاردۇر. كىشى بۇلارنى تەپەككۇر قىلسا، قەلبىدىكى ھەسەت ئوتى ئۆچىدۇ.

ھەسەتنى داۋالاشتىكى پايدىلىق ئەمەل: ھەسەت بۇيرىغان نەرسىنىڭ ئەكسىنى قىلىشقا ئۆزىنى مەجبۇرلاشتۇر. ھەسەت كىشىنى ھەسەت قىلىنغۇچىغا ئاداۋەت تۇتۇشقا ۋە ئەيىبلەشكە بۇيرۇسا، نەپسىنى قارشى تەرەپنى ماختاش ۋە مەدھىيەلەشكە؛ تەكەببۇرلۇق قىلىشقا بۇيرۇسا، كەمتەر بولۇشقا؛ ياخشىلىق قىلماسلىققا بۇيرۇسا، ئەتەي كۆپرەڭ ياخشىلىق قىلىشقا مەجبۇرلىشى كېرەك.

سەلەف سالىھلەردىن بەزىلەر بىرەر شەخسىنىڭ ئۆزىنىڭ غەيۋىتىنى قىلغانلىقىنى ئاڭلىسا، غەيۋەت قىلغۇچىغا ھەدىيە ئەۋەتەتتى. بۇ دورىلار ھەسەتكە بەك پايدىلىقتۇر، لېكىن بەسى ئاچچىقتۇر. «كۆزلىگەن نەرسىلىرىڭ بولمايلىۋەرسە، بولىدىغان نەرسىنى كۆزلە» دېگەن ھېكمەتنى بىلىش بۇ دورىلارنى ئىچىشنى ئاسانلاشتۇرۇشى مۇمكىن. مانا بۇ مۇتلەق داۋادۇر.

ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

* * * *

دۇنيانى ئەيىبلەش توغرىسىدا

«قۇرئان كەرىم»دە دۇنيانى ئەيىبلىگەن، ئۇنىڭغا قىزىقماسلىققا تەرغىب قىلغان ۋە دۇنيا ھەققىدە مىساللارنى بايان قىلىپ كەلگەن ئايەتلەر كۆپتۇر. خۇددى ئاللاھ تائالانىڭ شۇ سۆزلىرىدەك: ﴿ئايالار، ئوغۇللار، ئالتۇن ــ كۈمۈشتىن توپلانغان كۆپ مالار، ئارغىماقلار، چارۋىلار ۋە ئېكىنلەردىن ئىبارەت كۆڭۈل تارتىدىغان نەرسىلەرنىڭ مۇھەببىتى ئىنسانلارغا چىرايلىق كۆرسىتىلدى. ئۇلار دۇنيا تىرىكچىلىكىدە مەنپەئەتلىنىدىغان (ئۆتكۈنچى) شەيئىلەردۇر؛ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بولسا قايتىدىغان گۈزەل جاي (يەنى جەننەت) بارىدۇر (شۇنىڭ ئۈچۈن باشقىغا ئەمەس، جەننەتكە قىزىقىش كېرەك)﴾3/«ئال ئىمران»: 14. ﴿ھاياتىي دۇنيانىڭ مىسالى (تېز ئۆزگىرىشى، نېئىمەتلىرىنىڭ ئۆتكۈنچى بولۇشى، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ بىلەن مەغرۇر بولۇشى جەھەتتىن) بىز ئاسماندىن چۈشۈرگەن (يامغۇر) سۇيىگە ئوخشايدۇكى، ئۇنىڭ بىلەن زېمىنىڭ ئىنسانلار، ھايۋانلار يەيدىغان تۇرلۈك ئۆسۈملۈكلىرى (ئۇنۇپ چىقىپ) بىر - بىرى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن، ھەتتا زېمىن گۈزەل تۇسكە كىرگەن، چىرايلىق ياسانغان، زېمىن ئىگىلىرى ئۇنىڭدىن مول ھوسۇل ئېلىشقا جەزم قىلىپ تۇرغان چاغدا، ناگاھان كېچىسى ياكى كۈندۈزى ئۇنىڭغا قازايىمىز يەتتى - دە، (زىرائەتلەرنى) تۇنۇگۈن (يەنى ئىلگىرى) يوقتەك، (پۈتۈنلەي) ئورۇپ تاشلانغاندەك قىلۇەتتۇق (يەنى نابۇت قىلىپ، يوق قىلدۇق)، پىكىر يۈرگۈزىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلىي بايان قىلىمىز﴾10/«يۇنۇس»: 24. ﴿بىلگىلاركى، دۇنيا تىرىكچىلىكى ئويۇندىن، (كىشىنى ئاخىرەتتە غەپلەتتە قالدۇرىدىغان) مەشغۇلاتتىن، زىبۇزىننەتتىن، ئۆزئارا چوڭچىلىقتىن، پۇل - مال، پەرزەنت كۆپەيتىپ پەخرلىنىشتىن ئىبارەتتۇر، (بەئەينى بىرەر قېتىم يېغىش بىلەن ئۆستۈرگەن) ئۆسۈملۈكى دېھقانلارنى خۇرسەن قىلغان يامغۇرغا ئوخشايدۇ، ئاندىن ئۇ ئۆسۈملۈك قۇرۇپ قالىدۇ، ئۇنىڭ سارغىيىپ قالغانلىقىنى كۆرىسەن، ئاندىن ئۇ يەنچىلگەن چۆپكە ئايلىنىدۇ. ئاخىرەتتە (كۇففارلار ئۈچۈن) قاتتىق ئازاب بار، (ياخشى بەندىلەر ئۈچۈن) ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە رازىلىقى بار، دۇنيا تىرىكچىلىكى پەقەت (غاپىل ئادەم) ئالدىنىدىغان بەھرىمەن بولۇشتۇر﴾57/«ھەدىد»:

20. ﴿يۇقىرىقىلارنىڭ بەزىسىنى) ئالتۇندىن قىلىپ بېرەتتۇق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى پەقەت دۇنيا تىرىكچىلىكىدە پايدىلىنىدىغان نەرسىلەردۇر. پەرۋەردىگارىڭنىڭ ھۇزۇرىدىكى ئاخىرەت (يەنى جەننەت ۋە ئۇنىڭدىكى نازۇ - نېئىمەتلەر) تەقۋادارلارغا خاستۇر﴾43/«زۇخرۇف»: 35. ﴿بىزنىڭ زىكرىمىزدىن (يەنى ئىمان بىلەن قۇرئاندىن) باش تارتقان، پەقەت دۇنيا تىرىكچىلىكىنىلا كۆزلىگەنلەردىن يۈز ئۆرۈگەن. ئۇلارنىڭ ئىلمىدىن يەتكەن يېرى ئەنە شۇ...﴾53/«نەجم»: 29، 30.

ھەدىسلەرگە كەلسەك «سەھھەيىن»دە مۇستەۋرىد ئىبنى شەددات رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايىتىدە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «دۇنيا ئاخىرەتكە نىسبەتەن بىرىڭلار ماۋۇ (كۆرسەتكۈچ) بارمىقىنى دېڭىزغا تىققانغىلا ئوخشايدۇ، بارمىقى نېمە بىلەن قايتىدۇ قاراپ باقسۇن»[1]. يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «دۇنيا كافىرنىڭ جەننىتى، مۇئمىننىڭ زىندانىدۇر»[2] دېگەن.

«ناۋادا دۇنيا ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە پاشىنىڭ قانىتىغا باراۋەر بولسا ئىدى، كافىرنى ئۇنىڭدىن بىر يۇتۇم سۇدا سۇغارمىغان بولاتتى»[3]

«دۇنيا مەلئۇندۇر، ئاللاھ ئۇچۇن بولغان نەرسىلەردىن باشقا ئىچىدىكىلەرمۇ مەلئۇندۇر»[4].

ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى دۇنيانى ياخشى كۆرسە، ئاخىرىتىگە زىيان سالىدۇ، كىمكى ئاخىرىتىنى ياخشى كۆرسە دۇنيالىقىغا زىيان سالىدۇ. شۇڭا، باقي قالىدىغانىنى فانىيدىن ئەلا بىلىڭلار»[5] دېگەن.

ھەسەن ئەلبەسرىي ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزگە دۇنيانى سۆكۈپ ئۇزۇن بىر پارچە خەت يازغان، ئۇ خەتتە: مەقسەتكە كەلسەك، دۇنيا ئەبەدىيلىك يۇرتى ئەمەس، بەلكى ئۆتەڭ يۇرتتۇر. ئادەم ئەلەيھىسسالام دۇنياغا جازالىنىش ئۈچۇن چۈشۈرۈلگەن ئىدى. ئى ئەمرۇلمۇئمىنىن! دۇنيادىن ھەزەر قىلغىل! دۇنيادىن

[1] مۇسلىم (2858).
[2] مۇسلىم (2956).
[3] تىرمىزي (2320). سەھل ئىبنى سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى. ئالباني: («سەھىھۇلجامىئ»، 5292) «سەھىھ» دېگەن.
[4] تىرمىزي (2322). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالباني: («سەھىھۇلجامىئ»، 3414) «ھەسەن» دېگەن.
[5] ئەھمەد (19712)؛ ھاكىم (7853). ئەبۇ مۇسا ئەشئەري رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالباني: («سەھىھۇتتەرغىب»، 3247) «سەھىھ لىغەيرىھى» دېگەن.

ئېلىنغۇسى ئۇزۇق دەل ئۇنى تەرك ئېتىشتۇر. دۇنيانىڭ بايلىقى ئۇنىڭ نامراتلىقىدۇر. دۇنيانى ئەزىز بىلگەن كىشىنى دۇنيا خار قىلۇر. مال توپلىغان كىشىنى دۇنيا كەمبەغەل قىلۇر، دۇنيا مىسالى زەھەردۇر، بىلمىگەن كىشى ئۇنى يۇتۇر، بۇ ئۇنىڭ ئۆلۈمى دېمەكتۇر. ئۇ ھالدا بۇ ئالدامچى، خيانەتچى، گوللىغۇچى يۇرتتىن ئېھتىيات قىلغىل! دۇنيادىكى ئەڭ سۆيۈملۈك نەرسەڭ سېنىڭ ئەڭ ئېھتىيات قىلىدىغان نەرسەڭ بولسۇن! دۇنيا قۇۋانچى (خۇشاللىقى) قايغۇ بىلەن، سۈزۈكلۈكى دۇغ بىلەن ئارىلاشتۇرۇلغاندۇر. مۇبادا ياراتقۇچى ئىگەم دۇنيادىن خەۋەر بەرمىگەن، دۇنيا باردا مىساللارنى بايان قىلمىغان بولسا ئىدى، دۇنيانىڭ ئۆزى ئۇخلىغۇچىنى ئويغاتقان، غاپىل كىشىنى ئاگاھلاندۇرغان بولاتتى. ۋەھالەنكى، ھەقتائالا دۇنيادىن ئاگاھلاندۇرغۇچى، نەسىھەت قىلغۇچى ئايەتلەر نازىل قىلغان تۇرسا، دۇنيا قانداقمۇ ئۇيقۇدىكى غاپىللارنى ئويغاتمىسۇن؟! دۇنيانىڭ ئاللاھ تائالانىڭ نەزەردە ھېچقانداق قىممىتى يوقتۇر، شۇڭا رەب تائالا دۇنيانى ياراتقاندىن باشلاپ ئۇنىڭغا ئېتىبار نەزەردە قاراپ باقمىغاندۇر.

دۇنيانىڭ جىمى ئاچقۇچلىرى ۋە خەزىنىلىرى نەبىي مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە تەڭلەنگەن ئىدى. ھالبۇكى، دۇنيا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بولغاندا ئىدى، ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ نەزەردىكى مەرتىۋىسى بىر پاشىنىڭ قانىتىچلىك كەملەپ قالمايتتى. شۇنداق تۇرۇپمۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتتى[1]. چۈنكى، ئاللاھ ئەمرىگە قارشى چىقىشنى مەكرۇھ بىلدى، ياراتقۇچى يامان كۆرگەن نەرسىنى ياخشى كۆرۈشنى خاھلىمىدى ياكى پادىشاھى پەس قىلغان نەرسىنى ئۇستۇن قىلىشنى ئىستىمىدى. ئۇ شۇنداق بىر دۇنيادۇركى، ئاللاھ تائالا سىناق ئۈچۈن سالىھ قۇللىرىدىن ئايلاپ، ئالداش ئۇچۇن دۈشمەنلىرىگە بولۇشىغا بەردى. دۇنيا بىلەن مەغرۇرلانغان ۋە دۇنياغا ئىگە بولغۇچى ئۆزىنى دۇنيا بىلەن ئىكرام قىلىنغان دەپ ئويلامدۇ؟! ئۇ كىشى مۇھەممەد سەللەللاھى ئەلەيھى ۋەسەللەم ئاچلىقتىن قورسىقىغا تاشلارنى تاڭغان[2] چاغدا ئاللاھنىڭ نېمە قىلغانلىقىنى

---

[1] ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «رەببىم ماڭا مەككىنىڭ بەتھا دېگەن سايلىقىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ بەرمەكچى بولغانىدى، مەن ئۇچ قېتىم: ‹ئى رەببىم! ئۇنداق قىلىپ بەرمىگىن. مەن بىر كۈن ئاچ، بىر كۈن توق ئۆتەي؛ قورسىقىم ئاچقاندا، ساڭا يېلىنىپ، سېنى زىكرى قىلاي؛ تويغاندا بولسا، ساڭا تەشەككۇر ۋە ھەمد ئېيتاي› دېدىم». تىرمىزىي: (3980) «ھەسەن» دېگەن.

[2] زەبىيدىي («ئىتھافۇسسادە»، 101/8) دېگەنكى: بۇخارىي بۇ ھەدىستە (4101) جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئورنىدىن تۇردى، ھالبۇكى قورسىقى تاش بىلەن تېڭىلغان ئىدى» دېگەن لەۋزى بىلەن؛ تىرمىزىي ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن: «قورساقلىرىمىزغا تېڭىۋالغان تاشلارنى كۆرسەتتۇق. شۇنىڭ بىلەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم قورسىقىغا باغلىغان ئىككى پارچە تاشنى كۆرسەتتى» دەپ

ئۇنتۇمدۇ؟! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! بەندىلەردىن مال - دۇنيا ئۆزىگە ئېشىپ - تاشقۇچە بېرىلگەن بولسۇن - يۇ، بۇنىڭ ئۈزى ئۇچۇن تۇزاق بولۇشىدىن قورقمىغان كىشى ئەقلى كەمتۇك، نەزىرى ئاجىز كىشىدۇر. بىر مال - دۇنيا بېرىلمىگەندە، بۇنىڭ ئۈزى ئۇچۇن بىر سىناق ئىكەنلىكىگە ئىشەنمىگەن كىشىنىڭمۇ ئەقلى نۇقسان، نەزەر دائىرىسى تاردۇر، شۇنداقلا مال - دۇنيا بېرىلمىگەندە بۇنىڭ ئۈزى ئۇچۇن بىر خەير ئىكەنلىكىگە ئىشەنمىگەن كىشىمۇ كەم ئەقىل ۋە قەلب كۆزى خىرە كىشىدۇر.

مالىك ئىبنى دىنار رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «سېھىرگەر دۇنيادىن ساقلىنىڭلار! چۇنكى، ئۇ ئالملارنىڭ قەلبلىرىنىمۇ سېھىرىبەند قىلىۋېتەلەيدۇ».

دۇنيا ھەققىدە ئېيتىلغان ئوخشىتىشلاردىن بىرى، يۇنۇس ئىبنى ئۇبەيدنىڭ مۇنۇ سۆزىدۇر: «مەن دۇنيانى گويا ئۇخلاۋاتقان بىر كىشىگە ئوخشاتتىم. كىشى چۈشىدە ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنىمۇ، ياخشى كۆرمەيدىغان نەرسىلەرنىمۇ كۆرىدۇ ۋە شۇ ھالتىدە تۇيۇقسىز ئويغىنىپ كېتىدۇ».

بۇ قاتارلىق سۆزلەردىن يەنە بىرى: «كىشىلەر ئۇيقۇدا، ئۆلگەندە ئويغىنىدۇ. يەنى ئۇلار ئۆلگەن ھامان ئويغىنىدۇ ۋە قوللىرىدا دۇنيادا تايانغان ۋە خۇشال بولغان ھېچنېمىسى بولمايدۇ».

رىۋايەتتە قىلىنۇركى، «ئىيسا ئەلەيھىسسالام دۇنيانى چىشلىرى چۈشۈپ كەتكەن بىر قېرى موماي سۈرتىدە كۆردى، ئۇنىڭ ئۇستىدە ھەرتۈرلۈك زىننەت بار ئىدى. ئىيسا ئەلەيھىسسالام دۇنياغا:

— قانچە قېتىم توي قىلدىڭىز؟ — دېگەندى، دۇنيا:

— ساناپ بولالمايمەن، — دېدى. ئىيسا ئەلەيھىسسالام:

— ھەممىسى سىزدىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتتىمۇ ياكى ھەممىسى سىزنى تالاق قىلدىمۇ؟

— بەلكى مەن ھەممىسىنى ئۆلتۈردۈم.

— ھايات قالغان ئەرلىرىڭىزنىڭ شورى قۇرۇسۇن! ئۇلار قانداقمۇ كەتكەن ئەرلىرىڭىزدىن ئىبرەت ئالمىغاندۇ؟! سىز ئۇلارنى بىر - بىرلەپ ھالاك قىلدىغان تۇرسىڭىز، ئۇلار قانداقمۇ سىزدىن ئېھتىيات قىلمىغاندۇ؟!»

ئىبنى ئاببىاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ:

رىۋايەت قىلغان. تىرمىزي: «غەرىب» دېگەن.

«دۇنيا قيامەت كۈنى ئاق چاچلىق، كۆزى كۆك، توڭكاي چىش، بەتبەشىرە قېرى بىر كەمپىر سۈرىتىدە كەلتۈرۈلىدۇ ۋە خالايىق ئالدىغا چىقىرىلىپ، ئۇلارغا:

— بۇنى تونۇمسلەر؟ — دېيىلىدۇ. ئۇلار:

— بۇنى تونۇشتىن ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ پاناھ تىلەيمىز، — دەيدۇ. ئاندىن:

— بۇ دۇنيادۇركى، سىلەر شۇنى دەپ جېدەللەشكەن ئىدىڭلار، شۇنى دەپ سىلە - رەھىمنى ئۈزگەن ئىدىڭلار، شۇنى دەپ ھەسەت قىلىشقان، دۈشمەنلەشكەن ۋە ئالدانغان ئىدىڭلار، — دېيىلىدۇ ۋە دۇنيا دوزاخقا تاشلىنىدۇ. شۇ چاغدا دۇنيا:

— ئى پەرۋەردىگارىم! مېنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىم ۋە دوستلىرىم قېنى؟ — دەيدۇ. ئاللاھ تائالا:

— ئى دۇنيانىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ۋە دوستلىرى، قېنى سىلەرمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلۇڭلار! — دەيدۇ».

ئەبۇلئەئلا رەھمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «چۈشۈمدە قېرى بىر ئايالنى كۆردۈم، ئۇنىڭ ئۈستىدە ھەر تۈرلۈك زىننەت بار ئىدى، كىشىلەر ئۇنىڭغا قاراپ، ھەيرانلىقتا توختاپ تۇرۇپ قالغان ئىدى. مەن:

— ۋاي بىچارە! سىز كىمسىز؟ — دېگەنىدىم، ئۇ:

— مېنى تونۇمامسەن؟ — دېدى.

— ياق!

— مەن دۇنيا.

— ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ سېنىڭ يامانلىقىڭدىن پاناھ سورايمەن.

— سەن مېنىڭ يامانلىقىمدىن ساقلىنىشنى ياخشى كۆرسەڭ، پۇل - مالنى يامان كۆرگىن».

ئاللاھ دوستلىرىدىن بىرى مۇنداق دېگەن: «مەن چۈشۈمدە دۇنيانى بەتبەشىرە، دۈمچەك ۋە قېرى بىر موماي ھالىتىدە كۆردۈم».

باشقا بىر مىسال: شۇنى بىلگىنكى، سەن ئۇچ تۈرلۈك ھالدا بولىسەن:

بىرى، سەن ھېچنېمە ئەمەس ھالىتىڭ، بۇ سەن يارىتىلىشتىن ئىلگىرىكى ھالەتتۇر.

يەنە بىرى، سەن ئۆلگەن سائەتتىن ئېتىبارەن مەڭگۈ - مەڭگۈگە قېلىش

هالىتىگىدۇر. ئۇنىدا، سېنىڭ روھىڭ تېنىگدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، مەۋجۇد هالەتتە ساقلىنىپ قالىدۇ. ئۇ يا جەننەتتە ۋەيا دوزاختا بولىدۇ. بۇ بولسا ئەبەدىلئەبەد قېلىشتۇر.

بۇ ئىككى هالەت ئاربسىدا يەنە بىر ئوتتۇراهال بىر هالەت باردۇركى، ئەنە شۇ سېنىڭ دۇنيادىكى كۇنلىرىگىدۇر. بۇنىڭ مقدارىغا قارا ۋە ئۇنى يۇقىرىقى ئىككى هالەتكە سېلىشتۇرۇپ كۆرگىن. شۇندىلا سەن دۇنيا هاياتىگىنىڭ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقاندىنمۇ ئاز ۋاقىت ئىكەنلىكىنى بىلىسەن. دۇنياغا مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغان كىشى ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ / يۆلەنمەيدۇ. دۇنيادىكى كۇنلىرى مۇسىبەت ۋە تارچىلىقتا ئۆتتىمۇ ياكى كەڭرىچىلىك ۋە بايلىقتا ئۆتتىمۇ؟ پەرۋا قىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋەسەللەم كېسەك ئۇستىگە كېسەك، قومۇش ئۇستىگە قومۇش قويغان ئەمەس ۋە: «مېنىڭ دۇنيا بىلەن نېمە ئىشىم؟ مېنىڭ ئەهۋالىم بىلەن دۇنيانىڭ ئەهۋالى خۇددى بىر تۇپ دەرەخ ئاستىغا كىرىپ سايىدىغاندىن كېيىن، دەرەخنى تاشلاپ يولىنى داۋاملاشتۇرىدىغان يولۇچىنىڭ ئەهۋالىغا ئوخشايدۇ، خالاس»[1] دېگەن.

ئىسا ئەلەيهىسسالام: «دۇنيا بىر كۆۋرۈكتۇر. ئۇنىڭدىن ئۆتۈۋېلىڭلار، لېكىن ئۇنى گۈللەندۇرمەڭلار» دېگەن. بۇ ناهايىتى روشەن بىر مىسالدۇر. چۈنكى، دۇنيا ئاخىرەتكە تۇتاشقان بىر كۆۋرۈكتۇر. بۇ كۆۋرۈكنىڭ بىرىنچى تۈۋرۈكى بۆشۈك بولسا، ئىككىنچى ۋە ئاخىرقى تۈۋرۈكى قەبىردۇر. كىشىلەرنىڭ بەزىسى كۆۋرۈكنىڭ يېرىمىغا كەلگۈچە، بەزىلىرى ئۇچتىن بىرىگىچە، بەزىلەر ئۇچتىن ئىككىسىگىچە ۋە بەزىلەر كۆۋرۈكنىڭ ئاخىرىغا كەلگۈچە غاپىلدۇر. قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر هامان شۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە مەجبۇر. تېز - تېز ئۆتۈپ كېتىۋېتىپمۇ كۆۋرۈك ئۇستىگە ئۆي قۇرۇش، ياساش، بېزەش ۋە زىننەتلەش ئۇچىغا چىققان نادانلىق ۋە ئەخمەقلىقتۇر.

دەپتۇرلەركى: «دۇنيا تەلەپ قىلغۇچى بەئەينى دېڭىز سۈيىنى ئىچكۈچىگە ئوخشايدۇ. ئىچكەنسېرى ئۇسسۇزلۇقى ئاشىدۇ، ـــ ئۇسسىغانسېرى ئىچىدۇ ـــ هەتتا ئىچكەن سۇيى ئۇنى ئۆلتۈرىدۇ».

سەلەفلەردىن بىرى دوستلىرىغا: «يۇرۇڭلار، مەن سىلەرگە دۇنيانى كۆرسىتىپ قويايي!» دەيتتى ۋە ئۇلارنى دۆۋىلەپ قويۇلغان گەندە يېنىغا ئېلىپ باراتتى ۋە: «ئەييۇهەننىاس! خالايىقنىڭ مېۋە - چېۋە، توخۇ - توشقانلىرىغا، هەسەل - قايماق ۋە سىرىق مايلىرىغا قارىڭلار! (نېمىگە ئايلانغان - هە؟!)» دەيتتى.

[1] تىرمىزي (2377). تىرمىزي ۋە ئالبانىيلار: («سەهىھۇلجامىئ»، 5668) «سەهىھ» دېگەن.

باشقا بىر مسال:

ھەسەن ئەلبەسرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: ماڭا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى يەتتى: «مېنىڭ، سىلەرنىڭ ۋە دۇنيانىڭ ئەھۋالى خۇددى چاڭ - توزانلىق بىر چۆلدە ماڭغان كىشىلەرگە ئوخشايدۇكى، ئۇلار قانچىلىك يولنى بېسىپ بولغانلىقىنى ۋە يەنە قانچىلىك يول قالغانلىقىنى بىلەلمەي تۇرغانىدا ئوزۇق - تۆلۈكى تۈگەپ، مىنەرگە ئۇلىغى يوق ھالدا چۆلنىڭ ئوتتۇرىدا ـــ چارىسىز ـــ قېلىپ قالىدۇ. ھەم ئاچ - سۇسىز، ھەم مەركەب - ئۇلاغسىز. ئۇلار ھاياتتىن تامامەن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ تۇرغاندا، ئۇشتۇمتۇت بىر قۇر پۈزۈر كىيىم كىيگەن، بېشىدىن سۇ تامچىلاپ تۇرىدىغان بىر كىشى چىقىپ كېلىدۇ. ئۇلار ئۆزىچە: ‹بۇ كىشى يېقىنلاردىكى بىر ۋاھەدىن كەلگەن ئوخشايدۇ، ۋاھە يىراق بولمىسا كېرەك› دېيىشىدۇ. ئۇ كىشى ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ـــ ھەي خالايىق! ھالىڭلار قانداق؟ ـــ دەيدۇ. ئۇلار:

ـــ ھالىمىز كۆرۈپ تۇرغىنىڭدەك، ـــ دەيدۇ. ئۇ كىشى:

ـــ ئېيتىڭلارچۇ، ئەگەر سىلەرنى قانغۇچە تاتلىق سۇ ۋە ئاجايىب يېشىللىق باغلارغا باشلاپ بارسام نېمە قىلسىلەر؟ ـــ دەيدۇ. ئۇلار:

ـــ ساڭا ھېچ ئىشتا ئاسىيلىق قىلمايمىز ـــ دەيدۇ. ئۇ:

ـــ ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىپ تۇرۇپ ئەھدە بېرىڭلار! ـــ دەيدۇ». پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئېيتتى: «ئۇلار ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىپ تۇرۇپ ئۇ كىشىگە ھېچ ئىشتا ئاسىيلىق قىلماسلىققا ئەھدىلەر بېرىدۇ. ئۇ كىشى ئۇلارنى سۇ ۋە يېشىللىق باغلار بار يەرگە ئېلىپ كېلىدۇ ۋە ئۇ كىشى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاللاھ خاھلىغان مۇددەتكىچە تۇرىدۇ. ئاندىن:

ـــ ئى خالايىق! قېنى تۇرۇڭلار، سەپەر قىلىمىز، ـــ دەيدۇ. ئۇلار:

ـــ قەيەرگە؟ ـــ دەيدۇ. ئۇ كىشى:

ـــــ سىلەرنىڭ بۇ سۈيۈڭلارغا ۋە باغلىرىڭلارغا ئوخشىمايدىغان سۇ ۋە باغلار بار يەرگە، ـــ دەيدۇ.

شۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى:

ـــ ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! بىز بۇنىڭدەك سۇ ۋە باغلاردىن تامامەن نائۈمىد بولۇپ تۇرغانىدا بۇلارنى تاپتۇق، بىز بۇنىڭدىنمۇ ياخشى تۇرمۇشنى قانداق

قىلىمىز؟! ـــ دەيدۇ. ئۇلاردىن ئاز بىر قىسمىلا:

ـــ سىلەر بۇ كىشىگە ئاسىيلىق قىلماسلىققا ئاللاھ نامى بىلەن قەسەم قىلىپ تۇرۇپ ئەھدە بەرگەن ئەمەسمىدىڭلار؟ بۇ كىشى سىلەرگە ئاۋۋالقى گېپىدە راست سۆزلىدى، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! بۇ سۆزىدىمۇ راستچىلدۇر، ـــ دەيدۇ.

ئاندىن ئۇ كىشى ئۆزىگە ئەگەشكەن كىشىلەر بىلەن كېتىدۇ، قالغانلار شۇ يەردە قېلىپ قالىدۇ. ئاندىن دۈشمەن كېلىپ ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئۆلىدۇ ۋە بىر قىسمى ئەسىرگە چۈشىدۇ»[1].

«سەھىھەين»دە ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ ۋە ئاللاھ مېنى ئەۋەتكەن ھەقنىڭ مىسالى خۇددى شۇنداق بىر ئادەمنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشايدۇكى، ئۇ ئۆز قەۋمىگە مۇنداق دەيدۇ:

ـــ ئى قەۋمىم! مەن يېۋ قوشۇننىى ئۆز كۆزلىرىم بىلەن كۆردۈم، مەن ئوچۇق ئاگاھلاندۇرغۇچىمەن! تېز قېچىڭلار!

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان كىشىلەردىن بىر تۈركۈمى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدۇ ۋە ئاۋۋال كېچە يولغا چىقىپ، ئاستا - ئاستا يىراقلىشىپ دۈشمەندىن قۇتۇلىدۇ. يەنە بىر تۈركۈملەر ئۇنى ئىنكار قىلىپ، ئۆز يېرىدە تاڭ ئاتقۇزىدۇ ۋە يېۋ قوشۇنى ئەتىگەندە باستۇرۇپ كېلىپ، ئۇلارنى ئۆز يۇرتىدا ھالاك قىلىدۇ ۋە قىرىپ تاشلايدۇ. مانا بۇ ماڭا ئىتائەت قىلغان ۋە مەن ئېلىپ كەلگەن ھەقكە ئەگەشكەنلەر بىلەن ماڭا ئاسىيلىق قىلغان ۋە مەن ئېلىپ كەلگەن ھەقنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ مىسالىدۇر»[2].

دۇنيانىڭ ھەقىقىتى، دۇنيانىڭ ئەيىبلىنىدىغان ۋە ماختىلىدىغان تەرىپى

نۇرغۇن كىشىلەر دۇنيانى مۇتلەق قارىلايدىغان سۆزلەرنى ئاڭلىغان ۋە بۇلارنى ئىنسانلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن يارىتىلغان مەۋجۇداتقا ئىشارە دەپ چۈشىنىۋېلىشقان ۋە نەتىجىدە ئۆزلىرى ئۈچۈن پايدىلىق / كېرەكلىك بولغان يېمەك - ئىچمەكلەرنىمۇ تەرك ئەتكەندۇر.

ئاللاھ تائالا ئىنسانىنى نەپسىگە مەنپەئەتلىك نەرسىگە ئىنتىلىدىغان تەبىئەتتە ياراتقان. بەزىلەر نەپسى بىرەر نەرسىگە ئىنتىلسە، ئۆزلىرىچە زاھىدلىقنىڭ پەيتى

[1] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (507). ھەسەن بەسرىيدىن مۇرسەلدۇر.
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7283)؛ مۇسلىم (2283).

دەپ قارىغانلىقى ۋە نەپسىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ھەقلىرى بارلىقىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ ئارزۇغا توسقۇنلۇق قىلىشتى. زاھىد بولۇۋالغانلارنىڭ كۆپىنچىسى مۇشۇ ھالدا بولۇپ، ئۇلار بۇنى ئىلمىنىڭ ئازلىقىدىن قىلدى.

بىز ھېچبىر تەرەپكە ئېغىپ كەتمەستىن، ھەقىقەتنى ئاشكارا قىلىپ، شۇنداق دەيمىزكى:

بىلگىن، دۇنيا ئىنسانلار كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان مەۋجۇد شەيئىلەردىن ئىبارەت بولۇپ، ھەر ئىنساننىڭ ئۇنىڭدا نېسىۋىسى بار. بۇ مەۋجۇد شەيئىلەر بولسا زېمىن ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىكى نەرسىلەردۇر. يەنە، يەر يۈزى ئىنسانىنىڭ تۇرالغۇسىدۇر. يەر يۈزىدىكى كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك ۋە نىكاھلىنىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا تەرەپكە يول ئالغۇچى «بەدەن ئۇلىغىنىڭ ھەلپىسى»دۇر. خۇددى ھەج يولىدىكى تۆگە سەپەردە ئېھتىياجىنىڭ تەمىنلىنىشى بىلەنلا تىرىك قالالىغانغا ئوخشاش، بەدىنىمىزمۇ ئېھتىياجى قامدىلىشى بىلەنلا مەۋجۇدلۇقىنى ساقلىيالايدۇ. دېمەك، بۇ ئېھتىياجلىرىنى بۇيرۇلغان يول بويىچە قامدىغۇچىلار ماختىلىدۇ، ئەكسىچە ئاچكۆزلۈك بىلەن چاڭگال - چاڭگاللاپ، ھاجىتىدىن ئارتۇق ئالغۇچى ئەيىبلىنىدۇ.

ئاچكۆز كىشىنىڭ دۇنيالىق نەرسىلەر ئېلىشىنىڭ ھېچقانداق مەنىسى يوق، چۈنكى ئاچكۆزلۈك ئىنسانىنى پايدىدىن زىيانغا تاشلايدۇ ۋە ئاخىرەتنى ئويلاشتىن مەشغۇل قىلىدۇ. شۇ ۋەجدىن كۆزلەنگەن نەرسە قولدىن كېتىدۇ. ئۇنداق كىشى بەئەينى تۆگىسىگە ھەلەپ بېرىدىغان، سۇغۇرۇپ ۋە تۇرلۈك پۇپۈك - بېزەكلەرنى تاقاپ يۈرۈپ، ھەمراھلىرىنىڭ مېڭىپ بولغانلىقىنى ئۇنتۇپ، چۆلدە ئۆزى ۋە تۆگىسى يىرتقۇچ ھايۋانلارغا ئولجا بولغان كىشىگە ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ.

دۇنيالىقتىن ھاجەت مىقدارىدا ئالماسلىقنىڭ (بۇ ھەقتە ئەستايىدىل بولماسلىقنىڭ) ھەقلىق بىر تەرىپى يوق. چۈنكى، ئۇلاغ / تۆگە ئۆزىگە يارام نەرسىلەرنى يېگەندىلا مېڭىشقا قادىر بولالايدۇ. شۇڭا، ساغلام يول ئوتتۇراھال يولدۇر. ئوتتۇراھال يول بولسا: كۆڭلى تارتىپ تۇرسىمۇ، دۇنيالىقتىن ئېھتىياجىغا تۇشلۇق مىقداردا ئېلىشتۇر. چۈنكى، نەپسىكە ئارزۇ قىلغان نەرسىسىنى بېرىش ئۇنىڭغا ياردەم قىلغانلىق ۋە ئۇنىڭ ھەققىنى ئادا قىلغانلىق بولىدۇ.

سۇفيان سەۋرىي رەھىمەھۇللاھ كۆپ ۋاقىتلاردا ياخشى تاماقلارنى يەيتتى ۋە سەپەردە يېنىغا ھەسەل ھالۋىسى ئېلىۋالاتتى.

ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم رەھىمەھۇللاھ بەزى ۋاقىتلاردا ياخشى تاماقلارنى يەيتتى ۋە مۇنداق دەيتتى: «تاپالىساق ئەركەكتەك يەيمىز، تاپالمىساق ئەركەكتەك سەبر

قىلمىز».

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋە ساھابە كىراملەرنىڭ ھاياتىغا قاراپ باقايلى! ئۇلار دۇنيادىن پايدىلىنىشتا ئاشۇرۇۋەتمىگەنىدى، نەپسىنىڭ ھەقلىرىگىمۇ سەل قارىمىغانىدى.

نەپس ئارزۇ قىلغان نەرسىگە ياخشى قاراپ بېقىش كېرەك. ئەگەر ئۇ نەپسىنى قوغداش، داۋاملاشتۇرۇش، ئىسلاھ قىلىش ۋە ياخشى ئىشلار ئۈچۈن جانلاندۇرۇشقا پايدىلىق بولسا توسماسلىق كېرەك. ئەگەر يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مەنپەئەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك بولماي، پەقەت شەھۋىتىنى قانىدۇرۇش ئۈچۈنلا بولسا، ئەيىبلىنىدۇ. مانا بۇ زاھىدلىق قىلىدىغان پەيتتۇر.

* * * *

بېخىللىق، ھېرىسمەنلىك، تەمەخورلۇقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى، مالنىڭ ئەيىبلىنىدىغان ۋە ماختىلىدىغان تەرەپلىرى، قانائەتچان بولۇش، سېخىي بولۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سۈپەتلەرنىڭ مەدھىيەلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، مالنىڭ ئۆزى ئەيىبلەنمەيدۇ. بەلكى ئىنسانىدىكى سۈپەتلەر سەۋەبىدىن مالنى ئەيىبلەش يۈز بېرىدۇ. ئۇ سۈپەتلەر بولسا: ئىنساننىڭ مالغا قاتتىق ھېرىسمەن بولۇشى ياكى ئۇنى ئېلىش ھالال بولمايدىغان ئورۇندىن ئېلىشى، ياكى مالنىڭ زاكاتقا ئوخشاش ھەققىنى بەرمەسلىكى، ياكى مالنى ھالال بولمايدىغان يەرگە سەرپ قىلىشى ۋەياكى مال بىلەن پەخىر قىلىشى قاتارلىق سۈپەتلەردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەرنىڭ مالىلىرىڭلار، بالىلىرىڭلار (سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن) بىر تۇرلۇك سىناقتۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاتتا ساۋاب بار﴾64/«تەغابۇن»: 15.

«سۇنەنۇتتىرمىزلى»دا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «مال ۋە مەنسەپ سەۋداسىنىڭ بىر مۇسۇلماننىڭ دىنىغا بەرگەن زىيىنى ئىككى ئاچ بۆرىنىڭ بىر قوتانغا كىرىپ، يېگىنىنى يەپ، قالغىنىنى ئۆلتۈرۈپ (مال ئىگىسىگە) سالغان زىيىنىدىن تېخىمۇ چوڭدۇر»[1].

سەلەف سالىھلەر مالنىڭ پىتنىسىدىن بەك قورقاتتى.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شەھەرلەرنىڭ فەتىھ بولغىنىنى كۆرسە يىغلاپ كېتەتتى

[1] ئەھمەد (15822)؛ تىرمىزىي (2376). كەئىب ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 5620) «سەھىھ» دېگەن.

ۋە: «ئاللاھ تائالا بۇ فەتىھلەرنى ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرى ۋە ئەبۇبەكرى ئىككىسىگە بېرىشنى خاھلىماي، ئۆمەرگە بەرگۈسى كېلىپ نېسىب قىلغىنى يوق» دەيتتى.

يەھيا ئىبنى مۇئاز رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «پۇل چايانغا ئوخشاشتۇر، شۇڭا سەن ئۇنىڭغا ئوبدان دېمىدە قىلالمىساڭ ئۇنى ئالمىغىن، چۈنكى ئۇ سېنى چېقىۋالسا زەھىرى سېنى ئۆلتۈرىدۇ». يەھياغا:

ـــ ئۇنىڭغا دېمىدە قىلىش دېگەن نېمە؟ ـــ دېيىلگەندى، ئۇ:

ـــ مالنى ھالالدىن تېپىش ۋە ھالالغا سەرپ قىلىش، ـــ دېدى».

ئۇ يەنە: «بەندە ئۆلۈپ كەتكەندە، ئۇنىڭ مېلىغا كىشىلەر مىسلىنى ئاڭلاپ باقمىغان ئىككى مۇسىبەت كېلىدۇ» دېگەن. ئۇنىڭغا:

ـــ قايسى ئىككى مۇسىبەت؟ ـــ دېدىلەر، ئۇ:

ـــ ئۇ بارلىق مېلىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ ۋە ئۇ مىللاردىن سوئال قىلىنىدۇ، ـــ دېدى.

مالنى ماختاش توغرىسىدا

يۇقىرىدا مالنىڭ ئۆزىنىڭ ئەيىبلەنمەيدىغانلىقىنى بايان قىلدۇق. بەلكى، مال ماختىلىشى كېرەك. چۈنكى، مال دىن ۋە دۇنيانىڭ مەنپەئەتلىرىگە ئېرىشىش سەۋەبىدۇر. ئاللاھ تائالا مالنى ياخشىلىق دەپ ئاتىدى. مال بولسا ئىنسانىنىڭ تىرىكچىلىكىنىڭ ئاساسىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان مىللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويمىڭلار!﴾4/«نىسائ»: 5.

سەئىد ئىبنى مۇسەييەب رەھىمەھۇللاھ ئېيتىدۇر: «مال ئارقىلىق ئابرۇيىنى ساقلاشنى، سىلە - رەھىم قىلىشنى ۋە مالنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشنى ئويلىسىمۇ، ھالالدىن مال توپلاشنى كۆزلىمىگەن كىشىدە ياخشىلىق يوق».

ئەبۇ ئىسھاق سەبئىي رەھىمەھۇللاھ ئېيتىدۇر: «ئۇلار ‹مال - دۇنيانىڭ كەڭرىچىلىكى دىنغا ياردەم بېرىدۇ› دەپ قارايتتى».

سۇفيان سەۋرىي رەھىمەھۇللاھ: «مال بىزنىڭ بۇ زامانىمىزدا مۇئمىنلەرنىڭ قورالىغا ئوخشاشتۇر» دېگەن.

خۇلاسە كالام: مال زەھىرىمۇ ۋە زەھەر قايتۇرغۇچى دورىسىمۇ بار بولغان بىر يىلانغا ئوخشاشتۇركى، ئۇنىڭ زەھەر قايتۇرىدىغان دورىسى ئۇنىڭ پايدىلىرى، ئاپەتلىرى بولسا ئۇنىڭ زەھىرىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، كىمكى مالنىڭ ئاپەتلىرى ۋە

پايدىلىرىنى بىلسە، مالنىڭ ياماناتلىقىدىن ساقلىنالايدۇ ۋە مالنىڭ ياخشىلىقىدىن پايدىلىنالايدۇ.

مالنىڭ پايدىلىرى دۇنيالىق ۋە دىنىي دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ.

دۇنيالىق پايدىلار: ھەممە ئۇنى بىلىدۇ. شۇڭا، ئۇلار مال تەلەپ قىلىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىدۇ.

مالنىڭ دىنىي پايدىلىرىنى ئۇچ تۈرگە ئىخچاملاشقا بولىدۇ:

بىرىنچى تۈر: مالنى ھەج ياكى جىھادقا ئوخشاش ئىبادەتلەرنى قىلىشتا ياكى تىرىكچىلىكنىڭ زۆرۈرىيەتلىرىدىن بولغان يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك ۋە تۇرالغۇ جايغا ئوخشاش ئىبادەتلەرنى قىلىشتا ياردىمى بولۇشى ئۈچۈن ئۆزىگە نەپىقە قىلغىلى بولىدۇ. چۈنكى، بۇ ھاجەتلەر تولۇق بولمىسا، قەلب دىن ۋە ئىبادەتكە بېرىلەلمەيدۇ. ئىبادەت قىلىشقا ئېلىپ بارىدىغان ۋاستىمۇ ئىبادەتتۇر. شۇڭا، دىنغا ياردىمى بولۇشى ئۈچۈن دۇنيالىقتىن يېتەرلىك مىقداردا ئېلىش دىنىي مەنپەئەتلەر جۈملىسىدىندۇر. ھاجەت مىقدارىدىن زىيادە ئېلىش ۋە راھەت-پاراغەتتە ياشاش بۇنىڭ سىرتىدا. چۈنكى، ئۇ دۇنيانىڭ نېسىۋىلىرىدىندۇر.

ئىككىنچى تۈر: كىشىلەرگە سەرپ قىلىنىدىغان مال بولۇپ، ئۇ تۆت قىسىم بولىدۇ.

بىرىنچى قىسىم: سەدىقە قىلىش. سەدىقە قىلىشنىڭ پەزىلەتلىرى كۆپ ۋە مەشھۇردۇر.

ئىككىنچى قىسىم: ئادەمگەرچىلىك قىلىش. يەنى، مالنى بايلارغا ۋە ئۇلۇغلارغا زىيادە، ھەدىيە ۋە ياردەم قىلىش قاتارلىقلاردا سەرپ قىلىش. بۇمۇ دىنىي مەنپەئەتلەر قاتارىدىندۇر. چۈنكى، مال ئارقىلىق بەندە دوست ۋە يېقىنلارغا ئېرىشىدۇ.

ئۈچىنچى قىسىم: شائىرلارنىڭ ھەجۋ قىلىشى، ئەخمەقلەرنىڭ ئەيىبلىشىنى دەفئ قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ تىلىنى توختىتىش، ياماناتلىقىدىن ساقلىنىش قاتارلىقلار ئۈچۈن مال سەرپ قىلىپ، يۈز - ئابرۇيىنى قوغدىغىلى بولىدۇ. بۇمۇ دىنىي مەنپەئەتلەردىن بىرىدۇر. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «بىر ئادەم بىرنەرسە بىلەن يۈز - ئابرۇيىنى قوغدىسا، ئۇ نەرسە سەدىقە ئورنىدا بولىدۇ»[1] دېگەن.

[1] ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك»، 2311) «سەھىھ» دېگەن، جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 4254) «زەئىف» دېگەن.

چۈنكى، مال غەيۇەت قىلغۇچىنى غەيۇەت قىلىش گۇناھىدىن توسىدۇ. شەرئەت چېگرالىسىدىن ئۆتۈپ ئىنتىقام ئېلىشقا سەۋەب بولىدىغان دۇشمەنلىشىشتىن ساقلاپ قالىدۇ.

تۆتىنچى قىسىم: باشقىلارنى خىزمەتكە سالغانلىقىغا ئىش ھەققى بېرىش. ئىنسان ئورۇنداشقا موھتاج بولىدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپتۇر. ئەگەر ئۇ ئىشلارنى ئۆزى قىلمەن دېسە ۋاقىتلىرى زايە بولىدۇ ۋە ئاخىرەت يولىغا ماڭغۇچىلارنىڭ ئەڭ يۇكسەك ماقامى بولغان زىكىر ئېيتىش ۋە تەپەككۇر قىلىش بىلەن ئاخىرەت يولىدا مېڭىشى قىيىن بولىدۇ. مېلى يوق ئادەم ئۆز ئىشىنى ئۆزى قىلىشقا مەجبۇردۇر. شۇڭا، باشقىلار قىلالايدىغان ۋە باشقىلارنىڭ قىلىشى بىلەن سېنىڭ مەقسىتىڭ ھاسىل بولۇشى مۇمكىن بولغان ھەرقانداق ئىش ئۈچۈن مەشغۇل بولۇشۇڭ زىيانىدۇر. چۈنكى، سەن باشقىلار قىلالمايدىغان ئىلىم، ئەمەل، زىكىر ۋە تەپەككۇر بىلەن مەشغۇل بولۇشقا ئۇ ئىشلارغا قارىغاندا بەكرەك موھتاجسەن.

ئۈچىنچى تۈر: ئىنسان مۇئەييەن بىرنەرسىگە سەرپ قىلمىغان، لېكىن مەسجىدلەرنى، كۆۋرۈكلەرنى، مەڭگۈلۈك ۋەقفلەرنى بىنا قىلىشقا ئوخشاش ئومۇمىي ياخشىلىققا ئېرىشتۈرىدىغان مال.

مانا بۇلار تىلەش خارلىقىدىن، نامراتلىق زەبۇنلىقىدىن قۇتۇلۇش، مەخلۇقاتلار ئازىسىدا ئەزىز بولۇش، كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىدە ھۆرمەتلىك ۋە قىممەتلىك بولۇش قاتارلىق نەق نېسۈبلەردىن باشقا مالنىڭ بىر قىسىم دىنىي پايدىلىرىدۇر.

مالنىڭ يامانلىق ۋە ئاپەتلىرىگە كەلسەك، ئۇمۇ دۇنيالىق ۋە دىنىي ئاپەتلەر دەپ ئىككى قىسمىغا بۆلىنىدۇ:

مالنىڭ دىنىي ئاپەتلىرى ئۈچ قىسمدۇر:

بىرىنچى: مال كۆپىنچە ھالدا گۇناھ - مەئسىيەتلەرگە ئېلىپ بارىدۇ. چۈنكى، ئۆزىدە گۇناھ - مەئسىيەت قىلىشقا كۈچ - قۇۋۋەت سەزگەن كىشى ئۇنىڭغا مايىل بولىدۇ.

مال بولسا گۇناھ - مەئسىيەت قىلىشقا ھەرىكەتلەندۈرىدىغان بىر تۈرلۈك كۈچتۇر. ئىنسان گۇناھ - مەئسىيەت قىلىشتىن ئۈمىدسىزلەنگەندە، ئۇنىڭدىكى گۇناھ - مەئسىيەتكە بولغان مايىللىق قوزغالمايدۇ. گۇناھ - مەئسىيەتنى ھەم تاپالمايدۇ. يەنى كۈچ - قۇۋۋەت ئىگىسى ئەگەر كۆڭلى تارتقان نەرسىنى قىلىۋەرسە ھالاك بولىدۇ. ئەگەر كۈچ - قۇۋۋەتى بار تۇرۇپ كۆڭلى تارتقان نەرسىنى قىلمايسەبر قىلسا، سەبر ئىمتىھانىغا ئۇچرايدۇ. كەڭرىچىلىكىنىڭ پىتنىسى تارچىلىقنىڭ پىتنىسىدىن ياماندۇر.

ئىككىنچى: مال ئىنسانىنى مۇباھ نەرسىلەر بىلەن بايلىقا ئېلىپ بارىدۇ، ھەتتا بايلىقلار تۇرمۇش كىشىگە ئادەت ۋە ئۇلۇغلۇق بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بايلىقلار ياشىمىسا سەبر قىلالمايدۇ، بەزىدە شۇبھىلىك كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش ئارقىلىقلا بايلىقلار ياشاشقا قادىر بولىدۇ ۋە شۇبھە ئىشلارغا ئۆزىنى ئاتىدۇ، ئاندىن بۇ خۇشامەت قىلىش ۋە ئىككى يۈزلىمىلىكتەك ئاپەتلەرگە تەرەققي قىلىدۇ. چۈنكى، مېلى كۆپ بولغان كىشى كىشىلەرگە ئارىلىشىدۇ، كىشىلەرگە ئارىلاشقان كىشى ئىككى يۈزلىمىلىك، ئاداۋەت، ھەسەت ۋە غەيۋەت قىلىشلاردىن ساقلىنالمايدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى مالنى كۆپەيتىشكە ھاجىتى بولغانلىقتىن بولىدۇ.

ئۇچىنچى: ھېچقانداق كىشى ساقلىنالمايدىغان ئاپەت ـــ مالنىڭ ئىنسانىنى ئاللاھنىڭ زىكرىدىن مەشغۇل قىلىشىدۇر. بۇ بولسا ساقايتىش قىيىن بولغان بىر كېسەلدۇر. چۈنكى، ئىبادەتلەرنىڭ ئەسلى مەنبەسى ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە كاتتىلىقى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىشتۇر. زىكىر قىلىش ۋە تەپەككۇر قىلىش پاراڭ بىر قەلبنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئېتىزلىقى بار كىشى دېھقانلارغا ئاداۋەت تۇتۇش، ئۇلاردىن ھېسىاب ئېلىش ۋە ئۇلارنىڭ خىيانەت قىلىشىدىن كېچە - كۈندۈز دەرگۇمان بولىدۇ، قوشنىلىرى بىلەن چېگرا ۋە سۇ تالىشىش بىلەن بەند بولىدۇ. سۇلتاننىڭ يارەمچىلىرى بولسا يەر بېجى، زېمىننى گۈللەندۈرۈشتە كەمچىلىك ئۆتكۈزگەنلەرگە تەدبىر قوللىنىش ھەققىدە تەپەككۇر قىلىدۇ.

تىجارەت قىلغان كىشى كېچە - كۈندۈز شېرىكىنىڭ خىيانىتى، خىزمەتىدىكى بىخەستەلىكى ۋە شېرىكىنىڭ مالنى زايە قىلىۋېتىشى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىدۇ.

باشقا مال تۇرلىرىمۇ مۇشۇنداق بولۇپ، ھەتتا مال توپلاپ يىغقان كىشى مالنى قانداق ساقلاش ۋە مالنىڭ يوقاپ كېتىشىدىن قورقۇپ (ئالدىنى ئېلىش) ھەققىدە تەپەككۇر قىلىدۇ.

بىر كىشىنىڭ كۈنلۈكىگە كۈنلۈك يەتكۈدەك ئوزۇقى بولسا، بۇ ئاپەتلەرنىڭ ھەممىسىدىن سالامەت قالىدۇ.

بۇلار مال ئىگىلىرىنىڭ دۇنيادا تارتىدىغان ئەندىشە، غەم - قايغۇ ۋە چارچاشلاردىن باشقا ئاپەتلىرىدۇر. شۇنداق بولغان ئىكەن، مالنىڭ زەھىرىنى قايتۇرغۇچى ئۇنۇملۇك دورا بولسا ھاجەت مىقدارىدا ئوزۇق ئېلىش، ئارتۇقىنى ياخشى ئىشلارغا سەرپ قىلىشتۇر. بۇنىڭدىن ئارتۇقى زەھەر ۋە ئاپەتتۇر.

ھېرىسمەنلىك ۋە تەمەخورلۇقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى، قانائەت قىلىش ۋە باشقىلارنىڭ قوللىرىدىكى نەرسىلەردىن ئۈمىدىنى ئۈزۈشنىڭ ماختىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، نامراتلىق ماختالغۇچىدۇر. لېكىن، نامرات كىشى ئىنسانلاردىن تەمەسى ئۈزۈلگەن، ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى نەرسىلەرگە قارىمايدىغان ۋە قانداق يول بىلەن بولسۇن مالنى قولغا كەلتۈرۈشكە ھېرىسمەن بولمايدىغان قانائەتچان بولۇشى كېرەك. بۇ پەقەت زۆرۈر بولغان يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچەك بىلەن قانائەت قىلىش ئارقىلىق مۇمكىندۇر.

«سەھىھۇ مۇسلىم»دا ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئىمان ئېيتقان، يەتكۈدەك رىزىق بېرىلگەن ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بەرگەنلىرىگە قانائەت قىلغان كىشى مۇرادىغا يەتكەن كىشىدۇر»[1].

داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى سۇلايمان ئەلەيھىسسالام دەيدۇ: «بىز تۇرمۇشنىڭ بايلىقى بولسۇن، قاتتىق - قۇرۇقى بولسۇن، ھەممىسىنى ياشاپ باقتۇق، ئاندىن ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇشنىڭ يېتەرلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇق».

بىر ھەدىستە، جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، رەسۇلۇللاھ: «قانائەت قىلىش تۇغمەس بايلىقتۇر»[2] دېگەن.

ئەبۇ ھازىم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ئۇچ تۈرلۈك خىسلەت بار بولۇپ، ئۇلار بىلەن كىشىنىڭ ئەقلى مۇكەممەل بولىدۇ: ئۇلار ئۆزىنى تونۇش، تىلىنى ساقلاش ۋە ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە بەرگەن رىزىققا قانائەت قىلىشتۇر».

بەزى ھەكىملەر مۇنداق بىر جۇملىنى ئوقۇغان: «قانائەتكارلىقنى يېپىنچا قىلساڭ، ئەزىز بولسەن».

ھېرىسمەنلىككە كەلسەك، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ھېرىسمەنلىكتىن توسۇپ: «ئى خالايىق! رىزىقنى چىرايلىقچە تەلەپ قىلىڭلار، چۈنكى بەندە پىشانىسىگە پۈتۈلگەنگىلا ئېرىشىدۇ» دېگەن[3].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە تەمەخورلۇقتىن توسۇپ:

---

[1] مۇسلىم (1054).

[2] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (6922). ئۇقەيلىي: («ئەززۇئەفائ»، 871) «زەئىف» دېگەن.

[3] ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك (2133). جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ھاكىم، زەھەبىي ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ»، 2742) «سەھىھ» دېگەن.

«كىشىلەرنىڭ قوللىرىدىكى نەرسىلەردىن ئۈمىدسىز بولۇشقا بەل باغلىغىن» دېگەن[1].

بەزىلەر: «ئەگەر تەمەخورلۇققا: ‹ئاتاڭ كىم؟› دېيىلسە، تەمەخورلۇق: ‹تەقدىر قىلىنغانغا شەك قىلىش› دەپ جاۋاب بېرەتتى. ئەگەر ئۇنىڭغا: ‹نېمىگە ئېرىشسەن؟› دېيىلسە، ‹خارلىققا› دەپ جاۋاب بېرەتتى. ئۇنىڭغا: ‹مەقسىتىڭ نېمە؟› دېيىلسە، ‹مەھرۇم قېلىش› دەپ جاۋاب بېرەتتى» دېگەن.

دېيىلدىكى: «تەمەخورلۇق ئەمىرنىمۇ خار قىلۇر، بىراۋنىڭ قولىدىكى نەرسىدىن ئۈمىدۋار بولماسلىق نامراتنىمۇ ئەزىز قىلۇر».

ھېرىسمەنلىك ۋە تەمەخورلۇقنىڭ شىپاسى ھەمدە قانائەتچانلىق سۈپىتىگە ئېرىشتۈرىدىغان دورا توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، بۇ دورا سەبر قىلىش، ئىلىم ۋە ئەمەلدىن ئىبارەت ئۇچ ئاساستىن بىرىككەندۇر. بۇلارنىڭ يىغىندىسى بەش تۈرلۈكتۇر:

بىرىنچى: تىرىكچىلىك ۋە نەپىقە قىلىشتا ئوتتۇراھال بولۇش. قانائەتچان بولاي دېگۈچى ئىمكان بار ئۆزىدىن قانائەتچانلىقنى يوقىتىدىغان ئامىللاردىن قېچىشى ۋە نەپسىنى بولمىسا بولمايدىغان زۆرۈر نەرسىلەرگىلا يۈزلەندۈرۈشى كېرەك. ھەرقانداق تاماق، ئازغىنە تېتىتقۇ ۋە بىر قۇر ئۇستىباشقا قانائەت قىلىشى ۋە ئۆزىنى بۇنىڭغا ئادەتلەندۈرۈشى كېرەك. ئەگەر بالىچاقلىرى بولسا ئۇلارنىمۇ بىر - بىردىن بۇ مىقدارغا كۆندۈرۈشى كېرەك.

ئاللاھنىڭ رەسۇلى: «تېجەشلىك بولغان كىشى موھتاج بولۇپ قالمايدۇ»[2] دېگەن.

يەنە بىر ھەدىستە: «ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش تۈرمۇشنىڭ يېرىمىدۇر» دېگەن[3].

باشقا بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئۇچ تۈرلۈك ئىش ئازابتىن قۇتقۇزغۇچىدۇر: ئاشكارا ۋە مەخپىي ھالەتتە ئاللاھتىن قورقۇش، يوقسۇللۇقتا ھەم بايلىقتا تېجەشلىك بولۇش، رازى يېكى نارازى

[1] ئەھمەد (23488)؛ ئىبنى ماجە (4171). ئەبۇ ئەييۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 74) «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئەھمەد (4269)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر (9972). ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 5100، 5101) «زەئىف» دېگەن.

[3] قۇزائىي: «مۇسنەدۇششىھاب»، (32). ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 2506) «زەئىف» دېگەن.

بولغان ھەرقانداق چاغدا ئادىل بولۇش قاتارلىقلار»[1].

ئىككىنچى: كىشىدە يەتكۈدەك مىقداردا نەق نەرسە بولسا، كېلەچەك ئۈچۈن بىئارام بولماسلىقى كېرەك. ئارزۇ - ئىستەكنى چاغلىق قىلىش ۋە رىزقىنىڭ چوقۇم كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىش بۇنىڭغا ياردەم بېرىدۇ. كىشى شەيتاننىڭ ئىنسانىنى نامراتلىقتىن قورقۇتىدىغانلىقىنى بىلسۇن[2].

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن جىبرىل ئەلەيھىسسالام يۈرىكىمگە بىر جان ئىگىسى رىزقىنى ۋە ياشاش مۇددىتىنى تولۇقلىماي تۇرۇپ ئۆلمەيدىغانلىقىنى سۆزلىدى. شۇڭا، ئاللاھ تائالادىن قورقۇڭلار! ۋە رىزىقنى چىرايلىقچە تەلەپ قىلىڭلار! رىزىقنىڭ كېچىكىشى سەلەرنى ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەگە قارشى مەئسىيەتلەرنى قىلىش بىلەن رىزىق تەلەپ قىلىشقا ئېلىپ بارمىسۇن، چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىكى نېئىمەتكە پەقەت ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىش بىلەنلا ئېرىشىلىدۇ»[3].

رىزىق كېلىشىنى كۆتۈۋاتقان بىر ئىشىك ئېتىلسە، قەلبى بىئارام بولماسلىقى كېرەك.

چۈنكى، ھەدىستە: «ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ مۇئمىن بەندىسىگە ئويلىمىغان يەردىن رىزىق بېرىشنى خاھلايدۇ» دېيىلگەن[4].

ئاللاھ تائالا: ﴿كىمكى ئاللاھتىن قورقسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا چىقىش يولى ئاتا قىلىدۇ. ئۇنىڭغا ئويلىمىغان يەردىن رىزىق بېرىدۇ﴾65/«تالاق»: 2، 3 دېگەن.

ئۈچىنچى: قانائەتچان بولغاندا باشقىلاردىن بىھاجەت بولۇپ ئەزىز بولىدىغانلىقىنى، تەمەخورلۇق ۋە ھېرىسمەنلىكتە باشقىلار ئالدىدا خار

---

[1] بەززار (7293)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (5452)؛ ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، (2 /160؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (745). ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب»، 453) «ھەسەن لىغەيرىھى» دېگەن. مۇنزىرىي: («ئەتتەرغىب»، 654) «بۇ ھەدىس بىرقانچە ساھابىدىن رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، سەنەدلىرىنىڭ بىرىمۇ تەنقىدتىن خالىي بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ جۈغلانمىسى ئىنشائاللاھ ھەسەن دەرىجىگە يېتىدۇ» دېگەن. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئاللاھ تائالا: ﴿شەيتان سىلەرنى نامراتلىقتىن قورقۇتىدۇ﴾2/«بەقەرە»: 268 دېگەن.

[3] قۇزائىي: «مۇسنەدۇششىھاب»، (1068)؛ ھاكىم (2137)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر (7594)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (9891). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 2085) «سەھىھ» دېگەن. ئىبنى مەسئۇد ۋە ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[4] قۇزائىي: «مۇسنەدۇششىھاب»، (554). ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 28) «زەئىف» دېگەن. ئەمما، مەنىسى سەھىھتۇر.

بولىدىغانلىقىنى بىلىش. قانائەتچان كىشىگە ئاخىرەتتە ساۋاب ھاسىل بولۇش بىلەن بىرگە ئۇ شۇبھىلەردىن ۋە ئارتۇقچە نەرسىلەردىن خالىي بولىدۇ. كىمكى نەپسىنىڭ ئەزىزلىكىنى شەھۋىتىدىن ئارتۇق بىلمىسە، ئۇنداق كىشى ئەقلى ئاجىز، ئىمانى كەمچىل كىشىدۇر.

تۆتىنچى: كىشى يەھۇدىي، ناسارالارنىڭ ۋە كىشىلەر ئىچىدىكى پەس، ئەخمەقلەرنىڭ بایاشات ياشىغانلىقى ھەققىدە كۆپ تەپەككۇر قىلىشى، ئاندىن پەيغەمبەرلەر، ئەۋلىيالار، سالىھلارنىڭ ئەھۋاللىرىغا قارىشى، ئۇلار ھەققىدىكى سۆزلەرنى ئاڭلىشى ۋە ئەھۋاللىرىنى بىلىشى، ئۆزىگە بېرىلگەن ئاز رىزىققا سەبر ۋە قانائەت قىلىش ئاسان بولۇشى ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ نەزەر بىدە مەخلۇقاتنىڭ ئەڭ ياخشىسى بولغان كىشىلەرگە ئوخشاش ياشاش ياكى ئالەملەر ئىچىدىكى ئەڭ پەس كىشىلەرگە ئوخشاش ياشاش ئارىسىدا ئەقلىنى ئۆز ئەركىگە قويۇشى كېرەك (يەنى تاللاش ئېلىپ بېرىشى كېرەك). ئەگەر ئۇ يەپ - ئىچىش بىلەن بایاشات ياشىماقچى بولسا، ھايۋان ئۇنىڭدىن كۆپ يەيدۇ. ئەگەر جىنسى مۇناسىۋەت قىلىش ئارقىلىق ھۇزۇرلانماقچى بولسا، خوراز ئۇنىڭدىن كۆپ جۈپلىشىدۇ.

بەشىنچى: بىز مالنىڭ ئاپەتلىرىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتكەنىدەك، مال يىغىشتىكى خەتەرلەرنى چۈشىنىش ۋە نامراتلىقنىڭ ساۋابىغا قاراش كېرەك. بۇ داۋاملىق دۇنيالىقتا ئۆزىدىن تۆۋەن، دىنىي جەھەتتە ئۆزىدىن يۇقىرى كىشىلەرگە قاراش بىلەن مۇكەممەللىشىدۇ. شۇنىڭدەك مۇسۇلمانىڭ رىۋايىتىدىكى بىر ھەدىسىتە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «(پۇل - مال ۋە يارىتىلىش جەھەتتە) ئۆزۈڭلاردىن تۆۋەن كىشىلەرگە قاراڭلار، سىلەردىن يۇقىرى كىشىلەرگە قارىماڭلار، شۇنداق قىلىش ئاللاھنىڭ بەرگەن نېئمىتىنى تۆۋەن كۆرمەسلىكىڭلارغا پايدىلىق» دېگەن[1].

ئىشىنىڭ ئاساسى بولسا: سەبر قىلىش ۋە ئارزۇ - ھەۋەسنى چاغلىق قىلىش ۋە ئۆزىنىڭ دائىملىق نېئمەتكە ئېرىشىش ئالدىدا دۇنيادا ئازغىنە كۈنلەر سەبر قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىشتۇر. (بۇ ھالەتتە) ئۇ كىشى كېسىلدىن شىپا تېپىشنى ئۈمىد قىلىپ، دورىنىڭ ئاچچىقلىقىغا سەبر قىلىدىغان بىمارغا ئوخشاش بولىدۇ.

سېخىيلىقنىڭ پەزىلىتى

تىلغا ئېلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، مېلى يوق كىشىنىڭ قانائەتچان بولۇشى، مېلى

[1] مۇسلىم (2963). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. بۇخارىي (6490 - ھەدىسىۋ) مۇشۇ مەزمۇندىدۇر.

بار كىشىنىڭ بولسا سېخىيلىق قىلىشى، باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئارتۇق بىلىشى ۋە ياخشىلىق قىلىشى لازىمدۇر.

چۈنكى، سېخىيلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەخلاقىدۇر. ئۇ ھەم نىجاتلىق ئاساسلىرىدىن بىر ئاساستۇر. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېيتىشىچە، ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە مۇنداق دەيدۇ: ‹ئىسلام بولسا ئۆزۈمگە رازى بولۇپ تاللىغان دىنىدۇر. ئىسلام دىنىنى سېخىيلىق ۋە گۈزەل ئەخلاق ئىسلاھ قىلىدۇ. شۇڭا، ئىسلام دىنىغا ھەمراھ بولىدىكەنسىلەر، ئۇنى سېخىيلىق ۋە گۈزەل ئەخلاق بىلەن ئىكرام قىلىڭلار!› »[1]. يەنە بىر ھەدىستە، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «سېخىي كىشىنىڭ گۇناھلىرىدىن يۇز ئۆرۈڭلار. چۈنكى، ئۇ پۈتلىشىپ كەتسىلا، ئاللاھ ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇۋالغۇچىدۇر» دېگەن[2].

بەزى ھەدىسلەردە: «جەننەت سېخىيلەرنىڭ يۇرتىدۇر»[3]، «ئاللاھنىڭ دوستى سېخىيلىق ئۇزرە يارىتىلىدۇ» دېيىلگەن[4].

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئۈممىتىمنىڭ ياخشىلىرى ئىبادەت ۋە روزا تۇتۇش بىلەنلا جەننەتكە كىرمىگەنىدۇر. بەلكى نەپسىنىڭ سېخىيلىقى، ئاداۋەت تۇتماسلىقى ۋە مۇسۇلمانلارغا سەمىمي بولۇشى سەۋەبلىك جەننەتكە كىرگەنىدۇر»[5].

يەنە بىر ھەدىستە: «دائىما ياخشىلىق قىلىڭلار، چۈنكى، ئۇ يامان ئۆلۈملەردىن ساقلاپ قالىدۇ» دېيىلگەن[6].

---

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (8920)؛ قۇزائىي: «مۇسنەدۇششىھاب»، (1337)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (10366). ئالبانىي: («زەئىفۇتتەرغىب»، 1598) «زەئىف» دېگەن.

[2] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (5710)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (10371). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 2391) «زەئىف» دېگەن.

[3] قۇزائىي: «مۇسنەدۇششىھاب»، (111). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 2668) «زەئىف» دېگەن. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

[4] دەيلەمىي: «ئەلفىردەۋس بىمەئسۇرىل خىتاب»، (6214). سەخاۋىي: («ئەلمەقاسىدۇلھەسەنە»، 952) «زەئىف» دېگەن. ئالبانىي: («زەئىفۇتتەرغىب»، 1560) «توقۇلما» دېگەن. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

[5] «شۇئەبۇلئىمان»، (10393). ئالبانىي: («زەئىفۇتتەرغىب 1730) «زەئىف» دېگەن.

[6] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (7939)؛ «شۇئەبۇلئىمان»، (3168). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 1908) «سەھىھ» دېگەن. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما قاتارلىق بىرقانچە ساھابەدىن رىۋايەت قىلىنغان.

ئىبنى سەماك رەھمەھۇللاھ ئېيتۇر: «مېلى بىلەن قۇللارنى سېتىۋالىدىغان، ياخشىلىقى بىلەن ھۆرلەرنى سېتىۋالمايدىغان كىشىگە ئەجەبلىنىمەن؟!»

سېخىيلارنىڭ بەزى قىسسىلىرى

سەھىم ھەدىسىلەردە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ياخشىلىق قىلىشتا مەيىن شامالدىنمۇ بەك سېخىي ئىدى»[1]؛ «پەيغەمبەرسەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن بىرنەرسە سورالسا، ئۇنىڭغا: ‹ياق› دەپ باقمىغان ئىدى»[2].

بىر ئادەم پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن تەلەپ قىلغانىدى، ئۇ زات ئۇنىڭغا بىر جىلغا توشقۇدەك قوينى بېرىۋەتتى. ئاندىن ئۇ كىشى قەۋمىگە كېلىپ: «ئى قەۋمىم! مۇسۇلمان بولۇڭلار! ھەقىقەتەن مۇھەممەد نامراتلىقتىن قورقمايدىغان كىشىنىڭ بەرگىنىدەك بېرىدىكەن» دېدى[3].

رىۋايەتتە دېيىلىدۇكى، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدا 50 مىڭ تەڭگە ئىلىشى بار ئىدى. ئوسمان مەسجىدكە چىقتى. تەلھە ئۇنىڭغا:

ـــ مېلىڭ تەييار بولدى، ئۇنى ئېلىۋالغىن! - دېگەنىدى، ئوسمان ئۇنىڭغا:

ـــ ئى ئەبۇ مۇھەممەد! ئۇ مال سېنىڭ بولسۇن، سېنىڭ ئادەمگەرچىلىكىڭگە ياردەم قىلغىنىم بولسۇن، ـــ دېدى.

بىر ئەئرابىي ئەبۇ تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كەلدى، ئاندىن ئۇنىڭدىن بىرنەرسە تىلىدى ۋە ئۆزىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن تۇغقان ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئەبۇ تەلھە: «بۇ تۇغقانچىلىق بىلەن سەندىن ئىلگىرى ھېچكىم مەندىن بىرنەرسە تىلەپ باقمىغان ئىدى» دېدى ۋە ئۇنىڭغا 300 مىڭ تەڭگە بەردى.

ئۇرۋە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتۇر: «مەن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ كۆينىكىنى ياماپ كىيىدىغان تۇرۇقلۇق، 70 مىڭ تەڭگىنى نامراتلارغا تارقىتىۋەتكەنلىكىنى كۆرگەن ئىدىم».

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي، (6)؛ مۇسلىم (2308). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي، (6034)؛ مۇسلىم (2311). جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] مۇسلىم (2312). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىر كۈندە 800 مىڭ تەڭگىنى كىشىلەر ئارىسىدا تارقىتىۋەتتى. كەچ بولغاندا، خىزمەتچى قىزغا: «ماڭا ئىپتارلىقىمنى ئېلىپ كېلىڭ» دېگەندى، ئۇ قىز نان بىلەن زەيتۇن يېغى ئېلىپ كەلدى. ئاندىن ئۇممۇ دۇررە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا:

— سىز بۈگۈن تەقسىم قىلغان پۇللاردىن بىر تەڭگىگە بىز ئىپتار قىلغۇدەك گۆش سېتىۋالالمىدىڭىزمۇ؟ — دېگەندى، ئائىشە ئۇنىڭغا:

— ئەگەر ئېسىمگە سالغان بولسىڭىز سېتىۋالاتتىم، — دېدى[1].

ئابدۇللاھ ئىبنى ئامىر خالىد ئىبنى ئۇقبەدىن بازاردىكى قورۇسىنى 90 مىڭ تەڭگەگە سېتىۋالدى، كەچ بولغاندا ئابدۇللاھ ئىبنى ئامىر خالىدنىڭ ئۆي ئەھلىنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ئەھلىگە:

— بۇلار نېمىگە يىغلاۋاتىدۇ؟ — دېگەندى، ئۇلار:

— قورۇسىنىڭ سېتىۋېتىلگىنىگە يىغلاۋاتىدۇ، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئامىر: «ھەي خىزمەتچى بالا! ئۇلارنىڭ يېنىغا بارغىن! قورۇ ۋە مۇلكنىڭ ئۇلارنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويغىن» دېدى.

*بىر كىشى ئابدۇللاھقا: «تېۋىپ مېنى كالا سۈتى ئىچىشكە بۇيرۇغانىدى، شۇڭا سۈتىنى ئىچىشىم ئۈچۈن بىر كالا ئەۋەتكەن بولسىڭىز!» دەپ ئادەم ئەۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇللاھ ئۇنىڭغا 700 كالىنى پادىچىلىرى بىلەن ئەۋەتتى ۋە: «بۇ كاللار يايلايدىغان كەنتمۇ سېنىڭ بولسۇن» دېدى.

*ئەلى ئىبنى ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇھەممەد ئىبنى ئۇسامە ئىبنى زەيدنىڭ كېسىلىنى يوقلاپ بارغانىدى، مۇھەممەد ئىبنى زەيد يىغلاشقا باشلىدى. ئەلى ئىبنى ھۈسەين ئۇنىڭغا:

— نېمە بولدى؟ — دېگەندى، ئۇ:

— مەن باشقىلارغا قەرزدار ئىدىم، — دېدى.

— قانچىلىك؟

— 15 مىڭ تىللا ياكى ئون نەچچە مىڭ تىللا.

— ئۇنى مەن تۆلەيمەن.

بىر كىشى مەئىنىڭ يېنىغا كېلىپ بىرنەرسە تىلىگەنىدى، مەئىن: «ئى غۇلام!

[1] «مۇسنەدۇ ئىبنى راھۇۋەيھ» ، 36/2.

مېنىڭ پالانى چىشى تۆگەم ۋە مىڭ تىللانى ئېلىپ كەل!» دېدى ۋە تىلىگۈچىگە ئۇلارنى بەردى. ھالبۇكى، مەئىن ئۇ كىشىنى تونۇمايتتى.

بىرگە مەئىن ھەققىدە يەنە مۇنداق بىر رىۋايەت يەتتى: «بىر شائىر بىر مەزگىل مەئىن بىلەن ئۇچرىشىشنى كۈتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىشقا مۇيەسسەر بولالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شائىر مەئىنىڭ خىزمەتچىلىرىدىن بىرىگە: ‹ئەمىر باغقا كىرگەندە، ماڭا بىلدۈرۈپ قويغىن› دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئەمىر باغقا كىرگەندە، خىزمەتچى ئۇنىڭغا مەئىنىڭ باغقا كىرگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇپتۇ. ئاندىن شائىر: بىر ياغاچ ئۈستىگە بىر بەيىت يېزىپ، ئۇنى باغقا كىرىدىغان سۇغا تاشلۇۋېتىپتۇ. مەئىن ياغاچنى كۆرۈپ، ئۇنى قولىغا ئاپتۇ ۋە ئۇنىڭدا مۇنداق يېزىلغانلىقىنى ئوقۇپتۇ:

مەئىنگە ھاجىتىمنى ئېيتقايسىز، ئى مەئىنىڭ سېخىيلىقى!

مەئىنگە ھال ئېيتىشتا سىزدىن باشقا شاپائەتچىم يوق.

مەئىن: ‹بۇ بەيتنىڭ ساھىبى كىم؟› دەپتۇ ۋە شائىرنى چاقىرتىپتۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا: ‹قانداق دېگەنىدىڭ؟› دېگەنىكەن، ئۇ شائىر مەئىنگە بەيتنى ئوقۇپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەئىن ئۇنىڭغا 10 مىڭ تەڭگىدىن سېلىنغان 10 ھەمياننى بېرىپتۇ. شائىر ئۇنى ئاپتۇ. ئەمىر بولسا ياغاچنى ئۆزىنىڭ بىساتىنىڭ ئاستىغا قويۇپ قويۇپتۇ. ئىككىنچى كۈنى مەئىن ياغاچنى بىساتىنىڭ ئاستىدىن چىقىرىپ، ئۇنىڭدىكى بەيتنى ئوقۇپتۇ ۋە شائىرنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا يەنە 100 مىڭ تەڭگە بېرىپتۇ. شائىر بۇ پۇلنى ئالغاندىن كېيىن، مەئىنىڭ قايتا ئادەم ئەۋەتىپ پۇلنى قايتۇرۇۋلىشىدىن قورقۇپ، ئۇ يەردىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى مەئىن بەيتنى قايتا ئوقۇپتۇ ۋە شائىرنى چاقىرتىپتۇ، لېكىن شائىر تېپىلماپتۇ. ئاندىن مەئىن: ‹مەن ئۇنىڭغا خەزىنەمدە تەڭگە - تىللا قالمىغۇچە مال بەرسەممۇ ھەقلىقتۇر› دەپتۇ».

*قەيس ئىبنى سەئىد ئىبنى ئۇبادە كېسەل بولۇپ قالىدۇ، لېكىن دوستلىرى ئۇنى يوقلاشتا ھايال قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا: «ئۇلار سىزگە قەرزى بولغانلىقى ئۈچۈن، سىزنى يوقلاشتىن ھايا قىلىدىكەن» دەيدۇلەر. ئۇ: «دوستلارنىڭ زىيارەت قىلىشىدىن توسۇپ قويىدىغان مالنى ئاللاھ خار قىلىۋەتسۇن» دەيدۇ ۋە بىر جاكارچى ئەۋەتىپ: «قەيسكە قەرزى بار كىشىلەردىن قەيس رازى، قەرزىنى ئالمايدۇ» دەيدۇ. ئاندىن قەيسنى يوقلاپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن كەچ بولغۇچە ئۇنىڭ قىزىتمىسمۇ چۈشىدۇ.

*بىر ئادەم سەئىد ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كېلىپ سورايدۇ.

سەئىد ئۇنىڭغا 100 مىڭ تەڭگە بۇيرۇپ بېرىدۇ. ئۇ ئادەم يىغلاپ كېتىدۇ. سەئىد ئۇنىڭدىن: «نېمىگە يىغلىدىڭ؟» دەپ سورىغاندا، ئۇ: «ساڭا ئوخشاش كىشىنى زېمىنىڭ يەيدىغانلىقىغا يىغلايمەن» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن سەئىد ئۇنىڭغا يەنە 100 مىڭ تەڭگە بۇيرۇپ بېرىدۇ.

بېخىللىق ۋە ئۇنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «بېخىللىق ۋە بەدئەخلاقتىن ئىبارەت ئىككى خىسلەت مۇئمىنده جەم بولمايدۇ» دېگەن[1].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە مۇنداق دېگەن: «بىر بەندىنىڭ قەلبىده بېخىللىق ۋە ئىمان مەڭگۈ جەم بولمايدۇ»[2].

ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دۇئا قىلىدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلغان: «ئى ئاللاھ! ساڭا سىغىنىپ قورقۇنچاقلىق ۋە بېخىللىقتىن پاناھ تىلەيمەن»[3].

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم سەلەمە جەمەتىگە:

— سىلەرنىڭ خوجاڭلار كىم؟ - دېگەنىدى، ئۇلار:

— خوجىمىز جەددۇ ئىبنى قەيس، بىز ئۇنى بېخىل دەيمىز، - دېدى. ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— بېخىللىقتىنمۇ ياماڭ ئىللەت بارمۇ؟! خوجاڭلار بىشر ئىبنى بەراۋ ئىبنى مەئرۇر بولسۇن، - دېدى[4]. بۇ ‹ئەمر ئىبنى جەمۇھ› دېگەن رىۋايەتتىن سەھىھراقتۇر. بەزى راۋىيلەر ‹بەراۋ ئىبنى مەئرۇر› دەپ خاتالاشقان. بەراۋ ھىجرەتتىن بۇرۇن ۋاپات بولغاندۇر.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە مۇنداق دېگەن: «ھالاكەتكە

[1] تىرمىزي (1962). ئالباني: («زەئىفۇلجامىئ» ، 2833) «زەئىف» دېگەن.

[2] نەسائي (2917، 2918). ئالبانى: («سەھىھۇلجامىئ» ، 7616) «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخاري (6369، 6370، 6365)؛ مۇسلىم (2706).

[4] بۇخارى: «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد» ، (296). ھاكىم: (4965) «سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان.

تاشلىغۇچى ئۇچ تۈرلۈك قىلمىش بار. بۇلار: ئىتائەت قىلىنمىدىغان بېخىللىق[1]، ھاۋايى - ھەۋەسكە بېرىلىش ۋە ھەركىم ئۆزىنى قالتىس چاغلاش قاتارلىقلار»[2].

خەتتابىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «الشح» يەنى قاتتىق بېخىللىق پىخسىقلىقتىن بەكرەك چەكلىنىدۇ.

سالمان ئەلفارىسىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «سېخىي كىشى ئۆلۈپ كەتسە، زېمىن ۋە مۈئەككەل پەرىشتىلەر: ‹پەرۋەردىگارىمىز! بەندەڭنىڭ دۇنيادا قىلغان خاتالىقلىرىنى سېخىيلىقى يۇزىدىن ئەپۇ قىلغىن› دەيدۇ. بېخىل كىشى ئۆلۈپ كەتسە: ‹ئى ئاللاھ! بۇ بەندە دۇنيادا سەن ئۇنىڭغا ئاتا قىلغان نەرسىلەرنى بەندىلىرىڭدىن ئايىغىنىدەك، ئۇنىڭدىن جەننىتىڭنى ئايىغىن› دەيدۇ[3].

ھەكىملەردىن بىرى: «كىمكى بېخىل بولسا، ئۇنىڭ مېلىنى دۈشمنى مىراس ئالىدۇ» دېگەن.

بىر ئەئرابىي بىر ئادەم ھەققىدە: «ئۇ دۇنيانى چوڭ كۆرگەنلىكى ئۈچۈن، مېنىڭ نەزەرىمدە كىچىكتۇر» دېگەن.

بىر ئەئرابىي بىر قەۋمنى ئەيىبلەپ: «ئۇلار ياخشىلىق قىلىشتا روزا تۇتىدىغان، يامان ئىشلاردا ئېغىز ئاچىدىغان كىشىلەردۇر» دېگەنىكەن.

بېخىللارنىڭ بەزى قىسسىلىرى

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن:

---

[1] بۇنى ئىمام راغىب: «بېخىللىقنىڭ ئىتائەت قىلىنمىدىغىنىلا تىلغا ئېلىنىشى بېخىللىقنىڭ ئۆزى ئىنسان تەبىئىتىدە بار ۋە ئىنسانىنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش بولمىغاچقا، ئۇ ئەيىبلىنىدىغان نەرسە ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىپ بېخىللىق قىلغاندا ئاندىن ئەيىبلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر» دەپ ئىزاھلىغان. دېمەك، بۇ يەردە چەكلەنگىنى بېخىللىقنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئىنسان تەبىئىتىدە بار بولغان بېخىللىققا ئىتائەت قىلىشتۇر. ئاللاھ تائالا بېخىللىققا ئىتائەت قىلمىغانلارنى مەدھىيەلىگەن ۋە ئۇلارنى نىجاتلىققا ئېرىشتۈرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلىپ: ﴿ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلانغانلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾59/«ھەشر»: 9 دېگەن.

[2] بەززار (7293)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت (5452)؛ ئەبۇ نۇئەيىم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 160/2؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (745). ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب»، 453) «ھەسەن لىغەيرىھى» دېگەن. مۇنزىرىي: («ئەتتەرغىب»، 654) «بۇ ھەدىس بىرقانچە ساھابىدىن رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، سەنەدلىرىنىڭ بىرىمۇ تەنقىدتىن خالىي بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ جۇغلانمىسى ئىنشائاللاھ ھەسەن دەرىجىگە يېتىدۇ» دېگەن. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] خەتىب ئەلبۇغدادىي: «ئەلبۇخەلائ»، 73 - بەت. سەنەدى ئىنتايىن زەئىف.

«هاجىب ئەرەب كاتتىلىرىدىن بىرى بولۇپ، بېخىل ئىدى. كېچىدە ئوتمۇ ياقمايتتى، سەۋەبى كۆزى كۆرىدىغان بىرەر ئادەمنىڭ ئوتنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭ يورۇقىدىن پايدىلىنىۋېلىشىنى خاھلىمايتتى، كېچىدە ئوت يېقىشقا مەجبۇر بولۇپ قېلىپ ئوت ياققان بولسا، يورۇقلۇق تەلەپ قىلغان بىرەر ئادەمنى كۆرگەن زامات دەرھال ئوتنى ئۆچۈرۈۋېتەتتى».

دەرلەركى: «مەرۋان ئىبنى ئەبى ھەفسە ئەكۆ بېخىل كىشىلەردىن ئىدى، ئۇ خەلىفە مەھدىينىڭ يېنىغا بارماقچى بولۇپ ئۆيىدىن چىقتى. ئايالى ئۇنىڭغا:

— ئەگەر قايتىپ كەلسەڭ، ماڭا نېمە ھەدىيە قىلىسەن؟ — دېگەنىدى، ئۇ:

— ئەگەر ماڭا 100 مىڭ تەڭگە بېرىلىپ قالسا، ساڭا بىر تەڭگە بېرىمەن، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا 60 مىڭ تەڭگە بېرىلگەن ئىدى، ئايالىغا 4 دانىق بەردى». (بىر دانىق بىر تەڭگىنىڭ ئالتىدىن بىرىگە تەڭ).

مېلى كۆپ، باي ئەمما بېخىل بىر كىشى بار ئىدى. ئۇ ھەممە نەرسىگە بەك تەپسىلىي زەن سالاتتى. ئۇ ئۆزىگە كېرەكلىك نەرسىلەردىن سېتىۋالدى ۋە ھاممالنى چاقىرىپ:

— بۇ نەرسىلەرنى نەچچە پۇلغا توشۇپ بېرىسەن، — دېگەنىدى، ھاممال:

— بىر ھەببەگە[1] — دېدى. ئۇ:

— ئەرزانراق توشۇپ بەرگىن، — دېگەنىدى، ھاممال:

— بىر ھەببە دېگەن بەكلا ئاز پۇل! نېمە دېيىشنى بىلەلمىدىم، — دېدى. ئۇ:

— بىر ھەببەگە بىر تال سەۋزە سېتىۋېلىپ تەڭ ئولتۇرۇپ يەيلى، شۇنىڭغا كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ بەرگىن، — دېدى.

باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئەلا بىلىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئۇنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، سېخىيلىق ۋە بېخىللىقنىڭ بىرنەچچە دەرىجىلىرى بارىدۇر. سېخىيلىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى ئۆزى موھتاج تۇرۇپ، باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئەلا بىلىشتۇر. باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئەلا بىلىش دېگىنىمىز: ئۆزى موھتاج تۇرۇپ باشقىلارغا مال بېرىشتۇر. بېخىللىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى

[1] ھەببە (الْحَبَّةُ): «دان ۋە دانە» دېگەن مەنىدىكى قەدىمدە قوللىنىلغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى بولۇپ، كېيىك ئالتۇن ياكى كۈمۈشنىڭ ئەڭ ئۇششاق بۆلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئېغىرلىقى 72 ياكى 100 ھەببە 1 تىللا (4.25 گىرام)غا تەڭ. — ت.

ئۆزى موهتاج تۇرۇپ، ئۆزىگە مال سەرپ قىلىشتىنمۇ بېخىللىق قىلىشتۇر. كۆپلىگەن بېخىللار بارىكى، ئۇلار مالنى يېنىدا ساقلايدۇ، لېكىن كېسەل بولۇپ قالسا داۋالانمايدۇ. كۆڭلى بىرنەرسىنى تارتىدۇ، لېكىن بېخىللىقى كۆڭلى تارتقان نەرسىنى يېيىشتىن چەكلەيدۇ. موهتاج تۇرۇپ ئۆزىنىڭ نەپسىگە بېخىللىق قىلىدىغان كىشى بىلەن، ئۆزى موهتاج تۇرۇپ باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئەلا بىلىدىغان كىشى ئارىسىدا نېمىدېگەن زور پەرق بار - ھە! ئەخلاقلار ئاللاھنىڭ سوۋغىسى بولۇپ، ئاللاھ ئۇنى ئۆزى خاھلىغان بەندىلەرگە بېرىدۇ.

ئۆزى موهتاج تۇرۇپ باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئەلا بىلىشتىنمۇ ئۇستۇن سېخىيلىق دەرىجىسى بولمايدۇ.

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ساھابىلىرىنىڭ ئۆزلىرى موهتاج تۇرۇپ باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئەلا بىلگەنلىكىنى ماختىغان: ﴿ئۇلار موهتاج تۇرۇقلۇق (مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئىتىنى) ئۆزلىرىنىڭ (مەنپەئىتى) دىن ئەلا بىلىدۇ، ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلانغانلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾59/«ھەشر»: 9.

بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ساھابە ئەبۇ تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مېھمىنىغا ئۆزى ۋە كىچىك بالىلىرىنىڭ ئوزۇقىنى بېرىپ، ئۇ مېھماننىڭ مەنپەئەتىنى ئەلا بىلگەن مەشھۇر قىسسەدۇر[1].

يەرمۇك ئۇرۇشىدا ئىكرىمە ئىبنى ئەبى جەھل، سۇھەيل ئىبنى ئەمر، ھارىس ئىبنى ھىشام ۋە مۇغىرە جەمەتىدىن بىر قىسىم كىشىلەر شەھىد قىلىندى. ئۇلار يىقىلىپ چۈشكەندە سۇ كەلتۈرۈلگەندى، سۇنى بىر - بىرىگە ئۆتۈنۈشۈپ، ھەتتا ھېچقايسىسى سۇ ئىچمەي ئۆلۈپ كەتتى. باشتا ئىكرىمەگە سۇ كەلتۈرۈلدى، ئۇ سۇھەيل ئىبنى ئەمرگە قارىدى ۋە: «سۇنى ئاۋۋال ئۇ ئىچسۇن!» دېدى. سۇھەيل ئىبنى ئەمر بولسا ھارىسقا قاراپ: «سۇنى ئاۋۋال ئۇنىڭغا بەر!» دېدى. ھەممىسى سۇنى يەنە بىر قېرىندىشىغا ئۆتۈنۈپ، ئاخىرىدا ھېچقايسىسى سۇ ئىچەلمەي ئۆلۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ يېنىدىن خالىد ئىبنى ۋەلىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ: «سىلەرگە جەننەت پىدا بولسۇن!» دېدى[2].

* ساھابىلەردىن بىر كىشىگە بىر قوي كاللىسى ھەدىيە قىلىنغانىدى، ئۇ كۆڭلىدە: «بۇنىڭغا مېنىڭ قېرىندىشىم بەكرەك ئېھتىياجلىق» دەپ ئۇنى باشقا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3789)؛ مۇسلىم (2054). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئىبنى ئابدۇلبەر: «ئەلئىستىيئاب في مەئرىفەتىل ئەسھاب» ، 333/1.

بىر كىشىگە ئەۋەتتى. ئۇ كىشى ئۇنى يەنە بىر كىشىگە ئەۋەتتى. ھەتتا ئۇ قوي كاللىسى يەتتە ئائىلىدىن ئۆتۈپ بىرىنچى كىشىگە قايتىپ كەلدى.

* ئابدۇللاھ ئىبنى جەئفەر ئېتىزلىقىغا چىقتى ۋە بىر قەۋمنىڭ بىر خورمىزارلىقىغا چۈشتى، ئۇ خورمىزارلىقتا بىر قارا تەنلىك بالا ئىشلەۋاتاتتى. شۇ ئەسنادا بالا ئۆزىنىڭ يېمەكنى ئېلىپ كەلدى، ئاندىن باغقا بىر ئىت كىردى ۋە بالىغا يېقىن كەلدى. بالا ئۇنىڭغا بىر گىردە تاشلاپ بەردى، ئىت ئۇنى يەپ بولدى، بالا ئۇنىڭغا يەنە بىر گىردە تاشلاپ بەردى، ئىت ئۇنىمۇ يەپ بولدى، ئاندىن بالا ئۇنىڭغا ئۇچىنچى گىردىنىمۇ ئېتىپ بەردى، ئىت ئۇنىمۇ يەپ بولدى. بۇنىڭغا شاھىد بولغان ئابدۇللاھ بالىغا:

— ھەي بالا! سېنىڭ ھەر كۈنلۈك يېمەكلىڭ قانچىلىك؟ — دېگەندى، بالا:

— سەن بايا كۆرگەنچىلىك، — دېدى.

— ئۆزۈڭ موھتاج تۇرۇپ نېمىشقا ئىتنى ئەلا بىلدىڭ؟

— بۇ ئەتراپتا ئىت يوق. دېمەك، بۇ ئىت يىراق مۇساپىدىن ئاچ قورساق ھالدا كەلدى، شۇڭا ئۇنى قايتۇرۇۋېتىشتىن ھايا قىلدىم، — دېدى.

— ئەمدى سەن قانداق قىلىسەن؟

— بۇگۈن ئاچ قورساق ئۆتىمەن، — دېدى. ئاندىن ئابدۇللاھ ئىبنى جەئفەر كۆڭلىدە: «سېخىيلىق قىلغىنىمغا مالامەتكە ئۇچرايتتىم، بۇ بالا مەندىنمۇ سېخىيراق ئىكەن» دېدى ۋە باغنى، باغدىكى ئەسۋابلارنى ۋە ئۇ قۇل بالىنى سېتىۋالدى، ھەمدە ئۇنى ئازاد قىلىپ، باغنى ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلدى.

* كەمبەغەللەردىن بىر تۇركۈم كىشىلەر بىر يەرگە توپلاندى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھەممىسىگە يەتمەيدىغان ئازراقلا نان بار ئىدى. ئاندىن ئۇلار نانلارنى پارچىلىدى، چىراغنى ئۆچۈردى ۋە ناننى يېيىشكە ئولتۇرۇشتى، لېكىن دەستۇرخان يىغىلغانىدا، نانلار شۇ پېتىلا ئىدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى «ناننى ھەمراھلىرىم يېسۇن» دەپ ھېچبىرى ئۇنىڭدىن يېمىگەن ئىدى.

پەسل: سېخىيلىق ۋە بېخىللىقنىڭ چەك - چېگرا‌سى ۋە ھەقىقتى

كىشىلەر سېخىيلىق ۋە بېخىللىقنىڭ چەك - چېگرا‌سى ھەققىدە سۆزلىدى. بىر قىسىم كىشىلەر بېخىللىقنىڭ چەك - چېگرا‌سى: «بېرىش ۋاجىب بولغان ھەقنى بەرگىلى ئۇنىماسلىق» دەپ قارىدى ۋە «بېرىش ۋاجىب بولغان ھەقنى ئادا قىلغان كىشى بېخىل ھېسابلانمايدۇ» دېدى. بۇ چۈشەندۈرۈش يېتەرلىك ئەمەس.

چۈنكى، بىر كىشى بالىچاقلىرىغا ھاكىم (نەپىقە) بەلگىلەپ بەرگەن مىقداردا يىمەكلىك بەرسە، لېكىن ئارتۇقراق يىمەكلىك ياكى بىرنەچچە خورما بېرىشتىن قىسىنسا، ئۇنداق كىشىمۇ بېخىللار قاتارىدىن ھېسابلىنىدۇ.

بۇنىڭدا توغرا بولغان قاراش: شەرىئەتتە بېرىش ۋاجىب بولغان نەرسىنى بېرىش ۋە ئادەمگەرچىلىك يۈزىدىن بېرىش لازىم بولىدىغان نەرسىنى قەلبى رازى بولۇپ بېرىش ئارقىلىق بېخىللىقتىن پاك بولغىلى بولىدۇ.

شەرىئەتتە بېرىش ۋاجىب بولىدىغان نەرسىگە كەلسەك: زاكات ۋە بالىچاقلارغا بېرىلىدىغان نەپىقىدۇر.

ئادەمگەرچىلىك يۈزىدىن بېرىلىدىغان نەرسىگە كەلسەك: قىسىنىش ۋە كىچىك نەرسىلەرنىڭ تەپسىلاتىغا پىسەنت قىلماسلىقتۇر. چۈنكى، ئۇنداق قىلىش قەبىھ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھالەت ھال - شارائىت ۋە شەخسلەرگە قاراپ ئۆزگىرىدۇ. بەزىدە نامراتنىڭ قىلىشى يامان سانالمايدىغان ئىشنى باينىڭ قىلىشى يامان سانىلىدۇ. كىشىنىڭ ياتلارغا قارىغاندا ئۆز ئەھلىدىن، يېقىنلىرىدىن ۋە قوشنىلىرىدىن ئايىشى يامان سانىلىدۇ. دېمەك، بېخىل كىشى شەرىئەت ھۆكمى ياكى ئادەمگەرچىلىك يۈزىدىن ناموۇزاپىق ئىشنى قىلغان كىشىدۇر.

بىر كىشى شەرىئەتتە بەلگىلەنگەن ھەقنى ۋە ئادەمگەرچىلىك ھەققىنى بەرسە، بېخىللىقتىن پاك بولغان بولىدۇ. لېكىن، بۇنىڭدىن ئاشۇرۇپ بەرمىگەن كىشى سېخىيلىق سۈپىتى بىلەن سۈپەتلەنمەيدۇ.

بەزىلەر: «سېخىي كىشى مىننەت قىلماي بېرىدىغان كىشىدۇر» دېگەن ۋە يەنە بەزىلەر: «بېرىشتىن خۇشاللىق تاپىدىغان كىشى سېخىيدۇر» دېگەن.

بېخىللىقنىڭ شىپاسىغا كەلسەك، بىلگىنكى، مالنى ياخشى كۆرۈش بېخىللىقنىڭ سەۋەبىدۇر.

مالنى ياخشى كۆرۈشنىڭ ئىككى سەۋەبى بولىدۇ:

بىرىنچى: «ئۆزۈن ياشايمەن» دەپ ئويلاش بىلەن بىرگە پەقەت مال بىلەنلا ئېرىشكىلى بولىدىغان شەھۋەتلەرنى ياخشى كۆرۈش. چۈنكى ئىنسان «بىرەر كۈندىن كېيىن ئۆلىمەن» دەپ قارىسا، بېخىللىق قىلماسلىقى مۇمكىن. «يېقىندا ئۆلىمەن» دەپ قارىسىمۇ بالىلىرى بار بولسا، بالىلىرىنى ئۆزۈن ياشايمەن دېگەن ئۈمىدنىڭ ئورنىدا قويۇپ، بالىلىرىنى ئويلاپ بېخىللىق قىلىدۇ.

ئىككىنچى: مالنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرۈش. بەزى كىشىلەر بارىكى، قولىدا قالغان ئۆمرىگە يەتكۈدەك مال بولىدۇ. ئەگەر نورمالدا ئۇ شۇ مال بىلەن

كۇپايىلەنسەمۇ، ئۇنىڭ نۇرغۇن مېلى ئاشىدۇ. بەزىدە بالىسى يوق قېرى كىشىنىڭ نەپسى چىقىرىش ۋاجىب بولغان مالنى چىقىرىشقا ۋە ئۆزىگە مەنپەئەت بېرىدىغان سەدىقىنى بېرىشكىمۇ رۇخسەت قىلمايدۇ. ئەگەر ئۆلۈپ كەتسە، مالنى دۇشمەنلىرى ئالىدىغانلىقىنى ياكى كۆمۈپ قويغان مال بولسا، ئۇ مالنىڭ يوقاپ كېتىدىغانلىقىنى بىلىدۇ، شۇنداق تۇرۇپ يەنە مالنىڭ ھەققىنى بەرمەيدۇ. مالنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرۈش كېسەللىكى بولسا داۋالغىلى بولمايدىغان بىر كېسەلدۇر.

بۇنىڭ مىسالى: بىر كىشى بىر شەخسنى ياخشى كۆرسە، ئاندىن ئۇ شەخسنىڭ ئەلچىسى كەلسە، ئەلچىنى ياخشى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ ئەسلى مەھبۇبىسى بولغان شەخسنى ئۇنۇتسا ۋە ئەلچى بىلەن بولۇپ كەتسە، بۇ ئۇچىغا چىققان گۈمراھلىقتۇر. چۈنكى، تىللالار ھاجەتلەرنى راۋا قىلىدىغان ئەلچىدۇر. تىللانىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرسە ۋە ئەسل ھاجەتلەرنى ئۇنۇتسا بۇ ئازغۇنلۇقتۇر.

شۇنى بىلگىنكى، ھەرقانداق كېسەللىك ئۇنى كەلتۈرۈپ چىقارغان سەۋەبكە قارشى دورا بىلەن داۋالىنىلىدۇ.

شەھۋەتپەرەسلىك قانائەتچانلىق ۋە سەبر قىلىش بىلەن؛ «ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىمەنغۇ» دېيىش بولسا ئۆلۈمنى كۆپ ئەسلەش بىلەن داۋالىنىلىدۇ.

قەلبىنىڭ بالغا قارشى بولسا «ئۇنى ياراتقان زات ئۇنىڭ بىلەن بىرگە رىزقىنىمۇ ياراتقاندۇر» دەپ ئېتىقاد قىلىش بىلەن داۋالىنىلىدۇ. مىراسقا ئېرىشكەن كىشىنىڭ ئەھۋالغا قارىغاندا، ھېچنەرسىنى مىراس ئېلىپ باقمىغان كىشىنىڭ ئەھۋالى ياخشىراق بولۇپ قالىدىغان ئەھۋال ناھايىتى كۆپتۇر. شۇڭا، ئىنسان ئۆز بالىسىغا مال - دۇنيا قويۇپ كېتىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا يامانلىقنى ئېلىپ بېرىشتىن ئېھتىيات قىلسۇن. ئەگەر بالىسى سالىھ بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئۆزى ئىگە بولىدۇ. ئەگەر پاسىق بولسا، بالىسىنىڭ گۇناھ قىلىشىغا ياردەمى بولىدىغان نەرسىلەرنى قويۇپ كەتمەسلىكى كېرەك. بەلكى قۇلىقىغا بىز بايان قىلىپ ئۆتكەن بېخىللىقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى ۋە سېخىيلىقنىڭ ماختىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى بايانلارنى تەكرار - تەكرار قۇيۇشى كېرەك.

بىلگىنكى، دۇنيادا ياخشى كۆرگەن نەرسىلەر قانچە كۆپ بولسا، ئۇنى يوقىتىپ قويۇش سەۋەبلىك مۇسىبەتلەرمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ. دېمەك، بىر كىشى مالنىڭ ئاپەتلىرىنى بىلسە، ئۇنىڭ بىلەن ئۆلۈپەتلەشمەيدۇ. كىمكى دۇنيالىقتىن پەقەت ھاجىتى مىقدارىدا ئالسا ۋە شۇنى ھاجىتى ئۇچۇن ساقلىسا، ئۇنداق كىشى بېخىل ھېسابلانمايدۇ.

توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

ئون توققۇزىنچى بۆلۈم: ئابرۇيپەرەسلىك بىلەن رىياكارلىقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى، ئىككىسىنىڭ داۋاسى ۋە نامى چىقماسلىقنىڭ پەزىلىتى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار توغرىسىدا

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مەن ئۈممىتىم ئۈچۈن ئەڭ قورقىدىغان نەرسە رىيا ۋە يوشۇرۇن شەھۋەتتۇر»[1].

بۇ يوشۇرۇن شەھۋەتنىڭ (ئابرۇيپەرەسلىكنىڭ) ئاپەتلىرىگە قارشى تۇرۇشتىن ئۇمۇمەن ئابدالارلا ئەمەس، كاتتا ئالىملارمۇ ئاجىز كېلىدۇ. ئاخىرەت يولىدا مېڭىشقا قاتتىق تىرىشقان ئابدالار ۋە ئالىملار بۇ يوشۇرۇن شەھۋەت بىلەن سىنىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلار نەپسىلىرىنى بويسۇندۇرۇپ، شەھۋەتلەردىن ئايرىپ، ئۇنى تۈرلۈك ئىبادەتلەرنى قىلىشقا مەجبۇرلىغاندا، ئۇلارنىڭ نەپسىلىرى ئەزالار سادىر قىلغۇسى ئاشكارا گۇناھلاردىن ئۈمىدۋار بولمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ نەپسىلىرى ئىلىم ۋە ئەمەلنى ئاشكارا قىلىش بىلەن راھەتلىنىدۇ ۋە مەخلۇقاتنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھۆرمىتە ۋە ئىززەت نەزىرىگە ئېرىشىش ئۈچۈن كۈرىشىش مۇشەققىتىدىن قۇتۇلۇش يولىنى تاپىدۇ ھەمدە شۇندىلا نەپس كاتتا لەززەتكە چۆمىدۇ، نەتىجىدە گۇناھ ئىشلارنى تەرك ئېتىشنى كىچىك ئىش سانايدۇ. ئاردىدىن بىرى ئۆزىنى «مەن ئاللاھ تائالاغا ئىخلاس قىلغۇچىمەن» دەپ ئويلايدۇ، ھالبۇكى مۇناپىقلار تىزىملىكىگە ئۇنىڭ ئىسمى يېزىلىپ بولغان بولىدۇ. بۇ بۇيۇك ھىيلە - مىكىر بولۇپ، ئۇنىڭدىن پەقەت ئاللاھ تائالاغا ئەڭ يېقىن بەندىلەرلا سالامەت قالىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، دەرلەركى: «سىددىقلارنىڭ ېېشىدىن چىقىپ كېتىدىغان ئەڭ ئاخىرقى نەرسە باشلىق بولۇشنى ياخشى كۆرۈش».

بۇ يوشۇرۇن شەھۋەت شەيتانلارنىڭ ئەڭ چوڭ قاپقىنى بولغان يوشۇرۇن

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (6998)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (6411). شەددات ئىبنى ئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («ئەسسلسلەتۇسسەھھە»، 508) «ھەسەن» دېگەن.

كېسەل بولغان ئىكەن، ئۇنىڭ سەۋەبى، ھەقىقىتى ۋە قىسىملىرى ھەققىدە چۈشەندۈرۈش ۋاجىبتۇر.

شۆھرەت ۋە ئابرۇيپەرەسلىكنىڭ، داڭقى قازىنىشنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى ۋە تونۇلماسلىقنىڭ پەزىلىتى

شۇنى بىلگىنكى، ئابرۇيپەرەسلىكنىڭ ئەسلى بولسا نام - شۆھرەتنىڭ تارقىلىشىنى ياخشى كۆرۈش دېمەكتۇر.

نام - شۆھرەتنىڭ تارقىلىشى ناھايىتى زور خەتەردۇر. بۇ خەتەردىن سالامەت قېلىش نامى چىقماسلىق بىلەن بولىدۇ.

ياخشىلىق ئەھلى نام - شۆھرەتنى مەقسەت قىلمايدۇ. نام - شۆھرەتكە ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىگە ئارىلاشمايدۇ. ئەگەر نام - شۆھرەت ئاللاھ تەرەپتىن چۈشسىمۇ، ئۇلار نام - شۆھرەتتىن قاچىدۇ ۋە نامى چىقماسلىقنى ئەلا بىلىدۇ.

شۇنىڭدەك ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ ئۆيىدىن چىقتى ۋە ئۇنىڭغا بىر تۈركۈم كىشىلەر ئەگىشىۋالدى، ئىبنى مەسئۇد ئۇلارغا قاراپ: «نېمىشقا ماڭا ئەگىشىۋالىسىلەر؟! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! ئەگەر سىلەر نېمىشقا ئىشىكىمنى ئېتىۋالغانلىقىمنى بىلسەڭلار، ئاراڭلاردىن ھېچكىممۇ ماڭا ئەگىشىۋالمىغان بولاتتى» دېدى. يەنە بىر لەۋزىدە: «قايتىپ كېتىڭلار! باشقىلارغا ئەگىشىۋېلىش ئەگەشكۈچىگە خارلىق، ئەگىشىلگۈچىگە پىتنە بولىدۇ» دېگەن.

ئەبۇلئالىيە رەھىمەھۇللاھ قېشىدا تۆتتىن ئارتۇق ئادەم ئولتۇرغانىدا، ئورنىدىن قوپۇپ كېتەتتى.

خالىد ئىبنى مەئدان رەھىمەھۇللاھنىڭ سورۇنىدا ئادەم كۆپىيىپ كەتسە، نام-شۆھرەتنى يامان كۆرۈپ، سورۇندىن چىقىپ كېتەتتى.

زۇھرىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «باشلىقلىققا قىزىقماسلىق ئەڭ كەم تېپىلىدىكەن، بىراۋنىڭ يېمەك - ئىچمەك ۋە مالنى قولىدىن بەرگەنلىكىنى كۆرمىز، لېكىن باشلىقلىق ئورنى ھەققىدە تالاش - تارتىش قىلىنسا، ئۇنى قوغداپ، دۈشمەنلىشىپ كېتىدىغانلىقىنى كۆرىمىز».

بىر ئادەم بىشر ھافىيغا:

ـــ ماڭا ۋەسىيەت قىلغىن! ـــ دېگەنىدى، بىشر ھافىي:

ـــ نام ـ شۆھرىتىڭنى يوشۇرغىن! يېمەك ـ ئىچمىكىڭنى پاك قىلغىن! دۇنيادا كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى تونۇشىنى ياخشى كۆرگەن ئادەم ئاخىرەتنىڭ لەززىتىنى تاپالمايدۇ، ـــ دېدى.

«سەھىۋ مۇسلىم»دا رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۆمەر ئىبنى سەئد دادىسى سەئدنىڭ يېنىغا باردى، ھالبۇكى، دادىسى قويلىرىنى ئېلىپ مەدىنەنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكەن ئىدى. دادىسى ئۆمەرنى يىراقتىن كۆرگەندە: «ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ، بۇ ئۇلاغ مىنگەن كىشىنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمەن» دېدى. ئوغلى دادىسىنىڭ يېنىغا كەلگەندە: «دادا! كىشىلەر مەدىنەدە پادىشاھلىق تالىشىۋاتسا، سەن قويلىرىڭنىڭ ئارىسىدا بىر ئەئرابىيغا ئوخشاش بولۇشنى خاھلامسەن؟!» دېدى. سەئد ئوغلىنىڭ كۆكرىكىگە ئۇرۇپ: «خەپشۇك! مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: ‹ھەقىقەتەن ئاللاھ تەقۋادار، روھى باي، نامسىز بەندىنى ياخشى كۆرىدۇ› دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم» دېدى[1].

ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «شۇبھىسىزكى، دوستلىرىمنىڭ ئەڭ ياخشىسى دۇنيالىق يۈكى يەڭگىل، نامازدىن نېسىۋىسى كۆپ، پەرۋەردىگارىغا ئىخلاس بىلەن ئىبادەت قىلىدىغان، ئۆزى يالغۇز يەردىمۇ ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدىغان، خەلق ئارىسىدا ئانچە تونۇلمىغان، باشقىلارنىڭ كۆزىگە بەك چېلىقىپ كەتمەيدىغان، تۇرمۇشىغا يەتكۈدەك رىزقى بار بولۇپ، شۇنىڭغا سەبر قىلىدىغان مۇئمىنىدۇر». ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم قولى بىلەن يەرنى چوقۇپ تۇرۇپ: «ئۇ بالدۇر ئۆلۈپ كېتىدىغان، ئارقىسىدىن يىغلايدىغانلار ۋە مىراس قالدىغان مال ـ مۈلكى ئاز بولغان كىشىدۇر» دېدى[2].

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەمراھلىرىغا تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دەيتتى: «سىلەر ئىلىم بۇلاقلىرى، ھىدايەت چىراغلىرى، ئۆيلەرنىڭ بىساتلىرى، (ئۆيگە باغلانغان) كېچىنىڭ چىراغلىرى، (كېچىدە نامازغا ئوقۇيدىغان) قەلبلەرنىڭ يېڭىلىرى، (قەلبى سەگەك) كىيىملەرنىڭ كونلىرى، (ئاددىي ـ ساددا) ئاسمانداتونۇشلۇق، زېمىن ئەھلىگە ناتونۇش كىشىلەردىن بولۇڭلار».

ئەگەر «بۇ بايانلاردا نامى چىقماسلىقنىڭ پەزىلىتى ۋە نام ـ شۆھرەتنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى سۆزلەندى، لېكىن، پەيغەمبەرلەر ۋە پېشۋا ئالىملارنىڭ نام ـ شۆھرىتىدىنمۇ بەكرەك داڭلىق نام ـ شۆھرەت بولامدۇ؟» دېيىلسە، دەيمىزكى:

[1] مۇسلىم (2965).

[2] ئەھمەد (22221)؛ تىرمىزىي (2347). ئىبنۇلجەۋزىي: «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ» ، 1397) «زەئىف» دېگەن.

«ئىنسانىنىڭ نام - شۆھرەتنى تەلەپ قىلىشى ئەيىبتۇر. ئەمما، نام - شۆھرەت ئىنسان تەلەپ قىلمىسىمۇ، ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلگەن بولسا ئەيىب ئەمەس، لېكىن ئاجىز كىشىلەرنىڭ نام - شۆھرەت قازىنىشى پىتنە تۇغدۇرىدۇ. چۈنكى، ئاجىز كىشى سۇ ئۈزۈشنى ياخشى بىلمىگەنلىكتىن غەرق بولغان كىشىگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭغا بىرەر كىشى ئېسىلسا، ئۆزى بىلەن بىرگە باشقىلارنىمۇ سۈغا غەرق قىلىدۇ. ماھىر سۇ ئۈزگۈچىگە كەلسەك، ئۇنىڭغا سۈغا غەرق بولۇپ كېتىۋاتقان كۆپ كىشىلەر ئېسىلسىمۇ، ماھىر سۇ ئۈزگۈچى ئۇلارنىڭ غەرق بولۇشتىن قۇتۇلۇشىغا سەۋەبچى بولىدۇ».

يۈز - ئابرۇي ۋە ئۇنىڭ ھەقىقتى

شۇنى بىلگىنكى، يۈز - ئابرۇي ۋە مال - مۈلك بولسا دۇنيانىڭ ئىككى تۈۋرۈكىدۇر. مال: «مەنپەئەتلىنىدىغان نەرسىلەرگە ئىگە بولۇش» دېمەكتۇر. يۈز - ئابرۇي: «كىشىلەرنىڭ قەلبىتىن ھۆرمەتلىشى، ئىتائەت قىلىشى ۋە سۆزىنىڭ ئېتىبارغا ئېلىنىشى» دېمەكتۇر. يەنى «كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىدىن ئورۇن ئېلىش» دېمەكتۇر. كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىدىن ئورۇن ئېلىش بولسا ئىلىم، ئىبادەت، نەسەب، كۈچ - قۇۋۋەت، گۈزەل خۇلق ياكى شۇنىڭدەك كىشىلەر «مۇكەممەللىك» دەپ قارايدىغان ئالىي سۈپەتلەردىن بىرەر سۈپەت بىلەن خالايىقنىڭ قەلبىنى ئۇتۇشتۇر.

كىشىلەرنىڭ قەلبلىرى بىر شەخسته كۆرگەن مۇكەممەللىك سۈپەتلىرىنىڭ مىقدارىغا قاراپ، ئۇ شەخسكە ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئىتائەت قىلىدۇ، ئۇنى ماختايدۇ، ھۆرمەتلەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىدۇ.

بۇ يۈز - ئابرۇينىڭ ئىنسان تەبىئىتىگە سۆيۈملۈك ۋە مالنى ياخشى كۆرۈشتىنمۇ يۇقىرى تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى، مال ئەينەن بىر مەقسەتكە مۇناسىۋەتلىك بولمايدۇ، بەلكى ياخشى كۆرۈلىدىغان نەرسىلەرگە ئېرىشتۈرىدىغان ۋاستىدۇر. شۇڭا، مال ۋە يۈز - ئابرۇينىڭ سەۋەبتە شېرىك بولۇشى ياخشى كۆرۈشتە ئورتاق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن، يۈز - ئابرۇينى ياخشى كۆرۈش بۇنىڭدا مالنى ياخشى كۆرۈشتىن يۇقىرى تۇرىدۇ.

يۈز - ئابرۇينى ياخشى كۆرۈشته ماختىلىدىغان ۋە ئەيىبلىنىدىغان تەرەپلەر

شۇنى بىلگىنكى، يۈز - ئابرۇينىڭ ماختىلىدىغان ۋە ئەيىبلىنىدىغان تەرىپى بولىدۇ. ھەممىگە مەلۇمكى، كىشى ئۇچۇن يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك ۋە

شۇ قاتارلىق زۆرۈر نەرسىلەر ئۇچۇن مال بولمسا بولمايدۇ. شۇنىڭدەك جاھاندارچىلىق تەقەززاسى تۇپەيلى يۈز - ئابرۇينىڭ بولۇشمۇ زۆرۈردۇر. چۈنكى، ئىنسان ئۆزىنى قوغدايدىغان سۇلتانغا، ئۆزىگە ياردەم بېرىدىغان ھەمراھقا ۋە خىزمەت قىلىدىغان خىزمەتچىگە موھتاج بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇلارنى ياخشى كۆرۈشى ئەيىبلەنمەيدۇ. چۈنكى، يۈز - ئابرۇي، خۇددى مال - مۈلككە ئوخشاش، كۆزلەنگەن نىشانلارغا يەتكۈزىدىغان بىر ۋاستىدۇر.

بۇنىڭدىكى ھەقىقەت بولسا مال ۋە يۈز - ئابرۇينىڭ ئۆزىلا سۆيۈملۈك بولۇپ قالماسلىقىدۇر. ئىنسان توغرا بىر نىشانغا يېتىش ئۈچۈن ئۆزىدە لاياقەت سۈپىتى بار بولغانلىقى ئۈچۈن، خۇددى يۇسۇف ئەلەيھىسسالامنىڭ: ﴿مېنى (مىسىر) زېمىنىڭ خەزىنىلىرىنى باشقۇرۇشقا قويغىن، مەن ھەقىقەتەن (ئۇنى باشقۇرۇش يوللىرىنى) بىلىدىغان، ئۆبدان ساقلىيالايدىغان ئادەممەن﴾12/«يۇسۇف»: 55 دېگەن سۆزىگە ئوخشاش سۆزلەرنى دەپ يۈز - ئابرۇي تەلەپ قىلسا ياكى ئۆزىنىڭ ئورنى يوقاپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئەيىبلىرىدىن بىر ئەيىبنى يوشۇرۇشنى مەقسەت قىلىپ يۈز - ئابرۇي تەلەپ قىلسا رۇخسەتتۇر. ئەمما، ئۆزىدە بولمىغان ئىلىم، تەقۋالىق ۋە نەسەبكە ئوخشاش سۈپەتلەرنى دەپ تۇرۇپ مەنسەپ تەلەپ قىلىشقا بولمايدۇ.

شۇنىڭدەك كىشىلەرنىڭ ئالدىدا كىشىلەر «نامازنى خۇشۇئ بىلەن ئوقۇيدىكەن» دەپ قالسۇن ئۈچۈن نامازنى گۈزەل ئوقۇسا، بۇ ئىشى بىلەن ئۇ رىيا قىلغۇچى بولىدۇ. چۈنكى، كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىنى يالغان بىلەن ئۆزىگە مايىل قىلىش ۋە مالغا باشقىلارنى ئېلىشتۇرۇپ تۇرۇپ ئىگە بولۇش دۇرۇس ئەمەس.

يۈز - ئابرۇي قوغلىششنىڭ دورىسى

شۇنى بىلگىنكى، ئابرۇيپەرەس كىشى باشقىلارغا كۆپ كۆڭۈل بۆلمەس، بىراۋلارنىڭ يېنىغا بېرىپ - كېلىشكە ۋە ئۇلارغا خۇشامەت قىلىشقا ھېرىسمەن بولۇپ قالىدۇ. سۆز ۋە ئىش - ھەرىكەتلىرىدە داۋاملىق كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە ئۆز ئورنىنى كۆتۈرۈشكە ئۇرۇنىدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇ بولسا مۇناپىقلىقنىڭ ئۇرۇقى ۋە بۇزۇلۇشنىڭ يىلتىزىدۇر. چۈنكى، كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئالماقچى بولغان كىشى ئۆزىدە يوق نەرسىنى بارەدە كۆرسىتىش بىلەن ئۇلارغا ئىككى يۈزلىمىلىك قىلىشقا موھتاج بولىدۇ.

بۇ ھالەت رىيا بىلەن ئىبادەت قىلىش، چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلىش ۋە قەلبلەرنى مايىل قىلىش ئۈچۈن ھەرقانداق ۋاستە قوللىنىشقا ئېلىپ بارىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مال ۋە شەرەپنى

ياخشى كۆرۈشنى ۋە ئۇ ئىككىسىنىڭ دىنىنى بۇزۇشنى قويلار توپىغا قويۇۋېتىلگەن ئاچ قورساق ئىككى بۆرىگە ئوخشاتقان[1].

شۇڭا، يۈز - ئابرۇي قوغلىشىش ھالاك قىلغۇچى ئىشلار جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇنى داۋالاش ۋاجىبتۇر. ئۇنىڭ دورىسى ئىلىم ۋە ئەمەلنىڭ بىرىكمىسىدۇر. ئىلىم بولسا ئابرۇيپەرەستلىكنىڭ قايسى سەۋەبتىنلىكىنى بىلىشتۇر. ئابرۇي قوغلىشىشنىڭ سەۋەبى ئۆز كۆچىنىڭ كىشىلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ قەلبلىرىگە مۇكەممەل يېتىشىنى ئىستەشتۇر. بۇ ھەرقانچە ساپ ۋە ساغلام بولسىمۇ، ئاخىرىدا ھالاك بولۇشقا سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا، دۇنيادا يۈز - ئابرۇيلۇق كىشىلەرگە باشقىلارنىڭ ھەسەت قىلىشى ۋە ئەزىيەت بېرىشلىرى قاتارلىق ئۇلارغا يەتكەن ئاپەتلەر ۋە خەتەرلەر ھەققىدە ئويلىنىش كېرەك. سەن يۈز - ئابرۇيلۇق كىشىلەرنىڭ يۈز - ئابرۇينىڭ تۆكۈلۈشىدىن ئەنسىرەپ، داۋاملىق قورققان ۋە ئۆزلىرىنىڭ كىشىلەر قەلبىدىكى ئورنىنىڭ ئۆزگىرىپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلغان ھالەتتە كۆرىسەن.

قەلبلەر قاياۋاتقان قازاندىنمۇ بەكرەك ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. شۇڭا، كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىنىڭ ئۆزگىرىپ كەتمەسلىكىگە كۆڭۈل بۆلۈش بىلەن مەشغۇل بولۇش جىددىي قارىلىدىغان غەم بولۇپلا قالماي، يۈز - ئابرۇينى ساقلاشنى چوڭ بىلىش خاھىشىنى پەسەيتىدۇ. دۇنيانىڭ ئارزۇ قىلىنىدىغان نەرسىلىرى قورقۇنچلۇق نەرسىلىرىگە تەڭ كەلمىگىنىدەك، ئاخىرەتتە قولدىن كېتىدىغان نېئىمەتلەرگە تېخمۇ تەڭ كەلمەيدۇ. بۇ بىلىش جەھەتتىندۇر.

يۈز - ئابرۇي قوغلىشىشنى ئەمەل بىلەن داۋالاش بولسا، يۈز - ئابرۇينى چۈشۈرىدىغان ئەمەللەر ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈرۈش بىلەن بولىدۇ. شۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پادىشاھلاردىن بىرى زاھىد بىر كىشىنى زىيارەت قىلىشنى مەقسەت قىلدى. پادىشاھ زاھىدقا يېقىنلاشقاندا، زاھىد تاماق، كۆكتات ۋە سۇت ئەكەلدۈرۈپ، لوقمىنى چوڭايتىپ، تاماقنى ئاچكۆزلۈك بىلەن يېيىشكە باشلىدى. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپلا، ئۇ كىشىنى نەزىرىدىن چۈشۈرۈۋەتتى.

ئىبراھىم نەخەئىي رەھىمەھۇللاھنىڭ قازى بولۇشى ئىرادە قىلىنغانىدا، قىزىل كۆينەك كىيىپ، بازاردا ئولتۇرغان ئىدى[2].

---

[1] پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «مال ۋە مەنسەپ سەۋداسىنىڭ بىر مۇسۇلماننىڭ دىنىغا بەرگەن زىيىنى ئىككى ئاچ بۆرىنىڭ بىر قوتانغا كىرىپ، يېگىنىنى يەپ، قالغىنىنى ئۆلتۈرۈپ (مال ئىگىسىگە) سالغان زىيىنىدىن تېخمۇ چوڭدۇر» دېگەن. ئەھمەد (15822)؛ تىرمىزىي (2376). كەئىب ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 5620) «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئابباسىيلار خەلىفىلىكى زامانىدا ئالىملار ۋە قازىلار قارا كىيىم كىيەتتى. ئىبراھىم نەخەئىي قىزىل كىيىم كىيگەندىن كېيىن قازىلىق مەنسىپىدىن قۇتۇلغان ئىدى.

شۇنى بىلگىنكى، زاھىدنىڭ كىشىلەردىن ئايرىلىۋېلىشى ئۇنىڭ كىشىلەر نەزەرىدىكى يۇز - ئابرۇيىنى ئاشۇرىدۇ. ئەگەر زاھىد يۇز - ئابرۇي پىتنىسىدىن قورقسا، پىتنىدىن سالامەت قېلىش يولىنى تۇتۇپ، كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتسۇن، بازارلاردا ماڭسۇن، ئېھتىياجلىق نەرسىلىرىنى سېتىۋېلىپ ئۆزى كۆتۈرسۇن. كىشىلەر دۇنياسىدىن تەمەسىنى ئۈزسۇن، شۇندىلا مۇرادىغا ئېرىشىدۇ.

بىشر ھافىي رەھىمەھۇللاھ ئەتىر ساتقۇچىنىڭ قېشىدا ئولتۇراتتى[1]. ئۇ زاتلار بۇگۈنكىدەك زاھىد كۆرۈنۈۋالغانلارنىڭ ئادەتلىرىگە كۆڭۈل بۆلمەيتتى.

پەسل: ماختىلىشنى ياخشى كۆرۈش ۋە ئەيىبلىنىشنى يامان كۆرۈشنى داۋالاش يولىنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، كۆپىنچە ئادەملەر كىشىلەرنىڭ ئەيىبلىشىدىن قورقانلىقتىن ۋە ئۇلارنىڭ ماختىشىنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن ھالاك بولىدى. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ بارلىق ھەرىكەتلىرى كىشىلەرنىڭ ماختىشىنى ئۈمىد قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئەيىبلىشىدىن قورقۇپ، ئۇلارنىڭ رازىلىقىغا مۇۋاپىق بولىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ھالاك قىلغۇچى ئىشلار قاتارىدىن بولۇپ، ئۇنى داۋالاش ۋاجىبتۇر.

ئۇنى داۋالاشتا، كىشىنىڭ ماختىلىشىغا سەۋەب بولغان سۈپەتكە قارىلىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشىدە بار سۈپەت بولسا، ئىلىم ۋە تەقۋالىقتا ئوخشاش ياخشى كۆرۈلىدىغان سۈپەت ياكى يۇز - ئابرۇي ۋە مالغا ئوخشاش ياقتۇرۇشقا ئەرزىمەيدىغان سۈپەت بولۇشتىن خالىي بولمايدۇ.

ئۆزىدە بار بولغان ئىلىم ۋە تەقۋالىق سەۋەبىدىن سۆيۈنگەن بولسا، ئۆلۈمنىڭ قايسى ھالەتتە بولۇشىدىن ئېھتىيات قىلىشى كېرەك. چۈنكى، ئۆلۈمدىن قورقۇش ماختىلىش سەۋەبىدىن سۆيۈنۈشتىن يىراق قىلىدۇ. ئەگەر كىشى ياخشى ئۆلۈمنى ئۈمىد قىلىپ خۇشال بولغان بولسا، كىشىلەرنىڭ ماختىشى سەۋەبىدىن ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ئاڭا بەرگەن ئىلىم ۋە تەقۋالىقتىن ئىبارەت پەزلى سەۋەبلىك خۇشال بولۇشى لازىمدۇر.

ئىككىنچىسى، يۇز - ئابرۇي ۋە مال سەۋەبىدىن سۆيۈنۈشتۇر. بۇنىڭ بىلەن سۆيۈنۈش خۇددى زېمىننىڭ پات يېقىندا قۇرۇپ پارچە - پارچە بولغۇسى ئۆسۈملۈكلىرى بىلەن خۇشال بولغانغا ئوخشاشتۇر. بۇنىڭ بىلەن پەقەت ئەقلى كەم كىشىلا خۇشال بولىدۇ. ئەگەر سەندە ماختىلىشقا تېگىشلىك سۈپەتلەر

[1] يەنى بازارلاردىكى ئاددىي كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ بىللە ئولتۇراتتى دېمەكچى.

بولمىسمۇ، ماختالغاندا سۆيۈنۈشۈڭ ئۇچىغا چىققان ساراڭلىقتۇر.

بىز ماختىلىشىنىڭ ئاپەتلىرىنى ئىلگىرىكى «تىلنىڭ ئاپەتلىرى توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا بايان قىلدۇق. شۇڭا، ماختالغاندا سۆيۈنۈشۈڭ توغرا ئەمەس، بەلكى ئۇنى سەلەف سالىھلەر يامان كۆرگەندەك ۋە ئۇلار ماختالغاندا سۆيۈنگەن كىشىگە غەزەپلەنگەندەك غەزەپلىنىشىڭ ۋە يامان كۆرۈشۈڭ كېرەك.

ئەيىبلىنىشنى يامان كۆرۈشنىڭ دورىسى

ئەيىبلىنىشنى يامان كۆرۈشنىڭ دورىسىنى ماختىلىشنى يامان كۆرۈشنىڭ شىپاسىدىن چۈشەنگىلى بولىدۇ. چۈنكى، بىرى يەنە بىرنىڭ قارشىسىدۇر. ئەيىبلىنىشنى يامان كۆرۈشنىڭ دورىسى ھەققىدە ئىخچام قىلىپ ئېيتقاندا:

ئەگەر ئەيىبلىگۈچى سەممىي، راستچىل كىشى بولسا، ئاچچىقلانماي ئۇنىڭ ئېھسانىغا جاۋاب قايتۇرغىن. چۈنكى، ئۇ ساڭا ئەيىبلىرىڭنى ھەدىيە قىلغان كىشىدۇر. ئەگەر ئۇ سەممىي گەپ قىلمىغان بولسا، ئۆز دىنىغا ئاسىيلىق قىلغان بولىدۇ. سەن ئۇنىڭ سۆزىدىن پايدىلىنىسەن، چۈنكى ئۇ سەن بىلمىگەن نەرسىنى ساڭا بىلدۈرۈپ قويغان ۋە ئۇنتۇپ قالغان خاتالىقلىرىڭنى ساڭا ئەسلىتىپ قويغان بولىدۇ.

ئەگەر ئۇ سەندە يوق سۈپەتلەرنى توقۇپ گەپ قىلغان بولسا، سەن ئۇچ نەرسە ھەققىدە تەپەككۇر قىلىشىڭ كېرەك.

بىرىنچى: ئەگەر سەن شۇ ئەيىبنىڭ ئۆزىدىن خالىي بولساڭمۇ، شۇنىڭغا ئوخشاش ئەيىبلەردىن خالىي ئەمەسسەن، چۈنكى ئاللاھ تائالا ساڭا كۆرسەتمىگەن ئەيىبلەر تېخىمۇ كۆپتۇر. شۇڭا، ئاللاھ تائالاغا ئۇنىڭغا سېنىڭ ئەيىبلىرىڭنى كۆرسەتمىگەنلىكىگە ۋە ئۇنى سەندىن دەفئ قىلغانلىقىغا، شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ سەندە يوق سۈپەتلەرنى دەپ يالغانىنى توقۇغانلىقىغا قارىتا ئاللاھ تائالاغا رەھمەت ئېيتقىن.

ئىككىنچى: ئۇنىڭدەك گەپلەرنىڭ گۇناھلىرىڭغا كەففارەت بولىدىغانلىقىنى ئويلىغىن.

ئۈچىنچى: ساڭا قارشى يالغانىنى توقۇغان كىشى دىنىغا ئاسىيلىق قىلغان، ھەقتائالانىڭ غەزىپىگە ئۆزىنى دۇچار قىلغان بولىدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالادىن ئۇنى ئەپۇ قىلىشىنى سورىشىڭ كېرەك. رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر ئادەم ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەمنىڭ بېشىنى يېرىۋەتتى، ئاندىن ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم ئۇ ئادەمگە

مەغپىرەت تىلەپ دۇئا قىلدى ۋە: «مەن ئۇنىڭ سەۋەبىدىن ئەجرىگە ئېرىشتىم، ئۇنىڭ مەن سەۋەبلىك ئازابلانغۇچى بولۇشىنى خاھلىمايمەن» دېدى. بۇ ھېكايە ئىلگىرى مۇلايىملىقنىڭ پەزىلىتى ھەققىدىكى مەزمۇندا ئۆتتى.

رىيا، ئۇنىڭ ھەقىقىتى، قىسمىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا

قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە رىياكارلىقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا ئايەت ۋە ھەدىسلەر كەلگەن. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە: ﴿شۇنداق نامىاز ئۇقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ. نامازنى رىيا بىلەن ئوقۇيدۇ﴾107/«مائون»: 4 - 6.

﴿ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، مەن پەقەت سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنسانمەن. ماڭا ۋەھيى قىلىنىدۇكى، سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار يالغۇز بىر ئىلاھتۇر. كىمكى پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن (ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ ئازابىدىن قورقىدىكەن)، ياخشى ئىش قىلسۇن. پەرۋەردىگارىغا قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمىسۇن﴾18/«كەھف»: 110.

ھەدىسلەرگە كەلسەك، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئاللاھ تائالانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى بىر ئەمەلنى قىلغاندا مەندىن باشقىنى ئۈنىڭغا شېرىك قىلىپ قىلسا، ئۇ ئەمەل شېرىك قىلىنغۇچى ئۇچۇن بولىدۇ، مەن ئۇ ئەمەلدىن ئادا - جۇدامەن»[1].

دېيىلىشىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— سىلەر ئۇچۇن ئەڭ قورقىدىغىنىم ئەڭ كىچىك شېرىكتۇر، — دېگەنىدى، ساھابىلەر:

— ئەڭ كىچىك شېرىك دېگەن نېمە؟ — دېدىلەر. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دېدىكى:

— رىيا قىلىشتۇر. ئاللاھ تائالا كىشىلەرگە ئەمەللىرى سەۋەبلىك جازا بەرگەندە، رىياكارلارغا: ‹سىلەر دۇنيادا ئەمەللىرىڭلارنى كۆرسىتىپ قىلغان كىشىلەرنىڭ قېشىغا بېرىڭلار، ئۇلارنىڭ قېشىدا ياخشىلىق تاپالامسىلەر - قېنى!› ، — دەيدۇ»[2].

---

[1] مۇسلىم (2985) يېقىن مەزمۇندا رىۋايەت قىلغان. ئىبنى ماجە (4202). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 4313) «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (23686)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر» ، (4179)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان» ، (6412). مەھمۇد ئىبنى لەبىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ» ، 1555) «سەھىھ» دېگەن.

بىشر ھافىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «نەي چېلىپ دۇنيا تېپىشىم دىن بىلەن دۇنيا تاپقىنىمدىن سۆيۈملۈكراقتۇر».

بىلگىنكى، ريا (كۆرستىش) بولسا رۇئيە (كۆرۈش) دېگەن ئىسمدىن، سۈمئەت (ئاڭلاش، شۆھرەت) دېگەن سۆز بولسا سىماۋ (ئاڭلاش) دېگەن ئىسمدىن ياسالغان سۆزدۇر. دېمەك: ريياكار (كۆرستىپ ئەمەل قىلغۇچى) «ئۆزىگە بىرەر نېسىۋە تېگىپ قالارمىكىن» دەپ كىشىلەرگە كۆرستىپ ئەمەل قىلىدۇ.

ريا بىرنەچچە تۈرلۈكتۇر:

بىرىنچى: دىندىكى ريا. بۇمۇ بىرنەچچە خىلدۇر:

ئا) تەنىنىڭ ريياسى. يەنى ئورۇق ۋە سولغۇن كۆرۈنۈش بىلەن بولىدىغان ريا بولۇپ، ريياكار ئادەم كىشىلەرگە ئۆزىنى قاتتىق ئىبادەتگۈي ۋە ئاخىرەتتىن بەك قورقىدىغان قىلىپ كۆرسىتىدۇ. چۈڭۈق چاچلىرىنى كۆز - كۆز قىلغۇچىمۇ شۇ جۈملىدىن بولۇپ، ئۇ ئۆزىنى دىن غېمىگە غەرق بولغان، چېچىنى تاراشقىمۇ چولسى يوقتەك كۆرسەتكۈچىدۇر.

داۋاملىق روزا تۇتىدىغانلىقىغا دالالەت قىلىش ئۈچۈن ئاۋازىنى پەسلىتىش، ئىككى كۆزىنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنلىكى ۋە لەۋلىرىنىڭ قۇرۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرسىتىش قاتارلىقلارمۇ بۇ خىل ريياغا يېقىندۇر.

شۇڭا، مەرىيەم ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالام: «قايسىبىرىڭلار روزا تۇتسا، بېشىنى مايلىسۇن ۋە چېچىنى تارىسۇن» دېگەن[1]. ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇنداق دېيىشى روزىدار ئۈچۈن ريياكارلىق ئاپىتىدىن قورقىنلىقى ئۈچۈندۇر. مانا بۇ دىن ئەھلىنىڭ جىسمانىي ريياسىدۇر.

دۇنيا ئەھلىنىڭ ريياكارلىقلىرى بولسا سېمىزلىك، تەن رەڭگىنىڭ سۈزۈكلۈكى، قەددى - قامەت، يۈز گۈزەللىكى ۋە جىسمانىي پاكىزلىقىنى نامايان قىلىشىدۇر.

ئە) يۈرۈش - تۇرۇشتىكى ريا. مەسىلەن: ماڭغاندا بېشىنى تۆۋەن سېلىۋېلىش، يۈزىدە سەجدە ئىزى قالدۇرۇش، قوپال كىيىملەرنى، يۇڭ كىيىم كىيىش، كۆپىنچە يېڭىنى تۇرۇپ قويۇش ياكى يەڭلىرىنى قىسقا قىلىش ۋە كىيىمنى يۇيۇپ يامىماي، يىرتىق پېتى كىيىۋېرىش قاتارلىقلار.

سوپىلارنىڭ ئىچكى سۈپەتلىرىنى قازىنىشنى قويۇپ، سوپىلارغا ئوخشىۋېلىپ ياماق كىيىم كىيىش ۋە كۆك كىيىم كىيىشمۇ شۇ قاتاردىكى ريادىندۇر.

[1] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (150).

ئۆزىگە خاس بىر ئادەت يېتىلدۇرۇپ، باشقىلارنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن، سەللىدىن سىرت نىقاب تاقىۋېلىشمۇ بۇ تۈرلۈك رىيانىڭ قاتارىدىندۇر.

بىر تەبىقىدىكى كىشىلەرگە رىيا قىلىپ، قوپال، كىر ۋە يىرتىق كىيىملەرنى كىيىپ، زاھىد سىياقىدا كۆرۈنۈش بىلەن ياخشىلىق ئەھلىنىڭ نەزىرىدە مەرتىۋە تەلەپ قىلىدىغانلارمۇ بار. ئەگەر بۇنداق قىلىدىغان كىشى سەلەف سالىھلەر كىيگەندەك پاكىز ۋە ئوتتۇراھال كىيىملەرنى كىيگەن تەقدىردىمۇ، كىشىلەرنىڭ ئۆزى ھەققىدە «زاھىدلىقنىڭ ئەيىبلىرى ئاشكارا بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ، ئۇ زاھىدلىق يولىدىن قايتىپتۇ» دېيىشىدىن قورقىدىغان ئۈچۈن، ئۇ يەنىلا ھالاكەت مەرتىۋىسى ھېسابلىنىدۇ.

يەنە بىر تەبىقىدىكى كىشىلەر ياخشىلار، سۈلتانلار، ئەمرلەر ۋە سودىگەرلەر كەبى ھەممىنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل بولۇشنى ئىستەيدۇ. ئەگەر ئۇلار قىممەت باھالىق كىيىملەرنى كىيسە، ياخشىلىق ئەھلى بولمىش قارىيلار ياقتۇرمايدۇ. ئەگەر ئاددىي، يىرتىق كىيىملەرنى كىيسە، ئەمىر - سۈلتانلار ۋە بايلار ئۇلارنى تۆۋەن كۆرىدۇ. نەتىجىدە ئۇلار دىن ۋە دۇنيا ئەھلىنىڭ نەزىرىدە تەڭ مەقبۇل بولماق ئۈچۈن نېپىز - يۇپقا، يېپىنچا كىيىملەرنى كىيىدۇ ۋە قىممەت باھالىق قولياغلىقلارنى تۇتىدۇ. گاھى بىرىنىڭ كىيىمى باينىڭ كىيىمىدەك قىممەت باھالىق بولىدۇ. كىيىمىنىڭ رەڭگى ۋە تۇرقى سالىھلارنىڭ كىيىم رەڭگىگە ئوخشايدۇ. شۇ ئارقىلىق ئۇلار ئىككىلا قىسىم كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە تەڭ مەقبۇل بولۇشنى ئىستەيدۇ.

ئەگەر ئۇلاردىن بىرىك ياكى كىر كىيىم كىيىش تەكلىپ قىلىنسا، پادىشاھلار ۋە بايلارنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىشتىن قورقانلىقىدىن، بۇمۇ ئۇلار ئۈچۈن ھالاكەتتۇر. ئەگەر ئۇلارغا نېپىز كىيىملەر، قىممەت باھالىق ئاق كانايپ رەخت ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش رەختلەردىن تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىش تەۋسىيە قىلىنسا، ياخشىلىق ئەھلىنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىشتىن قورقۇپ، بۇنداق كىيىملەرنى كىيىشنىمۇ ئېغىر ئالىدۇ.

مەخسۇس بىر خىل كىيىم كىيىش شەكلى بىلەن رىيا قىلىدىغان كىشىگە ئۇ شەكىلدىن تۆۋەن ياكى يۇقىرى شەكىلدە كىيىنىش ئەيىبلىنىشتىن قورقانلىقتىن ئېغىر كېلىدۇ.

دۇنيا ئەھلىنىڭ رىيا قىلىشىغا كەلسەك، ئۇلار قىممەت باھالىق كىيىملەر، كۆركەم ئات - ئۇلاغلار، ئىسىل يېمەك - ئىچمەك، تۇرالغۇ جاي ۋە ئۆي ئەسۋابلىرىنىڭ ئەڭ گۈزەللىرى بىلەن رىيا قىلىدۇ. ئۇلار ئۆيلىرىدە يىرىك كىيىملەرنى كىيىدۇ، ھالبۇكى ئۆيىدە كىيگەن كىيىملىرى بىلەن سىرتلارغا

چىقىشنى خاھلىمايدۇ.

ب) گەپ - سۆز بىلەن رىيا قىلىش. دىن ئەھلىنىڭ رىياكارلىقى ۋەز - نەسىھەت قىلىش، ئەسلىتىش، باشقىلار بىلەن مۇنازىرە قىلىش ئۇچۇن ساھابىلەردىن كەلگەن ئەسەر ۋە ھەدىسلەرنى يادقا ئېلىش، ئىلمىنىڭ موللىقىنى كۆز - كۆز قىلىش، سەلەف سالىھلەرنىڭ ئىش - ئىزلىرىغا قاتتىق كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىش، كىشىلەر بار يەردە زىكىر ئېيتىپ ئىككى لېۋىنى قىمىرلتىش، كىشىلەر ئارىسىدا يۇز بېرىۋاتقان مۇنكەرلەرگە ئاشكارا غەزەپلىنىش، قۇرئان ئوقۇغانىدا قورققان ۋە قايغۇرغان قىياپەتتە ئاۋازىنى ئىنچىكىلەشتۇرۇپ تۆۋەن قىلىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن بولىدۇ.

دۇنيا ئەھلىنىڭ سۆزلۈك رىياكارلىقى بولسا شېئىر، مەسەللەرنى يادقا ئېلىش ۋە پاساھەت بىلەن سۆزلەش قاتارلىقلار بىلەن بولىدۇ.

پ) ئەمەل بىلەن رىيا قىلىش. بۇ خۇددى نامازنى ئوقۇغۇچىنىڭ قىيامدا ئۇزۇن تۇرۇش، رۇكۇ ۋە سەجدىنى ئۇزۇن قىلىش، خۇشۇئ قىلغانلىقىنى ئاشكارا قىلىش ياكى شۇنىڭدەك ئىشلار بىلەن رىيا قىلغىنىغا ئوخشاشتۇر. شۇنىڭدەك روزا تۇتۇش، غازات قىلىش، ھەج قىلىش ۋە سەدىقە قىلىش قاتارلىقلاردا رىيا قىلىشتۇر.

دۇنيا ئەھلىنىڭ ئەمەل بىلەن رىيا قىلىشنىڭ كەلسەك، ئۇلارنىڭ تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق، قوللىرىنى شىلتىش، تەكەببۇرانە قەدەم ئېلىش، كۆڭلىكىنىڭ تۆگمىسىنى يېشۇۋېتىش ۋە نوچىلىقىنى ئىزھار قىلىش ئۇچۇن مەيدىسىنى كېرىپ مەغرۇرانە يۈرۈش قاتارلىقلار بىلەن بولىدۇ.

ت) ھەمراھلىرى ۋە زىيارەت قىلغۇچىلار بىلەن رىيا قىلىش. بۇ تۇردىكى كىشىلەر «پالانى پالانىنى زىيارەت قىپتۇ، دىن ئەھلى ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ - كېلىپ تۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن بەرىكەت ئالىدۇ» دېيىشى ئۇچۇن، ئالىم ياكى ئابىدنىڭ ئۆزىنى زىيارەت قىلىپ كېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ.

شۇنىڭدەك يەنە شۇنداق كىشىلەر بارکى، ئۇلار «پالانى كۆپ ئۇستاز كۆرگەن ۋە ئۇلاردىن پايدا ئالغان» دېيىلىشى ۋە بۇنىڭدىن پەخىرلىنىش ئۇچۇن ئۇستازلىرىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن رىيا قىلىدۇ.

مانا بۇلار رىياكارلار رىيا قىلىدىغان ئىشلارنىڭ يىغىندىسى بولۇپ، ئۇلار بۇ رىياكارلىقلىرى بىلەن كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىدە مەرتىۋە ۋە يۇز - ئابرۇيغا ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلىدۇ.

شۇنداقلا پەقەت يۇز - ئابرۇينىلا قوغلىشىدىغان كىشىلەر بار. نۇرغۇن ئابىدلار

باشقىلارنىڭ مېلىدىن تەمە قىلىشتىن قول ئۈزۈپ تاغقا چىقىپ، تەركىدۇنيا بولۇۋالىدۇ، راھىبلار بولسا چېركاۋلارغا بېكىنىۋالىدۇ. لېكىن، ئۇلار يۇز - ئابرۇينىلا ئىستەيدۇ.

ريياركارلارنىڭ ئىچىدە پەقەت مال - مۈلك سەۋدالىرى بار.

يەنە باشقىلارنىڭ مەدھىيەلىشى ۋە شۆھرىتىنىڭ تارقىلىشىنى مەقسەت قىلىدىغانلارمۇ بار.

ئەگەر «ريياكارلىق ھارامۇ ياكى مەكرۇھمۇ؟ ۋەياكى مۇباھمۇ؟» دېيىلسە، جاۋابى شۇكى: تەپسىلىيراق ئېيتقاندا ريياكارلىق يا ئىبادەتلەردە، يا ئىبادەتلەردىن باشقا ئىشلاردا بولىدۇ. ئەگەر ريا ئىبادەتتە قىلىنسا ئۇ ھارامدۇر. چۈنكى، نامراز، سەدىقە، ھەج ۋە شۇنىڭدەك ئىشلار بىلەن ريا قىلغۇچى ئاسىي گۇناھكاردۇر. سەۋەبى، ئۇ بۇ ئىشلارنى قىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىشقا لايىق يېگانە ئاللاھ تائالادىن باشقىسىنىڭ رازىلىقىنى مەقسەت قىلغان بولىدۇ. بۇ ئىشلار بىلەن ريا قىلغۇچى ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغۇچىلار قاتارىدا بولىدۇ.

ئەگەر ريا ئىبادەتلەردىن باشقا ئىشلاردا قىلىنسا، ئالدىدا تىلغا ئېلىنغانىدەك، مال تەلەپ قىلىشقا ئوخشاش ئىشلاردا بولىدۇ. بۇ خىل ريا كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىدە مەرتىۋە تەلەپ قىلىش جەھەتتىن ھارام بولمايدۇ. لېكىن، قايمۇقتۇرۇش ياكى چەكلەنگەن يوللار بىلەن مالغا ئېرىشىش مۇمكىن بولغىنىدەك، يۇز - ئابرۇيغا ئېرىشىشمۇ مۇمكىندۇر.

ئېھتىياجنى قامدىغۇدەك ئازغىنە مالغا ئېرىشىش ماختالغانىدەك، ئازغىنە يۇز - ئابرۇيغا ئېرىشىشمۇ ماختىلىدۇ. بۇ يۇز - ئابرۇينى يۇسۇف ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ تۆۋەندىكى سۆزىدە تەلەپ قىلغان: ﴿يۇسۇف: «مېنى (مىسىر) زېمىنىنىڭ خەزىنىلىرىنى باشقۇرۇشقا قويغىن، مەن ھەقىقەتەن (ئۇنى باشقۇرۇش يوللىرىنى) بىلىدىغان، ئوبدان ساقلىيالايدىغان ئادەممەن» دېدى﴾12/«يۇسۇف»: 55.

زىيادە يۇز - ئابرۇي تېپىشنى ھارام دېمەيمىز، لېكىن يۇز - ئابرۇي كىشىنى ـــ مال - مۈلكتە تىلغا ئېلىپ ئۆتكىنىمىزدەك ـــ دۇرۇس بولمايدىغان ئىشنى قىلىشقا ئېلىپ بارسا، ئۇ ۋاقىتتا زىيادە يۇز - ئابرۇي ھارامدۇر.

يۇز - ئابرۇي قوغلاشمايدىغان ۋە يۇز - ئابرۇيى يوقاپ كەتسىمۇ قايغۇرمايدىغان كىشىنىڭ يۇز - ئابرۇينىڭ كەڭ تارقىلىشىدا ھېچ زىيان يوق. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ئالىملارنىڭ يۇز - ئابرۇيىدىنمۇ كەڭ تارقالغان يۇز - ئابرۇي بولمىغان ئىدى. لېكىن، ئىرادە - ھىممەتلەرنىڭ يۇز - ئابرۇي قوغلىشىشقا ئايلىنىشى دىندىكى نۇقسانلىقتۇر، لېكىن

«هارام» دېيىلمەيدۇ.

بىر ئادەم كىشىلەرنىڭ يېنىغا چىققاندا، ئۇلارنىڭ كۆرۈشى ئۈچۈن گۈزەل كىيىم كىيسە ۋە ئۇلار ئۈچۈن ھەرقانداق چىرايلىق كىيىم كىيسە، «بۈنىڭدىن چەكلىنىدۇ» دېيىلمەيدۇ.

بۈنىڭدا مەقسەتلەر ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. چۈنكى، كۆپىنچە كىشىلەر نۇقسانلىق ھالەتتە باشقىلارغا كۆرۈنۈشنى ياخشى كۆرمەيدۇ.

ئىمام مۇسلىم ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ قەلبىدە زەررىچىلىك كىبر بار ئادەم جەننەتكە كىرمەيدۇ، ـــ دېگەنىدى، ساھابىلەردىن بىرى:

ـــ لېكىن، ئادەم كىيىم ـ كېچەكلىرىنىڭ ۋە كەشنىڭ چىرايلىق بولۇشىنى ياخشى كۆرسىچۇ؟ ـــ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ھەقىقەتەن ئاللاھ گۈزەلدۇر. گۈزەللىكنى ياخشى كۆرىدۇ. كىبر دېگەن ھەقنى قوبۇل قىلماسلىق ۋە كىشىلەرنى تۆۋەن كۆرۈشتۇر، ـــ دېدى[1].

كىشىلەرنىڭ ئىچىدە ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگە بەرگەن نېئمىتىنى ئاشكارا قىلىشنى تاللايدىغان كىشىلەر بار. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئاللاھنىڭ نېئمىتىنى ئاشكارا قىلىشقا بۇيرۇغان ئىدى[2].

پەسىل: رىيانىڭ دەرىجىلىرى

شۇنى بىلگىنكى، رىيانىڭ بەزىسى بەزىلىرىدىن چوڭدۇر. چۈنكى، رىيا بىرنەچچە دەرىجە بولىدۇ:

ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ ئېغىر دەرىجىدىكى رىيا: ئىبادەت قىلىشتا ئەسلا ساۋابنى مەقسەت قىلماسلىقتۇر. بۇ يالغۇر قالسا نامراز ئوقۇمايدىغان، ئەمما كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا بولسا نامراز ئوقۇيدىغان كىشىگە ئوخشاشتۇر.

---

[1] مۇسلىم (91).

[2] رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھنىڭ نېئمىتى ۋە ئىززەت ـ ئىكرامى سەندە كۆرۈلسۇن» دېگەن. ئەھمەد (15928). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «ئىمام مۇسلىم شەرتى بويىچە سەنەدى سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ داۋۇد (4063)؛ نەسائي (5224). ئالبانىي: («غايەتۇل مەرام»، 75) «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇلئەھۋەسنىڭ ئاتىسى مالىك ئىبنى نەزلە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئىككىنچى دەرىجە: رىيا قىلىپ تۇرۇپ ئەمەل قىلىش بىلەن ساۋابنى بەك ئاجىز دەرىجىدە مەقسەت قىلىش بولۇپ، ئەگەر ساۋاب بولمايدىغان بولسا، ئۇ ئەمەلنى قىلمايدۇ. بۇمۇ ئاۋۇالقى رىيانىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ھەر ئىككى رىيا ئاللاھ تائالانىڭ نەزەردە يامان كۆرۈلىدۇ.

ئۈچىنچى دەرىجە: ئەمەل قىلغاندا رىيا قىلىش بىلەن بىرگە ساۋابنىمۇ مەقسەت قىلىش بولۇپ، ئەگەر ئىككىسىنىڭ بىرسى كەم بولسا ئەمەل قىلماسلىق. بۇ دەرىجىدىكى رىيا قىلغان ياخشى ئەملىنى بۇزىدۇ، بۇنداق رىيا قىلغۇچى گۇناھتىن ساقىت قالمايدۇ.

تۆتىنچى دەرىجە: قىلغان ئەملىنى كىشىلەر كۆرگەن ھامان ئىبادەتتە تېخىمۇ تېتىكلىشىش، ئەگەر باشقىلار كۆرمىسە، ئىبادىتىنى ئادەتتىكىدەك داۋاملاشتۇرۇش. بۇنداق رىياكارغا توغرا مەقسىتى ئۈچۈن ساۋاب يېزىلىدۇ، بۇزۇق مەقسىتىگە قارىتا جازا بېرىلىدۇ.

ئىبادەتنىڭ ئەسلىدە ئەمەس، سۈپەتلىرىدە رىيا قىلىشمۇ بۇ دەرىجىدىكى رىياغا يېقىن رىيادۇر. بۇ خىل رىيا بەئەينى نامىاز ئوقۇيدىغان، رۇكۇ ۋە سەجدىنى يەڭگىل قىلىدىغان كىشى كىشىلەر كۆرسە، رۇكۇ ۋە سەجدىنى ئۇزۇن ۋە ياخشى قىلىدىغان كىشىگە ئوخشاش. بۇمۇ چەكلەنگەن رىيادۇر. چۈنكى، بۇ خىل رىيا مەخلۇقنى ئۇلۇغلاشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، لېكىن بۇ رىيا ئىبادەتلەرنىڭ ئەسلىدە رىيا قىلىشتىن تۆۋەندۇر.

چۈمۈلىنىڭ ماڭغىنىدىنمۇ يوشۇرۇن بولغان رىيانىڭ بايانى

رىيا ـــ ئاشكارا رىيا ۋە يوشۇرۇن رىيا دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئاشكارا رىيا بولسا: ئەمەل قىلىشقا تۇرتكە بولىدىغان ۋە ئۇنى قىلدۇرىدىغان رىيادۇر.

بۇنىڭدىن سەل يوشۇرۇن رىيا بولسا ئۆزى يالغۇز ئەمەل قىلىشقا قوزغايدىغان، لېكىن ئاللاھ رازىلىقى كۆزلەنگەن ئەملىنى قىلىشنى يەڭگىللەشتۇرىدىغان رىيادۇر. بۇ خۇددى ھەر كىچىسى تەھەججۇد ئوقۇشقا ئادەتلەنگەن، ئەمما تەھەججۇد ئوقۇش ئېغىر كېلىدىغان، لېكىن ئۆيگە مېھمان چۈشسە، تەھەججۇد ئوقۇشقا تېتىكلىشىپ، تەھەججۇد نامىزى ئوقۇش قولاي بولىدىغان كىشىگە ئوخشاشتۇر.

بۇنىڭدىنمۇ يوشۇرۇنراقى ئەمەل قىلىش ۋە ئۇنى يەڭگىللەشتۇرۇشكە تەسىر كۆرسەتمەيدىغان، لېكىن قەلبىتە يوشۇرۇنغان رىيادۇر. دۇئا قىلىش ئەمەل قىلىشقا

تەسىر كۆرسەتمىسە ، ئۇ خىل رىيا پەقەت ئالامەتلەر بىلەنلا تونۇلۇشى مۇمكىن. بۇ تۈردىكى رىيانىڭ ئەڭ روشەن ئالامتى كىشىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ئىبادىتىنى كۆرگەنلىكىدىن خۇشاللىنىشتۇر. كۆپلىگەن بەندىلەر باركى، ئەمەل قىلغانىدا ئىخلاس بىلەن قىلىدۇ، رىيا قىلىشنى مەقسەت قىلمايدۇ ۋە ئەمەلنى شۇ ھالەتتە تاماملايدۇ. لېكىن، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ ئەملىنى كۆرۈشى ئۈنى سۆيۈندۈرىدۇ ۋە راھەت ھېس قىلدۇرىدۇ، قەلبىدىن ئىبادەتنىڭ قاتتىقچىلىقىنى يوق قىلىدۇ. بۇ سۆيۈنۈش بولسا خۇشاللىق تەپچىرەپ چىقىدىغان يوشۇرۇن بىر رىيانىڭ بارلىقىغا دالالەت قىلىدۇ. قەلب كىشىلەرگە قارىمىغان بولسا ئىدى، كىشىلەر ئۇنىڭغا قارىغانىدا، ھەرگىز بۇنداق سۆيۈنمىگەن بولاتتى. دېمەك، بۇنىڭدىن شۇ مەلۇم بولىدۇكى، رىيا قەلبتە يانار تاغ ئىچىدىكى ۋولقانەك يوشۇرۇنغان ھالەتتە ئىدى، بىراۋنىڭ ئۆزىنىڭ ئەملىنى كۆرۈشى بىلەن ئۇ رىيانىڭ خۇشال بولۇشتىن ئىبارەت ئىزى مەلۇم بولغان بولدى. ئاندىن ئۇ ئەملىنى بىراۋنىڭ كۆرگەنلىكىدىن لەززەت ئالغىنىنى سەزگەندە, ئۇنىڭدىن بىئارام بولماقتا يوق، بەلكى تېخى بەزىدە ئازراق قىمىرلاپ قويىدۇ ۋە كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ ئەملىنى بىلىشكە ئوچۇق گەپ بىلەن ئەمەس، دارىتما قىلىش بىلەن كۆچەپ قالىدۇ.

بەزىدە قىلىنغان ئىبادەت مەخپىي قالىدۇ، ئۇنى ئىما - ئىشارەت ياكى ئوچۇق سۆزلەر بىلەن ئاشكارا قىلمايدۇ، لېكىن ياداش، چىرايىنىڭ سارغىيىپ كېتىشى، ئۇنىنىڭ پۈتۈپ كېتىشى، لەۋلىرىنىڭ گەز باغلاپ كېتىشى، ياش ئىزلىرى ۋە ئۇزۇن تەھەججۇد نامىزى ئوقۇغانلىققا دالالەت قىلىدىغان مۇگدەپ يۇرۇش قاتارلىق تەبىئىي كۆرۈنۈشلەر بىلەن ئاشكارا قىلىدۇ.

بۇنىڭدىنمۇ يوشۇرۇنراقى ھېچكىمنىڭ كۆرۈشىنى خاھلىماي، ئىبادەتنى يوشۇرۇن قىلىش. لېكىن، بۇنداق ئىبادەت قىلغۇچى كىشىلەرنى كۆرسە، كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە باشتا سالام قىلىشنى، ئۆزى بىلەن كۆرۈشكۈچىنىڭ خۇشال - خۇرام ۋە مۇتەبەسسىم بولۇشنى، ئۇنىڭ ھاجەتلىرىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئادا قىلىشقا تىرىشىشنى، مۇئامىلىدە ئۆزىگە كەڭ قول بولۇشنى ۋە ئۆزىگە كەڭ - كۈشادە جاي راسلاپ بېرىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئەگەر بىرەر بىپەرۋا ئۆزىگە سەل قارىسا — خۇددى يوشۇرۇن قىلغان ئىبادىتىگە باشقىلارنىڭ ھۆرمەت قىلىشنى تەلەپ قىلغاندەك — ئۇ ئەھۋال ئۇنىڭ قەلبىگە ئېغىر كېلىدۇ.

ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتلىرىغا مۇئامىلە قىلىشتا قىلغان ئىبادەتنىڭ بار - يوقلۇقىنىڭ پەرقى بولسىلا، رىيانىڭ مەخپىي شائىبىسىدىن خالىي بولمىغان بولىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى ئىبادەتنىڭ ئەجرىنى كېمەيتىۋېتىدۇ. بۇ خىل رىيادىن پەقەت سىددىقلارلا ساقلىنالايدۇ.

ۋەھەب ئىبنى مۇنەببىھتىن رىۋايەت قىلىنىپتۇكى: «بىر ئابىد كىشى ھەمراھلىرىغا: ‹بىز ماللىرىمىز ۋە بالىلىرىمىزدىن شۇلار يۈزىدىن ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردىن بولۇپ قېلىشتىن قورقۇپ ئايرىلىدۇق. بىز مالدارغا ماللىرى سەۋەبلىك قونغان ھەددىدىن ئېشىشتىن بەكرەك، بىزگە ئابىدلىكتە ھەددىدىن ئېشىش قونۇشىدىن قورقمىز. بەزى بىرلىرىمىز باشقىلار بىلەن ئۇچراشسا، دىنى سەۋەبلىك ئىززەتلىنىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئەگەر بىرەر ھاجىتى بولسا، دىنىي ئابرۇيى سەۋەبلىك ئۇ ھاجىتىنىڭ ئادا قىلىنىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. بىرنەرسە سېتىۋالسا، دىنىي مەرتىۋىسى سەۋەبلىك ئۇ نەرسىنىڭ ئەرزان بېرىلىشنى ئىستەيدۇ› دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ گەپ پادىشاھنىغا يەتتى. پادىشاھ ئابىد بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئۇلاغقا مىنىپ بىر توپ كىشىلەر بىلەن يولغا چىقتى، ھەتتا، ئالامان كۆپلۈكىدىن تۈزلەڭلىك ۋە تاغنى بىر ئالغان ئىدى. ئابىد:

— بۇ نېمە ئەھۋال؟ — دېگەنىدى، ئۇنىڭغا:

— پادىشاھ كەپتۇ، — دېيىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر ھەمراھىغا:

— ماڭا تاماق كەلتۈرگىن! — دېگەنىدى، ھەمراھى كۆكتات، قۇرۇق ئۈزۈم ۋە خورما يىلىمى كەلتۈردى. ئابىد بۇ تاماقنى ئىككى قۇۋزىنىى لىق توشقۇزۇپ، قاتتىق ئاچكۆزلۈك بىلەن يېيىشكە باشلىدى. ئاندىن پادىشاھ:

— سىلەرنىڭ ئابىد ھەمراھىڭلار قېنى؟ — دېگەنىدى، ئۇلار:

— بۇ (كىشى)، — دېدى. پادىشاھ:

— قانداقراق ئەھۋالىڭ؟ — دېگەنىدى، ئابىد:

— كىشىلەرگە ئوخشاش، — دېدى.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ: ‹بۇ ئادەمنىڭ قېشىدا ياخشىلىق يوق› دېدى ۋە قايتىپ كەتتى. ئاندىن ئابىد: ‹پادىشاھنى مەندىن بىزار ھالەتتە قايتۇرغان ئاللاھقا ھەمدۇسانالار بولسۇن› دېدى».

ئىخلاسمەن كىشىلەر دائىم يوشۇرۇن رىيادىن قورقىدۇ. كىشىلەرنى ياخشى ئەمەللىرىنى كۆرسەتمەي ئالداپ قويىدۇ. ياخشى ئەمەللىرىنى يامان ئىشلارنى يوشۇرغاندىن بەكرەك يوشۇرىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنىڭ ئىخلاس بىلەن قىلغان ئەمەللىرى سەۋەبلىك مۇكاپات بېرىشى ئۈچۈن، ئەمەللىرىنىڭ خالىس بولۇشىنى ئۈمىد قىلغانلىقتىندۇر.

مەخپىي رىيانىڭ بىلىپ - بىلمەي ئارىلىشىپ قېلىشى نىھايەتتە كۆپتۇر.

قاچانكى، ئىنسان ئۆز نەپسىدە كىشىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ياخشى ئەملىنى كۆرۈشى بىلەن كۆرمەسلىكى ئارىسىدىكى پەرقنى سەزسە، ئۇنىڭدا رىيادىن بىر شاخچە بىخ سۈرگەن بولىدۇ. لېكىن، ئەمەلگە ئاشقان رىيانىڭ ھەممىسى ئەجرنى بىكار قىلمۇەتمەيدۇ ۋە ئەملنى بۇزۇۋەتمەيدۇ. قايسى رىيانىڭ ئەملنى بۇزىدىغانلىقى ۋە ئەجرنى بىكار قىلمۇېتىدىغانلىقى ھەققىدە بەزى تەپسىلاتلار بار.

قىلغان ئىبادىتىنى باشقىلار بىلسە سۆيۈنمەيدىغان ھېچكىم يوقتۇر. ئەگەر «ئىبادىتىنى باشقىلار كۆرسە سۆيۈنۈشنىڭ ھەممىسى ئەيىبلىنەمدۇ؟» دېيىلسە، جاۋابى شۇكى: «ئىبادىتىنى باشقىلار كۆرسە سۆيۈنۈش ماختىلىدىغان سۆيۈنۈش ۋە ئەيىبلىنىدىغان سۆيۈنۈش دەپ ئىككى قىسمغا بۆلىنىدۇ»:

ماختىلىدىغان سۆيۈنۈش: كىشىنىڭ مەقسىتى تائەت - ئىبادىتىنى يوشۇرۇش ۋە ئاللاھ تائالاغا ئىخلاس قىلىش بولسا، لېكىن كىشىلەر ئۇنىڭ ئىبادىتىنى كۆرگەندە، ئۇ كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا ئۆزىنىڭ ئىبادىتىنى كۆرسەتكەنلىكىنى ۋە گۈزەل تەرەپلىرىنى ئاشكارىلىغانلىقىنى بىلىدۇ. شۇ ۋەجدىن ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگە قىلغان ياخشىلىقى، ھەقتائالانىڭ ئۆزىگە نەزەر سالىدىغانلىقى ۋە مېھرىبانلىقى سەۋەبلىك سۆيۈنىدۇ. ئەسلىدە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تائەت - ئىبادەتلىرىنى ۋە گۇناھ - مەئسىيەتلىرىنى ياپقان ئىدى. كېيىن ئۇنىڭ تائەت - ئىبادىتىنى ئاشكارا قىلىپ، گۇناھ - مەئسىيىتىنى ياپتى. قەبىھ گۇناھلارنى يېپىش ۋە گۈزەل تەرىپىنى ئاشكارا قىلىشتىنمۇ چوڭ مېھرىبانلىق بولمايدۇ. دېمەك، ئۇنىڭ خۇشاللىقى ۋە سۆيۈنۈشى بۇ سەۋەبلىك بولىدۇ. ھەرگىزمۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ماختىغانلىقىغا ياكى ئۇلارنىڭ قەلبلىرىدە مەرتىۋە تىكلىگەنلىكى سەۋەبلىك ئەمەس. ياكى بولمىسا ئۇ دۇنيادا ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنىڭ يامان ئەمەللىرىنى يېپىپ، گۈزەل ئەمەللىرىنى ئاشكارا قىلىش بىلەن «ئاللاھ تائالا ماڭا ئاخىرەتتىمۇ شۇنداق قىلىدۇ» دېگەننى كۆڭلىگە كەلتۈرۈپ خۇشال بولسا، بۇ ھەم ماختىلىدۇ. چۈنكى شۇ مەنادا ھەدىس كەلگەندۇر[1].

ئەمما، ئۇنىڭ خۇشاللىقى كىشىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ياخشى ئەملىنى كۆرۈشى بىلەن ئۇلارنىڭ نەزەردە مەرتىۋىگە ئېرىشىپ، ئۇلارنىڭ ماختىشى، ئۇنى چوڭ بىلىشى ۋە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ بېرىشىدىن كەلگەن بولسا، بۇ ئەيىبلىنىدىغان مەكرۇھتۇر.

ئەگەر ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان: «بىر ئادەم:

[1] مۇسلىم (2590). ئۇ ھەدىسنى ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئاللاھ تائالا دۇنيادا بىر بەندىسىنىڭ بىر گۇناھىنى ياپسا، ئاخىرەتتىمۇ ئۇنىڭ ئۇ گۇناھىنى ياپىدۇ» دەپ رىۋايەت قىلغان.

ـــ ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! بىر ئادەم بىر ئەمەلنى مەخپىي قىلىدۇ، ئاندىن ئۇ ئەمەلنى باشقىلار كۆرۈپ قالسا، ئۇنى خۇشال قىلىدۇ، ـــ دېگەنىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ئۇ ئادەمگە مەخپىي ۋە ئاشكارا ئەمەل قىلىشتىن ئىبارەت ئىككى ئەجىر بولىدۇ، ـــ دېدى»[1] دېگەن ھەدىسنىڭ مەنىسى نېمە؟ - دېيىلسە، جاۋاب: بۇ ھەدىس زەئىپتۇر. ئۇنىڭ تىرمىزىي رىۋايەت قىلغان. بەزى ئەھلى ئىلملەر بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسىنى: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «سىلەر ئاللاھنىڭ زېمىنىدىكى گۇۋاھچىلىرى»[2] دېگەن سۆزىگە ئاساسەن، ئۇنىڭ مەنىسى «كىشىلەرنىڭ ياخشىلىق بىلەن ماختىغانلىقى ئۇنىڭ خۇشال قىلغانلىقى» دەپ چۈشەندۈرگەن.

ئىمام مۇسلىم بىر ھەدىستە، ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇناداق دەيدۇ: «ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! ئېيتىپ بەرسىلىچۇ، بىر ئادەم بىر ياخشى ئەمەلنى قىلسا ۋە ئۇنى كىشىلەر ماختىسا قانداق بولىدۇ؟» دېيىلگەنىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئۇ بولسا مۇئمىنىڭ بېشارىتىنىڭ نەق ئېرىشىدىغىنىدۇر» دېدى[3].

ئەمما، كىشىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ياخشى ئەمەل قىلغانلىقىنى بىلگەنلىكى ۋە شۇ ۋەجدىن ئۆزىگە ئىززەت - ھۆرمەت كۆرسەتكەنلىكى كىشىنى خۇشال قىلسا، بۇ رىيادۇر.

ئەمەلنى يوقتا چىقىرىدىغان ۋە يوقتا چىقارمايدىغان رىيا توغرىسىدا

بىر بەندىگە رىيا قىلسا، ئۇ رىيا ئىبادەتتىن كېيىن ياكى ئىبادەتتىن ئالدىن كەلگەن بولىدۇ. ئەگەر بىر بەندە ياخشى ئەمەلدىن بىرنى قىلىپ، ئەملىنى ئۆزى ئاشكارا قىلمىسىمۇ، ئۆزلىكىدىن ئاشكارا بولۇپ ئۇنىڭغا خۇشاللىق يەتكەن بولسا، بۇ سۆيۈنۈش ئەمەلنى يوقتا چىقارمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ئەمەل باشتىلا خالىس ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن قىلىندى. دېمەك، بىر ئەمەل ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ئۈچۈن خالىسانە تاماملانغاندىن كېيىن كۆرۈلگەن سۆيۈنۈش كەبى ئىشلار ئۇنى توغرا ئەمەل بولۇشتىن بۇرۇۋەتمەيدۇ. قىلغان ئەملىنى ئۆزى ئاشكارا قىلمىغان ۋە

[1] تىرمىزىي (2384) «ھەسەن، غەرىب» دېگەن. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 4787) «زەئىف» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1367)؛ مۇسلىم (949).

[3] مۇسلىم (2642).

باشقىلارغا سۆزلىمىگەن بولسا، تېخىمۇ شۇنداق. ئەگەر ئەملىنى تاماملاپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى باشقىلارغا سۆزلىسە ۋە ئاشكارا قىلسا، ئۇ ئەمەل قورقۇنچلۇق بىر ئەمەلدۇر. بۇنىڭدىن كىشىنىڭ قەلبىدە ئەمەلنى قىلغان ۋاقىتتىلا بىر تۈرلۈك رىيانىڭ بارلىقى بىلىنىدۇ. ئەگەر كىشى رىيا قىلمىغان تەقدىردىمۇ ئەملىنى سۆزلىگەنلىكى ۋە ئاشكارا قىلغانلىقى ئۈچۈن قىلغان ئەملىنىڭ ساۋابى كېمىيىپ كېتىدۇ. چۈنكى، ئاشكارا ئەمەل بىلەن يوشۇرۇن ئەمەلنىڭ ئارىسىدا 70 دەرىجە پەرق باردۇر.

لېكىن، ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ئوقۇلغان نامаз كەبى ئىبادەتلەرنى تاماملاش ئالدىدا رىيا كىرگەن، ئەگەر رىيا پەقەت سۆيۈنۈش بولسا، ئۇ ئەمەلگە تەسىر كۆرسەتمەيدۇ. ئەگەر رىيا كىشىنىڭ ئەمەل قىلىشىغا تۈرتكە بولغان رىيا بولسا ـــ ئۆزىنى باشقىلار كۆرسۇن ئۈچۈن نامازنى ئۇزۇن ئوقۇغانغا ئوخشاش ـــ بۇنداق رىيا ئەمەلنى يوققا چىقىرىدۇ.

نامازنى رىيا مەقسىتىدە باشلاپ ئوقۇغانغا ئوخشاش ئىبادەتكە باغلىنىپ كەلگەن رىياغا كەلسەك، ئەگەر ئۇ كىشى نامازنى شۇ رىياكار ھالىتىدە تاماملىغان بولسا، ئۇ نامаз نامаз ھېسابلانمايدۇ. ئەگەر نامаз ئىچىدە تۇرۇپ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلسا، ئۇ نامازنى باشتىن قايتا ئوقۇشى لازىم بولىدۇ.

ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

رىياكارلىقنىڭ دورىسى ۋە قەلبنى ئۇنىڭدىن داۋالاشنىڭ يولى

رىياكارلىقنىڭ ئەمەلنى بىكار قىلىۋەتكۈچى، ئاللاھ تائالانىڭ يامان كۆرۈشىگە سەۋەب بولىدىغان ئەمەل ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ ھالاك قىلغۇچى ئىش ئىكەنلىكىنى بىلدىڭ. شۇڭا، رىياكار كىشى رىيادىن قول ئۈزۈۋىش ئۈچۈن قاتتىق تىرىشچانلىق قىلىشقا لايىقتۇر.

رىيانى داۋالاشنىڭ رىيانىڭ شاخلىنىپ چىقىشىغا سەۋەب بولغان يان يىلتىزلىرىنى ۋە غول يىلتىزلىرىنى قومۇرۇپ تاشلاش ۋە قوزغالغان رىيانى نەق مەيدانىدا دەپئ قىلىشتىن ئىبارەت ئىككى مەرتىۋىسى بولىدۇ.

بىرىنچى مەرتىۋە: شۇنى بىلگىنكى، يۈز - ئابرۇي ۋە مەرتىۋە كويىدا بولۇش رىيانىڭ ئاساسىدۇر. بۇ سۆز تەپسىلى بايان قىلىنسا، ئۇچ ئاساسقا تايىنىدۇ. ئۇلار بولسا ماختىنىشنى ياخشى كۆرۈش، تەنقىدنى يامان كۆرۈش ۋە تەمەخورلۇقتىن ئىبارەت.

بۇنىڭ دەللىي «سەھھەيىن»دىكى ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدۇر. ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتىدۇ: «بىر كىشى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ـــ ئى ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى! بىر ئادەم باتۇرلۇق قىلىپ ئۇرۇشىدۇ، يەنە بىرى غەزىپى تاشقانلىقتىن ئۇرۇش قىلىدۇ، يەنە بىرى بولسا رىيا قىلىپ ئۇرۇشىدۇ، بۇلارنىڭ قايسىسى ئاللاھ يولىدا ئۇرۇشقان بولىدۇ؟ ـــ دېگەنىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ كەلىمسى ئەڭ ئالىي بولۇشى ئۈچۈن ئۇرۇش قىلسا، ئۇ كىشى ئاللاھ يولىدا ئۇرۇشقان بولىدۇ، ـــ دېدى»[1].

ئۇ كىشىنىڭ: «باتۇرلۇق قىلىپ ئۇرۇش قىلىدۇ» دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسى: «كىشىلەر ئارىسىدا تىلغا ئېلىنىش ۋە ماختىلىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىدۇ» دېگەنلىكتۇر. «غەزىپى تاشقانلىقتىن ئۇرۇش قىلىدۇ» دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسى: «ئەيىبلىنىش ياكى يېڭىلىپ قېلىشتىن يىرگىنىپ ئۇرۇش قىلىدۇ» دېگەنلىكتۇر. «رىيا قىلىپ ئۇرۇشىدۇ» دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسى بولسا: «ئۆزىنىڭ مەرتىۋىسىنىڭ كۆرۈلۈشى ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىدۇ» دېگەنلىكتۇر. بۇ بولسا يۇز - ئابرۇي ۋە مەرتىۋىنىڭ قەلبلەردىكى لەززىتىدۇر.

بەزىدە ئىنسان ماختىلىشنى خاھلىمايدۇ، ئەمما ئۇ قورقۇنچاقلاردەك ئەيىبلىنىشتىن ئېھتىيات قىلىدۇ. بەزىدە بەردەم تۇرىدۇ، ھەتتا تاپا - تەنە بولمىسۇن دەپ قاچمايدۇ. بەزىدە ئىنسان بىلمىگەنلىك بىلەن ئەيىبلىنىشتىن ئېھتىيات قىلىپ ئىلمىسىز ھالەتتە پەتۋا بېرىدۇ. دېمەك، بۇ ئۇچ ئىش ئىنسانىنى رىيا قىلىشقا ھەرىكەتلەندۈرىدۇ.

بۇنىڭ داۋالاشنىڭ يولى تۆۋەندىكىچە: ئەگەر ئىنسان بىرنەرسىنى ئۆزىگە «دەرھال ياكى كېيىنچە ياخشى ۋە مەنپەئەتلىك» دەپ ئويلىسا، ئۇنىڭغا قىزىقىدۇ ۋە مەقسەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇ نەرسىنىڭ نەق شۇ پەيتتە تاتلىق، لېكىن كېيىنچە زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلسە، ئۇ كىشىگە ئۇنىڭدىن يىراق بولۇش ۋە قىزىقىشىنى ئۆزۈپ تاشلاش ئاسان بولىدۇ. بۇ خۇددى ھەسەلنىڭ تاتلىق ئىكەنلىكىنى بىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا زەھەر بارلىقى ئاشكارىلانغان ھامان ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرىگەنىدەك بىر ئىش. شۇنىڭدەك بۇ قىزىقىشتا ئۇنىڭدىكى زىيانلارنىمۇ بىلىش كېرەك. يەنى قاچانكى، ئىنسان رىيانىڭ زىيانلىرىنى ۋە رىيا سەۋەبلىك قولدىن كېتىدىغان قەلبنىڭ ئوڭۇشلىشى ۋە ئاخىرەتتىكى ئۇستۇن مەرتىۋە قاتارلىق ئىشلارنى

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (123، 2810 ۋە 7458)؛ مۇسلىم (1904).

بىلسە ۋە يەنە دۇنيادا يولۇققۇسى كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىنى مۇلاھىزە قىلىش ۋەجىدىن غەم - قايغۇنىڭ كۆپىيىپ كېتىشى بىلەن بىرگە، ئاخىرەتتە دۇچار بولغۇسى ئازاب ۋە خارلىقلارنى بىلسە (ئۇنىڭدىن يىراقلىشىش ئاسان بولىدۇ). ھەقىقەتەن ئىنسانلارنى رازى قىلىش يېتىپ بولماس بىر نىشاندۇر. چۈنكى، بىر قىسىم ئىنسانلار رازى بولغان ئىشلارغا باشقا بىر تۈركۈم ئىنسانلار ئاچچىقلىنىدۇ. كىمكى ئاللاھ تائالانى غەزەپلەندۈرۈپ، ئىنسانلارنىڭ رازى بولۇشىنى تەلەپ قىلسا، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىگە غەزەپ قىلىدۇ ۋە باشقا ئىنسانلارنىمۇ ئۇنىڭغا غەزەپلەندۈرىدۇ. ئۇنداقتا، ئۇ كىشى نېمە ئۈچۈن ئىنسانلارنىڭ مەدھىيەلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالانىڭ غەزەپىگە تەۋەككۈل قىلىدۇ؟! خالايىقنىڭ مەدھىيەسى رىزىقنى زىيادە قىلىپ، ئەجەلنى كېچىكتۈرەلمەيدۇ ۋە قاتتىق موھتاجلىق كۈنى (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ھېچقانداق مەنپەئەت قىلمايدۇ! شۇنىڭدەك كىشى نېمە ئۈچۈن ئىنسانلارنىڭ ئۆزىنى ئەيىبلىشىدىن قورقىدۇ؟ ھالبۇكى، باشقىلارنىڭ ئەيىبلىشى ئۇ كىشىگە ھېچقانداق زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، نە ئەجىلىنى، نە رىزقىنى كېچىكتۈرەلمەيدۇ، چۈنكى پۈتۈن بەندىلەر ئاجىزدۇر. ﴿ئۇلار (يەنى بۇتلار) ئۆزلىرىدىن بىرەر زىياننى دەپئ قىلالمايدۇ. ئۆزلىرىگە بىرەر پايدىنى كەلتۈرەلمەيدۇ، (باشقىلارنىڭ) جېنىنى ئېلىشقا، (باشقىلارغا) ھايات بېغىشلاشقا ياكى (ئۆلۈكلەرنى) تىرىلدۈرۈشكە قادىر بولالمايدۇ﴾25/«فۇرقان»: 3. ئەگەر بۇ نۇقتىلار كىشىنىڭ كۆڭلىدە جايلاشسا، كىشىدە رىيا قىلىشقا بولغان قىزىقىش ئاجىزلايدۇ ۋە ئاللاھ تائالاغا قەلبى بىلەن يۈزلىنىدۇ. چۈنكى، ئەقىللىق كىشى ئۆزىگە زىيانلىق بولغان ۋە مەنپەئەتى ئاز بولغان نەرسىگە قىزىقمايدۇ.

تەمەخورلۇققا كەلسەك، بەندىدىن تەمە قىلىشنى ئاللاھ تائالانىڭ قەلبلەرنى بېرىش ۋە چەكلەش بىلەن بويسۇندۇرۇدىغانلىقىنى، ئاللاھتىن ئۆزگە رىزىق بەرگۈچىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىش بىلەن يوق قىلىش كېرەك. كىشىلەردىن تەمە قىلغان كىشى خارلىق ۋە نائۈمىد بولۇشتىن خالىي قالمايدۇ، ئەگەر مەقسىتىگە يەتكەن تەقدىردىمۇ مىننەت قىلىنىش ۋە خارلىنىشتىن خالىي بولمايدۇ. ئۇنداق بولىدىكەن، بۇ تۈرلۈك قۇرۇق ئۈمىد ۋە خام خىياللار بىلەن قانداقمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىكى ساۋابنى تەرك ئەتكىلى بولسۇن.

رىيانى داۋالاشنىڭ ئۈنۈملۈك دورىلىرىدىن بىرى: ئىبادەتلەرنى يوشۇرۇشقا ئادەتلىنىش ۋە پاھىشە ئىشلار ئالدىدا ئىشكىلەر ئېتىلگەنىدەك، رىيا ئالدىدا ئىشكىلەرنى ئېتىشتۇر. چۈنكى، رىياغا ئەمەللەرنى يوشۇرۇشتىنمۇ پايدىلىق دورا يوقتۇر. بۇ دەسلەپتە قىيىن كېلىدۇ. ئىبادەتلەرنى يوشۇرۇشقا بىر مۇددەت ئۆزىنى زورلاپ سەبر قىلسا، بارا - بارا قىيىنلىقى ئۆتۈپ كېتىدۇ ۋە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئاسانلىق بېرىدۇ. شۇڭا، بەندە بار كۈچى بىلەن تىرىشچانلىق قىلىش كېرەك.

تەۋپىق ئاللاھتىندۇر.

ئىككىنچى مەرتىۋە: ئىبادەت جەريانىدا دۇچ كەلگەن ريانى يوق قىلىش. بۇنى يوق قىلىشنىمۇ ئۆگىنىش لازىم. كىمكى نەپسىگە قارشى جىھاد قىلسا ۋە قەلبىدىكى ريا كۆچەتلىرىنى قانائەتچانلىق ۋە نەپسىنى خارلاش، ماختىلىش ۋە ئەيىبلىنىشكە پىسەنت قىلماسلىق بىلەن قومۇرۇپ تاشلىسا، شەيتان ئۇنى ئىبادەت جەريانىدا يەنىلا تاشلىۋەتمەيدۇ. بەلكى ئۇنى تۈرلۈك خيالارغا سېلىپ ريا قىلىشقا كۈشكۈرتىدۇ. ئەگەر كىشى قەلبىگە ئۆز ئىبادىتىنى خالايىققا بىلدۈرۈش ۋە ئاڭلىتىش ۋەسۋەسىسى كىرسە، كۆڭلىدە: «كىشىلەر سېنىڭ ئەمىلىڭنى بىلسۇن ياكى بىلمىسۇن، سېنىڭ نېمە ئىشىڭ، ئاللاھ سېنىڭ ئەھۋالىڭنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ئاللاھ بىلگەن ئىكەن، باشقىلارنىڭ بىلىشى نەھاجەت؟!» دېيىش بىلەن بۇ ۋەسۋەسىنى دەپئ قىلىشقا تىرىشىشى كېرەك.

ئەگەر كىشىدە ماختىلىش ئاپىتىگە قىزىقىش قوزغالسا، نەپسىگە ريا ئاپەتلىرىنى ۋە ياماق كۆرۈلۈشكە دۇچار بولۇشنى ئەسلەتسۇن. قىزىقىشقا ياماق كۆرۈش بىلەن قارشى تۇرىدۇ. چۈنكى، ئەمەللىرىنى باشقىلارنىڭ بىلگەنلىكىنى بىلىش قىزىقىشنى قوزغايدۇ. ريانىڭ ئاپەتلىرىنى بىلىش بولسا ئۇنى ياماق كۆرۈشنى قوزغايدۇ.

تائەت - ئىبادەتلەرنى ئاشكارا قىلىشقا ۋە گۇناھلارنى يوشۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنغان تەرەپلەرنىڭ بايانى

شۇنداقلا گۇناھنى كىشىلەرنىڭ بىلىپ قېلىشى ۋە ئەيىبلىشىنى خاھلىماسلىق توغرىسىدا

ئەۋزەلا شۇنى بىلگىنكى، يوشۇرۇن ئەمەللەردە ئەمەلنى پەقەت ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن قىلىش ۋە رياداىن خالىي بولۇشتەك پايدا بار. ئاشكارا ئەمەللەردە بولسا باشقىلارنىڭ ئۇ ئەمەلگە ئەگىشىشى ۋە كىشىلەرنى ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا قىزىقتۇرۇش پايدىسى بار.

ئەمەللەردىن ھەج ۋە جىھادقا ئوخشاش يوشۇرۇن قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان ئەمەللەر بار.

ئەمەلنى ئاشكارا قىلغۇچى ئۆز قەلبىدە يوشۇرۇن رياغا مايىللىق بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن قەلبىنى كۆزەتكەي، قىلغان ئەمىلىگە باشقىلارنىڭ ئەگىشىشىنى كۆزلىگەي. ئاجىز كىشى ئەمىلىنى ئاشكارا قىلىش بىلەن ئۆزىنى ئالدىمىسۇن. چۈنكى، ئاجىز كىشى سۇ ئۈزۈشنى ياخشى بىلمىگەنلىكتىن غەرق بولغان كىشىگە

ئوخشايدۇ. ئۇ ئاجىز كىشى غەرق بولۇپ كېتىۋاتقان جامائەتنى كۆرسە، ئۇلارغا ئىچى ئاغرىپ قۇتقۇزۇش ئۈچۈن سۇغا سەكرەپ چۈشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۇنىڭغا ئېسىلىدۇ. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھالاك بولىدۇ.

كۈچلۈك، ھەر ئىشتا ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى كۆزلەيدىغان، نەزەرىدە ھەممە كىشى باراۋەر، بىراۋنىڭ ماختىشى ياكى ئەيىبلىشىگە پىسەنت قىلمايدىغان مۇكەممەل كىشىگە كەلسەك، ئۇنداق كىشى ئەمىلىنى ئاشكارا قىلسا بولىدۇ. چۈنكى، ياخشى ئىشقا قىزىقتۇرۇش ياخشى ئىشتۇر. سەلەف سالىھلەردىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭمۇ ئەمىلىنى ئاشكارا قىلغانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ. ئۇلار كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىگە ئەگىشىشى ئۈچۈن بەزى گۈزەل ئەمەللىرىنى ئاشكارا قىلاتتى.

ئۇلاردىن بىرى جان تەسلىم قىلىۋاتقاندا ئەھلىگە: «مەن ئۇچۇن يىغلىماڭلار. چۈنكى، مەن مۇسۇلمان بولغاندىن بېرى گۇناھ - مەئسىيەتكە ياتىدىغان بىرەر ئېغىز سۆز قىلىپ باقمىدىم» دېگەنىكەن.

ئەبۇبەكرى ئىبنى ئەييياش رەھىمەھۇللاھ ئوغلىغا مۇنداق دېگەن: «بۇ ھۇجرىدا ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىشتىن ساقلانغىن. چۈنكى، مەن بۇ ھۇجرىدا 12 مىڭ قېتىم ‹خەتمە قۇرئان› قىلدىم».

سەلەف سالىھلەرنىڭ بۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلىرى ناھايىتى كۆپتۇر.

ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

گۇناھلارنى يوشۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنغان تەرەپلەرنىڭ بايانى

گۇناھنى كىشىلەرنىڭ بىلىپ قېلىشى ۋە ئەيىبلىشىنى خاھلىماسلىق توغرىسىدا

كىشى بەزىدە خاتالىقنى يوشۇرۇشنى رىيا دەپ گۇمان قىلىشى مۇمكىن. ھەقىقەتتە ئۇ رىيا ئەمەستۇر. راستچىل كىشى گۇناھ سادىر قىلسا، ئۇنى ياپىدۇ. چۈنكى، ھەقتائالا گۇناھلارنى ئاشكارىلاشنى يامان كۆرىدۇ، ئەكسىچە يېپىشنى ياخشى كۆرىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «كىمكى (ئاللاھ چەكلىگەن) بۇ چىركىن ئىشلاردىن بىرەرسىنى قىلىپ قالسا، ئاللاھ تائالا ئۇنى ياپقانىدەك ئۇمۇ

(ئۇنى باشقىلاردىن يوشۇرسۇن»[1] دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ.

كىشى گۇناھ قىلىپ ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلسىمۇ، قەلبى ئاللاھ ياخشى كۆرگەن نەرسىنى ياخشى كۆرۈشتىن خالىي بولمايدۇ. بۇ بولسا ئىماننىڭ كۈچىدىندۇر.

گۇناھىنىڭ ئاشكارا بولۇشىنى ھەم ياماق كۆرۈش كېرەك. بۇ بولسا ياماق كۆرگۈچىدىكى راستچىللىقنىڭ ئالامىتىدۇر.

كىشىلەر ئەيىب سانايدىغان ئەمەللەرنى قىلىشنى ھەم ياماق كۆرۈشى كېرەك. چۈنكى، باشقىلارنىڭ مالامىتى قەلبىنى ۋە ئەقلىنى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتىن توسىدۇ. ئىنسان تەبىئىتى تاپا - تەنەدىن ئەزىيەت تارتىدۇ. شۇڭا بائىس، ماختىنىش ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتىن يىراقلاشتۇرۇپ، قەلبىنى مەشغۇل قىلىپ، زىكىردىن توسىدا ماختىنىشنى ياماق كۆرۈش كېرەك. بۇ ھەم ئىماننىڭ كۈچلۈك بولغانلىقىدىندۇر.

رىيا ۋە باشقا ئاپەتلەردىن قورقۇپ تائەت - ئىبادەتلەرنى تەرك ئېتىشنىڭ بايانى

ئەگەر تائەت - ئىبادەتنى قىلىشقا دىندىن ئۆزگە نەرسە تۈرتكە بولغان بولسا، ئۇنداق ئەمەلنى تەرك ئېتىش كېرەك. چۈنكى، ئۇ تائەت ئەمەس، بەلكى مەئسىيەتتۇر.

ئەگەر مەلۇم ئىبادەت دىنىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن قىلىنغان بولسا ۋە ئۇ ئەمەل ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن بولسا، ئۇنى تەرك ئەتمەسلىك كېرەك. چۈنكى، ئۇ ئەمەلنى قىلىشقا دىن تۈرتكە بولغاندۇر.

شۇنداقلا، باشقىلارنىڭ «رىياكار» دەپ قېلىشىدىن قورقۇپ قىلىدىغان ئەمەلنى تەرك ئەتمەسلىك كېرەك. چۈنكى، ئۇ شەيتانىنىڭ ھىيلە - مىكىرىدىندۇر.

ئىبراھىم نەخەئىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «نامىزىڭدا شەيتان يېنىڭغا كېلىپ: ‹سەن رىياكارسەن› دەپ ۋەسۋەسە سالسا، نامازنى تېخىمۇ ئۇزۇن ئوقۇغىن».

بەزى سەلەفى سالىھلەرنىڭ رىيا بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، ئىبادەت قىلىشنى تەرك ئەتكەنلىكىگە كەلسەك، ئىبراھىم نەخەئىي رەھىمەھۇللاھتىن رىۋايەت قىلىنغانىدەك: ئۇ قۇرئان ئوقۇۋاتقانىدا، بىر كىشى ئۇنىڭغا يېنىغا كىردى. ئىبراھىم

[1] مالىك (1508). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى. ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك»، 7615) «سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان. ئالبانىيمۇ: («سەھىھۇلجامىئ»، 149) «سەھىھ» دېگەن.

نەخەئىي قۇرئاننى يېپىۋېتىپ، قۇرئان ئوقۇشنى توختاتتى ۋە «بۇ ئادەم مېنى ھەر سائەتتە قۇرئان ئوقۇيدىكەن، دەپ ئويلاپ قالمىسۇن» دېدى. بۇ رىۋايەتتىن قارىغانىدا ئۇلار كۆڭلىدە باشقىلارغا ئەملىنىڭ گۈزەل كۆرۈنۈپ قېلىشىنى سەزگەنلىكىدىن ئەملىنى توختاتقان بولسا كېرەك.

بەندىنىڭ ئەملىدىن كىشىلەرنىڭ كۆرگەنلىكى سەۋەبلىك توغرا بولمىغان ۋە توغرا بولمايدىغان ئىشلار

بىر كىشى بەزىدە تەھەججۇد نامىزى ئوقۇيدىغانلار بىلەن بىرگە قونۇپ قالىدۇ، ئاندىن ئۇلار كېچىنىڭ كۆپرەكىدە نامازغا ئوقۇيدۇ. ھالبۇكى، ئۇ كىشىنىڭ ئادىتى بىر سائەت قىيامدا تۇرۇش بولۇپ، ئۇلارغا قوشۇلغانىكەن ئۇزۇن كېچە قىيامدا تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ ياكى ئۇلار روزا تۇتسا ئۇ كىشىمۇ روزا تۇتىدۇ، ئۇ جامائەت بولمىسا ئىدى، ئۇ كىشى بۇنچە تېتىك بولمايتتى. بەزىلەر بۇنى رىيا دەپ ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن، ئەمەلىيەتتە بولسا بۇ مۇتلەق رىيا دېيىلمەيدۇ. بەلكى بۇنىڭ رىيا بولىدىغان ۋە رىيا بولمايدىغان تەرەپلىرى باردۇر: ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشقا قىزىقىدىغان، لېكىن بەزى توسالغۇلار تۇپەيلى ۋە غەپلەت مەھكۇمى ھەرقانداق مۇئمىن بەزىدە باشقىلارنى كۆرسە غەپلەتتىن قۇتۇلۇپ، توسالغۇلار كۆتۈرۈلىدۇ. چۈنكى، كىشى ئۆز ئۆيىدە بولسا يۇمشاق تۆشەكتە ئۇخلاشقا ۋە ئايالى بىلەن ھۇزۇرلىنىشقا قادىر بولىدۇ. ئەگەر ئۇ ناتونۇش بىر يەردە قونۇپ قالسا، بۇ پاراغەتلەردىن يىراق تۇرۇپ ئۇنى ياخشىلىق قىلىشقا ئۇندەيدىغان سەۋەبلەر ھاسىل بولىدۇ. ئىبادەت قىلغۇچىلارنى كۆرۈش شۇ سەۋەبلەر جۈملىسىدىندۇر. بەزىدە كىشى ئۆز ئۆيىدە يېمەك - ئىچمەك موللىقىدىن روزا تۇتالمايدۇ، ئۆزگە ئۆيىدە بولسا ئۇنداق بولماسلىقى مۇمكىن. بۇنىڭدەك ئەھۋاللاردا شەيتان ئىنسانىنى ئىبادەت قىلىشتىن توسۇش ئۈچۈن ئاتلىنىدۇ. شەيتان ئۇنىڭغا: «سەن ئۆز ئادىتىڭدىن باشقا ئىش قىلساڭ، رىياكار بولسەن» دەپ ۋەسۋەسە سالىدۇ. كىشى پەقەت ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن مەقسىتىگە نەزەر سېلىشى، شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسىگە باقماسلىقى كېرەك.

ئۆزى كىشىلەرنى كۆرىدىغان، ئەمما كىشىلەر ئۆزىنى كۆرمەيدىغان بىر ئورۇندا «يېنىدا كىشىلەر بار» دەپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى سىناپ بېقىشى، ئەگەر نەپسىنى ئىبادەتكە بېرىلگەن ھالەتتە كۆرسە، ئۇ ئاللاھ ئۈچۈندۇر. ئەگەر بېرىلمىسە، كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئىبادەتكە بېرىلىشى رىيا بولىدۇ. باشقا ئىشلارنىمۇ مۇشۇ تەرىقىدە ئايرىسا بولىدۇ.

مانا بۇلار رىيا ئاپەتلىرىنىڭ يىغىندىسىدۇر. سەن بۇ ئاپەتلەر توغرۇلۇق تېخىمۇ

چوڭقۇر ئىزدەنگەن، نىيىتىگىنى يوقلاپ تۇرغان. چۈنكى، رىيا چۈمۈلىنىڭ ماڭغىنىدىنمۇ يوشۇرۇندۇر.

ئاللاھ رازىلىقىنى ئىزدە قىلغۇچى ئۆزىنىڭ بارلىق تائەت - ئىبادەتلىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ بىلىپ تۇرىدىغانلىقىغا قەلبىنى قانائەت قىلىشقا زورلىشى لازىم.

ئاللاھ رازىلىقىنى ئىزدە قىلغۇچىنىڭ ئەمەلنىڭ ئالدى - كەينىدە ۋە ئەمەل قىلۇاتقاندا نەپسىگە لازىم بولىدىغان سۈپەتلەرنىڭ بايانى

بۇنىڭغا ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قورققان ۋە ئاللاھ تائالانىڭ جەننىتىنى ئۈمىد قىلغان كىشىلا قانائەت قىلىدۇ. ئاللاھ رازىلىقىنى ئىزدە قىلغۇچى «ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەشكە پەقەت كۈچلۈك كىشىلەرلا قادىر بولالايدۇ، مەن بولسام ياخشى ئىشلار بىلەن يامان ئىشلارنى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىدىغان كىشىلەردىنمەن» دەپ قىلىپ ئۆز نەپسىنى ھەر ئىشنى ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن قىلىشتىن ئىبارەت ئىخلاس قىلىشتىن ئۈمىدسىزلەندۈرمەسلىكى كېرەك ۋە ئىخلاس سۈپىتىنى ھاسىل قىلىشنى تاشلىماسلىقى كېرەك. چۈنكى، ياخشى ۋە يامان ئەمەلنى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىدىغان كىشى ئىخلاس سۈپىتىگە تېخىمۇ موھتاجدۇر.

ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «مەن ئىلىم - مەرىپەتنى سەمئان دېيىلىدىغان بىر راھىبتىن ئۆگەندىم. مەن ئۇنىڭ چېركاۋىغا كىرىپ، ئۇنىڭغا:

— سەن بۇ ئىبادەتخانىدا تۇرۇۋاتقىلى قانچىلىك بولدى؟ — دېگەندىم، ئۇ:

— 70 يىل بولدى، — دېدى.

— سەن نېمە يەيسەن؟

— ھەر كېچىسى بىر تال پۇرچاق.

— شۇ بىر تال پۇرچاقنىڭ كۈپايە بولۇشى ئۈچۈن قەلبىڭنى بويسۇندۇرغان نەرسە نېمە؟

— مۇنۇ ئۇدۇلۇڭدىكى چېركاۋنى كۆردۈڭمۇ؟

— ھەئە.

— ناسارالار مېنىڭ يېنىمغا ھەر يىلى بىر قېتىم كېلىدۇ ۋە ئىبادەتخانامنى زىننەتلەيدۇ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا تاۋاپ قىلىدۇ. شۇنداق قىلىش ئارقىلىق ئۇلار مېنى ئۇلۇغلايدۇ. قاچانكى نەپسىم ئىبادەت قىلىشقا ئېغىرلىق قىلسا، مەن

نەپسىمگە شۇ سائەتتىكى ئەزىزلىكىنى ئەسلىتىمەن. مەن شۇ بىر سائەتلىك ئەزىزلىك ئۈچۈن بىر يىل قىينىچىلىققا سەبر قىلمەن. شۇڭا، سەنمۇ ئى مۇسۇلمان! مەڭگۈلۈك ئەزىزلىك ئۈچۈن بىر سائەتلىك قىينىچىلىقنى كۆتۈرگىن. نەتىجىدە قەلبىمدە بۇ ئىلىم - مەرىپەت ئىز قالدۇردى.

ئۇ:

— يەنە سۆزلەپ بېرەيمۇ؟ — دېگەنىدى، مەن:

— ماقۇل، — دېدىم. ئۇ ماڭا:

— قېنى چېركاۋدىن چۈشكىن، — دېدى. مەن چېركاۋدىن چۈشتۈم، ئۇ ماڭا ئىچىگە 20 تال پۇرچاق سېلىنغان بىر تۇلۇمنى تاشلىدى، ئاندىن ماڭا:

— ئاۋۇ ئىبادەتخانىغا كىرگىن، ئۇلار مەن ساڭا تاشلاپ بەرگەن نەرسىنى كۆردى، — دېدى. مەن چېركاۋغا كىرىۋېدىم، خىرىستىئانلار يىغىلدى ۋە:

— ئى مۇسۇلمان! راھىب ساڭا نېمە تاشلاپ بەردى؟ — دېگەنىدى، مەن:

— ئۆزىنىڭ ئوزۇقىدىن ئازراق نەرسە تاشلاپ بەردى، — دېدىم. ئۇلار:

— ئۇنى سەن نېمە قىلىسەن، بىز ئۇنىڭغا بەكرەك ئېھتىياجلىق، ئۇنى بىزگە سېتىپ بەرگىن، — دېدى. مەن:

— 20 تىللا، — دېدىم. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ماڭا 20 تىللا بەردى. مەن راھىبنىڭ يېنىغا قايتىپ باردىم، ئۇ:

— سەن خاتالاشتىڭ، ئەگەر سەن ئۇلارغا ئۇنى 20 مىڭ تىللاغا سودىلاشقان بولساڭمۇ ئۇلار ئۇنى ئالاتتى. بۇ بولسا ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلمايدىغان كىشىنىڭ ئەزىزلىكىدۇر، ئۇنداقتا ‹ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىدىغان كىشىنىڭ ئەزىزلىكى قانداق بولىدۇ؟› ئۇنىڭغا قارىغىن! ئى مۇسۇلمان! پەرۋەردىگارىڭغا ئىبادەت قىلىشقا يۈزلەنگىن، — دېدى».

بۇنىڭدىن ئايان بولدىكى، ئىنسانلار نەپسلىرىنىڭ كىشىلەر قەلبىدە ئۇلۇغلىنىش ئەزىزلىكىنى سەزسە، كىشىلەردىن خالىي خىلۋەتتە بولىدۇ. بۇ بۇيۇك ئاپەتتۇر. بۇ ئاپەتتىن سالامەت قېلىشنىڭ ئالامتى بولسا: كىشى ھايۋانلار بىلەن ئادەملەرگە باراۋەر نەزەردە قارىشى ۋە قىلغان ئەمىلى زېمىن ئۈستىدە ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم يوقتەك ئەمەل قىلىدىغان كىشىنىڭ ئەمىلدەك بولۇشى كېرەك. ئاندىن ئۇنىڭغا ئاجىز ۋەسۋەسىلەر كىرسە ئۇنى قايتۇرالايدۇ. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

يىگىرمىنچى بۆلۈم: تەكەببۇرلۇق قىلىش ۋە ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى

تەكەببۇرلۇقنىڭ بايانى

بۇ ئىككى پەسىلدۇر:

بىرىنچى پەسىل: تەكەببۇرلۇق قىلىشنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يەر يۈزىدە ناھەق تەكەببۇرلۇق قىلىدىغانلارنى ئايەتلىرىمنى چۈشىنىشتىن يىراقلاشتۇرىمەن﴾7/«ئەئراف»: 146، ﴿ئاللاھ تەكەببۇرلۇق قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ﴾16/«نەھل»: 23.

ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قەلبىدە زەررىچىلىك كىبىر بار ئادەم جەننەتكە كىرمەيدۇ»[1].

«سەھىھەين»دىكى بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «دوزاخ ئېيتتى: مەن تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق قىلغۇچىلارغا خاس قىلىندىم»[2].

ئاللاھ رەسۇلى يەنە: «زالىملار ۋە مۇتەكەببىرلەر قىيامەت كۈنى كىچىككىنە قىزىل چۈمۈلە سۈرىتىدە ھەشىر قىلىنىدۇ، ئۇلار ئاللاھ تائالاغا ئەرزىمەس بولغانلىقى ئۈچۈن، كىشىلەر ئۇلارنى دەسسەيدۇ»[3] دېگەن.

سۇفيان ئىبنى ئۇيەينە رەھىمەھۇللاھ ئېيتىدۇ: «كۆڭلى تارتقانلىقتىن مەئسىيەت

---

[1] مۇسلىم (91). ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (4850)؛ مۇسلىم (2846). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەتتەۋازۇئۇ ۋەلخۇمۇل»، (224). ھافىز ئىراقىي: («تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ»، 229/3) «بۇ ھەدىسنى بەززار ‹زالىملار› دېگەن كەلىمەسىز مۇشۇنداق ئىخچاملاپ رىۋايەت قىلغان، سەنەدى ھەسەن» دېگەن.

قىلىپ قالغان كىشىنىڭ تەۋبىسىنىڭ قوبۇل قىلىنىشىدىن ئۈمىدۋار بولغىن! چۈنكى، ئادەم ئەلەيھىسسالام كۆڭلى تارتقانلىقتىن (دەرەختىن يەپ) مەئسىيەت قىلىپ سېلىۋىدى، شۇ هامان مەغپىرەت قىلىندى. قىلمىشى تەكەببۇرلۇقتىن بولسا، ئۇنىڭغا لەنەت قىلىنىشتىن قورققىن! چۈنكى، ئىبلىس تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئاللاه تائالاغا ئاسىيلىق قىلغانىدى، شۇ هامان لەنەت قىلىندى».

«سەھھەيىن»دىكى بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ كىمكى كىيىمنى تەكەببۇرلۇق قىلىپ سۆرەشتۇرۇپ كىيسە، قىيامەت كۈنى ئاللاه تائالا ئۇنىڭغا قارىمايدۇ، ــ دېگەنىدى، ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ــ ئى ئاللاهنىڭ ئەلچىسى! مېنىڭ ئىزارىمنىڭ بىر پېشى دىققەت قىلمىسام سۆرۈلۈپ قالىدۇ، ــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ سەن ئۇنى تەكەببۇرلۇق بىلەن قىلمىغان كىشىلەردىن ئەمەسسەن، ــ دېدى[1].

تەكەببۇرلۇقنىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ ئاپىتى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، تەكەببۇلۇق يوشۇرۇن خۇلق بولۇپ، ئۇ خۇلقتىن تەكەببۇرلۇق ئەكس ئەتكۈچى ئەمەللەر سادىر بولىدۇ. ئاندىن ئۇ ئەمەللەر بەدەندىكى ئەزالاردا ئاشكارلىنىدۇ. ئۇ يوشۇرۇن خۇلق بولسا بىراۋدىن ئۆزىنى ئۈستۈن كۆرۈشتۇر. يەنى كىشى ئۆز - ئۆزىنى مۇكەممەل چاغلاپ، باشقىلاردىن ئۈستۈن كۆرىدۇ. شۇنداقلا ئۇ كىشى مۇتەكەببىر ھېسابلىنىدۇ.

بۇ نۇقتىدىن تەكەببۇرلۇق ئۆزىگە تەمەننا قويۇشتىن (العجب) ئايرىلىدۇ. چۈنكى، ئۆزىگە تەمەننا قويۇش ئۆزىگە تەمەننا قويغۇچىدىن باشقا بىر كىشىنى تەلەپ قىلمايدۇ. ھەتتا ئىنسان ئۆزى يالغۇز يارىتىلغان تەقدىردىمۇ ئۆزىگە تەمەننا قويغۇچى بولۇشى تامامەن مۇمكىن. ئەمما، باشقىلار بىلەن بولغاندا ۋە ئۆزىنى باشقىلاردىن يۇقىرى كۆرگەندە، ئاندىن تەكەببۇرلۇق تۇغۇلۇشى مۇمكىن. چۈنكى، ئىنسان قاچانكى ئۆزىنى چوڭ ساناش نەزەرى بىلەن قارىسا، ئۆزىدىن تۆۋەنرەك كىشىلەرنى تۆۋەن كۆرىدۇ، پەس كۆرىدۇ. بۇنداق تەكەببۇرانە قاراش بەئەينى خەلق ئاممىسىنى نادان ساناپ ۋە تۆۋەن كۆرۈپ ئېشەككە قارىغاندەك قاراشتۇر.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5784)؛ مۇسلىم (2085). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

تەكەببۇرلۇقنىڭ ئاپىتى چوڭدۇر. تەكەببۇرلۇق بىلەن سەرخىل كىشىلەرمۇ ھالاك بولىدۇ. ئابىدلار، زاھىدلار ۋە ئالىملارمۇ تەكەببۇرلۇقتىن ساقلىنالمايدۇ. تەكەببۇرلۇقنىڭ ئاپىتى قانداقمۇ چوڭ بولمىسۇن؟! چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قەلبىدە زەررىچىلىك تەكەببۇرلۇق بولغان كىشى جەننەتكە كىرمەيدۇ» دەپ خەۋەر بەردى[1].

تەكەببۇرلۇق شۇنىڭ ئۈچۈن جەننەتكە كىرىشتىن توسقۇچى پەردە بولۇپ قالىدۇكى، تەكەببۇرلۇق بەندە بىلەن مۇئمىنگە خاس ئەخلاقلارنىڭ ئارىسىدا توسالغۇ بولىدۇ. چۈنكى، تەكەببۇر كىشى ئۆزى ياخشى كۆرگەن نەرسىنى مۇئمىنلەر ئۈچۈنمۇ ياخشى كۆرەلمەيدۇ. نەتىجىدە كەمتەر بولۇشقا، ھەسەت - ئاداۋەت ۋە غەزەپلىنىشنى تاشلاشقا، ئاچچىقىنى يۇتۇشقا ۋە نەسىھەتنى قوبۇل قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ. كىشىلەرنى پەس كۆرۈش ۋە غەيۋەت قىلىشتىن ساقلىنالمايدۇ. ئەيىب كۆرۈلىدىغان بارچە خۇلقلارنى مەجبۇرىي قىلىدۇ.

تەكەببۇرلۇق تۇرلىرىنىڭ ئەڭ يامانلىرىدىن بىرى: باشقىلارنىڭ ئىلمىدىن پايدا ئېلىش، ھەقنى قوبۇل قىلىش ۋە ھەققە بويسۇنۇشتىن توسىدىغان تەكەببۇرلۇقتۇر.

بەزىدە تەكەببۇر كىشى ئىلىم - مەرىپەتكە ئېرىشىدۇ. لېكىن، نەپسى ھەققە بويسۇنۇشقا ئىتائەت قىلمايدۇ. خۇددى ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدە دېگىنىدەك: ﴿ئۇلار ئۇ ئايەتلەرنى ئېچىدە ئېتىراپ قىلدى، لېكىن ئۇلار ئۇنى زۇلۇم ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىش يۈزىسىدىن ئىنكار قىلدى. بۇزغۇنچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا قارىغىن﴾27/«نەمل»: 14، ﴿ئۇلار: «بىزگە ئوخشاش ئىككى ئاددىي ئىنسانغا ئىمان ئېيتامدۇق، ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ قەۋمى بىزنىڭ (قۇلغا ئوخشاش) خىزمەتچىلىرىمىزدۇر» دېيىشتى﴾ 23/«مۇئمىنۇن»: 47، ﴿ئۇلار: «سىلەر پەقەت بىزگە ئوخشاش ئىنسان» دېدى﴾14/«ئىبراھىم»: 10.

بۇنىڭغا ئوخشاش ئايەتلەر كۆپتۇر. مانا بۇ ئاللاھ ۋە ئاللاھ رەسۇلىغا قارشى تەكەببۇرلۇق قىلغانلىقتۇر.

بەندىلەرگە تەكەببۇرلۇق قىلىشنىڭ ئۇلارنى تۆۋەن كۆرۈش ۋە ئۆزىنى ئۇلاردىن چوڭ تۇتۇش ئىكەنلىكى ئىلگىرى سۆزلەندى. ئىبلىسنىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا قارىتا چوڭچىلىق قىلىشى ئۇنى ئاللاھ تائالانىڭ ئادەمگە سەجدە قىلىشتىن ئىبارەت بۇيرۇقىغا بويسۇنماسلىقا ئېلىپ بارغىنىدەك، بۇ خىل تەكەببۇرلۇق ھەم ئىنسانىنى ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا چوڭچىلىق قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەكەببۇرلۇقنى چۈشەندۈرۈپ:

[1] مۇسلىم (91). ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

«تەكەببۇرلـۇق دېگـەن ھەقىقەتنـى بىلـمەي تـۇرۇپ ئـىنـكار قىلـىش ۋە باشـقىلارنى تۆۋەن كۆرۈشتۇر» دېگەن[1].

يەنى كىشىلەرنى كۆزگە ئىلماسلىق ۋە ئۇلارنى مەنسىتمەسلىكتۇر.

ئالىملار ۋە ئابىدلارنىڭ تەكەببۇرلۇق ئاپىتى ھەققىدىكى دەرىجىلىرى

شۇنى ياخشى بىلگىنكى، ئالىملار ۋە ئابىدلارنىڭ چوڭچىلىق قىلىشىنىڭ ئاپىتى بىرنەچچە دەرىجە بولىدۇ:

بىرىنچـى دەرىجـە: ئالىـم ۋە يـا ئابىـد بىـر كىشـىنىڭ قەلبىـدە تەكەببۇرلـۇق يەرلەشـكەن بولـىدۇ. ئـۇ ئۆزىنـى باشـقىلاردىن ياخشـى، دەپ قارايـدۇ، لېكـىن ئۇنىڭكسـىز تىرىشـىدۇ ۋە كەمتەرلـىك قىلـىدۇ. مانا بۇنداق كىشـى قەلبىـدە تەكەببۇرلۇق دەرىخـى ئۇنىگـەن، لېكـىن ئـۆزى ئۇنـىڭ شـاخلىرىنى كېسـىۋەتكەن كىشـىگە ئوخشـاش بولىدۇ.

ئىككىنچـى دەرىجـە: بىـراۋ سـورۇنلاردا تۆرگـە ئۆتۈۋېلىـش، تەڭتۇشـلىرىنىڭ ئالدىغـا چىقىۋېلىـش ۋە ئۆزىگـە قارىتـا قۇسـۇر ئۆتكۈزگـەن كىشـىگە كايىـش قاتارلـىق ئىـش - ھەرىكەتلـىرى بىلـەن تەكەببۇرلۇقنـى ئاشـكارا قىلـىدۇ. ئۇنـداق ئالىمنـى تەكەببۇرلـۇق بىلـەن كىشـىلەردىن يـۈز ئۆرىگەنـدەك قىلـىپ مەڭزىنـى باشـقا ياققـا بۇرىغانلىقىنـى، ئۇنـداق ئابىدنـى بولسـا كىشـىلەردىن يىرگىنگەنـدەك تەرىنـى تۈرگـەن ھالەتتـە كۆرىسـەن. بـۇ ئىككـى تۈرلـۈك كىشـى ئاللاھ تائالانـىڭ ئۆزىنـىڭ پەيغەمبىرىگە ئۆگەتكەن ئەدەبنى بىلمىگەن كىشىدۇر.

ئـاللاھ تائـالا مۇنـداق دەيـدۇ: ﴿ســاڭا ئەگەشـكەن مۇئمىنلەرگـە مۇلايـىم بولغىن!﴾26/«شۇئەرا»: 215

ئۇچىنچـى دەرىجـە: قـورۇق دەۋا، ماختىنىـش، ئۆزىنـى ئـاق چـاغلاش ۋە ئـۆز ئەھۋالىنـى باشـقىلارغا پەخىرلىنىـپ تـۇرۇپ سـۆزلەپ بېرىـش قاتارلـقلار بىلـەن تەكەببۇرلۇقنى تىلى ئارقىلىق ئاشكارا قىلىش.

دۇنيا ئىشلىرىدىن تەكەببۇرلۇق قىلىنىدىغان ئىشلارنىڭ بايانى

نەسـەبى بىلـەن تەكەببۇرلـۇق قىلـىش. نەسـەبى ئۇلـۇغ بولغـان كىشـى ئۆزىچىلىـك نەسـەبتە بولمىغـان كىشـىنى ئەمـەل - ئىبادەتتـە يۈكسـەك بولغـان تەقدىردىمـۇ يەنـىلا

[1] يۇقىرىقى ھەدىس.

تۆۋەن كۆرىدۇ.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە: ‹مەن سەندىن بەكرەك ئىسلامەن› دەيدۇ. ھالبۇكى، ھېچكىم ھېچكىمدىن بەك ئىسىل ئەمەس. ئىسىللىك پەقەت تەقۋالىق بىلەنلا بولىدۇ» دېگەن. ئاللاھ تائالا: ﴿ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر (يەنى كىشىلەرنىڭ بىر ــ بىرىدىن ئارتۇق بولۇشى نەسەب بىلەن ئەمەس، تەقۋادارلىق بىلەن بولىدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر﴾[49] «ھۇجۇرات»: 13 دەيدۇ.

2) مال - مۇلك، گۈزەللىك، كۆچ - قۇۋۋەت ۋە ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلىش.

مال - مۇلك بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلىش پادىشاھلار ۋە سودىگەرلەر ئوتتۇرىسىدا كۆپ يۈز بېرىدۇ.

گۈزەللىك بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلىش ئايالالار ئارىسىدا كۆپ يۈز بېرىدۇ. بۇ تەكەببۇرلۇق ئۇلارنى بىر - بىرىنى ئەيبلەش، غەيۋەت قىلىش ۋە ئەيبلىرىنى تىلغا ئېلىشقا ئېلىپ بارىدۇ.

ئەگەشكۈچىلىرى ۋە ياردەمچىلىرى سەۋەبلىك تەكەببۇرلۇق قىلىشقا كەلسەك، پادىشاھلارنىڭ ئۆزئارا ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن پەخىرلىنىشى، ئالىملارئارا بولسا ئىلمىدىن پايدىلانغۇچىلارنىڭ كۆپلۈكىدىن پەخىرلىنىش بىلەن بولىدۇ.

خۇلاسە كالام، «مۇكەممەللىك» دەپ ئىشىنىش مۇمكىن بولمىغان ھەرقانداق نەرسە ئۆزى مۇكەممەل بولمىسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلىش مۇمكىندۇر. ھەتتا پاسىق كۆپ ھاراق ئىچىش ۋە گۇناھنى كۆپ قىلىشنى «مۇكەممەللىك» دەپ گۇمان قىلىپ ئىپتىخارلىنىدۇ.

كەمتەر كىشىلەرنىڭ ئەخلاقلىرى، كەمتەرلىك ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىشنىڭ ئاشكارا ئالامەتلىرى

شۇنى ياخشى بىلگىنكى، تەكەببۇرلۇق بىر كىشىنىڭ يۈزىنى باشقىلاردىن بۇرىشى، كىشىلەرگە ئالىيىپ قارىشى، بېشىنى تۆۋەن سېلىشى، باداشقان قۇرۇپ ياكى يۆلىنىپ ئولتۇرۇشى، سۆزلىرىدە، ھەتتا ئاۋازى، ئاھاڭىدا ۋە سۆز مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك مېڭىش، غادىيىۋېلىش، ئۆرە تۇرۇش، ئولتۇرۇش، ھەرىكەت قىلىش، شۇڭ تۇرۇش ۋە باشقا بېرىپ - كېلىش

ھەربىر كىشىنىڭ بىر سۈپىتى باشقىلارنىڭ ئۆز ھۆزۈرىدا ئۆزۈشىنى ياخشى كۆرۈشىدۇر.

ئۆزە تۇرۇش ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

بىرىنچى: ئۆزى ئولتۇرۇۋېلىپ، بېشىدا باشقىلارنىڭ ئۆزە تۇرۇشى. بۇ خىل ئۆزە تۇرۇشتىن چەكلىنىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىمكى كىشىلەرنىڭ ئۆزە تۇرۇپ ھۆرمەت قىلىشىنى ئارزۇلىسا، دوزاختىن ئورۇن ئالسۇن»[1].

بۇ خىل ھالەتتە تۇرۇش ئەجەملەرنىڭ ۋە چوڭچى كىشىلەرنىڭ ئادىتىدۇر.

ئىككىنچى: بىرەر ئادەم كەلگەن چاغدا ئورنىدىن تۇرۇش. سەلەف سالىھلەر بۇنى قىلمىغان ئىدى.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «بىز ئۈچۈن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىنمۇ سۆيۈملۈكرەك بىر كىشى يوق ئىدى. ساھابىلەر رەسۇلۇللاھنى كۆرسە، ئۇ زات يامان كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ھۆرمەت يۈزىدىن ئورنىدىن تۇرمايتتى»[2].

ئالىملار مۇنداق دېگەن: ئاتا - ئانىغا، ئادىل خەلىپىگە ۋە پەزىلەتلىك كىشىلەرگە ئورنىدىن تۇرۇش مۇستەھەبتۇر. بۇ ئەردەملىك كىشىلەرنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. كىشى ئورنىدىن تۇرۇشقا مۇناسىپ كىشىگە ئورنىدىن تۇرمىسا، ئۇ كىشى ئورنىدىن تۇرمىغان كىشىنى «ئۇ مېنى ھۆرمەتلىمىدى» دەپ بۇنى بىھۆرمەتلىك ۋە ئۆزىگە قىلىنغان ئەدەبسىزلىك دەپ قارىشى مۇمكىن، نەتىجىدە بۇ ئۆچمەنلىك پەيدا بولۇشقا سەۋەب بولىدۇ.

بۇنىڭ ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۆزە تۇرىدىغان كىشى ئۈچۈن مۇستەھەب بولۇشى، ھۆرمەتلەنگەن كىشىنىڭ بۇنى ياقتۇرماسلىقى ۋە «مەن بۇنىڭغا لايىق ئەمەس» دەپ ئويلىشى كېرەكلىكىنى توسۇپ قويمايدۇ.

مۇتەكەببىرنىڭ سۈپەتلىرىدىن: تەكەببۇر كىشى ماڭسا، باشقىلارنىڭ ئۆزىنىڭ

---

[1] ئەھمەد (16807)؛ ئەبۇ داۋۇد (4357، 5229). مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ»، 5957) «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئەھمەد (12367)؛ ئىمام بۇخارىي: «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد»، (946)؛ تىرمىزىي (2754). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇل ئەدەبىل مۇفرەد»، (946) «سەھىھ» دېگەن.

كەينىدىرەك مېڭىشنى ياخشى كۆرىدۇ.

يەنە تەكەببۇرلۇق قىلىپ ھېچكىمنى يوقلىمايدۇ.

ۋە يەنە باشقىلارنىڭ ئۇنىڭ بىلەن مېڭىشى ياكى ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشىنى يامان كۆرىدۇ.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇ: «مەدىنىلىكلەرنىڭ دېدەكلىرى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئۇ زاتنى (بىرەر ئىشنى ھەل قىلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن) خاھلىغان يېرىگە ئېلىپ باراتتى»[1].

ۋەھب ئىبنى مۇنەببىھ: «مەن ئابدۇلئەزىز ئىبنى رەۋۋادنىڭ يېنىدا ئولتۇردۇم، مېنىڭ يوتام ئۇنىڭ يوتىسىغا تېگىپ تۇراتتى، مەن ئۆزۈمنى سەل تارتسام، ئۇ مېنىڭ كىيىمىنى تۇتۇپ، مېنى ئۆزى تەرەپكە تارتىپ: ‹سىلەر ماڭا نېمە ئۈچۈن زالىملارغا مۇئامىلە قىلغانىدەك قىلىسىلەر؟! مەن ئىچىڭلاردا مەندىنمۇ يامان ئادەم يوق دەپ قارايمەن› دېدى» دەيدۇ.

تەكەببۇر كىشىنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى: ئۆيىدە ھېچ ئىشقا قول تىقماسلىق. بۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتىگە خىلاپتۇر[2].

تەكەببۇر كىشىنىڭ سۈپەتلىرىدىن يەنە بىرى: ئۆز نەرسە - كېرەكلىرىنى بازاردىن ئۆيىگە كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلمەسلىك. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىرنەرسىنى سېتىۋېلىپ، ئۇنى ئۆزى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلگەن[3].

ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەختلەرنى بازارغا ئاپىرىپ تىجارەت قىلاتتى.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ گۆش سېتىۋېلىپ، ئۆيىگە ئېلىپ كېلىپ، ئۆز قولى بىلەن ئېسىپ قويغان ئىدى.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خورما سېتىۋېلىپ، ئۇنى بىر بوغچىدا كۆتۈرۈپ ئېلىپ ماڭغان ئىدى، بىر كىشى:

ـــ مەن كۆتۈرەيمۇ؟ ـــ دېگەندە، ئۇ:

---

[1] بۇخارىي (6072).

[2] چۈنكى، ھەدىسلەردە كەلگىنىدەك، رەسۇلۇللاھ ئەھلىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى (بۇخارىي (676). كەشىنى، كىيىمىنى ئۆزى يامايتتى (ئەھمەد (25380). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىسسەغىر ۋە زىيادەتۇھۇ»، 9068) «سەھىھ» دېگەن.

[3] ئەبۇ يەئلا (6162) ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بىر ئىشتانىنى سېتىۋېلىپ، ئۆزى ئۆزى كۆتۈرگەنلىكىنى زەئىف سەنەد بىلەن رىۋايەت قىلغان.

ـــ ياق! بۇنى كۆتۈرۈشكە بۇنى يەيدىغان باللارنىڭ دادىسى ئەڭ لايىق، ـــ دېدى.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر كۈنى بازاردىن بىر باغلام ئوتۇن كۆتۈرۈپ كەلگەن ئىدى، ئەبۇ ھۇرەيرە شۇ كۈنلەردە خەلىفە مەرۋاننىڭ ۋالىيسى بولۇپ، ئۇ بىر ئادەمگە: «پوش - پوش، ئەمىرگە يول بېرىڭ!» دېگەن ئىدى.

كىمكى تەكەببۇرلۇقنى يوقاتماقچى ۋە كەمتەر بولماقچى بولسا، نەبىي سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى ئۈلگە ئالسۇن. بۇ ھەقتە «تىرىكچىلىكنىڭ ئەدەبلىرى» دېگەن تېمىدا ئىشارەت قىلىندى.

تەكەببۇرلۇقنىڭ داۋاسى ۋە كەمتەرلىككە ئېرىشىشنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، مۇتەكەببىرلىك ھالاك قىلغۇچى ئىشلاردىن بىرىدۇر. تەكەببۇرلۇقنى داۋالاش پەرز ئەيندۇر ۋە ئۇنى داۋالاشتا ساڭا ئىككى مەرتىۋە بار:

بىرىنچى: تەكەببۇرلۇقنى تۈپ يىلتىزىدىن قۇرۇتۇش. بۇ ئىنساننىڭ ئۆزىنى ۋە پەرۋەردىگارىنى تونۇشى بىلەن بولىدۇ.

ئىنسان ئۆزىنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇسا، ئۆزىنىڭ ھەرقانداق خار مەخلۇقتىنمۇ بەك خار ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. ئۇنىڭ يوقلۇقتىن بار بولۇشتا ئەزەلدە تۇپراق، ئاندىن مەنىي، ئاندىن لەختە قان، ئاندىن بىر پارچە گۆش بولۇپ، ئاڭلىمايدىغان، كۆرمەيدىغان، ھېس قىلمايدىغان ۋە ھەرىكەتلەنمەيدىغان جانسىز بىرنەرسە ھالىتىدىن تىلغا ئېلىنىدىغان بىرنەرسىگە ئايلانغانلىقىنى، ھاياتلىقتىن ئالدىن ئۆلۈمنىڭ، كۆچتۈگكۈرلۈكتىن ئاۋۋال ئاجىزلىقنىڭ ۋە باياشاتلىقتىن بۇرۇن ناماراتلىقنىڭ باشلانغانلىقىنى بىلىشى كۇپايە قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن ئىشارەت قىلغان: ﴿ئاللاھ ئۇنى نېمىدىن ياراتتى؟ ئاللاھ ئۇنى ئابىمەنىيدىن ياراتتى، (ئۇ تولۇق يارىتىلىپ بولغۇچە) ئاللاھ ئۇنى بىرقانچە باسقۇچلارغا بۆلۈپ پەيدىنپەي ياراتتى، ئاندىن ئۇنىڭغا (ماڭار) يولنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى﴾80/«ئەبەسە»: 18 - 20 ۋە: ﴿شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى بىز ئاڭلايدىغان، كۆرىدىغان قىلىپ ياراتتۇق﴾76/«ئىنسان»: 2 دېگەن.

ئاندىن ئاللاھ تائالا ئىنسانىنى ئۆلۈكلۈك (يوقلۇق) ھالىتىدىن تىرىلدۈردى، ئۇنىڭ سۈرىتىنى ئەڭ چىرايلىق قىلدى. ئۇنى دۇنياغا چىقاردى، ئۇنى يېمەك ىبرىپ تويغۇزدى، ئىچمەك ىبرىپ قاندۇردى، ئۇنىڭغا كىيىم بەردى، ھىدايەت قىلدى ۋە كۆچلەندۈردى.

ئەسلى بۇ تۇرۇپ، ئىنسان قايسى يۈزى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلار ۋە ماختىنار؟!

ئەگەر ئىنسان دۇنيادا ئۆز خاھىشى بويىچە ياشىسا ئىدى، ئۇ ئەلبەتتە ھەددىدىن ئاشاتتى. بەلكى ئۇنى بىر - بىرىگە زىت خىلىتلار، قورقۇنچلۇق كېسەللىكلەر چىرمىغان، نەۋقىرانلىققا يەتكەندە ئۇشتۇمتۇت ئاجىزلىشىپ، يىقىلغان بولاتتى. ئىنسان ئۆزىگە پايدا - زىيان يەتكۈزىدىغان ھېچنەرسىگە ئىگە بولالمايدۇ، بىرنەرسىنى يادقا ئالسا ئۇنى ئۇنتۇپ قالىدۇ. نېمىنى لەززەتلىك ھېس قىلسا، ئۇ نەرسە ئۇنى ھالاك قىلىدۇ، نېمىنى تەلەپ قىلسا، ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەيدۇ، ئاندىن ئۇ بىمەھەل ئۆلۈمدىن ئەمىن بولالمايدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئوتتۇرا ھالىتىدۇر. ئالدىدا سۆزلەنگىنى بولسا ئۇنىڭ دەسلەپتىكى ھالىتىدۇر.

ئۇنىڭ ئاخىرقى ھالىتىگە كەلسەك، ئۆلۈم ئۇنى ئىلگىرىكى جانسىز ھالىتىگە قايتۇرىدۇ، ئاندىن ئۇنى تۇپراققا تاشلاپ سېسىق تاپقا ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئەزالىرى چىرىيدۇ، سۆڭەكلىرى بۇزۇلىدۇ، تېنىنى قۇرتلار يەيدۇ ۋە سۆڭەكلىرى ساپال قاچىلار ياسىلىدىغان، (كېسەك - خىش قويۇلۇپ،) بىنالار سېلىنىدىغان تۇپراققا ئايلىنىدۇ.

چىرىپ ئۇزۇن مۇددەتتىن كېيىن، ئۇنىڭ تارقىلىپ كەتكەن ئەزالىرى توپلىنىدۇ، ئۇ ئىنسان تىرىلىپ مەھشەر مەيدانىغا ھازىر بولىدۇ. ئۆزگەرتىلگەن زېمىنلارنى، سەيرى قىلدۇرۇلغان تاغلارنى، يېرىلغان ئاسمانىنى، تۆكۈلگەن يۇلتۇزلارنى، نۇرى ئۆچۈرۈلگەن قۇياشنى، زۇلمەت - قاراڭغۇلۇقنى، دوزاخنىڭ نالە - پەريادىنى ۋە يېيىلغان ئەمەل دەپتەرلىرىنى كۆرىدۇ. ئۇنىڭغا: ﴿نامە - ئەمالىڭنى ئوقۇغىن! بۈگۈن ئۆزۈڭگە (يەنى بۇ قىلمىشلىرىڭغا) ئۆزۈڭ گۇۋاھ بولۇشۇڭ يېتەرلىكتۇر، دېيىلىدۇ﴾17/«ئىسرائ»: 14.

ئۇ ئىنسان: «بۇ نېمە كىتاب؟» دەيدۇ. ئۇنىڭغا: «سەن خۇشال بولغان، نېئىمەتلىرى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلغان ھاياتىڭدا، ئاز بولسۇن، كۆپ بولسۇن، سەن سۆزلىگەن ۋە ئەمەل قىلغان نەرسىلىرىڭنى، يېگەن - ئىچكىنىڭنى، ئولتۇرۇپ- قوپقىنىڭنى يازدىغان ئىككى پەرىشتە ساڭا مۇئەككەل قىلىنغان ئىدى، سەن ئۇ ئەمەللەرنى ئۇنۇتتۇڭ، ئاللاھ تائالا ئۇنى ھېسابلاپ قويغانىدۇر. شۇ قىلغان ئەمەللىرىڭگە ھېساب بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ۋە ئۇنىڭغا جاۋاب تەييار قىلغىن، ئەگەر جاۋاپ بېرەلمىسەڭ، دوزاخقا ھەيدىلىسەن» دېيىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ ئەھۋالدىكى ئىنسان تەكەببۇرلۇق قىلمايدۇ.

ئەگەر ئۇ ئىنسان دوزاخقا كىرسە، ھايۋانلارمۇ ئۇنىڭدىن ياخشىراق ھالدىدۇر. چۈنكى، ھايۋانلار تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ ئەھۋالدىكى ۋە خاتالىقلىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئەپۇ قىلىشى - قىلماسلىقىدىن دەرگۇمان ئىنسان قانداقمۇ

تەكەببۇرلۇق قىلسۇن؟! كىممۇ ئازابقا تارتىلىدىغان گۇناھتىن سالامەت قالالىسۇن؟! مۇتەكەببىرنىڭ مىسالى: پادىشاھقا قارشى بىر جىنايەت ئۆتكۈزۈپ، مىڭ قامچا جازاغا بۇيرۇلۇپ، زىندانغا جازالىنىشنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتقان ئادەمگە ئوخشايدۇ. مىڭ قامچا ئۇرۇلۇشنى كۈتۈۋاتقان ئادەمنى زىنداندىكىلەرگە تەكەببۇرلۇق قىلىدۇ، دەپ قارامسەن؟ دېمەك، دۇنيا زىنداندىن ئىبارەتتۇر. گۇناھ - مەئسىيەت قىلغانلار ئازابلىنىشقا لايىقتۇر.

پەرۋەردىگارىنى تونۇشتا، پەرۋەردىگارىنىڭ قۇدرەت ئالامەتلىرىگە ۋە ئاجايىپ يارىتىشلىرىغا قارىسا كۆپايە. بۇ قاراش ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئاللاھ تائالانىڭ كاتتىلىقى ۋە ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇش ئاشكارا بولىدۇ. بۇ تەكەببۇرلۇقنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇپ تاشلايدىغان شىپادۇر.

ئەمەل قىلىشقا خاس شىپالاردىن بىرى: ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە ئەمەلىيەتتە كەمتەر بولۇشتۇر. بۇ سۈپەت داۋاملىق كەمتەر كىشىلەرنىڭ ئەخلاقىنى ئۆزىگە ئۆزلەشتۈرۈش بىلەن ھاسىل بولىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يولىغا ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىكى كەمتەرلىك ۋە گۈزەل ئەخلاقلارغا ئىلگىرى ئىشارە قىلىندى.

ئىككىنچى مەرتىۋە: تەكەببۇرلۇقتىن قۇتۇلدۇرىدىغان سەۋەبلەر توغرىسىدا

كىمكى نەسەبى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلسا، بىلسۇنكى، بۇ باشقىلارنىڭ مۇكەممەللىكى بىلەن ماختىنىشتۇر. ئۇ ئاتا - بوۋىسىنىڭ كىملىكىنى بىلمۇالغاي. ئۇنىڭ ئاتىسى مەيلى بىر مەنىدىن، بوۋىسى بولسا توپا - تۇپراقتىندۇر.

كىمكى كىيىشىكەن چىرايى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلسا، ئىچ دۇنياسىغا ئاقىللارچە قارىسۇنكى، ئەسلا ھايۋانلارچە سىرتقى كۆرۈنۈشىگە قارىمىسۇن.

كىمكى كۆچ - قۇۋۋىتى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلسا، بىلسۇنكى، ئەگەر كىشىنىڭ بىرگىنە تومۇرىغا ئاغرىق يەتسە، ئۇ ئەڭ ئاجىز ئىنسانغا ئايلىنىدۇ. بىر كۈنلۈك قىزىتما كىشىنى خىلى ئۇزۇن مۇددەتتە تولۇقلىۋالغىلى بولمايدىغان كۆچىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. پۈتىغا كىرگەن بىر تال تىكەن ئۇنى قىينايدۇ ۋە قۇلقىغا بىر تال قۇرت كىرىۋالسا، ئۇنى بىئارام قىلىدۇ.

كىمكى بايلىقى سەۋەبلىك تەكەببۇرلۇق قىلسا، ئويلىسۇنكى، يەھۇدىيلار ئۇنىڭغا قارىغاندا بەكمۇ باي! يەھۇدىيلارنى ئازدۇرغان ئۇنداق شەرەپكە تۈفى! بايلىقىنى ئوغرى كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئېلىۋالسا، مال ئىگىسى خار كىشىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

كىمكى ئىلمى سەۋەبلىك تەكەببۇرلۇق قىلسا، بىلسۇنكى، ئاللاھ تائالانىڭ ئالمغا بولغان سوۋىقى جاھىلغا قارىغاندا قاتتىق بولىدۇ. ئالىم ئۆزى يولۇققۇسى بۇيۇڭ خەتەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلسۇن. چۈنكى، ئالمنىڭ قەدرى باشقىلارنىڭ قەدرىگە قارىغاندا چوڭ بولغىنىدەك، ئىلمنىڭ خەتىرى باشقا نەرسىلەرنىڭ خەتىرىگە قارىغاندا چوڭدۇر.

بۇيۇكلۇك، ئۇلۇغلۇقنىڭ پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا خاس ئىكەنلىكىنى بىلسۇن. ئىنسان تەكەببۇرلۇق، چوڭچىلىق قىلسا، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە يامان كۆرۈلگەن، ئۆچ كۆرۈلگەن ئىنسانغا ئايلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىنسانىنىڭ كەمتەر بولۇشىنى ياخشى كۆرىدۇ. يەنى، تەكەببۇرلۇق كەمتەرلىك بىلەن داۋالىنىدۇ. شۇنىڭدەك ھەرقانداق ئىللەتنى ئۇنىڭ ئەكسى بىلەن داۋالاشقا بولىدۇ.

كەمتەرلىك ئەخلاقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن قىلىنىدىغان مەشقنىڭ ئۆلچىمى

بىلگىنىكى، بۇ ئەخلاقنىڭمۇ باشقا ئەخلاقلارغا ئوخشاشلا ئىككى ئۇچى ۋە ئوتتۇرى بولىدۇ. ئېشىپ كەتكەن ئۇچى «تەكەببۇرلۇق» دەپ ئاتالسا، كېمەيگەن ئۇچى «ئۆزىنى پەس تۇتۇش ۋە خار قىلىش» دەپ ئاتىلىدۇ.

كەمتەرلىك بولسا ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدۇر. كەمتەرلىك ئەردەم - پەزىلەتتۇر. ماختىلىدىغان كەمتەرلىك بولسا خار بولماستىن كەمتەرلىك قىلىشتۇر. چۈنكى، ئىشلارنىڭ ياخشىسى ئوتتۇراھال بولغىنىدۇر.

ئۆز تەڭتۇشلىرىنىڭ ئالدىغا چىقىۋالغان كىشى چوڭچىدۇر. ئۇلارنىڭ كەينىدە ماڭغۇچى كەمتەردۇر. يەنى، ئۇ ئۆزىنىڭ قەدر - قىممىتىنى ئازراق تۆۋەنلىتىپ كەمتەرلىك قىلغان كىشىدۇر. ئالمنىڭ يېنىغا مايلامچى - موزدوزدەك كىشىلەر كىرسە، ئۆز ئورنىنى بوشىتىپ، ئۇنى شۇ ئورۇندا ئولتۇرغۇزسا، (ماڭار چاغدا) ئايىغىنى ئەكىلىپ بەرسە ۋە ئۇنى ئۇزۇتۇپ ئىشىككىچە چىقسا ئۆزىنى زورمۇ زور خارلىغان ۋە پەسلەشكەن بولىدۇ. بۇنداق قىلىش ماختالمايدۇ. بەلكى ماختىلىدىغىنى ئوتتۇراھال بولۇشتۇر. ئوتتۇراھال بولۇش دېگەنلىك «ھەممىگە ئۆز لايىقىدا مۇئامىلە قىلىش» دېمەكتۇر. لېكىن، ئالمنىڭ بىرنەرسە سوۋىغان ئاددىي كىشىگە قىزغىن بولۇشى، سۆزلىگەندە سىلىق سۆزلىشى، دەۋەتكە ئىجابەت قىلىشى، ھاجىتىنى راۋا قىلىشقا تىرىشىشى، ئۇنى تۆۋەن ۋە پەس كۆرمەسلىكى كەمتەرلىك قىلىشىدۇر. ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

ئىككىنچى پەسىل: ئۆزىگە تەمەننا قويۇش

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم بىر قۇر تونىنى كىيىپ تەكەببۇرلۇق بىلەن كۆرەڭلەپ كېتىۋاتقىنىدا، ئاللاھ ئۇنى يەرگە يۇتقۇزۇۋەتكەن بولۇپ، ئۇ تاكى قىيامەت كۈنىگىچە يەر ئاستىغا توختماي چۆكۈپ تۇرىدۇ»[1].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە مۇنداق دېگەن: «ھالاكەتكە تاشلىغۇچى ئۈچ تۈرلۈك قىلمىش بار. بۇلار: ئىتائەت قىلىنىدىغان بېخىللىق، ھاۋايى - ھەۋەسكە بېرىلىش ۋە ھەركىم ئۆزىنى قالتىس چاغلاش قاتارلىقلار»[2].

ھەزرىتى ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ھالاكەت ئىككى تۈرلۈك ئىشتا بولىدۇ: ئۇمىدسىزلىنىش ۋە ئۆزىگە تەمەننا قويۇش»[3]. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ئىككى ئىشنى جەملەپ كەلتۈردى. چۈنكى، بەختسىز ئائادەتكە داۋاملىق تىرىشىش، ئىزدىنىش، ئەستايىدىل بولۇش ۋە چىڭ تۇرۇش بىلەنلا يەتكىلى بولىدۇ. ئۇمىدسىزلەنگەن ئادەم بولسا تىرىشمايدۇ ۋە ئىزدەنمەيدۇ. ئۆزىگە تەمەننا قويغان ئادەم بولسا ئۆزىنى بەختلىك بولدۇم ۋە مەقسىتىمگە يەتتىم، دەپ ئويلاپ تىرىشمايدۇ.

مۇتەررىف رەھىمەھۇللاھ: «مېنىڭ كېچىسى ئۇخلاپ قېلىپ، پۇشايمانلىقتا تاڭ ئاتقۇزۇشۇم مەن ئۇچۇن كېچىسى قىيامدا تۇرۇپ، ئۆزۈمگە تەمەننا قويغان ھالدا تاڭ ئاتقۇزغىنىمدىن ياخشىدۇر» دېگەن[4].

ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ ئاپىتى

شۇنى بىلگىنكى، ئۆزىگە تەمەننا قويۇش تەكەببۇرلۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. چۈنكى، ئۇ دەل تەكەببۇرلۇقنىڭ بىر سەۋەبىدۇر. دېمەك، ئۆزىگە تەمەننا قويۇش تەكەببۇرلۇقنى تۇغدۇرىدۇ، تەكەببۇرلۇق تېخىمۇ كۆپ ئاپەتلەرنى تۇغدۇرىدۇ. بۇ

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3485)؛ مۇسلىم (2088).

[2] بەززار (7293)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (5452)؛ ئەبۇ نۇئەيىم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 160/2؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (745). ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب»، 453) «ھەسەن لىغەيرىھى» دېگەن. مۇنزىرىي: («ئەتتەرغىب»، 654) «بۇ ھەدىس بىرقانچە ساھابەدىن رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، سەنەدلىرىنىڭ بىرىمۇ تەنقىدتىن خالىي بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ جۇغلانمىسى ئىنشائاللاھ ھەسەن دەرىجىگە يېتىدۇ» دېگەن. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] ئىمام ئەبۇللەيس سەمەرقەندىي: «تەنبىھۇل غافىلىن»، 485 - بەت.

[4] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (448).

كىشىلەر بىلەن بولغاندا ئۆزىگە تەمەننا قويۇشتۇر.

ئاللاھ تائالا بىلەن بولغاندا ئۆزىگە تەمەننا قويۇش بولسا تائەت - ئىبادەتلىرىنى چوڭ ساناشتىن بولىدۇ. بۇنداق كىشى ئۆزىنىڭ ئىبادىتى بىلەن ئاللاھ تائالاغا مىننەت قىلغانىدەك بولىدۇ. ھالبۇكى، ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنى نېئىمەتلەندۇرۇپ ئىبادەت قىلىشقا مۇۋاپىق قىلغانلىقىنى ئۇنتۇيدۇ. ئىبادەتنى بۇزىدىغان ئاپەتلەرنى كۆرمەسكە سالىدۇ.

ئەمەللىرىنىڭ قوبۇل بولماسلىقىدىن قورقىدىغان كىشىلا قىلغان ئەمەللىرىنى كۆزدىن كەچۈرىدۇ. قىلغان ئەملىدىن رازى ۋە خۇرسەن بولغان كىشى ئۇنداق قىلمايدۇ.

ئۆزىگە تەمەننا قويۇش تاكامۇل ئىلىم ياكى مۇكەممەل ئەمەلگە نۇقسان يەتكۈزىدۇ. ئۇنىڭغا قوشۇپ ئىشەنچ بىلەن «ئاللاھ تائالا ھۇزۇرىدا ھەققىم بار» دەپ گۇمان قىلىشتۇر. دېمەك، ئۆزىگە تەمەننا قويۇش ئۆزى سۆيۈنگەن نەرسىنى چوڭ ساناشتىن كېلىدۇ. بۇ ئىشەنچ مۇكاپات كۈتۈشكە سەۋەب بولىدۇ. بۇ بەئەينى قىلغان دۇئاسىنىڭ ئىجابەت بولۇشىنى كۈتۈش ۋە ئۇنىڭ ئىجابەت بولماسلىقىغا ئىشەنمەسلىكتۇر.

پەسل: ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ شپاسى

شۇنى بىلگىنكى! ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالا سېنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرۈش ۋە ئەمەللىرىڭدە يول كۆرسىتىش بىلەن ساڭا ئىنئام قىلغاندۇر.

شۇڭا، ئەمەل قىلغۇچى ئەملى سەۋەبلىك، ئالىم ئىلمى، گۈزەل ئادەم گۈزەللىكى ۋە باي بايلىقى سەۋەبلىك ئۆزىگە تەمەننا قويۇشقا ھېچ يول يوق. چۈنكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانغا ئاتا قىلغان پەزلىدۇر. ئىنسان بولسا ئاللاھ تائالانىڭ مول نېئىمەتلىرىنىڭ چۈشۈش مەنزىلىدۇر. ئىنسانىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرىنىڭ چۈشۈش مەنزىلى بولۇشىمۇ باشقا بىر نېئىمەتتۇر.

ئەگەر سەن: «ئىلىم مېنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىم بىلەن ھاسىل بولدى. ئىلىم مېنىڭ مەۋجۇدلۇقۇم، ئەملىم، ئىرادە ۋە كۈچ - قۇۋۋىتىمنىڭ بار بولۇشى بىلەنلا ۋۇجۇدقا كېلىشى مۇمكىن» دېگۈدەك بولساڭ، ئېيتقىنچۇ، ئۇنداقتا سېنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىڭ قەيەردىن كەلدى؟ ئۇلارنىڭ ھېچبىرى سەندىن ئەمەس، تامامى ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن كەلگەندۇر.

ئەگەر قىلغان ئەمەل كۈچ - قۇۋۋەت بىلەن بولىدىغان بولسا، كۈچ - قۇۋۋەت

شۇ ئەمەلنىڭ ئاچقۇچىدۇر. بۇ ئاچقۇچ ئاللاھ تائالانىڭ ئىلىكىدىدۇر. ئەگەر ساڭا ئاللاھ تائالا كۆچ - قۇۋۋەت ئاچقۇچىنى بەرمىسە، سېنىڭ ئەمەل قىلىشىڭ مۇمكىن بولمايدۇ. بۇ خۇددى ئىشىكى ئېتىك بىر ئامبار يېنىدا ئولتۇرساڭ، ئۇنىڭ ئاچقۇچى بېرىلمىسە ئۇنىڭ ئىچىدىكى نەرسىلەرنى ئېلىشقا كۈچۈڭ يەتمىگىنىگە ئوخشاشتۇر.

«سەھىھەين»دىكى ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ھېچبىرىڭلارنى قىلغان ئەملىڭلار جەننەتكە كىرگۈزەلمەيدۇ، ـــ دېگەنىدى، ساھابىلەر:

ـــ سىلىنمۇ شۇنداقمۇ؟ ـــ دەپ سوراشتى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ مېنىمۇ شۇنداق، پەقەتلا ئاللاھ مېنى ئۆز رەھمىتى ۋە پەزلى بىلەن يۆگىسە ئاندىن، ـــ دېدى[1].

بىلگىنكى، تەكەببۇرلۇق قىلىش پەيدا بولىدىغان سەۋەبلەردىن ئۆزىگە تەمەننا قويۇشمۇ پەيدا بولىدۇ. ئۇنىڭ بايانى ۋە داۋاسى ئىلگىرى سۆزلەندى.

شۇ سەۋەبلەردىن بىرى: نەسەبى بىلەن ئۆزىگە تەمەننا قويۇش. بۇ خۇددى ئۇلۇغ ئادەم ئۆزىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئۇلۇغلۇقى بىلەن ئازابتىن قۇتۇلىدىغانلىقىنى خىيال قىلغانغا ئوخشاشتۇر.

بۇ خىل ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ شىپاسى بولسا ئۆز ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئەمەللىرىگە يات ئەمەللەر قىلسا ۋە ئۆزىنى ئۇلار بىلەن بىللە بولمەن، دەپ گۇمان قىلسا، بۇنىڭ نادانلىق ئىكەنلىكىنى بىلىش. ئەگەر ئۇلار قىلغان ئەمەللەرنى قىلىپ ئۇلارغا ئەگەشكەن تەقدىردىمۇ، ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ ئۇلارنىڭ ئەخلاقى ئەمەسلىكىنى بىلسۇن. بەلكى ئىلگىرىكىلەر ئۆزىنى تۆۋەن كۆرەتتى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىغا قېلىشتىن قورقاتتى. ئۇلار نەسەب بىلەن ئەمەس، تائەت - ئىبادەت ۋە ماختىلىشقا سازاۋەر بولىدىغان ئىسىل سۈپەتلەر بىلەن ئۇلۇغلۇققا ئېرىشكەن ئىدى.

ئاللاھ تائالا مۇنداق ئېيتقان: ﴿ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر (يەنى كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىدىن ئارتۇق بولۇشى نەسەب بىلەن ئەمەس، تەقۋادارلىق بىلەن بولىدۇ)﴾49/«ھۇجۇرات»: 13.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5673)؛ مۇسلىم (2816).

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم (قىزغا): «ئى فاتىمە! مەن سىزدىن ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن ھېچنەرسىنى دەپئ قىلالمايمەن»[1] دېگەن.

ئەگەر «ئېسىل كىشى قىيامەت كۈنى ئۆزگە يېقىن تۇغقانلىرىنىڭ شاپائەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىدىغۇ؟!» دېسەڭ: بۇنىڭ جاۋابى شۇكى، بارلىق مۇسۇلمانلار باشقىلارنىڭ شاپائەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ.

بەزىدە بىر شەخس دوزاختا كۆيۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا باشقىلارنىڭ شاپائىتى قوبۇل قىلىنىدۇ. بەزىدە گۇناھ كۆچلۈك كېلىپ قېلىپ، شاپائەتمۇ ئۇنى دوزاختىن قۇتۇلدۇرالمايدۇ.

«سەھىھەين»دىكى ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مەن ھېچبىرىڭلارنى قىيامەت كۈنى بويىندا بوزلاۋاتقان تۆگە بار ھالەتتە تېپىپ قالمغايمەن. شۇندا ئۇ كىشى:

ـــ قۇتقۇزغىن ئى رەسۇلۇللاھ! ـــ دەيدۇ. مەن:

ـــ سەندىن ھېچنەرسىنى دەپئ قىلىشقا قادىر بولالمايمەن، مەن ساڭا يەتكۈزگەن ئىدىم، ـــ دەيمەن»[2].

باشقىلارنىڭ شاپائەت قىلىشىغا تايىنىۋېلىپ گۇناھ ـ مەئسىيەتلەرگە بېرىلگۈچى كۆيۈمچان ئۇستا تېۋىپقا تايىنىۋېلىپ، كۆڭلى تارتقان نەرسىلەرگە بېرىلىدىغان كېسەلگە ئوخشايدۇ. بۇنداق قىلىش نادانلىقتۇر. چۈنكى، ئۇستا تېۋىپنىڭ تىرىشچانلىقىمۇ ھەممە كېسەلگە ئەمەس، بەزى كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ.

ئۇلۇغ ساھابىلەرنىڭمۇ ئاخىرەتتىن قورقىدىغانلىقى بۇنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدۇ. ھالبۇكى، ساھابىلەرنىڭ مەرتىۋىسىدە بولمىغان كىشىلەرگە قانداقمۇ تايىنىۋېلىش توغرا بولسۇن؟!

شۇ قاتاردىن، ئۆزىنىڭ خاتا كۆزقارىشى بىلەن ئۆزگە تەمەننا قويۇش. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە: ﴿ئۆزىنىڭ يامان ئەمەلى چىرايلىق كۆرسىتىلگەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى چىرايلىق ھېسابلىغان كىشى (ھىدايەت تاپقان كىشى بىلەن ئوخشاشمۇ؟)﴾«فاتىر»: 8/35 دەيدۇ.

بۇ تۈردىكى ئۆزگە تەمەننا قويۇشنى داۋالاش باشقا تۈردىكى ئۆزگە تەمەننا قويۇشنى داۋالاشقا قارىغاندا قىيىندۇر.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2753)؛ مۇسلىم (206).
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3073)؛ مۇسلىم (1831).

چۈنكى، ئۆز كۆزقارىشى بىلەن ھاكاۋۇرلۇق قىلغۇچى نەسىھەتگۈينىڭ نەسىھىتىگە قۇلاق سالمايدۇ، ئۇنداقتا ئۆزى «نىجاتلىق» دەپ قارىغان نەرسىنى ئۇ قانداقمۇ تەرك ئەتسۇن؟!

بۇ تۈردىكى ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنى داۋالاش «ئۆز كۆزقارىشىنى خاتامىدۇ؟» دەپ گۇمان قىلىش ۋە كۆزقارىشى بىلەن مەغرۇرلانماسلىق بىلەن بولىدۇ. لېكىن، قۇرئان ۋە ھەدىستىن ھەمدە بارلىق دەلىل شەرتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەسكىن ئەقلىي دەلىلدىن ئۆز كۆزقارىشىنىڭ توغرىلىقىغا كەسكىن دەلىل شاھىد بولسا، بۇ ھالەتتە «خاتامىدۇ؟» دەپ گۇمان قىلماسلىقى كېرەك. بۇ ھالەت پەقەت ئىلىم ئەھلى بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش، قۇرئان ۋە سۈننەتنى ئۆگىنىشكە مەشغۇل بولۇش بىلەن بىلىنىدۇ. ئۆمرىنى ئۇزۇن يىللار ئىلىم ئۆگىنىشكە سەرپ قىلمىغان كىشىنىڭ ھەرخىل مەزھەب ئىختىلاپلىرىغا كىرمىگىنى ياخشىدۇر. لېكىن، ئۇ كىشى «ئاللاھ تائالا يېگانە، شېرىكى يوق، ﴿ھېچ شەيئى ئاللاھقا ئوخشاش ئەمەس، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾42/«شۇرا»: 11، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ئېلىپ كەلگەن ۋەھيىدە راستچىلدۇر» دەپ بىر پۈتۈن ئېتىقادتا بولۇشى، قۇرئاندا كەلگەن ھۆكۈملەرنى بەك ئىنچىكە تەكشۈرۈپ كەتمەي ئىمان كەلتۈرۈشى، ۋاقتىنى تەقۋالىق ۋە ئەمەل - ئىبادەتلەر بىلەن ئۆتكۈزۈشى كېرەك. قاچانكى، مەزھەب ئىختىلاپلىرىغا كىرسە ۋە بىھۇدە نەرسىلەرنى بىلىشنى مەقسەت قىلسا، ھالاك بولىدۇ.

يىگىرمە بىرىنچى بۆلۈم: مەغرۇرلىنىش (ئالدىنىش) ۋە ئۇنىڭ قىسىم - دەرىجىلىرى

كىشىلەر ئىچىدە دۇنياغا ئالدىنىپ: «‹ئەتىكى قۇيرۇقتىن بۇگۈنكى ئۆپكە ياخشى› . دۇنيا نەق، ئاخىرەت نېسىدۇر» دەيدىغانلار بار. شەيتان مانا مۇشۇنداق ئازدۇرىدۇ. چۈنكى، نەق نەرسە نېسى بىلەن ئوخشاش بولسا، ئاندىن ئۇنىڭدىن ياخشى بولىدۇ.

ھەممىگە مەلۇمكى! ئىنسانىنىڭ تىنىقى ئۇزۇلگۈچە بولغان پۈتۈن ئۆمرى ئاخىرەت مۇددىتىگە نىسبەتەن مىليوندىن بىر پارچىغا توغرا كەلمەيدۇ.

«نەق نەرسە نېسى نەرسىدىن ياخشى» دېگەنلەر نېسى نەرسىنى نەق نەرسە بىلەن ئوخشاش كۆرگۈچىلەر بولۇپ، كافىرلار مۇشۇنداق دەپ ئۆز - ئۆزلىرىنى ئالدىغاندۇر.

ئەقىدىلىرى ساغلام تۇرۇپ، گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، ئۇلار بۇ خىل ئالدىنىشتا كافىرلارغا ھەمشېرىك بولغانلاردۇر. چۈنكى، ئۇلار ئاخىرەتنى قويۇپ دۇنيانى تاللىغاندۇر. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئەھۋالى كافىرلارنىڭ ئەھۋالىغا قارىغاندا يەڭگىلرەك بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئىمان ئاساسى بولغانلىقى ئۇلارنى مەڭگۈلۈك ئازابتىن ساقلاپ قالىدۇ.

گۇناھكار كىشىلەردىن: «ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن سېخىيدۇر. بىز ئاللاھ تائالانىڭ ئەپۇ قىلىشىغا يۆلىنىمىز» دەپ ئاللاھ تائالانىڭ ئەپۇ قىلىدىغانلىقى ۋە ئازاب قىلمايدىغانلىقى بىلەن ئالدىنىدىغان كىشىلەر بار. بەزىدە ئۇلار ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ياخشىلىقى سەۋەبلىك ئۆز - ئۆزىنى ئالدايدۇ.

ئالىملار ئېيتىدۇ: «كىمكى بىرنەرسىنى ئۈمىد قىلسا، ئۇنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىدۇ، بىرنەرسىدىن قورقسا ئۇنىڭدىن قاچىدۇ، داۋاملىق گۇناھ قىلىپ تۇرۇپ ئاللاھنىڭ مەغپىرەت قىلىشنى ئۈمىد قىلغان كىشى ئالدانغان كىشىدۇر».

ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ كەڭلىكىنى بىلىش بىلەن بىرگە، ئازابىنىڭمۇ ھەم بەك قاتتىق ئىكەنلىكىنى بىلىش كېرەك. ئاللاھ تائالاغا كافىرلارنىڭ كافىر بولغانلىقى ھېچ زىيان يەتكۈزمەيدىغان تۇرۇپ، ھەقتائالا ئۇلارنى دوزاختا مەڭگۈ

قېلىشقا هۆكۈم قىلدى. ئاللاھ تائالا دۇنيادا بەندىلىرىدىن كېسەللىك ۋە قېينچىلىقلارنى يوق قىلۇېتىشكە قادىر تۇرۇپ، بەندىلىرىگە كېسەللىكلەر ۋە قېينچىلىقلارنى سىناق قىلدى. ئاندىن بىزنى ئۆزىنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇردى. شۇنداق بولغانىكەن، بىز قانداقمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قورقمايمىز؟!

قورقۇنچ بىلەن ئۈمىد ئەمەل قىلىشقا تۇرتكە بولىدىغان ئىككى يېتەكلىگۈچىدۇر. ئەمەل قىلىشقا تۇرتكە بولمايدىغان نەرسە ئالدىنىشتۇر. بۇنى كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ ئۈمىدىنىڭ ئۇلارنى تەييار تاپلىققا ۋە گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى تاللاشقا ئېلىپ بارغانلىقى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرىدۇ.

ئىلگىرىكى ئەسىردىكىلەرنىڭ ھەقىقەتنى بىلگەنلىكى ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلىقى، بۇ زامانداشلىرىمىز ئاللاھ تائالانىڭ بولسا كەمچىلىك ئۆتكۈزۈپ تۇرۇپ يەنە ئەمىن ۋە خاتىرجەم يۈرۈشىدىن ھەيرانمەن!

ئەجەبا، زاماناشلىرىمىز ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلەرمۇ بىلمىگەن سېخىيلىقنى بىلدىمۇ؟!

ئەگەر ئاخىرەت نېئمىتىگە ئېرىشىش ئارزۇ قىلىپ قويۇش بىلەنلا قولغا كېلىدىغان بولسا، پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلار نېمە ئۈچۈن چارچىدى، ئۇلار نېمە ئۈچۈن شۇنچە كۆپ ياش تۆكتى؟! يەھۇدىي ۋە ناسارالار: «بۇ دۇنيانىڭ ئەرزىمەس پۇل - مېلىنى (ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىماي، قارىقويۇق) ئېلىپ، بىزنى ئاللاھ ئەپۇ قىلىدۇ» دېگەنلىكلىرى ئۈچۈنلا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئەيىبلىمىدىمۇ؟!

ئۆز ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئېسىللىكى بىلەن ئالدانغانلار نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئوغلى بىلەن بولغان[1]، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى بىلەن بولغان، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئانىسى بىلەن بولغان[2] قىسسىلىرىنى ئېسىگە ئالمامدۇ؟!

---

[1] بۇنىڭ دەلىلى: ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئى نۇھ! ئۇ (مەن نىجات تېپىشنى ۋەدە قىلغان) ئائىلەڭدىكىلەردىن ئەمەس، ئۇنىڭ ئەمەلى ياماندۇر﴾11/«ھۇد»: 46 دېگەن سۆزىدۇر.

[2] يەنى: «مەن رەببىمدىن ئانامغا مەغپىرەت تىلىشىم ئۈچۈن رۇخسەت سورىغان ئىدىم، رەببىم ماڭا رۇخسەت قىلمىدى» دېگەن ھەدىستۇر. مۇسلىم (976). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. بۇ ۋە بۇنىڭغا ئوخشىغان ھەدىسلەرگە ئاساسلىنىپ بىر قىسىم ئالىملار: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاتا - ئانىسى مۇشرىك» دەپ قارىغان بولۇپ، مۇئەللىفمۇ شۇ قاراشنى ياقلىغان. يەنە بىر قىسىم ئالىملار: «مەزكۇر ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنى ئېھتىماللىق» دەپ قاراپ ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ جازالىمايمىز﴾17/«ئىسرائ»: 15 دېگەن ئايەتنىگە ئاساسەن، «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاتا - ئانىسى فەترەت ئەھلى» دەپ قارىغان.

بىر قىسىم كىشىلەر ھەم تائەت - ئىبادەت قىلىدۇ، ھەم گۇناھ - مەئسىيەت ئۆتكۈزىدۇ، ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى تائەت - ئىبادەتلىرىدىن كۆپ تۇرۇپ: «بىزنىڭ ياخشىلىقلىرىمىز يامانلىقلىرىمىزدىن ئارتۇق كېلىدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ ئالدانغانلىقى بۇ تۈرلۈك ئالدىنىشقا يېقىندۇر.

بىراۋنىڭ نۇرغۇن مالنى بۇلاپ ئېلىپ يەپ تۇرۇپ، بىر تەڭگە سەدىقە قىلغانلىقىنى كۆرسەن. سەدىقە قىلغان بىر تەڭگىمۇ بەلكىم شۇ باشقىلاردىن بۇلاپ ئېلىنغان مالدىن بولۇشى مۇمكىن. ئۇ شۇ بىر تەڭگە سەدىقىگە تايىنىدۇ. ئۇنداق كىشىنىڭ مىسالى بىر ئالقىنىغا بىر تەڭگىنى قويۇپ، يەنە بىر ئالقىنىغا مىڭ تەڭگىنى قويۇپ، بىر تەڭگىنىڭ مىڭ تەڭگىنى بېسىپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلغان كىشىگە ئوخشايدۇ.

كىشىلەر ئىچىدە «ئۆزىنىڭ تائەت - ئىبادەتلىرىنى گۇناھ - مەئسىيەتلىرىدىن كۆپ» دەپ گۇمان قىلىدىغان كىشىلەر بار. بۇنىڭ سەۋەبى، ئۇ كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ ياخشىلىقلىرىنى سانىغانلىقى، ئۆز يامانلىقلىرىنى ھېسابقا ئالمىغانلىقى ۋە گۇناھلىرىنى ئېسىگە ئالمىغانلىقى سەۋەبتۇر. ئۇنداق كىشىنىڭ مىسالى ھەركۈنى 100 قېتىم ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەيدىغان ۋە تەسبىھ ئېيتىدىغان، ئاندىن كۈندۈزدە ئۇزۇن ۋاقىت مۇسۇلمانلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلىپ، ئاللاھ تائالا ياقتۇرمايدىغان سۆزلەرنى سۆزلەيدىغان ۋە تەسبىھ، ئىستىغپارنىڭ پەزىلىتىگە قاراپ، غەيۋەت ۋە نامەقبۇل سۆزلەرنىڭ جازاسىغا قارىمايدىغان كىشىگە ئوخشايدۇ.

ئالدانغۇچىلارنىڭ تۈرلىرى ۋە قىسىملىرى

ئالدىنىش (اغترار) كۆپىنچە ئالىملار، ئابىدلەر، سۇفىلەر ۋە بايلاردىن ئىبارەت تۆت تۈرلۈك كىشىدە يۈز بېرىدۇ.

ئالىملاردىن ئالدانغۇچىلار بىرنەچچە قىسىم بولىدۇ:

بىر قىسمى، شەرئىي ۋە ئەقلىي ئىلىملەرنى پۇختا ئۆگىنىدۇ. لېكىن، بەدەن ئەزالىرىنى تەكشۈرۈش، ئۇلارنى گۇناھلاردىن ساقلاش ۋە تائەت - ئىبادەتلەرنى قىلىشقا زورلىمايدۇ. ئەنە ئۇلار قىلغان ئەمەللىرى سەۋەبلىك ئالدىنىدۇ ۋە ئۆزلىرىنى ئاللاھ تائالا نەزەردە يۈكسەك بىر ئورۇندا دەپ ئويلايدۇ. ئەگەر ئۇلار قەلب كۆزى بىلەن قارىسا ئىدى، مۇئامىلە ئىلمىدىن پەقەت ئەمەل قىلىشنىڭ كۆزدە تۇتۇلغانلىقىنى بىلەتتى. ئەگەر ئەمەل قىلىش بولمىسا ئىدى، ئۇ ئىلمىنىڭ ھېچ قەدر - قىممىتى بولمىغان بولاتتى. ئاللاھ: ﴿نەپسىنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ﴾[91/«شەمس»: 9] دەيدۇ. ھەقتائالا بۇ ئايەتتە: «نەپسىنى قانداق

پاكلاشـنى ئۆگەنگـەن كىشـى مۇرادىغـا يېتىـدۇ» دېمـدى. ئەگـەر شـەيتان ئىلىـم ئەھلىنىـڭ پەزىلەتلىرىنـى ئۇنىـڭ ئېسـىگە سالسـا، گۇناھلارنـى كـۆپ قىلىدىغان ئالىـم ھەققىـدە كەلگـەن ئـاللاھ تائالانىـڭ مۇنـۇ سـۆزلىرىگە ئوخشـاش ئايەتلەرنـى ئېسـىگە ئالسۇن:

﴿ئەگـەر بـىر خاھلىسـاق، ئۇنـى (تەقـۋادار ئۆلمـالار دەرىجىسـىگە) كۆتۈرەتتـۇق، لېكـىن ئـۇ دۇنياغـا بېرىلىـپ كەتتـى، نەپسـى - خاھىشـىغا بويسـۇندى. ئـۇ گويـا بـىر ئىتقـا ئوخشـايدۇكى، ئۇنـى قوغلىۋەتسـەڭمۇ تىلىنـى چىقىرىـپ ھاسـرايدۇ، قوغلىۋەتمىسـەڭمۇ تىلىنى چىقىرىـپ ھاسـرايدۇ، بـۇ بىزنـىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ئەنە شـۇ قەۋمنىڭ مىسـالىدۇر، ئـويلاپ بېقىشـلىرى ئۈچـۈن، بـۇ قىسـسىنى (قەۋمىگـە) سـۆزلەپ بەرگىن﴾7/«ئەئـراف»: 176.

﴿تەۋراتنـى كۆتۈرۈشـكە (يەنـى ئەمـەل قىلىشـقا) تەكلىـپ قىلىنغـان، ئاندىـن ئۇنـى كۆتۈرمىگەنلـەر (يەنـى تـەۋرات بېرىلگـەن ۋە ئۇنىڭغـا ئەمـەل قىلىشـقا تەكلىـپ قىلىنغـان بولسـىمۇ، ئۇنىڭغـا ئەمـەل قىلمىغـان ۋە ھدايەتتىـن پايدىلانمىغـان يەھۇدىـيلار) خـۇددى كتـاب يۈكلەنگـەن ئېشـەككە ئوخشـايدۇ (يەنـى پايدىلىـق چـوڭ - چـوڭ كىتابلارنـى ئۈسـتىگە ئارتىۋالغـان، چارچاشـتىن باشـقا، ئۇلاردىن ھېچقانـداق پايدىلىنالمايدىغان ئېشـەككە ئوخشـايدۇ)، ئاللاھنـىڭ ئايەتلىرىنـى ئىنـكار قىلغـان قەۋمنـىڭ مسـالى نېمىدېگـەن يامـان! ئـاللاھ زالـىم قەۋمنـى ھدايـەت قىلمايدۇ﴾62/«جۇمۇئـە»: 5.

يەنـە بـىر قىسـىم ئالـىملار بارکـى، ئىلىـم ۋە ئاشـكارا ئەمەلنـى پۇختـا قىلىـدۇ. قەلبلىرىدىكـى تەكەببۇرلـۇق، ھەسـەتخورلۇق، رىياكارلىـق، چوڭچىلىـق ۋە شۆھرەتپەرەسـلىك قاتارلـىق يامـان سـۈپەتلەرنى ئۆچـۈرۈپ تاشلاش ئۈچـۈن قەلبلىرىنى تەكشـۈرمەيدۇ. بـۇلار تاشـقى كۆرۈنۈشـىنى زىننەتلـەپ، ئىچكـى تەرىپىگـە بېپەرۋالـىق قىلىـدۇ. ئـۇلار پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمنىڭ: «ئـاللاھ سـىلەرنىڭ شـەكلىڭلارغا ۋە مـال - مۈلكۈڭلارغا قارىمايـدۇ، لېكـىن قەلبىڭلارغـا ۋە ئەمەللىرىڭلارغـا قارايـدۇ»[1] دېگـەن سـۆزىنى ئۇنتۇيـدۇ. ئـۇلار بولسـا ئەمەللىرىنـى تەكشـۈرگەن، ئەممـا قەلبلىرىنـى تەكشـۈرمىگەن كىشـىلەردۇر. قەلـب بولسـا بـىر ئاساسـتۇر. چۈنكـى، ﴿ئـۇ كۈنـى ئاللاھنـىڭ دەرگاھىغـا پـاك قەلـب بىلـەن كەلگـەن ئادەمدىـن باشقىسـىغا ھېچقانداق مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ﴾26/«شۇئەرا»: 89.

بـۇ ئالىملارنـىڭ مسـالى: ئـۇلار خـۇددى زىرائـەت تېرىغـان بـىر تېرىقچىغـا ئوخشـايدۇكى، زىرائـەت ئۆسـىدۇ ۋە زىرائـەت بىلـەن تـەڭ ئوتمـۇ ئۆسـۈپ زىرائەتنـى بۇزىـدۇ. ئاندىـن ئـۇ ئـادەم ئوتلارنـىڭ ئۈچلىـرى ۋە غوللىرىنـى ئـۇزۇپ يىلتىزىنـى قويۇپ قويىدۇ، ئوتنىڭ يىلتىزى بولسا يوغىناپ كۈچلۈك تۇرىۋېرىدۇ.

يەنـە بـىر قىسـىم ئالـىملار بارکـى، ئـۇلار بـۇ يوشـۇرۇن، ئەيىبلىنىدىغان خۇلقلارنـى

[1] مۇسلىم (2564). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

بىلىدۇ. لېكىن، ئۇلار ئۆزىگە تەمەننا قويغانلىقى سەۋەبلىك «بىزدە ئۇ ياماڭ ئەخلاقلار يوق، بىز ئۇنداق ياماڭ ئەخلاقلار بىلەن سىنىلىشتىن ئاللاھ تائالا نەزەردە يۇقىرى ئورۇندا، ئاللاھ تائالا ئۇنداق ياماڭ ئەخلاقلار بىلەن بىزنىڭ دەرىجىمىزدىكى ئىلىم ئەھلىنى ئەمەس، ئاۋام - خەلقنى سىنايدۇ» دەپ ئويلايدۇ. ئۇلاردا تەكەببۇرلۇق ۋە باش بولۇشنى ياخشى كۆرۈش ئالامەتلىرى كۆرۈنسە، «بۇ تەكەببۇرلۇق ئەمەس، پەقەت دىنىڭ ئەزىزلىكىنى تەلەپ قىلىش، ئىلىمنىڭ شەرىپىنى ئاشكارا قىلىش ۋە بىدئەتچىلەرنى خار قىلىش. چۈنكى، مەن تۆۋەن دەرىجىدىكى كىيىملەرنى كىيىدىم، تۆۋەن دەرىجىدىكى سورۇنلاردا ئولتۇردۇم، دىن دۈشمەنلىرى ماڭا يەتكەن ئىشلار سەۋەبلىك خۇشال بولدى، مېنىڭ خار بولغىنىمغا خۇشال بولدى ۋە مېنىڭ خار بولۇشۇم دىنىڭ خار بولۇشىدۇر» دەيدۇ ۋە ئالدىنىشنى ئۇنتۇيدۇ. ئىبلىس: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋە ساھابىلىرى كەمتەر ئىدى، يوقسۇللۇق ۋە مىسكىنلىكنى تاللايتتى» دەپ ۋەسۋەسە قىلىپ، ئۇ كىشىگە بۇنى زىنناتلەيدۇ.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى: «ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شامغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئالدىغا پىيادە كېسىپ ئۆتىدىغان بىر سۈلۈق ئورۇن ئۇچرىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تۆگىسىدىن چۈشۈپ، ئىككى ئۆتىكىنى سېلىپ قولىدا تۇتتى ۋە تۆگىسى بىلەن بىللە سۇغا كىردى. ئۇنىڭغا ئەبۇ ئۇبەيدە:

— سەن بۇگۈن زېمىن ئەھلى قارىشىدا ناھايىتى بۈيۈك بىر ئىشنى قىلدىڭ، — دېگەنىدى، ئۆمەر ئۇنىڭ كۆكسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ:

— ئاھ! ئى ئەبۇ ئۇبەيدە! ئەگەر سەندىن باشقا كىشى بۇنى دېگەن بولسىچۇ! بىزلەر كىشىلەر ئىچىدىكى ئەڭ خار ۋە تۆۋەن كىشىلەر ئىدۇق، ئاللاھ تائالا بىزنى پەيغەمبىرى سەۋەبلىك ئەزىز قىلدى. ئاللاھ تائالانىڭ باشقىسىدىن ئەزىزلىك تەلەپ قىلساق، ئاللاھ تائالا بىزلەرنى خار قىلىدۇ، — دېدى»[1].

يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: «ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شامغا كەلگەندە، تۆگىسى ئۈستىدە تۇرغان ھالىتىدە كىشىلەر ئۇنى قارشى ئالدى. ئۇنىڭغا:

— كاشكى قېچىر مىنىپ كەلگەن بولسىلىرىچۇ! مۆھتىرەم ۋە مۆتىۋەر كىشىلەر بىلەن كۆرۈشىدىلا ئەمەسمۇ! — دېگەن ئىدىلەر، ئۆمەر:

— ياق، سىلەرنى بۇ يەردە كۆرۈۋاتىمەن، مەسىلە بولسا بۇ يەردە، — دەپ

[1] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (585).

ئاسمانغا ئىشارەت قىلدى ۋە:

ـــ تۆگەمگە يول بوشتىڭلار، ـــ دېدى»[1].

دۇنيانىڭ ئەزىزلىكىنى ئېسىل كىيىملەر، نەسىللىك ئاتلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر بىلەن تەلەپ قىلىدىغان مەغرۇر (ئالدانغان) كىشىدىن ھەيرانمەن. ئۇنىڭ خىيالىغا رىيا قىلىش كىرسە: «مەن بۇ ئارقىلىق ئىلىم ۋە ئەمىلىمنى ئاشكارا قىلايكى، كىشىلەر ماڭا دىندا ئەگەشسۇن» دەيدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ مەقسىتى ھەقىقەتەن بۇ بولسا، ئەلبەتتە خالايىق ئۆزىدىن باشقا كىشىلەرگە ئەگەشسە، ئۆزىگە باشقىلارنىڭ ئەگەشكىنگە ئوخشاش خۇشال بولغان بولاتتى. چۈنكى، كىشىلەرنىڭ ياخشىلىنىشىنى مەقسەت قىلغان كىشى، كىم بولسا بولسۇن، بىراۋنىڭ يېتەكلىشىدە كىشىلەر ياخشىلانسا بۇنىڭدىن سۆيۈنىدۇ.

شۇنىڭدەك ئالىملاردىن سۇئالتانلارنى زىيارەت قىلىدىغان، ئۇلارغا دوستلۇق ئىزھار قىلىدىغان، ماختايدىغان ۋە ئالدىدا كەمتەرلىك قىلىدىغان ئالىم كىشىمۇ: «مەن بۇنداق قىلىش ئارقىلىق بىرەر مۇسۇلمانغا شاپائەت قىلىمەن ياكى ئۇنى بالا - قازادىن قوغداپ قالمەن» دەيدۇ. ئاللاھ تائالا بىلىدۇكى، ئەگەر ئۇنىڭ يېقىن - يورۇقلىرىدىن بىرەرسىنىڭ سۇلتان بىلەن يېقىنلىقى ئاشكارا بولسا ئۇنىڭغا ئېغىر كېلىدۇ.

بۇ قىسمدىكى بەزى ئالىملارنىڭ ئالدىنىشى شۇ دەرىجىگە يېتىدۇكى، ئۇلار كىشىلەرنىڭ ئېلىش ھارام بولىدىغان مېلىدىن ئالىدۇ. بىراۋ ئۇلارغا: «بۇ مالنىڭ ئىگىسى يوق، بۇ مال مۇسۇلمانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن، سىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمامليرىدىن بىرسىز» دەيدۇ. ئۇ كىشى ئۆز نەپسىگە بېرىلىپ بۇ ئازدۇرۇشقا ئالدىنىدۇ. «بۇ مال ئىگىسى يوق مال» دېگەن گەپنى قىلغۇچى بەزىدە بىر يالغانچى بولۇشى مۇمكىن. بۇنىڭ نىشانى مالىلاردا شۇبھە تۇغدۇرۇشتۇر. بۇنداق گۇمان ئۇ مالنى ھالال قىلمايدۇ. ھەتتا بەزىدە مالنىڭ ئىگىسىنى بىلىدىغان كىشى شۇنداق گەپنى دەيدۇ.

يەنە بىر قىسىم ئالىملار ئىلمىنى پۇختا ئۆگىنىدۇ، ۋۇجۇدىنى پاك تۇتىدۇ، ئەزالىرىنى تائەت - ئىبادەتلەر بىلەن زىننەتلەيدۇ. قەلبلىرىنى رىيا، ھەسەت، تەكەببۇرلۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان يامان سۈپەتلەردىن پاكلاشقا ئەھمىيەت بېرىدۇ. لېكىن، قەلبىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا شەيتاننىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىدىن ۋە نەپسىنى ئالداشتىن ئىبارەت يوشۇرۇن يامان سۈپەتلەر بولىدۇ. ئۇلار ئۇنى بىلمەيدۇ. ئۇنى يوق قىلىشقا سەل قارايدۇ. سەن ئۇلارنىڭ بىرىنى كېچىسى ئۇخلىمىغان،

[1] ئىبنى ئەبى شەيبە (35584).

كۈندۈزى ئىلىملەرنى توپلاش، تەرتىپلەش ۋە ئىلىم لەۋزىللەشتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشقان ھالەتتە كۆرسەن؛ ئۇ ئۆزىنىڭ بۇلارنى قىلىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبنى ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ دىنىنى ئاشكارا قىلىشقا بولغان ھېرىسمەنلىكى، دەپ ئويلايدۇ. بەلكى ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشىغا تۈرتكە بولغان نەرسە شۆھرەتپەرەسلىك ۋە يۇز - ئابرۇي قوغلىشىش بولۇشى مۇمكىن.

شۇنىڭدەك ئۇ كىشى ئۆزى يازغان كىتابىدا كەڭ، ئۇزۇندىن - ئۇزۇن دەۋالارنى قىلىش بىلەن ئوچۇقچە ياكى يوشۇرۇن بىراۋلارنى ئەيىبلەپ، «مەن پالانىدىن پەزىلەتلىك ۋە مەن ئۇنىڭدىن بۈيۈك» دېيىشتىن، ئۆزىنى ماختاشتىن خالى بولالمايدۇ. بۇ ۋە بۇنىڭدەك مەخپىي ئەيىبلەرنى پەقەت ئەقىللىق كىشىلەرلا بىلەلەيدۇ. بۇ ئەيىبلەردىن پەقەت ئىمانى كۈچلۈك ئادەملەرلا ساقلىنالايدۇ. بىزگە ئوخشاش ئىمانى ئاجىز ئادەملەر ئۇنىڭدىن تەلتۆكۈس قۇتۇلۇشنى تەمە قىلماسلىقى كېرەك. لېكىن، بۇ مەخپىي ئەيىبلەرنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىكى ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەيىبىنى بىلىشى ۋە ئۇنى ئىسلاھ قىلىشقا ھېرىسمەن بولۇشىدۇر.

كىمنىكى قىلغان ياخشى ئىشى خۇشال قىلسا ۋە يامان ئىشى قايغۇغا سالسا، ئۇمىدكى، ئۇنداق كىشىنىڭ ئىشى ئوڭۇشلۇق بولغاي. ئەمما، ئۆزىنى پاك ۋە كىشىلەرنىڭ ياخشىسى دەپ ئويلايدىغان كىشىنىڭ ئىشى ئوڭۇشلۇق بولمايدۇ.

مانا بۇلار مۇھىم ئىلىملەرنى تەھسىل قىلغان ئالىملارنىڭ ئالدىنىشىدۇر.

ئۇنداقتا مۇھىم بولمىغان ئىلىملەر بىلەن كۈپايىلەنگەن ۋە مۇھىم ئىلىملەرنى تاشلىغان كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى قانداق بولار؟!

بۇ قىسمدىكى ئالىملارنىڭ بەزىسى ھۆكۈم ۋە ماجىرالاردا پەتۋا بېرىش ئىلمىنى ۋە تىرىكچىلىكنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن كىشىلەر ئارىسىدا يۈز بېرىدىغان دۇنياىلىق مۇئامىلە تەپسىلاتلىرىنىلا ئۆگىنىدۇ. بەزىدە ئاشكارا ئەمەللەرنى زايە قىلىدۇ، غەيۇەت قىلىش ۋە قاراش ھالال بولمايدىغان نەرسىلەرگە قاراش، بېرىش دۇرۇس بولمايدىغان يەرگە بېرىشتىن ئىبارەت گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى ئۆتكۈزىدۇ ۋە قەلبلىرىنى تەكەببۇرلۇق، ھەسەت، رىيا ۋە بارلىق ھالاك قىلغۇچى ئىشلاردىن ساقلىمايدۇ. بۇلار بىرى ئەمەل تەرەپتىن، ئىككىنچىسى ئىلىم تەرەپتىن ئالدانغان كىشىلەردۇر.

ئۇلار، مىسالى دورىنىڭ رېتسىپىنى بىلىپ، ئۇنى تەكرارلاش ۋە ئۆگىتىشكە مەشغۇل بولغان كىسەلگە ئوخشاش. ياكى بەئەينى كۆكرەك پەردە يالليۇغىغا گىرىپتار بولۇپ، ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالغان تۇرۇپ، خۇن كىسىلى دورىسىنى ئىشلىتىشنى ئۆگىنىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئۇنى تەكرارلاۋاتقان

ئادەمگە ئوخشايدۇ. بۇ بولسا چېكىگە يەتكەن ئالدىنىشتۇر.

ئۇنىڭ ئالدىنىشىنىڭ سەۋەبى شەرئىەتتە فىقھنىڭ ئۇلۇغلۇقى ھەققىدە كەلگەن ئايەت - ھەدىسلەرنى يۈزەكى چۈشىنىۋېلىشتۇر ۋە ئۇنىڭدا تەشەببۇس قىلىنغان فىقھنىڭ ئاللاھ تائالانى ھەقىقي تونۇش، قەلبنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشنى ھېس قىلىشى ۋە تەقۋالىقنى لازىم تۇتۇشى ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ قورقۇتقۇچى ۋە ئۈمىد قىلدۇرغۇچى سۈپەتلىرىنى تونۇش ئىكەنلىكىنى بىلمەسلىكتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿مۇئمىنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ جىھادقا چىقىشى كېرەك ئەمەس (ئۇلارنىڭ بىر تۈركۈمى جىھادقا چىققان ئىكەن)، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى جامائەدىن يەنە بىر تۈركۈمى دىندا ئالىم بولۇپ، قەۋملىرىگە قايتقانىدا ئۇلارنى ئاللاھتىن قورقۇشى ئۈچۈن ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە (ئىلىم تەلەپ قىلىشقا) چىقسا بولمامتى؟﴾9/«تەۋبە»: 122. ئاگاھلاندۇرۇش ھاسىل بولىدىغان ئىلىم بۇنىڭدىن باشقا ئىلىمدۇر. چۈنكى، بۇ ئىلىمنىڭ مەقسىتى مۇئاملە شەرتلىرىگە رىئايە قىلغان ئاساستا مال - مۈلكنى قوغداش، جانلارنى مال - مۈلك بىلەن، ئۆلتۈرۈش ۋە يارىلاندۇرۇشتىن مۇداپىئە كۆرۈش بىلەن مۇھاپىزەت قىلىشتۇر.

مال ئاللاھ تائالا يولىدا مېڭىشتا بىر ۋاستە، بەدەن بولسا مىنىدىغان بىر ئۇلاغدۇر.

مۇھىم بولغان ئىلىم بولسا ئاخىرەت يولىدا مېڭىشنى بىلىش ۋە ئاللاھ تائالا بىلەن بەندە ئارىسىدا توسالغۇ بولىدىغان ياماق سۈپەتلەردىن ئىبارەت قەلبنىڭ داۋانلىرىنى كېسىپ ئۆتۈشتۇر.

بۇنىڭ بىلەنلا كۆپايىلەنگەن كىشى، مىسالى ھەج سەپىرىگە مېڭىشتا تۇلۇم ۋە ئۆتۈك تىكىشنى بىلىش بىلەنلا كۆپايىلەنگەن كىشىگە ئوخشايدۇ. شەك - شۇبھىسىزكى، ئۇمۇ بىلىش زۆرۈر بولغان ئىلىمدۇر، لېكىن ئۇ ھەج ئەمەللىرى قاتارىدىن ھېسابلانمايدۇ.

ئۇلاردىن پەقەت ئىختىلاپ ئىلمىنى ئۆگىنىش بىلەن كۆپايىلىنىدىغان كىشىلەر بار. ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇھىم بولىدىغىنى پەقەت جېدەل قىلىش، ئۆزىنىڭ قارىشىنى باشقىلارغا تېڭىش، باشقىلارنىڭ ئېغىزىنى تۇۋاقلاش، باشقىلارنى يېڭىۋېلىش ئۈچۈن ھەقنى قوبۇل قىلماسلىق يولىدۇر. بۇنداق كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى ئىلگىرىكى قىسمىدىكىلەرگە قارىغاندا تېخمۇ ياماندۇر.

فىقھىدا بولىدىغان بارلىق نازۇك قۇرۇق جېدەللەرنى بىلىش بىدئەت بولۇپ، بۇ ئەھۋال سەلەفى سالىھلەردە يوق ئىدى. ئەھكاملارنىڭ دەلىللىرىگە كەلسەك، بۇ مەزھەب ئىلمىنىڭ قاتارىدىنىدۇر. ئەھكاملارنىڭ دەلىللىرى بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ

كىتابى ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتى ۋە ئىككىسىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشىتۇر. ئەمما، ئەكسىنى ئىسپاتلاش، تەتۈرى بولىدىن تېگىش قىلىش، ھۆكۈمگە قارشى ئىسپات تىكلەش، قىياس قۇرۇلمىسىنىڭ ناتوغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈسۈللىرى قاتارلىق دەتالاش ھېيلىلىرى بولسا باشقىلارنى يېڭىۋېلىش، ئۇلارنىڭ ئېغىزىنى تۇۋاقلاش ئۈچۈن پەيدا قىلىنغانىدۇر. (يەنى بەزى كىشىلەر بۇلار ئارقىلىق باشقىلارنى يېڭىۋالماقچى بولىدۇ. بۇ ئىلمنى ئۇ مەقسەتتە ئەمەس، قۇرئان ۋە ھەدىسنى توغرا چۈشىنىش، توغرا سۆزلەش مەقسىتىدە ئۆگىنىش كېرەك).

يەنە بىر قىسىم ئالىملار بارکى، ئۇلار ئىلمى كەلام، ھاۋايى - ھەۋىسگە تايىنىپ جېدەللىشىش ۋە ئۆزىگە قارشى پىكىردىكىلەرگە رەددىيە بېرىش ئىلمى بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

ئاندىن بۇ ئالىملار ئىككى قىسمدۇر. بىرى ئازغۇن، يەنە بىرى ھەق.

سۈننەتتىن باشقا يولغا چاقىرىدىغانلار ئازغۇن. سۈننەتكە چاقىرىدىغانلار ھەق قىسمدىكىلەردۇر. مەغرۇرلىنىش (ئالدىنىش) ھەممىسنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئازغۇن قىسمدىكىلەرنىڭ ئالدىنىشى ئاشكارىدۇر.

ھەق قىسمدىكىلەرنىڭ ئالدىنىشى بولسا ئەڭ مۇھىم ئىشنى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ دىنىدا ئەڭ ئەۋزەل ئىبادەتنى «جېدەللىشىش» دەپ گۇمان قىلىپ قېلىشىدۇر ھەمدە «ھېچقانداق ئادەمنىڭ دىنى ئىزدەنمىسە مۇكەممەل بولمايدۇ، ھەمدە ئاللاھ ۋە ئاللاھ رەسۇلىنى شەرتسىز تەستىق قىلغان كىشى كامىل ئىمانلىق كىشى دەپ قارالمايدۇ» دەپ گۇمان قىلىشىدۇر.

ئۇلار بۇ بۇزۇق گۇمانى بائىس مۇنازىرىلىشىشنى ئۆگىنىش ۋە شۇ ھەقتىكى قاراشلارنى ئىزدەش بىلەن ۋاقىتلىرىنى ئۆتكۈزىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەقىللىرى كوردۇر. شۇڭا، ئۇلار ئاۋۋالقى ئەسىرگە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاۋۋالقى ئەسىردىكىلەرگە «ئەڭ ياخشى كىشىلەر» دەپ گۇۋاھلىق بەرگەنلىكىگە[1]، ئۇلارنىڭ كۆپلىگەن بىدئەت ۋە ھاۋايى - ھەۋەسلەرنى بىلىپ تۇرۇپ ۋاقىتلىرىنى ۋە دىنلىرىنى دۈشمەنلىشىش ۋە جېدەللىشىشلەرگە دۇچار قىلمىغانلىقىغا قارىمايدۇ. ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى ۋە ۋۇجۇدىنى نازارەت قىلىشتىن باشقا ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكىگە، پەقەت ئازغۇنلۇققا رەددىيە بېرىش زۆرۈرىيىتى تېپىلسا ئاندىن

[1] رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى مېنىڭ دەۋرىمدىكىلەر (يەنى ساھابىلەر) دۇر» دېگەن. بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2651)؛ مۇسلىم (2533). ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئېغىز ئاچقانلىقىغا قارىمايدۇ. كىشىلەرنى بىر بىدئەتنى داۋاملاشتۇرغان ھالدا كۆرسە، ئۇلار بىلەن جېدەللەشمەستىن ۋە مۇنازىرىلەشمەستىن ئۇلاردىن يىراقلاشقانلىقىغا قارىمايدۇ.

ھەدىستە كېلىشىچە: «بىر قەۋم توغرا يولدا بولغىنىدىن كېيىن ئادىشىدىكەن، ئۇلار چوقۇم تالاش - تارتىشقا مۇبتىلا قىلىنىدۇ»[1].

يەنە بىر قىسىم ئالىملار بارىكى، ئۇلار ۋەز - نەسىھەت قىلىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. قورقۇش، ئۈمىدۋارلىق، سەبرچانلىق، شۈكۈر قىلىش، تەۋەككۈلچىلىك، زاھىدلىق، كەسكىنلىك ۋە ئىخلاسمەنلىك قاتارلىق خۇلقلار ۋە قەلبىي سۈپەتلەر ھەققىدە دەم ئۇرغۇچى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىلىك كىشىدۇر. ئۇلار بۇ سۈپەتلەر ھەققىدە سۆزلىسە — ئۆزلىرىدە بۇ سۈپەتلەر يوق تۇرۇپ — ئۆزلىرىنى بىز مۇشۇ سۈپەتلەر ئەھلىدىنمىز، دەپ قالىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ئاللاھ تائالادىن قېچىپ تۇرۇپ، باشقىلارنى ئاللاھ تائالا تەرەپكە دەۋەت قىلىدىغان كىشىلەردۇر. مانا بۇلار كىشىلەر ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئالدانغۇچىلاردۇر.

بۇ تۈردىكى كىشىلەردىن ۋەز - نەسىھەت قىلىشتىكى ۋاجىب يولدىن يىراقلىشىپ، قىزىقارلىق گەپلەرنى كەلتۈرۈش مەقسىتىدە قارىغۇلارچە جۆيلۈش، شەرىئەتكە خىلاپ ۋە ئەقىلگە سىغماس سۆزلەرنى ئويدۇرۇپ چىقىرىشقا مايىل بولىدىغان كىشىلەر بار.

ئۇلاردىن يەنە ۋىسال ۋە ئايرىلىق ھەققىدىكى شېئىرلارنى دەلىل سۈپتىدە سۆزلەيدىغان كىشىلەر بار. ئۇلارنىڭ مەقسىتى — يامان مەقسەتلەر بولۇپ — قاتناشقان سورۇنلىرىدا تولا ۋارقىراش ۋە يالغاندىن مۇھەببەت قايغۇسىنى ئاشكارا قىلىشنى كۆپ قىلىشتۇر. بۇلار بولسا ئىنسانلارنىڭ شەيتانلىرىدۇر.

ئۇلاردىن يەنە شۇنداق ئالىملار بارىكى، ئۇلار ۋاقىتلىرىنى ھەدىسلەرنى ئاڭلاش، ھەدىس رىۋايەتلىرىنى، ھەدىسنىڭ يات ۋە يۇقىرى سەنەدلىرىنى توپلاش بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. بەزىلىرى مەقسەتلىك شەھەرلەرنى ئايلىنىپ، ئۇستازلارنى كۆرۈپ: «مەن پالانىدىن رىۋايەت قىلىمەن، پالانىغا ئۇچراشقان، مېنىڭ باشقىلاردا يوق بولغان رىۋايەت قىلىش ئاساسىم بار» دېيىشىدۇ.

يەنە ئۇلاردىن گراماتىكا، ئەرەب تىلى ۋە شېئىر ئىلمى بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئۆزلىرىنى ئۇممەت ئالىملىرى دەپ گۇمان قىلىدىغان كىشىلەر بار. ئۇلار ۋاقىتلىرىنى گراماتىكا ۋە ئەرەب تىلىنىڭ نازۇك تەرەپلىرىنى تەھسىل قىلىش بىلەن

[1] ئەھمەد (22218)؛ تىرمىزىي (3253)؛ ئىبنى ماجە (48). ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. تىرمىزي، شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ»، 5633) «ھەسەن» دېگەن.

ئۆتكۈزىدۇ. ئەگەر ئۇلار چۈشەنسە، ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىشتە ئۆمرىنى زايە قىلغۇچى تۇرك تىلىنى ئۆگىنىشتە ئۆمرىنى زايە قىلغۇچىغا ئوخشاش ئىكەنلىكىنى ۋە شەرىئەتنىڭ ئەرەب تىلى بىلەن كەلگەنلىكىلا تۈرك تىلىدىن ئەرەب تىلىنى ئايرىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىكى چۈشىنىش قىيىن بولغان سۆزلەرنى ئەرەب تىلىدىن بىلىش ۋە سۆزلىگەندە تىلنى توغرىلىغۇدەك دەرىجىدە گىراماتىكا ئىلمىنى بىلىش يېتەرلىكتۇر. چېكىگە يەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئەرەب تىلىنىڭ نازۇك تەرەپلىرىگىچە چوڭقۇرلاپ ئۆگىنىش ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى ۋە ئېھتىياجلىق ئىلمىنى ئۆگىنىشتىن مەشغۇل قىلىدۇ.

بۇ ئىلمىدە ئىنچىكە تەرەپلىرىگىچە چوڭقۇرلاپ كېتىش بەئەينى قۇرئاندىكى ھەرپلەرنىڭ مەخرەجلىرىنى (چىقىش ئورۇنلىرىنى) توغرىلاش بىلەنلا كۇپايىلىنىپ ئۆمرىنى زايە قىلغان كىشىگە ئوخشايدۇ. بۇ بولسا مەغرۇرلىنىش (ئالدىنىش) تۇر. چۈنكى، ھەرپلەردىن مەقسەت مەنىلەردۇر. ھەرپلەر قاچا ۋە سايمانلارغا ئوخشاشتۇر. سەپرانى يوقتىتىش ئۈچۈن ئىسكەنجىۋىل[1] ئىچىشكە موھتاج بولغان كىشى ۋاقتىنى شۇنى ئىچىدىغان قاچىنى ياخشىلاش بىلەن ئۆتكۈزسە، ئۇنداق كىشى مەغرۇر (ئالدانغان) كىشى بولىدۇ.

ھەممە نەرسىدىن ئۆزىگە مۇھىم بولغىنىنى ئېلىپ، ئەمەل قىلىشقا ئۆتكەن ۋە ئۆزىنى تۈرلۈك نۇقسانلاردىن پاكلاشقا تىرىشقان كىشى بەختلىك كىشىدۇر. بىزنىڭ سۆزىمىزنىڭ مەقسىتىمۇ مۇشۇدۇر.

يەنە باشقا بىر قىسىم ئالىملار بارکى، ئۇلار چوڭ ئالدانغۇچىلاردۇر. ئۇلار ئۆز گەدىنىدىكى بىرىشكە تېگىشلىك ھەقلەرنى بەرمەسلىك ئۈچۈن ھەرخىل ھىيلە - مىكىرلەرنى ئىشلىتىدۇ ۋە بۇنى ئۆزلىرى ئۈچۈن مەنپەئەتلىك دەپ ئويلايدۇ. ھالبۇكى بۇ ئالدانغانلىقتۇر. چۈنكى، ئىنسان (ئۆزى زالىم تۇرۇپ) ئايالىنى ھەققىدىن ۋاز كېچىشكە قىستىسا، بەربىر ئۆزى ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا (ئۇ ئايالغا مۇناسىۋەتلىك ھەقتىن) قۇتۇلالمايدۇ. بۇ خۇددى بىر كىشىنىڭ زاكىتىنى

[1] ئىسكەنجىۋىل (السَّكَنْجَبِيْنِ): چۈچۈمەل بىلەن شىرىن ئارىلاشما ئىچىملىك. فارسچە سىركا ئانكەبىن. سىركە بىلەن ھەسەل ئارىلاشمىسى. ھەسەل ئورنىغا ئاق شېكەر، سىركە ئورنىغا بەھى مۇرابباسى ياكى ئۈزۈم شىرنىسىگە ئوخشىغان باشقا نەرسىلەر ئارىلاشتۇرسىمۇ مۇشۇ ئىسمدا ئاتىلىدۇ. ئىسسىقنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە. قارالڭ: مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد ئەلخارەزمىي ئەلبەلخىي: «مەفاتىيھۇل ئۇلۇم»، «دارۇل كۇتۇبىل ئىلمىييە»، بېيروت، 104 - بەت؛ «ئەرەب تىلى كومىتېتى»: «الْمُعْجَمُ الْوَسِيطُ (ئەلمۇئجەمۇل ۋەسىت)»، 440/1؛ «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»، ۋ ـــ ي، 256 - بەت، مىللەتلەر نەشرىياتى، م 1998. - ت.

يىل ئاخىرىدا ئايالىغا سۇغات قىلىۋېتىشى ۋە زاكات ياتقا كەتمەسۇن ئۈچۈن ئۆزىنىڭمۇ ھېيلە بىلەن ئايالىنىڭ زاكىتىنى ھەدىيە سۈپىتىدە قوبۇل قىلىشىغا ئوخشاشتۇر (بۇنىڭلىق بىلەن ئىككىلىسىنىڭ پەرز زاكىتى ئادا بولمايدۇ). ئۇلار مۇشۇنىڭغا ئوخشاش تۈرلۈك ھېيلە - مىكىرلەرنى قىلىدۇ.

ئىبادەتگۈي ۋە ئەمەل قىلىدىغان كىشىلەر ھەققىدە

ئىككىنچى تۈر: ئىبادەت ۋە ئەمەل قىلىدىغان كىشىلەر

ئۇلار بىرنەچچە قىسىمدۇر:

ئۇلاردىن بىر قىسىم كىشىلەر بارىكى، ئۇلار پەرز ئەمەللەرگە سەل قارايدۇ، نەپلە ۋە پەزىلەت ئەمەللىرى بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. بەزىدە سۇ ئىشلىتىشتە ئىنچىكىلەپ كېتىپ، تاھارەت ئالغاندا ۋەسۋەسىگە چۈشىدۇ. بەزىدە بىرى قوپۇپ شەرئەن «پاك» سۇغا رازى بولماي، ئۇ سۇنىڭ نىجىسلىق تەرىپى ھەققىدە ھەقىقەتتىن يىراق ئېھتىماللىقلارنى مۆلچەرلىگەنلىكىنى كۆرسەن. ئۇ كىشى ئۆزىنىڭ يېمىكىگە بۇ خىل قىياسلاردا بولمايدۇ. ئەگەر يېمەكتىمۇ سۇغا قىلىنغانىدەك ئېھتىيات قىلىنسا ئىدى، سەلەفى سالىھلەرنىڭ ھاياتىغا ئوخشاش بولاتتى. چۈنكى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ناسارا بىر ئايالىنىڭ ساپال قاچىسىدىكى سۇدا ئۇنىڭ نىجىس بولۇش ئېھتىماللىقى ئاشكارا تۇرۇپ تاھارەت ئالغان ئىدى[1]. ۋەھالەنكى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھارامدىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىپ تۈرلۈك ھالال نەرسىلەرنىمۇ يېيىشتىن ساقلىناتتى.

سەھەب ھەدىسىتە كېلىشىچە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇشرىك بىر ئايالنىڭ تۇلۇمىدىكى سۇدا تاھارەت ئالغان[2].

ئۇلاردىن سۇنى ئىسراپ قىلىدىغان، سۇنى ئۇزۇنغىچە ئىشلىتىپ، ھەتتا نامازنىڭ ۋاقتىنى قاچۇرىدىغان كىشىلەر بار.

ئۇلاردىن يەنە نامازدىكى بىرىنچى تەكبىرىدىلا ۋەسۋەسە غالىب كېلىپ، ھەتتا ئىمام بىلەن بىر رەكئەتمۇ نامازنى ئوقۇيالمايدىغان كىشىلەر بار.

ئۇلاردىن يەنە «فاتىھە»دىكى ھەرپىلەر ۋە باشقا زىكىرلەرنىڭ ھەرپلىرىنى توغرا تەلەپپۇز قىلىشتا ۋەسۋەسە يېتىدىغان كىشىلەر بار. ئۇلار داۋاملىق جاراڭلىق ئاۋازدا ئوقۇلىدىغان ھەرپىلەر ۋە «الضاد» بىلەن «الظاء» ئارىسىدىكى پەرقنى

[1] بۇخارىي (344).

[2] بەيھەقىي: «ئەسسۇنەنۇل كۇبرا» ، (127).

ھەددىدىن زىيادە ئېھتىيات قىلىدۇ. ئايەتلەرنى ئوقۇغاندا شۇنىڭغىلا مەركەزلىشىپ ئۇنىڭدىن باشقىنى تەپەككۇر قىلمايدۇ. قۇرئاننىڭ مەنىسى ۋە قۇرئاننىڭ نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلىشنى ئۇنتۇيدۇ. بۇ بولسا ئالدىنىش تۇرلىرىنىڭ ئەڭ قەبىھلىرىدىن بىرىدۇر. چۈنكى، كىشىلەر قۇرئان تىلاۋەت قىلغاندا، ھەرپلەرنىڭ مەخرەجلىرىنى ئادەتتە ئۆزئارا سۆزلەشكەندەكىدەك دەرىجىدە توغرا چىقىرىشقا بۇيرۇلغاندۇر.

بۇلار بەئەينى سۇلتاننىڭ يېنىغا مەكتۇپ ئېلىپ بارغان، ئاندىن مەكتۇپتىكى ھەرپلەرنىڭ مەخرەجلىرىنى پاساھەت بىلەن چىقىرىش ۋە تەكرارلاشقا ئەھمىيەت بېرىپ، مەكتۇپنىڭ مەقسىتى ۋە سورۇن ھۆرمىتىگە رىئايە قىلىشتىن غاپىل قالغان ھالدا سۇلتانغا خەتنى تاپشۇرغان كىشىگە ئوخشايدۇ. بۇنداق كىشى سۇلتاننىڭ ھۇزۇرىدىن قوغلىنىشقا ۋە ئەدەبلىنىشكە نېمىدېگەن لايىق - ھە!

يەنە بىر قىسىم كىشىلەر قۇرئان ئوقۇشى بىلەن ئالدىنىدۇ. ئۇلار قۇرئاننى بەك تېز ئوقۇيدۇ. بەزىدە بىر كۈندە قۇرئاننى ئىككى قېتىم خەتمە قىلىدۇ. گاھى بىرى تىلىدا قۇرئان ئوقۇيدۇ، ئەمما ئۇنىڭ قەلبى ئارزۇ - ئارمانلار ۋادىسىدا تېڭىرقاپ يۈرىدۇ. ئۇلار قۇرئاننىڭ مەنىلىرىنى تەپەككۇر قىلمايدۇ، نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلمايدۇ ۋە قۇرئاننىڭ بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلىرىگە رىئايە قىلمايدۇ. بۇلار ئالدانغان كىشىلەر بولۇپ، «قۇرئان پەقەت ئوقۇلسىلا بولدى» دەپ گۇمان قىلغان كىشىلەردۇر.

بۇنىڭ مىسالى بىر قۇلنىڭ مىسالىدۇركى، خوجايىنى قۇلىنى بەزى ئىشلارغا بۇيرۇپ ۋە بەزى ئىشلاردىن توسۇپ ئۇنىڭغا خەت يازىدۇ. قۇل خەتنى چۈشىنىش ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشقا كۆڭۈل بۆلمەيدۇ. بەلكى ئۇ قۇل خوجايىنىنىڭ بۇيرۇقىغا ۋە چەكلەشلىرىگە قارشى ئىش قىلىپ تۇرۇپ، خوجايىنىنىڭ ئۆزىگە يازغان مەكتۇپىنى پەقەت «ئوقۇلسىلا كۇپايە» دەپ گۇمان قىلىپ، مەكتۇپنى يادقا ئېلىش ۋە ئۇنى تەكرارلاش بىلەن كۇپايىلىنىدۇ.

ئۇلاردىن بەزىلەر قۇرئاننىڭ مەنىلىرىدىن يۈز ئۆرۈپ تۇرۇپ، قۇرئان ئوقۇغان ئاۋازىدىن لەززەت ئالىدۇ. شۇڭا، قۇرئان تىلاۋەت قىلغۇچى قەلبىنى تەكشۈرۈپ بېقىشى، ئۇنىڭ قۇرئان ئوقۇغاندىكى لەززىتى قۇرئاننىڭ تۇزۇلۇشىدىنمۇ يا ئۆزىنىڭ ئاۋازىدىن بولدىمۇ، يا قۇرئاننىڭ مەنىلىرى سەۋەبلىك بولدىمۇ؟ ئۇنى بىلىشى كېرەك.

يەنە بىر قىسىم كىشىلەر بارىكى، ئۇلار روزا تۇتۇش بىلەن ئالدىنىدۇ. ئۇلار كۆپ روزا تۇتىدۇ، ئەمما تىللىرىنى غەيۋەت قىلىش ۋە ئارتۇقچە سۆزلەرنى

سۆزلەشتىن ساقلىمايدۇ. ئىپتار قىلغان چاغدا قورساقلىرىنى ھارامدىن ۋە خىياللىرىنى رىيادىن ساقلىمايدۇ.

يەنە بىر قىسىم كىشىلەر بارکى، ھەج قىلىش بىلەن مەغرۇرلىنىدۇ. ئۇلار باشقىلارنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلماي تۇرۇپ، بويىنىدىكى قەرزلىرىنى تۆلىمەي تۇرۇپ، ئاتا - ئانىسىنى رازى قىلماي تۇرۇپ ۋە ھالال رىزىق تەلەپ قىلماي تۇرۇپلا ھەجگە بارىدۇ. ئۇلار گاھىدا بىر قېتىم پەرز ھەجنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىنمۇ قايتا بارىدۇ. يولدا نامازلارنى ۋە باشقا پەرز ئىبادەتلەرنى زايە قىلىدۇ. كىيىم - كېچەك ۋە بەدىنىنى پاك تۇتمايدۇ. ھەج جەريانىدا بولمىغۇر گەپ قىلىش ۋە جېدەل - ماجرالاردىن ساقلانمايدۇ. مۇشۇنداق تۇرۇپ ئۇلار ئۆزلىرىنى بىز ياخشىلىق ئۈستىدە دەپ ئويلىشىدۇ. بۇلارمۇ ئالدانغان كىشىلەردۇر.

يەنە بىر قىسىم كىشىلەر بارکى، ئۇلار ئەمرىمەرۇپ ۋە نەھيىمۇنكەر (ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش) قىلىدۇ، لېكىن ئۆزلىرىنى ئۇنتۇيدۇ.

ئۇلاردىن يەنە مەسجىدتە ئىمام بولىدىغان، لېكىن ئالدىغا ئۆزىدىنمۇ ئالىمراق ۋە تەقۋا بىر كىشى ئىمام بولغىلى چىقسا، ئېغىر كېلىدىغان كىشىلەر بار.

ئۇلاردىن ئەزان ئېيتىدىغان، ئېيتقان ئەزىنىنى ئاللاھ تائالا رازىلىقى ئۈچۈن دەيدىغان، لېكىن ئۇ يوق ۋاقىتتا باشقىلار ئەزان ئېيتسا ھار كېلىپ: «ئەزان ئېيتقۇچى مەن بىلەن مۇئەززىنلىك تالاشتى» دەيدىغان كىشىلەر بار.

يەنە بىر قىسىم كىشىلەر بارکى، ئۇلارنىڭ قەلبىرى يۇرتلىرىغا تەلپۈنۈپ تۇرسىمۇ، باشقىلاردىن «پالانى مەككەدە تۇرىدىكەن» دېگەن سۆزنى ئاڭلاشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بەزىلىرى مەككەدە مۇقىم تۇرىدۇ ۋە كىشىلەرنىڭ پۇل - مالىلىرىنىڭ كىرلىرىگە كۆز تىكىدۇ. ئەگەر كىشىلەردىن ئازراق پۇل - مال يىغسا، پىخسىقلىق قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدا خېلى كۆپ ھالاك قىلغۇچى ئاپەتلەر جەملەنگەن بولىدۇ.

ھەرقانداق ئەمەلنىڭ ئاپىتى بولىدۇ، ئۇ ئاپەتنى بىلمىگەنلەر شۇ ئاپەتكە دۇچار بولىدۇ. شۇ ئاپەتلەرنى بىلىشنى ئىرادە قىلغانلار بىزنىڭ بۇ كىتابىمىزغا قارىسۇن. بۇ كىتابتا رەتلەنگەن بابلاردىكى بارلىق ئەمەللەر ۋە نامازلار، روزا ئىبادەتلىرىدە ھاسىل بولىدىغان رىيا ئاپەتلىرىگە قارىسۇن.

بۇ سۆزدىن مەقسەت ئىلگىرى ئۆتۈپ كەتكەن بىر پۈتۈن ئاپەتلەرگە ئىشارەت قىلىشتۇر.

ئۇلاردىن يەنە بىر قىسىم كىشىلەر بارکى، ئۇلار پۇل - مالدا زاھىدلىق يولىنى

تۇتىدۇ ۋە ئاددىي كىيىملەرنى كىيىش، غورىگىل غىزالىنىش ۋە مەسجىدلەردىلا يېتىپ قوپۇشقا قانائەت قىلىدۇ. بۇ ئارقىلىق ئۆزىنى زاھىدلارنىڭ مەرتىۋىسىگە يەتتىم دەپ ئويلاپ قالىدۇ. ئۇلار بۇ ئىشلارنى قىلىپ تۇرۇپ، يۈز - ئابرۇي ۋە باشلىق بولۇشقا قاتتىق قىزىقىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار ئىككى ئىشنىڭ يەڭگىلەكىنى تەرك ئېتىپ، ئىككى ھالاكەتنىڭ چوڭراقىغا چۈشكەن بولىدۇ.

يەنە بىر قىسىم كىشىلەر نەپلە ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىشقا ھېرىسمەن بولىدۇ - يۇ، پەرز ئىبادەتلەرگە ئانچە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدۇ. بەزىلىرىنىڭ چاشگاھ نامىزى[1] ئوقۇغانلىقى، كېچىلىرى تەھەججۇد نامىزى[2] ئوقۇغانلىقى ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان نەپلە ئىبادەتلەر بىلەن خۇشال بولىدىغانلىقىنى، ئەمما پەرز نامازلار بىلەن لەززەت تاپالمايدىغانلىقىنى ۋە ئاۋۇالقى ۋاقتىدا ئوقۇشقا ئالدىرىمايدىغانلىقىنى كۆرسەن. ئۇنداق كىشى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ پەرۋەردىگارىدىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىس قۇدۇسىيدا: «بەندەم مەن ئۇنىڭغا پەرز قىلغان ئىبادەتلەردىنمۇ مەن ئۇچۇن سۆيۈملۈكرەك بىرنەرسە بىلەن ماڭا يېقىنلىشىشقا ئۇرۇنۇپ باقمىغاندۇر»[3] دېگەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ.

تەسەۋۋۇف[4] ئەھلىنىڭ بايانى

ئۇچىنچى تۈر: سوپىلار

---

[1] چاشگاھ نامىزى (صَلَاةُ الضُّحَى): قۇياش نەيزە بويى كۆتۈرۈلگەندىن باشلاپ تىكلەشكەنگە قەدەر ئوقۇلىدىغان كۈندۈزگە تەۋە نەپلە نامازدۇر. ئىككى رەكئەتتىن سەككىز رەكئەتكىچە ئوقۇلىدۇ. پەزىلىتى كاتتا بولغان بۇ نامازنىڭ ھۆكمى مۇستەھەب ۋە سۈننەت بولۇپ، چاشگاھ نامىزى يەنە «سەلاتۈل ئەۋۋابىن (ئىتائەتمەنلەر نامىزى / صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ)» ، «سەلاتۈل ئىشراق (كۈن يورۇش نامىزى / صَلَاةُ الْإِشْرَاقِ)» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ـــ ت.

[2] تەھەججۇد (التَّهَجُّدُ): «تەھەججۇد» سۆزلۈكتە «ئۇخلاش ۋە تۇنەش» مەنىسىدە بولۇپ، فىقھتا: كېچىسى ئۇيقۇدىن قوپۇپ تاڭ ئاتقانغا قەدەر ئوقۇلىدىغان نەپلە نامازدۇر. ئالدىدا ئۇخلىغان بولسۇن، بولمىسۇن كېچىدىكى نەپلە نامازغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئىككى رەكئەتتىن ياكى تۆت رەكئەتتىن خالىغانچە ئوقۇلىدۇ. پەزىلىتى كاتتا بولغان بۇ نامازنىڭ ھۆكمى سۈننەت بولۇپ، «تەراۋىھ نامىزى» ۋە «قىيامۇل لەيل (كېچىلىك ناماز)»لەرمۇ تەھەججۇد نامىزىدۇر. ـــ ت.

[3] بۇخارىي (6502). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[4] تەسەۋۋۇف (التَّصَوُّفُ): بۇ ئاتالغۇنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە تەبىرى ھەققىدە ھەر خىل قاراشلار بار بولۇپ، ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىخلاس، سەبر، تەۋەككۇل ۋە دۇنياغا بېرىلمەسلىك قاتارلىق ھالەتلەرنى ئۆزلەشتۈرۈش ۋە ئىمانىي ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىدىغان، شۇنداقلا نەپسىنى پاكلاپ، تەربىيەلەپ، ئۇنى پەزىلەتلەر بىلەن زىننەتلەش ۋە ئۇنى رەزىل نەپسى خاھىشتىن تازىلاشنى كۆرسىتىدۇ. ئەسلىدە بۇنى «قۇرئان كەرىم»دە كەلگىنى بويىچە «تەزكىيە (التَّزْكِيَةُ)» ، ھەدىستە كەلگىنى بويىچە «ئىھسان (الإِحْسَانُ)» دەپ ئاتىساق ۋە شۇنى توغرا رەۋىشتە چۈشەندۈرۈپ، كامىل ئىمانغا، ئىھسان مەرتىۋىسىگە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سۈپەتلىرىگە،

ئالدانغۇچى سوپىلار بىرنەچچە قىسىم بولىدۇ.

ئۇلاردىن قىياپىتى، گەپ - سۆزى ۋە ھالىتى بىلەن مەغرۇرلىنىپ، راستچىل سوپىلارغا تاشقى كۆرۈنۈشىدە ئوخشىۋالىدىغانلار بار. ئۇلار ئۆزلىرىنى نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىش ۋە مەشىق قىلىشتا چارچاتمايدۇ، بەلكى ھارامغا، شۇبھىلەرگە ۋە سۇلتانلارنىڭ ماللىرىغا دۈم چۈشىدۇ. بىر مەقسەتتە ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشىپ قالسا، بەزىسى بەزىسىنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى تۆكىدۇ. بۇلارنىڭ ئالدىنىشى ئوچۇق ئاشكارىدۇر.

بۇ قىسىمدىكى سوپىلار مىسالى بىر قېرى مومايغا ئوخشايدۇكى، ئۇ كەمپىر جەڭچى قەھرىمان، باتۇرلارنىڭ ئىسىملىرىنىڭ بىر تىزىملىككە يېزىلغانلىقىنى، ھەربىر قەھرىمان، باتۇرنىڭ يەر يۈزىدە بىر رايوننى سەپەر بىلەن بېسىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلايدۇ. ئاندىن كەمپىرنىڭ نەپسى شۇنىڭغا ئىشتىياق قىلىپ ساۋۇت - دۇبۇلغا كىيىپ، باتۇر - قەھرىمانلارغا ئائىت بېيىتلەرنى يادلاپ، ئالىپلارنىڭ يۈرۈش - تۇرۇش، ئىسىل سۈپەتلىرىنى ئۆگىنىپ، قوشۇنغا قاتنىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىسمى قەھرىمانلارنىڭ تىزىملىكىگە يېزىلىدۇ. نۆۋەت ئۇ قېرى كەمپىر ماھارەت كۆرسىتىشكە كەلگەندە، ئۇنىڭ مۇسكۇل - پەيلىرىگە قاراپ بېقىش ۋە دوئېلغا چۈشۈش بىلەن سىناپ بېقىلىشى ئۈچۈن دۇبۇلغا ۋە ساۋۇتلىرىنى ئېلىپ تاشلىشىغا بۇيرۇلىدۇ. كەمپىر دۇبۇلغا - ساۋۇتىنى ئېلىپ تاشلىغاندا، ئۇنىڭ ئاجىزە ۋە ساقايماس كېسەلگە گىرىپتار بولغان بىر قېرى مومای ئىكەنلىكى ئاشكارا بولىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا: «سەن پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ مېھمانلىرىنى مەسخىرە قىلماقچىمۇ؟!» دېيىلىدۇ ۋە: «ئۇنى تۇتۇپ پىلنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىڭلار» دېيىلىدۇ.

سوپىلىقنى دەۋا قىلغۇچىلارنىڭ يالغان پەردىلىرى قىيامەت كۈنى ئېچىلغاندا ۋە قىياپەت ۋە يىرتىق - ياماقلارغا ئەمەس، بەلكى قەلبكە قارايدىغان ئەڭ بۈيۈك ھاكىم ئاللاھ تائالا بىلەن يۈزلەشكەندە، ئۇلارنىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بولىدۇ.

سوپىلاردىن يەنە بىر قىسىم كىشىلەر بارکى، ئۇلار ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي

ئەخلاقىغا چاقىرساق تەسەۋۋۇفتىكى دەتالاش تۈگەيتتى. «تەسەۋۋۇف» ئاتالغۇسى نەفسىنى پاكلاش مەنىسىدىكى «تەزكىيە» ئاتالغۇسىنىڭ ئورنىغا ئىشلىتىلگەچكە، يەنە كېلىپ تەسەۋۋۇف مەنسۇبلىرى ئىسلامغا يات بولغان ئىبادەت، ئەخلاق ۋە ھەتتا ئەقىدىلەرنى پەيدا قىلمۇالغان بولغاچقا، بۇ ئاتالغۇ ئىسلام (قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە) تەشەببۇس قىلغان «تەزكىيە»، «ئېھسان» ۋە «گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەتلەر»نىڭ يۈزىنى قاپلىمۇالغان. قاراڭ: شەيخ ئابدۇلبارىي نەدۋىنىنىڭ «تەسەۋۋۇف ۋە ھايات» ناملىق ئەسىرىگە شەيخ ئەبۇلھەسەن نەدۋىنىنىڭ يازغان كىرىش سۆزى، 3 - 15 - بەتلەر. - ت.

تونۇش ئىلمىنى بىلىدىغانلىقىنى، ھەقنى كۆرىدىغانلىقىنى، ماقام - مەۋقە، نام - شۆھرەتكە پىسەنت قىلمايدىغانلىقىنى ۋە ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىشقا يەتكەنلىكىنى دەۋا قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇلار بۇ ئىشلارنىڭ پەقەت ئىسىمىنلا بىلىدىغان كىشىلەردۇر. بەزىلىرىنى شۇ ئىلىملەرنى بۇ ئىلىم ئاۋۇالقى ۋە ئاخىرقىلارنىڭ ئىلمىدىن يۇقىرى تۇرىدۇ دەپ گۇمان قىلىپ، ئۇنى تەكرارلىغان ھالەتتە كۆرسەن. شۇڭا، ئۇ كىشى ئاۋام خەلقتىن سىرت فەقىھلەرگە، مۇھەددىسلەرگە ۋە باشقا ئالىم - ئەللامەلەرگە ئۇلارنى تۆۋەن كۆرۈش نەزەرىدە قارايدۇ. ھەتتا بەزى ئاۋام خەلق ئۇلاردىن كۆپ كۈنلەر ئايرىلمايدۇ. ئۇلاردىن ئاشۇ يالغان - ياۋىداق سۆزلەرنى ئۆگىنىدۇ. ئۇنى خۇددى ۋەھىيدەك تەكرارلايدۇ، ئالىملارنى ۋە ئابىدلارنى تۆۋەن كۆرۈپ، «ئۇلار ئاللاھ تائالادىن پەردىلىنىپ قالغان كىشىلەردۇر، مەن بولسام ھەقكە يەتكەن، ئاللاھقا ئەڭ يېقىن كىشىلەردىنمەن» دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار ئاللاھ نەزەرىدە مۇناپىق، گۇناھكارلاردىندۇر. ساپ قەلب ئەھلىنىڭ قارىشىدا بولسا پۇختا ئىلىم ئالمىغان، ئەخلاقلىرىنى تۆزەتمىگەن، ھاۋايى - ھەۋىسىگە ئەگىشىش ۋە بىھۇدە سۆزلەرنى يادقا ئېلىشتىن باشقا قەلبىنى نازارەت قىلمىغان جاھىل ئەخمەقلەردۇر.

ئۇلاردىن بىر قىسىم كىشىلەر شەرىئەت بىساتىنى قاتلىۋېتىدۇ. ھۆكۈملەرنى رەت قىلىدۇ. ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىمايدۇ. بەزىسى «ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن مېنىڭ ئەمىلىمدىن بىھاجەتتۇر، نېمىشقا ئەمەل قىلىپ ئۆزۈمنى چارچاتقۇدەكمەن؟» دەيدۇ.

بەزىلىرى يەنە: «بەدەن بىلەن قىلغان ئەمەللەرنىڭ قەدر - قىممىتى يوق، پەقەت قەلبلەرگە قارىلىدۇ، قەلبلىرىمىز ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈشكە ئاشىق، ئاللاھ تائالانى تونۇشقا يېتىپ بولغان، بىز دۇنياغا بەدەنلىرىمىز بىلەن چۆكمىز، قەلبلىرىمىز بولسا ئاللاھ تائالا ھۇزۇرىدا مۇقىم تۇرغۇچىدۇر. شۇڭا، بىز قەلبلىرىمىز بىلەن ئەمەس، تاشقى بەدەنلىرىمىز بىلەن شەھۋەتتىمىز» دەيدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاۋام خەلق مەرتىۋىسىدىن يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن، بەدەنگە خاس ئەمەللەرنى قىلىش بىلەن نەپسىنى تۆزەشتىن ئۆزىنى بىھاجەت سانايدىغان، كۈچ - قۇۋۋىتى بولغانلىقى ئۈچۈن شەھۋەتلەر ئۇلارنى ئاللاھ يولىدىن توسۇيالمايدىغان كىشىلەرمىز، دەپ ئويلايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى پەيغەمبەرلەرنىڭ دەرىجىسىدىن يۇقىرى ئورۇنغا كۆتۈرىدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەرلەر بىر خاتالىققا بىرنەچچە يىل يىغلايتتى.

ئۆزلىرىنى شەرىئەت چەكلىمىسىدىن چىقىپ كەتكەنلەر دەپ قارايدىغانلارنىڭ ئالدىنىش تۈرلىرى ساناقسىزدۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇلار ئەگىشىشكە لايىق، دىندار ۋە ئىلىم ئىگىسى بىر ئۇستازغا ئەگىشىپ پۇختا ئىلىم ئىگىلىمەي تۇرۇپ

نەپسى بىلەن جىھاد قىلىشقا ئۆتۈۋالغانلىقى ئۈچۈن، شەيتان ئۇلارنى ئالدىغان سەپسەتە ۋە ۋەسۋەسىلەردۇر.

ئۇلاردىن يەنە بىر قىسىم سوپىلار بارکى، ئۇلار بۇ يول بىلەن نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىدۇ. ئۇلار بۇ يولغا قەدەم قويۇشى بىلەن ئۇلارغا ئىلىم - مەرىپەت ئىشىكلىرى ئېچىلىدۇ. ئۇلار ئىلىم - مەرىپەت پرىنسىپلىرىنىڭ ھىدىنى ئالغاندا ھەيرەت ئىچىدە سۆيۈنىدۇ. ئىلىم - مەرىپەتنىڭ ئاجايىباتلىرى ھاڭ - تاڭ قالدۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قەلبلىرى ئۇ ھەقتە تەپەككۇر قىلىشقا ۋە ئىلىم - مەرىپەت ئىشىكىنىڭ ئۇلارغا ئېچىلىپ، باشقىلارغا قانداق ئېتىلگەنلىكىگە باغلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالدىنىشتىن ئىبارەتتۇر. چۈنكى، ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ يولىنىڭ ئاجايىباتلىرىنىڭ چېكى يوقتۇر. ئەگەر كىشى ھەربىر ئاجايىباتتا توختاپ تۇرۇپ قالسا، ئىلگىرىلىشى ئاستىلاپ، مەقسەتكە يېتىشتىن مەھرۇم قالىدۇ. ئۇنداق كىشى بەئەينى پادىشاھنىڭ يېنىغا كېتىۋېتىپ، يول ئۈستىدە تەڭداشسىز گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن بىر باغنى كۆرگەن ۋە توختاپ ئۇنى بېرىلىپ تاماشا قىلىپ، پادىشاھ بىلەن ئۇچرىشىش ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن كىشىگە ئوخشايدۇ.

باي - زەردارلار ھەققىدە

تۆتىنچى تۈر: مال ئىگىلىرى ـــ بايلار

بايلار بىرنەچچە قىسمدۇر.

بىر قىسىم بايلار مەسجىد - مەدرىسەلەر، دەڭ - ئۆتەڭلەر، يول - كۆۋرۈكلەر ياكى كىشىلەر ئوچۇق - ئاشكارا كۆرەلەيدىغان يەرلەرنى بىنا قىلىشقا ھېرىسمەن بولىدۇ. ئۇلار شۇ يەرلەرگە ئۆزلىرىنىڭ مەڭگۈ ئەسلىنىپ تۇرۇشى ۋە ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئىش - ئىزلىرى خاتىرىلىنىپ قېلىشى ئۈچۈن ئىسىملىرىنى يازدۇ. ئۇلارغا خەير - ساخاۋىتى ئۈچۈن ئىسمى يېزىلمايدىغان بىر يەرگە بىر تىللا بولسىمۇ ساخاۋەت قىلىشقا تەكلىپ قىلىنسا، ئۇنىڭغا ئەلبەتتە ئېغىر كېلىدۇ. ئەگەر ئۇلار خالايىقنىڭ رازىلىقىنى ئەمەس، ئاللاھ تائالانىڭ رىزاسىنى كۆزلىگەن بولسا ئىدى، نەپسىگە قىلىش ئۇلارغا ھەرگىز ئېغىر كەلمىگەن بولاتتى. چۈنكى، ئىسمىنى يازسۇن، يازمىسۇن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن خەۋەردارىدۇر.

بەزىلىرى مېلىنى نامازخانلارنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان ۋە چەكلىنىدىغان نەقىشلەر بىلەن مەسجىدنى بېزەشكە سەرپ قىلىدۇ. چۈنكى، نامازدىكى مەقسەت خۇشۇئ ۋە ھۇزۇرى قەلبتۇر. نەقىش ۋە بېزەكلەر نامازخانلارنىڭ قەلبلىرىنى بۇزىدۇ.

ئەگەر ئۇ كىشى سەرپ قىلغان مال ھارام مال بولۇپ قالسا، ئالدىنىش تېخمۇ قاتتىق بولىدۇ.

مالىك ئىبنى دىنار رەھىمەھۇللاھ: «بىر كىشى مەسجىدكە كېلىپ، ئىشىك تۆۋىدە تۇرۇپ: ‹مەندەك ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ ئۆيىگە كىرمەيدۇ› دېدى ۋە ئۇ شۇ ئورنىدىلا ‹سىددىق كىشى› دەپ يېزىلدى» دېگەن.

مەسجىدلەر ئەسلىدە مۇشۇنداق ئۇلۇغلىنىشى كېرەك. يەنى ئۆزىنىڭ مەسجىدكە كىرىشى بىلەن مەسجىدنى بۇلغىغانلىقىنى مەسجىد ھەققىدە ئىشلەنگەن بىر جىنايەت دەپ قارىشى، ھەرگىزمۇ، مەسجىدنى ھارام پۇل بىلەن ياكى دۇنيالىق زىننەتلەر بىلەن بېزەشنى ئاللاھ تائالا ئۇچۇن قىلغان ساۋابلىق ئىشىم دەپ قارىۋالماسلىقى كېرەك. دېمەك، بۇ تۇرلۇك كىشىلەرنىڭ ئالدىنىشى مۇنكەرنى ياخشى ئىش دەپ قارىغانلىقىدىندۇر.

يەنە بىر قىسىم بايلار بارىكى، ئۇلار ماللىرىنى ساقلاپ، بېخىللىق قىلىپ چىڭ سىقىۋالىدۇ. ئۇلار مال سەرپ قىلىنمايدىغان روزا، نامازنى قۇرئان كەبى ئىبادەتلەر بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. مانا بۇلار ئالدانغان ئىنسانلاردۇر. چۇنكى، بېخىللىق ھالاك قىلغۇچى ئىشتۇر. بۇ ھالاك قىلغۇچى ئىش ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى ئىگەللىۋالغان بولۇپ، ئۇلار نەپىقە قىلىش ئارقىلىق بۇ بېخىللىقنى قوموزۇپ تاشلاشقا موھتاجدۇر. ھالبۇكى، ئۇلار بۇنىڭ ئورنىغا ئۆزلىرىگە ۋاجىب بولمىغان پەزىلەتلىك ئەمەللەر بىلەن مەشغۇل بولغانلاردۇر. ئۇلار ئەينەن كىيىمگە يىلان كىرىۋالسا، يىلاننى چىقىرىۋېتىشنىڭ ئورنىغا سەپرانى بېسىقتۇرۇش ئۇچۇن ئىسكەنجىۋىل تەييارلاش بىلەن ئالدىراش بولغان كىشىگە ئوخشايدۇ.

نەپسى پەقەت زاكاتنى ئادا قىلىشقىلا رۇخسەت قىلىدىغان كىشىلەر بار. ئۇنداق كىشى زاكات بەرگەندە مالنىڭ ناچىرىنى زاكات سۇپىتىدە بېرىدۇ ياكى نامراتلاردىن ئۆزگە خىزمەت قىلىدىغان، بېرىش - كېلىش قىلىدىغان نامراتلارغا، ياكى كېلەچەكتە ئۇنىڭغا موھتاج بولىدىغان، ياكى ئۆزىنىڭ بىرەر غەرىزى بار نامراتقىلا زاكىتىنى بېرىدۇ.

ئۇلاردىن يەنە زاكاتنى بەزى كاتتا - مۆتىۋەر كىشىلەرگە باشقىلارغا تارقىتىپ بېرىشى ئۇچۇن، بۇ ئارقىلىق ئۆزى شۇ زاتنىڭ نەزىرىدە ھۆرمەتكە ئېرىشىش ۋە ھاجەتلىرىنى راۋا قىلغان كىشى بولۇشىنى كۆزلەپ تاپشۇرۇپ بېرىدىغان كىشىلەر بار. بۇنىڭ ھەممىسى نىيەتنى بۇزغۇچى ئەمەللەردۇر ۋە بۇنداق قىلغۇچى ئالدانغان كىشىدۇر. چۇنكى، ئۇ كىشى باشقىلاردىن بەدەل ئېلىپ تۇرۇپ ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلغان بولىدۇ.

يەنە بىر قىسىم بايلار بارىكى، ئۇلار زىكىر سورۇنلىرىغا قاتناشقانلىقى بىلەن ئالدىنىدۇ. ئۇلار: «شۇنداق سورۇنلارغا قاتنىشىش ئۆزلىرىنى ئەمەل - ئىبادەتلەر ۋە نەسىھەت ئاڭلاشتىن بىھاجەت قىلىدۇ» دەپ ئويلايدۇ. ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. چۈنكى، زىكىر سورۇنى ياخشىلىق قىلىشقا قىزىقتۇرغانلىقى ئۈچۈنلا باشقا سورۇنلاردىن ئەۋزەلدۇر. ھەرقانداق بىر ئىش بىلەن باشقا بىر ئىش كۆزلەنسە ۋە شۇ ئىش كۆزلەنگەن ئىشقا يەتكۈزمىسە ئۇنىڭ ھېچ تەسىرى بولمايدۇ. بەزى بىرلىرى قورقۇتقۇچى نەسىھەتنى ئاڭلىسا: «ئى تىنچلىق بېغىشلىغۇچى ئاللاھ! سەن سالامەت قىلغىن!» ياكى «ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ پاناھ تىلەيمەن» دەيدۇ ۋە ئۆزىنى مەقسەت قىلىنغان ئىشقا كەلدىم، دەپ ئويلايدۇ. بۇنداق كىشى خۇددى تېۋىپنىڭ يېنىغا كەلگەن بىر كېسەلگە ئوخشايدۇ. كېسەل تېۋىپنىڭ دېگەنلىرىنى تولۇق ئاڭلايدۇ ياكى ئۇ ئۆزىگە لەززەتلىك يېمەكلىكلەرنى بۇيرۇپ بېرىدىغان بىر كىشىنىڭ يېنىغا بارغاندا، ئاچ قورساق كىشىگە ئوخشايدۇ، ئاندىن ئۇ كىشى قايتىپ كېتىدۇ، تېۋىپنىڭ دېگەن گېپى ئۇنىڭدىن ھېچنەرسىنى دەفئ قىلالمايدۇ.

ئەمەل قىلماستىن، تائەت - ئىبادەتلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى ئاڭلاپ قويۇش مۇشۇنىڭغا ئوخشاشتۇر. دېمەك، ھەرقانداق ۋەز - نەسىھەت سېنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىڭگە تەسىر كۆرسەتمىسە ئۇنداق ۋەز - نەسىھەت سېنىڭ زىيىنىڭغا پاكىت بولىدۇ.

سوئال: «يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئالدىنىشلارنىڭ يۈز بېرىشلىرى قۇتۇلغىلى بولمايدىغان بىر ئىشقۇ؟»

جاۋاب: ئاخىرەت مەركىزى بىر سۈپەت ئۇستىگە قۇرۇلغانىدۇر. ئۇ بولسىمۇ قەلبنى توغرىلاشتىن ئىبارەت. قەلبىنى توغرىلاشتىن پەقەت نىيىتى دۇرۇس بولمىغان كىشىلا ئاجىز كېلىدۇ. چۈنكى، ئىنسان ئەگەر ئاخىرەت ئىشىغا دۇنيا ئىشىغا كۆڭۈل بۆلگەندەك كۆڭۈل بۆلسە، ئەلبەتتە ئاخىرەت نىشانىغا يەتكەن بولاتتى. سەلەف سالىھلەر ۋە ئۇلارغا ياخشىلىق بىلەن ئەگەشكەن كىشىلەر شۇنداق قىلغان ئىدى.

مەغرۇرلىنىشتىن (ئالدىنىشتىن) قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۈچ نەرسىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ:

بىرىنچى: ئەقىل. ئەقىل بولسا ئىنسانىنىڭ شەيئىلەرنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىدىغان ئەسلى نۇرىدۇر.

ئىككىنچى: ئىلىم - مەرىپەت. ئىلىم - مەرىپەت بىلەن ئىنسان ئۆزىنى، پەرۋەردىگارىنى، دۇنيا ۋە ئاخىرىتىنى تونۇيدۇ.

ئۇشبۇ كىتابتىكى «ياخشى كۆرۈش ھەققىدە» ، «قەلبىنىڭ ئاجايىباتلىرىنىڭ شەرھى» ، «تەپەككۇر قىلىش توغرىسىدا» ، «شۇكرى قىلىش توغرىسىدا» قاتارلىق تېمىلاردا نەپسىنىڭ سۈپەتلىرى ۋە ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ سۈپەتلىرىگە ئىشارەتلەر بار.

دۇنيا ۋە ئاخىرەتنى تونۇشقا بۇ كىتابتىكى «دۇنيانى ئەيىبلەش ھەققىدە» ، «ئۆلۈمنى ئەسلەش ھەققىدە» قاتارلىق تېمىلاردا تىلغا ئېلىنغان مەزمۇنلاردىن پايدىلانسا بولىدۇ.

بۇ ئىلىم - مەرىپەتلەر ھاسىل بولسا قەلبتە ئاللاھ تائالانى تونۇش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ، ئاخىرەتنى ھەقىقىي تونۇش ئارقىلىق ئاخىرەتكە قىزىقىش ۋە دۇنيانى تونۇش ئارقىلىق دۇنيادىن يۈز ئۆرۈش ھاسىل بولىدۇ. شۇ ئارقىلىق كىشىگە ئەڭ مۇھىم بولىدىغان ئىش كىشىنى ئاللاھ تائالاغا يەتكۈزىدىغان ، ئاخىرەتتە مەنپەئەت بېرىدىغان ئىش بولىدۇ. دۇنيادا قەلبكە بۇ ئىرادە غالىب كەلسە ، ئۇ كىشىنىڭ بارلىق ئىشلاردا نىيىتى توغرا بولىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن بارلىق مەغرۇرلىنىشلار يوقايىدۇ. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇش ۋە ئۆز - ئۆزىنى تونۇش بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ مۇھەببىتى كىشىنىڭ قەلبىگە غالىب كەلسە ، ئۇ كىشى ئۇچىنچى ئىشقا موھتاج بولىدۇ. ئۇ بولسىمۇ ئىلىمدۇر. يەنى ، بۇ ئىلىم ـــ ئاللاھ تائالا تەرەپكە يول ئېلىشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ، ئۇ يولنىڭ ئاپەتلىرىنى بىلىش ۋە ئاللاھ تائالاغا نېمە يېقىن قىلىدۇ ، ئاللاھ تائالادىن نېمە يىراق قىلىدۇ قاتارلىقلارنى بىلىش ئىلمىدۇر. بۇلارنىڭ تەپسىلاتى ئۇشبۇ كىتابىمىزدا مەۋجۇدتۇر.

كىشى ئىبادەتلەر قىسمى ۋە ئادەتلەر قىسمىدىن ئۆزى موھتاج بولىدىغان ۋە موھتاج بولمايدىغان ئىلىملەرنى ئۆگەنگەي ۋە شەرىئەت ئەدەبلىرى بىلەن قوراللانغاي.

ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى ئىشلاردىن يامان سۈپەتلەرنى ئۆچۈرۈپ تاشلىغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭ ئورنىغا قويۇلىدىغان ماختىلىدىغان سۈپەتلەرنى بىلسە بولىدۇ.

كىشى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي بىلسە بىز ئىشارەت قىلىپ ئۆتكەن تۈرلۈك ئالدىنىشلاردىن ساقلىنىشى مۇمكىن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

كىشى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى قىلسا ، ئۆزىنى شەيتاننىڭ ئالداپ كېتىشىدىن ۋە ئۇنى باشلىق بولۇشقا چاقىرىشىدىن ، ھەمدە ئاللاھنىڭ ئازابى ۋە مىكرىدىن ئەمىن

بولۇشقا قىزىقتۇرۇشىدىن قورقۇشى كېرەك[1]. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىخلاس قىلغۇچىلار چوڭ خەتەر ئۈستىدە دېيىلىدۇ.

ئىمام ئەھمەد رەھىمەھۇللاھ ئۆلۈم ئالدىدا ئىدى، شەيتان ئۇنىڭغا:

ــ مەندىن قۇتۇلدۇڭ، ــ دېگەنىدى، ئىمام ئەھمەد:

ــ ياق! ھەنۋز قۇتۇلمىدىم، جان چىققاندا ئاندىن قۇتۇلمەن، ــ دېدى.

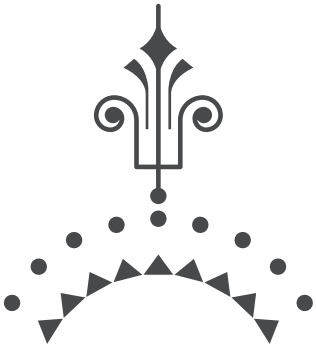
شۇڭا، ئاللاھ تائالانىڭ دوستلىرىنىڭ قەلبلىرىدىن داۋاملىق ئاللاھ تائالادىن قورقۇش ئايرىلماسلىقى كېرەك.

ئاللاھ تائالادىن ئالدىنىشلارىدىن سالامەت قىلىشىنى ۋە ھاياتىمزنى گۈزەل رەۋىشتە ئاخىرلاشتۇرۇشقا نىسىپ قىلىشىنى سورايمىز. ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن بەندىلىرىگە يېقىندۇر، دۇئالىرىنى ئىجابەت قىلغۇچىدۇر﴾11/«ھۇد»: 61.

مەغرۇرلىنىش ھەققىدىكى تېما بۇ يەردە ئاخىرلاشتى.

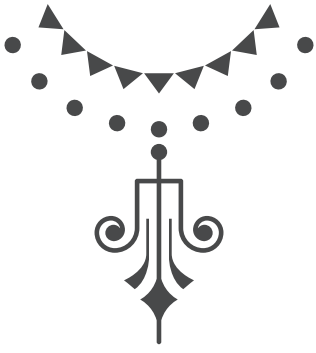
ئەمدى تۆتىنچى قىسىم ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى ئىشلارنى بايان قىلىشنى باشلايمىز.

[1] ﴿ئۇلار ئاللاھنىڭ مەكرىدىن (يەنى ئۇلار تۇيۇقسىز تۇرغانىدا ئاللاھنىڭ ئازاب نازىل قىلىشىدىن) قورقمامدۇ؟ پەقەت زىيان تارتقۇچى قەۋملا ئاللاھنىڭ مەكرىدىن قورقمايدۇ﴾7/«ئەئراف»: 99.

تۆتىنچى قىسىم

ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى ئىشلار

يىگىرمە ئىككىنچى بۆلۈم: تەۋبە قىلىش، ئۇنىڭ شەرتلىرى، رۇكنىلىرى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا

بىلگىنكى، گۇناھلار مەشۇقنىڭ ۋەسىلىگە يېتىشتىن توسىدۇ. مەشۇقتىن يىراقلاشتۇرغۇچى نەرسىدىن يۈز ئۆرۈش ۋاجىبتۇر.

مەشۇقتىن يىراقلاشتۇرغۇچى نەرسىدىن يۈز ئۆرۈش ئىلىم، پۈشايمان قىلىش ۋە كەسكىن بەل باغلاش بىلەن بولۇر. چۈنكى، ئىنسان گۇناھ - مەئسىيەتلەرنىڭ ھىجرانىغا سەۋەب بولىدىغانلىقىنى بىلمىسە، گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلمايدۇ ۋە جۇدالىق يولدا ماڭغانلىقىغا ھەسرەت چەكمەيدۇ، ئەگەر ھەسرەت چەكمىسە گۇناھ يولدىن قايتمايدۇ.

ئاللاھ تائالا (گۇناھ - مەئسىيەتتىن تېيىپ) تەۋبە قىلىشقا بۇيرۇپ: ﴿ئى مۇئمىنلەر! بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ھەممىڭلار ئاللاھقا تەۋبە قىلىڭلار﴾24/«نۇر»: 31، ﴿ئى مۇئمىنلەر! ئاللاھقا سەمىمي تەۋبە قىلىڭلار. ئۈمىدكى، پەرۋەردىگارىڭلار سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى يوققا چىقىرىدۇ. سىلەرنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ. ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ئاللاھ پەيغەمبەرنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۇئمىنلەرنى رەسۋا قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ نۇرى ئۇلارنىڭ ئالدىدا ۋە ئوڭ تەرىپىدە يۈرىدۇ. ئۇلار: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە نۇرىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ بەرگىن، بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، سەن بولساڭ ھەقىقەتەن ھەر نەرسىگە قادىرسەن» دەيدۇ﴾66/«تەھرىم»: 8، ھەمدە: ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ. (ھارامدىن ۋە نىجاسەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ﴾2/«بەقەرە»: 222 دېگەن.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئى خالايىق! پەرۋەردىگارىڭلارغا تەۋبە قىلىڭلار. ھەقىقەتەن مەن ئاللاھقا بىر كۈندە 100 قېتىم تەۋبە قىلىمەن»[1] دېگەن.

«سەھھەين»دە، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى،

[1] مۇسلىم (2702).

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالا مۇئمىن بەندىسىنىڭ تەۋبىسىدىن سۇ ۋە گىياھسىز چۆل - بايابانىدا توختاپ ئۇخلاپ ئويغىنىپ قارىسا، تۆگىسى يېمەك - ئىچمەكلىرى بىلەن يوقاپ كەتكەندىن كېيىن، تۆگىسىنى ئىزدەپ بارمىغان يەر قالماي تۆگىسىنى تېپىشتىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، تەقدىرگە تەن بېرىپ ئۆلۈمنى كۈتۈپ ئولتۇرسا، توساتتىن تۆگىسى يېنىدا پەيدا بولۇپ قالغاندىن كېيىن سۇ ئىچىپ، قورسىقىنى تويغۇزغان ئادەم قايسى دەرىجىدە خۇشال بولسا، ئاللاھ تائالامۇ بەندىسىنىڭ تەۋبىسىدىن شۇنداق خۇشال بولىدۇ»[1] دېگەن.

بۇ بارىدا كەلگەن ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ. تەۋبە قىلىشنىڭ ۋاجىبلىقى خۇسۇسىدا ئالىملار بىردەك ئىجماغ قىلغانىدۇر. چۈنكى، گۇناھ - مەئسىيەتلەر ئىنسانىنى ھالاك قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن يىراقلاشتۇرىدۇ. شۇڭا، گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن دەرھال قېچىش ۋاجىبتۇر.

تەۋبە قىلىشنىڭ ۋاجىبلىقى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى

داۋاملىق تەۋبە قىلىش ۋاجىبتۇر. چۈنكى، ئىنسان گۇناھ - مەئسىيەتتىن خالىي بولالمايدۇ. بەدەنىي گۇناھلاردىن ساقلانسىمۇ، قەلب مەئسىيەتلىرىدىن خالىي بولالمايدۇ. قەلبىمىزدىكى گۇناھ - مەئسىيەت قىلىشتىن ساقلانغان تەقدىردە شەيتاننىڭ ئاللاھ تائالانىڭ زىكرىدىن مەشغۇل قىلىدىغان تۈرلۈك خىياللارنى تاشلاپ ۋەسۋەسە قىلىشىدىن ساقلىنالمايدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن ساقلانغان تەقدىردە ئاللاھنى، سۈپەتلىرىنى، ئىشلىرىنى ھەقىقىي تونۇشتىكى نۇقساندىن ساقلىنالمايدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى كەمچىلىكتۇر. بۇ كەمچىلىكتىن ھېچكىم ساقلىنالمايدۇ. كىشىلەر كەمچىلىك مىقدارىدا پەرقلىق بولسىمۇ، ئەسلىدە بۇ كەمچىلىك ھەممە كىشىدە تېپىلىدۇ. شۇل بائىس، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قەلبىمنى سەھۋەنلىك باسقاندەك بولىدۇ، شۇڭا مەن بىر كېچە - كۈندۈزدە ئاللاھ تائالادىن 70 قېتىم مەغپىرەت تىلەيمەن»[2] دېگەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ئۆزىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن ئىكرام قىلدى: ﴿ئاللاھنىڭ سېنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىڭنى كەچۈرۈشى ئۈچۈن، ساڭا بەرگەن نېئمىتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشى ئۈچۈن، سېنى توغرا يولغا باشلىشى ئۈچۈن، ساڭا كۈچلۈك ياردەم بېرىشى ئۈچۈن، ساڭا بىز ھەقىقەتەن روشەن غەلبە ئاتا قىلدۇق﴾48/«فەتىھ»: 2. ئۇنداقتا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6308)؛ مۇسلىم (2744).
[2] مۇسلىم (2702).

ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن باشقا كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى قانداق بولار؟!

ئۇسۇلىغا مۇۋاپىق ھالدا قىلىنغان تەۋبە توغرا ۋە ئاللاھ تائالا ھۇزۇردا مەقبۇل بولغان تەۋبە بولىدۇ.

ھەقتائالا: ﴿ئاللاھ بەندىلىردىن تەۋبىنى قوبۇل قىلىدۇ، ياماننى ئىشلارنى ئەپۇ قىلىدۇ، قىلۋاتقان ئىشلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾[42/«شۇرا»: 25] دەيدۇ.

باشقا بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا بىر بەندىنىڭ جېنى ھەلقۇمغا كېلىپ قالمىغانلا بولسا، ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ»[1].

بۇ توغرىسىدا كەلگەن ھەدىسلەر كۆپتۇر.

گۇناھلارنىڭ قىسىملىرى توغرىسىدا

شۇنى ياخشى بىلگىنكى، ئىنساننىڭ ئەخلاق ۋە سۈپەتلىرى نۇرغۇندۇر. لېكىن، ئىخچاملىغاندا گۇناھلار تۆت سۈپەتتىن قوزغىلىدۇ:

بىرىنچى: ئۇلۇغلۇق سۈپەتلىرى. جۈملىدىن تەكەببۇرلۇق، مەغرۇرلۇق، ماختانچاقلىق ۋە مەدھىيەلىنىشنى ياخشى كۆرۈش، ئەزىزلىك، ئۈستۈنلۈكپەرەسلىك ۋە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش يامان سۈپەتلەر پەيدا بولىدۇ. بۇ سۈپەتلەر بولسا ئىنسانىنى ھالاك قىلغۇچى گۇناھلاردۇر. بەزى كىشىلەر بۇ سۈپەتلەرگە سەل قاراپ، ھېچ دەققەت قىلمايدۇ.

ئىككىنچى: شەيتانىي سۈپەتلەر. بۇ سۈپەتلەردىن ھەسەتخورلۇق، زالىملىق، ھىيلە - مىكىر، ئالدامچىلىق، سەمىمىيەتسىزلىك، مۇناپىقلىق ۋە بۇزۇقچىلىققا بۇيرۇش قاتارلىق يامان سۈپەتلەر شاخلىنىپ چىقىدۇ.

ئۈچىنچى: ھايۋانىي سۈپەتلەر. بۇ سۈپەتلەردىن ئاچكۆزلۈك، قارنى تويماسلىق ۋە شەھۋەتپەرەسلىك كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭدىن زىناخورلۇق، بەچچىۋازلىق، ئوغرىلىق ۋە كۆڭۈل خوشى ئۈچۈنلا ئەرزىمەس نەرسىلەرنى ئېلىش قاتارلىق يامان سۈپەتلەر شاخلىنىپ چىقىدۇ.

تۆتىنچى: يىرتقۇچلارغا خاس سۈپەتلەر. بۇ سۈپەتلەردىن غەزەپلىنىش، ئاداۋەتخورلۇق، ئۇرۇشقاقلىق، باشقىلارغا ئۆلتۈرۈش مەقسىدىدە ھۇجۇم قىلىش ۋە

[1] ئەھمەد (6160)؛ تىرمىزىي (3537)؛ ئىبنى ماجە (4253). تىرمىزىي، شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ»، 1309) «ھەسەن» دېگەن.

بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىش قاتارلىق يامان سۈپەتلەر پەيدا بولىدۇ.

بۇ سۈپەتلەر ئىنسان تەبىئىتىگە تەدرىجىي سىڭىپ كىرىدۇ.

ئىنسان ئەۋۋەلا ھايۋانىي سۈپەتكە يېڭىلىدۇ. ئاندىن ئىككىنچى بولۇپ يىرتقۇچ سۈپەتكە يېڭىلىدۇ. بۇ ئىككى سۈپەت بىر يەرگە جەم بولسا، ئەقلىنى ھىيلە ـ مىكىر، ئالدامچىلىق ۋە ساختىپەزلىكتەك شەيتانغا خاس سۈپەتكە ئىگە قىلىدۇ. ئاندىن كىشى خوجايىنلىققا خاس سۈپەتكە يېڭىلىدۇ.

مانا بۇ سۈپەتلەر گۇناھ ـ مەئسىيەتلەرنىڭ ئاساسىي مەنبەلىرىدۇر. گۇناھ ـ مەئسىيەتلەر بۇ مەنبەلەردىن چىقىپ بەدەن ئەزالىرىدا ئاشكارلىنىدۇ. بۇ سۈپەتلەردىن قەلبتە كۇفۇر، بىدئەت، نىفاق ۋە يامانلىقنى يوشۇرۇشقا ئوخشاش بەزى سۈپەتلەر پەيدا بولىدۇ. بەزى سۈپەتلەر كۆزدە، بەزىسى تىلدا، بەزىسى قورساق ۋە ئەۋرەتتە، بەزىسى ئىككى قول ۋە ئىككى پۇتتا ۋە بەزىسى بولسا پۈتۈن ۋۇجۇتتا كۆرۈلىدۇ. بۇنى تەپسىلىي بايان قىلىش ھاجەتسىز. چۈنكى، ئۇ يامان سۈپەتلەر ھەممىگە ئايانداۇر.

گۇناھلار «كىشىنىڭ ھەققىگە مۇناسىۋەتلىك گۇناھ ۋە بەندە بىلەن ئاللاھ تائالا ئارىسىدىكى ئىشلارغا مۇناسىۋەتلىك گۇناھ» دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ. قۇل ھەققىگە مۇناسىۋەتلىك گۇناھلار باردا شەرئىي بۇيرۇق قاتتىقتۇر. بەندە بىلەن ئاللاھ تائالا ئارىسىدىكى گۇناھلاردا بولسا ئاللاھ تائالانىڭ ئەپۇچانلىقىدىن ئۈمىد باردۇر.

لېكىن، بۇ گۇناھ ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش بولۇپ قالسا، ھەقتائالا مۇشرىك ھالەتتە ئۆلگەن كىشىنىڭ گۇناھىنى كەچۈرمەيدۇ.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدىكى دەپتەرلەر ئۈچتۇر. بىر دەپتەر ئىچىدىكى گۇناھلارغا ئاللاھ تائالا ھېچ پەرۋا قىلمايدۇ. يەنە بىر دەپتەردىن ھېچنەرسىنى تاشلىۋەتمەيدۇ. يەنە بىر دەپتەردىكى گۇناھلارنى ئاللاھ تائالا كەچۈرمەيدۇ. ئاللاھ تائالا كەچۈرمەيدىغان گۇناھ بولسا ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتۇر. رەب تائالا دەيدۇ: ﴿كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن (يەنى ئاللاھتىن غەيرىگە ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىكەن)، ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنى ھارام قىلىدۇ، ئۇنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ، زالىملارغا ھېچبىر مەدەتكار (يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرغۇچى) يوقتۇر﴾3/«مائىدە»: 72».

ئاللاھ تائالا ئىچىدىكى ھېچنەرسىگە پەرۋا قىلمايدىغان دەپتەر بولسا بەندە بىلەن ئاللاھ ئارىسىدىكى ئىشلاردا بەندىنىڭ ئۆزىگە زۇلۇم قىلىشىدۇر، ئاللاھ تائالا خاھلىسا، ئۇنى ئەپۇ قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىكى ھېچنەرسىنى

تاشلىۋەتمەيدىغان دەپتەر بولسا بەندىلەرنىڭ بىر - بىرىگە قىلغان زۇلمىدۇر. ئۇ زۇلۇمدىن شەكسىز قىساس ئېلىپ بېرىلىدۇ»[1].

يەنە بىر قىسىم بولسا: شۇنى بىلگىنكى، گۇناھلار «كىچىك ۋە چوڭ گۇناھلار» دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. بۇ گۇناھلار ھەققىدە ھەرخىل ئوخشىمىغان قاراشلار بار. چوڭ گۇناھلارنىڭ سانى ھەققىدىكى ھەدىسلەرمۇ بىر - بىرىگە ئوخشمايدۇ.

چوڭ گۇناھلارنى بايان قىلغان سەھىھ ھەدىسلەر بەشتۇر.

بىرىنچى ھەدىس: ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىس بولۇپ، ئۇ ھەدىستە رەسۇلۇللاھ ساھابىلەرگە:

ــ ھالاكەتكە ئاپىرىدىغان يەتتە تۇرلۇك ئىغىر گۇناھتىن نېرى تۇرۇڭلار! ــ دېگەنىدە، ساھابىلەر:

ــ ئى رەسۇلۇللاھ! ئۇلار قايسى گۇناھلار؟ ــ دەپ سورىغان. رەسۇلۇللاھ ئۇلارغا:

ــ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش، سېھىر قىلىش، ئاللاھ ئۆلتۈرۈشنى ھارام قىلغان ئادەمنى ناھەق ئۆلتۈرۈش، ئۆسۈم يېيىش، يېتىمنىڭ ھەققىنى يەۋېلىش، جەڭ مەيدانىدىن قېچىپ كېتىش، يامان ئىشتىن بىخەۋەر ئىپپەتلىك، پاك ۋە مۇئمىنە ئاياللارغا قارا چاپلاش قاتارلىقلاردۇر، ــ دەپ جاۋاب بەرگەن[2].

ئىككىنچى ھەدىس: ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىس، ئۇنىڭدا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن:

ــ قايسى گۇناھ ئەڭ ئىغىر؟ ــ دەپ سورالغاندى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ ئاللاھ سېنى ياراتقان تۇرۇقلۇق ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرۈشۈڭ، ــ دېدى.

ــ ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟ ــ دەپ سورالغاندا:

ــ قورساق غېمىدىن قورقۇپ بالاڭنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىڭ.

ــ ئاندىن قالسىچۇ؟

[1] ئەھمەد (26073). ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك»، 8717) «سەنەدى سەھىھ» دېگەن. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («زەئىفۇلجامىئ»، 3022) «زەئىف» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2766)؛ مۇسلىم (89).

ـــ قوشناڭنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشىڭ، ـــ دەپ جاۋاب بەرگەن[1].

ئۇچىنچى ھەدىس: ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان ھەدىس بولۇپ، ئۇ ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاتا - ئانىنى قاقشىتىش چوڭ گۇناھتۇر» دېگەن[2].

تۆتىنچى ھەدىس: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «مەن سىلەرگە چوڭ گۇناھلارنىڭ ئەڭ چوڭلىرىدىن خەۋەر بەرمەيمۇ؟ ئۇ يالغان سۆزلەش (ياكى يالغان گۇۋاھلىق بېرىش)» دېدى[3].

بەشىنچى ھەدىس: ئەبۇ بەكرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسى بولۇپ، ئۇ ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قېشىدا چوڭ گۇناھلار تىلغا ئېلىنغاندا، ئۇ زات سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: ‹چوڭ گۇناھلار ـــ ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاتا - ئانىسىنى قاقشىتىشتۇر› دېدى. رەسۇل ئەكرەم بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ئىدى، كېيىن ئۆزىنى ئوڭشاپ يۆلەنمەي ئولتۇرۇپ: ‹ئاگاھ بولۇڭلار! يالغان سۆزلەش ۋە يالغان گۇۋاھلىق بېرىش› دېدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ سۆزنى داۋاملىق تەكرارلىدى، ھەتتا بىز: ‹كاشكى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم توختىسىچۇ!› دەپ قالدۇق»[4].

ئالىملار چوڭ گۇناھلارنىڭ سانى ھەققىدە ھەرخىل قاراشلارنى بايان قىلغان. چوڭ گۇناھلار ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر چوڭ گۇناھلارنىڭ پەقەت شۇلار ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلمايدۇ. چوڭ گۇناھلارنى ئوچۇق سانى بىلەن بايان قىلماسلىقتا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم «كىشىلەرنىڭ داۋاملىق گۇناھ قىلىشتىن قورقۇش ئىچىدە بولسۇن» دېگەننى مەقسەت قىلغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، ھەدىسلەردىن چوڭ گۇناھلارنىڭ تۇرىنى بىلگەن كىشى ئەڭ چوڭ گۇناھلارنى ھەم بىلەلەيدۇ.

كىچىك گۇناھلارنىڭ ئەڭ كىچىكلىرىنى بىلىپ بولۇش ئىمكانسىز. ئالىملار چوڭ گۇناھلارنىڭ سانى ھەققىدە توختالغان بولۇپ، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۇنى تۆت دېگەنلىكى، ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ بولسا يەتتە دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ.

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (4761، 600، 6811 ۋە 7520)؛ مۇسلىم (86).
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6870، 6675)؛ مۇسلىم (88).
[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5977)؛ مۇسلىم (88). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.
[4] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6919)؛ مۇسلىم (87).

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئۇنى «يەتتىدۇر» دېگىنىنى ئاڭلىسا، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «ئۇ يەتتىگە قارىغاندا 70 كە يېقىنراق» دەيتتى.

ئەبۇ سالىھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: «ئۇ قىلغۇچىغا دۇنيادا بەلگىلەنگەن ئېغىر جازا بېرىشنى ۋاجىب قىلمىغان قىلمىشتۇر» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان.

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن: «چوڭ گۇناھلار «نىسائ» سۈرىسىنىڭ بېشىدا بايان قىلىنغان بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئەگەر سىلەر مەنئى قىلىنغان چوڭ گۇناھلاردىن ساقلانساڭلار، كىچىك گۇناھلىرىڭلارنى يوققا چىقىرىمىز ۋە سىلەرنى ئېسىل ماكانغا (يەنى جەننەتكە) كىرگۈزىمىز﴾4/«نىسائ»: 31 دېگەن سۆزىنىڭچىدۇر» دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ.

سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە باشقا ئالىملار مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا دوزاختا كىرگۈزۈش بىلەن قورقۇتقان ھەرقانداق گۇناھ چوڭ گۇناھتۇر»[1].

ئەبۇ تالىب ئەلمەككىي رەھىمەھۇللاھ ئېيتىدۇ: «چوڭ گۇناھلار 17 بولۇپ، مەن ئۇلارنى ھەدىسلەردىن تولۇق جەملىدىم:

چوڭ گۇناھلاردىن تۆتى قەلبتە بولۇپ، ئۇلار: «ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، گۇناھ - مەئسىيەتنى داۋاملاشتۇرۇش، ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قورقماسلىق» قاتارلىقلار.

تۆتى تىلدا بولۇپ، ئۇلار: «يالغان گۇۋاھلىق بېرىش، ئىپپەتلىك ئاياللارغا ‹زىناخور› دەپ بوھتان چاپلاش، يالغان قەسەم قىلىش، سېھىر قىلىش» قاتارلىقلار.

ئۈچى قورساقتا بولۇپ: «ھاراق ئىچىش، يېتىمنىڭ مېلىنى زۇلۇم قىلىپ يەۋېلىش ۋە ئۆسۈم يېيىش» قاتارلىقلار.

ئىككىسى ئەۋرەتتە: «زىنا قىلىش ۋە بەچچىۋازلىق قىلىش».

ئىككىسى قولدا: «ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە ئوغرىلىق قىلىش».

بىرسى ئىككى پۇتتا: «ئۇرۇش مەيدانىدىن قېچىش».

بىرى پۈتۈن بەدەنده بولىدۇ: «ئاتا - ئانىنى قاقشتىش».

بۇ گۇناھلارنى ئارتتۇرۇش ياكى كېمەيتىش مۇمكىنىدۇر. چۈنكى، يېتىمنى

[1] يۇقىرىقى رىۋايەتلەر ئۇچۇن قارالڭ: «تەفسىرۇ تەبەري» ، 641/6 - 653.

ئۇرۇش ۋە ئۇنى ئازابلاش ئۇنىڭ مېلىنى يېگەنگە قارىغاندا بەكرەك چوڭ گۇناھتۇر.

ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

ئاخىرەتتىكى دەرىجىلەرنىڭ دۇنيادا قىلغان ياخشىلىق ۋە يامانلىقلارغا قارىتا ئايرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا

بىلگىنكى، كىشىلەر دۇنيادا پەرقلىق بولغىنىدەك، ئاخىرەتتىمۇ پەرقلىق بولىدۇ. كىشىلەر ئاخىرەتتە ھالاك بولغۇچىلار، ئازابلانغۇچىلار، نىجات تاپقۇچىلار ۋە مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەر قاتارلىق تۆت قىسىمغا بۆلۈنىدۇ.

بۇ بەئەينى، بىر پادىشاھ مەلۇم بىر رايونىنى ئىگىلەيدۇ ۋە ئۇ رايوندىكى بەزى كىشىلەرنى ئۆلتۈرىدۇ، بەزىسىنى ئۆلتۈرمەي قىينايدۇ، بەزىسىنى قويۇۋېتىدۇ ۋە ئۇلار نىجات تاپىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىسىگە بولسا تون كىيدۈرىدۇ، بۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر. پادىشاھ ئادىل پادىشاھ بولسا، ئۇلاردىن مۇناسىپ كىشىگىلا ھەق تەقسىمات قىلىدۇ. پادىشاھ ھەق تەقسىماتتىن شىكايەت قىلغۇچىنى ۋە ئۇنىڭ پادىشاھلىقىغا ئىسيان قىلغۇچىنى ئۆلتۈرىدۇ. پادىشاھنىڭ پادىشاھلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشتا كەمچىلىك ئۆتكۈزگەن كىشىنى بولسا ئازابلايدۇ. ئۆزىنىڭ پادىشاھلىقىنى ئېتىراپ قىلغان ۋە خىزمەتتە قۇسۇر ئۆتكۈزمىگەن كىشىنى قويۇۋېتىدۇ، پادىشاھقا خىزمەت قىلىش ۋە يارەدەم بېرىش بىلەن ئۆمرىنى ئۆتكۈزگەن كىشىگە تون كىيدۈرىدۇ.

بۇ قىسىمدىكى كىشىلەرنىڭ ھەربىرى ئەھۋالىغا قارىتا نېئىمەت ۋە ئازابتا پەرقلىق بولىدۇ. بۇنىڭغا تۆۋەندىكى ھەدىس دەلىلدۇر: «بەزى كىشىلەر پىلىسرات كۆۋرۈكىدىن چاقماقتەك تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ»[1]. «ئۇلاردىن دوزاختا يەتتە مىڭ يىل قالىدىغان كىشىلەر بولىدۇ»[2]. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان ۋاقىت بىلەن يەتتە مىڭ يىل ئارىسىدا پەرق بەك چوڭ.

ئازابنىڭ قاتتىق بولۇشىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا كەلسەك، قاتتىق ئازابنىڭ چېكى بولمايدۇ. ئەدناسى ئىنچىكە ھېساب ئېلىپ جازالاشتۇر. شۇنىڭدەك ئەمەللەرنى قىلىشتا كەمچىلىك ئۆتكۈزگەن بەزى كىشىلەرنى پادىشاھ ئىنچىكە ھېساب ئېلىش بىلەن ئازابلايدۇ، ئاندىن ئەپۇ قىلىدۇ. بەزىدە ساۋايدۇ ياكى باشقىچە ئۇسۇللار

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7439)؛ مۇسلىم (183). ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئىبنى ھەجەر: («فەتھۇلبارىي»، 459/11) «ھەكىم تىرمىزىي ‹نەۋادىرۇل ئۇسۇل› دېگەن كىتابىدا ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن زەئىف سەنەد بىلەن رىۋايەت قىلغان» دېگەن.

بىلەن قىينايدۇ.

بەخت - سائادەت ئەھلىنىڭ نېئمەت دەرىجىسىنىڭ بۇ شەكىلدە پەرقلىق بولۇشى قۇرئان، ھەدىس ۋە ئىلىم - مەرىپەت نۇرى بىلەن ئايدىڭلىشىدۇ.

تەپسىلىي بايان قىلساق: كىمكى ئىمان ئاساسىنى پۇختا قىلسا، بارلىق چوڭ گۇناھلاردىن ساقلانسا ۋە بارلىق پەرزلەرنى ياخشى ئادا قىلسا، ئاندىن بەزى كىچىك گۇناھلارنى داۋاملىق قىلمىغان ئاساستا قىلىپ سالغان بولسىمۇ، ئۇمىدكى ئەپۇ قىلىنغاي. «قۇرئان كەرىم» چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنىشنىڭ كىچىك گۇناھلارغا كەففارەت بولىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. بۇنداق ئەمەل قىلغان كىشى يا ئاللاھ تائالاغا ئەڭ يېقىن بەندىلەر قاتارىغا، يا نامە - ئەمالى ئوڭ تەرەپتىن بېرىلگەن كىشىلەرگە قوشۇلىدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئىمانى ۋە جەزمىيىتىگە كۆرە بولىدۇ. ئەگەر ئىمانى ئاجىز ياكى جەزمىيىتى ئاز بولسا، مەرتىۋىسى تۆۋەن بولىدۇ. ئەگەر جەزمىيىتى كۆپ ۋە ئىمانى كۈچلۈك بولسا، مەرتىۋىسى يۇقىرى بولىدۇ.

ئاللاھ تائالاغا يېقىن بەندىلەر ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇشىنىڭ پەرقلىق بولۇشىغا قاراپ، دەرىجىلىرىمۇ پەرقلىق بولىدۇ. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچىلارنىڭ دەرىجىلىرى ئىلىم - مەرىپەتتە چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ. چۈنكى، ئىلىم - مەرىپەت دېڭىزىنىڭ قىرغىقى يوقتۇر. بۇ دېڭىزغا غەۋۋاسلار ئۆزىدىكى كۈچ - قۇۋۋەت مىقدارىدا شۇڭغىيالايدۇ. نامە - ئەمالى ئوڭ تەرەپتىن بېرىلگەن كىشىلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى ئاللاھ تائالاغا يېقىن مۇقەررەب بەندىلەرنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسىدۇر. بۇ چوڭ گۇناھلاردىن ساقلانغان ۋە پەرزلەرنى ئادا قىلغان كىشىنىڭ ئەھۋالىدۇر.

چوڭ گۇناھ قىلغان ياكى ئىسلام ئاساسلىرىغا سەل قارىغان كىشىگە كەلسەك، ئەگەر ئۇ ئەجىلى كېلىشتىن بۇرۇن سەمىمىي تەۋبە قىلسا، ئۇ كىشى بىگۇناھ كىشىلەر قاتارىدا بولىدۇ. چۈنكى، «گۇناھتىن تەۋبە قىلغۇچى مىسالى گۇناھسىز كىشىگە ئوخشايدۇ»[1]. يۇيۇلغان كىيىمىمۇ ئەسلا كىرلىشىپ باقمىغان كىيىمگە ئوخشايدۇ.

لېكىن، تەۋبە قىلىشنىڭ ئالدىدا ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ ئەھۋالى خەتەرلىكتۇر. چۈنكى، ئۇنىڭ چوڭ گۇناھنى داۋاملاشتۇرۇشى ئۇنىڭ ئىمانىنىڭ تەۋرەپ كېتىشىگە سەۋەب بولغان بولۇشى ۋە ئۇنىڭ ھاياتى يامان ھالەتتە ئاخىرلاشقان بولۇشى مۇمكىن. بولۇپمۇ ئۇ كىشى دەللىگە ئاساسەن ئەمەس، باشقىلارغا تەقلىد

[1] ئىبنى ماجە (4250)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (10128). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 3008) «ھەسەن» دېگەن.

قىلىپ ئىمان ئېيتقان بولسا، ئۇنداق كىشىنىڭ ئىمانى ئازراق شەك ۋە خىيال بىلەنمۇ بۇزۇلۇشى مۇمكىن. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچى ۋە جەزم قىلغۇچىنىڭ دۇنيادىن يامان ئاقىۋەت بىلەن كېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەش بىھاجەتتۇر. تەۋبە قىلماي ئۆلۈپ كەتكەن مېيىتنىڭ ئازابلىنىشى چوڭ گۇناھلارنىڭ قەبىھلىكى ۋە ئۇنى قىلىشتا داۋاملىشىش مۇددىتىگە قاراپ بولىدۇ. ئاندىن تەقلىد قىلغۇچى ئاجىزلار جەننەتكە چۈشىدۇ، ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇپ ھەق يولنى كۆرگۈچىلەر ئىللىيىين[1]نىڭ ئەڭ يۇقىرىسىغا ئۆرلەيدۇ. بىز بايان قىلغان بەندىلەرنىڭ ئاخىرەتتىكى مەرتىۋىلىرى ئاشكارا سەۋەبلەرنىڭ ھۆكمى بولۇپ، بۇ ھۆكۈم خۇددى تېۋىپنىڭ بىر بىمار ھەققىدە: «بۇ بىمار شەكسىز ئۆلۈپ كېتىدۇ، كېسىلى ياخشىلانمايدۇ» دەپ ھۆكۈم قىلغىنىغا، يەنە بىر بىمارغا: «بۇنىڭ كېسىلى يەڭگىل، داۋالاش ئاسان» دەپ ھۆكۈم قىلغىنىغا ئوخشايدۇ. بۇ كۆپىنچە توغرا چىقىدۇ. بەزىدە تېۋىپ سەزمەستىن ئۆلۈم گىردابىدىكى كېسەل ساقىيىپ قېلىشى، كېسىلى يەڭگىل بىمارمۇ تېۋىپ ئۇقمايلا ئۆلۈپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنىڭ سەۋەبى ئاللاھ تائالانىڭ مەخپىي سىرلىرى بارلىقى، ھايات كىشىلەرنىڭ روھلىرىدا سەۋەبلەرنى كەلتۈرگۈچى زات قويغان يوشۇرۇن سەۋەبلەرنىڭ بارلىقى ۋە ئۇ سەۋەبلەرنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشكە ئىنسانىدا كۈچ - قۇۋۋەت يوقلۇقىدىنىدۇر. شۇنىڭدەك ئاخىرەتتە خار بولۇش ياكى ئەزىز بولۇشنىڭ ئىنسان ئەقىل قۇۋۋىتى بىلىشكە قادىر بولالمايدىغان يوشۇرۇن سەۋەبلىرى بار. يەنە شۇنىڭدەك ئاسىي كىشىنىڭ خاتالىقلىرى كۆپ بولسىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئەپۇ قىلىشى، تائەت - ئىبادەت قىلغۇچىنىڭ ئاشكارا تائەت - ئىبادەتلىرى كۆپ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ غەزەپ قىلىشى تامامەن مۇمكىندۇر. چۈنكى، بۇ يەردە تەقۋالىققا قارىلىدۇ. تەقۋالىق قەلبتە بولىدۇ، قەلبنىڭ ھاللىرى بەزىدە شۇ قەلب ئىگىسىگىمۇ يوشۇرۇن بولىدۇ، باشقىلارغا قانداقمۇ يوشۇرۇن بولمىسۇن؟!

قۇتۇلغۇچىلارغا كەلسەك، ـــ بىز قۇتۇلۇشتىن بەخت - سائادەت ۋە مۇراتقا يېتىشنى ئەمەس، بەلكى ئامان قېلىشنى كۆزدە تۇتىمىز ـــ بۇلار بولسا ئاللاھ تائالا ئۇچۇن خىزمەتمۇ قىلمىغان، كەمچىلىكمۇ ئۆتكۈزمىگەن كىشىلەردۇر. بۇ بولسا سارائىلار، سەبىلكتە ئۆلۈپ كەتكەن كافىر باللىرى ۋە دەۋەت يەتمىگەن كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشايدۇ. ئۇلارغا دەۋەت يەتمىگەنلىكى ئۇچۇن، ئۇلاردا ئاللاھ تائالانى تونۇش، ئىنكار قىلىش، ئىتائەت قىلىش ۋە گۇناھ - مەئسىيەت قىلىش مەۋجۇد بولمايدۇ. بۇلار «ئەئراف»ئىزاھلانسا دېگەن ئورۇندا بولۇشقا لايىقتۇر.

[1] جەننەتتىكى ئۇستۇن مەرتىۋىلەر.

مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەرگە كەلسەك، ئۇلار ئاللاھنى ھەقىقىي تونۇغۇچىلاردۇر. ئۇلار بولسا ئاللاھ تائالاغا ئەڭ يېقىن ۋە ياخشى ئىشلارغا ئەڭ ئالدىرايدىغان كىشىلەردۇر. ﴿ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىگە مۇكاپات يۈزىسىدىن ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا ساقلانغان ۋە ئۇلارنى خۇشال قىلىدىغان كاتتا نېئمەتنى ھېچكىم بىلمەيدۇ﴾32/«سەجدە»: 17.

ئۇلار جەننەتكە ھېرىس ئەمەس، بەلكى ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەگە ئۇچرىشىش ۋە ئاللاھقا قاراشقا ھېرىسمەندۇر.

ئۇلار خۇددى ئاشقلارغا ئوخشايدۇ. ئاشق ئاشقلىق ھالىتىدە ئۆزىنى ئۇنتۇيدۇ، بەدىنىگە تەگكەن نەرسىنى سەزمەيدۇ ۋە سۆيگىنىدىن باشقا غېمى بولمايدۇ. بۇلار بولسا ئىنسان كۆڭلىگە كەچمىگەن سۆيۈندۈرگۈچى نېئمەتلەرگە ئېرىشىدىغان كىشىلەردۇر.

ياخشىلىقلارغا بىنائەن ئايرىلىدىغان دەرىجىلەر ھەققىدە مۇشۇنچىلىك سۆزلىسەك كۇپايە.

كىچىك گۇناھلارنى چوڭ گۇناھلارغا ئايلاندۇرۇۋېتىدىغان ئىشلار ھەققىدە

بىلگىنكى، كىچىك گۇناھلار بىرنەچچە سەۋەب بىلەن چوڭ گۇناھقا ئايلىنىدۇ.

شۇ سەۋەبلەردىن بىرى: گۇناھنى داۋاملاشتۇرۇش ۋە داۋاملىق گۇناھ قىلىش

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قىلىشقا بەل باغلاش بىلەن كىچىك گۇناھ بولماس، ئىستىغپار بىلەن چوڭ گۇناھ بولماس»[1].

بىلگىنكى، قىلىشتىن توختالغان ۋە داۋاملىق قىلىنمىغان چوڭ گۇناھنىڭ ئەپۇ قىلىنىشى بىر بەندە داۋاملىق قىلىدىغان كىچىك گۇناھنىڭ ئەپۇ قىلىنىشىدىن ئۈمىدلىكرەكتۇر.

بۇ، خۇددى تاشقا تامغان ئۇزۇلمەس سۇ تامچىلىرىغا ئوخشايدۇ. تاشقا ئارقىمۇئارقا چۈشكەن سۇ تامچىلىرى تاشقا تەسىر قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، سۇ تامچىلىرى يىغىلىپ، بىر قېتىمدىلا تاش ئۈستىگە تۆكۈلسە تاشقا تەسىر كۆرسەتمەيدۇ. خۇسۇسەن، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ:

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەتتەۋبە»، (166)؛ دەيلەمىي: «مۇسنەدۇل فىردەۋس»، (7914). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىپۇلجامىئ»، 6308) «زەئىف» دېگەن.

«ئەمەللەرنىڭ ئاللاھ تائالاغا ئەڭ سۆيۈملۈكى ئاز بولسىمۇ ئۆزۈلمەي داۋام قىلغىنىدۇر»[1] دېگەن.

سەۋەبلەردىن يەنە بىرى، گۇناھنى كىچىك ساناشتۇر

بىر بەندە گۇناھنى چوڭ گۇناھ ھېسابلىسا، ئۇ گۇناھ ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا كىچىك بولىدۇ. گۇناھنى كىچىك كۆرسە، ئۇ گۇناھ ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا چوڭ گۇناھ بولىدۇ. گۇناھنى چوڭ ھېسابلىغاندا، قەلب گۇناھ قىلىشتىن نەپرەتلىنىدۇ ۋە گۇناھ قىلىشنى ئۆچ كۆرىدۇ.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «شەكسىزكى، مۇئمىن ئۆز گۇناھلىرىنى خۇددى ئۆزى تاغ ئاستىدا تۇرۇپ، ئۇ تاغنىڭ ئۇستىگە غۇلاپ چۈشۈش خەۋپىدەك قورقۇنچلۇق كۆرىدۇ. گۇناھكار بولسا ئۆز گۇناھلىرىنى گويا بۇرنىغا قونغان چىۋىنچىلىك كۆرىدۇ» دېگەن ۋە بۇرنىغا ئىشارەت قىلغان[2].

مۇئمىن ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بىلگەچكە، گۇناھ قىلىش مۇئمىننىڭ قەلبىدە ناھايىتى چوڭ ئىش ھېسابلىنىدۇ.

مۇئمىن ئۆزى ئاسىيلىق قىلغان زاتنىڭ كاتتىلىقىغا قارىسا، كىچىك گۇناھنىمۇ چوڭ گۇناھتەك كۆرىدۇ .

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «سىلەر ھەقىقەتەن شۇنداق (ياماڭ) ئىشلارنى قىلىۋاتىسىلەركى، ئۇ ئىشلار سىلەرنىڭ نەزەرىڭلاردا قىلدىنمۇ ئىنچىكىدۇر. ھالبۇكى، بىز ئۇلارنى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم زامانىدا ھالاكەتكە ئاپىرىدىغان ئېغىر گۇناھلار قاتارىدىن سانايتتۇق»[3].

بىلال ئىبنى سەئىد رەھمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «خاتالىقىنىڭ كىچىكلىكىگە قارىمىغىن، بەلكى سەن ئاسىيلىق قىلغان زاتنىڭ بۇيۇكلۇكىگە قارىغىن»[4].

سەۋەبلەردىن يەنە بىرى، قىلغان كىچىك گۇناھ بىلەن سۆيۈنۈش ۋە ئۆزىنى داڭلاش. خۇددى «مېنىڭ پالانىنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى قانداق يەكسان قىلغىنىمنى، ئۇنى خىجىل قىلىپ، يامانلىقلىرىنى قانداق يۇزىگە سالغىنىمنى كۆرمىدىڭمۇ؟!» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىش ياكى بىر سودىگەرنىڭ: «ساختا مالنى پالانغا قانداق ئۆتكۈزگىنىمنى، ئۇنى قانداق ئالدىغىنىمنى، ئۇنى قانداق قويۇۋەتكىنىمنى

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5861)؛ مۇسلىم (783). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.
[2] بۇخارىي (6308).
[3] بۇخارىي (6492).
[4] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد» ، (70).

كۆرمىدىڭمۇ؟» دېگىنىگە ئوخشاش. بۇ ۋە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار ئارقىلىق كىچىك گۇناھلار چوڭ گۇناھلارغا ئايلىنىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ گۇناھ قىلغۇچىنىڭ گۇناھىنى ئاشكارىلىمىغانلىقى، گۇناھ قىلغۇچىنى تېز جازالىمىغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا مۆھلەت بەرگەنلىكى سەۋەبلىك گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى قىلىشقا سەل قارىشىمۇ كىچىك گۇناھلارنى چوڭ گۇناھلارغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. ھالبۇكى، گۇناھ قىلغۇچى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى تېز جازالىمايدىغان مۆھلەت بېرىشىنى ئۇنى يامان كۆرگەنلىكتىن ۋە ئۇنىڭ تېخىمۇ زىيادە گۇناھ قىلىۋېلىشى ئۈچۈن بولغانلىقىنى بىلمەيدۇ.

گۇناھ - مەئسىيەتنى قىلىپ، ئۇنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا سۆزلەپ يۈرۈشمۇ كىچىك گۇناھلارنى چوڭ گۇناھلارغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

«سەھىھەيىن»دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى ئۇچۇق - ئاشكارا قىلغۇچىلاردىن باشقا بارلىق ئۈممىتىم سالامەت قىلىنغۇچىلاردۇر، گۇناھنى ئۇچۇق - ئاشكارا قىلىشنىڭ جۈملىسىدىن: بىر ئادەم كېچىسى بىر گۇناھنى قىلىپ، ئاندىن ئاللاھ ئۇنى يۆگىگەن تۇرۇقلۇق تاڭ ئاتقۇزۇپ: ‹ئى پالانى! مەن كېچىچە مۇنداق، مۇنداق ئىشلارنى قىلدىم› دېيىشىدۇر. ۋەھالەنكى ئۇ كېچىچە ئۇنى پەرۋەردىگارى يۆگىگەن ھالدا ياتقان، شۇنداق تۇرۇقلۇق تاڭ ئاتقۇزۇپ ئۆزىدىن ئاللاھنىڭ پەردىسىنى ئېچىۋېتىدۇ»[1].

يەنە گۇناھ قىلغۇچىنىڭ باشقىلار ئەگىشىدىغان ئالىم بولۇشىمۇ كىچىك گۇناھنى چوڭ گۇناھقا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. بۇنداق كىشى ئۇچۇق - ئاشكارا گۇناھ - مەئسىيەت قىلسا، ئۇنىڭ گۇناھى چوڭ بولىدۇ. ئالىم يىپەك كىيىم كىيىش، زالىم قاياشلىق، زالىملار بىلەن ئۇلپەتداشلىق، باشقىلارنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى ئاغزىغا كەلگەن گەپلەر بىلەن تۆكۈش ۋە مۇنازىرە ئىلمى كەبى پەقەت يۈز - ئابرۇي تېپىش مەقسەت قىلىنىدىغان ئىلىملەر بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئوخشاش گۇناھلارنى قىلسا، باشقىلار ئۇنىڭغا ئەگىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ گۇناھلار دۇنياغا تارقىلىدۇ ۋە ئومۇملىشىدۇ. ئۆلسە گۇناھلىرىمۇ بىرگە ئۆلىدىغان كىشىگە ياخشىلىق بولسۇن!

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئىسلامدا يامان بىر يولنى يولغا قويسا، ئۇنىڭغا شۇ يامان يولنى يولغا قويغانلىقىنىڭ گۇناھى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن شۇ يامان يول بىلەن ئەمەل قىلغان

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6069)؛ مۇسلىم (2990).

كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرى يېزىلىدۇ، ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىدىن ھېچنەرسە كېمەيمەيدۇ»[1].

شۇڭا ئالمىنىڭ ئىككى ۋەزىپىسى باردۇر:

بىرىنچىسى: گۇناھ قىلىشنى تاشلاش.
ئىككىنچىسى: گۇناھ قىلىپ قالسا يوشۇرۇش.

ئالىملارنىڭ گۇناھلىرىغا باشقىلار ئەگەشسە، ئۇلارغا ھەسسىلەپ گۇناھ بولغاندەك، ئۇلارنىڭ ياخشىلىقلىرىغىمۇ باشقىلار ئەگەشسە، ئۇلارغا ھەسسىلەپ ساۋاب بولىدۇ.

ئالىم ئۆزىنىڭ كىيىم - كېچەك ۋە خەج - خىراجىدا ئوتتۇراھال بولۇشى كېرەك. خىراجەتنى ئاز قىلىشقا بەكرەك مايىل بولسۇن. چۈنكى، كىشىلەر ئۇنىڭغا قارايدۇ.

ئالىم باشقىلار ئەگىشىپ قالمىغان گۇناھ ئىشلارنى قىلىپ قېلىشتىن ساقلىنىشى كېرەك. چۈنكى، ئالىم: «سۇلتانلارغا ئۇلپەتداشلىق ۋە بايلىق توپلاشنى ئۆزىگە رۇخسەت» دەپ قارىسا، باشقىلارمۇ شۇنداق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ گۇناھى ئالمىغا بولىدۇ. بەزىدە ئالىم گۇناھتىن سالامەت قالىدۇ، ئەمما ئەگەشكەنلەر ئالمىنىڭ گۇناھتىن قانداق سالامەت قالغانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ.

شۇنداق رىۋايەت ئاڭلىدۇقكى: «كىشىلەرنى چوشقا گۆشى يېيىشكە مەجبۇرلايدىغان بىر پادىشاھ باركەن. پادىشاھ بىر ئالمىنى چاقىرتىپتۇ، ئالىم كەلگەندە ئوردا قوۋۇقچىسى: ‹سىز ئۇچۇن بىر ئۆچكە بوغۇزلىدىم، ئۇنىڭدىن يېگەيسىز› دەپتۇ. ئاندىن ئالىم ئوردىغا كىرگەندە، ئۇنىڭغا گۆش ئېلىپ كېلىنىپتۇ، لېكىن ئالىم ئۇ گۆشنى يېمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇپتۇ. قوۋۇقچى ئالمىغا:

— مەن ساڭا ئۇ ئۆچكە گۆشى دېمىدىممۇ؟! — دەپتۇ. ئالىم:

— ماڭا ئەگىشىدىغانلار بۇنى قەيەردىن بىلسۇن، — دېگەنىكەن».

تەۋبە قىلىشنىڭ شەرتلىرى توغرىسىدا

بىلگىنكى، تەۋبە قىلىش ھەققىي پۇشايمان قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ. كىشى شۇ پۇشايمان ئارقىلىق گۇناھ - مەئسىيەتلەرنىڭ ئىنسان بىلەن ئۇنىڭ مەھبۇبى

[1] مۇسلىم (1017). جەرىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئارىسىدا توسۇق بولىدىغانلىقىنى بىلدۇ.

پۇشايمان قىلىش بولسا قەلبىنىڭ ئۆز مەھبۇبىدىن ئايرىلغانلىقىنى سەزگەن چاغدىكى ئەلەم تارتىشىدۇر. پۇشايمان قىلغانلىقنىڭ ئالامىتى ئۇزۇن مۇددەت قايغۇرۇش ۋە يىغلاشتۇر. چۈنكى، بالىسى ياكى ئۆزى ياخشى كۆرگەن بىر كىشىگە كەلگەن بىر ئازابنى سەزگەن كىشى ئۇزۇن مۇددەت يىغلايدۇ ۋە ئۇنىڭ مۇسىبىتى قاتتىق بولىدۇ. كىشىنىڭ ئۆز نەپسىدىنمۇ قىممەتلىك بىر نەرسىسى بولامدۇ؟ دوزاخ ئوتىدىنمۇ قاتتىق ئازاب بارمۇ؟ ئازابنىڭ چۈشۈشىگە گۇناھ - مەئسىيەتلەردىنمۇ ئۆتە بىر سەۋەب بولامدۇ؟ ئاللاھ تائالانىڭ ئەلچىسىدىنمۇ بەك راستچىل خەۋەر قىلغۇچى بارمۇ؟ ئەگەر تېۋىپ بىراۋغا بالىسىنىڭ كېسەلدىن ساقايمايدىغانلىقىنى خەۋەر قىلسا، ئۇ شۇ ھامان قاتتىق قايغۇرىدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭ بالىسى ئۇنىڭ نەپسىدىنمۇ قىممەتلىك ئەمەس! تېۋىپ ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىدىنمۇ بەك بىلگۈچى ئەمەس. ئۆلۈم دوزاخ ئوتىدىن قاتتىق ئەمەس. گۇناھ - مەئسىيەتلەر ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىگە ۋە دوزاخ ئازابىغا دۇچار بولۇشقا كېسەلنىڭ ئۆلۈمگە دەلىل بولغىنىدىن بەكرەك دەلىلدۇر.

تەۋبە قىلغۇچى بويىندىكى ئۇقۇماي قالغان نامازلىرىنى ياكى شەرتكە لايىق ئۇقۇمىغان نامازلىرىنى، مەسىلەن نىجاسەت بار كىيىمدە ياكى بىلمىسىزلىكى تۈپەيلىدىن توغرا بولمىغان نىيەت بىلەن ئوقۇپ قالغان نامازلىرىنى ئېسىگە ئېلىشى ۋە ئۇنىڭ قازاسىنى قىلىشى كېرەك.

شۇنىڭدەك ئەگەر كىشىنىڭ بويىنىدا ئادا قىلمىغان روزا، زاكات، ھەج ياكى ئۇنىڭدىن باشقا ۋاجىب ئەمەللەر بولسا، ئۇنىڭ ھەممىسىنىڭ قازاسىنى قىلىشى، ئۇنى ئېسىگە ئېلىپ تەكشۈرۈپ تولۇقلىۋېلىشى كېرەك.

گۇناھ - مەئسىيەتلەرگە كەلسەك، تەۋبە قىلغۇچى بالاغەتكە يەتكەن ۋاقتىتىن باشلاپ ئۆزىدىن سادىر بولغان بارلىق گۇناھلارنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشى لازىم. بۇ گۇناھلاردىن ئۆزى بىلەن ئاللاھ تائالا ئارىسىدىكى «گۇناھلارغا تەۋبە قىلىش: پۇشايمان قىلىش ۋە ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەش بىلەن بولىدۇ»[1].

ئاندىن گۇناھلىرىنىڭ مىقدارىغا قارىشى، ئاندىن ھەربىر گۇناھقا مۇناسىپ كېلىدىغان ياخشىلىقنى ئىزدىشى ۋە يامانلىقلار مىقدارىچە ياخشىلىقلارنى قىلىشى كېرەك.

ئاللاھ تائالا: ﴿شۈبھىسىزكى، ياخشى ئىشلار ئارقىلىق يامان ئىشلار يوقىلىدۇ. بۇ

[1] ئەھمەد (26322). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 1433) «سەھىھ» دېگەن. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

چۈشەنگۈچىلەر ئۈچۈن ۋەز ـ نەسىھەتنۇر﴾11/«ھۇد»: 114 دېگەن.

رەسۇلۇللاھ: «بىرەر يامانلىق قىلىپ قالساڭ، ئارقىدىن بىر ياخشىلىق قىلغىنكى، ئۇنى ئۆچۈرۈۋەتكەي»[1] دېگەن.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان بۇ تېمىغا مىسال: ناخشا ـ مۇزىكىلارنى ئاڭلىغانلىق گۇناھىنى قۇرئان ئاڭلاش ۋە زىكىر ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇش؛ قۇرئاننى تاھارەتسىز تۇتۇش گۇناھىنى قۇرئاننى ئەزىزلەش ۋە كۆپ ئوقۇش، ئەگەر مۇمكىن بولسا قۇرئاننى ئۆزى كۆچۈرۈپ ئوقۇيالسا شۇنداق قىلىش ۋە ھاراق ئىچىش گۇناھىنى ھالال ئىچىملىكنى سەدىقە قىلىش يوققا چىقىرىدۇ. بۇنىڭغا بىنائەن ھەربىر يامان ئەمەل ئەۋزىگە مۇناسىپ ياخشى ئەمەل قىلىش يولىدا ماڭغىن. چۈنكى، كىمكى ئۇنىڭغا قارشى دورىلار بىلەن داۋالىنىدۇ. مانا بۇ بەندە بىلەن ئاللاھ تائالا ئارىسىدىكى گۇناھلاردىن تەۋبە قىلىش يولىدۇر.

بەندىلەرگە قىلىنغان زۇلۇملاردىن تەۋبە قىلىشقا كەلسەك، بەندىگە قىلىنغان زۇلۇمىمۇ ھەم ئاللاھ تائالاغا قىلىنغان ئىسيانىدۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالا بەندىلەرگە زۇلۇم قىلىشتىن توستى. دېمەك، زالىم كىشى ئاللاھ تائالا چەكلىگەن ئىشنى قىلغان بولىدۇ. شۇڭا، زالىم قىلغان زۇلمىغا پۇشايمان قىلىشى ۋە كېلەچەكتە ئۇ زۇلۇمنى قايتا قىلماسلىققا بەل باغلىشى، يۇقىرىدا سۆزلەنگەندەك شۇ زۇلۇملارنىڭ ئەكسىچە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش بىلەن تەۋبە قىلىشى كېرەك، كىشىلەرنىڭ قىلغان ئەزىيىتىنى ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش بىلەن قايتۇرۇشى، باشقىلارنىڭ مېلىنى بۇلىۋالغان بولسا، ئۆزىنىڭ ھالال مېلىدىن سەدىقە قىلىش بىلەن كەففارەت تۆلىشى، بىراۋنىڭ يۈز ـ ئابرۇيىنى تۆككەن بولسا، دىندار كىشىلەرنى ماختاش بىلەن قىلغان گۇناھىنى يۇيۇشى ۋە ئادەم ئۆلتۈرگەن بولسا، قۇل ئازاد قىلىش بىلەن قىلىنغان گۇناھقا كەففارەت بېرىشى لازىم.

بۇ بولسا ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلاردىكى تەۋبە قىلىش يولىدۇر. تەۋبە قىلغۇچى كىشى بەندىلەرگە قىلغان زۇلمىدىن يانمىغۇچە ئۇنىڭ تەۋبە قىلىشى پېتەرلىك بولمايدۇ. كىشىگە قىلىنغان زۇلۇم يا جانغا، يا مالغا، يا يۈز ـ ئابرۇيغا ۋەياكى قەلبلەرگە بەرگەن ئەزىيەتلەرگە قارىتا بولىدۇ:

بۇلارنىڭ بىرىنچىسى: ئەگەر كىشى خاتالىشىپ ئادەم ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭ دىيىتىنى دىيەت تۆلەنگۈچىگە ئۆزى ياكى يېقىنلىرى ئارقىلىق يەتكۈزۈپ بېرىشى كېرەك. ئەگەر قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭدىن قىساس ئېلىش

[1] ئەھمەد (21392)؛ تىرمىزىي (1987). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ»، 97) «ھەسەن» دېگەن. ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

شەرتلىرى بويىچە قىساس ئېلىنىشى ۋاجىب بولىدۇ. قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگۈچى ئۆلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىگە ئۆزىنى تاپشۇرۇشى كېرەك. ئۆلگۈچىنىڭ ئىگىلىرى خاھلىسا ئۇنىڭدىن قىساس ئالسا، خاھلىسا ئۇنى ئەپۇ قىلسا بولىدۇ. ئۇنىڭ ئادەم ئۆلتۈرگەنلىك جىنايىتىنى يوشۇرۇشى دۇرۇس بولمايدۇ.

ئەگەر زىنا قىلسا ياكى ئوغرىلىق قىلسا، ياكى ھاراق ئىچسە ۋەياكى ئاللاھ تائالا تەرەپتىن ھەد جازاسى ۋاجىب بولىدىغان ئىشنى قىلسا، بۇ ئىشلاردىن تەۋبە قىلىشتا ئۆزىنى ئاشكارا قىلىپ رەسۋا قىلىش ھاجەتسىز. بەلكى بۇ گۇناھلاردىن بىرەرسىنى قىلغان كىشى ئۆزىنى يوشۇرۇشى كېرەك. ئەگەر ئۇ ئىش ۋالىيغا يەتكۈزۈلۈپ، ۋالىي ئۇنىڭغا ھەد ئىجرا قىلسا، بۇ ئىش دەل جايىدا قىلىنغان ئىش بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇ گۇناھقا قىلغان تەۋبىسى مائىز ۋە غامىد قەبىلىسىلىك ئايالنىڭ ۋەقەلىكلىرىگە[1] ئاساسلانغاندا، ئاللاھ نەزەردە توغرا ۋە قوبۇل بولغان تەۋبە بولىدۇ.

ئىپپەتلىك ئاياللارنى زىنا بىلەن قارىلاشنىڭ ھەد جازاسىمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ. ھەق ئىگىسىدىن رازىلىق ئېلىش لازىم بولىدۇ.

ئىككىنچىسى: بۇلاڭچىلىق، خىيانەتچىلىك ۋە مۇئامىلىدە ئالدامچىلىق كەبى مال- مۈلكلەرگە ئالاقىدار زۇلۇملار. بۇ خىل زۇلۇمدا مالىلارنى ئۆز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇش ۋە مال ئىگىلىرىنى رازى قىلىش ۋاجىبتۇر.

زالىم زۇلۇم قىلىپ قالغان كىشىلەرگە خەت يازسۇن، ئۇلارنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلسۇن، ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئالسۇن. ئەگەر قىلىنغان زۇلۇم باشقىلارنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلالمايدىغان دەرىجىدە كۆپ بولسا، رازى قىلىشقا قادىر بولالىغىنىنى رازى قىلسۇن. بۇ ھالدا كىشىگە ياخشى ئىشلارنى مۇمكىنقەدەر كۆپ قىلىشتىن باشقا يول قالمايدۇ. ئۇنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرى قىيامەت كۈنى ئۇنىڭدىن قىساس ئېلىنغاندا، زۇلۇم قىلىنغان كىشىلەرنىڭ مىزانلىرىغا قويۇلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرى يەتمىسە، مەزلۇملارنىڭ يامانلىقلىرىدىن ئېلىنىپ زالىمنىڭ يامانلىقلىرى ئۈستىگە قويۇلىدۇ.

مانا بۇ زالىمنىڭ ئىلكىدىكى زۇلۇم بىلەن ئېلىۋېلىنغان مۇقىم مال ۋە نەق مالىلار ھەققىدىكى ھۆكۈمدۇر.

ئەگەر زالىمنىڭ قېشىدا ئىگىسى ياكى ۋارىسلىرى نائېنىق، زۇلۇم بىلەن

[1] مۇسلىم (1695). بۇرەيدە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. بىرىنچى ۋەقەلىكتە مائىز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تەۋبىسى، ئىككىنچى ۋەقەلىكتە غامىد قەبىلىسىلىك ئايالنىڭ تەۋبىسى رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئېلىۋېلىنغان ماللار بولسا، ئۇ ماللارنى ئىگىسى نامىدىن سەدىقە قىلسۇن. ئەگەر ھالال مال بىلەن ھارام مال ئارىلىشىپ قالغان بولسا، ھارام مالنىڭ مىقدارىنى ئىجتىھاد بىلەن ئايرىپ، ئۇنى سەدىقە قىلسۇن.

ئۇچىنچىسى: بىراۋلارنىڭ يۇز - ئابرۇيىنى تۆكۈش ۋە قەلبلەرگە ئەزىيەت بېرىش. بۇنداق كىشى يۇز - ئابرۇيىنى تۆككەن ۋە قەلبىگە ئەزىيەت بەرگەن ھەربىر كىشىدىن رازىلىق ئېلىشى ۋە ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىنى بىلدۈرۈشى لازىم. چۈنكى، ئوچۇق بولمىغان رازىلىق ئېلىش كۈپايە قىلمايدۇ. بەزىدە يۇز - ئابرۇيى تۆكۈلگۈچى يۇز - ئابرۇيىنى تۆككۈچىنىڭ گېپىنى ئاڭلىسا، ئۇنىڭ كۆڭلى رازى بولغىلى ئۇنماسلىقى مۇمكىن. لېكىن، ئۇ قىلمىش تىلغا ئېلىنسا، مەسىلەن بىراۋنىڭ بىر يوشۇرۇن ئەيىبىنى ئېچىش ياكى ئۇنىڭ چۆرىسى بىلەن زىنا قىلغانغا ئوخشاش ئىشلار بولۇپ ئۇنى ئوچۇق دېسە، ئەزىيەت تېخىمۇ كۆپىيىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا يۇمشاق بولسۇن ۋە ياخشىلىق قىلىشقا كۈچىسۇن، ئاندىن ئوچۇق بولمىغان ھالەتتە ئۇنىڭدىن رازىلىق تەلەپ قىلسۇن. بۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلاردا يەنە قىيامەت كۈنى ياخشىلىقلارنىڭ ئېلىپ بېرىلىشى بىلەن ئادا قىلىنىدىغان زۇلۇم بار. يۇز - ئابرۇيى تۆكۈلگەنلەر ۋە قەلبىگە ئەزىيەت بېرىلگەنلەر ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، ئۇلارنى رازى قىلىش قولدىن كەتكەن بولىدۇ. بۇ ھالدا قىيامەت كۈنى بەدەل سۈپتىدە ئېلىنىشى ئۇچۇن پەقەت ياخشىلىقلارنى كۆپ قىلىش لازىم. قىيامەت كۈنى ياخشىلىقلار يامانلىقلاردىن كۆپ بولغاندىلا ئازابتىن خالاس بولغىلى بولىدۇ.

پەسىل

توغرا بولغان تەۋبە قىلىشنىڭ شەرتلىرىدىن بىرى، كېلەچەكتە شۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان گۇناھلارنى قىلماسلىققا چىڭ بەل باغلاشتۇر.

مىسال: كېسىلگە مېۋە - چېۋىنىڭ زىيان قىلىدىغانلىقىنى بىلگەن بىمار شۇ كېسەل ھالىتىدە، ھېچقانداق مېۋە - چېۋىنى يېمەسلىككە بەل باغلايدۇ. گەرچە بىمار ساقايغاندىن كېيىن يەپ سېلىش ئېھتىمالى بولسىمۇ، لېكىن شۇ كېسەللىك ھالىتىدە ناھايىتى چىڭ بەل باغلايدۇ. لېكىن، تەۋبە قىلغۇچى تەۋبە قىلغان ھالىتىدە مەزكۇر تەۋبە قىلىنغان گۇناھنى كېلەچەكتىمۇ قىلماسلىققا كۈچلۈك بەل باغلىمسا، ئۇ تەۋبە قىلغان كىشى ھېسابلانمايدۇ.

تەۋبە قىلغۇچىنىڭ تۇنجى تەۋبە قىلىشىدا گۇناھلارنى قايتا قىلماسلىققا چىڭ بەل باغلىشى پەقەت تەنھا قېلىش، سۈكۈت قىلىش، ئاز يەپ - ئىچىش ۋە ئاز ئۇخلاش، ھالال ئوزۇققا ئېرىشىش ۋە يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكلەردە

كۆڭلى تارتقان شۇبھىلىك نەرسىلەرنى تاشلاش ئارقىلىق مۇكەممەل بولۇشى مۇمكىن.

بەزى ئالىملار مۇنداق دېگەن: «كىمكى شەھۋەتنى تەرك ئېتىشتە راستچىل بولۇپ، نەپسىگە قارشى يەتتە قېتىم جىھاد قىلسا، شۇ شەھۋەت بىلەن قايتا سىنالمايدۇ».

يەنە مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىر گۇناھتىن تەۋبە قىلسا ۋە شۇ گۇناھنى قىلماي يەتتە يىل توغرا يولدا ماڭسا، ئۇ گۇناھنى ئىككىنچى قېتىم قىلىشقا ھەرگىز قايتمايدۇ».

بەندىلەرنىڭ ئۆز تەۋبىسىدە داۋاملىشىش دەرىجىلىرى

كىشىلەر تەۋبە قىلىشتا تۆت دەرىجىگە بۆلىنىدۇ:

بىرىنچى دەرىجە: قىلغان تەۋبىسىدە ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە رۇس ماڭىدىغان، سەل قاراپ كەتكۈزۈپ قويغانلىرىنى تولۇقلايدىغان ۋە قايتا گۇناھ قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكمىگەن تەۋبە قىلغۇچى بولۇپ، ئۇلار ئادەتتە ئىنسان ساقلىنالمايدىغان سەھۋەنلىكلەردىن خالىي بولالمايدۇ. بۇ بولسا قىلغان تەۋبىسىدە ئىستىقامەت يولىدا مېڭىش بولۇپ، بۇنداق تەۋبە قىلغۇچىلار ياخشى ئىشلارغا بەك ئالدىرىغۇچىلاردۇر. بۇ تەۋبە «سەممىي تەۋبە قىلىش» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنداق تەۋبە قىلغان نەپس «ئارام تاپقۇچى نەپس» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنداق تەۋبە قىلىدىغانلار بىر - بىرىدىن پەرقلىق بولىدۇ. ئۇلاردىن بەزىلىرى بارىكى، ئىلىم - مەرىپەتنىڭ بويسۇندۇرۇشى ئاستىدا شەھۋىتى بېسىقىدۇ، شۇ ئارقىلىق ئۇلاردىكى شەھۋەتنىڭ تارتىش كۈچى ئاجىزلايدۇ. يەنە بەزىلىرى بارىكى، نەپسى گۇناھقا تارتسا، نەپسىگە قارشى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن جىھاد قىلىدۇ.

ئىككىنچى دەرىجە: ئاساسلىق تائەت - ئىبادەتلەرنى قويمايدىغان ۋە چوڭ قەبىھ گۇناھلارنى تەرك ئېتىدىغان، گۇناھ قىلىشنى مەقسەت قىلمايدىغان، لېكىن گۇناھلاردىن ساقلىنالمايدىغان تەۋبە قىلغۇچىلار بولۇپ، ئۇلار خىلمۇخىل ھالدا گۇناھلار بىلەن سىنىلىدۇ، لېكىن ئۇلار گۇناھ قىلىشنى خاھلمايدۇ. مۇبادا ئۇلار بىرەر گۇناھنى قىلىپ سالسا ئۆزلىرىنى مالامەت قىلىدۇ، قىلىپ سالغان گۇناھلىرىغا پۇشايمان قىلىپ، شۇ گۇناھقا سەۋەب بولىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىشقا بەل باغلايدۇ. بۇنداق تەۋبە قىلغان نەپس «بەك مالامەت قىلغۇچى نەپس» تۇر. چۈنكى، ئۇ نەپس ئەيىبلىك ئىشلارنى كۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن ئۆز ئىگىسىگە مالامەت قىلىدۇ. بۇنداق تەۋبە قىلىش بىرىنچى دەرىجىدىن تۆۋەنرەك بولسىمۇ، يەنىلا

ئالىي مەرتىۋىدۇر. بۇ ھەم كۆپىنچە تەۋبە قىلغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىدۇر. چۈنكى، يامانلىق ئادەمنىڭ لېيى بىلەن يۈغۇرۇلغان بولۇپ، ئىنسان يامانلىقتىن ساقلىنالمايدۇ.

ئىنساننىڭ تىرىشچانلىقىنىڭ چېكى بولسا ئۇنىڭ ياخشىلىقىنىڭ يامانلىقىدىن غالىب كېلىشى، بۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ ياخشىلىقى مىزانىدا ئېغىر كېلىپ، ياخشىلىقلىرى يامانلىقلىرىنى بېسىپ كېتىشتۇر. ئەمما، ئىنساننىڭ يامانلىقتىن خالىي بولۇشى يىراق ئىشتۇر.

بۇ تۈرلۈك تەۋبە قىلغۇچىلارغا ئاللاھ تائالا تەرەپتىن ئەڭ گۈزەل بىر ۋەدە بارىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار چوڭ گۇناھلاردىن ۋە قەبىھ ئىشلاردىن يىراق بولىدۇ. كىچىك گۇناھلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا، ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىڭنىڭ مەغپىرىتى كەڭدۇر...﴾53/«نەجم»: 32

بۇ مەرتىۋىگە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا سىنىلىدىغان ۋە تەۋبە قىلىدىغان مۇئمىننى ياخشى كۆرىدۇ»[1] دېگەن سۆزى ھەم ئىشارەتتۇر.

ئۈچىنچى دەرىجە: كىشى تەۋبە قىلىپ، بىر مۇددەت ئىستىقامەت يولىدا ماڭىدۇ، ئاندىن كىشىنى بەزى گۇناھلارنىڭ شەھۋىتى باسىدۇ، شۇنىڭ بىلەن شەھۋەتنى بويسۇندۇرۇشتىن ئاجىز كېلىپ، ئۇ گۇناھنى قىلىپ سالىدۇ، بىراق يەنىلا تائەت - ئىبادەتلەرنى قىلىشقا داۋاملىشىدۇ. قىلىشقا كۈچى يېتىدىغان ۋە كۆڭلى تارتىدىغان تۈرۈپ گۇناھلاردىن قول يۇيىدۇ. ئۇنى بىر ياكى ئىككى شەھۋەت بويسۇندۇرۇۋالسا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭغا شۇ شەھۋەتنى يوقتىشقا كۈچ - قۇۋۋەت بېرىشىنى ۋە شۇ شەھۋەتنى ئۆزىدىن توختىتىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بىر گۇناھنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، گۇناھ قىلىپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلىدۇ ۋە شۇ گۇناھتىن تەۋبە قىلىشقا نەپسىگە ۋەدە قىلىدۇ. بۇ دەرىجىدە تەۋبە قىلىدىغان نەپس «سورالغۇچى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنداق تەۋبە قىلىدىغان كىشى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بۇ سۆزىدە تىلغا ئالغان كىشىلەردۇر: ﴿يەنە بىر قىسىم كىشىلەر گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلدى (يەنى باشقىلارغا ئوخشاش جىھادقا چىقمىغانلىقىغا يالغان ئۆزرە ئېيتمىدى). ئۇلار ياخشى ئىشقا يامان ئىشنى ئارىلاشتۇرۇپ قويدى﴾. بۇنداق كىشى تائەت - ئىبادەتلەرنى داۋاملاشتۇرغانلىقى ۋە قىلىپ قويغان گۇناھىنى يامان كۆرگەنلىكى سەۋەبلىك ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئاللاھ ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىشى

[1] ئەھمەد (810)؛ بەيھەقى: «شۇئەبۇلئىمان»، (6720). ئىراقى: «زەئىف» دېگەن. ئالبانى: («زەئىفۇلجامىئ»، 1705) «توقۇلما» دېگەن. ئابدۇللاھ ئىبنى ئەھمەد ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

مۇمكىن، ئاللاھ ھەققەتەن (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾9/«تەۋبە»: 102 دېگەن سۆزنىگە بىنائەن تەۋبىسىنىڭ قوبۇل قىلىنىشى ئۈمىد قىلىنىدۇ. بۇنداق كىشى تەۋبىنى كېچىكتۈرگەنلىكى، كەينىگە سۆرىگەنلىكى بائىس خەتەرگە دۇچار بولغۇچىدۇر. بەزىدە تەۋبە قىلىشتىن ئىلگىرى قەبزى روھ قىلىنىشى مۇمكىن. چۈنكى، «ئەمەللەر تۈگەنچە ھالىغا باغلىقتۇر»[1]. بۇنىڭغا بىنائەن قورقۇش تۈگەنچە ھال جۈملىسىدىن بولىدۇ. ھەرقانداق نەپسكە ئۆلۈم يېتىشى ئېنىق، شۇڭا ئۆلۈم ئالدىدىكى ئەمەل پۈتۈن ئەمەللەرنىڭ تۈگەنچىسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنداق بولغان ئىكەن، نەپسىلەرنى كۆزىتىپ تۇرۇش ۋە ئېھتىيات قىلغان نەرسىنىڭ يۈز بېرىپ قېلىشىدىن قورقۇش كېرەك.

تۆتىنچى دەرىجە: تەۋبە قىلىپ، ئىستقامەت يولىدا بىر مۇددەت مېڭىش، ئاندىن تەۋبەنى تاشلاپ گۇناھ قىلىشقا باش چۆكۈرۈش، لېكىن قىلىپ قويغان گۇناھلىرىغا ئەپسۇسلىنىش. بۇ خىل تەۋبە قىلغۇچى «گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى قىلىشقا داۋاملاشقۇچىلار» قاتارىدىن بولۇپ، بۇنداق تەۋبە قىلغۇچى نەپس «يامانلىقلارغا بەك بۇيرۇغۇچى» نەپستۇر. بۇنداق نەپس ئۇچۇن ئەمەللىرىنىڭ يامان ھالەتتە ئاخىرلىشىشىدىن قورقۇلىدۇ.

ئەگەر بۇ كىشى تەۋھىد ئۇستىدە ۋاپات بولسا، ئۇنىڭ بىر مەزگىلدىن كېيىن بولسىمۇ دوزاختىن قۇتۇلۇش ئۈمىدى بار. بىلگىلى بولمايدىغان يوشۇرۇن بىر سەۋەب بىلەن ئومۇميۈزلۈك ئەپۇ قىلىنىشىمۇ يىراق ئەمەس، لېكىن بۇنىڭغا تايىنىۋېلىشمۇ ناتوغرىدۇر، چۈنكى «ھەققەتەن ئاللاھ تائالا كەرىمدۇر، ئۇنىڭ رەھمەت خەزىنىلىرى كەڭدۇر، مېنىڭ قىلغان گۇناھ - مەئسىيتىم ئاللاھ تائالاغا زىيان يەتكۈزمەيدۇ» دېگەن كىشىنى دېگىزدا مال تېپىش ئۇچۇن سەپەر قىلغان ھالەتتە كۆرسەن. ئەگەر ئۇنىڭغا: «ھەق بولغۇچى ئاللاھ تائالا سېخىي بولغان ئىكەن، سەن ئۆيۈڭدە ئولتۇرغىن، ئاللاھ تائالا ساڭا رىزىق بېرىدۇ» دېيىلسە، ئۇ بۇنداق دېگۈچىنى جاھىل ھېسابلايدۇ ۋە: «رىزىقلارغا كەسىپ - تىجارەت قىلىش ئارقىلىق ئېرىشكىلى بولىدۇ» دەيدۇ. ئۇنىڭغا «ئۇنداقتا، نىجاتلىقمۇ تەقۋالىق بىلەن بولىدۇ» دېيىلىدۇ.

تەۋبە قىلغۇچىنىڭ ئالدىرىشى كېرەك بولغان ئىشلارنىڭ بايانى

يۇقىرىدا تەۋبە قىلغۇچىنىڭ قىلغان يامان ئەمەللىرىنى يوققا چىقىرىشى ۋە ئۇنى ئۆچۈرۈپ تاشلىشى ئۇچۇن ئۇنىڭغا قارشى ياخشى ئەمەللەرنى كۆپ قىلىشى

[1] بۇخارىي (6493).

كېرەك ئىكەنلىكىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتتۇق.

يامان ئەمەللەرنى يوققا چىقىرىدىغان ياخشى ئەمەللەر يامان ئەمەللەر مىقدارىچە قەلب، تىل ۋە بەدەن ئەزالار بىلەن قىلىنىدۇ. قەلب بىلەن قىلىنىدىغان ئەمەللەر ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇش ۋە ئۆزىنى خار تۇتۇشقا ئوخشاشتۇر. تىل بىلەن قىلىنىدىغان ئەمەللەر ئۆز نەپسىگە زۇلۇم قىلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىش ۋە ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەش بىلەن بولىدۇ. مەسىلەن: «رەببىم مەن ئۆزۈمگە زۇلۇم قىلدىم، ماڭا مەغپىرەت قىلغىن» دېگەندەك.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم بىر گۇناھنى قىلىپ سېلىپ، مۇكەممەل تاھارەت ئالسا ئاندىن ئىككى رەكئەت نامار ئوقۇپ، ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلسە، ئۇنىڭ گۇناھى مەغپىرەت قىلىنىدۇ»[1].

بەدەن ئەزالار بىلەن قىلىنىدىغان ئىبادەتلەر بولسا تائەت - ئىبادەتلەر، سەدىقىلەر ۋە باشقا تۈرلۈك ئىبادەتلەرنى قىلىش بىلەن بولىدۇ.

پەسل: تەۋبە قىلىش دوريسى ۋە داۋاملىق گۇناھ قىلىشنى داۋالاش يولى

شۇنى بىلگىنكى، ئاغرىقنى بىلمىگەن ئادەم دورىنى بىلمەيدۇ. چۈنكى، دورىنىڭ ئاغرىققا قارشى تۇرۇشتىن باشقا تەسىرى بولمايدۇ. بىرنەرسە پەقەت ئۇنىڭغا قارشى يەنە بىرنەرسە بىلەنلا يوققا چىقىرىلىدۇ. گۇناھ - مەئسىيەتتىن قول ئۈزمەسلىكنىڭ سەۋەبى بولسا غەپلەت ۋە شەھۋەتتىن ئىبارەتتۇر. غەپلەتكە ئىلىم بىلەن، شەھۋەتكە بولسا شەھۋەتنى قوزغىغۇچى ئامىللارنى ئۆزۈپ تاشلاش بىلەن تاقابىل تۇرۇلىدۇ.

غەپلەت خاتالىقلارنىڭ بېشىدۇر. شۇڭا، تەۋبە قىلىشقا ئىلىم تاتلىقى ۋە سەبرنىڭ ئاچچىقى بىلەن يۇغۇرۇلغان دوردىن ئۆزگە ھېچقانداق دورا كار قىلمايدۇ. خۇددى ئىسكەنجىۋىلدەمۇ تاتلىق شېكەر ۋە قاڭسىق سىركە جەملىنىپ، ئىككىسىنىڭ يىغىندىسى بىلەن سەپرا تۇپ يىلتىزىدىن يوقۇتۇلغىنىدەك.

غەپلەت كېسىلىنىڭ تېۋىپلىرى ئالىملاردۇر. شەكسىزكى، غەپلەت قەلب كېسەللىكلىرىدىن بولۇپ، قەلب كېسەللىكلىرى بولسا بەدەن كېسەللىكلىرىگە قارىغاندا كۆپتۈر. قەلب كېسەللىكلىرىنىڭ كۆپ بولۇپ قېلىشى بىرنەچچە

[1] ئەھمەد (2)؛ تىرمىزىي (406)؛ ئىبنى ماجە (1395). ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ» ، 5738) «سەھىھ» دېگەن.

سەۋەبلەردىن بولىدۇ:

ئۇلارنىڭ بىرى: بىمار ئۆزىنىڭ قەلب كېسەل ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ.

ئىككىنچىسى: قەلب كېسىلىنىڭ ئاقىۋىتى بۇ دۇنيادا كۆز بىلەن كۆرۈلمەيدۇ. بەدەن كېسىلى بولسا ئۇنداق بولمايدۇ. چۈنكى، بەدەن كېسىلىنىڭ ئاقىۋىتى كۆز بىلەن كۆرۈلىدىغان ئۆلۈم بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئىنسان تەبىئىتى نەپرەتلىنىدۇ. ئۆلۈمدىن كېيىنكى ئىشلار بولسا كۆز بىلەن كۆرۈلمەيدۇ. گۇناھ قىلغۇچى قىلغان ئىشىنىڭ گۇناھ ئىكەنلىكىنى بىلسىمۇ، گۇناھلاردىن يېتەرلىك نەپرەتلەنمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنى قەلب كېسەللىكىدە ئاللاھ تائالانىڭ پەزلىگە يۆلەنگەن، بەدەن كېسەللىكىنى داۋالاشتا بولسا يۆلەنمەستىن تىرىشچانلىق قىلغان ھالىتىدە كۆرىسەن.

ئۈچىنچى سەۋەب: داۋالاش قىيىن بولغان «كېسەللىك» تېۋىپنىڭ يوقلۇقىدۇر. شەكسىزكى، ئالىملار تېۋىپلەردۇر، ھالبۇكى زامانىمىزدا ئالىملار كېسەلدۇر، ھالاك قىلغۇچى كېسەللىك بولسا دۇنيا سۆيگۈسىدۇر. تېۋىپلەر دۇنيا سۆيگۈسىگە يېڭىلىپ، بىراۋنىڭ ئۆزلىرىگە: «سىلەرگە نېمە بولدى؟ كىشىلەرنى داۋالىنىشقا بۇيرۇيسىلەرۇ، ئۆزۈڭلارنى ئۇنتۇيسىلەر» دېيىشىدىن قورقۇپ، كىشىلەرنى كېسەللىكتىن ئاگاھلاندۇرمىدى. بۇ سەۋەب تۈپەيلىدىن ئاغرىق ئومۇميۈزلۈك تارقىلىپ، دورا ئۇزۇلۇپ قالدى.

ئەگەر «ۋەز - نەسىھەت قىلغۇچى يۇرۇش - تۇرۇشتا كىشىلەر بىلەن بىرگە مېڭىشى كېرەك بولغان يول قايسى؟» دېيىلسە: بۇنىڭ جاۋابى بەك ئۇزۇنىدۇر. لېكىن، بىز بۇنىڭدا مەنپەئەتلىك ئەمەللەرگە ئىشارەت قىلىپ ئۆتىمىز. بۇنىڭدا مەنپەئەتلىك ئەمەللەر تۆت تۈرلۈكتۇر:

بىرىنچى تۈر: ۋەز - نەسىھەت قىلغۇچى قۇرئان كەرىمدىكى گۇناھكارلارنى قورقۇتىدىغان ئايەت - ھەدىسلەر ۋە ئەسەرلەردە كەلگەن شۇ ھەقتىكى خەۋەرلەرنى تىلغا ئېلىشى ۋە ئۇنىڭغا تەۋبە قىلغۇچىلارنى ماختاش ھەققىدىكى ئايەت - ھەدىسلەرنى قوشۇشى كېرەك.

ئىككىنچى تۈر: ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن جەننەتتىن چىقىرىلىپ ئۇچرىغان مۇسىبەتلىرى، داۋۇد، سۇلايمان ۋە يۇسۇف ئەلەيھىسسالام قاتارلىق پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلارنىڭ ھال - ئەھۋالى ۋە ئىبرەتلىك ھېكايىلىرىنى تىلغا ئېلىشى كېرەك. قۇرئان كەرىم بۇلارنى پەقەت كىشىلەر ئىبرەت ئالسۇن، دەپ كەلتۈرگەندۇر. ئۇلارنى دۇنيادىلا جازالاش ئۇلارنىڭ بەخت - سائادىتى ئىدى. بەختسىزلەرگە بولسا ﴿گۇناھنى زىيادە قىلۇۋلىشى

ئۇچۇن﴾2/«بەقەرە»: 44 مۆھلەت بېرىلىدۇ. چۈنكى، ﴿ئاخىرەتنىڭ ئازابى تېخىمۇ قاتتىقتۇر﴾3/«ئال ئىمران»: 127.

شۇڭا، بۇلارنى داۋاملىق گۇناھ - مەئسىيەت قىلغۇچىلارنىڭ قۇلاقلىرىغا ناھايىتى كۆپ سۆزلەش لازىم. چۈنكى، بۇ ئۇلارنى تەۋبە قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇشقا پايدىلىقتۇر.

ئۇچىنچى تۈر: ۋەز - نەسىھەت قىلغۇچى كىشىلەرگە ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىنىڭ مۇشۇ دۇنيادىلا تېز كېلىشىنىڭ مۇمكىنلىكىنى ۋە بەندىگە يەتكەن مۇسىبەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۇنىڭ جىنايىتى سەۋەبلىك بولىدىغانلىقىنى كىشىلەرنىڭ زېھنىدە قارار تاپقۇزۇشى كېرەك.

بەزى بەندىلەر ئاخىرەتكە سەل قارىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا مۇشۇ دۇنيادىلا ئازاب كېلىشتىن قورقۇلىدۇ. بەزىدە گۇناھلارنىڭ شۇملۇقى دۇنيادا تېزلا كېلىدۇ. خۇددى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ھەقىقەتەن بىر بەندە ئۆزى قىلغان بىرەر گۇناھ سەۋەبلىك رىزىقتىن مەھرۇم قالىدۇ» دېگىنىدەك[1].

فۇزەيل ئىبنى ئىياز رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «مەن ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىپ قالمەن ۋە ئۇنى (شۇ ئاسىيلىقنىڭ شۇملۇقى) نى مېنىڭ ئېشىكىم ۋە خىزمەتچىمنىڭ قىلىقلىرىدىن سېزىۋالىمەن».

ئەبۇ سۇلايمان ئەددارانىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ئېھتىلام بولۇپ قېلىش جازادۇر، بىر ئادەم قىلغان گۇناھى سەۋەبلىكلا جامائەت نامىزىدىن مەھرۇم قالىدۇ».

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مۇئمىن گۇناھ قىلسا ئۇنىڭ قەلبىدە بىر قارا چېكىت پەيدا بولىدۇ، ئەگەر ئۇ گۇناھتىن تەۋبە قىلسا ۋە ئۆزىنى تارتىپ، قىلغان گۇناھىغا مەغپىرەت تىلىسە، ئۇنىڭ قەلبى پارقىرايدۇ، ئەگەر گۇناھى ئارتسا قارا چېكىتمۇ ئارتىپ، ھەتتا ئۇنىڭ قەلبىنى تولۇق قاپلايدۇ. بۇ بولسا ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كىتابىدا تىلغا ئالغان قارىيىپ كېتىشتۇر: ﴿ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى تۇپەيلىدىن دىللىرى قارىيىپ كەتكەن﴾83/«مۇتەففىفىن»: 14. تىرمىزىي ھەسەن، سەھىھ ھەدىس دېگەن[2].

---

[1] ئەھمەد (22440)؛ ئىبنى ماجە (4022). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («زەئىفۇلجامىئ»، 1452) «زەئىف» دېگەن.

[2] ئەھمەد (7939)؛ تىرمىزىي (3334)؛ ئىبنى ماجە (4244). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 1670) «ھەسەن» دېگەن.

هەسەن ئەلبەسرىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ياخشىلىق قەلبكە نۇر، بەدەنگە كۈچ - قۇۋۋەت ئېلىپ كېلىدۇ. خاتالىق بولسا قەلبكە قاراڭغۇلۇق، بەدەنگە ئاجىزلىق ئېلىپ كېلىدۇ».

تۆتىنچى تۇر: ھاراق ئىچىش، زىنا قىلىش، ئادەم ئۆلتۈرۈش، تەكەببۇرلۇق، ھەسەتخورلۇق ۋە غەيۋەت قىلىش قاتارلىق گۇناھلارغا بېرىلىدىغان ئازاب - ئوقۇبەتلەرنى تىلغا ئېلىش. ۋەز - نەسىھەت قىلغۇچى ئاغرىقنى تونۇيدىغان ۋە شىپاسىنى قانداق تەييارلاشنى بىلىدىغان ماھىر تېۋىپ بولۇشى لازىم.

بىر ئادەم پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن: «ماڭا نەسىھەت قىلسىلا!» دېگەندە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭغا: «ئاچچىقلانمىغىن» دېگەن[1].

يەنە بىر ئادەم: «ماڭا نەسىھەت قىلسىلا!» دېگەندە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىشىلەرنىڭ قوللىرىدىكى نەرسىلەردىن ئۈمىدىڭنى ئۈزگىن» دېگەن[2].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىرىنچى كىشىدە ئاچچىقلىنىش ئالامەتلىرىنى، ئىككىنچى كىشىدە بولسا تەمەخورلۇق ئالامەتلىرىنى سەزگەن ئىدى. شۇڭا، ئىككىسىگە ئوخشاشمايدىغان ۋەسىيەت قىلدى.

بۇ بولسا غەپلەتنى داۋالاش يولىدۇر.

ئەمدى شەھۋەتنى داۋالاش قېپقالدى، بۇنى داۋالاشنىڭ يولى بولسا «نەپسىنى تەربىيەلەش توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا بىز بايان قىلىپ ئۆتكەن مەزمۇنلاردىن ئېلىنىدۇ، سەبر قىلىش لازىم. چۈنكى، بىمار ئۆزىگە زىيان قىلىدىغان نەرسىنى يېگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ساقىيىش ۋاقتى ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كېتىدۇ. كېسىلگە زىيان قىلىدىغان نەرسىنى يېيىشكە ئۇنىڭدىكى قاتتىق شەھۋەت ياكى زىيان قىلىدىغان نەرسىدىن غەپلەتتە قېلىش سەۋەب بولغاندۇر. شۇڭا، سەبر قىلىشنىڭ ئاچچىقىغا چىداش لازىم. گۇناھ - مەئسىيەتلەرگە بولغان شەھۋەتمۇ مۇشۇنداق داۋالىنىلىدۇ. مەسىلەن، ياش يىگىت شەھۋەتكە يېڭىلسا كۆزنى، قەلبىنى ۋە بەدەن ئەزالىرىنى شەھۋىتى كەينىدىن مېڭىشتىن ساقلاشقا قادىر بولالمايدۇ. بۇ ھالدا ياش يىگىت ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىدا ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتىدە كەلگەن قورقۇتقۇچى ئايەت ۋە ھەدىسلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشى

[1] بۇخارىي (6116).

[2] ئەھمەد (23488)؛ ئىبنى ماجە (4171). ئەبۇ ئەييۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 742) «سەھىھ» دېگەن.

كېرەك. ئۇنىڭدىكى قورقۇش تۇيغۇسى كۈچلۈك بولغانىدا شەھۋەتنى قوزغىغۇچى سەۋەبلەردىن يىراق بولىدۇ.

تاشقى تەرەپتىن شەھۋەتنى قوزغىغۇچى ئامىل بولسا كۆڭلى تارتقان نەرسىنىڭ ھازىر بولۇشى ۋە شۇ نەرسىگە قاراشتۇر.

بۇنىڭ دوربىسى: ئاچلىق ۋە داۋاملىق روزا تۇتۇشتۇر. بۇنىڭ ھەممىسى پەقەت سەبر قىلىش ئارقىلىق تاماملىنىدۇ. قورققان ئادەم سەبر قىلالايدۇ. ئىلىم بولغاندىلا قورقۇش تۇيغۇسى پەيدا بولىدۇ. دەلىل بولغاندا ئاندىن ئىلىم ھاسىل بولىدۇ.

شۇڭا، بىرىنچى قىلىدىغان ئىش زىكىر سورۇنلىرىغا قاتنىشىش، بارچەدىن خالىي قەلب بىلەن ئايەتلەرگە قۇلاق سېلىش ۋە دېيىلگەن سۆزلەرنى تەپەككۇر قىلىشتۇر. شۇنداق قىلغاندىلا، ئىنسانىدا ئاللاھ تائالادىن قورقۇش تۇيغۇسى قوزغىلىدۇ، سەبر قىلىشى ئاسان بولىدۇ ۋە داۋالاشنى تەلەپ قىلىش تۇرتكىلىرى كۈچىيىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ تەۋپىقى بىلەن بولىدۇ.

ئەگەر «ئىنسان گۇناھلارنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالىدۇ، بۇ نېمە ئەھۋال؟» دېيىلسە، بۇنىڭ جاۋابى بىرنەچچە تۈرلۈكتۇر:

بىرىنچى: سەۋەب شۇكى، گۇناھقا ۋەدە قىلىنغان ئازاب ئىنسانىنىڭ كۆز ئالدىدا نەق ئەمەس.

ئىككىنچى: مۇئمىن گۇناھ قىلىپ سالسا، تەۋبە قىلىشنى نىيەت قىلىدۇ. مۇئمىنگە تەۋبە قىلسا ئۇنىڭ قىلغان گۇناھلىرىنىڭ ئەپۇ قىلىنىشى ۋەدە قىلىنغان، ئىنسان تەبىئەتىدىن ئۇزۇندىن ئۇزۇن ئارزۇ قىلىدۇ، شۇڭا ئىنسان ھەمىشە تەۋبىنى كەينىگە سوزىدۇ، كىشى تەۋبە قىلىش ئۈمىدى بولغانلىقى ئۈچۈن، بىر گۇناھنى قىلىشقا جاسارەت قىلىدۇ.

ئۈچىنچى: مۇئمىن ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنى ئەپۇ قىلىدىغانلىقىدىن ئۈمىدۋاردۇر.

بۇ سەۋەبلەر، قەلبتە پۈتۈن كەلگۈلۈكلەرنىڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى، ئۆزىگە ئۆلۈمنىڭ ھەرئان ھۇجۇم قىلىش خەۋپىنى تەپەككۇر قىلىش بىلەن داۋالىنىدۇ.

دوزاخ ئەھلىنىڭ ئەڭ كۆپ پەريادنى تەۋبىنى كېچىكتۈرگەنلىكى سەۋەبلىك چېكىدىغانلىقىنى تەپەككۇر قىلىش تەۋبىنى كەينىگە سۆرەشنى داۋالايدۇ. تەۋبە قىلىشنى كېچىكتۈرگۈچى ئىشنى ئۆز قولىدا بولمىغان نەرسە ئۈستىگە بىنا قىلغان بولىدۇ. كىشىنىڭ قولىدا بولمىغان نەرسە بولسا ئۇزۇن ئۆمۈردۇر. كىشى ئۇزۇن ياشىيالماسلىقى مۇمكىن، ياشىغان تەقدىردىمۇ بۇگۈن گۇناھنى تاشلاشقا قادىر بولغاندەك، ئەتە بۇنىڭغا قادىر بولالماسلىقى مۇمكىن. ئۇ ھازىر شەھۋەتنىڭ

غالىب كەلگەنلىكى سەۋەبلىكلا گۇناھ - مەئسىيەتنى تەرك ئېتىشتىن ئاجىز كەلدى. شەھۋەت ئەتە ئۇنىڭدىن مەڭگۈ ئايرىلمايدۇ. شەھۋەت ئادەتلەنگەنسېرى كۈچىيىدۇ. شۇڭا، بۇ تەرەپتىن تەۋبە قىلىشنى كېچىكتۈرگۈچىلەر ھالاك بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلار «ئىككى ئوخشاش نەرسىنىڭ ئارىسىدا پەرق بار» دەپ گۇمان قىلغان كىشىلەردۇر. تەۋبە قىلىشنى كېچىكتۈرگۈچىنىڭ مىسالى بىر تۈپ دەرەخنى قومۇرۇپ تاشلاشقا موھتاج بولغان، ئاندىن ئۇ دەرەخنى ناھايىتى مۇشەققەت تارتىش بىلەن قومۇرۇپ تاشلىغىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرگەن، شۇنىڭ بىلەن كۆڭلىدە «بۇ دەرەخنى قومۇرۇپ تاشلاشنى بىر يىل كېچىكتۈرىمەن، ئاندىن قايتىپ كېلىپ ئۇنى قومۇرۇپ تاشلايمەن» دېگەن كىشىگە ئوخشايدۇ. ھالبۇكى، ئۇ كىشى ۋاقىت ئۆتكەنسېرى دەرەخ يىلتىزىنىڭ مۇستەھكەملىشىدىغانلىقىنى، دەرەخنىڭ ئۆمرى ئۇزىرىغانسېرى ھەسسىلەپ كۈچىيىدىغانلىقىنى ئۇنۇتقاندۇر.

شۇڭا، دەرەخ ئاجىز ۋاقىتىدا ئۇنى قومۇرۇپ تاشلاشقا كۈچى يېتىدىغان تۇرۇپ قويۇپ قويغانلىقىدىن ئەجەبلىنىش كېرەك. بۇنداق كىشىدىن قانداقمۇ دەرەخ ھەسسىلەپ كۈچەيگەندە، ئۇنى قومۇرۇپ تاشلىشى ۋە دەرەخ ئۇستىدىن غالىب كېلىشى كۈتۈلسۇن!

ئاللاھ تائالانىڭ ئەپۇ قىلىشنى كۈتۈشكە كەلسەك، ئېھتىمال ئاللاھ تائالا ئەپۇ قىلىشى مۇمكىن، لېكىن ئىنسان كەسكىنلىك يولىنى تۇتۇشى كېرەك.

بۇنداق ئېتقادتا بولۇش، خۇددى بارلىق مالليرنىي خەجلەپ، ئۆزى ۋە ئايال-بالليرنىي نامراتلىققا قويۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگە بىر خارابىدىن بايلىق ئۇچراشتۇرۇپ رىزىق بېرىشنى كۈتكەن كىشىگە ئوخشايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ كىشىگە بايلىق ئۇچرىتىشى مۇمكىن، لېكىن بۇنداق كىشى «ئەخمەق» دېيىلىدۇ.

ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

يىگىرمە ئۈچىنچى بۆلۈم: سەبر قىلىش ۋە شۈكرى قىلىش ھەققىدە

بۇ بۆلۈم ئىككى باب بولۇپ، بىرىنچىسى:

سەبر، ئۇنىڭ ھەقىقىتى، قىسىملىرى ۋە شۇنىڭدەك ئىشلار توغرىسىدا

سەبرنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە

ئاللاھ تائالا سەبر سۆزىنى قۇرئان كەرىمدە 90 غا يېقىن ئورۇندا تىلغا ئېلىپ، سەبر قىلىشقا ئەڭ كۆپ ياخشىلىق ۋە دەرىجىلەرنى نىسبەت بەردى ۋە ئۇلارنى سەبر قىلىشنىڭ مېۋىسى قىلدى.

ئاللا تائالا ئېيتىدۇ: ﴿ئۇلار (كۆلپەتلەرگە) سەبر قىلغان، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە جەزمەن ئىشەنگەن چاغدا، ئۇلاردىن بىر قىسىم كىشىلەرنى بىزنىڭ ئەمرىمىز بىلەن توغرا يول كۆرسىتىدىغان پېشۋالار قىلدۇق﴾32/«سەجدە»: 24.

ئاللاھ تائالا يەنە: ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئۇلارغا قىلغان چىرايلىق ۋەدىسى ئۇلار سەبر قىلغانلىقى سەۋەبلىك تولۇق ئىشقا ئاشتى؛ پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ سالغانلىرى (يەنى ئىمارەتلىرى) نى ۋە ياسىغانلىرى (يەنى باغلىرى ۋە ئېكىنزارلىقلىرى) نى ۋەيران قىلدۇق﴾7/«ئەئراف»: 137 دېگەن.

ۋە يەنە: ﴿(ئى ئىنسانلار!) سىلەرنىڭ ئىلكىڭلاردىكى نەرسىلەر تۈگەيدۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسىلەر تۈگىمەستۇر. سەبر قىلغۇچىلارغا، ئەلبەتتە، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەلىدىنمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز﴾16/«نەھل»: 96) دېگەن.

يەنە بىر ئايەتتە: ﴿پەقەت سەبر قىلغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ ئەجرى ھېسابسىز بېرىلىدۇ﴾39/«زۇمەر»: 10 دېگەن.

سەبر قىلىشتىن باشقا ھەرقانداق ئىبادەتنىڭ ساۋابى بەلگىلىنىپ ۋە ھېسابلىنىپ بېرىلىدۇ. روزا تۇتۇش سەبر قىلىش جۈملىسىدىن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا:

«روزا پەقەت مەن ئۇچۇن بولىدۇ، ئۇنىڭ ئەجرىنى ئۆزۈم بېرىمەن» دېگەن[1].

ئاللاھ تائالا سەبر قىلغۇچىلارغا ئۆزىنىڭ ئۇلار بىلەن بىللە ئىكەنلىكىنى ۋەدە قىلغان ۋە سەبر قىلغۇچىلارغا باشقىلار جەم قىلىپ باقمىغان ئەجرىلەرنى جەملەپ كەلتۈرگەن.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز سىلەرنى بىرئاز قورقۇنچ، بىرئاز قەھەتچىلىك، مال‌لىرىڭلار، جانلىرىڭلار، بالىلىرىڭلار ۋە زىرائەتلىرىڭلارغا يېتىدىغان زىيان بىلەن چوقۇم سىنايمىز. (بېشىغا كەلگەن مۇسىبەت ۋە زىيان ــ زەخمەتلەرگە) سەبر قىلغۇچىلارغا (جەننەت بىلەن) خۇشخەۋەر بەرگىن. ئۇلارغا بىرەر مۇسىبەت كەلگەن چاغدا، ئۇلار: «بىز ئەلبەتتە ئاللاھنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىمىز (ئاللاھنىڭ بەندىلىرىمىز)، چوقۇم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز» دەيدۇ. ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر، ئەنە شۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر﴾2/«بەقەرە»: 155 - 157.

بۇ ھەقتىكى ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

بۇ ھەقتىكى ھەدىسلەرگە كەلسەك، «سەھىھەين»دە ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ھېچبىر كىشىگە سەبر قىلىشتىنمۇ بەك ياخشى ۋە كەڭرى سوۋغا بېرىلمىگەندۇر»[2].

يەنە بىر ھەدىستە رەسۇلۇللاھ: «سەبر ئىمانغا نىسبەتەن بەدەنگە باش ئورنىدا تۇرىدۇ»[3] دېگەن.

ھەسەن ئەلبەسرىي رەھمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «سەبر قىلىش ياخشىلىق خەزىنىلىرىدىن بىر خەزىنەدۇر، ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە ئۇنى ئۆز ھۇزۇرىدا ھۆرمەتلىك كىشىگىلا بېرىدۇ».

ئاللاھ تائالانىڭ ھەقىقىي تونۇغۇچىلاردىن بىرىنىڭ يانچۇقىدا بىر پارچە خەت بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر سائەتتە چىقىرىپ ئۇنىڭغا قارايتتى. ئۇ خەتتە بۇ ئايەت يېزىلغان ئىدى: ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ (ئۇلارغا بولىدىغان ئازابنى تەخىر قىلىش) ھۆكمىگە سەبر قىلغىن، سەن ھەقىقەتەن بىزنىڭ ھىمايىمىزدىدۇرسەن، (ئۇيقۇدىن) تۇرغان ۋاقتىڭدا پەرۋەردىگارىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن، ھەمدى ئېيتقىن﴾52/«تۇر»: 48.

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5927)؛ مۇسلىم (1151). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1469)؛ مۇسلىم (1053). ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (40). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 3535) «بەك زەئىف» دېگەن.

سەبر قىلىشنىڭ ھەقىقىتى ۋە مەنىسى

شۇنى بىلگىنكى، سەبر قىلىش ئىنسانىي خۇسۇسىيەتتۇر. ھايۋانلار ناقىس يارىتىلغاچقا ۋە تەبىئىي تۈرتكىلىرىگە مەھكۇم بولغاچقا، ئۇلاردا سەبر قىلىش يوقتۇر. پەرىشتىلەر مۇكەممەل بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلاردىمۇ سەبرنىڭ بولۇشى تەسەۋۋۇر قىلىنمايدۇ. چۈنكى، پەرىشتىلەر ئىللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا ئىبادەت قىلىشقا خاس قىلىپ يارىتىلغانىدۇر. ئۇلارغا ئىللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىن توسىدىغان بىر توسمۇچى شەھۋەت ھۆكۈمران قىلىنمىغاندۇر.

ئىنسان بولسا باللىق مەزگىلىدىلا ھايۋانغا ئوخشاش نۇقسانلىق يارىتىلغانىدۇر. ئۇنىڭدا باللىق مەزگىلىدە ئۆزى موھتاج بولىدىغان ئوزۇقلىنىش ئىستىكىلا يارىتىلغانىدۇر. ئاندىن بالىدا ئويۇن - تاماشا ۋە زىننەت ئىستىكىگە ھېرىسمەنلىك كۆرۈلىدۇ، ئاندىن نىكاھلىنىش ئىستىكى ئاشكارا بولىدۇ. ئۇنىڭدا سەبر - تاقەت كۈچى بولمايدۇ. ئەقلىي كۈچى ھەرىكەت قىلىپ كۈچلەنسە، ئۇ ئاق - قارىنى پەرق ئېتىش يېشىدا ھىدايەت نۇرلىرىنى كۆرىدۇ ۋە بالاغەت يېشىغا يەتكۈچە، خۇددى قۇياش شارى زاھىر بولغانغا قەدەر تاكى نۇرى تەدرىجىي ئاشكارا بولغانىدەك، تەدرىجى ئۆسۈپ يېتىلىدۇ. لېكىن، ئۇ كەمتۈك ھىدايەت بولۇپ، ئۇنىڭغا ئاخىرەت مەنپەئەتلىرىنى كۆرسىتەلمەيدۇ. بۇ كەمتۈك ھىدايەت نۇرى شەرئەت ئىلىم - مەرىپىتى بىلەن باغلانغاندا ئاخىرەتكە مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەر كۆرۈنىدۇ ۋە ئۇنىڭ قورالى كۆپ بولىدۇ. لېكىن، ئىنسان تەبىئىتى ئۆزى ياخشى كۆرگەن نەرسىنى تەلەپ قىلىدۇ، شەرئەت ۋە ئەقىل بولسا ئىنسان تەبىئىتىنى ياخشى كۆرگەن نەرسىسىدىن چەكلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىنسان تەبىئىتى بىلەن شەرئەت ۋە ئەقىل ئارىسىدا ئۇرۇش پارتلايدۇ. بۇ ئۇرۇشنىڭ جەڭ مەيدانى ئىنساننىڭ قەلبىدۇر. دېمەك، سەبر قىلىش ئىستەك غەرىزىگە قارشى دىن تۈرتكىسىنىڭ مۇستەھكەم تۇرۇشىدىن ئىبارەتتۇر. ئەگەر ئۇ ئىستەكنى بويسۇندۇرغۇچە مۇستەھكەم تۇرسا، سەبر قىلغۇچىلار قاتارىغا قېتىلىدۇ. ئەگەر ئۇ ئاجىز كېلىپ، ئىستەككە يېڭىلسە ۋە شەھۋەتنى دەپئ قىلىشقا قادىر بولالمىسا، شەيتانلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى قاتارىغا قېتىلىدۇ. بۇنداق بولغاندا، سەبر قىلىش دىنىي تۈرتكىنىڭ ھاۋايى - ھەۋەسكە قارشى تۇرۇشتا مۇستەھكەم تۇرۇشىدىن ئىبارەتتۇر. بۇ قارشى تۇرۇش ئىنسانلار خۇسۇسىيتىدۇر.

پەسىل

شۇنى بىلگىنكى، سەبر ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

ئۇنىڭ بىرى، بەدەنگە خاس سەبردۇر. بەدەن بىلەن ئېغىرچىلىقلارنى كۆتۈرۈش ۋە ئىبادەتلەر ياكى ئۇنىڭدىن باشقا قىيىن ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇشقا ئوخشاش.

يەنى بىرى بولسا نەپسىنىڭ ئىنسان تەبىئىتى ۋە ھاۋايى - ھەۋىسى تەلەپ قىلىدىغان نەرسىلەرگە قارشى سەبر قىلىشىدۇر. ئەگەر قورساق ۋە ئەۋرەت شەھۋىتىدىن سەبر قىلىنسا، بۇ تۇرلۇك سەبر «ئىپپەت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر ئۇرۇش قىلىشتا سەبر قىلىنسا «باتۇرلۇق» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر ئاچچىقنى يۇتۇشتا سەبر قىلىنسا «ھەلىملىك»، بىئارام قىلغۇچى ھادىسىدە سەبر قىلىنسا «كەڭ قورساقلىق»، بەرەر سىرنى يوشۇرۇشتا سەبر قىلىنسا «ئاغزى چىڭلىق»، ئەگەر تۇرمۇشنىڭ ئارتۇقچە نەرسىلىرىدىن سەبر قىلىنسا «زاھىدلىق»، ئەگەر ئازغىنە نېسىۋىگە سەبر قىلىنسا «قانائەت» دەپ ئاتىلىدۇ.

مۇسىبەت دەمىدىكى دەل سەبرچانلىقتۇر. بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن مەزمۇنلاردىن ئىمان ئەخلاقلىرىنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئىسىملىرى ھەرخىل بولسىمۇ، باغلىنىشلىق نەرسىلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ سەبر قىلىشنىڭ جۈملىسىدىن ئىكەنلىكى ئاشكارىدۇر.

شۇنى بىلگىنكى، بەندە ھەرقانداق ھالەتتە سەبر قىلىشتىن بىھاجەت بولالمايدۇ. چۈنكى، بەندە دۇنيادا يولۇققۇسى بارلىق نەرسىلەر ئىككى تۈردىن خالىي بولمايدۇ:

بىرىنچى تۈر: تەن ساقلىق، سالامەتلىك، مال - مۈلۈك، يۈز - ئابرۇي، خىش - ئەقرەبا، كۆپلىگەن ئەگەشكۈچى ۋە مول دۇنيا لەززەتلىرىدىن ئىبارەت ئىنسانىنىڭ ھاۋايى - ھەۋىسىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان نەرسىلەر. ئىنسان بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە سەبر قىلىشقا موھتاج. چۈنكى، سەبر قىلىش ئارقىلىق ئىنسان ئۇ نەرسىلەرگە مايىل بولۇپ كەتمەيدۇ، ئۇنىڭ بىلەن لەززەتلىنىشكە بېرىلمەيدۇ ۋە ئۆز مېلىنى سەرپ قىلىش ۋە بەدىنى بىلەن ھەقكە يارەدەم قىلىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىگە رىئايە قىلىدۇ.

ئىنسان لەززەتلەرگە بېرىلىش ۋە ئۇنىڭغا مايىل بولۇشتىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىسا، بۇ ئۇنى ھاكاۋۇرلۇق ۋە ھەددىدىن ئېشىشقا ئېلىپ بارىدۇ.

ئارىسىلار (ئاللاھنى ھەقىقىي تونۇغۇچىلار) دىن بىرى مۇنداق دېگەن: «مۇئمىن بالا - مۇسىبەتكە سەبر قىلالايدۇ، ئەمما كەڭرى تۇرمۇش سىنىقىغا پەقەت سىددىق (بەك راستچىل) كىشىلا سەبر قىلالايدۇ».

ئابدۇررااھمان ئىبنى ئەۋف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «بىز قىينىچىلىق

بىلەن سىنىلىپ سەبر قىلىدۇق، ئەمما كەڭرى تۇرمۇش بىلەن سىنىلىۋىدۇق، سەبر قىلالمىدۇق». شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۇئمىنلەر! ماللىرىڭلار ۋە باللىرىڭلار سىلەرنى ئاللاھنىڭ زىكرىدىن (يەنى ئاللاھنىڭ تائەت - ئىبادىتىدىن) غەپلەتتە قالدۇرمىسۇن، كىملەركى شۇنداق قىلىدىكەن، ئۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر﴾63/«مۇنافىقۇن»: 9.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿بىلىڭلاركى، سىلەرنىڭ ماللىرىڭلار، باللىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن بىر تۈرلۈك سىناقتۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا چوڭ ساۋاب بار﴾8/«ئەنفال»: 28.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۇئمىنلەر! سىلەرنىڭ ئايالىرىڭلاردىن، باللىرىڭلاردىن سىلەرگە دۈشمەن بولىدىغانلىرىمۇ بار، ئۇلاردىن ئېھتىيات قىلىڭلار، ئەگەر (ئۇلارنى) ئەپۇ قىلساڭلار، كەچۈرسەڭلار، مەغپىرەت قىلساڭلار (ئاللاھ سىلەرنىمۇ مەغپىرەت قىلىدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾64/«تەغابۇن»: 14.

ھەقىقىي ئەركەك كەڭرى تۇرمۇشقا سەبر قىلالايدىغان كىشىدۇر. بۇ سەبر شۈكۈر قىلىشقا باغلىنىدۇ. سەبر قىلىش بولسا مۇكەممەل شۈكۈر قىلىش بىلەن تاكامۇللىشىدۇ. كەڭرى تۇرمۇشقا سەبر قىلىش شۇنىڭ ئۈچۈن قىيىندۇركى، بۇ ھالەتتە سەبر قىلىش قۇربى يېتىپ تۇرۇپ سەبر قىلغانلىقتۇر. ئاچ قالغان ئادەم لەززەتلىك تاماق ھازىر بولغاندا سەبر قىلغانغا قارىغاندا، تاماق يوق ۋاقتىتا بەكرەك سەبر قىلالايدۇ.

ئىككىنچى تۈر: ھاۋايى - ھەۋەسنىڭ ئەكسىچە نەرسىلەر بولۇپ، ئۇ ئۈچ قىسىمدۇر:

بىرىنچى قىسىم: تائەت - ئىبادەتلەرنى قىلىشتا سەبر قىلىش؛

ئىنسان تائەت - ئىبادەتلەرنى قىلىشتا سەبرگە موھتاجدۇر. چۈنكى، نەپس ئۆز تەبىئىتىدە قوللۇق قىلىشتىن قاچىدۇ.

ئىبادەتلەردىن نامازغا ئوخشاش ئىنسانىنىڭ ھۇرۇنلۇقى سەۋەبىدىن قىلىش ئېغىر تۇيۇلىدىغان ئىبادەتلەر باردۇر. زاكات بېرىشكە ئوخشاش بېخىللىق سەۋەبىدىن قىلىش ئېغىر تۇيۇلىدىغان ئىبادەتلەر باردۇر. ھۇرۇنلۇق ۋە بېخىللىق سەۋەبىدىن قىلىش ئېغىر تۇيۇلىدىغان ھەج ۋە جىھادقا ئوخشاش ئىبادەتلەر باردۇر.

ئاللاھ رىزالىقىنى ئىرادە قىلغۇچى ئۈچ خىل ھالەتتە رەببىنىڭ تائەت - ئىبادىتىگە سەبر قىلىشقا موھتاج بولىدۇ:

ئىبادەتتىن بۇرۇنقى ھالەت، يەنى نىيەتنى توغرىلاش، ئىخلاس قىلىش ۋە رىيا ئارىلىشىپ قېلىشتىن سەبىر قىلىش (ساقلىنىش) تۇر.

ئىبادەتتىكى ھالەت، يەنى ئىبادەت جەريانىدا ئاللاھ تائالادىن غاپىل قالماسلىق، ئىبادەتنىڭ سۈننەت ۋە ئەدەبلىرىنى بەجا كەلتۈرۈشتىن ئىبرىنمەسلىك، بۇ ئارقىلىق ئىبادەتتىن پاراغ بولغانغا قەدەر چارچاپ قالماي سەبىر قىلىشنى لازىم تۇتۇشتۇر.

ئاخىرقىسى، ئىبادەتتىن كېيىنكى ھالەتتۇر. بۇ ھالەتتىكى سەبىر بولسا ئىبادەتنى سەبىر بىلەن يوشۇرۇش، رىيا ۋە شۆھرەت تۇپەيلىدىن ئىبادىتىنى ئاشكارىلىماسلىق ۋە ئىبادەتنى بۇزىدىغان ھەرقانداق ئىشنى قىلماي سەبىر قىلىش لازىم. كىمكى سەدىقە قىلغاندىن كېيىن سەبىر قىلىپ مىننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت يەتكۈزۈشتىن ساقلانمسا، قىلغان سەدىقىسىنىڭ ساۋابى يوققا چىقىدۇ[1].

ئىككىنچى قىسىم: گۇناھ - مەئسىيەتلەر ئالدىدا ئۇنى قىلماي سەبىر قىلىش. بەندە بۇنىڭغا نېمىدېگەن موھتاج - ھە!

ئەگەر گۇناھ قىلىش، ئاسان بولغان غەيۋەت قىلىش، يالغان ئېيتىش، جېدەللىشىش قاتارلىق تەل بىلەن قىلىنىدىغان گۇناھلار بولسا، بۇ گۇناھلارنى قىلماي سەبىر قىلىش قېيىندۇر. سەن باشقىلار يېپەك كىيىم كىيسە ئۇنى يامان كۆرىدىغان، ئەمما ئۆزى كۆن بويى غەيۋەت قىلسىمۇ، ئۆز قىلمىشىنى يامان كۆرمەيدىغان بىر كىشىنى كۆرسەن. كىمكى سۆزلىگەندە تىلىنى باشقۇرۇشقا ۋە سەبىر قىلىشقا قادىر بولالمايدىكەن، ئۇنداق كىشى پەقەت باشقىلاردىن ئايرىلىپ تۇرۇش بىلەنلا گۇناھتىن ساقلىنىپ قالىدۇ.

ئۈچىنچى قىسىم: مۇسىبەتلەرگە ئوخشاش سىناق دائىرىسىگە كىرمەيدىغان ئىشلار. مەسىلەن، يېقىن كىشىلەرنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى، مال - مۈلكىلەرنىڭ يوقاپ كېتىشى، قارىغۇ بولۇپ قېلىش، ساقسىزلىق ۋە باشقا ھەرتۈرلۈك بالا - مۇسىبەتلەر. بۇلارغا سەبىر قىلىش ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى سەبىر قىلىشنىڭ جۈملىسىدىندۇر. چۈنكى، بۇ سەبىر بەرگۈچى ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسىگە ئىشەنگەنلىكتۇر.

رەسۇلۇللاھ: «ئاللاھ تائالا كىمگە ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئۇ مۇسىبەتكە

[1] ﴿ئى مۇئمىنلەر! پۇل ـ مېلىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەيدىغان كىشى (نەڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتكىنىگە) ئوخشاش، بەرگەن سەدىقىلارنى مىننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت يەتكۈزۈش بىلەن بىكار قىلىۋەتمەڭلار. بۇنداق (پۇل ـ مېلىنى باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان) ئادەم خۇددى ئۈستىگە توپا ـ چاڭ قونۇپ قالغان، قاتتىق يامغۇردىن كېيىن (يۇيۇلۇپ) بۇرۇنقىدەك بولۇپ قالغان سىلىق تاشقا ئوخشايدۇ. ئۇلار قىلغان ئەمەللىرى ئۈچۈن (ئاخىرەتتە) ھېچقانداق ساۋابقا ئىگە بولالمايدۇ. ئاللاھ كافىر قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ﴾2/«بەقەرە»: 264.

دۇچار قىلىندۇ»[1] دېگەن.

بۇنىڭغا يېقىن بولغان يەنە بىر قىسىم بار بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ كىشىلەرنىڭ قىلغان ئەزىيەتلىرىگە سەبر قىلىشتۇر. بۇ خۇددى سۆز ياكى ئىش - ھەرىكەت بىلەن يا نەپسىگە، يا مېلىغا ئەزىيەت يەتكۈزۈلگەن كىشىگە ئوخشاش. بۇ ئىشلارغا سەبر قىلىش ئەزىيەت يەتكۈزگۈچىگە ئوخشاش شەكىلدە ئەزىيەت يەتكۈزمەسلىك بىلەن بولىدۇ.

كىشىلەر يەتكۈزگەن ئەزىيەتكە سەبر قىلىش يۈكسەك مەرتىۋە جۈملىسىدىندۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر (يۇقىرىقى ئەھۋاللار يۈز بەرگەندە) سەبر قىلساڭلار (سۆزۈڭلار ۋە ھەرىكىتىڭلاردا ئاللاھتىن) قورقساڭلار، ئۇنداقتا بۇ ھەقىقەتەن ئىرادە بىلەن قىلىنىشقا تېگىشلىك ئىشلاردىندۇر﴾3/«ئال ئىمران»: 186.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿بىز ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن يۈرىكىڭنىڭ سىقىلىۋاتقانلىقىنى ئوبدان بىلىمىز﴾15/«ھىجر»: 97. ﴿ئەگەر سەبر قىلساڭلار (يەنى ئىنتىقام ئالماي كەچۈرسەڭلار)، بۇ سەبر قىلغۇچىلار (يەنى كەچۈرگۈچىلەر) ئۈچۈن (ئەلۋەتتە) ياخشىدۇر﴾16/«نەھل»: 126.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «سەبر قىلىش ئۇچ تۈرلۈك بولىدۇ. ئۇلار: مۇسىبەتكە سەبر قىلىش، تائەت - ئىبادەت قىلىشتا سەبر قىلىش ۋە گۇناھ - مەئسىيەت ئالدىدا سەبر قىلىشتىن ئىبارەت. كىمكى مۇسىبەتكە سەبر قىلىپ، ئۇنىڭغا ئەڭ گۈزەل شەكىلدە بەرداشلىق بەرسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا 300 دەرىجە يازىدۇ، بىر دەرىجە بىلەن يەنە بىر دەرىجە ئارىسىدا ئاسمان ۋە زېمىنىنىڭ ئارىسىچىلىك مۇساپە باردۇر. كىمكى تائەت - ئىبادەت قىلىشتا سەبر قىلسا، ئۇنىڭغا 600 دەرىجە يېزىلىدۇ. ھەر ئىككى دەرىجە ئارىسىدا زېمىنىنىڭ چېگراسىدىن ئەرشىنىڭ چېكىگىچە بولغان مۇساپىدەك ئارىلىق باردۇر. كىمكى گۇناھ - مەئسىيەت ئالدىدا سەبر قىلسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا 900 دەرىجە يازىدۇ، ھەر ئىككى دەرىجە ئارىسىدا ئىككى قېتىم زېمىنىنىڭ چېگراسىدىن ئەرشىنىڭ چېكىگىچە بولغان مۇساپىدەك ئارىلىق بولىدۇ»[2].

سەبر قىلىشنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر كۆپتۇر. شۇ ھەدىسلەردىن، ئىمام بۇخارىي ۋە ئىمام مۇسلىم «سەھىھەين»دە رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ

[1] بۇخارىي (5645). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «سەبرنىڭ پەزىلىتى»، (24). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 3532) «زەئىف» دېگەن.

ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمانغا تىكەن كىرىش چاغلىق مۇسىبەت يەتسە، ئاللاھ تائالا شۇ سەۋەب ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى يوققا چىقىرىدۇ»[1].

يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمانغا يەتكەن ھارغىنلىق ياكى كېسەللىك، ياكى ئەندىشە، ياكى قايغۇرۇش، ياكى ئەزىيەت ۋەياكى غەم - غۇسسەلەر ئۇچۇن، ھەتتا بەدىنگە كىرىپ كەتكەن بىر تىكەن ئۇچۇنمۇ، ئاللاھ ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى يۇيىۋېتىدۇ»[2].

يەنە بىر ھەدىستە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «مۇئمىن ئەر ۋەمۇئمىنە ئايالىنىڭ ئۆزىگە، پۇل - مېلىغا ۋە بالىچاقلىرىغا داۋاملىق مۇسىبەت يېتىپ تۇرىدۇ. ئاخىرىدا، ئاللاھ تائالا بىلەن ھېچقانداق گۇناھى يوق ھالەتتە ئۇچرىشىدۇ»[3] دېگەن.

سەئىد ئىبنى ئەبى ۋەققاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «مەن:

— ئى ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى! قايسى كىشىلەر ئەڭ قاتتىق سىنىلىدۇ؟ — دېگەنىدىم، رەسۇلۇللاھ:

— پەيغەمبەرلەر، ئاندىن سالىھلار، ئاندىن ياخشىلارنىڭ ئەڭ ياخشىلىرى. بىر ئادەم دىنى بىلەن سىنىلىدۇ، ئەگەر كىشى قاتتىق دىندار بولسا، سىناق قاتتىق بولىدۇ، ئەگەر نورمال دىندار بولسا، سىناق يەڭگىل بولىدۇ، بىر بەندە داۋاملىق مۇسىبەت بىلەن سىنىلىدۇ، ھەتتا ئۇ بىگۇناھ ھالدا زېمىندا ماڭىدۇ»[4] دېدى.

بىزگە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدى: «ئاللاھ تائالا: ‹مەن بىر بەندەمنىڭ يا بەدىنگە، يا مېلىغا ۋەيا بالىسىغا مۇسىبەت ئەۋەتسەم، ئۇ بەندە مۇسىبەتنى چىرايلىق رەۋىشتە سەبر قىلىپ قارشى ئالسا، مەن ئۇنىڭغا قىيامەت كۈنى مىزان تۇرغۇزۇشتىن ياكى ئۇنىڭ نامە - ئەمال دەپتىرىنى ئېچىشتىن ھايا قىلمەن› »[5].

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5640)؛ مۇسلىم (2572).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5641، 5642)؛ مۇسلىم (4573). ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] ئەھمەد (7846)؛ تىرمىزىي (2399). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ»، 5815) «سەھىھ» دېگەن.

[4] ئەھمەد (1481)؛ تىرمىزىي (2398)؛ ئىبنى ماجە (4023). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ»، 992) «سەھىھ» دېگەن.

[5] قۇزائىي: «مۇسنەدۇششىھاب»، (1338). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 4044) «زەئىف» دېگەن.

پەسل: سەبر قىلىشنىڭ ئەدەبلىرى توغرىسىدا

سەبرنىڭ ئەدەبلىرىدىن بىرى، مۇسىبەت يەتكەن ئاۋۋالقى ۋاقىتتا سەبر قىلىشتۇر. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سەبر دېگەن مۇسىبەت يەتكەن ئاۋۋالقى پەيتتە بولىدۇ»[1] سەھىھ ھەدىس.

سەبر قىلىش ئەدەبلىرىدىن يەنە بىرى، مۇسىبەت يەتكەن چاغدا ئىستىرجا ئېيتىش («ئىننالىللاھى ۋە ئىننا ئىلەيھى راجىئۇن» يەنى بىز ئاللاھ ئۈچۈنمىز، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايىتقۇچىلارمىز، دېيىش). مۇسلىم رىۋايەت قىلغان، ئۇممۇ سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ھەدىسىدە بۇ توغرىسىدا مەزمۇن كەلگەن[2].

بەدەن - ئەزالار ۋە تىلنىڭ جىم تۇرۇشىمۇ سەبر قىلىش ئەدەبلىرىدىندۇر. ئاۋاز چىقارماي كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇش دۇرۇستۇر. ھەكىملەردىن بىرى مۇنداق دېگەن: «مۇسىبەت يەتكەندە سەبرسىزلىك قىلىش قولدىن كەتكەن نەرسىنى قايتۇرۇپ كېلەلمەيدۇ، لېكىن دۈشمەننى خۇشال قىلىدۇ».

ئەبۇ تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئايالى ئۇممۇ سۇلەيم ئوغلى ئۆلۈپ كەتكەندە مۇسىبەتنى چاندۇرمىغاندەك، مۇسىبەت يەتكەن كىشىدە مۇسىبەت ئالامىتىنىڭ كۆرۈلمەسلىكىمۇ ئەڭ گۈزەل رەۋىشتە سەبر قىلغانلىق قاتارىدىندۇر.

بۇ ھەقتىكى ھەدىس «سەھىھۇ مۇسلىم»دا مەشھۇردۇر[3].

سابىت ئەلبۇنانىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ئابدۇللاھ ئىبنى مۇتەررىف ئۆلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ دادىسى مۇتەررىف كىشىلەرنىڭ يېنىغا چىرايلىق كىيىم كىيىپ، چېچىنى مايلىغان ھالەتتە چىقىپ كەلدى. كىشىلەر بۇنىڭدىن غەزەپلىنىپ:

— ئابدۇللاھ ئۆلگەن تۇرسا، سەن مۇشۇنداق كىيىم بىلەن چېچىڭنى مايلاپ چىقامسەن؟ — دېگەنىدى، مۇتەررىف بۇنىڭغا جاۋابەن مۇنداق دېدى:

— مەن بۇ مۇسىبەت بىلەن چۈشكۈنلىشىمۇ؟! رەببىم تەبارەكە ۋەتائالا ماڭا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1283)؛ مۇسلىم (926). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئۇممۇ سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم: «ھەر قانداق بىر مۇسۇلمانغا مۇسىبەت يەتكەن ۋاقىتتا ئاللاھنىڭ بۇيرىغىنى بويىچە: ‹بىز ئەلبەتتە ئاللاھنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىمىز (يەنى ئاللاھنىڭ بەندىلىرىمىز)، چوقۇم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز› دېگەن ئايەتنى ۋە: ‹ئى ئاللاھ! ماڭا يەتكەن مۇسىبەتتە ماڭا ئەجىر بەر ۋە ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىسىنى بەر!› دېگەن دۇئانى ئوقۇسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا تىلىگىنىنى بېرىدۇ». مۇسلىم (918).

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5470)؛ مۇسلىم (2144). ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئـۇچ خسـلەتنى ۋەدە قىلـدى، ھەربىـر خسـلەت مـاڭا دۇنيـا ۋە ئۇنىڭدىكـى نەرسـىلەردىن ياخشـىدۇر. ئـاللاھ تائـالا مۇنـداق دەيـدۇ: ﴿ئۇلارغـا بىرەر مۇسـىبەت كەلگەن چاغـدا، ئـۇلار: «بىـز ئەلبەتتـە ئاللاھنـڭ ئىگىدارچىلىقىدىمىـز (ئاللاھنـڭ بەندىلىرىمىـز)، چوقـۇم ئاللاھنـڭ دەرگاھىغـا قايتىمـز» دەيـدۇ. ئەنـە شـۇلار پەرۋەردىگارىنىـڭ مەغپىرىتـى ۋە رەھمىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر، ئەنە شۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر﴾2/«بەقەرە»: 157.

مۇتەرىـف يەنـە مۇنـداق دېـدى: «ئەگـەر مـاڭا ئاخىرەتتـە بىـر غېدىـر سـۇ چاغلىـق نەرسـە بېرىلمىدىغـان بولسـا، مـەن شـۇ نەرسـىنىڭ ئېۋەزىگـە دۇنيـادا مەنىـن بىـر نەرسە مۇسىبەت بىلەن ئېلىنىشىنى ياخشى كۆرىمەن».

سـىلە ئىبنـى ئەشـيەم ئوغلـى بىلـەن ئۇرۇشـقا چىققـان ئىـدى. سـىلە ئوغلىغـا: «ئوغلـۇم! ئالدىغـا چىقـىپ ئۇرۇشـقىنىكى، مـەن ساڭا ساۋاب ئۈمـىد قـىلاي» دېـدى. ئوغلـى دۈشـمەنگە ھۇجـۇم قىلـىپ ئۇرۇشـۇپ ئۆلتۈرۈلـدى، ئاندىـن سـىلەمۇ ئالدىغـا چىقـىپ، دۈشـمەنگە قارشـى ئۇرۇشـۇپ ئۆلتۈرۈلـدى. شـۇنىڭ بىلـەن ئايـاللار سـىلەنىڭ ئانىسـى مۇئـازە ئەدەۋىييەنـىڭ يېنىغـا يىغىلغانـدى، شـۇندا سـىلەنىڭ ئانىسـى: «سـىلەر مېنـى تەبرىكلىگىلـى كەلگـەن بولسـاڭلار، خۇش كەپسـىلەر! ئەگـەر بۇنىڭدىن باشقا ئىش ئۈچۈن كەلگەن بولساڭلار، قايتىپ كېتىڭلار!» دېدى.

ئەگـەر مۇسـىبەت يوشـۇرغىلى بولمىدىغـان مۇسـىبەت بولسـا، ئۇنـى يوشـۇرۇش ئاللاھ تائالانىـڭ يوشۇرۇن نېئىمەتلىرىدىن بىر نېئىمەتتۇر.

ئەبـۇ ھۇرەيـرە رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمنىڭ مۇنـداق دېگەنلىكىنـى رىۋايـەت قىلـدۇ: «بىـر بەنـدە كېسـەل بولـۇپ قالسـا، ئـاللاھ تائـالا ئۇنىڭغـا ئىككـى پەرىشـتە ئەۋەتـىپ: ‹سـىلەر ئـۇ كېسـەل كىشـى ئۆزىنـى يـوقلاپ كەلگۈچىلەرگـە نېمـە دەيـدۇ؟ قـاراپ تـۇرۇڭلار!› دەيـدۇ. شـۇنداق قىلـىپ، يوقلىغۇچىلار كىرگەنـدە ئـۇ بەنـدە ئـاللاھ تائالاغا ھەمدۇسـانا ئېيتسـا، ئىككى پەرىشـتە ئۇنـى ئـاللاھ تائالانىـڭ ھۇزۇرىغـا ئېلىـپ چىقىـدۇ، ھالبۇكـى ئـاللاھ تائالا بەندىسـىنىڭ نېمـە دېگەنلىكىنـى ئوبـدان بىلىـپ تۇرىـدۇ. ئاندىـن ئـاللاھ تائـالا: ‹مـەن بەندەمنـى ۋاپـات تاپقۇزسـام، ئۇنـى جەننەتكـە كىرگۈزىمـەن، ئەگـەر ئۇنـىڭ كېسـىلىگە شـىپالىق بەرسـەم ئۇنـىڭ گۆشـىنى تېخىمـۇ ياخشـى بولغـان باشـقا بىـر گۆشـكە، قېنىنـى تېخىمـۇ ياخشـى قانغـا ئالماشـتۇرۇپ بېرىمـەن ۋە ئۇنـىڭ خاتالىقلىرىنـى يۇيـۇپ تاشلايمـەن› دەيدۇ»[1].

ئەلـى رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ مۇنـداق دېگـەن: «كېسـەل بولسـاڭ، ئۇنـى باشـقىلارغا

[1] مالىك (1682)؛ بەيھەقـي: «شـۇئەبۇلئىمان»، (9471). ئەتـاۋ ئىبنـى يەسـاردىن «مۇرسـەل» دۇر. ئالبانـي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 272) «مۇرسەل سەھىھ» دېگەن.

شىكايەت قىلماسلىقىڭ ۋە مۇسىبىتىڭنى تىلغا ئالماسلىقىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىنى تونۇغانلىقىڭ ۋە ئاللاھ تائالانى ئۇلۇغلىغانلىقىڭ جۈملىسىدىندۇر».

ئەھنەف رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ بىر كۆزۈم قارىغۇ بولۇپ قالغىلى 40 يىل بولدى، مەن ئۇنى ھېچكىمگە دەپ باقمىدىم».

بىر كىشى ئىمام ئەھمەدكە:

— ئۆزىڭىزنى قانداقراق ھېس قىلىۋاتىسىز؟ — دېگەندى، ئىمام ئەھمەد:

— ياخشى، تېنىم سالامەت! — دېدى. ئۇ كىشى:

— تۈنۈگۈن ئاخشام قىزىپ قالدىڭىزمۇ؟ — دېگەندى، ئىمام ئەھمەد:

— ساڭا تېنىم سالامەت دېدىمغۇ؟! ساڭا بۇ سۆز يېتەرلىك، مېنى ياقتۇرمايدىغان نەرسىنى سۆزلىگىلى سالمىغىن، — دېدى.

شەقىق بەلخىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۆزىگە يەتكەن مۇسىبەتنى ئاللاھ تائالادىن باشقىغا دەيدىكەن، ئاللاھ تائالاغا قىلغان تائىتى ـ ئىبادىتىدە ھەرگىز لەززەت ھېس قىلالمايدۇ».

ھەكىملەردىن بىرى مۇنداق دېگەن: «مۇسىبەتلەرنى يوشۇرۇش ياخشىلىق خەزىنىلىرىدىن بىرىدۇر. سەلەف سالىھلەر مۇسىبەت يەتسە، ئۇنىڭ ساۋابىنى ئويلاپ خۇشال بولۇشاتتى».

سەلەف سالىھلەرنىڭ سەبر قىلىش ھەققىدىكى ھېكايىلىرى مەشھۇردۇر.

شۇ ھېكايىلەردىن بىرى: شۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئابدۇلمەلىك ئىبنى ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز ئۆلۈپ كەتكەندە، ئۇنى دادىسى ئۆمەر دەپنە قىلىپ، تۇپراق بىلەن قەبرىسىنى تۈزلەپ بولغاندىن كېيىن ئۆرە تۇرىدۇ، كىشىلەر ئۇنىڭ ئەتراپىنى قورشىغاندا، ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز مۇنداق دەيدۇ: «ئى ئوغلۇم! ئاللاھ ساڭا رەھىم قىلسۇن، سەن ئاتاڭغا بەك ۋاپادار ئىدىڭ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمەنكى! ئاللاھ سېنى ماڭا سۇۋغات قىلىپ بەرگەندىن بۇيان، مەن سەن سەۋەبلىك بەك خۇشال بولدۇم. ياق! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! ئاللاھ تائالانىڭ سېنى ۋاپات تاپقۇزغانلىقىغمۇ بەك خۇشال بولدۇم، مەن سېنى ئاللاھ تائالا كەلتۈرگەن بۇ مەنزىلگە قويغاندىن باشلاپ، ئاللاھ تائالا تەرەپتىن بولىدىغان ساۋابتىن ئىبارەت نېسىۋەمنى ئۈمىد قىلدىم».

دېدىلەر: ئەگەر سەبر قىلىشتىن بولغان مەقسەت مۇسىبەتلەرنى يامان كۆرمەسلىك بولسا، ئىنسانىنىڭ بۇنىڭغا كۈچى يەتمەيدۇ. بايان قىلغىنىڭىزدەك،

مۇسىبەتلەر مەۋجۇد تۇرۇپ خۇشال بولۇش تامامەن ئىمكانسىزدۇر، (ئۇنداق ئەمەسمۇ)؟

جاۋاب: سەبر قىلىش پەقەت ياخشى كۆرۈلىدىغان ياكى ياماق كۆرۈلىدىغان نەرسىگە قارىتا بولىدۇ. ئىنسان كۆڭلىدە بىئارام بولۇشقا ئوخشاش ئۆز ئىختىيارىدا بولمىغان ئىشتىن چەكلەنمەيدۇ. لېكىن، ياقىلىرىنى يىرتىش، يۈز - كۆزلىرىنى كاچاتلاش ۋە پەريات - پىغان قاتارلىق ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن قىلىدىغان ئىشلاردىن چەكلىنىدۇ. بىز ھېكايىلەردە تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن بەزى كىشىلەرنىڭ مۇسىبەت يەتكەنده خۇشال بولۇشىغا كەلسەك، ئۇ ئىنسان تەبىئىتى جەھەتتىن ئەمەس، بەلكى شەرئىي جەھەتتىن خۇشال بولۇشتۇر. چۈنكى، ئىنسان تەبىئىتى مۇسىبەتلەرنى ياماق كۆرىدۇ.

بۇ، مىسالى بىر بىمارغا كېسىلىگە قارىتا بىر ئىچىملىك رېتسىپ قىلىپ بېرىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەم بۇ بارىدا كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ ۋە ئۇنىڭغا مېلىنى سەرپ قىلىدۇ. ئاندىن ئىچىملىكنى ئالغۇدەك مال تاپقان چاغدا، قاتتىق خۇشال بولىدۇ ۋە تېنىنىڭ ساقىيىشىنى ئۈمىد قىلىپ، ئۇ ئىچىملىكنى ئىچىدۇ. ھالبۇكى، ئۇ ئادەمنىڭ تەبىئىتى ئەسلىدە ئۇ ئىچىملىكنى ئىچىشنى ياماق كۆرىدۇ.

ئەگەر بىر پادىشاھ بىر كەمبەغەلگە: «سېنى بۇ يۇمشاق تاياق بىلەن ئۇرسام، ھەرقېتىملىق ئۇرۇشقا مىڭ تىللا بېرىمەن» دېسە، كەمبەغەل ئەلبەتتە كۆپ ئۇرۇلۇشنى ياخشى كۆرگەن بولاتتى. ئۇنىڭ كۆپ ئۇرۇلۇشنى ياخشى كۆرۈشى تاياقنىڭ ئاغرىتمايدىغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى تاياق ئاغرىتسىمۇ، ئۇنىڭغا كېلىدىغان مال سەۋەبلىك ئۇرۇلۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. شۇنىڭدەك سەلەف سالىھلەرمۇ ساۋابنى كۆزلىگەنلىكتىن ئۇلارغا كەلگەن مۇسىبەت يەڭگىل بىلىنگەن.

پەسل: سەبر قىلىشنىڭ دورىسى ۋە سەبر قىلىشقا ياردەمى بولىدىغان ئىشلار توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، ئاغرىقنى چۈشۈرگەن زات دورىنىمۇ چۈشۈرۈپ، شىپالىق بېرىشنى ۋەدە قىلدى[1].

سەبر قىلىش قىيىن ئىش بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى ئىلىم ۋە ئەملىنىڭ قوشۇلۇشىدىن

[1] بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ ھەرقانداق بىر كېسەللىكنى چۈشۈرگەن بولسا، چوقۇم ئۇنىڭ داۋاسىنمۇ چۈشۈرگەندۇر» دېگەن. بۇخارىي (5678). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ھاسىل قىلىش مۇمكىنىدۇر. ئىلىم ۋە ئەمەلدىن بارلىق قەلب كېسەللىكلىرىنىڭ دورىلىرى تەييار قىلىنىدۇ.

ھەرقانداق كېسەللىك ئۆز لايىقىدا ئىلىم ۋە ئەمەلگە موھتاج. دېمەك، ھەرخىل كېسەللىكلەرگە ھەرخىل دورىلار بېرىلىدۇ. چۈنكى، داۋالاشنىڭ مەنىسى: كېسەللىكنى پەيدا قىلغان سەۋەبكە قارشى تۇرۇش دېمەكتۇر.

مەسىلەن، ئىنسان ئەۋرىتىنى، كۆزنى ۋە قەلبىنى تۇتۇۋالالمايدىغان دەرىجىدىكى جىمى شەھۋىتىگە سەبر قىلىشقا موھتاج بولسا، بۇ شەھۋەت ئۇچ نەرسە بىلەن داۋالىنىلىدۇ:

بىرىنچىسى: داۋاملىق روزا تۇتۇش، ئىپتار قىلغاندا ئازغىنە تاماق يېيىش بىلەن كۇپايلىنىش.

ئىككىنچىسى: شەھۋەتنى قوزغىغۇچى سەۋەبلەرنى ئۇزۇپ تاشلاش. چۈنكى، شەھۋەت قاراش بىلەن قوزغىلىدۇ، قاراش قەلبنى ھەرىكەتلەندۈرىدۇ، قەلب شەھۋەتنى ھەرىكەتلەندۈرىدۇ. بۇنىڭ دورىسى بولسا باشقىلاردىن ئايرىلىپ يالغۇز تۇرۇش ۋە كۆڭلى تارتقان سۈرەتلەرگە كۆزنىڭ چۈشۈپ قېلىشىدىن ساقلىنىشتۇر. چۈنكى، قاراش ئىبلىسنىڭ زەھەرلىك ئوقلىرىدىن بىر ئوق بولۇپ، بۇنىڭدىن كۆزنى تۆۋەن قىلىش ياكى قاراشتىن قېچىش ئارقىلىقلا ساقلانغىلى بولىدۇ.

ئۈچىنچىسى: مۇباھ بولغان نەرسىلەر ئارقىلىق كۆڭلى تارتقان نەرسىلەرنى تەسكىن قىلىش. بۇ نىكاھلىنىش بىلەن بولىدۇ. ئىنسان تەبىئىتى خاھلىغان ھەرقانداق ھارامدىن مۇباھ ئىشلارنى قىلىش ئارقىلىق بىھاجەت بولغىلى بولىدۇ. مانا بۇ كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ ئەڭ جايىدا دورىسىدۇر. ئوزۇقلىنىشنى كېسىش بەدەننى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، شەھۋەت بۇنىڭدىن باشقا ئىش بىلەن ئاجىزلاشمايدۇ.

ئىنسان نەپسىنى جىھاد قىلىشقا ئادەتلەندۈرۈشى كېرەك. چۈنكى، نەپسىنى ھاۋايى - ھەۋىسىگە قارشى جىھاد قىلىشقا ئادەتلەندۈرگەن كىشى قاچان خاھلىسا شۇ ۋاقىتتا نەپسىگە غالىب كېلەلەيدۇ.

شۇنى بىلگىنكى، سەبر ۋە جىھادنىڭ ئەڭ قىيىن تۇرى ئىچكى دۈنياسىنى خىيال قىلىشتىن توختىتىشتۇر. بىر ئىشقا بېرىلگەن ۋە خالىي يەردە تۇرغان كىشىدە خىيال كۆپ بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنى ۋەسۋەسىلەر ئۆزىگە تارتىدۇ. بۇنىڭ دورىسى ئالاقىلەرنى ئۇزۇش ۋە غېمىنى بىر غەم قىلىش، تەپەككۇرىنى ئاسمان - زېمىننىڭ سەلتەنىتى، ئاللاھ تائالانىڭ يارىتىش ئاجايىباتلىرى ۋە ئاللاھ تائالانى تونۇشنىڭ بارلىق يوللىرىغا قايتۇرۇشتۇر. بۇلار قەلبنى بويسۇندۇرسا، كىشىنىڭ بۇلار بىلەن مەشغۇل بولۇشى شەيتاننىڭ ئۇنى ئۆزىگە تارتىشى ۋە ۋەسۋەسىلىرىنى

دەۋئ قىلىدۇ. ئەگەر كىشى يوشۇرۇن پىكىر قىلالمىسا، ئۇنى پەقەت قىرائەت قىلىش، زىكىرلەرنى ئوقۇش، نامازلارنى ئوقۇش قاتارلىق ئۇزۇلمەي قىلىنىدىغان ئىنسان ئۆزىگە ۋەزىپە قىلغان ۋىردلەر (زىكىرلەر) قوتقۇزىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىرگە قەلب ھۇزۇرىنى كەلتۈرۈشكە موھتاج بولىدۇ. چۈنكى، ئاشكارا ۋىردلەر ئەمەس، يوشۇرۇن پىكىر قەلبنى تولۇق ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭغا تىرىشىش ۋە كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ئېرىشىش مۇمكىندۇر.

ئاللاھ تائالانىڭ لۇتف - ئىنايىتى بىلەن زاھىر بولىدىغان ئەھۋاللار ۋە ئەمەللەردىن ئېرىشىلىدىغان ماقاملار بولسا خۇددى ئوۋلانغان ئوۋ كەبىدۇر. ئوۋ ئاللاھ تائالا بېرىدىغان رىزىق مىقدارىچە بولىدۇ. بەزىدە تىرىشچانلىق ئاز بولسىمۇ، ئوۋ كۆپ بولىدۇ. يەنە بەزىدە تىرىشچانلىق ئۇزۇن بولسىمۇ، ئوۋ غەنىيمىتى ئاز بولىدۇ. بۇ تىرىشچانلىقتا مېھرىبان ئاللاھ تائالانىڭ بىرەر جەزبىسى[1] ئاساستۇر. چۈنكى، ئۇ ئىنسى - جىنلارنىڭ ئەمەللىرىگە باراۋەر كېلىدۇ. بۇ بەندىنىڭ تاللىشى بىلەن بولمايدۇ. بەلكى ئۇنىڭ تاللىشى قەلبىدىن دۇنيانىڭ جەزبىدار ئىشلىرىنى قوموزۇپ تاشلاش ئارقىلىق ئاشۇ جەزبىگە يولۇقۇشنى تاللىشىدىن ئىبارەتتۇر. چۈنكى، ئەڭ تۆۋەننىڭمۇ تۆۋىنىگە تارتىلغۇچى ئەڭ يۇقىرىنىڭ يۇقىرىسىغا جەلب قىلنمايدۇ. دۇنياغا ھېرىسمەن كىشى دۇنياغا تارتىلىدۇ. شۇڭا، جەلب قىلغۇچى سەۋەبلەردىن ئالاقىلەرنى ئۇزۇش پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ھەقىقەتەن، سىلەرنىڭ يىل، ئاي، كۈنلىرىڭلار ئىچىدە پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ سوۋغىلىرى بار، دىققەت قىلىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئۆزۈڭلارنى

---

[1] جەزب / جەزبە (الجَذْبُ): تەسەۋۋۇپ ئاتالغۇسى بولۇپ، ئىلاھىي ئىنايەتنىڭ بەندىنى ئۆز ھۇزۇرىغا يېقىن تارتىشىدۇر. تارتىلغۇچىنىڭ جىمى مەنزىل ۋە ماقاملارنى جاپا - مۇشەققەتسىز بېسىپ ئۆتۈشى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا پۈتۈن ئېھتىياجىنى تەييارلاپ بېرىدۇ. بۇ جەھەتتىن تارتىلغۇچى («مەجزۇب») يولنى رىيازەت ۋە چېنىقىش بىلەن باسىدىغان «سالىك»تىن پەرقلىنىدۇ. مەجزۇب ـــ «مۇراد (ئىرادە قىلىنغۇچى)» دەپ ئاتالسا، سالىك ـــ «مۇرىد (ئىرادە قىلغۇچى)» دەپ ئاتىلىدۇ. تەسەۋۋۇپ شەيخلىرىنىڭ قارىشىچە، تارتىلغۇچى ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا يېقىن تارتىلغان «مەجزۇب» بۇ يولدا داۋاملىشىپ ئىلگىرىكى ھالىتىگە قايتمىسا، «ئاشىق» دەپ ئاتىلىدۇ. قايتىپ يولنى داۋاملاشتۇرسا، «مەجزۇب سالىك» دەپ ئاتىلىدۇ. يولىنىڭ ئاخىرىدا جەزب قىلىنغان سالىك «سالىك بولغان مەجزۇب» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇلارنىڭ ئىككىلىسى شەيخلىك ۋە مۇرىدلەرنى تەربىيەلەش مەرتىۋىسىگە لايىق بولىدۇ. مۇتەسەۋۋىفلەرنىڭ جەزب ھەققىدىكى بايانلىرىدا ئەقلىنىڭ يوقلىپ شەرئىي تەكلىفاتلارنى بوينىدىن ساقىت قىلىدىغان ساراڭلىق دەرىجىسىگە يېتىش توغرۇلۇق سۆز بولمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىزاھاتلىرى مەجزۇبنىڭ پەرۋەردىگارى بىلەن مەشغۇل بولۇشىغا، خۇددىنى يوقىتىشىغا ئىشارە قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، جەزبە تۇتقان «مەجزۇب» كىشى ئەقلى - ھوشى جايىدا بولسىمۇ، كىشىلەرگە ئوي - پىكرى قالايمىقان، گەپ - سۆزى ئېلىشاڭغۇ كۆرۈنىدۇ. ئەللامە ئىبنى خەلدۇن «مەجزۇب»نى تەكلىف شەرتى بولغان ئەقلىنى يوقاتقان كالۋا، ساراڭلار قاتارىغا قوشۇۋېتىشكە مايىل بولغان ۋە ئۇنى مۇقەررەب ئەۋلىيائ دەپىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئاۋامنىڭ دەرىجىسىدىنمۇ تۆۋەن دەپ قارىغان، - ت.

يولۇقتۇرۇڭلار!»[1] دېگەن سۆزىدىن مەقسەتتۇر.

ئۇنداقتا بىزنىڭ مەجبۇرىيتىمىز: زېمىننى ياخشىلاپ، ئوت - چۆپلەردىن پاكىزلاپ، ئۇنىڭغا ئۇرۇق چاچقان كىشىگە ئوخشاش بولۇش ۋە رەھمەت ياغقۇسى ئورنىنى بوشىتىپ، ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ چۈشۈشىنى كۈتۈشتۇر. يامغۇر بولمىسا، زېمىننى ياخشىلاپ، ئوت - چۆپلەردىن پاكىزلەش ۋە ئۇرۇق چېچىش بىھۇدەدۇر. ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ يامغۇرنى قاچان ياغدۇرۇدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. بىراق، كىشى ئاللاھ تائالانىڭ بىر يىلنى يامغۇر ياغدۇرماي ئۆتكۈزۈۋەتمەيدىغانلىقىدەك پەزل - مەرھەمىتىگە ئىشىنىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش يىل، ئاي ۋە كۈنلەر ئاللاھ تائالانىڭ رەھمەتلىرىدىن بىر رەھمەتتىن ۋە سۇۋغىلىرىدىن بىر سۇۋغىدىن خالىي قالمايدۇ.

شۇڭا، بەندە قەلبىنى شەھۋەتلەرنىڭ ئوت - چۆپلىرىدىن پاكلىغان بولۇشى، قەلبىگە ئىرادە ۋە ئىخلاس ئۇرۇقىنى تېرىشى، ھەمدە قەلبىنى رەھمەت شامىلى كېلىدىغان ئورنىغا توغرىلىشى لازىم. يامغۇر بۇلۇتلىرى كۆرۈلىدىغان ئەتىياز مەزگىلىدە يامغۇرنىڭ يېغىشىدىن ئۈمىد چوڭ بولغىنىدەك، ئەرەفات كۈنى، جۈمە كۈنى ۋە رامازان ئېيىغا ئوخشاش قەلبلەر تېتىك، ئىرادە - مەقسەتلەر مۇجەسسەم بولىدىغان ۋاقىتلار ۋە باشقا شەرەپلىك دەملەردە شۇ رەھمەتلەردىنمۇ ئۈمىد چوڭ بولۇشى كېرەك. ئىرادىلەر ۋە قىممەتلىك ۋاقىتلار ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتى ۋە تەقدىرى بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ مول چۈشۈشى ئۈچۈن سەۋەبتۇر.

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت» ، (2856). مۇھەممەد ئىبنى مەسلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ» ، 1917) «زەئىف» دېگەن.

ئىككىنچى باب

شۇكۇر قىلىش، ئۇنىڭ پەزىلىتى، نېئمەتلەرنىڭ بايانى، قىسمىلىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا: ﴿شۇكۇر قىلغۇچىلارنى مۇكاپاتلايمىز﴾3/«ئال ئىمران»: 145 دېگەن. ئاللاھ تائالا يەنە: ﴿ئەگەر (ئاللاھنىڭ نېئمەتلىرىگە) شۇكۇر قىلساڭلار ۋە ئىمان ئېيتساڭلار، ئاللاھ سىلەرگە ئازاب قىلىپ نېمە قىلىدۇ؟ ئاللاھ شۇكۇر قىلغۇچىنى مۇكاپاتلىغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر﴾4/«نىسائ»: 147 دەيدۇ. ۋە يەنە: ﴿مېنىڭ بەندىلىرىمدىن (ئاللاھنىڭ نېئمەتلىرىگە) شۇكۇر قىلغۇچى بەك ئاز﴾34/«سەبەئ»: 13 دېگەن.

ئاللاھ تائالا شۇكۇر قىلغانلىق سەۋەبلىك زىيادە نېئمەت بېرىدىغانلىقىنى كەسكىن بايان قىلىپ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭلار: «نېئمىتىمگە شۇكۇر قىلساڭلار، (ئۇنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن، ئەگەر(كۇفرانى نېئمەت) قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم، ئەلبەتتە، بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ» دەپ جاكارلىدى﴾14/«ئىبراھىم»: 7 دېگەن.

لېكىن، ئاللاھ تائالا شۇكۇر قىلسا نېئمەتنى تېخىمۇ زىيادە قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى، بۇنىڭدىن سىرت كۆپ ئىشلارنى بەندىنىڭ ئۆز خاھىشىغا قالدۇرغان. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەقرلىقتىن قورقساڭلار، ئاللاھ خاھلىسا ئۆز پەزلى بىلەن سىلەرنى باي قىلىدۇ. شۇبھىسىزكى، ئاللاھ (سىلەرگە پايدىلىق ئىشلارنى) بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾9/«تەۋبە»: 28.

﴿ئەگەر ئاللاھ خاھلىسا، سىلەر ئاللاھنىڭ كۆتۈرۈۋېتىشىنى ئىلتىجا قىلغان بالانى ئاللاھ كۆتۈرۈۋېتىدۇ، سىلەر ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى قىلمۇاللىغىنىڭلارنى ئۇنتۇيسىلەر﴾6/«ئەنئام»: 41. ﴿ئاللاھ خاھلىغان كىشىگە رىزىق بېرىدۇ﴾2/«بەقەرە»: 212. ﴿ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھلارنى خاھلىغان كىشىگە مەغپىرەت قىلىدۇ﴾4/«نىسائ»: 48 ۋە 116. ﴿ئاللاھ خاھلىغان كىشىنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ﴾9/«تەۋبە»: 15.

ئىبلىس شۇكۇر قىلىشنىڭ قەدر - قىممىتىنى بىلگەن چاغدا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرزەنتلىرىنى ئەيىبلەپ: ﴿ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ (نېئمىتىگە) شۇكۇر قىلغۇچىلار ئەمەسلىكىنى كۆرىسەن﴾7/«ئەئراف»: 17 دېگەن.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم قىيامدا تۇرۇپ، ئىككى تاپىنى

يېرىلىپ كەتتى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇنىڭغا:

ـــ ئاللاھ تائالا سىزنىڭ ﴿ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىڭىزنى مەغپىرەت قىلغان﴾48/«فەتىھ»: 2 تۇرۇقلۇق، مۇشۇنداق ئىبادەت قىلامسىز؟ ـــ دېگەندە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ مەن ﴿شۈكۈر قىلغۇچى بەندە﴾17/«ئىسرائ»: 3 بولمايمەنمۇ؟! ـــ دېگەن ئىدى[1].

مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ماڭا دېدىكى: ‹مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن، سەن: "ئى ئاللاھ! ماڭا سېنى زىكىر قىلىشقا، ساڭا شۈكۈر قىلىشقا ۋە ساڭا گۈزەل ئىبادەت قىلىشقا ياردەم بەرگىن" دېگىن› »[2].

پەسىل شۈكۈر قىلىشنىڭ چەك - چېگراسى ۋە ھەقىقىتى توغرىسىدا

شۈكۈر قىلىش قەلب، تىل ۋە باشقا ئەزالار بىلەن بولىدۇ:

قەلب بىلەن شۈكۈر قىلىشقا كەلسەك، بۇ ياخشىلىقنى مەقسەت قىلىش ۋە بارلىق كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشنى ئىزدەش بىلەن بولىدۇ.

تىل بىلەن شۈكۈر قىلىشقا كەلسەك، بۇ ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلغانلىقنى نامايان قىلىش بىلەن بولىدۇ.

بەدەن ئەزالار بىلەن شۈكۈر قىلىشقا كەلسەك، بۇ ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرىنى ئاللاھ تائالاغا قۇللۇق قىلىشقا ئىشلىتىش ۋە ئۇنى ئاللاھ تائالاغا مەئسىيەت بولىدىغان ئىشلارغا ئىشلىتىشتىن ساقلىنىش بىلەن بولىدۇ. دېمەك، مۇسۇلماندىن كۆرگەن ھەرقانداق ئەيىبنى يېپىش ئىككى كۆزنىڭ شۈكرىسىدۇر. مۇسۇلمان ھەققىدە ئاڭلىغان ھەرقانداق ئەيىبنى يوشۇرۇش ئىككى قۇلاقنىڭ شۈكرىسىدۇر. مانا بۇلار ئەزالارنىڭ شۈكۈر قىلىشنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

تىل بىلەن شۈكۈر قىلىش بولسا، ئاللاھ تائالادىن رازى بولغانلىقنى ئاغزاكى سۆزلەش بولۇپ، ئىنسان بۇنداق قىلىشقا بۇيرۇلغاندۇر.

رەسۇلۇللاھ: «نېئىمەتلەرنى تىلغا ئېلىش شۈكۈردۇر، تىلغا ئالماسلىق

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (4837)؛ مۇسلىم (2820).

[2] ئەھمەد (22179)؛ ئەبۇ داۋۇد (1522)؛ نەسائىي (1236). نۇئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («مىشكاتۇلمەسابىھ»، 949) «سەھىھ» دېگەن.

كۇفۇرلۇقتۇر»[1] دېگەن.

رىۋايەت قىلىنىشىچە: «ئەنسارلاردىن ئىككى ئادەم ئۇچرىشىپ قېلىپ، بىرى يەنە بىرىگە:

— تىنچ قوپۇپسەنمۇ؟ — دېگەندە، يەنە بىرى:

— ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن، — دېگەن. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: ‹مۇشۇنداق دەڭلار› دېگەن»[2].

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «بىر ئادەم ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا سالام قىلغانىدى، ئۆمەر ئۇنىڭغا سالام قايتۇردى، ئاندىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا:

— تىنچ قوپۇپسەنمۇ؟ — دېگەنىدى، ئۇ:

— ساڭا ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىدىغانلىقىمنى بىلدۇرىمەن، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆمەر: ‹ھەببەللى، مەن مۇشۇنداق جاۋاب بېرىشىڭنى خاھلىغان ئىدىم› دېدى»[3].

سەلەف سالىھلەر بىر - بىرىدىن ئەھۋال سورايتتى، ئۇلار ئەھۋال سوراش ئارقىلىق ئاللاھ تائالاغا بولغان شۈكۈرانەسىنى نامايان قىلىشاتتى. بۇ ئارقىلىق شۈكۈر قىلغۇچىمۇ ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلغۇچى، سۆزلەشنى تەلەپ قىلغۇچىمۇ ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلغۇچى بولاتتى.

ئەبۇ ئابدۇررااھمان ھۇبۇلىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە سالام قىلسا ۋە ‹تىنچ قوپتۇڭمۇ؟› دەپ سورىسا، ئۇنىڭغا ئۇ ئادەم: ‹ساڭا ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىدىغانلىقىمنى بىلدۇرىمەن› دېسە، ئۇنىڭ سول تەرىپىدىكى پەرىشتە ئوڭ تەرىپىدىكى پەرىشتىگە:

— ئۇنى قانداق يازىسەن؟ — دەيدۇ. ئۇ پەرىشتە:

— ئۇنى ھەمدۇسانا ئېيتقۇچىلار قاتاردا يازىمەن، — دەيدۇ».

ئەبۇ ئابدۇررااھماندىن «تىنچ قوپتۇڭمۇ؟» دەپ سورالسا، ئۇ: «ساڭا ۋە ئاللاھ

[1] ئەھمەد (18472)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (4105). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئسسەغىر ۋە زىيادەتۇھۇ»، 3014) «سەھىھ» دېگەن.

[2] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (4135). ئىسھاق ئىبنى ئابدۇللاھتىن «مۇرسەل» دۇر.

[3] ئىمام بۇخارىي: «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد»، (1132)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (4136). ئالبانىي: («سەھىھۇل ئەدەبىل مۇفرەد»، 473) «سەھىھ» دېگەن.

تائالانىڭ بارلىق مەخلۇقاتلىرىغا ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىدىغانلىقىمنى بىلدۈرىمەن» دەيتتى.

ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى يامان كۆرىدىغان نەرسىلەردىن ئايرىش توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، شۇكۇر قىلىش ۋە نېئمەتكە كۇفۇرلۇق قىلماسلىق پەقەت ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرگەن نەرسىنى بىلىش ئارقىلىقلا تاماملىنىدۇ. چۈنكى، شۇكۇرنىڭ مەنىسى ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرىنى ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرىدىغان ئورۇنلارغا ئىشلىتىشتۇر. كۇپرانى نېئمەتنىڭ مەنىسى شۇكۇرنىڭ ئەكسىچە، نېئمەتتىن پايدىلانماسلىق ياكى ئاللاھ تائالا يامان كۆرىدىغان ئورۇنغا ئىشلىتىشتۇر.

ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى يامان كۆرىدىغان نەرسىلەردىن ئايرىشنىڭ ئىككى يولى بارىدۇر:

بىرىنچىسى: ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن ئىبارەت نەقلىي دەلىللەر.

ئىككىنچىسى: قەلبىنىڭ كۆرۈشى، يەنى ئىبرەت ئېلىش نەزەرى بىلەن قاراشتۇر. بۇ ناھايىتى تەس ۋە كەم ئۇچرايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى ۋە ئۇلار ئارقىلىق مەخلۇقاتلارغا يوللارنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى. بۇنى بىلىش بەندىلەرنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرى ھەققىدىكى شەرئىەت ئەھكاملىرىنىڭ تامامىنى بىلىش ئۈستىگە قۇرۇلىدۇ. كىمكى بارلىق ئىش - ھەرىكەتلىرى ھەققىدىكى شەرئىەت ئەھكاملىرىنى بىلمىسە، شۇكۇر قىلىش ھەققىنى ئەسلا ئادا قىلالمايدۇ.

ئىبرەت ئېلىش نەزەرى بىلەن قاراش بولغان ئىككىنچىسىگە كەلسەك، ئۇ بولسا ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرىدىكى ھېكمىتىنى بىلىشتۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالا دۇنيادىكى ھەرقانداق نەرسىنى ھېكمەت بىلەن يارىتتى. ھېكمەتنىڭ ئارقىسىدا بىر مەقسەت بار بولۇپ، ئەنە شۇ مەقسەت ياخشى كۆرۈلگۈچىدۇر.

شۇ ھېكمەت «ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ھېكمەت» دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ:

ئاشكارا ھېكمەت كائىنات دۇنياسىغا ئوخشاشتۇر، قۇياشنى يارىتىشتىكى ھېكمەت كۈندۈز ۋە كېچىنىڭ ھاسىل بولۇشىدۇر. شۇ ئارقىلىق خۇددى ئاللاھ تائالا: ﴿كۈندۈزنى (سىلەر) تىرىكچىلىك قىلىدىغان (ۋاقىت) قىلدۇق﴾[78/«نەبەئ»: 11] دەپ ئېيتقانىدەك، كۈندۈز تىرىكچىلىك ۋاقتى، كېچە بولسا بەدەنگە راھەتلىك ۋاقتىدۇر. بۇ ئارقىلىق يورۇقلۇقتا ھەرىكەت قىلىش ئاسان بولىدۇ، كېچە ۋاقتى بولسا جىمجىتلىق چۆكىدۇ. بۇ قۇياشنى يارىتىشتىكى ھېكمەتلەر ھەممىسى ئەمەس،

بەلكى بىر قىسمىدۇر. يامغۇر بۇلۇتلىرى ۋە يامغۇر يېغىشتكى ھېكمەتلەرنى بىلىشمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ.

يۇلتۇزلارنىڭ يارىتىشتكى ھېكمەتلەرگە كەلسەك، ئۇ ھېكمەتلەر بارلىق مەخلۇقاتلار بىلىپ بولالمايدىغان دەرىجىدە يوشۇرۇندۇر. بەزى كىشىلەر ئۇلارنىڭ يارىتىشتكى بەزى ھېكمەتلەرنى بىلەلەيدۇ. مەسىلەن: يۇلتۇزلارنىڭ ئاسمانغا زىننەت بولغىنىغا ئوخشاش ھېكمەتلەر[1].

كائىنات دۇنياسىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھېچبىرى ھېكمەتتىن خالىي ئەمەستۇر. شۇنىڭدەك مەخلۇقاتنىڭ ئەزالىرىمۇ ھېكمەتتىن خالي ئەمەستۇر. ئۇ ھېكمەتلەردىن كۆزنىڭ كۆرۈش ئۇچۇن، قولنىڭ تۇتۇش ئۇچۇن، پۇتنىڭ مېڭىش ئۇچۇن يارىتىلغانلىقىغا ئوخشاش ئوچۇق - ئاشكارا بولغان ھېكمەتلەر بار.

قىزىلئۆڭگەچ، بۆرەك، جىگەر، قان تومۇرلار، نېرۋىلار ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى بوشلۇقلار ۋە بۇ ئەزالارنىڭ بەزىلىرىنىڭ نېپىز، بەزىلىرىنىڭ قېلىن بولۇشى قاتارلىق ئەھۋاللارغا كەلسەك، ئۇلاردىكى ھېكمەتنى بارلىق كىشىلەر بىلىپ بولالمايدۇ. ئۇنىڭدىكى ھېكمەتنى بىلىدىغانلارمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمىگە نىسبەتەن ناھايىتى ئاز مىقداردىكى ھېكمەتنى بىلىدۇ. كىمكى ئاللاھ تائالا ياراتقان بىرەر ئەزانى ئاللاھ تائالا ئىرادە قىلغان تەرەپتىن باشقا بىر تەرەپكە ئىشلەتسە، ئاللاھ تائالانىڭ شۇ ئەزادىكى نېئىمتىگە كۇفۇرلۇق قىلغان بولىدۇ. يەنى كىمكى باشقىلارنى ناھەق ئۇرسا، بۇ ئاللاھ تائالانىڭ قول نېئىمتىگە كۇفۇرلۇقتۇر. چۇنكى، قول باشقىلارغا ئەزىيەت بېرىش ئۇچۇن ئەمەس، قول ئىگىسىنىڭ ئۆزىگە ئەزىيەت بېرىدىغان نەرسىنى دەپۇ قىلىش ۋە پايدىلىق نەرسىلەرگە ئىشلىتىشى ئۇچۇن يارىتىلغانىدۇر. شۇنىڭدەك كۆز بىلەن قاراش ھارام بولىدىغان نەرسىگە قارىسا، كۆز ۋە قۇياش نېئىمتىگە كۇفۇرلۇق قىلغانلىقتۇر. چۇنكى، كۆرۈش نۇر ئاستىدىلا مۇمكىن بولىدۇ. كۆز ۋە قۇياش بولسا ئىنسان شۇلار ئارقىلىق دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكىدە پايدىلىق بولغان نەرسىلەرنى كۆرۈشى، زىيانلىق بولغان نەرسىلەردىن ساقلىنىشى ئۇچۇن يارىتىلغانىدۇر.

---

[1] ئاللاھ تائالا دېگەنكى: ﴿بىز ھەقىقەتەن يېقىن ئاسمانىنى يۇلتۇزلار (نۇرى) بىلەن زىننەتلىدۇق﴾37/«سافات»: 6، ﴿ئاللاھ يەتتە ئاسمانىنى ئىككى كۈندە ياراتتى. ھەر ئاسمانىنىڭ ئىشىنى ئۆزىگە بىلدۇردى (يەنى ھەر ئاسمانىنىڭ ئېھتىياجلىق ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى). ئەڭ تۆۋەنكى ئاسمانىنى يۇلتۇزلار بىلەن زىننەتلىدۇق ۋە قوغدىدۇق، بۇ ئەنە شۇ غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھنىڭ تەقدىرىدۇر﴾41/«فۇسسىلەت»: 12، ﴿بىز ئاسماندا بۇرۇجلارنى ياراتتۇق ۋە كۆزەتكۈچىلەر ئۈچۇن ئاسمانىنى (يۇلتۇزلار بىلەن) بېزەپ قويدۇق﴾15/«ھىجر»: 16، ﴿ئۇلار ئاسمانىنى قانداق (تۇرۇكسىز) بەرپا قىلغانلىقىمىزغا، ئۇنى (يۇلتۇزلار بىلەن) بېزىگەنلىكىمىزگە، ئۇنىڭدا ھېچقانداق يوچۇق يوقلۇقىغا قارىمامدۇ؟﴾50/«قاف»: 6

شۇنى بىلگىنكى، مەخلۇقاتلارنى، دۇنيانى ۋە دۇنيادىكى سەۋەبلەرنى يارىتىشتىن مەقسەت مەخلۇقاتلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا يېتىشتە ئۇلاردىن پايدىلىنىشى ئۈچۈندۇر. ئۇ زاتقا ئۇ زاتنى سۆيۈش، دۇنيادا ئۇ زات بىلەن ئۇنس - ئۇلۇپەتلىشىش ۋە دۇنيانىڭ ئالدام خالتىلىرىغا چۈشمەسلىك بىلەنلا يەتكىلى بولىدۇ. ئۇ زات بىلەن ئۇنس - ئۇلۇپەتلىشىش پەقەت داۋاملىق زىكىر ئېيتىش ئارقىلىقلا ھاسىل بولىدۇ، ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش بولسا داۋاملىق پىكىر قىلىشتىن ھاسىل بولغان ئىلىم - مەرىپەت ئارقىلىقلا ھاسىل بولىدۇ. زىكىر ۋە پىكىر قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇش بەدەن داۋاملىق تېتىك تۇرغاندىلا مۇمكىندۇر. بەدەننىڭ داۋاملىق تېتىك تۇرۇشى تۇپراق، سۇ ۋە ھاۋا بولغاندىلا مۇمكىندۇر. بۇلار ئاسمان - زېمىن ۋە بارلىق ئاشكارا - يوشۇرۇن ئەزالارنى يارىتىش بىلەنلا مۇكەممەل بولىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى بەدەن ئۈچۈندۇر. بەدەن بولسا نەپسنىڭ مىنىدىغان ئۇلاغىدۇر. ئاللاھ تائالاغا قايتقۇچى نەپس بولسا ئۇزۇن ۋاقىت ئىبادەت قىلىش ۋە ئۇزۇن مۇددەت ئىلىم - مەرىپەت بىلەن شۇغۇللانغان نەپس بولۇپ، ئۇ ئاللاھ تائالا: ﴿ئى ئارام تاپقۇچى جان!﴾89/«فەجر»: 27 دەپ تەرىپلىگەنىدەك ئارام تاپقۇچى نەپستۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا: ﴿جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم﴾51/«زارىيات»: 56 دېگەن.

بىرنەرسىنى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىش بولمىغان ئورۇنغا ئىشلەتكەن ھەرقانداق كىشى شۇ مەئسىيەتنى قىلىشتا كېرەكلىك سەۋەبلەرنىڭ ھەممىسىدە ئاللاھ تائالاغا كۇپرانى نېئمەت قىلغان بولىدۇ.

ئىبرەت ئېلىنىشى ۋە شۈكرانى نېئمەت ياكى كۇپرانى نېئمەت يولىنىڭ بىلىنىشى ئۈچۈن بىر قىسىم — بەكمۇ يوشۇرۇن بولمىسىمۇ — يوشۇرۇن ھېكمەتلەر ھەققىدە بىر مىسالنى بايان قىلىپ ئۆتەيلى:

دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ ئاساسى بولغان تەڭگە - تاللالار ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرىدىن بولۇپ، ئۇ ئىككىسى ئەسلىدە ئۆز ئالدىغا ھېچقانداق مەنىسىز ئىككى مەدەندۇر. لېكىن، ئىنسانلار ئۇ ئىككىسىگە موھتاجدۇر. ھەربىر ئىنسان ئۆزىنىڭ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، ئات - ئۇلاغ ۋە باشقا ھاجەتلىرىدە كۆپ مىللارغا موھتاج بولىدۇ. بەزىدە ئىنسان ئۆزى موھتاج نەرسىنى تېپىشتىن ئاجىز كېلىدۇ، ھالبۇكى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇنىڭ ئىلكىدە ئېھتىياجى چۈشمەيدىغان باشقا بىرنەرسە بولۇشى مۇمكىن. مەسىلەن، بىر كىشىنىڭ قولىدا مەلۇم مىقداردا زەپىران بار، ھالبۇكى ئۇ مىنىدىغان تۆگىگە موھتاجدۇر. يەنە بىر ئادەمنىڭ تۆگىسى بار، ھالبۇكى ئۇ كىشى تۆگىگە ئەمەس، زەپىرانغا موھتاج بولۇشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆزئارا ئالماشتۇرۇشتا ۋە ئالماشتۇرىدىغان

نەرسىنىڭ مىقدارىدا بىر ئۆلچەم بولۇشى لازىم. چۈنكى، تۆگىنىڭ ئىگىسى تۆگىسىنى ئۇدۇل كەلگەن مىقداردىكى زەپىرانغا تېگىشىپ بەرمەيدۇ. زەپىران بىلەن تۆگە نە ئېغىرلىق ۋە نە كۆرۈنۈشتە قىياس مۇمكىن ئەمەستۇر.

كىيىم بېرىپ قورۇ - جاي سېتىۋالغان ياكى ئۆتۈك بېرىپ قۇل سېتىۋالغان، ياكى ئېشەك بېرىپ ئۇن سېتىۋالغان كىشىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاشتۇر. چۈنكى، بۇ نەرسىلەر ئارىسىدىمۇ كۆرۈنۈش ياكى مىقدار جەھەتتە تەڭلىك يوقتۇر. شۇڭا، ئاللاھ تائالا تەڭگە - تىللالارنى باشقا مالالار ئارىسىدا قىممەت ئۆلچىمى سۈپىتىدە ئوتتۇرىدا تۇرىدىغان ھاكىم قىلىپ ياراتتى. شۇڭا، «بۇ تۆگە 100 تەڭگىگە تەڭ، شۇ مىقداردىكى زەپىران 100 تەڭگە» دېيىلىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئىككى نەرسە ئارىسىدا تەڭلىك ھاسىل بولىدۇ ۋە زەپىران بىلەن تۆگە ئارىسىنى تەڭگە ياكى تىللا بىلەن تەڭشەش مۇمكىندۇر، چۈنكى مەقسەت پۇل ئەمەستۇر. تىللا ياكى تەڭگىنىڭ ئۆزىگىلا ھاجەت بولغان بولسا، ئىش تەرتىپلىك بولمايتتى (تەڭگە بىلەن تىللانىڭ ئۆزىگە ئەمەس، بەلكى ئۇ پۇلغا سېتىۋالغان نەرسىلەرگە ئېھتىياج چۈشىدۇ). شۇڭا، ئاللاھ تائالا تەڭگە بىلەن تىللانى كىشىلەر ئارىسىدا قولدىن - قولغا ئۆتۈشى ۋە مالالار ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھاكىم بولۇشى ئۈچۈن نېئىمەت قىلدى ھەمدە بۇ ئىككىسىنى قىممەتلىك قىلدى، بۇ ئىككىسىنىڭ باشقا مالالارغا قىممەت پىچىشى بىر ۋاستىدۇر، شۇڭا تەڭگە - تىللاغا ئىگە بولغان كىشى ھەممە نەرسىگە ئىگە بولغاندەك بولىدۇ.

تىللا ۋە تەڭگىنىڭ ھېكمىتىنى بىلسەڭ، ھەرقانداق كىشى بۇ پۇللار بىلەن كۆزلەنگەن مەقسەتكە قارشى ۋە ئۇ ھېكمەتكە نالايىق بىر ئىشنى قىلسا، ئاللاھ تائالاغا تىللا ۋە تەڭگە ھەققىدە كۇپرانى نېئىمەت قىلغان بولىدۇ. شۇڭا، كىمكى تىللا ۋە تەڭگىنى يىغىپ ساقلىۋالسا، ئىككىسىنىڭ رولىنى ۋە ئىككىسىدىكى ھېكمەتنى يوق قىلغان بولىدۇ. ئۇنداق كىشى مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىدا ھۆكۈم قىلىدىغان قازىنى تۇرمىگە قامىاپ قويغان ۋە بۇ سەۋەبلىك قازى ھۆكۈم قىلىش رولىنى جارىي قىلدۇرالمىغان بولىدۇ.

كۆپىنچە كىشىلەر كۆرىدىغان كۆز بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىلىم كۆزى بىلەن كۆرۈلىدىغان ئىلاھىي خەت بىلەن كائىناتنىڭ سەھىپىلىرى ئۇستىگە يېزىلغان ئىلاھىي مەكتۇپلارنى ئوقۇشتىن ئاجىز كەلگەندە، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئۇلار ئاڭلايدىغان بىر سۆزنى خەۋەر قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئالتۇن - كۈمۈش يىغىپ، ئۇنى ئاللاھنىڭ يولىدا سەرپ قىلمايدىغانلارغا (دوزاختا بولىدىغان) قاتتىق ئازاب بىلەن بېشارەت بەرگىن!﴾

34: «تەۋبە»/9

بۇنىڭغا بىنائەن ئالتۇن ۋە كۈمۈشلەردە يەپ - ئىچىش ئۈچۈن قاچا ياسىغان ھەرقانداق كىشى تىللا ۋە تەڭگەدىكى ئاللاھ تائالانىڭ نېئمىتىگە كۇفۇرلۇق قىلغان بولىدۇ. چۈنكى، تەڭگە - تىللالاردا يەپ - ئىچىش ئۈچۈن قاچا ياسىغان كىشى ئالتۇن - كۈمۈشنى يىغىپ ساقلىغان كىشىگە قارىغاندا يامان ئەھۋالدىدۇر.

بۇ، مىسالى شەھەر ھاكىمىنى رەخت توقۇش، تازىلىق قىلىش ۋە ئەڭ تۆۋەن تەبىقىدىكى كىشىلەر قىلىدىغان ئىشلارغا سالغان كىشىگە ئوخشايدۇ.

چۈنكى، تۆمۈر، مىس، ساپال ياكى باشقا قاچىلار سۈيۇقلۇقلارنى ساقلاشتا ئالتۇن ۋە كۈمۈش قاچىلارنىڭ ئورنىنى ئالالايدۇ. ئۇلار ئەسلا ئالتۇن ۋە كۈمۈشكە تەڭ كەلمەيدۇ ۋە قىممەت جەھەتتە ئىككىسىنىڭ ئورنىنى ئالالمايدۇ، ئەمما سۈيۇقلۇقلارنى ساقلىيالايدۇ. بىراۋغا ئىلاھىي شەپقەت بولغان بۇ ھېكمەت ئايان بولمىسا، ئۇنىڭغا: «كىمكى ئالتۇن ۋە كۈمۈش قاچىدا ئىچسە، جەھەننەمنىڭ ئوتى ئۇنىڭ قورسىقىدا گۈركىرەيدۇ»[1] دېيىش كېرەك.

شۇنىڭدەك تەڭگە - تىللالاردا ئۆسۈم بىلەن مۇئامىلە قىلغان كىشى بۇ پۇللارنى ئەسىل مەقسەتتىن يىراقلاشتۇرغان بولىدۇ. بۇ بولسا تەڭگە - تىللالارنىڭ يوشۇرۇن ھېكمەتلىرىدىندۇر.

شۇڭا، شۇكرانى نېئمەت ياكى كۈپرانى نېئمەت قىلىشنى بۇ مىسال بىلەن ئۆزۈڭ سادىر قىلغان ھەرىكەت قىلىش ياكى جىم تۇرۇش، سۆزلەش ياكى سۈكۈت قىلىش قاتارلىق ھەممە ئىشلىرىڭدا شۈكۈر قىلدىممۇ ياكى كۇفۇرلۇق قىلدىممۇ؟ دەپ ئۆلچىشىڭ ۋە ئۇ ئىشلارنىڭ بەزىسىنى يامان كۆرۈش، بەزىسىنى چەكلەش بىلەن ئېتىبارغا ئېلىشىڭ كېرەك.

شۇنىڭ جۈملىسىدىن يەنە، ئاللاھ تائالا ساڭا ئىككى قول بەردى. ئىككى قولنىڭ بىرىنى يەنە بىرسىدىن كۆچلۈك قىلدى، كۆچلۈك قول زىيادە كۈچى سەۋەبلىك يەنە بىر قولدىن ئۈستۈن بولدى. ساڭا ئىككى قول بەرگەن زات سېنى ئەمەللەرنى قىلىشقا موھتاج قىلدى. ئۇ ئەمەللەرنىڭ بەزىسى قۇرئاننى كۆتۈرۈشكە ئوخشاش شەرەپلىك، يەنە بەزىسى نىجاسەتنى تازىلاشقا ئوخشاش پەس ئەمەلدۇر. سەن قۇرئاننى سول قول بىلەن تۇتساڭ، نىجاسەتنى ئوڭ قول بىلەن تازىلىساڭ، ئىككى قولنى تامامەن ئەكسىچە ئىشلەتكەن بولىسەن ۋە شەرەپلىك قولنى پەس ئىشقا مەھكۇم قىلىپ، ئۇنىڭغا زۇلۇم قىلغان بولىسەن.

شۇنىڭدەك ئۆتۈك كىيگەندە، سول پۇتۇڭغا باشتا كىيسەڭ، ئوڭ پۇتۇڭغا زۇلۇم

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5634)؛ مۇسلىم (2065). ئۇممۇ سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

قىلغان بولسەن. چۈنكى، ئۆتۈك پۇتنى قوغدايدىغان نەرسىدۇر. باشقىلارنى بۇنىڭغا قىياس قىلغىن.

شۇنىڭدەك يەنە دەيمىزكى: مۇھىم بىرەر ھاجىتى ياكى ھەق بىر غەرەزسىزلا، دەرەختىن بىر تال شاخنى سۇندۇرغان كىشى دەرەخلەرنىڭ يارىتىلىشىدىكى ھېكمەتكە قارشى ئىش قىلغان بولىدۇ. چۈنكى، دەرەخلەر مەنپەئەت ئۈچۈن يارىتىلغانىدۇر. ئەگەر توغرا بىر غەرەز ئۈچۈن دەرەخ شېخنى سۇندۇرغان بولسا ھېچقىسى يوق. ئەگەر باشقىلارنىڭ مۇلكىدىكى دەرەخنى موھتاج بولۇپ سۇندۇرغان بولسىمۇ، ئۇنداق كىشى زالىمدۇر. دەرەخ ئىگىسى سۇندۇرۇشقا رۇخسەت قىلغان بولسا ئۇنداق بولمايدۇ.

پەسىل: نېئمەتلەرنىڭ بايانى، ھەقىقتى ۋە قىسمىلىرى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، ھەرقانداق تەلەپ قىلىنىدىغان نەرسە «نېئمەت» جۈملىسىدىندۇر. لېكىن، ھەقىقىي نېئمەت ئاخىرەتتىكى بەخت - سائادەتتۇر. ئۇنىڭدىن باشقىسىنى نېئمەت دەپ ئاتاشمۇ دۇرۇستۇر. بارلىق نەرسىلەر بىزگە نىسبەتەن تۆت قىسمغا بۆلىنىدۇ:

بىرىنچى قىسىم: ئىلىم ۋە گۈزەل ئەخلاققا ئوخشاش دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە تامامەن پايدىلىق بولغان نەرسە. بۇ ھەقىقىي نېئمەتتۇر.

ئىككىنچى قىسىم: دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە تامامەن زىيانلىق بولغان نەرسە، ئۇ ھەقىقەتتە بالا - قازادۇر.

ئۈچىنچى قىسىم: لەززەت ئېلىش ۋە شەھۋەتلەرگە ئەگىشىشكە ئوخشاش ھازىرقى ھالىتىدە پايدا بېرىدىغان، ئاخىرەتتە زىيان يەتكۈزىدىغان نەرسە. ئۇ بولسا ئەقىل ئىگىلىرى قارىشىدا بالا - مۇسىبەتتۇر. جاھىل كىشى ئۇنى نېئمەت، دەپ ئويلايدۇ.

ئۇ، بەئەينى ئاچ قالغان ئادەم زەھەر سېلىنغان ھەسەلنى تاپسا، زەھەر بارلىقىنى بىلمىسە ئۇنى نېئمەت سانىغانغا، زەھەر بارلىقىنى بىلسە، ئۇنى بالا - مۇسىبەت سانىغانغا ئوخشايدۇ.

تۆتىنچى قىسىم: شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە زىيانلىق، ئاخىرەتتە پايدىلىق نەرسە. بۇ ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ قارىشىدا نېئمەت، نادانلارنىڭ نەزەردە بالا - مۇسىبەتتۇر.

مەسىلەن، نەق تېتىغانىدا بەك ئاچچىق، ئىچكەن كېسەللەرگە كېلەچەكتە شىپا بولىدىغان دورا كەبى. نادان بالىغا بۇنداق دورىنى ئىچىش تەكلىپ قىلىنسا،

ئۇنى بالا - مۇسبەت دەپ ئويلايدۇ، ئاقىل كىشى بولسا ئۇنى نېئمەت سانايدۇ. شۇنىڭدەك بىر سەبەبنى ئۇچۇن لوقما قويۇپ قان ئېلىش شەرت بولسا، ئاتا ئاقىۋەتتە بالىسىنىڭ كېسىلىنىڭ شىپا تېپىش ئېھتىمالىنى كۆزدە تۇتۇپ بالىسى ئۇچۇن لوقما قويۇپ قان ئېلىشقا قوشۇلدۇ ۋە ئۇنىڭغا بۇيرۇيدۇ. ئانا بولسا لوقما قويۇپ قان ئېلىشتىكى مەنپەئەتنى بىلمىگەنلىكى، بالىسغا بولغان مۇھەببىتى ۋە شەپقىتى قاتتىق بولغانلىقى ئۇچۇن بالىسغا قىيالمايدۇ ۋە بۇنىڭغا قوشۇلمايدۇ. بالا ھەقىقەتنى چۈشەنمىگەنلىكى ئۇچۇن، ئانىسىنىڭ شەپقىتىگە ئېسىلىدۇ، دادىسىغا ئەمەس، ئانىسغا يېپىشىدۇ ۋە دادىسىنى يامان كۆرىدۇ. ئەگەر سەبەبي چۈشەنسە ئىدى، ئەلبەتتە ئانىسىنىڭ «ياخشىلىق قىلمەن» دەپ يامانلىق قىلغانلىقىنى بىلەتتى. چۈنكى، ئانىسىنىڭ ئۇنى لوقما قويۇپ قان ئېلىشتىن ساقلىشى ئۇنىڭ ئاغرىقىنى تېخىمۇ ئېغىرلىشىشقا ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا، جاھىل دوست ئەقىللىق دۈشمەندىن يامانىدۇر. ھەربىر كىشى نەپسىنىڭ دوستىدۇر. لېكىن، نەپس جاھىل دوستتۇر. شۇنىڭ ئۇچۇن، دۈشمەن قىلمىغان ئىشنى نەپس قىلىدۇ.

پەسىل: ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرىنىڭ كۆپلۈكى، ئۆزئارا باغلىنىشلىق ۋە بىھىساب ئىكەنلىكى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، نېئمەتلەر ئۆز ئەسلىدە تەلەپ قىلىنغۇچى غايە بولغان نېئمەت ۋە غايە ئۇچۇن تەلەپ قىلىنمىغان نېئمەتكە بۆلىنمىدۇ.

غايە بولسا ئاخىرەتتىكى بەخت - سائادەت بولۇپ، بۇ بەخت - سائادەتنى ھاسىل قىلغۇچىلار تۆتتۇر. ئۇلار: پايانىي يوق باقىيلىق، غەم - قايغۇسىز خۇشاللىق، بىلىمسىزلىك بولمىغان ئىلىم ۋە موھتاجلىق بولمايدىغان دەرىجىدە بىھاجەتلىكتىن ئىبارەتتۇر. مانا بۇ ھەقىقىي بەخت - سائادەتتۇر.

غايە ئۇچۇن تەلەپ قىلىنمىغان نېئمەت بولسا يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان بەخت - سائادەتكە ۋاستە بولمىغان نېئمەتلەردۇر. ئۇلار تۆت قىسىم ئىبرۇر:

ئەۋۋەلا: ئىمان ئېيتىش ۋە گۈزەل ئەخلاققا ئوخشاش نەپسىنىڭ پەزىلەتلىرى.

ئىككىنچى: كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ساقلىققا ئوخشاش بەدەننىڭ پەزىلەتلىرى.

ئۈچىنچى: مال - مۈلك، يۇز - ئابرۇي ۋە بالىچاقىغا ئوخشاش بەدەننى ياخشىلايدىغان نېئمەتلەر.

تۆتىنچى: ئاللاھ تائالانىڭ ھىدايەت قىلىشى، يول كۆرسىتىشى، توغرا يولغا

باشلىشى ۋە كۆچلەندۈرۈشى قاتارلىق پەزىلەتلەرگە ئۈيغۇن نەرسىلەر بىلەن باشقا نېئمەتلەرنى مۇجەسسەم قىلغان سەۋەبلەردۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى بۇيۇك نېئمەتلەردۇر.

سوئال: ئاخىرەت يولى ئۇچۇن مال ۋە مەرتىۋىگە ئوخشاش نەرسىلەردىكى سىرتقى نېئمەتلەرگە نېمە ئۇچۇن ئېھتىياج بار؟

جاۋاب: بۇ نەرسىلەر بەجايىكى غايىگە يەتكۈزىدىغان قانات ۋە مەقسەت ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان سايمانلاردۇر.

مال - مۇلككە كەلسەك، ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىدا يېتەرلىك پۇل - مال بولمىسا، قورال - ياراقسىز جەڭگاھتا يۈرگەن ئادەمگە ئوخشاپ قالىدۇ. چۈنكى، ئۇ قورساق غېمى ئۇچۇن كۆپ ۋاقتىنى سەرپ قىلىدۇ. بۇ ئۇنى ئىلىم تەھسىل قىلىش، زىكىر ئېيتىش ۋە پىكىر قىلىش قاتارلىق ئىشلاردىن مەشغۇل قىلىدۇ.

مەرتىۋىگە كەلسەك، مەرتىۋە بىلەن ئىنسان خارلىق ۋە ئېزىلىشتىن قۇتۇلىدۇ. كىشى ئۆزىگە ئەزىيەت بېرىدىغان دۈشمەندىن ۋە پىتنىخور زالىمدىن خالىي بولالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشلار ئۇنىڭ قەلبىنى بەند قىلىدۇ. ئىنسانىنىڭ قەلبى مالنىڭ بېشىدۇر. بۇ بەن قىلغۇچى ئىشلاردىن ئەزىزلىك ۋە مەرتىۋە بىلەن ساقلىنىلىدۇ.

ساقلىق، كۆچ - قۇۋۋەت ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشكە كەلسەك، بۇلارمۇ نېئمەتتۇر. چۈنكى، ئىلىم ۋە ئەمەل بۇلار بىلەن مۇكەممەللىشىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئىككى نېئمەت بار بولۇپ، ئۇنىڭدا كۆپ كىشىلەر ئالدىنىپ قالغۇچىدۇر، ئۇ بولسىمۇ تەن ساقلىق ۋە بوش ۋاقىت»[1].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن: «كىشىلەرنىڭ ياخشىسى كىم؟» دەپ سورالغاندا، «ئۆمرى ئۇزۇن بولغان ۋە ئەملى ياخشى بولغان كىشى» دەپ جاۋاب بەرگەن[2].

مال - مۇلك ۋە مەرتىۋىگە كەلسەك، ئىككىلىسى نېئمەت بولسىمۇ، بىز ئىلگىرى ئۇنىڭدىكى ئاپەتلەرنى تىلغا ئېلىپ ئۆتتۇق. مال - مۇلك ۋە مەرتىۋە مۇتلەق

[1] بۇخارىي (6412). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (17716). تىرمىزىي: (2330) «ھەسەن، سەھىھ» دېگەن. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («ئەسسلسلەتۇسسەھىھە»، 1836) «سەھىھ» دېگەن. ئابدۇللاھ ئىبنى بۇسر ۋە ئەبۇ بەكرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

ئەيىبلەنمەيدۇ.

ھدايەت، يول كۆرسىتىش، توغرا يولغا باشلاش ۋە كۆچلەندۈرۈشكە كەلسەك، بۇلارنىڭ ئەڭ چوڭ نېئمەتلەر ئىكەنلىكى ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەس، ھېچقانداق كىشى ئاللاھ تائالانىڭ تەۋپىقىدىن بىھاجەت بولالمايدۇ.

بۇ سەۋەبتىن مۇنداق دېيىلدى:

بولمىسا گەر يىگىتكە ئاللاھ يارىدىمى،
بېشىغا چىقارغۇنىڭغا ئىجتىھادى.

پەسىل: ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرىنىڭ كۆپلۈكى ھەققىدىكى ئۆرنەكلەرنىڭ بايانى

بىز بىر قىسىم نېئمەتلەرنى بايان قىلىپ، تەن ساقلىقىنى ئىككىنچى مەرتىۋىدىكى ساقلىغۇچى نېئمەتلەرنىڭ قاتارىدا سانىدۇق. ئەگەر بىز بۇ نېئمەتنى تاماملىغان سەۋەبلەرنى بىرمۇ - بىر ساناشنى خاھلىساق، ئۇنىڭغا قادىر بولالمايمىز. لېكىن، يېمەك يېيىش ساقلىقنى ساقلاشتىكى بىر سەۋەبتۇر. بىز بىرمۇ - بىر ساناپ ئولتۇرماي، ئىشارە قىلىش ئارقىلىق يېمەك يېيىش ئورۇندىلىدىغان بىر قىسىم سەۋەبلەرنى بايان قىلىپ ئۆتىمىز.

ئاللاھ تائالا ساڭا بەرگەن سەزگۈ ئەزالىرى ۋە ئوزۇقلىنىش ئەزالىرى ئاللاھ تائالانىڭ ساڭا ئاتا قىلغان نېئمەتلىرىدىن بىرىدۇر.

بىلىش ۋاستىسى بولمىش بەش سەزگۈ ئەزادىكى ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمەت تەرتىپىگە قارىغىن!

بۇ سەزگۈ ئەزالارنىڭ بىرىنچىسى: ھېسسىي سېزىم ئەزاسى. بۇ بولسا ھايۋان ئۈچۈن يارىتىلغان تۇنجى سەزگۈدۇر. ئەڭ ئەقەللىي سېزىش ئۆزىگە تەگكەن نەرسىنى ھېس قىلىشتۇر. ھېچ شەك يوقكى، ئۆزىدىن يىراقتىكى نەرسىنى ھېس قىلىش ئۈچۈن تېخىمۇ مۇكەممەل ئەزا بولۇشى كېرەك. شۇڭا، ئىنسان ئۆزىدىن يىراق بولغان نەرسىنى ھېس قىلىش ئۈچۈن بىر سەزگۈ ئەزاغا موھتاجدۇر. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ئىنساندا پۇراش سېزىمنى ياراتتى، كىشى ئۇ ئەزا ئارقىلىق ئۆزىدىن يىراق بولغان پۇراقلارنى ھېس قىلىدۇ. لېكىن، ئۇ پۇراقنىڭ قەيەردىن كەلگەنلىكىنى بىلەلمەيدۇ، ئىنسان ئۇ پۇراقنىڭ مەنبەسىنى تېپىش ئۈچۈن كۆپ ئايلىنىشقا موھتاج بولىدۇ. بەزىدە ئۇ پۇراقنى چىقارغان نەرسىنى تاپالمايدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئۆزىدىن يىراق بولغان نەرسىنى كۆرۈپ، قايسى تەرەپلىكىنى بىلىپ، ئىزدەپ تېپىشى ئۈچۈن كۆزنى ياراتتى. ئەگەر ئاللاھ تائالا

پەقەت كۆزنىلا ياراتقان بولسا، ئەلبەتتە ئىنسان مۇكەممەل بولمىغان بولاتتى. چۈنكى، كىشى كۆز بىلەن تام ۋە پەردىنىكنى كەينىدىكى نەرسىلەرنى كۆرەلمەيدۇ. بەزىدە دۈشمەن پەردىلىك بىر جايدا بىرىنى تۇتقىلى كەلسە ۋە پەردىنى ئېچىشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭغا يېقىنلاشسا، ئۇ قېچىپ قۇتۇلالماسلىقى مۇمكىن. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ھەربىكەت بولغان ھامان ھۇجرىلارنىڭ كەينىدىن كەلگەن شەپىلەرنى ھېس قىلىش ئۈچۈن قۇلاقنى ياراتتى. ئەگەر تېتىش سېزىمى بولمسا، ئاڭلىغۇچى قۇلاقنىڭ بولۇشىلا يېتەرلىك ئەمەس. چۈنكى، تېتىش سېزىمى ئارقىلىق كىشى نېمىنىڭ ئۆزىگە ئۇيغۇن ۋە نېمىنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلەلەيدۇ. دەل - دەرەخلەر بىلەلمەيدۇ. چۈنكى، دەرەخ تۇۋىگە قانداقلا سۇيۇقلۇق تۆكۈلسە، دەرەخنىڭ تېتىش سېزىمى بولمىغاچقا ھەرقانداق سۇيۇقلۇقنى سۈمۈرۈۋېرىدۇ. ھالبۇكى بەزى زىيانلىق سۇيۇقلۇقلار دەرەخنى قۇرۇتۇپ قويۇشمۇ مۇمكىن.

ئاللاھ تائالا ئىنسانىنى باشقا بىر سۈپەت بىلەن مۇكاپاتلىدى، ئۇ سۈپەت بارلىق سۈپەتلەردىن شەرەپلىك بولغان ئەقىلدۇر. ئەقىل بىلەن يېگۈلۈكلەر، ئۇلارنىڭ پايدىلىرى ۋە زىيانلىق تەرەپلىرىنى بىلىش مۇمكىن. ئەقىل بىلەن ئاش - تائاملار تەقلىنىدۇ، ئارىلاشتۇرۇلۇپ پىشۇرۇلىدۇ. ساقلىقنى ساقلاش ئۈچۈن يېمەك يېيىشتە ئەقىلدىن پايدىلىنىلىدۇ. بۇ ئەقىلنىڭ پايدىلىرىنىڭ ئەڭ ئەدناسىدۇر. ئەقىلدىكى ئەڭ چوڭ ھېكمەت بولسا ئاللاھ تائالانى تونۇشتۇر. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئاشكارا بەش سەزگۈ ئەزا پەقەت قىسمىي سەزگۈ ئەزالاردۇر. بىزنى سەزگۈ ئەزالارنى تولۇق بايان قىلدى، دەپ ئويلىمىغىن. كۆرۈش قۇۋۋىتى سەزگۈ ئەزالاردىن بىر ئەزادۇر. كۆز بولسا ئۇنىڭ قورالىدۇر. كۆز بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئون تەبىقىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇ تەبىقىلەرنىڭ بەزىسى ھۆل، بەزىسى ھەرخىل پەردىلەردىن تەشكىل تاپىدۇ. ئون تەبىقىنىڭ ھەربىرىنىڭ بىر خىل سۈپىتى، سۈرىتى، شەكلى، ھالىتى، ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە بىرىكىشى بار. ئەگەر بۇ تەبىقىلەردىن بىر تەبىقە قالايمىقانلاشسا ياكى ئۇنىڭدىكى بىر تەرتىپ قالايمىقانلاشسا، كۆرۈش قۇۋۋىتى قالايمىقانلىشىدۇ - دە، بارلىق تېۋىپلار ئۇنى داۋالاشتىن ئاجىز كېلىدۇ. بۇ پەقەت بىر سەزگۈ ئەزادىكى نېئىمەتتۇر. ئاللاھ تائالانىڭ قۇلاق ۋە باشقا سەزگۈ ئەزالاردىكى نېئىمەتلىرىنى بۇنىڭغا قىياس قىلغىن! ئاللاھ تائالانىڭ بۇ نېئىمەتلىرىنى بايان قىلماق ئۈچۈن توم - توم كىتابلارنى يازساقمۇ، يېزىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. ئۇنداقتا، پۈتۈن بەدەندىكى ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرىنى قانداقمۇ يېزىپ بولغىلى بولسۇن؟!

ئاندىن كېيىن ئىستەك، ماغدۇر ۋە تەنھەرىكەت قوراللىرى بولغان تۇرلۇك نېئىمەتلەرنىڭ يارىتىلىشىغا قارىغىن. ئەگەر ئاللاھ تائالا تاماقنى كۆرۈپ بىلىش ئۈچۈن كۆزنى يارىتىپ، ھەرىكەتكە ئۆتۈش ئۈچۈن تاماققا قارىتا ئىشتىھا

ياراتمىغان بولسا، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئەلبەتتە بەھۈدە بولغان بولاتتى. نۇرغۇن بىمارلار بارکى، ئۆزىگە ئەڭ پايدىلىق تاماقنى كۆرىدۇ، لېكىن كۆڭلى تارتمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى يېمەيدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالا يېمەك يېيىش ئىشتىياقىنى ياراتتى ۋە كىشىنى غىزا يېيىشكە مەجبۇرلايدىغان بىر ئىستەكنى ئۇنىڭغا ھۆكۈمران قىلدى. ئەگەر بۇ ئىستەك مەلۇم مىقدارداتاماق يېيىش بىلەن بېسىلمىسا، كىشى تاماقنى كۆپ يەپ، ئۆزىنى ھالاك قىلغان بولاتتى. ئاللاھ تائالا قورساق تويغان چاغدا يېمەك يېيىشتىن توختىشى ئۈچۈن، ئىنساندا تاماقتىن زېرىكىش تەبئىتىنى ياراتتى. ئىنسان نەسلىنىڭ داۋاملىشىشى ئۈچۈن جىنسىي شەھۋەت ھەققىدىمۇ يۇقىرىقىدەك بايانلارنى قىلىش مۇمكىن.

كۇچ - قۇۋۋەت ۋە ھەرىكەت ئەزالىرىنى يارىتىشتىكى ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرى توغرىسىدا

ئاندىن ئاللاھ تائالا تاماق يېيىش ۋە باشقا نەرسىلەرنى تۇتۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغۇچى ئەزالارنى ياراتتى. ئىككى قول شۇ جۈملىدىن بولۇپ، قوللار تاياقتەك تۇرسۇن ئەمەس، بەلكى ھەر تەرەپكە ھەرىكەت قىلىشى، سوزۇلۇشى ۋە قاتلىنىشى ئۈچۈن نەچچە بوغۇم قىلىپ ياراتىلغاندۇر.

ئاللاھ تائالا ئالقاننى كەڭرى قىلىپ، ئۇنى بەش بارماققا بۆلدى. ئۇ بارماقلارنى ئوخشىمىغان ئۇزۇن - قىسقىلىقتا ياراتتى ۋە ئۇنى ئىككى سەپكە ئايرىدى. باش بارماق بىر تەرەپتە بولۇپ، قالغان تۆت بارماقنىڭ ئۈستىدىن ئايلىنىدۇ. ئەگەر بارماقلار بىر سىزىق ئۈستىدە، بىرسى بىرسىنىڭ ئۈستىدە بولغان بولسا، مەقسەت تولۇق ھاسىل بولمىغان بولاتتى. ئاندىن ئاللاھ تائالا بارماقلارنىڭ ئۇچلىرى كۆچلۈك بولسۇن ئۈچۈن ۋە بارماقلار ئالالمايدىغان بەزى نازۇك شەيئىلەرنى ئېلىشى ئۈچۈن بارماقلارنىڭ ئۇچىغا تىرناقلارنى ياراتتى.

پەرەز قىلغىنىكى، سەن قولۇڭ بىلەن تاماقنى ئالدىڭ، ئەمما تاماق قورسىقىڭغا كىرمىگۈچە ساڭا كۈپايە قىلمايدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالا كىشىگە ئېغىز ۋە ئىككى جاغ سۆڭەكنى ياراتتى. جاغ سۆڭىكىگە چىشلارنى تىزدى ۋە چىشلارنى لوقمىلارغا كۆرە ئۇزگۈچى ئوتتۇرا چىشلار، يىرتقۇچى قوزۇق چىشلار، ئەزگۈچى ئېزىق چىشلار شەكلىدە بىرنەچچە قىسىمغا بۆلدى. ئاللاھ تائالا ئاستىن جاغنى ھەرىكەتچان قىلىپ ياراتتى. ئۈستۈن جاغنى بولسا مۇقىم تۇرىدىغان قىلدى. ھەيھات! ئاللاھ تائالانىڭ ياراتىش ئاجايىباتلىرىغا قارىغىن! ئىنسانلار ياسىغان تۇڭمەنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاست تېشى ھەرىكەت قىلماي مۇقىم تۇرىدۇ، ئۈست تاش ئايلىنىدۇ. لېكىن، ئاللاھ ياراتقان ئېغىزدىن ئىبارەت بۇ تۇڭمەنده دەل

ئەكسىچە. ھالبۇكى، ئەگەر ئۇستى ھەربىكەت قىلسا ئىدى، ئۇست تەرەپتىكى شەرەپلىك ئەزالار زىيانغا ئۇچرىغان بولاتتى.

ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ تىلنى يارىتىش بىلەن ئىنسانغا قانداق ئىنئام قىلغانلىقىغا قارىغىن! تىل ئېغىزنىڭ ئەتراپلىرىدا ئايلىنىدۇ. خۇددى تۆگەن سۈپۈرگىسى ئاشلىقنى تۆگەن تۆشۈكىگە يىغقانىدەك، تىل ئېغىزدىكى تاماقنى ھاجىتى مقدارىدا چىش تەرەپكە ئىتتىرىدۇ. تىلدا سۆزلەش ئاجايىباتلىرى ھەم باردۇر.

پەرەز قىلغىنىكى، سەن تاماقنى پارچىلاپ، قاتتىق - قۇرۇق ئارىلاشتۇردۇڭ، ئەگەر بىر تۇرلۇك ھۆللۈك بولمسا، ئۇنى گال تەرەپكە ئىتتىرەلمەيسەن ۋە يۇتالمايسەن. قارىغىنكى، ئاللاھ تائالا شۆلگەي ئىشلەپچىقىرىپ تۇرىدىغان ۋە چاينالغان تاماقنا ھاجىتى مقدارىدا تۆكۈلىدىغان بىر بۇلاقنى ياراتتى. ئاندىن ئېغىز ئىچىدە يۇغۇرۇلغان، ئېزىلگەن بۇ تاماقنى ئاشقازانغا كىم يەتكۈزىدۇ، ئۇنى ئاشقازانغا قول بىلەن يەتكۈزۈش مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا، ئاللاھ تائالا قىزىلئۆڭگەچ ۋە بوغۇزنى تەييارلىدى. ئۇنىڭ باشلانغۇچىنى تاماقنى يۇتۇش ئۇچۇن ئېچىلىدىغان، يۇتۇپ بولغاندىن كېيىن ئېتىلىدىغان ۋە تاماقنى يۇمىلىتىش ئۇچۇن بىرنەچچە قەۋەت قىلدى. ئاندىن تاماق قىزىلئۆڭگەچ كارىدورىدىن ئاشقازانغا چۈشىدۇ. تاماق قۇرۇق نان، مېۋە - چېۋە ھالەتتە ئاشقازانغا كېلىدۇ، ئۇ مۇكەممەل ھەزىم قىلىنغاندىلا گۆش، سۆڭەك ۋە قانغا ئايلىنىشى مۇمكىندۇر. شۇ سەۋەبتىن ئاللاھ تائالا ئاشقازانىنى ئىچىگە تاماق چۈشىدىغان قازان كەبى قىلدى. تاماق ئاشقازانىنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، ئاشقازانىنىڭ تۈۋىقى يېپىلىدۇ. تاماق ئاشقازان ئىچىدە تۆت ئەزادىن ئۆتىدىغان ئىسسىقلىق بىلەن ھەزىم قىلىنىدۇ. تۆت ئەزا بولسا: ئوڭ تەرەپتىن جىگەر، سول تەرەپتىن تال، ئالدى تەرەپتىن بىرىنچى ئاشقازان، ئۇچەي ۋە جىگەرنى قاپلىغان نېپىز ياغ ۋە كەينى تەرەپتىن ئومۇرتقا گۆشىدىن ئىبارەت. تاماق ھەزىم قىلىنىپ تومۇرلارغا ئۆتۈشكە لايىق بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان سۈيۇق ماددىغا ئايلىنىدۇ. ئاندىن تاماق تومۇرلاردىن جىگەرگە تۆكۈلۈپ، يەنە بىر قېتىم ھەزىم قىلىنغۇچە جىگەردە توختايدۇ. ئاندىن باشقا ئەزالارغا تارقىلىدۇ. ئاخىرىدا قالدۇق چۆكمە قالىدۇ. ئاندىن قالدۇق چۆكمىلەرمۇ يوقىلىدۇ. ئەگەر بىز بۇ ھەقتە تەپسىلى سۆزلىمەكچى بولساق گەپ بەك ئۇزىراپ كېتىدۇ.

ئىنساندا سان - ساناقسىز مۇسكۇل ۋە تومۇرلار بار. بۇ مۇسكۇل - تومۇرلارنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، ئىنچىكە - تومۇقى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئۇلارنىڭ ھەربىرىدە ئاللاھ تەرىپىدىن بېكىتىلگەن بىر ھېكمەت بار. ئەگەر شۇلاردىن بىر

تـال تومـۇر ھەربىرىتتـىن توختـاپ قالسـا، يـا جـىم تۇرىدىغـان مۇسـكۇل ھەربىرىـت قىلسا ـــ ئەي بىچارە ئىنسان ـــ سەن ئەلبەتتە ھالاك بولاتتىڭ.

شـۇكۇر قىلىشـتا بـەردەم بولۇشـۇڭ ئۇچـۇن ئـاللاھ تائالانـىڭ ئۇسـتۇڭدىكى نېئىمەتلىرىگـە قـارا! ھالبۇكـى، سـەن ئـاللاھ تائالانـىڭ نېئىمەتلىرىدىـن پەقـەت ئـەڭ تـۆۋەن بولغـان يېيىـش نېئىمىتىنـىلا بىلسـەن. بىلگىنـىڭ، ئـۇ ئارقىلـىق قورسـىقىڭ ئاچقانـدا تامـاق يەيسـەن خـالاس. ھايۋانمـۇ ئـاچ قالسـا يېيىشـنى، چارچىسـا ئۇخلاشـنى ۋە كۆڭلـى تارتسـا جۈپلىشىشـنى بىلىـدۇ. كىشـىنىڭ نەپسـى پەقـەت ئېشـەك بىلگەننـى بىلسە، ئاللاھ تائالاغا قانداق شۇكۇر بەجا كەلتۈرىدۇ؟!

بـىز ئىخچامغىنـە ئىشـارە قىلـىپ ئۆتكـەن بـۇ نېئىمەتلـەر ئـاللاھ تائالانـىڭ نېئىمـەت دېگىزلىرىدىن بىر تامچىدۇر. باشقا نېئىمەتلەرنى بۇنىڭغا قىياس قىلغىن.

بـىز ۋە جىمـى مەخلۇقـاتلار بىلگـەن ئـاللاھ تائالانـىڭ نېئىمەتلـىرى بىلمىگەنلىرىگـە سېلىشـتۇرغاندا يەنـىلا دېگىزدىـن بىـر تامچـىدۇر. ئـاللاھ تائـالا مۇنـداق دېگەن: ﴿سـىلەر ئاللاھنىڭ نېئىمەتلىرىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر﴾14/«ئىبراھىم»: 34؛ 16/«نەھل»: 18.

پەسىل: يېمەكلىكلەر ھاسىل بولىدىغان مەنبەلەردىكى ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرى توغرىسىدا

يېمەكلىكلـەر ناھايىتـى كـۆپ تۈرلـۈك ۋە خىلمۇخىلـدۇر. ئـاللاھ تائالانـىڭ مەخلۇقاتلىرى ئىچىدە ساناقسىز ئاجايىباتلار مەۋجۇدتۇر.

يېمەكلىكلەر بولسا ئاشلىقلار، دورىلار، مېۋە ـ چېۋىلەر ۋە باشقىلارغا بۆلىنىدۇ:

ئاشـلىقلار ھەققـىدە سۆزلىسـەك: قولۇڭـدا بىـر ئـاز بۇغـداي بولسـا ئەگـەر ئۇنـى يېسـەڭ، بۇغـداي تېـزلا تۆگـەپ، ئـاچ قالسـەن. شـۇڭا، يېتەرلـىك بۇغدىيىـڭ بولۇشـى ئۈچـۈن، ئـۇ بۇغدايىنـى ئۆسـتۈرىدىغان ۋە ھەسسـىلەپ كۆپەيتىدىغـان بىـر ئىشـنى قىلىشـقا ـــ يەنـى ئۇنـى تېرىشـقا ـــ نېمىدېگـەن موھتاجسـەن ـ ھـە! تېرىـش دېگىنىمىـز: بۇغـداي ئۇرۇقىنـى تاۋلانغـان زېمىنغـا چېچىشـتۇر. سـۇ ۋە تۈپراق بولۇشـىلا كۇپايـە قىلمايـدۇ. چۈنكـى، ئـۇرۇق نـەم، ئەممـا قاتتـىق زېمىنغـا تېرىلسـا، ھـاۋا بولمىغـان تەقدىـردە يەنـىلا ئۇنمەيـدۇ. شـۇڭا، ئۇرۇقنـى ھـاۋا ئۆتۈشـۈپ تۇرىدىغـان يۇمشاق زېمىنغا تېرىش لازىم بولىدۇ.

ھـاۋا ئۆزلۈكسىدىـن زېمىنغـا سـىڭىپ كىرەلمەيـدۇ. ھـاۋا ئۇرۇققـا ئۆتۈشـى ئۈچـۈن ھاۋانـى ھەربىرىكەتلەندۈرىدىغـان ۋە ھاۋانـى مەجبۇرىـي زېمىن ئۈستىدىـن ماڭدۇرىدىغان شـامال بولۇشـى لازىـم. بـۇلار بولسـىلا كۇپايـە قىلمايـدۇ. بۇنىڭدىـن سـىرت يەنـە ئەتىياز

ۋە يازنىڭ ئىسسىقلىقى بولۇشى لازىم. چۈنكى، زىيادە سوغۇقتا ئۇرۇق ئۇنمەيدۇ.

ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ بۇ زىرائەت موھتاج بولىدىغان سۈنى قانداق ياراتقانلىقىغا قارىغىن! بۇلاقلارنى ۋە دەريالارنى قانداق ئاققۇزغانلىقىغا قارىغىن! بەزى سۇ يەتمەيدىغان تۆپلىك زېمىنلارغا ئاللاھ يامغۇرلۇق بۇلۇتلارنى ئەۋەتىدۇ. بۇلۇتلارغا شامالنى ئەۋەتىپ ئۇنى زېمىنىڭ ھەرقايسى رايونلىرىغا ھەيدەيدۇ. ئۇلار بولسا ئېغىرلاشقان يامغۇر بۇلۇتلىرىدۇر. ئاندىن ئاللاھ تائالا يامغۇرنى كېرەكلىك ۋاقىتتا زېمىنغا ياغدۇرىدۇ.

قارىغىنە، ئاللاھ تائالا تاغلارنى قانداق قىلىپ سۇ ساقلىغۇچى قىلغان! تاغلاردىن بۇلاقلار توختاۋسىز تەپچىرەپ ئاقىدۇ. ئەگەر سۇلار تاغلاردىن بىر قېتىمدىلا ئېتىلىپ چىقسا زېمىن سۇغا غەرق بولۇپ، زىرائەت ۋە باشقا نەرسىلەر ھالاك بولغان بولاتتى.

قارىغىن! ئاللاھ تائالا زېمىندىن شۇنچە يىراق بولغان قۇياشنى قانداق ياراتقان ۋە بويسۇندۇرغان! سوغۇق ۋە ئىسسىق ئېھتىياجىغا بىنائەن قۇياش زېمىننى مەلۇم مۇددەت ئىللىتىدۇ. ئاللاھ تائالا ئاينى ياراتتى. قۇياشنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئىسسىتىش قىلغانىدەك، ئاينىڭ خۇسۇسىيىتىنى نەملەندۇرۇش قىلدى. قۇياش مېۋە - چېۋىلەرنى ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، ھەممىدىن خەۋەردار ئاللاھ تائالانىڭ بەلگىلىشى بويىچە پىشۇرىدۇ. قۇياش ۋە ئاي بويسۇندۇرۇلغاندەك، ئاسماندىكى ھەرقانداق يۇلتۇز مۇئەييەن بىر مەنپەئەت ئۈچۈن بويسۇندۇرۇلغاندۇر. ھەربىرى ئىنسان ساناپ تۈگىتەلمىگۈدەك دەرىجىدە كۆپ ھېكمەتلەرگە ئىگە. قۇياش ۋە ئايدا بىز تىلغا ئالغاندىن باشقا يەنە ھېسابسىز ھېكمەتلەر باردۇر.

يېمەكلىكلەر زېمىنىڭ ھەممە يېرىدە بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا سودىگەرلەرنى بويسۇندۇرۇپ، ئۇلارنى مال يېغىشقا ھېرىسمەن قىلدى. ئۇلار مال توپلايدۇ، ئەمما كۆپىنچە ۋاقىتتا مېلى ئۇلارغا ئەسقاتمايدۇ. مالالار يا كېمىلەر بىلەن غەرق بولىدۇ، يا بۇلاڭچىلار تەرىپىدىن بۇلىنىدۇ، ۋەيا ئۆزلىرى بىرەر شەھەردە ئۆلۈپ قېلىپ، مالىلىرىنى ئەمىر - سۇلتانلار ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ مالىلىرىنى مىراسخورلىرىنىڭ ئېلىشىغا ئىگە گۇزەلدۇر. سودىگەرلەر بىلسە، مىراسخورلىرى ئۇلارنىڭ ئىگە قاتتىق دۇشمىنىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا ئارزۇ ۋە غەپلەتنى قانداق مۇسەللەت قىلغانلىقىغا قارىغىن! ئۇلار پايدا ئېلىش ئۈچۈن دېڭىزدا سەپەر قىلىپ قاتتىقچىلىقلارغا، تۇرلۇك خىيىم - خەتەرلەرگە يولۇقىدۇ، نەتىجىدە مەشرىق ۋە مەغرىبنىڭ ئىگە چەت يەرلىرىدىن يېگۈلۈكلەرنى ۋە تۇرلۇك - تۇمەن كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ.

كىشىلەرنى شۇكۇر قىلىشتىن قايتۇرغۇچى سەۋەبلەر توغرىسىدا

بىلگىنىكى، كىشىلەر بىلىمسىزلىك ۋە غەپلەت يۈزىدىن ئىبادەتلەرگە شۇكۇر قىلىشتا كەمچىلىك ئۆتكۈزىدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئىبادەتلەرنى تونۇيالمايدۇ. كىشى ئىبادەتلەرنى تونۇغاندىن كېيىنلا شۇكۇر قىلىش ھاسىل بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار ئىبادەتنى بىلسە، تىللىرى بىلەن «ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن»، «ئاللاھ تائالاغا شۇكۇرلەر بولسۇن» دېسە، «شۇ شۇكۇر قىلغانلىق بولىدۇ» دەپ ئويلايدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار شۇكۇر قىلىشنىڭ مەنىسىنىڭ ئىبادەتنى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتىن ئىبارەت ئىرادە قىلىنغان ھېكمەتنى تاماملاش ئۈچۈن ئىشلىتىش ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ.

ئىبادەتلەردىن غەپلەتتە قېلىشنىڭ بىرنەچچە سەۋەبلىرى بار:

بىرىنچى: كىشىلەر بىلىمسىزلىكتىن ھەر ئەھۋالدا ئىنسانلارغا ئومۇمىي بولغان نەرسىلەرنى ئىبادەت دەپ سانىمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن ئىبادەتلەرگە شۇكۇر قىلمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ئىبادەتلەر پۈتۈن كىشىلەرگە ئومۇمىيدۇر ۋە ھەر ئەھۋالدا مەخلۇقاتلارغا بېرىلگۈچىدۇر. كىشىگە بىرەر ئىبادەت خاس قىلىپ بېرىلمىسە، كىشى ئۇنى ئىبادەت ھېسابلىمايدۇ. كىشىلەرنى راھەت ھاۋا ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا شۇكۇر قىلغان ھالەتتە كۆرمەيسەن. ئەگەر بىراۋنىڭ گېلى سىقىلىپ، ھاۋاسىز قالسا، شۇبھىسىز ئۆلگەن بولاتتى. ئەگەر بىراۋ مۇنچا ياكى بىرەر قۇدۇق ئىچىگە قامىلىپ قالسا، غەم - قايغۇدىن ئۆلۈپ قالغان بولاتتى. ئەگەر بىر كىشى مۇشۇ ئىشلاردىن بىرى بىلەن سىنىلىپ، نىجاتلىققا ئېرىشسە شۇ ئىبادەت ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا شۇكرانى ئىبادەت قىلغان بولاتتى. مانا بۇ بەك نادانلىقتۇر. چۈنكى، بىراۋنىڭ شۇكۇر قىلىشى بەزى ئەھۋاللاردا ئىبادەت تارتىپ ئېلىنىپ، ئاندىن قايتۇرۇپ بېرىلىشكە باغلىنىپ قالغانىدۇر. دېمەك، ھەممە ئەھۋالدا شۇكرانى ئىبادەت قىلىش كېرەك. كۆزى كۆرىدىغان ئادەم قارىغۇ بولۇپ قالغاندىلا ئەسلىدىكى كۆرۈش قۇۋۋىتىنىڭ قەدرىگە يېتىدۇ. ئۇنىڭغا كۆزى قايتۇرۇلۇپ بېرىلسە، ئىبادەتنى ھېس قىلىدۇ ۋە شۇ چاغدا ئىبادەتنى تونۇپ شۇكۇرانى ئىبادەت قىلىدۇ. بۇنداق كىشى دائىم دۇمبالىنىدىغان ئەسكى قۇلغا ئوخشايدۇ، ئەگەر ئۇ قۇل بىر سائەت ئۇرۇلماي قويۇپ بېرىلسە شۇكۇر قىلىپ، بۇنى خوجايىنىنىڭ بىر ئېھسانى ھېسابلايدۇ. ئۇنى ئەسلا ئۇرماي ئازاد قىلسا، ھاكاۋۇرلۇق غالىب كېلىپ شۇكۇر قىلىشنى تەرك ئېتىدۇ. شۇ ئارقىلىق كىشىلەر پەقەت ئاز ياكى كۆپ خاس ماللارغىلا شۇكۇر قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز ئۇستىلىرىدىكى بارلىق ئىبادەتلىرىنى ئۇنتۇيدۇ.

رىۋايەت

بىر كەمبەغەل ئەھلى ئىلىم بىرىگە يوقسۇللۇقتىن شىكايەت قىلىپ، دەردىنى ئېيتىپتۇ. ئالىم كىشى ئۇنىڭغا:

— سەن قارىغۇ بولۇپ قالساڭ، لېكىن ئون مىڭ تەڭگەڭنىڭ بولۇشى سېنى خۇشال قىلامدۇ؟ — دېگەندە، كەمبەغەل كىشى:

— ياق، — دەپتۇ.

— گاچا بولۇپ قالساڭ، ئەمما ئون مىڭ تەڭگەڭنىڭ بولۇشى سېنى خۇشال قىلامدۇ؟

— ياق.

— ئىككى پۇتۇڭ ۋە ئىككى قولۇڭ كېسىلسە، بىراق 20 مىڭ تەڭگەڭ بولسا، بۇ سېنى خۇشال قىلامدۇ؟

— ياق.

— ساراڭ بولۇپ قالساڭ، بىراق ئون مىڭ تەڭگەڭنىڭ بولۇشى سېنى خۇشال قىلامدۇ؟

— ياق.

شۇنىڭ بىلەن ئالىم:

— مانا ئىلكىڭدە 50 مىڭ تەڭگىلىك مال تۇرۇپ، ياردەمچىڭ بولغان ئاللاھ تائالاغا شىكايەت قىلىشتىن ھايا قىلمامسەن؟! — دەپتۇ.

ھېكايە

بىر كىشىگە قاتتىق كەمبەغەللىك يېتىپ، كۆڭلى سىقىلىدۇ، ئاندىن چۈشىدە بىر خىتاب كېلىپ:

— بىز ساڭا «ئەنئام سۈرىسى»نى ئۇنۇتتۇرساق ۋە سەن مىڭ تىللاغا ئېرىشسەڭ، بۇنى ياخشى كۆرەمسەن؟ — دەيدۇ. ئۇ كىشى:

— ياق، — دەيدۇ.

— «ھۇد سۈرىسى»نىچۇ؟

— ياق.

— «يۈسۈف سۈرىسى»نىچۇ؟

ـــ ياق.

شۇنىڭ بىلەن خىتاب قىلغۇچى:

ـــ سەندە يۈز مىڭ تىللا قىممىتىدىكى نەرسە تۇرسا، يەنە نامراتلىقتىن شىكايەت قىلامسەن، ـــ دەيدۇ. ئاندىن ئۇ كىشى كۆڭلى ئېچىلغان ھالدا تاڭ ئاتقۇزىدۇ.

ئىبنى سەممان رەھمەھۇللاھ ھارۇن رەشىدنىڭ يېنىغا نەسىھەت قىلغىلى كىرىپ يىغلايدۇ، ئاندىن بىر قاچا سۇ تەلەپ قىلىدۇ. سۇ كەلتۈرۈلگەندە:

ـــ ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! مۇبادا سىز ئۇشبۇ ئىچىملىكنى ئىچىشتىن مەنئى قىلىنسىڭىز ۋە جانابىڭىز دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىلەرنى بېرىش ئارقىلىقلا بۇنى ئىچىشكە قادىر بولالىسىڭىز، دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىلەرنى فىدىيە بېرىپ بولسىمۇ، بۇ ئىچىملىكنى ئىچەمتىڭىز؟ دەيدۇ. ھارۇن رەشىد:

ـــ ھەئە، ـــ دەيدۇ. ئىبنى سەممان:

ـــ ئاللاھ تائالا سىزگە بەرىكەت بەرسۇن، مەرھەمەت، قېنىپ ئىچىڭ، ـــ دەيدۇ. ھارۇن رەشىد سۇنى ئىچىپ بولغاندا، ئىبنى سەممان:

ـــ ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! بۇ ئەمدى بۇ ئىچىملىكنى قورسىقىڭىزدىن چىقىرالمىسىڭىز ۋە ئۇنى پەقەت دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىلەرنى بېرىش ئارقىلىقلا چىقىرىشقا قادىر بولسىڭىز، شۇ نەرسىلەرنى فىدىيە قىلىپ بېرەرمىدىڭىز؟ ـــ دەيدۇ. ھارۇن رەشىد:

ـــ ھەئە، ـــ دەيدۇ ھارۇن رەشىد. ئىبنى سەممان:

ـــ ئۇنداقتا، شۇ سۇچىلىك قىممىتى يوق دۇنيانى نېمە قىلىسىز؟! ـــ دەيدۇ.

بۇ ھېكايە بىر بەندە ئۇسساپ قالغاندا، ئاللاھ تائالا ئۆزىگە بەرگەن ئىچىملىكنىڭ پۈتۈن دۇنيانىڭ مۇلكىدىنمۇ بۈيۈك نېئىمەت ئىكەنلىكىنى، ئىنسان يەنە قورسىقىدىكى گەندىنىڭ سىرتقا چىقىشىنى ئاسانلاشتۇرۇشنىڭ ئەڭ چوڭ نېئىمەتلەر قاتارىدىن ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ.

بۇلار بولسا خاس نېئىمەتلەرگە قىلىنغان ئىخچام ئىشارەتتۇر.

شۇنى بىلگىنىكى، ھەرقانداق ئىنسان ئىنچىكە تەتقىق قىلىپ باقسا، گەدىنىدە ھەممە خالايىق ھەمشېرىك بولمىغان، گاھىدا كۆپ قىسىم كىشىلەر ھەمشېرىك بولىدىغان كۆپ نېئىمەتلەرنى كۆرىدۇ.

شۇ نېئىمەتلەردىن بىرى: ئەقىل نېئىمىتىدۇر. ھەرقانداق بەندە ئەقلى ھەققىدە

ئاللاه سۆبھانەھۇ ۋەتائالادىن رازىدۇر. ھەرقانداق كىشى ئۆزىنى ئەڭ ئەقللىق كىشى، دەپ قارايدۇ. ئاللاه تائالادىن ئەقىل بېرىشىنى سورىمايدۇ. شۇڭا، بۇ قاراشتىكى كىشىنىڭ ئەقىل نېئىمىتىگە قارىتا ئاللاه تائالاغا شۈكۈر قىلىشى مۇھىمدۇر.

يەنە بىرى: ئەخلاق نېئىمىتىدۇر. ھەرقانداق كىشى باشقا كىشىلەردە ئۆزى يامان كۆرىدىغان ئەيىبلەرنى، ئەيىبلەيدىغان ئەخلاقلارنى كۆرىدۇ ۋە ئۆزىنى شۇ يامان ئەخلاقلاردىن پاك، دەپ قارايدۇ. شۇنداق بولغان ئىكەن، ئۇ كىشى ئاللاه تائالانىڭ ئۇنىڭ ئەخلاقىنى گۈزەل قىلغانلىقىغا ۋە ئۆزىنى يامان ئەخلاق بىلەن سىنىمىغانلىقىغا شۈكۈر قىلىشى كېرەك.

ھەرقانداق كىشى كۆڭلىدە ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن يامان ئىشلىرىنىڭ بارلىقىنى، ئۇنى بىر ئۆزىلا بىلىدىغانلىقىنى، ئەگەر چۈمپەردە يىرتىلىپ ئۇنى بىراۋ بىلىپ قالسا، رەسۋا بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ يوشۇرۇن يامان ئىشلىرىنى بارلىق كىشىلەر بىلىپ قالسا ئۇنىڭ ئەھۋالى قانداق بولىدۇ؟! بۇ كىشى نېمىشقا ئاللاه تائالانىڭ ئۆزىنىڭ يامان ئىشلىرىنى گۈزەللىك بىلەن يېپىپ، گۈزەل ئىشلىرىنى ئاشكارا قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاللاهقا شۈكۈر ئېيتمىسۇن؟!

تېخىمۇ ئومۇمىي بولغان دەرىجىگە چۈشسەك: ھەرقانداق كىشىگە ئاللاه تائالا ئۇنىڭ يا تۇرق - شەكلى، يا خۇلۇق - ئەخلاقى، يا پېئىل - ئەتىۋارى، يا بالىچاقىسى، يا تۇرالغۇ جايى، يا يۇرت - شەھىرى، يا يېقىن - يورۇق، يار - ھەمراھى، يا باشقا ياخشى كۆرگەن كىشىلىرى بىلەن كۆپلىگەن ئىشلارنى رىزىق قىلغانىدۇر. ئەگەر ئاشۇ ئىشلار تارتىۋېلىنىپ، باشقا نەرسە ئۇنىڭغا بېرىلسە، ئۇ كىشى ئەلبەتتە ئۇنىڭغا رازى بولمىغان بولاتتى. يەنى، ئاللاه تائالا ئۇنى مۇئمىن قىلدى، كافىر قىلمىدى. تىرىك قىلدى، جانسىز قىلمىدى. ئىنسان قىلدى، ھايۋان قىلمىدى، ئەر قىلدى، ئايال قىلمىدى. ساق قىلدى، كېسەل قىلمىدى. ساغلام قىلدى، مەجرۇھ قىلمىدى. دېمەك، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالاھىدىلىكلەردۇر.

ئەگەر ئىنسان ئۆز ھالىنى باشقىلارنىڭ ھالىغا ئۆزگەرتىشنى خاھلىمىسا، دېمەك ئۇنىڭ ھالى باشقىلارنىڭكىدىن ئەۋزەل. ئەگەر ھەممە ئىشلاردا ياكى مەلۇم بىر ئىشتا ئۆز ھالىنىڭ ئورنىغا باشقا بىر ھالنى بەكرەك ياقتۇرىدىغان ھېچ بىر كىشى تېپىلمايدىغان بولسا، ئۇنداقتا، ئۇنىڭدا ئاللاه تائالانىڭ ھېچبىر بەندىسىدە بولمىغان نېئىمەت بار دېمەكتۇر. ئەگەر ئۇ كىشى ئۆز ھالىنىڭ بەزى كىشىلەرنىڭ ھال - ئەھۋالىغا ئۆزگەرتىلىشىنى خاھلىمايدىغان، يەنە بەزى كىشىلەرنىڭ ھال - ئەھۋالىغا ئۆزگەرتىلىشىنى خاھلايدىغان بولسا، ئۇنداقتا، ئۆزى تەلەيلىك دەپ قارىغان كىشىلەرنىڭ سانىغا قارىسۇن، ئۇ چوقۇم ئۇلارنى باشقىلاردىن ئاز دەپ

قارايدۇ. نەتىجىدە، ھالى ئۆزىدىن تۆۋەن كىشىلەر يۇقىرى كىشىلەردىن كۆپ بولىدۇ. شۇنداق بولغان ئىكەن، ئۇ نېمىشقا ئۆزىدىن يۇقىرى كىشىلەرگە قاراپ ئاللاھنىڭ ئۆزىگە بەرگەن نېئمەتلىرىنى كۆزگە ئىلمايدۇ - يۇ، ئۆزىدىن تۆۋەن كىشىلەرگە قاراپ ئاللاھنىڭ ئۆزىگە بەرگەن نېئمەتلىرىنى چوڭ بىلمەيدۇ؟!

«سەھىھەين»دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار مال ۋە يارىتىلىش جەھەتتە ئۆزىدىن يۇقىرى تۇرىدىغان كىشىگە قارىغاندا ئۆزىدىن تۆۋەن تۇرىدىغان كىشىلەرگە قارىسۇن»[1].

بۇ ھەدىسنى تىرمىزىي باشقىچە رىۋايەت قىلغان. ئۇنىڭدا رەسۇلۇللاھ: «(پۇل - مال ۋە يارىتىلىش جەھەتتە) سىلەردىن تۆۋەن كىشىلەرگە قاراڭلار، سىلەردىن يۇقىرى كىشىلەرگە قارىماڭلار، شۇنداق قىلىش ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېئمىتىنى تۆۋەن كۆرمەسلىكىڭلارغا پايدىلىق»[2] دېگەن.

كىمكى ئۆز ھالىدىن ئىبرەت ئېلىپ، ئۆزىگە خاس بېرىلگەن نېئمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرسە، ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزى ئۈستىدە كۆپلىگەن نېئمەتلىرى بارلىقىنى كۆرىدۇ. بولۇپمۇ ئىمان، قۇرئان، ئىلىم، سۈننەت، ئاندىن بوش ۋاقىت، خاتىرجەملىك ۋەھاكازا نېئمەتلەر خاس بېرىلگەن كىشى ئۆز ئۈستىدە ئاللاھ تائالانىڭ كۆپلىگەن نېئمەتلىرى بارلىقىنى كۆرىدۇ. بەزى ھەدىسلەردە مۇنداق رىۋايەت قىلىنغان: «كىمكى قۇرئان ئوقۇسا ئۇ كىشى بايدۇر»[3]. يەنە بىر لەۋزدە: «قۇرئان بايلىقتۇر، ئۇنىڭدىن كىيىن كىمبەغەللىك بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ بايلىق بولمايدۇ» دېيىلگەن[4].

باشقا بىر ھەدىستە رەسۇلۇللاھ: «ئەھلىدىن خاتىرجەم، تېنى سالامەت، قېشىدا بىر كۈنلۈك يېمەكلىكى بار ھالدا تاڭ ئاتقۇزغان مۇسۇلمان دۇنيا ھەممە تەرەپتىن بېرىلگەن كىشىگە ئوخشايدۇ»[5] دېگەن.

بىر شائىر مۇنداق دېگەن:

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6490)؛ مۇسلىم (2963).

[2] مۇسلىم (2963)؛ تىرمىزي (2513). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] سەئىد ئىبنى مەنسۇر 32/1. ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە» ، 1558) «زەئىق» دېگەن.

[4] ئەبۇ يەئلا (2773). ھۇسەين سەلىم ئەسەد: «زەئىق» دېگەن. تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر» ، (737). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىيمۇ: («زەئىفۇلجامىئ» ، 4134) «زەئىق» دېگەن.

[5] تىرمىزي (2346)؛ ئىبنى ماجە (4141). ئۇبەيدۇللاھ ئىبنى مىھسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 6042) «سەھىھ» دېگەن.

ئاش - تاماق كېلىپ تۇرسا يېنىڭغا،
ساقلىق ۋە ئەمنلىك هەم تېنىڭدا،
سەن قايغۇرساڭ يەنە توختىماي،
غەم - قايغۇ سەندىن ئايرىلمىغاي.

سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ نېئمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىشتىن غاپىل قالغان قەلبلەرنى داۋالاش يولى قايسى؟

جاۋاب: ئۆتكۈر قەلبلەر ئاللاھ تائالانىڭ تۈرلۈك نېئمەتلىرى ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىدۇ. گالۋاڭ قەلبلەر نېئمەتنى پەقەت بالا - مۇسىبەت چۈشكەندىلا نېئمەت ھېسابلايدۇ. گالۋاڭ قەلب ساھىبىنىڭ شۇ گالۋاڭلىقتىن قۇتۇلۇش يولى دائىما ئۆزىدىن تۆۋەن تۇرىدىغان كىشىلەرگە قاراشتۇر ۋە ئۆتمۈشتىكى بىر كىشى قىلغان مۇنۇ ئىشنى قىلىشتۇر:

بىر كىشى كېسەل كىشىلەردە كۆرۈلىدىغان تۈرلۈك باللالارنى كۆرۈش ئۈچۈن شىپاخانىغا باراتتى. ئاندىن ئۆزىنىڭ تەن ساقلىقى ۋە سالامەتلىكى ھەققىدە ئويلىناتتى. ئۆلتۈرۈلگەن، پۈت - قوللىرى كېسىلىپ قېنىنلىۋاتقان مەھكۇملارنى كۆرسە، ئۆزىنىڭ شۇ جازالاردىن ئۇزاق ئىكەنلىكى ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئېيتاتتى. قەبرىستانلىقلارغا بېرىپ، قەبرىلەردە ياتقان ئۆلۈكلەرنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك نەرسىسىنىڭ ـــ ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغانلار بولسا، ئاسىيلىقتىن يېنىش، ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلار بولسا تائەت - ئىبادەتلەرنى زىيادە قىلىۋېلىشى ئۈچۈن دۇنياغا قايتۇرۇلۇش ـــ ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. چۈنكى، قىيامەت كۈنى زىيان تارتىش كۈندۇر.

باغرى قاتتىق كىشى قەبرىستانلىقلارنى كۆرۈپ، قەبرىدىكىلەرگە ئەڭ سۆيۈملۈك نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلسە، قالغان ئۆمرىنى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشقا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى جازالىماي مۆھلەت بەرگەنلىكىگە شۈكۈر قىلىشقا ۋە ئۆمرىنى ئۆزى يارىتىلغان مەقسەتكە، يەنى ئاخىرەت ئۈچۈن ئوزۇق - تۈلۈك ئېلىشقا سەرپ قىلسۇن.

نېئمەتكە شۈكۈر قىلمىسا، نېئمەتنىڭ يوقۇلىدىغانلىقىنى بىلىش بىلەنمۇ شۈكۈر قىلىشتىن يىراق قەلبلەرنى داۋالاش كېرەك.

فۇزەيل رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «نېئمەتلەرگە داۋاملىق شۈكۈر قىلىپ تۇرۇڭلار، بىر قەۋمنىڭ قولىدىن نېئمەت كېتىپ قالسا، نېئمەتنىڭ قايتىپ كېلىشى ئاز ئۇچرايدۇ».

پەسىل: سەبر ۋە شۇكۇرنىڭ بىر يەردە بىرلىشىشنىڭ بايانى

مۇنداق دېيىشىڭ مۇمكىن: سەن ئاللاھ تائالانىڭ ھەر نەرسىدە نېئمەتلىرى بارلىقىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتتۈڭ، بۇ بالا - مۇسىبەتنىڭ ئەسلا يوق ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىدۇ، ئۇنداقتا سەبرنىڭ مەنىسى نېمە؟ ئەگەر بالا - مۇسىبەت بار بولسا، بالا - مۇسىبەتكە شۇكۇر قىلىشنىڭ مەنىسى نېمە؟ سەبر بىلەن شۇكۇر قانداق بىرلىشىدۇ؟ چۈنكى، سەبر ئەلەم تارتىشنى تەلەپ قىلىدۇ، شۇكۇر بولسا خۇشال بولۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، بۇ ئىككىسى بىر - بىرىگە زىتقۇ؟

شۇنى بىلگىنكى، نېئمەت مەۋجۇد بولغاندەك، بالا - مۇسىبەت ھەم مەۋجۇدتۇر. ھەرقانداق بالا - مۇسىبەتكە سەبر قىلىشقا بۇيرۇلۇۋەرمەيدۇ. مەسىلەن، كۇفۇرلۇق. كۇفۇرلۇق بولسا بالادۇر. كۇفرىلىققا سەبر قىلىش ئورۇنسىزدۇر. گۇناھ - مەئسىيەتلەرگىمۇ ھەم. لېكىن، كافىر ئۆزىنىڭ كۇفرىنىڭ بالا - مۇسىبەت ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ، شۇڭا ئۇ ئۆزى كېسەل، ئەمما مەلۇم بىر سەۋەب بىلەن ئاغرىقنى ھېس قىلمايدىغان كىشىگە ئوخشاش بولىدۇ. ئاسىي ئۆزىنىڭ ئاسىيلىقىنى بىلسە، ئاسىيلىقىنى تاشلىشى كېرەك. ئىنسان ئۆزى دەفئ قىلىشقا كۈچى يېتىدىغان ھەرقانداق بالاغا سەبر قىلىشقا بۇيرۇلمايدۇ. ئەگەر قاتتىق چاڭقىغان تۇرۇپ سۇ ئىچىشنى رەت قىلسا، شۇ سەۋەبلىك ئۇنىڭ ئاغرىقى ئېغىرلىشىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ كىشى ئىختىيارىغا قويۇلمايدۇ. بەلكى ئۇ ساقىيىشقا ئۇندىلىدۇ. بەندە ئۆزى يوقتىشقا قادىر بولالمايدىغان ئاغرىققا سەبر قىلىشى كېرەك.

دېمەك، دۇنيادىكى سەبر مۇتلەق بالا - مۇسىبەت بولمىغان نەرسىدە بولىدۇ. بەلكى بالانىڭ يەنە بىر تەرەپتىن نېئمەت بولۇشى مۇمكىندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنساندا شۇكۇر قىلىش ۋە سەبر قىلىش ۋەزىپىلىرى تەڭ مۇجەسسەملىشىشى مۇمكىن. مەسىلەن، بىر كىشىنىڭ بايلىقى باشقىلارنىڭ ئۇ مال ئۈچۈن جېنىغا قەست قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆلۈمگە سەۋەب بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. ساقلىقمۇ ھەم شۇنداق. دۇنيا نېئمەتلىرىدىن ھەرقانداق نېئمەتنىڭ بالا - مۇسىبەت بولۇپ قېلىشى مۇمكىندۇر.

بەزىدە بىر كىشىگە مەلۇم ئىشلار ھەم بالا - مۇسىبەت، ھەم نېئمەت بولىدۇ.

بۇنىڭ مىسالى: ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ قاچان ئۆلىدىغانلىقىنى بىلمەسلىكىمۇ بىر نېئمەتتۇر. چۈنكى، ئىنسان ئۆزىنىڭ قاچان ئۆلىدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇنىڭ تۇرمۇشى جاپالىق ئۆتكەن ۋە ئۇزۇن ۋاقىت قايغۇرغان بولاتتى. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ بەزى كىشىلەر ئۆزىگە قىلغان يامانلىقلارنى بىلمەسلىكىمۇ نېئمەتتۇر. چۈنكى، ئەگەر كىشى ئۇ يامانلىقلارنى بىلسا، بەك ئۇزۇن ئەلەم تارتقان، ئاداۋەت تۇتقان، نەپرەتلەنگەن ۋە ئىنتىقام ئېلىشقا تىرىشقان بولاتتى. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ

باشقىلارنىڭ ياماڼ سۆيەتلىرىنى بىلمەسلىكىمۇ نېئىمەتتۇر. چۈنكى، ئەگەر ئۇ باشقا بىراۋنىڭ ياماڼ خۇيلىرىنى بىلسە، ئۇ كىشىنى يامان كۆرگەن، ئەزىيەت يەتكۈزگەن ۋە ئۇنىڭ ۋابالىنى ئالغان بولاتتى.

قىيامەتنىڭ قاچان قايىم بولىدىغانلىقىنى، قەدر كېچىسىنىڭ قايسى كېچە ئىكەنلىكىنى ۋە جۇمە كۈندىكى دۇئا ئىجابەت بولىدىغان سائەتنىڭ قايسى دەم ئىكەنلىكىنى بىلمەسلىك قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى نېئىمەتتۇر. چۈنكى، بۇلارنى بىلمەسلىك ئۇلار ھەققىدە ئىزدىنىش ۋە تىرىشىشقا سەۋەب بولىدۇ. مانا بۇلار ئاللاھ تائالانىڭ «بىلمەسلىك»تىكى نېئىمەتلىرىدۇر. بىلىشتىكى ئاللاھنىڭ نېئىمەتلىرى قانداق بولار؟!

دېدۇقكى، ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ ھەربىر مەخلۇقاتتا نېئىمتى باردۇر. ھەتتا بەزىدە ئاغرىق ئاغرىق تارتقۇچى ئۇچۇن، بەزىدە بولسا باشقىلار ئۇچۇن نېئىمەت بولىدۇ. خۇددى، كافىرلارنىڭ دوزاخ ئوتىدا ئەلەم تارتىشى دېگەندەك. كافىرلارنىڭ دوزاخ ئوتىدا ئەلەم تارتىشى جەننەت ئەھلىگە نېئىمەتتۇر. چۈنكى، ئەگەر بىر قەۋمگە ئازاب كەلمىسە، نېئىمەتكە چۈمگەنلەر نېئىمتىنىڭ قەدرىنى بىلەلمەيدۇ. جەننەت ئەھلىنىڭ خۇشاللىقى دوزاخ ئەھلىنىڭ ئەلەملىرى تىلغا ئېلىنغاندا ھەسسىلەپ ئاشىدۇ. قۇياش نۇرى بارچىگە ئورتاقتۇر. ھالبۇكى دۇنيا ئەھلى قۇياش نۇرىغا شۇنچە ھاجەتمەن تۇرۇپ، ئۇلارنى بۇ نېئىمەتتىن سۆيۈنمىگەن، ئاسمانىنىڭ زىننىتى زېمىندىكى ھەرقانداق ئۆسۈملۈكتىن گۈزەل تۇرۇپ، ئۇلارنى ئاسمانىنىڭ زىننىتىگە قاراش بىلەن خۇشال بولمىغان ھالدا كۆرسەن. چۈنكى، ئۇ زىننەت ھەممىگە ئومۇمىي زىننەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار قۇياش نۇرى ۋە ئاسمانىنىڭ زىننىتى بىلەن خۇشال بولمايدۇ ۋە ئۇنى نېئىمەت ھېس قىلمايدۇ.

بىزنىڭ «ئاللاھ تائالا بىرنەرسىنى ياراتقان بولسا، ئۇنىڭدا بارلىق بەندىلەرگە ياكى بەزى بەندىلەرگە قارىتا ئىلاھىي ھېكمىتى ۋە نېئىمتى بار» دېگەن سۆزنىمىز توغرا بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ بالا ـ مۇسىبەتنى يارىتىشىدىمۇ ھەم سىنالغۇچىغا ياكى باشقىلارغا مەلۇم نېئىمەت بار. شۇڭا، بىر بەندىدە «مۇتلەق بالا ياكى مۇتلەق نېئىمەت» دەپ جەزملەشمىگەن ھەرقانداق ھالەتكە شۈكۈر قىلىش ۋە سەبر قىلىش مۇجەسسەملىنىدۇ. چۈنكى، ئىنسان بەزىدە بىرنەرسىگە بىر تەرەپتىن خۇشال بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن قايغۇرىدۇ. شۇڭا، قايغۇ جەھەتتىن سەبر قىلىش، خۇشال بولۇش جەھەتتىن شۈكۈر قىلىش مەۋجۇد بولىدۇ.

بىلگىنكى، نامراتلىق، كېسەللىك، قورقۇنچ ۋە دۇنيادىكى ھەرقانداق بالا ـ مۇسىبەتتە ئاقىل كىشى خۇشال بولىدىغان ۋە ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلىدىغان بەش

نېئمەت باردۇر:

بىرىنچى: ھەرقانداق مۇسىبەت ياكى كېسەللىك ئەسلىدە بەندىگە چۈشكەندىنمۇ بەتتەر بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرلىرى چەكسىزدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا مۇسىبەت ياكى كېسەللىكلەرنى بىر بەندىگە ھەسسىلەپ كۆپەيتسە، ئۇنى كىم توسۇيالايدۇ؟ شۇڭا، ئۇ مۇسىبەت ۋە كېسەللىكنىڭ تېخىمۇ چوڭ بولۇپ قالمىغىنىغا شۈكۈر قىلسۇن.

ئىككىنچى: مۇسىبەتنىڭ دىندا بولۇپ قالمىغىندۇر.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «مەن بىر مۇسىبەت بىلەن سىنالغان بولسام، ئۇنىڭدا ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا تۆت نېئمىتى بولدى: مۇسىبەت دىنىمدا بولمىدى، مۇسىبەت تېخىمۇ چوڭ بولمىدى، ئۇنىڭغا رازى بولۇشتىن مەھرۇم قالمىدىم ۋە ئۇنىڭغا ساۋاب بېرىلىشىنى ئۈمىد قىلدىم».

بىر كىشى سەھل ئىبنى ئابدۇللاھقا:

— ئوغرى كىرىپ، نەرسە - كېرەكلىرىمنى ئېلىپتۇ، — دېگەنىدى، سەھل ئىبنى ئابدۇللاھ ئۇنىڭغا:

— ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلغىن، ئەگەر شەيتان قەلبىڭگە كىرىپ ئىمانىڭنى بۇزغان بولسا قانداق قىلاتتىڭ؟ سېنى يۈز قامچا ئۇرۇشقا قادىر تۇرۇپ، ئون قامچا ئۇرغان زات شۈكۈر قىلمىغا لايىقتۇر، — دېدى.

ئۈچىنچى: ھەرقانداق جازا ئاخىرەتكە كېچىكتۈرۈلۈشى مۇمكىن. دۇنيانىڭ مۇسىبەتلىرىنى ئۇنۇتقىلى بولىدۇ، كېيىن ئۇ يەڭگىللىشىدۇ. لېكىن، ئاخىرەت مۇسىبىتى دائىملىقتۇر. ئۇنى يەڭگىللەشتۈرۈشكە يول يوقتۇر. دۇنيادا جازاسى بېرىلگەن كىشى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھەدىسىدە كەلگىنىدەك[1] ئىككىنچى قېتىم ئاخىرەتتە جازالانمايدۇ.

«مۇسلىم»دىكى بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمان كىشىنىڭ بېشىغا كەلگەن ھەرقانداق مۇسىبەت، ھەتتا پۇتلىشىپ كەتسىمۇ ياكى پۇتىغا تىكەن كىرىپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ گۇناھىغا

[1] ئۇبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن مۇنداق رىۋايەت قىلغان: «كىمكى ئېغىر جىنايەت ئۆتكۈزۈپ دۇنيادا جازاغا تارتىلغان بولسا، ئۇنىڭ گۇناھىغا كەففارەت بولىدۇ. جازاغا تارتىلمىغان بولسا، ئۇنى ئاللاھ ئۆزى بىرتەرەپ قىلىدۇ». «نەسائي (3926)؛ ئىبنى ماجە (2603). ئالبانىي: («سەھىھۇ ئىبنى ماجە»، 2109) «سەھىھ» دېگەن.

كەففارەت بولىدۇ»[1].

تۆتىنچى: شۇ مۇسىبەت ئىنسانغا لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىلغان بولىدۇ، مۇسىبەتتىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ. دېمەك، مۇسىبەت ئۇنىڭغا يەتتى، شۇ ئارقىلىق ئىنسان مۇسىبەتتىن راھەتلەندى. شۇڭا، بۇ نېئمەتتۇر.

بەشىنچى: مۇسىبەتنىڭ ساۋابى مۇسىبەتتىن كۆپتۇر. چۈنكى، دۇنيانىڭ مۇسىبەتلىرى ئاخىرەتكە ئېلىپ بارغۇچى يولدۇر. شۇنىڭدەك كىچىك بالىنى ئويۇن ئويناشتىن توسۇش ئۇنىڭ ئۈچۈن نېئمەتتۇر. چۈنكى، كىچىك بالا ئويۇن ئويناشقا قويۇپ بېرىلسە، ئويۇن ئۇنى ئىلىم ۋە ئەدەب ئۆگىنىشتىن مەھرۇم قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بالا ئۆمرىدە ئۇزۇن ۋاقىت زىيان تارتقان بولاتتى. شۇنىڭدەك مال - مۈلك، ئائىلە، يېقىن تۇغقانلار ۋە (كۆز بىلەن ئەقلگە ئوخشىغان) تەن ئەزالىرى بەزىدە ئىنساننىڭ ھالاك بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ. دىنسىزلار قىيامەت كۈنى ئۆزلىرىنىڭ سارالۋ ياكى نارەسىدە بالا بولۇپ قېلىشلىرىنى ۋە ئەقللىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ دىندا ئىشلەتمىگەن بولۇشلىرىنى ئارزۇ قىلىشىدۇ.

يۇقىرىقىلار بىر بەندىدە تېپىلسا، ئۇ بەندىگە شۇ بارىدا دىنىي ياخشىلىق بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا، ئۇ بەندە ئاللاھ تائالادىن ياخشىلىق كۈتكەن بولۇشى، بېشىغا كەلگەن ئىشلاردا ياخشىلىق بارلىقىنى مۆلچەرلىشى ۋە ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىشى كېرەك. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتى كەڭدۇر. ئاللاھ تائالا بەندىلەرگە مەنپەئەتلىك نەرسىلەرنى ئۇلاردىن بەكرەك بىلگۈچىدۇر. قىيامەت كۈنى بەندىلەر ئۆزلىرىگە يەتكەن مۇسىبەتنىڭ ساۋابلىرىنى كۆرگەن چاغدا — خۇددى كىچىك بالا بالاغەتكە يەتكەندە يېتىلدۈرگەن خۇيلىرى سەۋەبلىك ئۇستازى ۋە دادىسىنىڭ ئۇنى ئەدەبلىگەنلىك ۋە قائىدە ئۆگەتكەنلىكىگە رەھمەت ئېيتقاندەك — بالا - مۇسىبەت بىلەن سىنالغانلىقىغا ئاللاھقا ھەمد ئېيتىدۇ.

دېمەك، بالا - مۇسىبەت ئاللاھ تائالا تەرەپتىن بولغان ئەدەبلەشتۇر. ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە كۆيۈنۈشى دادىلارنىڭ بالىلىرىغا كۆيۈنگىنىدىن بەكرەك مۇكەممەل ۋە تولۇقتۇر.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا مۇئمىنگە بىرنەرسە ئىرادە قىلغان بولسىلا، چوقۇم ئۇنىڭدا مۇئمىنگە ياخشىلىق باردۇر»[2].

[1] مۇسلىم (2574). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (12929)؛ ئەبۇ يەئلا (4217). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت، ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

شۇنى بىلگىنكى، ھالاك قىلغۇچى خاتالىقلارنىڭ بېشى دۇنيانى ياخشى كۆرۈشتۇر. نىجات تېپىش سەۋەبلىرىنىڭ بېشى قەلب بىلەن دۇنيادىن يىراقلىششتۇر. نېئمەتلەرنىڭ بالا - مۇسىبەت ئارىلاشماستىن، ئىنسانىنىڭ مەقسەت قىلغىنى بويىچە ئىنسانغا بېرىلىشى قەلبىنىڭ دۇنياغا خاتىرجەم بولۇشى ۋە ئۇلۇپەت ئېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. مۇسىبەتلەر قانچە كۆپ بولسا، قەلب دۇنيادىن شۇنچە بىئارام بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا مايىل بولمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن دۇنيا قەلبكە زىندان بولىدۇ. شۇڭا، قەلبىنىڭ دۇنيانى ياخشى كۆرۈشتىن قۇتۇلۇشى زىندانغا قامالغان ئادەمنىڭ زىنداندىن قۇتۇلغىنىغا ئوخشاش مەقسەتنىڭ يۇقىرى پەللىسى بولىدۇ.

ئەلەم چېكىشكە كەلسەك، ئۇ زۆرۈردۇر. ئەلەم چېكىش خۇددى سېنى تىزگىنلەپ تۇرىدىغان ياكى ھېچقانداق ھەق ئالماي، ساڭا پايدىلىق دورا ئىچۈرىدىغان كىشى سەۋەبلىك خۇشال بولغىنىڭغا ئوخشايدۇ. سەن قىينىلسەن ۋە خۇشال بولسەن، شۇنىڭ بىلەن ئاغرىقچا سەبر قىلسەن ۋە خۇشاللىق ئۇچۇن شۇكۇر قىلسەن. كىمكى بۇنى بىلسە، ئۇ بالا - مۇسىبەتكە شۇكۇر قىلىشى مۇمكىن. كىمكى مۇسىبەتنىڭ ساۋابىنىڭ مۇسىبەتتىن كۆپ بولىدىغانلىقىغا ئىمان ئېيتمىسا، ئۇنداق كىشىنىڭ مۇسىبەتكە شۇكۇر قىلىشى ناتايىن.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، بىر ئەئرابىي ئاببىاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋاپات بولغاندا، ئوغلى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا تەسەللى بېرىپ مۇنداق دېگەن:

سەبر قىلغىن، بىز بولمىز دائىم سەبرچان،
سەبر قىلسا باش، پۇقرا بولغاي چىدامچان.
ئاببىاسقا ياخشىدۇر ھەم سەبر قىلغىنىڭ،
ھەم ياخشىدۇر ئاببىاسقا سەندىن ئىلاھىڭ.

ئىبنى ئاببىاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇنى ئاڭلاپ مۇنداق دېگەن: «ھېچبىر كىشى ماڭا ئۇ تەسەللى بەرگەندىن گۈزەل تەسەللى بېرىپ باقمىدى».

بالا - مۇسىبەت تۇرلىرى ۋە ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان ساۋاب ھەققىدىكى مەزمۇنلار ئىلگىرى سۆزلەندى.

بالا - مۇسىبەت ئۇستىدىكى نېئمەتنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

سوئال: سەبر قىلىشنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە كەلگەن خەۋەرلەر دۇنيادىكى بالا - مۇسىبەتنىڭ نېئمەتتىن ياخشى ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدۇ. ئۇنداقتا، بىز ئاللاھ

ئەززە ۋەجەللەدىن بالا - مۇسىبەت سورىساق بولامدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەدىن بالا - مۇسىبەت سوراشقا بولمايدۇ. چۈنكى، ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كېسەل بولۇپ چۈجىگە ئوخشاپ قالغان بىر مۇسۇلمان كىشىنى يوقلاپ، ئۇنىڭغا:

ـــ سەن بىرنەرسىگە دۇئا قىلغانمىدىڭ ياكى بىرنەرسە تىلەپ دۇئا قىلغانمىدىڭ؟ ـــ دەيدۇ. ئۇ ئادەم:

ـــ ھەئە، مەن: ئى ئاللاھ! ئاخىرەتتە مېنى نېمە بىلەن ئازابلىماقچى بولساڭ، ئۇنىڭ بىلەن مېنى مۇشۇ دۇنيادا ئازابلىغىن، دەپ دۇئا قىلغان ئىدىم، ـــ دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ سۇبھانەللاھ! سەن ئۇنىڭغا تاقەت قىلالمايسەن ۋە كۆتۈرۈشكە قادىر بولالمايسەن، كاشكى ﴿پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن﴾2/«بەقەرە»: 201 دېسەڭچۇ؟ ـــ دەيدۇ[1].

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يەنە بىر ھەدىسىدە كېلىشىچە، بىر ئادەم:

ـــ ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! قايسى دۇئا ئەڭ ئەۋزەل؟ ـــ دەپ سورىغاندى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ئاللاھ تائالادىن ئەپۇ ۋە دۇنيا - ئاخىرەتتە سالامەت بولۇشنى سورىغىن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ كىشى ئەتىسى يەنە كېلىپ:

ـــ ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! قايسى دۇئا ئەڭ ئەۋزەل؟ ـــ دەپ سورىغاندى، رەسۇلۇللاھ يەنە:

ـــ ئاللاھ تائالادىن ئەپۇ ۋە دۇنيا - ئاخىرەتتە سالامەت بولۇشنى سورىغىن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ كىشى ئۈچىنچى كۈنى يەنە كېلىپ:

ـــ ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! قايسى دۇئا ئەڭ ئەۋزەل؟ ـــ دەپ سورىغاندى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ئاللاھ تائالادىن ئەپۇ قىلىشىنى ۋە دۇنيا - ئاخىرەتتە سالامەت بولۇشنى سورىغىن، ئەگەر ساڭا ئەپۇ ۋە دۇنيا - ئاخىرەتتە سالامەت بولۇش بېرىلسە،

[1] مۇسلىم (2688).

بەختكە ئېرىشكەن بولسەن، ـــ دېدى[1].

«سەھەيىن» دىكى بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ قىيىن بالا - مۇسىبەتتىن، بىمەھەل بەختسىزلىكتىن، ياماڭ قازادىن ۋە دۈشمەننى خۇشال قىلدىغان مۇسىبەتتىن پاناھ تىلەڭلار»[2].

مۇتەرىف رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ماڭا سالامەتلىك ئاتا قىلىنىپ شۈكۈر قىلىشىم مۇسىبەت بىلەن سىنىلىپ سەبر قىلغىنىمدىن سۆيۈملۈكتۇر».

پەسىل: سەبر قىلىش بىلەن شۈكۈر قىلىشنىڭ قايسىسى ئەۋزەل ئىكەنلىكى توغرىسىدا

سەبر قىلىش شۈكۈر قىلىشتىن ئەۋزەلمۇ ياكى شۈكۈر قىلىش سەبر قىلىشتىن ئەۋزەلمۇ؟ بۇ ھەقتە كىشىلەر ھەرخىل پىكىرده بولدى. بۇ ھەقتە ئۇزۇن گەپ - سۆزلەر بولۇپ، ئۇنى مۇئەللىف رەھىمەھۇللاھ تىلغا ئالغان.

بۇ ھەقتىكى سۆزلەرنىڭ خۇلاسىسى شۈكى: سەبر قىلىش بولسۇن، شۈكۈر قىلىش بولسۇن ھەربىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا دەرىجىلىرى بولىدۇ.

ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى سەبر قىلىش ياماڭ كۆرۈپ تۇرۇپ، شىكايەت قىلىشنى تاشلاشتۇر. ئۇنىڭ كەينىدە مەنۇن بولۇش بولىدۇ. مەنۇن بولۇش سەبر قىلىشنىڭ كەينىدىكى بىر ماقامدۇر. بالا - مۇسىبەتكە شۈكۈر قىلىش بولسا مەنۇن بولۇشنىڭ كەينىدە تۇرىدۇ.

شۈكۈر قىلىشنىڭ دەرىجىلىرى كۆپتۇر. بىر بەندىنىڭ ئۆزىگە ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرىنىڭ ئارقىسىدا كەلگەنلىكىدىن ھايا قىلىشى شۈكۈر قىلغانلىقتۇر؛ نېئىمەتلەرگە شۈكۈر قىلىشتا سەھۋەنلىك ئۆتكۈزگەنلىكىنى بىلىشى ھەم شۈكۈر قىلغانلىقتۇر؛ ئاللاھ تائالانىڭ ئەپۇ قىلىشى ۋە گۇناھلارنى يېپىشىنىڭ بۈيۈكلۈكىنى بىلىشىمۇ شۈكۈر قىلغانلىقتۇر؛ نېئىمەتلەرنىڭ باشتىلا ئىنسان ئۇ نېئىمەتكە لايىق بولمىسىمۇ، ئاللاھ تائالا تەرەپتىن كەلگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشىمۇ شۈكۈر قىلغانلىقتۇر؛ شۈكۈر قىلىش ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرىدىن بىر نېئىمەت ئىكەنلىكىنى بىلىشىمۇ شۈكۈردۇر؛ نېئىمەت ئىچىدە تۇرۇپ كەمتەر بولۇش، ئۆزىنى تۆۆەن تۇتۇشىمۇ شۈكۈر قىلغانلىقتۇر؛ ۋاستە - سەۋەبلەرگە شۈكۈر قىلىشىمۇ

[1] ئەھمەد (12313)؛ ئىبنى ماجە (3848). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «ھەسەن لىغەيرىھى» دېگەن. ئالبانىي: («زەئىفۇ ئىبنى ماجە»، 839) «زەئىف» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6347)؛ مۇسلىم (2707). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

شۇكۇر قىلغانلىقتۇر. بۇ ھەقتە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىشىلەرگە رەھمەت ئېيتمىغان كىشى ئاللاھقا شۇكۇر قىلمىغان بولىدۇ»[1].

ئىنئام قىلغۇچىنىڭ ئالدىدا گۈزەل ئەخلاقلىق بولۇش ۋە ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرمەسلىكمۇ شۇكۇر قىلغانلىقتۇر؛ نېئمەتلەرنى گۈزەل رەۋىشتە قوبۇل قىلىش، كىچىك نېئمەتلەرنىمۇ چوڭ ھېسابلاش شۇكۇر قىلغانلىقتۇر. دېمەك، شۇكۇر قىلىش دائىرىسىگە كىرىپ كېتىدىغان سۆزلەر ۋە ئىش - ھەرىكەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر. ئۇلار ھەم تۇرلۇك دەرىجىدە بولىدۇ. شۇڭا، شۇكۇر قىلىش دەرىجىلىرىنى بىرسى يەنە بىرسىدىن ئەۋزەل، دەپ تولۇق بايان قىلىپ بولۇش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟!

لېكىن، بىز دەيمىزكى: مالنى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلغانلىق بولىدىغان يەرگە سەرپ قىلىشتىن ئىبارەت شۇكۇر قىلىشقا سەبر قىلىش قوشۇلسا، شۇكۇر قىلىش ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، ئۇنداق قىلىش سەبر قىلىشنى ھەم ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مالنى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىش بولىدىغان يەرگە سەرپ قىلىشتا ئاللاھنىڭ نېئمىتىدىن سۆيۈنۈش، مالنى كەمبەغەللەرگە سەرپ قىلىش ئەلىمنى كۆتۈرۈش ۋە ئۇنى مۇباھ بولغان راھەت - پاراغەتتە ياشاشقا سەرپ قىلىشنى تەرك ئېتىش قاتارلىق سۈپەتلەر بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇلارنى ئېتىبارغا ئېلىپ تۇرۇپ بۇنداق قىلىش سەبر قىلغاندىن ئەۋزەلدۇر.

لېكىن، مال - مۈلككە شۇكۇر قىلىش گۈناھ يولىدا مال سەرپ قىلماسلىق، بەلكى مالنى مۇباھ بولغان راھەت - پاراغەتكە سەرپ قىلىش بىلەن بولسا، بۇ يەردە سەبر قىلىش شۇكۇر قىلىشتىن ئەۋزەلدۇر. سەبرچان كەمبەغەل مېلىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى مۇباھ يوللارغا سەرپ قىلغۇچى بايدىن ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، كەمبەغەل كىشى نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىپ، ئاللاھنىڭ بەرگەن سىنىقىغا ئەڭ گۈزەل رەۋىشتە سەبر قىلدى.

«سەبر قىلىش قىسىملىرىنى شۇكۇر قىلىشتىن ئەۋزەل» دېگەن بارلىق قاراشلار پەقەت خاس قىلىپ تۇرۇپ بۇ مەرتىۋىنى نەزەردە تۇتقاندۇر. چۈنكى، مال - مۈلك نېئمىتىدىن ۋە مال - مۈلك بىلەن بىھاجەت بولۇشتىن كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىلىرىگە تېزلا كېلىدىغىنى ئىنسانىنىڭ «ئاللاھقا شۇكۇر» دېيىشىدۇر. بۇنداق بولغان ئىكەن، ئۇمۇمىي كىشىلەر تاينىدىغان سەبر قىلىش ئۇلار چۈشەنگەن بۇ شۇكۇر قىلىشتىن ئەۋزەلدۇر.

[1] ئەبۇ داۋۇد (4811)؛ تىرمىزي (1954). ئالباني: «سەھىھ» دېگەن.

بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن مەنىلەر مۇلاھىزە قىلىنسا، بەزى ئەھۋاللاردا بۇ ئىككىسىنىڭ ھەربىرى ئۇچۇن بىر يۆنىلىش بارلىقىنى بىلىش مۇمكىن. تىلغا ئېلىنغىنىدەك، بەزىدە سەبرچان كەمبەغەل شۇكۇر قىلغۇچى بايدىن ئەۋزەلدۇر. بەزىدە شۇكۇر قىلغۇچى باي سەبر قىلغۇچى كەمبەغەلدىن ئەۋزەلدۇر. باي ئۆزىنى زۆرۈرىيەت مىقدارىلا مال تۇتىدىغان، قالغان مالنى ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىدىغان كەمبەغەلگە ئوخشاش كۆرسە ياكى مالنى موھتاجلارنىڭ ئامبارچىسى سۈپىتىدە يېنىدا تۇتسا، ئۇنى موھتاجلارغا سەرپ قىلىدىغان پۇرسەتنى كۈتۈپ، مالنى سەرپ قىلغانىدا يۈز - ئابرۇي ۋە مىننەت قىلىش ئۇچۇن سەرپ قىلمسا، بۇنداق باي سەبرچان كەمبەغەلدىن ئەۋزەلدۇر.

ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

يىگىرمە تۆتىنچى بۆلۈم: ئۈمىد قىلىش ۋە قورقۇش توغرىسىدا

شۇنى ياخشى بىلگىنكى، ئۈمىدۋارلىق ۋە قورقۇش بەئەينى ئىككى قاناتقا ئوخشاش بولۇپ، بۇ ئىككىسى بىلەن ئاللاھ تائالاغا يېقىن كىشىلەر ھەرقانداق ماختىلىدىغان ماقامغا ئۇچىدۇ. شۇنداقلا بۇ ئىككىسى يەنە مىنىدىغان ئىككى ئۇلاغقا ئوخشاش بولۇپ، بۇلار بىلەن ئاخىرەت يولىدىكى بۆسۈش مۇشكۈل بولغان داۋانلاردىن ئېشىپ ئۆتىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۈمىد قىلىش ۋە قورقۇشنىڭ ھەقىقىتى، پەزىلىتى، سەۋەبى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرنى بايان قىلىش مۇھىمدۇر. بىز ئۇنى ئىككىگە بۆلۈپ بايان قىلىمىز.

بىرىنچى: ئۈمىد قىلىش ھەققىدە.

ئىككىنچى: قورقۇش ھەققىدە.

ئۈمىد قىلىشنىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، ئۈمىد قىلىش ئاخىرەت يولىدا ماڭغۇچىلارنىڭ ماقاملىرى ۋە ئاللاھ رازىلىقىنى تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئەھۋاللىرى جۈملىسىدىندۇر. سۈپەت مۇقىم ۋە ئىزچىل بولسا، ئاندىن «ماقام» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر سۈپەت تاسادىپىي ۋە يوقولۇشى تېز بولسا، «ئەھۋال» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خۇددى سېرىق رەڭنىڭ ئالتۇننىڭ سېرىقلىقىغا ئوخشاش مۇقىم سېرىقلىق، قورقۇشتىن ھاسىل بولىدىغان سېرىقلىققا ئوخشاش تېز يوقلىدىغان سېرىقلىق ۋە كېسەلنىڭ سېرىقلىقىغا ئوخشاش ئوتتۇراھال سېرىقلىققا بۆلۈنگىنىگە ئوخشايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش قەلبىنىڭ سۈپەتلىرىمۇ بۇ قىسىملارغا بۆلىنىدۇ. مۇقىم تۇرمايدىغان سۈپەت «ئەھۋال» دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ قەلبتىن تېز يوقلىدۇ.

بىلگىنكى، سەن يولۇققان ياخشى كۆرۈلىدىغان نەرسە بولسۇن ياكى يامان كۆرۈلىدىغان نەرسە بولسۇن، ئۇ نەرسىلەر «ھازىر مەۋجۇد بولغان ۋە ئۆتمۈشتە مەۋجۇد بولغان نەرسىلەر» دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ. بىرىنچىسى «تېپىش، تېتىش ۋە ئېرىشىش» دەپ ئاتىلىدۇ. ئىككىنچىسى بولسا «ئەسلەش» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەگەر خىيالىڭغا كېلەچەك ھەققىدە بىرنەرسە كېلىپ، ئۇ نەرسە قەلبىڭنى

ئىگەللىسە ، بۇ «كۈتۈش ۋە مۇنتەزىر بولۇش» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر كۈتۈلگەن نەرسە ياخشى كۆرۈلىدىغان نەرسە بولسا «ئۈمىدۋار بولۇش» ، ياماڭ كۆرۈلىدىغان نەرسە بولسا «قورقۇش» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئۈمىدۋارلىق ئۆز نەزەرىدە ياخشى كۆرۈلىدىغان نەرسىنى كۈتۈپ «خۇشال بولۇش» دېمەكتۇر. لېكىن، كۈتۈلگەن شۇ نەرسىنىڭ ھاسىل بولىدىغان بىر سەۋەبى بولىدۇ. ئەگەر سەۋەبنىڭ مەۋجۇد ياكى مەۋجۇد ئەمەسلىكى بىلىنمىسە ، بۇ «ئارزۇ قىلىش» دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ سەۋەبسىز كۈتۈشتۇر. «ئۈمىدۋارلىق ۋە قورقۇش» دەپ پەقەت ئىككىلىنىش بولىدىغان نەرسىگە ئېيتىلىدۇ. كەسكىن بولغان نەرسىگە كەلسەك، ئۇنىڭغا «ئۈمىد قىلىش ياكى قورقۇش» دېگەن ئاتالغۇسى قوللىنىلمايدۇ. چۈنكى، «قۇياشنىڭ چىقىشىنى ئۈمىد قىلمەن ۋە ئۇنىڭ پېتىشىدىن قورقمەن» دېيىلمەيدۇ. لېكىن، «يامغۇرنىڭ چۈشۈشىنى ئۈمىد قىلمەن، ئۇنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشىدىن قورقمەن» دېيىلىدۇ.

قەلب ئىگىلىرى بىلىدۇكى: دۇنيا ئاخىرەتكە نىسبەتەن خۇددى بىر ئېكىنزارلىقتۇر. قەلب بەئەينى زېمىنغا، ئىمان بولسا شۇ قەلبتىكى ئۇرۇققا ئوخشاش بولۇپ، تائەت - ئىبادەتلەر بولسا زېمىننى تازىلاش ۋە ئۇنى پاكىزلەش، زېمىندا سۇ ئاقىدىغان ئېرىق ۋە ئۆستەڭلەرنى كولاشنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. دۇنياغا غەرق بولغان قەلب سالغان ئۇرۇق ئۇنمەيدىغان شورلۇق زېمىنغا ئوخشايدۇ. قىيامەت كۈنى بولسا ھوسۇل يىغىش كۈنىدۇر. ھەربىر كىشى پەقەت تېرىغان نەرسىنىڭ ھوسۇلىنى يىغىدۇ. ئىمان ئۇرۇقىنى تېرىغان كىشىنىڭ زىرائىتى ئۆسىدۇ. شورلۇق زېمىندا ئۇرۇق ئۆسمىگىنگە ئوخشاش، قەلب ۋە ئەخلاق ناچار تۇرۇپ ئىمانىنىڭ مەنپەئىتە بېرىشى بەك تەستۇر. شۇڭا، بىر بەندىنىڭ ئاللاھنىڭ كەچۈرۈشىنى ئۈمىد قىلىشى زىرائىتە ئىگىسىنىڭ ئۈمىد قىلىشىغا قىياس قىلىنىشى كېرەك. پاك تۇپراقلىق زېمىن ئىزدەپ، ئۇنىڭغا قۇرتلاپ قالمىغان ياكى سېسىپ قالمىغان ياخشى ئۇرۇقنى تېرىپ، ئۇنى ۋاقتى - ۋاقتىدا سۇ بىلەن سۇغۇرۇپ، زېمىننى تىكەن، ئوت - چۆپ ۋە زىرائەتنى بۇزىدىغان نەرسىلەردىن پاكىزلاپ، زىرائەت ئۆسۈپ، مېۋە بېرىپ بولغۇچە ئاللاھ تائالانىڭ چاقماق ۋە بۇزغۇچى ئاپەتلەرنى دەپئ قىلىشىنى كۈتۈش «ئۈمىد قىلىش» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېگىز، قاتتىق، شورلۇق ۋە سۇ يېتىپ بارالمايدىغان بىر زېمىنغا ئۇرۇق سېپىپ، ئۇنىڭغا ئەسلا كۆڭۈل بۆلمەي، ھوسۇل يىغىشنى كۈتسە ، بۇ كۈتۈش كۈتۈش ئەمەس، بەلكى «ئەخمەقلىق ۋە ئالدىنىش» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەگەر مۇنبەت بىر زېمىنغا ئۇرۇق تېرىسا، لېكىن سۇ بولمىسا ۋە يامغۇر يېغىشىنى كۈتسە ، ئۇنىڭ بۇ كۈتۈشى ئۈمىد قىلىش ئەمەس، «قۇرۇق ئارزۇ

قىلىش» دەپ ئاتىلىدۇ.

دېمەك، «ئۈمىد قىلىش» ئاتالغۇسى بەندىنىڭ ئىختىيارلىقى ئاستىدا ئىچكى سەۋەبلىرى قولاي بولغان ياخشى كۆرۈلىدىغان نەرسىنى كۆتۈشكە ئۇيغۇن كېلىدۇ. بەندىنىڭ ئىختىيارلىقىدا بولمىغان نەرسە بولسا ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ زىرائەتنى بۇزغۇچى ئامىللارنى قايتۇرۇشتىكى پەزل - ئىھسانىدۇر.

بەندە ئىمان ئۇرۇقىنى چېچىپ، ئۇنى تائەت - ئىبادەت سۇلىرى بىلەن سۇغارسا، قەلبىنى ناچار ئەخلاق تىكەنلىرىدىن پاكىزلاپ، ئاللاھ تائالادىن ئۆزىنى مۇشۇ ئەھۋال ئۈستىدە ئۆلگۈچە مۇستەھكەم قىلىشتىن ئىبارەت پەزل ۋە مەغپىرىتىگە ئېلىپ بارىدىغان گۈزەل رەۋىشتە ھاياتىنىڭ ئاخىرلىشىشىنى كۆتسە، ئۇنىڭ بۇ كۆتۈشى تائەت - ئىبادەتلەرنى قىلىشقا داۋاملىشىش ۋە ئۆلگۈچە ئىمان تەلەپلىرى بويىچە ئىش قىلىشقا تۇرتكە بولىدىغان ماختىلىدىغان ئۈمىد قىلىش بولىدۇ.

ئەگەر ئىمان ئۇرۇقىنى تائەت - ئىبادەت سۈيى بىلەن سۇغۇرۇشنى ئۈزسە ياكى قەلب ناچار خۇلقلارغا غەرق ھالدا، دۇنيا لەززەتلىرىگە بېرىلسە، ئاندىن گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشىنى كۆتسە، بۇ ئەخمەقلىق ۋە ئۆزىنى ئالداشتىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلاردىن كېيىن، (يامان) ئەۋلادلار تەۋراتقا ۋارىسلىق قىلدى، ئۇلار بۇ دۇنيانىڭ ئەرزىمەس پۇل ــ مېلىنى (ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىماي، قارىقويۇق) ئالىدۇ ۋە بىزنى ئاللاھ ئەپۇ قىلىدۇ، دەيدۇ...﴾[7/«ئەئراف»: 169].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگۈچىنى ئەيىبلىگەن: ﴿ئەگەر مەن پەرۋەردىگارىمغا قايتۇرۇلغاندىمۇ (يەنى قىيامەت بولغاندىمۇ) ئەلبەتتە بۇ باغدىن ياخشىراق جاينى تاپىمەن﴾[18/«كەھف»: 36].

شەددات ئىبنى ئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئەقىللىق كىشى ئۆز نەپسىدىن ھېساب ئېلىپ، ئاخىرەت ئۈچۈن ئەمەل قىلغۇچىدۇر؛ ئاجىز كىشى بولسا، ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلىپ، ئاللاھتىن ئۈمىد كۆتۈپ ياتقۇچىدۇر»[1].

مەئرۇف ئەلكەرخىي رەھمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «سېنىڭ ئۆزۈڭ ئىتائەت قىلمايدىغان زاتنىڭ شەپقەت قىلىشنى ئۈمىد قىلىشىڭ خارلىق ۋە ئەخمەقلىقتۇر».

[1] ئەھمەد (17164)؛ تىرمىزىي: (2459) «بۇ ھەسەن ھەدىس» دېگەن. ئىبنى ماجە (4260)؛ ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك»، 280/4) «سەنەدى سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 4305) «زەئىف» دېگەن.

ئاللاھ تائالا شۇنداق ئۇچۇن مۇنداق دېگەن: ﴿شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقانلار، ھىجرەت قىلغانلار ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلار - ئەنە شۇنداق كىشىلەر ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾2/«بەقەرە»: 218.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: بۇ سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىشقا لايىق كىشىلەردۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلاردا بار ئۈمىدۋارلىقنى ئۇلارغىلا خاس قىلىشنى ئىرادە قىلمىدى، چۈنكى ئۇلاردىن باشقىلارمۇ ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىدۇ.

شۇنى بىلگىنكى، ئۈمىدۋارلىق ماختىلىدۇ. چۈنكى، ئۈمىد ئەمەل قىلىشقا تۈرتكە بولىدۇ. نائۈمىدلىك ئەيىبلىنىدۇ. چۈنكى، نائۈمىدلىك ئىلىم - مەرىپەت ئۆگىنىشتىن قايتۇرىدۇ. بىر كىشى بىر زېمىنىنىڭ شورلۇق، سۇيى سىڭىپ كېتىدىغان ۋە ئۇرۇق ئۇنمەيدىغان زېمىن ئىكەنلىكىنى بىلسە، ئۇنىڭغا قىزىقمايدۇ ۋە ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈپ ئۆزىنى چارچاتمايدۇ.

قورقۇشقا كەلسەك، قورقۇش ئۈمىدۋارلىققا قارشى ئەمەستۇر. بەلكى ئۈمىدۋارلىق قورقۇشنىڭ ھەمراھىدۇر. بۇنىڭ بايانى ئالدىمىزدا كېلىدۇ. ئىنشائاللاھ.

ئۈمىدۋارلىق ئەمەللەر بىلەن كۈرەش قىلىش ۋە ئەھۋال قايسى دەرىجىدە ئۆزگىرىشىدىن قەتئىينەزەر، تائەت - ئىبادەتلەرنى داۋاملاشتۇرۇش يولىغا ئاپىرىدۇ. ئاللاھ تائالاغا داۋاملىق يۈزلىنىش بىلەن لەززەت ئېلىش، ئۇنىڭ بىلەن پىچىرلىشىش ئارقىلىق ھۇزۇر ئېلىش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنى تەمە قىلىپ، ئۇنىڭدىن تىلەشتە سىلىق بولۇش قاتارلىقلار بۇنىڭ بەلگىلىرىدىنىدۇر. بۇ ئەھۋاللار بىرەر پادىشاھ ياكى بىرەر شەخستىن بىرنەرسە كۈتكەندە كۆرۈلىدىغان ئەھۋاللاردۇر. ئۇشبۇ ئەھۋاللار ئاللاھ تائالا ئالدىدا نېچۈك كۆرۈلمىگەي. شۇڭا، بۇ ئالامەتلەر كۆرۈلمىسە ئۈمىدۋارلىق ماقامىدىن مەھرۇم قالغانلىقنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، كىمكى بۇ ئالامەتلەرسىز، ياخشىلىق ئىرادە قىلىنغانلاردىن بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن، ئۇ ئالدانغان كىشىدۇر.

ئۈمىد قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

«سەھىھەين»دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇ: ‹مەن بەندەمنىڭ مېنى ئويلىغان يېرىدىن چىقىمەن› »[1] يەنە بىر رىۋايەتتە: «گۇمان

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7405)؛ مۇسلىم (2675).

قىلغۇچى مېنى خاھلىغىنىچە ئويلىسۇن» دېگەن[1].

مۇسلىم رىۋايەت قىلغان يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سىلەر ئاللاھ تائالادىن ياخشىلىق كۆتكەن ھالەتتە ئۆلۈڭلار»[2].

ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا:

— ئى داۋۇد! مېنى ياخشى كۆرگىن، مېنى ياخشى كۆرگەن كىشىنى ياخشى كۆرگىن، مېنى مەخلۇقاتلارغا سۆيۈملۈك كۆرسەتكىن، — دەپ ۋەھيى قىلغانىدى، داۋۇد ئەلەيھىسسالام:

— پەرۋەردىگارىم! سېنى مەخلۇقاتلارغا قانداق سۆيۈملۈك كۆرسىتىمەن؟ — دېدى. ئاللاھ تائالا:

— مېنىڭ ياخشىلىقلىرىمنى سۆزلىگىن ۋە مېنىڭ نېئىمەت ۋە ئېھسانلىرىمنى ئەسلەتكىن، — دېدى[3].

مۇجاھىد رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «بىر بەندە قىيامەت كۈنى دوزاختا تاشلىنىشقا بۇيرۇلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ بەندە:

— مەن بۇنداق بولار دېمىگەن ئىدىم، — دەيدۇ، ئاللاھ تائالا:

— سەن قانداق بولار دېگەنىدىڭ؟ — دەيدۇ، ئۇ:

— سېنى مېنىڭ گۈناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلىدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدىم، — دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا:

— ئۇنى قويۇۋېتىڭلار، — دەيدۇ»[4].

---

[1] ئەھمەد (16059). ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك»، 7603) «سەنەدى سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىيمۇ: («سەھىھۇلجامىئ»، 4316) «سەھىھ» دېگەن. ۋاسىلە ئىبنى ئەسقائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] مۇسلىم (2877). جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] سەنەدى ئىنتايىن زەئىف. ئىراقىي: («تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ»، 55/4) «بۇ ھەدىس كىتابلىردا يوق، بەلكىم ئىنجىل - تەۋراتلاردىن نەقىل قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن» دېگەن.

[4] ئىمام ئەھمەد: «ئەززۇھد (2059)؛ ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 292/3. سەنەدى زەئىف.

پەسل: ئۈمد قىلىشنىڭ دورىسى ۋە ئۈمد قىلىش ھاسىل بولىدىغان سەۋەب ھەققىدە

شۇنى ياخشى بىلگىنكى، ئۈمىدۋارلىق دوريسىغا ئىككى تۈرلۈك ئادەم موھتاج بولىدۇ.

بىرى ئۈمىدسىزلىنىش غالىب كېلىپ، ئىبادەت قىلىشنى تەرك ئەتكەن ئادەم.

يەنە بىرى قورقۇش غالىب كېلىپ، ئۆزىگە ۋە ئەھلىگە زىيان يەتكۈزگەن ئادەم.

تائەت - ئىبادەت قىلىشتىن يۈز ئۆرۈپ تۇرۇپ ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنى ئارزۇ قىلغۇچى، ئالدانغان، ئاسىي كىشىگە پەقەت قورقۇش دوريسىنى ئىشلەتمەك كېرەك. چۈنكى، ئۈمىدۋارلىق دورىلىرى ئۇنداق كىشى ئۈچۈن بەئەينى زەھەر بولىدۇ. بۇ خۇددى ھەسەلنىڭ سوغۇقى ئېشىپ كەتكەن كىشىگە شىپا، ئىسسىقى ئېشىپ كەتكەن كىشىگە ئوغا بولغىنىغا ئوخشايدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، كىشىلەرگە ۋەز - نەسىھەت قىلغۇچى مۇلايىم ۋە كېسەللىكنىڭ مەنبەسىگە قاراپ ھەر كېسەللىكنى ئۆز لايىقىدا دورا بىلەن داۋالايدىغان كىشى بولۇشى كېرەك. بۇ زامانىدا كىشىلەرنى ئۈمىدلەندۈرۈشكە بولمايدۇ، ياخشىسى ئۇلارنى قاتتىق چۆچۈتۈش كېرەك. ۋەز - نەسىھەت قىلغۇچىنىڭ بىمارلارنى ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن ئۆزىگە قەلبلەرنى مايىل قىلىش مەقسىتى بولسا، ئۈمىدۋار بولۇشنىڭ پەزىلەتلىرىنى سۆزلىسە بولىدۇ.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «كىشىلەرنى ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەندۈرمىگەن ھەم ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن خاتىرجەم قىلمىغان كىشى ھەقىقىي ئالىمدۇر»[1].

بۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە شۇنى بىلگىنكى، ئۈمىدۋارلىق ئىبرەت ئېلىش ۋە ئوقۇش - ئاڭلاش بىلەنمۇ ھاسىل بولىدۇ.

ئىبرەت ئېلىش بىز «شۈكۈر قىلىش ھەققىدە» دېگەن تېمىدا بايان قىلغان بارلىق نېئمەت تۈرلىرىنى ئويلىنىشتۇر. ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ دۇنيادا مۇئمىن بەندىلىرىگە قىلغان ئېھسانلىرىنى، ئىنسان تەبىئىتىگە رىئايە قىلغان ئاجايىپ ھېكمەتلىرىنى، ئىلاھىي ئېھسانلىرىنىڭ بەندىلەرنىڭ دۇنيادىكى نازۇك مەنپەئەتلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسىنى يۇقىرى قىلغانلىقىنى بىلىسە، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى مەڭگۈلۈك ھالاكەتكە ئېلىپ بېرىشقا

[1] داريمي (298). ھۆسەين سەلىم ئەسەد: «سەنەدى زەئىف» دېگەن.

رازی بولمایدىغانلىقىنى تونۇپ يېتەلەيدۇ. چۈنكى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچى زات بىر بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ زات دۇنيادا مۇئمىن بەندىلىرىگە ئېھسان قىلغانىكەن، ئاخىرەتتىمۇ ھەم ئۇلارغا ئېھسان قىلىدۇ.

ئايەتلەر ۋە ھەدىسلەرگە قاراش (ئوقۇش ياكى ئاڭلاش) قا كەلسەك، بۇ ھەقتە ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ شۇ سۆزلىرى بار: ﴿(ئى مۇھەممەد! مېنىڭ تىلىمدىن) ئېيتقىنكى، «(گۇناھلارنى قىلۇۋېرىپ) ئۆزلىرىگە جنايەت قىلغان بەندىلىرىم! ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن (خالىغان ئادەمنىڭ) جەمىي گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۇبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾39/«زۇمەر»: 53.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرىشتىلەر پەرۋەردىگارىغا تەسبىھ ئېيتىدۇ، ھەمد ئېيتىدۇ، يەر يۈزىدىكىلەرگە مەغپىرەت تىلەيدۇ. بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾42/«شۇرا»: 5.

ئاللاھ تائالا دۈشمەنلىرىگە دوزاخنى تەييار قىلغانلىقىنى خەۋەر قىلىپ، دوستلىرىنى دوزاختىن قورقۇتۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿«ئۇلارنى ئۈستىدىنىمۇ قاتمۇقات ئوت، ئاستىدىنىمۇ قاتمۇقات ئوت ئورىۋالىدۇ، شۇ (قاتتىق ئازاب) بىلەن ئاللاھ بەندىلىرىنى قورقۇتىدۇ». ئى بەندىلىرىم! (ئازابىمدىن) قورقۇڭلار﴾39/«زۇمەر»: 16. ﴿كافىرلار ئۈچۈن تەييارلانغان دوزاختىن (يەنى دوزاخقا كىرىشكە سەۋەب بولىدىغان يامان ئىشلاردىن) ساقلىنىڭلار﴾3/«ئال ئىمران»: 131. ﴿سىلەرنى لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتتىن ئاگاھلاندۇردۇم. ئۇنىڭغا پەقەت (ھەقنى) ئىنكار قىلغان، (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈگەن ئادەملا كىرىدۇ﴾92/«لەيل»: 16. ﴿ئىنسانلار زۇلۇم قىلسىمۇ، پەرۋەردىگارىڭ ھەقىقەتەن ئۇلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. پەرۋەردىگارىڭ (گۇناھلارغا چۆمۈپ تەۋبە قىلمىغانلارنى) شەك ـ شۇبھىسىز قاتتىق جازالايدۇ﴾13/«رەئد»: 6.

بۇ ھەقتىكى ھەدىسلەردىن تۆۋەندىكىلەر بار.

ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەيدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئىبلىس ئاللاھ ئىززە ۋەجەللەگە: ‹سېنىڭ ئىززىلىكىڭ ۋە ئۇلۇغلۇقۇڭ بىلەن قەسەمكى! ئادەم بالىلىرى ھايات‌تا بولىدىكەن ئۇلارنى داۋاملىق ئازدۇرىمەن› دېگەندە، ئاللاھ تائالا: ‹مېنىڭ ئىزىلىكىم ۋە ئۇلۇغلۇقۇم بىلەن قەسەمكى! ئۇلار مەندىن مەغپىرەت تىلەپلا تۇرسا، ئۇلارنى مەغپىرەت قىلىپ تۇرىمەن› دېگەن»[1].

[1] ئەھمەد (11255)؛ ئەبۇ يەئلا (1273)؛ «ئەلمۇستەدرەك (2130). ھاكىم، زەھەبىي، شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ھۇسەين سەلىم ئەسەدلەر: «سەھىھ» دېگەن.

ئەبـۇ ھۇرەيـرە رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ رىۋايـەت قىلىدۇكـى، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسـەللەم مۇنـداق دېگـەن: «جېنىـم ئىلكىـدە بولغـان زات بىلـەن قەسـەمكى! ئەگـەر سـىلەر گۇنـاھ قىلمسـاڭلار، ئەلبەتتـە ئـاللاھ سـىلەرنى يـوق قىلىۋېتـىپ، گۇناھ قىلىدىغـان بـىر قەۋمنـى كەلتۈرەتتـى، ئاندىـن ئـۇلار مەغپـىرەت تىلىسـە، ئۇلارنـى مەغپىرەت قىلاتتى»[1].

«سـەھھەين» دە ئائىشـە رەزىيەللاھـۇ ئەنھـا رىۋايـەت قىلىدۇكـى، پەيغەمبـەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ساھابىلەرگە:

ـــ ھەقنـى ئىـزدەپ، ئۇنىڭغـا ئەمـەل قىلىـڭلار، ھەقكـە ئېقىنلىشـڭلار ۋە ساۋاب بىلـەن خۇشـال بولـۇڭلار. ھېچبىـر كىشـىنى قىلغان ئەملـى جەننەتكـە كىرگۈزەلمەيدۇ، ـــ دېگەنىدى، ساھابىلەر:

ـــ ئـى ئاللاھنـىڭ ئەلچىسـى! سـىلىنمۇ شـۇنداقمۇ؟ ـــ دېـدى. پەيغەمبـەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ مېنىمـۇ، پەقـەتلا ئـاللاھ مېنـى ئـۆز رەھمىتـى ۋە پەزلـى بىلـەن يۆگىسـە ئاندىـن، ـــ دېدى»[2].

«سـەھھەين» دە ئەبـۇ سـەئىد ئەلخۇدرىـي رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ رىۋايـەت قىلىدۇكى، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋە سـەللەم مۇنـداق دېگـەن: «ئـاللاھ ئـەززە ۋەجەللـە قىيامەت كۈنى:

ـــ ئى ئادەم! ـــ دەيدۇ. ئادەم ئەلەيھىسسالام:

ـــ رەببىمـىز! خـوش، تائىتىڭگـە تەييارمـەن، پۈتـۈن ياخشـىلىق سـېنىڭ قولۇڭدا، ـــ دەيدۇ. ئاللاھ:

ـــ ئەۋلادلىرىڭدىـن دوزاخقـا ئەۋەتىلىدىغانلارنـى ئايرىغـىن، ـــ دەپ بۇيرۇيـدۇ، ئادەم:

ـــ ئـى رەببىـم! دوزاخقـا ئەۋەتىلىدىغانلارنـىڭ سـانى قانچىلىـك بولـدۇ؟ ـــ دەيدۇ. ئاللاھ:

ـــ ھـەر بىـر مىڭىـن توققـۇز يـۈز توقسـان توققـۇزى ئەۋەتىلىـدۇ، ـــ دەيـدۇ. بـۇ چاغـدا باللارنـىڭ چاچلىـرى ئاقىرىـپ كېتىـدۇ. ﴿ھاملىدارنـىڭ بويىدىـن ئاجـراپ كېتىـدۇ، ئىنسـانلارنى مەسـت كۆرىسـەن، ھالبۇكـى، ئـۇلار (ھەقىقەتتـە) مەسـت ئەمـەس

[1] مۇسلىم (2749).
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6467)؛ مۇسلىم (2818).

(دېمەك، قيامەتنىڭ دەھشىتى ئۇلارنى ئەس ــ ھوشىدىن كەتكۈزۈۋەتكەن)، لېكىن ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر﴾22/«ھەج»: 2، ــ دەيدۇ.

يۇقىرىقىلارنى ئاڭلاپ، رەسۇلۇللاھنىڭ يېنىدا تۇرغانلارنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى. رەسۇلۇللاھ ئۇلارغا:

ــ دوزاختا ئەۋەتىلىدىغانلارنىڭ مىڭدىن توققۇز يۈز توقسان توققۇزى يەئجۇج ـ مەئجۇجلاردىن بولىدۇ. مىڭدىن بىرى ئەھلى جەننەتتى بولۇپ، ئۇ سىلەردىن بولىدۇ. ئاندىن سىلەر كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئاق ئۆكۈزنىڭ بېقىنىدىكى بىر تال قارا تۈكتەك ياكى قارا ئۆكۈزنىڭ بېقىنىدىكى بىر تال ئاق تۈكتەك ئاز بولسىلەر، مەن سىلەرنىڭ جەننەت ئەھلىنىڭ تۆتتىن بىرىنى تەشكىل قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن، ــ دېدى. بىز بۇنى ئاڭلاپ تەكبىر ئېيتتۇق، ئاندىن كېيىن رەسۇلۇللاھ:

ــ جەننەت ئەھلىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى تەشكىل قىلسىلەر، ــ دېدى. بىز تەكبىر ئېيتتۇق، ئاندىن كېيىن:

ــ ئەھلى جەننەتنىڭ يېرىمىنى تەشكىل قىلسىلەر، ــ دېدى. بىز تەكبىر ئېيتتۇق»[1].

دېمەك، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قورقۇتقۇچى سۆزلەرنى قانداق كەلتۈرگەنلىكىگە قارىغىن، قورقۇتقۇچى سۆزلەر ئۇلارنى بىئارام قىلغاندا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇلارغا رەھىمدىل سۆزلەرنى ئېيتتى.

قەلبلەر ھاۋايى ـ ھەۋەسكە مايىل بولغاندا، ئۇنى بىئارام قىلىدىغان سۆزلەرنى سۆزلەش كېرەك. ئەكسىچە، قەلبلەر قاتتىق بىئارام بولغاندا، نورمالىلققا قايتىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ بىئاراملىقىنى بېسىقتۇرىدىغان سۆزلەرنى ئېيتىش كېرەك.

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا قيامەت كۈنى ئىنسانىنىڭ خىيالىغا كىرىپ باقمىغان دەرىجىدە بەندىلەرگە مەغپىرەت قىلىدۇ»[2].

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «بىر مەجۇسىي ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن ئۆزىنى مېھمان قىلىشىنى تەلەپ قىلدى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇنى مېھمان قىلماي: ‹مۇسۇلمان بولساڭ مېھمان قىلىمەن› دېدى. ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي قىلىپ: ‹ئى ئىبراھىم! مەن ئۇنىڭ كافىر بولۇشىغا قارىماي 70 يىلدىن بۇيان ئۇنىڭغا يېمەك بەردىم، (سەن يېمەك بەرمىدىڭ)› دېدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام مەجۇسىينىڭ كەينىدىن بېرىپ، ئۇنى توختاتتى ۋە ئۇنىڭغا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (4741)؛ مۇسلىم (222).

[2] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (1364). سەنەدى زەئىپتۇر.

ئاللاهنىڭ ۋەھيىسىنى ئاڭلاتتى. شۇنىڭ بىلەن مەجۇسىي ئاللاه تائالانىڭ رەھمەتىللىكىدىن ھەيرەتلىنىپ مۇسۇلمان بولدى».

بۇ سەۋەبلەر بىلەن قورقۇچىلار ۋە ئۈمىدسىزلەنگۈچىلەرنىڭ قەلبلىرىگە ئۈمىد روھى جەلىپ قىلىنىدۇ. مەغرۇر، ئەخمەقلەرگە كەلسەك، ئۇلارغا بۇلاردىن ھېچنەرسە ئاڭلىتىلماسلىقى كېرەك. بەلكى ئۇلارغا بىز ئالدىمىزدا كەلتۈرىدىغان قورقۇتقۇچى سۆزلەر ئاڭلىتىلىشى كېرەك. چۈنكى، كۆپىنچە كىشىلەر تايىاق يېسە، ئاندىن توغرا يولدا ماڭىدىغان قۇلغا ئوخشاش بولۇپ، ئۇلارنى پەقەت قورقۇتۇش ئارقىلىقلا ئىسلاھ قىلغىلى بولىدۇ.

ئىككىنچى قىسىم: قورقۇش، ئۈنۈمى ھەقىقىتى، دەرىجىلىرى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلار ھەققىدە

قورقۇشنىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى

شۇنى ياخشى بىلگىنىكى، قەلبىنىڭ كېلەچەكتە يامان كۆرۈلىدىغان بىر ئىشنىڭ يۈز بېرىپ قېلىشىنى كۈتكەنلىكتىن قاتتىق ئاغرىق تارتىشى ۋە ئازابلىنىشى «قورقۇش» دەپىلىدۇ.

بۇنىڭ مىسالى: پادىشاھنىڭ قانۇنىغا خىلاپلىق قىلىپ جىنايەت ئۆتكۈزۈپ، پادىشاھ تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان كىشى پادىشاھنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈشىدىن قورقىدۇ ۋە يەنە «پادىشاھ مېنىڭ گۇناھىمنى ئەپۇ قىلىشىمۇ مۇمكىن» دەپ ئويلايدۇ. لېكىن، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ئېلىپ بارىدىغان سەۋەبلەرنى ۋە جىنايىتىنىڭ قەبىھلىكى، جىنايەتنىڭ پادىشاھقا بولغان تەسىرىنى قانچە كۆچلۈك ھېس قىلسا، ئۇنىڭ قەلبى شۇنچە ئازابلىنىدۇ. ئۆلتۈرۈشكە ئېلىپ بارىدىغان سەۋەبلەر ئاجىز بولغانسېرى قورقۇنچىمۇ ئاجىز بولىدۇ.

بەزىدە قورقۇش جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىك سەۋەبىدىن ئەمەس، بەلكى قورقۇتقۇچىنىڭ سالاھىيىتى، كاتتىلىقى ۋە ئۇلۇغلۇقىدىن بولىدۇ. چۈنكى، كىشى ئاللاه تائالا ئەگەر پۈتۈن ئالەمنى ھالاك قىلماقچى بولسا، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلمايدىغانلىقى ۋە ئۇنى چەكلىگۈچى يوقلۇقىنى بىلىدۇ. شۇڭا، ئىنسان ئۆزىنىڭ ئەيىبلىرىنى بىلىش، ئاللاه تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە بارچىدىن بىھاجەتلىكى ۋە ئاللاه تائالانىڭ قىلغان ئىشىدىن سوئال قىلىنمايدىغانلىقىنى[1] بىلگەنسېرى

[1] 21/«ئەنبىيائ»: 21 - ئايەتكە قارالا.

كىشىدە قورقۇش پەيدا بولىدۇ.

ئۆزىنى ۋە پەرۋەردىگارىنى ھەقىقىي تونۇغان كىشى كىشىلەر ئىچىدىكى ئەڭ قورقىدىغان كىشىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مەن ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئاللاھنى ئەڭ ياخشى بىلىدىغان ۋە ئاللاھتىن ئەڭ قاتتىق قورقىدىغان كىشىمەن»[1].

ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇ: ﴿ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ﴾35/«فاتىر»: 28.

ھەقىقىي تونۇش مۇكەممەل بولسا قورقۇشقا تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قورقۇشنىڭ ئالامتى قەلبتە تاشىدۇ. ئاندىن ئورۇقلاش، سارغىيىش، يىغلاش ۋە ئايلىنىپ كېتىش قاتارلىقلار بىلەن سالاھىيەت ۋە بەدەن - ئەزالاردا ئەكس ئېتىدۇ. قورقۇش بەزىدە ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدۇ. بەزىدە مېڭىگە ئۆرلەپ ئەقلىنى بۇزىدۇ.

قورقۇش ئالامتىنىڭ بەدەن ئەزالىرىدا كۆرۈلۈشى بولسا ئىنسان ئۆز سەھۋەنلىكلىرىنى تولۇقلىشى ۋە ئاخىرەتكە تەييارلىق قىلىشى ئۈچۈن، بۇ ئەزالارنى گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن توختىتىش ۋە تائەت - ئىبادەتلەرنى قىلىشقا مەجبۇرلاش بىلەن بولىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قورققان كىشى قونماستىن يولىنى داۋاملاشتۇرىدۇ»[2].

بىر ئالىم مۇنداق دېگەن: «يىغلىغان كىشى قورققان بولمايدۇ، گۇناھ قىلىشقا قادىر تۇرۇپ ئۇنى تەرك ئەتكەن كىشى ھەقىقىي قورققان كىشى ھېسابلىنىدۇ».

قورقۇشنىڭ مېۋىلىرىدىن: قورقۇش شەھۋەتلەرنى قومۇرۇپ تاشلايدۇ، لەززەتلەردىن توسىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خۇددى ھەسەلدە زەھەر بارلىقىنى بىلگەن كىشىگە ھەسەل يامان كۆرۈلىدىغان نەرسىگە ئايلانغىنىدەك، ئىنسانغا يېقىشلىق بولغان گۇناھلار ئاللاھ تائالادىن قورققان كىشىگە يامان كۆرۈلىدىغان گۇناھلارغا ئايلىنىدۇ. شۇ ئارقىلىق شەھۋەتلەر قورقۇنچ ئوتى بىلەن كۆيىدۇ، بەدەندىكى ئەزالار ساپلىشىدۇ، قەلب ئاللاھ تائالا ئۈچۈن خار بولىدۇ، ئاجىزلىشىدۇ، ئۇنىڭدىن تەكەببۇرلۇق، ئاداۋەت، ھەسەت يوقلىدۇ، پۈتۈن غېمى قورقۇش بولۇپ، ئاخىرەتتىكى خەتەرگە قارايدۇ، باشقا غەملەرگە ۋاقتى چىقمايدۇ، ئۇنىڭ

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6101)؛ مۇسلىم (2356). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.
[2] تىرمىزىي (2450). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 6222) «سەھىھ» دېگەن.

ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش، ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش، نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىش، ئالغان نەپەس، ۋاقىت - سائەت، ئوي - خىيال، ماڭغان قەدەم ۋە قىلغان سۆزلىرىگە قارىتا نەپسىدىن ھېساب ئېلىشتىن باشقا مەشغۇلاتى بولمايدۇ ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالى يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ پەنجىسىگە چۈشۈپ قالغان كىشىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاش بولىدۇ. شۇندا كىشى ھايۋان بىخەستەلىك قىلغان زامات قېچىپ كېتەمدۇ ياكى ھايۋان ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ ئۇنى ھالاك قىلامدۇ؟ بىلەلمەيدۇ. ئۇنىڭ شۇ ھايۋاندىن قۇتۇلۇشتىن باشقا مەركەزلىشىدىغان ئىشى بولمايدۇ.

دېمەك، ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش ۋە ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش تۈيغۇسىنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولۇشى ئاللاھ تائالادىن قورقۇش تۈيغۇسىنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولۇشىغا قاراپ بولىدۇ. ئاللاھ تائالادىن قورقۇش تۈيغۇسىنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولۇشى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقىنى، سۈپەتلىرىنى، نەپسىنىڭ ئەيىبلىرىنى، نەپسىنىڭ ئالدىدىكى خەتەرلەر ۋە قورقۇنچلارنى بىلىش تۈيغۇسىنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولۇشىغا قاراپ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولىدۇ.

تەسىرى ئەمەللەردە ئاشكارا بولىدىغان ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى قورقۇش بولسا ئاللاھتىن قورقۇش تۈيغۇسىنىڭ چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلىشتىن چەكلىشىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالادىن قورقۇش تۈيغۇسى ھارام بولۇش ئىمكانى يۇقىرى بولغان ئىشنى قىلىشتىن چەكلىسە، «تەقۋالىق» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا تۇرمۇشنىڭ ئارتۇقچە نەرسىلىرىنى تەلەپ قىلماي ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇش ۋە شۇنىڭغا بېرىلىش قوشۇلسا، ئۇ «راستچىللىق» دەپ ئاتىلىدۇ.

پەسىل: قورقۇشنىڭ دەرىجىلىرى، ئۇنىڭ كۈچلۈك ۋە ئاجىز بولىدىغانلىقى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، قورقۇش ئاللاھ تائالانىڭ قامچىسىدۇر. بەندىلەرنىڭ ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش مەرتىۋىسىگە يېتىشى ئۇچۇن، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنى قورقۇش قامچىسى بىلەن داۋاملىق ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئەمەل قىلىشقا ھەيدەيدۇ.

قورقۇش: ھەددىدىن ئاشقان، ئوتتۇراھال ۋە يېتەرسىز قاتارلىق دەرىجىلەرگە بۆلۈنىدۇ.

قورقۇشنىڭ ئوتتۇراھال بولغىنى ماختىلىدۇ.

ئوتتۇراھال قورقۇش مىسالى ساۋىدىغۇچى قامچىغا ئوخشايدۇ. قامچا بىلەن پات-پات ساۋىداپ تۇرۇش ھايۋانغا نىسبەتەن ئەڭ ياخشىدۇر. ھايۋانىنى بەك ئۇرۇشمۇ ياخشى ئەمەس. قورقۇش ھەددىدىن ئاز بولۇشمۇ ماختالمايدۇ. قورقۇشى

كەمچىل كىشى بولسا بىرەر ئايەتنى ئاڭلىغاندا ياكى قورقۇنچلۇق بىر ئىش يۈز بەرگەندە، قورقۇنچ بېسىپ يىغلايدىغان، قورقۇنچ ئۆتۈپ كەتسە قەلبى غەپلەتكە قايتىدىغان كىشىگە ئوخشاش بولۇپ، بۇ پايدىسى ئاز، كۆچسىز بولغان قورقۇشتۇر. بۇ قورقۇش خۇددى كۆچلۈك بىر ھايۋاننى ساۋىدايدىغان ئاجىز بىر تاياقتا ئوخشايدۇ. ئاجىز تاياق كۆچلۈك ھايۋانغا قاتتىق ئەلەم سالالمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى مەقسەتكە ھەيدىيەلمەيدۇ ۋە ئۇنى تەربىيەلەشكە لايىق كەلمەيدۇ. بۇ خىل قورقۇش ئالىملار ۋە ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچىلاردىن باشقا بارلىق كىشىلەرگە غالىب كەلگەن بىر قورقۇشتۇر. يەنى ئالىم دېگەندە، ئاللاھ تائالانى ۋە ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى بىلگۈچىلەرنى كۆزدە تۇتمىز. ئۇلار ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. ئىلىم ئالامەتلىرى بىلەن ئۆزلىرىگە ئالامەت قويۇۋالغان ساختا ئالىملارغا كەلسەك، ئۇلار ئاللاھ تائالادىن قورقۇش تۇيغۇسىدىن ئەڭ يىراق كىشىلەردۇر.

بىرىنچى دەرىجە بولغان ھەددىدىن ئاشقان قورقۇش تۇيغۇسىغا كەلسەك، ئۇ كۆچىيىپ، ئۇتتۇراھاللىق چېگراسىدىن ئۆتۈپ، ئىنسانىنى ئۇمىدسىزلىنىش ۋە ئۇمىدىنى ئۈزۈشكە ئېلىپ بارىدىغان قورقۇشتۇر. بۇ دەرىجىمۇ ياخشى ئەمەستۇر. چۈنكى، بۇ دەرىجىدىكى قورقۇش ئىنسانىنى ئەمەل قىلىشتىن توسۇپ قويىدۇ. بەزىدە ئىنسانىنى كېسەللىك، ھاڭۋاقتىلىق ۋە ئۆلۈشكە ئېلىپ بارىدۇ. بۇ ھالەت ماختالمايدۇ. ھەرقانداق نەرسىدىكى ماختىلىدىغان تەرەپ ئۇ نەرسىنىڭ مەقسەت قىلىنغان نىشانغا يەتكۈزىدىغان بولۇشىدۇر. بۇنىڭدىن كەم ياكى ئېشىپ كەتكەن بولسا ئەيىبلىنىدۇ.

ئېھتىيات قىلىش، پەرھىزكارلىق، تەقۋالىق، نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىش، زىكىر ئېيتىش، ئىبادەت قىلىش ۋە ئاللاھ تائالاغا يەتكۈزىدىغان باشقا ئەمەللەرنى قىلىش قورقۇش تۇيغۇسىنىڭ پايدىسىدۇر. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ساغلام بەدەن ۋە ساغلام ئەقىل بىلەن ياشاشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭ بىرەرسى زىيانغا ئۇچرىسا ئەيىبلىنىدۇ.

سوئال: قورقۇش ئىچىدە ئۆلۈپ كەتكەن كىشى ھەققىدە نېمە دەيسەن؟

جاۋاب: قورقۇش ئىچىدە ئۆلۈپ كەتكەن كىشى قورقمىغان ھالدا ئۆلۈپ كەتكەن كىشى ئېرىشەلمەيدىغان مەرتىۋىگە ئېرىشىدۇ. لېكىن، ئەگەر ئۇ ياشىسا ۋە ئىلىم - مەرىپەت، مۇئامىلە دەرىجىلىرىگە ئۆرلىسە، ئەۋزەل بولغان بولاتتى. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ تائىتىدە ئۆمرى ئۇزۇن بولۇش ئەڭ ئەۋزەل بەختتۇر. ئۆمۈرنى، ئەقلىنى ۋە ساقلىقنى يوق قىلىدىغان ھەرقانداق نەرسە كەمچىلىك ۋە زىياندۇر.

قورقۇشنىڭ قىسمىلىرى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، قورققۇچىلارنىڭ مەرتىۋىلىرى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئۇلاردىن تەۋبە قىلىشنىڭ ئالدىدا قەلبى ئۆلۈم قورقۇنچىغا تەسلىم بولىدىغان كىشىلەر بار. بەزىلەر ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلەر بىلەن ئاستا - ئاستا جازالايدىغانلىق قورقۇنچىغا چۆمىدۇ. بەزىلەر توغرا يولدىن ئېزىپ كېتىشتىن قورقۇش تۈيغۇسىغا يېڭىلىدۇ. بەزىلەرنى ھاياتىنىڭ ياماق ھالەتتە ئاخىرلىشىش قورقۇنچى چىرمايدۇ. بۇنىڭدىنمۇ يۇقىرىسى پۈتمەش (تەقدىر) تىن قورقۇشتۇر. چۈنكى، ھاياتنىڭ ئاخىرلىشىشىمۇ پۈتمىشنىڭ بىر پارچىسىدۇر. ئاللاھ تائالا خاھلىغان كىشىنىڭ مەرتىۋىسىنى ھېچ ۋاستىسىز كۆتىرىدۇ، خاھلىغان كىشىنىڭ مەرتىۋىسىنى ھېچ ۋاستىسىز چۈشۈرىدۇ. ﴿ئاللاھ قىلغان ئىشىدىن سورالمايدۇ﴾ 21/«ئەنبىيائ»:23.

ئاللاھ تائالا بىر ھەدىس قۇدسىيدا مۇنداق دېگەن: «ماڭا جەننەتتە بولىدۇ، پەرۋا قىلمايمەن. ئاۋۇلار دوزاختا بولىدۇ، پەرۋا قىلمايمەن»[1].

بەزىلەر سەكراتتىن ۋە ئۆلۈم قىينىچىلىقىدىن ياكى مۇنكەر - نەكىرنىڭ سوئالىدىن، ياكى قەبرە ئازابىدىن قورقىدۇ.

بەزىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ھۆزۇرىدىكى ھەيۋەتتىن، ھېساب ئېلىنغانىدا ئىنچىكە ھېساب ئېلىنىشتىن، پىلسىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈشتىن، دوزاخ ۋە دوزاختىكى قورقۇنچلۇق ئازابلاردىن قورقىدۇ ياكى جەننەتتىن مەھرۇم قېلىشتىن، ياكى ئاللاھ تائالا بىلەن ئوتتۇرىدا پەردە تارتىلىشىدىن قورقىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ياماق كۆرۈلىدىغان ۋە قورقۇنچ قوزغايدىغان سەۋەبلەردۇر.

ئاللاھ تائالا بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىدا پەردە تارتىلىشىدىن قورقۇش مەرتىۋىسى قورقۇشنىڭ ئەڭ ئالىي مەرتىۋىسى بولۇپ، بۇ ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچىلارنىڭ قورقۇشىدۇر. بۇنىڭ ئالدىدىكىسى زاھىدلار ۋە ئابىدلارنىڭ قورقۇشىدۇر.

[1] ئەھمەد (17696). ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك»، 84) «سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («زىلالۇل جەننە»، 347) «سەھىھ لىغەيرىھى» دېگەن. ئەبۇددەردائ، مۇئاز ۋە ئابدۇررەھمان ئەسسۇلەمىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار رىۋايىتى.

پەسل: قورقۇش ۋە ئۈمىد قىلىشنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئىككىسىدىن غالىب بولۇشى كېرەك بولغان سۈپەت ھەققىدە

ھەرقانداق نەرسىنىڭ پەيدا بولۇشى ئۈنۈمىڭ بەخت - سائادەتنى تەلەپ قىلىشقا يارىمىسا بولۇش مىقدارىچە بولىدۇ. بەخت - سائادەت بولسا ئاللاھ تائالاغا ئۇچرىشىش ۋە ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالاغا ئۇچرىشىش ۋە ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشقا يارىمىغان ھەرقانداق نەرسە پەيدا قىلىشتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ (ھېساب بېرىشتىن) قورققان ئادەمگە ئىككى جەننەت بار﴾55/«ئەررامان»: 46، ﴿ئاللاھ ئۆلاردىن رازى بولىدۇ، ئۆلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولىدۇ. بۇنىڭغا پەرۋەردىگارىدىن قورققان ئادەم ئېرىشىدۇ﴾98/«بەييىنە»:8.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بىر بەندىنىڭ تېنىنى ئاللاھ تائالادىن قورقۇپ تىترەك باسسا، ئۇنىڭ گۇناھلىرى قۇرۇق دەرەختىن غازاڭ تۆكۈلگەندەك تۆكۈلىدۇ»[1].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «قەلبىدە ئاللاھ تائالادىن قورقۇش تۇيغۇسى بار كىشىگە ئاللاھ تائالا غەزەپلەنمەيدۇ»[2].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە مۇنداق دەيدۇ: ‹قۇدرىتىم ۋە ئۇلۇغلۇقۇم بىلەن قەسەمكى! مەن بەندەمگە ئىككى قورقۇنچ بىلەن ئىككى خاتىرجەملىكنى تەڭ جەم قىلمايمەن، بەندەم مەندىن دۇنيادا ئەمىن بولسا، ئۇنى قىيامەت كۈنى قورقۇتمەن، ئەگەر مەندىن دۇنيادا قورقسا، ئۇنى قىيامەت كۈنى خاتىرجەم قىلىمەن› »[3].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئىككى تۇرلۈك كۆزگە مەڭگۈ دوزاخ ئوتى يەتمەيدۇ: ئاللاھتىن قورقۇپ يىغلىغان كۆز ۋە ئاللاھ يولىدا كېچىدە قاراۋۇللۇق قىلغان كۆز»[4].

---

[1] بەززار (1322)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (782). ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 391) «زەئىف» دېگەن.

[2] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (15316). ئىمام ئۇقەيلىي («ئەززۇئەفائ»، 1652)، زەھەبىي («لىسانۇلمىزان»، (6737) ۋە ھەيسەمىيلەر: («مەجمەئۇززەۋائىد»، 7122) «ئىنتايىن زەئىف، راۋىيلىرى نامەلۇم كىشىلەر، مەزمۇنى باتىل» دېگەن. ئەبۇ كاھىل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] ئىبنى ھىببان (640). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇلجامىئ»، 4332) «ھەسەن» دېگەن.

[4] تىرمىزي (1639). ئالباني: («سەھىھۇلجامىئ»، 4112) «سەھىھ» دېگەن.

قورقۇشنىڭ كۆچلۈك بولۇشى ئەۋزەلمۇ ياكى ئۈمىد قىلىشنىڭ كۆچلۈك بولۇشى ئەۋزەلمۇ، ۋەياكى ئىككىلىسىنىڭ ئوتتۇراھال بولۇشى ئەۋزەلمۇ؟ دېگەننىڭ بايانى توغرىسىدا

سوئال: «قورقۇش ئەۋزەلمۇ ياكى ئۈمىد قىلىشمۇ؟» دەپ سوربغۇچىنىڭ سۆزى «نان ئەۋزەلمۇ ياكى سۇ ئەۋزەلمۇ؟» دەپ سوربغىنىغا ئوخشاشمۇ؟

جاۋاب: «ئاچ قالغان كىشىگە نان ئەۋزەل، ئۇسسۇز قالغان كىشىگە سۇ ئەۋزەل». ئەگەر ئاچلىق بىلەن ئۇسسۇزلۇق تەڭ كەلگەن بولسا، قايسىسى قاتتىق بولسا شۇنىڭغا قارىلىدۇ، ئەگەر ئىككىلىسى باراۋەر بولسا، مەرتىۋىسىمۇ باراۋەر بولىدۇ.

قورقۇش ۋە ئۈمىد قىلىش قەلبلەرنى داۋالايدىغان ئىككى دورىدۇر. ئىككىسىنىڭ ئارتۇقچىلىقى ئۆز نۆۋىتىدە مەۋجۇد بولغان دورىنىڭ ھېسابىچە بولىدۇ. ئەگەر قەلب ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن خاتىرجەم ۋە گۇناھقا مايىل بولسا، بۇ ھالدا قورقۇش ئەۋزەل. ئەگەر بىر كىشى ئۈمىدسىزلەنگەن ۋە ئۈمىدىنى ئۈزگەن بولسا، ئۇ كىشى ئۈچۈن ئۈمىدۋارلىق ئەۋزەلدۇر. خۇددى «ئىسكەنجىۋىلدىن نان ئەۋزەل» دېيىلگەندەك قورقۇش مۇتلەق ئەۋزەل دېيىشمۇ توغرىدۇر. چۈنكى، نان بىلەن ئاچلىق، ئىسكەنجىۋىل بىلەن سەپرا شىپا تاپىدۇ. ئاچلىق كۆپ ئۇچرايدۇ. شۇڭا، نانغا بولغان ئېھتىياج كۆپتۇر. بۇنى ئېتىبارغا ئېلىپ تۇرۇپ «نان ئەۋزەل» دېيىلىدۇ. چۈنكى، كىشىلەرنىڭ گۇناھ ـ مەئسىيەتلەرنى قىلىشى ۋە مەغرۇرلىنىشى كۆپتۇر.

ئەگەر قورقۇش بىلەن ئۈمىد قىلىشنى سېلىشتۇرساق ئۈمىد قىلىش ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، ئۈمىد قىلىش رەھمەت دېگىزىدىن ئېلىنىدۇ. قورقۇش بولسا غەزەپ دېگىزىدىن ئېلىنىدۇ.

تەقۋادار كىشىنىڭ قارىشىدا قورقۇش ۋە ئۈمىدۋارلىقنىڭ ئوتتۇراھال بولغىنى ئەۋزەلدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، «مۇئمىننىڭ قورقۇشى بىلەن ئۈمىدى ئۆلچەنسە ئىدى، ئەلبەتتە ئىككىسى باراۋەر كېلەتتى» دېيىلدى.

سەلەف سالىھلەردىن بىرى مۇنداق دېگەن: «ئەگەر ‹بىر ئادەمدىن باشقا بارلىق كىشىلەر جەننەتكە كىرسۇن› دەپ نىدا قىلىنسا، جەننەتكە كىرەلمەيدىغان شۇ ئادەمنىڭ مەن بولۇپ قېلىشىمدىن قورقاتتىم، ئەگەر ‹بىر ئادەمدىن باشقا بارلىق كىشىلەر دوزاخقا كىرسۇن› دەپ نىدا قىلىنسا، دوزاخقا كىرمەيدىغان شۇ ئادەمنىڭ مەن بولۇپ قېلىشىمنى ئۈمىد قىلاتتىم».

بۇ قورقۇش سۈپىتى تەقۋادار مۇئمىنگە خاستۇر.

سوئال: مۇئمىن تەقۋادار بولسا ئۇنىڭ قەلبىدە ئۇمىدۋارلىق بىلەن قورقۇش تۇيغۇسى قانداقمۇ ئوخشاش بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇمىدۋارلىقى كۈچلۈك بولۇشى كېرەكقۇ؟

جاۋاب: مۇئمىن كىشى قىلغان ئەملىنىڭ توغرا بولغانلىقىغا جەزم قىلالمايدۇ. مۇئمىن خۇددى تۇرنىي سىناپ باقمىغان بىر قىسىم ئۇرۇقنى ئۆزىگە تونۇشسىز بولغان بىر زېمىنغا تېرىغان كىشىگە ئوخشايدۇ. ئۇرۇق بولسا ئىماندۇر. ئىمانىنىڭ توغرا بولۇش شەرتلىرى نازۇكتۇر. ئۇرۇق سېلىنغان زېمىن بولسا قەلبتۇر. قەلبنىڭ مۇناپىقلىق، شېرىك ۋە رىياكارلىققا ئوخشاش ناچار يوشۇرۇن سۈپەتلىرى بولىدۇ. قەلبنىڭ يوشۇرۇن گۈزەل ئەخلاقلىرى ھەم مۇجمەل بولىدۇ. چاقماقلار ئۆلۈم سەكراتىنىڭ قورقۇنچلىرىدۇر. ئۇنىدا ئەقىدىلەر تەۋرەيدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ قورقۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مۇئمىن قانداقمۇ قورقمىسۇن؟! ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇناپىقلار قاتارىدا بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن: «مەن مۇناپىقلار قاتارىدا بارمۇ؟» دەپ سورىغان ئىدى. ئەھۋالى ئۆزىگە مۇجمەل ۋە ئۆز ئەيبىي ئۆزىدىن يوشۇرۇن بولۇپ قالغان كىشىلا بۇ سوئالنى سورايدۇ. دېمەك، ماختىلىدىغان قورقۇش تۇيغۇسى ئەمەل قىلىشقا تۇرتكە بولىدۇ، قەلبنى دۇنياغا مايىل بولۇشتىن توسىدۇ.

ئىنسان ئۆلۈمنى سەزگەندە ئۇمىدۋار بولغىنى ئەڭ ياخشىدۇر. چۈنكى، قورقۇش ئەمەل قىلىشقا تۇرتكە بولىدىغان قامچىغا ئوخشاش بولۇپ، ئۆلۈم كەلگەندە ئەمەل قىلىش مۇمكىن بولمايدۇ. ئۆلۈم كەلگەندە، قورققۇچى ئۆزىنىڭ قەلب جان تومۇرىنى پارچىلاشتىن باشقا ھېچ پايدا ئالالمايدۇ. ئۇ ھالەتتە ئۇمىدۋار بولۇش ئۇنىڭ قەلبىنى كۈچلەندۈرىدۇ، پەرۋەردىگارىنى ئۇنىڭغا سۆيۈملۈك كۆرسىتىدۇ. شۇڭا، مۇسۇلمان ئادەم ئاللاھ تائالانى ۋە ئاللاھ تائالا بىلەن دىدار مۇلاقات بولۇشنى ياخشى كۆرگەن ھەمدە ئاللاھ تائالادىن ياخشىلىق كۈتكەن ھالەتتىلا دۇنيادىن ئايرىلىشى كېرەك[1].

سۇلايمان ئەتتەيمي رەھمەھۇللاھ ئۆلۈمنى سەزگەندە، يېنىدىكى كىشىگە: «ئاللاھ تائالادىن ياخشىلىق كۈتكەن ھالدا ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا چىقىشىم ئۈچۈن، ماڭا دىندىكى رۇخسەت ئەمەللەرنى سۆزلەپ بەرگىن» دېگەنىكەن.

[1] جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «سىلەر ئاللاھ تائالادىن ياخشىلىق كۈتكەن ھالدا ئۆلۈڭلار» دېگەن. مۇسلىم (2877).

پەسل: قورقۇشنى جەلپ قىلىش يولىنىڭ بايانى

قورقۇش ئىككى يول بىلەن ھاسىل بولىدۇ:

بۇلارنىڭ بىرى ئىككىنچىسىدىن يۇقىرىدۇر. مىسال: بىر كىچىك بالا ئۆيىدە ئولتۇرغانىدا، ئۆيگە يىرتقۇچ ھايۋان ياكى يىلان كىرسە، كىچىك بالا ئۇنىڭدىن قورقماسلىقى، بەلكىم يىلانىنى ئويناش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قولىنى سوزۇشى مۇمكىن. لېكىن، ئۇ بالىنىڭ يېنىدا دادىسىمۇ بار بولسا دادا يىرتقۇچ ھايۋاندىن قورقۇپ قاچسا، بالىمۇ دادىسىغا ئەگىشىپ ئۇنىڭدىن قورقۇپ قېچىشى مۇمكىن. بۇ ھالەتتە دادىنىڭ قورقۇشى يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ يامانلىقىنى بىلگەنلىكتىن، بالىنىڭ قورقۇشى بولسا بىلمەستىن، بەلكى دادىسىغا تەقلىد قىلغانلىقتىن بولىدۇ. سەن بۇ مىسالنى چۈشەنسەڭ، بىلگىنكى، ئاللاھ تائالادىن قورقۇش ئىككى مەرتىۋە بولىدۇ.

بىرىنچى مەرتىۋە: ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قورقۇش. بۇ بولسا ئومۇمىي مۇسۇلمانلارنىڭ قورقۇشىدۇر. بۇ قورقۇش جەننەت ۋە دوزاخقا ئىمان ئېيتىش، تائەت - ئىبادەتكە ۋە گۇناھ - مەئسىيەتكە جەننەت ۋە دوزاخنىڭ جازا - مۇكاپات بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىش ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ. بۇ قورقۇش ئىمان زەئىپ ياكى غەپلەت قاتتىق بولسا ئاجىز بولىدۇ. غەپلەت ئاخىرەت ئازابىنى ئەسلەش ۋە ئۇ ھەقتە تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق يوقىلىدۇ. ئاللاھ تائالادىن قورققۇچىلارغا قاراش، ئۇلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش ياكى ئۇلار ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى ئاڭلاش ئارقىلىق غەپلەت يوقىلىپ، سەگەكلىشىدۇ.

ئىككىنچى مەرتىۋە: ئاللاھ تائالادىن قورقۇش. بۇ بولسا ئاللاھ تائالانى ھەقىقي تونۇغۇچى ئالىملارنىڭ قورقۇش تۈيغۇسىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ سىلەرنى ئۆزىدىن قورقۇتىدۇ...﴾ 3/«ئال ئىمران»:28

ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ سۈپەتلىرى قورقۇش ۋە ھۆرمەتلەش تۈيغۇسىنى كەلتۈرىدۇ. شۇڭا، ئۇلار ئاللاھ تائالادىن يىراقلىشىشتىن ۋە ئاللاھ تائالا بىلەن ئارىسىغا پەردە تارتىلىپ قېلىشتىن قورقىدۇ.

زۇننۇن رەھمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالانىڭ مۇھەببىتىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن قورقۇشنىڭ ئالدىدا دوزاختىن قورقۇش دېگىزدىكى بىر تامچىگە ئوخشايدۇ».

بارلىق كىشىلەرنىڭ بۇ تۈرلۈك قورقۇشتىن بىر قىسىم نەسىبىسى بولىدۇ.

لېكىن، بۇ قورقۇش باشقىلارغا تەقلىد قىلىش بىلەن بولسا، خۇددى كىچىك بالىنىڭ دادىسىغا ئەگىشىپ يىلاندىن قورققىنىغا ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ تۈرلۈك قورقۇش ئاجىز بولىدۇ. چۈنكى، باشقىلارغا ئەگىشىپ تەقلىد بىلەن قىلىنغان ئېتىقادلار كۆپىنچە ۋاقىتتا ئاجىز بولىدۇ. لېكىن، بۇ ئاجىز ئېتىقادلار داۋاملىق قورقۇشنى پەيدا قىلغۇچى سەۋەبلەرنى كۆرۈش، ئۇنىڭ تەلىپى بويىچە تائىەت - ئىبادەتلەرنى كۆپ قىلىش ۋە گۈناھ - مەئسىيەتلەردىن ساقلىنىشقا داۋاملىشىپ كۆچەيسە ۋە بەندە ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇشقا يۈكسەلسە، بەندە ئۇ چاغدا ئاللاھ تائالادىن مەجبۇر قورقىدۇ ۋە قەلبىگە قورقۇشنى جەلپ قىلىدىغان سەۋەبكە موھتاج بولمايدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالادىن مەجبۇر قورقىدۇ. كىمكى بۇلارنى قىلىشتا كەمچىلىك ئۆتكۈزسە ۋە ئۆزىنى داۋالىماقچى بولسا، ئۇنىڭ يولى قورقۇش ھەققىدىكى ھەدىسلەرنى ۋە ساھابىلەردىن كەلگەن ئەسەرلەرنى ئاڭلاش، قورققۇچىلارنىڭ سۆزلىرى ۋە ئەھۋاللىرىنى كۆرۈش ۋە ئۇلارنىڭ ئەقىللىرى ۋە مەرتىۋىلىرىنى ئۇمىد قىلغۇچىلار ۋە ئالدىنغۇچىلارنىڭ مەرتىۋىلىرىگە سېلىشتۇرۇش، بۇ ئارقىلىق قورققۇچىلارغا ئەگىشىشنىڭ ئەڭ لايىق ئىكەنلىكىدە شەك قىلماسلىق كېرەك. چۈنكى، قورقۇش پەيغەمبەرلەرنىڭ، ئالىم ۋە ۋەلىيلەرنىڭ سۈپەتلىرىدۇر.

«سەھىھۇ مۇسلىم»دىكى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەنسارلاردىن بىر كىچىك بالىنىڭ جىنازە نامىزىغا چاقىرىلدى، مەن: ‹ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بۇ نېمىدېگەن بەختىيار بالا - ھە! ياماناتلىقنى كۆرمىگەن ۋە يامان ئەمەل قىلىپ سالىدىغان ياشقا بارمىغان جەننەتنىڭ قۇچاقىلىرىدىن بىر قۇچاق› دېگەنىدىم، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: ‹ئى ئائىشە! ئۇندىن باشقىچە بولسىچۇ؟ ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە جەننەتكە لايىق بولىدىغان كىشىلەرنى ئۇلار ئاتىلىرىنىڭ ئۇمۇرتقىلىرى ئىچىدىكى ھالەتلىرىدە جەننەتكە لايىق كىشىلەر قىلىپ ياراتتى ۋە دوزاختا لايىق كىشىلەرنى ئۇلار ئاتىلىرىنىڭ ئۇمۇرتقىلىرى ئىچىدىكى ھالەتلىرىدە دوزاختا لايىق بولىدىغان قىلىپ ياراتتى› دېدى»[1].

كۆرۈنۈشى ئۇمىد قىلىش، ئەمما قاتتىق قورقۇتۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تۆۋەندىكى بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ ئەڭ ئەجەللىنەرلىك تۈيۇلىدىغان ئايەتلىرى قاتارىدىندۇر: ﴿تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، ئاندىن توغرا يولدا ماڭغان ئادەمنى مەن ئەلبەتتە ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىمەن﴾20/«تاھا»: 82. دېمەك، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مەغپىرەت قىلىشنى توغرا ئەمەل قىلىش تەس

[1] مۇسلىم (2662).

بولغان تۆت شەرتكە باغلىدى.

قورقۇتقۇچى ئايەتلەردىن ئەسىر سۇرىسىدىكى بۇ ئايەتلەر بار:

﴿زامان بىلەن قەسەمكى! ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، بىر ــ بىرىگە ھەقنى تەۋسىيە قىلىشقان، بىر ــ بىرىگە سەبرنى تەۋسىيە قىلىشقان كىشىلەردىن باشقا ھەممە ئادەم چوقۇم زىيان ئىچىدىدۇر﴾103/«ئەسر»: 1 - 3. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتلەردە زىيان تارتىشتىن خالاس قىلىدىغان تۆت شەرتنى بايان قىلغان.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر بىز خاھلىساق، ھەربىر كىشىگە ئەلبەتتە ھىدايەت بېرەتتۇق، لېكىن مېنىڭ (گۇناھكارلارنى ئازاب قىلىشتىن ئىبارەت) ھۆكمىم بېكىتىلىپ بولدى. مەن چوقۇم جىنلار ۋە ئىنسانلار (يەنى ئۇلارنىڭ گۇناھكارلىرى) ھەممىسى بىلەن جەھەننەمنى تولدۇرىمەن﴾32/«سەجدە»: 13.

مەلۇمكى، ئەگەر ئىش ئەزەلدىن پۈتۈلمەيدىغان بولسا ئىدى، ئىنسانىدىكى تەمە ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىشكە ھېرىپ تاقالغان بولاتتى. ئەمما، ئەزەلىي پۈتمىشنى ئۆزگەرتىش مۇمكىن بولمىغاچقا، ئۇنىڭغا رازى بولماي ئامال يوق. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۆزىنى ھەقىقىي تونۇغۇچىلارغا مېھرىبانلىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى ئۇمىد بىلەن راھەتلەندۈرمىسە ئىدى، ئۇلارنىڭ قەلبلىرى قورقۇش ئوتىدا كۆيۈپ كەتكەن بولاتتى.

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۆلەر ۋاقتىدا ئىمانى تارتىلىپ كەتمەسلىكىدىن ئەمىن بولسا، ئۇنىڭدىن ئىمانى تارتىۋېلىنىدۇ»[1].

سۇفيان سەۋرىي ئۆلۈمنى سەزگەندە، يىغلاشقا باشلىدى، بىر كىشى:

ــ ئى ئەبۇ ئابدۇللاھ! مەن سېنى گۇناھلىرى كۆپ كىشى ئوخشايدۇ دەپ گۇمان قىلىۋاتىمەن، ــ دېگەنىدى، سۇفيان سەۋرىي يەردىن ئازراق توپا ئېلىپ:

ــ ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى! مېنىڭ نەزەرىمدە گۇناھلىرىم بۇنىڭدىن يەڭگىلدۇر، لېكىن مەن ئۆلۈشىنىڭ ئالدىدا ئىمانىمنىڭ تارتىلىپ كېتىشىدىن قورقۇۋاتىمەن، ــ دېدى.

سەھل رەھىمەھۇللاھ دەيدۇ: «ئاللاھ رازىلىقىنى ئىزدە قىلغۇچى گۇناھ ـ مەئسىيەتلەر بىلەن سىنىلىپ قېلىشتىن قورقىدۇ. ئاللاھنى ھەقىقىي تونۇغۇچى بولسا كۇفۇرلىق بىلەن سىنىلىپ قېلىشتىن قورقىدۇ».

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «بىر پەيغەمبەر ئاللاھ تائالاغا ئاچ ۋە يالىڭاچ قالغانلىقتىن

[1] بەيھەقي: «شۇئەبۇلئىمان»، (832).

شكايەت قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ۋەھيى قىلىپ:

ـــ بەندەم! قەلبىڭنى ماڭا كافىر بولۇشتىن ساقلاپ قالغىنىمغا رازى بولمىدىڭمۇ؟ يەنە دۇنيا سورامسەن؟! ـــ دېگەندە، ئۇ پەيغەمبەر:

ـــ يوقسۇ، مەن رازى بولدۇم، رەببىم! مېنى كۇفۇردىن ساقلاپ قالغىن، ـــ دەيدۇ».

بىدئەتچىلىك، مۇناپىقلىق، تەكەببۇرلۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش يامان سۈپەتلەر ئىنسانىنىڭ يامان ئاقىۋەتتە ئۆلۈپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سەلەف سالىھلەر مۇناپىقلىقتىن قاتتىق قورقاتتى.

ئۇلاردىن بىرى مۇنداق دېگەن: «مەن مۇناپىقلىقتىن پاك ئىكەنلىكىمنى بىلەلىگەن بولسام، بۇ ماڭا قۇياش نۇر چاچقان جىمى نەرسىلەردىن ياخشى بولغان بولاتتى».

ئۇلار ئەقىدىدىكى مۇناپىقلىقنى ئەمەس، بەلكى سەھىۋ ھەدىسته كەلگىنىدەك، ئەمەللەردىكى مۇناپىقلىقنى كۆزدە تۇتاتتى.

ھەدىسته، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مۇناپىقنىڭ ئالامىتى ئۈچ: سۆزلىسە يالغان سۆزلەيدۇ، ۋەدە قىلسا ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىدۇ ۋە ئامانەت قويۇلسا خىيانەت قىلىدۇ»[1].

يامان ئاقىۋەتنىڭ مەنىسى (سوء الخاتمة)

ياماڭ ئاقىۋەتتە ئۆلۈشنىڭ ئىككى دەرىجىسى باردۇر:

بىرىنچىسى، بۇ ئىككى دەرىجىنىڭ چوڭىدۇر. ئۇ بولسا: سەكراتقا چۈشكەندە ۋە ئۇنىڭ تەشۋىشلىرى باسقاندا قەلبىنىڭ شەك ۋە ئىنكار قىلىشقا يېڭىلىشى بولۇپ، بۇ ھالەتتە ئۆلۈپ كېتىش مەڭگۈلۈك ئازابقا قېلىشقا سەۋەب بولىدۇ. ئاللاھ تائالادىن بۇنداق ھالەتتە ئۆلۈپ كېتىشتىن پاناھ تىلەيمىز.

ئىككىنچىسى، بۇ بىرىنچىسىدىن تۆۋەن ئورۇندا تۇرىدۇ. يەنى، ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرلىرىگە رازى بولماسلىق ۋە تەقدىرگە ئاغزاكى ئېتىراز قىلىش ياكى قىلغان ۋەسىيتىدە ئادالەتسىزلىك قىلىش، ياكى مەلۇم بىر گۇناھنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقان ھالەتتە ئۆلۈپ كېتىش قاتارلىقلار.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «ئادەم بالىسىغا ئۆلۈم كەلگەندە، شەيتان ئۇنىڭغا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (33، 6094)؛ مۇسلىم (59). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

قاتتىق ھۇجۇم قىلىدۇ ۋە ياردەمچىلىرىگە: ‹بۇ ئادەمنى ئازدۇرۇڭلار، ئۇ بۇگۈن دۇنيادىن كېتىپ قالسا ئۇنى ئازدۇرالمايسىلەر› دەيدۇ».

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دۇئا قىلىدىغانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئى ئاللاھ! ساڭا سىغىنىپ، ئۆلۈم ۋاقتىدا شەيتاننىڭ ماڭا چېپىلىشىدىن پاناھ سورايمەن»[1].

خەتتابىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئۆلۈم ۋاقتىدا شەيتاننىڭ چېپىلىشى بولسا شەيتاننىڭ ئىنسانغا ئۆلۈم كەلگەندە، ئۇنىڭغا يېپىشىۋېلىپ، ئۇنى ئازدۇرۇپ، تەۋبە قىلىشىنى ياكى قىلغان زۇلمىنى تاشلىشىنى توسۇشى، ياكى ئۇنى ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەندۈرۈپ، ئۇنىڭغا ئۆلۈمنى يامان كۆرسىتىپ، ئۇنى ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمىگە رازى بولماسلىققا ئېلىپ بېرىشىدۇر».

يامان ئاقىۋەتتە ئۆلۈشكە ئېلىپ بارىدىغان سەۋەبلەرنى تەپسىلى بايان قىلىش مۇمكىن ئەمەستۇر. لېكىن، ئۇنىڭغا ئومۇمىي جەھەتتىن ئىشارە قىلىش مۇمكىن. ھاياتىنىڭ شەك ۋە ئىنكار قىلىش ئۈستىدە ئاخىرلىشىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئىش بىدئەتچىلىكتۇر. يەنى ئاللاھ تائالانىڭ زاتى، سۈپەتلىرى، ئىشلىرى ھەققىدە بىراۋلارغا ياكى ئۆزىنىڭ بۇزۇق پىكرىگە ئەگىشىپ، خاتا بولغان ئېتىقادنى تۇتۇشتۇر. كىشىگە ئۆلۈم كېلىپ، پەردە ئېچىلغاندا ئۇ ئېتىقاد قىلغان نەرسىسىنىڭ باتىللىقىنى كۆرىدۇ. شۇ چاغدا ئۇ ئىنسان ئۆزى ئىشەنگەن جىمى نەرسىلەرنىڭ بىھۇدە ئىكەنلىكىگە جەزم قىلىدۇ.

بىر كىشى ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالا ۋە ئۇنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدە چوڭقۇر ئىزدەنمەي ۋە تەكشۈرمەي، سەلەفى سالىھلەرنىڭ يولى بويىچە تەلتۆكۈس ئېتىقاد قىلسا بۇ خەتەردىن قۇتۇلغاي. ئىنشائاللاھ.

گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى قىلغان ھالىتىدە ھاياتىنىڭ ئاخىرلىشىش سەۋەبى بولسا ئەسلىدىلا ئىماننىڭ ئاجىز بولۇپ قېلىشىدۇر. ئاجىز ئىمان داۋاملىق گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى قىلىشقا سەۋەب بولىدۇ. گۇناھ - مەئسىيەتلەر ئىمان نۇرىنى ئۆچۈرۈپ تاشلايدۇ. ئىمان ئاجىز بولسا ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ئاجىز بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىمانى ئاجىز ئىنسان سەكراتقا چۈشسە، دۇنيادىن ئايرىلىشقا چىدىمايدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ ئىمانى تېخىمۇ ئاجىزلايدۇ. دېمەك، ھاياتىنىڭ بۇ خىل يامان ھالەتتە ئاخىرلىشىشىغا ئېلىپ بارىدىغان سەۋەب ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈشنى ئاجىزلاشتۇرىدىغان ئىمانى ئاجىزلىق بىلەن بىرگە، يەنە دۇنيانى

[1] ئەھمەد (15562)؛ ئەبۇ داۋۇد (1552)؛ نەسائىي (7917). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 1282) «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇلىيۇسر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ياخشى كۆرۈش ۋە دۇنياغا مايىل بولۇشتۇر. قەلبىدە ئاللاھ تائالانىڭ مۇھەببىتىنى دۇنيا مۇھەببىتىدىن يۇقىرى ھالەتتە ھېس قىلغان كىشى بۇ خەتەردىن يىراقتۇر. ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرگەن ھالىتىدە ئۆلۈپ كەتكەن كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا ئىشتىياق باغلىغۇچى ياخشى بەندە ھالىتىدە كېلىدۇ. ئۇ بەندە ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا كېلىشى بىلەنلا ئاللاھ تائالانىڭ ئەزىزلىشىدىن سىرت ئۇچراشقۇسى خۇشال - خۇراملىق ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەستۇر.

كىمنىڭكى خىيالىغا ئاللاھ تائالانىڭ ئىشىنى ئىنكار قىلىش كىرگەن ياكى ئىزچىل ئاللاھ تائالاغا قارشى تۇرغان ھالدا ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنداق كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا مەجبۇرىي كەلگەن بەندىگە ئوخشاش بولىدۇ. ئۇنداق كىشى ئۇچرايدىغان ئازابمۇ ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەستۇر.

بۇ خەتەرلەردىن سالامەت قېلىشنى كۆزلىگەن كىشى ھالاكەت سەۋەبلىرىدىن يىراق تۇرۇشى كېرەك. شۇنى بىلىش كېرەككى، قەلبلەرنىڭ ھەقتىن يۈز ئۆرۈشى ۋە ئەھۋاللارنىڭ ئۆزگىرىشى ئاللاھ تائالادىن قورقۇچلارنىڭ قەلبلىرىنى بىئارام قىلىدۇ.

«سەھەيىن»دە سەھل ئىبنى سەئد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «شەكسىزكى، بىر ئادەم كىشىلەرگە كۆرۈنۈشتە دوزاخ ئەھلىنىڭ ئەملىنى قىلىدۇ، ھالبۇكى ئۇ كىشى جەننەت ئەھلىدىندۇر. شەكسىزكى، يەنە بىر ئادەم كىشىلەرگە كۆرۈنۈشتە جەننەت ئەھلىنىڭ ئەملىنى قىلىدۇ، ھالبۇكى ئۇ دوزاخ ئەھلىدىندۇر»[1]. رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «بىر بەندىنىڭ جېنى ئاسمانغا ئۆرلىسە، پەرىشتىلەر: ‹سۇبھانەللاھ (ئاللاھ پاكتۇر)، بۇ بەندە شەيتاندىن قۇتۇلدى، نېمىدېگەن گۈزەل - ھە! ئۇ بەندە شەيتاندىن قانداق قۇتۇلغاندۇ؟!› دەيدۇ»[2].

ياماڭ ئاقىۋەتتە ئۆلۈشىنىڭ مەنىسىنى بىلگەن بولساڭ، بۇنىڭغا سەۋەب بولىدىغان خۇسۇسلاردىن ئېھتىيات قىلغىن! ۋە شۇنىڭغا لايىق ئەمەللەرنى قىلىپ تەييارلىق قىلغىن! تەييارلىق قىلىشنى كېچىكتۇرمىگىن! چۈنكى، ئۆمۈر قىسقىدۇر. بىلگىنكى، ھەر نەپەس ئېلىشىڭ ئۆلۈمگە بىر قەدەم يېقىنلاشقىنىڭدۇر. چۈنكى، نەپەس ئېلىۋاتقىنىڭدا جېنىڭ ئېلىنىشى مۇمكىن. ئىنسان قانداق ياشىغان بولسا، شۇنداق ۋاپات تاپىدۇ ۋە قىيامەتتە ۋاپات بولغان ھالىتىدە قوپىدۇ.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (4207)؛ مۇسلىم (112).

[2] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (930). تابىئىنلاردىن ئابدۇلئەزىز ئىبنى رۇفەيئىدىن مۇرسەلدۇر.

شۇنى بىلگىنكى، ئاخىرەتكە لايىقدا تەييارلىق قىلىش پەقەت ئۆزە تۇرالمىغۇدەك يېمەكلىككە قانائەت قىلىش ۋە تۇرمۇشقا لازىملىق نەرسىلەردىن ئارتۇقىنى تەلەپ قىلماسلىق بىلەنلا قولاي بولىدۇ. بىز نۆۋەتتە قەلبىڭدىكى بەزى قاتتىقلىقلارنى يوقىتىشنى ئۈمىد قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن قورققۇچىلارنىڭ بەزى خەۋەرلىرىنى ساڭا بايان قىلىمىز. سەن پەيغەمبەرلەر ۋە ۋەلىيلەرنىڭ سەندىن ئەقىللىق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىسەن. نەپسىڭنىڭ پايدىسىغا تەييارلىق قىلىشىڭ ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالادىن قاتتىق قورقىدىغانلىقىنى ئويلىغىن.

پەرىشتىلەرنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشنىڭ بايانى

ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنى سۈپەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلار ئۆز ئۈستىدىكى پەرۋەردىگارىدىن قورقىدۇ، ئۆزلىرىگە بۇيرۇلغانىنى قىلىدۇ﴾16/«نەھل»: 50.

بىزگە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدى: «ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالانىڭ بىر تۈركۈم پەرىشتىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆكرەك مۇسكۇللىرى ئاللاھ تائالادىن قورقۇپ تىترەپ تۇرىدۇ»[1].

دەرلەركى: «ئەرشنى كۆتۈرىدىغان پەرىشتىلەر ئىچىدە ئىككى كۆزىدىن دەريا ئاغ ئوخشاش ياش ئاقىدىغان پەرىشتىلەر بار. ئۇنداق پەرىشتە بېشىنى كۆتۈرسە: ‹ئى ئاللاھ! سەن پاكتۇرسەن، سەندىن لايىقدا قورقمىدۇق› دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا: ‹مېنىڭ ئىسمىم بىلەن يالغاندىن قەسەم قىلىدىغانلار بۇنى بىلمەيدۇ› دەيدۇ»[2].

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «مەن سەير قىلدۇرۇلغان كېچىسى جىبرىل ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ تائالادىن قورققانلىقىدىن كونا تۇلۇمغا ئوخشاش بولۇپ قالغان ھالەتتە كۆردۈم»[3].

دەرلەركى: جىبرىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ

[1] مۇھەممەد ئىبنى نەسىر ئەلمەرۋەزىي: «تەئزىمۇ قەدرىسسالاتى»، (260)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (886). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە»، 1988) «زەئىف» دېگەن. تابىئىنلاردىن ئەدىي ئىبنى ئەرتا بىر ساھابەدىن ئاڭلىغان دەپ رىۋايەت قىلغان.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىققە ۋەلبۇكائ»، (407)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (4516). تابىئىنلاردىن زىياد ئىبنى ئەبى ھەببىتنىن مۇرسەلدۇر. سەنەدى زەئىف.

[3] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىققە ۋەلبۇكائ»، (410)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (4679)؛ ھەيسەمي («مەجمەئۇززەۋائىد»، (246) بىلەن سۇيۇتي («ئەلجامىئۇسسەغىر»، (8172): «سەھىھ» دېگەن. ئالباني: («سەھىھۇلجامىئ»، 5864) «ھەسەن» دېگەن.

يېنىغا يىغىلىغان ھالەتتە كەلگەندە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭغا:

ـ نېمىشقا يىغلايسەن؟ ـ دېدى. جىبرىل:

ـ ئاللاھ تائالا جەھەننەمنى ياراتقاندىن باشلاپ، مەن ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىپ قالسام ئۇنىڭ مېنى جەھەننەمگە تاشلىشىدىن قورقۇپ، كۆزۈمدىن ياش قۇرۇپ باقمىدى، ـ دەپ جاۋاب بەردى»[1].

يەزىد ئەررەققاشىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالانىڭ ئەرش ئەتراپىدا قىيامەت كۈنىگىچە كۆزلىرىدىن دەريا ئوخشاش ياشلار ئاقىدىغان پەرىشتىلىرى بار. ئۇلار خۇددى شامال دەرەخنى ھەرىكەتلەندۈرگەندەك، ئاللاھ تائالادىن قورقۇپ مىدىرلاپ كېتىدۇ. ئۇلارغا ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە:

ـــ سىلەر مېنىڭ قېشىمدا تۇرساڭلار، سىلەرنى نېمە قورقۇتىدۇ؟ ـــ دەيدۇ. ئۇلار:

ـــ رەببىمىز! ئەگەر ئاسمان ۋە زېمىن ئەھلى سېنىڭ قۇدرىتىڭ ۋە كاتتىلىقىڭدىن بىز بىلگەننى بىلگەن بولسا ئىدى، ئۇلار يېگەن ـ ئىچكىنىنى سىڭدۈرەلمىگەن، كۆرپە ـ تۆشەكلىرىدە يېيىلىپ ياتمىغان بولاتتى، بەلكى ئۇلار سەھرالارغا چىقىپ كالا مۆرىگەندەك مۆرىگەن بولاتتى، ـــ دەيدۇ»[2].

مۇھەممەد ئىبنى مۇنكەدىر رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «دوزاخ يارىتىلغان چاغدا پەرىشتىلەرنىڭ يۈرەكلىرى ئۆز ئورۇنلىرىدىن چىقىپ كېتىپ، ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغاندا ئاندىن جايىغا كەلگەن ئىدى»[3].

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «ئىبلىسنىڭ قىلمىشلىرى ئايان بولغاندا، جىبرىل بىلەن مىكائىل ئەلەيھىسسالاملار يىغلاشقا باشلىدى. ئاللاھ تائالا ئىككىسىگە ۋەھىي قىلىپ:

ـــ نېمىشقا يىغلايسىلەر؟ ـــ دېدى. ئىككىسى:

ـــ بىز سېنىڭ جازالىشىڭدىن بىغەم بولالمايمىز، ـــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا:

ـــ مۇشۇ ھالدا بولۇڭلار، ـــ دېدى»[4].

---

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «سىفەتۇننار»، (216)؛ بەيھەقي: «شۇئەبۇلئىمان»، (887). مۇرسەل ۋە سەنەدى زەئىف. ئالباني: («ئەسسلسلەتۇززەئىفە»، (6497) «توقۇلما» دېگەن.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىققە ۋەلبۇكائ»، (411). تابىئىنلاردىن يەزىد ئەررەققاشىيدىن مۇرسەلدۇر. سەنەدى زەئىف.

[3] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 5/4. تابىئىنلاردىن تاۋۇستىن مۇرسەلدۇر. سەنەدى زەئىف.

[4] ئەبۇششەيخ: «ئەلئەزمە»، 383 ـ بەت. تەبەئى تابىئىن ئابدۇلئەزىز ئىبنى ئەبى رەۋۋاد سەنەدسىز رىۋايەت قىلغان.

پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشنىڭ بايانى

ۋەھب ئىبنى مۇنەببىھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ئادەم ئەلەيھىسسالام جەننەتتە 300 يىل يىغلىدى ۋە خاتالىق ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئاللاھ تائالادىن ھايا قىلىپ بېشىنى ئاسمانغا كۆتۈرمىگەن ئىدى»[1].

ۋۇھەيىب ئىبنى ۋەرد رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: ئاللاھ تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئۇنىڭ ئوغلى ھەققىدە كايىپ: ﴿مەن ساڭا جاھىللاردىن بولماسلىقىڭنى نەسىھەت قىلىمەن﴾11/«ھۇد»: 46 دېگەندە، نۇھ ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قورقۇپ 300 يىل يىغلاپ، ئۇنىڭ ئىككى كۆزى ئاستىدا ئېرىقتەك جىجىقلار پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى»[2].

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام نامازغا تۇرغانىدا، ئاللاھ تائالادىن قورققانلىقىدىن كۆكسىدىن يىراقتىن ئاڭلىنغىلى بولىدىغان دەرىجىدە يىغا ئاۋازى ئاڭلىناتتى»[3].

مۇجاھىد رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «داۋۇد ئەلەيھىسسالام خاتالىق ئۆتكۈزگەندە، 40 كۈن ئاللاھ تائالاغا سەجدە قىلىپ يىغلاپ، يىغىسىدىن ئەتراپىدا بېشى چۆككۈدەك ئۆسۈملۈكلەر ئۆسكەن ئىدى. ئاندىن داۋۇد ئەلەيھىسسالام:

ــ پەرۋەردىگارىم! پېشانەم جاراھەتلەندى، كۆزۈمدە ياش قالمىدى، داۋۇدقا ئۆتكۈزگەن خاتالىقىدىن ھېچ پايدا كەلمىدى، ــ دەپ نىدا قىلغانىدى، ئۇنىڭغا:

ــ ئاچ قورساقمۇسەن؟ يېمەك بېرەي؟! كېسەل بولساڭ، شىپالىق بېرەي؟! زۇلۇمغا ئۇچرىغان بولساڭ، ياردەم بېرەي؟! ــ دەپ خىتاب قىلىندى. بۇنى ئاڭلاپ داۋۇد ئەلەيھىسسالام قاتتىق يىغلىدى، بۇ يىغىدىن بارلىق ئۆسكەن ئۆسۈملۈكلەر لەپىلدەپ كەتتى. شۇ چاغدا ئاندىن داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا مەغپىرەت قىلىندى»[4].

دەرلەركى: «كىشىلەر داۋۇد ئەلەيھىسسالامنى كېسەل ئوخشايدۇ دەپ يوقلىشاتتى، ھالبۇكى ئۇ (كېسەل ئەمەس) ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەدىن قاتتىق قورققانلىقتىن كېسەلدەك بولۇپ قالغان ئىدى»[5].

---

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىققە ۋەلبۇكائ»، (311). سەنەدى زەئىف.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىققە ۋەلبۇكائ»، (329). سەنەدى زەئىف.

[3] بۇ رىۋايەتنىڭ سەنەدى بىرەر كىتابتىن تېپىلمىغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئىبراھىم بولسا ھەقىقەتەن كۆڭلى كۆكسى كەڭ، كۆپ ئاھ چەككۈچى، ئاللاھقا مۇراجىئەت قىلغۇچى زاتتۇر﴾11/«ھۇد»: 74 دېگەن ئايىتىنىڭ مەزمۇنى بۇنى كۆرسىتىدۇ.

[4] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىققە ۋەلبۇكائ»، (381). سەنەدى زەئىف.

[5] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (174). سەنەدى زەئىف.

ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆلۈمنى ئەسلىسە، تېرىسىدىن قان تامچىلايتتى[1].

يەھيا ئىبنى زەكەرىييا ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالادىن قورقۇپ يىغلاپ، مەڭزى جاراھەتلىنىپ، ئېزىق چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالغان ئىدى، ئانىسى كىگىزدىن ئىككى پارچە ياماق ياساپ ئۇنىڭ مەڭزىدىكى يوچۇقلار كۆرۈنۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن مەڭزىگە چاپلاپ قويغان ئىدى[2].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشى

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىپ دەيدۇكى: «مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ كىچىك تىلى كۆرۈنۈپ قالغۇدەك دەرىجىدە كۈلگىنىنى كۆرۈپ باقمىدىم. رەسۇلۇللاھ پەقەت تەبەسسۇم قىلاتتى. ئاللاھ رەسۇلى ھاۋانىڭ تۈتۈلغانلىقىنى ياكى بوران چىققانلىقىنى كۆرسە، قورققانلىقى يۈزىگە چىقاتتى. مەن ئۇ زات سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە:

— ئى ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى! كىشىلەر ھاۋانىڭ تۈتۈلغانلىقىنى كۆرسە، يامغۇرنىڭ يېغىشىنى ئۈمىد قىلىپ خۇشال بولىدۇ، ھالبۇكى سىز ھاۋا تۈتۈلغانلىقىنى كۆرگەندە يۈزىڭىزدىن بىئارامىلىق ئالامىتى كۆرۈۋاتىمەن، — دېگەنىدىم، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— ئى ئائىشە! ئۇنىڭدا ئازاب بولۇپ قالماسلىقىدىن مەن قانداق ئەمىن بولالايمەن؟! بىر قەۋم بوران بىلەن ئازاب قىلىندى. ھالبۇكى، ئۇ قەۋم ئازابنى كۆرۈپ بۇ بىزگە ﴿يامغۇر ياغدۇرىدىغان بۇلۇتتۇر﴾46/«ئەھقاف»: 24 دېگەن ئىدى، — دېدى»[3].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم نامىاز ئوقۇۋاتقانىدا يىغلىغانلىقتىن قورسىقىدىن قازاننىڭ قاينىغان ئاۋازىغا ئوخشاش ئاۋاز چىقاتتى[4].

ساھابىلەرنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشى

رىۋايەت قىلىنۇركى: «ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تىلىنى تۇتاتتى ۋە ‹بۇ

[1] بۇ رىۋايەت «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»دا سەنەدسىز كەلتۇرۇلگەن.
[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىققە ۋەلبۇكائ»، (397). سەنەدى زەئىف.
[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (4828، 4829)؛ مۇسلىم (899).
[4] ئەھمەد (16355)؛ ئەبۇ داۋۇد (904)؛ نەسائىي (1156). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ئالبانىيلار: («سەھىھۇتتەرغىب»، 544) «سەھىھ» دېگەن. ئابدۇللاھ ئىبنى شىخخىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

تـل مېنـى هالاكـەت ئورۇنلىرىغـا ئېلىـپ كەلـدى، دەيتتـى». ئۇ يەنـە مۇنـداق دېگـەن: «كاشـكى مـەن كېسـىپ تاشـلىنىپ، قالىنىدىغـان دەرەخ بولغـان بولسـامچۇ!» ئەبۇبەكـرى رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇدىـن باشـقا تەلھـە، ئەبـۇددەردائ ۋە ئەبـۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارمۇ بۇنىڭغا ئوخشىغان سۆزلەرنى قىلغان[1].

ئۆمـەر ئىبنـى خەتتـاب رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ بـىر ئايەتنـى ئاڭلىسـا، ئايـەت تەسـىر قىلىپ كېسەل بولۇپ قالاتتى ۋە باشقىلار ئۇنى يوقلاپ كېلەتتى.

ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ بـىر كۈنـى يەردىـن بـىر تـال سامانىنى ئېلىـپ: «كاشـكى مـەن مۇشـۇ سـامان بولـۇپ قالغـان بولسـامچۇ! كاشـكى مـەن ﴿تلغـا ئېلىنىدىغـان نەرسە﴾76/«ئىنسـان»: 1 بولمىغـان بولسـامچۇ! كاشـكى مېنـى ئانـام تۇغمىغـان بولسـچۇ!» دېگـەن ئىـدى. ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇنـىڭ يۈزىـدە ئـاللاھ تائالادىـن قورقـۇپ يىغلىغانلىقىنى، ئىككى قارا سىزىق ئىزى پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى.

ئوسـمان رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ ئـاللاھ تائالادىـن قورقـۇپ: «مـەن ئۆلسـەم تىرىلدۈرۈلمەسلىكنى ئارزۇ قىلىپ قالدىم» دېگەن.

ئەبـۇ ئۇبەيـدە ئىبنـى جـەررا ھ رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ ئـاللاھ تائالادىـن قورقـۇپ مۇنـداق دېگـەن: «كاشـكى مـەن بـىر قوچقـار بولغـان بولسـام، ئائىلـەم مېنـى بوغـۇزلاپ، گۆشۈمنى پىشۇرۇپ يېسە، شورپامنى ئىچسە دېگەننى ئارزۇ قىلىپ قالدىم».

ئىمـران ئىبنـى ھۇسـاين رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇمـا: «كاشـكى! مـەن شـامالالر سورۇۋېتىدىغان كۈل بولۇپ قالغان بولسامچۇ!» دېگەن.

ھۇزەيفـە رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ: «مېلىمنـى باشـقۇرىدىغان بـىر ئـادەم بولسـا، مـەن ئىشـكىمنى ئېتىۋېتىـپ، ئـاللاھ تائالاغـا ئۈچراشـقۇچە ھېچكىـم بىلـەن كۆرۈشـمەي ئىبادەت قىلىشنى ئارزۇ قىلىپ قالدىم» دېگەن.

ئىبنـى ئابباس رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇمانـىڭ مەڭزىـدە كونـا يىپقـا ئوخشايدىغان يـاش ئېرىقچىسى بار ئىدى.

ئائىشـە رەزىيەللاھـۇ ئەنھـا ئـاللاھ تائالادىـن قورقـۇپ: «كاشـكى! مـەن ئۇنتۇلـۇپ كەتكەن بىرنەرسە بولسامچۇ!» دېگەن.

ئەلـى رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ ئېيتـۇر: «مـەن پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمنىڭ ساھابىلىرىنى كۆرگەنمـەن، بۈگـۈن ئۇلارغـا ئوخشايدىغان بىركىمنـى كۆرمىدىـم. ئـۇلار كـۆپ ئىبـادەت قىلىـپ چاچلىـرى رەتسـىز، چـاڭ - تـوزان باسـقان

[1] تىرمىزي (2312). سەنەدى ھەسەن.

هالەتتە تاڭ ئاتقۇزاتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئوتتۇرىسىدا ئۆچكىنىڭ تىزلىرىغا ئوخشاش ئىزلار بار ئىدى. ئۇلار ئاللاھ تائالا رازىلىقىنى تىلەپ، كېچىلەرنى «سەجدە قىلىش ۋە قىيامىدا تۇرۇش»25/«فۇرقان»: 64 بىلەن ئۆتكۈزەتتى. پېشانىلىرى ۋە قەدەملىرى ئارىسىدا نۇرۇتلەشكەن (يەنى سەجدە قىلغان ۋە قىيامدا تۇرغان) هالدا ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىنى تىلاۋەت قىلىپ، كېچىلەرنى ئۆتكۈزەتتى. ئۇلار تاڭ ئاتقانىدا ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىپ، شامال چىققانىدا تەۋرەنگەن دەرەخكە ئوخشاش تەۋرىنەتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ياشلار ئېقىپ كىيىملىرى ھۆل بولۇپ كېتەتتى. ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى! مەن ھازىر كىشىلەرنى غەپلەتتە يېتىۋاتقاندەك كۆرۈۋاتىمەن».

تابىئىنلەر ۋە ئۇلاردىن كېيىنكىلەرنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشنىڭ بايانى

ھەرەم ئىبنى ھەييان رەھىمەھۇللاھ ئېيتىۋىر: «ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى! مەن تۆگە يەيدىغان بىر دەرەخ بولۇپ، تۆگە مېنى زېمىنغا قۇمىلاقداپ تاشلىسا، مەن قىيامەت كۈنىدىكى ھېسابقا ئۇچراشمىسام دېگەننى ئازرۇ قىلىپ قالدىم. ھەقىقەتەن مەن قىيامەت كۈنىدىكى ئەڭ چوڭ ئازابتىن قورقىمەن».

ئەلى ئىبنى ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تاھارەت ئالسا يۈزى سارغىيىپ، ئۆزگىرىپ كېتەتتى. ئۇنىڭغا:

ــ ساڭا نېمە بولدى؟ ــ دېيىلسە، ئۇ:

ــ سىلەر مېنىڭ كىمنىڭ ئالدىدا تۇرماقچى بولغىنىمنى بىلەمسىلەر؟! ــ دەيتتى.

مۇھەممەد ئىبنى ۋاسىئ رەھىمەھۇللاھ تولۇق بىر كېچە توختاپ قالماي يىغلايتتى.

ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز رەھىمەھۇللاھ ئۆلۈمنى ئەسلىگەندە، قۇشنىڭ ھەربىكەت قىلغىنىدەك ھەربىكەت قىلاتتى. يىغلاپ ياشلىرى ساقاللىرىنى نەمدەيتتى. بىر كېچىسى ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز يىغلىدى، ئارقىدىن ئۆيى ئەھلىمۇ يىغلىدى. ئۇلارنىڭ ياشلىرى توختىغاندا، پاتىمە:

ــ ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! دادام ساڭا فىدا بولسۇن، نېمىشقا يىغلىدىڭ، ــ دەپ سوربىغانىدى، ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز:

ــ مەن كىشىلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدىن قايتىش مەنزىلى ھەققىدىكى: «بىر پىرقە جەننەتتە، يەنە بىر پىرقە دوزاختا بولىدۇ»42/«شۇرا»: 7 دېگەن ئايەتنى ئېسىمگە ئالدىم، ــ دېدى ۋە توۋلاپ ھوشىدىن كەتتى.

مەنسۇر بەيتۇلمۇقەددەسكە بارماقچى بولغاندا، ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز رەھمەھۇللاھقا سۆھبەتداش بىر ئابىدنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ ماڭا سەن ئۆمەردىن كۆرگەن ئەڭ ئەجەبلىنەرلىك ئىشنى سۆزلەپ بەرگىن، ـــ دېگەنىدى، ئابىد:

ـــ ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز بىر كېچىسى مېنىڭ بۇ مەرمەر ئۆگزىلىك ھۇجرامنىڭ ئۆگزىسىدە ياتتى. مەن ئۇشتۇمتوت نودىن ئاققان سۇنى كۆرۈپ، ئۆگزىگە چىقسام، ئۆمەر سەجدىدە ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى كۆزىدىن ئاققان ياش نودىن چۈشۈۋاتاتتى، ـــ دېدى.

بىزگە رىۋايەت قىلىندىكى: ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز ۋە فەتىھ مەۋسىلىي ئىككىسى ئاللاھتىن قورقۇپ قان يىغلايتتى.

ئىبراھىم ئىبنى ئىيسا يەشكۇرىي رەھمەھۇللاھ ئېيتۇر: «مەن بەھرەيىندە تەركى خالايىق ھالدا ئىبادەتكە بېرىلگەن بىر كىشىنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۇنىڭغا ئاخىرەت ئىشلىرىدىن بىر ئىشنى ۋە ئۆلۈمنى ئەسلەتسەم، بۇ گەپلەر تەسىر قىلىپ ئۇنىڭ نەپەس ئېلىشى تېزلىشىپ جېنى چىقىپ كەتتى».

مىسمەئ رەھمەھۇللاھ ئېيتۇر: «مەن ئابدۇررەھمان ئىبنى زەيدنىڭ يېنىغا باردىم، ئۇ ۋەز - نەسىھەت قىلۋېتىپتىكەن. شۇ كۈنى شۇ سورۇندا ۋەز - نەسىھەت تەسىرىدىن تۆت كىشى ئۆلۈپ كەتكەن ئىدى».

يەزىد ئىبنى مىرسەد ناھايىتى كۆپ يىغلايتتى ۋە مۇنداق دەيتتى: «ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! ئەگەر رەببىم مېنى ئىسىسىق مۇنچىغا قاماشنى ۋەدە قىلسىمۇ، ئەلبەتتە مەن قورقۇپ يىغلاشتىن توختىيالماي قالغان بولاتتىم. مەن رەببىمگە ئاسىيلىق قىلسام، رەببىم مېنى دوزاخقا قاماشنى ۋەدە قىلۋاتسا، مەن قانداقمۇ يىغلاشتىن چارچاپ قالاي؟!»

سەرىييۇسسەقەتي رەھمەھۇللاھ: «مەن ھەركۈنى گۈناھىم سەۋەبلىك يۈزۈم قارىداپ كېتىشىدىن قورقۇپ بۇرنۇمغا قارايمەن» دېگەن.

ۋەلھاسىل، بۇ بايانلار پەرىشتىلەرنىڭ، پەيغەمبەرلەرنىڭ، ئابدلارنىڭ ۋە ۋەلىي - ئەۋلىيالارنىڭ ئاللاھ تائالادىن قورقۇشىدۇر. بىز ئۇلارغا قارىغاندا، ئاللاھ تائالادىن تېخىمۇ بەك قورقۇشقا لايىقمىز. لېكىن، قورقۇش گۈناھنىڭ كۆپلۈكىدىن ئەمەس، بەلكى قەلبنىڭ سۈزۈكلۈكى ۋە مۈكەممەل ئىلىم - مەرىپەت بىلەن ھاسىل بولىدۇ. نادانلىقمىز غالىب كەلگەنلىكى ۋە قەلبىمىز قېتىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈنلا بىز ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىغا بىپەرۋا، خاتىرجەم ياشىماقتىمىز. ساپ قەلبنى ئازراق

قورقۇتۇشمۇ ھەربىكەتلەندۇرىدۇ. تاش قەلبىكە ھەرقانداق ۋەز - نەسىھەت تەسىر قىلمايدۇ.

سەلەف سالىھلەردىن بىرى مۇنداق دېگەن: «مەن بىر ئابىدقا:

— ماڭا ۋەسىيەت قىلغىن، — دېگەنىدىم، ئۇ:

— ئەگەر سەن يىرتقۇچ ھايۋانلاتلار ۋە ھاشاراتلار قورشۇالغان، ئېھتىياج قىلمىسا يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ تۇتۇۋېلىشىدىن ياكى چىشلىشىدىن ھەزەر ئەيلەپ قورقۇپ تۇرىدىغان ئادەمنىڭ ھالىتىدە بولۇشقا قادىر بولالىسىڭ، شۇنداق كىشىنىڭ ئورنىدا بولغىن، — دېدى. مەن ئۇنىڭغا:

— يەنە سۆزلەپ بەرگىن، — دېسەم، ئۇ ئابىد ماڭا:

— ئۇسسۇز قالغان كىشىگە ئازغىنە سۇ كۆپايە، — دېدى».

ئۇ ئابىدنىڭ بۇ كىشىگە ئېيتقان يىرتقۇچ ھايۋانلار ۋە ھاشاراتلار قورشۇالغان بىر كىشىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش ھەققىدىكى سۆزى ھەقىقەتتە مۇئمىن ھەققىدە دېيىلگەن سۆزدۇر. چۈنكى، ئۆزىنىڭ ئىچ دۇنياسىغا قەلب كۆزى بىلەن قارىغان كىشى باتىنىنى غەزەپلىنىش، ئاداۋەت تۇتۇش، ھەسەت قىلىش، تەكەببۇرلۇق، كۆرەڭلەش، رىياكارلىق ۋە ئۇنىڭدىن باشقا يامان سۈپەتلەردىن ئىبارەت يىرتقۇچ ھايۋانلار ۋە ھاشاراتلار بىلەن تولغان ھالەتتە كۆرىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى ئېھتىياتسىزلىق قىلسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنى چىشلەيدۇ ياكى چاقىدۇ. لېكىن، مۇئمىن بۇ يىرتقۇچ ھايۋانلارنى كۆرەلمەيدۇ. ئىنسانغا ئۆلۈم كېلىپ، پەردە ئېچىلىپ، قەبرىگە قويۇلغاندا بۇ يامان سۈپەتلەرنى زەھەرلىك يىلان - چايانلار سۈرىتىدە كۆرىدۇ. ئۇ يىلان - چايانلار بولسا مەرھۇمنىڭ دۇنيادىكى يامان سۈپەتلىرىدۇر. كىمكى ئۆلۈم كېلىشتىن بۇرۇن ئۇ يامان سۈپەتلەرنى بويسۇندۇرۇش ۋە ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشكە قادىر بولالسا شۇنداق قىلسۇن! ئەگەر ئۇنى قىلالمىسا، ئۇلارنىڭ چېقىشىغا ئۆزىنىڭ تاشقى تېرىسىدىن سىرت، قەلبىنىڭ ساپ يېرىدىن ئورۇن بەرگەن بولىدۇ.

قورقۇش توغرىسىدىكى تېما ئاخىرلاشتى.

يىگىرمە بەشىنچى بۆلۈم: زاھىدلىق ۋە يوقسۇللۇق توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، دۇنيانى ياخشى كۆرۈش كۈللى خاتالىقلارنىڭ بېشىدۇر. دۇنيانى ياماق كۆرۈش بولسا بارچە تائەت - ئىبادەتنىڭ ئۇلىدۇر. ئىلگىرى سۆزلەنگەن «ھالاك قىلغۇچى ئىشلار» قىسمىدا دۇنيانىڭ خۇش كۆرۈلمەيدىغانلىقى باردا سۆزلەندى. بىز نۆۋەتتە دۇنيانى ياماق كۆرۈشنىڭ پەزىلىتى ۋە دۇنيادا زاھىد بولۇشنىڭ ئەردەمى ھەققىدە سۆزلەيمىز. چۈنكى، ئۇ ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان ئىشلارنىڭ بېشىدۇر. دۇنيانى تاشلاش دۇنيانىڭ بەندىدىن يىراقلىشىشى بىلەن بولسا، بۇ «يوقسۇللۇق» دەپ ئاتىلىدۇ؛ ئەگەر بەندىنىڭ دۇنيادىن يىراقلىشىشى بىلەن بولسا، بۇ «زاھىدلىق» دەپ ئاتىلىدۇ. ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئىنسانىنى بەختكە ئېرىشتۈرۈشتە دەرىجىسى، ئۇنىڭغا دوزاختىن قۇتۇلۇشقا ياردەم بېرىشتە ۋە ئۇنى جەننەتكە ئېرىشتۈرۈشتە ھەسسىسى بولىدۇ.

بىز يوقسۇللۇق ۋە زاھىدلىق، ئىككىسىنىڭ دەرىجىلىرى، قىسىملىرى ۋە ئىككىسىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار توغرىسىدا ئىككى بابقا بۆلۈپ سۆزلەيمىز.

بىرىنچى باب يوقسۇللۇق توغرىسىدا

يوقسۇللۇقنىڭ ھەقىقىتى، يوقسۇل كىشىنىڭ ھال ۋە ئاتاقلىرىنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغانلىقىنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، يوقسۇل دېمەك بىر نەرسىگە موھتاج بولغۇچى دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالادىن ئۆزگە ھەرقانداق مەخلۇق باشقا نەرسىگە موھتاجدۇر. چۈنكى، ئۇ مەخلۇق مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشقا موھتاجدۇر. مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇش ئاللاھ تائالانىڭ پەزلىدىن كېلىدۇ.

بەندىنىڭ تۇرلۇك ھاجەتلىرىگە قوشۇمچە بولغان ئېھتىياجى سان - ساناقسىزدۇر. ھاجەتلەر ئىچىدە مال بىلەن قانائەت تاپىدىغان ھاجەتلەر بولىدۇ. ئىنسان كەمبەغەل بولۇپ قالغاندا، ئۇنىڭدا تۆۋەندىكى بەش ھالەت بولۇشى مۇمكىن:

بىرىنچى ھالەت: كەمبەغەل كىشى ئۆزىگە بىرەر مال كەلسە، ئۇنى خاھلىماي، ئۇنىڭدىن مالامەت تارتىپ، مالىنىڭ يامانلىقى ۋە تائەت - ئىبادەتتىن مەشغۇل قىلىشىدىن ساقلىنىپ ئۇنى ئېلىشتىن قېچىش. بۇ ھالەت ئىگىسى«زاھىد» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىككىنچى ھالەت: مالغا قىزىقماسلىق، لېكىن مالغا ئېرىشىپ قالسا سۆيۈنۈش، مالامەت تارتىش دەرىجىدە مالنى يامان كۆرمەسلىك. بۇ ھالەت ئىگىسى «مەمنۇن بولغۇچى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئۈچىنچى ھالەت: مالغا قىزىقىشى بولغانلىقى ئۈچۈن، مالىنىڭ بار بولۇشى يوقلۇقىدىن سۆيۈملۈك بولۇش. لېكىن، مالغا قىزىقىشى بولغان بىلەن ئۇنىڭ يولىدا تىرىشماسلىق، بەلكى كۆپ مال كەلسە ياكى باشقىلار كەڭ قوللۇق قىلىپ مال بەرسە، مالنى خۇشاللىق بىلەن ئېلىش. مۇشەققەت بىلەن ئېرىشىلىدىغان مال ئۈچۈن ئاۋارە بولماسلىق. بۇ ھالەت ئىگىسى «قانائەت قىلغۇچى» دەپ ئاتىلىدۇ.

تۆتىنچى ھالەت: مال تېپىشتىن ۋاز كېچىش قۇربى يەتمىگەنلىكىدىن بولۇش، ئەگەر قۇربى يەتسە مالغا قىزىقىش ۋە ئىشلەپ چارچاپ تۇرۇپ مال تېپىشقا يول تاپسا، ئۇنى جاپادىن قورقماي تېپىش. بۇ ھالەت ئىگىسى «مالغا ھېرىسمەن كىشى» دەپ ئاتىلىدۇ.

بەشىنچى ھالەت: يېمەك - ئىچمەكنى يوقتىپ قويغان ئاچ قورساق كىشى ياكى كىيىم - كېچەكنى يوقتىپ قويغان يالىڭاچ كىشىگە ئوخشاش ئۆزى ئېھتىياجلىق نەرسىنى تېپىشقا مەجبۇرلانغان كىشىگە ئوخشاش بولۇپ قېلىش. بۇنداق ھالەت ئىگىسى ئۆزىگە كېرەكلىك نەرسىنى تەلەپ قىلىشتىكى قىزىقىشى ئاجىز بولسۇن ياكى كۈچلۈك بولسۇن «ئىلاجسىز قالغان كىشى» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇ بەش ھالەتنىڭ ئەڭ ئەلاسى زاھىدلىقتىن ئىبارەت بىرىنچى ھالەتتۇر. بۇنىڭ كەينىدە ئۇنىڭدىنمۇ ئەلا بىر ھالەت بار. ئۇ بولسا بىر كىشىنىڭ يېنىدا مال بولۇشى بىلەن مال بولماسلىقنىڭ بەربىر بولۇش ھالىتىدۇر. بۇنداق كىشى مال تاپسا، ئۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ كەتمەيدۇ، تاپالمىسا ئەلەم تارتمايدۇ. بىز ئىلگىرى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلدۇقكى: «ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئىككى كىچىك خالتىدا مال كەلگەنىدى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇنى شۇ كۈنىلا تارقىتىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۇنىڭ ئايال خىزمەتچىسى:

— سىز بۈگۈن تەقسىم قىلغان پۇللاردىن بىر تەڭگىگە بىز ئىپتار قىلغۇدەك گۆش سېتىۋالغان بولسىڭىز چۇ، — دېگەنىدى، ئائىشە ئۇنىڭغا:

ـــ ئەگەر ئېسىمگە سالغان بولسىڭىز سېتىۋالاتتىم، ـــ دېدى»[1].

بىر كىشىنىڭ ئەھۋالى بۇ ھالەتتە بولسا، پۈتۈن دۇنيا ئۆز قولىدا بولغان تەقدىردىمۇ دۇنيا ئۇنىڭغا زىيان سالالمايدۇ. چۈنكى، ئۇ كىشى مالالرنى ئۆزىنىڭ قولىدا ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ خەزىنىسىدە دەپ قارايدۇ. بۇ ھالەت ئىگىسى «بىھاجەت بولغۇچى» دەپ ئاتىلىشى كېرەك. چۈنكى، ئۇ كىشى مالنىڭ يوق بولۇشى بىلەن تامامەن بىھاجەتتۇر. زاھىد كىشى دۇنيا بار بولسۇن ياكى يوق بولسۇن دۇنياغا قىزىقمىسا، بۇ ئەڭ مۇكەممەللىكتۇر.

ئەھمەد ئىبنى ئەبىلھەۋارىي رەھىمەھۇللاھ ئەبۇ سۇلايمان ئەددارانىيغا مۇنداق دېگەن: «مالىك ئىبنى دىنار مۇغىرەگە:

ـــ ئۆيگە بارغىن، سەن ماڭا ھەدىيە قىلغان زاكات مالنى ئالغىن، چۈنكى شەيتان ماڭا مالنى ئوغرى ئالدى دەپ ۋەسۋەسە قىلىۋاتىدۇ، ـــ دېگەنىدى، ئەبۇ سۇلايمان:

ـــ بۇ بولسا زاھىدلىقنىڭ ئاجىزلىقىدىندۇر، ـــ دېدى».

ئۇ كىشى ئالغان دۇنيالىقىدىن ئۆزىنىڭ زىيىنىغا بولغان نەرسىدىن يۈز ئۆرىدى. شۇڭا، مالدىن قېچىش ۋە مالغا قىزىقماسلىق مال ئازدۇرۇپ كېتىشىدىن قورقىدىغان ئاجىز كىشىلەر ھەققىدە مۇكەممەللىكتۇر. كۈچلۈك پەيغەمبەرلەرگە مالنىڭ بولۇشى بىلەن ئۇنىڭ بولماسلىقى بەربىردۇر. بەزىدە كۈچلۈك ئادەم ئاجىز ئادەملەر مالنى تەرك ئېتىشتە ئۆزىگە ئەگىشىشى ئۈچۈن مالدىن قاچقانىدەك كۆرۈنىدىغانلىقىنى ئاشكارا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

پەسىل: يوقسۇللۇقنىڭ پەزىلىتى ۋە يوقسۇللۇقنىڭ بايلىقتىن ئەۋزەل ئىكەنلىكى توغرىسىدا

بۇ ھەقتىكى ئايەتلەرگە كەلسەك، ئاللاھ تائالا يوقسۇللارنى ماختاپ دېگەنكى: ﴿ئۆزىنى ئاللاھ يولىغا ئاتىغان، (تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن) يېراق جايلارغا بارالمايدىغان يوقسۇللارغا خەير ـ ئېھسان قىلىنىشى كېرەك. ئەھۋالنى ئۇقمىغانلار، ئۇلارنىڭ نەرسە تىلىمگەنلىكىلىرىگە قاراپ، ئۇلارنى باي دەپ گۇمان قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ چىرايىدىن تونۇيسەن، ئۇلار كىشىلەرگە چاپلىشىۋېلىپ تىلەمچىلىك قىلمايدۇ، مېلىڭلاردىن نېمىنى خەير ـ ئېھسان قىلماڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇنى بىلگۈچىدۇر﴾ 2/«بەقەرە»: 273.

[1] «مۇسنەدۇ ئىبنى راھۇۋەيھ»، 36/2.

﴿ئۇ غەنىيمەتنىڭ بىر قىسمى) دىياردىن ھەيدەپ چىقىرىلغان، مال ــ مۈلكىدىن ئايرىلغان پېقىر مۇھاجىرلارغا خاستۇر، ئۇلار ئاللاھنىڭ پەزلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەيدۇ، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بېرىدۇ، ئەنە شۇلار (ئىمانىدا) سادىق ئادەملەردۇر﴾59/«ھەشر»: 8.

بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىسلەرمۇ كۆپتۇر. جۈملىدىن: «سەھھەين»دە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «جەننەتنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا تۇرۇپ قارىسام، ئۇنىڭغا كىرگەنلەرنىڭ كۆپچىلىكى كەمبەغەل - بىچارىلەر ئىكەن، بايلار بولسا (ھېساب - كىتابلىرى ئۇزىراپ كەتكەچكە مەھشەرگاھتا) توختىتىلىپ تۇرۇپتۇ»[1].

«سەھھەين»دىكى ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئى ئاللاھ! مۇھەممەدنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ رىزقىنى ئۇدۇللۇق يەتكۈدەك ئوزۇقلۇق قىلغايسەن» دەپ دۇئا قىلغان[2].

«سەھھەين»دە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى مەدىنىگە كەلگەندىن تارتىپ تاكى رەسۇلۇللاھ ۋاپات بولغانغا قەدەر ئۈچ كۈن ئۈدا بۇغداي تامىقىغا تويۇپ باقمىغان»[3].

ئىمام مۇسلىم ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىپ دەيدۇكى: «مەن رەسۇلۇللاھنى قورسىقىنى تويغۇزغۇدەك ناچار خورمىمۇ تاپالمايى، كۈن بويى تولغانغان ھالتىدە كۆرەتتىم»[4].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «يوقسۇل مۇئمىنلەر باي مۇئمىنلەردىن 500 يىل ئىلگىرى جەننەتكە كىرىدۇ» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان[5]. تىرمىزي «سەھھ ھەدىس» دېگەن.

رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا:

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5196)؛ مۇسلىم (2736). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6460)؛ مۇسلىم (1055).

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5416)؛ مۇسلىم (2970).

[4] مۇسلىم (2978).

[5] ئەھمەد (7933)؛ تىرمىزي (2354). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىيمۇ: («سەھھۇلجامىئ»، 3326، 3327) «سەھھ» دېگەن.

«بايلار بىلەن ئولتۇرۇشتىن ساقلىنىڭ» دېگەن[1].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە دېگەنكى: «قىيامەت كۈنى بىر بەندە كەلتۈرۈلىدۇ، ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا خۇددى دۇنيادا بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە ئۆزرە ئېيتقاندەك ئۆزرە ئېيتىپ:

ــ كامالى قۇدرىتىم ۋە بۈيۈكلۈكۈم بىلەن قەسەمكى، مەن سېنى خارلاش ئۈچۈن دۇنيانى سەندىن يىراق قىلمىدىم، بەلكى ساڭا تەييارلانغان ئىززەت ـ ھۆرمەت ئۈچۈن، دۇنيانى سەندىن يىراق تۇتتۇم. ئى بەندەم! بۇ سەپلەرگە چىققىن، كىمكى مېنىڭ رازىلىقىمنى تىلەپ ساڭا تاماق بەرگەن، كىيىم بەرگەن بولسا ئۇنىڭ قولىنى تۇتقىن، ئۇ سېنىڭدۇر، ــ دەيدۇ»[2].

مۇسا ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېيىلدى: «ئەگەر يوقسۇللۇقنىڭ ساڭا يۈزلەنگىنىنى كۆرسەڭ، ‹سالىھلارنىڭ ئالامىتى خۇش كەپسىز› دېگىن. بايلىقنىڭ ساڭا يۈزلەنگىنىنى كۆرسەڭ، ‹جازاسى ئالدىرىتىلغان گۇناھ› دېگىن».

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئىككى تەڭگە ئىگىسى بىر تەڭگە ئىگىسىدىن قاتتىقراق ھېساب بېرىدۇ» دېگەن.

سۇفيان سەۋرىي رەھىمەھۇللاھنىڭ سورۇندا يوقسۇللار بايلارنىڭ ئالدىدا تۇراتتى.

بىر ئادەم ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەمنىڭ يېنىغا ئون مىڭ تەڭگە ئېلىپ كەلدى، لېكىن ئىبراھىم ئۇنى قوبۇل قىلماي: «سەن مېنى يوقسۇللارنىڭ تىزىملىكىدىن ئۆچۈرۈۋېتەي دەمسەن؟! ئالمايمەن» دېدى.

رەسۇلۇللاھ: «ئىسلامغا ھىدايەت قىلىنغان، يېتەرلىك رىزىقتا تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ۋە ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە بەرگەن نەرسىگە قانائەت قىلىدىغان كىشى سۆيۈنسۇن»[3] دېگەن.

بىز «قانائەت قىلىش ھەققىدە»، «ھېرىسمەنلىك ۋە تەمەخورلۇقنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى» ۋە «مالنىڭ ئەيىبلىنىدىغانلىقى» دېگەن تېمىلاردا بۇ ھەقتكى

---

[1] تىرمىزىي (1780). تىرمىزىي بىلەن ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ» ، 1288) «ئىنتايىن زەئىف» دېگەن.

[2] بۇ ھەدىسنى ئەبۇشۇشەيخ: «ئەسسەۋاب» ناملىق كىتابىدا زەئىف سەنەد بىلەن رىۋايەت قىلغان. قارىڭ: ئىراقىي: «تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ» ، 89/4.

[3] ئەھمەد (23989)؛ تىرمىزىي (2349). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە» ، 1506) «سەھىھ» دېگەن. فەزالە ئىبنى ئەبىيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

مەزمۇنلارنى بايان قىلدۇق. بۇ يەردە ئۇنى قايتا سۆزلەپ ئولتۇرمايمىز. قاتتىق سەبر قىلىش بىلەنلا قانائەت قىلىشقا قادىر بولغىلى بولىدۇ.

باي بىلەن يوقسۇلنىڭ قايسىسىنىڭ پەزىلەتلىك ئىكەنلىكى توغرىسىدا

باي بىلەن يوقسۇلنىڭ قايسىسىنىڭ پەزىلەتلىك ئىكەنلىكىگە كەلسەك، ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ زاھىرى يوقسۇل كىشىنىڭ بايدىن پەزىلەتلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ، لېكىن بۇ يەردە بۇ ھەقتە تەپسىلى سۆزلەش لازىم. بىز دەيمىزكى: مالغا ھېرىس ئەمەس يوقسۇل بىلەن، مېلىنى ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىدىغان شۈكۈر قىلغۇچى باي ئىككىسىدىن قايسىسىنىڭ ياكى مالغا ھېرىس يوقسۇل بىلەن دۇنياپەرەست باي ئىككىسىدىن قايسىسىنىڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكى بارىدا پىكىر ئىختىلاپى بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى، قانائەتچان يوقسۇلنىڭ مېلىنى چىڭ تۇتۇۋالىدىغان بېخىل بايدىن ئەۋزەللىكى ۋە مېلىنى ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىدىغان باينىڭ مالغا ھېرىسمەن يوقسۇلدىن ئەۋزەللىكى ھېچكىشىگە مەخپىي ئەمەس. ئەگەر باي كىشى مېلى بىلەن مۇباھ ئىشلاردا مەنپەئەتلىنىدىغان باي بولسا، ئۇنىڭدىن قانائەتچان يوقسۇل ئەۋزەلدۇر.

بۇ ھەقتە ئوچۇق سۆزلىسەك: ئۆزىنى دەپ ئەمەس، باشقا نەرسە ئۈچۈن كۆزلىنىدىغان نەرسە مەقسەت قىلىنىدىغان نەرسىگە قوشۇۋېتىلىشى كېرەك. چۈنكى، شۇنىڭ بىلەنلا ئۇنىڭ پەزىلىتى نامايەن بولىدۇ. دۇنيادىن ھەزەر ئەيلەشمۇ دۇنيانىڭ ئۆزى سەۋەبلىك ئەمەس. بەلكى دۇنيا ئاللاھ تائالاغا يېتىشكە توسالغۇ بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. يوقسۇللۇقمۇ ئۆزى سەۋەبلىك كۆزلەنمەيدۇ. بەلكى، ئاللاھ تائالاغا يېتىشكە توسالغۇ بولغان توسۇقنى يوقتىش ۋە ئۇ توسۇق بىلەن ئاۋارە بولماسلىق ئۈچۈن كۆزلىنىدۇ.

سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش نۇرغۇن بايلار باركى، بايلىقى ئۇلارنى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتىن يىراقلاشتۇرمىغان ئىدى. ئوسمان ۋە ئابدۇررەھمان ئىبنى ئەۋف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارمۇ شۇنداق ئىدى.

نۇرغۇن يوقسۇل كىشىلەر باركى، يوقسۇللۇقى ئۇنى كېرەكلىك تائەت - ئىبادەتلەردىن توسىدۇ، شۇنداقلا ئۇنى ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ۋە ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىق قىلىشتىن قايتۇرىدۇ. ئۇنى بىردىنبىر مەشغۇل قىلىدىغان نەرسە بولسا ئۇنىڭ دۇنيانى ياخشى كۆرۈشىدۇر. چۈنكى، دۇنيانى ياخشى كۆرۈش بىلەن ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ئىككىسى ھەرگىزمۇ بىر يەرگە جەم بولمايدۇ. چۈنكى، بىرنەرسىنى ياخشى كۆرگۈچى شۇ نەرسىدىن ئايرىلىشۇن ياكى ئۇ

نەرسىنىڭ ۋىسالىغا يەتسۇن، بەربىر شۇ نەرسە بىلەن مەشغۇل بولىدۇ، بەلكى بەزىدە ئايرىلغاندا، ئۇنىڭغا تېخىمۇ كۆپ بېرىلىدۇ.

دۇنيا بولسا غاپىل كىشىلەرنىڭ مەشۇقىدۇر. يەنى دۇنيادىن مەھرۇم قالغان كىشى ئۇنىڭ كويىغا چۈشىدۇ. دۇنيا يېغىشقا قادىر بولغان كىشى ئۇنى ساقلاش ۋە ئۇنىڭ بىلەن بەھرىمەن بولۇش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

ئەگەر بۇ ئىشقا تېخىمۇ بەك ئېتىبار بەرمەكچى بولساڭ، بىلگىنكى، يوقسۇل كىشى خەتەردىن يىراقتۇر. چۈنكى، كەڭرىچىلىك پىتىنسى تارچىلىق پىتىنسىدىن قاتتىق بولىدۇ. يوقسۇللۇق ئارقىلىق گۇناھلاردىن سالامەت قالغىلى بولىدۇ. ئاز بىر قىسىم كىشىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ تەبىئىتى بايلىققا مايىل بولغانلىقى ئۈچۈن، شەرىئەتتە بايلىقنى ئەيىبلەش ۋە يوقسۇللۇقنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلىش ھەققىدە ئايەت ۋە ھەدىسلەر كەلدى. يوقسۇللۇقنىڭ پەزىلىتى ھەققىدىكى دەلىللەر ئىلگىرى سۆزلەندى.

يوقسۇللۇقنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلىدىغان ھەدىسلەردىن، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «دۇنيادا باي ۋە يوقسۇل بولغان ئىككى مۇئمىن جەننەتتە ئۇچرىشىپ قالىدۇ، يوقسۇل مۇئمىن جەننەتكە كىرگۈزۈلىدۇ، باي مۇئمىن بولسا ئاللاھ خاھلىغان مۇددەتكىچە جەننەتكە كىرىشتىن توختىتىلىپ قويۇلۇپ، ئاندىن جەننەتكە كىرگۈزۈلىدۇ. يوقسۇل مۇئمىن ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ ئىشىكى ئالدىدا يولۇقۇپ:

— ئى قېرىندىشىم! سېنى جەننەتكە كىرىشتىن نېمە توختىتىپ قويدى، سەن توختىتىلىپ قويۇلغاندىن كېيىن، سەندىن بەك ئەنسىرىدىم، — دەيدۇ. باي مۇئمىن:

— ئى قېرىندىشىم! سەن كەتكەندىن كېيىن، مەن ناھايىتى قورقۇنچلۇق بىر ئورۇندا توختىتىلدىم، سېنىڭ يېنىڭغا بەدىنمدىن ئاللاھ تائالادىن قورقۇپ چۈچۈمەل ئۆسۈملۈك يېگەن تۆگىلەردىن مىڭ تۆگە ئېچىسىمۇ قانغۇدەك دەرىجىدە ناھايىتى كۆپ تەر ئاققاندىن كېيىن كەلدىم، — دەيدۇ»[1].

شۇنى بىلگىنكى، ياخشى كۆرگەن مەھبۇبىدىن ئايرىلىش قىيىن ئىشتۇر. سەن دۇنيانى ياخشى كۆرسەڭ، ئاللاھ تائالا بىلەن ئۇچرىشىشنى يامان كۆرىسەن. شۇ سەۋەبتىن، سېنىڭ ئۆلۈم بىلەن ئۇچرىشىشىڭ سەن ياخشى كۆرگەن نەرسەڭدىن ئايرىلىشىڭ ۋە يامان كۆرگەن نەرسىگە قۇچاق ئېچىشىڭدۇر. مەھبۇبىدىن ئايرىلغان

[1] ئەھمەد (2771). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە»، 6779) «زەئىف» دېگەن.

هەرقانداق كىشىنىڭ ئازابى مەھبۇبىغا بولغان مۇھەببىتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن قۇرغان مۇناسىۋىتىنىڭ مىقدارىچە قاتتىق ياكى يەڭگىل بولىدۇ. شۇڭا، سەندىن ئايرىلىپ كەتمەيدىغان زات ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈشۈڭ ۋە سەندىن ئايرىلىپ كېتىدىغان ئۆتكۈنچى دۇنيانى ياخشى كۆرمەسلىكىڭ كېرەك.

پەسل: يوقسۇل كىشىنىڭ يوقسۇللۇق ھالىتىدىكى ئەدەبلىرى توغرىسىدا

يوقسۇل كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى يوقسۇللۇق بىلەن سىنىغانلىقىنى يامان كۆرمەسلىكى، بەلكى ئۇ سىناقتىن مەمنۇن ۋە خۇشال بولۇپ، ئاللاھ تائالاغا ئىشەنگۈچى ۋە ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلغۇچى بولۇشى كېرەك. بۇنىڭ ئەكسىچە، يوقسۇللۇقنى مەخلۇقاتقا شىكايەت قىلىپ، ئاللاھ تائالاغا دېمىسە، يوقسۇللۇق بۇنداق كىشى ئۈچۈن ئازابتۇر. شۇڭا، يوقسۇل كىشى يوقسۇللۇقتىن نارازىلىقىنى ئاشكارا قىلماي، بەلكى نومۇسچان ۋە سەبرچانلىق كۆرسىتىشى كېرەك.

ئاللاھ تائالا دېگەنكى: ﴿ئەھۋالنى ئۇقمىغانلار، ئۇلارنىڭ نەرسە تىلىمگەنلىكىغا ھاراپ، ئۇلارنى باي دەپ گۇمان قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ چىرايىدىن تونۇيسەن، ئۇلار كىشىلەرگە چاپلىشىۋېلىپ تىلەمچىلىك قىلمايدۇ، مېلىڭلاردىن نېمىنى خەير ــ ئېھسان قىلساڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇنى بىلگۈچىدۇر﴾2/«بەقەرە»: 273.

يوقسۇل كىشى باينىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ بايلىقى سەۋەبلىك كەمتەر بولۇپ بەرمەسلىكى ۋە بايلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشقا قىزىقماسلىقى كېرەك.

يوقسۇل كىشى يوقسۇللۇق سەۋەبىدىن ئىبادەت قىلىشتىن ھېرىپ قالماسلىقى ۋە ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقىنى سەدىقە قىلىشتىن ئۆزىنى تارتماسلىقى كېرەك. چۈنكى، ئاز بولسىمۇ ئېھتىياجىدىن ئارتقان نەرسىنى سەدىقە قىلىش يوقسۇل كىشىنىڭ كۆچىنىڭ يەتكىنىچە قىلغان ئەۋزەل سەدىقىسى قاتارىغا كىرىدۇ.

ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن:

ــ ئى ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى! قايسى سەدىقە ئەڭ ئەۋزەل؟ ــ دەپ سورىغاندا، رەسۇلۇللاھ:

ــ يوقسۇل كىشىنىڭ كۆچىنىڭ يېتىشىچە ياكى نامرات كىشىگە مەخپىي ھالدا قىلغان سەدىقىسى، ــ دەپ جاۋاب بەرگەن»[1].

[1] ئەھمەد (21592)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (7814)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (3298). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («ئەلئىرۋائ»، 897) «زەئىف» دېگەن. ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

يوقسۇل كىشىنىڭ ھەدىيە قوبۇل قىلىش ئەدەبلىرىنىڭ بايانى

يوقسۇل كىشى سوراپمىسىمۇ، باشقىلاردىن ئۇنىڭغا مال كەلگەن بولسا، ئۆزىگە كەلگەن ئۇ مال ھەققىدە ئۇچ ئىشنى ئويلىنىشى كېرەك:

1) مالنىڭ ئۆزى ئۈستىدە ئويلىنىشى كېرەك؛

2) مالنى بەرگۈچىنىڭ مەقسىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى ھەققىدە ئويلىنىشى كېرەك؛

3) ئۆزىنىڭ مالنى ئېلىشتىكى مەقسىتى ھەققىدە ئويلىنىشى كېرەك.

شۇ مال ئۈستىدە ئويلىنىشقا كەلسەك، يوقسۇل كىشى ئالماقچى بولغان مال بارلىق شۇبھىلەردىن خالىي مال بولۇشى، ئەگەر ئۇنىڭغا بېرىلگەن مال شۇبھىلىك مال بولسا ئۇنى ئېلىشتىن ساقلىنىشى كېرەك.

«ھالال ۋە ھارام ھەققىدە» دېگەن تېمىدا شۇبھىنىڭ دەرىجىلىرى، ساقلىنىش ۋاجىب ۋە مۇستەھەب نەرسىلەر ھەققىدە سۆزلەندى.

مالنى بەرگۈچىنىڭ مەقسىتىگە كەلسەك:

بىرىنچى: ئۇ مال يوقسۇل كىشى ياخشى كۆرىدىغان، ھەدىيە سۈپىتىدە بېرىلگەن مال بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇ ھالەتتە بېرىلگەن مال پارا مال بولمىسا ۋە بېرىپ بولغاندىن كېيىن مىننەت قىلىدىغان مال بولمىسا، ئۇنى ھەدىيە سۈپىتىدە قوبۇل قىلسا بولىدۇ.

ئىككىنچى: مال بەرگۈچىنىڭ مەقسىتى ساۋاب بولۇشى مۇمكىن. ساۋاب ئۈچۈن بېرىدىغان مال بولسا سەدىقە ۋە زاكاتتۇر. يوقسۇل كىشى بۇ ھالەتتە «مەن بۇ مالغا لايىقمۇ ياكى لايىق ئەمەسمۇ؟» دەپ ئۆزىدىكى سۈپەتلەرگە قاراپ بېقىشى كېرەك.

ئەگەر ئۆزىگە كەلگەن مالنى ئېلىش ياكى ئالماسلىق زادى مۇجمەل بولسا، ئۇ مال شۇبھىلىك مالدۇر. ئەگەر سەدىقە بەرگۈچى ئۇ مالنى ئۇنىڭغا دىندار بولغانلىقى سەۋەبلىك بەرگەن بولسا، سەدىقە ئالماقچى بولغان كىشى ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن تەرىپىگە قارىسۇن. ئەگەر ئۇ مال ئۇ كىشى يوشۇرۇن بىر گۇناھ - مەئسىيەت قىلغان ھالىتىدە كەلگەن بولسا، بەرگۈچىنىڭ ئۇنى بىلىپ قالسا ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىپ، ئۇنىڭغا سەدىقە قىلىش بىلەن ئاللاھ تائالاغا يېقىن بولۇشنى خاھلىمايدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇ مالنى ئالماسلىقى كېرەك. شۇنىڭدەك يوقسۇلنى ئالىم دەپ ئويلاپ بەرگەن بولسا ۋە مالنى ئالغۇچى ئالىم بولمىسا

ئۇنى ئالماسلىقى كېرەك.

ئۇچىنچى: (بەزىدە) مال بەرگۈچىنىڭ مال بېرىشتىكى مەقسىتى شۆھرەت قازىنىش، رىيا قىلىش ۋە نام - ئابرۇي تېپىش بولىدۇ. بۇنداق مالنى ئالماي، مال بەرگۈچىنىڭ بۇزۇق مەقسىتىنى رەت قىلىش لازىم. چۈنكى، بۇنداق مەقسەتلىك بېرىلگەن مالنى قوبۇل قىلىش بۇزۇق مەقسەتكە ياردەم بەرگەنلىكتۇر.

يوقسۇلنىڭ مالنى ئېلىشىغا كەلسەك، يوقسۇل ئۆزىنىڭ ئۇ مالغا ئېھتىياجى بار ياكى يوقلۇقىغا قارىسۇن! ئەگەر ئۇ مالغا ئېھتىياجى بولمىسا، ئۇنى ئالماسلىقى كېرەك. ئەگەر مالغا ئېھتىياجى بولسا ۋە مال بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن شۇبھە ۋە ئاپەتلەردىن سالامەت بولسا مالنى ئېلىش ئەۋزەل.

«سەھىھەين»دە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «سەن تەمە قىلماستىن ۋە تىلەمەستىن مۇشۇنىڭغا ئوخشاش پۇل ـ مال كېلىپ قالسا، ئۇنى قوبۇل قىلغىن. ئەمما، (ماڭا بىرنەرسە كېلىپ قالسىكەن دەپ) تەمەدە بولمىغىن!» دېگەن[1]

يەنە بىر ھەدىستە رەسۇلۇللاھ: «كىمگە قېرىندىشى تەرەپتىن ئۇ تەمە قىلمىسىمۇ، سورىمىسىمۇ مال كەلگەن بولسا، ئۇنى قوبۇل قىلسۇن، رەت قىلمىسۇن. ئۇ بولسا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا كەلتۈرۈپ بەرگەن رىزىقتۇر» دېگەن[2].

پەسل: زۆرۈرىيەتسىز تىلەشنىڭ ھاراملىقى ۋە تىلەشكە مەجبۇر بولۇپ قالغان يوقسۇل كىشىنىڭ ئەدەبلىرى توغرىسىدا

بىلگىنكى، تىلەمچىلىك قىلىشتىن چەكلەش ۋە تىلەشكە رۇخسەت قىلىش توغرىسىدا ھەدىسلەر كەلدى.

تىلەمچىلىك قىلىشنىڭ رۇخسەت ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدىغان ھەدىسلەردىن بىرى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «تىلىگۈچى ئات ئۈستىدە كەلسىمۇ ئۇنىڭ ھەققى بار» دېگەن ھەدىسىدۇر[3].

يەنە بىر ھەدىستە: «تىلەمچىنى قوينىڭ كۆيۈپ كەتكەن تۈيىقى بىلەن

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7164)؛ مۇسلىم (1045).

[2] ئەھمەد (17965). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت، ھاكىم (2363) ۋە زەھەبىيلەر: ««سەنەدى سەھىھ» دېگەن. خالىد ئىبنى ئەدىي ئەلجۇھەنىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] ئەھمەد (1730)؛ ئەبۇ داۋۇد (1666). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 4746) «زەئىق» دېگەن. ھۈسەين ئىبنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

بولسمۇ قايتۇرۇڭلار» دېيىلگەن[1].

ئەگەر تىلەش مۇتلەق ھارام بولسا ئىدى، تىلەمچىگە بېرىشمۇ (ئۇنىڭغا) ياردەم بەرگەنلىك بولغاچقا، تاجاۋۇزچىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا ياردەم بېرىش ھەرگىز دۇرۇس بولمىغان بولاتتى.

تىلەمچىلىك قىلىشتىن چەكلەش ھەققىدىكى ھەدىسىلەرگە كەلسەك، «سەھىھەين»دە ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قايسىبىرىڭلاردا تىلەمچىلىك يۈز بېرىۋېرىدىكەن، ئۇ ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا يۈزىدە بىر پارچىمۇ گۆش قالمىغان ھالدا بارىدۇ» دېگەن[2].

«سەھىھەين»دىكى يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تىلەمچىلىكتىن ئۆزىنى پاك تۇتۇشنى تىلغا ئېلىپ: «ئۈستۈن قول تۆۋەن قولدىن ياخشىدۇر» دېگەن[3]. ئۈستۈن قول بەرگۈچى، تۆۋەن قول بولسا تىلىگۈچى قولدۇر.

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «كىمكى ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىغۇدەك نەرسىسى تۇرۇپ تىلەمچىلىك قىلسا، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ تىلەمچىلىكى يۈزىدە تاتۇق ئىزى ياكى تىرناق ئىزى بولۇپ كېلىدۇ» دېگەن[4]. بۇ بولسا ھەسەن دەرىجىدىكى ھەدىستۇر.

بۇ مەنىدىكى ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

خۇلاسە كالام: تىلەمچىلىك قىلىش ئەسلىدە ھارام. چۈنكى، تىلەمچىلىك قىلىش ئۈچ ھالەتتىن ئايرىلمايدۇ:

1) شىكايەت قىلىش؛

2) ئۆزىنى خار قىلىش؛ «مۇئمىنگە ئۆزىنى خار قىلىش لايىق ئەمەستۇر»[5].

---

[1] ئەھمەد (23281)؛ نەسائىي (2357). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 3502) «سەھىھ» دېگەن. ئۇممۇ بۇجەيد ھەۋژا بىنتى سەكەن رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1474)؛ مۇسلىم (1040). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1429)؛ مۇسلىم (1033). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[4] ئەبۇ داۋۇد (1626)؛ تىرمىزىي (650)؛ نەسائىي (2429). ئالبانىي: («سەھىھۇ ئىبنى ماجە»، 1490) «سەھىھ» دېگەن.

[5] ئەھمەد (23491)؛ تىرمىزىي: (2769) «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 613) «سەھىھ» دېگەن. ھۆزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

3) كۆپىنچە ۋاقىتتا بىرنەرسە بېرىشى تەلەپ قىلىنغۇچىغا ئەزىيەت بېرىش.

تىلەمچىلىك قىلىش پەقەت ئىلاجسىزلىق ھالىتىدە ياكى ئىلاجسىزلىققا يېقىن مۇھىم ھاجەت ۋاقتىدا رۇخسەتتۇر.

ئىلاجسىز قالغان كىشىگە كەلسەك، ئاچ قالغان كىشى ئۆلۈپ قېلىشتىن ياكى كېسەل بولۇپ قېلىشتىن قورقسا تىلەمچىلىك قىلىشىغا رۇخسەتتۇر ۋە يەنە ئۆزىنى ياپقۇدەك بىرنەرسىسى يوق يالىڭاچ كىشى تىلەمچىلىك قىلسا رۇخسەتتۇر.

مۇھىم ھاجىتى بار موھتاج كىشىگە كەلسەك، مەسىلەن بىر كىشىنىڭ قىش مەزگىلىدە يەكتەكى بولسا، لېكىن ئۇنىڭ ئىچىگە كىيىدىغان كۆينىكى بولمىسا، ئۇ كىشىنىڭ ئەھۋالى ئىلاجسىزلىققا يەتمىسىمۇ، لېكىن سوغۇق سەۋەبىدىن ئەلەم تارتسا ئىچىگە كىيىدىغان كۆينەك تىلىسە بولىدۇ. شۇنىڭدەك ماڭالايدىغان، لېكىن مۇشەققەت بىلەن ماڭىدىغان كىشى بولسا، ئۇلاغقا مىنىپ مېڭىش ئۈچۈن بىرنەرسە تىلىسە دۇرۇس بولىدۇ. شۇنداقتىمۇ بۇ ھالەتتە بىرنەرسە تىلىمەسلىك ئەۋزەل.

بىر كىشى نان تاپالىسا، لېكىن نانغا قوشۇپ يەيدىغان نەرسىگە موھتاج بولسا، بۇ كىشى قوشۇپ يەيدىغان نەرسە سورىسا بولىدۇ. لېكىن، ئۇنى سورىشى مەكرۇھتۇر. شۇنىڭدەك ئۇلاغ ئۈستىدە ئولتۇرۇشقا قادىر كىشى كاجۇۋاغا موھتاج بولسا، كاجۇۋا سورىشى دۇرۇس.

بۇنىڭغا ئوخشاش تىلەشلەردە ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلغانلىقنى ئاشكارا قىلىپ، موھتاج كىشىنىڭ تىلىگىنىدەك بىرنەرسە تىلىمەسلىكى كېرەك. بەلكى كۆڭلىدە «ماڭا ئۆزۈمدە بار نەرسە يېتەرلىك، نەپسىم مەندىن بۇ نەرسىلەرنى تىلەشنى تەلەپ قىلمۇاتىدۇ» دېيىشى كېرەك. بۇنداق ئويلاش ئارقىلىق ئاللاھ تائالاغا شىكايەت قىلىش چېگراسىدىن چىقىپ كېتىدۇ.

يوقسۇل كىشى بىرنەرسە تىلىمەكچى بولسا، دادىسىدىن ياكى يېقىنىدىن، ياكى بىرنەرسە سورىسا نەزەرىدىن چۈشۈپ كەتمەيدىغان دوستىدىن، ياكى مال - مۈلكىنى ياخشىلىق قىلىش ئۈچۈن تەييار قىلغان سېخىي كىشىدىن تىلىشى كېرەك. ئۇ كىشى شۇنداق قىلىش ئارقىلىق خارلىقتىن قۇتۇلىدۇ.

ھايا قىلغانلىقتىن بەرگەنلىكىنى بىلگەن كىشىنىڭ بەرگەن نەرسىنى ئېلىشى دۇرۇس بولمايدۇ. ئالغان بولسا بەرگۈچىگە قايتۇرۇپ بېرىشى ۋاجىبتۇر.

يوقسۇل كىشى پەقەت ئۆزى موھتاج بولىدىغان ئولتۇرىدىغان ئۆي ياكى ئۇنى ياپىدىغان كىيىم ۋە ئۇنىڭغا ھالاك بولۇشتىن ساقلايدىغان يېمەككە ئوخشاش نەرسىلەرنى ھاجەت مىقدارىدا سورىسا بولىدۇ.

بـۇ نەرسـىلەردە بـەك ئېسـىل نەرسـىلەرنى تاللىماسـتىن كـۇن ئۆتكۈزەلىگـۈدەك نەرسـىلەرنى تىلەشـكە رىئايـە قىلىشـى كېـرەك. ئەگـەر بـىر كىشـى ھـەر كۈنى بىرنەرسـە سـوريالايدىغان ئادەمنـى تاپالايدىغانلىقىغـا كـۆزى يەتسـە، ئۇنـداق كىشـىنىڭ بـىر كېچـە - كۈندۈزلۈكتـىن زىيـادە ئـوزۇق - تۇلـۇك تىلىشـى دۇرۇس بولمايـدۇ. ئەگـەر بېرىدىغـان ئـادەم تاپالماسـلىقىدىن قورقسـا ياكى تىلەشـتىن ئاجىز كېلىشـتىن قورقسـا، بىر كېچە - كۈندۈزلۈك ئوزۇقتىن زىيادە ئوزۇق تىلىشى رۇخسەتتۇر.

خۇلاسـە قىلىـپ ئېيتقانـدا، يوقسـۇل كىشـىنىڭ بىر يىللىقىغـا يەتكۈدەك نەرسـىنىڭ ئۈسـتىدە بىرنەرسـە تىلىشـى دۇرۇس بولمايـدۇ. بۇنىڭغـا بـاي بولـۇش ئۆلچمىنـى 50 تەڭگە دەپ بېكىتىش ھەققىدە رىۋايەت قىلىنغان ھەدىس[1] چۈشىدۇ.

50 تەڭگـە ئوتتۇراھـال تۇرمـۇش كەچۈرىدىغـان يالغـۇز كىشـىگە بـىر يـىل يېتىـدۇ. ئايالى ۋە باللىرى بار كىشىگە كەلسەك، ئۇنىڭغا 50 تەڭگە بىر يىل يەتمەيدۇ.

تىلىگۈچىلەرنىڭ ئەھۋاللىرىنىڭ بايانى

بىشرۇلھافي مۇنداق دەيتتى: يوقسۇللار ئۇچ تۈرلۈك بولىدۇ:

بـىرى، سـورىمايدىغان، بەرسـمۇ ئالمايدىغـان يوقسـۇل بولـۇپ، ئـۇ روھانـىيلار قاتارىدا بولىدۇ.

ئىككىنچىسـى، تىلىمەيدىغـان، لېكـىن بەرسـە ئالىدىغـان يوقسـۇل بولـۇپ، ئـۇ پاك ئىھاتە (جەننەت) ئەھلىدىن بولىدۇ.

ئۈچىنچىسـى، موھتـاج بولسـا سـورايدىغان يوقسـۇل كىشـى بولـۇپ، ئۇنـىڭ تىلەمچىلىكىگە سۆزىدە راستچىل بولۇشى كەففارەتتۇر.

شـەيخ جامالۇددىـن رەھىمەھـۇللاھ: «مـەن دەيمەنكـى، توغـرا ھۆكـۈم شـۇكى، ئەگـەر يوقسـۇل كىشـى بىرنەرسـە تىلىمەسـتىن كۈننـى ئۆتكۈزۈشـكە قادىـر بولسـا، ئۇنـىڭ بىرنەرسـە تىلىشـى دۇرۇس بولمايـدۇ. ئەگـەر كۈننـى قىيىنچىلىـق بىلـەن

---

[1] ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ كىمكى ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىغۈدەك نەرسىسى تۇرۇپ تىلەمچىلىك قىلسا، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ تىلەمچىلىكى يۈزىدە تاتۇق ئىزى ياكى تىرناق ئىزى بولۇپ كېلىدۇ، ـــ دېگەنىدە،

ـــ ئى رەسۇلۇللاھ! ئېھتىياجنى قانچىلىك پۇل قامدايدۇ؟ ـــ دەپ سورىلىۋىدى، ئاللاھنىڭ رەسۇلى:

ـــ ئەللىك تەڭگە ياكى ئۇنىڭغا باراۋەر (150 گىرام) ئالتۇن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى. ئەبۇ داۋۇد (1626)؛ تىرمىزىي (650)؛ نەسائي (2429)؛ ئالبانىي: («سەھىھۇ ئىبنى ماجە»، 1490) «سەھىھ» دېگەن.

ئۆتكۈزىدىغان بولسا قاراپ باقسەن، ئەگەر ئۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋالغا ئىنسان بەرداشلىق بېرەلەيدىغان بولسا ۋە ھاياتىي خەۋپ بولمىسا، ئۇ تىلەمچىلىك قىلسا بولىدۇ، لېكىن تىلىمەسلىك پەزىلەت. ئەمما، ئۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋالغا ئىنسان بەرداشلىق بېرەلمىسە، ئۇنداق كىشىنىڭ تىلىشى ۋاجىبتۇر» دېگەن.

سۇفيان سەۋرىي رەھىمەھۇللاھ: «بىر كىشى ئاچ قېلىپ تۇرۇپ، جېنىنى ساقلىغۇدەك بىرنەرسە تىلىمەي ئۆلۈپ كەتسە دوزاخقا كىرىدۇ» دېگەن.

ئىككىنچى باب

زاھىدلىقنىڭ ھەقىقىتى، پەزىلىتى، ئۇنىڭ دەرىجىلىرى ۋە قىسىملىرى

زاھىدلىقنىڭ ھەقىقىتى

شۇنى بىلگىنكى، دۇنيادا زاھىد بولۇش ئاخىرەت يولىدا ماڭغۇچىلارنىڭ ماقاملىرىدىن شەرەپلىك بىر ماقامدۇر. زاھىدلىق ئىنسانداكى قىزىقىشنىڭ بىرنەرسىدىن يۈز ئۆرۈپ ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى نەرسىگە يۆتكىلىشىدۇر. يۈز ئۆرۈلگەن نەرسىنىڭ ھەرقانداق بىر يول بىلەن قىزىقىلىدىغان نەرسە بولۇشى شەرتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، قىزىقىلايدىغان ۋە ئەسلىدە تەلەپ قىلىنمايدىغان بىر نەرسىدىن يۈز ئۆرۈگۈچى «زاھىد» دەپ ئاتالمايدۇ. مەسىلەن، تۇپراقنى تەرك ئەتكەن كىشى «زاھىد» دەپ ئاتالمايدۇ.

دۇنيانى تەرك ئەتكەن كىشىگە «زاھىد» ئىسمىنى بېرىش ئادەتكە ئايلانغاندۇر. ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەرقانداق نەرسىدىن يۈز ئۆرىگەن كىشى مۇكەممەل زاھىدتۇر. جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېئىمەتلىرىگە قىزىقىپ دۇنيانى تەرك ئەتكەن كىشىمۇ زاھىدتۇر. لېكىن، بۇ دەرىجە جەھەتتە بىرىنچىسىدىن تۆۋەندۇر.

بىلگىنكى، مال - دۇنيانى تەرك ئېتىش، سېخىيلىق قىلىش، كۆچلۈك كۆرۈنۈش ۋە باشقىلارنىڭ قەلبلىرىنى ئۆزىگە مايىل قىلىش مەقسىتىدە مال سەرپ قىلىش زاھىدلىق ئەمەستۇر. بەلكى ئاخىرەتنىڭ قىممىتىگە نىسبەتەن دۇنيانىڭ ئەرزىمەس ئىكەنلىكىنى بىلىپ دۇنيانى تەرك ئېتىش زاھىدلىقتۇر.

دۇنيانىڭ ئېرىپ كېتىدىغان قارغا، ئاخىرەتنىڭ بولسا مەڭگۈ قالىدىغان مەرۋايىتقا ئوخشايدىغانلىقىنى بىلگەن كىشىنىڭ دۇنيانى بېرىپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئاخىرەتنى ئېلىشقا بولغان قىزىقىشى كۆچلۈك بولىدۇ. بۇنىڭغا ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سۆزى دەلىلدۇر: ﴿ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «دۇنيانىڭ مەنپەئەتى ئازدۇر (يەنى دۇنيانىڭ نېئمىتى فانىيدۇر)، (ئاللاھتىن) قورققان (ۋە ئۇنىڭ ئەمرىنى تۇتقانلار) ئۈچۈن ئاخىرەت ياخشىدۇر، سىلەرگە قىلچىلىك زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى قىلغان ئەمەلىگىلارنىڭ ساۋابى كېمەيتىلمەيدۇ) ﴾4/«نىسائ»: 77.

ئاللاھ تائالانىڭ يەنە بۇ سۆزى دەلىلدۇر: ﴿ئى ئىنسانلار!) سىلەرنىڭ

ئىلكىڭلاردىكى نەرسىلەر تۇغۇيدۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسىلەر تۇگىمەستۇر. سەبر قىلغۇچىلارغا، ئەلبەتتە، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەلىدىنمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز﴾ 16/«نەھل»:96.

زاھىدلىقنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا دېگەنكى: ﴿بىز (كۈففارلاردىن) تۈرلۈك جامائىنى بەھرىمەن قىلغان دۇنيانىڭ نېئمەتلىرى ۋە زىبۇزىننەتلىرىگە كۆز سالمىغىن، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى سىنايمىز، پەرۋەردىگارىڭنىڭ رىزقى (يەنى ساۋابى بۇ فانىي نېئمەتتىن) ياخشىدۇر ۋە ئەڭ باقيدۇر﴾20/«تاھا»: 131.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئېيتىدۇكى: «كىمكى دۇنيا غېمىدە تاڭ ئاتقۇزسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئىشلىرىنى چېچىۋېتىدۇ، ئۇنىڭ پايدا كەلتۈرىدىغان ئىشىنى بۆلۈۋېتىدۇ. يوقسۇللۇقنى ئۇنىڭ ئىككى كۆزى ئارىسىدا قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا دۇنيالىقتىن تەقدىر قىلىنغان نەرسىلا كېلىدۇ. كىمكى ئاخىرەتنى غەم قىلغان ھالدا تاڭ ئاتقۇزسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ چېچىلىپ كەتكەن ئىشىنى جەم قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن پايدا كەلتۈرىدىغان ئىشىنى ساقلايدۇ، بايلىقنى قەلبىدە قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا دۇنيا بويسۇنغان ھالەتتە كېلىدۇ»[1].

ھەسەن ئەلبەسرىي رەھىمەھۇللاھ ئېيتىدۇ: «زاھىدلاردىن باشقا كىشىلەر يالىڭاچ ھەشىر قىلىنىدۇ». ئۇ يەنە: «بىر قىسىم كىشىلەر دۇنيانى ئەزىزلىگەنىدى، دۇنيا ئۇلارنى دار ياغاچلىرىغا ئاستى. سىلەر دۇنيانى خارلاڭلار، دۇنيانى خارلىساڭلار، دۇنيا سىلەرگە بەك سىڭىشلىك بولىدۇ» دەيدۇ.

فۇزەيل ئىبنى ئىياز رەھىمەھۇللاھ ئېيتىدۇ: «بارلىق ياماناتلىق بىر ئۆيدە قىلىنسا، ئۇنىڭ ئاچقۇچى دۇنيانى ياخشى كۆرۈش قىلىنغان بولاتتى. بارلىق ياخشىلىق بىر ئۆيدە قىلىنسا، ئۇنىڭ ئاچقۇچى دۇنياغا قىزىقماسلىق قىلىنغان بولاتتى».

سەلەف سالىھلىردىن بىرى: «دۇنياغا قىزىقماسلىق قەلبىنى ۋە بەدەننى راھەتلىتىدۇ، دۇنياغا قىزىقىش بولسا غەم - قايغۇنى كۆپەيتىدۇ» دېگەن.

[1] ئەھمەد (21630)؛ ئىبنى ماجە (4105)؛ تىرمىزىي (2465). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 950) «سەھىھ» دېگەن. ئەنەس ۋە زەيد ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

پەسل: زاهىدلىقنىڭ دەرىجىلىرى ۋە قىسىملىرى ھەققىدە

بەزى كىشىلەر دۇنيانى ئارزۇ قىلىدۇ، لېكىن دۇنياغا قىزىقمايدۇ ۋە نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىدۇ. بۇ سۈپەتتىكى كىشى «زاھىد بولۇشقا تىرىشقان كىشى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ بولسا زاھىدلىقنىڭ باشلىنىشىدۇر.

ئىككىنچى دەرىجە: نەپسىنى زورلىماستىن دۇنيادىن ئىختىيارىي يۈز ئۆرۈشتۇر. لېكىن، ئۇنداق كىشى ئۆزىنىڭ زاھىدلىقىنى كۆرىدۇ، ئۆزىگە قارايدۇ ۋە ئۆزىدىن ئەجەبلىنىپ، ئۆزىنى ئىككى تەڭگىنى ئېلىش ئۈچۈن بىر تەڭگىنى تاشلىغان، تېخىمۇ قىممەتلىك نەرسىگە ئېرىشىش ئۈچۈن نىسبەتەن ئاز قىممەتلىك بىرنەرسىنى تەرك ئەتكەن كىشىدەك كۆرىدۇ. بۇ ھەم نۇقساندۇر.

ئۈچىنچى دەرىجە: زاھىدلىقنىڭ ئەڭ يۇكسەك دەرىجىسىدۇر. يەنى ئۆزلۈكىدىن دۇنيانى تەرك ئېتىش ۋە ھەقىقىي تۈردە زاھىد بولۇشتۇر. بۇ سۈپەتتىكى كىشى ئۆزىنى مەن بىرنەرسىنى تەرك ئەتتىم، دەپ قارىمايدۇ. چۈنكى، ئۇ كىشى دۇنيانىڭ ھېچنىمىگە ئەرزىمەيدىغانلىقىنى بىلىدۇ. بۇ كىشى بەئەينى لاتا پۇرۇچنى تاشلۇۋېتىپ، گۆھەر تاشنى ئالغان كىشىگە ئوخشايدۇ. ئۇ ئىككىسىنى ئەسلا تەڭ كۆرمەيدۇ. چۈنكى، دۇنيا ئاخىرەت نېئىمىتىنىڭ ئالدىدا، لەئەل ياقۇت ئالدىدىكى ئەرزىمەس بۆز پۇرۇچىدىنمۇ بەكرەك ئەرزىمەستۇر. بۇ بولسا زاھىدلىقتىكى مۇكەممەللىكتۇر.

بىلگىنكى، دۇنيانى تەرك ئەتكەن كىشى، مىسالى ئوردا قوۋۇقىدا ياتقان بىر ئىت تەرىپىدىن پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىشتىن توسۇۋېلىنغان كىشىگە ئوخشايدۇ. ئۇ كىشى ئۆزىنى توسۇپ ياتقان ئىتقا بىر بۇردا نان تاشلاپ بېرىدۇ. ئىت نان بىلەن بولۇپ كەتكەندە، ئۇ كىشى شاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ، شاھ بىلەن ئۇلپەتلىشىدۇ. مۇشۇنداق بىر كىشىنى ئېرىشكەن نېئىمەتلىرىنىڭ ئېۋەزىگە ئوردا ئىتىغا تاشلاپ بەرگەن بىر بۇردا نان بىلەن پادىشاھنىڭ قېشىدا ئۆزىنى كۆچلۈك كۆردى دەپ قارامسەن؟!

شەيتان ئاللاھ تائالانىڭ قوۋۇقى ئالدىدىكى ئىتتۇر. بۇ ئىت ئىشىك ئوچۇق، توسۇق كۆتۈرۈۋېتىلگەن تۇرۇپ، كىشىلەرنى بوسۇغىدىن ئىچكىرى كىرىشتىن توسىدۇ. دۇنيا بۇردا نانغا ئوخشايدۇ. پادىشاھنىڭ ئىززىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن بۇردا نانىنى تاشلىغان كىشى قانداقمۇ ئۇ نان پارچىسىغا قارىسۇن! دۇنيالىقتىن ھەربىر كىشىگە — ئەگەر ئۇنىڭغا مىڭ يىل ئۆمۈر ئاتا قىلىنسىمۇ — بېرىلگەن نەرسە ئاخىرەت نېئىمىتىنىڭ ئالدىدا دۇنيا مۈلكى ئالدىدىكى بىر بۇردا نانىنىڭ قىممىتىدىنمۇ بەكرەك قەدرسىزدۇر. چۈنكى، ئۆتكۈنچە نەرسە مەڭگۈلۈك نەرسىگە

تەڭ بولالمايدۇ. قانداقمۇ تەڭ بولسۇن؟! بىلىش كېرەككى، ئۆمۈر تولىمۇ قىسقا ۋە دۇنيا لەززەتلىرىگە جاپا - مۇشەققەت ئارىلاشقاندۇر.

قىزىقىلغۇچى نەرسىگە نىسبەتەن زاھىدلىقنىڭ جەھەتلىرى ئۈچ دەرىجە بولىدۇ:

بىرىنچى دەرىجە: ئازاب - ئوقۇبەتتىن، ھېساب - سوراقتىن ۋە خالايىق ئالدىدىكى قورقۇنچلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن زاھىد بولۇش. بۇ بولسا قورقۇچىلارنىڭ زاھىدلىقىدۇر.

ئىككىنچى دەرىجە: ساۋابقا ئېرىشىش ۋە ۋەدە قىلىنغان نېئىمەتكە يېتىش ئۈچۈن زاھىد بولۇش. بۇ بولسا ئۈمىد قىلغۇچىلارنىڭ زاھىدلىقىدۇر. چۈنكى، بۇلار نېئىمەتنى دەپ نېئىمەتنى تەرك ئەتكەنلەردۇر.

ئۈچىنچى دەرىجە: بۇ دەرىجە ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدۇر. ئۇ بولسا دۇنيادا ئەلەملەردىن قۇتۇلۇش ۋە لەززەتلەرگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالاغا ئۇچرىشىشنى تەلەپ قىلىپ زاھىد بولۇش. بۇ بولسا ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچىلار ۋە ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنىڭ زاھىدلىقىدۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالاغا قاراش لەززىتى بىلەن جەننەت لەززىتىنى سېلىشتۇرغاندا، ناۋاكەش بۇلبۇلغا ئىگە بولۇش ۋە ئۇنىڭدىن ھۆزۈر ئېلىش لەززىتى بىلەن دۇنياغا ئىگە بولۇش ۋە ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىش لەززىتىگە سېلىشتۇرغانغا ئوخشايدۇ.

پەسىل: ھاياتنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجلىرىدىن زاھىد بولۇشنىڭ تەپسىلىي بايانى

زۆرۈر ۋە مۇھىم بولغان ئېھتىياجلار يەتتىدۇر: يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تۇرالغۇ جاي، ئائىلە سايمانلىرى، نىكاھلىنىش، مال - مۈلك ۋە يۇز - ئابرۇي قاتارلىقلار.

بىرىنچى: يېمەك - ئىچمەك؛

شۇنى بىلگىنكى، زاھىد كىشى ئۈچۈن يېمەك - ئىچمەك لەززەت ئېلىنىدىغان ئەمەس، بەدىنىگە ماس كېلىدىغان نەرسىلەر بىلەن ئاچلىقىنى دەفئ قىلغۇدەك نەرسىلەردۇر.

بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالانىڭ قۇللىرى راھەت - پاراغەتتە ياشىغۇچىلار ئەمەس» دېگەن[1].

[1] ئەھمەد (22158)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (5766). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «زەئىف» دېگەن. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 2668) «ھەسەن» دېگەن. مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇرۇۋە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «بىز پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئۆيلىرىدە ئوچقىمىزغا ئوت يېقىلمايدىغان بىر ھىلال ئاينى، كېيىن يەنە بىر ھىلال ئاينى، يەنى ئىككى ئايدا ئۈچ ھىلال ئاينى كۆرەتتۇق» دېگەن. ئۇرۇۋە ئېيتىدۇ: مەن:

ــ ئى ھامما! نېمە يەپ تۇرمۇش كەچۈرەتتىڭلار؟ ــ دەپ سورىغانىدىم، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا:

ــ خورما بىلەن سۇدىن ئىبارەت ئىككى قارا نەرسە بىلەن، ــ دەپ جاۋاب بەردى»[1].

بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ ۋە مەشھۇردۇر.

كۆپلىگەن زاھىدلار يېمەك - ئىچمەك جەھەتتىكى قاتتىقچىلىققا بەرداشلىق بېرەتتى. ئۇلاردىن قاتتىقچىلىق تۇرمۇشقا تاقەت قىلالمايدىغانلارمۇ بار ئىدى. مەسىلەن، سۇفيان سەۋرىي رەھىمەھۇللاھ ياخشى يەپ - ئىچىدىغان زات ئىدى. بەزىدە ئۇنىڭ روزغاردا كاۋاپ بىلەن فالۇزەج[2] ئېلىپ مېڭىلاتتى.

خۇلاسە قىلساق، زاھىد كىشى تەن ساقلىقىنى ساقلىغۇدەك يېمەك - ئىچمەك بىلەن كۇپايىلىنىدۇ. زىيادە راھەت - پاراغەتكە بېرىلمەيدۇ. لېكىن، بەدەنلەر بىر- بىرىگە ئوخشىمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بەزى بەدەنلەر قاتتىقچىلىق تۇرمۇشقا سەبر قىلالمايدۇ.

بەزى كىشىلەر روزغار ئۇچۇن ھالال ئوزۇق - تۇلۇك ساقلىۋالىدۇ. بۇنداق قىلىش ئۇلارنى زاھىدلار قاتارىدىن چىقىرىۋەتمەيدۇ. مەسىلەن، سەبتىي[3] رەھىمەھۇللاھ شەنبە كۈنى بىر كۈنلا ئىشلەيتتى ۋە تاپقىنىنى بىر ھەپتە يەيتتى.

داۋۇد ئەتتائىي رەھىمەھۇللاھ 20 تىللا مىراس ئالغان ۋە ئۇنى 20 يىل خەجلىگەن ئىدى.

ئىككىنچى: كىيىم - كېچەك؛

زاھىد كىشى ئىسسىق ۋە سوغۇقتىن ساقلانغۇدەك ۋە ئەۋرىتىنى يېپىۋالىدەك كىيىم- كېچەك بىلەن كۇپايىلىنىدۇ. «ئاددىي - ساددا ياشايدۇ» دەپ نامى چىقىپ

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2567). مۇسلىم (2972).

[2] فالۇزەج (فَالُوْذَج): ئۇن بىلەن ھەسەلدىن يۇغۇرۇلۇپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل ئىسسىل تاتلىق تۇرمە. قاراڭ: «ئەرەب تىلى كومىتېتى»: «الْمُعْجَمُ الْوَسِيْط (ئەلمۇئجەمۇل ۋەسىت)» ، 700/2. ــ ت.

[3] خەلىفە ھارۇن رەشىدنىڭ زاھىد ئوغلى ئەھمەد (ھ. 168 - 785 / م. 192 - 808).

قالماسلىقى ئۇچۇن ، كىيىم - كېچەكلىرى ئىچىدە ئازراق ياسانغۇدەك كىيىم بولسا ھېچقىسى يوق.

«سەھەبەين»دە ئەبۇ بۇردە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىزگە ياماق سېلىنغان بىر ئۇست كىيىم ۋە قېلىن بىر تامبالنى كۆرسەتتى ۋە: ‹ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ ئىككى كىيىمدە قەبرى روھ قىلىنغان› دېدى»[1].

ھەسەن رەھىمەھۇللاھ: «ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىفە ۋاقتىدا خۇتبە ئوقۇدى. ئۇ 12 يېرىگە ياماق سېلىنغان بىر تامبال كىيگەن ئىدى» دېگەن.

ئۇچىنچى: تۇرالغۇ جاي؛

زاھىد كىشىنىڭ تۇرالغۇ جاي ھەققىدە ئۇچ دەرىجىسى بولىدۇ:

ئەڭ يۇقىرىسى: ئۆزىگە خاس بىر تۇرالغۇ ئۇچۇن چاپمايدىغان، بەلكى سۇففە ئەھلىگە ئوخشاش مەسجىدلەرنىڭ بۇلۇڭلىرى بىلەن قانائەت قىلىش[2].

ئوتتۇراھال بولغىنى: خورما شاخلىرىدىن ياكى ياغاچ، قومۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر بىلەن بىنا قىلىنغان ئالچۇقا ئوخشاش بىر ئورۇننى ئۆزىگە خاس جاي تۇتۇش.

ئەڭ تۆۋىنى بولسا ياغاچ - تاش ۋە خىش - كېسەكلەر بىلەن بىنا قىلىنغان بىر ھۇجرا تەلەپ قىلىش.

كەڭرىچىلىك ۋە ئۆيىنىڭ تورۇسىنىڭ ئېگىز بولۇشىنى تەلەپ قىلسا، تۇرالغۇ جايدا زاھىدلىق چېگراسىدىن ئۆتۈپ كەتكەن بولىدۇ.

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3108)؛ مۇسلىم (2080).

[2] ئەسھابى سۇففە / ئەھلى سۇففە (أَصْحَابُ الصُّفَّةِ أَهْلُ الصُّفَّةِ): «لەمپە ئاستىدا تۇرىدىغانلار» دېگەن مەنىدە بولۇپ، «ئۆزىگە تەۋە تۇرالغۇسى ياكى ئائىلىسى يوق، غېرىب - غۇرەبا، يوقسۇل مۇھاجىر ساھابىلەر ئۇچۇن مەسجىدى نەبەۋىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى لەمپە (سۇففە) لىك قىلىپ سېلىنغان، بارا - بارا بىر مەدرەسە ھالىغا كەلگەن ئورۇندا ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئىبادەت قىلىش ئۇچۇن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلەن بىللە تۇرغان بىر توپ ساھابىلەر»نى كۆرسىتىدۇ. ئەھلى سۇففە ئىسلامىي ئىلىملەرنىڭ تەرەققىياتىغا بۇاستە تەسىر كۆرسەتكەن بولۇپ، تارىخشۇناسلاردىن ئەبۇ نۇئەيم «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ» ناملىق ئەسەرىدە ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىدىن 100 نى تىزىملىغان. مەدىنەگە ھىجرەت قىلىش، ئۆيلىنىش ياكى ۋاپات بولۇش ياكى سەپەر قىلىش سەۋەبلىك ئۇلارنىڭ سانى ئېشىپ - كېمىيىپ تۇراتتى. جۇملىدىن ئالتە مىڭدىن زىيادە ھەدىس رىۋايەت قىلغان مەشھۇر ساھابە ئەبۇ ھۇرەيرە ئەھلى سۇففەدىن ئىدى. قارالڭ: ئىبنى ھەجەر: «فەتھۇلبارىي» ، 595/6؛ قازى ئەھمەدنەكرىي: «دەستۇرۇل ئۆلەمائ» ، 86/1. - ت.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر خام خىشنى يەنە بىر خام خىش ئۈستىگە قويماي ۋاپات بولغان.

ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئۆيلىرىگە كىرسەم تورۇسقا تېگىپ قالاتتىم» دېگەن[1].

بىر ھەدىستە: «بىر ئادەمگە تۇپراققا خەجلىگەن پۇلدىن باشقا پۇللىرىغا ئەجىر بېرىلدۇ»[2] دېيىلگەن.

ئىبراھىم نەخەئىي رەھىمەھۇللاھ: «ئۆي ئېھتىياجنى قامدىغۇدەك بولسا ساۋابمۇ ۋە گۇناھمۇ بولمايدۇ» دېگەن.

قىسقىسى: زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ئىستەلگەن ھەرقانداق نەرسە زاھىدلىق چېگراسىدىن ئۆتۈپ كەتمەسلىكى كېرەك.

تۆتىنچى: ئائىلە سايمانلىرى؛

زاھىد قاچا - قۇچلاردىن ساپال بىلەنلا كۇپايىلىنىشى، بىر قاچىنىلا ئىشلىتىپ، بىر تاۋاقتا يەپ - ئىچىشى كېرەك. ئائىلە سايمانلىرىنىڭ سانىنى كۆپەيتكەن ياكى تۈرى قىممەت باھالىق نەرسىلەرنى ئالغان كىشى زاھىدلىق چېگراسىدىن چىقىپ كەتكەن بولىدۇ.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ تەرجىمھالىغا قارايلى! «سەھىھۇ مۇسلىم»دىكى بىر ھەدىستە، ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: «مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ كەپسىگە كىرىپ قارىسام، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر پارچە بورىنىڭ ئۈستىدە يېنىچە ياتقانىكەن، مەنمۇ يېنىدا ئولتۇردۇم. شۇ ئارىدا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كىيىمنى تۇزەشتۇرگەندى، بورىنىڭ بېقىنغا پېتىپ، ئىز چىقىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە چاندۇرماي، كەپە ئىچىگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتىم. كەپىدە بىر سا ئەتراپىدا ئارپا، بىر بۇلۇڭدا تېرە ئاشلايدىغان ئازغىنە غازاڭ، بىر تېمىغا ئېسىقلىق ئاشلانغان تېرىدىن باشقا ھېچنېمە يوق ئىدى. بۇنى كۆرۈپ، كۆزۈمگە لىققىدە ياش كەلدى ــ دە، ئۆزۈمنى تۇتالماي قالدىم»[3].

---

[1] ئەبۇ داۋۇد: «ئەلمەراسىل»، (497).

[2] بۇخارىي (5672)؛ بۇ سۆز پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەمەس، خەببات ئىبنى ئەرەت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۆزىدۇر.

[3] مۇسلىم (1479).

بۇخارىنىڭ رىۋايىتىدە: «ئۇ زاتنىڭ كەپسىگە كۆز يۈگۈرتتۇم. ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ئۇ زاتنىڭ كەپسىدە ئۇچ پارچە تېرىدىن باشقا كۆزگە ئىلىشقۇدەك بىرنەرسە تاپالمىدىم» دېيىلگەن[1]. بۇ ھەدىسنىڭ «سەھىھۇ مۇسلىم» دىكسى مەشھۇردۇر.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتۇر: «مەن پاتمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن تۇي قىلغان ۋاقتىمدا بىزنىڭ قوچقار تېرىسىدىن بىرلا كۆرپىمىز بار ئىدى. بىز كېچىدە ئۇنىڭدا ئۇخلايتتۇق، كۈندۈزدە ئۇنىڭ ئۈستىدە سۇ توشۇيدىغان تۆگىگە ھەلەپ بېرەتتۇق. پاتمە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن باشقا ماڭا خىزمەت قىلدىغان خىزمەتچىم يوق ئىدى. پاتمە خېمىر يۇغۇرغاندا كۈچىگەنلىكتىن ئۇنىڭ ماڭلاي چېچى داسنىڭ گىرۋىكىگە تېگىپ قالاتتى».

بىر ئادەم ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئۇياق - بۇياققا قاراشقا باشلىدى، ئاندىن:

ــ ئى ئەبۇ زەر! سېنىڭ ئۆيۈڭدە ئۆي سايمانلىرى ۋە پايدىلانغۇدەك نەرسە كۆرمىدىمغۇ؟! ــ دېگەندە، ئەبۇ زەر:

ــ بىزنىڭ بىر ئۆيىمىز بار، پايدىلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ ياخشىسىنى ئۇنىڭغا ئەۋەتىۋاتىمىز، ــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەم:

ــ دۇنيادا ياشايدىكەنسەن ساڭا پايدىلىنىدىغان نەرسە لازىم بولىدۇ، ــ دېدى. ئەبۇزەر:

ــ ئۆي ئىگىسى بىزنى بۇ يەردە قويمايدۇ، ــ دېدى.

بەشىنچى: نىكاھلىنىش؛

نىكاھلىنىشنىڭ ئەسلى ۋە كۆپ بولۇشى بىلەن زاھىدلىقنىڭ ھېچ مۇناسىۋىتى يوق.

سەھل ئىبنى ئابدۇللاھ رەھىمەھۇللاھ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئايالالار سۆيۈملۈك قىلىنغان ئىدى» دېگەن[2].

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ساھابىلەرنىڭ ئەڭ زاھىدى تۇرۇپ، تۆت ئايالى ۋە

[1] بۇخارىي (2468).

[2] ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ماڭا ئەتىر بىلەن ئايالالار سۆيۈملۈك قىلىندى. كۆڭلۈمنىڭ خۇرسەنلىكى بولسا نامازدا قىلىندى» دېگەن. ئەھمەد (14069)؛ «نەسائىي (3878). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 3124) «سەھىھ» دېگەن.

ئون نەچچە چۆرىسى بار ئىدى.

ئەبۇ سۇلايمان ئەددارانىي مۇنداق دەيتتى: «سېنى ئاللاھ تائالادىن مەشغۇل قىلغىنى ئايال بولسۇن، مال بولسۇن ۋەيا بالا بولسۇن ئۇ شۇملۇقتۇر».

ئوچۇق قىلىپ ئېيتساق: قايسىبىر كىشىنىڭ شەھۋىتى بەك كۈچيىپ كەتسە ۋە گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويۇشىدىن قورقسا، ئۇ كىشىنىڭ نىكاھلىنىشى پەرزدۇر. «گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قېلىشتىن قورقمايدىغان كىشى ئۇچۇن نىكاھلىنىش ئەۋزەلمۇ ياكى ئىبادەت قىلىشى ئەۋزەلمۇ؟» دېگەن قاراشقا كەلسەك، بۇ ھەقتە ئالىملار ئارىسىدا ئوخشىمىغان قاراشلار بار. كىشىلەر ھەرخىل مەقسەت بىلەن نىكاھلىنىدۇ. بەزىلەر پەرزەنت كۆرۈش ئۇچۇن نىكاھلىنىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇنداق كىشىگە ئائىلىسى ئۇچۇن ھالالدىن كەسىپ قىلىش مۇمكىن بولسا، نىكاھلىنىشى ئۇنىڭ دىنىغا زىيان يەتكۈزمىسە، قەلبىنى كۆپ ئىشلارغا چېچىۋەتمىسە، بەلكى نىكاھلىنىش ئۇنىڭ غەملىرىنى جەملەپ، كۆزىنى ھارامدىن ساقلاپ، پىكرىنى يامان خىيالالاردىن قايتۇرسا، بۇنداق كىشىنىڭ نىكاھلىنىشى پەزىلەتتۇر. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەھۋالى، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئەھۋالى ۋە ئۇ ئىككى زاتنىڭ يولىدا ماڭغانلارنىڭ ئەھۋالى بۇ ھالەتكە دالالەتتۇر. «نىكاھ ئارقىلىق لەززەتلىنىشنى تەرك ئېتىش زاھىدلىقتۇر» دەپ قارايدىغان كىشىلەرنىڭ سۆزىگە ئېتىبار بەرمەسلىك كېرەك. چۈنكى، نىكاھلىنىپ لەززەت ئېلىشنى تەرك ئېتىش مەقسەت قىلىنغۇچى زاھىدلىققا ئەگىشىدۇ ۋە شۇنىڭ ئىچىدە كېلىدۇ.

سەلەف سالىھلەرنىڭ بەزىسى چىرايلىق ئايالنى ئالماي، چىرايى ئادەتتىكىچە ئايالنى تاللايتتى. ئۇلار ئېھتىمال چىرايى نورمال ئايال دىنىغا مايىل، چىقىمى ئاز ۋە زىيادە كۆڭۈل بۆلۈش تەلەپ قىلمايدىغانلىقى ئۈچۇن، نورمال ئايالنى تاللىغان بولۇشى مۇمكىن. چىرايلىق ئايال ئىنسانىنىڭ قەلبىنى بۇراپ، پىكرىنى مەشغۇل قىلىدۇ ۋە كۆپ نەپىقە تەلەپ قىلىدۇ. بەزىدە ئۇنىڭغا بەرگۈدەك دەرىجىدە كۆپ نەپىقە بولماي قالىدۇ.

مالىك ئىبنى دىنار رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر: «بىراۋ ئۆز قەبىلىسى ئىچىدىكى ئەڭ چىرايلىق ئايالنى ئارزۇلاپ ئۇنىڭ بىلەن تۇي قىلىدۇ، ئاندىن ئۇ ئايال: ‹ماڭا يېپەكتىن توقۇلغان كىيىم ئېلىپ بېرىڭ› دەيدۇ - دە! ئېرىنىڭ دىنىنى يوق قىلىدۇ».

ئالتىنچى: مال - مۇلك؛

تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۇچۇن مال بولۇشى زۆرۈردۇر. زاھىد كىشى كۈنىنى ئۆتكۈزەلىگۈدەك مال بىلەن كۇپايىلىنىدۇ. سالىھلەر ئىچىدە تىجارەت قىلىش بىلەن

شۇغۇللىنىپ، تىلەمچىلىكتىن ئار قىلىدىغانلار بار ئىدى.

ھەممىمىز ئىبنى سەلەمە دۇكىنىنى ئېچىپ ئىككى ھەببەگە ئېرىشسە، دۇكىنىدىن قوپۇپ كېتەتتى.

سەئىد ئىبنى مۇسەييەب رەھىمەھۇللاھ يىغا تىجارىتى قىلاتتى ۋە 400 تىللا كىرىم قىلغان ئىدى. ئۇ: «مەن ئۇنى يۇز - ئابرۇيمنى ۋە دىنىمنى قوغداش ئۈچۈن قويۇپ قويدۇم» دەيتتى.

يەتتىنچى: يۈز - ئابرۇي

ئىنسانىنىڭ ھەتتا ئۆز مالىيىنىڭ قەلبىدىمۇ يۈز - ئابرۇيى بولۇشى زۆرۈردۇر. زاھىدنىڭ زۇھد بىلەن مەشغۇل بولۇشى ئۇنىڭ ئۈچۈن قەلبىلەردە يۈز - ئابرۇيغا ئورۇن ھازىرلايدۇ. شۇڭا، يۈز - ئابرۇينىڭ يامانلىقىدىن ساقلىنىش لازىم.

يىغىنچاقلاپ ئېيتقاندا: دۇنيا ئىنسانغا زۆرۈر لازىمەتلىك نەرسىلەر جۈملىسىدىن ئەمەستۇر. سەلەف سالىھلەردىن كۆپ كىشىلەرگە ھالال مال تەگلەنسە، «يوقسۇ، بۇ مالنى ئالمايمىز، ئالساق دىنىمىزنى بۇزۇپ تاشلىشىدىن قورقىمىز» دەيتتى.

پەسىل: زاھىدلىقنىڭ ئالامەتلىرى

سەن مالنى تەرك ئەتكۈچىنى «زاھىد» دەپ گۇمان قىلىسەن. ئەسلىدە ئۇ زاھىد ئەمەس. چۈنكى، مالنى تەرك ئېتىش ۋە قىينچىلىق تۇرمۇشتا ياشىغانلىقنى نامايان قىلىش زاھىدلىق بىلەن ماختىلىشنى ياخشى كۆرگەن كىشىگە ئاساندۇر. كۆپلىگەن راھىبلار چېركاۋدىن چىقماي، ئاز يەپ، ئاز ئىچەتتى. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشىغا باشقىلارنىڭ ماختىشىنى ياخشى كۆرۈش كۈچ بەردى. بۇ ھەقتىكى بايانلار ئىلگىرى «رىيا توغرىسىدا» دېگەن بابتا سۆزلەندى.

نەپس ئىستەكلىرىدە زاھىدلىق مۇكەممەل بولۇشى ئۈچۈن ئارتۇقچە مال ۋە يۈز - ئابرۇيدىن يۈز ئۆرۈش لازىم. چۈنكى، زاھىدلىق ئىلمىنىڭ ئاۋۋىلى قىيىندۇر.

ئىبنى مۇبارەك رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر: «زاھىدلىقنىي يوشۇرۇش ئەڭ ئەۋزەل زاھىدلىقتۇر».

بۇنىڭدا ئۈچ ئالامەتكە تايىنىش لازىم:

بىرىنچى: بار نەرسە بىلەن خۇشال بولماسلىق، يوق نەرسىگە قايغۇرماسلىق. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

﴿ئاللاھ تائالانىڭ ئۆلارنى لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىشى) قولۇڭلاردىن كەتكەن نەرسىگە

قايغۇرۇپ كەتمەسلىكىڭلار ۋە ئاللاھ بەرگەن نەرسىلەرگە خۇش بولۇپ كەتمەسلىكىڭلار ئۈچۈندۇر، ئاللاھ مۇتەكەببىرلەر ۋە ئۆزلىرىنى چوڭ تۇتقۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ﴾57/«ھەدىد»: 23.

بۇ بولسا مالدا زاھىد بولۇشنىڭ ئالامىتىدۇر.

ئىككىنچى: ئۆز نەزەرىدە ماختىغۇچى بىلەن ئەيىبلىگۈچىنىڭ باراۋەر بولۇشى يۇز - ئابرۇيدىكى زاھىدلىقتۇر.

ئۈچىنچى: ئاللاھ تائالا بىلەن سىردىشىش ۋە قەلبى تائەت - ئىبادەت ھالاۋىتىگە چۆمۈش.

ئىنسانىنىڭ قەلبىدە بولغان دۇنيا سۆيگۈسى بىلەن بىللە ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش بەئەينى قاچىدىكى ھاۋا ۋە سۇغا ئوخشاشتۇر. قاچىغا سۇ كىرسە، ھاۋا چىقىپ كېتىدۇ. دېمەككى، ئاللاھ تائالانىڭ مۇھەببىتى بىلەن دۇنيانىڭ مۇھەببىتى تەڭ مەۋجۇد بولمايدۇ. سەلەف سالىھلەردىن بىرىگە:

— زۇھد زاھىدلەرنى قەيەرگە ئېلىپ بارىدى؟ — دېيىلگەندە، ئۇ كىشى:

— ئاللاھ تائالا بىلەن سىردىشىشقا ئېلىپ بارىدى، — دەپ جاۋاب بەرگەنىدى.

يەھيا ئىبنى مۇئاز رەھمەھۇللاھ ئېيتۇر: «دۇنيا مىسالى چاچ تارىغۇچى ئايال تاراپ ببزىگەن يېڭى كېلىنچەككە ئوخشايدۇ. زاھىد بولسا ئۇنىڭ يۈزىگە لاي سۈۋايدۇ، ئۇنىڭ چېچىنى يۇلىدۇ، كىيىمىنى يىرتىدۇ. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچى دۇنيا بىلەن ئەمەس، ئاللاھ بىلەن مەشغۇل بولىدۇ». بۇ بولسا زاھىدلىقنىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى ھەققىدە بىز سۆزلىمەكچى بولغان بايانلاردۇر.

زاھىدلىق پەقەت ئاللاھ تائالاغا تەۋەككۈل قىلىش بىلەن تاماملىنىدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز نۆۋەتتە تەۋەككۈل قىلىشنىڭ بايانى ھەققىدە سۆز قىلىشنى باشلايمىز.

يىگىرمە ئالتىنچى بۆلۈم: تەۋھىد ۋە تەۋەككۈل قىلىش ھەققىدە

تەۋەككۈل قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا ئېيتۇر: ﴿مۇئمىنلەر يالغۇز ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسۇن! (يەنى ھەممە ئىشنى ئاللاھقا تاپشۇرسۇن)﴾3/«ئال ئىمران»: 160، ﴿كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا كۇپايە قىلىدۇ﴾65/«تالاق»: 3.

«سەھىھەين»دە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇممىتىدىن 70 مىڭ كىشىنىڭ ھېسابسىز جەننەتكە كىرىدىغانلىقىنى تىلغا ئالغان، ئۇلارنىڭ سۈپىتىنى بايان قىلىپ: «ئۇلار (جاھىلىيەتتە سالغاندەك) دەم سالدۇرمايدىغان، قۇشلاردىن شۇم پال ئالمايدىغان، داغلىنىپ داۋالانمايدىغان ۋە رەببىگىلا تەۋەككۈل قىلىدىغانلاردۇر» دېگەن[1].

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتىدۇ: مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم: «ئەگەر سىلەر ئاللاھ تائالاغا لايىق رەۋىشتە تەۋەككۈل قىلساڭلار، ئەلبەتتە، ئاللاھ سىلەرنى سەھەردە ئاچ كېتىپ كەچتە توق قايتىدىغان قۇشلارنى رىزىقلاندۇرغاندەك رىزىقلاندۇرغان بولاتتى»[2].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «ئى ئاللاھ! سەندىن ياخشى كۆرىدىغان ئەمەللىرىڭگە، ساڭا ھەقىقىي تەۋەككۈل قىلىشقا ۋە سەندىن ياخشىلىق كۆتۈشكە تەۋپىق بېرىشىڭنى سورايمەن»[3].

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5705)؛ مۇسلىم (218). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[2] ئەھمەد (205، 370)؛ تىرمىزىي (2344)؛ ئىبنى ماجە (4164). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلە-تۇسسەھىھە»، 31) «سەھىھ» دېگەن.

[3] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەتتەۋەككۇل»، (3161). ئەۋزائىيدىن مۇرسەلدۇر، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىنمۇ رىۋايەت قىلىنغان. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 1189) «زەئىف» دېگەن.

تەۋەككۇل قىلىشنىڭ ئەسلى بولغان تەۋھىدنىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى

تەۋەككۇل قىلىش تەۋھىد ئۇستىگە قۇرۇلىدۇ. تەۋھىدنىڭ دەرىجىلىرى

شۇ دەرىجىلەردىن بىرى: سېپىنىڭ ﴿بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر﴾37/«سافات»: 35؛ 47/«مۇھەممەد»: 19 دېگەن سۆزۈڭدە ئىپادىلەنگەن ئاللاھ تائالانىڭ يېگانىلىكىنى قەلبىڭ تەستىق قىلىشى كېرەك. ﴿ئۇنىڭ شېرىكى يوقتۇر﴾6/«ئەنئام»: 163، ﴿پۈتۈن پادىشاھلىق ئۇنىڭغا مەنسۇپتۇر، جىمى ھەمدۇسانا ئۇنىڭغا خاستۇر، ئۇ ھەرنەرسىگە قادىردۇر﴾64/«تەغابۇن»: 1 دېگەن لەۋزىنى تەستىق قىلىشى كېرەك. لېكىن، دەللىنى بىلمەستىن تەستىق قىلىش ئاۋام خەلقنىڭ ئېتىقادىدۇر.

ئىككىنچىسى: تۇرلۇك - تۇرلۇك نەرسىلەرنى كۆرۈپ، ئۇلارنى يېگانە ئاللاھ تائالا ياراتقان، دەپ قاراش كېرەك. بۇ بولسا ئاللاھ تائالاغا يېقىن بەندىلەرنىڭ ماقامىدۇر.

ئۈچىنچى: ئىنسان ئوچۇق بىر شەكىلدە «ئاللاھ تائالادىن باشقا بارلىققا كەلتۈرگۈچى يوق» دېگەن چۈشەنچىگە ئىگە بولسا، ئۇ ئىنسان ئاللاھ تائالادىن غەيرىگە قارىمايدۇ. بەلكى ئاللاھ تائالادىن قورقىدۇ، ئاللاھ تائالادىن ئۈمىد قىلىدۇ، ئۇنىڭغا ئىشىنىدۇ ۋە ئۇنىڭغا تەۋەككۇل قىلىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن يېگانە ياراتقۇچىدۇر. بارلىق ئەيىبلەردىن پاكتۇر. بارلىق مەخلۇقاتلار ئۇنىڭغا بويسۇنغۇچىدۇر. بۇ چۈشەنچىدە بولغان كىشى زىرائەتنىڭ ئۆسۈشىدە يامغۇرغا، يامغۇرنىڭ يېغىشىدا يامغۇر بۇلۇتىغا، كېمىنىڭ مېڭىشىدا شامالغا تايانمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭغا تايىنىش ئىشلارنىڭ ھەقىقىتىنى بىلمىگەنلىكتۇر. ھەقىقەتلەر ئايدىڭ بولغان كىشى شامالنىڭ ئۆزىچە ھەرىكەت قىلمايدىغانلىقىنى، چوقۇم ئۇنىڭ بىر ھەرىكەتلەندۈرگۈچىسى بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئۆزىنىڭ نىجات تېپىشىنى شامالغا باغلىق دەپ قارىشى، خۇددى، بىر كىشى قولغا ئېلىنىپ قىلىچتىن ئۆتكۈزۈلمەكچى بولسا ۋە پادىشاھ ئۇنى ئەپۇ قىلىپ ئىمزا قويسا، ئاندىن تۇتۇلغان ئۇ كىشى سىياھ، قەغەز ۋە ئىمزا قويۇشتا قوللىنىلغان قەلەم بىلەن بولۇپ، «بۇ قەلەم بولمىغان بولسا، مەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلالمايتتىم» دەپ، ئۆزىنىڭ ئۆلۈمدىن قۇتۇلغانلىقىنى قەلەمنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى پادىشاھتىن ئەمەس، بەلكى قەلەمدىن كۆرىدىغان كىشىگە ئوخشايدۇ. بۇ تولىمۇ نادانلىقتۇر. كىمكى قەلەمنىڭ ئۆز ئالدىغا ھۆكۈم چىقىرىش كۈچى يوقلۇقىنى بىلسە، ئەلبەتتە قەلەمگە ئەمەس، قەلەمكەشكە رەھمەت ئېيتىدۇ. بارلىق مەخلۇقاتلار ياراتقۇچى ئاللاھ تائالانىڭ بويسۇندۇرۇپ باشقۇرۇشىدا قەلەمكەشنىڭ ئۆز قولىدىكى قەلەمنى باشقۇرغىنىدىنمۇ بەكرەك مۇكەممەلدۇر. ﴿خاھلىغىنىنى قىلىدىغان﴾11/«ھۇد»: 107،

سەۋەبلەرنى پەيدا قىلغۇچى يېگانە ئاللاھ تائالا بارلىق ئەيىب - نۇقسانلاردىن پاكتۇر.

پەسىل: تەۋەككۇل قىلىشنىڭ ئەھۋالى ۋە تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ بايانى

بىلگىنكى، تەۋەككۇل سۆزى ئەرەب تىلىدىكى «وَكَالَةٌ» سۆزىدىن ئېلىنغانىدۇر. ئەرەب تىلىدا: «وَكَّلَ فُلَانٌ أَمْرَهُ إِلَى فُلَانٍ» دېيىلىدۇ. يەنى: «پالانى كىشى ئىشىنى پالانى كىشىگە تاپشۇردى، ئىشىدا ئۇنىڭغا تايانىدى» دېگەن مەنىدە.

تەۋەككۇل قىلىش بولسا: قەلبىنىڭ تەۋەككۇل قىلىنغۇچىغا تايىنىشىدىن ئىبارەتتۇر. بىر كىشى يەنە بىر كىشىنىڭ ھېسداشلىق قىلىدىغان، كۈچلۈك ۋە يول كۆرسىتەلەيدىغان قابىل كىشىلىكىگە ئىشەنچ قىلغانىدىلا، ئاندىن ئۇنىڭغا تەۋەككۇل قىلالايدۇ.

بۇنى بىلسەڭ، بۇنىڭغا ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالاغا تەۋەككۇل قىلىشنى قىياس قىلغىن.

سېنىڭ نەپسىڭدە «ئاللاھ تائالادىن ئۆزگە ياراتقۇچى يوق» دېگەن ئېتىقاد قارار تاپسا، شۇنىڭ بىلەن بىرگە «ئاللاھ تائالا مۇكەممەل ئىلىم، مۇتلەق قۇدرەت ۋە مىسلىسىز شەپقەت ئىگىسىدۇر، ئۇنىڭ قۇدرىتىدىنمۇ كۈچلۈك كۈچ - قۇدرەت، ئۇنىڭ ئىلمىدىنمۇ مۇكەممەل ئىلىم ۋە ئۇنىڭ شەپقىتىدىنمۇ زىيادە شەپقەت يوقتۇر» دەپ ئېتىقاد قىلساڭ، شۇبھىسىزكى سېنىڭ قەلبىڭ ئۇنىڭغا تايىنىدۇ ۋە ھەرقانداق ھالدا ئۇنىڭ غەيرىگە قارىمايدۇ. ئەگەر سەن بۇنى نەپسىڭدە تاپالمىساڭ، ئۇنىڭ سەۋەبى ئىككى ئىشنىڭ بىرىدۇر:

يا بۇ خىسلەتلەردىن بىرەرسىگە جەزمىيىتىڭنىڭ ئاجىزلىقى سەۋەبىدىن بولغان بولىدۇ؛

ۋەيا بولمىسا قەلبىڭنى قورقۇنچ بېسىۋالغانلىقى، قەلبىڭنىڭ ئاجىزلىقى ۋە شۇ قەلبىڭنى چىرمىۋالغان خام خىياللار سەۋەبىدىن بولغان بولىدۇ. چۈنكى، بەزىدە خام خىيالىنىڭ قەلبىتە تۇرۇشى ۋە ئىنسانىنىڭ جەزمىيىتىدە نۇقسان بولمىسىمۇ خام خىيالغا ئىتائەت قىلغانلىقى سەۋەبىدىن قەلب بىئارام بولىدۇ. بىر كىشى ھەسەلنى قولىغا ئالسا، ئاندىن ھەسەل ئۇ كىشىنىڭ ئالدىدا گەندىگە ئوخشىتىلسا، ئۇ كىشىنىڭ تەبىئىتى ھەسەلدىن يىرگىنىشى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى ھەسەلنى يېمەسلىكى مۇمكىن.

ئەگەر ئاقىل كىشى قەبرىدىكى ياكى كۆرپىدىكى ۋەياكى ئۆيدىكى ئۆلۈك بىلەن بىرگە كېچىدە يېتىشقا تەكلىپ قىلىنسا ــ ئۇنىڭ جانسىز ئۆلۈك ئىكەنلىكىگە جەزم قىلسىمۇ ــ ئۇنىڭ تەبىئىتى ئۆلۈك بىلەن بىللە يېتىشتىن يىرگىنىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭ تەبىئىتى باشقا جانسىز نەرسىلەر بىلەن بىرگە كېچىدە يېتىشتىن يىرگەنمەيدۇ.

بۇ بولسا قەلبتىكى قورقۇنچاقلىقتۇر. ئۇ ھەم ئىنسانمۇ خالىي بولالمايدىغان بىر تۈرلۈك ئاجىزلىقتۇر. بەزىدە بۇ قورقۇنچاقلىق كۈچىيىپ كېسەللىككە ئايلىنىپ، ھەتتا ئىنسان بىر ئۆيدە ئىشىكنى پۇختا تاقاپ تۇرۇۋېمۇ يالغۇز يېتىشتىن قورقىدىغان بىر ھالغا يېتىدۇ.

بۇنداق بولغان ئىكەن، تەۋەككۈل قىلىش پەقەت قەلب كۈچلۈك بولۇش ۋە قەتئىي جەزم قىلىش بىلەن تاماملىنىدۇ. خوش، ساڭا تەۋەككۈل قىلىشنىڭ مەنىسى ئايدىڭلىشىپ، «تەۋەككۈل قىلىش» دەپ ئاتىلىدىغان ھالەتنى بىلگەن بولساڭ، شۇ ھالەتنىڭ كۈچلۈك ۋە ئاجىز بولۇشىدا ئۇچ دەرىجە بارلىقىنى بىلگىن:

بىرىنچى: بىز تىلغا ئالغانىدەك، كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگە كېپىل بولىدىغانلىقى ۋە ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىغا دائىما ئىشەنچ قىلىشى كېرەك. بۇ ئۇنىڭ ۋەكىلگە ئىشەنچ قىلغىنىغا ئوخشايدۇ.

ئىككىنچى دەرىجە: بۇ ئەڭ كۈچلۈك دەرىجىدۇر. بۇ دەرىجە بولسا ئىنسان بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ مۇناسىۋىتى خۇددى بۇۋاق بالا بىلەن ئانىسىنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشاش بولۇشىدۇر. چۈنكى، بۇۋاق بالا ئانىسىدىن باشقىنى تونۇمايدۇ، ئانىسىدىن باشقىغا ئالدىرىمايدۇ، پەقەت ئانىسىغىلا تايىنىدۇ. ئۇنىڭغا بىرەر ئىش يەتسە، ئۇنىڭ خىيالىغا ۋە تىلىغا تۇنجى قېتىم «ئانا» دېگەن سۆز كېلىدۇ. شۇڭا، كىمنىڭ ئىبادىتى، قارىشى، تايىنىشى ئاللاھ تائالاغا بولسا، ئاللاھ تائالاغا كېچەك بالا ئانىسىغا ئاشىق بولغانىدەك ئاشىق بولىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئۇ كىشى ئاللاھ تائالاغا ھەقىقىي تەۋەككۈل قىلغۇچى بولىدۇ.

بۇنىڭ بىلەن ئاۋۋالقى ھالەتنىڭ پەرقى بولسا بۇ ھالەتتە تەۋەككۈل قىلغۇچى ئۆز تەۋەككۈلىدە پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا تەۋەككۈل قىلىپ ئۆزىنى يوقاتقان بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ تەۋەككۈل قىلىنغۇچىدىن باشقىغا قارىمايدۇ. ئۇنىڭ قەلبىدە ئاللاھ تائالادىن باشقىغا ئورۇن قالمايدۇ. بىرىنچى ھالەتتە تۇرۇپ تەۋەككۈل قىلغۇچىغا كەلسەك، ئۇ تەكەللۇپ قىلىش ۋە كەسىپ قىلىش بىلەن تەۋەككۈل قىلغۇچى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ كىشى ئۆز تەۋەككۈلىدە ئاللاھ تائالاغىلا تەۋەككۈل قىلىپ ئۆزىنى يوقاتقان كىشىگە ئوخشىمايدۇ. بەلكى ئۇ باشقا نەرسىلەرگىمۇ قارىشى مۇمكىن.

باشقا نەرسىلەرگە قاراش بولسا يېگانە ئاللاھ تائالاغىلا تەۋەككۈل قىلىشنى مۇلاھىزە قىلىشتىن قايتۇرىدىغان بىر ئىشتۇر.

ئۇچىنچى دەرىجە: بۇ دەرىجە ئىلگىرىكى ئىككى دەرىجىدىن يۇقىرىدۇر. بۇ دەرىجە بولسا ئىنسانىنىڭ ئاللاھ تائالا ئالدىدا خۇددى ئۆلۈكنىڭ غەسسال ئالدىدا تۇرغىنىغا ئوخشاش تۇرۇشىدۇر. ئۇ كىشى ئاللاھ تائالادىن ئايرىلمايدۇ. لېكىن، ئۇ ئۆزىنى ئۆلۈك ھېسابلىمايدۇ. بۇ ھالەت بۇۋاق بالىنىڭ ئانىسى بىلەن بولغان ئەھۋالىغا ئوخشىمايدۇ. چۈنكى، بۇۋاق بالا ئانىسىنىڭ يېنىغا باردۇ ۋە تۇۋلاپ، ئانىسىنىڭ پېشىغا ئېسىلىدۇ.

بۇ ھاللار مەخلۇقاتلاردا تېپىلىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭدا ئىزچىل بولۇش تەس. بولۇپمۇ ئۇچىنچى ھالەتكە داۋاملىشىش تەس.

تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنىڭ بەزى ئەھەللىرى توغرىسىدا

بەزى كىشىلەر «تەۋەككۈل قىلىشنىڭ مەنىسى بەدەن بىلەن كەسىپ قىلىش ۋە قەلب بىلەن ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى تەرك ئېتىش ھەمدە لاتىغا ياكى دۆشە ئۈستىدىكى گۆشكە ئوخشاش زېمىنغا تاشلىنىش» دەپ ئويلايدۇ. بۇ جاھىللارنىڭ گۇمانى بولۇپ شەرىئەتتە ھارامدۇر.

شەرىئەت تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنى ماختىدى. تەۋەككۈل قىلىشنىڭ تەسىرى بەندىنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشىدا ۋە ئۆز مەقسەتلىرىنى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشىدا كۆرۈلىدۇ. بەندىنىڭ ھەرىكەت قىلىشى بولسا كەسىپ قىلىشقا ئوخشاش يوق پۇلنى تېپىش ئۈچۈن ياكى زاپاس ساقلاشقا ئوخشاش بار بولغان نەرسىنى ساقلاش ئۈچۈن، يا تاجاۋۇز قىلغۇچىنى دەپئ قىلىشقا ئوخشاش تېخى نېسى زىيانىنى يوقتىش ئۈچۈن، ياكى كېسەلدىن داۋالانغانغا ئوخشاش نەق زىيانىنى يوقتىش ئۈچۈن بولىدۇ. دېمەك، بەندىنىڭ ھەرىكەتلىرى بۇ تۆت تۈردىن ئۆتۈپ كەتمەيدۇ.

بىرىنچى تۈر: پايدىلىق نەرسىلەرنى جەلپ قىلىش. بۇنىڭ سەۋەبلىرى ئۇچتۇر:

بىرىنچىسى: كەسكىن سەۋەب. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى ۋە ئىرادىسى بىلەن ۋۇجۇدقا كېلىدىغان ئىشلارغا مۇقىم شەكىلدە باغلانغان سەۋەبلەرگە ئوخشاشتۇر. مىسال: سەن ئاچ قورساق ھالىتىڭدە ئالدىڭدا تاماق بولىدۇ، سەن تاماققا قولۇڭنى سوزماي، «مەن تەۋەككۈل قىلغۇچىمەن، تەۋەككۈل قىلىشنىڭ شەرتى جىم تۇرۇش، تاماققا قولنى سوزۇش جىم تۇرۇشنى بۇزغانلىق بولىدۇ، شۇنىڭدەك تاماقنى چاينىاش، ئۇنى يۇتۇشمۇ ھەرىكەت قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ» دەيسەن. بۇ

ئېنىق ساراڭلىق بولۇپ، ئەسلا تەۋەككۇل قىلىشقا كىرمەيدۇ. چۈنكى، سەن ئاللاھ تائالانىڭ سەن تاماق يېمىسەڭمۇ ئۆزلۈكىدىن قورساق تويۇشنى ياكى تاماقنى ئۆزى ھەرىكەتلىنىپ سەن تەرەپكە ماڭدۇرۇشنى ۋەياكى تاماقنى چاينىپ بېرىشى ۋە ئاشقازىنىڭغا يەتكۈزۈپ بېرىشى ئۈچۈن بىر پەرىشتىنى بويسۇندۇرۇپ بېرىشنى كۈتسەڭ، ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتىنى بىلمىگەن بولسەن.

شۇنىڭدەك ئەگەر سەن زىرائەت تېرىماي، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇرۇق بولمىسىمۇ ئۆسۈملۈك ئۆستۈرۈشنى ياكى ئايالىڭ بىلەن جىمى قىلمىساڭمۇ ئايالىڭنىڭ تۇغۇشنى تەمە قىلساڭ، بۇنىڭ ھەممىسى ساراڭلىقتۇر. بۇ يەردە ئەمەل قىلىشنى تەرك ئېتىش تەۋەككۇل قىلغانلىق ھېسابلانمايدۇ. بەلكى بۇ يەردە تەۋەككۇل قىلىش بىلىش ۋە ھالەت بىلەن بولىدۇ:

بىلىشكە كەلسەك، ئاللاھ تائالانىڭ تاماقنى، قولنى، سەۋەبلەرنى ۋە ھەرىكەت كۈچىنى ياراتقانلىقىنى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ساڭا تاماق ۋە سۇ بېرىدىغانلىقىنى بىلىشىڭدۇر.

ھالەت بولسا: سېنىڭ قەلبىڭ ۋە تاينىنىڭ قول ۋە تاماققا ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ پەزلىگە بولۇشى كېرەك. چۈنكى، سېنىڭ قولۇڭ قۇرۇپ قېلىشى ۋە ھەرىكىتىڭ يوق بولۇپ كېتىشى مۇمكىن. ئاللاھ تائالا ساڭا تاماققا غالىب كېلىدىغان بىر كىشىنى مۇسەخخەر قىلىشىمۇ مۇمكىن. شۇڭا، تاماققا قولنى سوزۇش تەۋەككۇلگە زىت كەلمەيدۇ.

ئىككىنچى دەرىجە: كەسكىن بولمىغان سەۋەبلەر. لېكىن، كۆپىنچە ۋاقىتتا بارلىققا كەلتۈرۈلىدىغان ئىشلار ئۇ سەۋەبلەرسىز بارلىققا كەلمەيدۇ. ئۇ مىسالى شەھەرلەردىن ئايرىلىپ، ئادەملەر ناھايىتى كەم باردىغان سەھرالارغا سەپەرگە چىقىپ، ئۆزى بىلەن ھېچ ئوزۇق - تۈلۈك ئېلىۋالمىغان كىشىدۇر، بۇنداق كىشى ئاللاھ تائالانى سىنىغان كىشىگە ئوخشاشتۇر. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى چەكلىنىدۇ ۋە ئوزۇق - تۈلۈك ئېلىۋېلىشىغا بۇيرۇق قىلىنىدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم سەپەر قىلغان چاغدا، ئوزۇق - تۈلۈك ئېلىۋالغان ۋە مەدىنىگە يول كۆرسىتىدىغان بىر يول باشچىنى ئىجارىگە ئالغان ئىدى[1].

ئۈچىنچى دەرىجە: تولۇق ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدىغان، لېكىن بارلىققا كەلتۈرۈلمەكچى بولغان نەرسىلەرگە يەتكۈزۈشى خىيال قىلىنىدىغان سەۋەبلەر.

مەسىلەن: بىر كىشى مالغا ئېرىشىش تەپسىلاتى ۋە يوللىرى ھەققىدە ئىنچىكە

[1] بۇخارىي (3905).

تەدبىرلەرنى ئىزدىسە ، ئۇنىڭ مەقسىتى ۋە ئىشى شەرىئەتتىن چىقىپ كەتمەيدىغان ئاساستا توغرا بولسا ، ئۇنىڭ بۇ ئىشى تەۋەككۇلدىن چىقىپ كەتمەيدۇ. لېكىن ، ئۇ كىشى تۇرمۇشىنىڭ ئارتۇقچە نەرسىلىرىنى تەلەپ قىلسا ، مال - دۇنياغا ھېرىسمەن كىشىلەر قاتارىغا كىرىپ قېلىشى مۇمكىن.

رىزىق يولىدا تىرىشماسلىق ئەسلا تەۋەككۇل قىلىش جۈملىسىدىن ئەمەستۇر. رىزىق ئىزدەشنى تەرك ئېتىش تەۋەككۇل قىلىشنى باھانە قىلىپ ، راھەتنى تاللىغان ئىشى يوق ئادەملەرنىڭ قىلىدىغان ئىشىدۇر.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «تەۋەككۇل قىلغۇچى دېگەن زېمىنغا ئۇرۇق چېچىپ ، ئاللاھ تائالاغا تەۋەككۇل قىلىدۇ» دېگەن.

ئىككىنچى تۈر: بار بولغان نەرسىنى ساقلاپ سەۋەب قىلىش

ھالال ئوزۇق - تۇلۇك تاپقان كىشىنىڭ يەنە شۇنداق بىر ئوزۇق - تۇلۇككە ئېرىشىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشى ئۇنىڭ زېھنىنى مەشغۇل قىلغان تەقدىردىمۇ ، ئۇنىڭ شۇ ھالال رىزىقنى توپلىشى ئۇنى تەۋەككۇل قىلىشتىن چىقرىۋەتمەيدۇ. بولۇپمۇ ئائىلىسى بار كىشى بولسا شۇنداق.

«سەھەرلىك» دېگەن ، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدە ، «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بەنى نەزىر يەھۇدىيلىرىنىڭ غەنىيمەتكە چۈشكەن خورمىلىرىنى ساتاتتى ۋە ئەھلىگە ئۇلارنىڭ بىر يىللىق يېمەكلىكىنى ساقلاپ قويىاتتى» دېيىلگەن[1].

ئەگەر «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئوزۇقلۇق ساقلىۋېلىشتىن چەكلىدىغۇ؟»[2] دېيىلسە:

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5357)؛ مۇسلىم (1757).

[2] بىلال ، ئىبنى مەسئۇد ۋە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار رىۋايەت قىلىدۇكى: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كىردى ۋە ئۇنىڭ قېشىدا بىر خالتا خورما تۇرغىنىنى كۆرۈپ:

ـــ ئى بىلال! بۇ نېمە؟ ـــ دەپ سورىغاندى ، بىلال:

ـــ ئى رەسۇلۇللاھ! بۇلارنى جانابلىرىغا ۋە مېھمانلىرىغا يىغىۋاتىمەن ، ـــ دېدى. بۇنى ئائىلىغان ئاللاھنىڭ رەسۇلى:

ـــ ئى بىلال! بۇنىڭ دوزاختا تۈتۈن بولۇشىدىن قورقمامسەن؟ بۇنى سەدىقە قىلىۋەتكىن ۋە ئەرش ئىگىسىنىڭ سېنى ئاچ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلمىغىن! ـــ دېدى. تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر» ، (1013)؛ ئىمام ئەھمەد: «ئەززۇھد» ، (401)؛ بەززار (1978). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 1512) «سەھىھ» دېگەن.

بۇنىڭ جاۋابى: بىلالنىڭ قېشىدىكى يوقسۇللار مېھمانغا ئوخشايتتى. شۇ سەۋەبتىن بىلال يېمەكلىكنى يېغىپ ساقلۇالسا، ئۇلار ئاچ قالاتتى. ئىشنىڭ ئەسلى ماھىيىتى: بىلال ۋە سۇففە ئەھلى ۋە ئۇلارغا ئوخشاش كىشىلەردىن تەلەپ قىلىنىدىغىنى يېمەكلىكنى يېغىپ ساقلۇالماسلىق ئىدى. ئەگەر ئۇلار يېمەكلىكنى يېغىپ ساقلۇالسا، ئۇلارنىڭ «بىز نامرات» دېگەن دەۋاسىدا يالغان ئېيتقانلىقىغا بىنائەن ئەيىبلىنەتتى.

ئۇچىنچى تۈر: زىيانىنى يوق قىلىدىغان سەۋەبلەر بىلەن شۇغۇللىنىش

زىيانىنى يوق قىلىدىغان سەۋەبلەرنى تەرك ئېتىش تەۋەككۇل قىلىش شەرتلىرىدىن ھېسابلانمايدۇ. شۇڭا، يىرتقۇچ ھايۋانلار كۆپ زېمىنىدا ياكى سەل يولىدا، ياكى ئۆرۈلۈپ چۈشەي دەپ قالغان تام ئاستىدا ئۇخلاش دۇرۇس بولمايدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى چەكلىنىدۇ.

شۇنداقلا ساۋۇت كىيىش، ئىشكىنى تاقاش ۋە تۆگىنى ئارغامچا بىلەن باغلاش قاتارلىق ئىشلار تەۋەككۇل قىلىشقا زىت كەلمەيدۇ.

ئاللاھ تائالا: ﴿قوراللىرىنى (ئېھتىيات يۈزىسىدىن) يېنىدا تۇتسۇن﴾4/«نىسائ»: 102 دېگەن.

بىر ئادەم پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— ئى ئاللاھ تائالانىڭ ئەلچىسى! تۆگىنى باغلاپ قويۇپ، ئاللاھ تائالاغا تەۋەككۇل قىلامدىم ياكى تۆگىنى باغلىماي قويۇپ بېرىپ، ئاللاھ تائالاغا تەۋەككۇل قىلامدىم؟ — دەپ سورىغاندى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— ئۇنى باغلاپ تەۋەككۇل قىلغىن، — دېدى[1].

بۇنىڭ ھەممىسىدە سەۋەبكە ئەمەس، بەلكى سەۋەبنى بارلىققا كەلتۈرگۈچى ئاللاھ تائالاغا تەۋەككۇل قىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئاللاھ تائالا پۈتكەن بارلىق ئىشلارغا رازى بولىدۇ. قاچانكى ئۇنىڭ مېلى ئوغرىلانسا، «مېلىمنى ئوبدان ساقلىغان بولسام ئوغرىلانمايتتى» دېگەندەك خىيال كەلسە ياكى بېشىغا كەلگەننى باشقىلارغا شىكايەت قىلسا، ئۇنىڭ تەۋەككۇل قىلىشتىن يىراق ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ.

كىشى تەقدىرنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن تېۋىپقا ئوخشايدىغانلىقىنى بىلسۇن! يەنى تېۋىپ ئۇنىڭغا تاماق كەلتۈرسە خۇشال بولىدۇ ۋە «ئەگەر تېۋىپ غىزانىڭ ماڭا

[1] تىرمىزىي (2517). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 1068) «ھەسەن» دېگەن.

مەنپەئـەت قىلىدىغانلىقىنـى بىلمىسـە ئـىدى، ئۇنـى مېنىـڭ يېيىشـىمگە ئېلىـپ كەلمەيتتى» دەيـدۇ. ئەگـەر تېۋىـپ ئۇنىڭدىـن يېمەكنـى چەكلىسـە: «تېۋىـپ ئۇنـىڭ ماڭا زىيان قىلىدىغانلىقىنى بىلمىسە ئىدى، ئۇنى مەندىن چەكلىمەيتتى» دەيدۇ.

شـۇنى بىلگىنكـى، كېسـەل كىشـى كۆيۈمچـان ۋە ئۇسـتا تېۋىپقـا ئىشـەنگىنىدەك، بـىر كىشـى ئاللاھ تائالانـىڭ مەرھەمەت قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمىسـە، ئۇنـىڭ تەۋەككۈلى توغـرا بولمايـدۇ. تەۋەككـۈل قىلغۇچـى مېلـى ئوغرىلانسـمۇ، پـەرۋا قىلماسـلىقى، ئاللاھ تائالانـىڭ قازاسـىغا رازى بولۇشـى ۋە مۇسـۇلمانلارغا شـەپقەت قىلـىپ، ئوغرىدىكـى ھەققىگە رازى بولۇپ كېتىشى كېرەك.

بـىر كىشـى بـىر ئالمغـا ئۆزىنـىڭ بۇلاڭچىلىققـا ئۇچرىغانلىقىنـى ۋە مېلىنـىڭ تارتىۋېلىنغانلىقىنـى شـىكايەت قىلغانـىدى، ئالـىم ئۇنىڭغـا: «بۇنـداق قىلىدىغـان مۇسـۇلمانلار نېمىشـقا كۆپىيـىپ قالـدى، دەپ مېلىكنـى ئېلىۋالغـان مۇسـۇلمانلار ئۇچـۇن ئۆزۈڭنـىڭ مېلىغـا قايغۇرغىنىڭدىـن بەكـرەك قايغۇرمسـاڭ، مۇسـۇلمانلارغا سـەممي بولمىغان بولسەن» دېدى.

تۆتىنچـى تـۇر: زىيانىـى يوقتىشـقا ھەرىكـەت قىلىـش؛ بـۇ كېسـەلنى داۋالاش ۋە شـۇنىڭدەك ئىشلارغـا ئوخشـايدۇ. بىلگىنكـى، زىيانىـى يـوق قىلىدىغـان سـەۋەبلەر ئۇچتۇر:

بىرىنچـى: ئۇسسـۇزلۇقنى باسـقۇچى سـۇ ۋە ئاچلىقنـى تىندۇرغۇچـى نانغـا ئوخشـاش كەسـكىن سـەۋەبلەردۇر. بـۇ تـۇر سـەۋەبلەرنى تـەرك ئېتىـش ھېچبىـر شـەكىلدە تەۋەككۈل قاتارىغا كىرمەيدۇ.

ئىككىنچـى: داۋالىنـىش مەقسـىتىدە تومۇردىـن قـان ئېلىـش، لوڭقـا قويـۇپ داۋالىنـىش ۋە سـۈرگە دورىسـى ئىچىشـكە ئوخشـاش ئېھتىماللىـق سـەۋەبلەردۇر. بۇلارنى قىلىـش تەۋەككـۈل قىلىشـقا زىـت كەلمەيـدۇ. چۈنكـى، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەممۇ داۋالانغان[1] ۋە داۋالىنىشقا بۇيرۇغان ئىدى[2].

مۇسـۇلمانلاردىن كـۆپ كىشـىلەر داۋالانـدى ۋە بـىر تۈركـۈم كىشـىلەر بولسـا ئـاللاھ تائالاغا تەۋەككـۈل قىلىپ، داۋالىنىشنى تەرك ئەتتى.

---

[1] پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمنىڭ داۋالىنـىش ئۇچـۇن لوڭقـا قويـۇپ قـان ئالدۇرغانلىقـى سەھىھ ھەدىسلەردە كەلگەنـدۇر.

[2] پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم: «داۋالىنـىڭلار! چۈنكـى، كېسـەلنى يارىتقـان ئـاللاھ دورىسـىنمۇ يارىتقـان» دېگـەن. ئەھمـەد (12596). شـۇئەيب ئەلئەرنائـۇت: «سـەھىھ لىغەيرىھـى» دېگـەن. ئىبنـى ئەبـى شـەيبە (23881). ئەنـەس رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇدىـن. تەبەرانـىي: «ئەلمۇئجەمـۇل كەبىـر»، (649). ئۇمـمـۇددەردائ رەزىيەللاھـۇ ئەنھادىـن. ئالبانـىي: («غايەتـۇل مـەرام»، (292) «سەھىھ» دېگەن.

شۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كېسەل بولۇپ قالغاندا، ئۇنىڭغا:

— ساڭا تېۋىپ چاقىرمايمىزمۇ؟ — دېيىلگەنىدى، ئەبۇبەكرى:

— تېۋىپ مېنى كۆردى، — دېدى.

— تېۋىپ نېمە دېدى؟

— تېۋىپ: مەن خالىغىنىمنى قىلىمەن، — دېدى»[1].

مۇسەننىف رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «داۋالىنىش ئەۋزەل دېگەن قاراش بىز قۇۋۋەتلەيدىغان قاراشتۇر. ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ داۋالانماسلىقى بىزنىڭچە، ئەبۇبەكرى داۋالىنىپ، دورا پايدا قىلغاندىن كېيىن داۋالىنىشتىن توختىغان ياكى ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بەزى ئالامەتلەر سەۋەبلىك ئۆزىنىڭ ئەجىلىنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى بىلگەن، شۇڭا داۋالىنىشنى تەرك ئەتكەن».

بىلگىنكى، دورىلار ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن بويسۇندۇرۇلغان سەۋەبلەردۇر.

ئۇچىنچى: داغلاپ داۋالاشقا ئوخشاش مەۋھۇم سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا، داغلاپ داۋالاش تەۋەككۇل قىلىشتىن چىقىپ كېتىدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنىڭ سۈپىتىنى «ئۇلار داغلىنىپ داۋالانمايدىغانلار» دەپ سۈپەتلىگەن[2].

بەزى ئالىملار پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ئۇلار داغلىنىپ داۋالانمايدىغانلار» دېگەن سۆزىنى «ئۇلار جاھىلىيەت دەۋرىدە قىلغىنىدەك ‹ئۇلار داغلىنىپ داۋالانمايدۇ› دېگەن بولىدۇ» دەپ چۈشەندۈرگەن. چۈنكى، ئۇلار جاھىلىيەتتە ساق ۋاقتىدا كېسەللىك يەتمەسلىكى ئۈچۈن دۇئا - ئەپسۇن ئوقۇيتتى ۋە داغلىناتتى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم كېسەللىك يەتكەندىن كېيىن، رۇقيە (دۇئا) ئوقۇغان ۋە ئەسئەد ئىبنى زۇرارە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى داغلاپ قويغان ئىدى[3].

كېسەلنىڭ شىكايەت قىلىشىغا كەلسەك، كېسەلنى شىكايەت قىلىش تەۋەككۇل قىلىشتىن چىقىرىۋېتىدۇ. ئىگىراش شىكايەت قىلغانلىقىنى بىلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن،

---

[1] ئىبنى ئەبى شەيبە: (35581).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5705)؛ مۇسلىم (218). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[3] ئەھمەد (23255)؛ تىرمىزىي (2050)؛ ئىبنى ماجە (3492). ئالبانىي: («مىشكات»، 5434) «سەھىھ» دېگەن.

سەلەف سالىھلەر كېسەل كىشىنىڭ ئىگرىشىنى ياماڼ كۆرەتتى.

فۇزەيل ئىبنى ئىياز رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيتتى: «يوقلىغۇچىلىرى بولمىغان بىر كېسەل بولۇشنى ئارزۇ قىلمۇاتىمەن».

بىر ئادەم ئىمام ئەھمەدتىن:

ـــ ئەھۋالىڭىز قانداق؟ ـــ دەپ سورىغاندى، ئىمام ئەھمەد:

ـــ ياخشى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

ـــ تۇنۇگۈن ئاخشام قىزىپ قالدىڭىزمۇ؟

ـــ مەن ياخشى دېگەندىكىن، مەن دېيىشنى ياماڼ كۆرىدىغان نەرسىنى مېنى دېگىلى سالمىغىن.

كېسەل كىشىنىڭ تېۋىپقا ئۆزىدىكى كېسەلنى سۆپەتلەپ بېرىشى تەۋەككۇل قىلىشقا زىيان يەتكۈزمەيدۇ. سەلەف سالىھلەردىن بەزىسى شۇنداق قىلاتتى ۋە «مەن تېۋىپقا ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزۈمدىكى قۇدرىتىنى سۆپەتلەپ بېرىمەن» دەيتتى. بۇنىڭدا ئۆزىنى قىينىچىلىققا سەبىر قىلىشقا ئۇندەيدىغان بىر ئوقۇغۇچىغا كېسىلىنى سۆپەتلەپ بەرگەندەك ئەھۋال تەسەۋۋۇر قىلىنىدۇ. كېسەللىكنى نېئىمەت كۆرۈپ، نېئىمەتكە شۈكۈر قىلىپ ۋە كېسەللىكنى نېئىمەتنى سۆپەتلىگەندەك سۆپەتلىسە، شىكايەت بولمايدۇ. بىز رىۋايەت قىلدۇقكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «مەن سىلەردىن ئىككى ئادەم قىزىغاندەك قىزىپ كېتىۋاتىمەن» دېگەن[1]. تەۋەككۇل قىلىش ھەققىدىكى تېما ئاخىرلاشتى.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5648)؛ مۇسلىم (2571). ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

يىگىرمە يەتتىنچى بۆلۈم: ياخشى كۆرۈش، شەۋق، ئۇنس - ئۇلۇپەتچىلىك ۋە رازىمەنلىك ھەققىدە

شۇنى بىلگىنكى، ئاللاھ تائالانىڭ ياخشى كۆرۈش ماقاملار ئىچىدىكى ئەڭ يۇكسەك ماقامدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ياخشى كۆرۈشكە يەتكەندىن كېيىن، بىرەر دەرىجە مەۋجۇد بولسا ئۇ دەرىجە ياخشى كۆرۈشنىڭ نەتىجىلىرىدىن بىر نەتىجە ۋە ئۇنىڭ ئەگەشمە بۆلەكلىرىدىن بىر ئەگەشمە بۆلەك ھېسابلىنىدۇ. بۇ قىزغىنلىق، ئۇلۇپەتچىلىك ۋە مەمنۇن بولۇش قاتارلىقلارغا ئوخشاشتۇر. ياخشى كۆرۈشنىڭ ئالدىدىكى دەرىجە بولسا ياخشى كۆرۈشنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ تەۋبە قىلىش، سەبر قىلىش، زاھىدلىق ۋە ئۇنىڭدىن باشقىلارغا ئوخشاش.

شۇنى بىلگىنكى، ئۇممەت ئاللاھ تائالانىڭ ۋە ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرىنى ياخشى كۆرۈشنىڭ پەرز ئىكەنلىكىگە بىرلىككە كەلگەن. ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈشنىڭ دەلىللىرىدىن ئاللاھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى سۆزلىرى بار: ﴿ئاللاھ (ئۇنىڭ ئورنىغا) ئاللاھ ئۇلارنى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇلارمۇ ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغان... بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ﴾5/«مائىدە»: 54 - ئايەتتىنڭ بىر قىسمى. ﴿بەزى ئادەملەر ئاللاھتىن غەيرىلەرنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالىدۇ، ئۇلارنى (مۇئمىنلەرنىڭ) ئاللاھنى ياخشى كۆرگىنىدەك ياخشى كۆرىدۇ، (يەنى ئۇلۇغلايدۇ ۋە ئۇلارغا بويسۇنىدۇ). مۇئمىنلەر ئاللاھنى ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرىدۇ﴾2/«بەقەرە»: 165.

بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈشنى ئىسپاتلاشقا ۋە ياخشى كۆرۈشنىڭ پەرقلىق بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشقا دەلىلدۇر.

سەھىھ ھەدىستە بىر ئادەم پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن قىيامەت توغرۇلۇق سورىغانىدى، رەسۇلۇللاھ ئۇنىڭغا:

ــ قىيامەتكە نېمە تەييارلىدىڭ؟ ــ دېدى. ئۇ ئادەم:

ــ ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! قىيامەتكە كۆپ نامازغا ئوقۇش ۋە كۆپ روزا تۇتۇش بىلەن تەييارلىق قىلمىدىم، لېكىن مەن ئاللاھ تائالانى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرىنى ياخشى كۆرىمەن، ــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن رەسۇلۇللاھ:

ـــ سەن ياخشى كۆرگەن كىشىڭ بىلەن بىللە بولسەن، ـــ دېدى[1]. مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنىغا كىرگەندىن كېيىن بۇ ھەدىسكە خۇشال بولغىنىغا ئوخشاش خۇشال بولۇپ باقمىغان ئىدى.

شۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «ئۆلۈم پەرىشتىسى ئاللاھنىڭ دوستى ئىبراھىم خەلىلۇللاھنىڭ جېنىنى ئېلىش ئۈچۈن كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پەرىشتىگە: ‹سىز بىر دوستىنىڭ ئۆزۈ دوستىنى ئۆلتۈرگىنىنى كۆرۈپ باققانمىدىڭىز؟› دەيدۇ. ئاللاھ تائالا شۇ ھامان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ۋەھيى قىلىپ: ‹سەن بىر دوستىنىڭ ئۆزۈ دوستى بىلەن ئۇچرىشىشنى يامان كۆرگىنىنى كۆرۈپ باققانمىدىڭ؟› دەيدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: ‹ئۇنداقتا، ئى ئۆلۈم پەرىشتىسى! جېنىمنى ئالغىن!› دەيدۇ»[2].

ھەسەن ئەلبەسرىي رەھىمەھۇللاھ: «رەببىنى تونۇغان كىشى ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ» دېگەن[3].

ئاللاھ تائالادىن باشقىنى ياخشى كۆرگەن كىشى ئاللاھ تائالانى تونۇشتا كەمچىلىكى ۋە بىلىمسىزلىكى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالانىڭ غەيرىنى ياخشى كۆرىدۇ. ئەمما، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ياخشى كۆرۈشكە كەلسەك، رەسۇلى ئەكرەمنى ياخشى كۆرۈش ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرگەنلىكتىن پەيدا بولىدۇ. ئالىملارنى ۋە تەقۋالارنى ياخشى كۆرۈشمۇ ئاللاھنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن پەيدا بولىدۇ. چۈنكى، ياخشى كۆرۈلگۈچىنىڭ ياخشى كۆرگەن ئادەممۇ ياخشى كۆرۈلىدۇ. بەلكى ياخشى كۆرگەن ئادەمنىڭ قىلغان ئىشمۇ ياخشى كۆرۈلىدۇ. ياخشى كۆرگەن ئادەمنىڭ ئەلچىسىمۇ ياخشى كۆرۈلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەسلىدىكى ياخشى كۆرۈشكە باغلىق. ھەقنى كۆرەلەيدىغان كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە ھەقىقەتتە ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي رەۋىشتە ياخشى كۆرۈلگۈچى يوقتۇر ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ھەقىقي ياخشى كۆرۈلۈشكە لايىق زاتمۇ يوقتۇر.

ياخشى كۆرۈشكە يېگانە ئاللاھنىڭ لايىق ئىكەنلىكىنىڭ بايانى

بۇنى بىرنەچچە سەۋەبلەر بىلەن ئىزاھلاشقا بولىدۇ:

بىرىنچى سەۋەب: ئىنسان ئۆزىنى، ھايات قېلىشىنى، مۇكەممەللىكنى، مەۋجۇدلۇقنىڭ داۋاملىشىشىنى ياخشى كۆرىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە ھالاك بولۇش،

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6171)؛ مۇسلىم (2639). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.
[2] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيەتۇل ئەۋلىيائ»، 9/10. سەنەدى ئىنتايىن زەئىپ.
[3] ئىمام ئەھمەد: «ئەززۇھد»، (1590).

يوقۇلۇش ۋە نۇقسانلىق بولۇشنى يامان كۆرىدۇ. بۇ بولسا ھەربىر جانلىقنىڭ تەبىئىتىدۇر. ھەربىر جانلىقنىڭ بۇ تەبىئەتتىن قۇتۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ ھالەت ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنى قاتتىق ياخشى كۆرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى، ئىنسان ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇسا، ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنىڭ، داۋاملىق ياشاش ۋە مۇكەممەل بولۇشىنىڭ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بولىدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن يارىتىلغانلىقىنى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرگەنلىكىنى ۋە ئۇنى يارىتىپ مۇكەممەل قىلىشتىن ئىبارەت پەزلى بولمىسا، نۇقسانلىق ھالەتتە تۇرىدىغانلىقىنى بىلىپ يېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەسەن ئەلبەسرىي رەھمەھۇللاھ: «پەرۋەردىگارىنى تونۇغان كىشى ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ، دۇنيانىڭ ماھىيتىنى تونۇغان كىشى ئۇنىڭغا قىزىقمايدۇ» دېگەن[1].

ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرۈپ، ئۆزىنى ياراتقان پەرۋەردىگارى ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرمەسلىكى قانداقمۇ ئەقلگە سىغسۇن! بۇنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ.

ئىككىنچى سەۋەب: ئىنسان ئۆزىگە ياخشىلىق قىلغان، كۆيۈنگەن، تەسەللى بەرگەن، ئۆزىگە يارىدەم بېرىشكە ۋە دۈشمىنىنى يوقىتىشقا ئاتلانغان ۋە ئۆزىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا يارىدەم بەرگەن كىشىنى تەبىئىي ھالدا ياخشى كۆرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشلارنى قىلغان كىشى ئۇنىڭ نەزەردە سۆيۈملۈكتۇر. ئىنسان بۇنى ھەقىقىي رەۋىشتە بىلسە، ھەقىقىي ياخشىلىق قىلغۇچىنىڭ ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالا ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ ياخشىلىقلىرىنى ھېسابلاپ بولغىلى بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ سىلەرگە سورىغان نەرسىدىلەرنىڭ ھەممىسىنى بەردى، سىلەر ئاللاھنىڭ نېئمەتلىرىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر. ئىنسان، شەك ــ شۈبھىسىزكى، زۇلۇم قىلغۇچىدۇر، (ئاللاھنىڭ نېئمەتلىرىگە) كۇپرىلىق قىلغۇچىدۇر﴾14/«ئىبراھىم»: 34.

ئاللاھ تائالانىڭ نېئمىتىنىڭ كۆپلۈكىگە «شۈكۈر قىلىش توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا ئىشارەت قىلىپ ئۆتتۇق. شۇنداقتىمۇ ئېيتىشىمىز كېرەككى: كىشىلەر تەرەپتىن قىلىنغان ياخشىلىق پەقەت مەجازىي (كۆچمە مەنىدىكى) ياخشىلىقتۇر. ھەقىقەتتە بولسا ياخشىلىق قىلغۇچى ئاللاھ تائالادۇر.

بۇنىڭ بايانى: بىز بىر شەخسنى پەرەز قىلايلى، ئۇ شەخس ئۆز خەزىنىسىدىكى بار - يوقىنى ساڭا ئىنئام قىلىدۇ، خەزىنىسىدىكى نەرسىلەرنى خاھلىغانچە ئىشلىتىشىڭگە ئىمكانىيەت بېرىدۇ. سەن بۇنى شۇ شەخسنىڭ ياخشىلىقى، دەپ

[1] يۇقىرىقى مەنبە.

ئويلايسەن، ھالبۇكى بۇنداق ئويلىشىڭ خاتادۇر.

چۈنكى، ئۇنىڭ شۇ ياخشىلىقىنىڭ سەۋەبى مال ۋە مالغا بولغان ئىگىدارچىلىقى ھەمدە ئۇ كىشىنى شۇ مالنى سەرپ قىلىشقا قوزغىغان تۇرتكە بولدى. بىلىش كېرەككى، ئۇ شەخسنى يارىتىش، ئۇنىڭ مېلىنى يارىتىش، ئۇنىڭدىكى خاھىش ۋە تۇرتكىلەرنى يارىتىش بىلەن ئۇنىڭغا كىم ئىنئام قىلدى؟ كىم ئۇنىڭغا سېنى سۆيۈملۈك كۆرسەتتى؟ كىم ئۇنىڭ يۈزىنى سەن تەرەپكە قايتۇردى؟ ئۇنىڭ دىنى ۋە دۇنيالىقىنىڭ ياخشى بولۇشى ساڭا ياخشىلىق قىلىش بىلەن بولىدىغانلىقىنى ئۇنىڭ كۆڭلىگە كىم تاشلىدى؟ بۇلار بولمىسا ئىدى، ئۇ شەخس ساڭا ھېچنەرسە بەرمىگەن بولاتتى. ئۇ شەخس شۇلارنى ساڭا تاپشۇرۇشقا ھېچ قارشىلىق قىلالمايدىغان، شۇنىڭغا مەجبۇرلانغان ئادەمدەك بولۇپ قالدى. دېمەك، ياخشىلىق قىلغۇچى ئاللاھ تائالا ئۇ شەخسنى مەجبۇر قىلدى ۋە ئۇنى ساڭا بويسۇندۇرۇپ بەردى. ئۇ شەخس بولسا خۇددى ئەمرىنىڭ خەزىنىچىسىدۇر. ئەمىر ئۇنىڭغا شۇ ئىنسانغا بۇيرۇغان نەرسىنى تاپشۇرۇپ بېرىشكە بۇيرۇيدۇ. خەزىنىدار ئەمىر بېرىشكە بۇيرۇغان نەرسىنى بېرىشى بىلەن ياخشىلىق قىلغۇچى ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى، خەزىنىدار ئەمرگە بويسۇنۇشقا مەجبۇردۇر. ئەگەر ئەمىر ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويسا، خەزىنىدار ئۇنى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەرمەيتتى. ھەرقانداق ياخشىلىق قىلغۇچى شۇنىڭغا ئوخشاشتۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتسە، ئۇ تاكى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ بېشىغا تۇرلۈك سەۋەبلەرنى پەيدا قىلىپ، سەرپ قىلىش ئۇنىڭغا پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ئۇنىڭ كۆڭلىگە سالمىغۇچە باشقىلارغا بىر تال دانمۇ بەرمىگەن بولاتتى. شۇڭا، ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچى پەقەت ئاللاھ تائالانىلا ياخشى كۆرۈشى كېرەك. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ غەيرىدىن ئۆز مەيلىچە ياخشىلىق كېلىشى مۇمكىن ئەمەس.

ئۈچىنچى سەۋەب: ياخشىلىق قىلغۇچىنىڭ ياخشىلىقى ساڭا يەتمىگەن تەقدىردىمۇ ياخشىلىق قىلغۇچى ئەسلىدىلا ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتلىرىگە سۆيۈملۈكتۇر. چۈنكى، سەن «بىر پادىشاھ بار بولۇپ، ئالىم، ئادىل ۋە ئابىد ئىكەن، خەلقىگە مېھرىبان ئىكەن ۋە ئۇلارغا كۆيىنىدىكەن» دەپ ئاڭلىساڭ، ئۇ پادىشاھ بەك يېراقتا بولسىمۇ سەن ئۇنى ياخشى كۆرىسەن. قەلبىڭدە ئۇنىڭغا كۆپ مايىللىقنى سېزىسەن. بۇ بولسا ياخشىلىق قىلغۇچىنى ـــ ساڭا ياخشىلىق قىلغۇچى بولمىسىمۇ ـــ ئۇنىڭ ياخشىلىق قىلغۇچى بولغانلىقى ئۈچۈنلا ياخشى كۆرۈشتۇر. مانا بۇ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈشنى، شۇنداقلا ھەقتائالادىن باشقىنى ياخشى كۆرمەسلىكنى تەلەپ قىلىدىغان سەۋەبتۇر.

ئاللاھ تائالادىن باشقىسىنى ياخشى كۆرسىمۇ، مەلۇم سەۋەب يۈزىدىن ياخشى

كۆرىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتلارغا ئۇلارنىڭ زۆرۈر ھاجەتلىرى ۋە بايلىقلىرىنى، ئۇلارنىڭ ئەزالىرىنى مۇكەممەل قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن باشقىمۇ سانىقسىز نېئمەتلەرنى يارىتىش بىلەن ئۇلارغا ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ سىلەرگە سورىغان نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى بەردى، سىلەر ئاللاھنىڭ نېئمەتلىرىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر، ئىنسان، شەك ـ شۈبھىسىزكى، زۇلۇم قىلغۇچىدۇر، (ئاللاھنىڭ نېئمەتلىرىگە) كۇفۇرلۇق قىلغۇچىدۇر﴾14/«ئىبراھىم»: 34. شۇنداق ئىكەن، ئاللاھ تائالادىن باشقىسى قانداقمۇ ھەقىقىي ياخشىلىق قىلغۇچى بولسۇن! ئۇ ياخشىلىق قىلغۇچى پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ قۇتلۇق ياخشىلىقلىرىدىن بىر ياخشىلىقتۇر. كىمكى بۇنى بىلسە، پەقەت ئاللاھ تائالانىلا ئەڭ ياخشى كۆرىدۇ.

ھەمدە دەيمىزكى: بىر كىشى «ئىلىملىك ۋە قۇدرەتلىك» دەپ تەرىپلەنسە ياكى ئۇ كىشى ناچار خۇلقلاردىن پاك كىشى بولسا، بۇ ھەم ئۇ كىشىنى ياخشى كۆرۈشكە سەۋەب بولىدۇ.

قەلبلەر تەبىئىي ھالدا ياخشى كۆرىدىغان سىددىقلارنىڭ سۈپەتلىرى ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالانى، پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە پەيغەمبەرلىرىنىڭ شەرىئەتلىرىنى بىلىشكە ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى ئىسلاھ قىلىش، ناچار، رەزىل خۇلقلاردىن پاك بولۇشقا قادىر بولۇشلىرىدۇر. ئۇشبۇ سۈپەتلەر سەۋەبلىك پەيغەمبەرلەر ياخشى كۆرۈلىدۇ. پەيغەمبەرلەردىكى بۇ سۈپەتلەرنى ئەگەر ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى بىلەن سېلىشتۇرساڭ، بۇ سۈپەتلەرنىڭ نەقەدەر ئاجىز سۈپەتلەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىسەن.

ئىلىمگە كەلسەك، ئاۋۋالقىلارنىڭ ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ئىلمى بارلىق نەرسىلەرنى تولۇق بىلىدىغان ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمىدىن كېلىدۇ. ﴿ئاللاھ غەيبنى بىلگۈچىدۇر، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى زەررە چاغلىق نەرسە ئاللاھتىن يىراق ئەمەستۇر، ئۇنىڭ (يەنى زەررە) دىن كىچىكرەك نەرسە بولسۇن، چوڭراق نەرسە بولسۇن، لەۋھۇلمەھپۇزدا خاتىرىلەنمىگىنى يوقتۇر﴾34/«سەبەئ»: 3. ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتلارغا خىتاب قىلىپ: ﴿سىلەرگە پەقەت ئازغىنا ئىلىم بېرىلگەنىدۇر﴾17/«ئىسرائ»: 85 دېگەن.

ئەگەر ئاسمان ۋە زېمىن ئەھلى ئاللاھ تائالانىڭ بىر چۈمۈلىنى يارىتىشتىكى ياكى بىر تال پاشىنى يارىتىشتىكى تەپسىلى ھېكمىتىنى تولۇق بىلىش ئۇچۇن توپلانغان تەقدىردە ئاللاھ تائالانىڭ ئىلىم ۋە ھېكمىتىنىڭ ئوننىڭ بىرىنمۇ بىلەلمەيدۇ. ﴿ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىلمىدىن (ئاللاھ) ئۇلارغا بىلدۈرۈشنى خاھلىغان نەرسىلەردىن (پەيغەمبەرلەرنىڭ تىلى ئارقىلىق بىلدۈرگەن نەرسىلەردىن) باشقا ھېچنەرسىنى بىلمەيدۇ﴾2/«بەقەرە»: 255.

بارلىق مەخلۇقاتلار ئۆزلىرى بىلگەن ئازغىنە ئىلىمنى ئاللاھ تائالانىڭ بىلدۈرۈشى بىلەن بىلگەندۇر. دېمەك، ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمىنىڭ بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ئىلمىدىن ئارتۇقلۇقى چەكسىزدۇر، ئاللاھ تائالانىڭ بىلىم - مەلۇماتلىرىنىڭ پايانى يوقتۇر.

قادىر بولۇش سۈپىتىگە كەلسەك، قادىر بولۇشمۇ ھەم مۇكەممەللىك سۈپىتىدۇر. بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ قۇدرىتىنى ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىگە مەنسۇپ قىلغىن، چۈنكى كۈچ - قۇۋۋەت جەھەتتە ئەڭ بۈيۈك، مۇلۇك جەھەتتە ئەڭ كەڭرى، جازالاش جەھەتتە ئەڭ قاتتىق، ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى باشقۇرۇشقا كۈچى يېتەرلىك بىر كىشىنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى ئۆزىنىڭ بەزى سۈپەتلىرىگە ۋە ئىنسانلارنىڭ بەزى ئىشلارىدىكى سىنىقىغا ئىگە بولۇشتۇر. شۇنداقتىمۇ ئۇ: ﴿ئۆزىدىن بىرەر زىيانىنى دەپئ قىلالمايدۇ. ئۆزلىرىگە بىرەر پايدىنى كەلتۈرەلمەيدۇ، (باشقىلارنىڭ) جېنىنى ئېلىشقا، (باشقىلارغا) ھايات بېغىشلاشقا ياكى (ئۆلۈكلەرنى) تىرىلدۈرۈشكە قادىر بولالمايدۇ﴾25/«فۇرقان»: 3.

بەلكى ئۇ كۆزىنى قارىغۇ بولۇپ قېلىشتىن ياكى تىلىنى گاچىلىقتىن، ياكى قۇلىقىنى گاسلىقتىن ۋەياكى تېنىنى كېسەل بولۇشتىن ساقلىيالمايدۇ. مەخلۇقاتلاردىن زەررىنى پەيدا قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ. ئۇ شەخس ئۆزى ۋە باشقىلار توغرىسىدا قادىر بولغان ئىشلارىدىكى قۇدرىتىمۇ ئۆزىدىن ئەمەس. بەلكى ئاللاھ ئۇنى، قۇدرىتىنى ۋە سەۋەبلىرىنى ياراتقۇچى، ئۇنىڭغا مۇمكىنچىلىك بەخش ئەتكۈچىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا زېمىنداكى ئەڭ كۈچلۈك ۋە ئەڭ بۈيۈك بىر پادىشاھقا بىر تال پاشىنى مۇسەللەت قىلىدىغان بولسا، ئۇ پاشا ئۇنى ھالاك قىلغان بولاتتى. دېمەك، بەندە پەرۋەردىگارى ئۆزىگە كۈچ - قۇدرەت بەرگەندىلا ئۇ كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا زېمىنداكى ئەڭ چوڭ پادىشاھلاردىن بىرى بولغان زۇلقەرنەيىن ھەققىدە: ﴿ئۇنىڭغا بىز زېمىندا ھەقىقەتەن كۈچ - قۇدرەت ئاتا قىلدۇق، ئۇنىڭغا ئۆز مەقسىتىگە يېتىشنىڭ يوللىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردۇق﴾18/«كەھف»: 84 دېگەن.

دېمەك، ئۇنىڭ بارلىق مۇلكى ۋە ھۆكۈمرانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭغا كۈچ - قۇدرەت ئاتا قىلغانلىقى بىلەن بارلىققا كەلگەن. بارلىق مەخلۇقاتلارنى باشقۇرۇش ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدىدۇر ۋە كامالى قۇدرىتى ئىچىدىدۇر. ئەگەر ئۇلارنى ئاللاھ تائالا ھالاك قىلسا، ئاللاھ تائالانىڭ مۇلكى ۋە ھۆكۈمرانلىقىدىن زەررىچىلىك نەرسە كېمەيتىپ كەتمەيدۇ. ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ مىلك ئوخشىشىنى ياراتسىمۇ، مەخلۇقاتلىرىغا پەرۋا قىلىپ قالمايدۇ. ئاللاھ تائالادىن باشقا قادىر زات يوقتۇر. ھەقىقىي مۇكەممەللىك، بۈيۈكلۈك، گۈزەللىك، ئۇلۇغلۇق، (مۇتلەق)

بويسۇندۇرۇش ۋە ئىگىدارچىلىق قىلىش ئاللاھ تائالاغىلا خاستۇر. ئەگەر قۇدرەت ئىگىسى بىرىنى قۇدرىتى، بۇيۇكلۈكى ۋە مۇكەممەل ئىلمى ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش تەسەۋۋۇر قىلىنسا، بۇ ياخشى كۆرۈشكە ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچكىم لايىق بولمايدۇ. مۇكەممەل پاكلىق ۋە مۇقەددەسلىك پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا خاستۇر. ئاللاھ تائالا تەڭدىشى يوق يېگانە زاتتۇر. رەقىبى يوق بىر زاتتۇر. ئۇنىڭدىن ئىلاھلىقنى تالاشقۇچى يوق، ھېچنېمىدىن بىھاجەت زاتتۇر. ئاللاھ تائالا خاھلىغىنىنى قىلىدۇ، خاھلىغان بويىچە ھۆكۈم چىقىرىدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمىنى رەت قىلىپ قايتۇرغۇچى ۋە ئۇنىڭ قازاسىنى كېچىكتۈرگۈچى يوقتۇر. ئۇنىڭ ئىلمىدىن ئاسمان - زېمىندىكى زەررە چاغلىق نەرسە چۈشۈپ قالمايدىغان، ھەممىنى تولۇق بىلىپ تۇرىدىغان زاتتۇر.

دېمەك، ئارىغلارنىڭ ئىلمىنىڭ مۇكەممەللىكى ئاللاھ تائالانى تونۇشتىن ئاجىز ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشتىدۇر. ئۇ ئاللاھ ئەسلا ھېچبىر شېرىكى بولمايدىغان دەرىجىدە مۇكەممەل ياخشى كۆرۈشكە لايىق زاتتۇر.

پەسل: ئاللاھنى تونۇش ۋە ئاللاھنىڭ جامالىغا قاراشنىڭ ئەڭ چوڭ لەززەت ئىكەنلىكى ۋە بۇ نېئىمەتتىن مەھرۇم قالغان كىشىنىڭلا باشقا لەززەتنى ئارتۇق بىلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنىكى، لەززەتلەر ئاڭ - ئىدراكلارغا ئەگەشكۈچىدۇر. ئىنسان ھەرخىل قۇۋۋەت ۋە تەبىئەتلەرنى ئۆزىگە جەم قىلغانىدۇر. ئىنساندىكى ھەربىر قۇۋۋەت ۋە تەبىئەتنىڭ لەززىتى بولىدۇ. ئىنساندىكى بۇ تەبىئەتلەر بىھۇدە يارىتىلغان ئەمەس، بەلكى بىر مەقسەت ئۈچۈن يارىتىلغانىدۇر. ئۇ مەقسەت تەبىئىيكى، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ تەلىپىدۇر.

تائامغا قىزىقىش تەبىئىتى ئىنسانىنىڭ ھاياتىنى داۋاملاشتۇرۇش سەۋەبى بولمىش غىزانى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن يارىتىلغاندۇر.

كۆرمەك ۋە ئاڭلىماق كۆرۈش ۋە ئاڭلاش قۇۋۋىتىنىڭ لەززىتىدۇر.

شۇنىڭدەك قەلبتە «ئىلاھىي نۇر» دەپ ئاتىلىدىغان بىر تەبىئەت بولىدۇ. بەزىدە بۇ تەبىئەت «ئەقىل، يوشۇرۇن كۆرۈش قۇۋۋىتى، ئىمان ۋە جەزمىيەت نۇرى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ تەبىئەت بارلىق ئىشلارنىڭ ھەقىقىتى ئۆز ئەينى بىلىنىشى ئۈچۈن يارىتىلغانىدۇر. چۈنكى، ئۇنىڭ تەقەززاسى ئىلىم - مەرىپەتتۇر. ئىلىم - مەرىپەت بولسا ئۇنىڭ لەززىتىدۇر.

كىچىككىنە نەرسە ھەققىدە ئىلمىگە ئېرىشىشنىڭ خۇشاللىنارلىق ئىش

ئىكەنلىكى، كىچىككىنە نەرسە بولسىمۇ ئۇنى بىلمەسلىكنىڭ كۆڭۈل يېرىم قىلىدىغان ئىش ئىكەنلىكى ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەس. بۇنداق بولۇشى ئىلىم لەززىتىنىڭ ئۈستۈن ئىكەنلىكى ۋە ئىلىم بولغانلا ئىنسان ئۆزىنىڭ مۇكەممەل بولىدىغانلىقىنى سەزگەنلىكى ئۈچۈندۇر. چۈنكى، ئىلىم ئەڭ گۈزەل سۈپەتتۇر. مۇكەممەللىك غايىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنسان زېرەكلىكى، ئىلمىنىڭ مۇكەممەل ئىكەنلىكى بىلەن ماختالسا تەبىئىي ھالدا خۇشاللىنىدۇ. دېھقانچىلىق ۋە تىككۈچىلىكنى بىلىش لەززىتى مۇلكىي ئىدارە ۋە كىشىلەرنى باشقۇرۇشنى بىلىش لەززىتىگە ئوخشىمايدۇ. شېئىر ۋە گىرامماتىكنى بىلىش لەززىتى ئىللاھ تائالانى، پەرىشتىلىرنى، ئاسمانلار ۋە زېمىننىڭ سەلتەنىتىنى تونۇش لەززىتىگە ئوخشىمايدۇ. بەلكى ئىلمىنىڭ لەززىتى ئىلمىنىڭ ئۇلۇغ بولۇشىغا قاراپ ئۇلۇغ بولىدۇ. ئىلمىنىڭ ئۇلۇغ بولۇشى مەلۇماتنىڭ ئۇلۇغ بولۇشىغا قاراپ ئۇلۇغ بولىدۇ.

بۇ سۆزلەردىن ئۇلۇغ ئىلمىنىڭ ئەڭ لەززەتلىك ئىلىم - مەرىپەت ئىكەنلىكى، ئىلمىنىڭ ئۇلۇغ بولۇشى مەلۇماتنىڭ ئۇلۇغ بولۇش مىقدارىچە بولىدىغانلىقى ئايان بولىدۇ.

ئەگەر مەلۇماتلار ئىچىدە ئەڭ بۈيۈك، ئەڭ مۇكەممەل، ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ كاتتا بىرنەرسە بار بولسا، ئۇ نەرسىنى بىلىش ئەڭ لەززەتلىك ۋە ئەڭ ئۇلۇغ ئىلمىنى بىلگەنلىك ئىكەنلىكىدە ھېچ شۈبھە يوقتۇر.

كاشكى ھېس قىلسامچۇ! كائىناتتىكى بارلىق نەرسىلەرنى ياراتقۇچى، ئۇنى مۇكەممەللەشتۈرگۈچى، بېزىگۈچى، ئەۋزەلا بارلىققا كەلتۈرگۈچى، قايتا تىرىلدۈرگۈچى ۋە تەرتىپلىگۈچى ئىللاھ تائالادىنمۇ بۈيۈك، ئالىي، مۇكەممەل، ئۇلۇغ ۋە كاتتا بىر زات بارمۇ؟ پادىشاھلىق، مۇكەممەللىك، گۈزەللىك، كۆركەملىك، ئۇلۇغلۇقتا ۋە ئۇلۇغلۇقىنى، مۇكەممەللىكنى، ئىشلىرىنىڭ ئاجايىباتلىرىنى سۈپەتلىگۈچىلەرنىڭ سۈپەتلىشىمۇ تولۇق بايان قىلالمايدىغان جانابىي ئىللاھ تائالادىنمۇ ئالىيجاناب بىرى بارمۇ؟!

شۇڭا، ئىلىم - مەرىپەت لەززىتىنىڭ بەش سەزگۈ ئەزا بىلەن ھېس قىلىنىدىغان بارلىق لەززەتلەردىن كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى بىلىشىڭ كېرەك. چۈنكى، ئىلمى مۇكەممەل كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە يوشۇرۇن سۈپەتلەر ئاشكارا لەززەتلەردىن غالىبتۇر. ئەگەر بىر ئادەم سېمىز توخۇ ۋە ھالۋا يېيىش لەززىتى بىلەن باشلىق بولۇش، دۈشمەنلەرنى بويسۇندۇرۇش ۋە ئۇلارنى ئىستىلا قىلىش ھۇزۇرى ئارىسىدا ئۆز ئىختىيارىغا قويۇلسا، ئەگەر كىشى ھىممىتى پەس، قەلبى ئۇلۇك ۋە ھايۋانىي شەھۋىتى كۈچلۈك كىشى بولسا، توخۇ ۋە ھالۋىنى تاللايدۇ. ئەگەر ئۇ ئالىي ھىممەت ۋە ئەقلى كامىل كىشى بولسا، ئەمەل ئىگىسى بولۇشنى تاللايدۇ ۋە ئۇنىڭ

ئۇچۇن ئاچ - سۇسىز، زۆرۈر ئوزۇقنى يېمەي بىرنەچچە كۈن سەبر قىلىش تەس كەلمەيدۇ. مانا بۇ، ئۇنىڭ باشلىق بولۇشىنى تاللىغانلىقى ئۇنىڭ نەزەرىدە ئەمەل-مەنسەبنىڭ ياخشى تائىلاردىن لەززەتلىك ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر.

ئالىي ھىممەت ۋە ئەيىب - نۇقساندىن خالىي كىشىگە ئەمەل - مەرتىۋە لەززىتى ئەڭ غالىب لەززەت بولغىنىدەك، ئاللاھ تائالانى تونۇش ۋە ئىلاھىي ئىشلارنىڭ سىرلىرىغا قاراش لەززىتى كىشىلەرگە غالىب كەلگەن ئەڭ يۇقىرى لەززەت بولغان باشلىق بولۇش لەززىتىدىن بەكرەك لەززەتلىكتۇر. بۇنى پەقەت ھەر ئىككى لەززەتنى تېتىپ باققان كىشىلا بىلىدۇ. شۇبھىسىزكى، ئۇشبۇ ئەڭ يۇقىرى لەززەتنى تېتىغان كىشى ئايالالارغا ببرىلمەسلىك، يالغۇزلۇق، پىكىر قىلىش ۋە ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىشنى تاللايدۇ، ئىلىم - مەرىپەت دېگىنلىرىغا شۇڭغۇيدۇ ۋە ئەمەل - مەنسەبنى تاشلايدۇ. ئۇنىڭ ئەمەلنىڭ يوقىلىدىغانلىقى، باشقۇرىدىغان كىشىلەرنىڭمۇ يوقىلىدىغانلىقى، باشلىقلىق قىينچىلىق بىلەن ئارىلاشقانلىقى ۋە كەسكىن ھالاكەت ئىكەنلىكىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن، كىشىلەرنى باشقۇرۇش ئىشىنى تۆۋەن كۆرىدۇ. ئۇنىڭ نەزەرىدە ئاللاھ تائالانى تونۇش، ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرىنى بىلىش، قىلىش - ئېتىشلىرىنى ۋە ئۇ زاتنىڭ مەملىكىتىنىڭ تۈزۈمىنى بىلىش ئىنتايىن چوڭ ئىش بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ زاتنىڭ مەملىكىتى تالاشقۇچىدىن ۋە بىئارام قىلغۇچىدىن خالىيدۇر. ئارقىمۇئارقا كەلگەنلەرنى سىغدۇرۇپ، ئۇلارغا تار كېلىپ قالمايدۇ. بۇلارنى بىلىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانى تونۇغۇچى ﴿كەئبىلكى ئاسمان ۋە زېمىنچە كېلىدىغان جەننەت﴾3/«ئال ئىمران»: 133 نى كۆرۈشى بىلەن جەننەت باغچىلىرىدا يايرايدۇ. جەننەت مېۋىلىرىنى ئۈزىدۇ. جەننەتنىڭ كۆللىرىدىن سۇ ئىچىدۇ. ئۇ كىشى بۇ نېئىمەتلەرنىڭ ئۈزۈلۈپ قالمايدىغانلىقىدىن خاتىرجەمدۇر. چۈنكى، ئۇ نېئىمەتلەر ئەبەدى ۋە مەڭگۈلۈك بولۇپ، ئۇنى ئۆلۈم ئۈزۈپ قويمايدۇ. چۈنكى، ئۆلۈم ئاللاھ تائالانى تونۇش ئورنىنى يېقىتۇەتمەيدۇ. ئاللاھ تائالانى تونۇش ئورنى بولسا روھتۇر. شۇنىسى ئېنىقكى، ئۆلۈم پەقەت روھنىڭ ھالىنى ئۆزگەرتىدۇ، لېكىن روھنى يوقىتالمايدۇ.

ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچىلار ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا پەرقلىق دەرىجىلەردە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ دەرىجىلىرىنىڭ پەرقلىرىنى ھېسابلاپ بولغىلى بولمايدۇ. بۇ ئىشلار پەقەت زەۋق ئارقىلىق بىلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ھېكايە قىلىشنىڭ پايدىسى بەك ئازدۇر. بۇ سۆزلەر ساڭا ئاللاھ تائالانى تونۇشنىڭ ئەڭ لەززەتلىك ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆتۈپ بىر لەززەتنىڭ يوقلۇقىنى بىلدۈرىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەبۇ سۇلايمان ئەددارانىي رەھمەھۇللاھ ئېيتۇر: «ئاللاھ تائالانىڭ شۇنداق بەندىلىرى بارکى، ئۇلارنى ئاللاھ تائالادىن دوزاخ قورقۇنچىسى

ۋە جەننەت ئۈمىدى مەشغۇل قىلالمايدۇ، شۇنداق ئىكەن، دۇنيا ئۈلارنى ئاللاھ تائالادىن قانداقمۇ مەشغۇل قىلالىسۇن؟!»

مەئرۇف ئەلكەرخىينىڭ بىر ھەمراھى ئېيتىدۇ: مەن مەئرۇف ئەلكەرخىيگە:

— قايسى نەرسە سېنى ئىبادەتكە باشلىدى؟ — دېگەنىدىم، ئۇ لام - جىم دېمىدى. مەن:

— ئۆلۈمنى ئەسلەشمۇ؟ — دېدىم. ئۇ:

— ئۆلۈم قانداق نەرسە؟ — دېدى.

— ئەمىسە قەبرنى ئەسلەشمۇ؟

— قەبر دېگەن نېمە؟

— ئەمسە دوزاختىن قورقۇش ۋە جەننەتنى ئۈمىد قىلىشمۇ؟

— ئۇ نېمە؟ بىر پادىشاھنىڭ قولىدا ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھەممىسى بولسا ۋە سەن ئۇ پادىشاھنى ياخشى كۆرسەڭ، ئۇنىڭ سۆيگۈسى سەندىن ئېيتىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنتۇلدۇرىدۇ. ئەگەر سەن بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىدا تونۇشۇش بولسا، ئۇ پادىشاھ ساڭا شۇلارنىڭ ھەممىسىگە قارىغاندىمۇ بەكرەك كۆپايە قىلىدۇ.

ئەھمەد ئىبنى فەتھە رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر:

— مەن بىشر ئىبنى ھارىسنى چۈشۈمدە كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن:

— مەئرۇف ئەلكەرخىينىڭ ئەھۋالى قانداق؟ — دەپ سورىغانىدىم، ئۇ بېشىنى مىدىرلىتىپ:

— بىزنىڭ ئارىمىزنى پەردىلەر توسۇۋالدى. مەئرۇف ئەلكەرخىي ئاللاھ تائالاغا ئۇنىڭ جەننىتىگە قىزىقىپ ياكى دوزىخىدىن قورقۇپ ئىبادەت قىلمىغان ئىدى، پەقەت ئاللاھ تائالاغا ئىنتىزار بولۇپ ئىبادەت قىلغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۆز دەرگاھىغا كۆتۈردى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئۆزى ئارىسىدىكى پەردىلەرنى كۆتۈرۈۋەتتى، — دېدى.

دېمەك، بىر كىشىدە ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ھاسىل بولسا، ئۇنىڭ قەلبى ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈشكە غەرق بولىدۇ ۋە جەننەتكە، دوزاخقا قارىمايدۇ. چۈنكى، ئۇ كىشى ئەڭ يۇقىرى نېئىمەتكە يەتكەن بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنى ئۇنتۇش ئىبغىردۇر ئۇنىڭ دوزىخىدىن،

ئاللاهقا يېتىش ياخشىدۇر ئۇنىڭ جەننىتىدىن.

بۇ سۆزنى دېگۈچى بۇ سۆزى بىلەن قەلبىنىڭ ئاللاه تائالانى تونۇشتىكى لەززىتىنى ئىرادە قىلغانىدۇر. شەكسىزكى، ئاللاه تائالانى تونۇش يېيىش، ئىچىش ۋە نىكاھلىنىش لەززىتىدىن ئارتۇقتۇر. چۈنكى، جەننەت سەزگۈ ئەزالارنىڭ مەنپەئەت ئېلىش كانىدۇر. قەلبنىڭ لەززىتى پەقەت ئاللاه تائالاغا ئۇچرىشىشتىدۇر.

شۇنى بىلگىنكى، ئاخىرەتتە ئاللاه تائالاغا قاراش لەززىتى دۇنيادىكى ئىلىم - مەرىپەت لەززىتىدىن زىيادە بولىدۇ. ئاللاه تائالانىڭ مەخلۇقاتلارغا قويغان يولى شۇنى تەلەپ قىلىدۇكى، ئىنسان نەپسى بەدەن توسالغۇلىرى، شەھۋەت تەلەپلىرى ۋە ئىنساني سۈپەتلەردىن غالىب كېلىدىغان سۈپەتلەر بىلەن پەردىلەنسە، كۆرۈشكە قادىر بولالمايدۇ. بەلكى بۇ ھايات زۆرۈر ھالدا ئىنسان نەپسىدىن پەردىلىنىدۇ. بۇ بولسا كۆزلەرنىڭ كۆرۈشىنى كىرپىكلەرنىڭ توسقىنىغا ئوخشايدۇ. بۇ سۈپەتلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن كۆرۈشكە توسالغۇ بولىدىغانلىقى سەۋەبى ھەققىدە سۆزلىسەك، گەپ ئۇزىراپ كېتىدۇ. توسالغۇ ئۆلۈم بىلەن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندە، ئىنسان نەپسى دۇنيا بىلەن بىر تۇرلۈك بۇلغۇنۇش بار ھالەتتە قالىدۇ. ئاندىن جەننەت ئەھلى جەننەتكە كىرگۈزۈلۈپ بارلىق بۇلغىنىشلاردىن پاكلانغاندا، ئاللاه ئەززە ۋەجەللە ئۇلارنىڭ ئۆزىنى دۇنيادا تونۇش مىقدارىچە ئاشكارا بولىدۇ.

دېمەك، دۇنيادا ئاللاه تائالانى تونۇمغان ھەرقانداق كىشى ئاللاه تائالانى ئاخىرەتتە كۆرەلمەيدۇ. دۇنيادا ئاللاه تائالاغا دوست بولمىغان كىشى ئاخىرەتتە ئاللاه تائالاغا يېقىندىن دوست بولالمايدۇ. بىر كىشى نېمە تېرىسا، شۇنى ئورۇيدۇ. ئىنسان قانداق ياشىغان بولسا، شۇ بويىچە ئۆلىدۇ. ئىنسان ئۆزىگە ھەمراھ بولغان ئىلىم - مەرىپەتنىڭ ئۆزى بىلەن ھۇزۇرلىنىدۇ. لېكىن، ئىلىم - مەرىپەت ئۆلۈم كېلىپ پەردىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان نەرسىگە ئايلىنىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئاخىرەتتە لەززەت ھەسسىلەپ بولىدۇ. ھەقىقي ھايات ئاخىرەتتىكى ھاياتتۇر. ئاللاه تائالا: ﴿ئەگەر ئۇلار بىلسە ئىدى، ئاخىرەت يۇرتى ھەقىقي ھايات ئىدى﴾29/«ئەنكەبۇت»: 64 دېگەن.

ئاخىرەتتىكى ھەقىقي ھايات ئىلىم - مەرىپەت مىقدارىچە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەدىسته: «كىشىلەرنىڭ ياخشىسى ئۆمرى ئۇزۇن ۋە ئەملى ياخشى بولغىنىدۇر» دېيىلگەن[1].

بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئىلىم - مەرىپەت داۋاملىق تەپەككۇر قىلىش، زىكىر

[1] ئەھمەد (17716). تىرمىزي: (2330) «ھەسەن، سەھىھ» دېگەن. ئالبانىي: («ئەسسلسىلە-تۇسسەھىھە»، 1836) «سەھىھ» دېگەن. ئابدۇللاه ئىبنى بۇسر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئېيتىش، نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىش، دۇنيا ئالاقىلىرىدىن ئۆزىنى تارتىش ۋە ئىلىم تەلەپ قىلىشقا ئاتلىنىش ئارقىلىق ئۇزۇن ۋاقىتتا ئاندىن تولۇقلىنىدۇ، كۆپىيىدۇ ۋە كېڭىيىدۇ.

بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن بۇ مەزمۇنلار ئارقىلىق سەن ياخشى كۆرۈشىنىڭ مەنىسىنى، ئىلىم - مەرىپەت لەززىتىنىڭ مەنىسىنى، قاراش ۋە ئۇنىڭ لەززىتىنىڭ مەنىسىنى، ئۇنىڭ كامالەت ئەھلىنىڭ قارىشىدا بارلىق لەززەتلەردىن لەززەتلىك بولۇشىنىڭ مەنىسىنى بىلدىڭ.

پەسىل: ئاللاھنى ياخشى كۆرۈشنى كۈچلەندۈرىدىغان سەۋەبلەر، ياخشى كۆرۈشتە كىشىلەرنىڭ پەرقلىق بولىدىغانلىقى ۋە ئاللاھ تائالانى تونۇشتا كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىلىرىنىڭ كەمچىل بولۇپ قېلىش سەۋەبى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، ئاللاھ تائالانى بەك ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەر ئاخىرەتتە ئەڭ بەختلىك ۋە ھالى ئەڭ ياخشى بولىدىغان كىشىلەردۇر.

چۈنكى، ئاخىرەتنىڭ مەنىسى «ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا بېرىش ۋە ئۇ زات بىلەن ئۇچرىشىپ بەخت - سائادەت تېپىش» دېمەكتۇر. ئۇزۇن ۋاقىت كۈتكەندىن كېيىن، ئاشىقنىڭ مەشۇقى يېنىغا كېلىشى ۋە ئۇنى ھېچقانداق قىينىچىلىق ۋە توسالغۇسىز كۆرەلىشى نېمىدېگەن كاتتا نېئمەت - ھە!

لېكىن، بۇ نېئمەت ياخشى كۆرۈش مىقدارىچە بولىدۇ. ياخشى كۆرۈش قانچە زىيادە بولسا، لەززەتمۇ شۇنچە زىيادە بولىدۇ. مۇئمىن ياخشى كۆرۈشنىڭ يىلتىزىدىن ئايرىلمايدۇ. چۈنكى، مۇئمىن ئىلىم - مەرىپەت يىلتىزىدىن ئايرىلمايدۇ. قاتتىق ياخشى كۆرۈش ۋە ياخشى كۆرۈشنىڭ ئىنسان ۋۇجۇدىنى ئىگىلىشى بولسا كۆپ كىشىلەردە بولمايدۇ. شەكسىزكى، بۇ ھالەت ئىككى سەۋەبتىن ھاسىل بولىدۇ:

بىرىنچىدىن: دۇنيا ئالاقىلىرىدىن ئۆزىنى تارتىش ۋە ئاللاھ تائالادىن ئۆزگە نەرسىلەرنىڭ مۇھەببىتىنى قەلبتىن چىقىرىپ تاشلاش بىلەن ھاسىل بولىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈشنىڭ ئاجىز بولۇپ قېلىشىنىڭ بىر سەۋەبى دۇنيا مۇھەببىتىنىڭ كۈچلۈك بولۇپ قېلىشىدۇر. قەلب دۇنياغا قانچىكى بېرىلسە، ئاللاھ تائالادىن شۇنچىكى يىراقلىشىدۇ. دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئىككى كۈندەش ئايالغا ئوخشايدۇ.

قەلبتىن دۇنيا سۆيگۈسىنى چىقىرىپ تاشلاش يولى بولسا زاھىدلىق يولىدا مېڭىش، سەبرچان بولۇش، بۇ ئىككىسىدە ھەم قورقۇش، ھەم ئۈمىدۋار بولۇش،

«تەۋبە قىلىش توغرىسىدا» ، «سەبر قىلىش توغرىسىدا» ، «شۈكۈر قىلىش توغرىسىدا» ، «زاھىدلىق توغرىسىدا» ، «قورقۇش توغرىسىدا» دېگەن تېمىلاردا ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ماقاملاردا بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن مەزمۇنلارغا ئەمەل قىلىش ئارقىلىق بولىدۇ.

ئىككىنچىدىن: ئاللاھ تائالانى تونۇشنىڭ كۈچلۈك بولۇشى ئۇ زاتنى ياخشى كۆرۈشنىڭ كۈچلۈك بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ. ئىلىم - مەرىپەت ھاسىل بولغاندا، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ياخشى كۆرۈش ھاسىل بولىدۇ. شۇ ئىلىم - مەرىپەتكە بولسا قەلب دۇنيا مەشغۇلاتلىرىدىن خالىي قالدۇرۇلغاندا، ساپ پىكىر قىلىش، دائىما زىكىر ئېيتىش، تىرىشىپ ئىلىم تەلەپ قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ قىلىم - ئېتىملىرىنى دەلىل سۈپىتىدە كەلتۈرۈش قاتارلىقلار يەتكۈزىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ قىلىم - ئېتىملىرىنىڭ ئەڭ ئەقەللىي مىسالى پەرىشتىلەر ۋە ئاسمانلارنىڭ سەلتەنىتى شۇنداقلا زېمىن ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىكى نەرسىلەردۇر.

قۇياش ـــ ھەجمىنىڭ كىچىك كۆرۈنۈشىگە قارىماي ـــ زېمىندىن يۈز ئاتمىش نەچچە ھەسسە چوڭدۇر. زېمىن ھەجمىنىڭ قۇياشقا سېلىشتۇرغاندا بەك كىچىك ئىكەنلىكىگە قارىغىن، ئاندىن قۇياشنىڭ ھەجمىنىڭ قۇياش مەركەزلەشكەن تۆتىنچى ئاسمانغا[1] قارىغاندا قانچىلىك كىچىكلىكىگە قارىغىن! تۆتىنچى ئاسمان ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئاسمانلارغا سېلىشتۇرغاندا تولىمۇ كىچىكتۇر. يەنە «يەتتە قات ئاسمان كۇرسىي ئالدىدا بەئەينى چۆلگە تاشلانغان بىر تال ھالقىغا ئوخشايدۇ، كۇرسىي بولسا ئەرش ئالدىدا قۇم دېگىزىغا تاشلاپ قويۇلغان بىر تال مونچاققا ئوخشايدۇ»[2].

ئاندىن زېمىندىن ئېلىنغان بىر ئوچۇم تۇپراقتىن يارىتىلغان ئادەملەر ۋە جىمى ھايۋاناتلارنىڭ زېمىنغا نىسبەتەن نەقەدەر كىچىك ئىكەنلىكىگە قارىغىن! شۇ جۈملىدىن پاشا سەن تونۇيدىغان كىچىك ھايۋانلاردىن ـــ ھاشارەتلەردىن بىرىدۇر. نەق شۇ تاپتىكى ئەقلىڭ بىلەن قارىغىنكى، ئاللاھ تائالا كىچىككىنە پاشىنى ھايۋاناتلارنىڭ ئەڭ چوڭى بولغان پىلنى ياراتقانىدەك يارىتىپ، ئۇنىڭغا ئىككى قاناتنى قانداق زىيادە قىلغان، شۇ پاشىغا ئاڭلاش، سېزىش ۋە يېيىش ئەزالىرىنى قانداق ئورناتقان، نىشانىنى ئىزدەپ تېپىش، قوغدىنىش ۋە ھەزىم قىلىشتەك قابىلىيەتلەرنى ۋە خاھلىسا ئۇچالايدىغان قانات، خاھلىسا قان

[1] قۇياش تۆتىنچى ئاسماندا دېيىش ئىجتىھادىي ھۆكۈمدۇر. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

[2] ئىبنى ھىببان (361). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى ئىنتايىن زەئىپ» دېگەن. ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە» ، 109) «سەھىھ» دېگەن. ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

شوريالايدىغان ئۆتكۈر تۇمشۇقىنى قانداق ئاتا قىلغان - ھە!

ھەسەل ھەرىسىنىڭ گۈل - چېچەكلەرنى ئىستىمال قىلىشىغا، مەينەت نەرسىلەردىن ساقلىنىدىغانلىقىغا ۋە چوڭىغا ئىتائەت قىلىدىغانلىقىغا قارىغىن! ھەتتا ھەسەل ھەرىسىنىڭ چوڭى مەينەت نەرسىلەرنى يەپ كەلگەن ھەرقانداق ھەسەل ھەرىسىنى ئۆلتۈرۈۋېتىدىغانلىقىغا ۋە ئۇنىڭ ئالتە بۇلۇڭ شەكىللىك كۆنەك تاللىغانلىقىغا قارىغىن. ھەسەل ھەرىسى ھەرگىزمۇ تۆتبۇلۇڭلۇق، يۇمىلاق ياكى بەش بۇلۇڭلۇق كۆنەك بىنا قىلمايدۇ. بەلكى ئۆزىگىلا خاس بولغان ئالتە بۇلۇڭلۇق كۆنەك ياسايدۇ. شەكىللەر ئىچىدە ئەڭ كەڭ ۋە سىغىمى ئەڭ چوڭ بولغىنى يۇمىلاق ياكى ئۇنىڭغا يېقىن شەكىلدۇر. تۆتبۇلۇڭلۇق شەكىلنىڭ بۇلۇڭلىرى بىكار قالىدۇ، ئەگەر ئۇۋۇسىنى يۇمىلاق ھالەتتە بىنا قىلسا، ئۇۋۇننىڭ سىرتىدا بوش يوچۇقلار قالاتتى. چۈنكى، يۇمىلاق شەكىللەر قاتلاپ بىر يەرگە كەلتۈرۈلسە، جىپسلاشقان ھالەتتە بىر يەرگە كەلمەيدۇ. شۇڭا، ھېچقانداق شەكىل يۇمىلاق شەكىلدەك سىغىمچان ئەمەس. ئالتە بۇلۇڭلۇق كۆنەك بولغاندىلا، ھېچقانداق يوچۇق قالماستىن يېقىن كەلتۈرۈلسە جىپسلىشىپ كېلەلەيدۇ. ھەسەل ھەرىسى شۇنچە كىچىك ۋە ئاجىز تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئاللاھ تائالانىڭ بۇلارنى قانداق ئىلھام قىلغانلىقىغا قارىغىن! ھاشارەتلەر ھەققىدىكى بۇ ئازغىنە نۇردىن ئىبرەت ئالغىن! بۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرگە قاراش بىلەن ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىلىم - مەرىپەت ئاشىدۇ، شۇ ئارقىلىق ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش زىيادە بولىدۇ.

كىشىلەرنىڭ ئاللاھنى ياخشى كۆرۈشتە پەرقلىق بولۇشىدىكى سەۋەبنىڭ بايانى توغرىسىدا

بىلگىنىكى، ھەممە كىشى بىردەك ئاللاھنى ياخشى كۆرىدۇ. لېكىن، ھەرکىمنىڭ ئىلىم - بىلىمى بىردەك بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ياخشى كۆرۈشتىمۇ بىردەك بولمايدۇ.

كۆپىنچە كىشىلەر ئاللاھ تائالانى تونۇشتا ئۆز قۇلاقلىرى بىلەن ئاڭلىغان ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىدىن ئۆزگىنى بىلمەيدۇ.

يېتىشكەن ئالىم كىشى ھەقتائالانىڭ مەخلۇقاتلارنى يارىتىشتا ئەقىللەرنى لال قىلغۇدەك دەرىجىدىكى تەپسىلاتىغا قارايدۇ. شۇ ئارقىلىق ئالىم قەلبىن ئاللاھ تائالانى تېخىمۇ ئۇلۇغلايدۇ ۋە تېخىمۇ ياخشى كۆرىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلارنى يارىتىش ئاجايىباتلىرىنى بىلىشتىن ئىبارەت ئۇشبۇ ئىلىم ئالىمنى بىپايان بىر ئوكيانغا ئېلىپ بارىدۇ.

كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىلىرىنىڭ ئاللاھ تائالانى تونۇشتىن ئاجىز كېلىشىنىڭ سەۋەبى

شۇنى بىلگىنىكى، بارلىققا كەلتۈرگۈچى كۆرۈنمىسۇن، كۆرۈنمىسۇن، بارلىققا كەلتۈرۈلگەن نەرسە ئۇنى بارلىققا كەلتۈرگۈچىنىڭ مەۋجۇدلۇقىغا، بارلىققا كەلتۈرگۈچىنىڭ ئىلمى بارلىقىغا، ھاياتىي كۈچكە ئىگە ۋە قۇدرەتلىك ئىكەنلىكىگە ـــ گەرچە بۇلار بەش سەزگۈ ئەزالىرى بىرەرسى بىلەن ھېس قىلىنمىغان تەقدىردىمۇ ـــ ناھايىتى ئوچۇق دەلىلدۇر.

ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ مەۋجۇدلۇقى، ئىلمى، قۇدرىتى ۋە باشقا سۈپەتلىرىگە بىزلەر كۆرۈپ تۇرغان تاغۇ - تاش، دەل - دەرەخ، سېغىز تۈپراق، ئۆسۈملۈك - ھايۋانات، ئاسمان - زېمىن، ئاي - يۇلتۇز، قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىز قاتارلىق بارچە نەرسىلەر دەلىلدۇر. شۇنداقلا، ھەقتائالانىڭ ئۇشبۇ سۈپەتلىرىگە بالا نەپسىمىز، تەن - جانىمىز، ھال - ئەھۋالىمىز، قەلبىمىز، ئىش - ھەرىكەت ياكى جىم تۇرۇشلىرىمىزدىكى بارلىق باسقۇچلارنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى بىرىنچى دەلىلدۇر.

تەبىئەت دۇنياسىدىكى بارلىق نەرسىلەر ئۆزىنىڭ بىر ياراتقۇچىسى، ئورۇنلاشتۇرغۇچىسى، باشقۇرۇپ تۇرغۇچىسى ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچىسى بارلىقىغا گۇۋاھ بولىدىغان تىرىك دەلىلدۇر. مانا ئۇلار ھەقىقەتتە ئاللاھ تائالانىڭ بار ۋە دائىما ھايات ئىكەنلىكىگە، ئىلمى، قۇدرىتى، شەپقىتى، ھېكمىتى، ئۇلۇغلۇقى ۋە كاتتىلىقىغا دەلىلدۇر. چۈنكى، ھەرقانداق زەررە چاغلىق نەرسىمۇ ئۆز - ئۆزىنى پەيدا قىلالمايدىغانلىقى، بەلكى ئۇنى پەيدا قىلغۇچىغا موھتاج ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدۇ. لېكىن، بىزنىڭ ئەقلىمىز جانابىي ئاللاھ تائالانى تولۇق بىلىشتە بەجايىكى كۈندۈزدىكى شەپەرەڭگە ئوخشاپ قالغان. شەپەرەڭ كۈندۈزدە كۆرەلمەيدۇ، كېچىدە كۆرىدۇ. شەپەرەڭنىڭ كۈندۈزدە كۆرەلمەسلىكى كۈندۈزنىڭ يوشۇرۇنۇۋالغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى كۈندۈزنىڭ قاتتىق يورۇق، ئاشكارا ۋە شەپەرەڭنىڭ بولسا كۆزنىڭ ئاجىز بولغانلىقىدىندۇر. شۇنىڭغا ئوخشىغان، بىزنىڭ ئەقىللىرىمىز جانابىي ئاللاھ تائالانى تولۇق بىلىشتىن ئاجىزدۇر. ئۆز نۇرىنى يورۇتۇش بىلەن پەردىلىنىپ، شۇ نۇرى بىلەن كۆزلەردىن يوشۇرۇن بولغان ئاللاھ تائالا بارلىق ئەيىب - نۇقسانلاردىن پاكتۇر.

بۇ بولسا چۈشەنچىلەرنىڭ ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالانى تونۇشتىن ئاجىز كېلىپ قېلىشنىڭ سەۋەبىدۇر.

بۇنىڭدىن باشقا ئىنسان چۈشەنگەن نەرسىلەرمۇ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىگە

دەللىدۇر. ئىنسان ئۇنى ئۆزىگە ئەقىل كىرمىگەن گۆدەك ۋاقتىدىلا ھېس قىلىدۇ. ئىنسان بىر غەمگە غەرق بولسا، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدۇ ۋە ئۇ ئىنساندا چۈشىنىش تەبىئىتى ئاستا - ئاستا نامايان بولىدۇ ھەمدە ئۇ ئۆزى چۈشەنگەن نەرسىلەرنى ئۆزلەشتۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ شۇ نەرسىلەرگە ئادەتلىنىدۇ. ئاندىن شۇ ئادەتلەرنىڭ تەسىرى ئۇزۇن مۇددەت ئۆزلەشكەنلىكى سەۋەبىدىن ئۇنى ھەيران قالدۇرماس ھالغا كېلىدۇ.

شۇنىڭدەك ئىنسان ناتونۇش بىر ھايۋان ياكى ئۆسۈملۈكنى ۋەياكى ئاللاھ تائالانىڭ پەۋقۇلئاددە ئىشلىرىدىن بىر ئاجايىپ ئىشنى كۆرسە، ئەجەبلىنىپ: «سۇبھانەللاھ، سۇبھانەللاھ» دەيدۇ. ئىنسان كۈندۈزلىرى دائىما ئۆزىنى، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ۋە نۇرغۇن كۆندۈرۈلگەن ئۆي / مەھەللە ھايۋانلىرىنى كۆرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىگە كەسكىن دەللىدۇر. ئىنسان ئۇ نەرسىلەرنى ئۇزۇندىن بېرى كۆرۈپ كۆنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرەت كامالىنىڭ دەللىلىرى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالمايدۇ.

ئەگەر بىر قارىغۇ كىشى ئەقىل - ھوشى جايىدا بالاغەتكە يەتسە، ئاندىن ئۇنىڭ كۆزى ئېچىلىپ، نەزەرى كۆڭ ئاسمانغا، قارا زېمىنغا، دەل - دەرەخلەرگە، ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلارغا بىرلا چۈشسە، بۇ ئاجايىباتلارنى كۆرۈپ قاتتىق ھەيرانۇھەس بولۇپ، ئۇلارنىڭ ياراتقۇچىسىنىڭ قۇدرىتىگە بولغان پولاتتەك شاھىدلىقى ئالدىدا شۇ كىشىنىڭ ئەقلىنىڭ ئادىشىپ قېلىشىدىن قورقىدۇ.

بۇ ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش شەھۋەتلەرگە باش چۆكۈرۈشتىن ئىبارەت سەۋەبلەر كىشىلەرگە ئىلىم - مەرىپەت نۇرى بىلەن يورۇقلۇق تەلەپ قىلىش يولىنى ۋە ئىلىم - مەرىپەتنىڭ كەڭ كەتكەن دېڭىزىدا ئۈزۈش يولىنى توستى.

ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

پەسىل: ئاللاھقا ئىنتىزار بولۇشنىڭ مەنىسى

ياخشى كۆرۈش، ياخشى كۆرۈشنى دەللىلەر بىلەن ئىسپاتلاش ھەققىدىكى بايانلار ۋە ئىنتىزار بولۇشنىڭ ياخشى كۆرۈشنىڭ مېۋىلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى ئىلگىرى سۆزلەندى. چۈنكى، بىرنەرسىنى ياخشى كۆرگەن كىشى ئۇنىڭغا ئىنتىزار بولىدۇ.

بىر تەرەپتىن بىلىنگەن ۋە يەنە بىر تەرەپتىن بىلىنمىگەن نەرسە قىزىقىشنى قوزغايدىغانلىقىنى بىلگىن.

ئەسلا بىلىنمىگەن نەرسىگە بولسا زىنھار قىزىقىش بولمايدۇ. كۆرگەندىلا مۇكەممەل بىلىش ھاسىل بولىدۇ. ئاللاھ تائالانى كۆرۈش ئاخىرەتتە مۇئمىنلەرگە مۇمكىن بولىدۇ.

شۇنى بىلگىنكى، ئىلاھىي ئىشلارنىڭ چېكى يوقتۇر. ھەر بەندىگە مەلۇم ئىلاھىي ئىشلار بىلدۈرۈلىدۇ. چەكسىز ئىشلار يەنە شۇ پېتى قېلىپ قالىدۇ. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغۇچى بارلىق ئىشلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا مەلۇم ئىكەنلىكىنى ۋە ئۆزى ئۇنتۇغان نەرسىلەرنىڭ ئۆزى بىلدىغان نەرسىلەردىن كۆپ ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. شۇ بائىس، بەندە ئىلىم - مەرىپەت ئاساسىغا ئېرىشىشكە ئىشتىياق باغلايدۇ. تۇنجى تەشنا بولۇش «ئۇچرىشىش ۋە كۆز بىلەن كۆرۈش» دەپ ئاتىلىدىغان مەنە بىلەن ئاخىرەتتە ئاخىرلىشىدۇ. تەشنا قەلبنىڭ دۇنيادا تەشنالىققا قېنىشى مۇمكىن ئەمەستۇر.

ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم رەھىمەھۇللاھ ئاللاھ تائالاغا تەشنا بولغۇچىلاردىن بىرى ئىدى. ئۇ بىر كۈنى: «ئى پەرۋەردىگارىم! ئەگەر سېنى ياخشى كۆرگۈچى بىرەر كىشىگە سېنىڭ ھۇزۇرۇڭغا چىقىشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭ قەلبى تەسكىن تاپىدىغان بىرنەرسە بەرگەن بولساڭ، ئۇنى ماڭىمۇ بەرگىن، بۇ ئىنتىزارلىق مېنى يەپ تۈگەتتى» دېگەنىكەن.

ئۇ ئېيتىدۇ: «مەن چۈشۈمدە ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنى كۆردۈم[1]، ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە ماڭا:

— ئى ئىبراھىم! مەندىن ھايا قىلمىدىڭمۇ؟ سەن مېنىڭ ھۇزۇرۇمغا چىقىشتىن بۇرۇن قەلبىڭ تەسكىن تاپىدىغان نەرسە بېرىشمىنى سوريدىڭ، ئىنتىزار بولغۇچىنىڭ قەلبى ئۆزى ياخشى كۆرگەن زاتنىڭ ۋەسلىگە يېتىشتىن ئالدىن تەسكىن تاپامدۇ؟ — دېگەنىدى، مەن:

— ئى پەرۋەردىگارىم! مەن سېنىڭ مۇھەببىتىڭدە تۈگەشتىم، شۇنىڭ ئۈچۈن نېمە دېيىشمنى بىلەلمەيۋاتىمەن، — دېدىم».

بۇ تەشنالىق ئاخىرەتتە بېسىقىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئاللاھ تائالاغا مەلۇم ئىشلارغا كەلسەك، ئۇنىڭ چېكى يوقتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ئىشلار بەندىگە ئوچۇق بولمايدۇ ۋە بەندە ئۇ ئىشلارنى تولۇق بىلمەيدۇ. شۇڭا، ئىنسان ئۆزىگە ئاشكارا

[1] ئالىملار بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى چۈشىدە كۆرۈشى مۇمكىن ئىش ئىكەنلىكىدە بىردەك قاراشتا. لېكىن، بەندە قانداقلا بىر سۈرەت كۆرسۇن، ئاللاھ تائالا چوقۇم ئۇ سۈرەتتىن باشقىچە سۈرەتتە بولىدۇ. چۈنكى، ھېچ شەيئى ئاللاھ تائالاغا ئوخشاش ئەمەستۇر، قاراڭ: نەۋەۋىي: «شەرھۇ سەھىھى مۇسلىم»، 457/7.

بولغـان لـەززەت بىلـەن مەشـغۇلدۇر. زىيـادە نېئمـەت ۋە لـەززەت ئىنسـانىنى ئۇنـۇتۇپ كەينىدىكى نەرسىلەرگە تەشنالىق ھېس قىلىشتىن مەشغۇل قىلىدۇ.

بۇ قەدەر نۇرلار تەشنالىق ھەقىقەتلىرى ۋە ئۇنۇتۇپ مەنىلىرىنى ئېچىپ تاشلايدۇ.

تەشـنا بولۇشـنىڭ ھەدىسـلەردىكى دەلىللىرىدىـن، رىۋايـەت قىلىنىدۇكـى، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم بىـر كىشـىگە دۇئـا ئۆگەتتـى ۋە ئۇنىڭغـا مەزكـۇر دۇئـانـى ھـەر كۈنـى ئـائىلىسـى بىلـەن بىرگـە داۋاملـىق ئوقۇشـقا بۇيـرۇدى. رەسـۇلۇللاھ ئـۇ دۇئـادا: «ئـى ئـاللاھ! سـەندىن قازاغـا رىـزا بەندىچىلىـك، ئۆلۈمدىـن كېيىـن راھەتلىـك، جامالىڭغـا قـاراش لەززىتـى ۋە سـېنىڭ ھۇزۇرۇڭغـا تەشـنا بولۇشـنى سورايمەن»[1].

تەۋراتتـا كېلىشـچە: ئـاللاھ تائـالا: «ياخشـىلار ئۇزۇندىـن بېـرى مـەن بىلـەن ئۇچرىشىشـقا تەشـنا بولـدى، مـەن ئـۇلار بىلـەن ئۇچرىشىشـقا تېخىمـۇ تەشـنامەن» دەيدۇ.

ئـاللاھ تائـالا بىـر بەندىگـە: «مېنىـڭ بەندىلىرىـم ئىچىـدە شـۇنداق بەندىلىرىـم بارکـى، ئـۇلار مېنـى ياخشـى كۆرىـدۇ، مەنمـۇ ئۇلارنـى ياخشـى كۆرىمـەن. ئـۇلار مـاڭا تەشـنا بولىـدۇ، مەنمـۇ ئۇلارغـا تەشـنا بولىمـەن. ئـۇلار مېنـى يـاد ئېتىـدۇ، مەنمـۇ ئۇلارنـى يـاد ئېتىمـەن. ئەگـەر سـەنمۇ ئۇلارغـا ئوخشـاش ماڭسـاڭ، مـەن سـېنى دوسـت تۇتىمـەن. ئەگـەر ئۇلاردىـن يـۈز ئۆرىسـەڭ، سـېنى يامـان كۆرىمـەن» دەپ ۋەھيـى قىلدى. ئۇ بەندە:

ـــ ئـى پەرۋەردىگارىـم! ئۇلارنـىڭ ئالامتـى نېمـە؟ ـــ دەپ سـورىغانىدى، ئـاللاھ تائالا:

ـــ ئـۇلار كۆيۈمچـان پادىچـى قويلىرىغـا رىئايـە قىلغانـدەك، كۈنـدۈزدە سـايىغا (نامـاز ۋاقتىغـا) رىئايـە قىلىـدۇ. قـۇشلار قۇيـاش پاتقانـدا ئۇۋىلىرىنـى سېغىنغاندەك، ئـۇلار قۇيـاش پېتىشـىنى كۈتـىدۇ. كېچـە كىرىـپ، قاراڭغۇلـۇق ئەتراپىنـى قـاپلاپ، كۆرپىلـەر يېيىلىـپ، ھەركـىم ئـۆزى ياخشـى كۆرگـەن كىشىسـى بىلـەن يالغـۇز قالغاندا، ئـۇلار قەدىلىرىنـى رۇسلايـدۇ، يۈزلىرىنـى سـەجدىگە قويـدۇ، مېنىـڭ سـۆزۈم بىلـەن مـاڭا پىچىرلايـدۇ ۋە ئىنئامىمغـا تەلپۈنـۇپ مـاڭا يېلىنىـدۇ. ئۇلارنـىڭ بەزىسـى نـىدا

[1] ئەھمـەد (21710)؛ ھاكىـم (1900). شـۇئەيب ئەلئەرنائـۇت بىلـەن ئالبانـي: («زەئىفۇتتەرغىـب»، 397) «زەئـىف» دېگـەن. زەيـد ئىبنـى سـابىت رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ رىۋايىتـى. لېكـىن، فەزالـە ئىبنـى ئەبىـد ۋە ئاممـار ئىبنـى ياسـىر رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇمـا بـۇ دۇئـانـى پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمدىن سـەھىھ رىۋايـەت قىلغـان. نەسـائي (1229)؛ ئىبنـى ھىببـان (1971)؛ ھاكىـم (1923). ئالبانـي: («سەھىھۇننەسائىي»، 1306) «سەھىھ» دېگەن.

قىلىدۇ، بەزىسى يىغلايدۇ. بەزىسى ئاھ ئۇرىدۇ ۋە بەزىسى شىكايەت قىلىدۇ. بەزىسى قىيامدا تۇرسا، بەزىسى ئولتۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ مېنى دەپ سەبر قىلغانلىقلىرىنى مەن كۆرۈپ تۇرىمەن، مېنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن ماڭا دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرىمەن، ـــ دېدى[1].

پەسل: ئاللاھ تائالانىڭ بەندىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقى، ئۇنىڭ مەنسى ۋە بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنىڭ ئالامەتلىرى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالانىڭ بەندىنى ياخشى كۆرۈشى قۇرئان كەرىمدىكى ئايەتلەر بىلەن قۇۋۋەتلەنگەندۇر.

ئاللاھ تائالا: ﴿ئاللاھ ھەققەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ. (ھارامدىن ۋە نىجاسەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى ھەققەتەن دوست تۇتىدۇ﴾2/«بەقەرە»: 222 دېگەن.

ئاللاھ تائالا يەنە: ﴿شۇبھىسىزكى، ئاللاھ ئۆزىنىڭ يولىدا مۇستەھكەم بىنادەك سەپ بولۇپ جىھاد قىلغانلارنى (يەنى ئۇرۇش مەيدانىدا دۈشمەن بىلەن ئۆچراشقان چاغدا مەۋقەسىدە چىڭ تۇرۇپ غازات قىلغانلارنى) دوست تۇتىدۇ﴾61/«ساف»: 4 دېگەن.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئۆزى ياخشى كۆرگەن بەندىنى ئازابلىمايدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. چۈنكى، ئاللاھ تائالا «بىز ئاللاھ تائالانىڭ دوستلىرى» دەپ دەۋا قىلغانلارغا بۇ سۆزنى بىلەن رەددىيە بەردى:

﴿يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار: «بىز ئاللاھنىڭ ئوغۇللىرىدۇرمىز (يەنى ئاتا ـ بالىدەك يېقىنمىز) ۋە دوستلىرىدۇرمىز» دېدى. ئېيتقىنكى، «(ئۇنداق بولسا) ئاللاھ نېمە ئۈچۈن سىلەرگە گۇناھىڭلار تۈپەيلىدىن ئازاب قىلىدۇ؟» ئەمەلىيەتتە سىلەرمۇ باشقا كىشىلەرگە ئوخشاش ئاللاھ ياراتقان ئىنسانسىلەر. ئاللاھ خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ؛ خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ. ئاسمانلارنىڭ، يەر يۈزىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئەڭ ئاخىر بارىدىغان جاي ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر﴾5/«مائىدە»: 18.

ئاللاھ تائالا ئۆزىنى ياخشى كۆرگۈچىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلدى.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەر ئاللاھنى دوست تۇتساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلارکى، ئاللاھ سىلەرنى دوست تۇتىدۇ، (ئۆتكەنكى) گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر،

[1] بۇ رىۋايەتنىڭ سەنەدى نامەلۇم.

ئەبـۇ ھۇرەيـرە رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ رىۋايـەت قىلغـان بـىر سـەھەم ھەدىسـتە، پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم مۇنـداق دېگـەن: «ھەقىقەتـەن ئـاللاھ تائالا مۇنـداق دەيـدۇ: ‹بەنـدەم مـاڭا نەپلـە ئىبـادەت بىلەنمـۇ مـەن ئۇنـى دوسـت تۇتقانغـا قـەدەر داۋاملىـق يېقىنلىشـىدۇ. قاچانكـى مـەن ئۇنـى دوسـت تۇتسـام، مـەن ئۇنـىڭ ئاڭلايدىغـان قۇلىقـى، كۆرىدىغـان كـۆزى، تۇتىدىغـان قولـى، ماڭىدىغـان پۇتـى بولىمـەن. مەندىـن نېمىنـى سورىسـا، شـۇنى بېرىمـەن. مـاڭا سىغىنسـا، ئـۇنى پاناھىمـدا سـاقلايمەن. مـەن مۇئمىننـىڭ جېنىنـى ئېلىشـتىن باشـقا ھېچبىـر ئىشـتا تـەرەددۇت قىلمايمـەن. مۇئمىـن بەنـدەم ئۆلۈمنـى ياخشـى كۆرمەيـدۇ، مـەن بولسـام، ئۇنـىڭ خاپىلىقلىرىنى ياخشى كۆرمەيمەن›»[1]. بۇ مەشھۇر ھەدىستۇر.

ئـاللاھ تائالانـىڭ بەندىنـى ياخشـى كـۆرۈش ئالامتـى بـار بولـۇپ، بـۇ ھەقتـە پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم: «ئـاللاھ تائـالا بـىر بەندىنـى ياخشـى كۆرسە، ئۇنى مۇسىبەت بىلەن سىنايدۇ» دېگەن[2].

ئـاللاھ تائالانـىڭ بەندىنـى ياخشـى كـۆرۈش ئالامەتلىرىنـىڭ ئـەڭ چوڭـى بەندىنـى ياخشـى ئورۇنلاشتۇرۇشـى، ئۇنـى بـوۋاق ۋاقتىدىـن باشلاپ ئـەڭ گـۈزەل شـەكىلدە تەربىيەلىشـى، ئۇنـىڭ قەلبىگـە ئىمانىنـى پۈتۈشـى، ئەقلىنـى نۇرلانـدۇرۇپ بېرىشـى بولـۇپ، بەنـدە شـۇ ئارقىلىـق ئۆزىنـى ئـاللاھ تائالاغـا يېقىنلاشـتۇرىدىغان ئىشلارغـا ئەگىشـىدۇ ۋە ئۇنىڭدىـن يىراقلاشـتۇرىدىغان ھەرقانـداق ئىشـتىن نېـرى تۇرىـدۇ. ئاندىـن ئـاللاھ ئـۇ بەندىنـى مەخلۇقاتلارغـا خـار قىلمـاي، ئۇنـىڭ ئىشـلىرىنى ئاسانلاشـتۇرۇپ بېرىشـى، ئۇنـىڭ ئىـچ - سـىرتىنى دۇرۇسـت قىلىشـى، پەقـەت بـىرلا نەرسـىنىڭ غېمىنـى يەيدىغـان قىلىشـىدۇر. سـۆيگۈ ئاشقانسـېرى ئـاللاھ تائـالا ئۇنـى باشقىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ئۆزى بىلەنلا مەشغۇل قىلىدۇ.

بەندىنـىڭ ئـاللاھ تائالانـى ياخشـى كۆرۈشـىگە كەلسـەك، بىلگىنىـدەك، ھەممـە ئـادەم ياخشـى كۆرىدىغانلىقىنـى دەۋا قىلىـدۇ. دەۋا قىلىـش نېمىدېگـەن ئاسـان، ھەقىقـىي مەنـادا ياخشـى كـۆرۈش نېمىدېگـەن تەس - ھە! شـۇڭا، ئىنسـان شـەيتانىنىڭ ئازدۇرۇشـلىرىغا، ئـاللاھ تائالانـى ياخشـى كۆرۈدىغانلىقىنـى دەۋا قىلغـان نەپسـىگە ئۇنـى سـىنىماي، ئىسـپات تەلـەپ قىلمـاي تـۇرۇپ ئالدانماسـلىقى كېـرەك. مەسـىلەن، جەننەتتـە ئـاللاھ تائـالا بىلـەن ئۇچرىشىشـىنى ياخشـى كـۆرۈش بەندىنـىڭ ئـاللاھ تائالانـى ياخشـى كـۆرۈش ئالامەتلىرىدىـن بىرىـدۇر. چۈنكـى، قەلـب بىراۋنـى ياخشـى

[1] بۇخارىي (6502). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] تىرمىزىـي (2396). ئەنـەس رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ رىۋايىتـى. ئالبانـي: («ئەسسىلسىلەتۇسسـەھىھە»، 146) «سەھىھ» دېگەن.

كۆرۈپ قالسا، ئۇنى كۆرۈشنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئەمما، بۇ ياخشى كۆرۈش ئۆلۈمنى يامان كۆرۈشكە زىت كەلمەيدۇ. چۈنكى، مۇئمىن ئۆلۈمنى ياماڭ كۆرىدۇ. ئاللاھقا ئۇچرىشىش ئۆلگەندىن كېيىن بولىدۇ.

سەلەف سالىھلەردىن بەزىلەر ئۆلۈمنى ياخشى كۆرەتتى ۋە بەزىلەر دېگەندەك ياخشى كۆرەلمىگەنلىكىدىن ياكى قەلبىگە دۈنيا مۇھەببتىمۇ ئارىلاشقانلىقىدىن ۋەياكى ئۆز گۇناھلىرىنى كۆپ كۆرۈپ، تەۋبە قىلۇېلىشنى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن ئۆلۈمنى ياماڭ كۆرەتتى.

بەزى سەلەف سالىھلەر ئۆزىنى ئاللاھنى ياخشى كۆرۈشنىڭ دەسلەپتىكى باسقۇچىدا دەپ قاراپ، ئاللاھ تائالا بىلەن ئۇچرىشىشقا تەييارلىق قىلۇېلىشتىن بۇرۇن ئۆلۈپ قېلىشنى خالىمايتتى. بۇنداق كىشى بەئەينى مەشۇقىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان بىر ئاشىققا ئوخشايدۇ. ئاشىق مەشۇقى بىلەن دىدارلىشىشتىن بۇرۇن ئۆي - ماكانىنى، لازىمەتلىكلەرنى تەييارلۇېلىش ۋە قەلبىنى تۇرلۈك مەشغۇلاتلاردىن پارىغ، يۇكى يەڭگىل، ئۆزى ياقتۇرغان تەرىقىدە ئۇچرىشىش ئۈچۈن مەشۇقىنىڭ كېچىكىپ كېلىشىنى ئىستەيدۇ.

دېمەك، بۇ ۋەجدىن ئۆلۈمنى يامان كۆرۈش مۇكەممەل ياخشى كۆرۈشكە زىت كەلمەيدۇ. بۇنداق ھالەتتە تۇرۇپ ئۆلۈمنى يامان كۆرگۈچى كىشىنىڭ ئالامىتى داۋاملىق ياخشى ئەمەل قىلىش ۋە ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىشقا پۈتۈن كۈچىنى چىقىرىشتۇر.

يەنە بەندىنىڭ ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرگەن يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئەمەللەرنى ياخشى كۆرۈشى، شۇ ئارقىلىق ھاۋايى - ھەۋەسلىرىگە ئەگىشىشتىن يىراق تۇرۇشى، ھۇرۇنلۇقتىن يۈز ئۆرۈشى ۋە ھەمىشە نەپلە ئەمەللەرنى قىلىپ ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىشقا داۋاملىشىشى بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ئالامەتلىرىدىندۇر.

ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرگەن كىشى ئاللاھ تائالا ئاسىيلىق قىلمايدۇ. لېكىن، ئاسىيلىق قىلىش ياخشى كۆرۈشكە زىت ئەمەستۇر. ئاسىيلىق پەقەت ياخشى كۆرۈشنىڭ مۇكەممەللىكىگە قارشى كېلىدۇ. نۇرغۇن ئىنسانلار ساغلام تۇرۇشنى ياخشى كۆرىدۇ - يۇ، زىيان قىلىدىغان نەرسىلەرنى يەيدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى، بەزىدە ئىلىم ئاجىزلايدۇ ۋە شەھۋەت غالىب كېلىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئىنسان ھەقىقىي ياخشى كۆرۈشنى بەرپا قىلىشتىن ئاجىز كېلىدۇ. بۇنىڭغا نۇئەيمان رىۋايەت قىلغان ھەدىس دەلىلدۇر. نۇئەيمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلىنەتتى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ

ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنى بەلگىلەنگەن بويىچە تاياق بىلەن جازالايتتى، ئۇ بىر كۈنى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كەلتۈرۈلۈۋىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنى بەلگىلەنگەن بويىچە تاياق بىلەن جازالىدى. شۇندا نۇئەيمانغا بىر ئادەم لەنەت قىلدى ۋە:

ـــ بۇ نېمانچە كۆپ ئۇرۇلدىڭاندۇ! ـــ دېگەنىدى، رەسۇلۇللاھ:

ـــ ئۇنىڭغا لەنەت قىلمىغىن، چۈنكى ئۇ ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ياخشى كۆرىدۇ، ـــ دېدى[1].

دېمەك، نۇئەيمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى قىلغان گۇناھى ئاللاھ تائالانى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ياخشى كۆرۈش دائىرىسىدىن چىقىرىۋەتمىدى. شەكسىزكى، گۇناھ ـ مەئسىيەت ئىنسانىنى پەقەت مۇكەممەل ياخشى كۆرۈش دائىرىسىدىن چىقىرىۋېتىدۇ.

يەنە ئاللاھ تائالانى داۋاملىق زىكىر قىلىش، زىكىردىن ھېرىپ قالماسلىق ۋە زىكىردىن قەلبى خالىي قالماسلىقمۇ بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر. چۈنكى، بىرنەرسىنى ياخشى كۆرگۈچى ئۇ نەرسىنى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرنى كۆپ تىلغا ئالىدۇ.

دېمەك، ئاللاھ تائالانى داۋاملىق تىلغا ئېلىشنى ياخشى كۆرۈش، ئاللاھ تائالانىڭ كالامى بولغان قۇرئاننى ياخشى كۆرۈش ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ياخشى كۆرۈش قاتارلىقلارمۇ بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرگەنلىكىنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر.

ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇر: ﴿(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەر ئاللاھنى دوست تۇتساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلارکى، ئاللاھمۇ سىلەرنى دوست تۇتىدۇ، (ئۆتكەنكى) گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾3/«ئال ئىمران»: 31.

سەلەف سالىھلەردىن بىرى ئېيتىدۇر: مەن مۇناجات قىلغانىدا ھالاۋەت ھېس قىلاتتىم، داۋاملىق قۇرئان ئوقۇيتتىم، كېيىن ماڭا ھاردۇق يېتىپ قۇرئان ئوقۇشتىن ئۇزۇلۇپ قالدىم ۋە بىرسىنىڭ مۇنداق دەۋەتقانلىقىنى چۈشۈمدە كۆردۈم:

---

[1] بۇخارىي (6780). ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇرۇلغان كىشىنى «ھىمار» دەپ لەقەملەندۈرۈلگەن «ئابدۇللاھتۇر» دەپ رىۋايەت قىلغان. لېكىن، بەزىلەر مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان، بۇخارىي (2316) دىكى يەنە بىر قىسسىگە ئاساسەن، ئۇ كىشىنى نۇئەيمان ياكى ئىبنى نۇئەيمان دېگەن.

دەۋا قىلساڭ مېنى ياخشى كۆرۈشنى،
نېمىشقا تاشلاپ قويىسەن كىتابىمنى.
ئويلانساڭ بولمامدۇ ئۇنىڭ ئىچىدىكى،
لاتاپەتلىك كايىش - ئەيىبلەشلىرىمنى.

يەنە بەندىنىڭ خىلۋەتتە ماكان تۇتۇشى، ئاللاھ تائالاغا مۇناجات قىلىشى، قۇرئاننى تىلاۋەت قىلىشى، تەھەججۇد نامىزىنى داۋاملاشتۇرۇشى، توسالغۇلاردىن ئۆزىنى تارتىش بىلەن كېچىنىڭ تىنچلىقى ۋە كۈندۈزنىڭ ساپلىقىنى غەنىيمەت بىلىشىمۇ بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر. چۈنكى، ياخشى كۆرۈش دەرىجىلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋىنى مەشۇقى بىلەن خىلۋەتتە قېلىش ئارقىلىق لەززەتلىنىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپ ھۇزۇرلىنىشتۇر.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر ئابىد قۇيۇق بىر ئورمانلىقتا بىر مۇددەت ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلدى. ئاندىن بىر دەرەخكە ئۇۋا سېلىپ، سايراۋاتقان بىر قۇشقا قاراپ، كۆڭلىدە: «ئەگەر مەسجىدىمنى شۇ دەرەخكە يۆتكىسەم، بۇ قۇشنىڭ ئاۋازىدىن ھۇزۇر ئالغۇدەكمەن» دېگەننى خىيال قىلىپ، ئويلىغىنىدەك قىلدى. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ پەيغەمبىرىگە مۇنداق ۋەھىي قىلدى: «پالانى ئابىدقا ئاللاھ تائالا ساڭا مۇنداق دەيدۇ دەپ قويغىن: ‹سەن مەخلۇق بىلەن ھۇزۇر ئالدىڭ، سېنى ھېچقانداق ئەملىڭ بىلەن يېتەلمەيدىغان دەرىجىدە ماقامىڭدىن چۈشۈرۈۋېتىمەن› ».

بۇنداق بولغان ئىكەن، ياخشى كۆرۈشنىڭ ئالامتى: ياخشى كۆرۈلگۈچى بىلەن مۇناجاتلىشىپ مۇكەممەل بەھىر ئېلىش، خىلۋەتتە قېلىش بىلەن مۇكەممەل ھۇزۇرلىنىش ۋە خىلۋەتنى بۇزىدىغان ھەرقانداق نەرسىدىن مۇكەممەل خالىي بولۇشتۇر.

ياخشى كۆرۈش ۋە بەھىر ئېلىش غالىب كەلگەندە، خىلۋەتتە قېلىش ۋە مۇناجات قىلىش بارلىق غەم - قايغۇلارنى دەفئ قىلىدىغان كۆزنىڭ خۇرسەنلىكىگە ئايلىنىدۇ. بەلكى ياخشى كۆرۈش ۋە بەھىر ئېلىش قەلبىنى غەرق قىلىدۇ. بۇ چاغدا ئۇ كىشى ئۆزىنى يوقتىپ قويغان ئاشىققا ئوخشاش دۇنيا ئىشلىرىنى بىرنەچچە قېتىم ئاڭلىمسا چۈشەنمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ.

يەنە ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلالمىغانلىقىغا ئەپسۇسلىنىش، تائەت - ئىبادەتنى ئېغىر سانىماسلىق ۋە تائەت - ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق چارچاپ كېتىپ ھۇزۇرلىنىشمۇ بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر.

سابىت ئەلبۇنانىي رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر: «يىگىرمە يىل نامازنىڭ قاتتىقچىلىقىنى تارتىپ نامازغا ئوقۇدۇم ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن نامازغا ئوقۇش بىلەن يىگىرمە يىل ھۇزۇرلاندىم».

جۇنەيد رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر: «ئىبادەتكە داۋاملىق تېتىك تۇرۇش، بەدىنىنى چارچىتىدىغان، ئەمما قەلبىنى چارچاتمايدىغان بىر قىزىقىش بىلەن ئىبادەت قىلىشقا داۋاملىشىش ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ئالامىتىدۇر».

كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىدە بۇنىڭ مىسالى بار.

چۈنكى، ياخشى كۆرگۈچى ئۆزىنىڭ ياخشى كۆرگەن ئادىمىنىڭ مەقسىتى ھەققىدە تىرىشىشنى ئېغىر ھېسابلىمايدۇ. ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشنى، ئەگەر ئۇ خىزمەت بەدەنگە ئېغىر كەلسىمۇ، قەلبىدە لەززەت ھېسابلايدۇ. ھەرقانداق ياخشى كۆرۈش شۇبھىسىز ئىنسانىنى بويسۇندۇرغۇچىدۇر. قانداق كىشىگە ياخشى كۆرگەن كىشىسى ھۆرۈنلۇقتىن سۆيۈملۈكراق بولسا، ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشتا ھۆرۈنلۇقنى تەرك ئېتىدۇ. ياخشى كۆرگەن كىشىسى ئۇنىڭغا مالدىن سۆيۈملۈكراق بولسا، ئۇنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن مالنى تەرك ئېتىدۇ.

يەنە ئاللاھنىڭ بارلىق بەندىلىرىگە شەپقەت قىلىش، ئۇلارغا كۆيۈنۈش، ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىگە بولسا ئاللاھ تائالا: ﴿مۇئمىنلەر كۇففارلارغا قاتتىقتۇر، ئۆزئارا كۆيۈمچاندۇر﴾48/«فەتىھ»: 29 دېگىنىدەك، كۇففارلارغا قاتتىق بولۇش، ئاللاھ يولىدا مالامەتچىنىڭ مالامىتىدىن قورقماسلىق، ئاللاھ ئۈچۈن غەزەپلىنىشتىن ئۇنى ھېچنەرسىنىڭ توسيالماسلىقىمۇ بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر.

بۇلار بولسا بەندىنىڭ ئاللاھنى سۆيۈش ئالامەتلىرىدۇر. قانداق كىشىدە بۇ ئالامەتلەر جەملەنگەن بولسا، ئۇنىڭ ئاللاھنى سۆيۈشى مۇكەممەللىككە يېقىن بولىدۇ ۋە ئاخىرەتتە ئىچىملىكى ساپ بولۇشى ئۈمىد قىلىنىدۇ. قايسىبىر كىشىنىڭ سۆيگۈسىگە ئاللاھ تائالانىڭ غەيرىنى سۆيۈش ئارىلىشىپ قالسا، ئاخىرەتتە ئۆزىنىڭ سۆيگۈسى ھېسابىچە ھۇزۇرلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىملىكىگە ئاللاھ تائالاغا يېقىن بەندىلەرنىڭ ئىچىملىكىدىن ئازراق ئارىلاشتۇرۇلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ياخشىلار نېئمەت ئىچىدە (يەنى جەننەتتە) بولىدۇ. ئۇلار تەختلەر ئۈستىدە تۇرۇپ (ئاللاھنىڭ جەننەتتە ئۇلارغا بەرگەن تۆرلۈك نېئمەتلىرىگە) قارايدۇ. ئۇلارغا قارايدىغان بولسىڭ، نېئمەتنىڭ (ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدىن چىقىپ تۇرغان) ئەسىرىنى تونۇيسەن. ئۇلارغا ئاغزى پېچەتلەنگەن ساپ شاراب سۇنۇلىدۇ، ئۇنىڭ ئاخىرقى يوتۇمىدىمۇ ئۇنىڭدىن ئىپارنىڭ ھىدى كېلىپ تۇرىدۇ. قىزىققۇچىلار شۇنىڭغا قىزىقسۇن! ئۇنىڭغا (يەنى ساپ شارابقا) تەسنىمنىڭ (سۇيى) ئارىلاشتۇرۇلغان. تەسنىم جەننەتتىكى بىر

بـۇلاق بولـۇپ، ئۇنىڭدىـن ئاللاھنـىڭ يېقـىن بەندىلـىرى ئىچىدۇ﴾83/«مۇتەففىـن»: 22 - 28. دېمـەك، بـۇ ئايەتلـەردە سـاپ سـۆيگۈ سـاپ شـارابقا، ئارىلاشـما سـۆيگۈ ئارىلاشـما شارابقا ئۇدۇللاشتۇرۇلغان.

ئـاللاھ تائـالا مۇنـداق دەيـدۇ: ﴿كىمكـى زەررىچىلـىك ياخشـى ئـىش قىلسىكـەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنـى كۆرىـدۇ. كىمكـى زەررىچىلـىك يامـان ئـىش قىلسىكـەن، ئۇنـىڭ جازاسـىنى تارتىدۇ﴾99/«زىلزىلە»: 7، 8.

بەندىنـىڭ ئـاللاھ تائالانـى ياخشـى كۆرۈشـىنىڭ ئالامەتلىرىدىـن يەنـە بـىرى، ئاللاھ تائالانـى ياخشـى كۆرۈشـتە قورقـۇش ۋە ئۇلـۇغلاش ئارىسـىدا بولۇشـتۇر. چۈنكـى، قورقـۇش ياخشـى كۆرۈشـكە قارشـى كەلمەيـدۇ. ياخشـى كۆرگۈچـى خـاس كىشـىلەر ياخشـى كۆرۈشـتە باشـقىلاردا بولمىغـان قورقـۇش ئىچىـدە بولىـدۇ. قورقۇشلارنـىڭ بەزىسـى بەزىسـىدىن قاتتىـق بولىـدۇ. قورقۇشلارنـىڭ بىرىنچىسـى ئـاللاھ تائالادىـن يۈز ئۆرۈشـتىن قورقـۇش، بۇنىڭدىنمـۇ قاتتىـق قورقۇش بولسـا ئـاللاھ تائالانـىڭ ۋىسـالىدىن مەھـرۇم قېلىشـتىن قورقـۇش، بۇنىڭدىنمـۇ قاتتىقراقـى ئـاللاھ تائالانـىڭ رەھمىتىدىـن يىراق قىلىنىشتىن قورقۇشتۇر.

بەندىنـىڭ ئـاللاھ تائالانـى ياخشـى كۆرۈشـىنىڭ ئالامەتلىرىدىـن يەنـە سـۆيۈلگەن زاتنـى ئۇلـۇغلاپ، ئۇنىڭدىـن ئەيمىنىـپ، ئۇنـىڭ مەخپىيەتلىكىنى قوغداش يۈزىسـىدىن سـۆيگۈنى يوشـۇرۇپ قـۇرۇق دەۋادىـن يـىراق تـۇرۇش، سـۆيگۈ ۋە سـۆيگۈدىن ئۆزىنـى يوقىتىـپ قويۇشـنى ئىزھـار قىلىشـتىن ساقلىنىش قاتارلىـقلار بـار. چۈنكـى، سـۆيگۈ سـۆيگۈچىنىڭ مەخپىيەتلىكلىرىدىنـدۇر. گاھىـدا سـۆيگۈچى بىھوشـلىنىپ مەسـتلىكتەك ھالەتتـە بولـۇپ قالغىنىـدا ئۇنـىڭ سۆيگۈسـى مەقسەتسـىز ھالـدا ئاشـكارلىنىپ قالسـا، ئۇ ئەيىبكە بۇيرۇلمايدۇ.

شۇنىڭدەك بىر شائىر ئېيتۇر:

قانداق بولار ھالى قەلبى ئاللاھنىڭ غەيرى بىلەن بولسا كىشىنىڭ،
سىرى كۆزىدە ئاشكارا بولغان كىشى قانداق يوشۇرار سىرىنى ئۆزىنىڭ.

پەسىل: ئاللاھ بىلەن ئۇنس - ئۇلپەت ۋە ئاللاھنىڭ قازاسىغا رازى بولۇش توغرىسىدا

شـۇنى بىلگىنكـى، بـىر كىشـى ئۇلپەتلەشـمەكچى بولسـا، ئـۇ خىلۋەتتـە يەككـە - يېگانـە قېلىـش بىلـەنلا ھـۆزۈر تاپىـدۇ. چۈنكـى، ئـاللاھ تائـالا بىلـەن ئۇلپەتچىلىـك ئـاللاھ تائالانـىڭ غەيرىدىـن خالـي بولۇشـنى تەلـەپ قىلىـدۇ. ئـاللاھ تائـالا بىلـەن

ئۇلپەتلەشكەندە، قەلبكە ئەڭ ئېغىر كېلىدىغان نەرسە ئاللاھ تائالا بىلەن خلۇەتتە قېلىشتىن توسۇلۇشتۇر.

ئابدۇلۋاھىد ئىبنى زەيد رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر:

«مەن بىر ئابىدقا:

— سېنى خلۇەتتە قېلىش ھۇزۇرلاندۇرۇپتۇ، — دېگەنىدىم، ئابىد:

— خلۇەتتە قېلىش ھالاۋىتىنى تېتىساڭ، ئۆزۈڭچە خلۇەتكە ھېرىس بولىسەن، — دېدى.

— بەندە قاچان ئاللاھ تائالا بىلەن ئۇلپەتلىشىش ھالاۋىتىنى تېتىيدۇ؟

— دوستلۇق ساپ بولسا، مۇئامىلە قىلىش خالىس بولىدۇ.

— دوستلۇق قاچان ساپ بولىدۇ؟

— پۈتۈن غەملەر يىغىلىپ ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتىن ئىبارەت پەقەت بىر غەمگە ئايلانغاندا ساپ بولىدۇ».

ئەگەر «ئاللاھ تائالا بىلەن ئۇلپەتلىشىشنىڭ ئالامتى نېمە؟» دەپ سورالسا، جاۋاب: «ئۇنىڭ خاس ئالامتى: كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىشتىن كۆڭلى سىقىلىش، كىشىلەردىن زېرىكىش، كىشىلەرگە ئارىلاشقاندا يالغۇزسىراش، گەرچە بەدىنى بىلەن ئارىلاشقان بولسىمۇ، قەلبى بىلەن يالغۇز قالغان كىشىگە ئوخشاش بولۇشتۇر».

ئۇلپەتلىشىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئەملىگە تايىنۇۋلىش ۋە خۇرسەنلىكنىڭ مەنسى

بىلگىنكى، ئۇلپەتچىلىك كۈچلۈك ۋە مۇستەھكەم داۋاملاشسا، بەزىدە ئەملىگە تايىنۇۋلىش ۋە ئەركىلەشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭغا گەرچە ئۇلپەتلەشكەن دوست - يار كۆز يۇمالىسىمۇ، ئۇنىڭدا تەنتەكلىك ۋە بەھۆرمەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن خۇش كۆرۈلمەيدۇ.

ئەگەر كىشى ئاڭسىز ھالدا بۇنى سادىر قىلغان بولسا، ئۇنداق كىشى كۇفۇرلىققا يېقىنلىشىپ قالىدۇ.

ئەلقىسسە، ئەبۇ ھەفسە بىر كۈنى يولدا كېتىۋېتىپ، تېكىرقاپ قالغان بىر كىشىگە يولۇقتى. ئەبۇ ھەفسە ئۇنىڭغا:

ـــ ساڭا نېمە بولدى؟ ـــ دېگەندى، ئۇ:

ـــ ئېشىكىم يوقاپ كەتتى، مېنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا نەرسەم يوق ئىدى، ـــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەبۇ ھەفسە توختاپ:

ـــ ئى ئاللاھ! سېنىڭ قۇدرىتىڭ بىلەن قەسەمكى! ئۇنىڭ ئېشىكىنى قايتۇرۇپ بەرمىسەڭ، مەن بىر قەدەممۇ ئالمايمەن، ـــ دېدى. ئاندىن شۇ ھامان ئۇنىڭ ئېشكى پەيدا بولدى.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بەرخ ئىسىملىك ئابىد سۇ تىلەپ چىقىپ، مۇنداق دۇئا قىلىدۇ: «ئى پەرۋەردىگارىم! سەن بېخىللىق بىلەن تۆھمەت قىلىنمايسەن، ۋەدەڭگە ۋاپا قىلغىن، بىزنى بۇ سائەتتە يامغۇر بىلەن سۇغارغىن».

بىر كىشى ئېيتسا ئەپۇ قىلىنىدىغان سۆزلەرنى يەنە بىر كىشى ئېيتقاندا، ئەپۇ قىلىنماسلىقى مۇمكىن.

قازايىقەدەرگە رازى بولۇشنىڭ مەنىسى، ئۇنىڭ ھەقىقىتى ۋە پەزىلىتى توغرىسىدا

قازايىقەدەرگە رازى بولۇش مۇقەررەب (ئاللاھقا يېقىن قىلىنغان) كىشىلەرنىڭ ئەڭ ئالىي ماقامى بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ قازاسىغا رازى بولۇش ياخشى كۆرۈشنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئۇنىڭ ھەقىقىتى مەخپىيدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتىنى چۈشەنگەن كىشىگىلا قازايىقەدەر ھەققىدىكى ئىش ئايدىڭلىشىدۇ.

قازايىقەدەرگە رازى بولۇشنىڭ پەزىلىتى ھەققىدىكى بىر ھەدىستە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ بىر بەندىگە ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا تەقسىم قىلغان نەرسە بىلەن ئۇنى مەمنۇن قىلىدۇ» دېگەن[1].

ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق ۋەھيى قىلغان: «ئى داۋۇد! سەن مەن ئەۋەتكەن قازاغا رازى بولۇشتىنمۇ بەكرەك مېنى رازى قىلىدىغان ۋە گۈناھىڭنى تۆكۈۋېتىدىغان بىر ئەمەل بىلەن ماڭا مۇلاقەت بولالمايسەن»[2].

ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەدىي ئىبنى ھاتىم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى كۆڭلى يېرىم ھالەتتە كۆرۈپ، ئۇنىڭغا:

ـــ ئى ئەدىي! قارىسام كۆڭلۈڭ يېرىم، غەم - قايغۇغا پېتىپ قالغانسەڭ

[1] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (127)؛ دەيلەمىي: «ئەلفىردەۋس بىمەئسۇرىل خىتاب (946). ئەبۇلئەلائ يەزىد ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى شىخخىردىن مۇرسەلدۇر.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىزا ئەنىللاھى بىقازائىھى»، (9). سەنەدى زەئىف.

كۆرۈنسەنغۇ؟ ـــ دېگەنىدى، ئەدىي:

ـــ مېنىڭ كۆڭلۈم نېمىشقا يېرىم بولمىغۇدەك؟ ئىككىسى ئوغلۇم ئۆلتۈرۈلدى، كۆزۈم قۇيۇۋېتىلدى، ـــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەلى:

ـــ ئى ئەدىي! كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ قازاسىغا رازى بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ قازاسى ئۇنىڭغا داۋام قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ھاجىر بولىدۇ. كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ قازاسىغا رازى بولمىسا، ئاللاھ تائالانىڭ قازاسى ئۇنىڭغا داۋام قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئەملى بىكار بولۇپ كېتىدۇ، ـــ دېدى[1].

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆلۈم ئالدىدىكى بىر ئادەمنىڭ يېنىغا كىردى، ئۇ ئادەم ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىۋاتاتتى. ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا: «توغرا قىلدىڭ. ئاللاھ تائالا بىر قازانى ھۆكۈم قىلسا، ئۇنىڭغا رازى بولۇشنى ياخشى كۆرىدۇ» دېدى[2].

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئادىللىقى ۋە ئىلمى بىلەن، خۇشال - خۇراملىقنى قازايىقەدەرنى تونۇش ۋە ئۇنىڭغا رازى بولۇشتا، غەم - قايغۇنى قازايىقەدەرگە شەك قىلىش ۋە ئاچچىقلىنىشتا قىلدى» دېگەن[3].

ئەلقەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنىڭ: ﴿ئاللاھ ئۇنىڭ قەلبىنى (سەبرگە) يېتەكلەيدۇ﴾64/«تەغابۇن»: 11 دېگەن سۆزى ھەققىدە: «بۇ (بىر ئادەمگە مۇسىبەت يەتسە، ئۇ مۇسىبەتنىڭ ئاللاھ تائالادىن بولغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا تەسلىم بولۇپ، رازى بولسا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قەلبىنى (سەبرگە) يېتەكلەيدۇ) دېگەنلىكتۇر»[4] دېگەن.

ئەبۇ مۇئاۋىيە ئەلئەسۋەد رەھىمەھۇللاھ ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿بىز ئۇنى ئەلبەتتە ئوبدان ياشىتىمىز﴾16/«نەھل»: 97 [5] دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسى: «قانائەتچانلىق ۋە قازاغا رىزا دېمەكتۇر» دېگەن[6].

---

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (15).

[2] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد (124)؛ ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (47).

[3] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىزا ئەنىللاھى بىقازائىھى»، (91)؛ ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 121/4. سەنەدى زەئىف.

[4] بۇخارىي («تەفسىر بۆلۈمى»، (4907 - ھەدىستىن كېيىن) مۇئەللەق رىۋايەت قىلغان؛ ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىزا ئەنىللاھى بىقازائىھى»، (47)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (9503).

[5] 16/«نەھل»: 97 - ئايەتنىڭ تامامى: ﴿ئەر ـ ئايال مۇئمىنلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، بىز ئۇنى ئەلبەتتە (دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىپ) ئوبدان ياشىتىمىز﴾.

[6] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىزا ئەنىللاھى بىقازائىھى»، (42).

ئېيتىلىشىچە: بىر پەيغەمبەر پەرۋەردىگارىغا ئاچ ۋە يوقسۇللۇقتىن ئون يىل شىكايەت قىلىدۇ. لېكىن، شىكايىتىگە جاۋاب بېرىلمەيدۇ. كېيىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ۋەھيى قىلىپ: «قاچانغىچە شىكايەت قىلىسەن، مەن ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشتىن ئاۋۋال لەۋھۇلمەھپۇزدا سېنىڭ پېشانەڭگە مۇشۇنداق يېزىلغان ئىدى، بۇ مېنىڭ ھۆكمىمدۇر، دۇنيانى يارىتىشىمدىن ئالدىنلا ساڭا شۇنداق ھۆكۈم قىلغان ئىدىم، سېنى دەپ دۇنيانى قايتا يارىتىشىمنى خاھلامسەن ياكى ساڭا پۈتكەن تەقدىرىمنى ئۆزگەرتسەم، مېنىڭ ياخشى كۆرگىنىمدىن سېنىڭ ياخشى كۆرگىنىڭنىڭ يۇقىرى بولۇشىنى، مېنىڭ ئىرادەمدىن سېنىڭ ئىرادەڭنىڭ يۇقىرى بولۇشىنى ياخشى كۆرەمسەن؟ قۇدرىتىم ۋە ئۇلۇغلۇقۇم بىلەن قەسەمكى! ئەگەر ئۇشبۇ شىكايەت يەنە بىر قېتىم كۆڭلۈڭدىن كەچكۈدەك بولسا، سېنى پەيغەمبەرلەر كىتابىدىن ئۆچۈرۈۋېتىمەن» دېدى[1].

داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ زەبۇرىدا مۇنداق دېيىلگەن: «پىلسىرات كۆۋرۈكىدىن ئەڭ تېز ئۆتىدىغان كىشىنىڭ كىملىكىنى بىلەمسەن؟ ئۇلار ھۆكمىمگە رازى بولغان ۋە مېنى زىكىر قىلىپ تىللىرى دائىم ھەركەت قىلىپ تۇرىدىغان كىشىلەردۇر»[2].

داۋۇد ئەلەيھىسسالام: «ئى پەرۋەردىگارا! سەن قايسى بەندىنى ئەڭ يامان كۆرۈسەن؟» دېگەندى، ئاللاھ تائالا: «بىر ئىشتا ماڭا ئىستىخارە سېلىپ، مەن ئۆزىگە تاللاپ بەرسەم، ئۇنىڭغا رازى بولمىغان بەندىنى» دېدى[3].

ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز رەھمەھۇللاھ: «مېنىڭ خۇشاللىقىم قازايىقەدەر ئورۇنلىرىدىلا قالدى» دېگەنىكەن. ئۇنىڭغا: «كۆڭلۈڭ نېمىنى تارتىدۇ؟» دەپ سورالغاندا، ئۇ: «كۆڭلۈم ئاللاھ تائالا ھۆكۈم قىلغانىنى تارتىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن[4].

ھەسەن بەسرىي: «كىمكى ئاللاھ ئۇنىڭغا تەقسىم قىلغانغا رازى بولسا، ئۇنىڭغا يېتىپ ئاشىدۇ ۋە ئاللاھ ئۇنىڭغا بەرىكەت ئاتا قىلىدۇ. كىمكى رازى بولمىسا، تەقسىم قىلىنغىنى ئۇنىڭغا يەتمەيدۇ ۋە ئاللاھ ئۇنىڭغا بەرىكەت ئاتا قىلمايدۇ» دېگەن[5].

---

[1] بۇ رىۋايەت «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»دا سەنەدسىز كەلتۈرۈلگەن.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىزا ئەنىللاھى بىقازائىھى»، (38)؛ ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۇل ئەۋلىيائ»، 46/4. سەنەدى زەئىف.

[3] ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (70)؛ ئەبۇ نۇئەيم: يۇقىرىقى مەنبە، 55/4. سەنەدى زەئىف.

[4] بۇ رىۋايەت «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»دا سەنەدسىز كەلتۈرۈلگەن.

[5] ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (95).

ئابدۇلۋاهىد ئىبنى زەيد رەھىمەھۇللاھۇ: «قازاغا رىزا ئاللاھ تائالانىڭ ئەڭ بۈيۈك ئىشكىدۇر، دۇنيانىڭ جەننىتىدۇر ۋە ئابىدلارنىڭ ئارامگاھىدۇر» دېگەن[1].

بىر زات: «ئاخىرەتتە ھەرقانداق ھالەتتە قازايىقەدەرگە رازى بولغۇچىلارنىڭ دەرىجىسىدىن يۇقىرى دەرىجە بولمايدۇ. كىمگەكى قازايىقەدەرگە رازى بولۇش سوۋغا قىلىنسا، ئەڭ ئەۋزەل دەرىجىلەرگە ئېرىشىدۇ» دېگەن[2].

بىر ئەئرابىي تاڭ ئاتقۇزغاندا ئۇنىڭ نۇرغۇن تۆگىلىرى ئۆلۈپ قالغان ئىدى، بۇنى كۆرگەن ئەئرابي دېدىكى:

ياق! قەسەمكى، مەن ئاللاھنىڭ قۇلى بىر بەندە،
مۇسىبەتكە دۇشمەنلەر خۇشاللىقى بولمىسا مەندە.
تۆگىلىرىم ئېغىلدا بولسا قىلماس ئىدى مېنى خۇشال،
ئاللاھنىڭ قازاسى كەلمىسە قىلاتتى شۇ مېنى ئوسال.

پەسىل: ئاللاھ تائالانىڭ قازاسىغا رازى بولۇشنىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ نەپس - خاھىشقا يات ئىشلاردىمۇ مۇمكىنلىكى توغرىسىدا

نەپس - خاھىشقا قارشى ئىشلاردىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ قازاسىغا رازى بولۇش مۇمكىندۇر.

يەنى ئىنسان ئۆزىگە يەتكەن بەزى كېسەللەرنى ھېس قىلىدۇ ۋە ئاغرىق تارتىدۇ. ئىنسان تەبىئەتەن ئاغرىقنى ياماق كۆرسىمۇ، لېكىن ئاغرىق سەۋەبلىك ساۋابقا ئېرىشىدىغانلىقى ئۈچۈن، دىلىدا ئاغرىققا رازى بولىدۇ ۋە ھەتتا ئاغرىقنىڭ زىيادە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ.

مىسال: بىر كىشى قان ئالغۇچىدىن بەدىنىگە لوڭقا قويۇپ قان ئېلىپ قويۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇ كىشى بۇنداق داۋالىنىشنىڭ ئاغرىقىنى ھېس قىلىدۇ. شۇنداق تۇرۇپ، ئۇ كىشى لوڭقا قويۇپ داۋالىنىشنى خاھلايدۇ ۋە لوڭقىنىڭ ئاغرىقى ھەمدە داۋالىغۇچىنىڭ جەبرىگە سەبر قىلىدۇ.

شۇنىڭدەك بىرەر پايدىنى كۆزلەپ سەپەر قىلغۇچى سەپەردە مۇئەييەن قىينىچىلىق تارتىدۇ. لېكىن، ئۇ كىشى سەپەر مۇشەققىتىدىن كېيىنكى نەپ

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (13)؛ ئەبۇ نۇئەيم: يۇقىرىقى مەنبە، 156/6.
[2] بۇ زاھىدلاردىن مۇھەممەد ئىبنى خالىد ئەبۇ ئابىدۇللاھ ئەلبەراسىينىڭ سۆزىدۇر. ئىبنى ئەبىددۇنيا: يۇقىرىقى مەنبە، (24).

هالاۋتىنى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن، ھەرقانچە قېينىچىلىقمۇ ھېچنېمە تۈيۈلمايدۇ. ئېرىشىلگۈسى پايدا ئۈنى قېينىچىلىققا رازى بولدىغان قىلىپ قويىدۇ.

ھەرقانداق كىشىگە ئاللاھ تائالا تەرەپتىن بالا - قازا يەتسە، ئۇ كىشى سەبر قىلسا جەزمەن ساۋابقا ئېرىشىدىغانلىقىغا ئىشەنسە، ئۇنداق كىشى قولدىن كەتكەن نەرسىدىن بەكرەك يۇقىرى ئەجرگە ئېرىشىشنى كۈتىدۇ، شۇ ئارقىلىق ئۆزىگە يەتكەن بالا - قازاغا رازى بولىدۇ ۋە يەتكەن ئۇشبۇ بالا - قازا ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىدۇ. گاھىدا سۆيگۈ غالىب كېلىپ، سۆيگۈچىنىڭ دىققىتى ساۋاب كۆزلەشتىن ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادە قىلغىنىغىلا مەركەزلىشىپ قالىدۇ - دە، سۆيگۈنىنىڭ زىيادىلىكىدىن ئەلەم ھېس قىلمايدۇ ۋە ئاللاھنىڭ ئىرادە قىلغىنى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ سۆيۈملۈك بولىدۇ.

قاتتىق ياخشى كۆرگەنىدە، مالامەت تۈيغۇسى يوقىلىدۇ. بۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. چۈنكى، ئاچچىق كەلگەنىدە ياكى قورقۇنىدا ئۇرۇش قىلغان ئادەم جاراھەتلەنسىمۇ ھېس قىلمايدۇ. يارىلانغىنىنى سەزمەيدۇ. چۈنكى، ئۇ كىشىنىڭ قەلبى شۇ ئۇرۇشقا غەرق بولغانىدۇر. قەلب بىر ئىشقا غەرق بولسا، ئۇنىڭدىن باشقىنى ھېس قىلمايدۇ. بۇ كۆز ئالدىمىزدا كۆرۈلگەن ئىشلاردۇر.

جۇنەيد رەھىمەھۇللاھ: «مەن سەررىيدىن: ‹ئاللاھ ئاشىقى بالا - قازا ئاغرىقىنى ھېس قىلامدۇ؟› دەپ سورىغانىدىم، ئۇ: ‹ياق› دەپ جاۋاب بەردى» دېگەن.

بالا - قازا يەتكەن كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بىزگە رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئەزالىرىمىز بىر - بىرلەپ كېسىلگەن تەقدىردىمۇ بىزنىڭ ئاللاھ تائالاغا بولغان مۇھەببىتىمىز تېخىمۇ زىيادە بولغان بولاتتى». مۇھەببەتنىڭ كۈچىيىشى دەرد - ئەلەمنى ھېس قىلدۇرمايدىغانلىقى ۋە بۇنىڭ ئىنسانلارنىڭ ياخشى كۆرۈشىدە تەسەۋۋۇر قىلىنىدىغانلىقى ئىلگىرى سۆزلەندى.

بىر كىشى ھېكايە قىلىپ ئېيتىدۇ: «بىزنىڭ بىر قوشنىمىزنىڭ ياش بىر دېدىكى بار ئىدى. ئۇ ئادەم دېدىكىگە بەك ئامراق ئىدى. بۇ دېدەك قىز ئاغرىپ قاپتۇ. ئۇ كىشى دېدىكىگە بۇغداي ئۈمچى پىشۇرماقچى بولۇپ، قازاندىكى نەرسىلەرنى ئۆرۈپ - چۆرۈۋاتقاندا، تۇيۇقسىز دېدەك قىز ‹ئاھ!› دەپ نالە قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەم چۆچۈپ كېتىپ، قولىدىن چۆمۈچ يەرگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئاندىن ئۇ كىشى قازاندىكى نەرسىلەرنى قولى بىلەن ئۆرۈپ - چۆرۈشكە باشلاپتۇ. ھەتتا ئۇنىڭ بارماقلىرى پىشىپ چۈشۈپ قاپتۇ. لېكىن، ئۇ ئادەم بۇنى سەزمەي قاپتۇ».

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئەھۋالنى ئايالارنىڭ يۈسۈنى ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەن

چاغدا قوللىرىنى كېسىۋېلىپمۇ ئاغرىقنى ھېس قىلمىغانلىق قىسسەسى تېخىمۇ كۈچلەندۈرۈپ بېرىدۇ.

بىز تىلغا ئالغان بايانلاردىن نەپس - خاھىشقا قارشى ئىشلاردىمۇ رازى بولۇشنىڭ مۇمكىن بولمىغانلىقى ئېنىق ئاشكارا بولىدۇ. بۇ خىل ياخشى كۆرۈش ئىنسانلار ۋە ئۇلارنىڭ نېسىۋىلىرى باردا مۇمكىن بولغان يەردە ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالا باردىمۇ مۇمكىندۇر. ئاخىرەت نېسىۋىلىرىدە تېخىمۇ مۇمكىندۇر. بۇنىڭ مۇمكىن بولۇشنىڭ ئۇچ يولى باردۇر:

بىرىنچى يول: مۇئمىننىڭ ئۆزىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىدىن ئاللاھ تائالانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى بىلىشى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالا مۇئمىنگە بىرنەرسە ئىرادە قىلغان بولسىلا، چوقۇم ئۇنىڭدا مۇئمىنگە ياخشىلىق باردۇر» دېگەن[1]. مەكھۇل رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر: «مەن ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ: ‹ھەقىقەتەن، بىر بەندە ئاللاھ تائالاغا ئىستىخارە سالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئۈچۈن تاللاپ بېرىدۇ. بۇنىڭغا ئۇ ئادەم ئاچچىقلىنىدۇ. لېكىن، دەرھال ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە قارىسا، ئۆزىگە بىر ياخشىلىقنىڭ بارلىقىنى بىلىدۇ› دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم».

مەسرۇق رەھىمەھۇللاھ ئېيتۇر: «سەھرادا بىر ئادەم بولۇپ، ئۇنىڭ ئىتى، ئېشىكى ۋە بىر خورىزى بار ئىدى. خوزار ئۇنى نامازغا ئويغىتاتتى، ئېشەك ئۇنىڭ سۈيىنى توشۇيتتى، چېدىرىنى كۆتۈرەتتى. ئىت ئۇلارنى قوغدايتتى. مەلۇم بىر كۈنى بىر تۈلكە كېلىپ خورازنى ئېلىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۆيدىكىلەر ئۇنىڭغا قايغۇردى. ئۇ ئادەم بولسا: ‹بۇنىڭدا بىر ياخشىلىق بولۇشى مۇمكىن› دېدى. ئۇ ئادەم بولسا: ‹بۇنىڭدا بىر ياخشىلىق بولۇشى مۇمكىن› دېدى. ئاندىن بىر بۆرە كېلىپ ئېشەكنىڭ قورسىقىنى يېرىۋەتتى، ئېشەك ئۆلگەندىن كېيىن، ئائىلىسى ئۇنىڭغا قايغۇردى. ئۇ ئادەم بولسا: ‹بۇنىڭدا بىر ياخشىلىق بولۇشى مۇمكىن› دېدى. ئاندىن ئىتمۇ ئۆلدى. ئۇ ئادەم يەنىلا: ‹بۇنىڭدا بىر ياخشىلىق بولۇشى مۇمكىن› دېدى. مەلۇم بىر كۈنى تاڭ ئاتقاندا، ئۇلار ئەتراپقا قارىۋىدى، ئەتراپتىكىلەر ھەممىسى ئەسىرگە ئېلىنىپ ئېلىپ كېتىلگەن ئىدى، پەقەت ئۇلار قېلىپ قالغان ئىدى. (ئەسلىدە) باشقىلارنىڭ قوي، ئېشەك، خورازلىرى ئاۋاز چىقارغانلىقى ئۈچۈن بىلىنىپ قېلىپ تۇتۇپ كېتىلگەن، بۇلارنىڭ قېشىدا ئاۋاز چىقارغۇدەك ئىت، ئېشەك ياكى خوراز بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئەسىرگە

[1] ئەھمەد (12929). ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت، ئالبانىي («سەھىھۇلجامىئ»، 3985) لار «سەھىھ» دېگەن.

چۈشمەي قېلىپ قالغان ئىدى».

سەئىد ئىبنى مۇسەييەب رەھمەھۇللاھ ئېيتىۋىر: «لوقمان ھەكىم ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ:

— ئوغلۇم! ساڭا سەن رازى بولىدىغان ياخشى ئىش بولسۇن ياكى سەن ياماق كۆرىدىغان ياماق ئىش بولسۇن، بىرەر ئىش يەتسە، قەلبىڭدە ‹شۇ ئىش ماڭا نىسبەتەن ياخشى› دېگەن ئېتىقادنى تۇرغۇزغىن، — دېگەنىدى، ئوغلى ئۇنىڭغا:

— سېنىڭ بۇ سۆزۈڭ سەن دېگەنىدەك بولمىغۇچە مەن ساڭا بۇ ھەقتە ‹شۇنداق قىلاي› دەپ ۋەدە بېرەلمەيمەن، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن لوقمان ھەكىم ئوغلىغا:

— ئوغلۇم! ئاللاھ تائالا بىر پەيغەمبەر ئەۋەتتى. ماڭغىن، شۇ پەيغەمبەرنىڭ يېنىغا بارايلى! ئۇ پەيغەمبەر مەن ساڭا دېگەن بۇ سۆزنى چۈشەندۈرۈپ قويىدۇ، — دېدى. ئوغلى ئۇنىڭغا:

— ئۇنداقتا بىزنى ئۇنىڭ يېنىغا ئېلىپ بارغىن، — دېدى. شۇنداق قىلىپ، لوقمان ھەكىم بىر ئېشەككە مىنىپ، ئوغلى بىر ئېشەككە مىنىپ، يارىغۇدەك ئۇزۇق - تۈلۈكلەرنى ئېلىپ سەپەرگە چىقىپ، بىرنەچچە كېچە - كۈندۈز يول ماڭىدى ۋە ئۇلار بىر چۆلگە دۇچ كەلدى. ئۇلار لازىمەتلىكلىرىنى ئېلىپ چۆلگە كىردى. ئۇلار ئاللاھ تائالا خاھلىغىنىچە ئۇزۇن يول يۈرۈدى. چۈش بىلەن قاتتىق ئىسسىقتا ئۇلارنىڭ سۇ ۋە ئوزۇق - تۈلۈكلىرى تۈگەپ كەتتى. ئۇلار ئېشىكىدىن چۈشۈپ ئاستا ماڭىدى. ئۇلار شۇ ھالەتتە كېتىۋاتقاندا، ئۇشتۇمتوت لوقمان ھەكىم ئالدىغا قاردى ۋە ئالدىدا بىر قارا ۋە تۈتۈن كۆردى. شۇنىڭ بىلەن لوقمان ھەكىم كۆڭلىدە ‹بۇ قارىلىق دەرەخزارلىق، تۈتۈن بولسا ئۆي ۋە كىشىلەر بار يەر بولۇشى مۇمكىن› دېگەنلەرنى ئويلىدى. ئىككىسى شۇ ھالەتتە كېتىۋاتقاندا، لوقمان ھەكىمنىڭ ئوغلى ئۇشتۇمتوت يول ئۈستىدىكى بىر سۆڭەككە دەسسەپ سالدى ۋە سۆڭەك ئۇنىڭ تاپىنىدىن كىرىپ ئۈستىدىن چىقىپ قالدى، لوقماننىڭ ئوغلى ئايلىنىپ يىقىلدى. لوقمان ئوغلىغا قارىسا، ئوغلى يىقىلىپ قالغانىدى. لوقمان ھەكىم ئۇنىڭ يېنىغا سەكرەپ بېرىپ، ئۇنى كۆكسىگە باستى. ئاندىن سۆڭەكنى چىشى بىلەن تارتىپ چىقىرىۋەتتى ۋە بېشىدىكى سەللىسىنى ئېلىپ يىرتىپ، ئۇنىڭ پۇتىنى تېڭىپ، ئوغلىنىڭ يۈزىگە قاراپ، كۆزىدىن ياشلار ئاقتى. شۇ ئەسنادا بىر تامچە ياش بالىنىڭ مەڭزىگە چۈشۈپ كەتكەنىدى، بالا دەرھال ھوشىغا كەلدى. بالا يىغلاۋاتقان دادىسىغا قاراپ:

— ئى ئاتا! سەن ھەرقانداق مۇسىبەتنىڭ ماڭا ياخشى ئىكەنلىكىنى ئېيتقان

ئىدىكىغۇ؟ بۇ ئىش ماڭا ياخشى تۇرسىمۇ يەنە يىغلامسەن؟ تاماق ۋە سۇ تۇگىدى، مەن ۋە سەن بۇ ئورۇندا قالدۇق، ـــ دېگەنىدى، لوقمان ھەكىم ئوغلىغا:

ـــ ئوغلۇم! مېنىڭ يىغلىشىمنىڭ سەۋەبى شۇكى، مەن ساڭا دۇنيادىكى بارلىق نېسىۋەمنى فىدىيە قىلىشنى ئارزۇ قىلدىم. چۈنكى، مەن بىر ئاتا، مەندە ئاتىنىڭ مېھرىبانلىقى بار. سېنىڭ: ‹بۇ ئىش ماڭا قانداقمۇ ياخشى بولسۇن؟› دېگەن سۆزۈڭ، سەندىن كۆتۈرۈۋېتىلگەن مۇسىبەت سەن سىنالغان بۇ مۇسىبەتتىن چوڭ، سەن سىنالغان بۇ مۇسىبەت سەندىن كۆتۈرۈۋېتىلگەن مۇسىبەتتىن يەڭگىل بولۇشى مۇمكىن، ـــ دېدى.

لوقمان ھەكىم ئوغلىغا بۇلارنى دېگەچ ئالدىغا قارىۋىدى، بايىقى تۇتۇن ۋە قارىلىقنى كۆرمىدى ۋە كۆڭلىدە: ‹ھېچنەرسە كۆرمىگەن ئوخشايمەن› دېدى. ئاندىن: ‹مەن ھەقىقەتەن كۆرگەن ئىدىم. لېكىن، رەببىم مەن كۆرگەن نەرسىگە بىرەر ئىشنى ئورۇنلاشتۇرغاندۇ› دېدى. ئۇ بۇلارنى ئويلاۋېتىپ شۇنداق قارىۋىدى، بىر كىشىنى كۆردى. ئۇ كىشى ئالىچىپار ئات ئۈستىگە مىنگەن ۋە ئاق كىيىم كىيگەن بولۇپ، ناھايىتى تېز كېلىۋاتاتتى. لوقمان ھەكىم ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ تۇردى. ھەتتا ئۇ كىشى لوقمان ھەكىمگە يېقىن كەلگەندە، ئۇنىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى ۋە لوقمانغا:

ـــ سەن لوقمانمۇ؟ ـــ دەپ توۋلىدى. لوقمان:

ـــ ھەئە، ـــ دېدى. ئۇ كىشى:

ـــ بۇ ئەخمەق ئوغلۇڭ ساڭا نېمە دېدى؟ ـــدېدى. لوقمان:

ـــ ئى ئاللاھ تائالانىڭ بەندىسى! سەن كىمسەن؟ ئاۋازىڭنى ئاڭلايمەنۇ، ئەمما يۈزۈڭنى كۆرەلمەيمەنغۇ! ـــ دېدى. ئۇ كىشى:

ـــ مەن جىبرىلمەن، مېنى پەقەت مۇقەررەب پەرىشتە ۋە پەيغەمبەرلا كۆرەلەيدۇ. بولمىسا، سەن ئەلبەتتە مېنى كۆرەلەيتتىڭ، ـــ دېدى ۋە بۇ ئەخمەق ئوغلۇڭ ساڭا نېمە دېدى؟ ـــ دېدى. لوقمان ھەكىم:

ـــ نېمە دېگەنلىكىنى بىلمىدىڭمۇ؟ ـــ دېدى. جىبرىل:

ـــ مېنىڭ سىلەرنىڭ ئىشىڭلار ھەققىدە ھېچ ئىلىمىم يوق. لېكىن، رەببىم مېنى بۇ شەھەرنى، ئۇنىڭدىكى كىشىلەرنى ۋە ئۇنىڭغا يېقىن ئەتراپتىكى كىشىلەرنى يەرگە يۇتقۇزۇۋېتىشكە ئەمىر قىلغان ئىدى، سىلەرنى ساقلايدىغان پەرىشتىلەر يېنىمغا كېلىپ ئىككىڭلارنىڭ بۇ شەھەرگە كىرمەكچى بولۇۋاتقىنىڭلارنى ماڭا خەۋەر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن مەن رەببىمگە ئىككىڭلارنى ئۆزى خاھلىغان

ۋاقىتقىچە توختىتىپ تۇرۇشىغا دۇئا قىلغانىدىم، رەببىم سېنىڭ ئوغلۇڭنى سىنىغان ئۇ مۇسىبەت بىلەن ئىككىڭلارنى توسۇپ تۇردى، ئەگەر شۇنداق بولمىغان بولسا، يەرگە يۇتقۇزۇلغان كىشىلەر بىلەن بىللە ئىككىڭلارمۇ يەرگە يۇتقۇزۇلغان بولاتتىڭلار، ـــ دېدى. ئاندىن جىبرىل ئەلەيھىسسالام قولى بىلەن بالىنىڭ تاپىنىنى سىلاپ قويۇۋىدى، ئوغۇلنىڭ پۈتى ساقىيىپ ئۆرە تۇرالىدى، ئوزۇق - تۈلۈك خالتىسىنمۇ سىلاپ قويۇۋىدى، ئۇ خالتا يېمەكلىككە توشتى ۋە سۇدانىنمۇ سىلاپ قويۇۋىدى، تۈلۈم سۇغا تولدى. ئاندىن ئىككىسىنى ئېشەكلىرىگە مىندۈرۈپ ئۇچار قۇش ئۇچقانىدەك ئېلىپ مېڭىپ، ئۇلارنى چىقىپ كەتكىلى نەچچە كېچە-كۈندۈز بولغان قورۇسىغا ئەكىلىپ قويدى[1].

ئىككىنچى يول: ئاخىرەتتە ساقلاپ قويۇلىدىغان ساۋاب بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاغرىققا رازى بولۇش.

بىر كېسەلنىڭ شىپا تېپىشىنى ئۈمىد قىلىپ قان ئېلىش، لوكۇقا قويۇپ داۋالاش ۋە دورىلارنى ئىچىشكە رازى بولۇش ھەققىدە ئىلگىرى سۆزلەندى.

ئۈچىنچى يول: مۇسىبەتتىن كېلىدىغان ساۋاب تۈپەيلىدىن ئەمەس، مۇسىبەتنىڭ ياخشى كۆرۈلگۈچىنىڭ مەقسىتى بولغانلىقى ئۈچۈن مۇسىبەتكە رازى بولۇش. شۇ ئارقىلىق مۇسىبەت يەتكەن كىشىنىڭ نەزىرىدە ئەڭ لەززەتلىك نەرسە ئۆزى ھالاك بولغان تەقدىردىمۇ ياخشى كۆرۈلگەن كىشىسىنىڭ مەمنۇن بولۇشى بولىدۇ. بىر كىشى: «سىلەرلا مەمنۇن بولساڭلار، يارامنىڭ كارايىتى چاغلىق» دېگەن.

ئىنسان پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ياخشى كۆرگەنىدە، ئاغرىقنى ھېس قىلمايدىغانلىقى ئىلگىرى سۆزلەندى. بۇنى ئۆزىدە ھېس قىلالمىغان ئادەملەرنىڭ ئۇنى ئىنكار قىلىشى ناتوغرىدۇر. چۈنكى، ئۇ كىشى ياخشى كۆرۈش سەۋەبىنى، يەنى ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرۈشىنى يوقاتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇ تۈيغۇنى يوقتىپ قويغان بولىدۇ. ياخشى كۆرۈش تەمىنى تېتىمىغان كىشى ياخشى كۆرۈشنىڭ ئاجايىباتلىرىنى بىلەلمەيدۇ. پېقىر ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى! ئاڭلاش قۇۋۋىتىنى يوقاتقان كىشى ئاھاڭلارنىڭ ۋە كۈيلەرنىڭ لەززىتىنى ئىنكار قىلىدۇ. قەلبى ئۆلگەن كىشى قەلبىتىن باشقا مەۋجۇدلۇق ئورنى يوق بولغان بۇ لەززەتلەرنى ئەلبەتتە ئىنكار قىلىدۇ.

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەررىزا ئەنىللاھى بىقازائىھى»، (29).

پەسل: دۇئا قىلىشنىڭ رازى بولۇشقا زىت كەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، دۇئا قىلىش رازى بولۇشقا زىت كەلمەيدۇ. شۇنىڭدەك گۇناھ-مەئسىيەتلەرنى يامان كۆرۈش، گۇناھ - مەئسىيەت ئەھلىنى ۋە سەۋەبلىرىنى يامان كۆرۈش ۋە ئۇنى يوقىتىشقا تىرىشچانلىق قىلىش رازى بولۇشقا زىت كەلمەيدۇ.

دۇئا قىلىشقا كەلسەك، بىز ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىمىز. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بەزى بەندىلىرىنى: ﴿ئۇلار ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرايتتى، (رەھمىتىمىزنى) ئۈمىد قىلىپ، (ئازابىمىزدىن) قورقۇپ بىزگە دۇئا قىلاتتى، بىزگە كەمتەرلىك بىلەن ئىبادەت قىلاتتى﴾[21/«ئەنبىيا»: 90] دېگەن سۆزى بىلەن ماختىدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋە سالىھلەرنىڭ قىلغان دۇئالىرى مەشھۇردۇر.

گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى ئىنكار قىلىش ۋە ئۇنىڭغا رازى بولماسلىققا كەلسەك، بىز ئاللاھ تائالاغا شۇنداق قىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىمىز. گۇناھ - مەئسىيەتكە رازى بولغۇچىنى ئەيىبلەش بىلەن، شۇنىڭدەك كافىرلارنى، گۇناھكارلارنى دۇشمەن تۇتۇش ۋە ئۇلارغا ئىنكار قىلىش بىلەن ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىمىز. بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

سوئال: «قازايىقەدەرگە رازى بولۇش ھەققىدە سۆزلەندى. دېمەك، گۇناھ - مەئسىيەتلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ قازاسىز بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ئەگەر گۇناھ- مەئسىيەتلەر قازايىقەدەر بىلەن بولىدىغان بولسا، ئۇنى يامان كۆرۈش ئاللاھ تائالانىڭ قازاسىنى يامان كۆرگەنلىك بولىدۇ، ئۇنداقتا بۇ ئىككىسىنى قانداق بىرلەشتۈرۈش مۇمكىن؟»

جاۋاب: بىلگىنكى، بۇ ئىلىم سىرلىرىنى بىلىشتە كەم ئىدراك كىشىلەرگە مۇجمەل بولۇپ قالىدىغان ئىشلاردىن بىرىدۇر. ھەتتا بىر تۈركۈم كىشىلەرگە ھەقىقەت مۇجمەل بولۇپ قېلىپ، ئۇلار گۇناھ - مەئسىيەتنى ئىنكار قىلىشتىن سۈكۈت قىلىشنى رازى بولۇش ماقاملىرىدىن بىر ماقام دەپ قارىدى ۋە ئۇنى (سۈكۈت قىلىشنى) گۈزەل ئەخلاق دەپ ئاتاشتى. بۇ بولسا ئېنىق نادانلىقتۇر. بەلكى بىز دەيمىزكى: «رازى بولۇش ۋە يامان كۆرۈش» بىرنەرسىدە، بىر تەرەپتىن، ئوخشاش يول ئۈستىدە كەلسە بىر - بىرىگە زىتتۇر.

بىرنەرسىگە بىر تەرەپتىن رازى بولۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنى يامان كۆرۈش، بىر - بىرىگە زىت ئەمەس. مەسىلەن، ھەم سېنىڭ دۇشمىنىڭ، ھەم سېنىڭ باشقا بەزى دۇشمەنلىرىڭنىڭمۇ پېيىدە بولۇپ ئۇلار بىلەن دۇشمەنلىشىدىغان بىر دۇشمەن ئۆلۈپ كەتسە، سەن دۇشمىنىڭنىڭ دۇشمىنى ئۆلگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ

ئۆلۈمىگە قايغۇرىسەن. ئەمما، ئۇنىڭ سېنىڭ دۈشمىنىڭ بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن سۆيۈنىسەن. شۇنىڭغا ئوخشاش گۇناھ - مەئسىيەتنىڭمۇ ئىككى تەرىپى بولىدۇ:

بىرى، گۇناھ - مەئسىيەتنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى ۋە تاللىشىدىن بولغان تەرەپ. مۇتلەق پادىشاھنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا تەسلىم بولغۇچى بۇ تەرەپكە رازى بولىدۇ.

يەنە بىر تەرەپ، كىشى ئۇ گۇناھ - مەئسىيەتنىڭ ئىنسانىنىڭ ئۆز قىلمىشى ئىكەنلىكى، ئۇ ئىنسانىنىڭ ئاللاھ تائالا نەزەردە يامان كۆرۈلگەنلىكىگە، ئۆچ كۆرۈلگەنلىكىگە ئالامەت ۋە سۈپەت بولغانلىقى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭغا ئۆزىدىن يىراقلىشىش ۋە يامان كۆرۈلۈش سەۋەبلىرىنى ھۆكۈمران قىلغانلىقى تەرەپتىن ئۇنى ئىنكار قىلىدۇ ۋە ئەيىبلەيدۇ.

بۇ سۆزلەر بۇ مىسال بىلەن ئايدىڭلىشىدۇ:

كىشىلەر ياخشى كۆرىدىغان بىر كىشىنى پەرەز قىلايلى! ئۇ كىشى ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەر ئالدىدا: «مەن كىشىلەر ئىچىدىن مېنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەر بىلەن مېنى يامان كۆرىدىغان كىشىلەرنى ئايرىماقچىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، راستىگۆي بىر ئۆلچەم قويىمەن. يەنى، مەن پالانى كىشىنى قەستەن قاتتىق ئۇرمەن، ئۇرۇشۇم ئۇنى مېنى تىللاشقا مەجبۇر قىلىدۇ. ئۇ مېنى تىللىغاندا، ئۇنى يامان كۆرىمەن ۋە ئۇنى دۈشمەن تۇتىمەن. شۇنداقلا، كىم ئۇنى ياخشى كۆرسە، ئۇنىڭ مېنىڭ دۈشمىنىم، كىم ئۇنى يامان كۆرسە، ئۇ مېنىڭ دوستۇم ۋە مېنى سۆيىدىغان كىشى ئىكەنلىكىنى بىلىمەن» دەيدۇ. ئاندىن ئەينەن شۇنداق قىلىدۇ. نەتىجىدە مەقسەت ھاسىل بولۇپ ئۇرۇلغۇچى تىللايدۇ ۋە تەنقىد قىلغۇچىلار دۈشمەن قاتارىغا ئۆتىدۇ. راست ياخشى كۆرگۈچىلەر بولسا ئۇنىڭغا: ‹سېنىڭ بۇ شەخسىنى ئۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئەزىيەت بېرىشىڭنى ياقتۇردۇم. چۈنكى، ئۇ سېنىڭ كۆز - قارىشىڭ، سېنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشۇڭ ۋە سېنىڭ ئىشىڭ، ئۇنىڭ سېنى تىللىشى بولسا ساڭا ھۇجۇم ۋە يامانلىق قىلغانلىقتۇر، مەن سېنى تىللىغان كىشىنى يامان كۆرمەن، ئۇ ئەسلىدە سېنى تىللىماسلىقى ۋە سەبر قىلىشى كېرەك ئىدى› دەيدۇ. دېمەك، ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ شەھۋەت ۋە گۇناھ - مەئسىيەت سەۋەبلىرىنى بەندىگە ھۆكۈمران قىلىشى ۋە ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە ئاسىيلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى يامان كۆرۈشى شۇنىڭغا ئوخشاشتۇر.

شۇڭا، ئاللاھنى ياخشى كۆرگەن ھەربىر بەندىنىڭ ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە ئۆچ كۆرگەن كىشىنى ئۆچ كۆرۈشى ۋە ئاللاھ تائالا دۈشمەن تۇتقان ۋە ھۆزۈرىدىن

يىراق قىلغان كىشىنى ـــ گەرچە ئاللاھ تائالا قۇدرىتى ۋە بەسمى بىلەن ئۇنى ئۆزىگە دۇشمەنلىشىش ۋە قارشىلىشىقا مەجبۇر قىلسىمۇ ـــ دۇشمەن تۇتۇشى ۋاجىبتۇر. چۈنكى، ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدىن يىراق ۋە قوغلاندىدۇر. جىمى سۆيگۈچىلەر سۆيگەن زاتنىڭ مۇرادىغا مۇۋاپىق ئىش تۇتۇپ، ئۇ يېقىنلىق مەرتىۋىلىرىدىن يىراقلاشتۇرغان ۋە غەزەپ قىلغانلارغا غەزەپ ئىزھار قىلىش بىلەن ئۇلارنى ئۆچ كۆرۈشى كېرەكتۇر.

بۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇچۇن يامان كۆرۈش ۋەيا ياخشى كۆرۈش، كافىرلارغا قاتتىق، قوپال بولۇش ۋە ئاللاھ تائالادىن كەلگەنلىكى ئۇچۇنلا قازايىقەدەرگە رازى بولۇپ، ئۇلارنى چىن دىلىدىن يامان كۆرۈش ھەققىدە كەلگەن بارلىق ھەدىسلەر مۇئەييەنلىشىدۇ.

بۇنىڭ ھەممىسى يوشۇرۇن تەقدىرنىڭ سىرى بىلەن قولغا كەلتۈرۈلىدۇ. ئۇ سىر بولسا ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ ھەرئىككىسىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادە ۋە خاھىشىغا كىرىدىغانلىقى، لېكىن يامانلىقنىڭ ئۆچ كۆرۈلىدىغان مەقسەت ۋە ياخشىلىقنىڭ مەنۇن بولۇنىدىغان مەقسەت ئىكەنلىكىدۇر.

شەرئىەت ئەدەبلىرى بىلەن قوراللىنىش، سۈكۈت قىلىش ۋە قازايىقەدەرگە رازى بولۇش بىلەن گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى يامان كۆرۈش قاتارلىقلارنى جەم قىلىشتىن ئىبارەت كىشىلەر قىلىدىغان ئىبادەت بىلەن تۇرۇش ئەۋزەلدۇر. ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

بۇ بۆلۈمنىڭ ئاخىردا ياخشى كۆرۈشكە مۇناسىۋەتلىك مەنپەئەتلىك سۆزلەر

ياخشى كۆرۈشكە مۇناسىۋەتلىك بىرنەچچە رىۋايەت

1. دەرلەركى: ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەپ ۋەھىي قىلغان ئىدى: ئەگەر مەندىن يۈز ئۆرۈگەنلەر مېنىڭ ئۇلارنى قانداق كۆتىدىغىنىمنى، ئۇلارغا قانداق مېھرىبانلىقىمنى، مېنىڭ ئۇلارنىڭ گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى تەرك ئېتىشىگە قانداق تەشنا ئىكەنلىكىمنى بىلسە ئىدى، ئۇلار ماڭا تەشنا بولۇپ ئۆلۈپ قالغان بولاتتى، مېنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن ئۇلارنىڭ بوغۇملىرى پارچە - پارچە بولۇپ كېتەتتى.

ئى داۋۇد! مانا بۇ زاتىمنىڭ مەندىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەر بارىدىكى ئىرادەمدۇر. ماڭا يۈزلەنگۈچىلەر بارىدا مېنىڭ ئىرادەم قانداق بولار؟! ئى داۋۇد! بەندە مەندىن ئۆزىنى بىھاجەت سانىسا، ماڭا ئەڭ موھتاج بولۇر، بەندە مەن تەرەپكە قايتسا،

مېنىڭ نەزەرىمدە ئەڭ ھۆرمەتلىك بولۇر.

2. بىر ئىبادەتگۇي ئايال: «ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! مەن ھاياتتىن زېرىكتىم، ئەگەر ئۆلۈم سېتىلىدىغان بولسا ئىدى، ئاللاھ تائالاغا بولغان تەشنالىقىم ۋە ئۇ زاتنىڭ دىدارىغا بولغان مۇشتاقلىقىم بىلەن ئۆلۈمنى سېتىۋالاتتىم» دەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئايالغا:

ــ سەن قىلغان ئەملىڭگە ئىشەنچ قىلامسەن؟ ــ دەپ سورىدىلەر، ئۇ ئايال:

ــ ياق، لېكىن مەن ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرىمەن ۋە ئۇنىڭدىن ياخشىلىق كۈتىمەن. مەن ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرىدىغان تۇرسام، سەنچە ئاللاھ تائالا مېنى ئازابلارمۇ؟ ــ دېدى.

بىلگىنكى، ئىمان نۇرى ۋە قۇرئان زىيالىرى بىلەن قەلبى نۇرلانغان كىشىلەرگە بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىشنىڭ پەقەت ئىلىم ۋە ئىبادەت بىلەنلا مۇمكىن بولىدىغانلىقى ئايدىڭدۇر.

ئالىملاردىن باشقا كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ھالاك بولغۇچىدۇر. ئالىملار ئىچىدە ئەمەل قىلغۇچى ئالىملاردىن باشقا ئالىملار ھالاك بولغۇچىدۇر. ئەمەل قىلىشتىمۇ ئىخلاس قىلغۇچىلاردىن باشقا ئەمەل قىلغۇچىلار ھالاك بولغۇچىدۇر، شۇ ئىخلاس قىلغۇچىلارمۇ ھەم چوڭ خەتەر ئۇستىدىدۇر.

نىيەت قىلماستىن قىلىنغان ئەمەل بىھۇدە جاپادۇر. ئىخلاس بولمىغان نىيەت رىيادۇر. ئەمەلىي كۆرسىتىلمىگەن ئىخلاس چاڭ ـ توزانغا ئوخشاشتۇر. ئاللاھ تائالا ئېيتۇر: ﴿بىز ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى بىرتەرەپ قىلىپ، ئۇنى ئۇچۇپ يۈرگەن توزانىدەك قىلۋېتىمىز، (يەنى ئۇلار ئىمانسىز بولغانلىقتىن، قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى يوققا چىقىرىمىز)﴾25/«فۇرقان»: 23.

كاشكى مەن ھېس قىلسامچۇ! نىيەتنىڭ ھەقىقتىنى بىلمىگەن كىشىنىڭ نىيىتى قانداقمۇ دۇرۇس بولسۇن؟! ياكى ئىخلاس ھەقىقتىنى بىلمىگەن كىشى قانداق نىيىتىنى توغرىلاپ ئىخلاس قىلالسۇن؟!

ئىخلاس مەنىسى ئەمەلىيەتكە چىقمىسا، ئىخلاس قىلغۇچى كىشى ئۆزىنىڭ نەپسىدىن راستچىللىقنى قانداق تەلەپ قىلار؟!

ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشنى ئىرادە قىلغان ھەرقانداق بەندىنىڭ تۇنجى ۋەزىپىسى تونۇش ھاسىل بولۇشى ئۇچۇن ئاۋۋال نىيەتنى بىلىشى كېرەك. بەندىنىڭ نىجات تېپىشىغا ۋاستە بولىدىغان ئىخلاس ۋە راستچىللىقنىڭ ھەقىقتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئەملىنى توغرىلىشى كېرەك.

بىز بۇلارنى ئۇچ پەسلگە بۆلۈپ بايان قىلىمىز.

بىرىنچى پەسل: نىيەت قىلىش، ئۇنىڭ ھەقىقىتى، ئۇنىڭ پەزىلىتى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ئەتىگەندە، ئاخشامدا پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىدىغانلارنى (يېنىڭدىن) قوغلىۋەتمىگىن، ئۇلارنىڭ ھېسابىدىن ساڭا ھېچنەرسە يۈكلەنمەيدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ئۈچۈن سەن جاۋابكارلىققا تارتىلمايسەن). سېنىڭ ھېسابىڭدىنمۇ ئۇلارغا ھېچنەرسە يۈكلەنمەيدۇ. ئۇلارنى قوغلىۋەتسەڭ، زالىملاردىن بولۇپ قالسەن﴾6/«ئەنئام»: 52. بۇ ئايەتتىكى كۆزلەش نىيەت قىلىش دېمەكتۇر.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «ھەقىقەتەن ئەمەللەر نىيەتلەرگە باغلىقتۇر. ھەركىمنىڭ ئەمەلى ئۆزى نىيەت قىلغان نەرسىگە يارىشا بولىدۇ. كىمكى ئاللاھ ۋە ئاللاھ رەسۇلىنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇ كىشى ئاللاھ ۋە ئاللاھ رەسۇلى ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولىدۇ. كىمكى مال - دۇنيا تېپىش ياكى خوتۇن ئېلىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇ كىشى ئۆزى مەقسەت قىلغان ئاشۇ نەرسىلەر ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولىدۇ»[1].

«سەھىھەين»دە ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «بىر ئادەم پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ ئى ئاللاھ تائالانىڭ ئەلچىسى! بىر ئادەم باتۇرلۇق قىلىپ ئۇرۇشىدۇ، بىر ئادەم غەزەپلىنىپ ئۇرۇش قىلىدۇ ۋە بىر ئادەم رىيا قىلىپ ئۇرۇش قىلىدۇ. بۇلارنىڭ قايسىسى ئاللاھ يولىدا ئۇرۇش قىلغان بولىدۇ؟ ــ دېگەنىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ كەلىمىسى ئەڭ ئالىي بولۇشى ئۈچۈن ئۇرۇشسا، ئۇ كىشى ئاللاھ تائالا يولىدا ئۇرۇش قىلغان بولىدۇ، ــ دېدى»[2].

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1)؛ مۇسلىم (1907). ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7458)؛ مۇسلىم (1904). ئەبۇ مۇسا ئەشئەرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سىلەر مەدىنىدە بىر تۈركۈم كىشىلەرنى كەينىڭلاردا قالدۇرۇپ چىقتىڭلار، سىلەر بىرەر ۋادىدىن ئۆتسەڭلار ۋە بىرەر يولدىن ماڭساڭلار ئۇلار سىلەرگە ئەجىردە شېرىكتۇر. ئۇلارنى كېسەللىك سىلەر بىلەن بىللە چىقىشتىن توختىتىپ قويدى»[1]. مۇسلىم رىۋايەت قىلغان. بۇخارىي ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان.

«سەھھەين»دە رىۋايەت قىلىنغان ئىببىاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مەدىنىدە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىر ياخشىلىق قىلىشنى نىيەت قىلىپ ئۇنى قىلمىسا، ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق قىلغانلىقىنىڭ ئەجرى يېزىلىدۇ»[2].

ئەبۇ كەبەشە ئەلئەنمارىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بۇ ئۈممەت مىسالى تۆۋلۈك كىشىگە ئوخشايدۇ: ئۇلارنىڭ بىرى، ئاللاھ تائالا ھەم ئىلىم، ھەم مال بەرگەن كىشىدۇر، ئۇ كىشى ئىلمىگە ئەمەل قىلىپ، مېلىنى ھەق يولغا سەرپ قىلىدۇ؛ يەنە بىرى، ئاللاھ تائالا ئىلىم بەرگەن، لېكىن مال بەرمىگەن كىشىدۇر. ئۇ كىشى: ‹ئەگەر مېنىڭ بۇ (ياخشى) كىشىگە ئوخشاش مېلىم بولسا ئۇ كىشى قىلغانغا ئوخشاش ئەمەل قىلاتتىم› دەيدۇ. بۇ ئىككى كىشى ئەجىردە باراۋەردۇر. يەنە بىر كىشى ئاللاھ تائالا مال بېرىپ، ئىلىم بەرمىگەن كىشىدۇر. ئۇ ئادەم مېلىنى قارىغۇلارچە، باتىل يولغا سەرپ قىلىدۇ. يەنە بىرى ئاللاھ تائالا ئىلىمۇ ۋە مالمۇ بەرمىگەن كىشىدۇر. ئۇ ئادەم: ‹ئەگەر ئاللاھ ماڭا مال بەرگەن بولسا، بۇ باي مېلىنى قارىغۇلارچە خەجلىگەنىدەك، مەنمۇ شۇنداق قىلاتتىم› دەيدۇ. ئۇ ئىككىسى گۇناھتا باراۋەردۇر»[3].

ئەبۇ ئىمران ئەلجەۋنىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «پەرىشتىلەر ئەمەللەرنى ئېلىپ ئاسمانغا ئۆرلەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرگە:

— ئۇ ئەمەل دەپتىرىنى تاشلاڭلار! — دەپ ئىدا قىلىدۇ. پەرىشتىلەر:

— رەببىمىز! ئۇ ئادەم ياخشىلىقنى سۆزلىگەنىدى، بىز ئۇنى يېزىپ ساقلىدۇق،— دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تەبارەكە ۋەتائالا:

— ئۇ ئادەم ئۇ ياخشىلىق بىلەن مېنىڭ رازىلىقىمنى نىيەت قىلمىدى، —

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (4423)؛ مۇسلىم (1911).
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6491)؛ مۇسلىم (131).
[3] ئەھمەد (18053)؛ ئىبنى ماجە (4228). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: («سەھىھۇ سۇنەنى ئىبنى ماجە» ، 3406) «سەھىھ» دېگەن.

دەيدۇ.

ئاللاھ تائالا پەرىشتىگە:

ـــ پالانىغا مۇنداق، مۇنداق ساۋاب يازغىن، ـــ دەيدۇ. پەرىشتە:

ـــ رەببىم! ئۇ ئادەم ئۇ ياخشى ئەمەلنى تېخى قىلمىدى، ـــ دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا:

ـــ ئۇ شۇ ياخشى ئەمەلنى قىلىشنى نىيەت قىلدى، ـــ دەيدۇ[1].

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا پەرز قىلغان ئەمەللەرنى قىلىش، ھارام قىلغان ئىشلاردىن ساقلىنىش ۋە ئاللاھ تائالا ھۆزۈرىدىكى نەرسىگە نىيەتنىڭ توغرا بولۇشى ئەڭ ئەۋزەل ئەمەلدۇر»[2].

بىر كىشى: «داۋاملىق ئاللاھ تائالا رازىلىقى ئۈچۈن قىلىنىدىغان بىر ئەمەلنى ماڭا كۆرسىتىپ قويۇڭلار» دېگەنىدى، ئۇنىڭغا: «ياخشىلىق قىلىشنى نىيەت قىلغىن. چۈنكى، سەن ياخشىلىق قىلىشنى نىيەت قىلساڭ، ئۇنى قىلمىساڭمۇ ياخشىلىق قىلىشقا نىيەت قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، داۋاملىق ئۇنى قىلغانىدەك بولسەن» دېيىلدى.

ئەمەل قىلالمىسىمۇ، نىيەت ئەمەلنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. چۈنكى، بىر كىشى كېچىدە قىيامدا تۇرۇشنى نىيەت قىلىپ، قىيامدا تۇرالماي ئۇخلاپ قالغان بولسا، ئۇ كىشىگە قىلىشنى نىيەت قىلغان ئىبادىتىنىڭ ساۋابى بولىدۇ.

بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: «بىر ئادەمنىڭ كېچىدە قىيامدا تۇرىدىغان بىر ۋاقتى بولسا ۋە شۇ ۋاقىتتا قىيامدا تۇرالماي ئۇخلاپ قالسا ئۇنىڭغا شۇ سائەتتە نامازغا ئوقۇغانلىقىنىڭ ئەجرى بولىدۇ. ئۇخلىغىنى ئۇنىڭغا قىلىنغان سەدىقە بولىدۇ»[3].

يەنە بىر ھەدىستە: «مۇئمىننىڭ نىيىتى ئۇنىڭ ئەمىلىدىن ياخشىدۇر» دېيىلگەن[4].

---

[1] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيەتۇل ئەۋلىيائ» ، 313/2.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەلۇرەئۇ» ، (175).

[3] مالىك (255)؛ ئەھمەد (24386)؛ ئەبۇ داۋۇد (1314). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەھىھ لىغەيرىھى» دېگەن. ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ» ، 5691) «سەھىھ» دېگەن.

[4] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر» ، (5809)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان» ، (6445). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ» ، 5976) «زەئىف» دېگەن. سەھل ئىبنى سەئد ۋە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار رىۋايىتى.

اَلنِّيةُ: نيەت قىلىش، اَلْإِرَادَةُ: ئىرادە قىلىش ۋە اَلْقَصْدُ: مەقسەت قىلىش دېگەن سۆزلەر مەنداش سۆزلەردۇر.

نيەتكە مۇناسىۋەتلىك ئەمەللەرنىڭ تەپسىلاتى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، ئەمەللەر ئۈچ قىسىمغا بۆلىنىدۇ:

بىرىنچى قىسىم: گۇناھ - مەئسىيەتلەر

گۇناھ - مەئسىيەتلەرنىڭ ماھىيىتى نيەتكە قاراپ ئۆزگەرمەيدۇ. مەسىلەن، بىر كىشى ياخشىلىقنى ئىرادە قىلىپ ھارام مال بىلەن مەسجىد بىنا قىلغان بولسا، نيەت قىلىنغان ياخشىلىق ئۇنىڭغا پايدا بەرمەيدۇ. چۈنكى، ياخشىلىقنى باشقا بىر يامانلىق بىلەن مەقسەت قىلىش بىر يامانلىق ھېسابلىنىدۇ. ياخشىلىقلار شەرىئەتتە ياخشىلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، «خەير» دەپ بىلىنىدۇ. شۇنداق بولغان ئىكەن، يامانلىقنىڭ ياخشىلىق بولۇشى قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟! يامانلىقنىڭ ياخشىلىق بولۇشى ھەقتىن يىراقتۇر.

بىلگىنكى، ھارام مال بىلەن مەسجىد - مەدرەسەلەرنى بىنا قىلىپ، سۇلتانلارغا يېقىنلىق ئىزدىگەن كىشى ئەخمەقلەرگە ئوخشاش پاسىقلىق ئەمەللىرى بىلەن مەشغۇل بولىدىغان يامان كىشىلەرگە ئىلىم ئۆگىتىپ ئۇلارغا يېقىنلىشىدىغان يامان ئالىملارغا ئوخشاشتۇر. چۈنكى، بۇ يامان ئادەملەر ئىلىم ئۆگەنسە، ئاللاھ تائالانىڭ يولىنى توسىدىغان بۇلاڭچىلار بولىدۇ. ئۇلار دۇنيا تېپىشقا ھېرسمەن بولىدۇ ۋە نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىدۇ. بۇنىڭ يامان ئاقىۋىتى ئۇلارنىڭ بۇزۇق نيەتلىرىنى ۋە مەقسەتلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇلارغا ئىلىم ئۆگەتكۈچىگە بولىدۇ.

مەددادھلارنىڭ قىسسىلەرنى ئۆگىنىشىمۇ شۇ جۈملىدىندۇر. چۈنكى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ مەقسەتلىرى ھەممىگە تونۇشلۇقتۇر. ئۇلارنىڭ مەقسىتى دۇنيا تېپىش ۋە قانداق يول بىلەن بولسۇن باشقىلارنىڭ مېلىنى ئېلىۋېلىشتىن ئىبارەت. شۇڭا، ئۇلارغا قىسسىلەرنى ئۆگىتىش بۇزۇقچىلىققا ياردەم بەرگەنلىكتۇر.

سەن تائەت - ئىبادەتنىڭ نيەت سەۋەبلىك گۇناھ - مەئسىيەتكە ئايلىنىدىغانلىقىنى بىلىسەن. گۇناھ - مەئسىيەت بولسا نيەت سەۋەبلىك ئەسلا تائەت - ئىبادەتكە ئايلانمايدۇ. بەلكى ئۇنىڭغا ناچار مەقسەت قوشۇلسا، ئۇنىڭ گۇناھى ھەسسىلەپ بولىدۇ ۋە يامان ئاقىۋىتى چوڭ بولىدۇ.

ئىككىنچى قىسىم: تائەت - ئىبادەتلەر

تائەت - ئىبادەتلەرنىڭ توغرا بولۇشىنىڭ ئاساسى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتىنىڭ

ھەسسلەپ ئېشىشى نىيەتكە باغلىقتۇر.

تائەت - ئىبادەتنىڭ ئاساسى باشقىنى ئەمەس، پەقەت ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشنى نىيەت قىلىشتۇر. ئەگەر نىيىتى رىيا قىلىش بولسا، تائەت - ئىبادەت گۇناھ - مەئسىيەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ.

پەزىلىتىنىڭ ھەسسىلەپ ئېشىشى ياخشى نىيەتلەرنىڭ كۆپ بولۇشى بىلەن بولىدۇ. چۈنكى، بىر ئىبادەتتە كۆپلىگەن ياخشىلىقلارنى نىيەت قىلىش مۇمكىن بولىدۇ. شۇ ئارقىلىق كىشىنىڭ ھەربىر نىيتىگە ساۋاب بېرىلىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدىن ھەربىرى بىر ياخشىلىق بولۇپ، بىر ياخشىلىق ئون ھەسسىلىنىپ يېزىلىدۇ.

مىسال: مەسجىدتە ئولتۇرۇش ئىبادەتتۇر. بۇ ئىبادەتتە كۆپلىگەن ئىشلارنى نىيەت قىلىش مۇمكىن. جۈملىدىن، مەسجىدكە كىرىش بىلەن نامازنى كۈتۈشنى، ئېتىكاپتا ئولتۇرۇشنى ۋە بەدەن ئەزالىرىنى گۇناھتىن توختىتىشنى نىيەت قىلىش قاتارلىقلاردۇر. چۈنكى، ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش بەدەن ئەزالىرىنى گۇناھتىن توختاتقانلىقتۇر. يەنە مەسجىدتە ئولتۇرۇش بىلەن ئاللاھ تائالاغا يېتىشتىن قايتۇرغۇچى ئامىللارنى يوق قىلغىلى ۋە ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلغىلى بولىدۇ. بۇ بولسا بىر ئەمەلدە ياخشى نىيەتلەرنى كۆپ قىلىشنىڭ يولىدۇر. بۇنىڭغا باشقا ئىبادەتلەرنى قىياس قىلغىن! چۈنكى، ھەرقانداق ئىبادەت نۇرغۇن نىيەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۈچىنچى قىسىم: مۇباھلار

مۇباھ نەرسىلا بولىدىكەن، ئۇنىڭغا بىر ياكى بىرنەچچە ياخشى نىيەتنى قىلغىلى بولىدۇ. مۇباھ نەرسىلەر شۇ نىيەتلەر بىلەن ئىبادەتلەرگە ئايلىنىدۇ ۋە ئالىي دەرىجىلەرگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ياخشى نىيەتلەردىن غاپىل قېلىپ، ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن ھايۋانلارغا ئوخشاش ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەن ئىنسانلار ناھايىتى چوڭ زىيان تارتقۇچىدۇر.

بەندە ھەرقانداق خىيالىنى، ئالغان قەدەملىرىنى ۋە ھەربىر قاراشلىرىنى تۆۋەن كۆرمەسلىكى كېرەك. چۈنكى، قىيامەت كۈنى بەندە بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن «نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلدىڭ؟ نېمىنى مەقسەت قىلدىڭ؟» دەپ سورالغۇچىدۇر.

مۇباھ ئىشلاردىن ئىبادەتنى نىيەت قىلىشنىڭ مىسالى: خۇش پۇراق ئىشلىتىش، بۇنىڭ بىلەن سۈننەتكە ئەگىشىشنى، مەسجىدنى ھۆرمەتلەشنى ۋە ئۆزى ئارىلاشقان كىشىلەرگە ئەزىيەت بېرىدىغان پۇراقلارنى يوق قىلىشنى نىيەت قىلىش قاتارلىقلار.

شۇنىڭدەك خۇش پۇراق ئىشلىتىش ئارقىلىق ئەقلىنى ۋە زېرەكلىكىنى ئاشۇرۇشنى نىيەت قىلىشى، پىكىر يۈرگۈزۈپ دىندىكى مۇھىم ئەھكاملارنى چۈشىنىۋېلىشنى ئاسانلاشتۇرىدۇ. چۈنكى، ئىمام شافىئىي رەھىمەھۇللاھ: «كىمنىڭ پۇرىقى ياخشى بولسا ئەقلى زىيادە بولىدۇ» دېگەن.

سەلەف سالىھلەردىن بىرى مۇنداق دېگەن: «مەن بارلىق ئىشلىرىمدا ھەتتا يېمەك، ئىچمەك، ئۇخلاش ۋە تاھارەت سۇندۇرۇش چاغلىق ئىشلاردىمۇ ياخشى نىيىتىم بولۇشنى ياقتۇرىمەن»[1].

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشنى مەقسەت قىلىش مۇمكىندۇر. چۈنكى، بەدەننىڭ ساغلام تۇرۇشىغا ۋە قەلبنىڭ ساپ بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ھەرقانداق نەرسە دىننىڭ مۇھىم ئىشلىرىدىندۇر. بىر كىشى يېمەك يەپ ئىبادەتتە بەردەم بولۇشنى، نىكاھلىنىپ دىننى ساقلاشنى ۋە ئايالىنىڭ قەلبىنى مەمنۇن قىلىشنى ھەمدە ئۆزى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىدىغان بىر بالىغا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلسا، بۇنىڭ ھەممىسىگە ساۋاب بېرىلىدۇ.

سەن ھېچبىر سۆز - ھەرىكىتىڭنى سەل چاغلىمىغىن! سەندىن ھېسساب ئېلىنىشتىن ئىلگىرى ئۆزۈڭدىن ھېسساب ئالغىن! قىلماقچى بولغان ئىشىڭنى قىلىشتىن ئاۋۋال نىيىتىڭنى توغرىلىغىن! ۋە تەرك ئەتكەن نەرسىلەردىمۇ نىيىتىڭگە قارىغىن!

نىيەتنىڭ ئىنسانىنىڭ ئىختىيارلىقى دائىرىسىگە كىرمەيدىغانلىقىنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، نەپس ئۆزىگە نەق شۇ دەمدە ياكى كېلەچەكتە پايدىلىق ئىكەنلىكىنى بىلگەن نەرسىگە مايىل بولىدۇ ۋە شۇ نەرسىگە نەپسىنىڭ قوزغىلىشى «نىيەت» دېمەكتۇر.

بەلكىم، بەزى جاھىللار: «بىز نىيەتنى ياخشى قىلىش ھەققىدە تەۋسىيە قىلغان بەزى سۆزلەرنى ئاڭلاپ، يېمەك يېگەن چاغدا ئاللاھ تائالا رازىلىقى ئۈچۈن يېيىشنى نىيەت قىلدىم ياكى ئوقۇغان چاغدا ئاللاھ تائالا رازىلىقى ئۈچۈن ئوقۇشنى نىيەت قىلدىم» دېيىشى ۋە بۇنى نىيەت قىلغانلىق دەپ ئويلىشى مۇمكىن. ھالبۇكى، بۇ نىيەت ئەمەستۇر. ھەقىقىي نىيەت بولسا قەلبنىڭ قوزغىلىشىدۇر. نىيەت ئاللاھ تائالاغا تامامەن تەسلىم بولۇشتۇر. نىيەت ئىختىيارلىق دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. نىيەت

[1] بۇ تابىئىنلاردىن زۇبەيد ئىبنى ھارىس ئەلىيامىنىڭ ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ــ سۆزىدۇر. قاراڭ: ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (195).

قىلىش بەزىدە ئاسان، بەزىدە تەس بولىدۇ. كۆپىنچە ۋاقىتتا قەلبى دۇنياغا ئەمەس، دىنغا مايىل بولىدىغان كىشىگە نىيەت قىلىش ئاسان بولىدۇ.

كىشىلەر نىيەت قىلىشتا بىرنەچچە قىسمغا بۆلىنىدۇ:

بىر قىسمى، قورقۇش تۈرتكىسىدە تائەت - ئىبادەت قىلىدۇ.

بىر قىسمى، ئۈمىد قىلىش تۈرتكىسىدە ئەمەل قىلىدۇ.

يەنە بىر قىسمى يۇقىرىقى ئىككىسىدىنمۇ ئۈستۈندۇر. ئۇ بولسىمۇ ئىبادەتكە ۋە قۇللۇق قىلىشقا لايىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ تائالانى ئۇلۇغلاش نىيىتىدە ئىبادەت قىلىش. بۇنداق ئىبادەت قىلىشقا دۇنياغا قىزىققۇچى مۇيەسسەر بولمايدۇ. بۇ بولسا نىيەتلەرنىڭ ئەكسىچە ئۇچرايدىغىنى ۋە ئەڭ ئالىيسىدۇر. بۇ نىيەتتە بولۇش تۇگۈل، ئۇنى چۈشىنىدىغانلارمۇ بەك ئازدۇر. بۇ دەرىجە ئىگىسى ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرگەنلىكتىن، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقى ھەققىدە پىكىر قىلىش ۋە ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىشتىن ئۆتۈپ كەتمەيدۇ.

ھېكايە قىلىنىدۇكى، ئەھمەد ئىبنى خەزرەۋەيھ ئىززەت ئىگىسى بولغان ئاللاھ تائالانى چۈشىدە كۆرىدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: «بارلىق كىشىلەر مەندىن (بىرنەرسە) تىلەيدۇ، ئەمما ئەبۇ يەزىد (ئەلبىستامىي) مېنى تىلەيدۇ» دەيدۇ.

بىزنىڭ بۇنى كەلتۈرۈشتىكى مەقسىتىمىز نىيەتلەرنىڭ دەرىجە جەھەتتە پەرقلىق بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىش ئۈچۈندۇر. بىر كىشىنىڭ قەلبىنى بۇ نىيەتلەردىن بىرى چۈلغۇالسا، بەزىدە ئۇنىڭدىن باشقىغا مايىل بولالماسلىقى مۇمكىن. بىر كىشى مۇباھ نەرسىگە نىيەت باغلىسا، لېكىن پەزىلەتلىك ئەمەلگە نىيەت باغلىيالمىسا، مۇباھقا نىيەت باغلىيالىغىنى ئەۋزەل. پەزىلەت مۇباھقا يۆتكىلىدۇ.

مىسال: بىر كىشى ئىبادەتتە تېخىمۇ بەردەم بولۇش ۋە بەدىنىنى راھەتلەندۈرۈش ئۈچۈن يەپ - ئىچىشكە نىيەت باغلىغان بولۇپ، ئاشۇ ھالەتتە نامازغا ئوقۇش ۋە روزا تۇتۇشقا نىيەت قوزغالمىسا، ئۇنىڭغا يېيىشى ۋە ئۇخلىشى ئەۋزەلدۇر. بەلكى ئىبادەتنى كۆپ قىلغانلىقتىن، ئىبادەت قىلىش مالال كەلسە ۋە مۇباھ نەرسە بىلەن بىر سائەت راھەتلەنسە ئۇنىڭغا تېتىكلىكى قايتىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا شۇنى قىلىش ئىبادەت قىلغاندىن ئەۋزەلدۇر.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «قەلبلەرنى دەم ئالدۇرۇڭلار، ئۇنىڭغا ئاجايىب ھېكمەتلەرنى ئىزدەڭلار، چۈنكى قەلبلەر بەدەن چارچىغاندەك چارچايدۇ».

بىر كىشى مۇنداق دېگەن: «قەلبلەرنى راھەتلەندۈرسەڭلار، قەلبلەر زىكرىنى

چۈشىنىدۇ».

بۇ نازۇك ئىلىملەرنى پەقەت ئالىملار بىلەن ئارىلىشىش ئارقىلىق بىلەلەيسەن. چۈنكى، ئۇستا تېۋىپ بەزىدە قىزىپ قالغان كىشى قىزىپ تۇرسىمۇ، گۆش بىلەن داۋالىيالايدۇ. نائۇستا تېۋىپنىڭ بۇنداق قىلالىشى ناتايىن. نائۇستا تېۋىپ داۋالماقچى بولغان ئادەمنىڭ داۋالاشنى كۆتۈرەلىشى ۋە ئۇنىڭ قۇۋۋەتلىك بولۇشى ئۈچۈنلا گۆش تەلەپ قىلىدۇ.

شۇنىڭدەك ئۇرۇش قىلىشقا ماھىر كىشى دۈشمىننى تېخىمۇ تار يەرگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ھىيلە ئىشلىتىپ دۈشمىنىدىن قېچىشى مۇمكىن. ئاللاھ تائالا يولىدا مېڭىش شەيتانغا قارشى ئۇرۇش قىلغانلىقتۇر. قەلبنى داۋالغانلىقتۇر. ياخشىلىققا مۇۋاپىق قىلىنغان ۋە يىراقنى كۆرىدىغان كىشى شۇ يولدىكى ئاجىز كىشىلەر يىراق سانايدىغان نازۇك ھىيلىلەرنى بىلىدۇ. شۇڭا، ئاجىز كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرى بىلمىگەن نەرسىلەرنى يىراق سانىشى توغرا بولمايدۇ. بەلكى ئۇلار بۇ ئىشلارنىڭ سىرلىرى ئېچىلىپ بولغۇچە ياكى ئۆزلىرى شۇ ماقاملارغا يەتكۈچە بۇ ئىشلارنىڭ سىرلىرىنى يۈكسەك ماقاملىق كىشىلەرگە تاپشۇرۇشى كېرەك.

ئىككىنچى پەسىل: ئىخلاس قىلىش، ئۇنىڭ پەزىلىتى، ھەقىقىتى ۋە دەرىجىلىرى توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلار پەقەت ئىبادەتنى ئاللاھقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا (يالغۇز) ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدى. نامازنى ئادا قىلىشقا، زاكاتنى بېرىشكە (بۇيرۇلدى)، ئەنە شۇلار (يەنى ئىبادەت، ئىخلاس نامازى، زاكاتلار) توغرا دىندۇر﴾98/«بەييىنە»: 5.

ئاللاھ تائالا يەنە: ﴿بىلىڭلار كى، (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ دىن ئاللاھقا خاستۇر﴾39/«زۇمەر»: 3 دېگەن.

بۇ ھەقتە بۇنىڭدىن باشقا ئايەتلەرمۇ بار.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مۇنداق دېگەن: «دىنىڭنى (ئىبادىتىڭنى رىيا ۋە شېرىكتىن) ساپ قىلغىن، شۇندىلا ساڭا ئازغىنە ئەمەل كۇپايە قىلىدۇ»[1].

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بىر ھەدىسىدە مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «قىيامەت

[1] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (6443، 6444). بەيھەقىي: «مۇرسەل» دېگەن. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 240) «زەئىف» دېگەن.

كۆنـى پەرىشـتىلەر پىچەتلەنگـەن دەپتەرلەرنـى ئېلىـپ كېلىـدۇ. ئاندىـن ئـاللاھ تائـالا پەرىشتىلەرگە:

ـــ بـۇ دەپتەرنـى تـاشلاڭلار، بـۇ دەپتەرنـى قوبـۇل قىلمـىغان كىشىلەرنىلا يازدۇق، ـ دەيدۇ. ئاللاھ تائالا:

ـــ بـۇ ئەمـەل مېنىـڭ رازىلىقىـم ئۈچـۈن بولمىغـان ئىـدى، بۈگـۈن مـەن پەقـەت مېنىڭ رازىلىقىم ئۈچۈن بولغان ئەمەلنىلا قوبۇل قىلىمەن، ـــ دەيدۇ»[1].

پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەمنىڭ مۇنـداق دېگەنلىكـى رىۋايـەت قىلىنـىدۇ: «پەرىشـتىلەر بىـر بەندىنـىڭ ئەملىنـى كۆتـۈرۈپ، ئۇنـى كۆپەيتىـدۇ ۋە ئۆسـتۈرىدۇ. ئـاللاھ تائـالا ئۇلارغـا ۋەھيـى قىلىپ: ‹سـىلەر مېنىـڭ بەندەمنىـڭ ئەملىنى سـاقلىغۇچى پەرىشتىلەرسـىلەر. مـەن ئـۇ بەندىنـىڭ كۆڭلىدىكىنـى كۆزىتىـپ تۇرغۇچىمـەن. ئـۇ بەنـدەم ئەملىنـى رىيادىـن سـاپ قىلمـىدى، ئۇنـىڭ كىتابىنـى سـىججىن[2]دە قىلىـڭلار› دەيـدۇ. ئـۇلار ئاللاھنـىڭ دەرگاھىغـا يەنـە بىـر بەندىنـىڭ ئەملىنـى كۆتـۈرۈپ ئېلىـپ چىقىـدۇ ۋە ئـۇ ئەملىنـى ئـاز سـانايدۇ. ئـاللاھ تائـالا ئۇلارغـا: ‹سـىلەر مېنىـڭ بەندەمنىـڭ ئەملىنـى سـاقلىغۇچى پەرىشتىلەرسـىلەر. مـەن ئۇنـىڭ كۆڭلىدىكىنـى كۆزىتىـپ تۇرغۇچىمـەن، ئـۇ بەندىنـىڭ ئەملىنـى كۆپەيتىـڭلار ۋە ئۇنـى ئىللىيىين[3]دە قىلىـڭلار› دەيدۇ»[4].

ھەسـەن ئەلبەسـرىي ئېيتـۇر: «ئـاللاھ تائالانـى تـاشلاپ ئىبـادەت قىلىنىدىغـان بىـر دەرەخ بـار ئىـدى. بىـر ئـادەم ئـۇ دەرەخنـىڭ يېنىغـا كېلىـپ، كۆڭلىـدە: ‹مـەن بـۇ دەرەخنـى كېسـىپ تاشلايمـەن› دېـدى ۋە ئۆيىگـە بېرىـپ پالتـا ئېلىـپ، ئـاللاھ تائـالا رازىلىقـى ئۈچـۈن غەزەپلىنـىپ ئـۇ دەرەخنـى كېسـىش ئۈچـۈن ماڭـدى. يولـدا شـەيتان ئۇنىڭغـا ئىنسان سۈرىتىدە ئۇچرىشىپ:

---

[1] تەبەرانـي: «ئەلمۇئجەمـۇل ئەۋسـەت» ، (2603)؛ دارەقۇتنـي (132). ئالبانـي: («ئەسسلسـلە-تۇززەئىفە» ، 5154) «زەئىـف» دېگەن.

[2] سـىججىن (السِّـجِّينُ): «تارچىلىـق؛ جەھەننەمدىكـى بىـر ۋادىنىڭ ئىسـمى؛ فاجىرلەرنـىڭ روھلىرىنىڭ بـارار جايـى؛ يامانلارنـىڭ نامەئـى ئەئمالـى ئـورۇن ئالغـان يـەر» دېگـەن مەنىدىكـى «قۇرئـان» ئاتالغۇسى. قارالڭ: شەۋكانـي: «فەتھۇلقەدىر» ، 440/7. ـــ ت.

[3] ئىللىييـىن / ئىللىييـۇن (عِلِّيُّـون): «ئۇسـتۇن، يۇقـىرى جـاي؛ يەتتىنچـى ئاسـمان؛ مۇئمىنلەرنـىڭ روھلىرىنىـڭ بـارار جايـى؛ ئىتائەتمەنلەرنـىڭ نامەئـى ئەئمالـى ئـورۇن ئالىدىغـان يـەر» دېگـەن مەنىدىكى «قۇرئان» ئاتالغۇسى. قارالڭ: شەۋكانـي: «فەتھۇلقەدىر» ، 444/7. ـــ ت.

[4] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد» ، (452). تابىئىنلەردىن زەمرە ئىبنى ھەبىبتىن مۇرسەلدۇر.

— قەيەرگە، نېمە قىلىش ئۇچۇن ماڭدىڭ؟ — دېگەندى، ئۇ كىشى:

— ئاللاھ تائالانى قويۇپ ئىبادەت قىلىندىغان ھېلىقى دەرەخنى كېسىپ تاشلىغىلى ماڭدىم، — دېدى.

— سەن ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلمىغاندىكىن، باشقىلار ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلسا، ساڭا نېمە زىيىنى؟!

— مەن ئۇ دەرەخنى چوقۇم كېسىپ تاشلايمەن.

— دەرەخنى كېسىپ تاشلاشتىن ياخشىراق بىر ئىشنى كۆڭلۈڭ تارتامدۇ؟ كەل، سەن ئۇ دەرەخنى كېسىپ تاشلىمىغىن، ھەر كۈنى تاڭ ئاتقاندا ياستۇقۇڭنىڭ ئاستىدا ئىككى تىللا پەيدا بولسۇن.

— بۇنىڭغا كىم كېپىل؟

— مانا مەن كېپىل.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى دەرەخنى كەسمەي قايتىپ كەتتى ۋە تاڭ ئاتقاندا ياستۇقنىڭ ئاستىدىن ئىككى تىللا تاپتى. ئۇنىڭ ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا ياستۇقنىڭ ئاستىدىن ھېچنەرسە تاپالمىدى. ئاندىن ئۇ ئادەم قاتتىق غەزەپلىنىپ دەرەخنى كېسىش ئۈچۈن ماڭدى، (بۇ چاغدا) شەيتان ئۇنىڭغا ئۆز سۈرىتىدە كۆرىنىپ:

— يول بولسۇن، قاياققا؟ — دېدى. ئۇ كىشى:

— ئاللاھ تائالانى قويۇپ ئىبادەت قىلىندىغان ئۇ دەرەخنى كېسىپ تاشلىماقچىمەن، — دېدى. شەيتان ئۇنىڭغا:

— يالغان ئېيتما! سەن ئۇ دەرەخنى كېسىپ تاشلىيالمايسەن، — دېدى. لېكىن، ئۇ كىشى دەرەخنى كېسىپ تاشلاش ئۈچۈن مېڭىۋىدى، شەيتان ئۇنى يەرگە يىقىتتى ۋە ئۇنىڭ گېلىنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قالدى. ئاندىن شەيتان ئۇنىڭغا:

— مېنىڭ كىملىكىمنى بىلەمسەن؟ — دېدى ۋە ئۆزىنىڭ شەيتان ئىكەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ: — سەن ئاۋۋالقى قېتىمدا ئاللاھ تائالا ئۈچۈن غەزەپلىنىپ كەلگەن ئىدىڭ، ئۇ چاغدا مېنىڭ سېنى بويسۇندۇرۇشقا ھېچقانداق كۈچۈم يوق ئىدى. مەن سېنى ئىككى تىللا بىلەن ئالدىسام، دەرەخنى كېسىشتىن ۋاز كەچتىڭ. ئىككى تىللانى ياستۇقۇڭنىڭ ئاستىدا تاپالمۇدىڭ، شۇ ئىككى تىللا ئۈچۈن

غەزەپلىنىپ كەلدىڭ، شۇ سەۋەبتىن مەن ساڭا ھۆكۈمران قىلىندىم، ـــ دېدى»[1].

مەئرۇف ئەلكەرخىي رەھمەھۇللاھ ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرۇپ: «ئى نەپسىم! ئىخلاس قىلغىن، دوزاختىن خالاس بولىسەن» دەيتتى.

ئەبۇ سۇلايمان رەھمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «بىر قېدەم ئالسا شۇ قەدىمنى ئاللاھ تائالا رازىلىقىنى كۆزلەپ ئالغان كىشىگە خۇش مۇبارەك بولسۇن».

ھېكايە قىلىنىدۇكى، «بىر ئەر ئايالچە كىيىنىپ سىرتقا چىقاتتى ۋە تۇيۇ ماتەم دېگەندەك سورۇنلارغا ئايالار بىلەن بىللە قاتنىشاتتى. بىر كۈنى ئايالار توپلانغان بىر سورۇنغا كەلدى، ئۇ سورۇندا بىر تال گۆھەر ئوغۇرلاندى. ئايالار: ‹ئىشكنى ئېتىڭلار، بىز ئاختۇرۇش ئېلىپ بارىمىز› دەپ توۋلىدى. ئايالار بىرەر بىرلەپ ئاختۇرۇلۇپ نۆۋەت ئايالچە كىيىنۋالغان ھېلىقى ئادەم بىلەن ئۇنىڭ يېنىدىكى بىر ئايالغا كەلدى، ئاندىن ئۇ كىشى ئاللاھ تائالاغا ئىخلاس بىلەن دۇئا قىلدى ۋە ‹ئەگەر مەن بۇ رەسۋالىقتىن قۇتۇلۇپ قالسام، بۇنىڭغا ئوخشاش ئىشنى ئىككىنچى قىلمايمەن› دېدى. ئاندىن ھېلىقى گۆھەر ئۇنىڭ يېنىدىكى ئايالنىڭ يېنىدىن تېپىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئاختۇرغۇچىلار: ‹بىگۇناھ ئايالنى قويۇۋېتىڭلار، گۆھەرنى تاپتۇق› دېدى».

ئىخلاسنىڭ ھەقىقىتىنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، ھەرقانداق نەرسىگە باشقا نەرسىنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشى مۇمكىن. دېمەك، ئارىلاشمىسىز، سۈزۈك ۋە ساپ بولغانىدا «ئىخلاس» دەپ ئاتىلىدۇ.

شېرىك ئىخلاسنىڭ زىتىدۇر. ئىخلاسمەن بولمىغان كىشى مۇشرىك بولىدۇ. لېكىن، شېرىكنىڭ بىرنەچچە دەرىجىلىرى بولىدۇ.

تەۋھىدتىكى ئىخلاسنىڭ قارىمۇقارشىسى ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشتۇر.

شېرىكنىڭ بەزىسى ئاشكارا، بەزىسى يوشۇرۇن بولىدۇ. ئىخلاسمۇ ھەم شۇنداقتۇر. بىز ئىلگىرى رىيانىڭ دەرىجىلىرىنى ئۆز بابىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتتۇق. نۆۋەتتە ئىبادەت قىلىش مەقسىتىدە ھەرىكەتكە ئۆتكەن، لېكىن رىياكارلىق ياكى ئۇنىڭدىن باشقا نەپسانىيەت ئارىلىشىپ قالغان كىشى ھەققىدە سۆز قىلىمىز.

مەسىلەن، روزا تۇتۇپ ھاسىل بولغان چىدامچانلىقى بىلەن باشقا ئىشلاردىن

[1] ئىبنۇلجەۋزىي: «تەلبىسۇ ئىبلىس»، 32 - ، 33 - بەتلەر.

پايدىلىنىش مەقسىتىدە روزا تۇتۇش ياكى بىر قۇلنى ئۇنىڭ چىقمىسى ۋە يامان ئەخلاقىدىن قۇتۇلۇش مەقسىتىدە ئازاد قىلىش؛ سەپەر قىلىپ كۆپ ھەرىكەت قىلىش ئارقىلىق مىزاج ساغلاملىقىنى كۆزلەپ ۋەيا ئۆزى گىرىپتار بولغۇسى يامانلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەج قىلىش؛ ئۇرۇشقا تەييارلىنىش ئۈچۈن چېنىقىش ۋە ئۇرۇش تاكتىكىلىرىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن غازات قىلىش، ياكى خوتۇن - بالا ۋە ئۆيۈڭاقنىى قوغداش ئۈچۈن ئويغاق بولۇش مەقسىتىدە كېچىدە نامаз ئوقۇش؛ تۇرمۇشنى قولاي قامداش ئۈچۈن ئىلىم ئۆگىنىش ياكى ئاڭلاتقانسېرى سۆيۈنۈش ئۈچۈن ئەستايىدىل دەرس ئۆگىتىش ۋە شۇنىڭدەك ئىشلار.

بىر كىشىنىڭ مەقسىتى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش بولسا، لېكىن ئۇ كىشىنى شۇ ئىبادەتنى قىلىشقا قوزغىغان تۇرتكىگە مۇشۇ ئويلاردىن بىرەرسى قوشۇلۇپ، نەتىجىدە ئۇ ئىبادەتنى قىلىش ئۈنىڭغا يەڭگىل بىلىنگەن بولسا، ئۇ كىشىنىڭ ئەملى ئىخلاس چېگراسىدىن چىقىپ كەتكەن بولىدۇ.

ئىنسانىنىڭ ھېچبىر ئىشى ۋە ھېچبىر ئىبادىتى بۇ ئىشلاردىن ئايرىلالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، «بىر كىشىنىڭ ئۆمرىدە كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ۋاقتى خالىس ئاللاھ تائالا رازىلىقى ئۈچۈن بولسا، ئازابتىن قۇتۇلىدۇ» دېيىلىدۇ. بۇنداق بولۇشى چىن ئىخلاسنىڭ تولمۇ كەم ئۇچرايدىغانلىقى، قەلبىنى بۇ ئامىللاردىن پاكىزلەشنىڭ تەس بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. چۈنكى، پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا يېقىنلىق ئىزدەش تۇرتكە بولغان ئەمەل خالىس ئەمەلدۇر.

سەھل تۇستەرىيدىن: «قايسى نەرسە ئىنسان نەپسىگە ئەڭ قىيىن؟» دەپ سورالغانىدى، ئۇ: «ئىخلاس قىلىش. چۈنكى، نەپسىنىڭ ئىخلاس قىلىشتا نېسىۋىسى يوق» دەپ جاۋاب بەردى.

ئىخلاسنى بۇزغۇچى ئامىللار

شۇنى بىلگىنكى، ئىخلاسنى بۇزغۇچى ئامىللار خىلمۇخىلدۇر. ئۇنىڭ بەزىسى ئاشكارا، بەزىسى يوشۇرۇندۇر. بىز رىياكارلىقنىڭ دەرىجىلىرىنى ئۆز ئورنىدا بايان قىلىپ ئۆتتۇق.

رىيالار ئىچىدە چۈمۈلىنىڭ مېڭىشىدىنمۇ يوشۇرۇن رىيالار بار. نۆۋەتتە ئۇنىڭ تەپسىلاتى سۆزلىنىدۇ. يېغىنچاقلاپ ئېيتقانىدا، ئەمەل - ئىبادەت قىلغۇچى قىلىۋاتقان ئىبادىتىنى ئىنسانىنىڭ كۆرۈشى بىلەن ھايۋانىنىڭ كۆرۈشى باشقا - باشقا دەپ قارىسا، ئۇنداق كىشى چىن ئىخلاسمەنلىكتىن چىقىپ كەتكەن بولىدۇ.

ئىبادەتنىڭ نازۇك تەرەپلىرىگىچە قارىغان، ئاللاھ تائالانىڭ گۇناھلاردىن

ساقلىشى ۋە ياخشى ئىشلارغا تەۋپىق بېرىشى بىلەن بەختلىك بولغان كىشىلا شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشىدىن ئامان قالىدۇ.

«ئالىمنىڭ ئىككى رەكئەت نامىزى جاھىلنىڭ يەتمىش رەكئەت نامىزىدىن ئەۋزەلدۇر» دېيىلىدۇ. يەنى، ئۇ ئالىم ئەمەللەرنىڭ نازۇك ئاپەتلىرىگىچە قاراپ، ئەمەللەرنى بۇزغۇچى ئاپەتلەردىن قۇتۇلغان ئالىمدۇر. جاھىل بولسا ئىبادەتنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىگىلا قارايدۇ. باھالىغۇچى رازى بولىدىغان بىر قىيىرات ئالتۇن ئاسان ئالدىنىپ قالىدىغان، دۆت ئادەم رازى بولىدىغان بىر تىللادىن ياخشىدۇر.

پەسل: ئىخلاسقا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللار ئارىلاشقان ئەمەلنىڭ ھۆكمى ۋە ئۇ ئەمەلگە ساۋاب بېرىلىشنىڭ تەپسىلاتى

پەقەت رىيا ئۇچۇن ئەمەل قىلغۇچىغا ئۇ ئەمەل پايدىلىق ئەمەس، بەلكى زىيانلىقتۇر. پەقەت ئاللاھ تائالا رازىلىقى ئۇچۇنلا قىلىنغان ياخشى ئەمەل ساۋابقا ئېرىشتۇرگەندەك، رىيا ئۇچۇنلا قىلىنغان ئەمەل رىياكارنى ئازابقا دۇچار قىلىدۇ. بۇ ئىككىسىدە ھېچقانداق مۇجمەللىك يوقتۇر. ئەمما، رىيا ۋە نەپس ئارىلىشىپ قالغان ئەمەل ھەققىدە ئالىملار ئارىسىدا: «بۇنداق ئەمەلگە ساۋاب بېرىلەمدۇ ياكى جازامۇ؟ ياكى ھېچنېمە بېرىلمەمدۇ؟» دېگەن خۇسۇستا بىرنەچچە خىل قاراشلار بار.

بۇ خۇسۇستا بىر - بىرىگە زىت، ئوخشىمىغان قاراشلار باردۇر.

بۇ خۇسۇستا بىزگە ئېنىق بولغان قاراش ــ ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر ــ ئەمەل - ئىبادەتكە تۇرتكە بولغان ئامىلغا قاراشتۇر. ئەگەر ئەمەل-ئىبادەتكە تۇرتكە بولغان دىنىي ئامىل نەپسانىي ئامىل بىلەن تەڭ بولسا، ئىككىسى بىر - بىرىگە قارشىلىشىدۇ ۋە ئىككىلىسى يېقىلىدۇ. بۇ ھالدا ئەمەل - ئىبادەت ئۇنى قىلغۇچىغا نە زىيانلىق، نە پايدىلىقتۇر. ئەگەر رىياكارلىق تۇرتكىسى كۈچلۈك بولسا، كىشىگە قىلغان ئەمىلى زىيان يەتكۈزىدۇ ۋە ئۇ كىشىنى ئازابقا دۇچار قىلىدۇ. لېكىن، ئۇ ئازاب پەقەت رىيا ئۇچۇنلا قىلىنغان ئەمەلنىڭ جازاسىدىن تۆۋەندۇر. ئەگەر دىنىي تۇرتكە نەپسانىي تۇرتكىدىن كۈچلۈك بولسا، ساۋابمۇ شۇنىڭغا قارىتا كۆپ بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن زەررىچە زۇلۇم قىلمايدۇ. ئەگەر كىشىنىڭ زەررىچە ياخشىلىقى بولسا، ئاللاھ ئۇنى ھەسسىلەپ زىيادە قىلىدۇ، ئۆز دەرگاھىدىن بۈيۈك ئەجىر (يەنى جەننەت) ئاتا قىلىدۇ﴾4/«نىسائ»: 40.

بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن بۇ سۆزگە ئۇممەتنىڭ بىردەك ئىجمائىسى دەلىلدۇر.

يەنى بىر كىشى يېنىغا تىجارىي مال ئېلىپ ھەجگە چىققان بولسا، ئۇنىڭ قىلغان ھەجى توغرىدۇر، ئۇنىڭغا ساۋاب بېرىلىدۇ. ھالبۇكى، تىجارىي مال بىلەن ھەج سەپىرىگە چىققان كىشىنىڭ ھەجىگە بىر نەپس ئارىلاشقان بولىدۇ. لېكىن، ئۇ كىشىنىڭ ھەجگە يول ئېلىشىغا تۈرتكە بولغان ئەسل ئامىل ھەج بولسا، قىلغان سەپىرى ساۋابتىن خالىي قالمايدۇ. شۇنىڭدەك غازى كىشى ئۇرۇش قىلىش ۋە غەنىيمەت ئېلىشنى نىيەت قىلسا، غەنىيمەت ئېلىشنى نىيەت قىلىش ئۇرۇش قىلىشقا قوشۇمچە ئەگىشىپ كەلگەن بولسا، ئۇ كىشىگە ساۋاب يېزىلىدۇ. لېكىن، ئۇ كىشىنىڭ ساۋابى ئەسلا غەنىيمەتكە قارىمىغان كىشىنىڭ ساۋابىغا باراۋەر بولمايدۇ.

ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

ئۈچىنچى پەسىل: راستچىللىق، ئۇنىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى

«سەھىھەين»دە ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ دەيدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «دائىما راستچىل بولۇڭلار. چۈنكى، راستچىللىق ياخشىلىققا باشلايدۇ، ياخشىلىق جەننەتكە باشلايدۇ. بىر ئادەم داۋاملىق راست سۆزلەپ، راستچىل بولۇشقا تىرىشسا، ئاخىرى ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ‹راستچىل› دەپ يېزىلىدۇ»[1] دېگەن.

بىشر ھافىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئاللاھقا راستچىللىق بىلەن مۇئامىلە قىلسا، كىشىلەردىن ئۆزىنى يالغۇزلۇق ھېس قىلىدۇ».

راستچىللىق كەلىمىسى بىرنەچچە مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ:

بىرىنچى: سۆزىدە راستچىل بولۇش. ھەربىر بەندە سۆزلىرىگە دىققەت قىلىشى، پەقەت راستچىللىق بىلەن گەپ قىلىشى لازىم. ئېغىزدا راستچىل بولۇش راستچىللىق تۈرلىرىنىڭ ئەڭ مەشھۇر ۋە ئەڭ ئاشكارىسىدۇر. ئىما - ئىشارە، كىنايە بىلەن گەپ قىلىشتىن ساقلىنىش كېرەك. چۈنكى، ئۇ يالغانچىلىققا ئوخشايدۇ. لېكىن، ھاجەت چۈشسە، ئىما - ئىشارە، كىنايىلىك سۆزلەرگە يول بارىدۇر. چۈنكى، شارائىت بەزىدە بۇنى تەقەززا قىلىدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم غازات قىلماقچى بولسا، دۈشمەن خەۋەر تېپىپ تەييارلىق قىلۇالماسلىقى ئۈچۈن، ھۇجۇم قىلماقچى بولغان نىشاننىڭ نامىنى باشقا نىشان بىلەن يوشۇراتتى[2].

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6094)؛ مۇسلىم (2607).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2947، 2948)؛ مۇسلىم (2769). كەئب ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىشىلەرنى ياراشتۇرۇش ئۈچۈن ياخشى سۆزلەرنى توشۇغان — ياكى ياخشى سۆزلەرنى قىلغان— ئادەم يالغانچى ھېسابلانمايدۇ»[1].

ئىنسان ئۆزىنىڭ ﴿مەن ھەققەتەن، باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرۇلۇپ، ئاسمانلارنى، زېمىننى ياراتقان زاتقا يۈزلەنددىم، مەن مۇشرىكلەردىن ئەمەسمەن﴾6/«ئەنئام»: 79 دېگەن سۆزنىڭ ئوخشاش، پەرۋەردىگارىغا پىچىرلىغاندىمۇ گەپلىرىدە راستچىللىق مەنىسىگە رىئايە قىلىشى لازىم.

ئەگەر كىشىنىڭ قەلبى دۇنيا بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئاللاھ تائالادىن يۈز ئۆرۈگەن بولسا، ئۇنداق كىشى يالغانچى ھېسابلىنىدۇ.

ئىككىنچى: نىيەت ۋە ئىرادىدە راستچىل بولۇش. يەنى ئىخلاسمەن بولۇش. ئەگەر قىلغان ئەملىگە كىچىككىنە نەپس ئارىلاشسا، نىيەتنىڭ راستچىللىقى يوقىلىدۇ. ئۇنداق ئەمەل قىلغۇچى رىياكار ئالىم، قارىي ۋە مۇجاھىد ھەققىدە كەلگەن ھەدىستىكىدەك[2] يالغانچى بولىدۇ. قارىي كىشى ئاللاھ تائالاغا «مەن سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن قۇرئان ئوقۇدۇم» دېگەندە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئوقۇغان قۇرئانىنى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئىرادىسى ۋە نىيىتىنى يالغانغا چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ مۇجاھىد ۋە ئالىم ئىككى ھەمراھىنىمۇ شۇنداق قىلىدۇ.

ئۈچىنچى: نىيەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ۋاپا قىلىشتا راستچىل بولۇش.

نىيەت قىلىشتا راستچىل بولۇشقا كەلسەك، مەسىلەن بىر كىشى «ئەگەر ئاللاھ ماڭا مال بەرسە، ھەممىسىنى سەدىقە قىلاتتىم» دەيدۇ. بۇ ئىرادە راست بولۇشىمۇ ۋە ئۇنىڭدا ئىككىلىنىش بولۇشىمۇ مۇمكىن.

نىيەتكە ۋاپا قىلىش بولسا ئىرادىسىدە راستچىل بولۇش ۋە قىلغان ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىپ نەپسىگە سېخىيلىق قىلىش قاتارلىقلار دېگەندەك. چۈنكى، ھەققەت ۋە ئىرادىلەر ئەمەلىي بولسا ۋە نەپس شەھۋەتكە غالىب كەلسە بۇنى ھېچ قىيىنچىلىقسىز قىلغىلى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا: ﴿مۇئمىنلەرنىڭ ئېچىدە

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (2692)؛ مۇسلىم (2605). ئۇقبەنىڭ قىزى ئۇممۇ گۈلسۈم رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى.

[2] مۇسلىم (1905) ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ‹ئالىم› دېيىشىنى كۆزلەپ ‹قۇرئان› ئوقۇغان ۋە ئۆگەتكەن قارىي؛ كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ‹پۇل سەرپ قىلىدىغان سېخىي› دېيىشىنى كۆزلەپ پۇل سەرپ قىلغان باي؛ كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ‹ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلغان باتۇر› دېيىشىنى كۆزلەپ جىھاد قىلغان مۇجاھىد. ئەنە شۇ ئۈچ تۈرلۈك كىشى قىيامەت كۈنى جەھەننەم ئوتى ئەڭ بۇرۇن تۇتىشىدىغان كىشىلەردۇر».

(رەسۇلۇللاھ بىلەن غازاتقا چىققانىدا ساباتلىق بولۇپ، شەھىد بولغانغا قەدەر دادىللىق بىلەن جەڭ قىلىش توغرۇلۇق) ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىنى ئىشقا ئاشۇرغان نۇرغۇن كىشىلەر بار. ئۇلارنىڭ بەزىسى (ئەھدىگە ۋاپا قىلىپ) شەھىد بولدى، بەزىسى (شەھىد بولۇشنى) كۈتمەكتە، ئۇلار (پەرۋەردىگارىغا بەرگەن ئەھدىسىنى) ھەرگىز ئۆزگەرتكىنى يوق﴾33/«ئەھزاب»: 23 دەيدۇ.

ئاللاھ تائالا يەنە باشقا ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەزىلەر: «ئەگەر ئاللاھ بىزگە ئۆز پەزلىدىن ئاتا قىلسا (يەنى رىزقىمىزنى كەڭ قىلسا) ئەلبەتتە سەدىقە بېرەتتۇق، ئەلبەتتە ياخشىلاردىن بولاتتۇق» دەپ ئاللاھقا ئەھدە قىلدى. ئاللاھ ئۇلارغا ئۆز پەزلىدىن ئاتا قىلغان (يەنى باي قىلغان) چاغدا، بېخىللىق قىلىشتى (يەنى ئەھدىنى بۇزۇپ، ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىشتىن يۈز ئۆرۈشتى). ئۇلار (سەدىقە قىلمىز، ياخشىلاردىن بولىمىز دەپ) ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقلىرى، (ئىماننىي، ئېھسانىنى دەۋا قىلىشتىكى) يالغانچىلىقلىرى ئۈچۈن، ئاللاھقا مۇلاقات بولىدىغان كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) گە قەدەر مۇناپىقلىقنىڭ دىللىرىدا (يىلتىز تارتىپ) تۇرۇشىنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ (ئىشىنىڭ) ئاقىۋىتى قىلدى﴾9/«تەۋبە»: 77.

تۆتىنچى: ئەمەللەردە راستچىل بولۇش. يەنى كىشىنىڭ يوشۇرۇن ئىشلىرى بىلەن ئاشكارا ئىشلىرىنىڭ باراۋەر بولۇشىدۇر. شۇنداقلا ئۇنىڭ خۇشۇئ ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئاشكارا ئەمەللىرى ئۇنىڭ يوشۇرۇن ئەملىگە دالالەت قىلمايدۇ ۋە يوشۇرۇن ئەملى ئاشكارا ئەملىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ قالمايدۇ.

مۇتەررىف رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «بىر بەندىنىڭ يوشۇرۇن ئەملى بىلەن ئاشكارا ئەملى باراۋەر بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنى بۇ مېنىڭ ھەقىقىي بەندەم دەيدۇ».

بەشىنچى: دىندا راستچىل بولۇش. بۇ بولسا راستچىللىق دەرىجىلىرىنىڭ ئەڭ ئالىيسىدۇر. مەسىلەن، ئاللاھ تائالادىن قورقۇش، ئۈمىدۋارلىق، زاھىدلىق، رازى بولۇش، ياخشى كۆرۈش ۋە تەۋەككۈل قىلىش قاتارلىق ئىشلاردا راستچىل بولغانغا ئوخشاش. چۈنكى، بۇ ئىشلارنىڭ پرىنسىپلىرى بار بولۇپ، بۇلار نامايان بولغىنىدا ئۇنىڭغا ئىسمى قوللىنىلىدۇ. ئۇنىڭ غايە ۋە ھەقىقەتلىرى بولىدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ ھەقىقىتىگە يەتكۈچى ھەقىقىي راستچىل كىشى ھېسابلىنىدۇ.

بىر ئىشنى مۇكەممەل قىلغان كىشى ‹راستچىل› دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەرنىڭ كۈن چىققان ۋە كۈن پاتقان تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈشۈڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە ياتمايدۇ. بەلكى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا (يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا)، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش،

ئاللاهنى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش ــ ئەقىلىلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبن سەبىللەرگە (يەنى پۇل ــ مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىقىغا ئېرىشىشىگە پۇل ــ مال يارىدەم بېرىش، نامراز ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە (ئاللاهنىڭ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا) راستچىل ئادەملەردۇر، ئەنە شۇلار تەقۋادار ئادەملەردۇر﴾2/«بەقەرە»: 177.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿شۇبھىسىزكى، (ھەقىقىي) مۇئمىنلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان كەلتۈرگەن، ئاندىن (ئىمانىدا) شەك كەلتۈرمىگەن، مالىرى بىلەن، جانلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلاردۇر، ئەنە شۇلار (ئىمان دەۋاسىدا) راستچىللاردۇر﴾49/«ھۇجۇرات»: 15.

قورقۇشقا دائىر بىر مىسال: ئاللاھ تائالاغا ئىمان ئېيتقان ھەرقانداق بەندە ھەقىقىي قورقۇش دەرىجىسىگە يەتمىسىمۇ، لېكىن ئۇ «قورققۇچى» دەپ تەرىپلەنگۈدەك دەرىجىدە ئاللاھ تائالادىن قورقىدۇ. ئىنسانىنىڭ سۈلتان ئالدىدا قورقۇپ سارغىيىپ، بىرەر خاتالىق سادىر قىلماقتىن ئەنسىرەپ، تىترەپ تۇرىدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟! ئىنسان دوزاختىن قورقىدىغان تۇرۇپ، گۇناھ قىلغانىدا دوزاختىن قورقۇش ئالامىتى ئاشكارا بولمايدىغان ئىش بولامدۇ؟! شۇنىڭ ئۈچۈن، ئامىر ئىبنى ئابدۇقەيس: «جەننەتنى تىلىگۈچىنىڭ ۋە دوزاختىن قاچقۇچىنىڭ ئۇخلاپ قالغىنىدىن ھەيرانمەن» دېگەنىكەن.

بۇ ئىشلاردا ھەق ـ دادىغا يەتكۈزۈپ تەتقىق قىلىش بەكمۇ تەس. بۇ ماقاملارغا تولۇق يەتمەي تۇرۇپ ئۇنىڭ چېكىنى بىلگىلى بولماس. لېكىن، ھەركىم ئۆزىنىڭ ئاجىز ياكى كۈچلۈك بولۇشىغا قارىتا بۇلاردىن نېسىۋە ئالىدۇ. كۈچلۈك بولسا، «راستچىل» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بىر بەندىنىڭ راستچىللىقىنى بىلسە، ئۇنىڭغا يۈزلىنىدۇ. بۇ دەرىجىلەرنىڭ ھەممىسىدە راستچىل بولغۇچى كەم ئۇچرايدۇ. بىر بەندە بۇ دەرىجىلەرنىڭ بەزىسىدە راستچىل بولۇشى مۇمكىن. ھەممىسىدە راستچىل بولۇش ئەڭ مۈكەممەل راستچىللىقتۇر.

تائەت ـ ئىبادەتلەر، دەرد ـ مۇسىبەتلەرنى يوشۇرۇش ۋە كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ بىلىپ قېلىشىنى خاھلىماسلىقىمۇ راستچىللىقنىڭ ئالامىتىدۇر.

باب: ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش ۋە ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش توغرىسىدا

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈندە) ھەركىمنىڭ قىلغان ياخشى ۋە يامان ئىشلىرى ئۆزىنىڭ ئالدىدا ئايان بولىدۇ، ئۇلار (يامان ئىشلىرىنى كۆرمەسلىكنى) ئۆزى بىلەن يامان ئىشلىرىنىڭ ئارىسىدا (مەشرىق بىلەن مەغرىبنىڭ ئارىسىدەك) ئۇزۇن مۇساپە بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئاللاھ سىلەرنى ئۆزىنىڭ ئازابىدىن قورقۇتىدۇ. ئاللاھ بەندىلىرىگە مېھرىباندۇر﴾3/«ئال ئىمران»: 30.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قىيامەت كۈنى بىز (ئەمەللەر تارتىلىدىغان) ئادالەت تارازىسىنى ئورنىتىمىز، ھېچ ئادەمگە قىلچە ئۇۋال قىلىنمايدۇ (يەنى ياخشى ئادەمنىڭ ياخشىلىقى كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ، ياماننىڭ يامانلىقى ئاشۇرۇۋېتىلمەيدۇ)، ئەگەر ئۇنىڭ قىچا چاغلىق ئەمەلى بولسىمۇ، ئۇنى ھازىر قىلىمىز، (بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىدىن) ھېساب ئېلىشقا بىز يېتەرلىكمىز﴾21/«ئەنبىيا»: 47.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿كىشىلەرنىڭ نامە ـ ئەمالى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ، گۇناھكارلارنىڭ ئۇنىڭدىكى خاتىرىلەردىن قورقىدىغانلىقىنى كۆرىسەن، ئۇلار: «ۋاي بىزگە! بۇ نامە ــ ئەمالغا چوڭ ــ كىچىك گۇناھنىڭ ھەممىسى خاتىرىلىنىپتىغۇ؟» دەيدۇ، ئۇلار قىلغان ــ ئەتكەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ نامە ــ ئەمالغا خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىدۇ، پەرۋەردىگارىڭ ھېچ ئادەمگە زۇلۇم قىلمايدۇ﴾18/«كەھف»: 49.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿بۇ كۈندە كىشىلەر قىلغان ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈش ئۈچۈن توپ ــ توپ بولۇپ تارىلىپ كېتىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ﴾98/«زىلزىلە»: 6 - 8.

بۇ ۋە بۇنىڭغا ئوخشىغان ئايەتلەر ئاخىرەتتىكى ھېساب ئېلىشنىڭ خەتىرىنى بايان قىلىدۇ. ئەقىل ئىگىلىرى بۇ خەتەردىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنىڭ «نەپسىدىن ھېساب ئېلىش ۋە ئاللاھ تائالانى راستچىللىق بىلەن كۆز ئالدىدا تۇتۇش» ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ.

دۇنيادا نەپسىدىن ھېساب ئالغان كىشىنىڭ ئاخىرەتتىكى ھېسابى يەڭگىل بولىدۇ. قايتىدىغان ئورنى گۈزەل بولىدۇ. نەپسىدىن ھېساب ئېلىشقا سەل قارىغان

كىشىنىڭ ھەسرەت - نادامتى داۋام قىلىدۇ.

ئەقىل ئىگىلىرى ئۇلارنى ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن پەقەت تائەت - ئىبادەتلا قۇتقۇزىدىغانلىقىنى بىلگەنىدە، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى سەبر قىلىش ۋە چېگرا ساقلاپ جىھادقا تەييار تۇرۇشقا بۇيرۇدى.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇئمىنلەر! تائەت ــ ئىبادەتنىڭ مۇشەققەتلىرىگە ۋە سىلەرگە يەتكەن ئېغىرچىلىقلارغا سەبر قىلىڭلار، دۈشمەنلەرگە قارشى زىيادە چىداملىق بولۇڭلار، (چېگرالىرىڭلارنى ساقلاپ) جىھادقا تەييار تۇرۇڭلار، مەقسىتىڭلارغا يېتىش ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار (يەنى ئۇنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلماڭلار)﴾3/«ئال ئىمران»: 200.

ئىلگىرىكىلەر ئاۋۋال نەپسىلىرىگە شەرت قويۇش، ئاندىن ئۇنى كۆزىتىش، ئاندىن ھېساب ئېلىش، ئاندىن جازالاش بىلەن نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىشقا تەييار تۇردى. شۇ ئارقىلىق ئۇلار ئالتە دەرىجىدە جىھادقا تەييار تۇردى. بۇ دەرىجىلەرنىڭ يىلتىزى ئۆزىدىن ھېساب ئېلىشتۇر. لېكىن، ھەرقانداق ھېساب ئېلىش نەپسىگە شەرت قويۇش ۋە نەپسىنى كۆزىتىشتىن كېيىن بولىدۇ. ئاندىن كېيىن زىيان تارتقاندا نەپسىگە كايىش ۋە ئۇنى جازالاش كېلىدۇ. بۇ دەرىجىلەرنى چۈشەندۈرۈش بەك مۇھىمدۇر.

بىرىنچى دەرىجە: نەپسىگە شەرت قويۇش

خۇددى سودىگەر پايدا ئېلىش ئۈچۈن تىجارەتتىكى شېرىكىدىن گاھ يارىمىم تەلەپ قىلىپ، گاھ ئۇنىڭغا شەرت قويۇپ، پات - پات ئۇنىڭدىن ھېساب ئېلىپ تۇرغىنىدەك، ئەقىلمۇ نەپس بىلەن شېرىكلىشىشكە، ئۇنىڭغا ۋەزىپىلەرنى يۈكلەشكە، شەرتلەرنى قويۇشقا، نىجاتلىق يولىنى كۆرسىتىشكە، نەپسىنىڭ خىيانەت قىلىشىدىن ۋە ئۆمۈرنى زايە قىلۇېتىشىدىن ئەنسىرىگەچكە ئۇنى دائىم كۆزىتىپ تۇرۇشقا، ئەمەل ئورۇندالغاندىن كېيىن، نەپستىن ھېساب ئېلىش ۋە شەرت قىلغان نەرسىلەرگە ۋاپا قىلىشنى تەلەپ قىلىشقا موھتاج بولىدۇ. ئەقىلنىڭ نەپس بىلەن «شېرىكلىشىپ قىلغان تىجارىتىنىڭ پايدىسى» ئەڭ ئالىي فىردەۋس جەننىتىدۇر.

بۇ بارىدا نەپسىدىن ئىنچىكە ھېساب ئېلىش دۇنيا پايدىلىرىدا نەپسىدىن ئىنچىكە ھېساب ئالغاندىن بەكرەك مۇھىمدۇر. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ھەربىر كەسكىن ئىرادىلىك كىشىنىڭ نەپسىدىن ھېساب ئېلىشتىن غاپىل قالماسلىقى، نەپسىنىڭ ھەربىكەتلىرى، جىم تۇرۇشلىرى ۋە

خیاللىرىغىچە ھەممىسىدىن ھېسىاب ئېلىپ تۇرۇشى ۋاجىبتۇر. چۈنكى، ئۆمۈر نەپەسلىرىدىن ھەربىر نەپەس قايتۇرۇۋالغىلى بولمايدىغان قىممەتلىك گۆھەردۇر.

بەندە بامدات نامىزىنىڭ پەرزىنى ئادا قىلىپ بولۇپ، قەلبىنى بىر سائەت خىلۋەتتە قويۇپ، نەپسىگە شەرت قىلىپ: «مېنىڭ ئۆمۈرىدىن باشقا ھېچقانداق مېلىم يوق، مالىنىڭ دەسمايىسى يوقاپ كەتسە، قىلغان تىجارەت بىھۇدە بولىدۇ. بۇ يېڭى بىر كۈندە ئاللاھ تائالا ماڭا مۆھلەت بەردى، مېنىڭ ئەجلىمنى كېچىكتۈردى ۋە مېنى بۇ كۈن بىلەن تارتۇقلىدى. ئەگەر ئاللاھ مېنى قەبزى روھ قىلغان بولسا، ياخشى ئەمەل قىلۇېلىشىم ئۈچۈن مېنى دۇنياغا يەنە بىر قېتىم قايتۇرۇشىنى ئارزۇ قىلغان بولاتتىم! ئى نەپسىم! سىز ئۆلۈپ، دۇنياغا قايتا قايتۇرۇلدىڭىز. شۇڭا، بۇ كۈننى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋېتىشتىن قاتتىق ساقلىنىڭ! ئى نەپسىم! شۇنى بىلىڭكى! بىر كېچە - كۈندۈز 24 سائەتتۇر. بەندىگە 24 سائەت ئىچىدە سەپ - سەپ تىزىلغان سانداۋقلار يېيىلىدۇ. ئۇنىڭغا شۇ سانداۋقلاردىن بىرى ئېچىلىدۇ. بەندە بىر سانداۋقنى ئۆزىنىڭ شۇ سائىتىدە قىلغان ياخشىلىقلىرىدىن نۇرغا تولغان ھالەتتە كۆرىدۇ. ئۇ نۇر دوزاخ ئەھلىگە بېرىلسە، ئۇلار جەھەننەم ئازابىنىڭ ئەلىمنى ئۇنتۇغۇدەك دەرىجىدە مەستخۇشلۇققا نائىل بولىدۇ. يەنە بىر بەندىگە بىر سانداۋق ئېچىلىدۇ. ئۇ سانداۋق قاپقاراڭغۇ بىر سانداۋق بولۇپ، ئۇنىڭدىن بىخسىغان سېسىق پۇراقلار ئەتراپقا تارايدۇ. ئۇنىڭ قاراڭغۇلۇقى ئەتراپىنى قاپلايدۇ. بۇ بولسا ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىنغان سائەتتۇر. ئاندىن ئۇ جەننەت ئەھلىگە تەقسىم قىلىنسىمۇ ئۇلارنىڭ كەيپىنى بۇزىدىغان دەرىجىدە قورقۇنچ ۋە چۆچۈشكە گىرىپتار بولىدۇ.

يەنە بىرىگە بىر قۇرۇق سانداۋق ئېچىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئۇنى قايغۇغا تاشلىغۇدەك ياكى خۇشال قىلغۇدەك ھېچنەرسە يوق سانداۋقتۇر. ئۇ بولسا ئىنسان مۇباھ نەرسىلەر بىلەن مەشغۇل بولغان ياكى غاپىللىقتا ئۆتكۈزگەن، ياكى ئۇخلاپ قالغان سائەتتۇر. ئىنسان ئۇ سائەتنى ئېزگۈ ئەمەلسىز ئۆتكۈزۈۋەتكىنىگە ھەسرەت چېكىدۇ ۋە ئۇ كۆپ پايدا ئېلىشقا كۆزى يەتكەن ئىنسان پۇرسەت قولدىن كەتسە قايغۇرغاندەك قايغۇغا پاتىدۇ.

كىشى مۇشۇنداق ۋاقىت خەزىنىلىرىگە يولۇقسا نەپسىگە: «سىز بۈگۈن ساقلاش سانداۋقىڭىزنى گۈللەندۈرۈشكە تىرىشچانلىق قىلىڭ. ئۇنى بوش قويماڭ. ھۇرۇنلۇق، راھەت - پاراغەتكە مايىل بولماڭ. ئەگەر بۇلارغا مايىل بولسىڭىز باشقىلار ئېرىشەلەيدىغان ئىللىيىن دەرىجىسى قولىڭىزدىن كېتىپ قالىدۇ» دېسۇن. سەلەف سالىھلەردىن بىرى: «ئى نەپسىم! يامان ئىش قىلغۇچىنىڭ ئەپۇ قىلىنىدىغانلىقىنى ئويلىغىن. گەرچە ئۇ ئەپۇ قىلىنسىمۇ، ئەمما ئاللاھنى كۆز

ئالدىدا تۇتۇپ ئىبادەت قىلغۇچىلارنىڭ ساۋابى ئۇنىڭ قولىدىن كەتتى ئەمەسمۇ؟» دېگەنىكەن. مانا بۇ ئۇ كىشىنىڭ ۋاقىت ھەققىدە ئۆزىگە قىلغان ۋەسىيتىدۇر.

ئاندىن بەدەندىكى يەتتە ئەزاغا، يەنى كۆز، قۇلاق، تىل، قورساق، ئەۋرەت، قول ۋە پۇت قاتارلىقلارغا ۋەسىيەت قىلىنىدۇ. ئاندىن بۇ ۋەسىيەت نەپسكە تاپشۇرۇلىدۇ. چۈنكى، بۇ ئەزالار ئۇشبۇ مەڭگۈلۈك تىجارەتتە نەپسىنىڭ خىزمەتچى پۇقرالىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئەزالار ئارقىلىق نەپسىنىڭ ئىشلىرى مۇكەممەل بولىدۇ. يەنە يەتتە ئەزاغا جەھەننەم ئىشكىلىرىنىڭ شۇ ئەزالارنىڭ سانىچە يەتتە ئىشىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. جەھەننەمنىڭ ئاشۇ ئىشكىلىرى بۇ ئەزالار بىلەن ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلغان كىشىلەرگە تەيىن قىلىنغان بولۇپ، بۇ ئەزالارغا ئۆزىنى گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن ساقلاشنى نەسىھەت قىلىدۇ.

كۆزنى قاراش ھارام نەرسىلەردىن ياكى مۇسۇلمانغا تۆۋەن كۆرۈش نەزەرى بىلەن قاراشتىن ۋە بارلىق بىھۇدە نەرسىلەرگە قاراشتىن ساقلاش ۋە پايدىلىق نەرسىلەرگە قاراش بىلەن مەشغۇل قىلىش كېرەك. كۆزگە پايدىلىقى بولسا ئاللاھ تائالا ياراتقان ئاجايىپ نەرسىلەرگە ئىبرەت ئېلىش نەزەرى بىلەن قاراش، ئەگىشىش ئۈچۈن ياخشى كىشىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە قاراش، ئاللاھ تائالانىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبىرىنىڭ سۈننىتىگە قاراش، پەند - نەسىھەت ئېلىش ۋە پايدىلىنىش ئۈچۈن ھېكمەت كىتابلىرىنى كۆرۈش قاتارلىقلار بىلەن مەشغۇل قىلىشتۇر.

ھەربىر ئەزاغا ئۆزىگە يارىشا نەسىھەتلەرنى قىلىش، بولۇپمۇ تىل ۋە قورساققا نەسىھەت قىلىش كېرەك. بىز ئىلگىرى تىلنىڭ ئاپەتلىرىنى سۆزلەپ ئۆتتۇق. تىلنى تىل يارىتىلغان زىكىر ئېيتىش، باشقىلارغا نەسىھەت قىلىش، ئۆگەنگەن ئىلىملەرنى تەكرارلاش، بەندىلەرنى ئاللاھ تائالانىڭ يولىغا يېتەكلەش، ئاداۋەتلىشىپ قالغان كىشىلەرنىڭ ئارىسىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان باشقا ياخشى ئىشلارغا مەشغۇل قىلىش كېرەك.

قورساقنى ئاچكۆزلۈكنى تاشلاش، شەك - شۈبھە ۋە كەيىپ - لەززەتلەردىن يىراق تۇرۇشقا تەكلىپ قىلىش، زۆرۈرىيەت مىقدارىدا تاماق يېيىش بىلەن كۇپايىلىنىش كېرەك. قورساق ئەگەر بۇلاردىن بىرەرسىگە قارشىلىق قىلسا، ئۇنى لەززەت بىلەن ئېرىشكەن نەرسىسىدىن كۆپرەك نەرسىدىن مەھرۇم قىلىش ئۈچۈن، لەززەتتىن چەكلەش بىلەن جازالاشنى نەپسكە شەرت قىلىش كېرەك.

بارلىق ئەزالارغا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش نەسىھەتلەرنى قىلىشى كېرەك. تەپسىلىي سۆزلىسەك، گەپ بەك ئۇزىراپ كېتىدۇ. ئومۇمەن، ئەزالارغا تائىەت - ئىبادەت

قىلىش ۋە يوشۇرۇن گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن يىراق تۇرۇشنى نەسىھەت قىلىش كېرەك.

شۇنداقلا، قىلىشقا قادىر بولالايدىغان نەپلە ئەمەللەردىن ھەر كېچە - كۈندۈزدە تەكرارلىنىدىغان ئىبادەت ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلىش نەپسكە نەسىھەت قىلىنىدۇ.

بۇ شەرتلەر ئىنسان نەپسى ئادەتلىنىشى ئۈچۈن ھەركۈنى موھتاج بولىدىغان شەرتلەردۇر. لېكىن، ھەركۈنى يېڭى يېڭى ھادىسىلەر يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. ئۇ ھادىسىلەردە ئاللاھ تائالانىڭ ھەق بولغان يېڭى بىر ھۆكمى بولىدۇ. بۇ ئەھۋال ئىگىدارچىلىق قىلىش ياكى تىجارەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغان كىشىلەرگە كۆپ ئۇچرايدۇ.

چۈنكى، ھەربىر كۈن ئاللاھ تائالانىڭ ھەق ھۆكۈم چىقىرىشىغا موھتاج بولىدىغان يېڭى بىر ۋەقەلىكتىن خالىي بولمايدۇ. بۇنىڭغا بىنائەن ئىنسان ئۆزىگە توغرا يولدا بولۇش ۋە ھەقكە بويسۇنۇشنى شەرت قىلىشى كېرەك.

شەددات ئىبنى ئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئەقىللىق كىشى ــ ئۆز نەپسىدىن ھېساب ئېلىپ، ئاخىرەت ئۈچۈن ئەمەل قىلغۇچىدۇر؛ ئاجىز كىشى بولسا، ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلىپ، ئاللاھتىن ئۈمىد كۈتۈپ ياتقۇچىدۇر»[1] دېگەن.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ھېساب ئېلىنىشىڭلاردىن ئىلگىرى ئۆزەڭلاردىن ھېساب ئېلىڭلار، ئۆلچىنىشىڭلاردىن بۇرۇن نەپسىڭلارنى ئۆلچەپ بېقىڭلار، ئەڭ چوڭ كۆرستىلىشكە تەييارلىق قىلىڭلار، ﴿بۇ كۈندە سىلەر (ئاللاھقا) (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) كۆرستىلىسىلەر، سىلەر ھېچقانداق بىر سىرنى يوشۇرۇپ قالالمايسىلەر﴾69/«ھاققە»: 18 دېگەن[2].

ئىككىنچى دەرىجە: ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش

ئىنسان ئۆزىگە ۋەسىيەت قىلسا ۋە بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن ئىشلارنى نەپسىگە

[1] ئەھمەد (17123). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «ئەبۇبەكرى ئىبنى ئەبى مەريەم دېگەن راۋىي جەھەتتىن سەنەدى زەئىف، باشقا راۋىلىرى ئىشەنچلىك» دېگەن. تىرمىزىي: (2459) «بۇ ھەسەن ھەدىس» دېگەن. ئىبنى ماجە (4260)؛ ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك»، 280/4) «سەنەدى سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان. شەددات ئىبنى ئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك: «ئەززۇھد»، (306)؛ ئىبنى ئەبى شەيبە (35600). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇززەئىفە (1201) «زەئىف» دېگەن.

شەرت قىلسا، نەپسىنى كۆزىتىش ۋە نەپسىگە قاراشتىن باشقا نەرسە قالمايدۇ. «ئىبھسان» چۈشەندۈرۈلگەن سەھەب ھەدىسىتە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم «ئىبھسان دېگەن نېمە؟» دەپ سورالغان سوئالغا: «ئىبھسان سېنىڭ ئاللاھ تائالانى كۆزۈڭ تۇرغاندەك ئىبادەت قىلىشىڭدۇر، ئەگەر سەن ئاللاھ تائالانى كۆرمىسەڭمۇ، ئاللاھ تائالا سېنى كۆزۈڭ تۇرىدۇ»[1] دەپ جاۋاب بەرگەن. رەسۇلۇللاھ بۇ سۆزى بىلەن ئىبادەت قىلغان ۋاقىتتا ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈكلۈكىنى قەلبىدە ھازىر قىلىشنى ئىرادە قىلغان.

رىۋايەت: «شىبلىي رەھىمەھۇللاھ ئەبۈلھۇسەين ئەننۇرىينىڭ يېنىغا كىرىپتۇ. ئەبۈلھۇسەين جىمجىتقىنە ئولتۇرغان بولۇپ، مىدىر - سىدىر قىلماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شىبلىي ئۇنىڭغا:

— بۇ كۆز ئالدىدا تۇتۇش ۋە جىم ئولتۇرۇشنى كىمدىن ئۆگەندىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئەننۇرىي:

— مۇشۇكتىن ئۆگەندىم، بىزنىڭ مۇشۇكىمىز چاشقان تۇتماقچى بولسا، چاشقان تۆشۈكىنىڭ بېشىدا جىممىدە تۇرىدۇ، ئۇنىڭ بىر تال تۈكىمۇ مىدىرلمايدۇ، — دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن».

ئىنسان ئۆز نەپسىنى ئەمەل قىلىشتىن ئالدىن ۋە ئەمەل قىلىش جەريانىدا كۆزىتىشى، ئۇنى ئەمەل قىلىشقا نەپسىنىڭ خاھىشى ھەرىكەتلەندۈردىمۇ ياكى ئاللاھ تائالا ھەرىكەتلەندۈردىمۇ؟ بۇنى كۆزىتىشى كېرەك. ئەگەر ئاللاھ تائالادىن قورقۇش ئۇنى ئەمەل قىلىشقا ھەرىكەتلەندۈرگەن بولسا، ئۇ ئەمەلنى قىلۇېرىشى، ئەگەر كۆڭۈل خاھىشى ھەرىكەتلەندۈرگەن بولسا، ئۇنى تەرك ئېتىشى كېرەك. مانا بۇ «ئىخلاس» دېيىلىدۇ.

ھەسەن رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ئۆز نىيىتى ئۈستىدە توختاپ، ئەگەر نىيىتى ئاللاھ تائالا رىزالىقى ئۈچۈن بولسا، نىيەت قىلغان نەرسىنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان، ئەگەر باشقا غەرەز ئۈچۈن بولسا، نىيەت قىلغان نەرسىنى كېچىكتۈرىدىغان كىشىگە ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن».

بەندىنىڭ تائەت - ئىبادەتتە ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇشى بولسا تائەت-ئىبادەتنى خالىس ئاللاھ تائالا ئۈچۈن قىلىشتا بولىدۇ. گۇناھ - مەئسىيەتلەردە ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش بولسا گۇناھ - مەئسىيەتكە تەۋبە قىلىش، پۇشايمان قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىش بىلەن بولىدۇ. مۇباھ ئىشلاردا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (50)؛ مۇسلىم (9). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتۇش بولسا ئەدەبلەرگە رىئايە قىلىش ۋە نېئمەتلەرگە شۈكۈر قىلىش بىلەن بولىدۇ. ھەرقانداق نېئمەتكە شۈكۈر قىلىش، ھەرقانداق بالا- مۇسىبەتكە سەبر قىلىش لازىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانى كۆز ئالدىدا تۇتقانلىق بولىدۇ.

ۋەھب ئىبنى مۇنەببىھ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھېكمەتلىرى ئىچىدە شۇ ھېكمەتلەر بار ئىدى: ‹ئەقىللىق كىشى تۆت سائەتتىن غەپلەتتە قالماسلىقى كېرەك: بىرى پەرۋەردىگارىغا مۇناجات قىلىدىغان سائەت، بىرى نەپسىدىن ھېساب ئالىدىغان سائەت، يەنە بىرى ئەيىبلىرىنى كۆرسىتىپ قويىدىغان قېرىنداشلىرىنىڭ يېنىغا بارىدىغان سائەت ۋەيەنە بىرى ھالال ئىشلاردا ئۆز ئالدىغا پىنھان قالىدىغان بىر سائەت› »

بۇ ھەربىر سائەت باشقا سائەتلەرگە ياردەمچى بولىدۇ. ئىنسان نەپسىگە كۈچ توپلايدۇ. يېمەك - ئىچمەك بىلەن مەشغۇل بولىدىغان سائىتى زىكىر ئوقۇش ۋە پىكىر قىلىش قاتارلىق ئەۋزەل ئەمەللەردىن خالىي قالماسلىقى كېرەك. چۈنكى، يېگەن تامىقى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش بەدەن بىلەن قىلىنغان كۆپ ئەمەللەردىن ئەۋزەلدۇر.

ئۈچىنچى دەرىجە: ئەمەل قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۇئمىنلەر! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، ھەر ئادەم ئەتە (يەنى قىيامەت كۈنى) ئۈچۈن (ياخشى ئەمەللەردىن) نېمىلەرنى تەييارلىغانلىقىغا قارىسۇن، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن قىلمۇاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر﴾59/«ھەشر»: 18.

بۇ ئايەت ئەمەل قىلىپ بولغاندىن كېيىن، نەپسىدىن ھېساب ئېلىشقا ئىشارەتتۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ھېساب ئېلىنىشىڭلاردىن ئىلگىرى ئۆزەڭلاردىن ھېساب ئېلىڭلار» دېگەن.

ھەسەن ئەلبەسرىي رەھىمەھۇللاھ: «مۇئمىن كىشى نەپسىگە ھۆكۈمرانىدۇر، مۇئمىن ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ تۇرىدۇ» دېگەن ۋە يەنە: «مۇئمىننى ئۇشتۇمتۇت كەلگەن مۇسىبەت ئەجەبلەندۈرىدۇ. مۇئمىن ئۆزىگە مۇسىبەت يەتسە: ‹ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ئى مۇسىبەت! مەن سېنى ئارزۇ قىلغان ئىدىم، مەن ساڭا موھتاج ئىدىم، لېكىن ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سېنىڭ مېنىڭ بېشىمغا كېلىش ئۈچۈن ھېچ كۈچ - قۇۋۋىتىڭ يوق ئىدى، چۈنكى مەن بىلەن سېنىڭ ئاراڭدا

توسالغۇ بار ئىدى، دەيدۇ» دېگەندۇر.

مۇئمىن ئۆزىدىن بىرەر خاتالىق سادىر بولسا، نەپسىگە قايتىپ: «مەن قەستەن خاتالىق ئۆتكۈزمەكچى ئەمەس ئىدىم، بۇ خاتالىقنىڭ مەندىن سادىر بولغىنى ياخشى بولمىدى، ئىنشائاللاھ بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچى بۇ خاتالىقنى قىلمايمەن» دەيدۇ.

مۇئمىنلەر «قۇرئان كەرىم» ئۆزىگە ئارغامچا بولغان كىشىلەردۇر. قۇرئان ئۇلارنى ھالاكەتتىن توسۇپ قالىدۇ. مۇئمىن دۇنيادا ئەسىرگە ئوخشاشتۇر. مۇئمىن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىدۇ. ئاللاھ تائالاغا ئۇچرىشىپ بولغۇچە ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن ئەمىن بولۇپ ياشىمايدۇ. مۇئمىن قىيامەت كۈنى قۇلقى، كۆزى، تىلى ۋە بەدەن ئەزالىرىنىڭ ھەممىسىدىن سورىلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ.

بىلگىنكى، بىر كىشىنىڭ تاڭنىڭ دەسلىپىدە نەپسى بىلەن شەرتلىشىدىغان ۋاقتى بولغىنىدەك، كەچقۇرۇنمۇ نەپسىدىن ھېساب ئالىدىغان بىر ۋاقتى بولۇشى مۇھىمدۇر. ئۇ كىشى خۇددى دۇنيادا سودىگەرلەر شېرىكلىرى بىلەن ھەر يىلى ياكى ھەر ئايدا ۋەيا ھەر كۈندە بىر قېتىم ھېسابلاشقاندەك، ئۆزى قىلغان بارلىق ئىشلاردىن ھېساب ئېلىشى لازىم.

ھېساب ئېلىشىنىڭ مەنىسى «مال كۆپەيدىمۇ ياكى كېمەيدىمۇ؟» بۇنىڭغا قاراشتۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن «دەسمايىگە، پايدىغا ۋە زىيانغا» قاراش كېرەك.

ئىنساننىڭ دىنىي مېلىنىڭ دەسمايىسى ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن پەرزلەردۇر. ئۇنىڭ پايدىسى نەپلە ۋە پەزىلەت ئەمەللەردۇر. ئۇنىڭ زىيىنى بولسا گۇناھ - مەئسىيەتلەردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆزىدىن ئەڭ ئەۋۋالا پەرزلەرنى ئادا قىلدىمۇ، يوق؟ بۇنىڭدىن ھېساب ئالسۇن. ئەگەر گۇناھ قىلىپ سالغان بولسا، ئۇنى يۇيۇش ئۈچۈن نەپسىنى جازالاش بىلەن مەشغۇل بولسۇن.

رىۋايەت

تەۋبە ئىبنى سىممە رەققەدە ئىدى. ئۇ ئۆزىدىن ھېساب ئالىدىغان كىشى ئىدى. بىر كۈنى ئۇ ئۆمرىنى ھېسابلاپ 60 ياشقا كىرگەنلىكىنى بىلدى، كۈنلىرىنى ھېسابلىۋىدى، 21 مىڭ 500 كۈن چىقتى - دە، ۋارقىراپ كەتتى. «ئەتتەڭگە! مەن ھەقىقىي پادىشاھ ئالدىغا 21 مىڭ 500 گۇناھ بىلەن بارارمەنمۇ؟! قانداقمۇ ئۇنداق بولمىسۇن، ھەركۈندە 10 مىڭ گۇناھ تۇرسا!» دەپ ئايلىنىپ ئۆلۈپ قالدى. ئاندىن كىشىلەر غائىبتىن: «نېمىدېگەن گۇزەل - ھە! ئۇ فىردەۋس ئەئلا جەننىتىگە يۈگرەپ كەتتى» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلىدى.

بەنـده ھەرسـائەتتە نەپەسـلىرى، قەلـب ۋە بـەدەن ئەزالىرىنـىڭ گۈناھلىرىغـا قارىتا نەپسـىدىن ھېسـاب ئېلىـپ تۇرۇشـى كېـرەك. چۈنكـى، ئىنسـان ئـۆزى قىلغـان ھەربـىر گۈنـاھ ئېۋەزىگـە ھويلىسـىغا بـىر تـاش ئاتسـا ئىـدى، ئازغىنـە مۇددەتتـە ھويلىسـى توشـۇپ كەتكـەن بولاتتـى. لېكىـن، ئىنسـان گۈنـاھ - مەئسـىيەتلەرنى ھېسابلاشـقا سەل قارايدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭ گۈناھلىرىنىڭ ھەممىسى خاتىرىلەپ قويۇلغاندۇر.

ئاللاھ تائـالا دەيـدۇ: ﴿ئـۇ كۈنـده ئـاللاھ ئۈلارنـىڭ ھەممىسـىنى تىرىلدۈرىـدۇ، ئۈلارنىڭ (دۇنيادىكـى چاغـدا قىلغـان) قىلمىشـلىرىنى ئېيتىـپ بېرىـدۇ، ئـاللاھ ئۈلارنىڭ قىلمىشـلىرىنى (نامـە ــ ئەمالىغـا) خاتىرىلـەپ قويغـان، ئـۇلار بولسـا ئۇنتـۇپ قالغـان، ئـاللاھ ھەممـە نەرسىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر﴾58/«مۇجادىلە»: 6.

تۆتىنچى دەرىجە: نەپسىنى ئۆتكۈزگەن كەمچىلىكلىرىگە بىنائەن جازالاش

شـۇنى بىلگىنكـى، ئـاللاھ رىزاسـىنى ئىـرادە قىلغۇچـى نەپسـىدىن ھېسـاب ئېلىـپ، نەپسـىنىڭ كەمچىلـىك ئۆتكۈزگەنلىكىنـى ياكـى گۈنـاھ قىلغانلىقىنـى بىلسـە، نەپسـىگە بېپەرۋالـىق قىلماسـلىقى كېـرەك. چۈنكـى، نەپـس گۈنـاھ قىلسـا، ئۇنىڭغـا سـەل قاراش كېيىنچـە كـۆپ گۈناھلارنـى قىلىشـنى ئاسانلاشـتۇرۇپ قويىـدۇ ۋە نەپسـىنى گۈناھلاردىن تارتىـش تـەس بولىـدۇ. بەلكـى ئىنسـان نەپسـىنى خـۇددى بالىسـىنى ۋە ئايالىنـى جازالىغاندەك مۇباھ بولغان جازا بىلەن جازالىشى كېرەك.

رىۋايـەت قىلىنىدۇكـى، «ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ ئۆزىنىـڭ بىـر بېغىغـا چىقتـى، ئۆيىگـە قايتقانـدا كىشـىلەر ئەسـىر نامىزىنـى جامائـەت بولـۇپ ئوقـۇپ بولغـان ئىـدى. شـۇنىڭ بىلـەن ئۆمـەر كۆڭلىـده: ‹مـەن باغقـا چىقتـم، قايتقىنىمـدا كىشـىلەر ئەسـىر نامىزىنـى ئـادا قىلـىپ بوپتـۇ، مېنىـڭ بـۇ بېغـىم مىسـكىنلەرگە سـەدىقە بولسـۇن› دېدى ۋە باغنى مىسكىنلەرگە سەدىقە قىلۋەتتى».

لەيىـس رەھىمەھـۇللاھ ئېيتىـدۇ: «ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ بـىر قېتـىم جامائـەت بىلـەن نامـاز ئوقـۇش ئۈتـۇپ كەتكەنلىكـى ئۈچـۈن، بېغىنـى مىسـكىنلەرگە سـەدىقە قىلۋەتكەن».

ئىشـتتۇقكى: «ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ بـىر ئىـش بىلـەن ئالدىـراش بولـۇپ شـام نامىزىنـى ۋاقتـىدا ئوقۇيالمـاي، ئاسـماندا ئىككـى يۇلتـۇز ئاشـكارا كۆرۈنـۇپ قالغـان ئىـدى، شـۇنىڭ بىلـەن ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ شـام نامىزىنـى ئـادا قىلۋېلىـپ، ئۇنىڭ كەففارىتىگە ئىككى قۇل ئازاد قىلغان ئىدى».

ھېكايـە قىلىنىدۇكـى: «تەمىـم ئەدداريـي رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ بـىر كېچىسـى تەھەججـۇد ئوقۇغلـى قىيامـدا تۇرالمـاي تـاڭ ئاتقۇچـە ئـۇخلاپ قالغـان ئىـدى،

نەتىجىدە قىلغان شۇ ئىشنىڭ ئۆزىنى جازالاپ ئۇخلىماي، بىر يىل قىيامىدا تۇرغان ئىدى».

ھەسسان ئىبنى ئەبى سىنان بىر بالىخانىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ: «بۇ بالىخانا قاچان بىنا قىلىندى؟» دەپ سالدۇ. ئاندىن نەپسىگە يۈزلىنىپ: «ئى نەپسىم! ساڭا پايدىسىز نەرسىنى سورامسەن؟! سېنى بىر يىل روزا تۇتۇش بىلەن ئازابلايمەن» دەپ بىر يىل روزا تۇتقان ئىدى.

نەپسىنى بۇنىڭدىن باشقا شەرئىتتە ھالال بولمايدىغان ئىشلار بىلەن ئازابلاش ھارامدۇر.

مىسال: بەنى ئىسرائىلدا بىر ئادەم بولۇپ، قولىنى ئۆزىگە ھارام بىر ئايالنىڭ يوتىسىغا قويۇپ قېلىپ، ئېۋەزىگە قولىنى ئوتقا يېقىپ، پالەچ بولۇپ قالغان. يەنە بىرسى بىر ئايالنىڭ قېشىغا چۈشمەكچى بولۇپ ئىبادەتخانىسىدىن پۇتىنى ئېلىپ بولۇپ، ئاندىن ئويلىنىپ، كۆڭلىدە: «مەن نېمە قىلماقچى بولدۇم» دېگەن ۋە پۇتىنى قايتۇرۇپ ئالماقچى بولغاندا، «ھەيھات! ئاللاھ تائالانىڭ مەئسىيىتىگە چىققان بۇ پۇت مەن بىلەن ئىبادەتخانامغا قايتماسلىقى كېرەك» دەپ، پۇتىنى ئىبادەتخانا سىرتىدا ساڭگىلىغان ھالەتتە قويۇپ قويغان ۋە ئۇ پۇت يامغۇر بىلەن شامالدا تىتىلىپ كەتكەن[1]. يەنە بىر ئادەم بىر ئايالغا قاراپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئىككى كۆزىنى قۇيۇۋەتكەن. يۇقىرىقىدەك ئىشلار بىلەن گۇناھ قىلىپ قالسا، ئۆزىنى بۇنداق جازالاش ھارامدۇر. ئەلبەتتە بۇ ئىشلار ئۇلارنىڭ شەرئىتىدە دۇرۇس بولغان تەقدىردىمۇ، بىزنىڭ شەرئىتىمىزدە ھارامدۇر.

ئۇلارنىڭ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش يولىدا بىزنىڭ دىنداشلىرىمىزدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر ماڭدى. بۇ تامامەن نادانلىقتىندۇر.

ھېكايە قىلىنىدۇكى، «غەزۋان دېگەن بىر زاھىد بىر ئايالغا قاراپ سالغان ۋە يۈزىگە كاچاتلاپ ئۇرۇپ كۆزى يارىلانغان».

ئاڭلىشىمىزچە، بىر كىشى ھاۋا قاتتىق سوغۇق ۋاقتىتا ئېھتىلام بولۇپ قالىدۇ. ئۇ كىشى سوغۇق سەۋەبلىك غۇسۇل قىلىشى كېچىككەنلىكىنى ھېس قىلىپ، يامالغان يۈڭ كىيىمى بىلەنلا يۇيۇنۇشقا، ئۇ كىيىمنى سالماسلىققا ھەم سقماسلىققا قەسەم قىلىدۇ. ئۇ يۈڭ كىيىم بەك قېلىن كىيىم بولۇپ، 20 رەتل[2]دىن ئېغىر

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش (محاسبة النفس)» ، (49).

[2] رەتل / رىتل (الرَّطْلُ / الرِّطْلُ): ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكى بولۇپ، كەمچەن قىلىپمۇ ئىشلىتىلىدۇ. يۇرتلارغا قاراپ پەرقلىق بولىدۇ. ئادەتتە فىقھ كىتابلىرىدا تىلغا ئېلىنسا، 406.25 (يەنە بىر قاراشتا 382.5) گرامغا تەڭ ئىراق ياكى باغداد رەتلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شام رەتلى 1875

كېلەتتى.

بۇ بولسا بىلىمسىزلىكتىن بولغان ئىشتۇر. ئىنسان ئۆز نەپسىگە بۇنداق ئىشلارنى قىلماسلىقى كېرەك. پېقىر «تەلبىسۇ ئىبلىس (ئىبلىسنىڭ ئازدۇرۇشى)» ناملىق كىتابىمدا نادانلارچە ئىبادەت قىلىدىغان كىشىلەر سادىر قىلىدىغان مۇشۇنىڭغا ئوخشاش كۆپ ئىشلارنى بايان قىلدىم.

بەشىنچى دەرىجە: نەپسكە قارشى جىھاد قىلىش

نەپسكە قارشى جىھاد قىلىش بولسا، ئىلگىرى سۆزلەپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئىنسان ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ نەپسىنىڭ گۇناھ قىلغانلىقىنى بىلىسە، نەپسىنى جازالىشىدۇر. ئەگەر نەپسىنى پەزىلەتلىك ئەمەللەردىن بىرەرسىنى ياكى ۋىردلەردىن بىرەر ۋىردنى قىلىشتىن ھۇرۇنلۇق قىلغان ھالتىدە كۆرسە، نەپسىنى ئۇنىڭغا ئېغىر كېلىدىغان ۋىردلەر بىلەن ئەدەبلىشى كېرەك. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بىر قېتىم جامائەت بىلەن نامىاز ئوقۇيالمىغانلىقى ئۈچۈن، شۇ كېچىنى تولۇق ئىبادەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن ئىدى.

ئەگەر نەپس ۋىردلەرنى قىلىشقا بويسۇنمىسا، نەپسكە قارشى جىھاد قىلىش ۋە قولىدىن كېلىشچە، نەپسنى شۇ ۋىردلەرنى قىلىشقا مەجبۇرلاش كېرەك.

ئىبنى مۇبارەك رەھىمەھۇللاھ: «سالىھلەر ئۆزىنى ياخشىلىق قىلىشقا ھېچ مۇشەققەتسىز كۆندۈرەتتى. بىز بولساق ئۆزىمىزنى ياخشىلىق قىلىشقا مەجبۇرىي كۆندۈرىمىز» دېگەنىدى.

ئىبادەتگۈيلارنىڭ ئىش - ھەرىكەت، پەزىلەتلىرى ھەققىدە كەلگەن خەۋەرلەرنى ئاڭلاش ۋە ئۇلارغا ئەگىشىپ مېڭىش ئۈچۈن ئۇلاردىن ھەمراھ بولۇشقا قادىر بولالمىغان كىشىلەرگە ھەمراھ بولۇش نەپسىنىڭ ئىبادەتلەرنى قىلىشىغا ياردىمى بولىدىغان ئىشلار قاتارىدىندۇر.

سەلەف سالىھلەردىن بىرى مۇنداق دېگەن: «مەن ئىبادەت قىلىپ چارچىسام، مۇھەممەد ئىبنى ۋاسىئنىڭ يۈزىگە ۋە ئۇنىڭ ئىبادەت قىلىشتىكى تىرىشچانلىقىغا قارايتتىم. ئەنە شۇ سەۋەبتىن يەنە بىر ھەپتە چارچاپ قالماي ئىبادەت قىلاتتىم».

گرامغا، مىسىر رەتلى 449.28 گرامغا تەڭ. قارالسۇن: ئىلمىي گۇرۇپپا: «مُعْجَمُ مُصطَلَحَاتِ العُلُومِ الشَّرعِيَّةِ (شەرئىي ئىلىملەر ئاتالغۇلىرى قامۇسى)»، 841 - بەت، «پادىشاھ ئابدۇلئەزىز ئىلىم ۋە تېخنىكا شەھەرچىسى»، رىياد، م2017؛ دوكتور ئەلى جۇمۇئە: «المكاييل والموازين الشرعية (شەرئىي ئۆلچەملەر ۋە تارازىلار)»، 29 - بەت، «دارۇلقۇدۇس نەشرىياتى»، قاھىرە. م. 2021. - ت.

ئامىر ئىبنى ئابدۇللەيس رەھىمەھۇللاھ ھەر كۈنى مىڭ رەكئەت نامار ئوقۇيتتى.

ئەسۋەد ئىبنى يەزىد رەھىمەھۇللاھ كۆكسىپ، سارغىيىپ كەتكۈچە روزا تۇتاتتى.

مەسرۇق رەھىمەھۇللاھ ھەج قىلىش جەريانىدا پەقەت سەجدە قىلغان ھالەتتە ئۇخلىغان ئىدى.

داۋۇد ئەتتائىي رەھىمەھۇللاھ نان يېمەي، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇۋىقىنى سۇغا چىلاپ ئىچەتتى ۋە شۇ ئارىلىقتا 50 ئايەت ئوقۇيتتى.

كۇرز ئىبنى ۋەبرە ھەركۈنى قۇرئاننى ئۈچ قېتىم خەتمە قىلاتتى.

ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز ۋە فەتىھ ئەلمەۋسىلي ئىككىسى ئاللاھ تائالادىن قورقۇپ قان يىغلايتتى.

ئىلگىرىكىلەردىن 40 كىشى بامدات نامىزىنى خۇپتەن نامىزنىڭ تاھارىتى بىلەن ئوقۇغان ئىدى.

ئەبۇ مۇھەممەد ئەلھەربىي مەككىدە بىر يىل تۇرىدۇ. ئۇ بىر يىل جەريانىدا ئۇخلىمايدۇ ۋە سۆزلىمەيدۇ. تامغا يۆلەنمەيدۇ ۋە پۇتنى سوزمايدۇ. ئەبۇبەكرى ئەلكەتتانىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «مەن ئۇنىڭدىن:

— بۇنىڭغا قانداق قادىر بولالىدىڭ، — دەپ سورىغان ئىدىم، ئۇ:

— ئاللاھ تائالا مېنىڭ ئىچىمنىڭ راستچىللىقىنى بىلىدى، شۇڭا تاشقى ئەزالىرىمدا ماڭا ياردەم بەردى، — دەپ جاۋاب بەردى.

كىشىلەر زەجلە دېگەن بىر ئابىدەنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۆزىگە يۇمشاقلىق قىلىشى ھەققىدە نەسىھەت قىلغانىدى. ئۇ ئابىدە: «كۈنلەر ناھايىتى تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇگۈن بىرەر ئىبادەت ئۆتۈپ كەتسە، ئەتە ئۇنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى، ئەي قېرىنداشلىرىم! مېنى بەدىنىم كۆتۈرەلمىسىلا، مەن ئاللاھ تائالا ئۈچۈن نامار ئوقۇيمەن، ھايات كۈنلىرىمدە ئاللاھ تائالا ئۈچۈن روزا تۇتىمەن، كۆزۈم قۇرۇپلا كەتمىسە يىغلايمەن» دېدى.

كىمكى ئىبادەتگۈيلارنىڭ ئۆمۈر بايانلىرىغا قاراشنى، ئۇلارنىڭ نەپسكە قارشى جىھاد قىلىش بوستانلىقلىرىدا كۆڭۈل ئېچىشنى ئىستىسە، پېقىر يازغان «سەفەتۇسسەفۋە (سەرخىللارنىڭ سۈپەتلىرى)» ناملىق كىتابقا قارىسۇن. ئۇ كىتابتا ئۇلارنىڭ خەۋەرلىرىدىن ئۇلارغا نىسبەتەن ئۆزىنى ئۆلۈكتەك ھېسابلايدىغان دەرىجىدىكى ئېسىل خەۋەرلەرنى كۆرىدۇ. ھەمدە ئىبادەتگۈي ئاياللارنىڭ ئىبادىتىگە سېلىشتۇرغاندا ئۆزىنى ناھايىتى تۆۋەن كۆرۈشكە سەۋەب بولىدىغان خەۋەرلەرنى

كۆرىدۇ.

ئالتىنچى دەرىجە: نەپسىنى ئەيىبلەش ۋە ئۇنىڭغا كايىش

ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ھەققىدە ئۆزىنى يامان كۆرسە، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىنىڭ قەلبىنى ئەمن قىلىدۇ»[1] دېگەنىدى.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئۆمەر ئىبنى خەتتاب ئىككىمىز بىر باغقا كىرگەنىدۇق. مەن بىر تامنىڭ كەينىدە، ئۆمەر ئالدىدا ئىدى. شۇندا ئۆمەرنىڭ (ئۆز - ئۆزىگە): ‹ئى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب! ئى ئەمرۇلمۇئمىنىن! ۋاھ، ۋاھ! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ئى خەتتابنىڭ ئوغلى! يا سەن ئاللاھ تائالادىن قورقسەن، يا ئاللاھ تائالا سېنى ئازابلايدۇ› دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم» دېگەن.

بەختەرىي ئىبنى ھارىس: «مەن بىر ئابىدنىڭ يېنىغا كىردىم، ئۇ ئالدىغا بىر ئوت يېقىپ، ئۆز نەپسىگە كايىۋاتقانىكەن، ئۇ توختىماي نەپسىگە كايىغان پېتى ئۆلۈپ كەتتى» دېگەنىدى.

بەزىلەر ياخشىلار تىلغا ئېلىنسا «ئۇۋ! ئېسىت ماڭا، تۇفىي ماڭا!» دەيتتى.

بىلگىنكى، سېنىڭ ئەڭ يامان دۈشمىنىڭ نەپسىڭدۇر. نەپسىڭ بولسا يامانلىققا كۆپ بۇيرۇيدىغان ۋە يامانلىققا بەك مايىل بولىدىغان قىلىپ يارىتىلغانىدۇر. سەن نەپسىڭنى توغرىلاشقا، پاكلاشقا، گۈناھ - مەئسىيەتلەردىن يىراق قىلىشقا ۋە زەنجىرلەپ پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىشقا يېتىلەشكە بۇيرۇلغانسەن. ئەگەر نەپسىڭگە سەل قارىساڭ، نەپسىڭ ھەددىدىن ئېشىپ تاپتىن چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى بويسۇندۇرمىقىڭ تەس بولىدۇ. ئەگەر نەپسىڭنى ئەيىبلەپ تۇرساڭ، ئۇ خەۋپسىز نەپسىكە ئايلىنىشى مۇمكىنىدۇر. شۇڭا، نەپسىڭگە ياخشىلىقنى ئەسلىتىشتىن غاپىل قالمىغىن. يەنى، نەپسىڭگە يۇزلەنگىن، ئۇنىڭ نادانلىقى ۋە دۆتلۈكىنى ئۆزىگە ئىقرار قىلدۇرغىن. شۇنداقلا نەپسىڭگە دېگىنكى: «ئى نەپس! سەن نېمىدېگەن نادانسەن - ھەا! سەن كىشىلەر ئىچىدىكى ئەڭ ئەخمەق ۋە ئەڭ دۆت تۇرۇپ ئەقىللىقلىق ۋە زېرەكلىكنى دەۋا قىلامسەن؟ سەن ئۆزۈڭنىڭ جەننەتكە ياكى دوزاخقا ماڭغانلىقىڭنى بىلمەيسەن. ئىككىسىدىن قايسىسىغا كىرىدىغانلىقىنى بىلەلمىگەن كىشى قانداقمۇ ئويۇن - تاماشا بىلەن مەشغۇل بولسۇن؟! سەن بۇگۈن - ئەتە دۇنيادىن تېزلا ئېلىپ كېتىلىشىڭ مۇمكىن، كەلگۈلۈكلەرنىڭ تولىمۇ يېقىنلىقىنى، ئۆلۈمنىڭ تۇيدۇرماي، ئۇشتۇمتۇت كېلىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟!

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش (محاسبة النفس)» ، (22).

ئۆلۈم چوڭ - كىچىك دېمەيدۇ، بەلكى ھەر تىنىقىڭ ئۆلۈم بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇشتۇمتوت ئۆلۈم كەلمىسە، ئۇشتۇمتوت كېسەل كېلىدۇ. كېسەل ئىنسانىنى ئۆلۈمگە يەتكۈزىدۇ. ساڭا ئۆلۈم شۇنچە يېقىن تۇرسا، نېمىشقا ئۆلۈم ئۇچۇن تەييارلىق قىلمايسەن؟! ئى نەپسىم! ‹سەن ئاللاھ تائالا مېنى كۆرمەيدۇ› دەپ تۇرۇپ گۇناھ - مەئسىيەت قىلغان بولساڭ، سەن نېمىدېگەن ئەشەددى كافىرسەن- ھەا! ئەگەر ‹ئاللاھ تائالا مېنىڭ قىلمىشلىرىمنى كۆرۈپ تۇرىدۇ› دەپ تۇرۇپ گۇناھ قىلغان بولساڭ، سەن نېمىدېگەن ھاماقەت، نېمىدېگەن ھاياسىزسەن - ھەا! سەن ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىغا تاقەت قىلالامسەن؟ ئىسسىق مۇنچىدا بىر سائەت ئولتۇرۇش بىلەن بۇنى سىناپ باق! ياكى بارمىقىڭنى ئوتقا يېقىپ سىناپ باق! ئى نەپسىم! ھۇزۇر - ھالاۋەتكە خۇشتارلىق سېنى توغرا يولدا مېڭىشتىن چەكلىگەن بولسا، قىينچىلىقتىن خالىي، ساپ ۋە مەڭگۇ قالىدىغان ھۇزۇرنى تەلەپ قىل! بەزىبىر يېمەكلىك ئىنسانىنى كۆپ يېمەكلىكلەردىن مەھرۇم قويىدۇ.

ساقىيىشى ۋە ئۇزۇن ۋاقىت نېئىمەت ئىچىدە ياشىشى ئۇچۇن تېۋىپ ئۇچ كۈن سۇ ئىچمەسلىككە بۇيرىغان ئەقىللىق كېسەل كىشىگە نېمە دەيسەن؟ شەھۋەت ھەققىنى ئادا قىلىشتا بۇ كىشىنىڭ ئەقلى نېمىنى تەلەپ قىلىدۇ؟ دەرھال شەھۋىتىنى ئادا قىلىپ، ئاندىن كېيىن مەڭگۈ ئەلەم چېكەمدۇ؟! سېنىڭ ئۆمرۈڭ جەننەت ئەھلىنىڭ نېئىمەت مۇددىتى ۋە دوزاخ ئەھلىنىڭ ئازاب مۇددىتىگە بولغان مەڭگۈلۈك نېئىمەت ياكى مەڭگۈلۈك ئازابقا سېلىشتۇرغاندا، ئۇچ كۈننى بارلىق ئۆمۈرگە سېلىشتۇرغانغا ئوخشايدۇ. بەلكى دۇنيا ئۆمۈرگە سېلىشتۇرغاندا كۆزنى يۇمۇپ ئاچقاندىنمۇ ئاز ۋاقىتتۇر. كاشكى شەھۋەتلەرگە سەبر قىلىش ئەلمى قاتتىقراقمۇ ياكى ئۇزۇنراقمۇ، بىلسەمچۇ؟! ياكى دوزاخ قاتلاملىرىدا جەھەننەم ئوتىدا ئازابلىنىش ئەلمى قاتتىقراقمۇ؟! نەپسىگە قارشى جىھاد قىلىش ئەلمىگە سەبر قىلالمايدىغان كىشى ئاخىرەتتىكى ئازاب ئەلمىگە قانداقمۇ تاقەت قىلالىسۇن؟! ئى نەپسىم! سېنى يۇز - ئابرۇينى ياخشى كۆرۈش مەشغۇل قىلدىمۇ؟ ئاتمىش ياكى يەتمىش يىلدىن كېيىن سەن ۋە سېنىڭ نەزەرىڭدە يۇز - ئابرۇيلۇق بولغان كىشىلەردىن ھېچكىم قالمايدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟! دۇنيانىڭ پەس شېرىكلىرى بولغانلىقى، ئۇنىڭ كۆپ مۇشەققەتلىك بولغانلىقى ۋە تېز سۈرئەتتە يوقىلىدىغانلىقى ئۇچۇن ئۇنى تەرك ئەتسەڭ بولمامدۇ؟! سەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ قوشنىدارچىلىقىنى ئەخمەقلەرگە ھەمراھ بولۇش سېپىگە تېگىشمەكچىمۇ - سەن؟! كۆپلىگەن مالار زايە بولدى، ئازغىنە ئۆمۈر قېلىپ قالدى. ئەگەر سەن ئۆزۈڭنى بىلسەڭ ئىدىڭ، زايە بولغان نەرسىلەرگە پۇشايمان قىلاتتىڭ. باشتا زايە بولغان نەرسىلەرنى ئاخىرىدا زايە بولغان نەرسىلەرگە قوشساڭ، قانداقمۇ پۇشايمان قىلماي قالسەن؟! قىسقىغىنە بۇ كۈنلەردە ئۇزۇن ئاخىرەت كۈنلىرى ئۇچۇن ئەمەل

قىل! سوئال - سوراققا تەييارلىق قىلغىن! دۇنيادىن مەجبۇرىي چىقىشنىڭ ئالدىدا ئەركىن ئادەملەردەك دۇنيادىن چىقىشقا سەۋەب بولىدىغان ياخشى ئەمەللەرنى قىلغىن! كىمنىڭ مىنىدىغان ئۇلىغى كېچە ۋە كۈندۈز بولسا، ئۇ كىشى ماڭمىسمۇ سەيىر قىلدۇرۇلىدۇ. بۇ نەسىھەتلەرنى تەپەككۇر قىلغىن، ئەگەر بۇ نەسىھەتلەر ساڭا تەسىر قىلمىسا تەسىرنى يوقاتقىنىڭغا يىغلىغىن! چۈنكى، ياش رەھمەت دېگىزىدىن ئېلىنىدۇ».

باب: تەپەككۇر قىلىش ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتى

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە تەپەككۇر قىلىش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈشكە بۇيرۇدى ۋە تەپەككۇر قىلغۇچىلارنى بۇ سۆزى ئارقىلىق ماختىدى: ﴿ئۇلار ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ) «پەرۋەردىگارىمىز! بۇنى بىكار ياراتمىدىڭ، سەن پاكتۇرسەن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن﴾3/«ئال ئىمران»: 191.

ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى (كامالى) پەزىلىدىن سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى، بۇنىڭدا ھەقىقەتەن (قۇدرىتى ئىلاھىيەنى) تەپەككۇر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) (روشەن) دەلىللەر بار﴾45/«جاسىيە»: 13.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىڭلار، ئاللاھ تائالانىڭ زاتى ھەققىدە تەپەككۇر قىلماڭلار»[1] دېگەن.

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «بىر سائەت تەپەككۇر قىلىش بىر كېچە - كۈندۈز قىيامدا تۇرغاندىن ئەۋزەلدۇر» دېگەن[2].

ۋەھىب ئىبنى مۇنەببىھ رەھمەھۇللاھ: «بىر ئىنسان ئۇزۇن تەپەككۇر قىلسا چۈشىنىدۇ، چۈشەنسە بىلىدۇ، بىلسە ئەمەل قىلىدۇ» دەيدۇ.

بىشر ھافىي رەھمەھۇللاھ: «ئەگەر كىشىلەر ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈكلۈكى ھەققىدە تەپەككۇر قىلغان بولسا ئىدى، ئاللاھ تائالاغا ھەرگىز ئاسىيلىق قىلمىغان بولاتتى» دېگەن.

فىريابىي رەھمەھۇللاھ ئاللاھ تائالانىڭ ﴿يەر يۈزىدە ناھەق تەكەببۇرلۇق

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر» ، 313/11 ۋە «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت (6319)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان» ، (119). باشقا بىرقانچە سەنەد بىلەنمۇ رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، ئىمام سەخاۋي: («ئەلمەقاسىدۇل ھەسەنە» ، 261 - بەت) «بۇ سەنەدلەرنىڭ ھەممىسى زەئىف، لېكىن ئۇلارنىڭ جۇغلانمىسى كۈچلىنىدۇ. مەناسى سەھىھ» دېگەن. ئالبانىيمۇ: («سەھىھۇلجامىئ» ، 2975) «ھەسەن» دېگەن.

[2] ئىمام ئەھمەد: «ئەززۇھد» ، (741).

قىلىدىغانلارنىڭ ئايەتلىرىنىڭ چۈشىنىشىتىن يىراقلاشتۇرىمەن...﴾7/«ئەئراف»: 146 دېگەن سۆزنىڭ تەپسىر قىلىپ: «بۇ ‹ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى مېنىڭ بۇيرۇقىمنى تەپەككۇر قىلىشتىن توسىمەن› دېمەكتۇر» دېگەن.

داۋۇد ئەتتائىي رەھىمەھۇللاھ ئايدىڭ بىر كېچىدە ئۆگزىدە ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىنلارنىڭ سەلتەنتى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىۋېتىپ، قوشنىسىنىڭ ھويلىسىغا يىقىلىپ چۈشتى، شۇنىڭ بىلەن قولىدا قىلىچ تۇتقان ھالدا يالىڭاچ سەكرەشكە باشلىدى. قوشنىسى ئۇنى كۆرگەندە:

— ئى داۋۇد! نېمە بولدۇڭ؟ — دېگەنىدى، ئۇ:

— ھېچ نېمىنى ئاڭقىرالمىدىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

يۇسۇف ئىبنى ئەسبات: «شەك - شۇبھىسىزكى، دۇنيا ئۇنىڭغا قارىلىشى ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى ئۇ ئارقىلىق ئاخىرەتكە قاراش ئۇچۇن يارىتىلغان» دېگەن.

سۇفيان بەك تەپەككۇر قىلغانلىقتىن قان سىيگەن ئىدى.

ئەبۇبەكرى كەتتانىي رەھىمەھۇللاھ ئېيتىدۇ: «غەپلەتتىن ئويغانغانىدا چۆچۈش، نەپسىدىن ۋاز كېچىش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشىدىن قورقۇپ تىترەش ئىنسان ۋە جىنلارنىڭ ئىبادىتىدىن ئەۋزەلدۇر».

تەپەككۇر قىلىش ساھەلىرى ۋە ئۇنىڭ مېۋىسىنىڭ بايانى

شۇنى بىلگىنكى، تەپەككۇر قىلىش بەزىدە دىنغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلاردا، بەزىدە دىنغا مۇناسىۋەتسىز ئىشلاردا بولىدۇ. بىز دىنغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى سۆزلىمەكچىمىز. بۇنىڭ ئىزاھى ئۈزۈندۇر. يەنى كىشى تائەت - ئىبادەتلەر، گۇناھ- مەئسىيەتلەر، ھالاك قىلغۇچى ۋە ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى سۇپەتلەردىن ئىبارەت تۆت تۈرگە قارىسۇن. شۇنىڭ ئۇچۇن، سەن نەپسىڭدىن، ئاللاھ تائالادىن يىراقلاشتۇرغۇچى ۋە ئۇنىڭغا يېقىنلاشتۇرغۇچى سۇپەتلەردىن غاپىل قالمىغىن!

كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى ئىستىسە، بىر ۋاراقچىگە ھالاك قىلغۇچى ۋە ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى سۇپەتلەرنى، گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى ۋە تائەت - ئىبادەتلەرنى يازغاي ۋە ئۇنىڭغا ھەركۇنى قاراپ ئۆزىدىن ھېساب ئالغاي.

ھالاك قىلغۇچى ئىشلاردىن ئون ئىشقا قاراش كۇپايىدۇر. ئەگەر بۇ ئون ئىشتىن ئامان قالسا، قالغان ھالاك قىلغۇچى ئىشلاردىن ئامان قالالايدۇ. ئۇلار بولسا: بېخىللىق، تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق، رىياكارلىق، ھەسەتخورلۇق، قاتتىق

غەزەپلىنىش، ئاچچاقلىق، جىنسىي مۇناسىۋەتكە بېرىلىش، مال - دۇنياپەرەسلىك ۋە ئابرۇيپەرەسلىكتىن ئىبارەت.

ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى ئون ئىش بولسا: گۇناھلاردىن پۈشايمان قىلىش، بالا- مۇسىبەتلەرگە سەبر قىلىش، قازايىقەدەرگە رازى بولۇش، نېئمەتلەرگە شۈكۈر قىلىش، قورقۇش ۋە ئۈمىد قىلىشتا ئوتتۇراھال بولۇش، دۇنياغا قىزىقماسلىق، ئەمەللەردە ئىخلاس قىلىش، كىشىلەرگە گۇزەل ئەخلاقلىق بولۇش، ئاللاھ تائالانى ياخشى كۆرۈش ۋە خۇشۇئ قىلىشتىن ئىبارەت.

ئەيىبلىنىدىغان ۋە ماختىلىدىغان بۇ خىسلەتلەر جەمئىي يىگىرمىدۇر. (ۋاراق تۇتقۇچى) ئەيىبلىنىدىغان بىر خىسلەت ئۆزىدە بولمىسا، ئۇنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىپ قويىدۇ، ئۇ ھەقتە ئويلانمايدۇ ۋە ئۆزىدە شۇ خىسلەتنىڭ يوقلۇقى ئۈچۈن رەببىگە تەشەككۇر ئېيتىدۇ. شۇنداقلا ئۇ كىشى شۇ يامان خىسلەتنىڭ ئۆزىدە بولماسلىقى ئاللاھنىڭ تەۋپىقى ۋە ياردىمى بىلەن بولغانلىقىنى بىلسۇن، ئاندىن قالغان توققۇز خىسلەتكە قارىسۇن. مۇشۇ شەكىلدە بارلىق خىسلەتلەرگە سىزىق سىزسۇن. شۇنىڭدەك نەپسىدىن ئازابتىن قۇتۇلدۇرغۇچى سۈپەتلەر بىلەن قوراللىنىشنى تەلەپ قىلسۇن. نەپسىنى تەۋبە قىلىش ۋە پۈشايمان قىلىشقا ئوخشاش بىر سۈپەت بىلەن سۈپەتلەنگەن ھالەتتە كۆرسە، شۇ سۈپەتكە سىزىق سىزىپ قويۇپ، قالغان سۈپەتلەر بىلەن مەشغۇل بولسا بولىدۇ.

بۇنىڭغا ئاللاھ تائالا رازىلىقىنى كۆزلىگەن تىرىشچان كىشى موھتاج بولىدۇ.

سالىھلەر قاتارىدا سانىلىدىغان كۆپ كىشىلەرگە كەلسەك، ئۇلار ۋاراقچىلىرىگە شۇبھىلىك نەرسىلەرنى يېيىش، غەيۋەت ۋە چېقىمچىلىقتىن تىلىنى تارتماسلىق، جېدەللىشىش، ماختانچاقلىق، ئەۋلىيالارنى دوست تۇتۇشتا ياكى رەقىبلەرنى دۈشمەن تۇتۇشتا ئاشۇرۇۋېتىش، ياخشىلىققا بۈيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇشتا تەخسىكەشلىك قىلىشقا ئوخشاش ئاشكارا گۇناھلارنى ۋاراقچىلەرگە يازسۇن. چۈنكى، ئۆزىنى ياخشىلاردىن سانىغان كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ بەدەن ئەزالىرى بۇ بىر قىسىم گۇناھلاردىن خالىي بولالمايدۇ. بەدەن - ئەزالار گۇناھلاردىن پاك بولماي تۇرۇپ، قەلبىنى گۈللەندۈرۈش ۋە پاكلاش بىلەن مەشغۇل بولغىلى بولمايدۇ.

تۈرلۈك كىشىلەر بۇ يامان خىسلەتلەردىن بىرىگە گىرىپتار بولىدۇ. شۇڭا، ئۇ خىسلەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە ئۇ يامان سۈپەتلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش كېرەك.

مسال

تەقۋا ئالىم كىشى كۆپىنچە ھالدا دەرس ئۆگىتىش ياكى ۋەز - نەسىھەت قىلىش

بىلەن ئىلملىك ئىكەنلىكىنى، شۆھرەت تەلەپ قىلىش ۋە يۇز - ئابرۇيىنى كۆز-كۆز قىلىشتىن خالىي بولالمايدۇ. كىمكى شۇنداق قىلسا، ئۆزىنى ناھايىتى چوڭ بىر پتىنگە دۇچار قىلغان بولىدۇ. ئۇ پتىنىدىن پەقەت سەددىق كىشىلەرلا قۇتۇلالايدۇ. بەزىدە ئىلىم ئۆلىمالارنى كۆنەدەش ئايالاردەك بىر - بىرىدىن كۆنلەشكە ئىلىپ بارىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالىم كىشى ئالدانغان تۇرۇپ، قەلبىدە «نىجاتلىق» دەپ ئويلاپ قالغان، ئەمەلىيەتتە دەل «ھالاك قىلغۇچى» بولغان سۈپەتلەرنىڭ ئورۇنلاشقانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

كىمكى ئۆزىدە بۇ سۈپەتلەرنى سەزسە، دەرھال باشقىلاردىن ئايرىلىۋىلىشى ۋە يالغۇز تۇرۇشى، داڭقى چىقماسلىققا تىرىشىشى ۋە پەتۋا بېرىشنى باشقىلارغا ئىتتىرىشى لازىم. چۈنكى، ساھابىلەر پەتۋا بېرىشنى بىر - بىرىگە ئىتتىرەتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى پەتۋا بېرىش ئىشىدا باشقا قېرىندىشىنىڭ كىشىلەرگە كۆپايە قىلىشىنى ئىستەيتتى. بۇ چاغدا ئىنسانىي شەيتانلاردىن ساقلىنىش كېرەك. چۈنكى، ئىنسانىي شەيتانلار «بۇنداق قىلىش ئىلمىنىڭ ئۆچۈپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ» دەيدۇ. ئالىم كىشى ئۇلارغا: «ئىسلام دىنى مەندىن بىھاجەت، ئەگەر مەن ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئىسلام دىنى يىقىلىپ چۈشمەيدۇ. مەن بولسام قەلبىمنى ئىسلاھ قىلىشتىن بىھاجەت ئەمەسمەن» دېسۇن. ئالىم كىشىنىڭ تەپەككۇرى قەلبىدىكى بۇ يوشۇرۇن سۈپەتلەرنى چۈشىنىش بولسۇن. ئاللاھ تائالادىن قەلبلىرىمىزنىڭ بۇزۇقلۇقىنى ئىسلاھ قىلىشنى ۋە بىزنى ئۆزى رازى بولىدىغان ئىشلارغا مۇۋەپپەق قىلىشنى سورايمىز.

پەسل: ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرى ھەققىدە قانداق تەپەككۇر قىلىشنىڭ بايانى

ئالدىنقى پەسىللەردە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىڭلار، ئاللاھنىڭ زاتى ھەققىدە تەپەككۇر قىلماڭلار»[1] دېگەن سۆزى بايان قىلىندى.

ھەقىقەتەن، ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ زاتى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش چەكلىنىدۇ. سەۋەبى شۈكى، ئەقىللەر ئاللاھ تائالانىڭ زاتىنى تەپەككۇر قىلىشتىن تېڭىرقاپ قالىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا نە ئەقىللەر ۋە نە قەلبلەر بىلەن ئوخشىشىنى خىيال - تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان بۈيۈك زاتتۇر. ﴿ھېچ شەيئى ئاللاھقا ئوخشاش ئەمەستۇر، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾42/«شۇرا»: 11. ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرى ھەققىدە تەپەككۇر

[1] 2 بەت ئىلگىرى ئۆتتى.

قىلىشقا كەلسەك، قۇرئان كەرىمدە ئۇنىڭغا قىزىقتۇرۇش ھەققىدە ئايەتلەر بار. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿شۇبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلبەتتە روشەن دەلىللەر بار. ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ): «پەرۋەردىگارىمىز! بۇنى بىكار ياراتمىدىڭ، سەن پاكتۇرسەن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن»﴾3/«ئال ئىمران»: 190، 191. ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿ئېيتقىنكى، «ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى كۆزىتىڭلار. مۆجىزىلەر ۋە ئاگاھلاندۇرغۇچىلارنىڭ (يەنى پەيغەمبەرلەرنىڭ) ئىمان ئېيتمايدىغان قەۋمگە پايدىسى بولمايدۇ﴾10/«يۇنۇس»: 101.

مەنىدىن يارىتىلغان ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر. شۇڭا، ئىنسان ئۆزى ھەققىدە تەپەككۇر قىلسۇن! چۈنكى، ئىنساننىڭ يارىتىلىشىدا ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈكلۈكىگە دالالەت قىلىدىغان ئاجايىباتلار بار[1]. بۇ ئاجايىباتلارنى بىلىش ئۈچۈن ئۆمۈرلەر سەرپ قىلىنسا، ئوننىڭ بىرىنى بىلىپ بولغىلى بولمايدۇ. ھالبۇكى، ئىنسان ئۇنىڭدىن غاپىلدۇر. ئاللاھ تائالا ئىنسانىنى ئۆزىنىڭ نەپسى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈشكە بۇيرۇپ: ﴿زېمىندا ۋە ئۆزۈڭلاردا ئاللاھقا چىن ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن ئالامەتلەر بار، (بۇنى) كۆرمەمسىلەر؟﴾51/«زارىيات»: 21 دەيدۇ.

تاغلارغا يوشۇرۇلغان گۆھەرلەر، ئالتۇن، كۈمۈش، پىروزا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش قىممەتلىك تاش، مېتاللار، شۇنىڭدەك نېفىت، گۈڭگۈرت ۋە قارىمايلارغا ئوخشاش بايلىقلار ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى ئالامەتلىرىدىندۇر.

يەر يۈزىنىڭ ھەممە يېرىنى قورشاپ تۇرغان چوڭقۇر دېڭىز ۋە مۇئەززەم ئوكيانلارمۇ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر. ئەگەر يەر يۈزىدىكى پۈتۈن قۇرۇقلۇق ۋە تاغلار كەبى ئوچۇق زېمىنلار بىر جايغا توپلانسا، پۈتۈن سۇلارغا قىياسەن ئوكيانۇستىكى كىچىك بىر ئارالچىلىك كېلەتتى. دېڭىز - ئوكيانلاردا بىز قۇرۇقلۇقتا كۆرگەندىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئاجايىباتلار بار.

ئاللاھ تائالانىڭ مەرۋايىتنى قانداق ياراتقانلىقىغا، ئۇنى سۇ ئاستىدىكى سەدەپ ئىچىدە قانداق يۇمىلاق قىلغانلىقىغا قارىغىن! ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنچە - مارجاننى سۇ ئاستىدىكى قاتتىق تاشلار ئىچىدە قانداق ئۆستۈرگەنلىكىگە، ئۇنىڭدىن باشقا دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى ئەنبەرلەر ۋە ھەر تۈرلۈك نەرسىلەرنى ئاللاھنىڭ قانداق

[1] «شۇكۇر قىلىش توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا ئىنساننىڭ يارىتىلىشى ھەققىدە بەزى بايانلار ئۆتتى. شۇ يەرگە مۇراجىئەت قىلىنسۇن.

ياراتقانلىقىغا قارىغىن!

ئاللاھ تائالانىڭ كېمىلەرنى سۇ ئۈستىدە قانداق لەيلىتىپ، شامالنار ئارقىلىق قانداق ماڭدۇرىدىغانلىقىدەك ئاجايىباتلارغا قارىغىن!

بۇنىڭدىنمۇ ھەيران قالارلىقى سۇدۇر. سۇ زېمىن يۈزىدىكى ھايۋان بولسۇن، ئۆسۈملۈك بولسۇن ھەممىسىنىڭ ھاياتلىق مەنبەسىدۇر. ئەگەر بىر كىشى سۇ ئىچىشكە موھتاج بولسا ۋە سۇ ئىچىشتىن چەكلەنسە، ئەگەر ئۇنىڭ قول ئىلكىدە پۈتۈن دۇنيانىڭ خەزىنىلىرى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنى بىر يۇتۇم سۇغا پىدا قىلغان بولاتتى. سۇ ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ ئىچكەن سۇنى سىرتقا چىقىرالمىسا، زېمىندىكى بارلىق خەزىنىلەرنى چىقىرىپ بولسىمۇ، شۇ سۇنى تېنىدىن چىقىرىشقا سەرپ قىلغان بولاتتى. شۇڭا، بەندە بۇ نېئىمەتتىن غاپىل قالماسلىقى كېرەك.

ھاۋا ئاللاھ تائالانىڭ نېئىمەتلىرىدىن بىرىدۇر. ھاۋا بولسا كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان نازۇك جىسىمدۇر. سەن ھاۋانىڭ قاتتىقلىقى ۋە كۈچىگە، ھاۋانىڭ ئاجايىباتلىرىغا، جۈملىدىن يامغۇر بۇلۇتلىرى، گۈلدۈرماما، چاقماق، يامغۇر، قار، مۆلدۈر، ئاقار يۇلتۇزلار، چاقماق ئاۋازى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئاجايىباتلارغا قارىغىن!

دېڭىز جانلىقلىرىنىڭ سۇدا ئۈزگەنلىكىگە، ئۇچار قۇشلارنىڭ قانات كېرىپ ھاۋادا پەرۋاز قىلىشلىرىغا قارىغىن! ئاندىن كۆككە، كائىناتنىڭ تېرەنلىكىگە، يۇلتۇزلارغا، قۇياش ۋە ئايغا قارىغىن! ھەربىر يۇلتۇزنىڭ رەڭگى، شەكلى ۋە ئورۇنلىشىشىدا ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتى بار. ئاللاھ تائالانىڭ كېچىنى كۈندۈزگە ۋە كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزىدىغانلىقىغا قارىغىن! قۇياشنىڭ سەيرىگە قارىغىن! قۇياش سەيرىنىڭ يېز، قىش، ئەتىياز ۋە كۈزدە قانداق ئۆزگۈرىدىغانلىقىغا قارىغىن! «قۇياش زېمىندىن بىر يۈز ئاتمىش نەچچە ھەسسە چوڭدۇر» دەرلەر. شەكسىزكى، ئاسماندىكى ئەڭ كىچىك يۇلتۇزمۇ زېمىندىن سەككىز ھەسسە چوڭدۇر. دېمەك، بىر يۇلتۇز مۇشۇنداق چوڭ بولغان يەردە سانسىز يۇلتۇزلار جايلاشقان كائىناتقا قارىغىن! كۆزۈڭ شۇنچە كىچىك تۇرۇپ ئۇلارنى كۆرەلىگەنلىكىنى ئويلىغىن! ئەگەر ئۆيى ئالتۇن ھەل بىلەن زىننەتلەنگەن بىر باينىڭ ئۆيىگە كىرسەڭ، ئۇنىڭغا ھەيرەتلىنىسەن ۋە ئۇ ئۆينى داۋاملىق ئەسلەپ تۇرىسەن. سەن ئاسماندىن ئىبارەت ئۇشبۇ بۇيۇك ئۆيگە، ئۇنىڭ زېمىنغا، تورۇسىغا، ئاجايىباتلىرىغا، نەرسە - كېرەكلىرىگە، ئاجايىب نەقىشلىرىگە قارايسەنۇ، ئەمما ئۇنى سۆزلىمەيسەن، قەلبىڭ بىلەن ئۇنىڭغا قارىمايسەن ۋە ياراتقۇچىڭنىڭ بىنا قىلغىنىنى ئويلىمايسەن. بۇ ھەقىقەتەن ھەيران قالارلىق بىر ئىشتۇر. سەن ئۆزۈڭنى ۋە پەرۋەردىگارىڭنى ئۇنتۇيسەن، قورسىقىڭ ۋە ھەۋەسلىرىڭ

بىلەن مەشغۇل بولسەن. سەن غەپلەتتە بەئەينى بىر چۈمۈلىگە ئوخشايسەنكى، ئۇ چۈمۈلە پادىشاھ قەسرىنىڭ تېمىدىكى ئۇۋۇسىدىن چىقىپ، بىر ھەمراھى بىلەن ئۇۋۇسى ھەققىدە سۆزلىشىپ، ئۇنى قانداق بىنا قىلغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئىچىگە يىغقان نەرسىلىرىنى سۆزلەيدۇ. ئەمما، پادىشاھ قەسرىنى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى كىشىلەرنى تىلغا ئالمايدۇ. دېمەك، سەن ئاسمان ھەققىدە شۇ چۈمۈلە سىنىڭ ئۆيۈڭنىڭ تورىسىدىن بىلگەنچىلىك نەرسە بىلسەن.

مانا بۇلار تەپەككۇر قىلغۇچىلارنىڭ پىكرى ئايلىنىدىغان بىر قىسىم نەرسىلەرنىڭ بايانىدۇر. ئۆمۇر ھەققەتەن قىسقا. ئىلىملەر بەزى مەخلۇقاتلارنى بىلىشتىن ئاجىز كېلىدۇ. لېكىن، سەن مەخلۇقاتلارنىڭ ئاجايىباتلىرىنى قانچە كۆپ بىلىشىنى خاھلىساڭ، سېنى ياراتقۇچىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بىلىشىڭ شۇنچە مۇكەممەل بولىدۇ. بۇ يەردە ئىشارەت قىلىپ ئۆتۈلگەنلەرنى «شۇكۇر قىلىش» ھەققىدىكى تېمىدا سۆزلىگەنلىرىمىز بىلەن قوشۇپ تەپەككۇر قىلغىن! ئىنسان بۇ نەرسىلەرگە «بۇلار ئاللاھ تائالانىڭ ياراتقانلىرى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرى» دەپ قارىسا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە كاتتىلقىنى بىلىپ پايدا ئالىدۇ. كىمكى بۇ نەرسىلەرگە «سەۋەبلەرنى پەيدا قىلغۇچى ئاللاھ تائالاغا باغلىنىشلىق» دەپ ئەمەس، «بەزىسى بەزىسىگە تەسىر قىلىدۇ» دېگەن تەرەپتىنلا قارىسا، بەختسىز بولىدۇ. جاھىلانە قەدەملىرىمىزنىڭ ھەق يولدىن تېيىپ كېتىشىدىن، گۇمراھلىقلارغا مايىل بولۇپ قېلىشتىن ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ پاناھ تىلەيمىز. بىز كۆرمەيدىغان پەرىشتىلەر ۋە جىنلار ھەققىدە تەپەككۇر قىلىشنىڭ يولى يوق. شۇڭا، بىز كۆزىمىز بىلەن كۆرىدىغان نەرسىلەرنى سۆزلىدۇق.

ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

باب: ئۆلۈمنى ئەسلەش، ئۆلۈمدىن كېيىنكى ئىشلار ۋە ئۆلۈمگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا

ئۆلۈمنى ئەسلەش ۋە ئۇنى كۆپ ئەسلەپ تۇرۇشقا قىزىقتۇرۇش ھەققىدە

بىلگىنكى، ئالدامچى دۇنيا مەنقۇلاتلىرىغا دۇم چۈشۈپ دۇنياغا بېرىلگۈچىنىڭ قەلبى ئۆلۈمدىن غاپىل بولۇپ، ئۆلۈمنى ئەسلىمەيدۇ. ئەسلىگەن تەقدىردىمۇ ئۆلۈمنى يامان كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن قاچىدۇ.

كىشىلەر «يا دۇنياغا بېرىلگۈچى، يا ياخشى ئەمەل قىلىشنى باشلىغان تەۋبەكار، ۋەياكى دۇنيانىڭ ھەقىقىتىنى تونۇپ يامان ئەمەللەردىن قول ئۈزگۈچى» دەپ ئۈچ قىسمغا بۆلىنىدۇ.

دۇنياغا بېرىلگۈچى ئۆلۈمنى ئەسلىمەيدۇ، ئەسلىسىمۇ ئۆزىنىڭ دۇنياسىغا (دۇنيالىقتا قولىدىن چىقىپ كەتكەن نەرسىلەرگە) ئەپسۇسلىنىش ئۈچۈن ئەسلەيدۇ ۋە ئۆلۈمنى ئەيىبلەش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. بۇنداق كىشىنىڭ ئۆلۈمنى ئەسلىشى ئۇنى ئاللاھ تائالادىن يىراقلاشتۇرىدۇ.

تەۋبەكارغا كەلسەك، تەۋبەكار ئۆز قەلبىدە ئاللاھ تائالادىن قورقۇش ۋە ئەيمىنىشنىڭ قوزغىلىشى ئۈچۈن ئۆلۈمنى كۆپ ئەسلەيدۇ. ئۇ شۇ ئارقىلىق تەۋبىسىگە مۇكەممەل ۋاپا قىلىدۇ. تەۋبەكار بەزىدە مۇكەممەل تەۋبە قىلۇېلىشىدىن بۇرۇن ياكى ئاخىرەت تەييارلىقىنى ياخشى قىلۇېلىشتىن ئىلگىرى ئۆلۈم كېلىشىنى خاھلىماسلىقى مۇمكىن. ئۇنىڭ بۇ ھالەتتە ئۆلۈمنى خاھلىماسلىقى خاتا ئەمەستۇر. بۇ خاھلىماسلىق پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «كىمكى ئاللاھ تائالا بىلەن ئۇچرىشىشنى يامان كۆرسە، ئاللاھ تائالامۇ ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىشنى يامان كۆرىدۇ»[1] دېگەن سۆزىگە چۈشمەيدۇ. چۈنكى، ئۇ بەندە ئۆزىدىكى كەمچىلىك ۋە تائەت - ئىبادەتتە كەتكۈزگۈپ قويۇشلار ئۈچۈنلا ئاللاھ تائالا بىلەن ئۇچرىشىشتىن قورقىدۇ. بۇ كىشى خۇددى «ئۆزى ياخشى كۆرگەن كىشىنى ياخشى كۆتىمەن» دەپ تەييارلىق قىلىپ يۈرۈپ، كۈتكەن كىشىسى بىلەن ئۇچرىشىشقا

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6507)؛ مۇسلىم (2683). ئۇبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

كېچىكىپ قالغان كىشىگە ئوخشايدۇ. ئۇ كىشى بۇ ھالەتتە ياخشى كۆرگەن كىشىسى بىلەن ئۇچرىشىشنى يامان كۆرگەن كىشى ھېسابلانمايدۇ.

بۇنىڭ ئالامىتى دائىم ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن باشقا مەشغۇل بولىدىغان ئىشى بولماسلىقتۇر. ئەگەر بۇ ئالامەتلەر تېپىلمىسا، ئۇنداق كىشى دۇنياغا بېرىلگۈچى كىشىلەر قاتارىغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ.

دۇنيانىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى بىلگۈچىگە كەلسەك، ئۇ دائىم ئۆلۈمنى ئەسلەيدۇ. چۈنكى، ئۆلۈم ياخشى كۆرگەن ھەببى بىلەن ئۇچرىشىش ۋاقتى بولۇپ، ئۇ ئۆز ھەببى بىلەن ئۇچرىشىش ۋاقتىنى ئۇنۇتمايدۇ. بۇنداق كىشى كۆپىنچە ۋاقىتتا «ئۆلۈمنىڭ كېلىشىنى كېچىكتى» دەپ قارايدۇ. ئۆلۈمنى پاسسىلار يۇرتىدىن قۇتۇلۇش ۋە ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ قوشنىدارچىلىقىغا يۆتكىلىش ئۈچۈن ياخشى كۆرىدۇ. ھەقىقەتەن بەزىلەر ئېيتقانىدەك: «ئۆلۈم بولسا موھتاجلىقتا يېتىپ كەلگەن مەھبۇبتۇر».

ئۇنداق بولغان ئىكەن، تەۋبەكار ئۆلۈمنى خاھلىماسلىقتا ئۆزرەلىكتۇر. دۇنيانىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى تونۇغۇچى ئۆلۈمنى ياخشى كۆرۈش ۋە ئۇنى ئارزۇ قىلىشتا ئۆزرەلىكتۇر. بۇ ئىككى كىشىدىن يۇقىرى مەرتىۋىدىكى كىشى بولسا ئۆزىنىڭ ئىشىنى ئاللاھ تائالاغا تاپشۇرۇپ، ئۆزىگە نە ئۆلۈم ۋە نە ھاياتلىقنى تاللىمىغان، بەلكى ئەڭ سۆيۈملۈك نەرسىسى پەرۋەردىگارى ياخشى كۆرگەن نەرسە بولغان كىشىدۇر. بۇ كىشى ياخشى كۆرۈشى ۋە دوست تۇتۇشى تەسلىم بولۇش ۋە مەمنۇن بولۇش ماقامىغا بېرىپ توختىغان كىشىدۇر. مانا بۇ ئەڭ يۇقىرى چەك ۋە ئالىي مەقسەتتۇر.

قانداقلا بولمىسۇن، ئۆلۈمنى ئەسلەش ئارقىلىق ساۋابقا ۋە پەزىلەتكە ئېرىشكىلى بولىدۇ. سەۋەبى، دۇنيا بىلەن مەشغۇل بولغۇچى ئۆلۈمنى ئەسلەش ئارقىلىق دۇنيادىن يىراقلىشىشى مۇمكىن. چۈنكى، ئۆلۈمنى ئەسلەش ئۇنىڭ نېئىمەتلىك تۇرمۇشىنى قىينىلاشتۇرىدۇ ۋە دۇغلاشتۇرىدۇ.

باب: ئۆلۈمنى ئەسلەشنىڭ پەزىلتى توغرىسىدا

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «لەززەتلەرنى كېسىپ تاشلىغۇچى ئۆلۈمنى كۆپ ئەسلەڭلار»[1] دېگەن.

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىدا بىر ئادەم تىلغا ئېلىنغان ئىدى، كىشىلەر ئۇ كىشى ھەققىدە ياخشى گەپلەرنى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ ئۇ دوستۇڭلار ئۆلۈمنى قانداقراق ئەسلەيتتى؟ ــ دېگەنىدى، ئۇلار:

ــ ئۇنىڭ ئۆلۈمنى تىلغا ئالغانلىقىنى ئاڭلاپ باقمىپتۇق، ــ دېدى. رەسۇلۇللاھ:

ــ ئۇنداقتا، سىلەرنىڭ ئۇ ھەمراھىڭلار ئۇنچە ياخشى يەردە ئەمەس، ــ دېدى[2].

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن:

ــ قايسى مۇئمىن ئەڭ ئەقىللىق مۇئمىندۇر؟ ــ دەپ سورالغانىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ ئۆلۈمنى كۆپ تىلغا ئالىدىغان، ئۆلۈمدىن كېيىنكى ئىشلار ئۈچۈن بەك ياخشى تەييارلىق قىلىدىغانلار. ئەنە شۇلار ئەڭ ئەقىللىق كىشىلەردۇر، ــ دەپ جاۋاب بەردى[3].

---

[1] ئەھمەد (7912)؛ نەسائي (1720)؛ تىرمىزي (2307). ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 1211) «سەھىھ» دېگەن.

[2] ئىراقي: («تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ»، 194/4) «ئىبنى ئەبىددۇنيا: ‹ئەلمەۋت› دېگەن كىتابىدا ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ‹زەئىف سەنەد› بىلەن رىۋايەت قىلغان. ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەكمۇ: ‹ئەززۇھد› دېگەن كىتابىدا ‹زەئىف سەنەد› بىلەن رىۋايەت قىلغان» دېگەن.

[3] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (13354)؛ ئىبنى ماجە (4259). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلە-تۇسسەھىھە»، 1384) «ھەسەن» دېگەن.

ھەسەن ئەلبەسرىي رەھىمەھۇللاھ: «ئۆلۈم دۇنيانىڭ ماھيىتىنى ئېچىپ تاشلايدۇ، ئۆلۈم دۇنيادا ئەقىل ئىگىسى ئۈچۈن خۇشاللىق قالدۇرمايدۇ. بىر بەندە قەلبىدە ئۆلۈمنى ئەسلىسە، دۇنيا ۋە دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەر ئۇنىڭغا ئەرزىمەس تۇيۇلىدۇ» دېگەن.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئۆلۈم ۋە قيامەتنى ئەسلىسە، قۇش مىسالى تىترەيتتى. ئۇ ھەر كېچىسى فىقھىشۇناسلارنى يىغىپ، خۇددى كۆز ئالدىدا بىر مېيىت ياتقاندەك ئۆلۈم ھەققىدە مۇزاكىرە قىلىشىپ، يىغلىشىپ كېتەتتى.

ھامىد ئەلقەيسەرىي رەھىمەھۇللاھ: «ھەممىمىز ئۆلۈمگە شەكسىز ئىشەنگەن كىشىلەرمىز، ئەمما ئۇنىڭغا تەييارلىق قىلغۇچىنى كۆرمەيمىز. ھەممىمىز جەننەتكە شەكسىز ئىشەنگەن كىشىلەرمىز، ئەمما جەننەتلىك ئەمەل قىلغۇچىلارنى كۆرمەيمىز. ھەممىمىز دوزاخقا شەكسىز ئىشەنگەن كىشىلەرمىز. ئەمما، دوزاختىن قورقۇچىنى كۆرمەيمىز. نېمىگە خۇشال بولۇۋاتىسىلەر؟! نېمىنى كۈتۈۋاتىسىلەر؟! ئۆلۈمنى كۈتۈۋاتامسىلەر؟ ئۆلۈم سىلەرگە ياخشىلىق ياكى يامانلىق بىلەن كېلىدىغان تۇنجى سوۋغىدۇر. ئى قېرىنداشلىرىم! رەببىگلار تامان گۈزەل رەۋىشتە مېڭىگلار!» دەيدۇ.

شۇمەيت ئىبنى ئەجلان: «كىمكى ئۆلۈمنى كۆز ئۆڭىدە تۇتسا، دۇنيانىڭ تارچىلىقى ۋە كەڭرىچىلىكىگە پەرۋا قىلىپ كەتمەيدۇ» دېگەن.

ئۆلۈمنى ئەسلەشنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنىڭ يولى

بىلگىنكى، ئۆلۈمنىڭ خەتىرى چوڭدۇر. كىشىلەر ئۆلۈمنى ئاز تەپەككۇر قىلغانلىقى ۋە ئاز ئەسلىگەنلىكى ئۈچۈن ئۆلۈمدىن غاپىل قالىدۇ. ئۆلۈمنى ئەسلىگەنلەرمۇ ئۇنى غاپىل قەلب بىلەن ئەسلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئۆلۈمنى ئەسلەش مەنپەئەت بەرمەيدۇ. بەندە قەلبىنى كۆز ئۆڭىدىكى ئۆلۈمنى ئەسلەشكە مەركەزلەشتۈرگەندىلا، ئۆلۈمنى ئەسلەش مەنپەئەت بېرىدۇ. بەندە ئۆلۈمنى ئەسلەشتە خەتەرگە توشقان بىر كىشىگە دالاغا سەپەر قىلىشنى ئىرادە قىلغان ياكى دېڭىزدا سەپەر قىلغان كىشىگە ئوخشاش بولۇشى كېرەك. بۇ يەرلەردە سەپەر قىلغانلار شۇ يەردىكى خېيىم - خەتەرلەر ھەققىدىلا تەپەككۇر قىلىدۇ. بۇنىڭدا ئىگە پايدىلىق يول ئۆزىدىن ئىلگىرى دۇنيادىن كەتكەن تەجرىبىلىرى ۋە ئۆزىنىڭ ئوخشاشلىرىنىڭ ئۆلۈمنى ۋە ئۇلارنىڭ تۇپراق ئاستىدىكى ھالەتلىرىنى ئەسلەشتۇر.

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «باشقىلاردىن پەند - نەسىھەت ئالغان كىشى بەختلىك كىشىدۇر» دېگەن.

ئەبـۇددەردائ رەزىيەللاھـۇ ئەنھـۇ: «ئۆلۈكلـەر تىلغا ئېلىنسـا، ئۆزۈڭنـى ئۇلاردىـن بىرى ھېسابلىغىن» دېگەنىدۇر.

ئىنسـان قەبرىسـتانلىقلارنى كـۆپ زىيـارەت قىلىشـى، نەپسـى دۇنيالىقتىـن بىـرەر نەرسـىگە تەلپۈنـۈپ قالسـا، شـۇ زامـان ھامنـى ئۆزىنىـڭ ئـۇ نەرسـىدىن ئايرىلىدىغانلىقىنى تەپەككۇر قىلىشى ۋە ئارزۇلىرىنى كەم قىلىشى كېرەك.

ئابـدۇللاھ ئىبنـى ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇمـا رىۋايـەت قىلىـپ مۇنـداق دەيـدۇ: «پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم مېنىـڭ مۇرەمنـى تۇتـۇپ تـۇرۇپ: ‹سـەن دۇنيـادا غېرىـب ياكـى مۇسـاپىرغا ئوخشـاش بولغـىن› دېـدى». ئىبنـى ئۆمـەر رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇمـا يەنـە مۇنـداق دەيتتـى: «كـەچ قىلسـاڭ تاڭنـى كۈتمىگـىن، تـاڭ ئاتقۇزسـاڭ كەچنـى كۈتمىگـىن. كېسـەللىكتىن بـۇرۇن ساقلىقىڭنى غەنىيمـەت بىلگىن، ئۆلۈم كېلىشتىن ئىلگىرى ھاياتلىقىڭنى غەنىيمەت بىلگىن»[1].

يەنـە بىـر ھەدىسـتە پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم مۇنـداق دېگـەن: «مـەن ئۈممىتىـم ئۈچـۈن ئـەڭ قورقىدىغـان نەرسـە نەپـس خاھـىش ۋە ئـۇزۇن ئۆمـۈر كۆرىمەنغـۇ دېيىشـتۇر. نەپـس خاھـىش ھەقىقەتتىـن ئاداشـتۇرىدۇ. ‹ئـۇزۇن ئۆمـۈر كۆرىمەنغۇ› دېيىش بولسا ئاخىرەتنى ئۇنۇتقۇزىدۇ»[2].

ھەسـەن ئەلبەسـرىي رىۋايـەت قىلىدۇكـى، پەيغەمبەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسـەللەم ساھابىلەرگە:

ـــ ھەممىڭلار جەننەتكە كىرىشنى ياخشى كۆرەمسىلەر؟ ـــ دېگەندە، ساھابىلەر:

ـــ ھەئـە، ئـى ئاللاھنىـڭ پەيغەمبـىرى! ـــ دېـدى. شـۇنىڭ بىلـەن پەيغەمبـەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ئارزۇنـى ئـاز قىلىـڭلار، ئەجەللىرىڭلارنـى كـۆز ئالدىـڭلاردا تۇتـۇڭلار ۋە ئـاللاھ تائالادىن ھەقىقىي رەۋىشتە ھايا قىلىڭلار، ـــ دېدى[3].

ئەبـۇ زەكەرىيـا ئەتتەيمـي رەھىمەھـۇللاھ ئېيتىـدۇ: «سـۇلايمان ئىبنـى ئابدۇلمەلىـك مەسجىدى ھەرامـدا تۇرۇۋاتقانـدا ئۇنىڭغـا بىـر نەقـىش ئويۇلغان تاش ئېلىـپ كېلىنـدى. سـۇلايمان ئـۇ تاشـتىكى نەقىشـنى ئوقۇيالايدىغـان بىـر كىشـنى

[1] بۇخارىي (6416).

[2] بەيھەقـي: «شـۇئەبۇلئىمان»، (10129). ئالبانـي: («ئەسسىلسـىلەتۇززەئىفە»، 2177) «سـەنەدى ئىنتايىن زەئىپ» دېگەن.

[3] ئابـدۇللاھ ئىبنـى مۇبـارەك: «ئەززۇھـد»، (317). تابىئىنلاردىـن ھەسـەن بەسـرىيدىن مۇرسـەلدۇر. سەنەدى زەئىپ.

ئىزدەپ تېپىپ ئەكەلدۈرۈپ، تاشتىكى نەقىشلەرنى ئوقۇتتى. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن ئىدى: ‹ئى ئادەم بالىسى! ئەگەر سەن ئەجىلىڭنىڭ يېقىنلىقىنى بىلسەڭ ئىدىڭ، ئۆزۈڭ ئارزۇ قىلىشنى تاشلىغان، كۆپ ئەمەل - ئىبادەت قىلىشقا قىزىققان بولاتتىڭ. مال - دۇنياغا بولغان ھېرىسمەنلىكىڭنى ۋە ھېيىلىرىڭنى تاشلىغان بولاتتىڭ. سەن ئۆلۈپ ئەھەل - ئەۋلادىڭ، خىزمەتچىلىرىڭ سېنى قەبرىگە تاپشۇرغاندا، بالىچاقا ۋە ئۇرۇق - نەسەبىڭ تامامەن قولدىن كەتكەندە قىلغانلىرىڭغا پۇشايمان قىلىسەن. سەن ئۇ ۋاقىتتا دۇنياغا ئەسلا قايتالمايسەن. ياخشىلىقلىرىڭنى كۆپەيتەلمەيسەن. شۇڭا، قىيامەت كۈنى ئۆچۈن ئەمەل قىلغىن، ھەسرەت ۋە نادامەت كۈنى ئۆچۈن ئەمەل قىلغىن!› »

ئۆزۈن ئارزۇ قىلىشنىڭ سەۋەبى ۋە ئۇنىڭ ئىلاجى توغرىسىدا

بىلگىنكى، «ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىمەنغۇ» دېيىشكە سەۋەب بولىدىغان نەرسە ئىككىدۇر. بىرى، دۇنيانى ياخشى كۆرۈش. يەنە بىرى، بىلىمسىزلىك.

دۇنيانى ياخشى كۆرۈشكە كەلسەك، ئىنسان دۇنيا ۋە دۇنيانىڭ شەھۋەتلىرى، لەززەتلىرى ۋە ئالاقىلىرىدىن بەھرە ئالسا، ئۇنىڭ قەلبىنىڭ دۇنيادىن يىراقلىشىشى تەستۇر. ئۇ چاغدا قەلب دۇنيادىن يىراقلاشتۇرغۇچى بولمىش ئۆلۈمنى ئەسلەشتىن باش تارتىدۇ. ھەركىمكى بىرنەرسىنى يامان كۆرسە، ئۇنى قەلبىدىن چىقىرىۋېتىدۇ. ئىنسان باتىل ئارزۇلار بىلەن مەشغۇل بولسا، نەپسى دۇنيادا قېلىپ قېلىش، دۇنيادا موھتاج بولىدىغان مال - مۈلۈك، خاتۇن - بالا، ئۆيۈڭاق، دوست - يارەن ۋە دۇنيانىڭ باشقا لازىمەتلىكلىرىدىن ئىبارەت ئۆز مەقسىتىگە مۇڭاپىق كېلىدىغان نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلىدۇرىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ قەلبى بۇ پىكىردە توختاپ قېلىپ، ئۆلۈمنى ئەسلەشتىن يىراق بولىدۇ ۋە ئۆلۈمنىڭ يېقىنلىقىنى مۆلچەرلىمەيدۇ. بەزى ھاللاردا كىشى ئۆچۈن ئۆلۈمنى خىيال قىلىش ۋە ئۇنىڭغا تەييارلىق قىلىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلسىمۇ، ئۇنى كېچىكتۈرىدۇ ۋە ئۆزۈ - ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ: «سەن چوڭ بولغۇچە ئالدىڭدا كۈنلەر ئۇزۇن، چوڭ بولغاندا تەۋبە قىلىۋالارسەن» دەيدۇ. يېشى چوڭايغاندا بولسا: «قېرىغاندا تەۋبە قىلىۋالارسەن» دەيدۇ. قېرىغاندا بولسا: «بۇ ئۆينى سېلىپ بولغاندىن كېيىن، بۇ ئېتىزنى تېرىپ بولغاندىن كېيىن ياكى بۇ سەپەردىن قايتىپ بولغاندىن كېيىن تەۋبە قىلارسەن» دەيدۇ. شۇنداق قىلىپ تەۋبە قىلىشنى كېيىنگە قالدۇرۇپ، كېچىكتۈرۈپ، بىر ئىشنى تامامىلاپ بولغۇچە ئۇنىڭغا ئون ئىش قوشۇلۇپ ماڭىدۇ. مۇشۇنداق قىلىپ تەدرىجىي ھەر كۈن

تەۋبە قىلىشنى كېچىكتۇرىدۇ. بىر ئىشنى قىلىپ بولۇپ، يەنە بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. ئاخىرىدا ئۇ ئويلاپ باقمىغان ۋاقىتتا ئۆلۈم كېلىپ، ھەسرەت-نادامىتى زىيادە بولىدۇ.

دوزاخ ئەھلىنىڭ كۆپىنچە ۋاقىراشلىرىمۇ تەۋبە قىلىشنى كەينىگە سوزغانلىقتىن بولىدۇ. ئۇلار: «ياخشى ئەمەل قىلىشنى كېچىكتۇرگەنلىكىمىز ئۈچۈن مەڭ ھەسرەت!» دەيدۇ. بۇ ئارزۇلارنىڭ ھەممىسى دۇنيانى ياخشى كۆرۈش، ئۇنىڭدىن بەھرە ئېلىش ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «نېمىنى خاھلىساڭ، شۇنى ياخشى كۆرگىن، بەربىر ئۇنىڭدىن جۇدا بولغۇچىسەن»[1] دېگەن سۆزى غەپلەتتە قالغانلىقتىن كېلىپ چىققاندۇر.

ئىككىنچى سەۋەب: بىلىمسىزلىك

بىلىمسىزلىك بولسا ئىنسانىنىڭ ئۆز ياشلىقىغا ئىشىنىشى ۋە ياشلىق مەزگىلىدە ئۆلۈمنى ئۆزىدىن يىراق سانىشىدۇر. بۇ بىچارە ئۆز شەھرىدىكى ياشلارنى سانسا، ئۇلارنىڭ خالايىقنىڭ ئوندىن بىرىچىلىكىمۇ ئەمەسلىكىنى تەپەككۇر قىلمامدۇ؟ ياشلارنىڭ ئاز بولۇشى ياشلارغا ئۆلۈمنىڭ كۆپ كەلگەنلىكى ئۈچۈندۇر. بەزىدە بىر قېرى كىشى ئۆلۈپ بولغۇچە مەڭ ناھىسىدە بالا ۋە ياش يىگىت ئۆلۈپ بولىدۇ. كىشى بەزىدە ساقلىقى بىلەن مەغرۇرلىنىدۇ. ئۆلۈمنىڭ ئۆزىگە ئۇشتۇمتوت كېلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. كىشى ئەگەر ئۆلۈمنى يىراق سانسا، ئۇنىڭغا كېسەلنىڭ ئۇشتۇمتوت كېلىدۇ. ئىنسان كېسەل بولسا ئۆلۈم ئۇنىڭدىن يىراق ئەمەس. ئەگەر ئىنسان تەپەككۇر قىلسا ۋە ئۆلۈمنىڭ كېلىدىغان ياز، قىش، ئەتىياز، كۈز، كېچە ۋە كۈندۈز دەيدىغان مۇئەييەن بىر ۋاقتى يوقلۇقىنى ۋە ياش، قېرى، ياكى ئوتتۇرا ياش بولسۇن مەخسۇس بىر ياشقا باغلىنىشلىق ئەمەس ئىكەنلىكىنى بىلسە، ئۇ ئۆلۈمنى ناھايىتى چوڭ بىلەتتى ۋە ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلغان بولاتتى.

پەسىل: ئارزۇ - ھەۋەسنىڭ زىيادە ياكى كەم دەرىجىلىرى

«ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىمەنغۇ» دېيىش بارىسىدا كىشىلەر تولىمۇ پەرقلىنىدۇر. بەزىلەر ئۇزۇن ئۆمۈرنى ئارزۇ قىلىدۇ. بەزىلەر بولسا قانداق ئەھۋالدا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئارزۇ - ئارمانسىز قالمايدۇ. بەزىلەر بولسا بەك كەم ئارزۇ قىلىدۇ.

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسەت»، (4278)؛ بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (10057). ھاكىم: («ئەلمۇستەدرەك»، 7921) «سەنەدى سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان. ئالبانىيمۇ: («سلسلەتۇلئەھادىيسسەھىھە»، 831) «ھەسەن» دېگەن. سەھل ئىبنى سەئد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

ئەبۇ ئوسمان ئەننەھدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «مەن 130 يىل ياشىدىم. هەممە نەرسىنىڭ كېمىيىپ كەتكەنلىكىنى هېس قىلدىمىۇ، لېكىن ئارزۇيۇم شۇ پېتىچە ئۆزگەرمەي تۇردى».

كەم ئارزۇ قىلىش هەققىدە شۇ رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئەبۇ مۇهەممەد هەببىنىڭ ئايالى مۇنداق دېگەن: «ئېرىم ئەبۇ مۇهەممەد ماڭا: ‹ئەگەر مەن بۇگۈن ئۆلۈپ كەتسەم، مېنى يۇيۇپ، مۇنداق، مۇنداق قىلىشى ئۈچۈن پالانىغا ئەلچى ئەۋەتىڭ. سىز مۇنداق، مۇنداق ئىشلارنى قىلىڭ› دېگەنىدى». ئۇ ئايالغا:

— ئېرىڭىز شۇ كۈنى بىرەر چۈش كۆرۈپتىكەنمۇ؟ — دېيىلگەنىدى، ئۇ ئايال:

— ئېرىم ماڭا هەركۈنى شۇنداق دەيتتى، — دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئىبراهىم ئىبنى شۇمەيت مۇنداق دەيدۇ: «ئەبۇ زۇرئە ماڭا: ‹مەن ساڭا هېچكىمگە دەپ باقمىغان بىر سۆزنى قىلاي. مەن يىگىرمە يىلدىن بېرى ئۆلۈمنى كۈتۈپ مەسجىدتىن چىقىپ باقمىدىم. نەپسىم ماڭا يەنىلا مەسجىدكە قايتقىن دەۋاتىدۇ› دېگەنىدى».

بىر كىشىگە: «كۆينىكىڭنى يۇيامسەن؟» دېيىلگەنىدى، ئۇ: «ئۆلۈم ئۇنىڭدىنمۇ تېز كېلىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

مۇهەممەد ئىبنى ئەبى تەۋبە رەهىمهۇللاھ مۇنداق دېگەن: «مەئرۇف دېگەن كىشى نامازغا تەكبىر ئېيتىپ بولۇپ، ماڭا:

— ئالدىغا چىقىپ ئىمام بولغىن، — دېدى. مەن ئۇنىڭغا:

— ئەگەر مەن سىلەرگە بۇ نامازنى ئوقۇپ بەرسەم، سىلەر بىلەن ئۇنىڭدىن باشقا نامان ئوقۇيالمايمەن، — دېدىم. مەئرۇف:

— ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ ئۇزۇن ئارزۇ قىلىشتىن پاناھ تىلەيمىز، چۈنكى ئارزۇنى ئۇزۇن قىلىش ياخشى ئەمەل قىلىشتىن توسىدۇ، — دېدى».

بۇلار بولسا زاهىدلارنىڭ ئارزۇنى ئاز قىلىش هەققىدىكى ئەھۋاللىرىدۇر. ئارزۇ قانچە ئاز بولسا، ئەمەل قىلىش شۇنچە كۆپ بولىدۇ. چۈنكى، ئارزۇنى ئاز قىلغۇچى بۇگۈن ئۆلۈپ كېتىشىنى ئويلايدۇ. هازىر ئۆلۈپ قالىدىغان ئادەمدەك ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىدۇ. كەچ بولغاندا، ئاللاھ تائالانىڭ سالامەت قىلغىنىغا شۈكۈر قىلىدۇ ۋە «بۇگۈن كېچە ئۆلۈپ كېتىمەن» دەپ ئويلاپ، ئەمەل قىلىشقا ئالدىرايدۇ.

ئەمەل قىلىشقا ئالدىراشنىڭ بايانى ۋە ئەمەل قىلىشنى كېچىكتۈرۈشنىڭ ئاپىتى توغرىسىدا

يەنە بىر سەھەب ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سىلەر ئاللاھ تائالادىن ياخشىلىق كۈتكەن ھالەتتە ئۆلۈڭلار»[1].

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم سەكراتتىكى بىر كىشىنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ ئۆزۈڭنى قانداق ھېس قىلىۋاتسەن؟ ـــ دەيدۇ، ئۇ كىشى:

ـــ ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىۋاتمەن ۋە گۇناھلىرىمدىن قورقۇۋاتمەن، ـــ دەيدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ بۇ ئىككىسى بىر بەندىنىڭ قەلبىدە تەڭ توپلانسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئۈمىد قىلغان نەرسىسىنى بېرىدۇ ۋە ئۇنى قورققان نەرسىسىدىن ئەمىن قىلىدۇ، ـــ دەيدۇ»[2].

سەكراتتىكى ۋاقىتتا ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىش ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، قورقۇنچ بولسا ھەيدىلىدىغان بىر قامچىدۇر. ئۆلۈم كەلگەندە، كۆز توختاپ قالىدۇ. شۇڭا، كۆزنىگە مېھرىبانلىق قىلىشى كېرەك. شەيتان شۇ چاغدا بەندىنىڭ يېنىغا كېلىپ، بولۇۋاتقان ئىشلار ھەققىدە بەندىنى ئاللاھ تائالاغا نارازى قىلىدۇ. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى ئىشلاردىن ئۇنى قورقۇتىدۇ. شۇڭا، ئۇ ئورۇندا ئاللاھ تائالادىن ئۈمىدۋارلىق دۇشمەننى دەپئ قىلىدىغان ئەڭ كۈچلۈك قورال ھېسابلىنىدۇ.

سۇلايمان ئەتتەيمي ئۆلۈمنى سەزگەندە، ئوغلىغا: «ئى ئوغلۇم! ئاللاھ تائالا بىلەن ئۈمىدۋار ھالەتتە ئۇچرىشىشىم ئۈچۈن، ماڭا رۇخسەتلەر ھەققىدە سۆزلەپ بەرگىن» دېگەن ئىدى.

---

[1] مۇسلىم (2877). جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] تىرمىزي (983)؛ ئىبنى ماجە (4261). ئالباني: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 1051) «ھەسەن» دېگەن.

باب: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ۋە توغرا يولدا بولغان خەلىپىلەرنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا

شۇنى بىلگىنكى، بارچە ئەھۋاللاردا ﴿رەسۇلۇللاھ ئەلبەتتە ياخشى ئۈلگىدۇر﴾ «ئەھزاب»: 21. ھەممىگە مەئلۇمكى، ئاللاھ تائالا ئۇچۇن مەخلۇقاتلار ئىچىدە رەسۇلۇللاھتىنمۇ سۆيۈملۈك ھېچكىم يوقتۇر.

شۇنداق تۇرۇپ ئاللاھ تائالا رەسۇل سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ئەجىلى توشقاندا كېچىكتۈرمەي ئېلىپ كەتتى. ئۇ زات ئۆلۈم ئاغرىقىنى تارتتى. ئىمام بۇخارىي ئۆز «جامىئۇسسەھىھ»ىدە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە ئائىشە ئانىمىز مۇنداق دېگەن: «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئالدىدا ياغاچتىن ياكى تېرىدىن ياسالغان، ئىچىدە سۇ بار بىر قاچا بار ئىدى. ئۇ زات قولىنى قاچىغا تىقىپ، قولى بىلەن يۈزىنى سۈرتۈپ: ‹ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر. ئۆلۈمنىڭ ھەقىقەتەن سەكرات ئاغرىقلىرى باردۇر› دېدى»[1].

«بۇخارىي»دىكى يەنە بىر ھەدىستە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ كېسىلى ئېغىرلاشقاندا ئاغرىق رەسۇلۇللاھنى ئارىلاپ - ئارىلاپ قاتتىق بىئارام قىلغىلى تۇردى، قىزى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: ‹ۋاي ئاتامنىڭ بىئاراملىقى!› دېگىلى تۇرغان ئىدى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭغا: «ئەمدى بۈگۈندىن كېيىن ئاتىڭزغا بىئاراملىق يوق› دېدى»[2].

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «بىز ئانىمىز ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئۆيىگە توپلاندۇق. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىزگە قاراپ يېش تۆكتى. ئاندىن بىزگە ئۆزىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى يەتكۈزۈپ:

— خۇش كەپسىلەر! ئاللاھ تائالا سىلەرنى سالامەت قىلسۇن، سىلەرنى ئۆز

[1] بۇخارىي (6510).
[2] بۇخارىي (4462).

پاناهـدا ساقلىسۇن. سـلەرنى جـەم قىلسۇن، سـلەرگە يـاردەم بەرسۇن. سـلەرنى ياخشـى ئىشلارغـا مۇژەپپـەق قىلسۇن ژە سـلەرگە مەنپەئـەت بەرسۇن. ماقامىڭلارنـى كۆتۈرسـۇن. سـلەرنى سـاغلام قىلسـۇن. سـلەرگە ئـاللاھ تائالادىـن قورقۇشـنى ژەسـىيەت قىلمـەن، ئـاللاھ تائالاغـا سـلەرنى تاپىلايمـەن ژە تاپشـۇرىمەن، ـــ دېگەنىدى، بىز:

ـــ ئـى رەسـۇلۇللاھ! بـۇ ئەجـەل خەۋىرىمـۇ؟ ـــ دېـدۇق. پەيغەمبـەر سـەللەللاھۇ ئەلەيھى ژەسەللەم:

ـــ ئەجـەل يېقىنلاشـتى. ئـاللاھ تائـالا تەرەپكـە، سـىدرەتۇل مۇنتەھاغـا، جەننەتـۇل مەئۋاغا، ئالىي فىردەۋس جەننىتىگە قايتىش ژاقتى يېقىنلاشتى، ـــ دېدى. بىز:

ـــ ئـى ئاللاھنـىڭ ئەلچىسـى! جانابلىرىنـى نېمىـدە كېپەنلەيمىـز؟ ـــ دېـدۇق. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ژەسەللەم:

ـــ خاھلىسـاڭلار مېنىـڭ بـۇ كىيىمىـدە ياكـى يەمەنىدىـن كەلتۈرۈلگـەن يوللـۇق تونىدا، ياكى ئاق رەختتە كېپەنلەڭلار، ـــ دېدى. بىز:

ـــ ئـى ئاللاھنـىڭ رەسـۇلى! نامازلىرىنـى كىـم چۈشۈرسـۇن؟ ـــ دېـدۇق ژە يىغلىدۇق. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ژەسەللەم:

ـــ ئالدىرىمـاڭلار! ئـاللاھ سـلەرگە رەھمەت قىلسـۇن! سـلەرگە پەيغەمبىرىڭلاردىن ياخشـى مۇكاپـات بەرسـۇن! مېنـى يۇيـۇپ، كېپەنلـەپ بولغانىدىـن كېيىـن، قەبرەمنىـڭ يېنىدىكـى ئۇشـبۇ تەختىراۋانغـا قويـۇڭلار! ئاندىـن يېنىمىدىـن بىـر مـۇددەت چىقىـپ تـۇرۇڭلار! چۈنكـى، مېنـىڭ نامىزىمنـى ئـەۋژەلا دوسـتۇم ژە يارەنىـم جىبرىـل ئەلەيھىسـسالام، ئاندىـن مىكائىـل ئەلەيھىسـسالام، ئاندىـن ئىسـرافىل ئەلەيھىسـسالام، ئاندىـن ئەزرائىـل ژە ئاندىـن باشـقا كـۆپ پەرىشـتىلەر چۈشـۈرىدۇ. ئۇنىڭدىـن كېيىـن سـلەر مېنـىڭ يېنىمغـا تـوپ ـ تـوپ بولـۇپ كىرىـڭلار! ئاندىـن نامىزىمنى چۈشـۈرۈڭلار ژە سـالام يـوللاڭلار! مېنـى مەدھىيەلـەش ياكـى داد ـ پەريـاد چېكىـش، ياكـى ئـۇن سـىلىپ يـىغلاش بىلـەن مـاڭا ئەزىيـەت بەرمـەڭلار! مـاڭا ئـاۋۋال ئەھلـى بەيتىمدىـن ئەرلـەر نامـاز ئوقۇسـۇن! ئاندىـن ئۇلارنـىڭ ئايالىـرى، ئاندىـن سـلەر نامـاز ئوقـۇڭلار. سـاھابىلىرىمدىن بـۇ يـەردە يوقلارغـا ژە مېنـىڭ دىنىمغـا قىيامـەت كۈنىگىچـە ئەگەشـكەنلەرگە سـالامىنى يەتكـۈزۈپ قويـۇڭلار! بىلىڭلاركـى! مـەن ئىسلامغـا كىرگـەن ھەربىر كىشىگە سالام يوللىغىنىمغا سىلەرنى گۇۋاھ قىلمەن»[1].

[1] تەبەرانـي: «ئەددۇئـا»، (1220)؛ بـەززار (2028)؛ ھاكـىم (4399). بۇسـايىرى: («ئەلئىتھـاف»، 159/2) «بەززارنـىڭ راۋىيلـىرى ئىشـەنچلىك» دېگـەن. ئالبانـي: («ئەسسىلسـىلەتۇززەئىفە»، 6445) «سەنەدى ئىنتايىن زەئىف» دېگەن.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋاپات بولۇشتىن ئۇچ كۈن بۇرۇن ئۇنىڭ يېنىغا جىبرىل ئەلەيھىسسالام كىرىپ مۇنداق دېگەن:

— ئى ئەھمەد! ئاللاھ تائالا ئەھۋالىڭنى بىلىپ تۇرۇپ، مېنى يېنىڭغا: ‹ئۆزۈڭنى قانداق ھېس قىلىۋاتىسەن؟› دەپ سوراپ بېقىشىم ئۈچۈن ئەۋەتتى، — دېگەنىدى، رەسۇلۇللاھ:

— ئى جىبرىل! ئۆزۈمنى قايغۇلۇق ھېس قىلىۋاتىمەن. ئى جىبرىل! ئۆزۈمنى دەرد - ئەلەمگە مۇپتىلا بولغان ھالەتتە ھېس قىلىۋاتىمەن، — دېدى. جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئىككىنچى كۈنى كېلىپ يەنە شۇنداق دېگەنىدى، رەسۇلۇللاھمۇ ئوخشاش جاۋابنى بەردى. جىبرىل ئۈچىنچى كۈنى يەنە كېلىپ سۆزىنى قايتىلىدى. رەسۇلى ئەكرەممۇ يەنە ئوخشاش جاۋابنى بەردى. شۇ ۋاقىتتا ئۆلۈم پەرىشتىسى كىرىشكە رۇخسەت سورىدى. جىبرىل ئەلەيھىسسالام:

— ئى ئەھمەد! ھازىر ئۆلۈم پەرىشتىسى يېنىڭغا كىرىشكە رۇخسەت سوراۋاتىدۇ، سەندىن ئىلگىرى بىرەر ئادەمنىڭ يېنىغا كىرىشكە رۇخسەت سوراپ باقمىغان ۋە سەندىن كېيىن بىرەر ئادەمنىڭ يېنىغا كىرىشكە رۇخسەت سورىمايدۇ، — دېدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— كىرسۇن، — دېدى. ئۆلۈم پەرىشتىسى كىرىپ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ:

— مېنى يېنىڭغا ئاللاھ تائالا ئەۋەتتى ۋە مېنى ساڭا ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇدى. ئەگەر جېنىڭنى ئېلىشىمغا بۇيرۇساڭ، جېنىڭنى ئالمەن. ئەگەر جېنىڭنى ئالماسلىققا بۇيرۇساڭ ئالمايمەن، — دېدى. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— ئى ئۆلۈم پەرىشتىسى! شۇنداق قىلامسەن؟ — دېگەنىدى، ئۆلۈم پەرىشتىسى:

— مەن ساڭا ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇلدۇم، — دېدى. جىبرىل ئەلەيھىسسالام:

— ئى ئەھمەد! ئاللاھ تائالا سېنى سېغىنىدى، — دېدى. رەسۇلۇللاھ:

— ئى ئۆلۈم پەرىشتىسى! بۇيرۇلغان ئىشنى ئىجرا قىلغىن، — دېدى. جىبرىل ئەلەيھىسسالام:

— ساڭا سالام! ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بۇ مېنىڭ زېمىنىدىكى ئەڭ ئاخىرقى قەدىمىدۇر. مەن دۇنياغا سېنى دەپ چۈشەتتىم، — دېدى»[1].

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (2821). ھەيسەمي: («مەجمەئۇززەۋائىد»، 14261) «راۋىيلىرى ئىچىدە ئابدۇللاھ ئىبنى مەيمۇن ئەلقەددىاھ بەكلا زەئىپ» دېگەن. بۇسايرىي:

ئاندىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ كۆكسىگە يۆلەنگەن ھالتىدە ۋاپات بولدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئۈستىدە ياماق سېلىنغان بىر ئۈست كىيىم ۋە قېلىن بىر تامبال بار ئىدى[1].

فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئاتىسى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ۋاپات بولغاندا مۇنداق مەرسىيە ئوقۇغانىدى:

چاقىرغان رەببىگە ئىجابەت قىلغان دادام!
ئورنى فىردەۋىس جەننەتى بولغان دادام!
جىبرىلغا ئۆلۈم خەۋىرىنى يەتكۈزمىز،
رەببىگە بەك يېقىن بولغان دادام!

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دەپنە قىلىنغاندا، فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: «ئى ئەنەس! ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئۈستىگە توپا چېچىشقا قانداق كۆڭلۈڭلار ئۇنىدى!» دېگەن[2].

ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە مەرسىيە ئوقۇپ مۇنداق دېگەن:

نەبىيىمنى كۆرگەنىمدە ياتار ئەردى،
ئەمدى كەڭرى زېمىن ماڭا تار بولدى،
ھەق رەسۇلغە شەيدا ئىدىم، بەك چۆچۈدۈم،
دەرمانىم يوق، بەش ئەزايىم سۇنىدى قالدى.

قېرىندىشىمۇ قارا تۇپراق ئالار دوستۇڭ،
چېكىپ ھەسرەت يالغۇزلۇق ئەجەب باستى،
ۋادەرىخا! ھەببىم ئۆلمەي تۇرۇپ،
ئىز قالدۇرۇپ قەبرەمدە تاش ياتسا ئىدى[3].

(«ئەلئىتھاف» ، 158/2) «راۋىيلىرى ئىشەنچلىك» دېگەن. ئالبانىي: («ئەسسلسىلەتۇززەئىفە 5384) «توقۇلما» دېگەن.

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3108)؛ مۇسلىم (2080).

[2] بۇخارىي (4462). پەقەت «رەببىگە بەك يېقىن بولغان دادام!» دېگەن جۈملىلا «سەھىھۇل بۇخارىي»دا كەلمىگەن بولۇپ، ئۇنى باشقىلار رىۋايەت قىلغان. ئىبنى ماجە (1629). ئالبانىي: («سەھىھۇ ئىبنى ماجە» ، 1321) «سەھىھ» دېگەن.

[3] ئىبنى سەئىد: «ئەتتەبەقاتۇل كۇبرا» ، 320/2.

ئەبۇبەكرى سددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا

ئەبۇلمەلىھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتىدۇ: «ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋاپاتى يېقىنلاشقاندا، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى چاقىرىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتتى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كەلگەندە، ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى: ‹مەن ساڭا ۋەسىيەت قىلماقچىمەن، ئۇنى قوبۇل قىلغىن! كېچىدە ئاللاھ تائالانىڭ كۈندۈزى قوبۇل قىلمايدىغان ھەققى بولىدۇ. كۈندۈزدە ئاللاھ تائالانىڭ كېچىسى قوبۇل قىلمايدىغان ھەققى بولىدۇ. پەرزنى ئادا قىلمىغۇچە ئاللاھ تائالا نەپلە ئەمەلنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئاخىرەتتە ﴿تارازىسى ئېغىر كەلگەن كىشى﴾101/«قارىئە»: 6 لەر ئۇلار دۇنيادا ھەقكە ئەگەشكەنلىكى ۋە ھەق ئۇلارغا ئېغىر باسقانلىقى ئۈچۈنلا تارازىسى ئېغىر كېلىدۇ. ھەقىقەت قويۇلغان تارازىنىڭ ئېغىر كېلىشى ھەقتۇر. ﴿تارازىسى يەڭگىل كەلگەن كىشى﴾101/«قارىئە»: 8؛ 7/«ئەئراف»: 9؛ 23/«مۇئمىنۇن»: 104 لەرنىڭ تارازىسى ئۇلارنىڭ دۇنيادا باتىلغا ئەگەشكەنلىكى، باتىلنىڭ ئۇلارغا يەڭگىل بولغانلىقى ئۈچۈن يەڭگىل كېلىدۇ. باتىل قويۇلغان تارازىنىڭ يەڭگىل كېلىشى ھەقتۇر.

بەندە ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىگە قىزىققۇچى، ئازابىدىن قورققۇچى بولۇشى، نەپسىنى ھالاكەتكە تاشلىماسلىقى ۋە ئاللاھ تائالادىن خاتا ئۈمىدلەرنى قىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالانىڭ ئۈمىد ئايىتىنى قاتتىق تەھدىت ئايىتىنىڭ قېشىدا، قاتتىق تەھدىت ئايىتىنى ئۈمىد ئايىتىنىڭ قېشىدا چۈشۈرگەنلىكىگە قارىغىنا؟! سەن مېنىڭ بۇ ۋەسىيىتىم بويىچە ئىش قىلىدىغان بولساڭ، كۆزۈڭ كۆرمىگەن نەرسىلەر ئىچىدىن ساڭا ئۆلۈمدىنمۇ سۆيۈملۈكى بولمايدۇ. چۈنكى، سەن ئۇنى ھامان تېتىماي قالمايسەن. ئەگەر سەن بۇ ۋەسىيتىمنى زايە قىلىدىغان بولساڭ، كۆزۈڭ كۆرمىگەن نەرسىلەر ئىچىدىن ساڭا ئۆلۈمدىن يامان كۆرۈلىدىغىنى بولمايدۇ. سەن ئۇنى ھامان تېتىماي قالمايسەن. سەن ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن› »[1].

دەرلەركى: ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئۆلۈم كەلگەندە، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بۇ بېيىتنى ئوقۇغانىكەن:

قەسەم قىلىمەن! ياش يىگىتكە ھېچ ئەسقاتماس بايلىق،
جان چىقىپ ھەلقۇمغا كېلىپ، كۆكسى سقىلغاندا قاتتىق.

ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇنى ئاڭلاپ يۇزىنى ئېچىپ، ئۇنداق ئەمەس،

[1] سەئىد ئىبنى مەنسۇر (942)؛ ئىبنى ئەبى شەيبە (35574).

مۇنداق دەڭ دېدى: ﴿ئۆلۈمنىڭ سەكراتى ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدى (يەنى ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغۇچى ئاخىرەتنىڭ دەھشىتىنى ئېنىق كۆردۇ)، سەن ئۇنىڭدىن (يەنى ئۆلۈمدىن) قاچاتتىڭ﴾[50/«قاف»: 19]. ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يەنە: «مېنىڭ بۇ ئىككى كىيىمىمگە قارىغىلار! ئىككىسىنى يۇيۇپ، مېنى شۇنىڭدا كېپەنلەڭلار. چۈنكى، تىرىك كىشى ئۆلۈككە قارىغاندا، يېڭى كىيىمگە بەكرەك موھتاجدۇر» دېدى[1].

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: «(ئاتام) ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا خەنجەر ئۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆيگە ئېلىپ كېلىندى. ئۇ شۇ خەنجەر زەربىسى بىلەن ۋاپات بولغان ئىدى. بىر كۈنى (ئاتام) بېشى مېنىڭ كۆكسۈمگە يۆلەنگەن ھالدا ماڭا:

— مەڭزىمنى يەرگە قويغىن، — دېدى. مەن:

— بېشىڭ مېنىڭ كۆكسۈمدە بولسۇن ياكى يەردە بولسۇن، ئوخشاش ئەمەسمۇ؟!

— دېدىم. مەن ئۇنى مېنى مالال قىلماسلىق ئۈچۈن دېدى دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلمىغان ئىدىم. ئۆمەر:

— ھەي يېتىم! مەڭزىمنى يەرگە قويغىن! رەببىم ماڭا رەھىم قىلمىسا، ۋاي مېنىڭ ھالىمغا! ۋاي ئانامنىڭ ھالىغا! (يەنى ئانامنىڭ مېنى تۇغقانلىقى ئۈچۈن) — دېدى»[2].

يەنە رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا خەنجەر ئۇرۇلۇپ، ئۆيگە ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن كىشىلەر كېلىپ ئۇنى ماختىدى. كەلگەنلەر ئىچىدە بىر ياش يىگىت بار ئىدى. ئۇ ياش يىگىت:

— ئى مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى! ئاللاھ تائالا تەرەپتىن كەلگەن بېشارەتكە خۇشال بولغىن. سەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ھەمراھ بولدۇڭ. مەن سېنىڭ ئىسلامغا باشتىلا كىرگەنلىكىڭنى بىلىمەن. ئاندىن سەن خەلىفە قىلىندىڭ ۋە ئادىل بولدۇڭ، مانا ئەمدى شەھىدلىككە نائىل بولسەن، — دېدى. ئۆمەر:

— مەن بۇ ئىشلارنىڭ مېنىڭ نە زىيىنىمغا ۋە نە پايدامغا بولۇشىنى ئارزۇ قىلمايمەن، — دېدى. ئاندىن:

[1] ئىمام ئەھمەد: «ئەززۇھد»، (560).

[2] ئىبنى ئەبى شەيبە (35622).

— ئى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر! مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ يېنىغا بارغىن ۋە ئۇنىڭغا: ‹ئۆمەر سىزگە سالام دەيدۇ› دېگىن. ‹مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى سالام دەيدۇ› دېمىگىن. چۈنكى، مەن بۈگۈن مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى ئەمەسمەن. ئائىشەگە يەنە: ‹ئۆمەر ئىبنى خەتتاب ئۆزىنىڭ ئىككى ھەمراھىنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىنىشقا رۇخسەت سورايدۇ› دېگىن، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر يۈرۈپ كەتتى ۋە سالام قىلىپ ئائىشەنىڭ يېنىغا كىرىشكە رۇخسەت سورىدى. ئاندىن ئائىشەنىڭ يېنىغا كىردى. ئائىشە ئولتۇرۇپ يىغلاۋاتقان ئىدى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر ئائىشەگە:

— ئۆمەر سىزگە سالام دەيدۇ ۋە ئىككى ھەمراھىنىڭ قېشىغا دەپنە قىلىنىشىغا سىزدىن رۇخسەت سورايدۇ، — دېگەنىدى، ئائىشە:

— ئۇ ئورۇننى مەن ئۆزۈمگە قالدۇرغان ئىدىم. بۈگۈن ئۇ ئورۇننى ئۆمەرگە ئۆتۈنمەن، — دېدى. ئابدۇللاھ ئائىشەنىڭ يېنىدىن كەلگەندە، ئۆمەرگە:

— ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر كەلدى، — دېيىلگەنىدى، ئۆمەر:

— مېنى كۆتۈرۈڭلار، — دېدى. ئاندىن ئۇنى بىر ئادەم ئۆزىگە يۆلەپ تۇرغۇزدى. ئۆمەر:

— قانداق بولدى؟ — دېدى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر:

— مۇرادىڭ ھاسىل بولدى، ئائىشە سېنىڭ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلەن ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىنىشىڭغا رۇخسەت قىلدى، — دېدى. ئۆمەر:

— ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن. ماڭا بۇنىڭدىن سۆيۈملۈك ھېچنەرسە يوقتۇر. مەن ئۆلگەندىن كېيىن جنازەمنى كۆتۈرۈڭلار، ئاندىن ئائىشەنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئائىشەگە سالام قىلىڭلار ۋە ‹ئۆمەر ئىبنى خەتتاب كىرىشكە رۇخسەت سورايدۇ› دەڭلار. ئەگەر ئائىشە رۇخسەت قىلسا، مېنى ئۆيگە كىرگۈزۈڭلار، ئەگەر رەت قىلسا مېنى مۇسۇلمانلار قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىڭلار، — دېدى»[1].

«مۇسلىم»دا رىۋايەت قىلىنغان مىسۋەر ئىبنى مەخرەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ھەدىسىدە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى! ئەگەر مېنىڭ زېمىنغا لىق كەلگۈدەك ئالتۇنۇم بولىدىغان بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ ئازابى كېلىشتىن بۇرۇن (قۇتۇلۇش ئۈچۈن)، ئۇنى سەدىقە قىلىۋەتكەن بولاتتىم»

[1] بۇخاري (1392).

دېگەن[1].

يەنە بىر رىۋايەتتە: «ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى! ئەگەر چىققان قۇياشقا ياكى پاتقان قۇياشقا شاھىد بولغان نەرسىلەر (يەنى ھەممە نەرسە) مېنىڭ بولغان تەقدىردىمۇ، ئەلبەتتە ئۇنى ئۆلۈمنىڭ قورقۇنچىسىغا فىدىيە قىلغان بولاتتىم»[2] دېگەنىدۇر.

ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا

ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئايالى نائىلە بىنتى فەرافىسە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دېگەن: «ئوسمان ئۆلتۈرۈلۈشتىن بىر كۈن ئىلگىرى روزا تۇتقان ئىدى. ئىپتار ۋاقتى كەلگەندە، ئۆينى قورشىۋالغانلاردىن تاتلىق سۇ بېرىشنى تەلەپ قىلدى، ئەمما ئۇلار بەرمىدى. ئوسمان شۇ سەۋەبتىن ئىپتار قىلماي ئۇخلىدى. سەھەر ۋاقتى بولغاندا، مەن ئۆگزىمىز تۇتاش ئايال قوشنىلىرىمنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىپ تاتلىق سۇ سورىدىم. ئۇلار ماڭا كىچىك بىر ساپال قاچىدا سۇ بەردى. مەن سۇنى ئۆيگە ئېلىپ كېلىپ، ئوسماننى مىدىرلاتقان ئىدىم، ئۇ ئويغانىدى. مەن ‹مانا تاتلىق سۇ› دېدىم. ئوسمان بېشىنى كۆتۈرۈپ تاڭغا قارىدى ۋە: ‹مەن روزا تۇتتۇم، ماڭا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ تورۇستىن كۆرۈندى. ئۇنىڭ قولىدا تاتلىق سۇ بار ئىدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ماڭا: "ئىچكىن" دېدى. مەن سۇ ئىچىپ قاندىم. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "يەنە ئىچكىن" دېدى. مەن يەنە ئىچىپ ئىككىنچى قېتىم سۇغا قاندىم. ئاندىن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "بۇ كىشىلەر سېنى ئىنكار قىلىدۇ. ئەگەر ئۇلارغا قارشى ئۇرۇشساڭ، ئۇلار ئۇستىدىن غەلبە قىلىسەن. ئەگەر ئۇرۇشمىساڭ، بىزنىڭ قېشىمىزدا ئىپتار قىلىسەن" دېدى› ». ئوسماننىڭ ئايالى دەيدۇ: «ئۇلار شۇ كۈنى كىرىپ ئوسماننى ئۆلتۈرۈۋەتتى»[3].

ئەلاۋ ئىبنى فۇزەيل دادىسىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇلار ئۇنىڭ ئاشلىق سېپىنى ئاختۇردى. ئۇلار ساڭدىن قۇلۇپ سېلىنغان بىر ساندۇقنى تاپتى ۋە

[1] بۇنى مۇسلىم ئەمەس، بۇخارىي (3692) رىۋايەت قىلغان.

[2] ئەبۇ يەئلا (2731)؛ ئىبنى ھىببان (6891). ھەيسەمىي: («مەجمەئۇززەۋائىد»، 14464)، شۇئەيب ئەلئەرنائۇت ۋە ھۇسەين سەلىم ئەسەدلەر: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن.

[3] ئىبنى ئەبى ئاسىم: «سۇننەت»، (1302)؛ ئىبنى ھەجەر: «ئەلمەتالىبۇل ئالىيە»، (4378). ئالبانىي: «زىلالۇلجەننە»، (1302).

ساندۇقنى ئاچتى. ساندۇقتا بىر كىچىك قاچىدا بىر ۋاراقچە بار بولۇپ، ۋاراقچىدە مۇنۇلار يېزىلغانىدى:

‹بۇ ئوسمانىنىڭ ۋەسىيەتنامىسىدۇر، ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن (باشلايمەن)، ئوسمان ئىبنى ئەففان گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، مۇھەممەد ئاللاھ تائالانىڭ بەندىسى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئەلچىسىدۇر، جەننەت ھەقتۇر، جەھەننەم ھەقتۇر. بولۇشى شەكسىز بىر كۈندە ئاللاھ تائالا قەبرىلەردىكى ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئاللاھ تائالا ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ. بىز بۇ گۇۋاھلىق ئۈزرە ياشايمىز، شۇ گۇۋاھلىق ئۈزرە ئۆلىمىز ۋە شۇ گۇۋاھلىق ئۈزرە تىرىلىمىز، ئىنشائاللاھ›»[1].

ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپاتى

شەئبىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قىلىچ ئۇرۇلغاندىن كېيىن:

— ماڭا قىلىچ ئۇرغۇچىغا نېمە بولدى؟ — دېگەنىدى، ئۇلار:

— بىز ئۇنى تۇتتۇق، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

— ئۇنى مېنىڭ تامىقىم بىلەن تاماقلاندۇرۇڭلار، ئىچىملىكىمدىن ئىچۈرۈڭلار. ئەگەر مەن ياشاپ قالسام، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىگە ئۆزۈم قارار قىلىمەن. ئەگەر ئۆلۈپ كەتسەم، ئۇنى پەقەت قىلىچ بىلەن بىر قېتىم ئۇرۇڭلار، ئۇنىڭدىن زىيادە ئۇرماڭلار، — دېدى. ئاندىن ئوغلى ھەسەنگە ئۆزىنى يۇيۇشنى ۋەسىيەت قىلدى ۋە مۇنداق دېدى:

— كېپەننى بەك قىممەت قىلمىغىن! چۈنكى، مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: ‹كېپەننى بەك قىممەت قىلماڭلار. چۈنكى، كېپەن ناھايىتى تېز تارتىلىدۇ› دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم. مېنى ئېلىپ ماڭغاندا بەك تېز ياكى بەك ئاستا ئېلىپ ماڭماڭلار. ئەگەر ياخشىلىق بولسا، مېنى ياخشىلىققا ئالدىراپ ئاپارغان بولسىلەر. ئەگەر يامانلىق بولسا، مېنى مۇرەڭلاردىن تاشلىغان بولسىلەر»[2].

---

[1] ئىبنى زىبىر رىبئىي: «ئۆلىمالارنىڭ ئۆلۈش ئالدىدىكى ۋەسىيەتلىرى (وصايا العلماء عند حضور الموت)» ، 40 - بەت.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «مەقتەلى ئەلى» ، (77)؛ ئىبنى زىبىر رىبئىي: «ئۆلىمالارنىڭ ئۆلۈش ئالدىدىكى ۋەسىيەتلىرى» ، 41 - بەت. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ» ، 6247) «زەئىف» دېگەن.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، «ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قىلىچ ئۇرۇلغان كېچىسى تاڭ ئاتقاندا، ئىبنى تەييىاھ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنى نامازغا ئويغاتتى، ئەلى ئېغىر ياتقان ئىدى. ئىككىنچى قېتىم يەنە كەلدى، ئەلى ئىلگىرىكى ھالىتىدە ئىدى. ئۈچىنچى قېتىم يەنە كەلگەندە، ئەلى ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭغاچ مۇنداق دېدى:

كەرگىن ئۆلۈمگە كۆكسىڭنى،
ئۆلۈم ئۈچراشقۇچىدۇر ساڭا
تاشلا ئۆلۈمدىن زارلىنىشىڭنى،
چۈشكەن بولسا ئۆزەڭگە ئاڭا.

ئەلى مەسجىدنىڭ كېچىك ئىشىكىنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئابدۇررەھمان ئىبنى مۇلجەم دېگەن خەۋارىج ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنىڭغا قىلىچ زەربىسىنى ئۇردى[1].

ساھابىلەرگە ۋە ئۇلاردىن باشقا كىشىلەرگە ئۆلۈم كەلگەندە ئۇلارنىڭ دېگەن سۆزلىرى ۋە قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش توغرىسىدا

ھەسەن ئىبنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا ئۆلۈم كەلگەندە: «مېنىڭ كۆرپەمنى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ چىقىڭلار» دېدى. شۇنىڭ بىلەن كۆرپە ھويلىنىڭ ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقىلدى. ئاندىن ھەسەن: «ئى ئاللاھ! مەن ئۆزۈم سەۋەبلىك سەندىن ساۋاب ئۈمىد قىلىمەن. چۈنكى، مەن بۇنىڭدەك ئېغىر بىر مۇسىبەتكە ئۇچراپ باقمىدىم» دېدى[2].

بىز يۇقىرىدا تۆت خەلىپىنىڭ ـــ ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن ـــ سۆزلىرىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتتۇق.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئۆلۈم كەلگەندە، يېنىدىكىلەرگە:

ـــ قاراڭلارچۇ! تاڭ ئاتتىمۇ؟ ـــ دېگەنىدى، ئۇنىڭغا:

ـــ تاڭ ئاتماپتۇ، ـــ دېدىلەر. بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئۇنىڭغا:

ـــ تاڭ ئېتىپتۇ، ـــ دېيىلدى. ئاندىن مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «مەقتەلى ئەلى»، (14).
[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش (محاسبة النفس)»، (124).

ـــ ئـاللاھ تائالاغـا سـىغىنىپ ئەتىگەنلىكـى جەھەننەمگـە ئېلىـپ بارىدىغـان كىچىدىـن پانـاھ تىلەيمـەن، ـــ دېـدى. ئاندىن: «خۇش كەپسـىز ئۆلۈم! ئى ئۇشـتۇمتۇت زىيـارەت قىلغۇچـى! ئـى دەل ۋاقتىـدا كەلگـەن مەھبـۇب! ئى ئـاللاھ تائالا! مەن سـەندىن قورقاتتىـم، بۇگـۈن سـەندىن ئۈمىدۋارمـەن. ئـى ئـاللاھ تائـالا! سـەن مېنىـڭ ئۆسـتەڭ چېپىشـىم، دەرەخ تىكىشـىم ئۈچـۈن ئەمـەس، قاتتىـق ئىسسـىقلاردا ئـۇزۇن ۋاقىـت ئۇسسـۇز قېلىشـىم، قىشـنىڭ كىچىلىرىـدە قىيامـدا تۇرۇشـۇم، ھـەر سـائەتتە ئىبـادەت قىلىشـىم ۋە زىكـىر سـورۇنلىرىدا تىزلىنىـپ ئالىملارغـا قىستىلىشـىپ ئولتۇرۇشـۇم ئۈچۈن دۇنيادا قېلىپ قېلىشنى ۋە دۇنيانى ياخشى كۆرگەنلىكىمنى بىلسەن» دېدى[1].

ئەبـۇ مۇسـلىم رەھىمەھـۇللاھ مۇنـداق دېگـەن: «مـەن ئەبـۇددەردائ رەزىيەللاھـۇ ئەنھۇنـڭ يېنىغـا كەلدىـم. ئـۇ جـان تەسـلىم قىلىۋاتقـان ئىـدى. ئەبـۇددەردائ: ‹مـەن غـۇلاپ چۈشـۈۋاتقان ئـورۇن ئۈچـۈن تەييارلـىق قىلغـان ئـادەم بارمـۇ؟ مېنىـڭ بـۇ كۈنـۈم ئۈچـۈن تەييارلـىق قىلغـان ئـادەم بارمـۇ؟ مېنىـڭ بۇ سـائىتىم ئۈچـۈن تەييارلـىق قىلغان ئـادەم بارمـۇ؟ › دەيتتـى ۋە شـۇ ھالىتىـدە قەبـرى روھ قىلىنـدى. ئـاللاھ تائـالا ئۇنىڭغـا رەھمەت قىلسۇن»([2]).

سالمان ئەلفارسي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆلۈم كەلگەندە يىغلاپ كەتتى. ئۇنىڭغا:

ـــ نېمىشقا يىغلايسەن؟ ـــ دېيىلگەنىدى، ئۇ:

ـــ رەسـۇلۇللاھ سـەللەللاھۇ ئەلەيھـى ۋەسـەللەم بىزگـە بىزنىـڭ ئۇزۇقىمىزنىـڭ يولۇچىنىـڭ ئۇزۇقىغـا ئوخشـاش ئـوزۇق بولۇشـنى ۋەسـىيەت قىلغـان ئىـدى، ھالبۇكـى مېنىڭ ئەتراپىمدا نۇرغۇن ئۇزۇقلار بار، شۇڭا يىغلىدىم، ـــ دېدى[3].

ئۇنـڭ قېشـىدا پەقـەت بـىر داس، بـىر قاچـا ۋە تاھـارەت ئالىدىغـان بـىر ئـۈرۈنـۈق بار ئىدى، دېيىلدۇ[4].

مۇزەنني رەھمەھۇللاھ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

مەن شافىئىي رەھمەھۇللاھ سەكراتتىكى چېغىدا يېنىغا كىرىپ:

ـــ قانداقراق قوپۇپلا؟ ـــ دەپ سورىغان ئىدىم، ئۇ:

ـــ دۇنيادىـن سـەپەر قىلغۇچـى، قېرىنداشلاردىـن ئايرىلغۇچـى، يامـان ئەمىلمگـە

[1] ئىمام ئەھمەد: «ئەززۇھد»، (1003).
[2] ئىبنى زىبر رىبئىي: «ئۆلىمالارنىڭ ئۆلۈش ئالدىدىكى ۋەسىيەتلىرى»، 56 ـ بەت.
[3] ئەھمـەد (23762)؛ ئىبنـى ماجـە (4104)؛ ئىبنـى ھىببـان (706). ئەلئەرنائـۇت، ئالبانـىيلار: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 1716) «سەھىھ» دېگەن.
[4] ھاكىم (7891). ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب»، 3224) «ھەسەن» دېگەن.

ئۇچراشقۇچى، ئۆلۈم شارابىنى تېتىغۇچى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا بارغۇچى بولۇپ تاڭ ئاتقۇزدۇم. جانىم جەننەت تامان ماڭامدۇ، بىلمەيمەن؟! بىلسەم ئىدىم، جانمنى تەبرىكلەيتتىم. ياكى جەھەننەم تامان ماڭامدۇ بىلمەيمەن؟! جەھەننەمسىرى ماڭسا، جانمنى سەبر قىلىشقا ئۇندەيتتىم، — دېدى.

ئاندىن مۇنداق دېدى:

ئىلاھا، قەلبىم قاتتى، يولۇم بولدى تار،
ئەۋف ئەيلە، ئۇمىدىمنى قىلدىم ۋاستا،
گۇناھىم تاغ مىسال، قەلبىم قاپقارا،
ئەۋفىڭنىڭ ئالدىدا گۇناھىم زەررە،
ھەمىشە ئەۋف سېنىڭ، ئىكرام ھەم سېنىڭ،
ئېھسان قىل يارەب ئومۇمىي سېخىيلىقىڭدە[1].

قەبرە ئەھۋالى ۋە سەلەف سالىھلەرنىڭ قەبرە بېشىدا ئېيتقان سۆزلىرى توغرىسىدا

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قەبرىلەر يېنىدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭدىن نېمىشقا قەبرە بېشىدا ئولتۇرغانلىقى سورالغاندى، ئەبۇددەردائ: «ماڭا ئاخىرىتىمنى ئەسلىتىدىغان، مەن كەتكەندىن كېيىن غەيۋىتىمنى قىلمايدىغان كىشىلەرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋاتىمەن» دېدى.

مەيمۇن ئىبنى مىھران مۇنداق دېگەن: «مەن ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز بىلەن قەبرىستانلىققا چىقتىم. ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز قەبرىلەرگە قاراپ يىغلاپ كەتتى. ئاندىن ماڭا قاراپ: ‹ئى مەيمۇن! مانا بۇلار بەنى ئۇمەييە جەمەتىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ قەبرىلىرىدۇر. ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن راھەت - پاراغەتتە ھەمشېرىك دۇنيا ئەھلى تەرىپىدىن ئۇنتۇلدى. ئۇلارنىڭ ھالاكىتىگە قارىمامدىغان؟! ئۇلارغا ئازابلار چۈشتى. بالا - مۇسىبەتلىرى قاتتىق بولدى. ئۇلارنىڭ بەدەنلىرىنى ھاشاراتلار يەپ ئارام ئالدى› دېدى. ئاندىن يىغلاپ تۇرۇپ: ‹بۇ قەبرىگە كىرىپ بولغان ۋە نېئىمەت بېرىلگەن كىشىلەردىن ھېچبىرىنىڭ ئالالانىڭ ئازابىدىن ئەمن بولغانلىقىنى بىلمەيمەن› دېدى».

[1] ئىمام شافىئىي: «ئەلئۇم»، 14/1؛ بەيھەقي: «ئەززۇھدۇلكەبىر»، (581).

قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش، ئۆلگەنلەرگە دۇئا قىلىش ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا

قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش مۇستەھەبتۇر. چۈنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىڭلار، چۈنكى، قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش سىلەرگە ئاخىرەتنى ئەسلىتىدۇ»[1].

كىشى قەبرەنى زىيارەت قىلسا، مەرھۇمنىڭ يۈزلەنسۇن. قۇرئاندىن بەزى ئايەتلەرنى ئوقۇپ، ئۇنىڭغا ئوقۇغان ئايەتلەرنىڭ ساۋابىنى ھەدىيە قىلسۇن ۋە قەبرىستانلىقنى جۈمە كۈنىدە زىيارەت قىلسۇن.

رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئاسىم جەھدەرىي ئۆلۈپ كېتىپ بىرنەچچە يىللاردىن كېيىن، بىر يېقىنى ئۇنى چۈشىدە كۆرۈپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن:

— سەن ئۆلۈپ كەتكەن ئەمەسمىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ، ئۇ:

— شۇنداق، — دەپتۇ. يېقىنى:

— قەيەردىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ئاسىم:

— ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! مەن جەننەت باغچىلىرىدىن بىر باغچىدا تۇرۇۋاتىمەن. مەن ۋە بىرنەچچە نەپەر ھەمراھىم ھەر پەيشەنبە كېچىسى ۋە جۈمە ئەتىگىنى ئەبۇبەكرى ئىبنى ئابدۇللاھ ئەلمۇزەنىي رەھىمەھۇللاھنىڭ يېنىغا كېلىپ، سىلەرنىڭ خەۋەرلىرىڭلارنى سورىشىمىز، — دېدى. ئۇ كىشى مۇنداق دېدى: مەن ئۇنىڭغا:

— سىلەرنىڭ بەدەنلىرىڭلار ئۇچرىشامدۇ ياكى جانلىرىڭلارمۇ؟ — دېگەنىدىم، ئۇ:

— ياق! بەدەنلەر چىرىپ كېتىپ بولدى. پەقەت جانلار ئۇچرىشىدۇ، — دېدى. مەن:

— بىزنىڭ سىلەرنى زىيارەت قىلغىنىمىزنى بىلەمسىلەر؟ — دېدىم. ئۇ:

— زىيارەت قىلغىنىڭلارنى پەيشەنبە كېچىسى ۋە جۈمە پۈتۈن كۈن ۋە شەنبە كۈنى قۇياش چىقىپ بولغۇچە بولغان ۋاقىتتا بىلىمىز، — دېدى. مەن:

— نېمىشقا باشقا كۈنلەردە ئەمەس، مۇشۇ كۈنلەردىلا بىلەلەيسىلەر؟ — دېدىم.

---

[1] ئىبنى ماجە (1569). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. ئالبانىي: («ئەلئىرۋائ»، 772) «سەھىھ» دېگەن. ئىمام مۇسلىممۇ (976) ئوخشاش مەزمۇندا رىۋايەت قىلغان.

ئۇ:

ـــ جۈمە كۈننىڭ شەرپى ۋە ھۆرمىتى يۈزىدىن شۇنداقتۇر، ـــ دەپ جاۋاب بەردى[1].

ئوسمان ئىبنى سەۋدە ئەتتۇفاۋۋي رەھمەھۇللاھ رىۋايەت قىلىدۇ: «مېنىڭ ئانام ئىبادەتگۈي ئاياللاردىن ئىدى. ئۇنىڭغا: ‹ئابىدە› دېيىلەتتى. ئانامغا ئۆلۈم كەلگەندە، بېشىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ:

‹ئى بايلىقلىرىم! ئى ساقلاپ قويغان ئىبادەتلىرىم! ئى ھاياتمىدا ۋە ئۆلۈمۈمدە تاينىنىدىغان زات! مېنى ئۆلەر ۋاقتىمدا خار قىلمىغىن! قەبرەمدە مېنى يالغۇز قويمىغىن!› دېدى ۋە ئۆلۈپ كەتتى. مەن ئانامنىڭ قەبرىسىگە ھەر جۈمە كۈنى كېلىپ، ئانامغا دۇئا قىلاتتىم. ئانامغا ۋە قەبرە ئەھلىگە مەغپىرەت تىلەيتتىم. بىر كېچىسى چۈشۈمدە ئانامنى كۆردۈم ۋە ئانامغا:

ـــ ئى ئانا! قانداقراقسىز؟ ـــ دېدىم. ئانام:

ـــ ئى ئوغلۇم! ئۆلۈم ھەقىقەتەن قاتتىق ئىكەن. ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇنكى، مەن مەدھىيەلىنىدىغان بەرزەخ دېگەن ئورۇندىمەن. ئۇنىڭغا رەيھانلار چېچىلىدۇ. ئۇنىڭدا قىيامەت كۈنىگىچە يۇمشاق، قېلىن يىپەكلەرگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇلىدۇ، ـــ دېدى. مەن:

ـــ سىزنىڭ بىرەر ھاجىتىڭىز بارمۇ؟ ـــ دېگەندىم، ئانام:

ـــ ھەئە، بىزنى زىيارەت قىلىشنى تاشلىمىغىن! سەن ئۆيۈڭدىن جۈمە كۈنىدە مېنى يوقلىغىلى كەلسەڭ، كەلگەنلىكىڭگە خۇشال بولىمەن. ماڭا: ‹ئى ئابىدە! سىزنىڭ بۇ ئوغلىڭىز كەلدى› دېيىلىدۇ. ئاندىن مەن سۆيۈنمەن ۋە ئەتراپىمدىكى ئۆلۈكلەرمۇ سۆيۈنىدۇ، ـــ دېدى»[2].

بىشر ئىبنى مەنسۇر مۇنداق دېگەن: «جىنازا نامازلىرىدىن قالمايدىغان بىر كىشى بار ئىدى. كەچقۇرۇنلۇقى قەبرىستانلىقنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تۇرۇپ: ‹ئاللاھ تائالا يالغۇزلۇقۇڭلارغا ئۇلپەت ئاتا قىلسۇن! غېرىبلىكىڭلەرگە رەھمەت قىلسۇن! خاتالىقىڭلارنى ئەپۇ قىلسۇن! ياخشىلىقلىرىڭلارنى قوبۇل قىلسۇن!› دەيتتى. بۇلاردىن باشقا سۆزلەرنى قىلمايتتى. ئۇ كىشى: ‹مەن مەلۇم بىر كېچە قەبرىستانغا

[1] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «چۈشلەر (المنامات)»، (58)؛ ئىمام بىقائىي: «روھنىڭ سىرى (سر الروح)»، 124 - بەت. سەنەدى زەئىپ.

[2] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (7528)؛ ئىبنۇلجەۋزىي: «قەبرىلەرنىڭ دەھشەتلىرى (أهوال القبور)»، 145 - بەت.

كەلمەي، ئىلگىرىكىدەك دۇئا قىلمىدىم. شۇ كېچىسى چۈشۈمدە نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ يېنىمغا كەلگەنلىكىنى كۆردۈم ۋە ئۇلارغا:

— سىلەر كىمسىلەر؟ نېمە ھاجىتىڭلار بار؟ — دېدىم. ئۇلار:

— بىز قەبرىستان ئەھلىمىز، سەن بىزگە ھەدىيە ئەۋەتىشكە ئادەتلەنگەن ئىدىڭ، لېكىن بۇ كېچە ئەۋەتمىدىڭ، — دېدى. مەن:

— نېمە ھەدىيە؟ — دېدىم. ئۇلار:

— سەن قىلغان دۇئالار ھەدىيەلەردۇر، — دېدى. مەن ئۇلارغا:

— بۇندىن كېيىن ھەر كېچە دۇئا قىلمەن، — دېدىم ۋە دۇئا قىلىشنى تاشلاپ قويمىدىم› دېگەنىكەن»[1].

بەششار ئىبنى غالىب رەھمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «مەن رابىئە ئەلئەدەۋىييەنى چۈشۈمدە كۆردۈم، ئۇنىڭغا كۆپ دۇئا قىلاتتىم. رابىئە ماڭا:

— ئى بەششار! سېنىڭ ھەدىيەلىرىڭ بىزگە نۇردىن بولغان تاۋاقلاردا يېپەك لۆڭگىلەر بىلەن يېپىلغان ھالەتتە كېلىدۇ، — دېدى. مەن:

— بۇ قانداق مۇمكىن بولسۇن؟ — دېدىم. ئۇ:

— تىرىكلەر ئۆلۈكلەرگە دۇئا قىلىپ، ئۇلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت قىلىنسا، ئۇ دۇئالار نۇردىن بولغان تاۋاقلار ئۈزرە قىلىنىدۇ ۋە يېپەك لۆڭگىلەر بىلەن يۆگىلىدۇ. ئاندىن ئۇ دۇئا ئۆلۈكلەردىن كىمگە قىلىنغان بولسا، شۇنىڭغا ئېلىپ كېلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭغا: ‹بۇ بولسا پالانىنىڭ سىزگە قىلغان ھەدىيەسى› دېيىلىدۇ، ـ دېدى»[2].

پەسل: ئۆلۈمنىڭ ھەقىقىتى، مېيىت قىيامەت قايىم بولغۇچە قەبرىدە ئۇچرايدىغان ئىشلار توغرىسىدا

ئايەتلەر ۋە ھەدىسلەر ئۆلۈم ھەقىقىتىنىڭ روھنىڭ بەدەندىن ئايرىلىشى ئىكەنلىكىگە، روھ بەدەندىن ئايرىلغاندىن كېيىن روھنىڭ مەڭگۈ يوقالمايدىغانلىقىغا، روھنىڭ يا ئازابلىنىدىغانلىقى، يا مۇكاپاتلىنىدىغانلىقىغا دالالەت قىلىدۇ. چۈنكى، روھ بەزىدە تۇرلۈك غەم ـ قايغۇلار بىلەن ئۆزىچە ئەلەم

[1] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (8859)؛ ئىبنۇلجەۋزىي: «قەبرىلەرنىڭ دەھشەتلىرى»، 218 ـ بەت.

[2] بەيھەقىي: «شۇئەبۇلئىمان»، (8860)؛ ئىبنۇلجەۋزىي: «قەبرىلەرنىڭ دەھشەتلىرى»، 218 ـ بەت.

تارتىدۇ ۋەيا ئەزالارغا مۇناسىۋەتلىك بولمىسىمۇ، تۇرلۈك خۇشال - خۇراملىقلار بىلەن ھۇزۇرلىنىدۇ. روھنىڭ بارلىق سۈپەتلىرى روھ بەدەنىدىن ئايرىلغاندىن كېيىنمۇ روھ بىلەن بىللە قالىدۇ. روھنىڭ ئەزالار ژاستىسى بىلەن بولىدىغان ھەرقانداق سۈپىتى بەدەننىڭ ئۆلۈشى بىلەن روھ بەدەنگە قايتىپ بولغۇچە يوقلىپ كېتىدۇ. قەبرىدە روھنىڭ بەدەنگە قايتۇرۇلۇشى يېراق ئەمەس. روھنىڭ بەدەنىدە قىيامەت كۈنىگىچە قالدۇرۇلۇشى ھەم يېراق ئەمەس. ئاللاھ تائالا ھەربىر بەندىسى ئۈچۈن بەرگەن ھۆكمىنى ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

ئۆلۈمنىڭ مەنىسى «روھنىڭ بەدەننى باشقۇرۇشتىن توختاش، بەدەننىڭ روھقا ۋاستە بولۇشتىن چىقىپ كېتىش ۋە ئىنسانىنى بىئارام قىلىپ تۇرۇپ ئۇنى ماللىرىدىن ۋە ئەھلىدىن ئايرىپ، بۇ ئالەمدىن باشقا بىر ئالەمگە ئېلىپ بېرىش» دېمەكتۇر.

ئەگەر ئىنساننىڭ دۇنيادا خۇشال بولىدىغان ۋە راھەتلىنىدىغان بىر نەرسىسى بولسا، ئۆلگەندىن كېيىن ئۇ نەرسە ئۇچۇن بۇيۇڭ نادامەت چېكىدۇ. ئەگەر ئىنسان پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ زىكرى بىلەنلا خۇشال بولىدىغان ۋە رەببى بىلەنلا ئۇلپەتلىشىدىغان ئىنسان بولسا، ئۇنىڭ نېئمىتى چوڭ بولىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن مەھبۇبنىڭ ئارىسى خالىي قويۇلسا، بەخت - سائادىتى مۇكەممەل بولىدۇ، شۇنداقلا ئۇ توسالغۇلار ۋە مەشغۇل قىلغۇچى ئامىللاردىن قۇتۇلىدۇ. چۈنكى، دۇنيا مەشغۇلاتلىرىنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ زىكرىدىن مەشغۇل قىلغۇچىدۇر.

ئۇيقۇدىن ئويغانغان ئادەم ئۇيقۇسىدا بىخەۋەر نەرسىلەردىن خەۋەردار بولغىنىدەك، كىشى ئۆلۈمدىن كېيىن ھايات ۋاقتىدا بىلمىگەن ئىشلار ئايان بولىدۇ. ھەقىقەتەن، كىشىلەر بەجايىكى ئۇيقۇدىدۇر، ئۇلار ئۆلگەنىدە ئويغىنىدۇ. ئىنسانغا تۇنجى ئايان بولىدىغىنى ئۇنىڭ ياخشىلىق ۋە يامانلىقلىرىدىن ئۆزىگە مەنپەئەت بېرىدىغان ۋە زىيان يەتكۈزىدىغان ئەمەللەردۇر. بۇ ئەمەللەر ئۇنىڭ قەلبىنىڭ يوشۇرۇن بىر يېرىگە يېزىلغان بولۇپ، دۇنيا مەشغۇلاتلىرى ئۇنى كۆرۈشتىن ئۇ كىشىنى مەشغۇل قىلغان ئىدى. دۇنيا مەشغۇلاتلىرى ئۇزۇلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بارلىق ئەمەللىرى ئايان بولدى. ئۇ ئىنسان بىرەر يامان ئەملىگە قارىسا ھەسرەت چېكىپ، ھەتتا شۇ ھەسرەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئوتقا چۈشۈشنى تاللىغۇدەك دەرىجىدە قاتتىق نادامەت چېكىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئۆلگەن چاغدا ئاشكارا بولىدۇ. بۇ ئەملەر ئاسىي كىشىگە دەپنە قىلىنىشىنىڭ ئالدىدا ھۇجۇم قىلىدۇ. ئاللاھ تائالادىن سالامەت قىلىشنى سورايمىز.

روھنىڭ ئۆلۈش بىلەن يوقالمايدىغانلىقىنىڭ دەلىللىرىدىن بىرى ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سۆزىدۇر: ﴿ئاللاھنىڭ يولىدا شەھىد بولغانلارنى ئۆلۈك دەپ گۇمان

قىلمىغىن، بەلكى ئۇلار تىرىك بولۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى رىزىقتىن بەھرىمەن قىلىنىدۇ (يەنى جەننەتنىڭ نېئمەتلىرىدىن ئەتىگەن ـ ئاخشامدا مەڭگۈلۈك رىزىقلانىدۇرۇلۇپ تۇرىدۇ)﴾3/«ئال ئىمران»: 169.

مەسرۇق رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «بىز ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن بۇ ئايەت ھەققىدە سورىغانىدۇق، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ‹شەھىدلەرنىڭ روھلىرى يېشىل قۇشلارنىڭ پوكىنىدا بولىدۇ. قۇشلارنىڭ ئەرشنىڭ ئاستىغا ئېسىپ قويۇلغان قوندىقلىرى بارىدۇر. ئۇلار جەننەتتە خالىغان يەرگە ئۇچۇپ بارىدۇ. ئاندىن ھېلىقى قوندىقلارغا قايتىپ كېلىدۇ› دېدى»[1].

ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئۇلار ئەتىگىنى ــ ئاخشىمى ئوتقا توغرىلىنىپ تۇرىدۇ، قىيامەت قايىم بولغان كۈندە: «ئى پىرئەۋن جامائەسى! ئازابنىڭ ئەڭ قاتتىقىغا (دوزاخ ئوتىغا) كىرىڭلار!» (دېيىلىدۇ)﴾40/«غافىر»: 46 دېگەن سۆزىدە، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئازابلىنىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

«سەھىھەيىن»دە ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بىرىڭلار ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭغا ئەتىگەن ۋە كەچقۇرۇنىدا ئورنى كۆرسىتىلىدۇ. ئەگەر ئۇ جەننەت ئەھلىدىن بولسا، جەننەت ئەھلى قاتارىدىن ئورنى كۆرسىتىلىدۇ. ئەگەر دوزاخ ئەھلىدىن بولسا دوزاخ ئەھلى قاتارىدىن ئورنى كۆرسىتىلىدۇ. ئۇنىڭغا ‹ئاللاھ تائالا سېنى قىيامەت كۈنى تىرىلدۈرۈپ چىقارغۇچە بۇ سېنىڭ ئورنۇڭدۇر› دېيىلىدۇ»[2].

يامان ئەمەللەر ئايان بولغاندا كىشىنىڭ نادامەت چېكىپ، قاتتىق ئەلەم تارتىدىغانلىقى ئىلگىرى سۆزلەندى. مۇئمىنگە كەلسەك، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: «مۇئمىنىنىڭ روھى تەندىن ئايرىلغاندىن كېيىن، بەجايىكى تۇرمىدىن چىقىرىلغان بىر كىشىگە ئوخشايدۇ. تۇرمىدىن چىققان كىشى زېمىننى كەڭ ھېسابلايدۇ. زېمىندا ساغلام ھالدا خالىغانچە ھەرىكەت قىلىدۇ. ئۆلگەندىن كېيىنلا مۇئمىنگە ئاللاھ تائالانىڭ پەزلى ۋە ھۆرمەتلىرى ئېچىلىدۇ. بۇ پەزل ـ ھۆرمەتلەر بىلەن دۇنيانى سېلىشتۇرغاندا دۇنيا زىندانغا ئوخشايدۇ. مىسالى مۇئمىن قاراڭغۇ بىر ئۆيگە سولىنىپ، كېيىن ھەممە تەرەپلىرى كەڭ كەتكەن بوستانلىققا ئىشكى ئېچىلغان بىر كىشىگە ئوخشاش بولىدۇ. ئۇ بوستانلىقتا تۇرلۇك دەرەخلەر بولىدۇ. شۇ ئارقىلىق مۇئمىننى ئانىسىنىڭ قورسىقىغا قايتىش خۇشال قىلمىغىنىدەك، دۇنياغا قايتىش خۇشال قىلمايدىغان

[1] مۇسلىم (1887).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1380)؛ مۇسلىم (2866).

بىر ھالەت پەيدا بولىدۇ.

مۇجاھىد رەھىمھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «مۇئمىن ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ خۇشال بولۇشى ئۇچۇن بالىسىنىڭ ياخشى ئادەم بولغانلىقىمۇ ئۇنىڭغا خەۋەر قىلىنىدۇ».

قەبرىنى ئەسلەش توغرىسىدا

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «قەبرە جەننەت باغچىلىرىدىن بىر باغچا ياكى جەھەننەم ئورەكلىرىدىن بىر ئورەكتۇر»[1].

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە مۇنداق دېگەن: «مېيىت قەبرىگە قويۇلغاندا، قەبرە ئۇنىڭغا: ‹ئى ئادەم بالىسى! ۋاي ساڭا! سېنى نېمە ئالدىدى؟! مېنىڭ قاراڭغۇلۇقىمغا، يالغۇزلۇقىمغا ۋە قۇرت - قوڭغۇزلارنىڭ ئۆيى ئىكەنلىكىمنى بىلمىدىڭمۇ؟!› دەيدۇ»[2].

تىرمىزىي ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئەبۇ سەئىد مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم نامازگاھىغا كىردى، ئاندىن كۇلۇپ چىشلىرى چىقىپ قالغان كىشىلەرنى كۆرۈپ مۇنداق دېدى: بىلىڭلاركى! ئەگەر سىلەر لەززەتلەرنى ئۇزۇپ تاشلىغۇچى ئۆلۈمنىڭ زىكرىنى كۆپ قىلغان بولساڭلار، ئۇ سىلەرنى مەن كۆرۈۋاتقان بۇ كۇلكىدىن مەشغۇل قىلغان بولاتتى. شۇڭا، سىلەر لەززەتلەرنى ئۇزۇپ تاشلىغۇچى ئۆلۈمنى كۆپ ئەسلەڭلار. قەبرە ھەركۇنى ‹مەن غېرىبلىقنىڭ ئۆيىمەن، يالغۇزلۇقنىڭ ئۆيىمەن، تۇپراقنىڭ ئۆيىمەن، قۇرت - قوڭغۇزلارنىڭ ئۆيىمەن› دەيدۇ. مۇئمىن بەندە قەبرىگە دەپنە قىلىنغاندا، قەبرە ئۇنىڭغا: ‹خۇش كەپسىز، ياخشىمۇسىز؟ بىلىڭكى! سىز ئۇستۇمدە ماڭغان ئەڭ سۆيۈملۈك كىشى ئىدىڭىز، بۈگۈن مەن سىزگە ئىگە قىلىندىم، سىز ماڭا قايتتىڭىز، ئەمدى مېنىڭ سىزگە نېمە قىلىدىغىنىمنى كۆرگەيسىز› دەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا كۆزى يەتكەن يەرگىچە قەبرە كېڭىيىدۇ، ئۇنىڭغا جەننەتتىن بىر ئىشىك ئېچىلىدۇ. گۇناھكار ياكى كافىر بەندە دەپنە قىلىنسا، قەبرە ئۇنىڭغا: ‹سېنى قارشى ئالمايمەن. بىلگىنكى، سەن ئۇستۇمدە ماڭغانلاردىن ئەڭ يامان كۆرىدىغان

[1] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، 1205. ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 1231) «زەئىف» دېگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئىبنى ئەبىددۇنيا: «ئەتتەۋازۇئۇ ۋەلخۇمۇل»، 281 - بەت؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (18377). ئىراقىي: («تەخرىجۇ ئەھادىيسى ئىھيائ»، 221/4) «زەئىف» دېگەن. ئەبۇلھەجاج ئەسسەمالىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ئادەمنىڭ، بۇگۈن مەن ساڭا ئېگە قىلىندىم، سەن مەن تەرەپكە قايتتىڭ، مېنىڭ ساڭا نېمە قىلىدىغىنىمنى كۆرىسەن!› دەيدۇ. ئاندىن قەبىرە ئۇنى قىستايدۇ، ھەتتا ئۇنىڭ قوۋۇرۇغلىرى بىر - بىرىگە كىرىشىپ كېتىدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنى بارماقلىرى بىلەن ئىشارەت قىلىپ، بىر - بىرىگە كىرىشتۇرۇپ كۆرسەتتى. ئۇنىڭغا 70 زەھەرلىك يىلان مۇسەللەت قىلىنىدۇ. ئەگەر ئۇلاردىن بىرى زېمىنغا زەھىرىنى پۈۋلىسە ئىدى، زېمىنمۇ ھېچنەرسە ئۆسمىگەن ۋە دۇنيا يوقالغان بولاتتى. ئۇنىڭدىن ھېساب ئېلىنىپ بولغۇچە، يىلان ئۇنى چىشلەپ چاقىدۇ». پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېدى: «قەبرە جەننەتنىڭ باغچىلىرىدىن بىر باغچا ياكى جەھەننەمنىڭ ئورەكلىرىدىن بىر ئورەك بولىدۇ»[1].

كەئىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «سالىھ بەندە قەبرىسىگە قويۇلسا، ئۇنىڭ نامىز، روزا، ھەج، جىھاد ۋە سەدىقە قاتارلىق ياخشى ئەمەللىرى ئۇنى قورشاپ تۇرىدۇ. ئازاب پەرىشتىلىرى ئۇنىڭ ئىككى پۇتى تەرىپىدىن كەلسە، نامىز ئۇلارغا: ‹ئۇنىڭدىن يىراق كېتىڭلار، سىلەرنىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشىڭلارغا يول يوق، بۇ بەندە ئاللاھ تائالا رازىلىقى ئۈچۈن نامازدا ئۇزۇن قىيامدا تۇرغان بەندە› دەيدۇ. ئازاب پەرىشتىلىرى ئۇنىڭغا بېشى تەرىپىدىن كەلسە، روزا ئۇلارغا: ‹سىلەرنىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشىڭلارغا يول يوق، ئۇ كۆپ روزا تۇتقان بەندە› دەيدۇ. ئازاب پەرىشتىلىرى ئۇنىڭ بەدىنى تەرىپىدىن كەلسە، ھەج ۋە جىھاد ئۇلارغا: ‹ئۇنىڭدىن يىراق تۇرۇڭلار، بۇ كىشى نەپسىنى جاپا تارتقۇزغان، بەدىنىنى چارچىتىپ ئاللاھ تائالا رازىلىقى ئۈچۈن ھەج ۋە جىھاد قىلغان كىشىدۇر، سىلەرنىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشىڭلارغا يول يوق› دەيدۇ. ئاندىن ئازاب پەرىشتىلىرى ئۇنىڭغا ئىككى قولى تەرىپىدىن كەلسە، سەدىقە: ‹بۇ ئىككى قولدىن نۇرغۇن سەدىقىلەر ئاللاھ تائالا رازىلىقىنى تىلەپ نەپىقە قىلىنىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىگە قويۇلدى، سىلەرنىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشىڭلارغا يول يوق› دەيدۇ. ئاندىن ئۇ سالىھ بەندىگە: ‹خۇشاللىق ساڭا يار بولسۇن. سەن ھاياتىڭدا ۋە ئۆلۈمۇڭدە پاك بولدۇڭ› دېيىلىدۇ. ئۇنىڭ يېنىغا رەھمەت پەرىشتىلىرى كېلىپ، ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ كۆرپە ۋە يېپىنچىلىرىنى سېلىپ بېرىدۇ، ئۇنىڭغا قەبرىسى كۆزى يەتكەن يەرگىچە كېڭەيتىلىدۇ ۋە جەننەتتىن بىر چىراغ كەلتۈرۈلىدۇ، سالىھ بەندە ئۇنىڭ نۇرىدا ئاللاھ تائالا ئۇنى قەبرىسىدىن چىقىرىپ بولغۇچە يورۇق تۇرىدۇ»[2].

«سەھىھەين»دە ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى،

[1] تىرمىزىي (2460)؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (1205). ئالبانىي: («زەئىفۇلجامىئ»، 1231) «زەئىف» دېگەن. ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] ئىبنۇلجەۋزىي: «قەبرىلەرنىڭ دەھشەتلىرى»، 58 - بەت.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بەندە قەبرىسىگە قويۇلۇپ، ھەمراھلىرى قەبرىدىن قايتسا، قەبرىدىكى مېيىت ئەلبەتتە ئۇلارنىڭ كەشلىرىنىڭ تۇۋشلىرىنى ئاڭلايدۇ. ئۇنىڭ يېنىغا ئىككى پەرىشتە كېلىپ، ئۇنى ئولتۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭغا: ‹بۇ مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دېگەن كىشى ھەققىدە نېمە دەيسەن؟› دەيدۇ. مۇئمن بەندە ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن› دەيدۇ. ئىككى پەرىشتە ئۇنىڭغا: ‹سېنىڭ دوزاختىكى ئورنۇڭغا قارىغىن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئورنىغا جەننەتتە بىر ئورۇننى ئالماشتۇرۇپ بەردى› دەيدۇ. مۇئمن بەندە ئىككىلا ئورۇننى ئېنىق كۆرىدۇ. قەبرىدىكى كىشى فاجىر ياكى كافىر بولسا، ئىككى پەرىشتە ئۇنىڭغا: ‹بۇ ئادەم (مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم) ھەققىدە نېمە دەيسەن؟› دەيدۇ. ئۇ: ‹بىلمەيمەن، كىشىلەر دېگەننى دېگەن ئىدىم› دەيدۇ. ئۇنىڭغا: ‹(ھەقنى) بىلمەپسەن ۋە (ھەق ئەلچىگە) ئەگەشمەپسەن› دېيىلىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭ ئىككى قۇلقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈيۈن بازغانلار بىلەن قاتتىق ئۇرۇلىدۇ. ئۇ فاجىر ياكى كافىر ئاغرىقتىن شۇنداق توۋلايدۇكى، ئۇنىڭ توۋلىغىنىنى ئىنسان ۋە جىنلاردىن باشقا ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ھەممە نەرسىلەر ئاڭلايدۇ»[1].

ئەسمائ بىنتى ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ماڭا ‹سىلەر قەبرىلىرىڭلاردا مەسىھ دەججالنىڭ پىتنىسىگە يېقىن ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش سىنىلىسىلەر› دەپ ۋەھيى قىلىندى. قەبرىدىكى كىشىگە: ‹سەن بۇ ئادەمنى (مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى) قانداقراق بىلىسەن؟› دېيىلىدۇ. مۇئمىن ‹مەن ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن› دەيدۇ»[2].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: «سەئىد ئىبنى مۇئازنىڭ جىنازىسى چۈشۈرۈلۈپ، بىز قەبرىنى تۆزلەپ بولغانىدا، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىزگە قاراپ: ‹ھەرقانداق كىشىنى قەبرە بىر قېتىم قىستايدۇ. ئەگەر بىرەر ئادەم قەبرىنىڭ قىستىشىدىن قۇتۇلالايدىغان بولسا ئىدى، ئەلبەتتە ئۇنىڭدىن سەئىد ئىبنى مۇئاز قۇتۇلغان بولاتتى› دېدى»[3].

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (1338)؛ مۇسلىم (2870).
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (86)؛ مۇسلىم (905).
[3] ئەھمەد (24707)؛ ئىبنى ھىببان (3112). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 2180) «سەھىھ» دېگەن.

ئابدۇللاھ سەنئانىي مۇنداق دېگەن: «يەزىد ئىبنى ھارۇن ئۆلۈپ كېتىپ تۆت كۈندىن كېيىن، مەن ئۇنى چۈشۈمدە كۆردۈم ۋە ئۇنىڭغا:

ــ ئاللاھ تائالا ساڭا قانداق مۇئامىلە قىلدى؟ ــ دېگەندىم، ئۇ:

ــ ئاللاھ تائالا مېنىڭ ياخشىلىقلىرىمنى قوبۇل قىلدى، خاتالىقلىرىمنى ئەپۇ قىلدى، ــ دېدى. مەن:

ــ ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ؟ ــ دېدىم. ئۇ:

ــ سېخىي زاتتىن پەقەت ھۆرمەت كەلدى. ئاللاھ تائالا مېنىڭ گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلىپ، مېنى جەننەتكە كىرگۈزدى، ــ دېدى. مەن:

ــ سەن ئېرىشكەن بۇ جەننەتكە نېمە بىلەن يەتتىڭ؟ ــ دېدىم. ئۇ:

ــ ئاللاھنىڭ پەزل - مەرھەمەتى بىلەن زىكىر سورۇنلىرىدا تۇرغانلىقىم، ھەقنى دېگەنلىكىم، راستچىل بولغانلىقىم، نامازدا ئۇزۇن قىيامدا تۇرغانلىقىم، يوقسۇللۇققا سەبر قىلغانلىقىم ئۈچۈن ئېرىشتىم، ــ دېدى. مەن:

ــ مۇنكەر ۋە نەكىر ھەقمۇ؟ ــ دەپ سوردىم. ئۇ:

ــ ھەئە، ئۇنىڭدىن باشقا ئىلاھ يوق بولغان زات ئاللاھ بىلەن قەسەمكى! ئىككى پەرىشتە مېنى ئولتۇرغۇزۇپ رەببىڭ كىم؟ دىنىڭ نېمە؟ پەيغەمبىرىڭ كىم؟ دەپ سوردى. مەن ئاق ساقىلىمنى توپىدىن قېقىشقا باشلىدىم ۋە ‹ماڭا ئوخشاش كىشىدىن سوئال سورىلامدۇ؟ مەن يەزىد ئىبنى ھارۇن ۋاستى بولمەن، مەن دۇنيادا 60 يىل كىشىلەرگە ئىلىم ئۆگەتكەنمەن› دېدىم. ئىككى پەرىشتىنىڭ بىرى: ‹ئۇ راست سۆزلىدى، ئۇ يەزىد ئىبنى ھارۇن. سەن يېڭى توي قىلغان كىشىدەك راھەتلىك ئۇخلىغىن. بۈگۈندىن كېيىن ساڭا ھېچ قورقۇنچ يوق› دېدى»[1].

(ئىبراھىم ئىبنى جەئفەر) ئەلمەرۋەزىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «مەن چۈشۈمدە ئەھمەد ئىبنى ھەنبەلنى بىر باغچىدا كۆردۈم. ئۇنىڭ ئۈستىدە يېشىل ئىككى تون، بېشىدا بولسا نۇردىن بىر تاج بار ئىدى. ئۇ ماڭسا مەن بىلگەن مېڭىش ھالىتىدە ماڭمايتتى. مەن ئۇنىڭدىن:

ــ ئى ئەھمەد! بۇ مېڭىش قانداق مېڭىش، ھېچ بىلمەيدىكەنمەن؟! ــ دەپ سورىغانىدىم، ئۇ:

[1] خەتىب ئەلبىغدادىي: «مۇھەددىسلەرنىڭ شەرەفى (شرف أصحاب الحديث)» ، 276 - بەت.

ـــ بۇ بولسا جەننەتتىكى خىزمەتچىلەرنىڭ مېڭىشىدۇر، ـــ دېدى.

ـــ مەن سېنىڭ بېشىڭدا كۆرۈۋاتقان بۇ تاج قانداق تاج؟

ـــ رەببىم مېنى توختىتىپ، مەندىن ئاسان ھېساب ئالدى. ماڭا تون كىيگۈزۈپ، ماڭا ھەدىيە بېرىپ، مېنى ئۆزىگە يېقىن قىلدى. رەببىم مېنى ئۆزىگە قارىتىپ تۇرغان ھالەتتە ماڭا بۇ تاجنى كىيدۈردى ۋە ماڭا: ‹ئى ئەھمەد! بۇ كەمتەرلىك تاجىدۇر، سەن قۇرئاننى مەخلۇق ئەمەس، ئاللاھ تائالانىڭ كالامى دېگەنلىكىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنى ساڭا كىيدۈردۈم› دېدى»[1].

پەسل: مېيىتنىڭ سۈر چېلىنغاندىن باشلاپ جەننەتكە ياكى دوزاختا ئورۇنلىشىپ بولغۇچە بولغان ۋاقىتتىكى ئەھۋاللىرى توغرىسىدا

بىز قەبرىدىكى قورقۇنچلۇق ئەھۋاللارغا ئىشارەت قىلىپ ئۆتتۇق. ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىق قورقۇنچلۇق بولغىنى سۈرنىڭ چېلىنىشى، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، ھېساب ئېلىنىش، تارازىنىڭ تىكلىنىشى ۋە پىلىسىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈش قاتارلىقلاردۇر. بۇ ئىشلارغا ئىشىنىش ۋاجىبتۇر. بۇلار ھەققىدە كۆپ ئويلىنىش كېرەك. كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ قەلبىدە ئاخىرەتكە ئىشىنىش قارار ئالمىغاندۇر. ئەگەر كىشى ھايۋاناتلارنىڭ تۇغۇپ كۆپىيىشىنى كۆزى بىلەن كۆرمىسە ئىدى، ئۇنىڭغا: ‹بىر ياراتقۇچى بۇ سېپىق مەنىيىدىن سۆزلەيدىغان، ئەقىللىق ۋە گۈزەل بىر ئادەمنى يارىتىدۇ› دېيىلسە، ئۇنىڭ تەبىئىتى بۇنى تەستىقلاشتىن بەدەر قاچقان بولاتتى. ئىنسانىنى شۇنچە ئاجايىباتلار ئۈزرە يارىتىش ئۇنى ئۆلگەندىن كېيىن، قايتا يارىتىشنىڭ مۇمكىنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. بىر ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى باشتا يوقلۇقتىن ياراتقانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۆلگەندىن كېيىن ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى قايتا يارىتىدىغانلىقىنى قانداقمۇ ئىنكار قىلسۇن؟! ئەگەر سېنىڭ ئىمانىڭدا ئاجىزلىق بولسا، دەسلەپتىكى يارىتىلىشىڭغا قاراپ ئىمانىڭنى كۈچلەندۈرگىن! ئۆلگەندىن كېيىن قايتا يارىتىلىش دەسلەپتە ياراتقانغا ئوخشايدۇ، بەلكى دەسلەپتە ياراتقاندىن ئاسانراق بولىدۇ. ئەگەر سەن تىرىلىشكە ئىمانى كۈچلۈك كىشى بولساڭ، قەلبىڭگە شۇ قورقۇنچلارنى ۋە خەتەرلەرنى ھېس قىلدۇرغىن! شۇ قورقۇنچلۇق ھاللار ھەققىدە كۆپ تەپەككۇر قىلغىن ۋە كۆپ ئىبرەت ئالغىن! بۇ سېنىڭ ئەمەل ـ ئىبادەت قىلىشتا تىرىشچانلىق قىلىشىڭغا تۈرتكە بولىدۇ.

ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام سۇر چالغاندا، سۇر تۈنجى قېتىم ئۆلۈكلەرنىڭ

[1] ئەبۇ نۇئەيم: «ھىليەتۈل ئەۋلىيائ»، 189/9.

قۇلاقلىرىغا ئۇرۇلىدۇ. نىدا تەرەپكە كۆزۈڭ چەكچەيگەن، خۇدۇڭنى يوقاتقان، گالۋاڭ ھالەتتە ماڭىدىغانلىقىڭنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرگىن. ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇ: ﴿ئىككىنچى قېتىملىق) سۇر چېلىنغان ھامان ئۇلار قەبرىلىرىدىن چىقىپ پەرۋەردىگارى تەرەپكە يۈگۈرىدۇ﴾36/«ياسىن»: 51.

ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: ‹مەن قانداقمۇ نېئىمەتكە چۆمەيكى، سۇر ساھىبى ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام پېشانىسىنى مايىل قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا قۇلاق سېلىپ، سۇر چېلىشنى كۈتۈۋاتقان، سۇر چېلىشقا بۇيرۇلسا ﴿سۇر چالىدىغان تۇرسا!﴾6/«ئەنئام»: 73› دېگەنىدى، مۇسۇلمانلار:

ــ ئى ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى! نېمە دەيمىز؟ ــ دېدى. رەسۇلى ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ــ ﴿ئاللاھ تائالا بىزگە يېتەر، ئاللاھ تائالا نېمىدېگەن ياخشى ھامىي ـ ھە! ﴾ 3/«ئال ئىمران»: 173 بىز ئاللاھ تائالاغا تەۋەككۈل قىلدۇق، دەڭلار، ــ دېدى»[1].

ئاندىن كىشىلەرنىڭ قىيامەت كۈنى قانداق توپلىنىدىغانلىقىغا قارىغىن! ئۇلار قەبرىدىن چىققاندىن كېيىن، مەھشەرگاھقا يالىڭاچ ۋە يالاڭ ئاياغ ھالەتتە ھەيدىلىدۇ. مەھشەرگاھ ئىنسان يوشۇرۇنۇۋالالمايدىغان، دۆڭلۈك يوق تۆپتۈز بىر زېمىندۇر.

«سەھھەين»دىكى بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى كىشىلەر بىر تال ئاق توقاچ نانەك قىزغۇچ ئاق بىر زېمىن ئۈستىگە توپلىنىدۇ»[2].

ئاندىن سەن مەھشەر قىستاڭچىلىقىنى، قۇياشنىڭ خالايىقنىڭ بېشىغا يېقىنلىششىنى ۋە ئۇلارنىڭ قەلبلىرىدە شۇنچە قورقۇنچلار بىلەن تەرلەپ كېتىشلىرىنى ئويلىغىن!

ھەدىستە: «كىشىلەر ئەمەللىرىنىڭ مىقدارىچە تەرگە چۆمىدۇ» دەپ كەلگەن[3].

ئەي بىچارە ئىنسان! پەرۋەردىگارىڭنىڭ سەندىن قىلغان ئەمەللىرىڭنى بۇ ئاستە

---

[1] ئەھمەد (11714)؛ تىرمىزىي (2431، 2585، 3243). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلەتۇسسەھىھە»، 2079) «سەھىھ» دېگەن.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6521)؛ مۇسلىم (2790). سەھل ئىبنى سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەنھۇما رىۋايىتى.

[3] مۇسلىم (2864). مىقداد ئىبنى ئەلئەسۋەد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

سورايدىغانلىقىنى ئويلانغىن!

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «كىشىلەر قىيامەت كۈنى ئوچ قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈلىدۇ، ئىككى قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈلۈشتە جېدەل - ماجرا ۋە ئۆزۈر ئېيتىشلار بولىدۇ. ئۈچىنچى قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈلۈشتە بولسا نامە - ئەمەللەر ئۇچىدۇ، بەزىلەر نامە - ئەمەللىرىنى ئوڭ قولى بىلەن تۇتىدۇ، بەزىلەر بولسا سول قولى بىلەن تۇتىدۇ»[1].

ئەبۇ بەرزە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى بەندىنىڭ ئىككى پۇتى رەببىنىڭ ھۇزۇرىدا ئۆمرىنى نېمىگە سەرپ قىلغىنىدىن، ئىلمىنى قانداق قىلغىنىدىن، مېلىنى نەدىن تاپقىنى ۋە نېمىگە خىراجەت قىلغىنىدىن ۋە تېنىنى نېمىدە تۈگەشتۈرگىنىدىن سوراققا تارتىلمىغۇچە جايىدىن مىدىرلىمايدۇ»[2].

«سەھىھەيىن»دە سەفۋان ئىبنى مۇھرىز مۇنداق دېگەن: «مەن ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇراتتىم، بىر ئادەم ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ:

— سەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ تائالانىڭ بەندىگە قىلىدىغان خىتابى ھەققىدە نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىڭ؟— دەپ سورىغانىدى، ئىبنى ئۆمەر:

— مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: ‹ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە مۇئمىن بەندىسىنى ئۆزىگە يېقىن قىلىپ، ئۇنى ئۆز پەردىسى بىلەن يېپىپ كىشىلەردىن ئايرىيدۇ. ئۇنىڭغا گۇناھلىرىنى سانىتىپ، مۇنداق گۇناھلارنى قىلغانلىقىڭنى بىلەمسەن؟ مۇنداق گۇناھلارنى قىلغانلىقىڭنى بىلەمسەن؟ دەپ قىلغان گۇناھلىرىنى ئىقرار قىلدۇرىدۇ. مۇئمىن كۆڭلىدە ئۆزىنى ھالاك بولدۇم دەپ ئويلىغانىدا، ئاللاھ: "مەن ئۇ گۇناھلىرىڭنى دۇنيادا ياپتىم، مانا بۈگۈن مەغپىرەت قىلىمەن" دەيدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا ياخشى ئەمەللىرى يېزىلغان كىتابى بېرىلىدۇ. كافىر ۋە مۇناپىقلارغا كەلسەك ﴿ئۈلار (قىيامەت كۈنى) پەرۋەردىگارىغا كۆرسىتىلدۇ. گۇۋاھچىلار: «بۇلار پەرۋەردىگارى ھەققىدە يالغان سۆزلىگەنلەردۇر» دەيدۇ. راستلا ئاللاھنىڭ لەنتى زالىملارغا بولىدۇ (يەنى ئاللاھ زالىملارنى رەھمىتىدىن يىراق قىلىدۇ)﴾11/«ھۇد»: 18 [3]› ».

«سەھىھەيىن»دە كەلگەن ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدە،

[1] ئەھمەد (19730)؛ تىرمىزي (2425). ئالباني: («زەئىفۇلجامىئ» ، 6432) «زەئىف» دېگەن.
[2] تىرمىزي (2417)؛ داريمي (537). ئالباني: («سەھىھۇلجامىئ» ، 7300) «سەھىھ» دېگەن.
[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخاري (2441)؛ مۇسلىم (2768).

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «جەھەننەم ئۇستىگە بىر كۆۋرۈك تارتىلىدۇ، مەن ئۇنىڭدىن تۇنجى ئۆتىدىغان كىشىمەن»[1].

«سەھىھەين»دە يەنە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— بىر كۆۋرۈك كەلتۈرۈلۈپ، جەھەننەمنىڭ ئوتتۇرىسىدا قىلىنىدۇ، — دېگەنىدى، ساھابىلەر:

— نېمە كۆۋرۈك؟ — دەپ سورىدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— ئۇ كۆۋرۈك تېيىلغاق ۋە مۇستەھكەم تۇرغىلى بولمايدىغان بىر جايدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىدە قارماقلار، ئىلمەكلەر، تىكەنلىك سىملار باردۇر. بەزى مۇئمىنلەر ئۇ كۆۋرۈكتىن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ۋاقىتتا ئۆتۈپ كېتىدۇ، بەزىلەر چاقماقتەك، قۇيۇندەك، يۈگۈرۈك ئات ۋە چاپقۇر تۆگىدەك تېزلا ئۆتۈپ كېتىدۇ. بەزىلەر ئامان قېلىپ قۇتۇلىدۇ، بەزىلەر بولسا يارىلىنىپ قۇتۇلىدۇ، ھەتتا ئاخىرىدا ئۆتىدىغانلار قاتتىق سۆرۈلۈپ ئۆتىدۇ»[2].

جەھەننەم ھەققىدە

(ئاللاھ بىزنى جەھەننەمدىن ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي)

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «بىز مەلۇم بىر كۈنى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ قېشىدىكى چاغدا قاتتىق بىر ئاۋازنى ئاڭلىدۇق. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەمسىلەر؟ — دېگەنىدى، بىز:

— ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر، — دېدۇق. رەسۇلۇللاھ:

— بۇ بولسا جەھەننەمگە تاشلانغىلى 70 يىل بولغان تاشتۇر. ئۇ تاش ھازىر جەھەننەمنىڭ تېگىگە يەتتى، — دېدى»[3]. مۇسلىم رىۋايىتى.

«سەھىھەين»دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (806)؛ مۇسلىم (182).

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7439)؛ مۇسلىم (183). ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[3] مۇسلىم (2844).

سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ سىلەرگىم ئادەم بالىلىرى يېقىۋاتقان بۇ ئوت جەھەننەم ئوتىنىڭ 70 دىن بىر پارچىسىدۇر، ـــــ دېگەنىدى، ساھابىلەر:

ـــ ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى! بۇ ئوتمۇ كۆيدۈرۈپ تاشلاشقا يېتەرلىكقۇ، ئى رەسۇلۇللاھ! ـــ دېدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ جەھەننەمنىڭ ئوتى دۇنيادىكى ئوتتىن 69 پارچە ئارتۇق قىلىندى. ھەربىر پارچىنىڭ تەپتى دۇنيادىكى ئوتنىڭ تەپتىگە باراۋەردۇر، ـــ دېدى»[1].

ئىمام مۇسلىم ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى جەھەننەم كەلتۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭ 70 مىڭ يۈگىنى بولىدۇ، ھەربىر يۈگەننى 70 مىڭ پەرىشتە سۆرەيدۇ»[2].

ئەبۇددەردائ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «دوزاخ ئەھلىگە ئاچلىق تاشلىنىدۇ، ئاچلىق ئۇلارنىڭ نەزەرىدە ئۇلار تارتىۋاتقان ئازابقا باراۋەر كېلىدۇ. ئاندىن ئۇلار تاماق تىلەيدۇ، ئۇلارغا ﴿ئادەمنى سەمرتمەيدىغان، ئاچلىقنى باسمايدىغان زەرىدىن (بەتبۇي ئاچچىق تىكەندىن)﴾88/«غاشىيە»: 6، 7 تاماق بېرىلىدۇ. ئۇلار يەنە تاماق تەلەپ قىلسا، ئۇلارغا ﴿گالغا تۇرۇپ قالدىغان تاماق﴾73/«مۇززەممىل»: 13 بېرىلىدۇ. ئۇلار گالغا تۇرۇپ قالغان نەرسىنى دۇنيادا سۇ بىلەن گالدىن ئۆتكۈزىدىغانلىقىنى ئەسلەيدۇ. ئاندىن ئۇلار ئىچىملىك تىلەيدۇ. ئۇلارغا قايناپ چېكىگە يەتكەن قىزىق سۇ بېرىلىدۇ. قايناقسۇ ئۇلارغا تۆمۈر قارماقلارغا ئېسىلىپ ئېلىپ كېلىنىدۇ. قايناقسۇ ئۇلارغا يېقىن كەلتۈرۈلسە، ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنىڭ تېرىلىرىنى پىشۇرۇۋېتىدۇ، قايناقسۇ ئۇلارنىڭ قورساقلىرىغا كىرسە، ئۇلارنىڭ ئىچ باغرىنى پارە - پارە قىلىۋېتىدۇ. ئاندىن ئۇلار جەھەننەمگە مۇئەككەل پەرىشتىلەرگە: ﴿رەببىڭلارغا دۇئا قىلىڭلار، بىر كۈن بولسىمۇ بىزدىن ئازابنى يەڭگىللەشتۈرسۇن﴾40/«غافىر»: 49 دەپ كېتىدۇ.

جەھەننەمگە مۇئەككەل پەرىشتىلەر ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ: ﴿پەيغەمبىرىڭلار سىلەرگە روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلمىگەنمىدى؟﴾ دەيدۇ. ئۇلار (يەنى كۈففارلار): «ھەئە، ئېلىپ كەلگەن ئىدى» دەيدۇ. ئۇلار (يەنە پەرىشتىلەر): «سىلەر دۇئا قىلىڭلار، (لېكىن) كافىرلارنىڭ دۇئاسى پايدىسىزدۇر» دەيدۇ﴾40/«غافىر»: 50. ئاندىن ئۇلار مالىكتىن سوراڭلار دەيدۇ. ئۇلار: ﴿ئى مالىك! پەرۋەردىگارىڭ بىزگە ئۆلۈم ھۆكۈم قىلسۇن﴾43/«زۇخرۇف»: 77 دەپ توۋلايدۇ. مالىك: ﴿سىلەر ئازابتا چوقۇم

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3265)؛ مۇسلىم (2843).
[2] مۇسلىم (2842).

قالمسلەر﴾43/«زۇخرۇف»: 77 دەيدۇ. ئاندىن ئۇلار: ﴿پەرۋەردىگارىمىز! بىزنى دوزاختىن چىقارغىن (ئاندىن دۇنياغا قايتۇرغىن)، ئەگەر بىز (شۇنىڭدىن كېيىن) يەنە گۇناھ قىلساق، بىز ھەقىقەتەن زالىم بولۇپ قالىمىز﴾23/«مۇئمىنۇن»: 107 دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە: ﴿جەھەننەمدە خار ھالدا قېلىڭلار، (ئۇستۈڭلاردىن ئازابنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى ھەققىدە) ماڭا سۆز ئاچماڭلار﴾23/«مۇئمىن»: 108 دەيدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئۇلار بارلىق ياخشىلىقتىن ئۈمىدىنى ئۈزىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا، داد - پەريات ۋە ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن جەھەننەمدە ئازاب تارتىدۇ»[1].

جەھەننەمنىڭ يىلانلىرى ۋە چايانلىرى ھەققىدە ئويلانغىن!

بىر ھەدىستە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «جەھەننەمنىڭ يىلانلىرى بوينى ئۇزۇن تۆگىلەرنىڭ بويۇنلىرىغا ئوخشايدۇ، چايانلىرى بولسا ئۈستىگە توقۇم قويۇلغان قېچىرلارغا ئوخشايدۇ»[2].

ھەسەن ئەلبەسرىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «دوزاخ ئۇلارنى 70 مىڭ قېتىم يەيدۇ، ئاندىن ئۇلار ئەسلىدىكى ھالىتىگە قايتىدۇ».

شۇنى بىلگىنكى، جەھەننەمنىڭ سۈپىتى بەك كۆپتۇر. جەھەننەم ھەققىدىكى ئەڭ ئاز سۈپەتمۇ ئىنسانىنى قورقۇتۇشقا يېتەرلىكتۇر. ئەگەر سەن بۇنىڭغا ئىشەنسەڭ، ئۆزۈڭگە دىققەت قىلغىن! ئالدىڭدىكى ئىشلاردىن قورققىن! چۈنكى، ئاللاھ بىر بەندىگە ئىككى قورقۇنچنى تەڭ بەرمەيدۇ. بىز قورقۇشتىن يۈمشاق قەلب ئايالالاردەك بىر مەھەل يىغلاپ قويۇپ، ئاندىن ئەمەل قىلىشنى تاشلاپ قويىدىغان قورقۇشنى كۆزدە تۇتمايمىز. بەلكى گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن توسىدىغان، تائەت - ئىبادەت قىلىشقا قىزىقتۇرىدىغان قورقۇشنى كۆزدە تۇتىمىز. قورقۇنچلۇق ئەھۋاللارنى ئاڭلاش بىلەن كۆپايىلىنىپ، ئاللاھ تائالادىن يارەم سورايمىز، ئاللاھ تائالاغا سىغىنىمىز، «رەببىم سالامەت قىلغىن» دەپ قويۇپ، قەبىھ ئىشلارنى قىلىشنى داۋاملاشتۇرىدىغان كىشىلەر بولسا ئەخمەقلەرنىڭ قورقۇشىدا قورقىدىغان كىشىلەردۇر. بىر قورغانىنىڭ يېنىدا تۇرسا، يېنىغا يېرتقۇچ ھايۋان كەلسە: «ئاللاھ تائالاغا سىغىنىپ بۇنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمەن» دەپ قويۇپ ئورنىدىن قوزغالماي ۋە قورغانغا كىرىۋالماي تۇرىۋېرىدىغان كىشىنى ھەممە كىشى مەسخىرە قىلغانىدەك، شەيتانمۇ ئۇنداق ئەخمەقلەرنى مەسخىرە قىلىدۇ.

---

[1] تىرمىزي (2586). ئالباني: («زەئىفۇلجامىئ» ، 6444) «زەئىف» دېگەن.

[2] ئەھمەد (17749). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى زەئىف» دېگەن. ئالبانىي: («ئەسسلسلەتۇسسەھىھە» ، 3429) «ھەسەن» دېگەن.

پەسل

دۇنيادا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ياخشى كۆرگۈچى بولغىن! ئۇنىڭ سۈننىتىنى ئۇلۇغلاشقا ھېرىسمەن بولغىن! شۇنداق قىلساڭ، رەسۇلۇللاھ ساڭا ئاخىرەتتە شاپائەت قىلىدۇ. ئۇ زات بارلىق پەيغەمبەرلەردىن بۇرۇن شاپائەت قىلىدۇ. چوڭ گۇناھلارنى قىلغان كىشىلەرگە ئۇ شاپائەت قىلىدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى دوزاختىن قۇتقۇزىدۇ. سالىھ دوستلارنى كۆپ تۇتقىن! چۈنكى، قيامەت كۈنى ھەرقانداق مۇئمىننىڭ شاپائەت قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ. سېنىڭ غۇرۇرۇڭ سېنى ياخشى دوستلارنى كۆپ تۇتۇشتىن چەكلىمىسۇن! بۇنىڭغا «ئۇمىد» دېيىلىدۇ. شەكسىزكى، بىر ئادەم بىرنەرسىنى ئۇمىد قىلسا، ئۇنى تەلەپ قىلىدۇ.

زۇلۇم قىلىشتىن ساقلانغىن. چۈنكى، بىر كىشى زۇلۇم قىلسا ۋە مەزلۇمدىن رازىلىق تىلەشتىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتسە، زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلار قيامەت كۈنى ئۇ زالىمنى قورشۇالىدۇ. زۇلۇمغا ئۇچرىغانلاردىن بىرى: «بۇ زالىم ماڭا زۇلۇم قىلغان ئىدى» دەيدۇ. يەنە بىرى: «ئۇ مېنى مەسخىرە قىلغان ئىدى» دەيدۇ. يەنە بىرى: «بۇ زالىم يامان قوشنا ئىدى» دەيدۇ. يەنە بىرى: «بۇ مېنى ئالدىغان ئىدى» دەيدۇ. سەن ئۇلارنىڭ قوللىرىدىن قۇتۇلالمايسەن.

ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قيامەت كۈنى مۇئمىنلەر جەھەننەمدىن قۇتۇلىدۇ. ئاندىن ئۇلار جەننەت ۋە جەھەننەم ئارىسىدىكى بىر كۆۋرۈك ئۈستىدە توختىتىلىپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان زۇلۇملارغا بەزىسىگە بەزىسىدىن قىساس ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇلار تازىلىنىپ، پاكلانغاندىن كېيىن جەننەتكە كىرىشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ»[1].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

— سىلەر كىمنىڭ ۋەيران بولغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلەمسىلەر؟ — دەپ سورىغاندا، ساھابىلەر:

— ۋەيران بولغۇچى دېگەن بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى پۇلى يوق ۋە مېلى يوق ئادەمدۇر، — دېدى. رەسۇلۇللاھ:

— ھەقىقەتەن ۋەيران بولغۇچى دېگەن مېنىڭ ئۇممىتىمدىن قيامەت كۈنى نامىز، روزا ۋە زاكات قاتارلىق ئەمەللەر بىلەن ھازىر بولغان، لېكىن بىرسىنى

[1] بۇخارىي (6535).

تىللىغان، يەنە بىرسىگە بوھتان چاپلىغان، بۇنىڭ مىلىنى يەۋالغان، ئۇنىڭ قېنىنى ناھەق تۆككەن، يەنە بىراۋنى ئۇرغان بولۇپ (قىساسى ياكى تۆلەم ئۇچۇن) ياخشىلىقلىرىدىن ئۇنىڭغا بېرىپ، بۇنىڭغا بېرىپ، ياخشىلىقلىرى تۈگەپ كەتكەندە، باشقىلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئۆزىگە يۈكلىۋالغان، شۇنىڭ بىلەن دوزاختا تاشلانغان كىشىدۇر، ــ دېدى»[1].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «قىيامەت كۈنى ھەقلەر ئۆز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇلىدۇ، ھەتتاكى مۈگۈزسىز قويغىمۇ مۈگۈزلۈك قويدىن قىساس ئېلىپ بېرىلىدۇ» دېگەن[2]. بۇ ھەدىسىلەرنىڭ ھەممىسى «سەھىھ»لەردە كەلگەنىدۇر. ئاللاھ تائالا سېنى ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلسۇن.

قارىغىنكى، رىياكارلىق ۋە غەيۋەتخورلۇقتەك ئەمەلنى يوققا چىقارغۇچى يامان ئەمەللەر ياخشى ئەمەللەر ئىچىگە كىرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا ساقلىنىپ قېلىشى ناتايىنىدۇر. ئەگەر ياخشى ئەمەللەر ساقلانغان تەقدىردىمۇ ئۇ بۇزەك قىلىنغۇچىلارغا ئېلىپ بېرىلىدۇ. شۇڭا، نەپسىڭگە بەك سەگەك بولغىن! ۋاقىتلىرىڭنى بىھۇدە ئۆتكۈزمىگىن! چۈنكى، ۋاقىتلىق لەززەتنى ئارتۇق بىلىپ، دائىملىق ئازابنى سېتىۋالغان كىشى ئەڭ بىچارە كىشىدۇر.

ئاللاھتىن يامان ئەمەللەردىن ساقلاپ قېلىشىنى، ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلىشىنى سورايمىز.

جەننەتنىڭ سۈپەتلىرى

(ئۇلۇغ ئاللاھتىن ئۇ زاتنىڭ جەننىتىگە كىرگۈزۈشىنى سورايمىز)

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «بىزلەر:

ــ ئى رەسۇلۇللاھ! بىزگە جەننەت توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرسىلە! ئۇنىڭ بىناسى قانداق؟ ــ دېگەنىدۇق، رەسۇلۇللاھ:

ــ جەننەت بىناسىنىڭ بىر كېسىكى ئالتۇندىن ۋە بىر كېسىكى كۈمۈشتىندۇر. ئۇلارنىڭ ئارىلىقىغا مىسك ـ ئەنبەردىنمۇ پۇراقلىق لاي قويۇلغانىدۇر. جەننەتنىڭ شىبغىل تاشلىرى مەرۋايىت ۋە ياقۇتتۇر. تۇپرىقى زەپىرانىدۇر. ئۇنىڭغا كىرگەن كىشى نېئىمەتكە چۆمىدۇ، يوقسۇل بولۇپ قالمايدۇ، مەڭگۈ تىرىك تۇرىدۇ،

[1] مۇسلىم (2581).
[2] مۇسلىم (2582).

ئۆلمەيدۇ، كىيىمى كونىرىمايدۇ ۋە ياشلىقى يوقالمايدۇ، ـــ دېدى[1].

ئۇسامە ئىبنى زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر كۈنى جەننەتنى تىلغا ئېلىپ:

ـــ جەننەتكە تىرىشچانلىق قىلغۇچى بارمۇ؟ كەئىبنىك پەرۋەردىگارى بىلەن قەسەمكى! جەننەتتە تەۋرىنىپ تۇرىدىغان لالە - رەيھانلار، كۆز قاماشتۇرغۇچى نۇرلار، توختاۋسىز ئېقىپ تۇرىدىغان ئۆستەڭلەر ۋە ئۆلۈپ قالمايدىغان ئاياللار بار. جەننەت ئەھلى خۇشاللىق ۋە نېئىمەت ئىچىدە بولىدۇ، جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ، ـــ دېگەنىدى، ساھابىلەر:

ـــ ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! بىز جەننەتكە تىرىشچانلىق قىلغۇچىلارمىز، ـــ دېدى. رەسۇلۇللاھ:

ـــ ‹ئاللاھ خاھلىسا› دەڭلار! ـــ دېدى»[2].

«سەھھەين»دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا: ‹مەن سالىھ بەندىلىرىم ئۈچۈن ھېچبىر كۆز كۆرمىگەن، ھېچبىر قۇلاق ئاڭلىمىغان ۋە ھېچبىر ئىنسانىنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ باقمىغان نەرسىلەرنى تەييارلاپ ساقلاپ قويدۇم› دەيدۇ»[3].

«سەھھەين»دىكى يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «جەننەتكە كىرىدىغان تۇنجى جامائەتنىڭ سۈرىتى ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئاينىڭ سۈرىتىدە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كىرىدىغانلارنىڭ چىرايى ئاسماندىكى ئەڭ نۇرانە يۇلتۇزدەك گۈزەل بولىدۇ، ئۇلار جەننەتتە چوڭ - كىچىك تەرەت قىلىشمايدۇ، تۈكۈرۈشمەيدۇ، بۇرنىنى تاشلاشمايدۇ. تارغاقلىرى ئالتۇندىن، تەرلىرى مىشكى - ئەنبەر، ئىسرىقدانلىرىدا يېقىلىدىغان ئىسرىق خۇشبۇي ئۇد ھىندى بولىدۇ. خوتۇنلىرى گۈزەل ھۆرلەردىن بولىدۇ، ئۇلارنىڭ يارىتىلىشى ئاتىلىرى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈرىتىدە بىرخىل قىياپەتتە، قامىتى ئاتمىش گەز بولىدۇ»[4]. يەنە بىر رىۋايەتتە: «ئۇلارنىڭ

[1] ئەھمەد (8030)؛ تىرمىزىي (2526). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي: («سەھىھۇلجامىئ»، 3116) «سەھىھ» دېگەن.

[2] تەبەرانىي: «ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (391)؛ ئىبنى ماجە (4332). ئالبانىي: («ئەسسىلسىلە-تۇززەئىفە»، 3358) «زەئىف» دېگەن.

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3244)؛ مۇسلىم (2824).

[4] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3327)؛ مۇسلىم (2834). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

ھەربىرىنىڭ گۈزەللىكىدىن پاچاقلىرىنىڭ يىلىكى سىرتىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئىككىدىن ئايالى بولىدۇ. ئەھلى جەننەت ئارىسىدا ئىختىلاپ، ئۆچ- ئاداۋەت دېگەن نەرسە بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر ئادەمنىڭ دىلىدەك بولىدۇ. ئۇلار ئەتىگەن - ئاخشامدا ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرۇشىدۇ» دېيىلگەن[1].

«سەھىھەين»دە ئەبۇ مۇسا ئەلئەشئەرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەيدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئىككى جەننەت باردۇر، ئۇلارنىڭ قاچا - قۇچا ۋە پۈتۈن بىساتلىرى كۈمۈشتىندۇر. يەنە ئىككى جەننەت بار بولۇپ، قاچا - قۇچا ۋە پۈتۈن بىساتلىرى ئالتۇندىندۇر. جەننەت ئەھلى بىلەن پەرۋەردىگارىنىڭ ئارىسىدا ئەدن جەننىتىدە ئاللاھ تائالانىڭ يۈزىدىكى بۇيۇكلۇك تونى بولىدۇ»[2].

يەنە ئەبۇ مۇسا ئەلئەشئەرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن جەننەتتە ئىچى كاۋاك گۆھەردىن بولغان بىر چېدىر بار. ئۇنىڭ كەڭلىكى 60 مىل، ئۇنىڭ ھەر بۇلۇڭىدا بىر - بىرىنى كۆرمەيدىغان ئەھلى بولۇپ، مۇئمىن ئۇلارنى ئايلىنىپ تۇرىدۇ»[3].

بىلگىنكى، جەننەتنىڭ نېئمەتلىرى «قۇرئان كەرىم»دە خېلى كۆپ ئورۇندا ناھايىتى كەڭ بايان قىلىنغانىدۇر. ئاللاھ تائالا ئۇ نېئمەتلەرنى بىرنەچچە ئايەتلەردە جەملىگەنىدۇر. شۇ ئايەتلەر قاتارىدىن ئاللاھ تائالا: ﴿جەننەتتە كۆڭۈللەر تارتىدىغان، كۆزلەر لەززەتلىنىدىغان نەرسىلەر بارىدۇر، سىلەر جەننەتتە مەڭگۈ قالىسىلەر﴾43/«زۇخرۇف»: 71، ﴿ئۇلار فىردەۋس جەننەتلىرىدە مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇنىڭدىن يۆتكىلىشنى خاھلىمايدۇ﴾18/«كەھف»: 108 دېگەن. ئاللاھ تائالا بۇنىڭغا قوشۇپ: ﴿ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىگە مۇكاپات يۈزىسىدىن ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا ساقلانغان ۋە ئۇلارنى خۇشال قىلىدىغان كاتتا نېئمەتنى ھېچكىم بىلمەيدۇ﴾32/«سەجدە»: 17 دەيدۇ.

جەننەتنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدىكى ئايەت ۋە ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپتۇر. بىز يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەرنى كەلتۈرۈش بىلەن كۇپايىلىنىمىز.

جەننەتتە ئېرىشىلىدىغان ئەڭ ئەۋزەل نېئمەت ئاللاھ تائالانى كۆرۈشتۇر.

«سەھىھەين»دە رىۋايەت قىلىنغان، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدە، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە:

---

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (3245، 3246)؛ مۇسلىم (2834). ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايىتى.

[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7444)؛ مۇسلىم (180).

[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (4879)؛ مۇسلىم (2838).

ـــ ئـى رەسـۇلۇللاھ! بـىز قىيامـەت كۈنـى رەببىمىزنـى كۆرەلەمـدۇق؟ ـــ دېيىلگەنـدى، رەسۇلۇللاھ ئۇلارغا:

ـــ بۇلۇتسـىز ئايدىـڭ كېچىـدە تولـۇن ئايىنـى كۆرۈشـتىن شـەك قىلامسـىلەر؟ ـــ دېدى. ئۇلار:

ـــ ياق، ئى رەسۇلۇللاھ! ـ دېيىشتى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ بۇلۇتسـىز بـىر كۈنـدە قۇياشـنى كۆرۈشـتىن شـەك قىلامسـىلەر؟ ـــ دېگەنـدى، ئۇلار يەنە:

ـــ ياق، ـــ دېدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ خۇددى شۇنىڭدەك، ئەلبەتتە ئۇ زاتنى كۆرىسىلەر، ـــ دېدى[1].

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (806)؛ مۇسلىم (182).

باب: ئاللاه تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ كەڭ ئىكەنلىكى توغرىسىدا

بىز ئۇشبۇ كىتابنى ئاللاه ئەززە ۋەجەللەنىڭ رەھمىتىنىڭ كەڭلىكىنى بايان قىلىش بىلەن ئاخىرلاشتۇرماقچىمىزكى، بۇ ئارقىلىق بىز ئاللاه تائالانىڭ پەزلىنى ئۈمىد قىلىمىز. چۈنكى، بىزنىڭ ئاللاه تائالانىڭ ئەۋفىنى ئۈمىد قىلغۇدەك ئەمەللىرىمىز يوقتۇر. بىز ئاللاه تائالانىڭ رەھمىتى ۋە كەرەمى يۈزىدىن بىزنى ئەپۇ قىلىشنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئاللاه تائالا: ﴿(ئى مۇھەممەد! مېنىڭ تىلىمدىن) ئېيتقىنكى، «(گۇناھلارنى قىلۇېرىپ) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغان بەندىلىرىم! ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. ئاللاه ھەقىقەتەن (خالىغان ئادەمنىڭ) جىمى گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۈبھىسىزكى، ئاللاه ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾[39/«زۇمەر»: 53] دەيدۇ.

«سەھىھەين»دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاه تائالا مەخلۇقاتنى يارىتىپ بولۇپ، ئۆز ھۇزۇرىدا ئەرشنىڭ ئۈستىگە: ‹ھەقىقەتەن مېنىڭ رەھمىتىم غەزىپىمنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتتى› دەپ يازغاندۇر»[1].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يەنە مۇنداق دېگەن: «ئاللاه تائالانىڭ 100 رەھمىتى بارىدۇر. ئاللاه تائالا ئۇلاردىن بىر رەھمەتنى ئىنسانلار، جىنلار، ھاشاراتلار ۋە ھايۋانلاتلار ئارىسىغا چۈشۈردى. شۇ بىر رەھمەت بىلەن ئۇلار ئۆزئارا شەپقەت قىلىشىدۇ، ئۆزئارا رەھىم قىلىشىدۇ. شۇ بىر رەھمەت بىلەن ياۋايى ھايۋانلار ئۆز بالىلىرىغا شەپقەت قىلىدۇ. ئاللاه تائالا 99 رەھمەتنى كېچىكتۇرگەن بولۇپ، قىيامەت كۈنى ئۇ رەھمەتلەر بىلەن بەندىلىرىگە رەھىم قىلىدۇ»[2].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ رەببىڭلار تەبارەكە ۋەتائالا شەپقەتلىكتۇر. كىمكى بىر ياخشىلىق قىلىشنى مەقسەت قىلىپ ئۇنى قىلمىسا،

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7422)؛ مۇسلىم (2751).
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (6469)؛ مۇسلىم (2752).

ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق يېزىلىدۇ. ئەگەر ئۇنى قىلسا، ئۇنىڭغا 10 ھەسسىدىن 700 ھەسسىگىچە ياخشىلىق يېزىلىدۇ. كىمكى يامانلىق قىلىشنى مەقسەت قىلىپ ئۇنى قىلمىسا، ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق يېزىلىدۇ. ئەگەر ئۇنى قىلسا، ئۇنىڭغا بىر يامانلىق يېزىلىدۇ ياكى ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۆچۈرىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا پەقەت شەقى كىشى ھالاك بولىدۇ»[1].

ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە مۇنداق دەيدۇ: ‹كىمكى بىر ياخشىلىق قىلسا، ئۇنىڭغا 10 باراۋىرى ياكى ئۇنىڭدىن زىيادە ئەجىر بېرىلىدۇ. كىمكى بىر يامان ئىش قىلسا، ئۇنىڭ جازاسى پەقەت بىر يامانلىقتۇر ياكى ئۇنى كەچۈرىمەن. كىمكى ماڭا بىر غېرىچ يېقىنلاشسا، مەن ئۇنىڭغا بىر گەز يېقىنلىشىمەن. كىمكى ماڭا بىر گەز يېقىنلاشسا، ئۇنىڭغا بىر غۇلاچ يېقىنلىشىمەن. كىمكى ماڭا مېڭىپ كەلسە، مەن ئۇنىڭغا يۈگۈرەپ بارىمەن› »[2].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم گۇناھ قىلىپ قويۇپ، ‹ئى رەببىم! مەن گۇناھ قىلىپ سالدىم، مېنى مەغپىرەت قىلغىن› دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ تەبارەكە ۋەتائالا: ‹بەندەم گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدىغان، ئۇنى گۇناھ سەۋەبلىك جازالايدىغان پەرۋەردىگارىنىڭ بارلىقىنى، مەن بەندەمگە مەغپىرەت قىلدىم› دەيدۇ. ئاندىن ئۇ بەندە ئاللاھ تائالا خاھلىغان مۇددەتكىچە تۇرۇپ، يەنە بىر گۇناھ قىلىپ سېلىپ: ‹ئى رەببىم! مەن گۇناھ قىلدىم، گۇناھىمنى مەغپىرەت قىلغىن› دەيدۇ. ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە: ‹بەندەم گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدىغان، ئۇنى گۇناھ سەۋەبلىك جازالايدىغان پەرۋەردىگارىنىڭ بارلىقىنى بىلدى، مەن بەندەمگە مەغپىرەت قىلدىم› دەيدۇ. ئاندىن ئۇ بەندە ئاللاھ تائالا خاھلىغان مۇددەتكىچە تۇرۇپ، كېيىن بىر گۇناھ قىلىپ سېلىپ: ‹ئى رەببىم! مەن يەنە گۇناھ قىلدىم، گۇناھىمنى مەغپىرەت قىلغىن› دەيدۇ. ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە: ‹بەندەم گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدىغان پەرۋەردىگارى بارلىقىنى بىلدى. مەن سىلەرنى گۇۋاھ قىلىمەنكى، ئۇنىڭغا مەغپىرەت قىلدىم، ئۇ خاھلىغىنىنى قىلسۇن› دەيدۇ»[3]. بۇ ھەدىسلەرنىڭ ھەممىسى سەھىھ ھەدىسلەردۇر.

«سەھىھەين»دە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەيدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا ئەسىرگە چۈشكەنلەر كەلتۈرۈلدى، ئەسىرلەر

[1] ئەھمەد (2519). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن.
[2] مۇسلىم (2687).
[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7507)؛ مۇسلىم (2758).

ئىچىدىكى بىر ئايال ئەسىرلەر ئىچىدە ئايلىنىپ بىر كىچىك بالىنى تاپتى ۋە ئۇنى باغرىغا بېسىپ ئېمىتتى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ سىلەرچە بۇ ئايال بالىسىنى ئوتقا تاشلارمۇ؟ ـــ دېگەنىدى، بىز:

ـــ ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى! ياق، ـــ دېدۇق. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بۇ ئايالنىڭ ئۆز بالىسىغا شەپقەت قىلغىنىدىنمۇ بەكرەك شەپقەت قىلىدۇ، ـــ دېدى»[1].

«سەھىھەيىن»دە يەنە ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ بىر بەندە ‹ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق› دەپ، شۇ گۇۋاھلىق ئۇزرە ئۆلسە، جەننەتكە كىرىدۇ، ـــ دېگەنىدى، مەن:

ـــ ئەگەر زىنا قىلغان بولسىمۇ، ئوغرىلىق قىلغان بولسىمۇ جەننەتكە كىرەمدۇ؟ ـــ دېدىم. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

ـــ ئەگەر زىنا قىلسىمۇ ۋە ئوغرىلىق قىلسىمۇ جەننەتكە كىرىدۇ، ئەگەر زىنا قىلسىمۇ ۋە ئوغرىلىق قىلسىمۇ جەننەتكە كىرىدۇ، ئەگەر زىنا قىلسىمۇ ۋە ئوغرىلىق قىلسىمۇ جەننەتكە كىرىدۇ، ـــ دېدى ۋە تۆتىنچى قېتىمدا: ـــ ئەبۇ زەرنىڭ يامان كۆرگىنىگە قارىماي جەننەتكە كىرىدۇ، ـــ دېدى[2].

ئىتبان ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ رىزالىقىنى كۆزلەپ، ‹ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق› دېگەن كىشىگە ئاللاھ تائالا دوزاخنى ھارام قىلىدۇ»[3].

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: « ‹ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق› دېگەن ۋە قەلبىدە ئارپىچىلىك ياخشىلىق بولغان ئادەم دوزاختىن چىقىدۇ. ئاندىن ‹ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق› دېگەن ۋە قەلبىدە بۇغدايچىلىك ياخشىلىق بولغان ئادەم دوزاختىن چىقىدۇ. ئاندىن ‹ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق› دېگەن ۋە قەلبىدە قۇناقچىلىك ياخشىلىق بولغان

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5999)؛ مۇسلىم (2754).
[2] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5827)؛ مۇسلىم (94).
[3] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (5401)؛ مۇسلىم (33).

ئادەم دوزاختىن چىقىدۇ[1].

ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى يەھۇدىي ياكى ناسارا كەلتۈرۈلۈپ، مۇئمىنگە فىدىيە قىلىپ بېرىلىدۇ ۋە: ‹بۇ سېنىڭ دوزاختىكى ئورنۇڭغا كىرىدىغان فىدىيەدۇر› دېيىلىدۇ»[2].

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۈممىتىمدىن بىر كىشىنى تاللايدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا 99 دانە نامە - ئەمەل يېزىلغان دەپتەرنى يايىدۇ. ھەربىر دەپتەر ئۇ كىشىنىڭ كۆزى يەتكەن يەرگىچە ئۇزۇن بولىدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا:

— بۇنىڭدىن بىرەر نەرسىنى ئىنكار قىلامسەن؟ يازغۇچى پەرىشتىلىرىم ساڭا زۇلۇم قىپتىمۇ؟ — دەيدۇ. ئۇ كىشى:

— ياق، ئى رەببىم! — دەيدۇ. ئاللاھ تائالا:

— سېنىڭ ئۆزرەڭ ياكى بىرەر ياخشىلىقىڭ بارمۇ؟ — دەيدۇ. ئۇ بەندە ھەيرەتتە قالدۇرۇلىدۇ. ئاندىن:

— ياق، ئى رەببىم! — دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا: ‹ئۇنداق ئەمەس، سېنىڭ بىزنىڭ ھۇزۇرىمىزدا ياخشىلىقىڭ بار، بۈگۈن ساڭا زۇلۇم قىلىنمايدۇ› دەيدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا ‹ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بەندىسى، دەپ گۇۋاھلىق بېرىمەن› دېگەن خەت يېزىلغان بىر گۇۋاھنامە چىقىرىلىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا:

— نامە - ئەمالىڭ تارتىلىدىغان يەرگە ھازىر بول، — دەيدۇ. ئۇ بەندە:

— پەرۋەردىگارىم! بۇ دەپتەرلەر بىلەن بۇ گۇۋاھنامە تەڭمۇ؟ — دەيدۇ. ئاللاھ تائالا:

— ساڭا زۇلۇم قىلىنمايدۇ، — دەيدۇ. ئاندىن دەپتەرلەر تارازىنىڭ بىر تەرىپىگە ۋە گۇۋاھنامە تارازىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە قويۇلىدۇ ۋە دەپتەرلەر يەڭگىل كېلىپ، گۇۋاھنامە ئېغىر كېلىدۇ. ھېچنەرسە ئېغىرلىقتا ئاللاھ ئەززە ۋەجەللەنىڭ

[1] بىرلىككە كېلىنگەن: بۇخارىي (7410)؛ مۇسلىم (193).

[2] ئەھمەد (19615)؛ تەبەرانىي («ئەلمۇئجەمۇل كەبىر»، (1596). شۇئەيب ئەلئەرنائۇت بىلەن ئالبانىي («سەھىھۇلجامىئ»، 778) «سەھىھ» دېگەن. ئىمام مۇسلىممۇ (2767) ئوخشاش مەزمۇندا رىۋايەت قىلغان.

ئىسمىنى بېسىپ كېتەلمەيدۇ»[1].

فۇزەيىل ئىبنى ئىياز رەھىمەھۇللاھ ئەرەفات كۈنىدە كىشىلەرنىڭ يىغلاشلىرىغا ۋە تەسبىھ ئېيتىشلىرىغا قاراپ ۋە:

— ئېيتىڭلارچۇ؟ بۇ كىشىلەر بىر ئادەمنىڭ يېنىغا بېرىپ بىر دانىق (⅙ تەڭگە) پۇل سورىسا، ئۇ ئادەم ئۇلارنى قۇرۇق قول قايتۇرامدۇ؟ — دېگەنىدى، ئۇنىڭغا:

— ياق، — دېدىلەر. ئۇ:

— ئاللاھ تائالا بىلەن قەسەمكى! ئاللاھ تائالا ھۇزۇرىدىكى مەغپىرەت بىر ئادەمنىڭ ئۇلارغا بىر دانىقنى بېرىشكە رازى بولۇشىدىنمۇ بەكرەك ئاساندۇر، — دېدى.

ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «مەن قاتتىق يامغۇر ياغقان، قاراڭغۇ بىر كېچىدە كەئىبنى يالغۇز تاۋاپ قىلدىم. تاكى سەھەر ۋاقتىغىچە تاۋاپ قىلدىم، ئاندىن قولۇمنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ: ‹ئى ئاللاھ تائالا! مېنى سەن يامان كۆرىدىغان بارلىق ئىشلاردىن ساقلىشىڭنى سورايمەن› دېدىم. ئاندىن ئاسمان بوشلۇقىدىن مۇنداق بىر نىدانى ئاڭلىدىم: ‹سەن مەندىن گۇناھ ـ مەئسىيەتلەردىن ساقلاپ قېلىشىمنى سورايسەن، بارلىق مەخلۇقاتلىرىم مەندىن گۇناھ ـ مەئسىيەتلەردىن ساقلاپ قېلىشىمنى سورايدۇ، مەن سېنى گۇناھ ـ مەئسىيەتلەردىن ساقلاپ قالسام، كىمگە ئېھسان قىلىمەن؟› »

بۇ ھەدىسلەر بىز «ئۈمىد قىلىش توغرىسىدا» دېگەن بابتا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن تېمىلار بىلەن بىرگە بىزگە ئاللاھ تائالانىڭ سېخىيلىقى، رەھمىتىنىڭ كەڭرىلىكى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ مەرتلىكى بىلەن بېشارەت بېرىدۇ. ئەھۋال بۇ ئىكەن، بىز ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتائالانىڭ بىزگە ئۆزىمىزگە لايىق رەۋىشتە مۇئامىلە قىلماستىن، بىزگە ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە ئېھسان قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ئاللاھ تائالادىن ئەمەللىرىمىزگە مۇخالىپ سۆزلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلىشىنى، بىزنىڭ كىشىلەرگە ئۆزىمىزنى زىننەتلەپ كۆرسەتكەن ياسالمىلىقلىرىمىزنى، بىز مەقسەت قىلغان ھەرقانداق ئىلىم ۋە ئەملىمىزگە ئارىلىشىپ قالغان ئەمەللەرنى بۇزغۇچى ئىشلارنى مەغپىرەت قىلىشىنى سورايمىز. ئاللاھ تائالادىن سېخىيلىقىنىڭ ھۆرمىتى بىلەن سېخىيلىق قىلىشىنى، مەرتلىكىنىڭ ھۆرمىتى بىلەن مەرتلىك قىلىشىنى سورايمىز. ئاللاھ ﴿ھەقىقەتەن يېقىندۇر، (دۇئانى) ئىجابەت قىلغۇچىدۇر﴾11/«ھۇد»: 61 ۋە

[1] ئەھمەد (6994)؛ ھاكىم (9) «سەھىھ» دېگەن، زەھەبىيمۇ بۇنى ماقۇللىغان. ئالبانىي: («سەھىھۇتتەرغىب» ، 1533) «سەھىھ» دېگەن.

﴿جىمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر﴾6/«ئەنئام»: 45؛ 37/«سافففات»: 182. ئاللاھ تائالاغا كۆپلەپ، ياخشى، بەرىكەت بېرىلگەن، رەببىمىز ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ۋە رازى بولىدىغان ھەمدە ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا لايىق رەۋىشتە ھەمدۇسانالار بولسۇن. ئاللاھ تائالا رەھبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە، ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ۋە ساھابەلىرىگە رەھمەت قىلسۇن، تا قىيامەت كۈنىگىچە ئۇلارغا كۆپلەپ سالام يەتكۈزسۇن، ئامىن!!!

ساجيه
ئىسلام تەتقىقات مەركىزى

دىن — ئىتائەتتۇر، دىن — ھېسابتۇر، دىن جازا-
مۇكاپاتتۇر، دىن — ئىسلامدۇر! ئىنسانىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا
ئىسلام ئۇ ھەقتە سۆز قىلمىغان ھېچقانداق زەررە يوقتۇركى،
مۇسۇلمانغا دىنىي ئىلىملەرنى ئۆگىنىش، ئۆگىتىش ۋە ئەملىي
تۇرمۇشنىڭ ھەر ساھەسىدە تەتبىقلاش تولىمۇ مۇھىمدۇر. لېكىن،
ئادەم ئوغلى تەبىئىتىدىكى ئۇنتۇغاقلىق تۈپەيلى ئۆگەنگەنلىرىنى
كۆپىنەپ تەكرارلاپ تۇرۇشقا موھتاج شۇنداقلا ئەترابىغا يەتكۈزۈش
بىلەن مۇكەللەپ. ئەپسۇسكى، نۇرغۇن كىشىلەر بۇنىڭغا سەل
قارايدۇ ياكى بىلىپ-بىلمەي خاتا تەتبىقلاپ قالىدۇ. ئىمام غەززالىي
بۇنىڭدىن مىڭ يىل مۇقەددەم دەل مۇشۇ ئىللەتكە قارىتا «ئىھيائۇ
ئۇلۇمىددىن (دىن ئىلىملىرىنى ياشارتىش/ إحياء علوم الدين)»
ئاتلىق بىر ئەسەر يازغان بولۇپ، بۇ ئەسەرنىڭ مۇسۇلمانلار دۇنياسىغا
ئېلىپ كەلگەن ئىجابىي تەسىرلەردىن بىرى داۋاملاشماقتا. بۇ
ئەسەرنىڭ كەينىدىن يارلىقا كەلگەن نۇرغۇن ئەمگەكلەر قاتارىدا
قولىڭىزدىكى «مۇختەسەرۇ منهاجۇل قاسىدىن» ئاتلىق ئۇشبۇ ئەسەر
دەل «ئىھيائۇ ئۇلۇمىددىن»نىڭ مېغىزىدۇر. ھەجىم جەھەتتىن
يەڭگىل، بايان جەھەتتىن ئۇزۇنچە بۇ ئەسەردىن نۇرغۇن ئىلىملەرنى
ئۆگىنىش ۋە يەنە نۇرغۇن ئىللەتلەرنى تۈزىتىش مۇمكىن.

9 781959 397403

ساجىيە
ئىسلام ئەدەبىيات مەركىزى